БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ през 2010 г.

София, 2011

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ

Настоящото издание е подготвено за юбилейната
L Национална археологическа конференция, която се проведе
под патронажа на кмета на София – г-жа Йорданка Фандъкова

НАЦИОНАЛНА
АРХЕОЛОГИЧЕСКА
КОНФЕРЕНЦИЯ
София 2011

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

доц. д-р Мария Гюрова (главен редактор)
ас. Петър Димитров
гл. ас. д-р Георги Иванов
гл. ас. д-р Петър Лещаков
гл. ас. д-р Таня Христова
гл. ас. д-р Иво Чолаков
гл. ас. д-р Андрей Аладжов
д-р Георги Нехризов

Автор на картния материал: инж. Никола Тонков

ISSN: 1313-0889

Печат: **Авангард** (02 961 72 92)

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ през 2010 г.

София
2011

ИЗИСКВАНИЯ НА РЕДКОЛЕГИЯТА ЗА ПРЕДАВАНЕ НА РЕЗЮМЕТА НА ОТЧЕТИ

При явяването си на годишните археологически отчети научният ръководител задължително предава на секретаря на съответната секция резюме за всяко от проведените теренни археологически проучвания. Резюметата трябва да бъдат максимално информативни, да не бъдат кратки, но и да не надхвърлят обема

Текст

До 4 стандартни страници (4 х 1800 – общо 7200 знака, включително интервалите и литературата). Накрая на текста може да бъде посочен кратък списък на научна литература, насочваща към предходни проучвания на обекта и към съществени твърдения. Начинът на цитиране и описване на ползваната литература е по сп. Археология. Задължително е използването на UNICODE шрифт (напр. Times New Roman, 12 pt). Текстовете трябва да са титулувани с името на обекта и пълните (несъкратени) име и фамилия на автора/ите, във формат .doc или .rtf. Не е желателно допълнителното форматиране и стилизиране на текстовете, освен в случаите, когато това е наложително за коректното изобразяване на чужди езици, специални означения и символи.

Изображения

До 3 изображения (фото или графични), които да бъдат на отделни файлове, номерирани по реда на тяхното представяне в текста. За изображения се приемат снимки, планове, карти и графични табла (последните могат да съдържат до 10 добре аранжирани рисунки на артефакти като размерът на компактното изображение да не надхвърля 13/10 см). Колаж от няколко изображения не се третира като самостоятелно изображение. Приемат се изображения формат JPEG или TIFF, с резолюция не помалко от 300 dpi. Всеки друг формат е недопустим. Текстовете към образите са задължителни и трябва да бъдат представени на отделен текстов файл. В текста трябва да има позоваване на изображенията, което се представя по следния начин (обр. 1.2; обр. 2.3-9).

Може да бъде посочвано мястото на конкретния образ в рамките на основния текст на резюмето с отбелязване на поредния му номер в скоби – напр. (обр. 1), като последният трябва да бъде отделен с интервал от един празен ред преди и след него. Не се приемат илюстрации, които са приложени (вмъкнати) в текстовите файлове (.doc или .rtf) или са предадени/обединени в PDF формат.

Резюметата за АОР се предават задължително на електронен носител, носещ съответно обозначение с името на ръководителя и името на археологическия обект. Резюмето за всеки един обект и илюстрациите към него (независимо колко разрешения за теренно проучване е имал през годината конкретният проучвател) трябва да бъдат като отделни файлове, обединени в една директория. При неспазване на горепосочените изисквания отчетите няма да бъдат приемани, което ще бъде свързано и с неиздаване на нови разрешения за теренни археологически проучвания.

Срокове

Предаването на резюметата е задължително в деня на съответното представяне на отчета. При непредадена в установения срок документация и непредставено резюме за поредното издание на АОР, написано според изискванията, съгласно решение на Съвета за теренни проучвания, няма да бъде издавано разрешение за теренно археологическо проучване през следващия сезон.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ПРАИСТОРИЯ...23

№1. Ж-Л. Гуадели, Н. Сираков, С. Сиракова, С. Иванова,
В. Попов, Ф. Фернандез, С. Танева, И. Димитрова
ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЙНАТА АРХЕОЛОГИЧЕСКА СЕКВЕНЦИЯ
ОТ ПЛЕЙСТОЦЕНА В ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА: РАНЕН, СРЕДЕН И КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ...............23

№2. А. Гуадели, Ж.-Л. Гуадели, И. Крумов, Н. Сираков
СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ В ПЕЩЕРАТА РЕДАКА II 25

№3. И. Крумов
СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ В ПЕЩЕРА РЕМИНА ДУПКА, БЕЛОГРАДЧИШКО (ПАЛЕОЛИТ) 28

№4. С. Иванова, М. Гюрова, Н. Спасов, В. Попов
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРНИЯ КОМПЛЕКС
ЛЕЯРНИТЕ, СЕЛО МЛАДЕЖКО, ОБЩИНА МАЛКО ТЪРНОВО 31

№5. Н. Еленски
СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ
ДЖУЛЮНИЦА-СМЪРДЕШ...34

№6. Г. Ганецовски, Б. Димитрова, Р. Златева
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ
В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА...37

№7. М. Гребска-Кулова, П. Зидаров
НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ
В М. РАВЕН, ПРИ С. БРЕЖАНИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ 41

№8. М. Гребска-Кулова, П. Зидаров
НЕДЕСТРУКТИВНО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ
В М. ГЪРЛЕШКИ НИВИ, КРАЙ С. ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД..43

№9. М. Гребска-Кулова, П. Зидаров
НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ
В М. МАСОВЕЦ, ПРИ С. ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ...45

№10. И. Вайсов, П. Зидаров
ПРОМАХОН-ТОПОЛНИЦА, СЕКТОР ТОПОЛНИЦА (ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ) 47

№11. К. Лещаков, В. Петрова, Л. Лещаков, Г. Кацаров, И. Хаджипетков,
Н. Тонков, Ц. Попова, С. Алпаслан-Роденберг
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ЯБЪЛКОВО.............50

№12. К. Бъчваров, М. Тонкова, П. Лещаков, П. Калчев, П. Караилиев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РИТУАЛНИ КОМПЛЕКСИ
ОТ КЪСНОНЕОЛИТНАТА, РАННОЖЕЛЯЗНАТА, КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА И РИМСКАТА ЕПОХА
ПРИ СЪРНЕВО, РАДНЕВСКО (ОБЕКТ 5, ЛОТ 2, АМ ТРАКИЯ, КМ 226+600-КМ 226+850)...............53

№13. Т. Стефанова, Н. Тодорова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ С. ЕЗЕРО,
НОВОЗАГОРСКО (ОБЕКТ 3, ЛОТ 3, КМ 245+200 – 245+400 ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ).........58

№14. В. Петрова, С. Бакърджиев, И. Илиев, М. Люнчева
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОНЕОЛИТЕН
ОБЕКТ №21, ЛОТ 3, АМ ТРАКИЯ (КМ 275+250-276+100)..60

№15. В. Николов, В. Петрова, М. Лючева, Е. Сиракова,
Т. Тодоров, М. Славкова, В. Стоицова, Е. Пурнарова
АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТНОТО
ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ДАНА БУНАР 2 КРАЙ ЛЮБИМЕЦ 62

№16. М. Класнаков, П. Лещаков, Г. Самичкова, Р. Александрова, Н. Спасов, Н. Илиев, Р. Златева
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ
БУДЖАКА В ЗОНАТА НА УПИ 8035, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС 65

№17. П. Зидаров, В. Славчев
НЕДЕСТРУКТИВНО ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. КОРИЯТА,
КРАЙ ГР. СУВОРОВО, ОБЩИНА СУВОРОВО 68

№18. В. Николов, В. Петрова, К. Бъчваров, Н. Христов, М. Лючева,
Е. Анастасова, С. Игнатова, П. Лещаков, С. Трифонов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ
СОЛОДОБИВЕН КОМПЛЕКС ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА 71

№19. С. Венелинова, М. Гюрова, Ц. Попова, П. Зидаров
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА
ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО 73

№20. С. Чохаджиев, Т. Дяков
РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА
НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН 77

№21. К. Бъчваров, П. Лещаков, Н. Еленски, С. Иванов, И. Лазаренко, К. Максуини
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ ТЪРГОВИЩЕ-ГАРАТА 78

№22. Д. Чернаков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ
ДО С. КОШАРНА В МЕСТНОСТТА „КОРУ ГЬОДЛЖУК“ 81

№23. А. Чохаджиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА
ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ 84

№24. С. Чохаджиев
СОНДАЖНОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. ЗЛАТАРИЦА, УЛ. ЗАВОЯ 87

№25. С. Чохаджиев, А. Чохаджиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА
ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЛ. ВЕЛИКОТЪРНОВСКА 88

№26. Г. Ганецовски
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО
СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО КРАЙ С. БОРОВАН, ОБЛ. ВРАЦА 90

№27. В. Гергов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО
СЕЛИЩЕ В М. ЛЪГА ПРИ С. ТЕЛИШ, ОБЩИНА ЧЕРВЕН БРЯГ 94

№28. Я. Бояджиев, К. Бояджиев
ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ „ВЪРХАРИ“ 95

№29. П. Георгиева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КОЗАРЕВА МОГИЛА,
ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КАБЛЕШКОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ 98

№30. А. Сидерис, М. Тонкова
ГЕОФИЗИЧНО И АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН
ОБЕКТ ПРИ ИЗВОРА ХАЛКА БУНАР ПРИ С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА
БРАТЯ ДАСКАЛОВИ. НЕОЛИТНИ СТРУКТУРИ 100

КАРТА 1. ПРАИСТОРИЯ ... 103

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ ... 105

БРОНЗОВА ЕПОХА ... 105

№1. Д. Гергова, Х. Камуро, К. Кънчев, Т. Кънчева-Русева, Д. Генов, Н. Дерменджиев, С. Джамбазов,
О. Малинов, Ш. Мияхара, Х. Ватанабе, Т. Шибата, Ю. Дои, М. Семмото, М. Сано
ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ДЯДОВО ПРЕЗ 2010 Г. ... 105

№2. С. Александров, В. Динчев, Т. Христова, Ф. Филипова,
И. Цветков, О. Миланова, Н. Казашки, А. Манев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ГРИНДУР,
ЗЕМЛИЩЕ НА С. АНТИМОВО, ОБЩИНА ВИДИН ... 107

№3. Г. Нехризов, Г. Иванов
СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ПРИ С. СЕДЛАРИ,
МАХ. ГРАДИНКА, ОБЩ. МОМЧИЛГРАД ... 110

№4. М. Христов, В. Карацанова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РИТУАЛНИ СТРУКТУРИ И НЕКРОПОЛ
ОТ РАННАТА БРОНЗОВА И ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ В М. БАЛИНОВ ГОРУН КРАЙ
С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО ПРЕЗ 2010 Г. ... 113

№5. С. Бакърджиев, И. Илиев, Я. Русев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ
В М.“БАЙЛАР КАЙРЯК“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БОЯНОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ ... 117

№6. М. Тонкова, Я. Иванов
ПОГРЕБАЛНО-РИТУАЛЕН КОМПЛЕКС ОТ РАННОБРОНЗОВАТА ЕПОХА
В „МАЛКАТА МОМИНА МОГИЛА“, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ ... 118

№7. Б. Бориславов, Н. Иванова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ
В М. ЙОРГОВИТЕ МОГИЛИ, ДО С. ИЗВОРОВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ ... 121

№8. Т. Христова, Г. Иванов
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВНАНИЯ НА ОБЕКТ 10,
ЛОТ 3, АМ „ТРАКИЯ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БИКОВО ... 123

№9. Л. Лещаков
ОБЕКТ 18А, ЛОТ 3 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“, КМ 270+300-270+500.
СЕЛИЩА ОТ БРОНЗОВАТА И НЕОЛИТНАТА ЕПОХА КРАЙ С. ЧОКОБА, СЛИВЕНСКО ... 126

№10. С. Александров, Т. Христова, Г. Иванов
БАЛЕЙ-СЕЛИЩЕТО. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2010 Г. ... 129

№11. Т. Христова, Г. Иванов, Ф. Филипова
БАЛЕЙ-НЕКРОПОЛЪТ. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2010 Г. ... 132

№12. Х. Попов
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЗЛАТОДОБИВЕН
РУДНИК ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ
АДЕ ТЕПЕ, ОБЩИНА КРУМОВГРАД ... 134

ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ... 137

№13. Д. Агре, А. Агре
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №27/ЛОТ 4 АМ ТРАКИЯ,
КМ 311+150-311+500, С. ДЕВЕТАК, ОБЩ. КАРНОБАТ, ОБЛ. БУРГАС ... 137

№14. К. Ников, Р. Георгиева
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА
И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. НОВАТА ЧЕШМА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПЕТ МОГИЛИ,
ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА ПРЕЗ 2010 Г. 140

№15. Г. Нехризов, Н. Кечева
РИТУАЛНИ ЯМИ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ СВИЛЕНГРАД 142

№16. А. Божкова, А. Петрова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 25, ЛОТ 4, АМ ТРАКИЯ,
КРАЙ С. МАЛЕНОВО, ОБЩ. СТРАЛДЖА 144

№17. Д. Генов, А. Гоцев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №20 – ОТ КМ. 241+ 400
ДО 241+600 ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ ЛОТ 2 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТОИЛ ВОЙВОДА,
ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА ПРЕЗ 2010 Г. 145

№18. Т. Кънчева-Русева, Д. Колева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 18, АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 2,
КМ 236+850-237+060, М. ЮРТА, С. ЗАГОРЦИ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 147

№19. М. Кръстева, А. Тонев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ №18 А,
КМ 237+060 – 237+360 ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ ЛОТ 2 В М. ЮРТА, ЗЕМЛИЩЕ
НА С. ЗАГОРЦИ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 150

№20. К. Велков, Т. Кънчева-Русева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №11/ЛОТ 3 НА АМ „ТРАКИЯ“,
КМ. 258+250 ДО КМ. 259+200, С. БИКОВО, ОБЩИНА СЛИВЕН, ПРЕЗ 2010 Г. 152

№21. М. Тонкова, К. Лещаков, Л. Лещаков
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ И ЯМНО
СВЕТИЛИЩЕ ОТ V – НАЧАЛОТО НА III В. ПР. ХР. В М. КАРАБЮЛЮК ПРИ С. ЯБЪЛКОВО,
ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ОБЛАСТ ХАСКОВСКА – ОБЕКТ 9, КМ. 222.050 – 223.570
ПО ОВОС НА Ж. П. ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД) ПРЕЗ 2010 Г. СТРУКТУРИ
ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА 155

ЕМПОРИОН ПИСТИРОС 157

№22. З. Арчибалд
ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ
ПРЕЗ 2010 Г. В КВ. Б 21 И КВ. Д/19-24 157

№23. А. Гоцев
ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В КВ. Б 23 И Б 24 ПРЕЗ 2010 Г. 160

№24. Г. Лазов
ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ
ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР АВ I А ПРЕЗ 2010 Г. 162

№25. В. Танева
ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВАДРАТ Ж 5 163

№26. М. Тонкова, А. Сидерис
ГЕОФИЗИЧНО И АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ
ОТ КЪСНИЯ НЕОЛИТ И ОТ I ХИЛ. ПР. ХР. ПРИ ИЗВОРА ХАЛКА БУНАР
ПРИ С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ
ПРЕЗ 2010 Г. СТРУКТУРИ ОТ I ХИЛ. ПР. ХР. 165

№27. М. Тонкова, П. Караилиев, А. Пировска
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СЕЛИЩЕ ОТ ТРАКИЙСКАТА
ЕПОХА“ В М. ЧЕНГЕНЕ ДЕРЕ, КРАЙ С. ПОМОЩНИК, ОБЩИНА ГЪЛЪБОВО 167

№28. Д. Дамянов
ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. ГЕЛА, ОБЩИНА СМОЛЯН 168

№29. Татяна Борисова
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СГРАДИ И СТРУКТУРИ
ПРЕД И ОКОЛО СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „СВЕТА БОГОРОДИЦА“,
С. ОСИКОВИЦА, ОБЩИНА ПРАВЕЦ 171

№30. Е. Божинова, А. Андонова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕН ОБЕКТ
НА ВР. ДРАГОЙНА, ОБЩ. ПЪРВОМАЙ 173

№31. Г. Нехризов, Ю. Цветкова
СКАЛЕН КОМПЛЕКС „ГЛУХИТЕ КАМЪНИ“ 176

№32. М. Тонкова, М. Василева
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКОТО СВЕТИЛИЩЕ
ПРИ С. БАБЯК, ЗАПАДНИ РОДОПИ (ОБЩИНА БЕЛИЦА, БЛАГОЕВГРАДСКА ОБЛАСТ)
ПРЕЗ 2010 Г.: СЕКТОР ТОП 179

№33. А. Гоцев, Я. Димирова
РАЗКОПКИ НА БАБЯК, СЕКТОР „МАЛКОТО ВЪЗВИШЕНИЕ“ 181

№34. Д. Гергова, А. Салкин, М. Кузманов
ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ НА ДИОНИС
НА ВРЪХ ОСТРЕЦ, ВЕЛИНГРАД 184

№35. Б. Бориславов, М. Христов
СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В М. БЕЛАНТАШ, С. ВРАТА, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД 186

№36. М. Маджаров, Н. Тонков, Д. Танчева, Д. Василева
ГЕОФИЗИЧНИ ИЗМЕРВАНИЯ И СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА
ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩЕН И ТЪРГОВСКИ КОМПЛЕКС ОТ V–IV В.ПР.ХР. В МЕСТНОСТТА
ПАМУК ТЕПЕ ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ 189

№37. И. Христов, Г. Лазов
ЕКСПЕДИЦИЯ „КОЗИ ГРАМАДИ 2010“. ПРОУЧВАНЕ НА УКРЕПЕНА ОДРИСКА
ЦАРСКА РЕЗИДЕНЦИЯ В СЪЩИНСКА СРЕДНА ГОРА (IV В.ПР.ХР.) 190

№38. Д. Агре, Д. Дичев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ УКРЕПЕН ОБЕКТ
В М. „СМИЛОВЕНЕ“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД КОПРИВЩИЦА 194

№39. И. Илиев, Е. Бузов
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛНОТО СВЕТИЛИЩЕ
КРАЙ С. МЕЛНИЦА, ОБЩИНА ЕЛХОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ 196

№40. Д. Гергова, Я. Иванов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УПИ VIII, КВ. 3, УЛ. ЧЕРНО МОРЕ №39, ГР. АХТОПОЛ 197

НАДГРОБНИ МОГИЛИ 198

№41. Д. Дичев
РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №4 В М. КАЙРЯКА, КРАЙ С. БЪЛГАРСКА ПОЛЯНА,
ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД ПРЕЗ 2010 Г. 198

№42. Д. Агре, Д. Дичев
ДОЛМЕН В М. МАНГЪР ТЕПЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ХЛЯБОВО,
ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД ПРЕЗ 2010 Г. 199

№43. Д. Агре, Д. Дичев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ДВЕ МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО
НА С. ЧЕРНОГОРОВО, М. ЕМЕРЛИИ, ПАЗАРДЖИШКА ОБЩИНА 201

№44. Ж. Михайлова, М. Николаева
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА
МОГИЛА №2, УЛ„АРДА“ №11 ГР. ИСПЕРИХ......203

№45. Д. Гергова, Я. Иванов, И. Катевски
ПРОУЧВАНИЯ НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИЯ НЕКРОПОЛ НА ГЕТСКИЯ КУЛТОВ
И ПОЛИТИЧЕСКИ ЦЕНТЪР В СБОРЯНОВО......205

№46. Д. Гергова, Н. Дерменджиев, М. Нейчева, И. Катевски, В. Мутафов
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В СТРЕЛЧА 206

№47. Н. Русев, Д. Стоянова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА С МОНУМЕНТАЛНА
ГРОБНИЦА В М. СМОЙЛАН ПУНАР, С. ГАГОВО, ОБЩИНА ПОПОВО ПРЕЗ 2010 Г. 208

№48. Н. Торбов, Г. Ганецовски
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА,
РАЗПОЛОЖЕНА НА 0,5 КМ ОТ АЕЦ КОЗЛОДУЙ......212

№49. Т. Борисова, М. Занева
ЛЪСКОВСКА МОГИЛА, С. РАВНИЩЕ, ОБЩИНА ПРАВЕЦ 213

№50. Т. Борисова, М. Занева
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ДВЕ МОГИЛИ
В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВИДРАРЕ, ОБЩИНА ПРАВЕЦ 216

№51. А. Салкин, Д. Байраков
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКА ГРОБНИЦА
В М. „СТАНИЛОВЕЦ“ – ВЕЛИНГРАДСКО 217

№52. Д. Димитрова, М. Марков, Н. Сираков
КРАСТАВА МОГИЛА 220

№53. Д. Димитрова, М. Марков, Н. Сираков
РУСЧОВА МОГИЛА......223

№54. М. Кузманов, Д. Гергова, Н. Дерменджиев, В. Мутафов, А. Радев, А. Елазарова, И. Катевски
МОГИЛА №1 В ЗЕМЛИЩЕТО НА ВРАЖДЕБНА, СОФИЯ. СПАСИТЕЛНО
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ 2010-2011 Г.......225

№55. В. Игнатов, К. Господинов, С. Борисова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА ИЗТОЧНАТА
МОГИЛА ПРИ С. КАРАНОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА ПРЕЗ 2010 Г....... 227

№56. М. Тонкова, Я. Иванов
ТРАКИЙСКА КУПОЛНА ГРОБНИЦА ОТ КРАЯ НА IV ИЛИ НАЧАЛОТО НА III В.ПР.ХР. В
МОМИНА МОГИЛА, С. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ......229

№57. З. Димитров, М. Тонкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: КАРАКОЧОВА МОГИЛА,
С. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ЧИРПАНСКО......231

№58. З. Димитров, М. Тонкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: ЧИТАШКА МОГИЛА,
С. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ЧИРПАНСКО......234

№59. М. Тонкова, Я. Иванов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА „СЕЛСКАТА МОГИЛА“
В С. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ 236

№60. Н. Тонков
ШИРОКО ОБХВАТНИ ГЕОМАГНИТНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ
ОБЕКТИ ПО ИНФРАСТРУКТУРНИ ОБЕКТИ ПРЕЗ 2010 Г.......238

КАРТА II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ 241

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 243

ЧЕРНОМОРИЕ 243

№1. В. Йотов, А. Минчев
КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГРАД БЯЛА 243

№2. А. Минчев, В. Тенекеджиев
РАЗКОПКИ НА РАННОХИСТИЯНСКАТА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА „ДЖАНАВАРА“ КРАЙ
ВАРНА ПРЕЗ 2010 Г. 245

№3. П. Кияшкина, Т. Марваков
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРЕН
В УПИ II-695, КВ. 18А, УЛ. КРАЙБРЕЖНА“, ГР. НЕСЕБЪР 248

№4. Т. Марваков
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ VI-147
И УПИ VII-147 ПО ПЛАНА НА ГРАД НЕСЕБЪР 250

№5. А. Божкова, П. Кияшкина, Т. Марваков, Д. Василева
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В НЕКРОПОЛА НА МЕСАМБРИЯ /
МЕСЕМВРИЯ ПРЕЗ 2010 ГОДИНА (ПАРЦЕЛ УПИ I ОБЩ, УПИ Х ОБЩ, КВ. 54) 252

№6. С. Торбатов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ АНХИАЛО ПРЕЗ 2010 Г. 255

№7. Ц. Дражева, Д. Момчилов.
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА
И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ − ТЕРМА“, БУРГАСКИ
МИНЕРАЛНИ БАНИ, КВ. ВЕТРЕН, БУРГАС ПРЕЗ 2010 Г. 257

№8. К. Панайотова, Д. Стоянова, М. Дамянов, Т. Богданова
ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О-В СВ. КИРИК 259

№9. М. Гюзелев, К. Господинов
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗВЪНГРАДСКА
СЕЛИЩНА СТРУКТУРА ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА“
В М. СВ. МАРИНА, ОБЩИНА СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС 262

№10. К. Панайотова, М. Дамянов, Р. Пенчева
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ
ПОНТИКА (СОЗОПОЛ) В МЕСТНОСТТА БУДЖАКА ПРЕЗ 2010 Г. 264

№11. К. Панайотова. Т. Богданова
ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. МАПИ, ГР. СОЗОПОЛ 266

№12. Хр. Прешленов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРНАТА ГРАДСКА ЗОНА
НА ДЕУЛТУМ ПРЕЗ 2010 Г. ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС 268

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС 271

№13. Кр. Лука
COLONIA ULPIA TRAIANA RATIARIA АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ
НА ОБЕСТ „КАЛЕТО“ ДО С. АРЧАР, ОБЩ. ДИМОВО, ОБЛ. ВИДИН 271

№14. С. Лазарова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ АНТИЧЕН
КАСТЕЛ ДИМУМ ПРИ ГР. БЕЛЕНЕ 273

№15. Е. Генчева, Т. Сарновски, П. Дичек, А. Биернацки
РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ 276

№16. П. Владкова
NOVAE – СЕКТОР VIII А. СГРАДА *EXTRA MUROS*.. 281

№17. В. Върбанов, Д. Драгоев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА
НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА В РУСЕ 283

№18. Д. Драгоев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ
В М. ДОЛАП БОАЗ/ КАЛЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СВАЛЕНИК, РУСЕНСКА ОБЛАСТ.............285

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ..287

№19. Кр. Лука
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОРИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР
И КЪСНОРИМСКО СЕЛИЩЕ CONBUSTICA ДО С. КЛАДОРУБ, ОБЩИНА ДИМОВО 287

№20. Г. Кабакчиева
РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА В МОНТАНА ПРЕЗ 2010 Г. 289

№21. Н. Торбов, А. Петрова
ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ
В М. ГРАДИЩЕ КРАЙ ПРОХОДА ВРАТЦАТА..292

№22. И. Христов
АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ „СОСТРА 2010“ 293

№23. П. Владкова
NICOPOLIS AD ISTRUM 295

№24. В. Динчев
БЪЛГАРО-БРИТАНСКИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ
“МИХНЕВА МАХАЛА“ КРАЙ С. ДОБРИ ДЯЛ, ОБЩ. ЛЯСКОВЕЦ..298

№25. Г. Радославова, Г. Дзанев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЦЕНТРАЛНАТА ЧАСТ
НА ЮЖНИЯ НЕКРОПОЛ НА АБРИТУС..301

№26. Г. Радославова, Г. Дзанев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА,
ИЗТОЧНО ОТ КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ АБРИТУС..303

№27. Ст. Стойчев
РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. „ЧЕРВЕНАТА СКАЛА“
КРАЙ С. ЖИВКОВО, ОБЩИНА ХИТРИНО 304

№28. Б. Иванов
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ
ПРИ С. ПОЛКОВНИК ДЯКОВО, ОБЩИНА КРУШАРИ, ОБЛАСТ ДОБРИЧ 305

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ..307

№29. В. Паунова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН И РАННОХРИСТИЯНСКИ
НЕКРОПОЛ В МЕСТНОСТТА „ЗАРИНА НИВА“, КВ. „ВАРОШ“, ГР. ПЕРНИК 307

№30. И. Боянов
КЪСНОАНТИЧЕН КАСТЕЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЕМО БУЧИНО,
ПЕРНИШКА ОБЛАСТ..309

№31. Ж. Величков
АНТИЧНИЯТ ТЕАТЪР И АМФИТЕАТЪР НА СЕРДИКА 310

№32. К. Шалганов, Н. Козарев
ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРЕНА НА ПЛ. „НЕЗАВИСИМОСТ“ (ЛАРГОТО), ГР. СОФИЯ 313

№33. М. Иванов
ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II“, ГР. СОФИЯ, АНТИЧЕН ПЕРИОД 316

№34. Г. Бояджиев, Б.Трантеев
РЕЗУЛТАТИ ОТ СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ
НА ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 7 – II“ (ЛЪВОВ МОСТ), ГР. СОФИЯ 319

№35. Ю. Мешеков
НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ И СПАСИТЕЛНИ
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПОДПОДОВОТО ПРОСТРАНСТВО
НА БАЗИЛИКА „СВ. СОФИЯ“, ГР. СОФИЯ........................320

№36. В. Хаджиангелов, М. Христов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА „ЦАРИ МАЛИ ГРАД“
В М. СВ. СПАС ПРИ С. БЕЛЧИН, САМОКОВСКО 321

№37. В. Баряков
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА В М. „СВ. НИКОЛА“, ГР. БАНСКО 324

№38. Цв. Комитова
РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН
ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ 326

№39. Д. Грозданов, Г. Дянкова
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В ЗАЩИТЕНА ЗОНА „А“ НА
НААР „ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ“, УЛ. „ГОРОЦВЕТНА“, ГР. КЮСТЕНДИЛ........................328

№40. Д. Грозданов, Г. Дянкова
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В ЗАЩИТЕНА
ЗОНА А НА НААР „ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ“, УПИ VIII 2723,
КВ. 276, УЛ. Л. КАРАВЕЛОВ №4, ГР. КЮСТЕНДИЛ 330

№41. Д. Грозданов, Г. Дянкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В ЗАЩИТЕНА ЗОНА „А“ НА НААР
„ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ“, УЛ. „ХАН КРУМ“, ГР. КЮСТЕНДИЛ 332

№42. В. Григоров, Г. Абдулов, Л. Тодорова
КОЙЧОВО КАЛЕ ПРИ ГР. ПАНАГЮРИЩЕ........................333

№43. И. Топалилов, К. Станев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“,
В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩ. ПЪРВОМАЙ 336

№44. Ж. Танкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ НА УЛ. „Д. ДЕБЕЛЯНОВ“ №9,
УПИ XI – 564, КВ. 341, ГР. ПЛОВДИВ........................337

№45. Ж. Танкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „МУЗЕЯТ“, ГР. ПЛОВДИВ 338

№46. Ж. Танкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ НА УЛ.“Н. ГЕРОВ“, ГР. ПЛОВДИВ 339

№47. Ж. Танкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ НА УЛ. „ГЛАДСТОН“ №№43 – 45“, ГР. ПЛОВДИВ 340

№48. М. Мартинова-Кютова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ
“ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ“ №21 В ГР. ПЛОВДИВ........................341

№49. М. Мартинова-Кютова, М. Райчева
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ
"АНТИЧЕН СТАДИОН НА ФИЛИПОПОЛ" – ПЛ. ДЖУМАЯ, ГР. ПЛОВДИВ..342

№50. Е. Божинова
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ
"КАБЛЕШКОВОТО УЧИЛИЩЕ", ГР. ПЛОВДИВ..344

№51. Е. Божинова
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ
НА УЛ. „МИТРОПОЛИТ ПАНАРЕТ" №27, ГР. ПЛОВДИВ 346

№52. М. Маджаров, Д. Танчева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ
ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ) 348

№53. М. Тонкова, И. Лозанов
ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ПРИ С. ЧЕРНА ГОРА, ОБЩ. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ..351

№54. Г. Илиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РЕЗЕРВАТА „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА
ЗАГОРА", УПИ VI–3419, КВ. 65 Б (УЛ. „К. ИРЕЧЕК" №38) 354

№55. Г. Илиев
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ
УПИ VI 3351, КВ. 68А, (УЛ. „Х. Д. АСЕНОВ"), ГР. СТАРА ЗАГОРА 356

№56. В. Динчев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ КРАЙ С. ПОМОЩНИК..357

№57. В. Кацарова, Н. Тонков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ ПРИ
"ИЗВОРА НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА", С. КАСНАКОВО, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД 360

№58. В. Ханджийска-Янкулова, И. Лозанов, И. Вълчев, Д. Грозданов
СВЕТИЛИЩЕ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА И РИМСКАТА ЕПОХИ
И РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА ПРИ С. КРЕПОСТ, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД 362

№59. Хр. Попов, Пл. Георгиев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 15, ЛОТ 3,
ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ", С. СКОБЕЛЕВО, СЛИВЕНСКА ОБЛАСТ 366

№60. Ст. Бакърджиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ
В М. „ГРАДИЩЕТО", С. ГОЛЯМ МАНАСТИР, ОБЛАСТ ЯМБОЛ 368

№61. Д. Момчилов, Р. Христова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. „БАДЪ БУНАР",
СЕВЕРНО ОТ КМ 6+400 – 6+800, АМТ, ЛОТ 5 – ОБХОДЕН ПЪТ КАРНОБАТ 371

№62. Л. Вагалински, С. Александрова, И. Иванова, И. Д. Чолаков, Д. Харбалиева
АНТИЧНО СЕЛИЩЕ КРАЙ СЕЛО СЛИВАРОВО, МАЛКОТЪРНОВСКО 372

№63. Б. Думанов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН КАСТЕЛ
И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ", С. ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБ-НА
БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА..374

КАРТА III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ..377

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ 379

ЕЗИЧЕСКИ НЕКРОПОЛИ 379

№1. Л. Дончева-Петкова, М. Даскалов, Т. Димов, Ч. Лалов,
М. Христова, М. Попова, К. Клисуранов, К. Апостолов
ПРОУЧВАНИЯ НА БИРИТУАЛНИЯ НЕКРОПОЛ ПРИ С. ТОПОЛА, ДОБРИЧКО 379

СТОЛИЦИ 381

ПЛИСКА 381

№2. П. Георгиев, Р. Василев, Т. Тихов
РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 381

№3. Я. Димитров, С. Иванов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР
НА ПЛИСКА – ЦИТАДЕЛАТА, ПРЕЗ 2010 Г. 384

№4. С. Станилов, А. Аладжов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА 388

№5. С. Станилов, М. Инкова
ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА. СЕКТОР „ТАЙНИ ХОДНИЦИ“ 389

№6. С. Иванов
ПЛИСКА. ДВОРЦОВ ПЛОЩАД – СЗ – 2010 Г. 391

№7. Я. Димитров, Х. Стоянова
РАЗКОПКИ В ПЛИСКА НА ОБЕКТ „ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ
НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД“ПРЕЗ 2010 Г. 393

№8. Я. Димитров, Х. Стоянова
КАМЕННА ПОСТРОЙКА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР
НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА. РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2010 Г. 396

№9. С. Витлянов, К. Константинов
АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №41
ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА ПРЕЗ 2010 ГОДИНА 400

№10. П. Георгиев, Я. Димитров, С. Иванов
СОНДАЖНО ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА ПРЕЗ 2010 Г. 402

№11. Я. Димитров, А. Аладжов, М. Инкова, С. Иванов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: МОГИЛА №27 В ЗЕМЛИЩЕТО
НА ОБЩИНА КАСПИЧАНВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 403

№12. М. Ваклинова, И. Щерева, П. Димитров, М. Манолова-Войкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА
И ПРИЛЕЖАЩИТЕ ТЕРЕНИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 407

№13. Т. Балабанов, П. Славов
РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 409

№14. А. Конаклиев, С. Дончева
ПАТРИАРШЕСКА ЧАСТ НА ЦАРСКИЯ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 412

№15. Ж. Аладжов
ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ: „УЛИЦА ЮЖНО ОТ ПАТРИАРШИЯТА“ 414

№16. С. Бонев
АРХИТЕКТУРЕН КОМПЛЕКС В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ
ЦЕНТЪР ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 415

№17. Р. Костова, К. Попконстантинов
МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 419

№18. К. Стоева, Т. Балабанов, Д. Димитров
РАННОСРЕДНОВЕКОВНИ ЖИЛИЩНИ СТРУКТУРИ, СГРАДА И КУЛТОВИ
ЯМИ В М. ДЕЛИ-ДУШКА КРАЙ ГР. В. ПРЕСЛАВ 422

№19. К. Стоева, Т. Балабанов, П. Славов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АУЛА НА КАН ОМУРТАГ ДО С. ХАН КРУМ,
ОБЩИНА В. ПРЕСЛАВ СЕЗОН 2010 Г. 425

№20. Г. Майсторски, П. Славов
СЕВЕРОИЗТОЧЕН ЪГЪЛ НА ВЪНШНА КРЕПОСТНА СТЕНА, МЕЖДУ МЕСТНОСТИТЕ
ИЛЧОВА БАХЧА И ВАРЕНИЦИТЕ, НИАР „В. ПРЕСЛАВ“, ГР. В. ПРЕСЛАВ 427

ВЕЛИКО ТЪРНОВО 431

№21. Й. Алексиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР
ЮГОЗАПАДЕН. МАНАСТИР СВ.ЙОАН РИЛСКИ 431

№22. М. Робов
РАЗКОПКИ НА ТРАПЕЗИЦА, СЕКТОР „ЮГОИЗТОЧЕН“, ПРЕЗ 2010 Г. 435

№23. К. Тотев, Е. Дерменджиев, П. Караилиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД
ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР“ 438

№24. Д. Рабовянов, Ж. Гюлева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД
ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН“ ПРЕЗ 2010 Г. 441

№25. К. Дочев
СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА „СЕКТОР ЮГОЗАПАД“, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО 444

№26. К. Тотев, Е. Дерменджиев, П. Караилиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО
ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ““ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 446

№27. Н. Овчаров, Х. Вачев, В. Георгиева, И. Петракиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРА „СВ. СВ. ПЕТЪР И ПАВЕЛ“
И ХРАМА „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 448

№28. Е. Дерменджиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ФРЕНКХИСАР (ЮГОИЗТОЧНО
ПОДГРАДИЕ НА ТЪРНОВГРАД)“ 451

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ 453

№29. Н. Овчаров, Д. Коджаманова, З. Димитров
РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН ПРЕЗ 2010 Г. 453

№30. М. Иванов, С. Горянова
„МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II“, ГР. СОФИЯ, БУЛ. МАРИЯ ЛУИЗА (ОТЧЕТ ЗА ПРОУЧВАНЕ
НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ОСТАНКИ ОТ СРЕДНОВЕКОВИЕТО, ПЕРИОДА
НА ОСМАНСКОТО ВЛАДИЧЕСТВО И ВЪЗРАЖДАНЕТО) 456

№31. М. Ваклинова, Н. Бояджиев
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: РАННОВИЗАНТИЙСКА
И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МОМЧИЛОВА КРЕПОСТ“ В М. ГРАДИЩЕ,
С. ГРАДЪТ, ОБЩ. СМОЛЯН, ПРЕЗ 2010 ГОДИНА 459

№32. М. Ваклинова, Н. Бояджиев
РАННОВИЗАНТИЙСКА БАЗИЛИКА В М. МАНАСТИРА, С. ГЕЛА, ОБЩ. СМОЛЯН 461

№33. Б. Петрунова, Д. Павлов, Е. Василева
КРЕПОСТТА ПЕРИСТЕРА НА ХЪЛМА СВЕТА ПЕТКА В ГРАД ПЕЩЕРА 464

№34. А. Конаклиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА
КРЕПОСТ МИСИОНИС В МЕСТНОСТТА „ПАРКА“ КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ 467

№35. Р. Колева, Ч. Кирилов, Р. Господинова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: КЪСНОАНТИЧНА
И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. ХОРИЗОНТ, ГР. БАЛЧИК 469

№36. В. Плетньов, М. Манолова, П. Пеев, И. Лазаренко
КРЕПОСТА „КАСТРИЦИ“, РЕЗИДЕНЦИЯ „ЕВКСИНОГРАД“–ВАРНА, 2010 Г. 471

№37. Б. Петрунова, Е. Василева, Я. Димитрова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА КАЛИАКРА ПРЕЗ 2010 ГОДИНА 474

№38. Ц. Дражева, М. Николов
РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО ПРЕЗ 2010 Г. 476

№39. С. Торбатов, М. Саскалов
РАЗКОПКИ В М. ПАЛЕОКАСТРО В ГРАД ПОМОРИЕ –
СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО 479

№40. Р. Морева и Х. Басамаков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ 2010 Г. 481

№41. С. Йорданов
РАЗКОПКИ НА УЧАСТЪК В СЕВЕРНИЯ КРАЙ НА СЕДЛОВИНАТА
ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ ЧЕРВЕН 484

№42. Н. Ботева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА
И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ СЕВЛИЕВО 486

№43. С. Николова, С. Устинов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КУЛАТА“, ГР. ДУПНИЦА, 2010Г. 488

№44. И. Джамбов, С. Попов
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ КЪСНОАНТИЧНА
И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА „ХИСАРЯ“ ПРИ С. ДРАГОЙНОВО,
ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ, ОБЛАСТ ПЛОВДИВ 490

№45. И. Кънев
КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“,
ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ 493

№46. В. Нешева, Ц. Комитова, З. Коркутова, В. Петков, М. Златков
ГРАД МЕЛНИК. МАНАСТИР „СВЕТА БОГОРОДИЦА ПАНТАНАСА“ 494

№47. К. Попконстантинов, В. Плетньов, Р. Костова
СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ-ВАРНА 497

№48. К. Попконстантинов, Ц. Дражева, Р. Костова, Д. Николова
СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“
НА ОСТРОВ „СВ. ИВАН“, СОЗОПОЛ 500

№49. Д. Грозданов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА
В МЕСТНОСТТА ГЛУХИТЕ КАМЪНИ ДО С. МАЛКО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ 504

№50. Г. Майсторски, И. Бабаджанов
СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС В МЕСТНОСТТА
„КИРИКА“ – НИАР „МАДАРА“ 505

№51. Т. Марваков
СПАСИТЕЛНО СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЦЪРКВАТА
„СВ. ЙОАН КРЪСТИТЕЛ“ ГР. НЕСЕБЪР 508

ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛИ 510

№52. К. Меламед, Е. Евтимова
СРЕДНОВЕКОВНО ЯМНО ПОЛЕ В С. СЕДЛАРЕ, МОМЧИЛГРАДСКО.
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 18 ПО ПЪТЯ ДЖЕБЕЛ – МАКАЗА 510

СЕЛИЩА 513

№53. Р. Колева, Д. Янков, Ч. Кирилов
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: СРЕДНОВЕКОВНО
СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ КМ 19+900 – 20+250 ПО ТРАСЕТО НА АМ МАРИЦА,
ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЗЛАТНА ЛИВАДА, ОБ-НА ЧИРПАН 513

№54. Б. Борисов, Г. Шейлева, В. Вандова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ
И НЕОЛИТЕН ОБРЕДЕН КОМПЛЕКС В М. „КАР ДЕРЕ“ (“ЧЕНГЕНЕ ДЕРЕ“) КРАЙ С. КРУМ,
ДИМИТРОВГРАДСКО, ПО АМ „МАРИЦА“, ОТ КМ 32+100 ДО КМ 32+200 516

№55. Е. Евтимова, К. Меламед
СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО КРУМ,
ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД 518

№56. В. Паунова
АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОСРЕДНОВЕКОВЕН
И ВЪЗРОЖДЕНСКИ НЕКРОПОЛ В М. СВЕТИ СПАС, КВ. „ВАРОШ“,
ГР. ПЕРНИК 2009 ГОДИНА 520

№57. С. Бонев, К. Константинов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ“
ПРИ С. ХЪРСОВО, НОВОПАЗАРСКО ПРЕЗ 2010 ГОДИНА 521

№58. С. Дончева
ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. ЗЛАТАР, ПРЕСЛАВСКО 523

№59. П. Караилиев, Р. Петрова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО
СЕЛИЩЕ В С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО 252

№60. С. Александров, П. Караилиев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА
МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ 528

КАРТА IV. СРЕДНОВЕКОВННА АРХЕОЛОГИЯ 529

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ 531

№1. И. Цветков, Н. Казашки, Ол. Миланова, Ф. Филипова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО
НА СЕЛО ГОЛЕМАНОВО, ОБЩИНА КУЛА, ОБЛАСТ ВИДИН 531

№2. Кр. Лука
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА
НА ОБЩИНА ДИМОВО И ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК, ОБЛАСТ ВИДИН 531

№3. Г. Кабакчиева, М. Марков, Р. Първанов
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ МОНТАНА – ЗАПАД 534

№4. Ст. Танева, Ц. Цанова, Св. Сиракова, Кр. Чукалев, Р. Спасов
ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ДОЛНО ОЗИРОВО,
ОБЩ. ВЪРШЕЦ, СТАРО СЕЛО, ОБЩ. МЕЗДРА, БРЕСТЕ, РЕСЕЛЕЦ,
ОБЩ. ЧЕРВЕН БРЯГ, КАМЕНО ПОЛЕ И КУНИНО, ОБЩ. РОМАН 535

№5. С. Торбатов, Т. Стоянов
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПОПОВСКИТЕ
И ЗАРАЕВСКИТЕ ВИСОЧИНИ 537

№6. Г. Майсторски, Ст. Стойчев
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО
НА С. СРЕДНЯ, ОБЩИНА ШУМЕН 540

№7. Хр. Стоянова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. КАВЛАКЛАК
В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. НОВИ ПАЗАР, ОБЛ. ШУМЕН 541

№8. П. Георгиев, Я. Димитров, Л. Дончева-Петкова, В. Григоров, А. Аладжов,
Р. Василев, Ст. Иванов, Хр. Стоянова, Ст. Стойчев, Р. Славчева
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 542

№9. Ст. Стойчев, Ю. Йоргов, Ив. Бабаджанов
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ
НА ТЕРИТОРИЯТА НА ШУМЕНСКО ПЛАТО 544

№10. Ст. Стойчев, Ю. Йоргов, Ив. Бабаджанов
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩА НА СЕЛАТА
СТАН И ПАМУКЧИ, ОБЩ. НОВИ ПАЗАР И С. ЯГНИЛО, ОБЩ. ВЕТРИНО 545

№11. Ст. Стойчев, Ю. Йоргов, Ив. Бабаджанов
НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ШУМЕНСКА ОБЛАСТ 546

№12. Ю. Йоргов
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА
НА СЕЛАТА ЖИВКОВО И ИГЛИКА, ОБЩ. ХИТРИНО, ОБЛ. ШУМЕН 547

№13. Св. Венелинова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА СЕВЕР
ОТ ЯЗОВИР ТИЧА В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА МЕТОДИЕВО,
ИВАНОВО И СУШИНА, ОБЩ. ВЪРБИЦА, ОБЛ. ШУМЕН 548

№14. Б. Тотев
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В БАТОВСКАТА ДОЛИНА 549

№15. Ан. Петрова, Б. Думанов
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЕТРОПОЛСКО 551

№16. Иво Д. Чолаков
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА
НА С. ВАКАРЕЛ И С. ПАУНОВО, ОБЩ. ИХТИМАН 554

№17. Б. Атанасов, Вл. Петков, Ил. Кулов, М. Гребска-Кулова,
Б. Думанов, Ж. Узунов, Др. Гърбов, Кр. Чукалев, В. Герчева
ЕКСПЕДИЦИЯ „СТРУМА“ 555

№18. Ст. Чохаджиев, В. Генадиева
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В СЕВЕРНАТА
ЧАСТ НА КЮСТЕНДИЛСКАТА КОТЛОВИНА 559

№19. В. Вандова, Р. Спасов
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА
НА ОБЩИНИ ДУПНИЦА, САПАРЕВА БАНЯ И КОЧЕРИНОВО 560

№20. Д. Грозданов, Г. Дянкова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА
НА ГР. САПАРЕВА БАНЯ И С. САПАРЕВО, КЮСТЕНДИЛСКА ОБЛАСТ 563

№21. Ал. Гоцев, В. Марков, Д. Спасова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА ЗАПАДНИТЕ
РОДОПИ ПО ПРОЕКТ „ТРАКИЙСКИ СВЕТИЛИЩА ОТ ЗАПАДНИТЕ РОДОПИ“ 565

№22. Ал. Гоцев, Н. Петкова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ГР. СТРЕЛЧА 567

№23. Ас. Салкин, Д. Байраков
ТЕРЕННА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ „ВЕЛИНГРАД 2010“ 568

№24. М. Христов, В. Карацанова, М. Деянова
ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА
ВОЙНЯГОВО И КЛИМЕНТ, ОБЩИНА КАРЛОВО 570

№25. Г. Нехризов, Ю. Цветкова, А. Соботкова, Е. Божинова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА 571

№26. Г. Илиев
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АВТОМАГИСТРАЛА
„ТРАКИЯ“, ЛОТ 2, ОТ КМ 214+600 ДО КМ 230+300 В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА
БОЗДУГАНОВО, СЪРНЕВО, ПШЕНИЧЕВО И БЕНКОВСКИ, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА..........574

№27. Кр. Бъчваров, П. Лещаков
ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ИЗДИРВАНЕ В ЗЕМЛИЩАТА
НА СЕЛАТА СЪРНЕВО И ПШЕНИЧЕВО, СТАРОЗАГОРСКО..........575

№28. Д. Димитрова, М. Марков, Н. Сираков
ИЗДИРВАНИЯ НА МОГИЛИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СЛИВЕН 577

№29. В. Динчев
АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА
ЛИНИЯ ПЛОВДИВ (ГАРА КРУМОВО) – СВИЛЕНГРАД 579

№30. Д. Дичев
ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО
НА СЕЛО СРЕМ, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД..........580

№31. Р. Георгиева, Ст. Димитрова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА
НА СЕЛАТА ПОДВИС И ПРИЛЕП, ОБЩИНА СУНГУРЛАРЕ 580

№32. П. Лещаков, М. Класнаков
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В МЕДНИ РИД 581

№33. К. Панайотова, Т. Богданова, А. Баралис, Д. Недев
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА
НА СОЗОПОЛ, ЧЕРНОМОРЕЦ И С. РАВАДИНОВО 585

№34. Хр. Ангелова, Я. Иванов, Л. Димитров, Е. Борисова
СПАСИТЕЛЕН ОГЛЕД СЪС СТРАНИЧНО СКАНИРАЩ ЛОКАТОР
ПО ОБИЧАЙНИТЕ ТРАСЕТА ЗА ТРАЛЕНЕ НА РИБОЛОВНИТЕ КОРАБИ
МЕЖДУ ГР. СОЗОПОЛ И ГР. ЦАРЕВО 588

№35. В. Драганов, Я. Иванов
ИЗДИРВАНЕ, ЧРЕЗ ХИДРОЛОКАТОР ЗА СТРАНИЧЕН ОБЗОР „НЕМАН-ГБО 100“ НА
СЪВЕТСКАТА ПОДВОДНИЦА С-34, ПОТЪНАЛА ПРЕЗ НОЕМВРИ 1941 В АКВАТОРИЯТА
МЕЖДУ МАСЛЕН НОС И НОС ЕМИНЕ..........592

КАРТА V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ 596

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Настоящото издание, по силата на добрите и утвърдени традиции, представя нашите усилия и воля да бъдем професионалисти и на терена, и в творческото осмисляне на нашите резултати, придобити през тежката, но и ползотворна изминала 2010 година.

Поредният том на Археологически открития и разкопки е внушителен корпус от информативни отчети за работата ни в областта на научното дирене и познание от най-дълбоката древност (палеолита) до светлата епоха на Възраждането. Включени са общо 212 отчета в следната културно-хронологическа последователност: праистория – 30; тракийски период (бронза и желязна епоха) – 60; античност – 63; средновековие – 59. В огромния масив от материали са обединени нашите приноси в превантивната/спасителна археология (инфраструктурните проекти), в мъждукащите планирани и целеви проучвания, в опита ни да обхванем и приложим новаторски направления в полевата, аналитичната и интерпретативната сфера на нашия ежедневен труд.

Всеки непредубеден читател ще намери в този том разнообразие от емпиричен материал, идеи и подходи в неговото третиране и представяне. Успехите и постиженията на нашата професионална общност в отстояването на исконното ѝ право да проучва, популяризира и съхранява българското археологическо богатство и наследство впечатляват и респектират. От друга страна, читателят безспорно ще бъде впечатлен и от разностилието на представените текстове. Редакционната колегия не си е позволила да поправя и променя материалите, олицетворяващи техните автори, а само да отстрани повечето от дребните технически несъвършенства. Разчитаме критичният прочит на всеки археолог да изиграе ролята на своеобразен коректив и следващите ни издания да впечатляват освен с обема си, и с изчистена гладка мисъл и адекватен изказ на всички автори.

Приятно четене !

Доц. д-р Мария Гюрова

I. ПРАИСТОРИЯ

№1. ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЙНАТА АРХЕОЛОГИЧЕСКА СЕКВЕНЦИЯ ОТ ПЛЕЙСТОЦЕНА В ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА: РАНЕН, СРЕДЕН И КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ

Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков, Свобода Сиракова, Стефанка Иванова,
Васил Попов, Филип Фернандез, Станимира Танева, Ирена Димитрова

Обектът се изследва по българо-френския проект „Най-ранни изяви на човешко присъствие на Балканите и началото на европейската култура“. Финансирането бе от Comission Consultative des Recherches Archéogiques à l’Etranger на Министерството на външните и европейските работи на Франция, от CNRS и Университет Бордо I – PACEA/PPP, UMR 5199, от район Аквитания (програми Origines), от Max-Planck Institut-Leipzig, на които изказваме своята благодарност.

Теренните проучвания през сезон 2010 г. се проведоха в периода 05.07.-10.08.2010 г. с участие на: Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (ръководители); старши проучватели: С. Сиракова, С. Иванова, В. Попов, Ф. Фернандез; асистент-проучватели, постдокторанти, докторанти и студенти, членове на екипа на проекта: А. Гуадели, С. Танева, И. Крумов, В. Митева, И. Димитрова, Р. Спасов, Н. Захариев; студенти-практиканти, технически асистенти: И. Аролска, Л. Вангелов, А. Гайдарова, П. Георгиева, Т. Герджиков, Д. Гюрова, Б. Гюхпалова, С. Дацов, И. Иванов, Н. Карастоянова, В. Кирякова, Е. Лозанова, П. Машова, Т. Милкова, Л. Милчев, К. Митов, Е. Начева, Д. Пачев, П. Петров, Д. Петрова, Л. Тодоров, Я. Томов.

Тук резюмираме резултатите от сезона, основавайки се на фактологически данни и теренни наблюдения, встъпителни анализи на ансамблите и последното развитие в интерпретацията на обекта, представени вече по-обстойно в нашия отчет.

Ранен палеолит

В сектори 7 и 8 във входната част на пещерата продължихме разкопаването на средните фази на заселване в раннопалеолитната секвенция на Козарника (Sirakov et al. 2010). В литистратиграфско отношение това бе контекст в който изчерпахме долната част на пл. 11b (фациесите 11b ч. п. и 11b б. п.) и навлязохме в горните лещи на пл. 11c. Кремъчните ансамбли от този контекст запазват характерната за средните фази от ранния палеолит на обекта тенденция към обедняване. Най-значителен дял от състава им са отпадъците от производствения процес, сред които преобладават фрагменти и трошляк от първичното разломяване. Дебитажът е съвсем „опортюнистичен“, доста често с отделяне на единични отломъци от различни, неподготвени отломъчни, за които са използвани негативи от първичното разломяване или естествени повърхности. Ретушираните форми се изчерпват с отломъци с полустръмни до стръмни, по-рядко зъбчати или фини маргинални ретуши, част от които са утилизационни. Типологически по-изразените разновидности са изолирани стъргала и стъргалки (обр. 1 *1-8, 10, 11*). В петна от кафяво-виолетов глинесто-песъчлив седимент, ясно отличаващ се от заобикалящия го контекст на фациеса 11b ч. п. се откриха малко ядро и дребен отломък с левалуазки облик (обр.1 *9*). Анализът на конкретната седиментологична ситуация, както и на литостратиграфските данни от по-горните нива на пл. 11b и 11а установи, че в характерните за този район условия (празнини и пукнатини между срутени от тавана и източната стена на залата варовикови блокове – в кв. Н6-Н10) е напълно възможно.

Ограничено проникване и пропадане на малки порции седимент от по-горни пластове включващи и спорадични находки от началото на средния палеолит. Впрочем, макар и по-неясни, основания за допускане на такава възможност тук сме имали и в по-горни нива, така че находките от този контекст третираме отделно от ансамблите и сериите разкрити в безспорна стратиграфска позиция.

В сектор 12 се изчерпаха почти напълно седиментите на пл. 12 (заедно с включените в него по-светли лещи, подобни на фациеса 11с). Навлезе се в долните нива на контактната зона 13а/13в и започна разкопаване на фациеса 13в. В този стратиграфски контекст са едни от най-ранните етапи на ран-

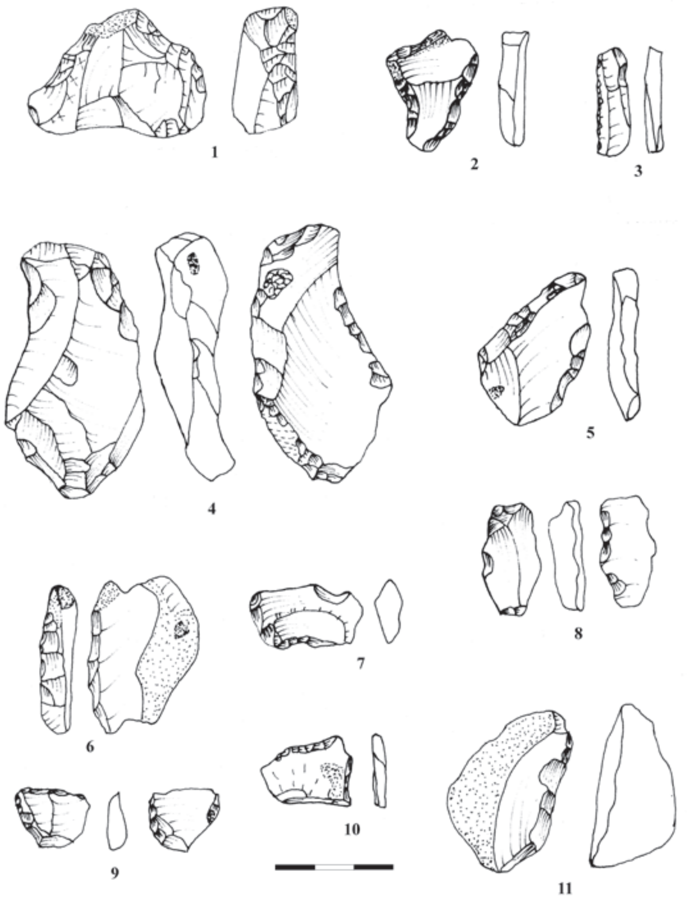

Обр. 1. Козарника. Кремъчни ансамбли. Средни фази на ранния палеолит: 1, 6 – отломъци с полустръмни ретуши; 2, 7 – отломъци с изрези и зъбчати ретуши; 4 – отломъци с частичен ретуш и редебитаж; 5, 8, 10 – отломъци с утилизационни ретуши; 11 – стъргало; 3 – случайна пластинка от разломяването; 9 – ретуширан отломък с левалуазки облик в контекст на седимент пропаднал от среднопалеолитни пластове между варовикови блокове.

ния палеолит в Козарника. Тенденцията характеризираща кремъчните ансамбли от средните фази тук е още по-акцентирана. Значително намалява и гъстотата на костните останки от ловната плячка, явно отразяваща по-слаба интензивност на обитаването, най-вероятно свързана генерално с демографската ситуация в началното заселване, когато популацията на ранните хоминиди е била доста малобройна.

Във фаунистичните ансамбли от ранния палеолит през този сезон (Fernandez, Guadelli, 2010) следва да се отбележи присъствието на *Homotherium cf. crenatides* (саблезъб тигър), който потвърждава възможността за отнасяне на ранните фази (пл.13а/13в) към средата и дори към първата половина на ранния плейстоцен, т.е. в периода между 1,3 и 1,6 млн. г. преди наше време (обр. 2). В същия контекст бяха открити още останки от *Hemitragus orientalis* (вид пракози), което е дори по-точен биостратиграфски маркер за първата част на ранния плейстоцен – 1,8-1,4 млн. г.

Последните резултати от проучванията на ранния палеолит в Козарника внасят аргументи за нови гледни точки в дебата за началното заселване на Западна Евразия от популации на ранните хоминиди. Това е едно от десетината находища датирани над 1 млн. г. Хронологическата им последователност и пространствена локализация ги подрежда от най-ранните като Dmanisi – 1,7 млн. г. (Кавказ) и Козарника – 1,6-1,4 млн. г. на Балканите, през Pirro Nord, Monte Poggiolo и Ceprano – между 1,6 и 1 млн. г. на Апенинския полуостров, около 1 млн. г. за Lunery и Le Vallonet във Франция, и между 1,4 и 1,1 млн.г. за Orce и Sima del Elefante на Иберийския полуостров и очертава съвсем ясно посоката на това заселване от изток на запад. При това данните от Козарника говорят за стабилно, непрекъснато и постепенно увеличаващо своята интензивност обитаване в продължение на поне 1 млн. г. (между 1,6-1,4 до около 0,4 млн. г.), което не потвърждава, поне за Балканите, хипотезите за спорадично присъствие с дълги прекъсвания на заселването през ранния палеолит (Sirakov et al. 2010).

Среден палеолит

Във вътрешността на пещерата бе продължено и проучването на среднопалеолитната секвенция с разширение на разкопаваната площ в сектор 71. Тук в квадрати J-71, I-71 се разкопаха частично запазени останки от пластове свързани с късните фази на средния палеолит и предполагаемо, с началото на късния палеолит, но не се откриха достатъчно диагностични форми за очертаване на по-ясна периодизация. В квадрати K, L, M, N-71 се разкопаха по-ранни фази на средния палеолит, но също в сложен стратиграфски контекст, който не даде възможност за по-приемлива интерпретация на несъответствията между ранния (напомнящ дори средноплейстоценски) облик на кремъчните ансамбли и доста по-късните в еволюционно отношение представители на едрата фауна, особено пещерните мечки открити в един и същ (деформиран вторично?) контекст.

Късен палеолит

В резултат на сътрудничеството ни с проект RESET (RES ponse of humans to abrupt Environmental Transitions, който обхваща Източното Средиземноморие и прилижащите му райони през средния и късен палиолит) се установи, че началните прояви на късния палеолит в Козарника (пл. 6/7) предхождат следите от т.нар. кампански игнимбрит, свързан с епизод от интензивна вулканична дейност в Южна Италия, датиран около 39 000 г. BP. Заедно с подобни данни от Италия, Македония и Северна Африка, това подсказва по-слабо от предполаганото влияние на екологичните промени върху изчезването на неандерталците и появата на модерните хора. Изглежда, че еволюцията и смяната на човешките популации, както и културните промени в прехода среден-късен палеолит са били по-постепенни, с по-големи регионални различия, обратно на схващанията за внезапна инвазия на модерните и едва ли не революционен характер на културните процеси в този преход.

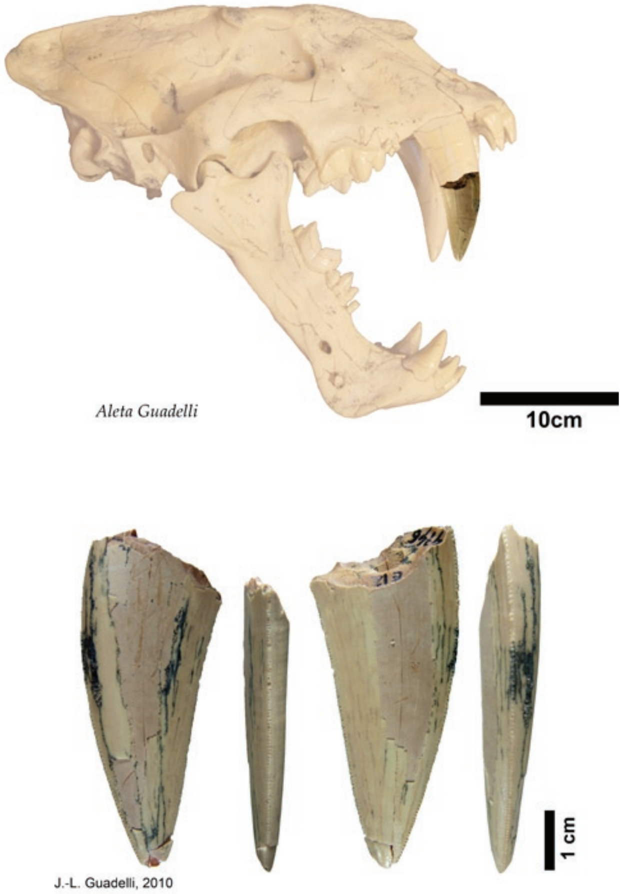

Обр. 2. Козарника. Палеонтологически ансамбли от ранните фази на ранния палеолит: Канин от Homotherium cf. crenatidens (долу), поставен в контекста на съзбие и череп на вида (горе).

Литература

Fernandez, Guadelli, 2010: P. Fernandez, J.-L. Guadelli. Les grands mammifères de Kozarnika. Saison 2010. – In : J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Rapport annuel 2010 du Projet de recherche conjoint soumis au MAEE.*

Guadelli, Sirakov, 2010: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds). Projet de recherche conjoint: «Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans ». Rapport annuel 2010 soumis au Ministère des Affaires Etrangères et Européennes de France.*

Sirakov et al. 2010: N. Sirakov, J.-L. Guadelli, S. Ivanova, S. Sirakova, M. Boudadi-Maligne, I. Dimitrova, P. Fernandez, C. Ferrier, A. Guadelli, N. Iordanova, M. Kovatcheva, I. Kroumov, J.-C. Leblanc, V. Miteva, V. Popov, R. Spassov, S. Taneva, T. Tsanova. An ancient continuous human presence in Balkans and the beginning of the settlement of western Eurasia. The Lower Pleistocen example of Lower Palaeolithic in Kozarnika cave (North-western Bulgaria). – Quaternary International, 223-224, 2010, 94 – 106.

№2. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ В ПЕЩЕРАТА РЕДАКА II

Алета Гуадели, Жан-Люк Гуадели, Ивайло Крумов, Николай Сираков

Това бе пети сезон на сондажни проучвания в пещерата Редака II. Те се осъществиха като част и етап от интердисциплинната програма на международен изследователски проект LEA BINEK (Асоциирана европейска лаборатория, „Балканите И Началото на Европейската Култура“) на БАН (НАИМ)

---

* Цитираните съчинения **не са публикации** (бел. ред.).

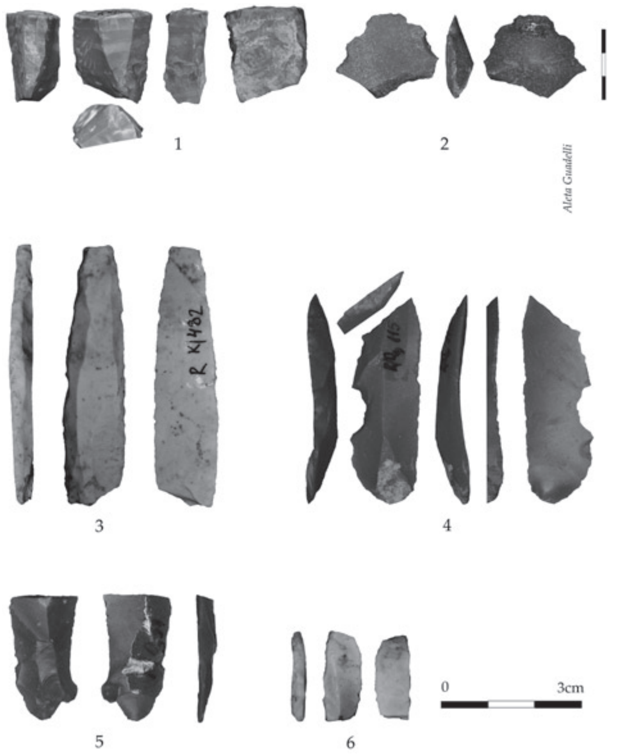

Обр. 1. Редака II. Кремъчни ансамбли от сондаж III, пл. 4? (1, 3); сондаж V, пл. 4 и фациес 4тп (2, 4, 6) и пл. 4 св.беж. (5). 1 – ядро за пластинки; 2 – отломък Комбева; 3 – фрагмент от пластинка (връх?) с полузатъпяващ до затъпяващ билатерален ретуш; 4 – пластинка с изрез и коса тронкатюра оформяща връх (пробой?); 5 – фрагмент от пластинка с частичен утилизационен ретуш; 6 – фрагмент от пластинка със затъпяване (сн. А. Гуадели).

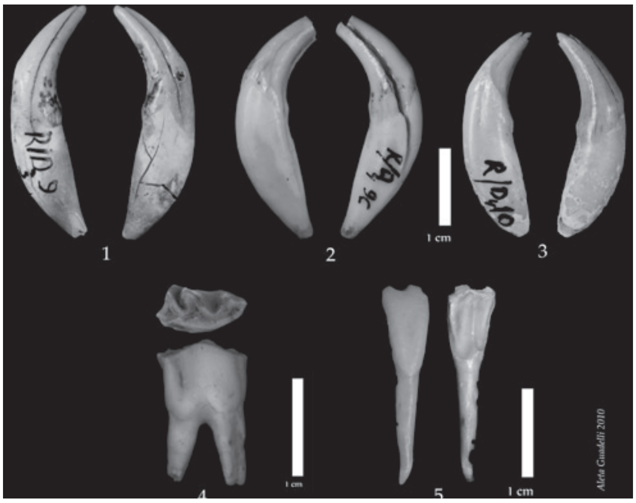

Обр. 2. Редака II, сондаж V. Костни останки от късноплейстоценски бозайници. 1 – долен ляв канин от Vulpes vulpes, пл. 4 тп; 2-3 – долен десен канин от Vulpes vulpes, пл. 4; 4 – трети долен десен предкътник от говедо (Bos/Bison); 5 – долен десен резец (I2-3) от Artiodactyla, пл. 4 (сн. А. Гуадели).

и CNRS (PACEA/IPGQ UMR 5199, Univ. Bx1). Проектът се реализира с финансова подкрепа от CCRAE–MAEE France, от CNRS и UMR 5199 от Region Aquitaine (програма „Origines“), на които изказваме дълбоката си благодарност.

Теренното проучване беше проведено в периода 26.07-06.08.2010 г. Изследователският екип в Редака II през 2010 г. бе в състав: А. Гуадели (ръководител), И. Крумов (зам. ръководител); Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (консултанти и ръководители на проекта); в теренното проучване участие взеха и: Н. Захариев, Х. Караферманов, И. Иванов и Н. Карастоянова от НБУ и Л. Милчев.

През 2010 г. съединихме сондажи III и IV с нов пети, локализиран в кв. D3 и D4. Отложенията от пластове 1-3 в проучваните квадрати са нарушени от комуникационната траншея достигаща на практика до сондаж I. Първоначално беше разчистена повърхността в непосредствена близост до проучваната площ като бяха отстранени насипите и пред самият вход. В сондаж V се установиха същите литостратиграфски единици от 1 до 4, които бяха регистрирани в сондаж IV (Гуадели и др. 2010).

Една от целите на проучванията през последните три сезона беше да се провери хипотезата за възможно преотлагане на материалите. Използвайки данните от сондажи III, IV и V изготвихме диаграма на Шмид за пространствената ориентация на находките, която потвърди липсата на преференциална ориентация и наклон на находките, т.е. не се наблюдава постдепозиционно преместване на останките. В резултат на пространствения анализ се установи, че в трите сондажа проучени от 2008 г. насам, концентрацията на костите в пласт 4 е по-слаба от регистрираната досега в предходните сондажи във вътрешността на пещерата. Пространственото разпределение на артефактите от пласт 4 показва по-значителна концентрация на костните останки в квадрати D6, D4 и E4. Кремъчните артефакти са повече в секторите в близост до входа, т.е. 3 и 4. Пласт 4 св. беж. е добре представен в квадрати D3 и D4 и артефактите са доста по-малобройни в сравнение с пласт 4. Що се отнася до пласт 5 локализиран в сондаж III, на този етап изглежда твърде вероятно да отговаря на 4 св. беж. Предложената предходните години хипотеза за суперпозиция на кремъчните и костни артефакти и костните останки свързани с обитаването на пещерата от хиени, както и детайлен пространствен анализ на костните останки свързани с дейността на хищници остава да бъде доказана.

Приключихме сезона на дълбочина 140 см от основният репер с перспективата през 2011 г. да продължим проучванията на къснопалеолитната секвенция на по-голяма площ или да свържем сондажи V, III и I, тъй като това е единствения начин да разрешим проблемите свързани със стратиграфията.

Кремъчни артефакти. И тази година кремъчните артефакти произхождат предимно от пласт 4. Диагностичните находки са предимно серия от пластинки, някои от които са със затъпяване и ядра, които сочат развита технология за производство на пластинки (обр. 1). Ансамблите от пласт 4 св. беж., въпреки че са бедни на диагностични форми, най-вероятно са свързани със същата къснопалеолитна традиция както и пласт 4. Артефактите от сондаж V са не само в добра корелация с находките от другите сондажи (предимно III и IV), но несъмнено принадлежат към същите кремъчни ансамбли. Сезон 2010 даде нови аргументи, че тези ансамбли принадлежат към ранните и следващите етапи на традицията на пластинки със затъпяване от началото на късния палеолит характеризиращи култура Козарника.

Костни артефакти. Тази година не открихме нито един евидентен костен артефакт. Единственият предмет е възможен среден фрагмент от икономично шило от пласт 4. Присъединявайки го към находките от предходните години можем частично да подкрепим изказаната през миналата година хипотеза, че могат да бъдат свързани с по-скоро с най-ранната фаза на култура Козарника (к.н. VII).

Все още разполагаме само с двете дати от сондаж I, а именно 38 170+/-490BP за пласт 4 и 46 000 BP за пласт 5. Тази година поради високата концентрация на въглени бяха взети около 40 проби от пластове 4 и 4 св. беж.

Анализирани бяха 1878 кости или около 90% от костните останки. Съотношението на таксоните и видовете таксони са сходни с тези от предходните сезони, но само 4,33% от костните останки са определяеми. Костите от хищници са малко повече от тези от тревопасни. При първите доминират останките от *Vulpes vulpes*, но също така са представени *Canis lupus*, *Crocuta crocuta spelaea* и др. (обр. 2). Данните сочат равен брой хищници и тревопасни. От тревопасните добре представени са *Bovinae*, *Artiodactyla* и *Capra* cf. *caucasica*. Тези останки потвърждават интерпретацията на находището като леговище на хиена и по-конкретно към леговищата на хиени с преобладаващи останки от хищници.

В заключение можем да отбележим, че на базата на представените данни от последните три сезона, но и на данните от двата сондажа направени от С. Иванова, интерпретирането на находището като леговище на хиена е безспорно. По-нтересно е отнасянето му към един относително по-

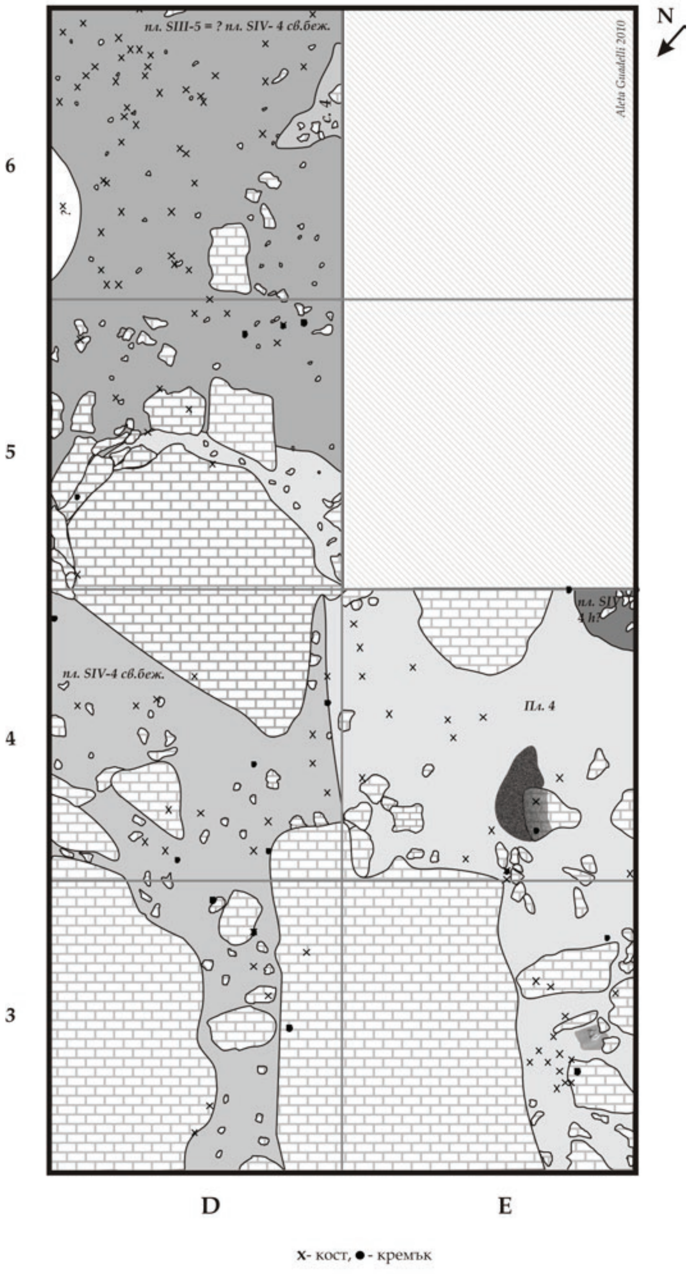

Обр. 3. Редака II. Пространствено разпределение на артефактите на дълбочина 140 см в сондажи III, IV и V (А. Гуадели).

слабо разпространен вид с наличие на останки от тревопасни и понякога значителни популации на хищници, в нашият случай лисици (Foss et al. 1998).

Данните от кремъчните ансамбли, сочат че сериите от пласт 4 са от много близки или идентични традиции с култура Козарника. Засега, поради липсата между ретушираните предмети на форми характерни за ранната фаза на култура Козарника, не бива да се изключва връзка с к.н. VI и V. Малобройните костни артефакти от този контекст намират преки паралели с предмети от ранната фаза на култура Козарника (к.н. VII).

Проучванията в пещерата Редака II от 2008 г. насам бяха фокусирани върху разкриване на къснопалеолитните отложения. На дълбочина 140 см в трите сондажа наблюдаваме началото на отлагането на пласт 4 и последните следи от пласт 4 св. беж. (обр. 3). Както казахме, пласт 5 в с III, вероятно е еквивалентен на пласт 4 св. беж. За да проверим тази възможност е необходимо да слезем поне още 20 см в дълбочина в квадрати D3 и D4, за да можем да проверим развитието на пластовете.

Предстоящите проучвания трябва да бъдат фокусирани върху: изясняване на произхода на варовиковите блокове; да се провери дали пласт 5 от сондаж III отговаря на пласт 4 св. беж. в сондажи IV и V; да се провери дали наистина съществува възможност за локализиране на зоните „обитавани“ от хиена и на тези от човека; проучване на среднопалеолитните отложения.

Литература

Гуадели и др. 2010: А. Гуадели, Н. Сираков, Ж.-Л. Гуадели, Ф. Фернандез. Сондажно проучване в пещера Редака II, Белоградчишко: среден и късен палеолит. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 26-26.

Foss et al. 1998: P. Foss, J.-P. Brugal, J.-L. Guadelli, P. Michel, J.-F. Tournepiche. Les repaires d'hyènes des cavernes en Europe occidentale: présentation et comparaisons de quelques assemblages osseux. – In: Economie préhistorique: les comportements de subsistance au Paléolithique. XVIII Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes, Edition APDCA. Sophia Antipolos, 1998, 43-61.

№3. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ В ПЕЩЕРА РЕМИНА ДУПКА, БЕЛОГРАДЧИШКО (ПАЛЕОЛИТ)

Ивайло Крумов

През последните години се разшири археологическото проучване на пещерите от Северозападна България. Тенденцията е да се проучват пещерни находища в регионален аспект, т.е. в близост до реперен обект, каквато е пещерата Козарника (Guadelli, Sirakov et al. 2005) в този случай, да бъдат изследвани повече обекти (пещери, навеси и открити находища), за да придобием по-детайлна информация за целия район. За тази цел през 2004 г. бе започнат проекта „Археологическо проучване на праисторическото наследство в пещерите от Северозападна България“. Той бе финансиран първоначално от фондация Отворено общество (София) и от община Белоградчик, а след това бе включен и като подтема на българо-френския проект: „Най-ранни изяви на човешко присъствие на Балканите и началото на културната история в Европа“.

Програмата започна с теренно обхождане (2004 г.) в карстовите масиви на територията на община Белоградчик (землищата на селата Рабиша, Салаш, Върбово, Търговище и Долни Лом). Интерес предизвикаха пещерите Редака II (Гуадели и др. 2009) и Големи печ (Танева и др. 2009), в които се продължи със сондаж. Тази година решихме да включим и землището на село Крачимир – община Белоградчик и по специално пещерата Ремина дупка и да предприемем контролен сондаж с надеждата да открием археологически и палеонтологически находки от ранната праистория. Това бе и възможност да се изяснят пластовете в дълбочина, да се съберат данни за карстовите процеси, палеосредата и други проблеми.

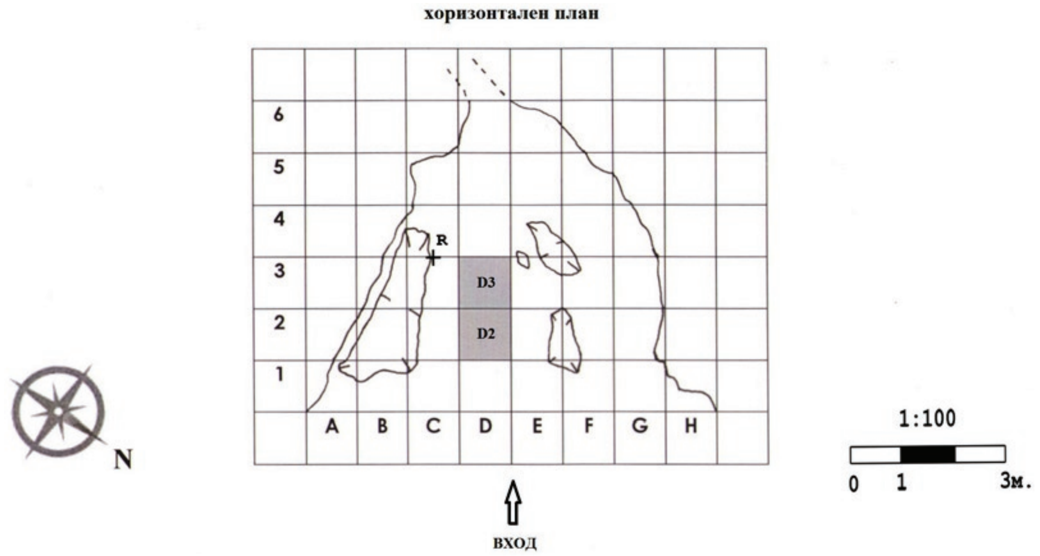

Обр. 1 Кординатна система на разкопаваната входна част на пещерата Ремина дупка (R – основен репер = 0 м.).

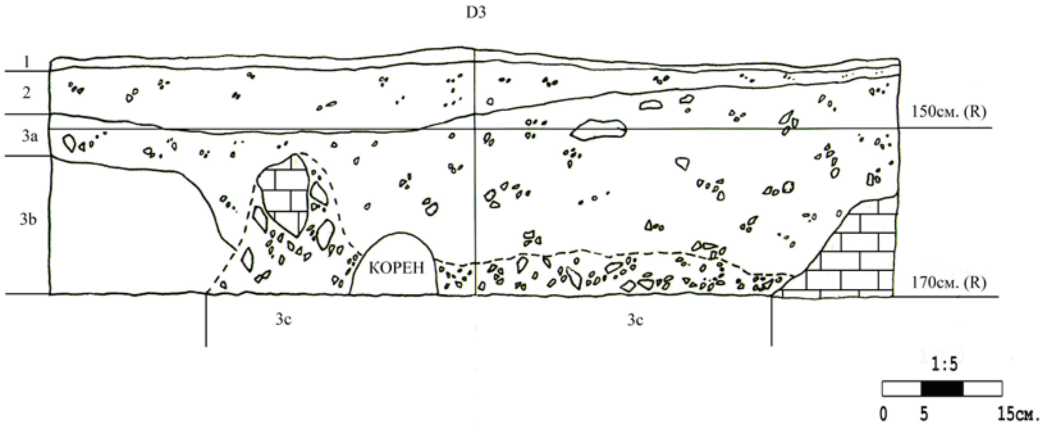

Обр. 2 Ремина дупка. Сондаж I. Югозападен стратиграфски разрез по линията между квадрати D3/D4.

Пещерата Ремина дупка, с надморска височина 640 м, е разположена в един от северните склонове на връх Ведерник – 1125 м. н. в. Входът с височина 4 м и дължина 8 м е със североизточно изложение. Образувана е в долнокредни варовици. Нивото ѝ над местния ерозионен базис е около 40 м. Изследваната територия е част от Салашкия пещерен район (с №202), съгласно районирането на карста в България. Релефът е типично планински, силно разчленен, като надморската височина варира от 500 до 1125 м. В тектонско отношение този район обхваща югозападното бедро на Белоградчишката антиклинала. Карстовите масиви са с юрска и кредна възраст.

В подготвителното обсъждане на обекта решихме да разположим един сондаж във входната галерия с размери 2х1м, който обхвана квадрати D2 и D3 от координатната система (обр.1). При разкопките успяхме да установим три пласта (обр. 2), които не са хоризонтални. Наклонът им е от вътрешността надолу към изхода на пещерата. Това най-ясно личи на планиграфските скици. Седиментите имат следния характер: пласт 1 е с прахообразна, дребна фракция; пласт 2 е с глинесто-песъчлива, дребна фракция, варовиковите чакъли са остроръбести; пласт 3а е с глинесто-песъчлива фракция и средни варовикови фрагменти (5-10 см), които са остроръбести, но се срещат и с огладени ръбове; пласт 3b е тинесто-глинест, без присъствие на варовикови фрагменти; пласт 3с е песъчлив, съдържа средна и едра фракция (над 10 см), от варовикови чакъли с предимно огладени ръбове.

Концентрацията на кремъчните находки бе по-голяма в пласт 2. В пласт 3, в който се установиха фациеси 3a, 3b и 3c се откриха спорадични находки, предимно костен материал. Бяха взети проби за датиране от въглени в 3а от нивата 155-160 см и 160-165 см. За съжаление през този сезон не успяхме да достигнем дъното на пещерата. Общата дълбочина на сондажа от реперната точка е 170 см.

Разкритият кремъчен ансамбъл илюстрираме с представителна извадка, засега от няколко слабо диагностични форми (обр. 3). В пласт 2 имаме ядро с еднополюсен дебитаж за отломъци; три ядра с двуполюсен дебитаж за отломъчета и пластинки и продукти на дебитажа–отломъци без ретуш. Ядрата са с малки размери и предимно с оформени и подготвени ударни площадки. Не бяха открити форми с безспорни ретуши.

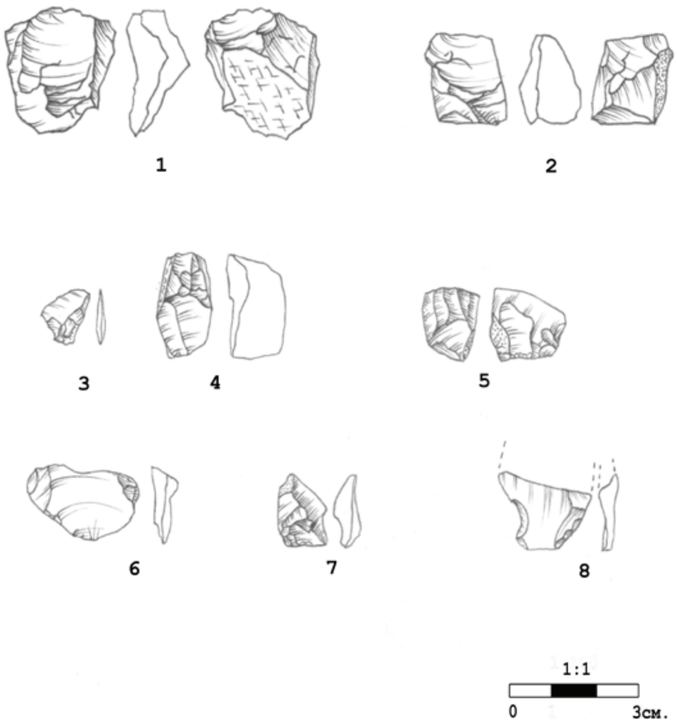

Обр. 3 Ремина дупка. Пласт 2 – 1-7. Пласт 3а – 8. 1 – ядро с еднополюсен дебитаж за отломъци; 2, 4-5 – ядра с двуполюсен дебитаж за отломъчета и пластинки; 3, 6-8 – продукти на дебитажа (отломъци без ретуш).

Палеонтологическият материал също е оскъден и засега може да се каже, че в по-голямата си част изглежда свързан по-вероятно с късноплейстоценска фауна.

В обобщение се установи, че кремъчните находки са по-концентрирани в пласт 2. В него костните останки са съвсем малко и са предимно в долната част на пласта. Вероятно костите от ловната плячка са изхвърляни извън пещерата или пък е имало боклучна яма в непроучената зона на пещерата. В пласт 3 се срещат повече костни останки, докато кремъчният материал е представен от спорадични артефакти и от естествени кремъчни фрагменти. Пещерата е използвана за определени дейности осъществявани поне частично, като например обработка на кремъчна суровина за изготвяне на сечива. От друга страна намирането на въглени в пластовете показва, че е била използвана и като временен заслон на ловни групи или при други случаи.

На този етап археологическият материал е малоброен и културната и хронологическата интерпретация е затруднена. Все пак като се вземе предвид по-скоро плейстоценския характер на отложенията, особено в пластове 2 и 3, костните останки отговарящи на този контекст, пълната липса на керамични фрагменти и други находки, характерни за следпалеолитните периоди, може да се приеме че по-вероятно става дума за посещения на пещерата през късния палеолит, при това може би в късните му фази.

Литература

Guadelli et al. 2005: J.-L. Guadelli, N. Sirakov, S. Ivanova, S. Sirakova, E. Anastassova, P. Courtaud, I. Dimitrova, N. Djabarska, Ph. Fernandez, C. Ferrier, M. Fontugne, D. Gambier, A. Guadelli, D. Iordanova, N. Iordanova, M. Kovatcheva, I. Krumov, J.-C. Leblanc, J.-B. Mallye, M. Marinska, V. Miteva, V. Popov, R. Spassov, S. Taneva, N. Tisterat-Laborde, T. Tsanova. Une séquence du Paléolithique inférieur au Paléolithique récent dans les Balkans: La grotte Kozarnika à Oréchets (Nord-Ouest de la Bulgarie). – In: N. Molines, M.-H. Moncel, J.-L. Monnier (eds). Les premiers peuplements en Europe. BAR International Series 1364, 2005 (2006), 87-103.

Гуадели и др. 2009: А. Гуадели, И. Крумов, Н. Сираков, Ж.-Л. Гуадели, К. Ферие. Сондажно проучване в пещера Редака II: антропични следи от средния и късния палеолит в контекста на леговища на плейстоценски хищници. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 32-38.

Танева и др. 2009: С. Танева, Н. Сираков, Ж.-Л. Гуадели, К. Ферие, Ж.-К. Леблан, Ф. Фернандез, Б. Атанасов. Сондажно проучване в пещера Големи печ: палеолит, ранножелязна епоха. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 28-32.

№4. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРНИЯ КОМПЛЕКС ЛЕЯРНИТЕ, СЕЛО МЛАДЕЖКО, ОБЩИНА МАЛКО ТЪРНОВО

Стефанка Иванова, Мария Гюрова, Николай Спасов, Васил Попов

През септември 2010 г. бяха проведени сондажни проучвания в пещерния комплекс Леярните (Леярниците). Комплексът включва 4 пещери, входовете на които са на разстояние няколко метра един от друг. Те са разположени в основата на скален венец с посока изток-запад. Намират се на около 25 м над нивото на Тъмна река, на около 2 км над водослива на Тъмна и Младежка река. Пещерите са формирани в мраморизираните варовици от малкотърновската свита.

Леярна 2. Пещерата е с размери : дължина 23 м, ширина 6 м и височина 3-8 м. Направен е сондаж с размери 2х2 м (впоследствие се наложи размерите на содажа да се увеличат с 0.5 м в северозападна посока) (обр. 1). Върху повърхността на пещерната зала има многобройни следи от използване на пещерата през различни исторически епохи (керамични фрагменти от енеолит, бронз, желязна епоха, средновековие). Множество иманярски изкопи нарушават и размесват горната част на седиментите. Нарушенията на места достигат до скалното дъно (при североизточния профил). Достигнатата в сондажа дълбочина е 160 см. В югоизточната му част (към дъното на пещерата) се разкрива неравното скално дъно. Към входа на пещерата (северозапад) наклона на дъното е почти 40 градуса и дебелината на пещерните седименти постепенно се увеличава. При експлорацията бяха разграничени 4 основни литостратиграфски едници:

Пласт 1 – рехав прахообразен седимент, образуван от смесването на праисторически и съвременни седименти. В него се разкриват множество керамични фрагменти и кости.

Пласт 2 – тъмна черно-кафеникава фина глина. Вероятно тъмното оцветяване има органичен произход. В пласт 2 не се разкриват находки.

Пласт 3 – бежова-кафява компактна глина с малко количество дребни и отделни по-едри варовикови късове. По-светли фациеси на пласт 3 се наблюдават частично в северозападния и югозападен профил. В пласт 3 се намират кости от късноплейстоценски бозайници. В северозападната част на сондажа, в пласт 3, беше открит издължен кремъчен отломък. Той е отделен от двуплощадково ядро за добиване на пластини (обр. 2). Артефактът е **първото доказателство за пребиваване на човек в този район през късния палеолит.**

Пласт 4 – много компактна, сиво-зеленикава глина, на места в нея се наблюдават калцирани участъци. В пласт 4 се увеличава броят на фаунистичните останки. В близост до северозападния профил се разкрива „струпване на кости“ на плейстоценски животни. В този седимент се откри и кремъчен отломък със среднопалеолитен характер – вероятно отделен от дисковидно ядро. Артефактът е **първо доказателство за присъствие на човек в района на Странджа през епохата на средния палеолит.**

Пласт 5 – е с дебелина 1-2 см и покрива неравностите на скалното дъно. Към входа увеличава дебелината си. Това е силно калциран тъмно-сив, глинест седимент, наситен със ситни варовикови зрънца. Разкрит е само при контактната му зона с пласт 4.

Леярна 4 е най-запазната пещера от комплекса. Входът е с размери 3х4 м. Залата е с размери 23х7х13 м (обр. 1). Направеният сондаж е с размери 2х2 м, а най-голямата достигната дълбочина е 367 см. Бяха разграничени 8 литостратиграфски единици. Лежащият на повърхността седимент (с дебелина около 20-30 см) съдържа следи от използване на пещерата през желязната, елинистическата

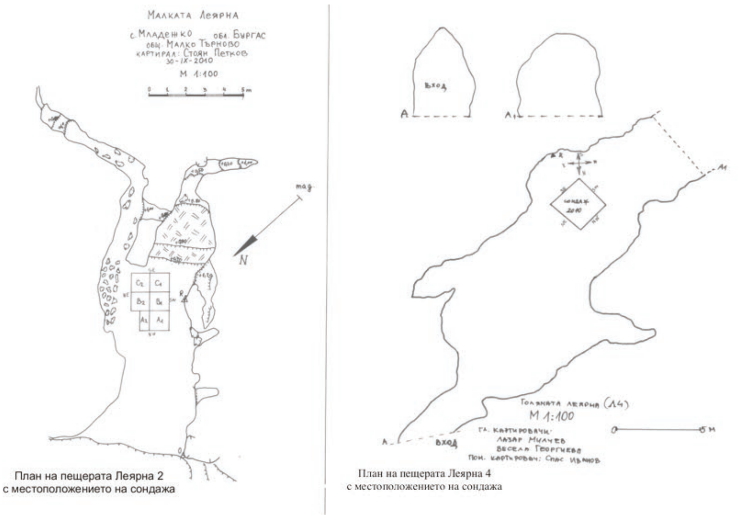
Малката Леярна
с. Младежко обл. Бургас
общ. Малко Търново
картирал: Стоян Петков
30-IX-2010
М 1:100
0 1 2 3 4 5 m
mag.
N
C2 C1
B2 B1
A2 A1
R
вход
A
A1
сондаж 2010
Големата леярна (Л4)
М 1:100
0 5 м
гл. картировачи:
Лазар Милчев
Весела Георгиева
пом. картировач: Спас Иванов
вход

План на пещерата Леярна 2
с местоположението на сондажа

План на пещерата Леярна 4
с местоположението на сондажа

Образ 1

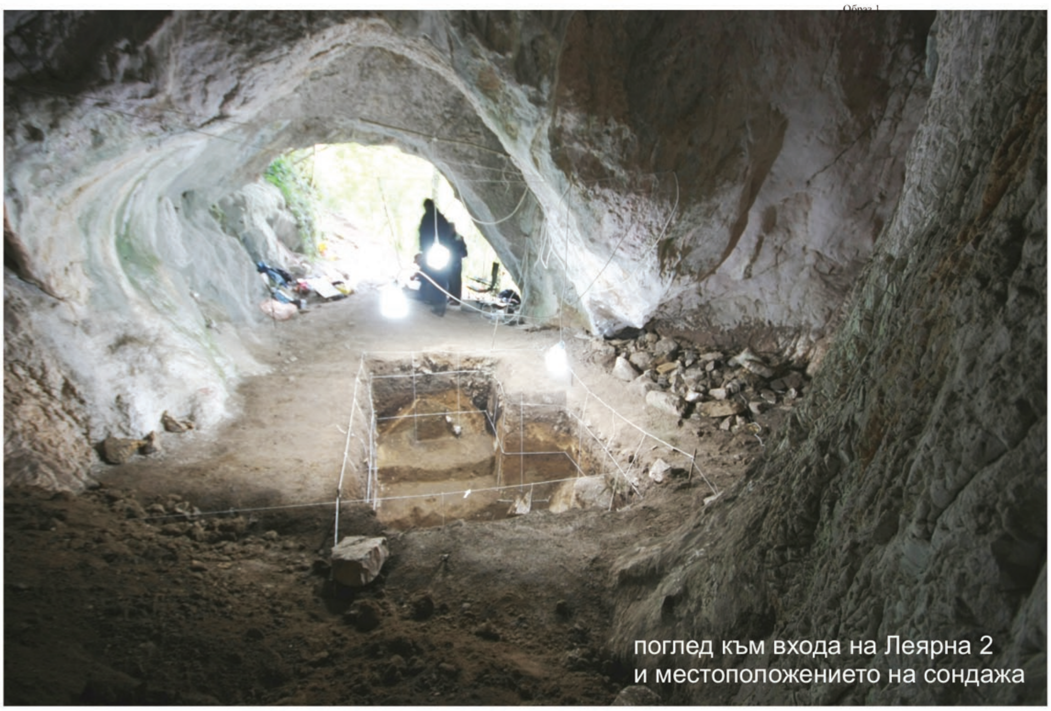
поглед към входа на Леярна 2
и местоположението на сондажа

вход на Леярна 4

Леярна 4. Поглед съм сондажа

Обр. 1. План на пещерите Леярна 2 и Леярна 4 и поглед към входовете им.

и средновековната епохи. Пластовете са нарушени и допълнително размесени от множество иманярски изкопи. Пласт 2 лежи на границата на холоцена и плейстоцена и вероятно е дренаж, за осигуряване на по-добри условия за пребиваване в пещерата. Лежащите под пласт 2 литостратиграфски единици (до достигнатата дълбочина) са силно глинести, тъмно оцветени и почти без варовикови блокове. Те имат типично плейстоценски характер. Анализът на седиментите разкрива активни влажни условия при образуването им и постседиментологични деформации. По-голяма част от наблюдаваните аномалии са свързани със намиращото се в близост до входа на пещерата „окно“, което има излаз на платото над пещерата. От там пещерата е била периодично наводнявана. Осъществяван е и транспорт на материали през различните епохи. В плейстоценските седименти не бяха намерени археологически материали.

Проучванията на профилите дават богат материал за възстановяване на картината на генезиса на седиментите и характера на аномалиите. Резултатите от анализа на костите на дребните бозайници разширява базата данни за условията на живот и характера на промените в околната среда към който е трябвало да се приспособят най-ранните заселници на района на Странджа.

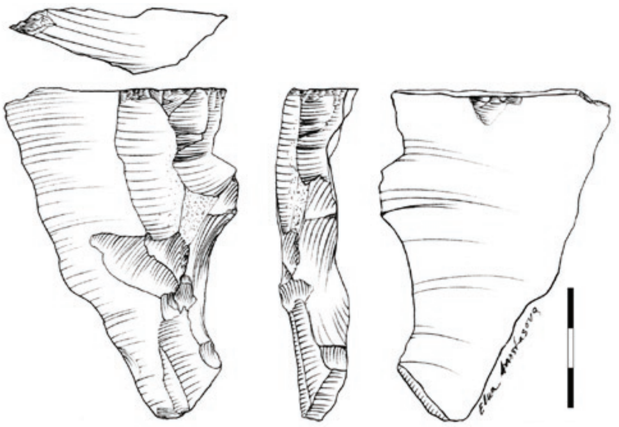

Леярна 2, пласт 3,
кремъчен артефакт

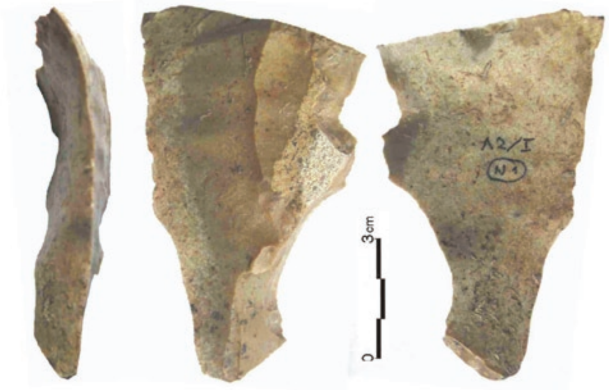

Обр. 2. Леярна 2. Къснопалеолитен кремъчен артефакт.

Състав на фаунистичния ансамбъл :

Видов състав на едрите бозайници:

Equus cf. *germanicus transilvanicus*	източноевропейски ширококопитен кон
Crocuta spelaea	пещерна хиена
Ursus spelaeus	къснoплейстоценската пещерна мечка:
Capra ibex	козирог
Cuon	червен вълк
Bufo bones	голяма крастава жаба
Vulpes vulpes	лисица (Pleistocene?)
Lepus	заек

Кости от смесения холоценски-плейстоценски седимент:

Птици

Testudo (сухоземна костенурка),

Ovis aries/Capra hircus (овца/коза),

? male domestic pig

Полирано връхче от рог със следи от „cut marks“

Анализът на фосилните кости доказва къснoплейстоценския характер на фауната. Морфологията на костите на пещерната мечка показва някои примитивни черти, които отговарят на заключението за среднопалеолитния характер на артефакта от пласт 4. От друга страна тази архаичност би могла да е свързана с присъствието на източна пещерна мечка (*U. ingressus*).

Вероятното присъствие на *Cuon* и на *Capra „ibex“* е неочаквано в контекста на по-скоро равнинната морфология на Странджа.

Видов състав на дребните бозайници:

Mesocricetus newtoni	добруджански хомяк
Eolagurus luteus	жълта пеструшка
Terricola subterraneus	подземна полевка
Microtus arvalis – agrestis	обикновена и тъмна полевка
Chionomys nivalis	снежна полевка

Видовият състав убедително доказва късноплейстоценска възраст на отложенията. Присъстват видове, които са характерни за открити и степни местообитания и сух и студен климат, които днес не са характерни за района. Следва да се отбележи присъствието на *Eolagurus luterus*. Това е степен и полупустинен вид, които днес е разпространен в Средна Азия. През плейстоцена, по време на студените и аридни климатични епизоди се е разселвал и на запад в Източна Европа. У нас е изключително рядък в плейстоценските находища. Досега е установяван само в Северна България. Смята се, че през студените периоди на плейстоцена в района на Странджа се е подържал сравнително мек и влажен климат и като цяло тази част на Европа е била рефугиум на топлолюбиви видове. Костите от пещерите Леярните противоречат на това досегашно схващане. Явно в района на Странджа, както и в останалата част на страната, широко са били разпространени степни местообитания, под влияние на сух и студен климат (през глациалите и стадиалите, особено в края на плейстоцена). Рефугиумите вероятно са били в Западна Азия, откъдето през холоцена тези топлолюбиви и влаголюбиви видове растения и животни (много от които терциерни реликти) се разселват на запад, главно в Странджа и Източна Стара планина.

В заключение може да се обобщи, че сондажите в Леярна 2 и 4 предоставят първите от района на Странджа плейстоценски фаунистични останки и кремъчни артефакти, свързани с точна стратиграфска позиция. В резултат са възможни редица заключения за характера на околната среда и богатото разнообразия на фауната през късния плейстоцен. За пръв път се доказва и обитаването на този район през средния и късен палеолит.

№5. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА-СМЪРДЕШ

Недко Еленски

Археологическите проучвания на раннонеолитното селище Джулюница-Смърдеш през тази година се проведоха на два етапа. Първият от 10.09.2010 г. до 30.09.2010 г. и вторият от 27.10.2010 г. до 08.12.2010 г. Те се реализираха с финансовата подкрепа на РИМ-Велико Търново. Проучванията през този сезон са свързани с международният проект Colloborative Research Centre 806 с името „Setting the Time Frame – Application of Radiocarbon Dating in the Construction of Higt-Resolution Chronologies“, в който е включено проучването на раннонеолитното селището Джулюница-Смърдеш. По този проект се взеха проби (животински кости и въглен) за радиокарбонно датиране. Ръководител на проекта е проф. д-р Бернхард Венингер като в екипа участват още д-р Райко Краус, Ли Кларк и студентите Марион Ецел и Йонас Абеле. От българска страна в проучванията участват студенти от ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“ – Йоана Паринова, Николай Трифонов, Методи Димитров, Стоян Александров и Иван Суванджиев.

Проучванията се концентрираха в непроучения през 2009 г. сондаж 21 и новият сондаж 22 в за-

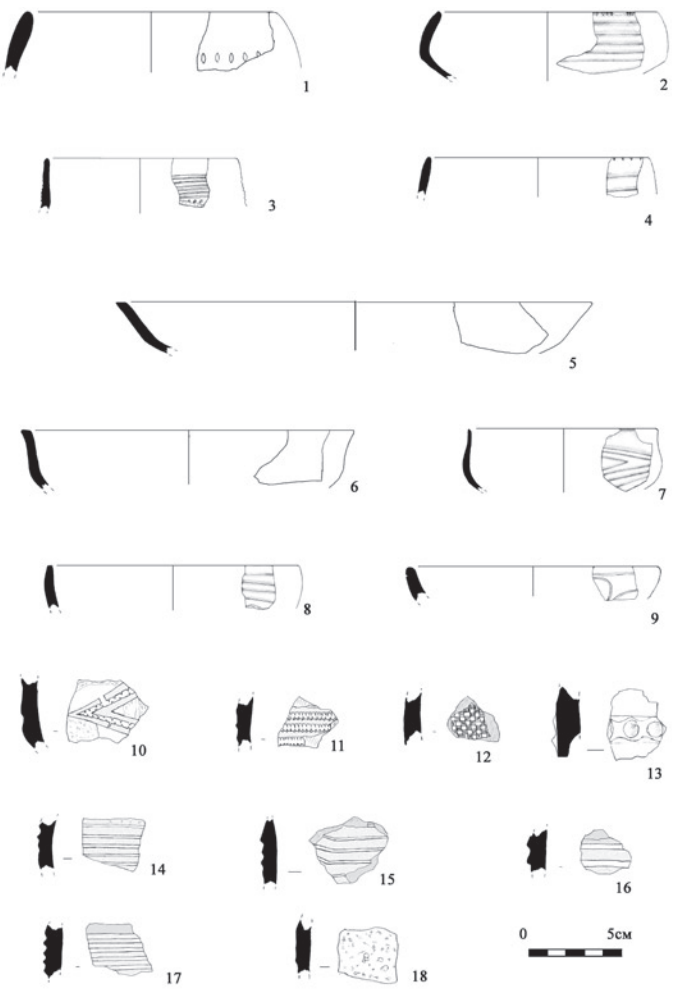

Обр. 1. Раннонеолитно селище Джулюница-Смърдеш сондаж 22. Керамични фрагменти от ранният холколит.

падната част на селището. За целта на проекта се избра западния профил на сондаж 21 където се проследяват без прекъсване напластявания от най-ранния неолит до неговия финал. За тази цел се избра централна част на сондажа с дължина 1,50 м. Първоначално се почисти профила, а след това се разграничи последователността на напластяванията. Профилът се проучваше на нива с дебелина 3-5 см. Пръстта се пресяваше и се събираше всеки артефакт. Профилът беше нарушен от животински дупки. Общо бяха взети 26 проби от профила. От пласта Джулюница IV – 1 проба, от Джулюница III – 1 проба, от Джулюница II – 2 проби, от междинните нива между Д I и Д II – 5 проби и от Джулюница I – 17 проби. Между двата най-ранни пласта се разкри ниво от камъни, големи керамични фрагмени и животински кости, което се определи като междинно ниво между пластовете Джулюница I и Джулюница II. В него бяха попаднали два фрагмента с бяла рисунка. В най-ранният пласт се разкри горна част от антропоморфна фигурка.

През месец октомври продължиха пручванията в сондаж 21. В него от предходната година се достигна до полувкопано жилище от пласта Джулюница I, като тази част се явява югоизточната четвъртина от него (Еленски 2010, 33-35). Поради срутване на профилите, сондажът се разшири на изток (от 0,30 м до 0,70 м) и юг (до 0,60 м). В източния профил от четвъртият пласт се регистрира жилище от трети хоризонт с пещ, която има две преправки. Широчината на жилището е 4,30 м, а ширината на пещта – основа I – 1,25 м, деб. – 2-4 см; ширина на пещта – основа II – 0,70 м.

В южният профил се регистрира отоплително съоръжение, което е запълнено с камъни и сажди. То попада в централната част на късно неолитното вкапаване. В този сондажа частта от полувкопаната жилище има следните размери: д – 8,75 м; ш – 3,50 м, дълб. – 1,10 м. При проучването му се регистрираха три легла за колове. Те имаха частично запазена замазка от жълта глина с дебилина от 6 до 10 см. По този начин жилището придоби следните размери: д – 14,50 м; ш – 9 м. При проучването на жилището се разкри женска антропоморфна фигурка, лабрети, два фрагмента от каменни съдове, връх за харпун от рог и три фрагмента с черна и тъмнокестенява рисунка. След разширението в южната част на сондажа се проучи част от вкопаване, което принадлежи към вторият пласт на селището или етапът с бялата рисунка – Джулюница II (Еленски 2006, 104-108). Вкопаването се развива в южния профил. Запълнителят му е наситен с археологически материали и съдържа висока концентрация от керамични фрагменти, животински кости и кремъчни аптефакти. Вкопаването се състои от две части. Източна е вкопана в стерилната основа 0,20 см. Върху нейното дъно лежи голям хромелен долен камък. Втората част е вкопана на дълбочина до 0,70 м. Вкопаване №2 има размери: дълж. – 3,70 м (И-З), шир. – 2,10 м (С-Ю) и дълб. – 0,70 м.

В западната част на селището се заложи сондаж №22, който е ориентиран по посоките на света и е с размери: дълж. – 6,50 м (И-З), шир. – 6 м (С-Ю). Частично в него папада сондаж №20. От 0 м до 0,45 м пластът е черен и представлява в по-голямата си част орница. В южната половина от сондажа в

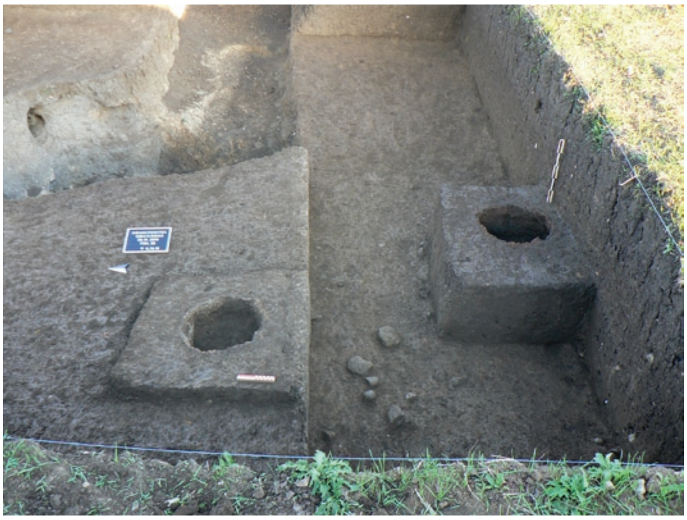

Обр. 2. Раннонеолитно селище Джулюница-Смърдеш сондаж 22. Вкопани съоръжения със следи от огън от ранният халколит.

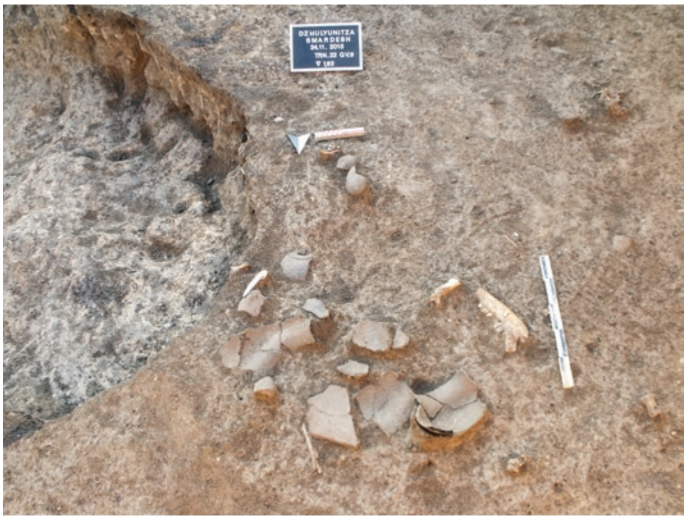

Обр. 3. Раннонеолитно селище Джулюница-Смърдеш сондаж 22. Третото ниво на гробна структура на ▿ – 1,63 м.

него попада пласт с 10 см дебелина, който е наситен с малки мазилчици – с големина до 3см. Това представлява напълно разбито горяло ниво. Материалите, които се разкриват в него принадлежат към различни епохи – късен бронз, ранно желязо и средновековие (13-14 в.). На това ниво се регистрираха и две малки концентрации от срупване на керамични фрагменти и животински кости. Регистрират се и две ями от ранното желязо.

Яма №31 е разположена в централната част на северния профил, като продължава в него. Тя има следните размери: дълж. – 1,43 м, шир. – 1,10 м, дълб. – 0,30 м. Запълнителят е тъмносиво-пепелив с понижена плътност, ронлив. В него се разкриват керамични фрагменти, разпрашени мазилки, въгленчета, камъчета, единични кости и един фрагмент от античността.

Яма №32. Тя има неправилно кръгла форма. Запълнителят е черно-кафяв с нормална плътност, ронлив. В него много рядко се разкриват разпрашени мазилки, единични животински кости, керамични фрагменти и камъчета. В централната част на ямата се разкрива депонировка от 8 камъка, керамични фрагменти, керамичен прешлен, животинска челюст и ребро. Размери: диам. – 1,10 м, дълб. – 0,30 м.

От 0,50 м до 0,70 м се проучва пласт с черно-кафяв цвят. Той има широчина от южният профил 2,50/3 м в посока юг-север. В него се разкриват керамични фрагменти от ранния халколит – керамика тип Боян, фаза Джулещи (обр.1 *5-7, 10-12, 14, 15*) (Попов 1996, обр.78 9.1; Comşa 1974, Fig. 26 41; Попов 1992, обр.4 6, обр.5 4-6; Comşa 1974, Pl.. 7, Pl. 9 7; Попов 1992, обр.2 2-5, обр.4 3,4; Comşa 1974, Pl. 9 3, 19, Pl. 8; Попов 1992, 20-28), Видра (обр. 1 *3*) (Попов 1992, обр. 12 4, 9) и Поляница (обр.1 *1-2, 4, 8, 16-18)* (Лещаков 2010, обр. 2 *и, л,* обр. 2 *е,* обр.7 *г*). Към това ниво принадлежат и две вкопани в кафявия пласт и измазани с глина съоръжения, които имат почти цилиндрична форма и кръгъл отвор. Вкопано съоръжение №1 има следните размери: диам. на купола – 0,48/0,52 м; диам. на дъното – 0,62/0,52 м; вис. – 0,25/0,35 м; деб. на стената – 2,5с м. Съоръжение №2 има размери: диам. на купола – 0,50 м; диам. на дъното – 0,54 м; деб. на стената – 2,5 см (обр. 2). Стените на замазката са горели и отухлени.

От 0,70 м до 1,65/1,90 м се проучва кафяв пласт с нормална плътност. В него се разкриват керамични фрагменти с повишена концентрация, животински кости, камъни, разпрашени мазилки, кремъчни артефакти, 20 фрагмента с бяла рисунка и два фрагмента от каменни съдове. На дълб. 1,25 м в южната част се регистрира струпване от камъни, керамични фрагменти и животински кости. На дълб. 1,45 м, в северозападната част на квадрата, се разкрива гробна структура №6. Тя се състои от три нива. Първо ниво на дълб. – 1,45м представлява плътно ниво от камъни, керамични фрагменти и животински кости. Той има следните размери: дълж. – 2,85 м, шир. – 1,80 м. Следващото ниво е на дълб. – 1,53 м. То представлява концентрация от животински и човешки кости. Размери на депозита:

дълж. – 2,80 м, шир. – 1,10 м. Третото ниво е на дълб. – 1,63 м. То представлява натрошен керамичен съд, няколко животински кости и човешка мандибула (обр.3). Тази структура намира добри паралели в Обре I (Бъчваров 2003, 205-207). Този пласт принадлежи към фаза Джулюница II. Следващият пласт е от 1,90 м до 2,10 м. Той е жълто-кафяв с повишена плътност. Запазен е само в южната част на сондажа и регистрираните малки ямички в него. В него много рядко се разкриват керамични фрагменти и животински кости. Този пласт принадлежи към фаза Джулюница I.

Важен момент от проучванията на селището е разкриването на фрагменти от каменни съдове в двата най-ранни пласта на селището Джулюница I и II. Тяхното разкриване е още едно потвърждение, което илюстрира близостта на селището с анатолийската и левантийска традиция в неолита (Еленски 2008, 96-102). Важно значение за обекта имат и двете антропоморфни фигурки, които също стилистично са проекция на тази традиция.

Литература

Бъчваров 2003: К. Бъчваров. Неолитни погребални обреди. София, 2003.

Еленски 2006: Н. Еленски. Сондажни проучвания на раннонеолитното селище Джулюница-Смърдеш, Великотърновско (предварително съобщение). – Археология, 2006 (2007), 1-4, 96-117.

Еленски 2008: Н. Еленски. Най-ранните фази на неолита в басейните на реките Янтра и Русенски Лом. Проблеми на културната индентичност. – В: М. Гюрова (ред.). Праисторически проучвания в България: Новите предизвикателства. София, 2008, 96-105.

Еленски 2010: Н. Еленски. Сондажни археологически проучвания на раннонеолитното селище Джулюница – „Смърдеш“, Великотърновско – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 33-35.

Лещаков 2010: П. Лещаков. Керамичният комплекс на раннохалколитното жилище от обект Качица, Велико Търново. – В: Б. Борисов (ред.). Великотърновският университет „Св. св. Кирил и Методий“ и българската археология. Велико Търново, 2010, 41-54.

Попов 1992: В. Попов. Култура Боян на юг от Дунав. – Археология, 1992, 4, 20-28.

Попов 1996: В. Попов. Периодизация и хронология на неолитните и халколитни култури от поречието на р. Русенски Лом. Русе, 1996.

Comşa 1974: E. Comşa**.** Istoria comunitatilor culturii Boian. Bucureşti, 1974.

№6. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА

Георги Ганецовски, Бранимира Димитрова, Радка Златева

Проучванията на раннонеолитното селище в Оходен-Валога се реализират за девета поредна година. Експедицията е проведена през периода от 07.06-19.08.2010 г. Осъществяването и стана възможно благодарение на финансовата помощ на община Враца и подкрепата на неправителствената организация „Бъдеще в миналото“.

Екипът е в състав: Георги Ганецовски (РИМ-Враца) – ръководител на експедицията, д-р Радка Златева, д-р Елена Маринова, Вивиана Митева, Ангелина Пировска и Мирослав Анчев (НБУ). В разкопките са ангажирани 8 безработни от село Оходен.

Проучена е площ от 175 м^2 като работата е съсредоточена в източния сектор на обекта (обр. 1). Получени са следните резултати:

1. Открит е четвърти интрамурален гроб (обр. 1), разположен на около 6 метра югоизточно от култовото съоръжение със скелет на жена намерена през 2004 г. (Ганецовски 2008а). Находката по-

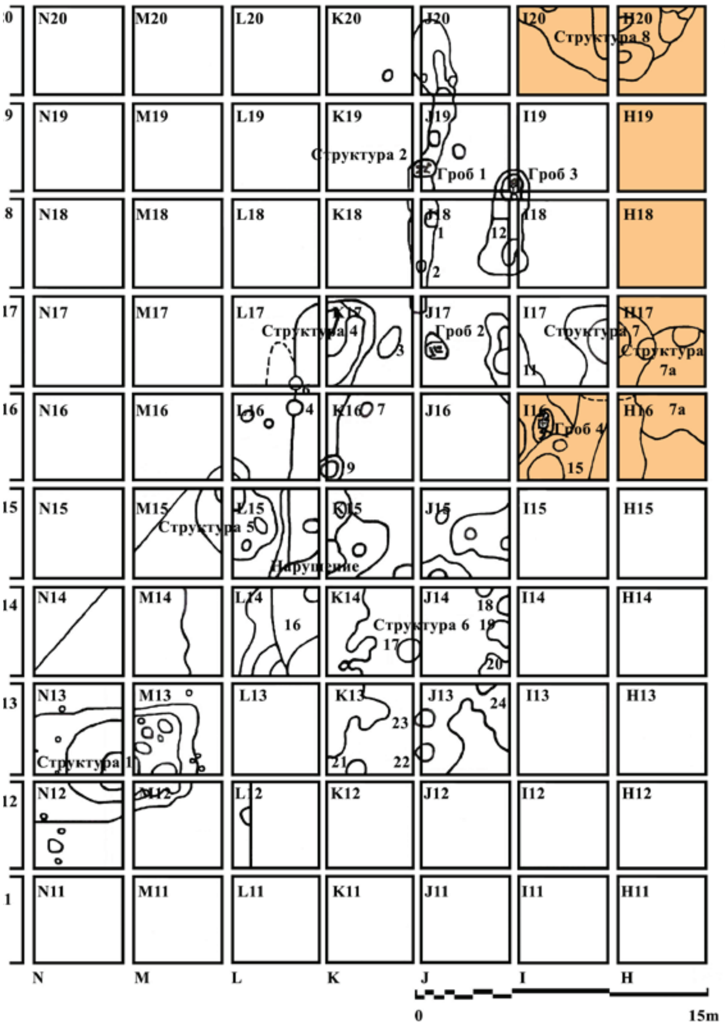

Обр. 1. Общ план на обекта с обозначение на план-квадратната мрежа, разкритите структури и проучвания сектор през 2010 г.

твърждава нашата констатация, че в чертите на праисторическото селище е обособен сакрален сектор с гробове на индивиди на различна възраст. До 2010 г. са открити три гроба на женски индивиди принадлежащи към двата периода от развитие на селището.

Гроб 4 се намира между ями 11 и 15 проучени през 2008 г. Яма 15 частично е нарушила южната периферия на гробната яма, без да е засегнала скелета. Гробът има издължена овална форма с ориентация север-юг. Дължината му е 1,50 м, а ширината 0,65 м (обр. 2). Гробната яма е вкопана на 0,80 м от древното ниво и лежи на 1,10 м спрямо съвременната повърхост. Запълнена е със светлокафява пръст (в дълбочина към тъмнокафява), съдържаща опалени керемиденочервени мазилчици, въгленчета, единични керамични фрагменти, животински кости и кремъчни отломъци.

Антропологическият анализ на скелета е извършен от д-р Б. Димитрова (ИЕМА). Установена е мъжка принадлежност на възраст около 35 години. Скелетът се намира в поза полухокер наляво с глава на север. Раменете и гръдния кош лежат по гръб, а тазът и свитите под остър ъгъл в тазобедрените и коленните стави долни крайници, са положени наляво. Лявата ръка е изпъната до тялото, а дясната е поставена върху слабините. Тук са установени дребни нарушения от животно, частично нарушило гробната яма и тази част на скелета. Черепът е запазен в много добро състояние. Обърнат е наляво в посока изток-югоизток. Зад тилната част са поставени два гробни дара – керамичен съд обърнат с дъното нагоре и дълга кремъчна пластина. И тук, както при останалите гробове се откриват фрагменти от натрошена керамика и въглени разпръснати около и върху скелета. Керамичният съд и фрагментите от натрошена керамика недвусмислено указват, че мъжкия гроб се отнася към по-ранната „монохромна фаза“ в селището (началото на VI хил. пр. Хр) синхронна с етап Протостарчево II (Lazarovici 1979; Ганецовски 2009). Прави впечатление обръщането на лицето на погребания към изток, каквато особеност е констатирана и при гробове 1 и 3. Антропологическият тип на индивида е протоевропеиден с ръст приживе около 1,72 м. Припомняме, че два от женските индивиди са с медитерански антропологически типове (Roodenberg, Alpasan 2008). Видимо са налице всички зъби вдясно. Наблюдава се напреднало изтриване на режещите ръбове и дъвкателните повърхности. Заради добрата запазеност на скелета и ранния период към който той принадлежи гробната яма е опакована в гипсово корито и преместена в РИМ-Враца без да се наруши цялостта на скелета.

При вдигането на гроб 4 и при изкопните работи в стерилната льосовата почва се достигна до голяма кухина съдържаща рохкав нанос с въглени, опалени мазилки и кремъчни отломъци, която първоначално силно ни озадачи. След щателно проучване на седимента се установи, че тази кухина се е отворила вследствие на тектоничен процес и неустойчивия карстов терен в дълбочина. Рохкавия сиво-пепеляв пласт съдържащ археологически материали се е утаил в нея след наводненията засегнали селището и по всяка вероятност е отложен от запълнителя на разположената в съседство яма 15, който има същите характеристики.

2. Продължи разкопаването на източната част на структура 7 локализирана през 2009 г. за изясняване на нейните граниици и площ (Ганецовски 2010). Установи се, че вкопаната част на структура 7 има неправилна овална форма с размери 5,50/5,10 м. Тя е запълнена с тъмнокафява пръст наситена с опалени глинени мазилки, животински кости от едро тревопасно, керамични фрагменти и кремъчни артефакти. Дебелината на културния пласт варира от 0,40 до 0,65 м. Дълбочината на вкопаване е 0,70 м от нивото на древната повърхност. В североизточната част на структурата са локализирани останките от отоплително съоръжение с кръгла форма и диаметър 0,70 м. То лежи на нивото на древния терен – ситуация срещана и при останалите структури от обекта (Ганецовски 2009).

В керамичния комплекс на структура 7 преобладават елементи и форми характерни за по-късен етап на ранния неолит, отнасящ се към ранконеолитната култура Старчево II (Garašanin 1979). Посочените данни указват, че тази структура принадлежи към втория етап от развитието на раннонеолитното селище – Оходен II (Ганецовски 2009).

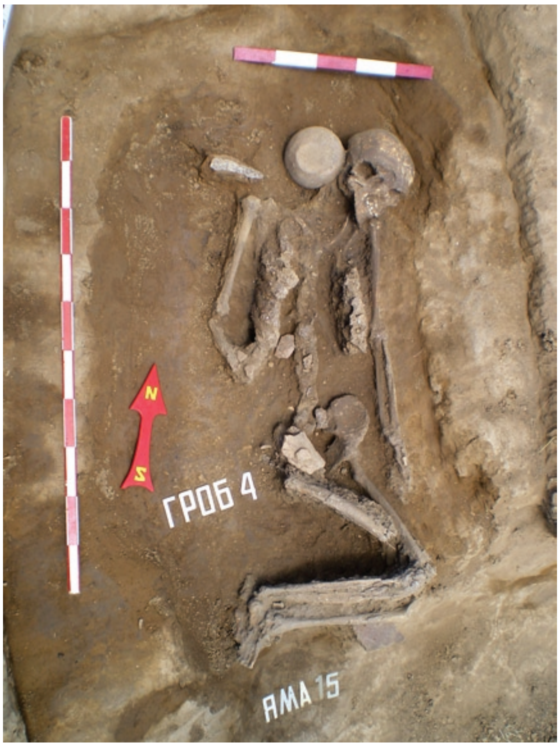

Обр. 2. Гроб №4 с гробните дарове.

3. Започна проучването на разположената югоизточно от структура 7 по-ранната структура. Условно сме я обозначили като структура 7а. Северозападната ѝ част е нарушена от вкопаването на структура 7, а югозападната от по-късен изкоп. Теренните наблюдения на южния контролен разрез на квадрат Н17 показват, че северозападната част на структурата е частично прерязана и застъпена от по-късната структура 7 (обр. 3). Този факт, както и констатираните заливания на раннонеолитните селища обясняват наличието на по-ранна керамика в структура 7 и единични фрагменти от по-късния период в структура 7а. Вкопаната част на структура 7а е запълнена с два пласта разположени един над друг (обр. 3). От горе, непосредствено под орницата е разположен тъмнокафяв пласт наситен с археологически материали. Под този тъмнокафяв пласт лежи светлокафяв пласт съдържащ животински кости, керамични фрагменти, пепел и въглени, концентрирани в югоизточната част на проучената част от структурата и обозначаващи мястото на огнището. Това, което отличава този пласт е струпването в него на голямо количество опалени варовикови камъни, добили вследствие термичното въздействие тебеширена структура. Те образуват правоъгълна форма отворена в източна посока. Върху каменния паваж са намерени многобройни керамични фрагменти характерни за култура Протостарчево II. За сега не е ясна площта и формата на вкопаната част на структура 7а заради непълното и проучване, което ще продължи през следващия археологически сезон. Друга особеност на структура 7а са намерените в нея над 20 на брой керамични дискове разположени върху каменния паваж. Някои от керамичните дискове имат вдълбана точка в центъра.

Керамиката от структура 7а е идентична с тази от структура 4 открита през 2007 г. в севрозападната част на проучения участък (Ганецовски 2007) и се вписва в основните характеристики на керамичния комплекс от края на „монохромния етап на ранния неолит“ (Тодорова, Вайсов 1993). От казаното до тук можем да заключим, че структура 7а се отнася към първия етап от развитието на селището – Оходен I, датиращ към финалната фаза на култура Протостарчево (Lazarovici 1979, Ганецовски 2009).

3. Проучена е южната половина на следващата структура 8 разположена в северната част на проучвания сектор (обр. 1). Вкопаната част на структурата има овална форма и площ над 24 м^2 на проучената до момента южна половина. Вкопана е на дълбочина 0,50-0,60 м в древния терен. На дъното и са разчистени дупките на четири кола с неправилни овални форми и размери 0,50-0,70 м, вкопани на дълбочина от 0,80 до 1,10 м спрямо древната повърхност.

Над вкопаната част на структура 8 е разположен тъмнокафяв пласт. Той съдържа многобройни археологически материали. Под него, върху льоса е разположен сиво-жълт, пепеляв пласт който за-

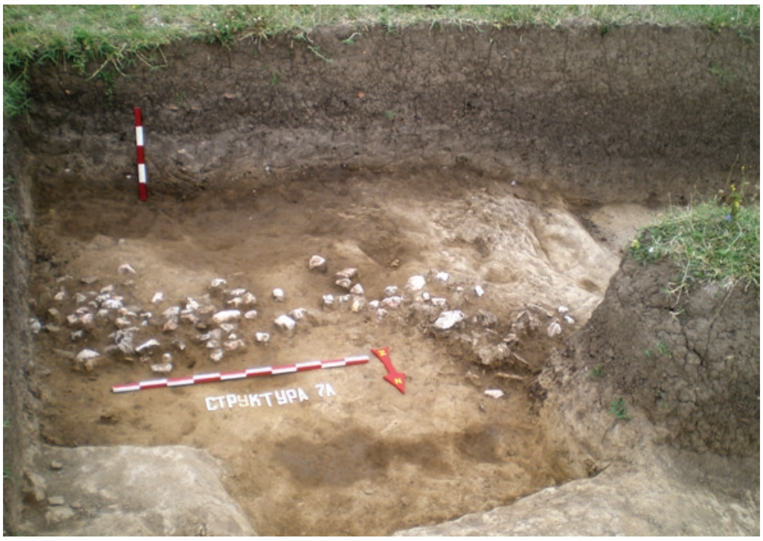

Обр. 3. Структура 7а, ниво на вкопаване със северния участък на „каменния паваж“ в квадрат Н17 – поглед от север.

пълва вкопаната част на структура 8 и коловете. В горната му част в южната половина на структурата е локализирано компактно струпване на мазилки и въглени – вероятно останки от отоплителното съоръжение. Северната част на структурата ще бъде проучена през следващия археологически сезон.

Керамиката от структура 8 е идентична с тази от структурите 7 и 5. В керамичния комплекс на структура 8 преобладават елементи характерни за по-късен етап на ранния неолит, отнасящ се към култура Старчево II. Това са съдове поставени на високи столчета и фрагменти с черна украса нанесена върху червена ангоба. Посочените данни указват, че тази структура принадлежи към втория етап от развитието на раннонеолитното селище – Оходен II (Ганецовски 2009).

Констатирани са известен малък брой керамични фрагменти характерни за по-ранния период от развитието на селището. Това е косвен знак, че в близост до структура 8 може да се намира по-ранна структура и част от нейните материали (подобно на ситуацията със структури 7 и 7а) може да са попаднали сред материалите от по-късния комплекс вследствие на заливането на древния терен.

Сред кремъчните материали добити през 2010 г. са засвидетелствувани следи и от двата хронологични периода на ранния неолит, присъствуващи на обекта. Те са ясно различими при типологическите форми. В колекцията съпътствувана от монохромна керамика се регистрира доминиране на стъргалките, ретушираните пластини и отломъци. Преобладава използването на стръмни и полустръмни-назъбващи ретуши. Спорадично са представени оръдия с напречно затъпяване и ретуширани вдлъчнатини, свредели.

При ансамбъла отнасящ се към нивото с черnorисувана керамика се наблюдава нарастване броя на комбинираните оръдия, вариантите на ретушираните пластини и стъргалките. Може да се каже, че се увеличават ретушираните форми изготвени върху пластини, предпочитан способ за вторична обработка се явява нанасянето на полустръмни, регулярни ретуши.

Литература

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Нови данни за ранния неолит в Северозападна България – The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. In the Steps of James Harvey Gaul. Vol. 2. Sofia, 2007, 147-164.

Ганецовски 2008: Г. Ганецовски. Археологически разкопки на раннонеолитното селище в м. Валога (Долните Лъки) край село Оходен. – В: Археологичски открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 32-33, обр. 2-3.

Ганецовски 2008а: Г. Ганецовски. Раннонеолитен гроб от Оходен, Врачанско. – В: Праисторически проучвания в България: Новите предизвикателства. София, 2008, 106-119.

Ганецовски 2009: Г. Ганецовски. Оходен – селище от ранния неолит (разкопки 2002-2006 г). София, 2009.

Ганецовски 2010: Г. Ганецовски. Спсителни археологиески ракопкина обект раннонеолитно селище в м. Валога (Долните Лъки) край село Оходен, община Враца. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 44-48.

Тодорова, Вайсов 1993: Х. Тодорова и И. Вайсов**.** Новокаменната епоха в България. София, 1993, 59-63.

Garašanin 1979: M. Garašanin. Centalnobalkanska zona. – In: Praistoria jugoslavenskih zemalia. Saraevo, 1979, 79-212.

Lazarovici 1979: G. Lazarovici. Neoliticul Banatului. Clus-Napoca. 1979, 76-77.

Lazarovici, Maxim 1995: G. Lazarovici, Z. Maxim. Gura Baciului. Monografie arheologică. – Biblioteca Muzei Napocensis, XI, 1995, Fig. 15:1-19.

Roodenberg, Alpasan 2008: J. Roodenberg and S. Alpasan. Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia. The Ilipinar excavations. Vol III, 2008, 35-68.

№7. НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. РАВЕН, ПРИ С. БРЕЖАНИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

Малгожата Гребска-Кулова, Петър Зидаров

През 2010 г. бяха предприети геомагнитни проучвания на праисторическия обект в м. Равен, край с. Брежани. Основната цел бе свързана с изясняването на границите на обитаваната площ и планиграфската организация на археологическите структури, част от които са регистрирани чрез сондажни проучвания през предходната година (Гребска-Кулова, Кулов 2010). Теренните проучвания бяха проведени в рамките на четири работни дни – между 10-14.05.2010 г. от екип в състав: М. Гребска-Кулова и И. Кулов (РИМ-Благоевград), П. Зидаров (НБУ) и екип от студенти от Нов Български Университет и Югозападния Университет в Благоевград, в рамките на проект ТК-СКИН-3/2007 „Неолитни и халколитни селища: нови археометрични изследвания“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ към МОМН.

Раннонеолитното селище е разположено в северните части на Пирин, върху висока тераса на левия бряг на Брежанска река (обр.1), в близост до северната граница на Кресненското дефиле, най-дългия пролом по поречието на р. Струма (16 км). Средната надморска височина на обекта е 612 м, което го прави един от най-високо разположените раннонеолитни селища в тази част на страната. През 2009 г. са проучени два сондажни изкопа. Сондаж №1 е разположен в западната част на обекта и има размери 2 х 3 м. Сондаж №2 е разположен в северната част на селището и има размери 3 х 3 м. И на двете места, раннонеолитния културен пласт започва непосредствено под орницата. В сондаж №1, той е с дебелина 1,80 м. Изглежда дебелината му нараства в СИ посока, тъй като в сондаж №2 има средна дебелина 2,20 м, а вкопаните структури достигат до 2,80 м. И в двата сондажа бяха установени следи от опожарени сгради с дебелина до 0,50 м. В сондаж №1, той е засвидетелстван под формата на компактен пласт от силно опожарени мазилки с дебелина, достигаща 0,25 м (паднала стена или под), докато в сондаж №2 една част от големите фрагменти изпечени мазилки са разпръснати в пласта, а други са събрани в яма.

Единствено в сондаж №1 бе установен втори по-ранен опожарен пласт. Той започва на дълбочина 1,60 м от повърхността и се проявява най-отчетливо между 1,80-2,20 м, където са разкрити фрагменти от силно отухлени стени и мощен черен пласт под тях. Двата опожарени хоризонта са разделени от пласт с дебелина около 1 м, в който ясно личат прослойки от сива и светлокафява глина, слабо наситени с археологически материал.

Керамиката намерена в двата сондажа е еднородна, орнаментирана само с бяла рисунка, като както формите, така и мотивите на керамичния комплекс показват силно изразено сходство с група Гълъбник. Югозападния вариант на култура Караново I е представен чрез значително по-малко количество керамични фрагменти (Гребска-Кулова, Кулов 2010, обр. 2; Кулова 2008, обр. 3). Тези находки датират селището към края на ранния неолит.

Документираното опожаряване на най-горния археологически пласт, ни даде основания да очакваме благоприятни условия за изясняване на границите на обитаваната площ и планиграфската организация на археологическите структури чрез геомагнитния метод. В този случай, успехът на неговата приложимост се дължи на свойството на железните частици, съдържащи се в глината след достигане на т. нар. точка на Кюри (при 600°C), да се ориентират с осите си по посока на магнитните полюси в процеса на изстиване на изпечената глина. В този случай, термоостатъчният магнетизъм,

Обр. 1. Брежани-Равен. Общ изглед от югозапад.

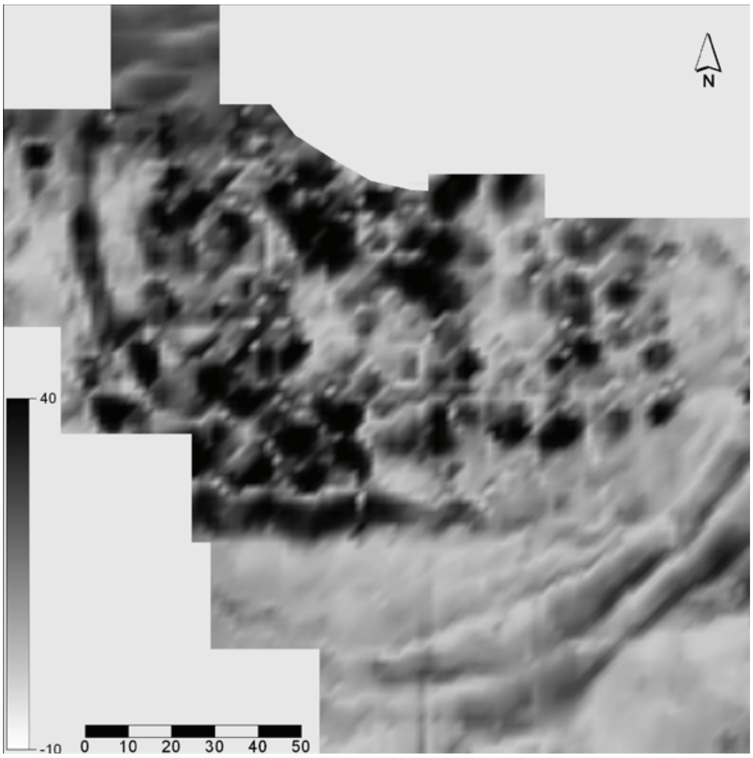

Обр. 2. Брежани-Равен. Магнитна карта на раннонеолитното селище.

който способства датирането на археологически структури, посредством археомагнитния метод, се използва за установяване на зони с контрастни магнитни стойности на фона на незасегнатите от огъня открити пространства около тях.

Геомагнитните измервания са проведени с помощта на цезиев магнитометър (Geometrics G-858), по протежение на профили, разположени през един метър и ориентирани по оста на план-квадратната мрежа от предишните разкопки. Измерванията покриват обща площ ок. 20 дка, като от север и юг са ограничени от дълбоки дерета, от запад от първите къщи на махала Кръстилци, а от изток – от естествена граница на заравнения терен преминаващ към планински склон. Поради ниската растителност и слабата денивелация на терена в южна и западна посока, измерванията се извършват в динамичен режим автоматично на всяка 0,1 секунда, т. е. със средна гъстота на измерванията – 0,15 x 1 м. Тя бива нормирана и равномерно разпределена чрез статистическа интерполация при компютърната обработка на резултатите.

На магнитната карта, получена в резултат на нашите проучвания (обр. 2), ясно се очертават следи от локализирани аномалии, планомерно разположени в редици и оградени от няколко концентрично разположени линейни аномалии с овална форма. Категоричните данни за наличие на горели сгради в близост до повърхността, разкрити чрез двата досегашни сондажа, ни дават солидни основания да допуснем, че шахматно разположените зони със завишен магнитен интензитет, следва да отразяват местоположението на опожарените сгради от най-горния хоризонт. Концентричните линейни аномалии около тях, могат да се интерпретират като индикации за наличие на вкопани структури (ровове), които биха могли да са и от различни периоди. Основание за подобна интерпретация дават резултатите от проучванията ни в Борован-Езерото, където бе разкопана подобна линейна структура с подобни завишени стойности на тоталния вектор на магнитното поле (Ганецовски 2010), както и все по-многобройните примери за наличие на подобни съоръжения в неолитни селища, проучвани при спасителни разкопки. На магнитната карта, ясно личи също, че северната част от обекта е унищожена вследствие на ерозия на южния бряг на Брежанска река. При възможност, тези заключения, следва да бъдат проверени чрез сондажни проучвания в ключови участъци от обекта, тъй като ако бъдат потвърдени, ще разполагаме с все още рядката възможност за дискутиране на различни аспекти от организацията на селищния живот на раннонеолитното общество въз основа на един цялостен план на раннонеолитно селище.

Литература

Ганецовски 2010: Г. Ганецовски. Спасителни археологически разкопки на праисторическо селище в м. Езерото, край с. Борован, област Враца. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 83-87.

Гребска-Кулова 2008: М. Гребска-Кулова. Раннонеолитната култура в долината на Средна Струма, Югозападна България. – В: М. Гюрова (ред.) Праисторически проучвания в България: новите предизвикателства. София, 2008, 56-65.

Гребска-Кулова, Кулов 2010: М. Гребска-Кулова, И. Кулов. Раннонеолитното селище при с. Брежани-Равен. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 42-44.

№8. НЕДЕСТРУКТИВНО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ГЪРЛЕШКИ НИВИ, КРАЙ С. ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Малгожата Гребска-Кулова, Петър Зидаров

Праисторическото селище в м. Гърлешки ниви е разположено в землището на с. Дренково, общ. Благоевград. За първи път е регистрирано в началото на 70-те години на XX в. от Д. Стоянова-Серафимова (Стоянова-Серафимова 1970). Местоположението му бе повторно регистрирано през 2001 г., при теренно обхождане в рамките на експедиция „Скаптопара“ за регистриране на археологически обекти в Благоевградската община (Гребска-Кулова 2009). През 2010 г. предприехме геомагнитни проучвания за изясняване на границите на обитаваната площ и планиграфската организация на археологическите структури. Теренните проучвания бяха проведени в рамките на три работни дни в края на октомври 2010 г. от екип в състав: М. Гребска-Кулова и И. Кулов (РИМ-Благоевград), П. Зидаров (НБУ) и Н. Прахов (докторант в СУ), в рамките на проект ТК-СКИН-3/2007 „Неолитни и халколитни селища: нови археометрични изследвания“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ към МОМН.

Селището е разположено в основата на рид, с наклон от запад към изток (обр. 1). Съдейки по керамичните фрагменти откривани на повърхността, то заема пространство от 250 х 150 м в североизточната част на склона, която се спуска сравнително стръмно към долината на Дренковска река. От юг ридът е ограничен от дерето на Старшинин андък, което се съединява на около 200 м източно с Дренковска река.

При първоначалната регистрация на обекта, Д. Серафимова е намерила голямо количество каменни сечива, главно теслички, няколко костени оръдия и една трикрака култова масичка с набодена украса. След механизирана оран преди няколко години на повърхността на обработваемата площ се откроиха участъци с повишена концентрация на керамични фрагменти и силно изпечени глинени обмазки от горели жилища и хромелни камъни. Керамиката се характеризира с груба структура. Глината съдържа предимно минерални и по-рядко органични примеси. Преобладават средностенни и дебелостенни съдове с кафява, не много старателно загладена повърхност. Съдовете са украсени найчесто с барботина в съчетание с пластична лента с ямички и т.нар. пластични розети. Открити са и два фрагмента с набодена лента и единични фрагменти с черна повърхност и биконична форма.

Масово срещаната керамика в м. Гърлешки ниви намира най-близки паралели с откриваната при разкопките в праисторическото селище Българчево, в пласт който се отнася към края на ранния неолит и в който са регистрирани следи от много силен пожар, разрушил всички раннонеолитни

Обр. 1. Дренково-Гърлешки ниви – общ изглед от североизток.

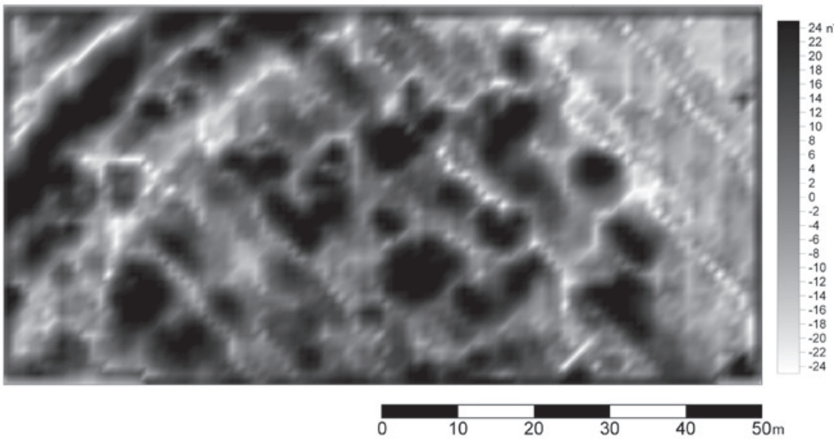

Обр. 2. Дренково-Гърлешки ниви – магнитна карта на част от раннонеолитното селище.

къщи. Единичните керамични фрагменти с черна повърхност и украса от набодена лента намерени от нас на повърхността, предполагат обитаване на терена и през средния неолит. Досега на този обект не са провеждани разкопки, но следите от горели постройки откривани на повърхността, ни дадоха основания да допуснем, че провеждането на геомагнитно проучване би могло да помогне за изясняването на границите и планиграфската организация на това неолитно селище.

Работата на терен бе отчасти затруднена, както от неблагоприятни метеорологични условия (редуване на гъста мъгла, студен вятър и сняг), така и от все още високата растителност (основно магарешки тръни), които попречиха на плановете ни да картираме концентрациите от праисторически находки на повърхността. За краткото време, с което разполагахме при тези условия, фокусирахме усилията си върху провеждането на геомагнитни измервания само в северната част на обекта, тъй като по цялата повърхност на южната част се наблюдава гъста мрежа от железни спирателни кранове за напоителна система и предполагаме, че монтирането на тази инсталация от една страна е нарушила археологическия пласт, а от друга – магнитните свойства на железните кранове, неминуемо ще се отразят като забележими смущения в магнитната карта, подобни на зоната с нисък магнитен интензитет в северозападната част на магнитограмата, маркираща местоположението на точно такъв кран.

Геомагнитните измервания са проведени с помощта на цезиев магнитометър (Geometrics G-858), по протежение на профили, отстоящи на един метър един от друг и ориентирани към магнитния север. Измерванията покриват обща площ над 5 дка (50х100м) като от север, изток и донякъде от юг са ограничени от зони с дървесна растителност. За западна граница бе избран условен праг на концентрацията на керамични находки на повърхността. Както личи от магнитната карта, този критерий ни е позволил съвсем точно до локализираме западната граница на селището. Поради високите тръни и силната денивелация на терена в северна посока, които затрудняваха придвижването, измерванията се извършват през интервал от 0,5 м, т. е. средната гъстота на измерванията е 0,5 х 1 м. Тя бива нормирана и равномерно разпределена чрез статистическа интерполация при софтуерната обработка на резултатите.

В западната част на получената магнитна карта (обр. 2), се наблюдават две дъговидно извити линейни аномалии, както и други – паралелно и напречно разположени линейни аномалии със завишен магнитен интензитет, сключващи на места прави ъгли помежду си. В определени зони се наблюдава локализирана концентрация на завишени стойности на магнитното поле. В източната част на картата се наблюдава зона с относително неутрални стойности.

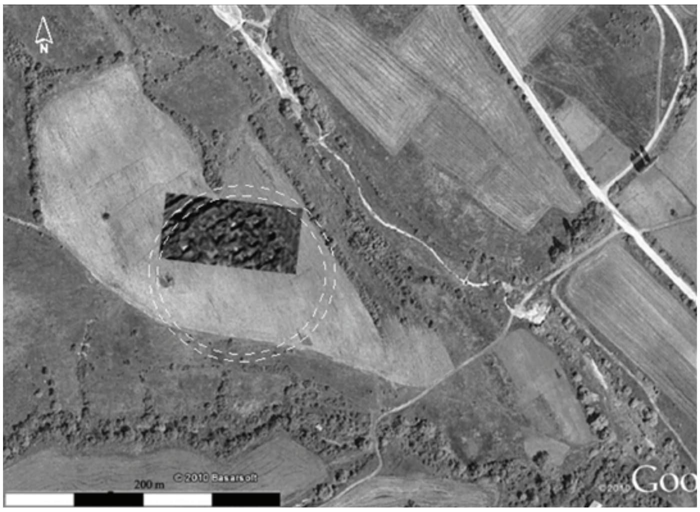

Обр. 3. Дренково-Гърлешки ниви – магнитна карта, насложена върху сателитна снимка.

Организацията на линейните структури, много напомня на планиграфията на селище с правоъгълни сгради и перпендикулярно разположени улици, застроено по стандартизиран план. Дъговидно извитите линейни аномалии в северозападната част на магнитната карта, вероятно маркират трасетата на ровове по границата на обитаваната площ (обр. 3). Дублирането на очертания на стени на сгради, вероятно указва, че могат да се очакват два последователни етапа на застрояване, а съдейки по отчетливия сигнал получен при магнитните измервания, най-вероятно финалът и на двете селища е маркиран от опожаряване. Локализираните зони със завишени стойности на магнитното поле биха могли да се свържат с местоположението на пещи или с местоположението на изгорели масивни съоръжения. Любопитно е, че в източната част на обекта липсва характерния сигнал за наличие на горели жилища, което означава, че тази част, за която предполагаме, че също попада в заградената с ровове площ или не е застроявана по някаква причина, или постройките в тази част не са изгорели.

Въпреки наличието на сериозни съвременни интервенции и железни кранове в южната част на обекта, считаме за перспективно, в бъдеще да разширим зоната на пилотното проучване, доколкото позволяват особеностите на терена, за да извлечем максимална информация за планиграфията на обекта при наличието на подобни благоприятни условия. Желателно е провеждането и на сондажни проучвания на ключови участъци от обекта за верификация на предполагаемите характеристики на магнитните аномалии и изясняването на хронологическата позиция на картираните структури.

Литература

Гребска-Кулова 2009: М. Гребска-Кулова. Теренни археологически обхождания в Благоевградска община. – Известия на Регионален исторически музей Благоевград, V, 2009, 37-52.

Стоянова-Серафимова 1970: Д. Стоянова-Серафимова. Праисторически селища край Благоевград. – Археология, 1970, 2, 69-81.

№9. НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ, ПРИ С. ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

Малгожата Гребска-Кулова, Петър Зидаров

През 2010 г. бяха предприети геомагнитни проучвания на праисторическия обект в м. Масовец, край с. Илинденци. Основната цел бе свързана с изясняването на границите на обитаваната площ и планиграфската организация на археологическите структури, които са заплашени от разрушаване при планираната механична оран на терена. Проучванията се проведоха на два етапа – в началото на май и в края на октомври, от екип в състав П. Зидаров (НБУ), М. Гребска-Кулова и И. Кулов (РИМ-Благоевград), Н. Цанова (Музей в Струмяни), Н. Прахов (докторант – СУ) и екип студенти от НБУ, в рамките на проект ТК-СКИН-3/2007 „Неолитни и халколитни селища: нови археометрични изследвания“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ към МОМН.

Праисторическото селище в м. Масовец край Илинденци е разположено в западните склонове на Пирин, на висока надзаливна тераса на река Шашка, ляв приток на р. Струма, между селата Струмяни и Илинденци. Теренът е относително равен, със слаб наклон на запад и юг (обр. 1). През периода 2004-2009 г. са проучени два сондажа в централната част на селището с размери 2 х 5 м, като единия от тях (№1) е разширен до размери 5 х 5 м в кв. А4 (Гребска-Кулова, Кулов 2010). Въз основа на тези проучвания е установена отчетлива хоризонтална стратиграфия, като в сондаж №1 и кв. А4 е регистриран раннонеолитен пласт (Илинденци I) и единични следи от средния неолит, докато в сондаж №2 е засвидетелстван само среднонеолитен пласт (Илинденци II).

Обр. 1. Илинденци-Масовец. Общ изглед от североизток. На заден план се вижда поречието на р. Струма.

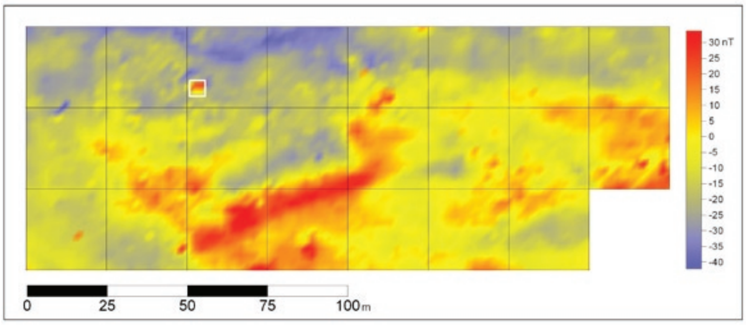

Обр. 2. Илинденци-Масовец. Магнитна карта на територията на праисторическото селище. Белият квадрат отговаря на местоположението на проученият чрез разкопки кв. А4.

В сондаж №1 и кв. А4, културния пласт започва под хумусния слой и достига дебелина до 0,50 м. Тук е разкрито и голямо вкопаване, условно определено като „траншея“ с широчина 1-2,20 м и дълбочина 0,60 м. Стратиграфските ни наблюдения дават основание за разграничаването на останките от три постройки в района на сондаж №1 и кв. А4. Всички те са ориентирани по посоките на света, а две от тях са построени над вкопаването. Керамичният комплекс от Илинденци I показва изключителна еднородност – рисуваният орнамент е само с бяла боя и намира най-близки аналогии с Ковачево Ic и Id, и в по-малка степен с Ваксево, Добринище, Елешница и Ракитово (Гребска-Кулова, Кулов 2010, обр. 3; Гребска-Кулова 2008, обр. 2). Резултатите от проучванията показват, че раннонеолитното селище не е загинало от пожар, а по-скоро е изоставено.

По-късното среднонеолитно селище е разположено на изток от него. Културният пласт в сондаж №2, намиращ се на 60 м източно от сондаж №1, също започва под хумусният слой и е с дебелина 0,80 м, а вкопаните структури достигат до 1,40 м в дълбочина. В среднонеолитния пласт са намерени слаби следи от опожаряване. Анализът на керамиката показва, че селището Илинденци II се отнася към културна група Българчево II-Долна Рибница, която се е развивала в долината на Средна Струма през средния неолит.

Геомагнитните измервания са проведени с помощта на цезиев магнитометър (Geometrics G-858), по протежение на профили, разположени през един метър и ориентирани по оста на план-квадратната мрежа от предишните разкопки. Общата площ на измерванията се простира върху 21 дка, ограничени от юг от дълбокото дере на р. Шашка, от запад и изток от лозови масиви, а от север от автомобилен път между Струмяни и Илинденци, отвъд който не са намирани праисторически находки. В участъците с ниска растителност и слаба денивелация на терена в южната и западната част на обекта, измерванията се извършваха автоматично в динамичен режим през 0,1 секунда, т. е. средната гъстота на измерванията бе 0,15 х 1 м. В североизточните и източните части на обекта, където имаше гъста храстова растителност и дълбока оран, измерванията са провеждани в дискретен режим с гъстота 0,5 х 1м. При компютърната обработка на резултатите гъстотата на измерванията бива нормирана и равномерно разпределена чрез статистическа интерполация до разпределяне на стойностите в мрежа с гъстота 0,25 x 0,25 м.

При картирането на вариациите на стойностите на магнитното поле са регистрирани две линейни аномалии. Едната е с нисък интензитет на магнитното поле, малка амплитуда на измерените стойности и се проявява като долен сегмент от окръжност. Другата линейна аномалия, разположена южно от нея – се отличава с относително високи стойности и форма на трапец, от който са запазени части от три страни и два ъгъла (обр.2). Първата вероятно следва да се свърже с рова, разкрит в кв. А4 и да маркира неговия периметър. Втората аномалия е особено любопитна. При повторното посещение на обекта, западната страна на трапецовидната аномалия бе идентифицирана под формата на нисък каменен насип, наподобяващ синор. Вероятно завишеният магнитен интензитет на тази структура се дължи на наличието на късове гранит, с високо съдържание на магнетит. Това ни дава основание да допуснем като работна хипотеза, че останалите страни на трапецовидната фигура също са изградени от подобен каменен насип, който би могъл да е част от конструкцията на укрепително съоръжение.

При геомагнитното проучване в Илинденци не бяха установени отчетливи следи от сгради или други стопански съоръжения. В конкретния случай, причините за това могат да се търсят от една страна в комбинацията от силно контрастна геоложка среда, включваща вулканични (гранит с магнетит), утаечни (варовик) и метаморфни (мрамор) скали с различни магнитни свойства, а от друга – в индикациите за сравнително слаб магнетизъм на археологическите структури, представени от негорели наземни конструкции. При подобни условия, структури с относително ограничена площ (сгради и ями) и слаб интензитет, не могат да се откроят на фона на силно контрастното локално магнитно поле. За разлика от тях, изглежда, линейните структури изпъкват по-ясно на фона на безредно разположените и разнообразни скални материали, депозирани в резултат на изветряне и колувиални процеси.

Литература

Гребска-Кулова 2008: М. Гребска-Кулова. Раннонеолитната култура в долината на Средна Струма, Югозападна България. – В: М. Гюрова (ред.) Праисторически проучвания в България: новите предизвикателства. София, 2008, 56-65.

Гребска-Кулова, Кулов 2010: М. Гребска-Кулова, Ил. Кулов. Раннонеолитното селище при с. Илинденци, м. Масовец. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 41-42.

№10. ПРОМАХОН-ТОПОЛНИЦА, СЕКТОР ТОПОЛНИЦА (ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ)[1]

Иван Вайсов, Петър Зидаров

Неолитното селище Промахон-Тополница лежи на 1 км западно от десния бряг на река Струма, на ръба на първата и заливна тераса. Той се намира на 2 км южно от българското село Тополница, Петричко и на 3,5 км северозападно от село Промахон (Гърция). GPS координатите на селището (по референтната координатна система за глобално позициониране WGS84), са: географска ширина 41°23'13.81"N, географска дължина 23°19'42.04"E. Местността е известна в района и от предишните публикации под името „Кременица". Днес селището е известно под името Промахон-Тополница

---

[1] Изследването се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект ДО 02/276/18.12.2008 „*Струмският път, трансмисия на контакти между Егея и Балканите през праисторията*", финансиран от „Фонд научни изследвания". В екипа участваха: Петър Зидаров (лаборатория за геофизични изследвания към НБУ гр. София), Тина Милкова, Стоян Иванов, Мирослав Анчев, Кръстан Митов от НБУ, Тодор Дянков и Иван Суванджиев от ВТУ. Научен консултант бе ръководителя на проекта чл. кор. на БАН, проф. дин. Хенриета Тодорова.

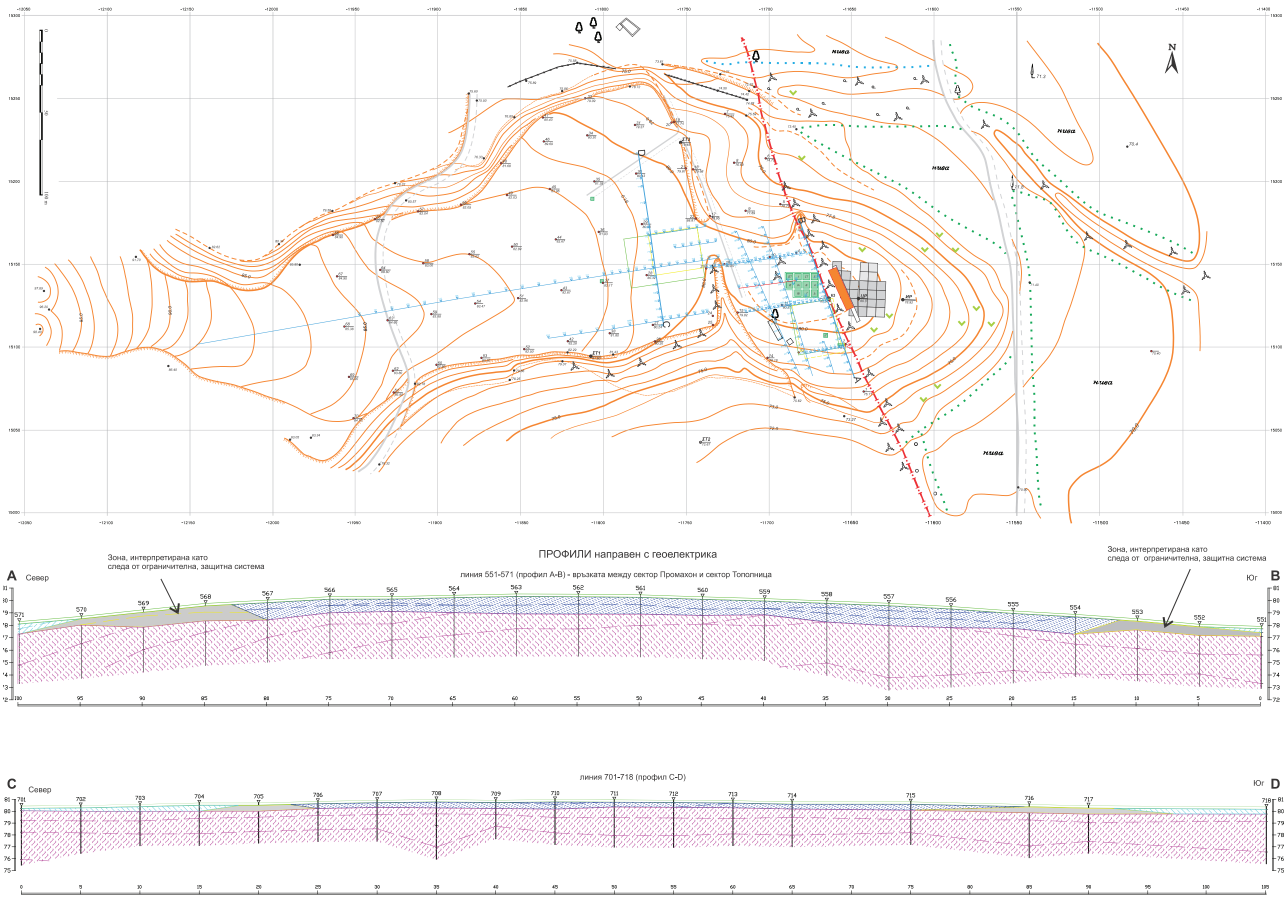
N
нива
ПРОФИЛИ направен с геоелектрика
Зона, интерпретирана като следа от ограничителна, защитна система
линия 551-571 (профил А-В) - връзката между сектор Промахон и сектор Тополница
A Север
Юг B
линия 701-718 (профил C-D)
C Север
Юг D

Обр. 1. Резултати от геофизичните проучвания на Промахон-Тополница (сектор Промахон) през 1995-1996 год.

(Promachon-Topolnica). То се простира от двете страни на българо-гръцката граница, при гранична пирамида №63 и заема площ от около 40 декара. Българо-гръцката граница го дели на два сектора – български (наречен сектор Тополница) и гръцки (наречен сектор Промахон).

Археологическият обект се намира пред източните склонове на планината Беласица, върху обширен ерозионен конус. Разположен е върху тераса с позитивен релеф, издължена в посока изток-запад, с дължина 300-400 м и ширина около 150 м. От геологическа гледна точка може да се приеме, че тази тераса е фрагмент от една по-голяма незаливна тераса. Теренът е равен, с лек наклон на изток, към река Струма, с височина между 75–85 м н.в.

Обектът е открит през 1979 г. от Димитрина Бъчварова (†)[1], по време на теренни обхождания с участието на ученици, членове на „Кръжока по археология“ към музея в гр. Петрич. Той е регистриран и през 1980 г. от българо-полската експедиция, регистрираща селищата от поречието на реките Струмешница и Средна Струма под ръководството на проф. М. Домарадски (†). През същата година започват и археологическите проучвания на българския сектор (сектор Тополница) под ръководството на чл. кор. на БАН, проф. дин Хенриета Тодорова от Археологическия институт на Българската академия на науките в София (днес НАИМ-БАН). В сектор Тополница те продължават без прекъсване до 1991 г.

През 1992 г. започват теренните проучвания и на гръцка територия (сектор Промахон), които продължават без прекъсване до 2003 г. Те се ръководят от Х. Кукули-Хризантаки и Йоанис Асланис[2].

---

[1] Димитрина Бъчварова, дългогодишен директор на ИМ Петрич и откривател на неолитното селище Промахон-Тополница почина през 2010 г., светла и памет.

[2] Научният колектив изразa своята най-искрена благодарност на д-р Х. Кукули-Хризантаки, тогава директор на Археологическия музей в гр. Кавала, за нейната любезната покана към нас за участие в изследването на обекта, както и за нейната отзивчивост, колегиалност и изключително гостоприемство. Нашите най-сърдечни благодарности са и за съръководителя на експедицията д-р Йоанис Асланис, за подкрепата му като колега, както и за неговото разбиране и отзивчивост. Благо-

В тях участва гръцко-български колектив, съставен от специалисти от различни области на науката.

Геофизически проучвания през периода 1995–1996 г.

През периода 1995-1996 г. (*Report No. 711 за Geophysical Prospecting of Prehistoric Setlement Promachon-Topolnitsa*) и през 2002 г. изследователски колектив в състав Михаил Георгиев (Института по тракология към Българската академия на науките) (†), инж. Димитър Стоев и инж. Кирил Велковски провежда мащабни геофизични изследвания в сектор Промахон. Целта на геофизичните проучвания през 1995 г. е да се установи размера и структурата на антропогенните пластове, а на тези през 1996 г. – да се очертаят контурите на селището и да се устонови броя на стратиграфските напластявания. Тогава, с методите на геоелектриката, са направени 11 надлъжни профила, а с метода на геомагнетиката, са изследвани две зони (обр. 1). Установени са пет стратиграфски нива с различена дебелина, интензитет и геоложка структура. Тогава се установи, че два от пластовете покриват изцяло изследваната територия. Те имат неправилна форма и неравномерно, мозаечен характер на разпространение. На места, в близост до зоната на археологическите проучвания, се наблюдава разслояване на пластовете на два и повече субпласта, което се потвърждава и при стратиграфските наблюдения на проучените сондажи.

В резултат от изследванията през 1995-1996 г. като хоризонтална планировка се очертаха три ясно различими структурни зони:

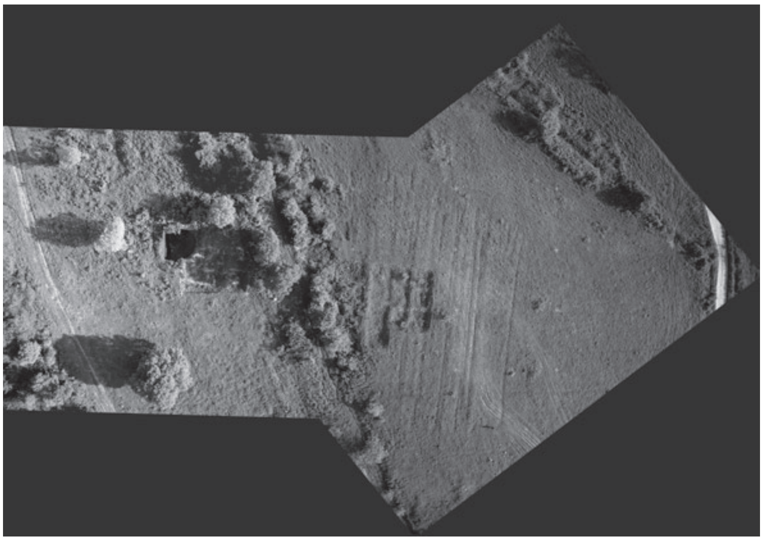

Обр. 2. Авиоснимка на обекта, направена през 2010 г., от екипа работещ по проект „Струмският път, трансмисия на контакти между Егея и Балканите през праисторията“ с безпилотен летателен апарат MD 4-200.

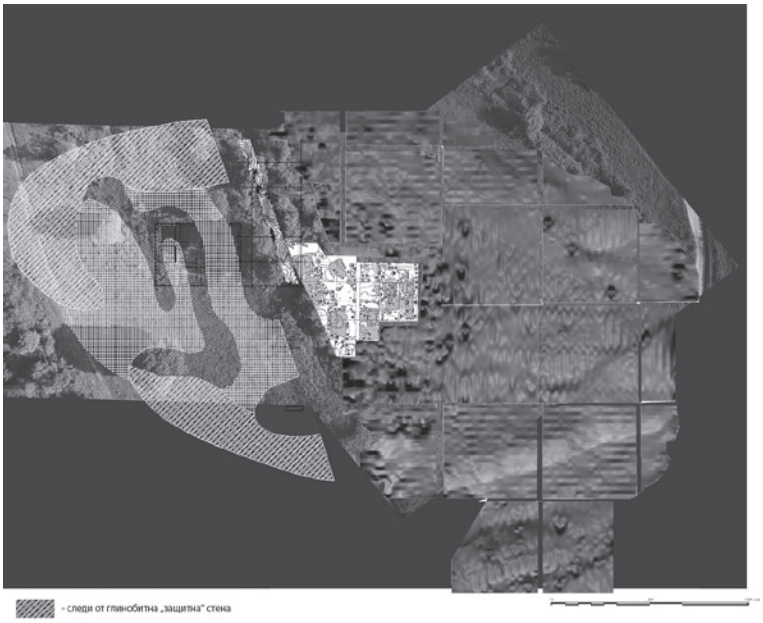

Обр. 3. Резултатите от геомагнитното проучване на неолитно селище Промахон-Тополница (сектор Тополница) през 2010 г. инпланктирани върху авио снимката на обекта и съпоставени с тези от сектор Промахон.

Зона 1 – зона с изключителна концентрация на камъни, керамика и кости. Тази зона бележи местата на жилищата.

Зона 2 – между жилищните пространства, липса на строителни дейности и

Зона 3 – интерпретирана като зона със следи от структури с явни защитни (ограничаващи достъпа до селището) функции (обр. 1).

дарни сме и на всички участници в експедицията за великолепното и плодотворно сътрудничество помежду ни. За повече информация за обекта виж: Ch. Koukouli-Chrysanthaki, H. Todorova, I. Aslanis, I. Vajsov, M. Valla. Promachon-Topololnica : A Greek-Bulgarian Archaeological Project. – In: *M. Stefanivic and H. Todorova (eds.)The Valey of Strimon in Prehistory. In the Steps of James Harvey Gaul – vol.* 3. 52–88.

По-късно в сектор Промахон са направени и няколко контролни сондажа с цел проверка на получените резултати.

Геофизически проучвания през 2010 г.

През 2010 г. с метода на геомагнетиката беше изследвана площ около 10000 м^2. Беше направена и авио фото заснемане на терена (обр. 2) и изготвена подробна тахиметрична снимка на сектор Тополница. Изследваната територия беше разделена на квадрати ориентирани по географския север и обвързани с квадратната мрежа на сектор Промахон. Като резултат беше изготвена геомагнитна карта на района, която показва концентрация на намагнитените фелочастици (обр. 3), по която можаха да бъдат установени границите и планировката на археологическите, вероятно горели, структури. Те се концентрират предимно в близост да проучваните квадрати. Видима е и концентрацията която очертава външна редица от коловете на фортификационната система от третата фаза на селището (класическата фаза на култура Тополница-Акропотамос), засечена по време на археологическите проучвания в източните квадратите M16, L16 и K16. За отбелязване и очертаването на големи зони без, концентрация на намагнитени частици, опасващи селището от юг и от север. При корелация с резултатите от геофизичните проучвания в сектор Промахон е видна връзката им с зоните, където липсата на антропогенни пластове предполага натрупването по периферията на селището на структура, образувана от изкопаната при строежа на селището стерилна пръст, което може да се интерпретира, като следа от размита, масивна, глинобитна „защитна“ стена опасваща по-ранното селище – това от втората фаза (обр. 3).

№11. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ЯБЪЛКОВО

Красимир Лещаков, Ваня Петрова, Любен Лещаков, Георги Кацаров, Илия Хаджипетков, Никола Тонков, Цветана Попова, Сонгюл Алпаслан-Роденберг

През 2010 г. разкопките са проведени от началото на април до средата на декември. Те са предизвикани от строежа на АМ „Марица“ и жп линията Пловдив-Свиленград и са разделени в два участъка – Сектор Югозапад и Сектор Север. Общата обхваната площ е над 20 дка. На ок. една трета от нея е достигнат стерилния пласт и са проучени редица ями и други вкопани структури.

I. Разкопки по трасето на жп линията.

В Сектор Север разкопките са след демонтажа на старата жп линия и успоредно на вече проучената площ през 2002-3 г., когато бе изграден локалният път Димитровград-Ябълково (Leshtakov et al. 2007). Проучванията обхващат площ от 3 дка, в ивица с дълж. 150 и шир. 20 м. Под старата жп линия са проучени единствено вкопани структури – ровове от ранния неолит и РБЕ и 92 ями, от които 7 могат да се отнесат към ранния неолит, 28 – към КЖЕ, както и дъната на 42 ями от XI-XII в. Други 15 ями са почти напълно унищожени и намереният в тях материал е недостатъчен за точна датировка.

Ровове. През 2006 г. в източната част на сектора бе установен раннонеолитен ров, пресечен от раннобронзов (Лещаков и др. 2008, 38, обр. 1). Запазени са само техните дъна, с макс. дълб. до 0,50-0,60 м и шир. ок. 1,00 м. На юг ровът от РБЕ има макс. дълб. 1,90 м и шир. ок. 3,50 м. Можем да предположим, че той затваря кръг с диам. ок. 45 м. В пълнежа (хомогенна сива пепелива пръст) има находки и фрагменти керамика, които го датират в РБЕ 3. Раннонеолитният ров също е регистриран на юг, където е дълбок 1,50 м и се раздвоява.

В западния край на сектора на дълж. 8 м са регистрирани също два рова, единият раздвоен, вкопани на дълб. до 1,00-1,20 м в материка. Специфични за западните ровове са компактно подредените по дъната им дребни и средно големи ломени камъни. Можем да допуснем, че регистрираните неолитни ровове са свързани в една обща система, ограждаща най-ниската част на селището. Те вероятно са имали отводнителна функция, а тяхното „раздвояване“ е резултат от многократни подновявания и корекции на трасето.

Ями от ранния неолит. Към вкопаните структури от ранния неолит отнасяме и няколко ями, сходни на проучените по-рано в този сектор (Лещаков и др. 2008, 39, обр. 2). Всички те имат малки размери (диам. до 1,00 м, дълб. до 1,10 м) и цилиндрична форма, слабо разширяваща се към дъното. Запълнени са с компактен пласт опожарени стенни мазилки, които запечатват пласт, богат на овъглена органична материя към дъното на ямите.

Наземни структури. Освен вкопаните структури бяха проучени и два участъка със запазени компактни деструкции от жилища, както и няколко огнища извън жилищата.

II. Разкопки по трасето на АМ

Спасителните разкопки в този сектор бяха съсредоточени в проучване на системата от тройни ровове (A-C и A1-C1), докладвана и преди (Лещаков 2010, 46, обр. 2). Успоредно с това бяха продължени геофизичните изследвания, които доказват, че те са концентрични (обр. 1).

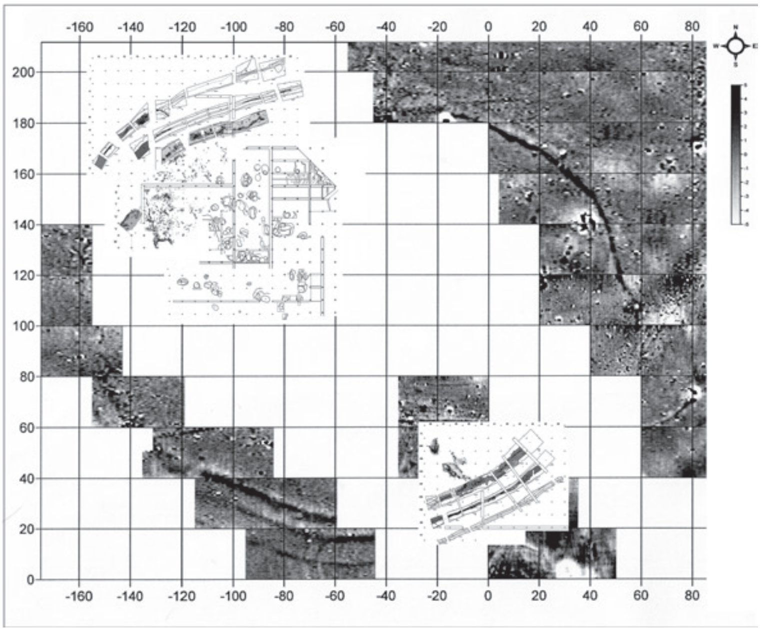

Обр. 1. Общ план на Сектор Югозапад и магнитометрично заснемане.

Южни ровове (A-C). Най-вътрешният ров (A) е проследен в седем сектора с дълж. 45 м. Ширината на нивото на засичане е ок. 4-5 м, има V-образен профил и дъно с ширина 0,30-0,50м и дълб. 2,20-2,40 м от нивото на вкопаване в стерилната основа. В запълнителя се наблюдават различни пластове, както и стерилни прослойки, свлечени при ерозията на стените. На места стените са облицовани с ломени камъни. Специфични за този ров са стъпаловидно оформени площадки, вкопани в стерилните стени, както и наличието на опожарени жилищни деструкции. Те, придружени от ломени камъни, залягат на различна дълбочина по почти цялото протежение на рова. За този ров е характерна висока концентрация на фрагментирана керамика. Находките включват най-вече запазени цели профили на съдове и фрагменти от триподи.

Ров B е проследен на дълж. 50 м в седем сектора. Има установена шир. 3-5 м, V-образен профил и равно дъно с шир. 0,50-0,80 м. Там, където е достигнато дъното, дълб. на рова е до 3,00 м. Стените са много коси, със следи от ерозия. Запълнителят е кафеникав в горната си част, а в дълбочина става кафяво-сив и песъклив. И този ров има облицовка с ломени камъни, нападали по дъното на рова или запазени на места. Концентрацията на керамични фрагменти в ров B е сравнително ниска. Има такива с червена ангоба, с бяла или с тъмна рисунка, или комбинация от двете. Заслужава внимание колективната находка от три каменни тесли, разкрити непосредствено до стената на рова, както и напълно запазена костена лъжица. Останалите находки представляват запазени цели съдове или профили, както и фрагменти от триподи.

Ров C е проследен на дълж. 50 м; има шир. от 1 до 1,50-1,70 м, U-образен профил, отвесни стени и заравнено дъно, с шир. 0,30-0,50 м. Той е най-плиткия и е напълно проучен в рамките на сервитута. Вкопан е в материка на дълб. от 1,0-1,30 м на изток до 2,0-2,20 м на запад. Запълнителят е нехомогенен, а над дъното се състои изцяло от свлечена стерилна пръст. Ровът се отличава с изключително висока концентрация на фрагментирана керамика, както и животински кости и черупки на охлюви. Концентрацията на материали намалява постепенно от запад на изток и в дълбочина. Наред с керамиката са документирани и многобройни находки – най-вече части от триподи, но каменните и кремъчни сечива са малобройни.

Северни ровове (A1-C1). До голяма степен северните участъци повтарят основните специфики на съответните ровове в южния сектор, с някои отлики.

Вътрешният ров A1 е проследен на дължина 45 м, в седем сектора. Както и на юг, този ров е най-широк на ниво засичане – до 5-6 м. По цялата дължина на трасето, на дълбочина 0,50 от нивото на

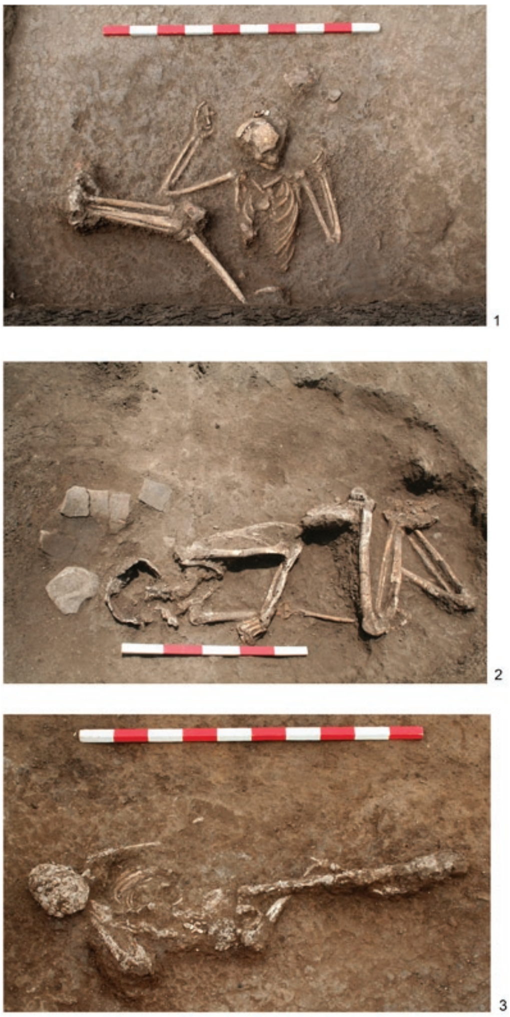

Обр. 2. 1. Ров В1, скелет №4; 2. Ров А1, скелет №5; 3. Ров С1, скелет №6.

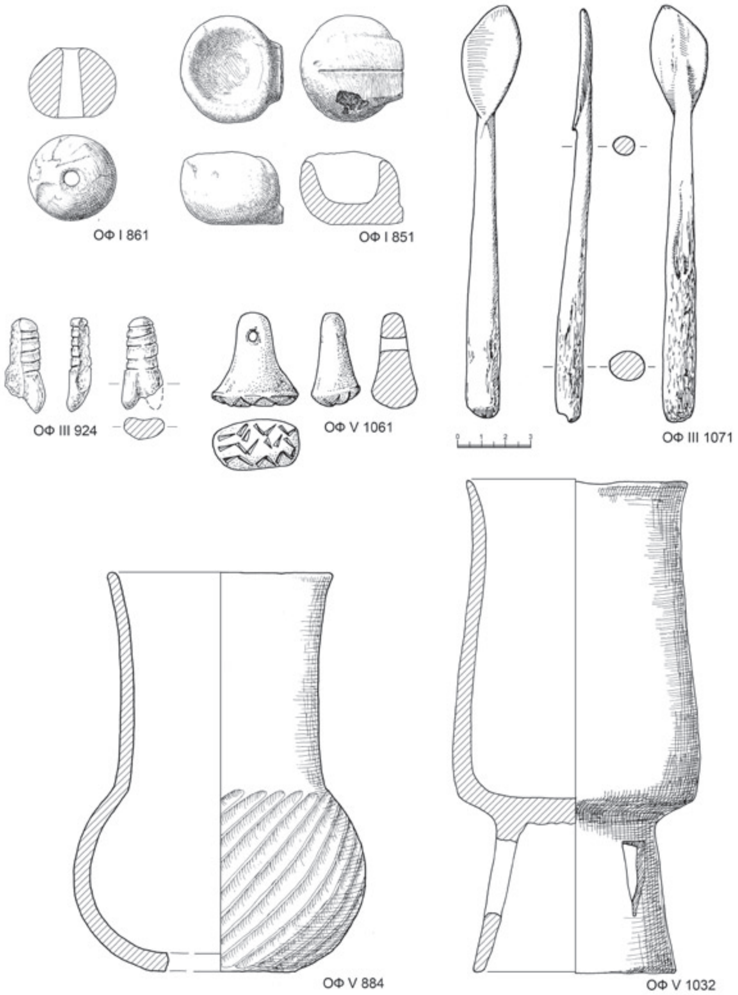

Обр. 3. Находки.

засичане се проследява компактна ивица от опожарени глинени деструкции и ломени камъни, която заема централната и южната част на трасето. Дълбочината на рова от ниво засичане достига 2,50 м. В профилите се наблюдава сходна картина – личи голямо почистване и подновяване на трасето, при което то е изместено леко встрани и на юг от оригиналното трасе, в резултат се получава раздвояване, ясно видимо при дъното на рова. Като цяло, запълнителят на по-късно вкопания ров е с по-тъмен цвят, с висока концентрация на овъглена органика, докато по-ранният запълнител е светъл, нехомогенен. В запълнителя се наблюдава висока концентрация на керамични фрагменти и животински кости. Находките са представени най-вече от запазени профили на съдове, фрагменти от триподи, каменни сечива, каменен боздуган.

Ров В1 е проследен на дължина 70 м в девет сектора, има установена шир. ок. 3-4 м, V-образно сечение и макс. дълб. 3,10-3,20 м. В профилите ясно се различават няколко големи почиствания, маркирани от по-тъмни лещи. Последните 0,60 м от запълнителя над дъното представляват фин глинест пласт със светъл сиво-бежов цвят и различни прослойки. В него са разкрити компактни струпвания от нападали ломени камъни, с които са били облицовани стените. Сред находките трябва да се посочат няколко напълно запазени съда – лалевиден съд с фини канелюри, две полусферични паници със значителни размери, два съда със сферично тяло и цилиндрична шия, както и цяла костена лъжица и копачка от рог.

Ров С1 е проследен на дължина над 80 м в 10 сектора. Дълбочината му силно намалява от запад на изток – от 3,00 м до под 1,00 м. Ширината му на ниво засичане варира от 3 м до 1,50 м, в различните сектори сечението варира от V- до U-образно. Ровът е напълно проучен в няколко сектора. Запълнителят е сравнително хомогенен, на места над дъно има компактна маса от ломени камъни. Ров

С е най-беден на археологически материали – ниска концентрация на фрагменти керамика, отделни животински кости.

Това, което отличава северните части на рововете, са разкритите три човешки скелета – по един във всеки от рове А1-С1.

Скелет №4 е разкрит на ок. 1 м от нивото на засичане на ров В1, няма данни за гробна яма (обр. 2.1). Принадлежи на възрастен индивид (*male adultus*). Вероятна причина за смъртта е фрактура на черепа – едно наблюдение, което се подкрепя от неестествената позиция на скелета. Няма инвентар.

Скелет №5 е открит в Ров А1, на дълб. 0,50 м от нивото на засичане, също без гробна яма (обр. 2.2). Свита позиция надясно, *female adultus*. На ок. 1 м западно от скелета бе намерен цял съд, но да се твърди, че той представлява гробен инвентар е несигурно.

Скелет №6 е много зле запазен. Открит е до южната стена в горната част на запълнителя на ров С 1. Принадлежи също на жена, *adultus*. Позицията е по корем, напълно неестествена поза (обр. 2.3). Без инвентар. От скелетите са взети проби за анализ на ДНК и тежки изотопи.

Вкопани структури. В централната част на обекта бяха проучени 10 вкопани структури, имащи различна функция: за отпадъци, килери под пода на наземни или леко вкопани жилища. Комплексът ями в кв. АА$_{24-26}$ предоставя сигурни доказателства за разположението им под измазани подове. Две дълбоки цилиндрични ями с обща широка и плитка горна част. В горната половина на пълнежа им има редуващи се пластове от опалена глина, изтляла дървесина и белезникави глинени обмазки – останки от многократно подновяван под на жилище. Аналогична е структурата в кв. АА$_{22-23}$. Под общата плитка част следват две нееднакво дълбоки ями, едната от които е използвана за съхранение на посуда – бяха разчистени няколко струпвания от цели и фрагментирани съдове, едно над друго.

Резултатите от разкопките през 2010 г. повтарят и допълват вече известното от предишните сезони. Проучванията ще продължат и през 2011 г., когато следва да бъдат окончателно завършени.

Литература

Лещаков и др. 2008: К. Лещаков, В. Петрова, Н. Тодорова, И. Кацарова, Г. Кацаров, Р. Златева, Н. Спасов. Спасителни археологически разкопки на обект Ябълково – праисторическо селище сектори югозапад и север в района на строеж на жп линия Пловдив-Свиленград и на АМ „Марица". – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 38-41.

Лещаков 2010: К. Лещаков. Спасителни археологически разкопки на раннонеолитния обект Ябълково. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 45-47.

Leshtakov et al. 2007: K. Leshtakov, N. Todorova, V. Petrova, R. Zlateva-Uzunova, O. Özbek, T. Popova, N. Spassov, N. Iliev. Preliminary Report on the Salvage Archaeological Excavations at the Early Neolithic Site Yabalkovo in the Maritsa valley, 2000-2005 Field Seasons. – Anatolica, 33, 2007, 185-234.

№12. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РИТУАЛНИ КОМПЛЕКСИ ОТ КЪСНОНЕОЛИТНАТА, РАННОЖЕЛЯЗНАТА, КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА И РИМСКАТА ЕПОХА ПРИ СЪРНЕВО, РАДНЕВСКО (ОБЕКТ 5, ЛОТ 2, АМ ТРАКИЯ, КМ 226+600-КМ 226+850)

Крум Бъчваров, Милена Тонкова, Петър Лещаков,
Петър Калчев, Пламен Караилиев

През 2010 г. завърши третият, последен сезон от спасителните археологически разкопки на обекта от късноенеолитната, раннoжелязната, къснoжелязната и римската епоха при Сърнево, Радневско (вж. Тонкова и др. 2009; Бъчваров и др. 2010). Проучена е обща площ от около 5200 м^2 на първата

Обр. 1. Сърнево, Радневско. Въздушна снимка на обекта, поглед от север.

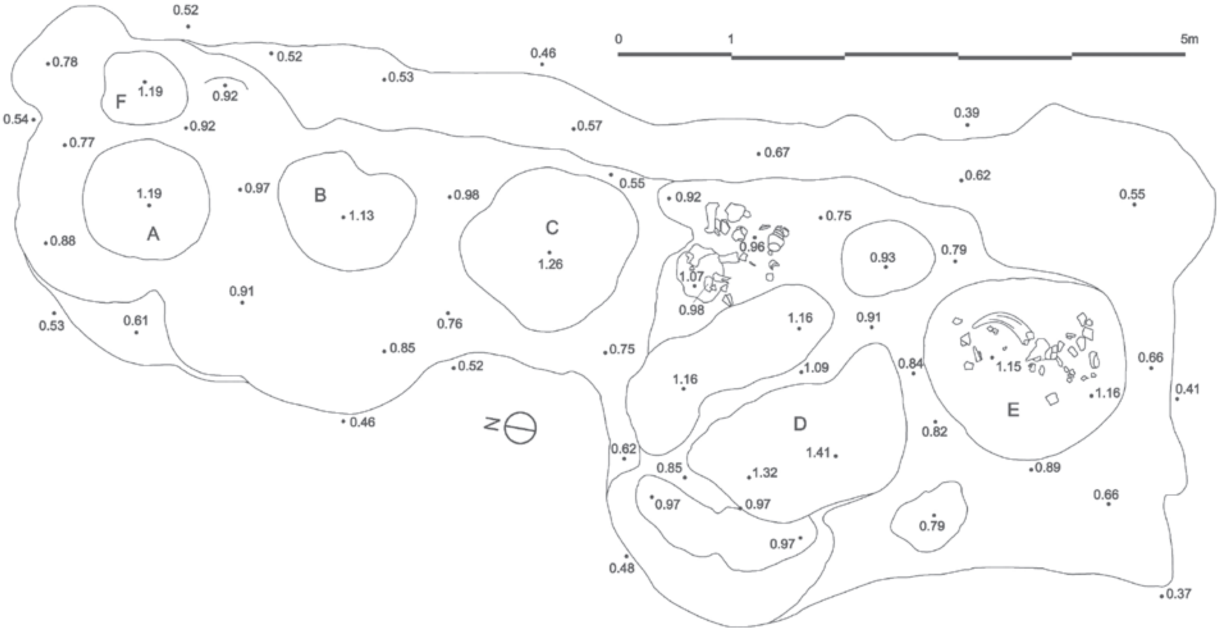
0.52
0.78
0.52
0.53
0.46
0
1
5m
F
1.19
0.92
0.54
0.92
0.57
0.39
0.77
0.67
0.62
1.19
A
0.97
B
1.13
0.98
C
1.26
0.55
0.92
0.75
0.55
0.88
0.96
0.93
0.79
1.07
0.98
0.91
0.53
0.61
0.76
1.16
0.91
0.85
0.52
0.75
1.16
1.09
0.84
1.15
0.66
1.16
0.41
E
0.46
N
D
0.82
0.62
1.41
0.85
1.32
0.89
0.97
0.97
0.66
0.79
0.97
0.48
0.37

Обр. 2. Сърнево, Радневско. Структура 34,
хоризонтален план. Късен неолит, период Караново III-IV.

надзаливна тераса на десния бряг на р. Азмака, на около 2 км северозападно от с. Пшеничево (обр. 1). Установените през предишните два сезона стратиграфия и характеристика на обекта бяха потвърдени. Под орницата с дебелина около 0,25 м следва тъмнокафяв до сиво-черен пласт (пласт 1) със средна дебелина 0,50 м, съдържащ разрушени останки от късния неолит, ранножелязната, късножелязната и римската епоха, най-вероятно унищожен при интензивната земеделска обработка на терена. Найдолният, ненарушен кафяв пласт (пласт 2) с дебелина 0,15-0,30 м се отнася към къснонеолитния период Караново III-IV (втора половина на VI хил. пр. Хр.). През 2008-2010 г. общо са проучени над 110 структури от неолитната, желязната и римската епоха, вкопани на различна дълбочина в пласт 2 и стерилната основа.

Късен неолит

През последния сезон са проучени 27 къснонеолитни негативни ритуални структури, отнасящи се към няколко типа. Най-многобройни сред тях са големите структури с едно или повече вътрешни вкопавания.

Големи структури с повече от едно вътрешно вкопаване. Най-голямата от тях, структура 34, има неправилна издължена форма, максимална дължина N/S 11,20 м и максимална дълбочина от нивото на праисторическия терен 0,75 м. Стените ѝ са полегати, а на дъното ѝ са оформени седем по-големи и няколко по-малки вътрешни вкопавания (обр. 2). Подобни особености има структура 28, в единия край на която обаче е оформено много по-голямо вътрешно вкопаване с дълбочина ок. 1,40 м. Откритите в двете структури артефакти са концентрирани главно във вътрешните вкопавания.

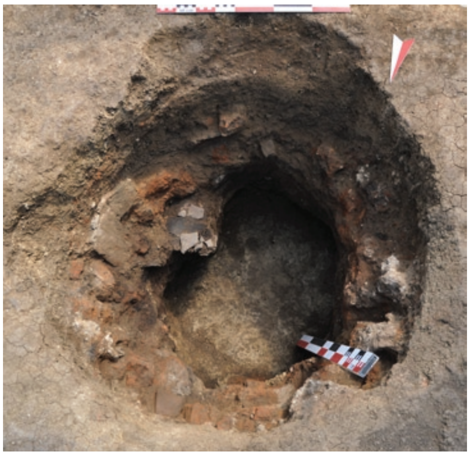

Обр. 3. Сърнево, Радневско. Структура 99, поглед от северозапад. Късен неолит, период Караново III-IV.

Големи структури с едно вътрешно вкопаване. Този тип структури представляват голямо овално вкопаване, приблизително в средата на което е разположено по-малко вътрешно с неправилна кръгла или овална форма. Такава е структура 66, която има полегати стени и максимална дължина 4,60 м. Разположеното приблизително в центъра ѝ вътрешно вкопаване има дълбочина 1,05 м от нивото на праисторическия терен.

Малки структури с „облицовка“. Към този тип се отнасят няколко структури с относително малки размери. Структура 99 представлява яма с издължена сферична форма и обърнатоконична горна част, диаметър на отвора около 1 м и дълбочина около 0,95 м. Дъното и стените ѝ са обмазани с тънък пласт белезникава глина и стените ѝ са „облицовани“ с големи късове от стени на горели постройки и зърнохранилища (обр. 3). Структурата е „запечатана“ с плътен пласт от горели деструкции. Освен задължителните за почти всички структури елементи, установени по време на проучването през 2009 г., депозитът ѝ съдържа няколко специфични находки, напр. колективна находка от 7 топчета от неизпечена глина, както и три неподлежащи на свързване помежду си фрагмента от декоративна костена игла, замазани на различни места под стенната облицовка.

Към същия тип се отнася структура 108B: приблизително цилиндрична яма с диаметър на отвора и дълбочина около 1 м. Дъното ѝ стените ѝ са обмазани с тънък пласт белезникава глина, а върху дъното един до друг са наредени фрагменти от тъмни (сиво-черни) керамични съдове, образуващи плътна „облицовка“. Върху нея със същата глина са замазани няколко по-големи фрагмента от керамични съдове (приблизително 1/5 от съда) и цяла костена шпатула.

Както беше установено по време на проучването през 2009 г., депозитите на структурите от всички типове се характеризират със задължително наличие на фрагменти от хромелни камъни, рога от животни (говедо, елен, коза), фрагментирани и по-рядко цели керамични съдове, животински кости и дребни находки. Всички структури са „запечатани“ с късове от стени на опожарени постройки.

Керамичният комплекс на негативните структури не се различава от установеното по време на предишните сезони и е типичен за периода Караново III-IV в Тракия (обр. 4). Същото се отнася за ансамблите от фигурна пластика, оръдия и сечива от камък, кост, рог и глина. Към групата на накитите се отнасят две изключителни находки: 44 шайбовидни мъниста – вероятно скъсан наниз, тъй като мънистата са открити в радиус от 0,50 м – от мидена черупка, магнетит, купротунгстит и азурит/малахит с външен диаметър около 0,3 см, диаметър на дупките около 0,1 см, както и декоративна игла от хризотил.

Серията от 24 радиовъглеродни дати (SUERC Radiocarbon Dating Laboratory) върху животински кости, произхождащи от 8 вкопани структури, потвърждава относителното датиране на къснонеолитния ритуален комплекс и ограничава периода на неговото използване между 5400 и 5200 cal BC.

Раннножелязна епоха

През 2010 г. се потвърдиха вече направените наблюдения, че теренът е обитаван през втората фаза на ранната желязна епоха. Свидетелства за това са откритите в горните нарушени пластове отделни фрагменти от съдове с характерна за късната фаза на ранножелязната епоха украса от врязани и отпечатани орнаменти, както и едно вкопано съоръжение. Други наземни или вкопани структури от това време не бяха открити. Отделни фрагменти от съдове от ранножелязната епоха бяха открити в пълнежа на ями от V в. пр. Хр. заедно с фрагменти от съдове на колело. Възможни обяснения могат да се потърсят в няколко посоки. На първо място те могат да бъдат свидетелство за ретардационни процеси в използването на декоративни мотиви, характерни за ранножелязната епоха в комплекси от V в. пр. Хр., т.е. във времето, когато съдовете на колело са вече традиционни за тракийската среда. В някои случаи присъствието на по-ранни материали в ритуален контекст може да се интерпретира и като своеобразна проява на практикуван култ към предците. Присъствието на фрагменти от ранножелязната епоха в по-късни вкопани структури може да се обясни и като случайно попаднали находки заедно с преотложения хумус. В ямния комплекс от Сърнево присъствието на ранножелезни фрагменти заедно с фрагменти от съдове на колело във вкопани съоръжения е често срещан факт и може по-скоро да се приеме като доказателство за континюитет между селището от ранножелязната епоха и ямния комплекс от КЖЕ, както и за ретардация в използването на типичната за ранножелязната епоха украса. Подобни „смесени“ комплекси са характерни за ямното светилище при Полски Градец в района на Марица Изток – обект, намиращ се на около 20 км южно от Сърнево. През изминалия сезон аналогичен случай беше документиран и в ритуален ямен комплекс от класическата епоха в селището при Халка Бунар.

Късножелязна епоха

През 2010 г. са проучени 22 вкопани структури от късножелязната епоха. Повечето от тях са в източната част на обекта, т.е. на незаливната тераса в непосредствена близост до река Азмака. Концентрация се наблюдава в североизточната част на този участък, където са повече от половината проучени структури. Ямното поле вероятно се развива в северна и южна посока покрай реката. Повечето от проучените ями съдържат материали от класическата епоха. Свидетелство от този сезон за възможно по-късно развитие на ритуалния комплекс или по-скоро за човешко присъствие на терена и през втората половина на IV и началото на III в. пр. Хр. са само няколко фрагменти от есхара с отпечатан шнур.

Като форма, размери, пълнеж и депозити, ямите не се различават от откритите през 2009 г. Те са с крушовидна, камбановидна, бъчвовидна и пресеченоконична форма. Някои от тях са с диаметър на отвора 0,90-1,00 м, но при повечето структури той е около 1,50-1,60 м. Малък брой вкопани структури са с особено големи размери – диаметър на отвора 2-3 м. Дълбочината им е от 0,60 до 1,80 м.

Пълнежът на ямите се състои в повечето случаи от тъмносиво-черна пръст с керамични фрагменти, животински кости, въгленчета, мазилки, разпрашени деструкции. В някои са документирани

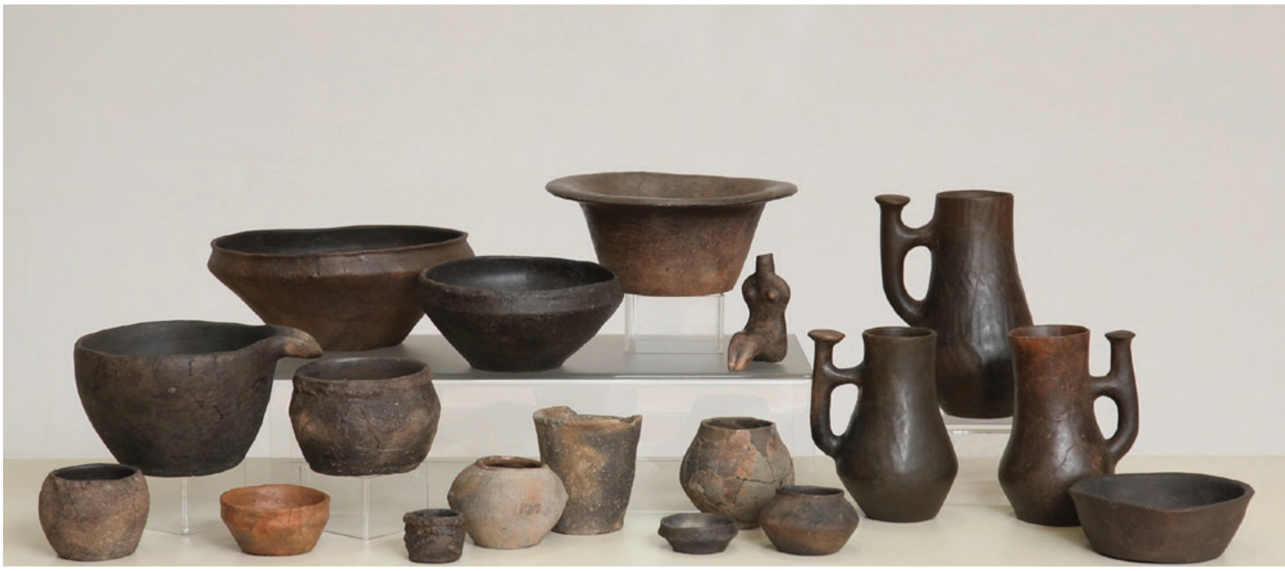

Обр. 4. Сърнево, Радневско. Реставрирани керамични съдове. Късен неолит, период Караново III-IV.

следи от действия с огън. Обикновено в пълнежа присъстват въгленчета – следи от огнища, преотложени в ямите. Само в отделни случаи е регистрирано опалване или горене на място в ямата (структура 75, обр. 5). В отделни ями са открити запечатки (структура 35), които отбелязват многостепенност на извършените действия. В няколко ями (47, 95, 96) са преотложени големи количества горели мазилки, вероятно следи от „погребана“ къща.

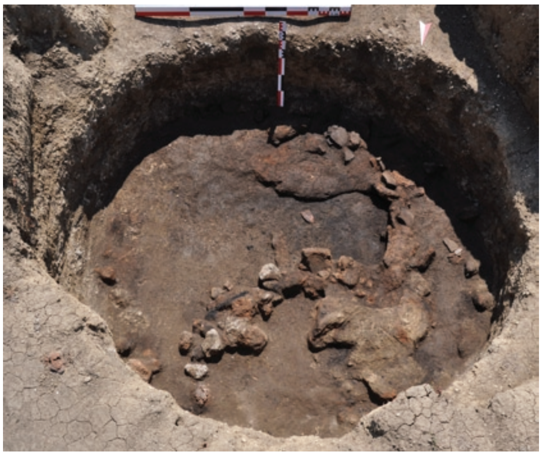

Обр. 5. Сърнево, Радневско. Структура 75, поглед от север. Късножелязна епоха.

В североизточния участък на обекта се откроява група ями с останки от глинобитни съоръжения (есхари, кръгли или подкововидни съоръжения с первази), моделирани на място в ямите или преотложени преносими огнища. Такива са открити в няколко намиращи се близо една до друга ями (59, 75, 77, 107). Около тях има следи от извършени ритуали с огън и депозити на голямо количество керамични фрагменти, животински кости и други находки. Една от тях е структура 59, в която през 2009 г. бяха открити останки от андирон и капак, вероятно елементи от едно и също съоръжение. При продължилото ѝ проучване през 2010 г. в дълбочина беше открито второ глинобитно съоръжение с подковообразна форма, изградено на място с депозит от съдове и железен рукан. На дъното на структура 75 е изградено глинобитно съоръжение с кръгла форма и перваз с останки от интензивни действия с огън и депозит от фрагментирани съдове, животински кости и други находки. Тези съоръжения от изпечена глина могат да се интерпретират като олтари, съоръжени на място или преотложени.

В структурите са документирани различни депозити. Интерес представляват няколко комплекса с животински останки от два типа. В единия случай са регистрирани части от скелети в анатомичен ред, напр. в структура 107, където е открито домашно животно, разчленено на три части, докато в структура 47 е открит череп и част от гръбначен стълб от говедо в анатомичен ред. В други случаи са открити отделни кости и керамика. В пълнежа на ямите са документирани единични фрагменти от керамични съдове или концентрации от такива. В депозити са открити и отделни предмети.

Най-многобройни са фрагментите от керамични съдове. В повечето структури са открити фрагменти от трапезна и кухненска керамика, амфорна тара и питоси. Трапезната керамика е представена от многобройни фрагменти от монохромни съдове, главно от трапезни амфори, кратеровидни съдове, кани и чаши. Повечето са със сив цвят, както и с характерната блестяща черна ангоба. Срещат се кани и много често чаши с S-овиден профил, характерни за класическата епоха. В структура 97 е открито тяло на гръцки чернофирнисов лекит, също характерен за класическата епоха. Освен този рядък съд, гръцкият внос е представен с фрагменти от амфорна тара. Във всички комплекси присъстват хранилища и кухненски съдове, изработени на ръка. По-голямата част от фрагментите от проучените през 2010 г. структури са от съдове от ранната и късната фаза на класическата епоха.

Проучените през 2010 г. вкопани структури допълват характеристиките на ритуалните комплекси от къснонеолитната и късножелязната епоха при Сърнево, Радневско, и потвърждават вече направените изводи за техния характер.

Литература

Бъчваров и др. 2010: К. Бъчваров, М. Тонкова, П. Лещаков, П. Калчев, П. Караилиев, Ц. Попова, М. Гюрова, П. Зидаров, К Максуини, М. Янева. Спасителни разкопки на ритуални комплекси от къснонеолитната, ранножелязната, късножелязната и римската епоха при с. Сърнево, Радневско (обект 5, ЛОТ 2, АМ Тракия, км 226+600 – км 226+850). – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 47-51.

Тонкова и др. 2009: М. Тонкова, И. Караджинов, Н. Тонков. Геофизични проучвания и сондажни археологически разкопки на обект от къснонеолитната, ранножелязната и късножелязната епоха при с. Сърнево, община Раднево (АМ „Тракия“, ЛОТ 2, обект №5 км 226+600 – км 226+850). – В: Археологически открития и разкопки за 2008 г. София, 2009, 162-165.

№13. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ С. ЕЗЕРО, НОВОЗАГОРСКО (ОБЕКТ 3, ЛОТ 3, КМ 245+200 – 245+400 ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ)

Татяна Стефанова, Надежда Тодорова

Спасителните археологически проучвания на обект 3 през 2010 г. бяха проведени през периода 13.07-28.08.2010 г. със средства на Агенция „Пътна инфраструктура“ и представляват завършителния етап от проучването на обекта в рамките на очертания сервитут на магистралата.

Проучванията продължиха и допълниха тези от 2009 г. Стратиграфията на обекта се състои от три основни пласта – орница, кафяв пласт (древния хумус) и стерилна основа. Проучените съоръжения – ров, плитки траншеи, ями и вкопани структури – се очертават ясно в кафявия пласт след отнемане на хумуса и са вкопани него и стерилната основа (обр. 1).

Основната структура е ров, част от който попада в очертанията на сервитута на магистралата. Съоръжението е вкопано в древния хумус и стерилната основа, и проучената му част загражда най-високата част на възвишението. Проучената част от рова е с дължина 101 м. Сечението му е трапецовидно, дъното – равно, а склоновете – сравнително стръмни и добре огладени. Ширината на рова при нивото на вкопаване варира от 1,50 м до 2,70 м като най-често е 1,80-2 м. Обичайната ширина на дъното му е 0,60-0,70 м, но на места се стеснява до 0,50 м или се разширява до 1,20-1,40 м. Дълбочината на рова е от 0,50 м до 0,65/0,70 м като най-често е 0,50/60 м. На север има „вход“ с ширина 3,50 м. Ро-

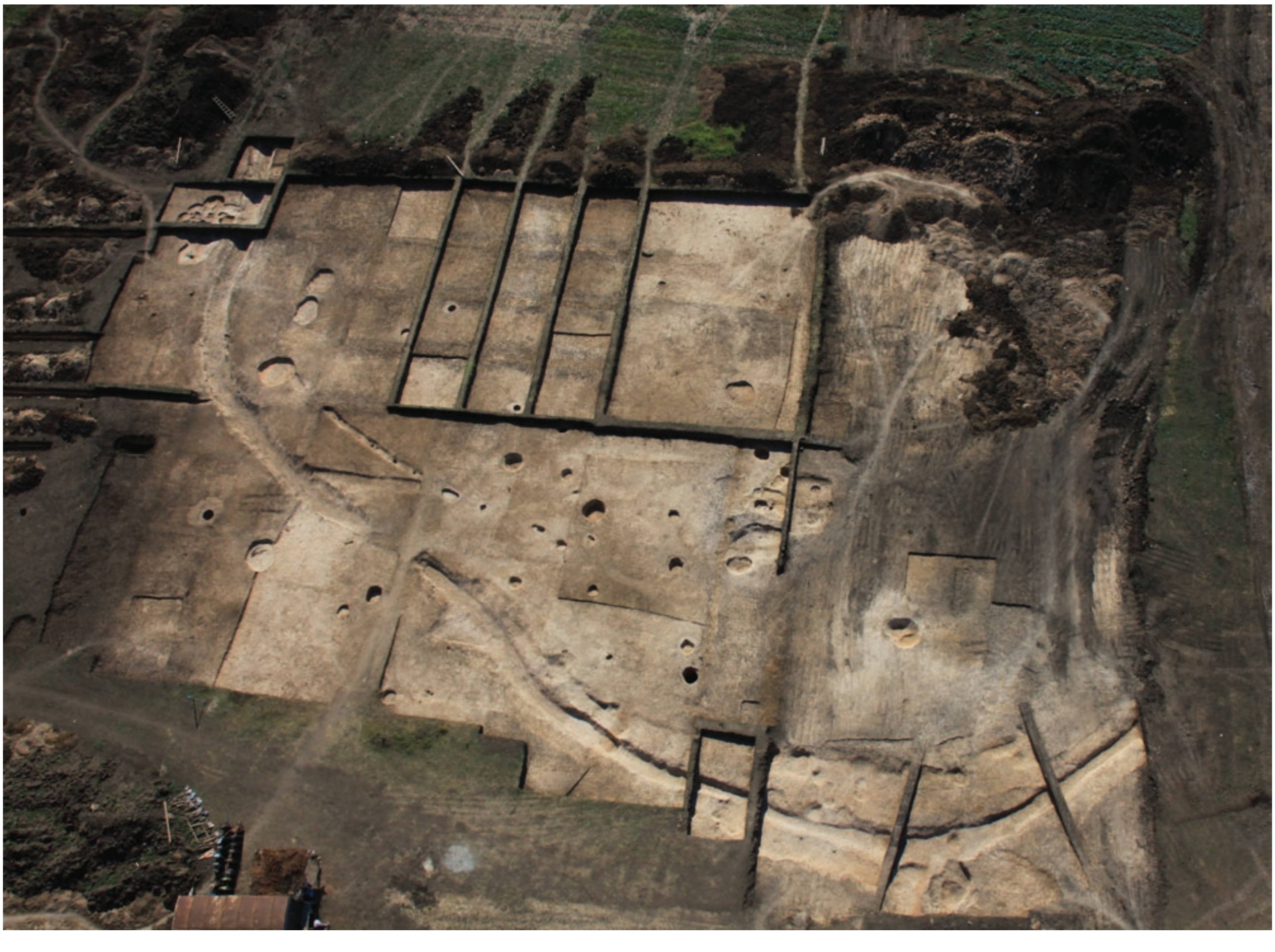

Обр. 1. Обект 3, ЛОТ 3 – общ изглед (сн. Й. Йорданов).

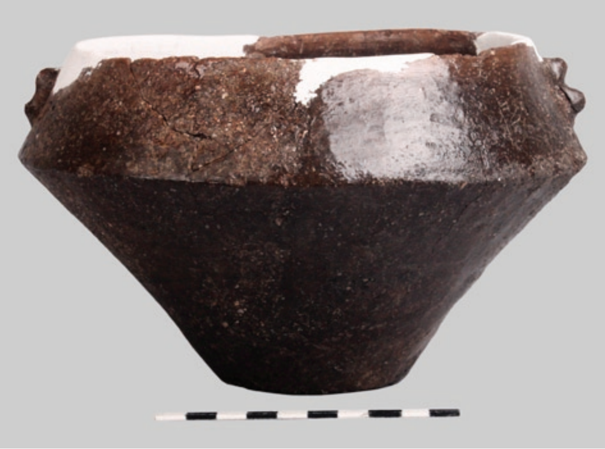

Обр. 2. Керамична купа, яма 34 (сн. К. Георгиев).

вът е запълнен с пластове светлосива, сива или сиво-кафеникава, фина глинеста сбита пръст, примесена с фрагменти от керамични съдове, фрагменти от отухлена стенна мазилка, единични фрагменти от подова замазка на пещ/огнище, животински кости, дребни ломени камъни. В запълнителя се откриват също и кремъчни артефакти, цели и фрагментирани сечива от огладен камък, някои от които са толкова обезличени, че е трудно да бъдат идентифицирани, множество фрагменти от хромелни камъни и керамични „жетони“, цели и фрагментирани керамични тежести и прешлени за вретено. Концентрацията на артефакти в горните нива на запълнителя е много голяма, в дълбочина тя силно намалява, а 15-сантиметровия пласт непосредствено над дъното на рова е почти напълно лишен от находки. На отделни места покрай рова има уширения във вид на заравнени, слабо вкопани площадки. Те са разположени както от външната, така и от вътрешната страна на рова. Ровът вероятно очертава кръг или овал и излиза извън рамките на сервитута.

Общият брой на ямите достигна 36. По-големия брой ями се намират вътре в рова, макар че няколко са установени и извън него. Те могат най-общо да бъдат разделени на две основни групи – ями, чийто запълнител съдържа артефакти и ями, чийто запълнител е лишен от такива.

Първата група ями имат приблизително кръгъл или слабо елипсовиден отвор. Диаметърът им е от 0,90 до 1,20/1,50 м, но има и такива с диаметър 2,50-3 м. Дълбочината им е от 0,25 до 0,55 м като най-често е ок. 0,35-40 м. Те са запълнени със сбита пръст, примесена с късове отухлени стенни мазилки, фрагменти от керамични съдове, животински кости, ломени камъни и фрагменти от хромелни камъни. В тях се откриват керамични „жетони“, сечива от кремък и огладен камък и различни други предмети. В една от ямите – яма 12 – бяха установени следи от опалване и множество едри фрагменти от хромелни камъни.

Две ями се различават от описаните дотук. Яма 34 има диаметър на отвора 0,80 м, стените ѝ слабо се стесняват към дъното, което е с диам. 0,45 м и е обмазано със слой сиво-белезникава хидрофобна глина с деб. 0,5 см. Дълбочината ѝ е 1 м, запълнена е с тъмнокафява, рохка пръст, примесена с фрагменти от отухлени стенни мазилки, малобройни керамични фрагменти, въгленчета и варовик. Животински кости не са открити. На 0,40 м над дъното на ямата, непосредствено до южната стена на ямата е открита керамична купа (обр. 2). Яма 14 е дълбока 1,90 м, диаметърът на отвора ѝ е 1,10 м, а на дъното – 0,45x0,50 м. Материалите, открити в запълнителя ѝ я отнасят към I фаза на РЖЕ.

Втората група ями имат приблизително еднакъв диаметър – от 0,40 до 0,60 м, макар да има отделни ями, чийто диаметър достига 0,85 м – и дълбочина от 0,25 м до 0,35 м, а в отделни случаи – до 0,50 м. Запълнителят на тези ями се състои от сиво-кафеникава, много сбита, хомогенна, глинеста пръст, в която не се откриват археологически материали. Може да се предположи, че в тези ями са били забити дървени стълбове.

Проучени бяха и няколко вкопани структури.

Вкопана структура-изток е разположена извън рова, непосредствено на изток от него. Формата ѝ е приблизително овална, с размери 7 м (С-Ю) и 5,10 м (И-З), а дълбочината на вкопаването е средно 0,40 м. Запълнена е с тъмносиво-кафеникава, глинеста пръст, в която има значително количество фрагменти от горели стенни мазилки (особено в западната половина на структурата) и неголяма концентрация на фрагменти от керамични съдове и животински кости. На дъното на вкопаването, в западната му част и по неговата дълга ос бяха установени дупки от колове, вкопани в стерилната основа на дълбочина от 10 до 20 см. Една от тях, разположена в центъра на вкопаната структура, е с диам. 20 см, а останалите са с диам. 10-12 см.

Вкопана структура-запад се намира в заградената от рова площ. Тя бе установена по струпване на едри късове отухлена стенна мазилка, особено компактно разположени в североизточната част на структурата. По част от фрагментите има следи от колово-плетена конструкция. Регистрирани са и единични фрагменти от замазка на пода на огнище или пещ, които имат добре оформено лице и жълтеникав цвят. След отстраняването на горелите деструкции и запълнителя на вкопаната структура, бе установено, че тя е с размери 6,95 м (С-Ю) и 7,80 м (И-З) и е с дълб. ок. 0,60 м. По дъното ѝ бяха регистрирани няколко недълбоки вкопавания с кръгла форма,които са организирани в редица ориентирана северозапад-югоизток. Формата ѝ също може да бъде определена като овална.

Функцията на описаните по-горе вкопани структури все още не е напълно изяснена, но може да бъде предложена работната хипотеза, че това са останки от приземните части на постройки с полувкопана долна част и горна част, изградена от лека колово-плетена конструкция, обмазана с глина.

Археологически материали се откриват само в запълнителя на проучените структури – ров, част от ямите и големите вкопани структури. Най-многобройни са кремъчните сечива и оръдията от огладен камък като целите и запазени екземпляри са много по-малко от изхабените или преупотребените. Голям е броят на керамичните „жетони“ и фрагментите от хромелни камъни. Броят на предметите от кост е много малък. Антропоморфни и зооморфни фигурки не са открити.

Основните категории керамични съдове са представени от конични паници, паници с прегънат ръб на устието, биконични и гърневидни купи, гърнета със заоблено-биконично тяло и ниска, средно висока или висока шия и капаци. Съдовете имат кафява, сива, сиво-кафява, сиво-черна или черна повърхност, много рядко излъскана. Много голяма част от керамичните съдове са много зле изпечени и лесно се разтрошават. Техниките на украса са представени от канелюри, набождания, врязани линии, инкрустация с бяло вещество, ямички, насечки, „отпечатъци от нокът“ и щампована украса или комбинации от гореизброените. Установени са няколко дръжки с израстъци, някои от които са зооморфни. Археологическите материали, с изключение на тези от яма 14, се датират в края на късния неолит – култура Караново IV.

На този етап от проучването може да се предположи, че ровът и свързаните с него структури са останки от голямо стопанско съоръжение, свързано с отглеждането на животни.

№14. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОНЕОЛИТЕН ОБЕКТ №21, ЛОТ 3, АМ ТРАКИЯ (КМ 275+250-276+100)

Виктория Петрова, Стефан Бакърджиев, Илия Илиев, Маргарита Люнчева

Археологическите проучвания на обект 21, ЛОТ 3, АМ Тракия се проведоха през периода 14.07.-30.08.2010 г. под ръководството на д-р Виктория Петрова (НАИМ-БАН) и Стефан Бакърджиев (ИМ-Ямбол). Заместник-ръководители са Илия Илиев (ИМ-Ямбол) и Маргарита Люнчева (докторант, НАИМ-БАН). В екипа участваха: Галина Самичкова (магистър, ВТУ), Тодор Дяков (магистър, ВТУ), Елена Канзурова (Музей на Македония), Вивиан Митева (докторант, НБУ) и студентите: Кръстан Митов, Любомир Тодоров, Маргарита Блажева, Соня Цекова, Теодор Теодоров, Мирослав Анчев, Стефан Ганчев.

Основната част от проучванията е концентрирана в югозападната част от обекта (км 275+250-275+700), където общата проучена площ за 2009 и 2010 г. е 12,5 дка, без да са установени граници. За целия период са регистрирани 251 вкопани структури, от които 160 са проучени през 2010 г. Въз основа на формата и начинът на запълване те са разграничени в няколко основни вида.

Първият вид вкопани структури са кръгли ями, чийто диаметър варира от 0,70 до 1,30 м. Проучените им дълбочини са от 0,20 до 0,80 м. В повечето случаи формата им е почти цилиндрична, стените са вертикални и слабо заоблени към дъното, което е равно или слабо заоблено. Много рядко се срещат ями, чиято долна част е разширена. В отделни случаи стените и дъното са обмазани с тънък пласт сиво-зеленикава глина. За този вид ями е характерно запълването с едно или две нива от цели керамични съдове, едри керамични фрагменти, различни видове находки и животински кости (обр. 1). Характерен елемент е запечатването им с опожарени деструкции, състоящи се от масивни мазилки и едри фрагменти от замазки на пещ.

Вторият вид ями имат овални или кръгли форми с размери, вариращи от 0,80 до 2,50 м, като в редки случаи достигат до 4,30 м. Стените им почти винаги са полегати, но се срещат и вертикални. Дъното е неравно и в него понякога са обособявани стъпаловидни участъци. До част от ямите са правени малки овални и плитки ниши, които са свързани с тях (обр. 2). Този вид структури са запълвани с кафяв, рохкав седимент, примесен с миниатюрни мазилки, бели конкреции, въгленчета. Характерен елемент е наличието на животински рога, положени на около 0,20-0,25 м над дъното. Понякога са намирани и хромелни камъни, както и едри керамични фрагменти. В някои ями са регистрирани следи от горене на място със сравнително слаб огън.

Характерен елемент за третия вид ями е обособяването на плитка, стъпаловидна част с дълбочина до 0,40 м, докато по-дълбоката част достига до 1 м. Стените са полегати, а дъното е неравно. Размерите варират от 2 до 6 м. Тези структури се характеризират с 3 или 4 етапа на запълване на дълбоките им части, представящи пепеливи пластове или прослойки, фрагментирани керамични съдове, едри керамични фрагменти, фрагменти от хромелни камъни и деструкции, представени от мазилки, замазки от пещи и фрагменти от глинобитни съоръжения.

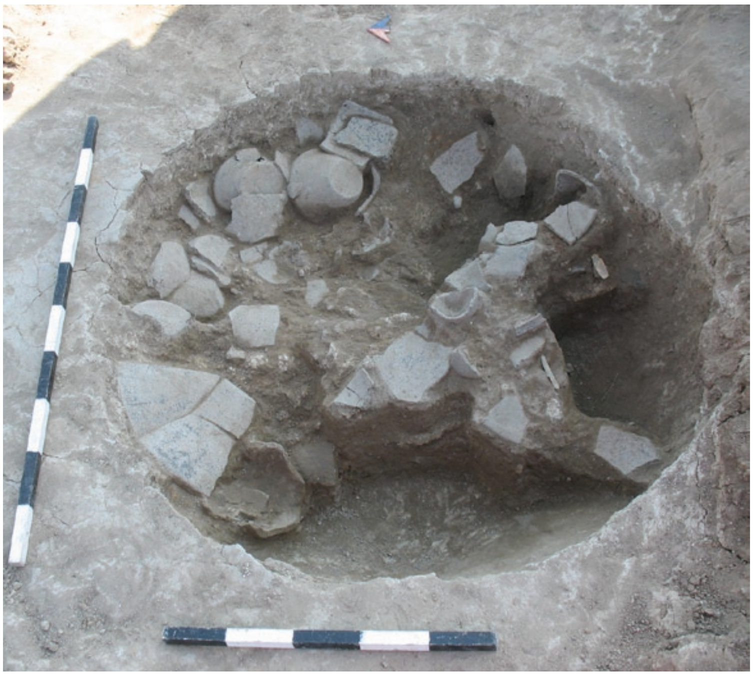

Обр. 1. Хаджидимитрово, Ямболско. Вкопана структура 245. Култура Караново IV.

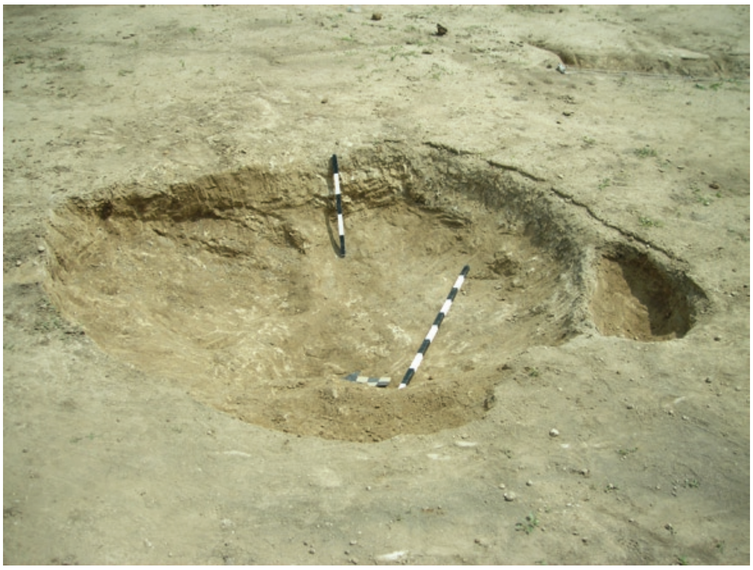

Обр. 2. Хаджидимитрово, Ямболско. Вкопана структура 99. Култура Караново IV.

Сред проучените вкопани структури се отличават няколко с големи размери, които са обозначени като комплекси, състоящи се от по-малки вкопавания. Разстоянията между тях са от 2 до 35 м, а площта им варира от 90 до 307 м^2. Състоят се от 12 до 22 вкопавания с овални или кръгли форми и различни размери. По-малките вкопавания имат размери от 1 до 1,50 м и дълбочина 0,30-0,40 м и съдържат керамични фрагменти и животински кости. Размерите на по-големите вкопавания варират между 2 и 3,20 м и дълбочина 0,50-0,80 м. Те често са запълвани с опожарени при висока температура масивни деструкции от постройки. В някои от вкопаванията са полагани струпвания от животински кости, покрити с пепел и черепи или рога от говеда (обр. 3).

Освен различните видове ями, са регистрирани и две концентрации от дупки от колове. Първата концентрация обхваща площ около 200 м^2 (кв. I9, H9). В нея се очертава една редица с посока И-З, състояща се от пет дупки. За останалите дупки не е установена определена подредба. Диаметрите им варират от 0,30 до 0,40 м, запазените дълбочини са около 0,10-0,15 м. Разстоянията са между 1,70 и

1,80 м. Срещат се и по-големи дупки, чиито диаметри са около 0,70-0,80 м, а дълбочината им достига до 0,60 м.

Втората концентрация от дупки е регистрирана в източната част на кв. S24 и западната част на кв. S25 и покрива площ около 100 м^2. Различават се две успоредни редици с посока И-З на разстояние 3,50 м и една слабо дъговидна с посока С-Ю. Размерите на дупките варират от 1,10 до 1,40 м, а разстоянията между тях са от 0,30 до 0,90 м. Проучената им дълбочина е от 0,15 до 0,60 м. Дупките от колове са запълнени със светло или тъмнокафява пръст и в тях не са намерени археологически материали.

Обр. 3. Хаджидимитрово, Ямболско.
Вкопана структура 117. Култура Караново IV.

През 2010 г. е проучена и една яма, датирана към КЖЕ. Тя има камбановидна форма и е запълнена с черна, рохкава пръст, почти без примеси. Керамиката е много малко и е изцяло къснонеолитна. На около 0,10-0,15 м над дъното на ямата, непосредствено до северната ѝ стена е разкрит вероятно детски скелет. Гръбнакът му е запазен в анатомичен ред и е ориентиран в посока И-З, главата е насочена на изток. Фалангите и дългите кости са разпръснати, като някои от тях са намерени във вертикална позиция.

В северозападната част на обекта (км 275+750 – 276+100) са направени 26 сондажа с размери 1х5 м, чиято дълга страна е ориентирана в посока С-Ю. В участъка около км 275+900 са установени една къснонеолитна яма и следи от къснонеолитен пласт, които са разположени пред южната граница на трасето и се развиват в южна посока. В района на км 276+000 – 276+100 са разкрити две антични ями, които се намират до северната граница на трасето и вероятно продължават в северна посока. В останалите сондажи не са намерени археологически следи.

№15. АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТНОТО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ДАНА БУНАР 2 КРАЙ ЛЮБИМЕЦ

Васил Николов, Виктория Петрова, Маргарита Люнчева, Емилия Сиракова, Теодор Тодоров, Мария Славкова, Виолета Стоицова, Елисавета Пурнарова

Разрушенията при строежа на бензиностанция ШЕЛ в северния сектор на къснонеолитно ямно светилище Дана-бунар 2 наложиха провеждането на кратки аварийни археологически проучвания. В обхвата на унищожените няколко декара беше установена площадка от 400 м^2, на която са запазени вкопаните в стерилната основа дънни части на обредни структури, общо 19; тук ще представим само няколко от тях.

Яма 1. Има неправилна овална форма и размери 3,60 х 5 м. Дълбока е около 0,60 м. На дълб. 0,40 м в дъното на ямата се очертават три отделни вкопавания. Най-източното от тях 1А има размери 1,40 х 1,80 м. Запълнителят му е черен и примесен с миниатюрни въгленчета и мазилки. Находки – един фрагмент от култова масичка; една каменна чукалка. Западно от него, във вкопаване 1В, което има размери 2,20 х 1,80 м се забелязват два пласта. Долният е тъмнокафяв до черен, със средна концен-

Обр. 1. Любимец-Дана бунар 2. Обредна яма 1, късен неолит.

Обр. 2. Любимец-Дана бунар 2. Обредна яма 2, късен неолит.

трация на археологически материал. Горният пласт е кафяв, с висока концентрация на керамичен материал и животински кости. В него са открити животински рога. В най-западната част на дъното се намира вкопаване 1С, което има кръгла форма. Запълнителят му е кафяв, на места кафяво-сив, хомогенен. Археологическият материал е сравнително малко. В северозападната част е разкрито ниво зле запазени мазилки със силно изпечена пръст около тях. Близо до стените на ямата се забелязва пепел. На дълб. 0,40-0,50 м в яма 1 са разграничени два пласта с различен цвят и структура. В източната част пръстта е тъмна, почти черна, с висока концентрация на миниатюрни въгленчета. Има ниска концентрация на археологически материал. Другият пласт е кафяв и примесен с въгленчета и мазилки. Той е разположен в централната част на структурата и източния му край покрива другия пласт, т.е. той представлява втори етап на запълване. Археологически материал – средна концентрация на малки и средни керамични фрагменти. Открити са и животински кости със средна концентрация и малки размери и дребни лошо запазени мазилки. По цялата площ на ямата и в дълбочина се разкриват мидени черупки. Археологически находки – една кремъчна пластина, бял каменен предмет с форма на пул и загладена повърхност от едната страна, 3 фрагмента от култови масички, две кремъчни пластини, фрагмент с вписани един в друг кръгове, костено шило, костена шпатула. Керамиката от яма 1 принадлежи на периода Караново III-IV.

Яма 2. Има цилиндрична форма със слабо дъговидни стени и равно дъно. Максимален диаметър – 1 м, а диаметърът на дъното – 0,80 м. Дълбочината е 1,10 м. Върху дъното на ямата лежи жълто-зеленикаво-кафяв пласт, примесен с пепел, въгленчета и животински кости. Запечатан е от кафяво-зелена плътна глина, над която са открити каменна брадва и ребро от едро животно. Следва светлокафявожълтеникав пласт, примесен с въгленчета, дребни мазилки, животински кости и керамични фрагменти. В него е намерен фрагмент от хромелен камък. Отгоре, на дълб. 0,90 м е положен пласт от сива пепел с дебелина 0,05 м. Върху него е регистрирано петно от сиво-бяла пепел. Следва жълт плътен пласт, върху който лежат фрагменти от биконична купа. Близо до тях са разкрити едри керамични фрагменти, малък фрагмент със синьо-зелен цвят (медна руда?) и още два фрагмента от хромелни камъни, единият от които се събира с намерения по-надолу хромелен камък. На дълб. 0,68-0,65 м е разкрит пласт от плътна жълтеникаво-бяла глина с дебелина около 2-3 см. Тя е покрита от тъмнокафяв пласт с дебелина около 6-7 см. На дълб. 0,60 м от в централната част на ямата е намерена част от бедрена кост на едро животно, която лежи в жълтеникаво-кафяв пласт с въгленчета. До стената е разкрит камък (жълт пясъчник) с приблизително правоъгълна форма. Следва тъмнокафяв пласт с отделни

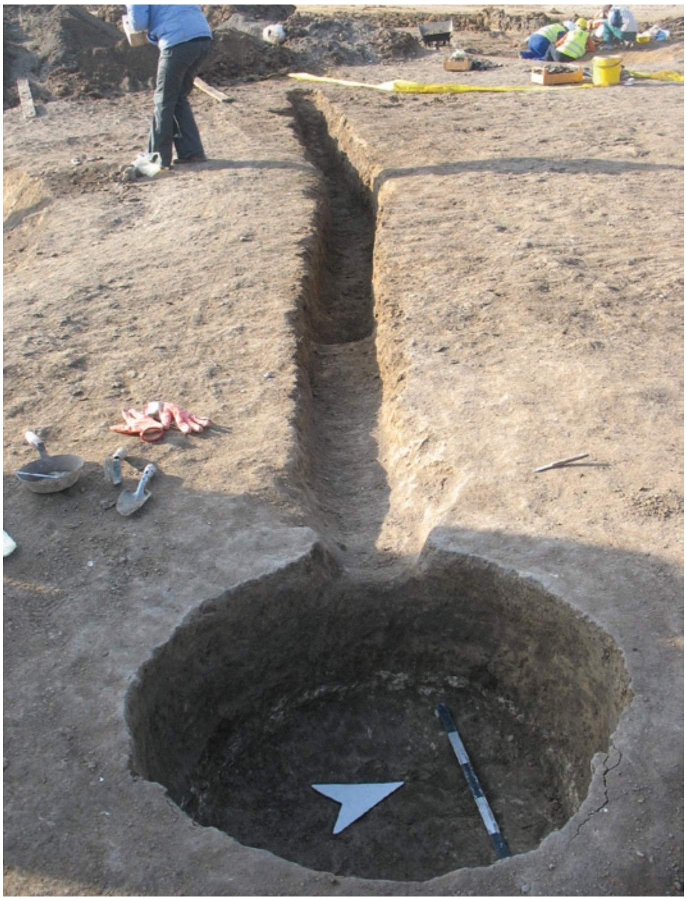

Обр. 3. Любимец-Дана бунар 2. Обредна яма 12, късен неолит.

жълтеникави петна, парчета бяла глина, миди и керамични фрагменти. Върху него е положен плътен жълт пласт, наподобяващ стерилната основа с дебелина около 3 см. В централната част на ямата, на дълб. 0,56 м са разкрити множество въглени и плосък червен камък. Той лежи до костно струпване и отчасти покрива едно от ребрата на едро животно. Част от това струпване е и фрагмент от рог. В централната част на ямата, под и около гореописаните артефакти е разкрита бяла глина, подобна на обмазка или запечатка, както и парче горяла мазилка. На дълб. 0,54 м, в централната част са разкрити множество животински кости, предимно от дребни животни, с изключение на две ребра от едро животно. Три от тях са долни челюсти на дребни животни. Западно от тях е разкрит цял профил на паница с прегънато устие. В структурата са намерени и керамични фрагменти. Пластът на тази дълбочина е кафяво-жълтеникаво-бял с въгленчета, отделни парчета бяла или зелена глина и миди. В източната част на ямата, на дълб. 0,53 м е разкрита каменна чукалка. В централната част са разчистени животински кости от дребни животни, включително и две почти цели долни челюсти. В пласта под тях има множество въглени. Костите се появяват след вдигане на единичните керамични фрагменти, разкрити на това ново в ямата. В ямата е разкрит цял съд – купа, наклонена на една страна с устие на северозапад. Между купата и южната стена на ямата е намерено костено сечиво (?) (от ребро). То лежи върху жълт плътен пласт с бели конкреции на места, подобен на стерилната основа. На дълб. 0,50 м в източната част на ямата са разчистени керамични фрагменти от паница и до тях – плосък камък. На дълб. 0,30 м е открита каменна чукалка, както и камък. На дълб. 0,10 м е разкрит мек камък. Керамиката от яма 1 е къснонеолитна – Караново III-IV.

Яма 12. Има кръгла форма с вертикални стени и диаметър 0,92 м. Дъното е обмазано с бяла глина, която обхваща и долните 0,10 м от стените. В горната част на стените не е регистрирана обмазка. Проучената дълбочина е 0,55 м. Установени са 3 нива на запълване. Дъното е покрито от пласт тъмнокафява пръст, примесена с въгленчета, дребни мазилки и камъчета с дебелина 0,10 м. Върху него, в южната част на ямата е разкрито керамично струпване от едри и дребни керамични фрагменти без определена подредба. В централната част на ямата лежи малък хромелен камък. До него е намерен обърнат с дъното си нагоре керамичен съд. Сред фрагментите са намерени два кремъчни артефакта и костен предмет. Средното ниво на запълване обхваща дълб. 0,40-0,20 м от ниво засичане. То съдържа керамичен фрагмент и фрагмент от животински череп. На дълб. 0,20 м, в централната северна и североизтгочна част на ямата е регистрирана пепелна прослойка с дебелина 2 мм. Тя е примесена с въгленчета и в нея са намерени няколко дребни керамични фрагмента и две речни камъчета. В най-горните 0,20 м ямата е запълнена с тъмнокафява пръст, примесена с пепел, животински кости, дребни керамични фрагменти, дребни мазилки, камъчета и миди. На дълбочина 0,15 м преобладават животински кости, дребни керамични фрагменти и дребни мазилки. На дълбочина 0,12 м, в северозападната част на ямата са регистрирани кремъчен артефакт и фрагмент медна руда (?).

В западната част на ямата е регистриран канал, който е свързан с горните 0,10 м от западната ѝ стена. Дължината на канала е 9,80 м, а посоката му е СЗ-ЮИ. Ширината в двата му края варира от 0,35-0,40 м. В централната си част каналът е по-дълбок с 0,25-0,30 м от краищата. Стените му са вертикални. Запълнителят е кафява, плътна пръст, почти без материали. Ямата се отнася към периода Караново IV.

№16. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ БУДЖАКА В ЗОНАТА НА УПИ 8035, ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС

Мирослав Класнаков, Петър Лещаков, Галина Самичкова, Ралица Александрова, Николай Спасов, Николай Илиев, Радка Златева

УПИ 8035 е частна собственост, разположена в югозападната част на полуостров Буджака с лице към У-образното кръстовище на ул. „Виа Понтика“ и ул. „Британия“. Проучването и интердисциплинните изследвания са финансирани от собственика на имота. Разкопките са ръководени от ас. М. Класнаков (РИМ-Бургас) и П. Лещаков (НАИМ-БАН). В теренната работа участват: А. Чохаджиев (РИМ-Велико Търново), Г. Самичкова и Р. Александрова. Геодезия и картография – инж. А. Каменаров; Кремъчен ансамбъл – Р. Златева-Узунова (СУ „Св. Климент Охридски“); Археозоологичен ансамбъл – доц. д-р Н. Спасов (НПМ-БАН) и д-р Н. Илиев; Реставрация – Р. Хаджиниколов – (РИМ-Велико Търново).

Теренната работа включва два етапа:

I. 07.10.-16.10.2010. Предварително наблюдение при почистване на строителни и битови отпадъци и отнемане на пясъчния насип.

II. 17.10.-28.11.2010. Същинско археологическо проучване.

Проучването през 2010 г. се явява продължение на спасителните разкопки от 2008 г. (Лещаков 2009, 71) и 2009 г. (Лещаков, Самичкова 2010, 56-57). Разкопана е площ от 1062 м^2. Теренът е разположен върху висока морска тераса (около 28 м н. в.) с ЮИ изложение и наклон от СЗ към ЮИ с денивелация около 6 м. Представлява охумусен пясък с деб. 1,20-1,70 м, доскоро използван за лозови насаждения. През ЮИ част е минавал чакълиран път, вкопан на дълб. 0,30-0,50 м, използван за трасе на строителни машини.

Подновена и пренесена е план-квадратната мрежа от съседния имот УПИ 8038 (проучван през 2007 г.). Централният репер е на 30,09 м н. в., а помощният – на 28,27 м н. в.

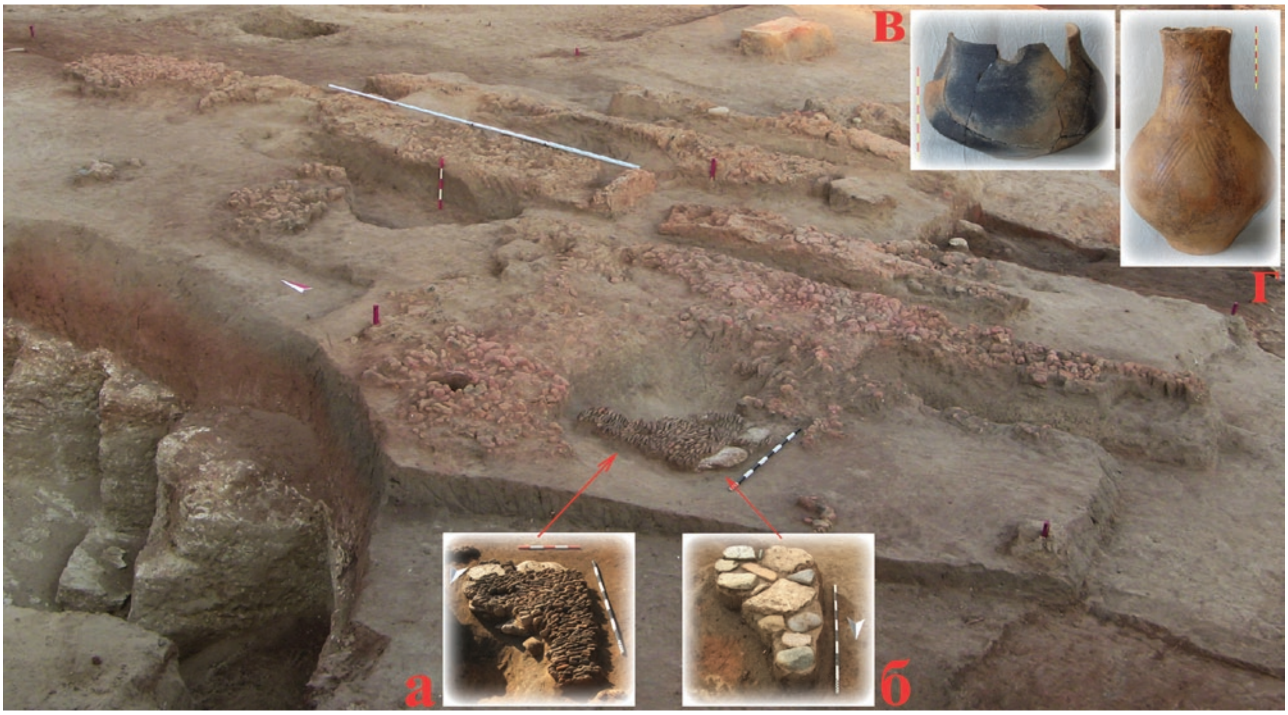

Обр. 1. Къснонеолитно селище Буджака. Структура 4 – жилище; а: Структура 4-1; б: подложка на Структура 4-1; в-г: керамика от жилището (с. М. Класнаков).

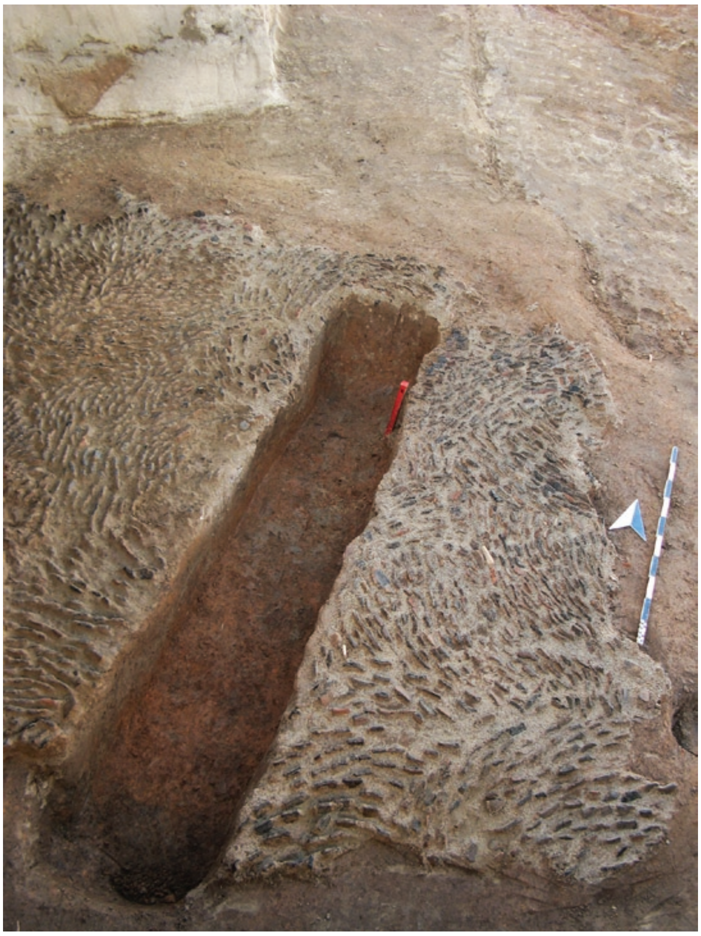

Обр. 2. Късненеолитно селище Буджака. Керамично струпване 4 (с. М. Класнаков).

Регистрирани са две епохи – Праистория (късен неолит) и Античност (втората половина на IV-III в.пр.Хр. и II-IV в.сл.Хр.).

Късненеолитният пласт е с деб. 0,20-0,45 м. В него са проучени:

I. Горяло жилище. Документирани размери И-З – 10,80 м, С-Ю – 12,95 м. Компактни едри и дребни деструкции, на места смесени с охумусен пясък Средна деб. 0,20-0,30 м. Нарушено от 5 антични траншеи с посока С-Ю (някои от които пресичат цялото жилище). Подът е регистриран на малка площ, неравен и напукан. Цветът му е от кафяво-червен до сиво-черен от вторичното нагряване и задушаване (обр. 1).

II. 12 пещи. Повечето са силно нарушени. Имат от 1 до 5 замазки. Формите са трудно установими. По-добре запазените имат подковообразна и правоъгълна форми. При които може да се установи, отворите са от ЮИ-Ю. Запазените размери са средно: И-З – 1,09 м (най-малки – 0,57 м и най-големи до 1,70 м) и С-Ю – 1,11 м (най-малки – 0,57 м и най-големи до 1,80 м). Подложките са изграждани от трамбована глина и не се различават от околния терен. Изключение е Структура 15 – подложката е масивна, изградена от големи и малки (цели или фрагментирани) хромели, камъни, чукалки и фрагментирана керамика.

III. *4 струпвания от деструкции*. Компактни едри или по-дребни деструкции, вероятно части от горели жилища (?), като Структури 8, 9 и 10 може би са свързани и трябва да се разглеждат общо.

IV. *6 керамични струпвания*. Струпвания 1 и 2 са от безразборно натрупани керамични фрагменти, камъни, въглени и животински кости. Струпвания 3, 4, 5 и Структура 4-1 са от приблизително еднакви по размер фрагменти, подредени на „ребро". И четирите са нарушени от по-късни структури или друга антропогенна намеса. Струпване 4 (обр. 2) има 2 нива от подредени фрагменти, горно –2,85 (И-З) м и 2,85 м (С-Ю), долно –2,25 м (И-З) и 2,40 м (С-Ю). При Структура 4-1 под фрагментите е изградена подложка от големи, приблизително плоски камъни със заоблени ъгли и хромели.

V. *2 каменни струпвания*. Цели и фрагментирани хромели и ломени и обли камъни. Едното има приблизително правоъгълна форма –0,87 м (И-З) и 1,55 м (С-Ю). Другото –0,80 м (И-З) и 0,85 м (С-Ю) без да се забелязва съзнателна подредба.

VI. *32 отделни или свързани помежду си ями*. Имат различни форми (кръгли, елипсовидни и трудно определими), размери и дълбочини. Стените са полегати, в повечето случаи с наклон навътре и рядко навън. На места има оформени „стъпала" или „нива", които не очертават целия диаметър. Много от ямите са свързани помежду си или при вкопаването са застъпили периферните на съседни ями. Запълнителят е с тъмен цвят, различаващ се от стерилната основа. С изключение на Ями 6 и 8, в другите се открива обилно количество от фрагментирана керамика, животински кости, ситни въгленчета, бели и сиви пепелни прослойки и камъни. В някои са открити кремъчни сечива и фрагменти от керамична антропоморфна пластика. В повечето има каменни сечива (тесла, брадва, чукалка), сечива от рог и кост. Във всяка яма присъстват по няколко цели или фрагментирани хромела.

Функциите на ямите са различни и това затруднява тяхната интерпретация. Някои са оформени след добив на земна маса за строителство. В последствие са се запълнени с излезли от употреба вещи. Възможно е и съзнателното депониране при различни обстоятелства на определени предмети.

Други ями вероятно са вкопани или приземни части от жилища. Няма податки ямите да са използвани за съхранение на хранителни продукти, както това е установено в съседни участъци от неолитния обект (Лещаков, Класнаков 2008, 55).

Керамичният репертоар е представен от купи, паници, кани, гърнета и др. съдове. Почти всички дръжки имат израстък, завършващ с цилиндрична или гъбовидна форма. Отвън, а често и отвътре, съдовете са украсени с фина канелюра, врязана или ситно набодена украса. Срещат се и комбинации между отделните украси, образуващи различни мотиви – спирали, отворени и затворени триъгълници, начупени линии и др.

Пред предходнтие сезони на проучване на обекта са разграничени две нива, а през този отчетливо е регистрирано и трето. Голяма част от неолитните материали са синхронни с керамиката и находките, характерни за Караново IV в Горнотракийската низина (но не и принадлежащи към тази култура). Открита е керамика и голям фрагмент от керамична антропоморфна статуетка, които хронологически могат да се отнесат към края на период Караново III-IV в Тракия.

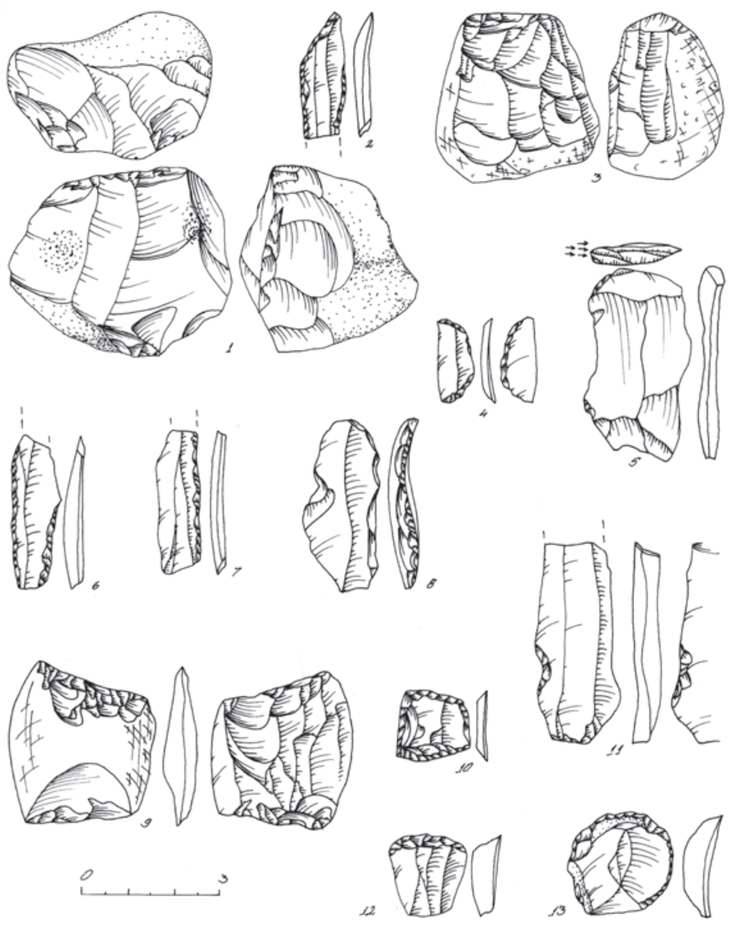

Обр. 3. Късонеолитно селище Буджака. Кремъчни артефакти (р. Р. Златева-Узунова).

Анализирани са 655 кремъчни артефакта. При ядрата доминират натуралните форми с опити за директна експлоатация – малки и дребни по размер валуни със следи от интензивно оглаждане в следствие от воден транспорт и продължителен престой във водна среда (обр. 3.1, 3). Сред ретушираните форми най-често срещани са неопределимите фрагменти от ретуширани оръдия. На второ място се нареждат лющниците (обр. 3.9). Всички останали типове – ретуширани пластини (обр. 3.6-7), комбинирани оръдия (обр. 3.5), сегменти (обр. 3.4), трапеци (обр. 3.10), стъргалки (обр. 3.12-13), оръдия с надлъжно (обр. 3.8) и напречно затъпяване (обр. 3.2), с ретуширани вдлъбнатини (обр. 3.11) и др., са застъпени спорадично. В колекцията са установени девет суровинни разновидности, чийто произход може да се свърже общо с Източна Стара планина.

Общо от 2008-2010 г. са анализирани 5366 животински кости. Определени са 4467 бр. (83,25%), а неопределени – 899 бр. (16,75%). Дивата фауна е представена от тур, сърна, благороден елен, лопатар, дива свиня, лисица, дива котка, мечка, заек, тюлен монах, делфин, риби и птици. Домашната фауна е представена от говедо, овца, коза, домашна свиня и куче. Съотношение между дивата и домашната фауна по индекс *Number of Identified Specimens* 4,39% : 95,61%; по индекс *Minimum Number of Individuals* 14,02% : 85,98%.

Останките от античността не могат да се обособят в отделни пластове. Открити са в пясъчния насип или вкопани в неолитния пласт. Хронологически се разделят в два периода:

I. *Находки от 2 1/2 на IV-III в. пр. Хр.* Фрагменти от чернофирнисови пелике и лекане. Вероятно са свързани с античния некропол в м. Кавацитe-Солинария.

II. *Част от кариера от 2 1/2 на IV-III в. пр. Хр.* Скалният масив е на 0,40-0,70 м под стерилната глина. Изкопът е имал приблизително кръгла форма. Проучената част от него е с размери 13 м (СИ-ЮЗ) х 8 м (СЗ-ЮИ). Разчистени са легла и три оформени квадри, без да са отделени от скалния масив с размери: 1,05 х 0,60 х 0,20 м; 1,20 х 0,70 х 0,50 м; 1,00 х 0,55 м. В пясъчния запълнител са открити няколко дребни фрагмента от чернофирнисов кантаросовиден киликс, от сивоглинена пиксида, от ойнохое и други фрагменти от местна керамика.

III. *66 траншеи от II-IV в. сл. Хр.* Ориентирани са И-З и С-Ю. Имат правоъгълна форма, две са Г-образни и няколко са с по-сложна форма. Размерите и дълбочините са различни. Средна дължина 3,10 м (най-малка 1,00 м и най-голяма 19,40 м), средна ширина 0,75 м (най-малка 0,35 м и най-голяма 1,95 м) и средна дълбочина 0,35 м (най-малка 0,15 м и най-голяма 0,80 м). Подобни структури са регистрирани във всички съседни участъци и са интерпретирани като траншеи за лозови насаждения.

IV. *15 вкопавания от II-IV в. сл. Хр.* Кръгли, елипсовидни и триъгълни, винаги със заоблени ъгли. Размерите и дълбочините са различни. Вероятно са свързани със земеделската обработка през античността.

V. *Находки от II-IV в. сл. Хр.* Открити са в горната част на изкопа за кариера – фрагменти от червенолакова и местна керамика, от амфори и питоси, от строителна керамика, корозирали дребни фрагменти от метал – желязо, бронз, олово и фрагмент от стъклен съд.

Разкопките на къснонеолитното селище Буджака през 2010 г. обогатяват наличната информация, а също така внасят и нови моменти в познанията за относителната хронология, материалната и духовна културата на обществата, обитавали Западното Черноморие през неолита. Интерес представляват и откритите по-късни структури, които дават нови сведения за непосредствената околност на античната Аполония Понтика.

Литература

Лещаков 2009: П. Лещаков. Спасителни археологически разкопки на къснонеолитно селище Буджака, Созопол. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 71-74.

Лещаков, Класнаков 2008: П. Лещаков, М. Класнаков. Аварийни археологически разкопки на обект УПИ 8038 в м. Буджака, гр. Созопол, Бургаска област. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 54-57.

Лещаков, Самичкова 2010: П. Лещаков, Г. Самичкова. Спасителни археологически разкопки на къснонеолитното селище Буджака, Созопол. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 56-58.

№17. НЕДЕСТРУКТИВНО ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. КОРИЯТА, КРАЙ ГР. СУВОРОВО, ОБЩИНА СУВОРОВО

Петър Зидаров, Владимир Славчев

Праисторическото селище в м. Корията край гр. Суворово, Варненско, е разположено на склон с южно изложение на десния бряг на река Черната вода, на около 1,5 км северозападно от центъра на гр. Суворово (обр. 1). То е открито при строежа на пътя Суворово-Дръндар през 1983 г. Тогава са проведени спасителни разкопки по трасето на пътя, при които са проучени части от четири жилища. Според ръководителя на проучванията са установени два хоризонта – от ранния халколит (според двуделната периодизация на каменно-медната епоха – б.а.) и от късния халколит (унищожен от селкостопански дейности). Проучена е площ от около 450 м^2 (Иванов 1984). През 1989 и 1990 г. разкопките са подновени и чрез сондажни проучвания на площ около 350 м^2, са документирани участъци в централната част на селището (Иванов, Янчев 1991). По време на тези две кампании са частично разкопани останките от поне осем постройки и две боклучни ями.

Макар в литературата да се споменава наличието на къснохалколитен хоризонт (Иванов 1984, 21), целият наличен материал, съхраняващ се в РИМ-Варна и музейната сбирка в гр. Суворово, се отнася към средния халколит (по периодизацията на Х. Тодорова) и без изключения принадлежи към IV фаза на културите Сава и Хаманджия (обр. 2). Предполагаемият втори хоризонт всъщност е втори етаж от проучвано жилище, което през 2004 г. бе документирано във все още необрушилия се профил на сондажа. Впрочем, подобно мнение изказва и самият разкопвач (Иванов, Янчев 1991).

Важна особеност на обекта е, че стените на постройките са издигнати върху каменен цокъл. Всичките проучени сгради са много силно горели, при което стенните мазилки са отухлени. Подобна каменна архитектура намира паралели на с. м. Големия остров край с. Дуранкулак и в селищната могила край гр. Провадия, отнасящи се също към средния халколит (в първия обект подобен начин на градеж продължава да се използва и през късния енеолит). Съобщава се и за наличието на монументална каменна укрепителна стена около селището с дебелина 3 м.

Във връзка с подготовката на систематични разкопки на обекта, през 2010 г. бе проведено геомагнитно проучване за установяване на степента на запазеност на археологическите структури на обекта, изясняване на планиграфията и топографията на обекта, посредством комплексно недеструктивно изследване чрез геодезични и геофизични измервания. Подготвителният етап на проучването бе организиран от В. Славчев (РИМ-Варна). Теренните проучвания са проведени в рамките на три работни дни през м. май 2010 г. от екип в състав: П. Зидаров (НБУ), Р. Петров (МС-Суворово) и С. Иванов (студент в НБУ). При оглед на терена установихме, че годната за геомагнитно проучване площ е ограничена от съвременния асфалтов път в южната част на обекта, от изкопите на археолозите и изхвърлената пръст от разкопките в централната част, от гъсто обрасли с растителност участъци в източната и западната периферии, както и от парцели обработваема земя, засети с едногодишни зърнени култури в югозападната част на обекта. Въпреки наличието на железни предмети и строителни отпадъци в оставащият свободен участък, успяхме да проведем измервания на тоталния вектор на локалното магнитно поле на площ малко над 13 дка (13375

Обр. 1. Суворово-Корията. Общ изглед от североизток.

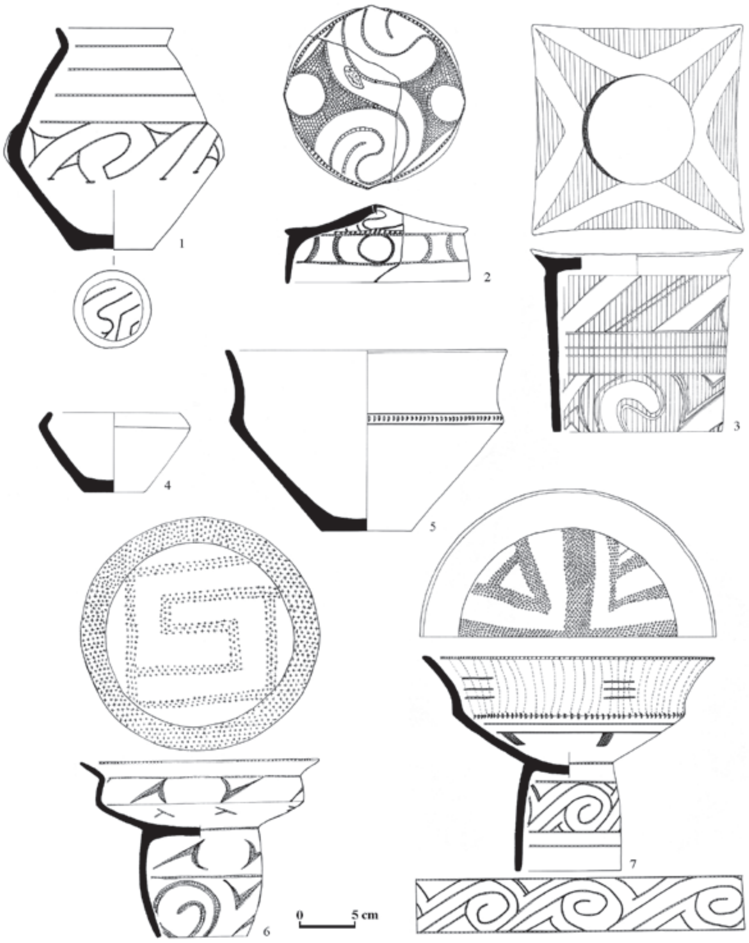

Обр. 2. Суворово-Корията. Среднохалколитна керамика от разкопките на И. Иванов.

м^2). Теренът, на който проведохме измерванията, не е обработван през последните години и беше обрасъл със средно висока растителност. В резултат на това не беше открит представителен археологически материал (находки).

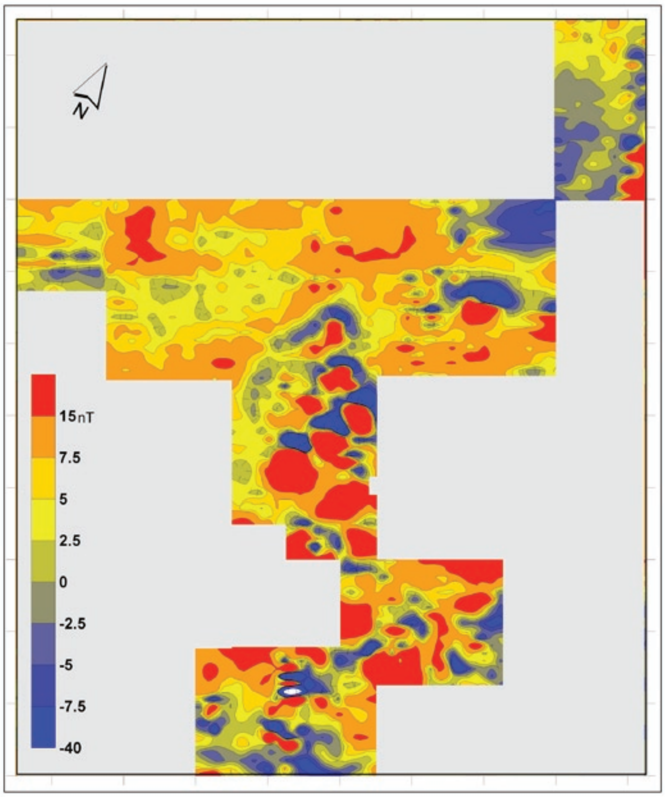

Обр. 3. Суворово-Корията. Магнитна карта от заснемането през 2010 г.

Преди започването на същинските измервания, бе възстановена план-квадратната мрежа на разкопките и за съвместимост на резултатите съобразихме нашите измервания с нейната ориентация. Геомагнитните измервания са извършени с помощта на цезиев магнитометър (Geometrics G-858) по профили с дължина 50 m, разположени през 1 м един от друг. Гъстата растителност и силната денивелация на терена в южна посока, наложиха на места измерванията по протежението на профилите да се извършва през интервал от 0,5 м, така най-малката средна гъстота на измерванията е 0,5 х 1 м. Тя бива нормирана и равномерно разпределена чрез статистическа интерполация при компютърната обработка на резултатите.

При картирането на магнитните аномалии, успяхме да установим редици от шахматно разположени зони със завишен магнитен интензитет и четвъртити до овални очертания (обр. 3). Предварителната информация от разкопките, за наличието на масивни останки от силно горели праисторически сгради, откривани директно под повърхността, ни дава основание да допуснем, че голяма част от зоните с аномални стойности следва да се приемат за контурите на именно такива горели сгради. Дифузните им граници следва да се свържат с риголването на терена през втората половина на 20-ти век с цел засаждане на лозов масив. Все пак изглежда каменните основи на сградите са „задържали“ голяма част от горелите деструкции в непосредствена близост до първоначалното им местоположение, което позволява тяхното локализиране чрез геомагнитните измервания.

Евентуалното трасе на каменното укрепление, за което се споменава в предишните проучвания, вероятно следва да се свърже със зона със занижен магнитен интензитет и дъговидно извита линейна характеристика, ограждаща от север сравнително плътно застроения участък на селището. Причината за нейното открояване следва да се търси в диамагнитните свойства на варовиковите блокове, които са използвани за неговия градеж, в сравнение с контрастния сигнал, който би се получил от заобикалящата ги среда, която би била наситена с органика привличаща магнитотактни бактерии, завишаващи магнитния сигнал на обитаваната площ.

Като цяло геомагнитното измерване показва, че планиграфията на среднохалколитното селище много напомня тази, на редица раннохалколитни селищни могили проучени в североизточна България (Todorova 1982). Ако интерпретацията на линейната аномалия в северната част на обекта като каменна стена се потвърди от бъдещите разкопки, а нейното трасе бъде продължено като окръжност на изток, запад и юг, общата заградена площ би трябвало да възлезе на ок. 100 м в диаметър, което съвсем точно отговаря на размерите на укрепената площ на селищна могила Провадия-Солницата (Николов 2009, 66). В рамките на тази площ вероятно са били заградени седем реда свободно стоящи сгради, с което се повтаря модела на застрояване на най-долните хоризонти на селищни могили като Поляница, Голямо Делчево, Овчарово, Търговище, Радинград и др. (Todorova 1982). Вероятно бъдещите проучвания ще покажат, какво е причинило опожаряването на селището, което вероятно е довело до неговото изоставяне и дали причините могат да се свържат с унищожителните земетресения, регистрирани в Дуранкулак и Провадия.

Литература

Иванов 1984: И. Иванов. Спасителни разкопки на ранноенеолитно селище при гр. Суворово, Варненски окръг. – В: Археологически открития и разкопки през 1983 г. Смолян, 1984, 21-22.

Иванов, Янчев 1991: И. Иванов, С. Янчев. Археологически разкопки на ранноенеолитно селище „Корията“ при гр. Суворово, Варненско. – В: Археологически открития и разкопки през 1990 г. Ловеч, 1991, 17.

Николов 2009: В. Николов. Проучвания в среднохалколитния пласт: отбранителна система. – В: В. Николов (ред.) Провадия-Солницата: археологически разкопки и изследвания през 2008 г. София, 2009, 66-71.

Slavchev 2005: V. Slavchev. Monuments of the final phase of cultures Hamangia and Sava on the territory of Bulgaria. – Pontica 37-38, 2004-2005, 9-20.

Todorova 1982: H. Todorova. Kupferzeitliche Siedlungen in Nordostbulgarien. München, 1982.

№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН КОМПЛЕКС ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА

Васил Николов, Виктория Петрова, Крум Бъчваров,
Николай Христов, Маргарита Люнчева, Елка Анастасова,
Стоилка Игнатова, Петър Лещаков, Стоян Трифонов

Халколитен производствен комплекс

В района на халколитния производствен комплекс е проучен гроб и обредна яма №3.

Гроб №2. Намира се в централната северна част на кв. М56. Гробната яма има овална форма с размери 1,20 м (ЮИ-СЗ) х 0,65 м (ЮЗ-СИ). Дълбочина 0,40 м. Скелетът е с ориентация ЮЗ-СИ. Тялото е положено в свита поза наляво с глава на югозапад (обр. 2). Главата е слабо наклонена наляво с поглед на североизток. Горната половина на тялото лежи по гръб със слаб наклон наляво. Дясната ръка е свита в лакътя под остър ъгъл с длан пред лицето. Костите на китката и дланта липсват, пресечени от по-късната яма №2. Краката са свити успоредно. Ъгълът между бедрените кости и гръбначния стълб е около 40°. Подбедриците са свити под остър ъгъл спрямо бедрените кости. Костите на петите са запазени, ходилата липсват. Общо състояние на скелетните останки: добре запазени. В дясната ръка на мъртвия е била поставена каменна брадва-чук, паднала на дъното на проучената през 2009 г. съседна яма при пролетното обрушване на стените ѝ.

Обредна яма №3. Попада в квадрати К55, К56, L55 и L56. Има неправилна елипсовидна форма с размери горе 4,30 м (ЮЗ-СИ) х 3,20 м СЗ-ЮИ) и дълбочина около 1,50 м. Стените се спускат плавно надолу и навътре. Дъното е равно. В централната му част е открита дупка със слабо овална форма и диаметър 29 см х 26 см, с дълбочина 20 см, в която е намерен камък. Обредната яма е почти плътно запълнена с произволно нахвърляни дребни и средно големи ломени камъни (обр. 3), като към дъното и периферията на вкопаването камъните намаляват. Забелязват се и пластове, т.е. запълнена е чрез неколкократни действия. Пръстта между камъните е рохка сиво-пепелива, докато в периферии-

Обр. 1. Провадия-Солницата. Югоизточен сектор, яма 23, късен неолит, култура Караново III-IV.

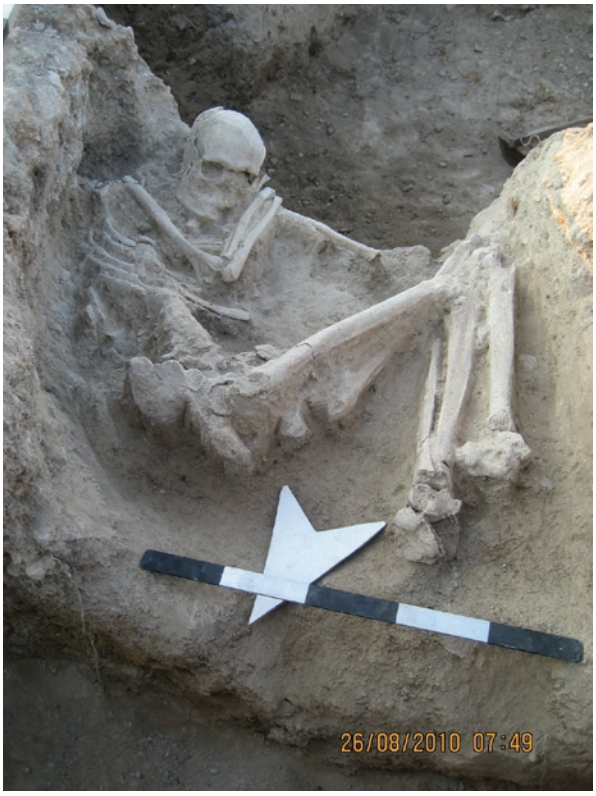

Обр. 2. Провадия-Солницата. Халколколитен производствен комплекс, гроб 2, късен халколит, култура Варна.

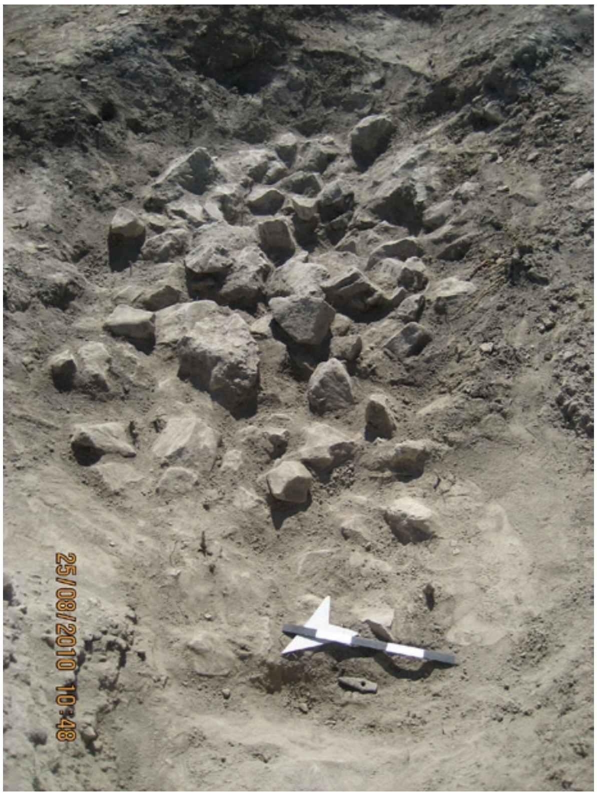

Обр. 3. Провадия-Солницата. Халколколитен производствен комплекс, обредна яма 3, късен халколит, култура Варна.

ята на структурата е сиво-кафява, с нормална плътност. В западната периферия на ямата, близо до стената ѝ, на дълбочина около 70 см е намерена цяла медна брадва-чук с дупка – тип Плочник, лежаща с острие на север. Приблизително на същата дълбочина сред камъните в централната част на ямата са открити няколко кости от човешки скелет със стари счупвания: мандибула, чиито зъби не са запазени, два фрагмента от дълги кости и фрагменти от ребра. В близост до откритата медна брадва е намерена каменна чукалка със заоблени ръбове. Между камъните е установено голямо количество фрагменти от дебелостенни съдове за изваряване на разсол и малко количество тънкостенни керамични фрагменти, които датират съоръжението в късния халколит.

Селищна могила

Югоизточен сектор

Продължи проучването на къснонеолитния пласт в основата на селищната могила. Работата е съсредоточена в проучването на пласта под двете неразкопани останки от пещи, разкрити през 2008 г. в *Сондаж Център* и разкопаването на неолитния пласт под проучената през 2006 г. и 2008 г. част от постройка 4. Проучваната площ е разширена с възможния в момента участък – установени са ями в стерилната основа, които най-вероятно също имат отношение към добива на сол (изпарители – сгъстители на разсол. Една от ямите (№23) може би е обредна (обр. 1). Има слабо овална форма с размери 1,35 м (С-Ю) х 1,18 м (И-З). Проучена е до дълбочина 1,20 м (продължава надолу). Установени са напластявания с различен характер. Между находките са фрагменти от хромелни камъни, пробита раковина, фрагменти от керамични съдове, предимно за изваряване на разсол, костено шило, ломени камъни, въглени и пепел, изпечени мазилки.

Северозападен сектор

Северозападният сектор обхваща съответната периферия на могилата и обхваща направения през 2005 г. сондаж III. Целта на проучването е да се установи дебелината на къснохалколитния пласт. Сондажът има размери 10х15 м, като източната му стена достига сондажи IX и X, където през 2006 г. е регистрирано най-високото ниво на праисторически пласт.

Праисторически пласт

Най-горното запазено ниво на праисторическия пласт е регистрирано в централната част на

Северозападния сектор на кота 80,40 м. Представлява опожарен пласт, датиращ към късния халколит (култура Варна). По-нагоре следват редуващи се опожарени и неопожарени пластове, отново отнасящи се към култура Варна, които имат силна денивелация в източна посока. Най-горното ниво на праисторическия пласт е установено при мазилките в югоизточния ъгъл на кв. Р12 – кота 87,75 м. С това общата дебелина на пласта, отнасящ се към култура Варна е поне 7,40 м, като той не е изчерпан до стерилна основа.

В югоизточния ъгъл на Северозападния сектор е разкрито вкопаване, представляващо иманярска дупка, направена с цел достигане на гробното съоръжение в надгробната могила. Ширината ѝ на повърхността на надгробната могила е около 4 м, надолу се стеснява до 3 м и на кота 82,60 м достига ширина 2 м. Сменя посоката си с наклон на изток и преминава в тунел, продължаващ в посока центъра на надгробната могила. Тунелът има ширина между 1,50 и 2 м, а дължината му е около 19 м. Той преминава през масивни опожарени къснохалколитни пластове на селищната могила, в стените му се различават различни нива от подове, деструкции, като най-вероятно става дума за двуетажни постройки. Краят на тунела не е достигнал стерилна основа, а праисторически пласт, който лежи с около 2 м по-ниско от регистрирано до момента най-долно достигна ниво извън тунела. С това общата дебелина на къснохалколитния пласт от култура Варна в тел Провадия-Солницата достига дебелина дебелина поне 8,50 м, но без да е достигната стерилната основа. Затова приемаме, че къснохалколитният пласт е дебел около 9 м.

Каменно струпване. Обхваща почти целия кв. Q13 и се състои от струпани и безразборно нахвърляни ломени камъни, които лежат върху праисторически пласт. Част от камъните са покрити от плътен жълт пласт, установен и между тях. Керамиката датира от култура Варна. Много е вероятно каменното струпване да е свързано с къснохалколитния пласт.

Гроб 3. Намира се в кв. Р14, кота 81,51). Не са установени очертания на гробна яма. При разкриването на скелета е засегната част от темето на черепа, най-горните гръбначни прешлени, долната мандибула и дясната раменна кост. Върху скелета, а и около него се проследява тънък пепелив пласт с дебелина не повече от 3 мм. Върху най-горните десни ребра, лежи парче изпечена мазилка. Ориентацията на скелета е в посока С-Ю. Лежи по очи, като темето му е слабо наклонено на североизток. Лявата ръка е сгъната в лакътя покрай тялото, като долната ѝ част попада под ребрата. Дясната ръка вероятно също е била сгъната покрай тялото. Краката са сгънати в коленете. Подбедрицата на десния крак е паднала вляво от бедрото, докато подбедрицата на левия крак е паднала вдясно от бедрото, т.е., двете пети се намират плътно една до друга между двете бедра, непосредствено под тазовата кост, а фалангите са пропаднали под нея (вързан за петите?). Не е намерен инвентар, освен едно мидено кръгло мънисто, разположено на 5 см източно от най-долните гръбначни прешлени, над тазовата кост. Гроб 3 лежи в халколитен пласт и вероятно се отнася към култура Варна.

Насип на надгробната могила

Насипът на надгробната могила представлява сива, рохкава пръст, запълнена с нахвърляни каменни блокове и различни по размери камъни. Общият поглед на северния, източния и южният профили на Северозападния сектор показва, че в тази си част насипът на надгробната могила включва поне две отделни и разновременни натрупвания.

№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО

Светлана Венелинова, Мария Гюрова, Цветана Попова, Петър Зидаров

През 2010 г. продължи проучването на селищната могила при с. Иваново, Шуменско, където през 2008 г. бяха проведени аварийни археологически разкопки, а през 2009 г. редовни (Венелинова 2009, 80–82; Венелинова, Гюрова 2010, 68-71).

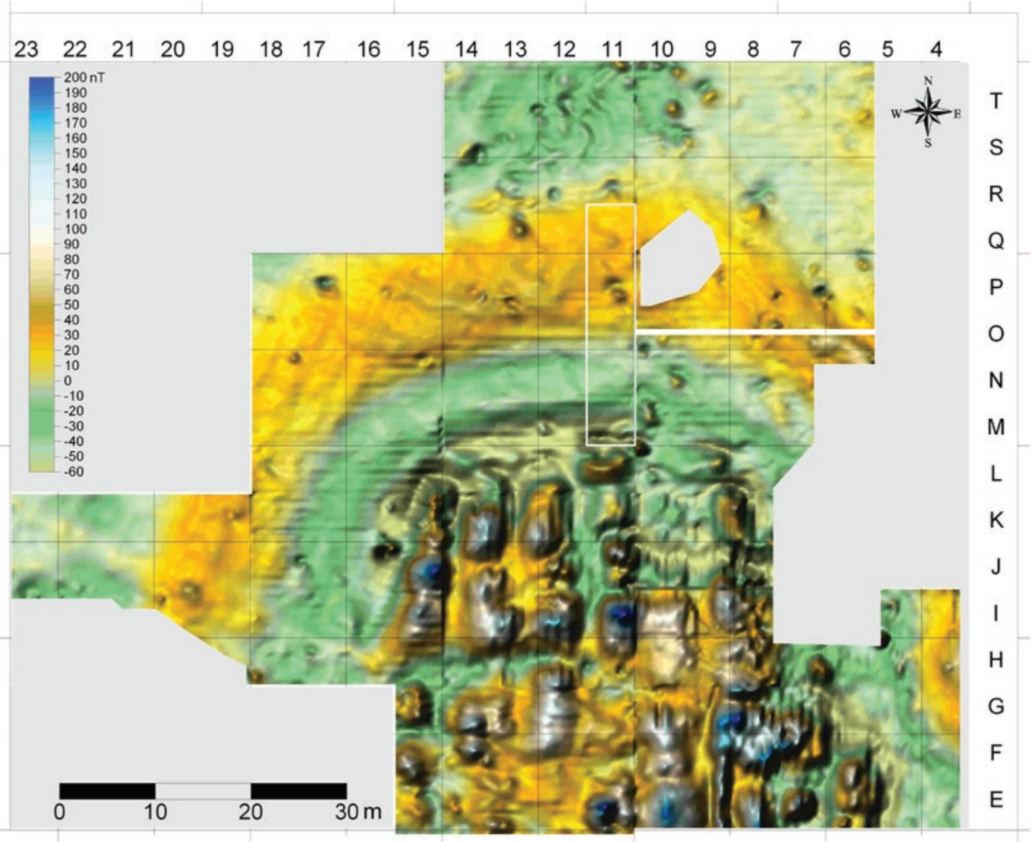

Обр. 1.

В началото на разкопките бе направено геомагнитно проучване на обекта[1]. Интензитетът на тоталния вектор на локалното магнитното поле бе измерен върху площ от 8000 м^2 с помощта на цезиев магнитометър (обр. 1). На получената магнитна карта се открояват множество зони със завишени стойности на магнитното поле. Най-често те се характеризират с правоъгълна форма и площ от 25-50 м^2, планомерно разпределени в 4 редици и 6 колони с постоянна ориентация на дългите им оси в посока С-Ю. По аналогия със селищните могили при Поляница, Радинград и Търговище, разкопани на цялата им площ, тези правоъгълни аномалии следва да се интерпретират като очертания на свободно стоящи сгради (Todorova 1982; Тодорова 1986, 167-178). Околовръст на описаните структури се наблюдава рязко понижение на магнитния интензитет в 10-15 м широка ивица. От запад, север и изток, където са провеждани измервания, в периферията на могилата се наблюдава широка линейна аномалия, характеризираща се със завишен магнитен интензитет и средна ширина около 10 м, вероятно ров. В различни части на рова и западно от него се наблюдават локализирани точкови аномалии със завишен магнитен интензитет, вероятно – следи от дървена колова конструкция. В северната периферия на магнитната карта се наблюдават аномалии с дължина до 2 м и издължена форма. Те са подредени ветрилообразно успоредно едни на други и може да указват наличието на гробове. Подобна практика на разположение на некрополите в непосредствена близост до могилите е добре документирана в същия регион на селищната могила при Смядово (Чохаджиев, Венелинова 2006, 62-63) и др.

През 2010 г. продължи проследяването на културните напластявания западно и южно от проучения сектор в източната част на обекта. В северната част на могилата посредством сондаж бяха проверени резултатите от геомагнитното проучване.

В източната периферия на могилата започна разкриването на два нови квадрата I8 и J9. В западната част на квадрат J9 е достигнат слой от пръст и глина с изтляло дърво. Над него следва плътна

---

[1] Проучването бе проведено с подкрепата на фонд „Научни Изследвания“ към МОМН по проект ТК-СКИН-3/2007 „Неолитни и халколитни обекти: нови археометрични изследвания.“

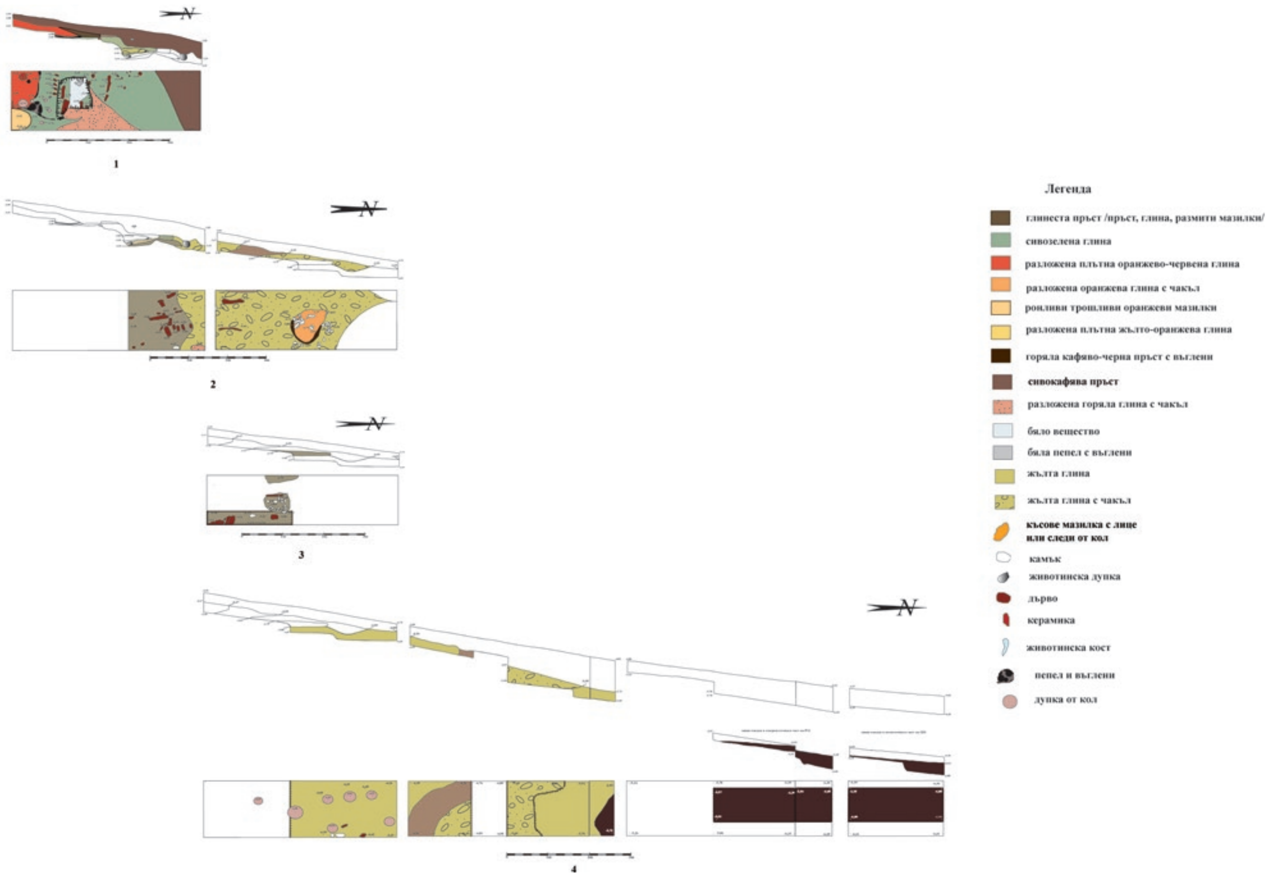
N
1
N
2
N
3
Легенда
глинеста пръст /пръст, глина, размити мазилки/
сивозелена глина
разложена плътна оранжево-червена глина
разложена оранжева глина с чакъл
ронливи трошливи оранжеви мазилки
разложена плътна жълто-оранжева глина
горяла кафяво-черна пръст с въглени
сивокафява пръст
разложена горяла глина с чакъл
бяло вещество
бяла пепел с въглени
жълта глина
жълта глина с чакъл
късове мазилка с лице или следи от кол
камък
животинска дупка
дърво
керамика
животинска кост
пепел и въглени
дупка от кол
N
4

Обр. 2.

глина, която в северозападния ъгъл на квадрата оформя „подиум“. В югозападния ъгъл върху глината са наредени плътно една до друга дъски. Над тях е разположено горяло съоръжение с два етапа на съществуване, в чийто деструкции на различна дълбочина са разкрити тънки слоеве от овъглени семена и зърно. Квадрат J9 е разполовен от редица с дупки от колове с ориентация С-Ю. Източно от редицата е разкрито струпване от горели късове, останали от съоръжение, част от което беше проучено през 2009 г. в квадрат J8. Друга част от него се проследява в квадрат I8, където са достигнати подови обмазки. В западната част на квадрата на нивото на горелите мазилки се очерта ромбовидно петно със заоблени ъгли, в чийто западен и източен край са разположени две дупки от колове. Горялото съоръжение от квадрати J8, J9 и I8 принадлежи към подово ниво от хоризонт VI, проучено върху площ от 28 м^2. Над този пласт в западната половина на квадрат I8 е натрупан слой от плътна глина. Върху него е разположено каменно струпване, наподобяващо плочник. Над камъните са разкрити горели обмазки от подово ниво на жилище от VII хоризонт.

В северната периферия на могилата е направен сондаж с размери 23,5 м х 2 м, обхващащ източната половина на квадрати M11, N11, O11, P11 и Q11. Анализът на теренната ситуация, съпоставен с резултатите от геомагнитното проучване позволява да се допусне, че в северния сондаж са разкрити четири културни пласта (обр. 2). Пласт 1 съответства на няколко слоя, проследени последователно от север на юг в квадрати Q11, P11, O11 и N11 (обр. 2.4). По протежение на 8,75м (С-Ю) и на дълбочина до 0,53 м в периферията на могилата е разкрит пласт от черна пръст. Пластът не е цялостно проучен, не са установени максималната му ширина и дълбочина, като на – 6,88 м изби подпочвена вода. Южно от него е разположен слой от плътна жълта глина, който вероятно представлява стерилната основа на могилата. Над него е натрупан пласт с дебелина до 0,50 м, съставен от дребен чакъл. В южна посока над чакъла е разположен отново слой от плътна жълта глина. В него са разкрити седем дупки от колове, които оформят две успоредни редици с ориентация СЗ–ЮИ. Възможно е пласт 1 да съответства на палисада и на 5 м северно от нея разположен ров. От пласт 2 частично е разкрито негоряло жилищно ниво с дъски и каменно съоръжение, проучени върху площ от 3 м х 2 м в южната част на квадрат N11 (обр. 2.3). От пласт 3 до нас са достигнали дървена конструкция и горяло съоръжение, проучени върху

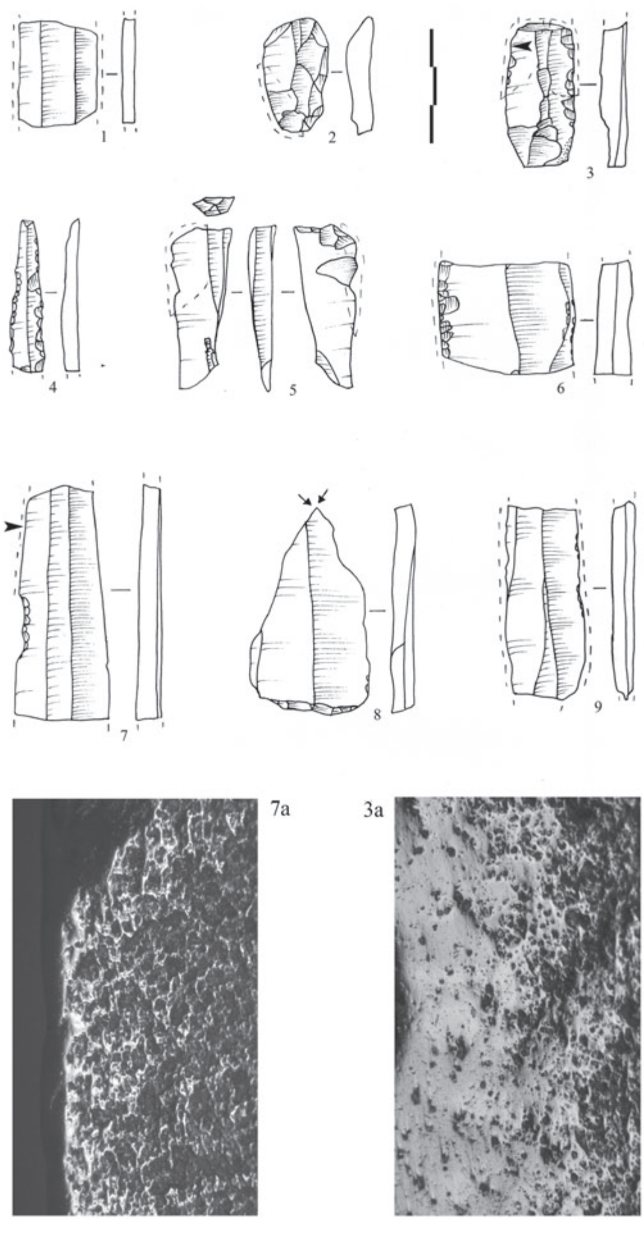

Обр. 3.

площ от 6,70 м х 2 м в квадрати N11 и M11 (обр. 2.2). На пласт 4 съответства в южната част на квадрат M11 дървен под, над който се проследяват последователно две горели съоръжения (обр. 2.1).

В пластове 1, 2, 3 и 4 в северния сектор преобладава орнаментацията с охра, често в съчетание с бяла инкрустация, както и украсата с кербшнит върху съдове-хранилища и похлупаци. Керамичният материал е идентичен с този от I–IV хоризонт в източната периферия на могилата. Сред съдовете от VI и VII хоризонт най-широка е употребата на врязания орнамент в съчетание с вдлъбнати насечки по устието и тялото на съдовете. Прави впечатление, че сред фрагментите от най-късния VII хоризонт е водеща биконичната форма, при която горната и долната част са почти еднакви.

По време на археологическите разкопки през 2010 г. са открити 113 находки, от които най-значителен е броят на кремъчните артефакти. Кремъчната колекция подложена на технико-типологическо описание и предварителен трасологически анализ[1] наброява 41 артефакта. Суровините за направата на праисторическите сечива произхождат от Лудогорието. Техно-типологическите групи от представения ансамбъл включват както следва: типологически оръдия (15); пластини (15); отломъци (4); фрагменти (5), други (2). Типологическият репертоар на оръдията е представен от 7 категории както следва: 6 *ретуширани пластини* (обр. 3.3, 4, 6, 9), 2 *стъргалки*, 2 *резци*; 2 *пластини с напречно затъпяване* (обр. 3.5), *комбинирано оръдие* (обр. 3.8), *люшник*, *пластина с ретуширана вдлъбнатина* (обр. 3.7). Сред пластините преобладават средните фрагменти (11), следвани от основни (3) и 1 върхов; доминират трапецовидни сечения и размери в следните граници: дължини: 1,7/5,7 см, ширини: 1,0/3,6 см, дебелини: 0,2/0,8 см. Сред отломъците има екземпляр, който по морфо-метричини показатели и макро следи от износване се идентифицира с елементите от диканя, познати от етнографски и археологически контект (Гюрова 2006). В конкретния случай изделието се отнася към стратифициран пласт и няма основания да се третира като етнографски артефакт (обр. 3.2). Единственото ядро в колекцията (за отломъци, със сменена ориентация) е реутилизирано в чукалка и включено в категорията 'други'. Предварителният трасологически анализ позволи идентифицирането на елементи от сърпове (обр. 3.3, 5.3а), както и изделия за обработка на кожи (обр. 3.1, 6, 9) и рязане на растения (обр. 3.7, 7а).

Археоботанически анализ

Материалът включва 15 проби, които са събрани мануално без да е извършена флотация. Те представляват разнобразен растителен материал, който включва овъглена и неовъглена дървесина, семена и зърна от културни растения. От горялото съоръжение в югозападния ъгъл и западния профил на квадрат J9 са открити еднозърнеста и двузърнеста пшеница, плевест ечемик и уров. Откритите в основата на ранното съоръжение ечемик и уров са били припаси, тъй като количеството им е голямо и те са в чист вид. Овъгленото зърно от деструкциите над късното горяло съоръжение представлява разнородна смес от два вида пшеници и ечемик, която вероятно е била разсипана. Проби от дървесина са взети от квадрати I8, J9 и M11, т.е. от хоризонти VI и VII в източната част на могилата и пластове 3 и 4 в северната част. Част от пробите от квадрат M11 са от неовъглената дървесина, която е лошо съхранена и при допир се разпада. Овъглената, както и неовъглената дървесина от всички проби принадлежи на дъб. Аналогична дървесина е открита в жилище №1 от селището Орлица, от чийто под са запазени няколко греди, които подобно на всички колове са били изработени от дъбова дървесина. Дървесината на дъба е много добра за строителство и широкото му разпространение го прави ценен материал.

---

[1] Трасологическото наблюдение на 7 визуално различими следи от използване, както и микрофотографиите са осъществени с оборудването на НАИМ: дигитален микроскоп Kayence VHX 100k, Japan, с увеличения х 100, х 150.

Литература

Венелинова 2009: С. Венелинова. Аварийни археологически разкопки на селищна могила Иваново-Банята, община Върбица. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 80–82.

Венелинова, Гюрова 2010: С. Венелинова, М. Гюрова. Археологически разкопки на селищната могила при с. Иваново, Шуменско. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 68-71.

Гюрова 2006: М. Гюрова. Кремъчен ансамбъл от ямно светилище от желязната епоха и селище от ранната бронзова епоха при Свиленград. – В: В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Археологически разкопки по трасето железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2004 г. Велико Търново, 2006, 512-517.

Тодорова 1986. Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България: Пето хилядолетие преди новата ера. София, 1986.

Чохаджиев, Венелинова 2006: С. Чохаджиев, С. Венелинова. Археологически проучвания на халколитен некропол в м. Горломова кория край гр. Смядово. – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 62-63.

Gurova 2001: M. Gurova. Eléments de *tribulum* de la Bulgarie – références ethnographiques et contexte préhistorique. – *Archaeologia Bulgarica* V, 2001, 1, 1-19

Todorova 1982: H. Todorova. Kupferzeitliche Siedlungen in Nordostbulgarien. München, 1982.

№20. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН

Стефан Чохаджиев, Тодор Дяков

В местността Чанаджик са проучвани два обекта – селищна могила и некропол. През 2007-2008 г. беше проучван некропола (Чохаджиев, Венелинова 2008; Чохаджиев, Венелинова 2009), а от 2009 г. – селищната могила.

И през този археологически сезон работихме със студенти от специалността Археология към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Проучванията продължиха от 20.09.2010 г. до 28.09.2010 г.

Поради ограниченото финансиране (изцяло от физически лица) и високото ниво на водата в язовира през тази година, проучването се съсредоточи само върху западния склон на могилата, където през миналия археологически сезон започнахме проучване на отбранително съоръжение, изградено от кластични каменни късове (Чохаджиев, Бабаджанов, Дяков 2010). Целта ни бе – изясняване на неговата конструкция и отношението му спрямо културния пласт на могилата.

Проучвахме ивица от терена с ширина 2-2,5 м и дължина – 14,30 м в западната част на квадрати D5-D8, имаща посока С-Ю.

Продължихме с проучване в дълбочина в границите на сондаж №3. Целта ни бе да разберем броя на зидовете и достигнем до тяхната субструкция. След пресичане на западния зид – слязохме в дълбочина – достигнахме до големи плоски камъни, но поради високото ниво на водата в язовира не успяхме да достигнем до стерилен пласт.

Работихме и във вътрешността на „кулата“ – там разширихме сондаж №4 в източна посока. Сондажът е с размери 1,20/3,50 м и е с посока И-З по дългата си ос. Достигнахме дълбочина в източната част – 0,60 м от повърхността. На три места в траншеята достигаме до големи камъни. Проучваният пласт „покрива“ разпилените камъни, т.е. той е отложен след разрушаването на каменната стена. В западната част на траншеята, близо до кулата разкрихме редица от подредени един до друг камъни с размери 30/40 см, на дълбочина 0,20 м от повърхността. Вероятно, тези камъни са от зид с посока С-Ю, „затварящ“ кулата от изток. Поради високото ниво на водата в язовира не успяхме да „влезем“ в дълбочина и да установим височината на затварящия зид.

Премахвайки „плаващите“ камъни в проучвания сектор се очертаха отделни участъци от добре подредени (засега 8-13 реда) камъни, често със стъпаловиден отстъп при всеки ред. На няколко места се вижда как са се разрушавали стените – едни камъни са се свлекли надолу по склона, а стените са се наклонили навътре, т.е. пространството зад тях не е било запълнено. Попаднахме на цели пасажи от долепени камъни, свлекли се (пропаднали) на около 90° на запад. Наблюдавахме и участъци в които има деформации на камъните с посока С-Ю, т.е. по дължината на зида. На две места проучихме зидовете в дълбочина и достигнахме до 1,20 м, но без да достигнем стерилен пласт. Там разчистихме и фуги с вертикална посока и ширина 3-8 см – цепнатини, получили се от различно улягане на зидовете. Възможно е да са причинени и от „разрушително земетресение“, но това ще стане ясно след бъдеща експертиза от инженери-сеизмолози.

Предвид мястото на проучване, открихме само 53 артефакта и скромно количество керамика.

Резултатите от разкопките през 2010 г. не са впечатляващи за момента, но са твърде обнадеждаващи с оглед следващите археологически проучвания.

Литература

Чохаджиев, Венелинова 2008: С. Чохаджиев, С. Венелинова. Аварийни археологически проучвания на халколитен некропол в м. Чанаджик – с. Сушина, Шуменска област. – В: Археологически открития и разкопки през 2007. София, 2008, 98-99.

Чохаджиев, Венелинова 2009: С. Чохаджиев, С. Венелинова. Спасителни археологически проучвания в м. Чанаджик в землището на с. Сушина, общ. Върбица, Шуменска област. – В: Археологически открития и разкопки през 2008. София, 2009, 118-119.

Чохаджиев, Бабаджанов, Дяков 2010: С. Чохаджиев, И. Бабаджанов, Т. Дяков. Спасителни археологически проучвания на селищна могила Нуриюк в м. Чанаджик, с. Сушина, област Шумен. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 71-72.

№21. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ ТЪРГОВИЩЕ-ГАРАТА

Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Недко Еленски,
Стефан Иванов, Игор Лазаренко, Катлин Максуини

Тел Търговище-Гарата се намира на левия бряг на река Врана, в североизточните покрайнини на Търговище. Селищната могила има овална основа с размери около 95 х 80 м (СЗ/ЮИ – ЮЗ/СИ) и височина около 9 м. Известна е от втората половина на 70-те години на XX в. (Тодорова и др. 1983, 15, обр. 9).

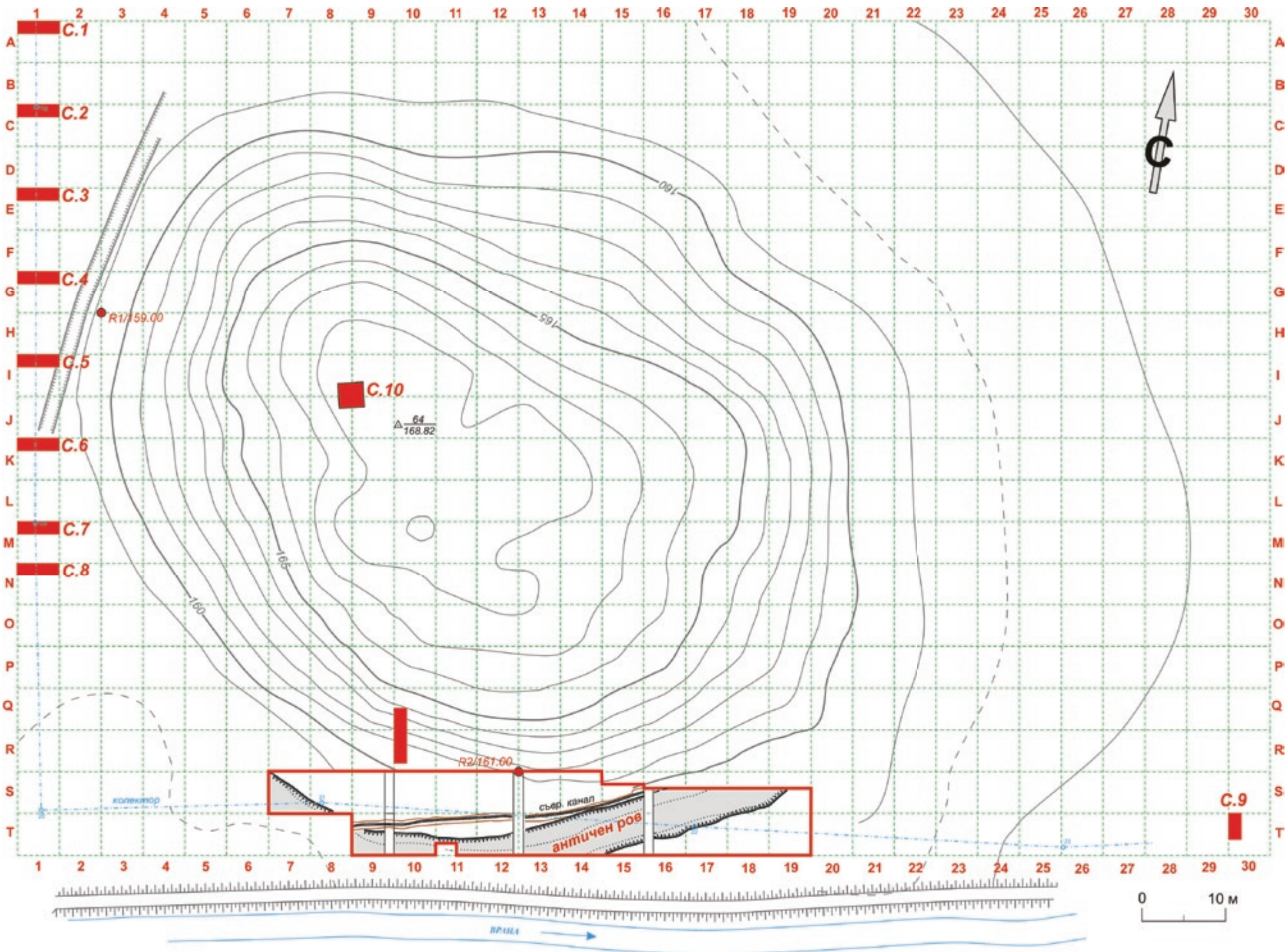

Обр. 1. Тел Търговище-Гарата. Общ план на селищната могила с проучените сектори.

Във връзка с изграждане на довеждащи колектори до станция за пречистване на отпадни води през август-октомври 2010 г. бяха проведени спасителни археологически разкопки на секторите от селищната могила и нейното околомогилно пространство, застрашени от унищожаване: Западен и Южен, съответно с ширина 5 и 10 м. Направени са 14 сондажа, четири от които – контролни стратиграфски (обр. 1).

Западният сектор е разположен непосредствено на запад от праисторическата селищна могила. Проучен е с 8 сондажа. Регистриран е пласт от римската епоха с дебелина от 0,20 до 1,5 м, съдържащ силно фрагментирана строителна, фина и транспортна керамика и монети от периода II-IV век. Достигнато е нивото на подпочвените води, под което проучването не е възможно. Праисторически структури и находки не са установени, освен минимално количество фрагменти от къснохалколитни керамични съдове.

Южният сектор обхваща южната периферия на селищната могила с дължина 65 м. Регистрирани са културни останки от късния халколит (V хил. пр. Хр.) и два римски рова от периода II-IV в. (обр. 2). Културните останки са изчерпани до нивото на подпочвените води. Геоложкото сондиране показва, че запълнителят на по-късния римски ров продължава в дълбочина под нивото на подпочвените води.

Късен халколит

Проучено е насипно съоръжение, вероятно вал, изградено от пречистена пръст от селищната могила, засипана с жълта глина. Отделни участъци са подсилени с речен чакъл. През ранния период от съществуването му валът има минимална ширина 12 м, като впоследствие се разширява. В контролния стратиграфски сондаж в западната част на сектора се регистрират подравнени участъци от трамбована жълта глина и чакъл – поне три различни нива. Възможно е да става дума за „наблюдателна платформа“ или „вход“ на вала, периодично подновяван с издигането на съоръжението във височина. През римската епоха външната страна на вала е пресечена и съответно унищожена от широк и дълбок ров. В изцяло проучения сектор Юг насипното съоръжение има кръгова форма и е логично да се пред-

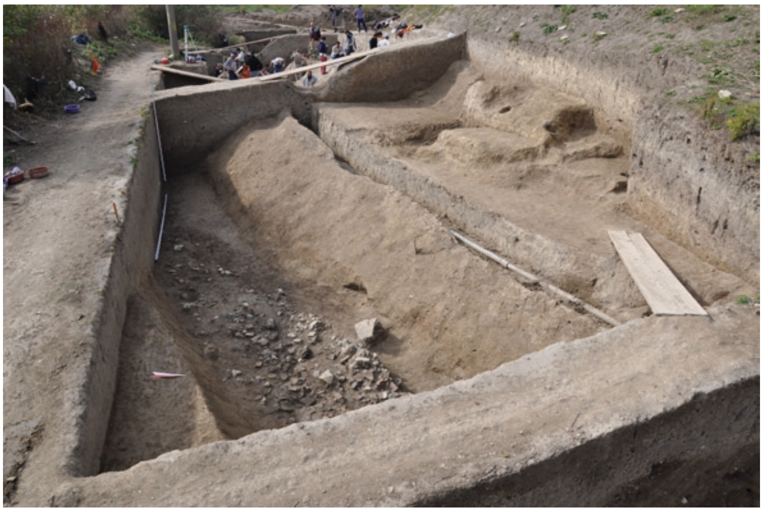

Обр. 2. Тел Търговище-Гарата. Сектор Юг, къснохалколитен вал, пресечен от юг от римски ров. Поглед от изток.

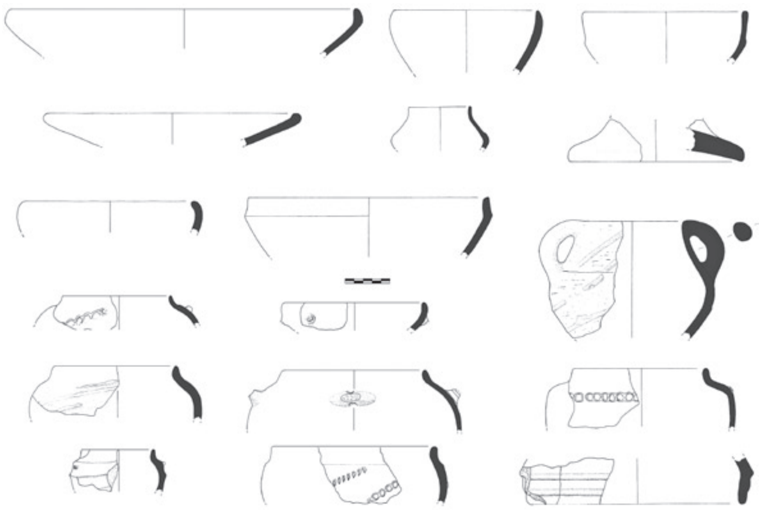

Обр. 3. Тел Търговище-Гарата. Къснохалколитни керамични съдове от най-късните нива на обитаване на селищната могила.

положи, че е опасвал цялата селищна могила. Освен отбранителна, той вероятно е имал предпазна функция по отношение на интензивните разливи на течащата в непосредствена близост р. Врана. Възможно е от външната страна на вала през късния халколит да е имало и ров, който е частично унищожен от римския ров и попада под равнището на подпочвените води.

Използваната при строителството пръст от могилата съдържа много голям брой дребни находки от глина, кремък, кост, рог, камък, черупки от мида Spondylus, мед и др., както и силно фрагментирана халколитна керамика, животински и неартикулирани човешки кости. Въз основа на находките и главно на керамичния комплекс, проученото съоръжение може да се отнесе към къснохалколитната култура Коджадермен-Гумелница-Караново VI. Отделни керамични фрагменти датират от средния халколит, което дава основание да се предположи, че селищната могила е възникнала по-рано.

В рамките на насипното съоръжение е проучен участък с останки от горяла праисторическа постройка с размери 2 х 4,90 м и дебелина около 0,30 м. Струпването има компактен характер, но самите деструкции са меки и ронливи, което предполага, че вероятно са използвани като строителен материал за запълване на „хлътване“ в рамките на къснохалколитния вал.

В крайната северна част на контролния стратиграфски сондаж (кв. Q10) е проучено петно с опожарени деструкции. Те имат компактна структура и оформят струпване с размери 0,80 х 1,60 м (ИЗ/СЮ). Сред мазилките са разчистени керамични фрагменти и фрагмент от керамичен черпак. В западната си част структурата е нарушена от антична яма, вкопана почти от нивото на съвременния терен. Вероятно се касае за останки от горяла постройка, свлечени по склона на могилата, тъй като след разчистването им не е регистрирано подово ниво.

В сондаж 10, заложен на върха на могилата, на малка площ са проучени най-късните два строителни хоризонта на обитаване. Керамичният комплекс позволява последните две селища в селищната могила да бъдат отнесени към третата фаза на комплекса Коджадермен-Гумелница-Караново VI (обр. 3).

Римска епоха

Проучени са два хронологически последователни и взаимно пресичащи се рова, вероятно опасващи селищната могила отвсякъде. Вътрешният (по-късният) достига широчина 7 м. Не е възможно да се установи дълбочината му, тъй като дъното му е под-равнището на подпочвените води. Запълнителят на двата рова съдържа фрагменти от строителна, трапезна и транспортна керамика, бронзови и сребърни монети, предмети от бронз, желязо, камък и стъкло. И двата рова са „запечатани“ с дебели на места до 1 м пластове жълти речни наноси, което предполага интензивни разливи на р. Врана през римската епоха. Въз основа на находките и главно монетите, и двата рова трябва да се отнесат към периода II-IV в.

В направения на върха на могилата сондаж (№10) са проучени останки от римска постройка. В югозападната и югоизточната част на сондажа е разчистено компактно ниво от строителна керамика и камъни със средни и големи размери. Керемидите и камъните са плътно наредени. Под тях е регистрирано трамбовано ниво, което вероятно представлява подът на постройката. Той се проследява на цялата площ на сондажа, освен в северната му и централна северна част, където е нарушен от иманярски изкоп. В този участък е разчистено второ ниво деструкции от керемиди, тухли и едри камъни. В нарушението и в северния профил на сондажа се вижда, че дебелината на трамбовката (пода) е 5-6 см.

В пласта на селищната могила в сектор Юг са вкопани две негативни структури, вероятно кладенци.

В склона на могилата е проучен безинвентарен гроб на жена на средна възраст, положена в изпъната поза по гръб с глава на запад, вероятно датиращ от средните векове. Върху гърдите лежат два фрагмента от римски тегули, попаднали там със запълнителя на ямата. Гробната яма е правоъгълна. Главата е слабо извита на юг, лявата ръка е свита под прав ъгъл с длан върху корема, дясната ръка е изпъната до тялото, стъпалата са извити надясно. Скелетът е сравнително добре запазен.

В двата римски рова и в околомогилното пространство са открити голям брой монети. Реставрираните екземпляри се отнасят към два ясно очертани хронологически периода: елинистически (средата на III-II в. пр. Хр.) и римски (III-средата на IV в. сл. Хр.).

Повечето елинистически монети са оловни и медни подражания на одесоски бронзови монети от типа „глава на брадат бог / конник с рог на изобилието“. Датировката им е спорна, тъй като прототипите датират от средата на III в. до края на II в. пр. Хр. Освен тях са открити монети на Одесос от типа „глава на брадат бог/конник с рог на изобилието“ и на Месамбрия от типа „келтски шлем/келтски щит“, които датират най-общо от втората половина на III до началните десетилетия на II в. пр. Хр.

Предварителната обработка на монетите от римската епоха показват непрекъснато обитаване на проучвания район от II до средата на IV в. сл. Хр. Преобладаващото количество градски бронзови монети са на Никополис ад Иструм, но са открити и такива на Адрианопол, Одесос и други градове. Отсечени са през управлението на императорите Каракала (197/8-217), Диадумениан (217-218), Александър Север (222-235) и Гордиан III (238-244).

В монетния комплекс е представена и една средновековна монета – византийски анонимен фолис клас В, отсечен през управлението на Роман III (1028-1034) или Михаил IV (1034-1041).

Археологическото проучване на застрашените от разрушаване участъци на праисторическата селищна могила предполага човешко присъствие през каменно-медната и римската епохи, както и спорадично присъствие през средновековието. Огледът на останалата част от селищната могила показва наличие на останки от римски постройки върху цялата ѝ площ. Културните останки в застрашените от разрушаване участъци на Тел Търговище-Гарата са изчерпани до нивото на подпочвените води.

Литература

Тодорова и др. 1983: Х. Тодорова, В. Василев, З. Янушевич, М. Ковачева, П. Вълев. Овчарово (Разкопки и проучвания, 8). София, 1983.

№22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ ДО С. КОШАРНА В МЕСТНОСТТА „КОРУ ГЬОДЛЖУК“

Димитър Чернаков

Разкопките се проведоха за периода 05.07.-05.08.2010 г. с научен ръководител Димитър Чернаков (РИМ-Русе), членове на екипа Дилен Дилов (РИМ – Разград), Мирослав Класнаков (РИМ-Бургас),

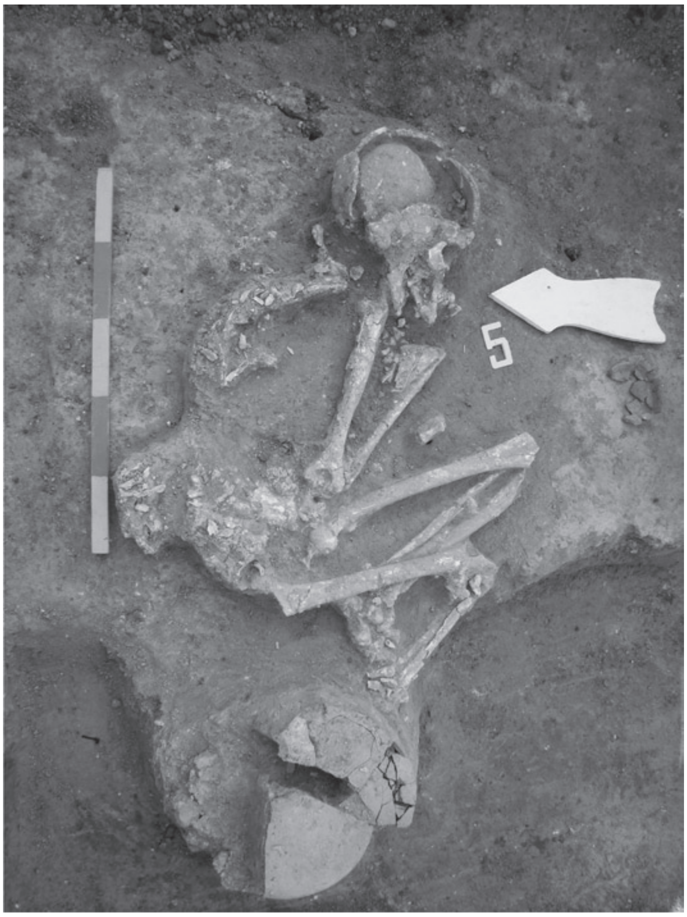

Обр. 1 Гроб №5, дълб. 1,20 м, сондаж Т 13, кв. Р 21.

Анета Иванова и Васил Георгиев – студенти (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“).

През настоящия сезон продължихме изследването на некропола в западна и югозападна посока. Ползва се заложената през миналата година план квадратна мрежа, с дължина на страните на квадратите 5 м и ориентирана по посоките на света и ЦР с кота 125,96 м (Чернаков, Гюрова 2010, 74). Посредством сондажи с широчина 1 м и дължина между 10 и 23 м (16 бр.), ориентирани в посоки север – юг, беше проучена площ от 600 м^2. Открити бяха 3 гроба, както и няколко структури.

I. Гробове

Гроб №4 (Сондаж Т 2, кв. Н 17). Гробна яма не личи. Хокер на ляво, принадлежи на жена на възраст между 12-18 г. Скелетът е разположен на дълбочина 1,03 м от съвременната повърхност и на 0,40 м в льоса. Ориентация – СИ (глава) 48°. Дължина на скелета – 0,80 м. Черепът е напукан, относително добре запазен, мандибулата е сплескана, някои от зъбите на горната челюст са запазени. Лицевата част на черепа е ориентирана към югоизток. Раменната кост на дясната ръка е почти успоредна на оста на тялото. Лъчевата кост е фрагментирана, вероятно резултат от по-късна механична интервенция, фалангите на пръстите на ръката са под брадата. Зад черепа – фаланга. Вероятно лявата ръка е свита с длан под черепа. Краката са силно свити, костите на таза са почти изтляли, както и по-голямата част от гръдния кош. Десният крак е свит под остър ъгъл, ходилните кости липсват. Левият е също толкова свит и се намира под десния, запазени са части от ходилните кости без фалангите на пръстите. На нивото на скелета се откриват нарядко дребни въглени. В близост до главата и до пищялите са открити бучки червена охра. Пред черепа и вероятно под него – карбонизирана бяла материя. Няма открит гробен инвентар.

Гроб №5 (Сондаж Т 13, кв. Р 21) (обр. 1). Гробна яма не се долавя. Хокер на ляво, принадлежи на мъж на възраст между 30-35 г. Скелетът е разположен на дълбочина 1,20 м от нивото на съвременната повърхност и на 0,60 м в льоса. Ориентация СИ (глава) 85°, лицевата част на черепа е ориентирана към юг. Дължина на скелета – 0,74 м. Черепът е частично запазен, леко е сплеснат от тежестта на пръстта. Ръцете са силно свити в лактите. Дланта на дясната ръка е силно прегъната към тялото, раположена е под брадата. Лявата ръка е с длан под черепа. Краката са много силно свити под остър ъгъл в колената. Ходилните кости на двата крака са запазени, тези на левия образуват тъп ъгъл спрямо пищяла. Костите на таза са в лошо състояние, гръдния кош е почти изцяло изгнил. На 0,20 м над стъпалните кости на левия крак е открит керамичен съд (паница) с диам. на устието 22,5 см, сложена с устието надолу, върху дъното в централната част е пробит малък отвор. Съдът е лошо изпечен, напукан е от тежестта на пръстта, на места повърхността му е опушена. На 0,30 м над колената е открит втори съд с биконична форма, също лошо изпечен с устието настрани. Двата съда са в насипа на гробната яма. Характерни са за късния халколит.

Гроб №6 (Сондаж Т 15, кв. Т 16). Гробна яма не се долавя. Хокер по гръб на ляво, принадлежи на мъж на възраст между 30-35 г. Скелетът е разположен на дълбочина 1,10 м от нивото на съвременната повърхност и на 0,60 в льоса. Ориентация NE (глава) 77°, лицевата част на черепа е ориентирана към юг. Дължина на скелета – 0,92 м. Черепът е напукан, ориентиран с лицевите кости надолу. Дясната ръка е свита под остър ъгъл в лакътя, костите на китката липсват. Раменната кост на дясната ръка е успоредна на тази на лявата и стои на 0,20 м от нея. Положението ѝ предполага хокер по гръб на ляво. Долните крайници са много силно свити в колената, които вероятно са опирали в коремната област. Стъпалните кости на десния крак са запазени, а тези на левия – частично. Костите на таза и гръдния кош липсват, до раменната кост на лявата ръка – фрагментирани ребрени кости. Под лакътната кост на дясната ръка – бучки червена охра. Няма открит гробен инвентар.

II. Структури

1. Яма №2 (Сондаж Т 4, кв. О 18/О 19). Намира се на 10 м североизточно от гроб №4, диам. 1,95 м, дълб. 1,40 м, елипсовидно сечение. Запълнителят на ямата е льос. В нея са открити кости от говедо – прешлени 3 бр., ребра 2 бр., фрагменти керамика, както и една фрагментирана куха антропоморфна фигура. Всички те се намират на еднаква дълбочина, което предполага, че това е нейното дъно.

2. Яма №3 (Сондаж Т 8, кв. С 19). Намира се на 10 м югоизточно от гроб №5, диам. 0,60 м, дълб. 1,05 м. Приблизително на еднаква дълбочина са открити кости от говедо (11 бр.) и свиня (1 бр.), както и керамични фрагменти от съдове.

3. Яма №4 (Сондаж Т 6, кв. С 20). Вероятно е компрометирана от по-късни интервенции, намира се на 7 м югоизточно от гроб №5. На площ от 4 м на дълбочина 0,25 м в траншеята са открити фрагменти от керамични съдове, единият от тях от биконичен съд (купа), запазено устие и прелом. В льоса на дълб. 1,02 м под тях е намерена животинска кост от говедо, непосредствено над която има камък с овална форма.

4. Струпване на керамика и кости (тризна) №1 (Сондаж Т 11, кв. У 15). Намира се на 6,5 м югоизточно от гроб №6. Представлява концентрация от животински кости на говедо (18 бр., между тях има рог, дясна долна челюст, части от череп, както и други кости), овца (1 бр.) и свиня (1 бр.), фрагменти от керамични съдове и кремъчен артефакт. Разположени са предимно на еднаква дълбочина на границата между льоса и чернозема (0,80 м от повърхността) вероятно върху предполагаемия древен терен в периметър от 1,50 м. Там е открита изцяло запазена керамична лъжица. Не са регистрирани фрагменти от мазилки или архитектура.

5. Струпване на керамика и кости (тризна) №2 (Сондаж Т 13, кв. Р 19). Намира се на 9 м югозападно от гроб №5. Концентрация на кости от говедо (3 долни челюсти и други кости от два индивида) и овца (2 бр.), в близост се намират ломени камъни с малки размери. На 1,30 м северно от тях е открито струпване на керамични фрагменти от съдове, под които е открит единичен камък. Ситуацията се намира на 0,80 м от повърхността и на границата между льоса и орницата.

Керамиката в откритите структури е характерна за късния халколит и вероятно те са част от некропола. Животинските кости са фрагментирани и имат характеристиките на кухненски останки. Никъде в границата на проучването не е установен регулярен културен пласт, въпреки че на много места както в орницата, така и в льоса, се намират парчета от мазилки, керамични фрагменти от съдове и животински кости, също и кремъчни артефакти.

Въз основа на откритите материали некрополът позволява да бъде отнесен към късния халколит. С оглед аналозите с находки от проучваната от нас селищна могила в близост до некропола можем условно да кажем, че той принадлежи и хронологически се съотнася към последните три строителни хоризонта от нея (Чернаков, Гюрова 2008, 68 – 70; Чернаков, Гюрова 2009, 90).

Бяха проучени и два по-късни обекта – една яма и струпване на керамика и кости от РЖЕ. В орницата се откриват и единични керамични фрагменти, характерни за античната епоха.

Литература

Чернаков, Гюрова 2008: Д. Чернаков, М. Гюрова. Аварийни археологически разкопки на селищна могила №1 до с. Кошарна, община Сливо поле, Русенска област. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 68-72.

Чернаков, Гюрова 2009: Д. Чернаков, М. Гюрова. Археологически разкопки на селищна могила №1 до с. Кошарна, Русенско. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 90-93.

Чернаков, Гюрова 2010: Д. Чернаков, М. Гюрова. Археологически разкопки на селищна могила и некропол до с. Кошарна, Русенско. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 73-75.

№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ

Александър Чохаджиев

Село Петко Каравелово (бивше Сашево, старо Одалар и Одаите), е част от община Полски Тръмбеш и се намира на 27 км северно от Велико Търново на главния път за Русе.

Единствената информация досега за обекта дължим на В. Миков, който споменава за селищна могила до р. Янтра в м. Блато, южно от село Одаите (Миков 1933, 63-64, №82).

Обектът представлява селищна могила, разположена в местността „Сукчоолу“ (географски координати: N – 43º17´03´´, E – 25º38´58´´). Могилата е разположена на ръба на днешната първа незаливна тераса на р. Янтра. Надморската ѝ височина е 48,60 м, диаметърът при основата – около 70 м, а съвременната ѝ височина спрямо околния терен – около 3,70.

През 2003 и 2004 г. бяха проведени спасителни разкопки, предизвикани от иманярски интервенции. Беше почистен профил в източната част на могилата, която освен от иманярски изкопи е засегната и от изкопни работи при корекциите и дигите на река Янтра. През двете кампании беше установено, че в най-долния пласт на могилата иманярските нарушения са засегнали деструкции на опожарено ранно халколитно жилище, които на места достигат до дебелина от 1,40-1,70 м. Беше проучена само източната част на жилището поради наклона на могилата и нарушението от източната страна на могилата (Чохаджиев, Чохаджиев, Лещаков, 2004; Чохаджиев, Чохаджиев, Лещаков, 2005).

Целта на новите археологическите проучвания, започнали през 2009 г. е, чрез сондаж от най-високата точка да се стигне до опожареното жилище и то да бъде проучено изцяло, като същевременно се изясни и цялостната стратиграфия на обекта. През 2009 г. бяха проучени няколко структури от III и II фаза на комплекса КГК VI (Чохаджиев 2010).

Разкопките през 2010 г. бяха финансирани от РИМ-В. Търново и частично подпомогнати от Община Полски Тръмбеш. Те продължиха от 06.09. до 04.10.2010 г. Екипът се състоеше от: Александър Чохаджиев – ръководител, Мирослав Класнаков, Галина Самичкова, Антон Атанасов, Румяна Йорданова, Кръстан Митов и Петко Панчов.

Нивото под пода на жилище 2 се маркира от обширно петно от белезникава пепел. В него бяха разкрити две структури – една траншея и съоръжение с кръгла форма. Въпросната структура – т.нар. Обект 16 на нивото на откриване изглеждаше като почти окръжност, очертана от тъмнокафява ивица (обр. 1.1). В дълбочина се оказа,че представлява нещо като глинено корито или леген, запълнен с въглени и мазилки. Беше проучено чрез няколко разреза. В най-дълбоката си част съоръжението достига до 13 см. Стеничката му е изработена от сиво-жълта, сравнително хомогенна, чиста глина с дебелина 2 см. Тя обаче не носи почти никакви следи от изпичане или опалване. Картината в различните разрези е различна, но личат три пласта от въглени и три пласта мазилки, като най-долното е разпрашеното, а горните две са с по-здравите мазилки (обр. 1.2). Някои от мазилките са загладени от долната страна. Обърнатите на долу лица са очернени от въглените. Вероятно става дума за някакъв вид огнище, градено на място. Възможно е това огнище да е функционирало еднократно или най-много три пъти, като след всяко палене куполът е бил събарян, подравнявано е и в последствие е изграждан наново. Отдолу въглените са сравнително правилно разположени, сякаш дървата са били подредени на „клада“ и след това изгорели на място.

Под пепеливия пласт попаднахме на останки от жилищна структура от неопожарен хоризонт (Обект 22). Представлява жълтеникава плътна глина с няколко различни структури в нея, но за съжаление и тя е силно нарушена от по-късни подравнителни дейности. В Южния сондаж тази структура т.нар. Обект 22 е представена от едно интересно правоъгълно каменно струпване – петно от дребни и средни речни камъни, които сякаш са подредени в нещо като паваж и са вбити в жълтата глина с размери С-Ю – 0,95 и И-З – 1,00 м (обр. 2.1). След премахването на горните камъни се оказа, че отдолу има стеничка и ъгъл от камъни. Запазената дължина е 1,03 м, а ширината ѝ е 0,20 м. От север стеничката сключва ъгъл с друга стеничка (СИ-ЮЗ), която е с дължина от ъгъла до профила 48 см (обр. 2.2). Камъните са положени в жълта хомогенна глина – размерите на камъните варират от 6х5 см, през 5х3 см до 2х1 см. Вътре в ъгъла, сключен между двете каменни стенички пълнежът е жълта глина, но изглежда опалена, като сред глината се откриват и замазки на пещ, но не на място, а обърнати и разбъркани.

Следващият в дълбочина хоризонт е опожарен. За да се достигне до него трябваше да бъде отстранен един пласт от твърда плътна жълтокафява пръст. Това отне доста време и усилия и именно поради това в последните дни усилията ни бяха насочени само към източната част на северния сондаж.

В западната част разкрихме опалено кръгло съоръжение, но не успяхме да го проучим. То беше зазимено и оставено за следващия сезон.

При почистването на опожарените деструкции на Обект 25 попаднахме на няколко съда *in situ*. За съжаление само два от тях се оказаха цели. Очевидно и деструкциите на това жилище са били разтиквани и подравнявани.

Интересно е, че при пожара големият съд е паднал в южна посока и е затиснал хромелен камък и двата малки съда. Цялото това струпване на съдове лежи в десткрукциите на жилище, в и около две глинобитни структури. Една глинобитна стеничка и вероятно пещ. Беше възможно да проучим стеничката. Тя е с ширина 13 см. Около колове е измазана глина. Вероятно стеничката е била междинна – отгоре има лице. Висока е била 35-40 см. Възможно е цялата тази структура да е била леко вкопана и оградена с въпросната стеничка. Пещта, хромела и съдовете вероятно са били обособени в отделен кът или „помещение“. Второто съоръжение в този участък вероятно е от по-ранен етап или от по-ранно

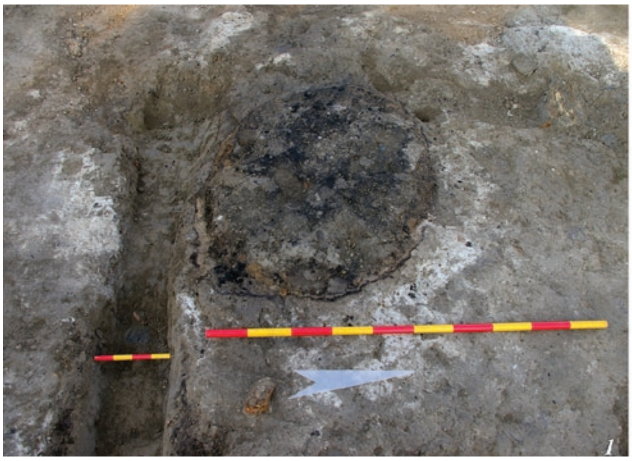

Обр. 1.1. Обект 16 – „огнище” в момента на разкриването.

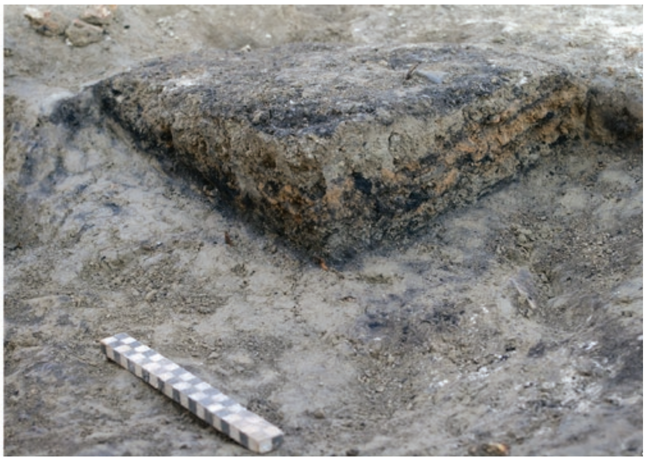

Обр. 1.2. Обект 16 – „огнище” разрез.

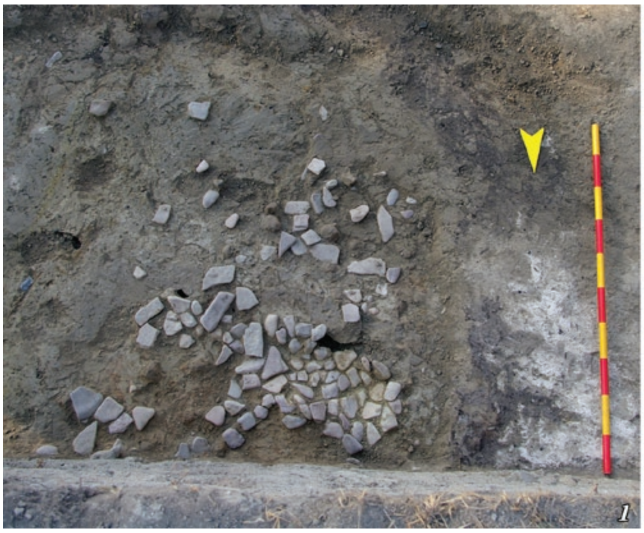

Обр. 2.1. Каменно струпване в Обект 22 – горно ниво.

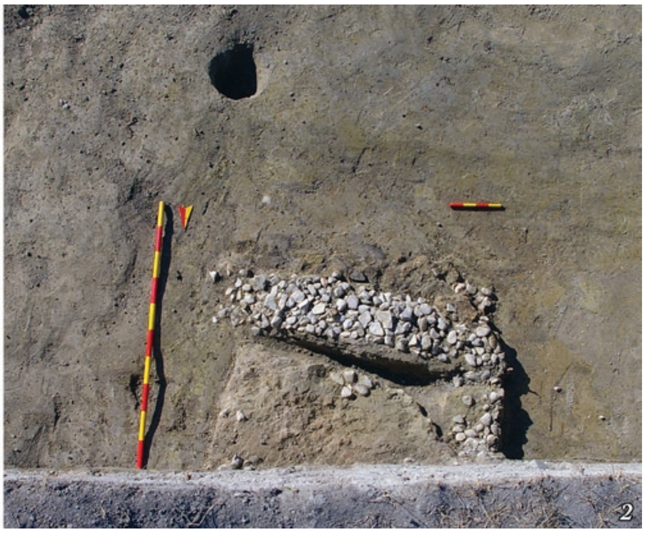

Обр. 2.2. Каменно струпване в Обект 22 – долно ниво.

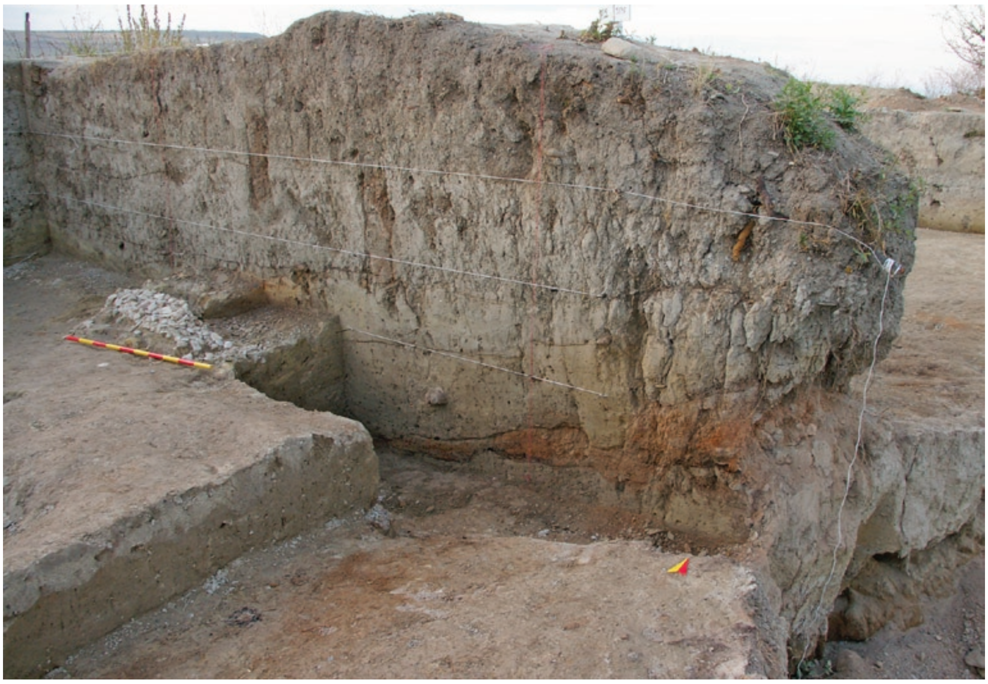

Обр. 3. Северен профил на южния сондаж.

жилище. Обитателите на нивото със стеничката са замазали в пода си основа на пещ, на която обаче е махната замазката – и е останала основата на пещта с керамични фрагменти. На места се намират замазки на пещ, но обърнати обратно. Под тази пещ отново следва пласт от жълта, пречистена плътна глина, който покрива ново ниво от опожарени мазилки.

В южна посока от това струпване се намира долното ниво от мазилки. То е покрито от пласт жълта глина с изключителна твърдост. Върху тази глина съществува много тънък плъст с мазилки, в който се намират фрагментирани керамични съдове, но и в този случай не се събират дори цели форми. В крайна сметка се очертаха основите на поне едно жилище – това стана възможно само единствено на базата на тънката черна ивица опожарена дървесина върху пода на въпросното жилище 3. Запазената ширина (или дължина) в посока север-юг е 11 м. Интересно е, че като размер и местоположение това жилище повтаря опожареното жилище в основата на могилата. Подравняването на деструкции и натрупването на жълта и жълтокафява глина се вижда най-добре в северния профил на южния сондаж (обр. 3).

Тук личи ивица от пепел и въглени, която като пласт покрива и двата сондажа и очевидно представлява едно ниво на обитаване. Към тази ивица се отнася Обект 16.

Отдолу е неопожареното жилище – Обект 22 заедно с каменното струпване. Тази структура се разкрива в двата сондажа, но само около профила – в останалата част пластът е твърд, жълто-кафяв и много плътен.

Малко по надолу се вижда запазена западна част от опожарено жилище. Между последните две има дебел подравнителен пласт от жълта глина в която керамика и находки почти няма. Този пласт залява поне 2 нива с опожарени мазилки.

Горните мазилки са разположени върху по-тънък подравнителен пласт, който частично нарушава долното ниво от опожарени мазилки. Последните пък от своя страна също лежат върху подобен подравнителен пласт. В северния сондаж констатирахме още едно опожарено ниво, което обаче не е представено в нито един от профилите, а и предстои да бъде проучен през тази година. Оказва се, че повечето жилищни структури, а и пластовете имат наклон от изток на запад. Това ни наведе на мисълта, че вероятно от могилата липсва повече от половината.

В югозападната част на южния сондаж констатирахме едно голямо вкопаване, което вероятно е изгребало подравнителните пластове.

Картината в северния сондаж е доста по-ясна. Дебелият подравнителен пласт започва малко под пепеливата ивица и на дебелина достига 50-60 см. Обект 22 е само в южната част на сондажа. На места при подравняването на терена са нарушавани опожарени деструкции от горели жилища, като мазилки от тях са включвани в насипите.

Може да се каже, че и двата комплекса – опожареното и неопожаренотто жилище принадлежат към първа фаза на КГК VI. В един участък в северния сондаж под подравнителния пласт на долниите деструкци попаднахме на среднохалколитна керамика.

Литература

Миков 1933: В. Миков. Праисторически селища и находки в България. София, 1933.

Чохаджиев, Чохаджиев, Лещаков, 2004: С. Чохаджиев, А. Чохаджиев, П. Лещаков. Спасителни археологически проучвания на селищната могила в м. Средник край с. Петко Каравелово. – В: Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2004, 33-35.

Чохаджиев, Чохаджиев, Лещаков, 2005: С. Чохаджиев, А. Чохаджиев, П. Лещаков. Спасителни археологически проучвания на селищната могила в м. Средник край с. Петко Каравелово. – В: Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 53-54.

Чохаджиев 2010: А. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш през 2009 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 76-79.

№24. СОНДАЖНОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. ЗЛАТАРИЦА, УЛ. ЗАВОЯ

Стефан Чохаджиев

През 2006 г. проведохме безрезултатни сондажни проучвания (Чохаджиев 2007, 58), имащи за цел да локализират праисторическо селище, открито при изкопни работи на ул. Завоя през 2005 г.

През 2010 г. получихме разрешение от кмета на гр. Златарица – г-н Пенчо Чанев да проведем сондажни проучвания в същия район – в дворовете на две къщи и в малка уличка – пряка на ул. Завоя – все около участъка, в който са открити следи от човешко присъствие.

Проучванията ни бяха финансирани от РИМ-В. Търново, благодарение добронамереността на директора – г-н Иван Църов и от г-н Стефан Бебревски от София, на които се чувствам задължен да благодаря още веднъж.

Работихме 14 дни – от 23.06. до 07.07.2010 г. Екипът се състоеше от 5 души – бакалаври и магистри от специалността „Археология“ към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“: Антон Атанасов, Тодор Дяков, Нина Михайлова, Румяна Йорданова и Иван Суванджиев.

Проучванията ни бяха реализирани в три сондажа с обща площ 5 м^2. Стратиграфията и в трите сондажа е сходна – под повърхностния хумусен пласт, следват наносни пластове от пясък, глина, дребни и едри речни камъни. Достигнатата дълбочина е 2,50 – 2,90 м, където попаднахме на материкова скала.

И в трите сондажа не открихме следи от човешко обитаване – само в сондаж №4 – един кремъчен отломък, който се оказа единствената находка от тазгодишните ни проучвания.

Все пак, негативните резултати от проучванията в трите сондажа, очертаха района извън който не бива да продължава търсенето.

Литература

Чохаджиев 2007: С. Чохаджиев. Сондажно археологическо проучване в гр. Златарица – ул. Завоя №№11-25, Великотърновска област. – В: Археологически открития и разкопки през 2006. София, 2007, 58.

№25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЛ. ВЕЛИКОТЪРНОВСКА

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев

Разкопките на селищната могила при село Хотница продължиха и през 2010 г. Те са осъществени на базата на съвместен проект между ВТУ „Св.Св. Кирил и Методий“ и РИМ-Велико Търново. Както всяка година на могилата беше проведена лятната археологическа практика на студентите първокурсници от специалност „Археология“ при ВТУ. Поради ограниченото финансиране разкопките продължиха 3 до 18 август – 16 работни дни без почивен ден, като в последните дни на проучванията екипът беше редуциран от 19 на 8 студента за да може все пак проучванията да имат по-завършен вид.

Целите на проучванията през този археологически сезон бяха: проучване в южната периферия на могилата с цел разкриване на отбранително съоръжение, допроучване на жилища №4 и №13 от III хоризонт и документиране на профил; проучване и изчерпване на IV строителен хоризонт в квадрати 85 и 84;.

През 2010 г. продължихме с проучванията в южната периферия на могилата. Там през миналата година в квадрати 101 и 101’ заложихме сондаж, чиято цел беше да локализираме и проучим отбранително съоръжение. На дълбочина 3-3,10 м достигнахме до „вала“ – трамбувана жълто-зеленикава глина, в която се открояват редици от дупки от колове.

Ясно личи наклонът – на юг, а върху най-високата част са дупките. Забелязва се светложълтеникава (почти бяла) обмазка (с деб. 1-2 см) върху северната част на вала и между дупките. Трите реда от дупки са в приблизителна посока – изток-запад, като разстоянието между тях е 20-25 см. За по-ясна представа, в дължина, се наложи разширяването на сондажа на юг. През 2010 г. продължихме сондажа в южна посока. Т. нар. „вал“ продължава на юг като наклонът пада с 1,12 м от най-високата му точка.

Нашите наблюдения се потвърждават и от проучванията на Н. Ангелов – в полевия си дневник от 1958 г., той е отбелязал наличие на „2-3 редици от дупки от колове с посока изток-запад“ и „каменна оградна стена“ (дълб. 3,10-3,40 м).

През 2010 г. продължихме проучването на останки от четвърти строителен хоризонт в квадрати 83, 84 и 85. През 2009 г. там разкрихме концентрации на дървесина, струпване от мидени черупки, кости, кремъчни артефакти и керамични фрагменти. Отдолу попаднахме на струпване от животински кости (обр. 1). Пластът е с дебелина от 10-15 сантиметра. Очевидно костите са били оставени докато върху тях е имало месо. Както тази, така и миналата година често се откриваха кости в анатомичен порядък – гръбначни прешлени, крайници и един череп. Площта на цялото струпване е около 4-5 квадратни метра, а дебелината му от около 30 см. Вероятно става дума за участък от селището, в който се е извършвало отделянето на месото от костите, който е напуснат внезапно. Въпреки, че хоризонтът (четвърти) не е опожарен, от изминали години имаме свидетелства, че той е бил напуснат внезапно и изоставен за дълго време. В южната част на кв. 85 бе разкрито едно по-малко струпване, в което освен кости има значително повече керамични фрагменти и няколко каменни чукалки. Интерпретация на въпросните две структури от четвърти хоризонт може да се даде едва след пълната обработка на костния материал.

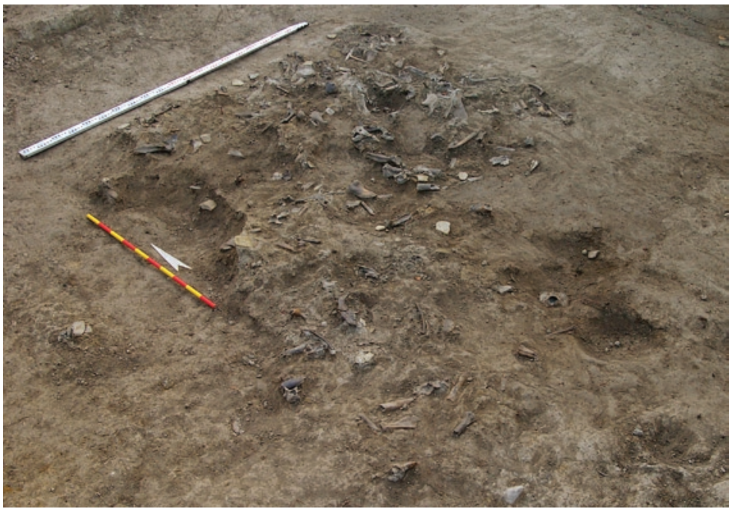

Обр. 1. Струпване на животински кости – IV строителен хоризонт.

Другият акцент на работата ни

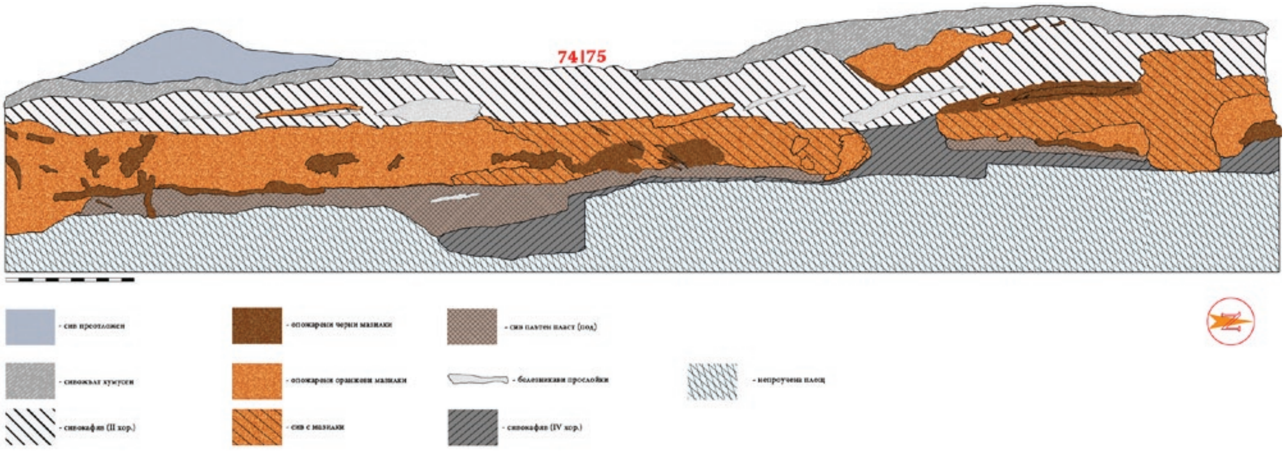

Обр. 2. Западен профил – квадрати 74 и 75.

през този сезон бе допроучване на жилища №4 (югозападен ъгъл) и 13 (северозападна част). За целта първо трябваше да бъде изхвърлен насипа от първия иманярски изкоп от 2000 г. Над деструкциите на опожарените жилища попаднахме на обичайните за II хоризонт струпвания на керамика.

В кв. 75 успяхме да проучим части от жилище 13 и жилище 4 от трети строителен хоризонт както и пространството между тях. След опожаряването на жилищата, обитателите на следващия хоризонт са запълнили пространството между двете камари от деструкции. В жилище 4 успяхме да разкрием няколко керамични съда. Подът на жилището е бил с дъски, овъглени при пожара. Същото се отнася и за пода на жилище 13, но при него ситуацията е малко по-особена. Долната част на деструкциите е под силен наклон. Очевидно жилището е било построено върху вкопаване с дълбочина поне от 60 см. Вкопаването пресича четвърти а може би и пети хоризонт. Върху това вкопаване е положен, върху дъски, масивен под, чиято дебелината на места достига до 30 см. Под пода на жилището на няколко места успяхме да проучим останки от дървени конструкции в някои от които личат кръгли дупки за дюбели. Имахме шанса дори да открием един дюбел – огладена пръчка в която има следи от дървояд.

В един участък под пода на жилището проучихме масивни дървени останки от подпорна конструкция и обмазаното вкопаване под нея.

Беше документиран западния профил в кв. 74-75 (обр. 2) с останките от жилища 13 и 4 от трети строителен хоризонт. Над тях са останките от втори хоризонт регистрирани по няколко струпвания на керамика. През този сезон за пръв път попаднахме на останки от хоризонт по-горен от втори – много вероятно въпросното вкопаване да принадлежи на първи хоризонт, за който до сега считахме, че е напълно изчерпан при проучванията на Н. Ангелов през 50-те години на XX в.

Профилът още веднъж доказва, че селището от трети хоризонт е било терасирано и вероятно последната южна „тераса“ започва с жилище №13. Също така за пореден път констатирахме, че някои жилища от трети хоризонт са вкопани в различна степен в четвърти.

В жилище 13 беше намерен керамичен капак с модел на сграда (обр. 3.1). Това е третият такъв предмет от селищната могила – два подобни капака (но с по-голям диаметър) са известни от първи

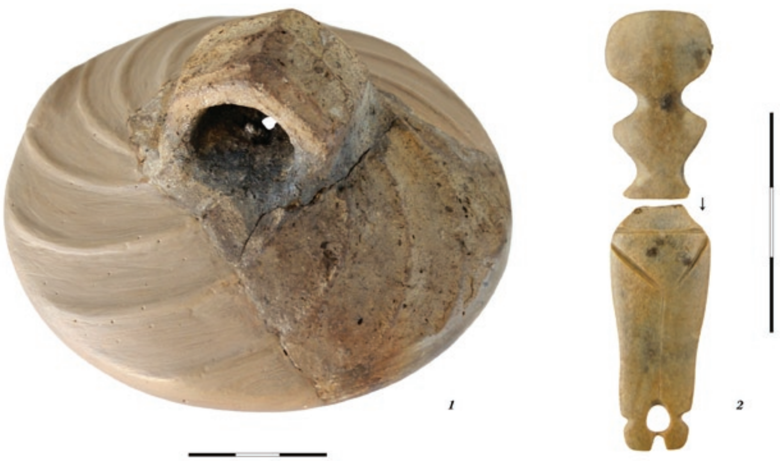

Обр. 3. Модел на сграда върху керамичен капак (III строителен хоризонт) – 1, костена антропоморфна фигурка (IV строителен хоризонт) – 2.

хоризонт от разкопките на Н. Ангелов. Прави впечатление старателното оформление на покрива – чрез общо 6 ребра (по три на всеки скат). Както повечето капаци от този тип (с модел на сграда) и този има дупка за излизане на парата.

Може би най-интересната находка от сезона е костена антропоморфна фигурка от четвърти хоризонт (обр. 3.2). Интересното при нея е не толкова формата, колкото самата ѝ история. Двете половини бяха намерени на разстояние 6 метра една от друга и с разлика от 20 см в дълбочините. Повърхността на двете половини е различна – горната е по-гладка и с леко по-сивкав цвят, а и по нея при откриването имаше много повече от характерните за четвърти хоризонт налепи. Няма свидетелства дали дупката в краката е предхождала счупването на фигурката или е направена след това. Счупването не е в най-тънката част на фигурката, а малко под нея. Начинът на счупване навежда на мисълта, че то е било умишлено.

№26. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО КРАЙ С. БОРОВАН, ОБЛ. ВРАЦА

Георги Ганецовски

Местността Езерото се намира на 3 км северно от село Борован върху висок десен бряг на Братковската бара, която през 70-те години на XX век е преградена за изграждане на микроязовир. Праисторическото селище е регистрирано през пролетта на 2008 г. по информация на местни хора и след посещението му на място. Площта на селището е около 12 000 м^2. През 2008 и 2009 г. разкопките имат сондажен характер със сондажи разпределени в централния, южния и източен сектори на обекта (Ганецовски 2009; Ганецовски 2010). Установени са два раннохалколитни пласта и един пласт от т. нар „протобронзов период", както и укрепително съоръжение (ров с палисада) ограждащо обекта от три страни.

Реализацията на изследванията стана възможна благодарение финансовата подкрепа на неправителственото сдружение „Бъдеще в миналото". Разкопките са продължение на проучванията от 2009 г. и са проведени през периода 21.09-17.11.2010 г. Експедицията е реализирана от Георги Ганецовски от РИМ-Враца с екип (д-р Радка Златева, Вивиана Митева, Мирослав Анчев) и седем работника от Борован. Проучванията са съгласувани с резултатите от разкопките през 2009 г. и с извършените през същата година геомагнитни заснемания от екип на НБУ-София под ръководството на Петър Зидаров. През 2010 г. работата е съсредоточена в сектор юг с обща проучена площ 150 м^2 като теренните изследвания са концентрирани основно върху горния културен пласт отнасящ се към т. нар. „преходен" или „протобронзов период" (обр. 1-2)) (Георгиева 1987; Вайсов 1992).

В сектор юг през 2008-2009 г. са установени един културен пласт от ранната каменно-медна епоха (култура Градешница) с останки от опожарена структура (жилище) и пласт от „протобронзовия период", който на места е разрушил раннохалколитните деструкции. Въз основа на данните от геомагнитното заснемане и очерталата се в този сектор голяма аномалия с овална форма предприехме разширяване на проучвания участък в източна посока с поетапно разкопаване на пет квадрата източно от сондаж 1 (обр. 1). За изясняване на стратиграфията в два от квадратите (O_{11} и O_{12}) са извършени разрези до стерилен песъклив льос.

Структури и съоръжения от ранния халколит. В проучения участък са разкрити части от основата на североизточната опалена глинена стена на структура 1 и разположените около нея натрошени керамични съдове (обр. 2). Тя лежи непосредствено въху стерилен, песъклов льос. Потвърдена е констатацията от предходната година, че в този участък структурите от каменно-медната епоха са силно разрушени от съоръженията принадлежащи към „протобронзовия" пласт. Това обяснява отсъствието на хиатус между двата пласта във всички вертикални разрези. Изглежда, че при изграж-

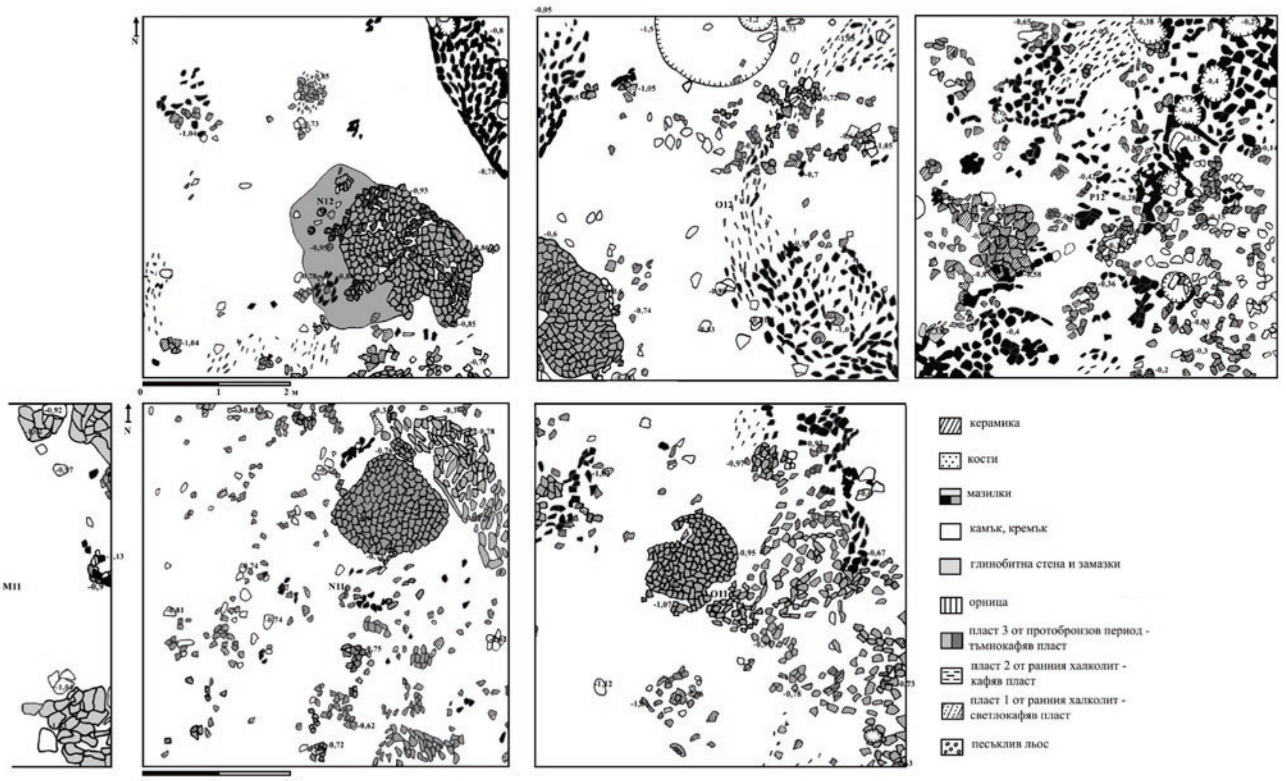
N
N12
O12
P12
M11
N11
O11
0 1 2 м
0 1 2 м
▨ керамика
⛆ кости
▆ мазилки
☐ камък, кремък
▒ глинобитна стена и замазки
▥ орница
◧ пласт 3 от протобронзов период - тъмнокафяв пласт
☰ пласт 2 от ранния халколит - кафяв пласт
▨ пласт 1 от ранния халколит - светлокафяв пласт
⁘ песъклив льос

Обр. 1. План на сектор юг с разчистените в него структури и съоръжения от ранния халколит и „протобронзовия период“.

дането на селището от IV хил. пр. Хр, новите обитатели са предприели разчистване и заравняване на терена достигайки и частично разрушавайки останките от ранния халколит. Тази констатация се потвърждава от теренната ситуация в квадрат O_{11}. Тук са разчистени замазките на частично разрушено огнище и множество раннохалколитни керамични фрагменти, опалени мазилки и животински кости (обр.1-2). В източната половина на квадрата е констатирано застъпване на отоплителното съоръжение от деструкции (опалени мазилки, керамика и животински кости) отнасящи се към „протобронзовия период“. Допускаме вероятността голяма част от раннохалколитните предмети на материалната култура да са преизползвани и през „протобронзовия период“. Раннохалколитната керамика се отнася към култура Градешница (Тодорова 1986). Срещат се множество фрагменти украсени с широки врязани линии, инкрустирани с бяла материя, фрагменти с врязани геометрични орнаменти, нокътно импресо и релефни пъпки.

В участъка на раннохалколитната структура 1 са намерени краче от глинена зооморфна фигурка, стъпало от антропоморфна глинена фигурка с куха вътрешна част, костени ашици с огладени страници, костено-рогов артефакт с дупка, костено-рогов диск с дупка, костено шило, костена шпатула, костени накити, ретуширани кремъчни пластини, комбинирани оръдия от кремък и цели глинени съдове, някои от тях разположени в пласта от „протобронзовия период“.

Структури и съоръжения от „протобронзовия период“. Пластът от протобронзовия период има тъмнокафяв цвят и лежи непосредствено под орницата като на много места частично прерязва раннохалколитните отложения. Дебелината му варира между 0,40-0,90 м. В проучения през 2010 г. сектор изток са разчистени останките на три отоплителни съоръжения (пещи), една яма с битов характер и едно хромелно съоръжение (обр. 1).

Отоплително съоръжение №1 е разположено е в квадрат N_{11} непосредствено до част от силно разрушена и опожарена глинена стена. Около него върху цялата площ на квадрата се откриват множество археологически материали. Съоръжението има овална форма с размери 1,4/1,6 м и е конкавно изпъкнало в средата.

Отоплително съоръжение №2 се намира на около 2,0 м североизточно от отоплително съоръжение №1 в югозападния ъгъл на квадрат O_{12} (обр. 1). И тук се наблюдават изпъкнала централна част на съоръжението и характерна нагънатост на замазките, което вероятно се дължи на слягане на пръстта и

Обр. 2. Сектор юг с разкритите структури и съоръжения.

ерозионни процеси. Формата на тази пещ е овална с ориентация по дългата ос северозапад-югоизток. Върху замазките и около тях се открива голямо количество животински кости, натрошена керамика от IV хил. пр. Хр и множество находки.

Отоплително съоръжение №3 е разположено на около 2 м северно от отоплително съоръжение №1 и на 1 м западно от отоплително съоръжение №2 в квадрат N_{12} (обр. 1). И тук се наблюдава силна нагънатост и пукнатини на замазките, като в тях е регистрирано голямо струпване на керамика от „протобронзовия перид“. В западната периферия на съоръжението сред струпване на опалени мазилки, керамика, въглени и пепел се попадна на девет недобре изпечени глинени тежести за тъкачен стан с различна форма – камбановидна и дисковидна (обр. 3). В югоизточния ъгъл на квадрата, в южната периферия на пещта се попадна на биотурбация от дребни гризачи, която частично е нарушила тази част на замазките на пещта. В нея е открит римски сребърен републикански денар от II в. пр. Хр.

Около замазките на съоръженията са открити кремъчна пластина с формата на тесличка, ретуширани кремъчни пластини с излъсквания, върхове на стрели от кремък, костени ашици и шила, морска мида, амулет от зъб, медно шило и каменни чукалки.

От казаното до тук можем да заключим, че по всяка вероятност сме попаднали на комплекс от пещи използвани по едно и също време през IV хил. пр. Хр., като описаното по-горе отоплително съоръжение №3 изглежда е имало предназначение на пещ за изпичане на керамични изделия. Основание за това предположение ни дават намерените в и около него недопечени многобройни фрагменти от керамични съдове и различните по форма, също недопечени глинени тежести за стан.

Яма 2 е обозначена по поредност на намиране след проучването на яма 1 в сектор център на обекта през 2009 г. Яма 2 е разположена в квадрат O_{12} и вероятно кореспондира с овалната структура състояща се от опалени мазилки описана по-горе (обр. 1). Проучена е южната половина на ямата, а северната и част попада в съседния неразкопан квадрат. Ямата прерязва светлокафяв плътен пласт отнасящ се към ранния халколит и кореспондира с пласта от „протобронзовия период“ (Георгиева 1987; Вайсов 1992). Пръстта запълваща ямата има тъмнокафяв цвят и ниска плътност. В нея се откриват керамични фрагменти от „протобронзовия период“ и ранния халколит, въглени, опалени мазилки, камъни, животински кости (вероятно говедо) и кремъчни артефакти. Дъното е с конична форма и е вкопано в песъклив, стерилен льос. По всяка вероятност ямата е имала битово предназначение.

В квадрат P_{12} се попадна на голямо струпване на опалени мазилки с отпечатъци на цепени греди, керамични фрагменти, камъни, животински кости и шест дупки от колове. В североизточната част на квадрата е разчистено опалено и силно разрушено глинено съоръжение с формата на пресечен овал, отворен към югоизток (обр. 1). В него се намират долен хромелен камък и множество овъглени семена. На 2,5 м югозападно от съоръжението са открити останите на голямо глинено зърнохранилище и струпване на овъглени семена. В опалените глинени деструкции се попадна на две глинени тежести за тъкачен стан, костена совалка, костени инструменти, кремъчни стъргалки, мънисто от мраморизиран варовик и три цели керамични съдчета, като две от тях са раннохалколитни и вероятно преизползвани през „протобронзовия период“.

Описаната теренна ситуация представя останките на опожарена и силно разрушена постройка с част от съдържащите се в нея съоръжения, отнасяща се към IV хил. пр. Хр. За сега не са ясни площта и планът на структурата.

През отчетния археологически сезон са получени резултатите от две радиовъглеродни изследвания на проби добити в сектори юг и център за което изказваме нашата благодарност на д-р Зои Цирцони:

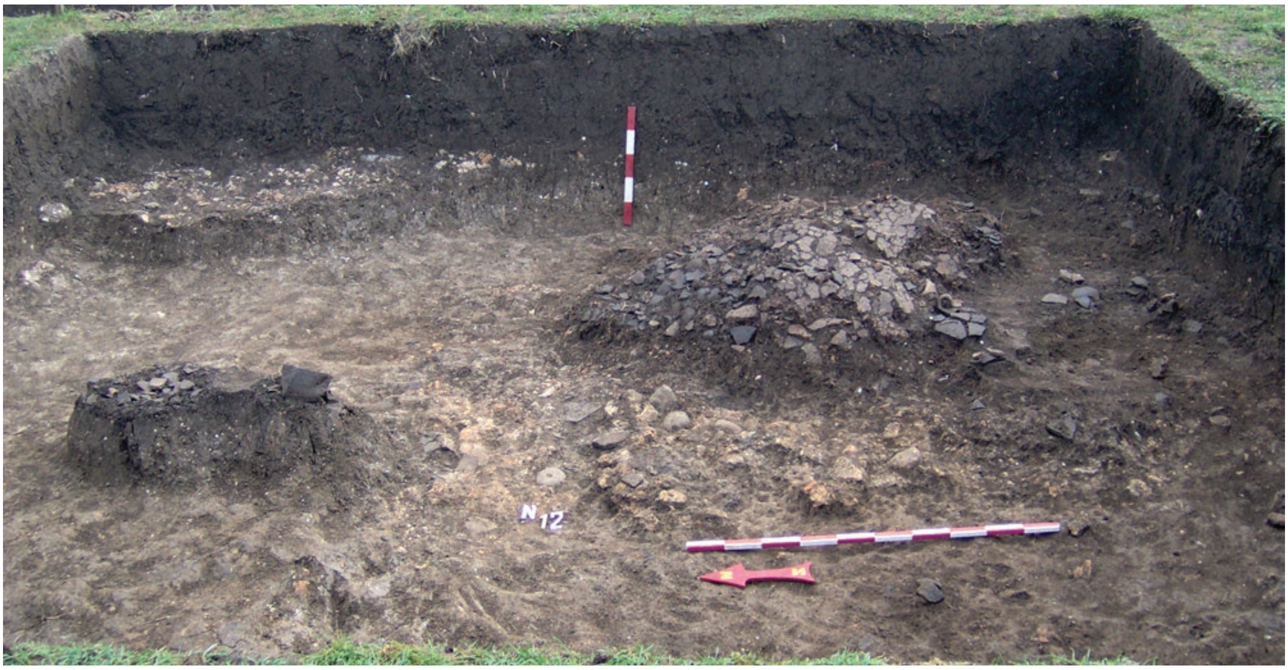

Обр. 3. Отоплително съоръжение №3 в квадрат N12 и разпръснатите около него тежести за тъкачен стан.

Lyon-7482 (SacA 21370) Borovan ech.2 M10,1-2 – 1,4, 4957 ± 30 (3891, 3666 BC)
Lyon-7483 (SacA 21371) Borovan ech.3 L17,2 – 2,05/-2,15, 5065 ± 35 (3959, 3776 BC)

Тези данни потвърждават наличието на културен пласт отнасящ се към „протобронзовия период", както и теренната констатация, че пласта от ранния халколит е силно нарушен при изграждането на селището от IV хил. пр. Хр.

В пласта от протобронзовия период и представените по-горе съоръжения са намерени множество фрагменти с лентести или шайбовидни дръжки, фрагменти от недобре изпечени съдове с тъмнокафява до черна груба, зърнеста повърхност и глина съдържаща органични примеси. Открити са фрагменти украсени с релефни ребра, врязани или щамповани насечки, точки или есовиден щампован орнамент, плитко врязани линии или надрасквяния, нокътно импресо върху релефни успоредни ленти и релефен орнамент (пъпки и ленти с вдлъбвания). Представената керамика ни дава основание да причислим този пласт към култура Галатин (Georgieva 1993).

В заключение можем да кажем, че данните от разкопания участък потвърждават резултатите от предходните години и внасят по-голяма яснота за стратиграфията на обекта. Остава за сега открит въпроса за плана и разположението на структурите от „протобронзовия период", но се надяваме, че предстоящите проучвания върху по-голяма площ ще помогнат за изясняване на поставените проблеми.

Литература

Вайсов 1992: И. Вайсов. Проблеми на преходния период от енеолита към бронзовата епоха в България. Състояние на проучванията на т. нар. Преходен период в България. – Археология, 1992, 2, 45-49.

Ганецовски 2009: Г. Ганецовски. Аварийни археологически разкопки на праисторическо селище в м. Езерото край с. Борован, община Борован. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 49-54.

Ганецовски 2010: Г. Ганецовски. Спасителни археологически разкопки на праисторическо селище в м. Езерото край с. Борован, обл. Враца. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 44-48.

Георгиева 1987: П. Георгиева. Материали от преходния период между каменно-медната и бронзовата епоха от Северна България (проблеми на проучванията). – Археология 1, 1987, 2-9.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. С., 1986, 123-126.

Georgieva 1993: P. Georgieva. Galatin Culture. – In: The Fourth Millennium B.C.. Sofia, 1993, 345.

№27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. ЛЪГА ПРИ С. ТЕЛИШ, ОБЩИНА ЧЕРВЕН БРЯГ

Венцислав Гергов

Разкопките на праисторическо селище в местността Лъга при с. Телиш се проведоха на площ от 75 м^2. Разкопките продължиха от 14.09. до 27.09.2010 г.

Целите на проучването през този сезон са: допроучване на кв. Ж4, в който беше регистриран детски гроб през 2006 г. и разкопки в квадратите А11 и А12 (обр. 1).

Детският гроб е в позиция хокер на дясно, главата е ориентирана на североизток, краката на югозапад. Скелетът принадлежи на дете. Трупът е положен в овална яма, вкопана в стерилна почва. Скелетът е силно разрушен. Запазена е долната челюст, част от черепа, раменните стави, част от таза и бедрените стави. Не бяха открити погребални дарове.

Гроб №2 принадлежи на малко дете, костите са силно разрушени. Трупът е положен в позиция хокер надясно, също ориентиран в посока североизток – югозапад. В гроба не бяха открити погребални дарове. Гробовете се отнасят към проучения досега некропол, състоящ се до момента от осем гроба на деца или възрастни индивиди. Разположението на скелетите свидетелства, че те са погребани планомерно в югозападната част на селището. Гробните дарове на до сега проучените погребения ги датират към периода на най-ранната бронзова епоха.

В квадратите А11 и А12 се разкри част от глинобитно жилище с пещ. Същото е било силно опожарено, за което свидетелстват масивните горели деструкции от стените и тавана. Пещта е била

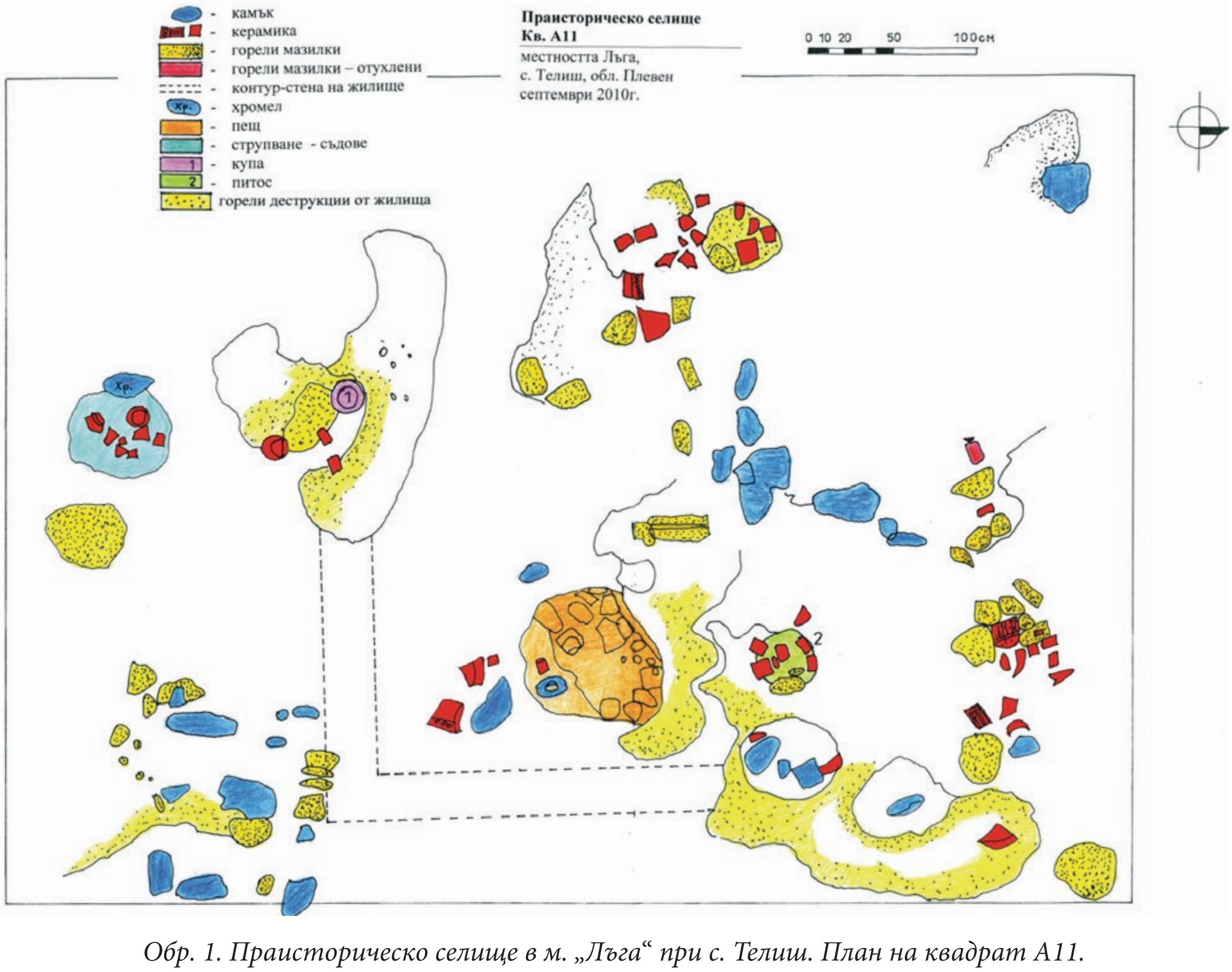
камък
керамика
горели мазилки
горели мазилки – отухлени
контур-стена на жилище
Хр.
хромел
пещ
струпване - съдове
1
купа
2
питос
горели деструкции от жилища
Праисторическо селище
Кв. А11
местността Лъга,
с. Телиш, обл. Плевен
септември 2010г.
0 10 20 50 100см
Хр.
1
2

Обр. 1. Праисторическо селище в м. „Лъга“ при с. Телиш. План на квадрат А11.

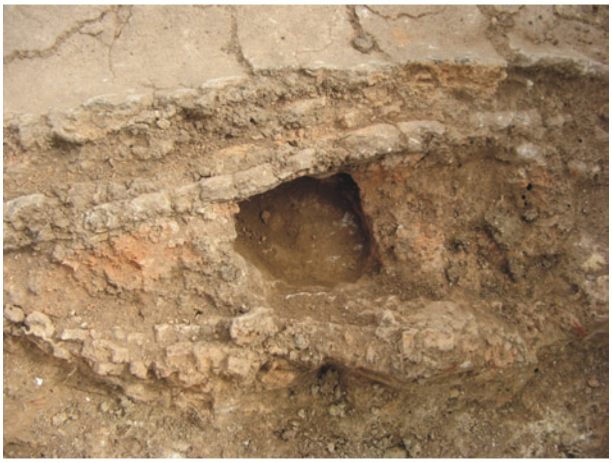

Обр. 2. Праисторическо селище в м. „Лъга“ при с. Телиш. Разрез на пещ.

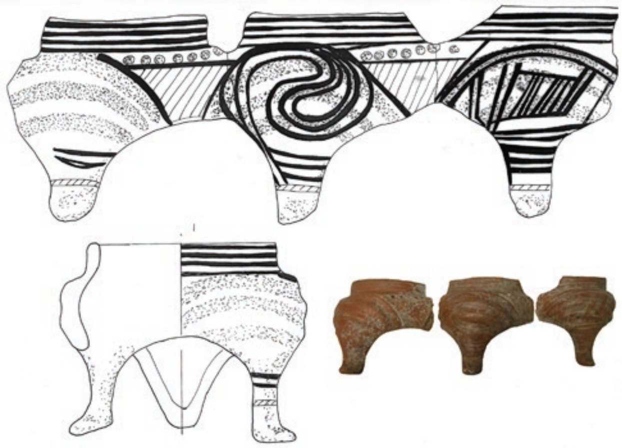

Обр. 3. Праисторическо селище в м. „Лъга“ при с. Телиш. Култов съд.

преустройвана три пъти. Има подковообразна форма с размери 130/120 см. Разположена е на подиум с височина 40 см. Той е изграден от трамбована кафява глина и варовикови камъни с аморфна форма. Те са били засипани с трамбована кафява глина, върху нея е положен „килим“ от керамична паница. Това може да се разглежда и като строителна жертва. Върху керамиката е положен пласт от трамбована глина с дебелина 3 см. Същият има полирана повърхност и светлочервен цвят, получен при опалването. Върху останките от тази пещ е разположена втора пещ, която се отнася към II строителен хоризонт. Тя има овална форма с размери 190/140 см. Подобно на пещта от I строителен хоризонт и тя е изградена в основата си от варовикови камъни и трамбована глина (обр. 2).

Досегашните проучвания в обект Лъга дават информация, че населението от I и II строителни хоризонти се отнася към една и съща традиция в жилищното строителство и материалната култура, характерна за късния халколит на етнокултурния комплекс Криводол – Сълкуца – Бубани.

Откриха се паници, купи и чаши с биконична форма, полирана повърхност и две вертикални, симетрично разположени дръжки, характерни за култура Криводол. Интересна находка е култов съд с полусферична форма с три крачета. Има полирана повърхност и е богато украсен с канелюри, графит и охра (обр. 3).

№28. ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ „ВЪРХАРИ“

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев

През 2010 г. продължиха археологическите разкопки на започнатия през 2009 г. участък (Бояджиев и др. 2010). Освен това проучваната площ беше удължена с 25 м в северна и с 50 м в южна посока за да може да се установят границите на селището.

В северната периферия на селището се установи ров с изключително големи размери – дълбочина 3,80 м в древния терен и широчина над 15 м. Той обикаля цялата северна периферия на селището (в разкритата ѝ част).

В северната част изцяло бяха проучени вкопавания №23 (максимална дълбочина ~ 2 м от древния терен), 25 (максимална дълбочина ~ 1,60 м от древния терен) и 25В (максимална дълбочина ~ 1,50 м от древния терен). Продължи проучването на вкопаване 24. То има приблизително кръгла форма с диаметър ~ 7 м. В горната си част е плътно покрито с дебел слой от камъни, керамика и мазилки, който се спуска плавно към центъра му. Достигната е дълбочина от ~ 4,50 м от древния терен, като все още не е достигнато дъното му. Вкопавания №23, 24, 25 и 25В, заедно с проучените през 2009 г. вкопавания 26

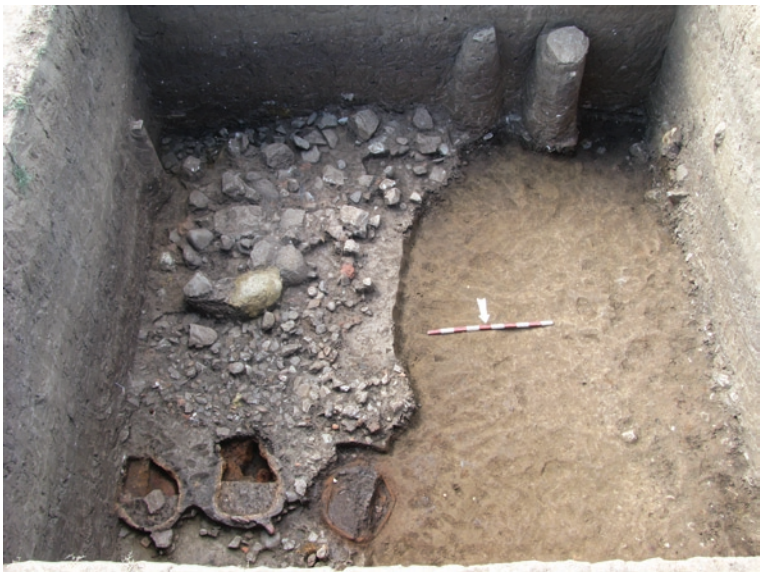

Обр. 1. Дъното на вкопаване №35 с изградени на място зърнохранилища (кв. О25).

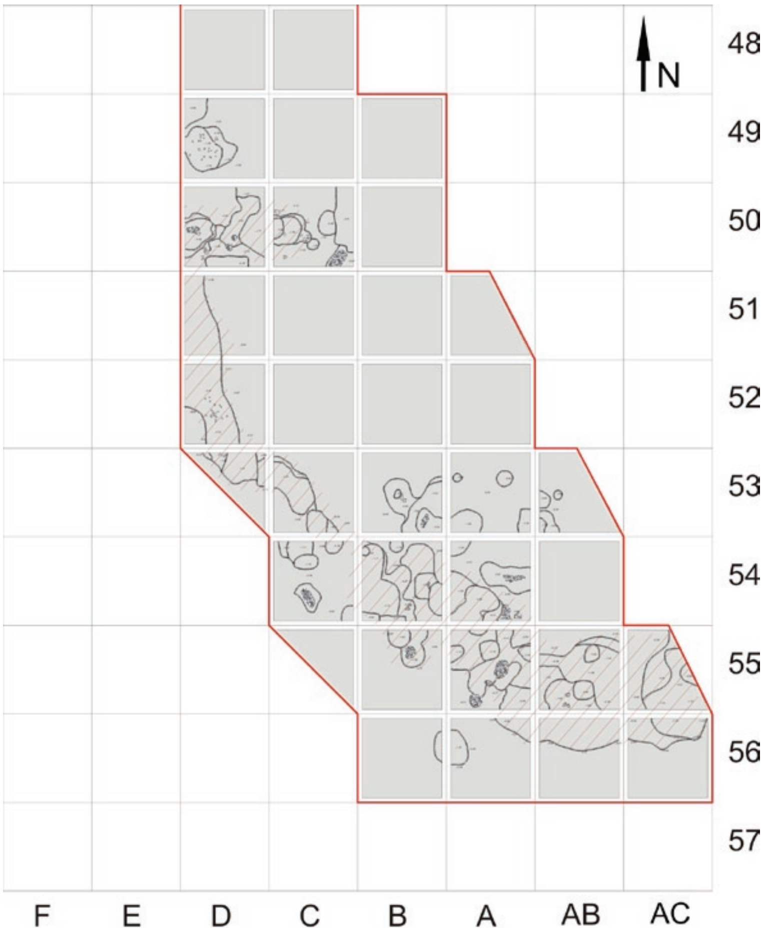

Обр. 2. Общ план на ситуацията в южното удължение на обекта.

и 29 и наземната част, оставаща между тях, образуват един общ комплекс с площ приблизително 500 м^2.

Бяха проучени и няколко комплекса в централния сектор на обекта. Най-импозантен от тях е №35-36. Досега е установена само южната му граница. Общите размери на разкритата част от комплекса са над 25x25 м. Вкопан е на ~ 2,00 м дълбочина в древния терен. Южната стена на вкопаването се спуска стъпалообразно към дъното. Дъното му е равно, покрито по цялата си площ с камъни и керамика. В него се откриха, едно до друго, три изградени на място от глина зърнохранилища (обр. 1).

С внушителни размери е и вкопаване №30 (квадрати J-K 37-40) – над 300 м^2, като е установена само източната му граница и отчасти северната, другите остават извън сервитута на пътя. Вкопано е до 1,60 м в древния терен. Източната му стена се спуска стръмно към дъното. Дъното му е сравнително хоризонтално, като в него има няколко плитки кръгли вдълбавания. Слоят непосредствено над дъното е най-наситен с археологически материали. Във вкопаването се откриха и три фрагмента от каменни бойни брадви (включително един недопробит) и една вероятна заготовка. Възможно е да са изработвани на място.

В централния сектор – между квадрати K-N 30-34 се проучиха четири вкопавания. Те са сравнително плитки (вкопани до 0,70-0,90 м в древния терен) и малки (най-голямото от тях е с размери ~ 7x3 м и има осморкообазна форма). Вкопаванията са в непосредствена близост едно до друго, като на древната повърхност между тях лежат струпвания на камъни и мазилки. До тях е и яма 10, която е изцяло запълнена с опожарени мазилки. Вероятно всички те са образували един комплекс с наземни части и плитки вкопавания.

Непосредствено от западната страна на този комплекс остава вкопаване №34, което се състои от две части. Разкрита е само източната граница на вкопаването (основната му част остава извън сервитута), но тя показва значителните му размери. Проследява се на дължина около 25 м. В южната част (34b) покрай цялата дължина на стената (около 20 м) се откри ивица, наситена с овъглено зърно, чиято концентрация е най-голяма на дъното на вкопаването. Зърното е основно еднозърнеста пшеница, която е добре очистена[1]. Тя е примесена на места с двузърнеста пшеница, уров и леща. Изглежда, че покрай ръба на вкопаването са били наредени опаковки от нетраен материал (чували?), съдържащи различни видове зърно. Северната част (34a) е наситена с керамични фрагменти. От цялото вкопаване обаче е проучена само източната периферия. Като се има предвид линията на вкопаване 34, то явно ще се свърже с вкопаване 21, проучено през 2009 г. в източната си част, като източната граница на целия комплекс надхвърля 30 метра.

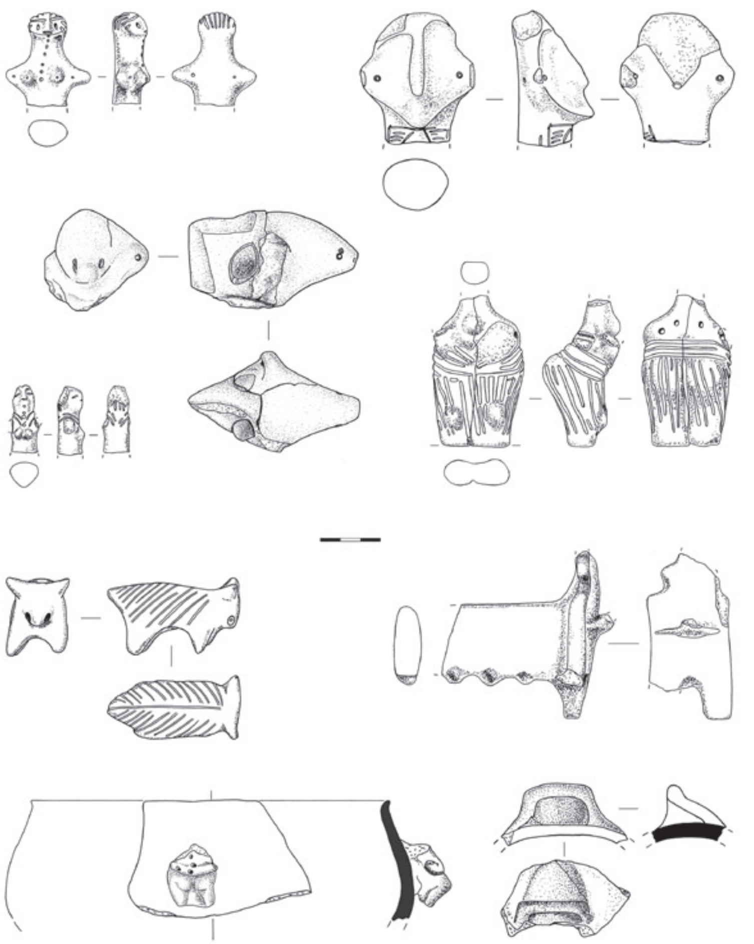

Обр. 3. Керамични находки – анторопоморфни и зооморфни фигури, „амфисбен", модел на пещ върху капак на съд.

В южна посока обектът беше удължен с още 50 м. В северната част на това удължение бяха установени три вкопавания, които са свързани с комплекс 8-11. В централната и южната част на южното удължение се очерта ситуация, различаваща се значително от тази в останалата част на обекта. Тук поредица от вкопавания с различна дълбочина – от 0,30 м до 1,50 м – са свързани помежду си, като затварят почти кръгло пространство с диаметър около 15 м (обр. 2). В това пространство върху древния терен няма почти никакви съоръжения (само 2-3 съвсем плитки ями), а археологическият материал е в минимално количество. Археологически материал се открива само в ограждащите го вкопавания, но и там количеството му е незначително. Интерпретацията на този район все още е неясна, тъй като е свързана с положението му в селището (чийто край в южна посока все още не е сигурен).

Откритият археологически материал е в огромно количество. Керамиката е богата като форми. Застъпени са различни видове украса: рисувана – с графит и боя; врязана – тя е изключително разнообразна като техника на изпълнение и мотиви; релефна – ленти, ребра, различни по форма и големина пъпки. Сравнително често се срещат антропоморфни и зооморфни издатъци. Открита бе уникална обемна апликация на седяща жена (обр. 3). Антропоморфната пластика е много разнообразна, като показва (както и керамиката) многопосочни връзки и влияния, включващи целия Балкански полуостров. Сред зооморфната пластика правят впечатление украсените с врявания фигурки, както и три фрагмента, вероятно произхождащи от т. нар. „амфисбени" (Terzijska-Ignatova 2008).

Кремъчните артефакти продължават да са в изключително голямо количество. Основно това са разновидности на халцедона като сив халцедон, зелен яспис, червен яспис, жълт яспис, пъстър яспис. Установи се, че източниците на суровини са от околните райони. Сред артефактите от местни суровини ясно преобладават отпадъците от производство, които свидетелстват за масова изработка на кремъчни инструменти. Сред ядрата най-многобройни са тези за отломъци, в различна степен на експлоатация[1]. Пластините са от еднопосочен дебитаж, с успоредни ръбове, трапецовидно сечение, прав профил. Сред ретушираните форми доминират стъргалките. Представени са още и ретуширани пластини, ретуширани отломъци. Откриват се и изделия от Лудогорски кремък (тип Равно).

---

[1] Палеоботаническите изследвания са извършени от доц. д-р Цветана Попова от НАИМ-БАН.

Застъпени са и различните видове огладени каменни иструменти (брадви, тесли, клинове, длета и др). Прави впечатление относително големият брой на фрагменти от бойни брадви (общо 13 досега), който свидетелства за напрегната обстановка, в която е живяло населението.

Във всички вкопавания се установи и наличието на овъглено зърно. Основно това е еднозърнеста пшеница, добре очистена. Освен това се срещат и уров, двузърнеста пшеница, леща, лобода.

От животинските видове са установени традиционните за епохата – говедо, свиня, овца/коза, елен[2]. Остеологичният материал е малоброен, като е запазен предимно в по-дълбоките вкопавания в северната половина на обекта, където е добре затрупан от деструкции. В по-плитките вкопавания и в южната част на обекта се срещат главно зъби, които са най-неподатливи на разлагане. Ситуацията показва, че малобройността на животинските кости се дължи на неблагоприятните за съхранението им природни условия.

Литература

Бояджиев и др. 2010: Я. Бояджиев, Д. Такорова, К. Бояджиев. Халколитно селище Върхари, община Момчилград. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 92-95.

Terzijska-Ignatova 2008: S. Terzijska-Ignatova. Double-sided zoomorphic figurines from tell Yunatsite. – Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos, XXIV, 2008, 99-105.

№29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КОЗАРЕВА МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КАБЛЕШКОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ

Петя Георгиева

Разкопките са проведоха за времето от 27.07.-14.08.2010 г. с финансовата помощ на Националния исторически музей, с участието на М. Попова, В. Данов, студенти по археология от СУ„Св. Климент Охридски“ и Е. Сиракова от НИМ.

В централната част на северния сектор в пл. кв. 1/16 и 1/17 бе проучена частично североизточната част на леко вкопана сграда от I горял късноенеолитен хоризонт. Западната част на същата сграда, частично разрушена от по-късен изкоп, бе проучена през предишни години в пл. кв. 1/2 и 1/3. До горната част на деструкциите в 1/16, 1/17 се достигна през 2009 г. През 2010 г. бе махнато реброто между пл. кв. 1/2, 1/3 и 1/16, 1/17 и бяха свалени по-голямата част от горелите деструкции в неразкопания досега участък. На повечето места не се достигна до пода на вкопаната основа. Дълбочината на вкопаването, доколкото може да се види на този етап на проучване е 60-70 см. Очертаха се ясно североизточният ъгъл, седем метра от източната стена и по-голямата част от северната. Южната стена на сградата е в неразкопан участък. Приблизителните общи размери са ширина 6 м и дължина повече от 7 м. Сградата е ориентирана в посока север-юг. От външната страна на сградата бе проследена неплътна редица от камъни, които вероятно са били наредени в долната част на стените, излизащи над вкопаването. Бяха проучени пространствата източно и северно от сградата. В тях количеството парчета от горели деструкции е значително по-малко. Керамикато, открита там е много по-слабо вторично опалена. Подовото ниво на този хоризонт в участъка извън сградата може да се проследи

---

[1] Обработката на кремъчния материал е извършена от гл. ас. д-р Станимира Танева от НАИМ-БАН.

[2] Изследването на остеологичния материал е извършено от доц. д-р Лазар Нинов от НАИМ-БАН.

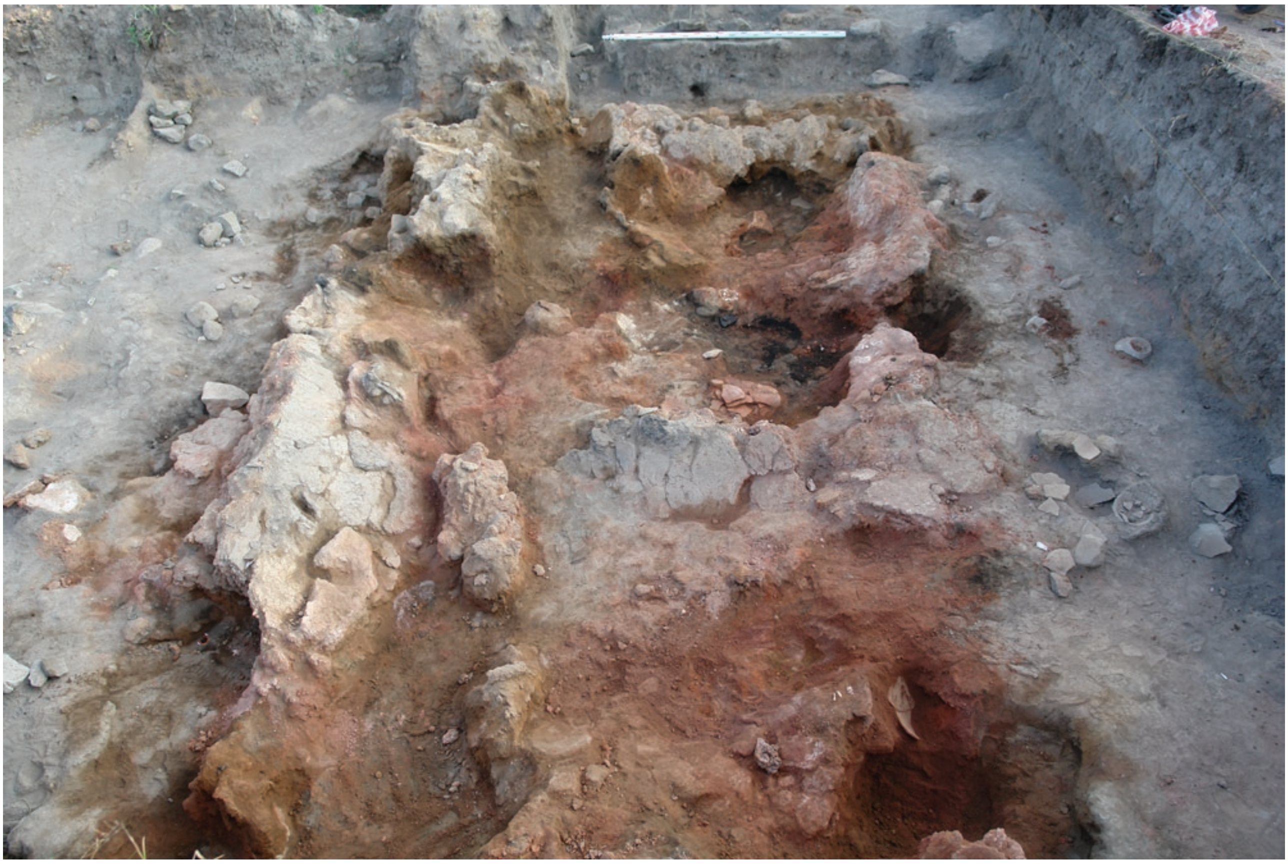

Обр. 1. Козарева могила. Част от къснонеолитна горяла сграда от първи хоризонт.

по нападали извън вкопаването деструкции, малко пепел и въглени. Горелите деструкции запълват вкопаването и на места излизат над него. Това са предимно натрошени стени, направени от глина, омесена с голямо количество слама и части от елементи, направени от по-плътна глинена смес с малко органични примеси или без такива. В горната част на строителния хоризонт те са ситно натрошени, примесени с кафява пръст, а в долната – големи парчета, които изглеждат като голяма натрошена плоча. Въпреки, че има много големи добре запазени парчета, дебели до 25 см, на малко места личат отпечатъци от дървена конструкция. Възможно е това да се дължи на твърде порьозната структура на горелите стени, които се резрушават лесно и повечето от отпечатъците от дърво да са се натрошили. Има следи от греди и колове с различни дебелини – от 5 до 15 см, но те не дават ясна представа за конструкцията. Големите парчета от стени са с отлично запазени, огладени горни лицеви повърхности, докато долните, при повечето за разрушени при падането. Само при едно от парчетата при вдигането се различаваха обрушени отпечатъци от колове. Тези стени са изградени от пласт глина, дебел 3-5 см и постепенно доизграждани на пластове от по 0,5-1 см. Големите парчета лежат нападали във вкопаната част на сградата, като част от тях са хоризонтални, а други наклонени. При парчетата от източната и западната страни на сградата посоката на наклона следва посоката на вкопаването – източните са наклонени на затад, а западните – на изток (обр. 1). На много места има парчета, нападали едно върху друго. На този етап на проучване, преди окончателното вдигане на всички деструкции и проучването на евентуалните субструкции, може да се каже, че горелите парчета биха могли да бъдат както от вертикални стени, така и от хоризонтален под от горен етаж на сградата. В северната централна част на сградата се достигна до деструкции от съоръжение, градено както от глина с много органика, така и от по-плътна глина. То не е проучено окончателно. В горната част на деструкциите му на различни дълбочини има много парчета от обмазано огнище, направето от глина с неорганичен опоснител. Те лежат сред деструкции от стени от глина с много органика. Възможно е това да е разрушена пещ.

В рамките на проучения участък от сградата бяха открити много фрагментирани и по-малко напълно запазени съдове – два, единият от които е заварен от пожара недовършен. Други интересни находки са: добре запазена култова масичка с очертани с врязвания очи от едната вертикална страна, отлично огладена, перфорирана в средата рондела от човешки череп, два предмета, подобни по форма на прешлени за вретено, направени от глава на бедрена кост, фрагмент от орнаментирана с врязани линии глинена фигурка и др. Находките не се различават съществено от откритите досега в другите участъци на горелия хоризонт. Това потвърждава изказаното предположение, че цялото селище по времето преди пожара се е произвеждала керамика.

№30. ГЕОФИЗИЧНО И АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ ПРИ ИЗВОРА ХАЛКА БУНАР ПРИ С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ. НЕОЛИТНИ СТРУКТУРИ

Атанасиос Сидерис, Милена Тонкова

Изминалият сезон бе вторият на съвместната експедиция на НАИМ при БАН и Фондация на елинския свят, Атина за археологическо проучване на обекта при Халка Бунар. През изминалия сезон разкопките бяха подкрепени и с финансиране по проект на община Братя Даскалови. Това удължи тяхното времетраене – 70 дни, и утрои обичайната работна сила – работниците достигнаха 70 души. Проучванията бяха извършени в 7 сектора – два стари и пет нови. Екипът от специалисти, освен д-р М. Тонкова и д-р А. Сидерис, включваше и още шест археолози от българска страна и двама от гръцка страна. Научен консултант върху проблемите на неолита е проф. В. Николов.

На обекта има останки от различни периоди: от късния неолит, ранножелязната, класическата и ранноелинистическата епоха. Римската епоха засега е представена само с отделни монети (срв. Тонкова, Сидерис 2010 и статията в настоящия сборник).

В два сектора – IV и I продължи проучването на неолитните структури, локализирани през 2009 г. В сектор IV (в източната част на обекта) продължи проучването на неолитна къща 1, нарушена от голяма елинистическа яма. В сектор I (в западната част на обекта) бе проучена голяма негативна структура под пласт с ранноелинистически материали. В новия сектор VI, разположен на 40 м северно от сектор IV, започна проучването на втора неолитна постройка, която бе наречена „Неолитна къща 2“.

Сектор IV. Неолитна къща 1. През 2010 г. общата проучена площ в сектора бе 220 м2. Къщата заема нейната най-широка централна и североизточна част. Проучванията показаха че тя не се развива извън този участък. В североизточната част на петното от деструкции бе документиран ъгъл от паднали мазилки, чиято връзка с къщата не можа да бъде установена. Бе документирана една дупка от греда в средата на източната стена, с диаметър 9 см и дълбочина 27 см от подовото ниво. Приблизителните размери на къщата са 7x8.5 м с главна ос ориентирана север-юг. Бяха открити съдове и каменни оръдия на труда, аналогични на откритите през предишния сезон. Общо в къщата бяха открити *in situ* 12 запазени съда и десетки фрагменти от други.

В заключение може да се каже, че къща 1 е относително голяма, с под покрит поне отчасти с огладена глина и стени от клони и глина, крепени през известно разстояние от дървени греди, която е загинала при пожар. Откритите находки – съдове, каменни оръдия на труда, глинени прешлени за вретено и мъниста, позволиха структурата да бъде отнесена към култура Караново III, от началото на втората половина на VI хил. пр. Хр. (срв. Тонкова, Сидерис 2010). Тя е свидетелство за най-западното разпространение на културата. Това е и най-ранното време на заселване на тази част от обекта.

В района на къща 1, но извън нея, бяха открити фрагменти от антропоморфни идоли и култови масички и малък коничен печат с пет точки в основата си, с паралели в Еменската пещера и Аспровалта в Македония. Някои от тези находки, намират аналози в култура Караново III-IV, но повечето попадат във фазата Караново III.

Сектор VI. Неолитна къща 2. В този нов сектор, проучванията следваха значителни геомагнитни аномалии, документирани от инж. Н. Тонков. Проучена бе площ от 315 м2. Бяха разкрити деструкции от втора обширна постройка от късния неолит (култура Караново III), нарушени на места от 20 ями от

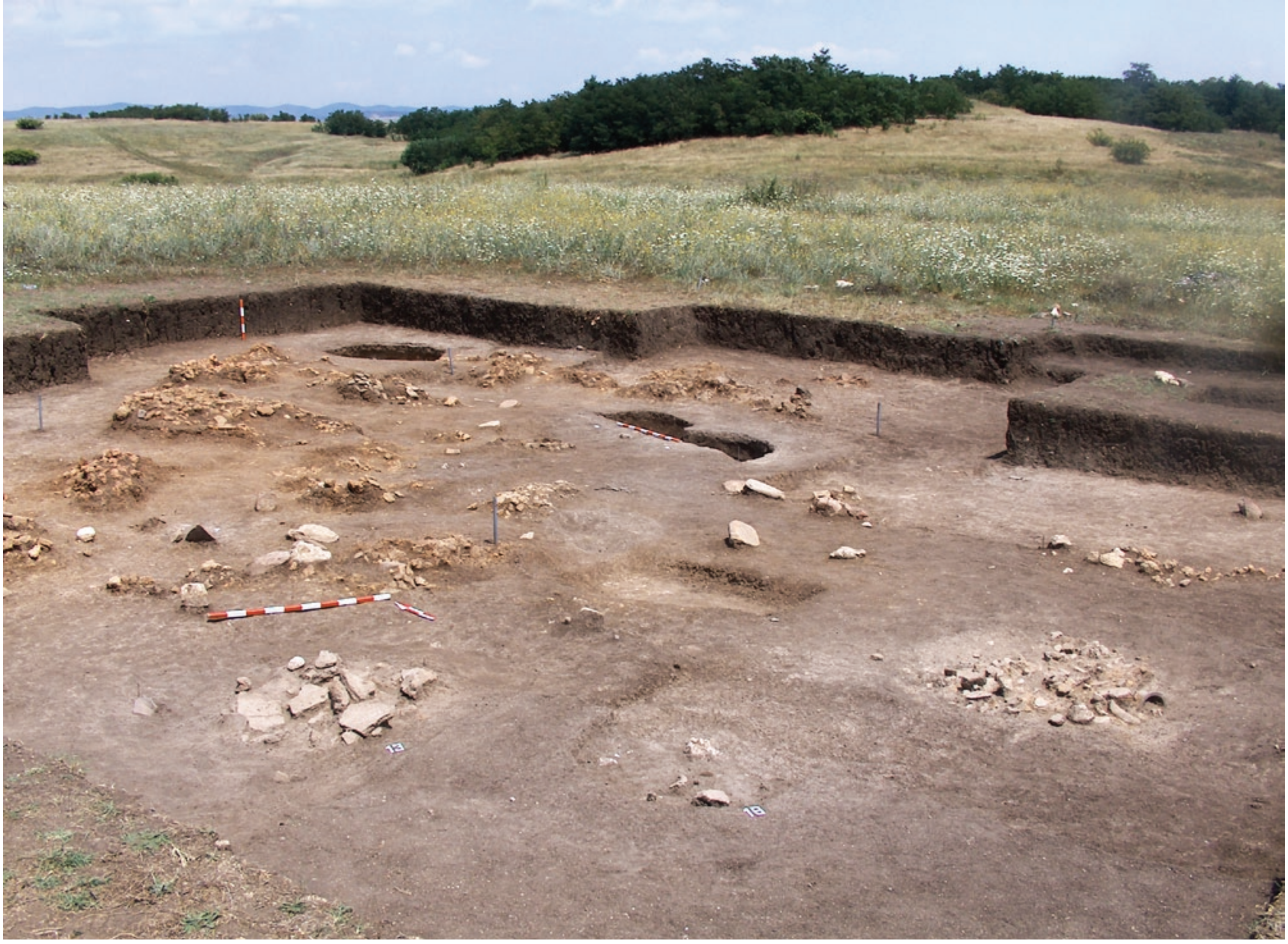

Обр. 1. Деструкции от къснонеолитна къща 2 и ями от класическата епоха.

късната фаза на ранножелязната и от класическата епоха.

Неолитна къща 2 се намира на 40 м на север от къща 1. Разкритите на терена деструкции, комбинирани с данните от геомагнитното проучване, дават възможност да се определи формата и размерите на постройката: правоъгълник с размери 9.6 х 6.4 м, т.е. с приблизителна площ от 60 м2. Ориентирана е на СИ/ЮЗ. Най-добре са запазени деструкциите от северната стена (обр. 1), проследени по протежение на 10 м и към вътрешността на къщата в ивица от около 2 м. Отухлените мазилки са леки, с много органика. В останалите части на жилището бяха документирани петна от мазилки и многобройни находки, открити *in situ*. От оборудването на къщата има следи от още две предполагаеми съоръжения. В централната северна част на деструкциите, непосредствено до северната линия на стената, бе документиран участък от големи късове отухлена глина, вероятно от пещ, с приблизителни размери 2/2 м. Проучването ѝ предстои. Цялата южна част на къщата е нарушена от по-късния ямен комплекс. Мястото на южната стена може да бъде предположено въз основа на петна от мазилки, инвентар и от геофизичните данни. От тази страна вероятно е бил и входът на жилището.

В неолитна къща 2 бе открит многоброен инвентар – над 100 артефакта, от които над 50 каменни оръдия на труда, 5 хранилища, над 31 кухненски и трапезни съдове и др. Съдовете са разлати паници с високи крачета, сферични съдове, съдове върху висок кух крак, халби и кани, вани, големи по –груби съдове с ноктена украса и др. Сред най-представителните находки са култова масичка с украса от врязани орнаменти (обр. 2) и два антропоморфни идола от глина и от мрамор (обр. 3) (срв. Николов 2006, 59, обр. 85). Находките се отнасят към късния неолит и са типични за култура Караново III. Както и при къща 1, има многобройни свидетелства, че къща 2 е загинала при пожар: отухлени мазилки, разпукани от високата температура хромели, промяна на цвета на хромели, съдове и кости.

Сектор I. Вкопана неолитна структура с по-малки вкопавания към дъното. Намира се в източната част на сектора, под пласт от ранноелинистическата епоха. Има овална форма с размери

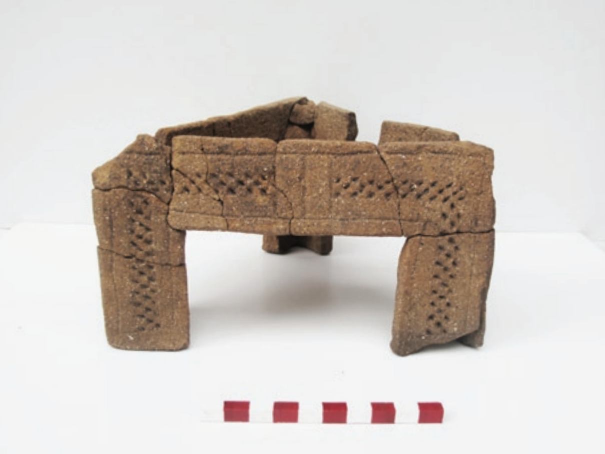

Обр. 2. Култова масичка от къща 2.

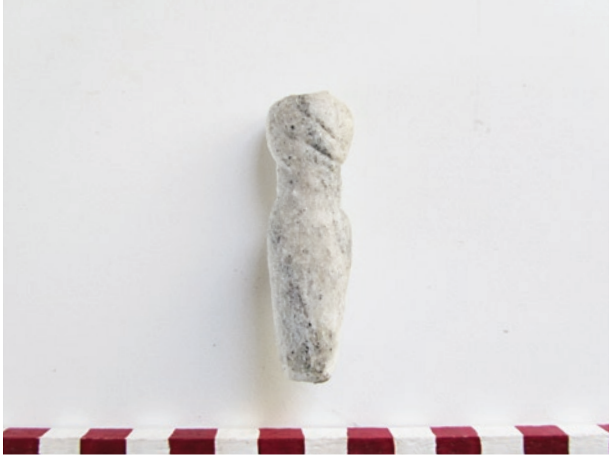

Обр. 3. Антропоморфен идол от мрамор от къща 2.

10х5 и дълб. 0.30 – 0.50 м. Пълнежът ѝ е от черна сбита пръст с многобройни варовикови камъчета, фрагменти от съдове, култови масички, каменни оръдия на труда, животински кости. Керамиката е предимно в нюансите на черно, черно – кафяво и бежово. Материалът в малките ями на дъното ѝ има същия характер. По форма, вид на пълнежа и характера на депозитите, негативната структура от сектор I се доближава до подобни комплекси от късноенеолитния обект (фаза Караново III-IV) при с. Сърнево, Старозагорско (срв. Бъчваров, Тонкова и др. 2010 и статията в настоящия сборник). Те са интерпретирани като ритуални комплекси.

Вкопаната неолитна структура се намира в западната част на обекта и отстои на 60 м от неолитна къща 1, на 100 м от неолитна къща 2 и на 200 м от извора. Материалите, открити в негативната структура са синхронни на откритите в къщите, т.е двата комплекса, различни по характер, са съществували едновременно и са част от една селищна единица.

Литература

Тонкова, Сидерис 2010: М. Тонкова, А. Сидерис. Съвместни българо-гръцки проучвания на обект от I хил.пр.Хр. и неолитната епоха при извора Халка Бунар, с. Горно Белево, община Братя Даскалови, Старозагорска област през 2009 г. – АОР през 2009 г., София, 2010, 195–199.

Николов 2006. В. Николов. Култура и изкуство на праисторическа Тракия. Пловдив 2006.

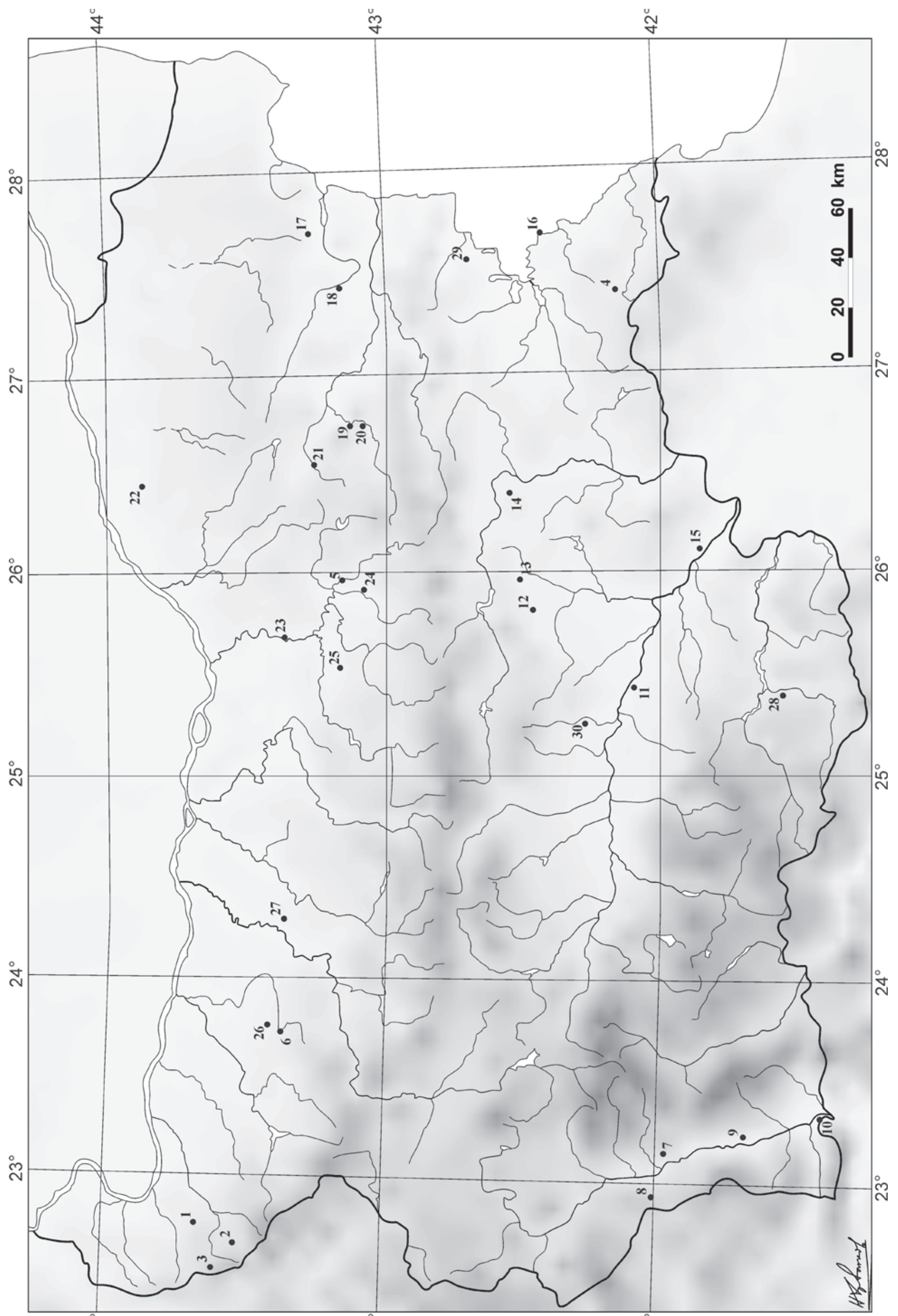
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0
20
40
60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30

Карта 1. Раздел Праистория.

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

БРОНЗОВА ЕПОХА

№1. ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ДЯДОВО ПРЕЗ 2010 Г.

Диана Гергова, Хитоши Камуро, Кънчо Кънчев, Татяна Кънчева-Русева,
Димитър Генов, Николай Дерменджиев, Стефан Джамбазов,
Огнян Малинов, Шуничи Мияхара, Хирокацу Ватанабе,
Тору Шибата, Юсуки Дои, Масао Семмото, Манами Сано

Археологическите проучвания на селищната могила при с. Дядово през 2010 г. бяха проведени от 27 август до 19 септември. 21 сезон на проучванията бе първият, финансиран от Japan Society for the Promotion of Science (JSPS) по тригодишен проект „Изследване на археологическия и природен контекст на началния период на бронзовата епоха чрез анализ на археологическите материали от селищната могила Дядово". В проучванията участваха студенти от Токайския университет, Политехниката в Томар, Португалия, СУ и Класическата гимназия, София.

Основни задачи на проекта и на проучванията през 2010 г. бяха:

1. Георадарни изследвания за проследяване върху цялата селищна могила на установаните при сондажи през 2007 и 2008 година два периферни рова – 1 и 2 от къснохалколитната и раннобронзовата епоха, както и на евентуалното съществуване на други подобни структури.

2. Почистване и документиране на профилите на три сондажа, проучвани през 1995 г. (Ями 1, 2, и 3 в централната част на могилата) и събиране на образци за датиране с С14.

3. Продължаване на стратиграфските наблюдения в Западния сондаж на селищната могила по линия О/14-5.

4. Идентифициране на суровините на каменните оръдия, открити при досегашните проучвания.

5. Разширяване на петрографските анализи на керамиката от раннобронзовата епоха.

6. Взимане на проби от естествени глинени депозити за сравнителен анализ с керамиката от раннобронзовата епоха.

Рововете

Направените изследвания с георадар по 16 профила в източната част на могилата от Х. Ватанабе, както и по два профила в западната част на могилата, добавени към получените през 2005 и 2006 година резултати от геофизичните изследвания, установиха съществуването на сложна система от ровове. Ров №1 и 2, констатирани при по-ранните сондажни проучвания, продължават в северна и южна посока и вероятно са ограждали цялото селище върху могилата. Те могат да бъдат определени като периферни. Един или два рова в основата на могилата (външни ровове 1 и 2) вероятно са отделяли обитаваната част на селището от ниския и мочурлив околен терен. Неочаквани резултати бяха получени при археологическата верификация на геофизичните аномалии в Западния сектор.

В югозападната перифрия на могилата, в кв. О 7, бе уловена част от източната дъга на още един ров, облицован с камъни, който със западната си част излиза извън границите на селищната могила. Неговото проучване ще бъде осъществено през следващия сезон.

Като се имат предвид и трите вътрешни рова от средната бронзова епоха, проучени в края на XX в. в източната част на могилата – един вътрешен, облицован с камъни, в югоизточната част, и два концентрични в североизточната, очевидно селищната могила при с. Дядово показва съществуването на сложна система от ровове още от края на халколитната епоха, както и на интересни урбанистични решения през раннобронзовата епоха.

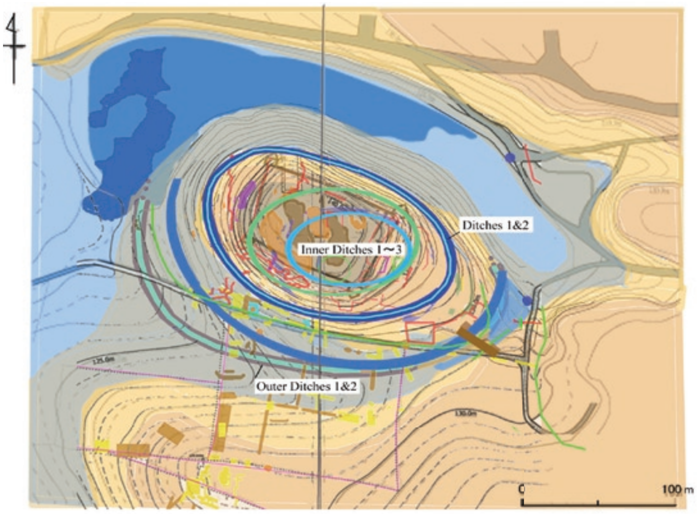

Обр. 1. Реконструкция на системата от ровове по геофизичните проучвания.

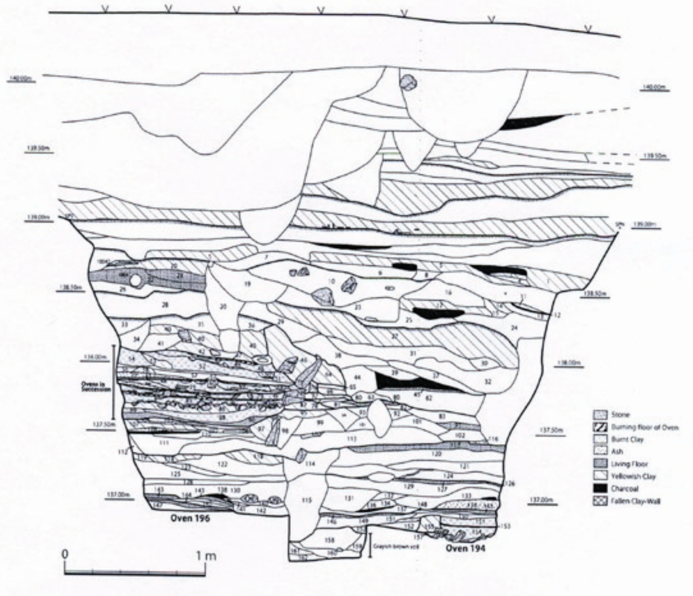

Fig. 6 The Profile of the West Wall of Test Pit No. 3 in K/23 (S=1/30)

Обр. 2. Западен профил на яма 3.

Стратиграфия

Новото почистване и документиране на профилите в ями 1, 2 и 3 (1995) бе направено с оглед получаването на абсолютни дати за края на халколита, за преходния период между късхалколитната и раннобронзовата епоха, и началото на раннобронзовата епоха.

Бяха събрани 20 проби – 17 от трите ями и 3 от западния сондаж (кв. O/14-13), анализирани в „Paleo Labo Co., Ltd“ с AMS (Accelerator Mass Spectrometry).

Пластове 10 и 11 в яма 1 се отличават от по-горните по цвят и състав, предполагат хиатус в обитаването на могилата между късхалколитната и раннобронзовата епоха. Пласт 11 е датиран чрез C14 – 3241-3103 cal BC.

Две дати от късхалколитната епоха (14 и 15) – 4450-4344 cal BC и 4465-4361 cal BC, сочат, че съществуващият между двете епохи хиатус в Дядово е от повече от 1000 години.

В яма 2, под пода на жилище 22 (дълб. 137.85 m), изследвано през 2007 г. бе намерена погребана керамична структура – правоъгълна яма с една трета от дълбока купа, положена церемониално във връзка с изграждането на жилището. Двете дати от пълнежа над погребаната структура са 3032-2918 cal BC и 3031-2916 cal BC.

В яма No. 2 на преходния период принадлежат пластове (60-63) – едрозърнести, тъмнокафяви. Проба от пласт 65 го датира към 4461-4355 cal BC.

Множеството пещи лежащи една върху друга в яма No.3, вероятно са свързани с намиралата се тук една от най-важните за обитаване части на селището през ранната бронзова епоха. Четири проби от пластовете под групата пещи дават 3100-2900 cal BC – датировка, която кореспондира на погребаната керамична структура и е най-късната.

Частично проучени са пещи 194 (PL.4) и 196 (PL.5).

В югозападната част на могилата, в кв O/14-13, бяха проучени две пещи, едната с три преправки, с подложки от дребни камъни и керамични фрагменти от халколитната и раннобронзовата епоха, югоизточната част на кв. O 13, и втора – непосредствено до античната крепостна стена. Пробите, взети под основите на двете пещи са датирани 3027-2911 cal BC и 3027-2910 cal BC. Следите от множеството преправки дават представа за границите на селището от ранната бронзова епоха на запад, както и за съществуването и тук на активен живот.

Глинена подова замазка от халколита бе открита на 20 см под най-долното ниво от ранната бронзова епоха в кв. O13.

Всички дати C14 са разделени в три групи по 20 календарни години (95.4% вероятност): 4500-4300 cal BC, 3350-3100 cal BC, 3100 – 2900 cal BC. Най-ранните дати принадлежат на късхалколитната епоха.

Втората група е свързана със зърнестата тъмна пръст, принадлежаща към преходния период и съответсваща на Езеро 1. Третата група датира най-ранните хоризонти на селището от бронзовата епоха.

Изследванията на каменните оръдия от Дядово показват тенденция за всеки вид оръдие да се използват различни суровини. За установяване на произхода на суровините за производство на керамика, в района на могилата бяха взети проби от 11 места. Те не оказаха с необходимите производствени качества. През следващия сезон работата по идентифицирането на находищата на глини и минерали, използвани като примеси при производството на керамика ще продължи.

Литература

Гергова 2008: Д. Гергова. Селищната могила при с. Дядово, Новозагорско. Системата от ровове в устройството и функциите на селището от бронзовата епоха. – В: Археологически и исторически проучвания в Новозагорско. Т. 2. Исторически Музей Нова Загора. Агато, 2008, 14–20.

Semmoto et al. 2010: M. Semmoto, T. Shibata, H. Kamuro. A Note on Petrographic Temper Analysis of Bulgarian Prehistoric Pottery, Tokai Shigaku (The Historical Study of Tokai University), 44, 2010, 105–118.

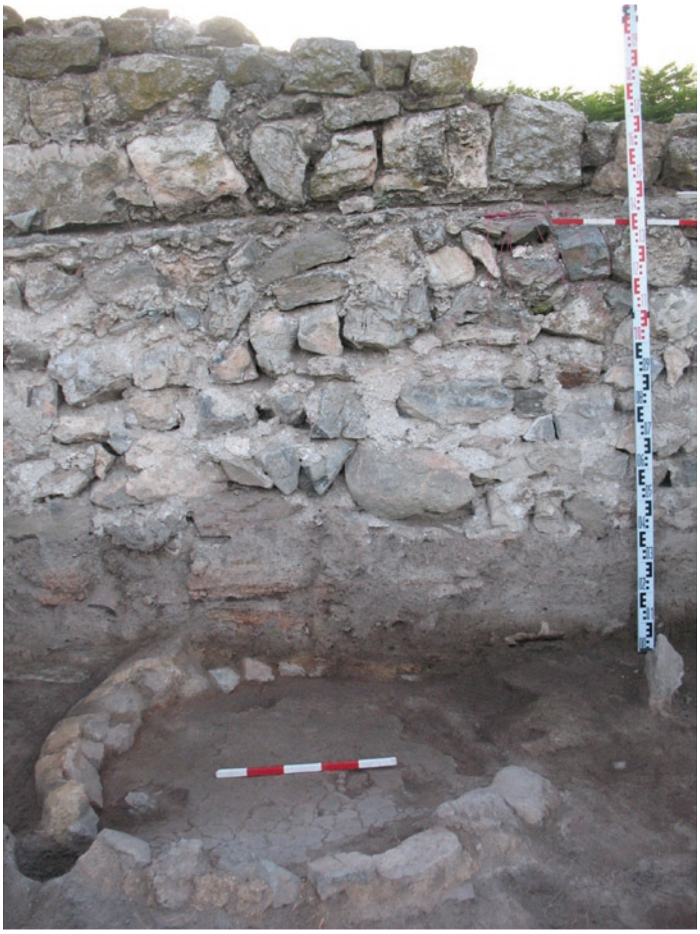

Обр. 3. Пещ от раннобронзовата епоха и античната крепостна стена в сондаж „Запад“

№2. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ГРИНДУР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. АНТИМОВО, ОБЩИНА ВИДИН

Стефан Александров, Венцислав Динчев, Таня Христова, Фионера Филипова, Илко Цветков, Оленка Миланова, Николой Казашки, Александър Манев

Спасителните археологически проучвания бяха свързани с процедура по предоставяне на Разрешение за търсене и проучване на подземни богатства – строителни материали, свързани с изграждането на инфраструктурата на Дунав мост-2. Процедурата обхваща площ от около 1000 дка, разположени в м. Гриндур, землище на селата Кутово и Антимово. Теренът представлява издигната до около 4-5 м над околния равен терен пясъчна дюна с дължина около 2 км и широчина до 1 км, образувана след оттеглянето на р. Дунав в сегашнното ѝ корито. В българската геологична литература подобни форми са известни като „***гредове***“ (обр. 1а). Проучванията бяха извършени от два екипа, под ръководството на Ст. Александров и В. Динчев, **а двата отчета са обединени в настоящия текст**. Археологически структури и материали бяха открити в западната част на обекта, в района на третото, най-издигащо се възвишение – **сектор I**, и в по-ниския участък западно от него – **сектор II** (обр. 1б).

I. Обект от ранната бронзова епоха

В четири от заложените пет сондажа на възвишението (Сектор I) се откриха археологически

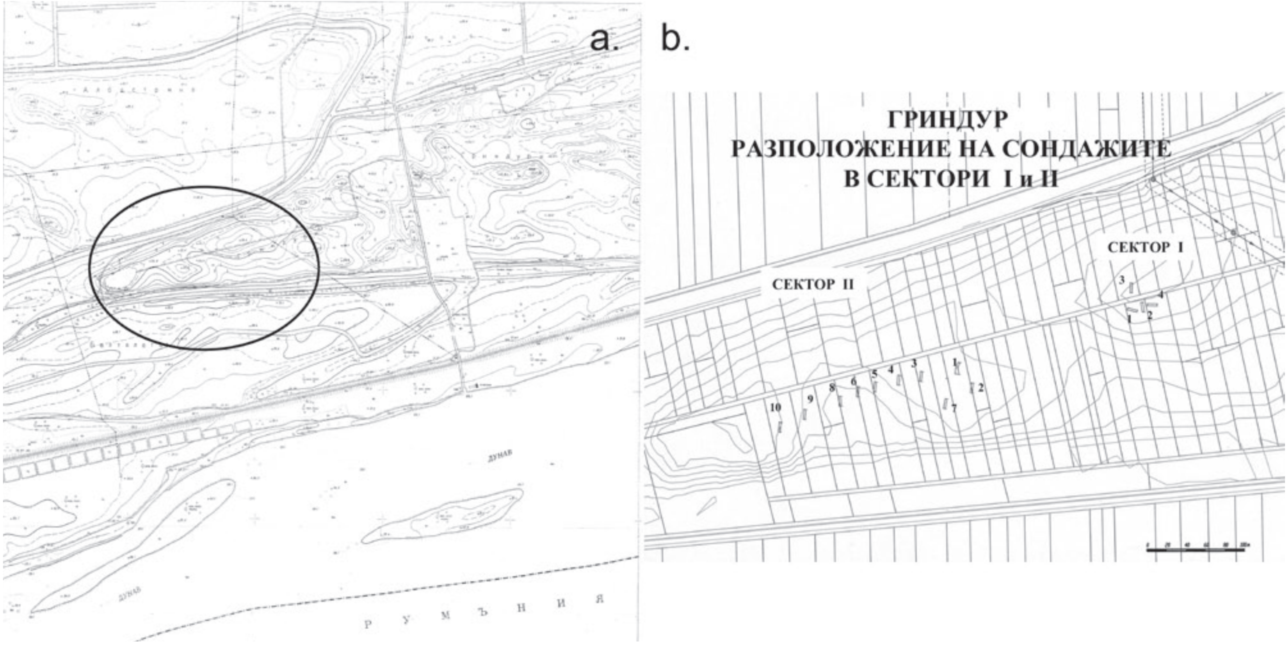

Обр. 1. Местоположение на обекта и разположение на сондажите.

структури. В по-голямата си част те се отнасят към Ранната бронзова епоха (III хилядолетие пр. Хр.), В ***Сондаж I/1*** бяха проучени вкопани структури, запълнени с керамика, животински кости и по-малко мазилки, и камъни. В тях се разкриха и четири керамични чашки. В централната част на ***Сондаж I/2*** беше проучена още една яма, вкопана в пясъка, в която са поставили кости от едри животни, керамика и мазилки. Подобна вкопана структура беше проучена и в ***Сондаж I/3***, в която е поставен фрагментиран керамичен съд – амфора, с големи размери и богата врязана украса. По-отдалечена, но с аналогичен характер е и ямата с правоъгълна форма, открита в най-западната част на проучваната площ – Сондаж ***II/10***. Тя е запълнена с керамични фрагменти, работени на ръка. В нея беше открита и малка керамична чашка.

Керамичният комплекс представя чаши с висока лентеста дръжка (обр. 2.1-4), купи (обр. 2.7, 8), амфори (обр. 2.6), дълбоки съдове (обр. 2.5). Правят впечатление както богатството на орнаменталните композиции, така и фактът, че те покриват възможно най-голяма част от повърхността на съда. Следва да се отбележи и относително големия процент на щнуровата украса (обр. 2.7, 8). Като цяло, най-близки паралели на материалите откриваме в селището Бранец на север от р. Дунав.

Описаните вкопани структури и откритите в тях материали датират от Ранната бронзова епоха, по-точно втората четвърт на III хил. пр.Хр. Характерът на материала и посочените паралели позволяват той да се отнесе към култура Коцофени, фаза II.

II. Селище от ранното Средновековие

В ***Сондаж I/4*** беше проучено отоплително съоръжение, изградено от добре подредени в правоъгълна форма по-едри камъни, а между тях и дребни, между които са поставени преизползвани антични тухли (обр. 3.1). Западно от това съоръжение, в по-ниския участък – ***Сондажи II/4 и II/9*** бяха открити още три отоплителни съоръжения (обр. 3.2-4). Всички те са изградени от камъни и преизползвани антични тухли. Разлика се наблюдава във формата и големината им. Те са с правоъгълна, овална и кръгла форма. Под камъните на едно от тях бе открито и желязно ножче, а в друго е преизползвана база от антична колона за направата на каменния перваз. В близост до най-малкото съоръжение бяха открити камъни, вероятно от зид на сграда, до които се разчистиха цели и фрагментирани керамични съдове от същия период.

Керамиката е представена от няколко цели гърнета (обр. 3А) и фрагменти от гърнета (обр. 3В), формовани изцяло на ръка или дооформяни при бавно въртене на колело. По своите характеристики и облик комплексът намира паралели от територията на България (Якимово, Вълчедръм), Хърватска (Винковци), Гърция (Олимпия), Словения, Словакия и др. Най-общо датировката на селището би могла да се постви в 7-8 в., като екипът не изключва и възможността за датиране дори в края на 6 в.

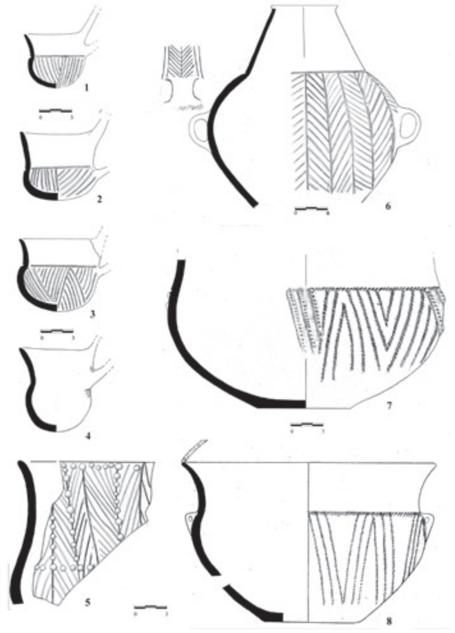

Обр. 2. Керамика от ранната бронзова епоха.

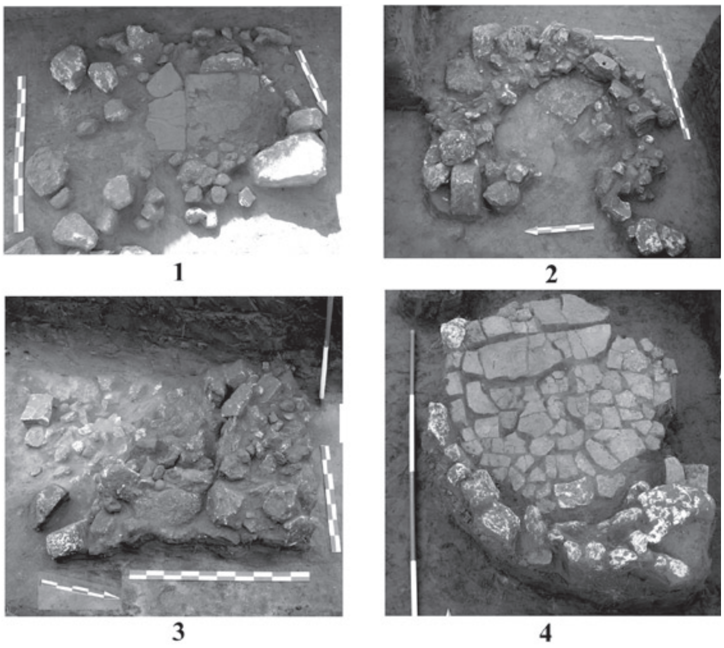

Обр. 3.1-4. Отоплителни съоръжения от ранното Средновековие.

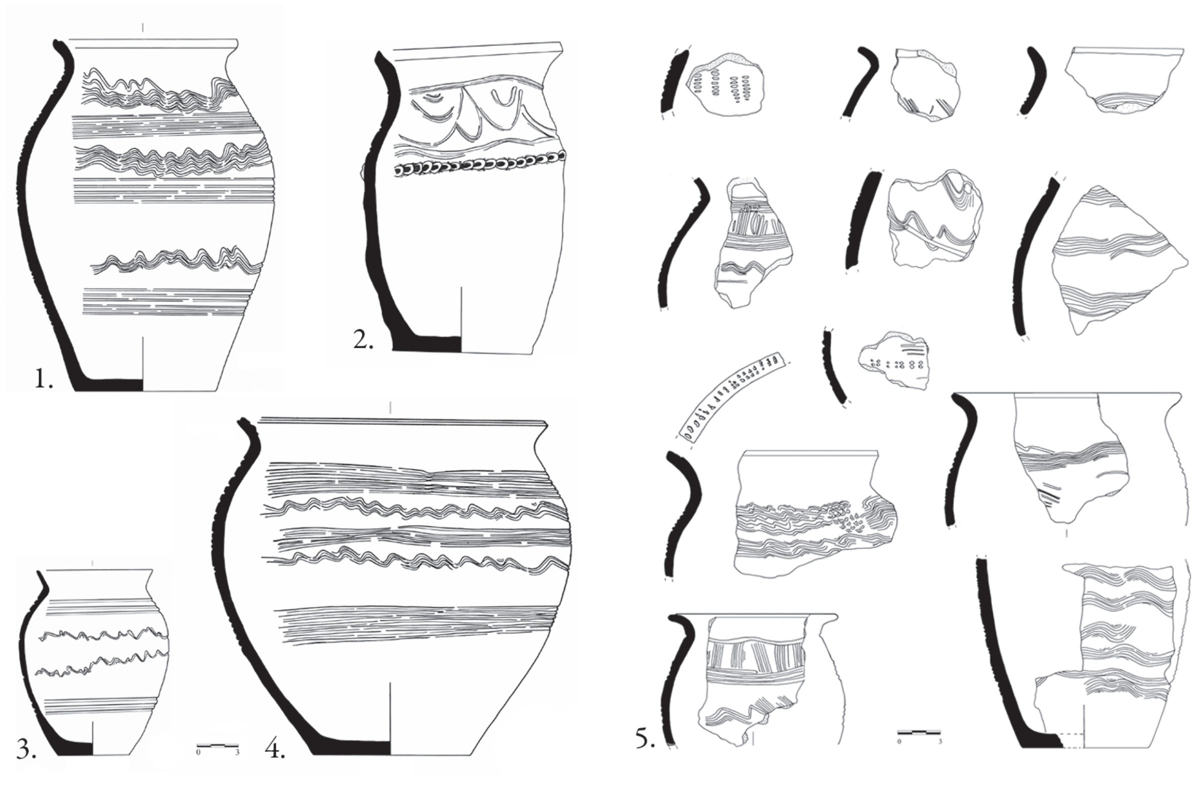

Обр. 4. Ранно Средновековие. 1,3,4 – съдове от сондаж II/9; 2 – случайна находка от обекта (?); 5. Ранносредновековна керамика.

III. Некропол с трупополагане

В ***Сондажи II/1 и II/7*** бяха открити и четири гроба с трупополагане. Начинът на погребване и позата на мъртвите, документирани в двата сондажа показва известна разлика между тях. В единия случай (***Сондаж II/7***) – един изцяло проучен и втори частично разкрит гроб, мъртвите са погребани по каноните на християнската религия –по-гръб с ръце поставени на корема и глава на запад (обр. 4.б). Във втория случай (***Сондаж II/1***) позата на двата открити скелета се различава от горепосочената.

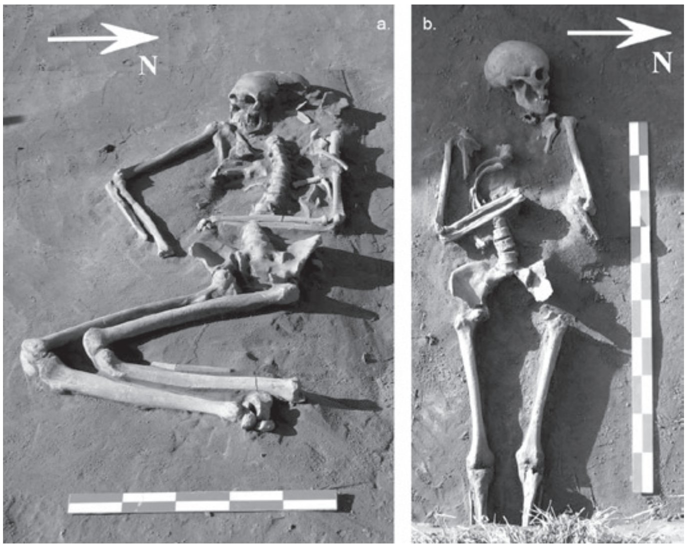

Обр. 5. Гробове с трупополагане.
а – сондаж II/1, б – сондаж II/7.

При единия гроб, мъртвият е погребан със свити в колената крака, лежащи наляво. Торсът е поставен полунадясно, като черепът също е обърнат надясно (обр. 4.а). При втория гроб скелетът не е в анатомичен ред. Липсват част от подбедрените кости и тези на ръцете, а черепът беше открит върху таза.

При изследваните гробове не са констатирани каквито и да е съоръжения. Поради характера на почвата – пясък, не личат и очертанията на гробните ями. Липсва гробен инвентар. Хронологията на некропола засега не може да бъде прецизирана, но той е по-късен от и не във връзка с ранносредновековното селище.

Проучените структури в участъка на възвишението, западния му склон и ниския равен участък на запад, показват наличието на културни останки от Ранната бронзова епоха (култура Коцофени), на селище от Ранното Средновековие, както и на християнски некропол.

№3. СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ПРИ С. СЕДЛАРИ, МАХ. ГРАДИНКА, ОБЩ. МОМЧИЛГРАД

Георги Нехризов, Георги Иванов

Селището е разположено върху надзаливна тераса на левия бряг на р. Върбица. Геоморфоложките изследвания показаха, че терасата е изградена от еднообразен фин материал, в който пясъкът и глината надхвърлят 90%. Поради слабата денудационна устойчивост на вулканските туфи и почти пълното отсъствие на едри фракции и особено на късове с друг петрографски състав, транспортирани от реката, се приема, че образуването ѝ е резултат от склонов процес – делувиален смив, идващ от намиращото се западно възвишение[1].

Обектът заема южната част на тази тераса, като по трасето на проектирания път останките му са проследени на дължина около 200 м. Спасителните разкопки се проведоха от средата на юли до началото на септември 2010 г.[2] Те бяха съобразени с резултатите от тези от 2007 г. и 2009 г. и изследванията се съсредоточиха в зоните с най-висока концентрация на археологически структури. В южната част от определената територия за обекта се проучи останала неизследвана площ около сондаж 3, който даде най-интересни резултати през 2009 г. В централния сектор се работи в 14 квадрата, още 4 квадрата бяха проучени в северната част от обекта, в съседство със сондаж 1 от 2009 г.

Както беше установено през 2007 и 2009 г. културният пласт се проследява на значителна площ, но не е хомогенен. Поройните потоци, спускащи се от склона, са размили и разнесли останките от селището, а активните склонови процеси са довели до натрупването на седимент със значителна дебелина над тях. Разкритите контексти са аморфни, без съхранени *in situ* следи от обитаване – късовете от

---

[1] Геоморфоложките изследвания бяха проведени от доц. д-р Р. Кендерова.

[2] В разкопките взеха участие А. Бакъмска от РИМ-Перник, М. Младенов, П. Минков, Н. Кечева, Ю. Пулчев и А. Драгнева – студенти по археология от СУ.

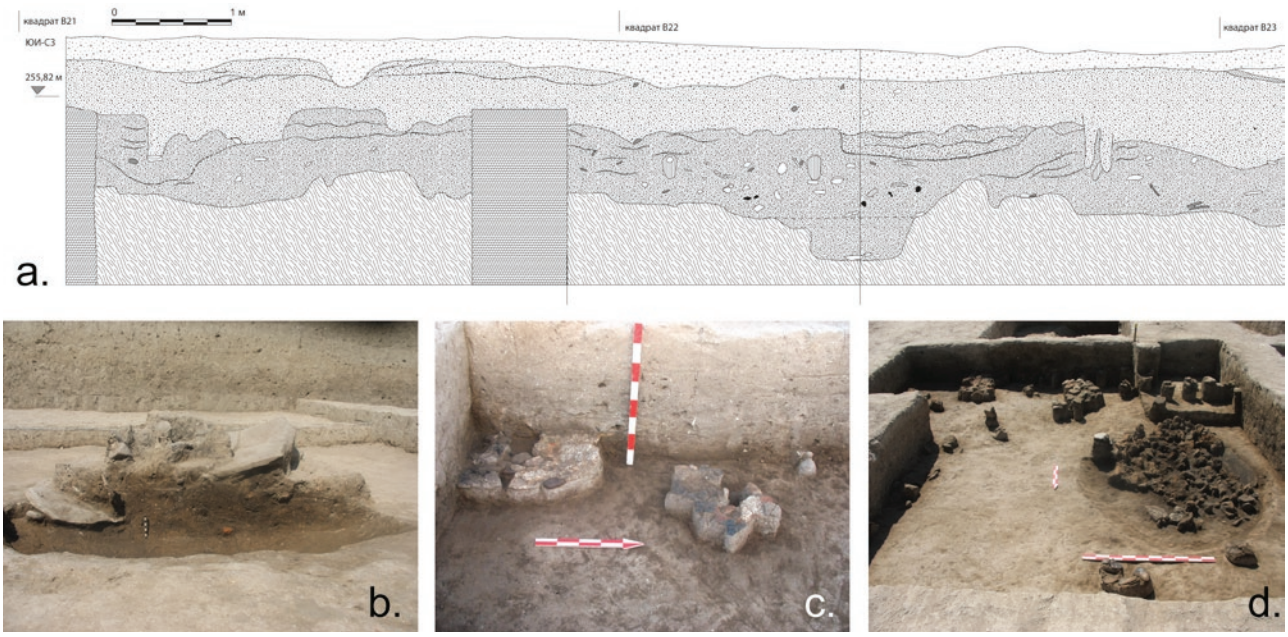

Обр.1.a. Профил квадрати В21-В23; b. Квадрат С25, вкопана структура; c. Квадрат В36, основа на огнище; Квадрат В14/В24, вкопана структура.

отухлена стенна мазилка са разнесени, а тези от замазка обърнати. Керамичните фрагменти са с обмита повърхност и обрушени ломове. Изключение правят дълбоко вкопаните структури – струпвания от камъни, късове мазилка или керамика, върху които флувиалните процеси не са повлияли така силно (обр. 1.a, b, d). Проследиха се няколко негативни контекста с овална форма, по-малките от които могат да се интерпретират като ями, докато тези със значителни размери вероятно са останки от жилища. В един случай се попадна на разположени в близост и на едно ниво две петна от запазена замазка, най-вероятно част от огнища, едното с подложка от камъни, а другото – от керамични фрагменти (обр. 1.c). На около 2 м южно бяха открити два керамични съда.

От проучените контексти от РБЕ произхожда значително количество фрагменти от керамични съдове (обр. 2), както и различни находки – прешлени за вретено, тежести за стан, кръгове от стени на съдове, керамични лъжици, част от зооморфна фигурка, част от модел на колело. Заслужава внимание един предмет с правоъгълна форма и перваз по дългите страни (обр. 3, инв.№42) – подобен от VI строителен хоризонт (с.х.) на селищна могила (с.м.) Езеро, е интерпретиран като част от калъп за отливане на „арковидна“ брадва (Черных 1979, 174, обр. 108 в; 109 л).

Единствената метална находка е шило с четириъгълно сечение. Според анализът от лабораторията на НАИМ-БАН, съставът на сплавта е от VII химическа група по Черных. Шилото е сходно по форма и размери с шилата в с.м. Езеро – повечето принадлежат на етап Езеро А (XIII-IX с.х.) и са изработени от арсениев бронз (Черных 1979, 179, обр. 107, а, з, м-ф).

Освен хромелите и многобройните речни камъни, използвани за гладилки и чукалки, каменните оръдия са представени с две тесли, две груби заготовки за брадви, малко чукче, вероятно преработено от излязло от употреба длето и подвижно точило от пясъчник (обр. 3).

Броят на кремъчните артефакти е сравнително ограничен. Два от откритите имат по-ранен облик – пластина, елемент от сърп от неолита и стъргалка върху пластина (суровина от Лудогорието) със следи от рязане на кожа от халколита. Останалите са типични за ранната бронзова епоха (РБЕ) оръдия с назъбващ ретуш и излъскване от рязане на растения. Те са изработени от местни суровини, предимно ясписи с различен цвят.[1]

Като особеност на обекта трябва да се отчете относително слабото присъствие на животински кости. Откритите пък са силно изтлели, по-добре са съхранени само част от масивните кости и зъби.

---

[1] Кремъчните артефакти са обработени от доц. д-р М. Гюрова от НАИМ-БАН.

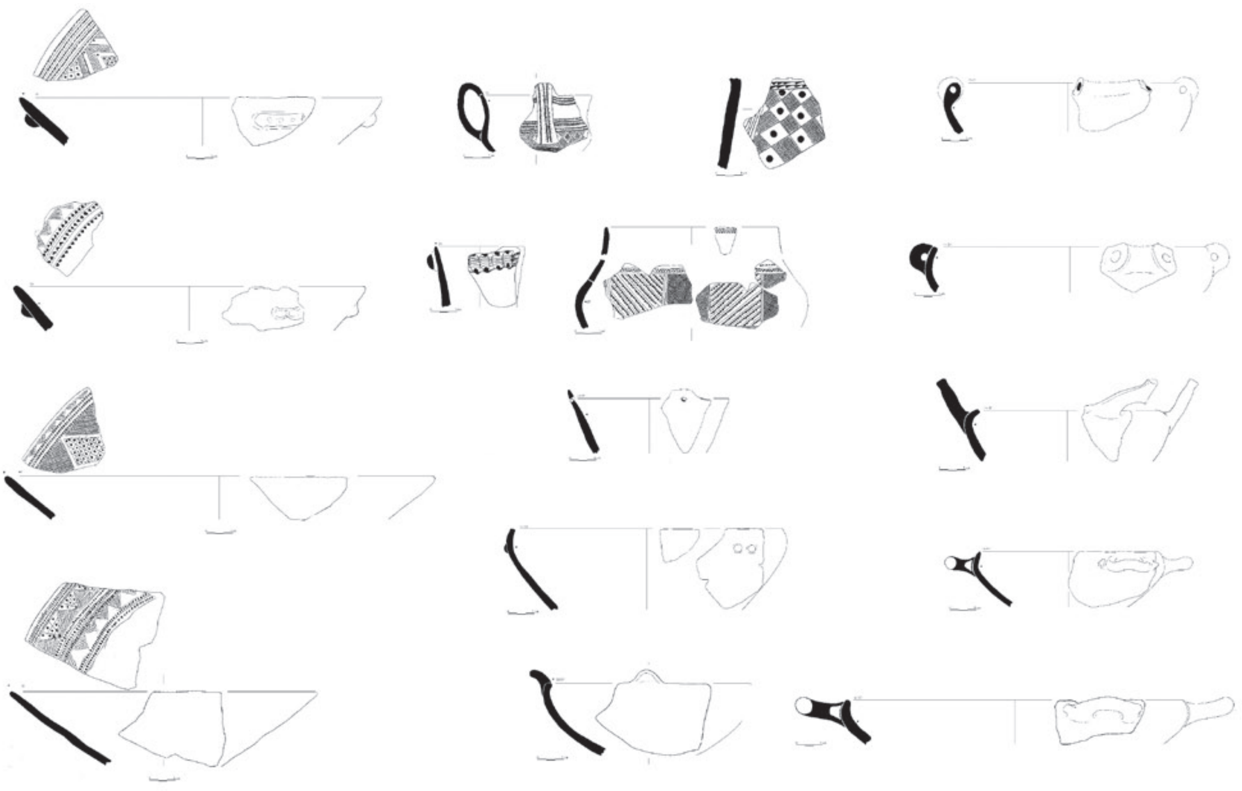

Обр. 2. Керамика.

От домашните животни са представени едри и дребни преживни, много малко свине, а от дивите животни – елен. [1]

Проведените флотации на част от седимента от няколко контекста дадоха ограничено количество материали за палеоботанически изследвания. Само в една от пробите са открити две семена от еднозърнеста пшеница, а други две – семена от плевелни растения. В три проби е установена овъглената дървесина от дъб, в две – от бряст, в други две – от дрян. [2]

Анализът на керамичния материал отново показва, че най-разпространената категория съдове са паниците. Сред тях впечатляват големите отворени паници с богата украса, нанесена чрез врязване и набождане, по-често върху вътрешната повърхност. Орнаментацията представлява сложни композиции от свързани геометрични фигури – триъгълници, квадрати, ромбове, не рядко със следи от инкрустация. Същият похват за декориране е използван и при няколко чаши с есовиден силует, както и при други категории съдове. Сред тях са дълбоките купи с прилепена към устието и пробита вертикално дръжка. Тази така обособена група съдове намира добри аналогии сред материалите от фази IV/Va и Va от Ситагри и Дикили Таш IIIb, нива 11-3 в Източна Македония.

Статистически добре представени са и коничните паници със завит навътре ръб на устието и тунелести дръжки. Сравнително по-рядко се срещат паници с хоризонтални дръжки разположени на устието, както и купи с ръб на прелома към устието. Тази група съдове също има близки паралели сред материалите от Ситагри, но от по-късната фаза Vв.

Сред керамиката изпъква група съдове, чиято външна повърхност е покрита с червена ангоба. В повечето случаи това са традиционни форми, принадлежащи към трапезната керамика, рядко с орнаментация. Този тип керамика, непозната засега от Тракия, вероятно може да се отъждестви с известната от Троя Red-coated pottery.[3]

В най-южната част на определената за изследване зона бяха проучени и 5 контекста със средновековни материали. Повечето представляват ями, запълнени с камъни, в които освен обмита керами-

---

[1] Тези наблюдения са в резултат на обработката на костите от доц. д-р Л. Нинов.

[2] Археоботаничният анализ е проведен от И. Славова от СУ.

[3] Дължим благодарност на доц. д-р С. Александров за консултациите.

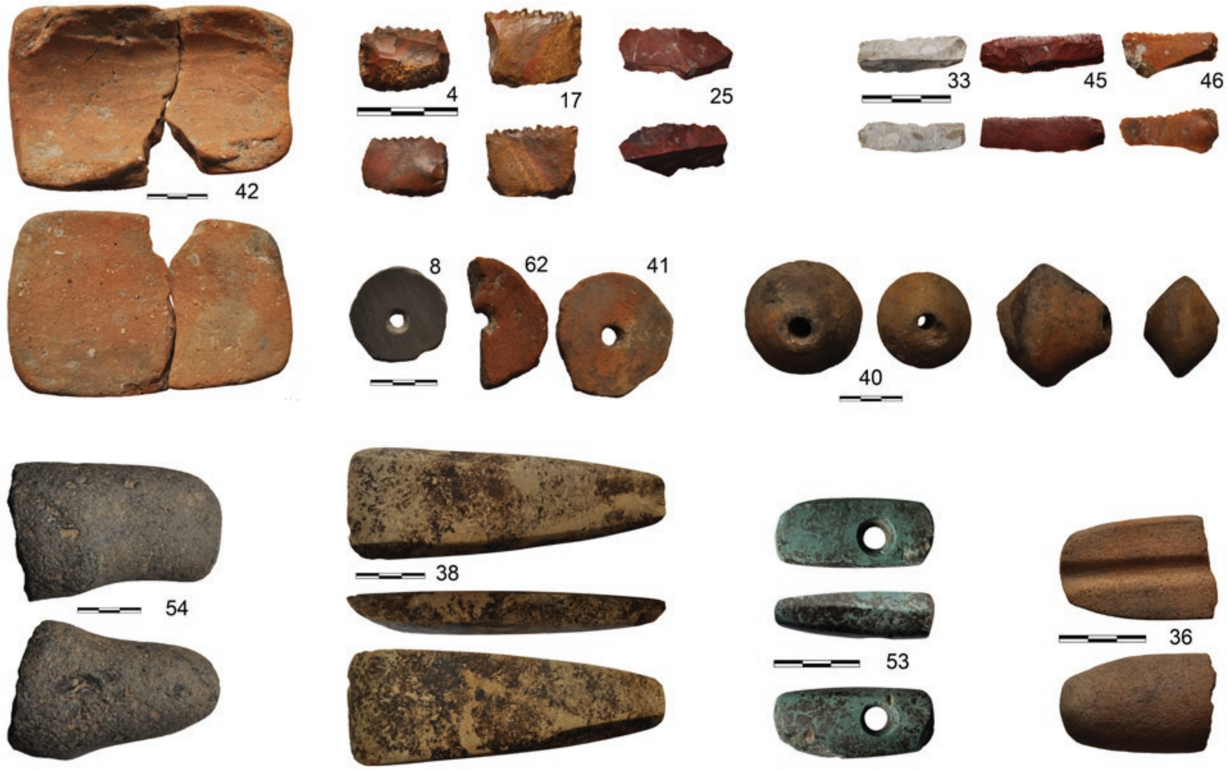

Обр. 3. Находки.

ка от РБЕ се откриха и фрагменти от XI-XII в. Без съмнение тези структури са част от комплекса от средновековно селище, некропол и ями, проучван от К. Меламед. От горните стратиграфски пластове произхожда известно количество материали от късната желязна епоха. Тези находки и намерените в южно разположения сектор, изследван от К. Меламед, подобни материали, включително бронзови монети на Маронея от II-I в. пр. Хр. са указание за определена човешка активност на това място през късната елинистическа епоха.

Литература

Нехризов, Иванов 2011: Г. Нехризов, Г. Иванов. Селище от ранната бронзова епоха при с. Седлари, Момчилградско. – В: З. Димитров (съст.). Българска археология 2010. Каталог към изложба. София 2011, 22-23.

Черных 1979: Е.Н. Черных. Метални изделия и калъпи за отливане. – В: Езеро. Раннобронзовото селище. София, 1979, 162-171.

№4. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РИТУАЛНИ СТРУКТУРИ И НЕКРОПОЛ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА И ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ В М. БАЛИНОВ ГОРУН КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО ПРЕЗ 2010 Г.

Мартин Христов, Виктория Карацанова

През изтеклият сезон се проучиха четири археологически структури и отделна площ с размери от 55 кв. м.

Структура №24. Разположена е в североизточната част на местността. В нея бяха регистрирани пет струпвания от речни камъни. Предвид начинът на подреждане – камъните образуват овали може да се предположи, че това са били дупки за дървени колове, а речните камъни са укрепвали основите им. Археологически материал не бе открит и датировката е неясна.

Структура №25 (ритуална структура №16). Разположена е непосредствено и северно от голяма могила №3. Частично нейната периферия е установена в сондаж през 2005 г. (Hristov 2010, 305). В процеса на проучване се установи, че първоначално е направено едно голямо, дълбоко вкопаване с неправилна овална форма и размери: 7,18 м С-Ю и 7,92 м И-З, като дълбочината му максимум до 69 см. На дъното му вкопаването е насипан пласт от кафяв седимент, а над него е натрупан втори от черен такъв. В тях откриха керамични фрагменти и единични дребни кости. Горната централна част е оформена като относително равна „площадка", а периферията е плитък с различна широчина ров. В северната му част са сложени три керамични съда – депонировка №4. В южната част на рова също са сложени три различни съда – депонировка №3 (обр. 1). Те, както и самия ров са покрити с речни камъни, които са основно със средни, но има и такива с едри размери.

В централната част също са сложени керамични съдове. Техният брой е четири – депонировка №1. Около тях са има речни камъни със средни размери. Източно от тях се откри още една група съдове – депонировка №2. Около тях също се откриха речни камъни със средни размери.

В цялата останала централна част камъни не се откриха, което може да се дължи на разораването и изваждането им. Другата възможност е те да не са сложени на това място. В този случай речните камъни около депонировки 1 и 2 са за укрепване на съдовете. Общият брой на съдовете е седемнадесет, заедно с чашата тип Юнаците, която беше открита през 2005 г.

Диаметърът на каменното струпване (кожух) е 7,40 м С-Ю и 7,88 м И-З. Всички открити кости и зъби в структура 25 са с животински произход и принадлежат на: говеда; овца или коза; зъб от куче.

Датировката на базата на керамичния материал е ранна бронзова епоха III.

Другите две структури са разположени в непосредствена близост една до друга и са разположени в североизточната част на местността.

Структура №26 (ритуална структура №17). Тя има овална форма. Първоначално в терена е направено вкопаване с овална форма и отстъп в източната част и размери 3,90 м С-Ю и 2,18 м И-З – за овалното вкопаване, а ширината с отстъпите е 3,18 м. След това върху дъното е сложен един ред речни камъни със средни и едри размери. В северната част върху него е сложена бронзова многоспирална гривна (обр. 2). Двата ѝ края са с елипсовидно сечение (единият е оформен като змийска глава), а средната е с кръгло. След това са сложени другите два реда речни камъни.

Кости в този структура не са открити. В седимента, които е кафяво-сив се откри дребен керамичен фрагмент. Датировката му е най-общо в желязната епоха. Бронзовата гривна се датира в V в. пр. Хр. и оттук и това е времето на изграждане на структурата.

Структура №27 (ритуална структура №18). Разположена е източно от структура 26 и има овална форма, с посока СИ-ЮЗ. Тук също е направено плитко вкопаване с ориентация СИ-ЮЗ и размери 5,20 м СИ-ЮЗ и 1,94 м СЗ-ЮИ. В него са сложени два реда речни камъни със средни размери. Липсата на керамичен материал затруднява датировката на структурата, но предвид това, че съседната ѝ структура се датира в желязната епоха и това, че в тази част на местността сигурни структури от ранната бронзова епоха не са открити, то и за тази може да се допусне най-обща датировка в желязната епоха.

Откриването на тези структури е поредното доказателство за експлоатацията на местността през ранната бронзова и желязна епохи, като в същото време отново се поставят ред въпроси свързани с топографската приемственост, населението обитавало района и др.

В посока З-ЮЗ от голяма могила №1 се проучи площ от около 55 кв. м. В двата квадрата и траншеята Ю от тях се откриха пет струпвания от речни камъни и седем по-слабо или по-силно фрагментирани керамични съда, в и около които се откриха горели кости със сив или черен цвят. Тяхното състояние (фрагментарност, разнесеност) се дължи преди всичко на разораването на терена в годините. В седимента се откриха речни камъни, керамични фрагменти и прешлени за вретено (вероятно част от погребалния дар) разбити и разнесени от по-горе посоченото обстоятелство.

Кв. А1. В него са разкрити четири струпвания от речни камъни със средни размери и урна №1 и 7.

Струпване №1 и 4 се състоят от 1 ред речни камъни със средни размери. Археологически материали там не се откриха.

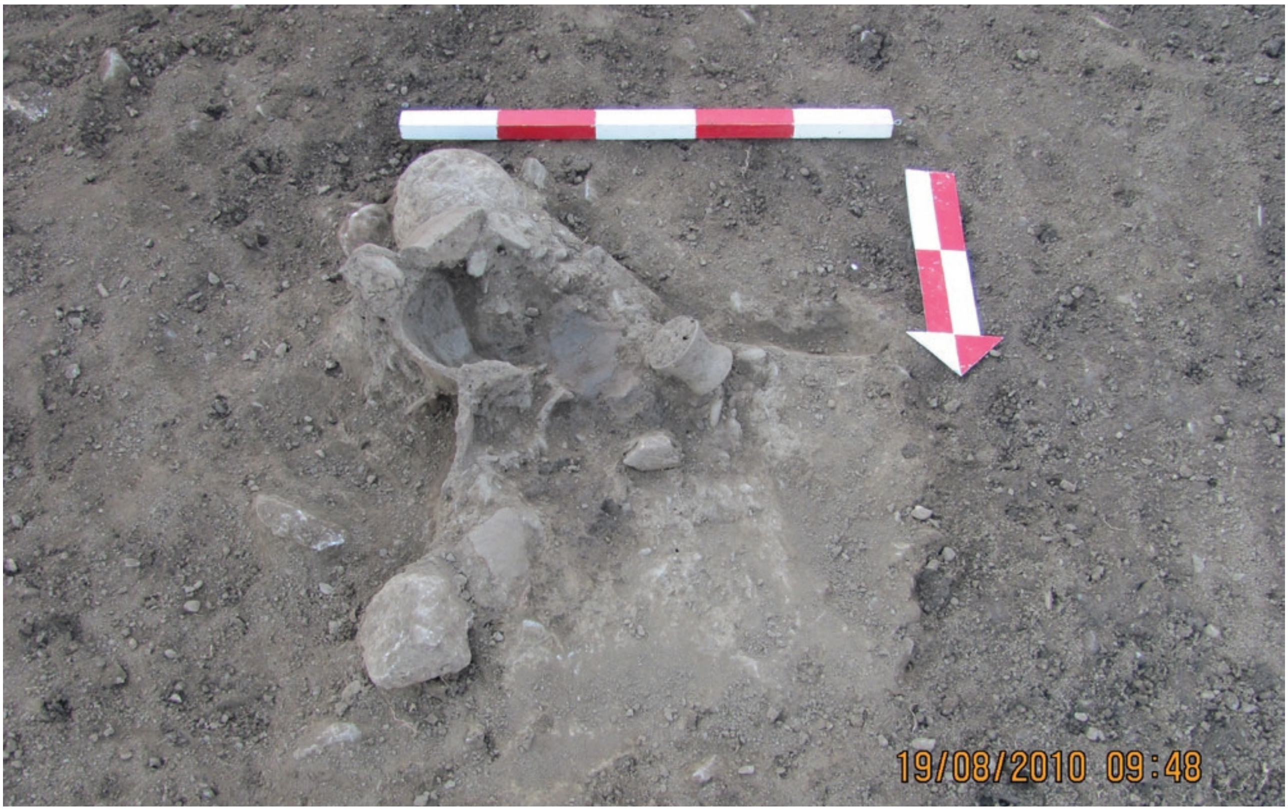

Обр. 1. Дъбене, Карловско. Ритуална структура №25 – депонировка №3.

Струпване №2. Състои се от два реда речни камъни със средни размери, поставени в плитко вкопаване. На този етап то има полуовална форма с посока приблизително изток-запад. Другата част от струпването остава в непроучения терен.

Струпване №3. Изградено е от речни камъни със средни размери. Камъните са сложени в плитко вкопаване с ориентация СЗ-ЮИ. Под втория ред камъни се откри керамична купа – урна №7, а в нея дребни кости. Останалата част от струпването и вкопаването остава в непроучения терен. Откритите горели фрагменти от кости и зъби принадлежат на дете с възраст до 1 г.

Урна №1. Запазена е долната част на съда, в която се откриха множество сиви и черни горели кости с животински и човешки произход. Възрастта на индивида е около 25 г. Около съда се откриха и речни камъни със средни размери.

Кв. А 2. В този квадрат се откриха едно каменно струпване и фрагменти от четири урни с горели кости.

Струпване №5. Изградено е от три реда речни камъни със средни и едри размери поставени във вкопаване с овална форма и посока СЗ-ЮИ. В седимента се откриха отделни керамични фрагменти. Останалата част от струпването и вкопаването остават в непроучения терен.

Урна №2, 3, 4 и 5. Урна №2 е запазена частично и е инкрустирана с бяло врязан орнамент, а около фрагментите и в тях се откриват горели кости със сив цвят. Те принадлежат на дете с възраст 3-4 г, както и фрагменти от животински кости. В лошо запазените урни №3, 4 и 5 разпознатите кости са животински.

В траншеята И-З южно от кв. А1 и А2 се разкриха струпване от камъни и керамични фрагменти от урна №6 – с богата врязана и бяло инкрустирана орнаментация. В нея се откриха и множество сиви и черни горели кости от овца/коза. Около съда за укрепване са поставени речни камъни със средни размери.

Костите във всички урни носят следи от горене, което показва, че ритуалът е трупоизгаряне, като на кладата, която не е на място са поставяни човешките тела и животински кости. Възможно е в урните, в които не се откриха човешки кости, те да са разнесени при обработката на терена и разбиването на самите съдове.

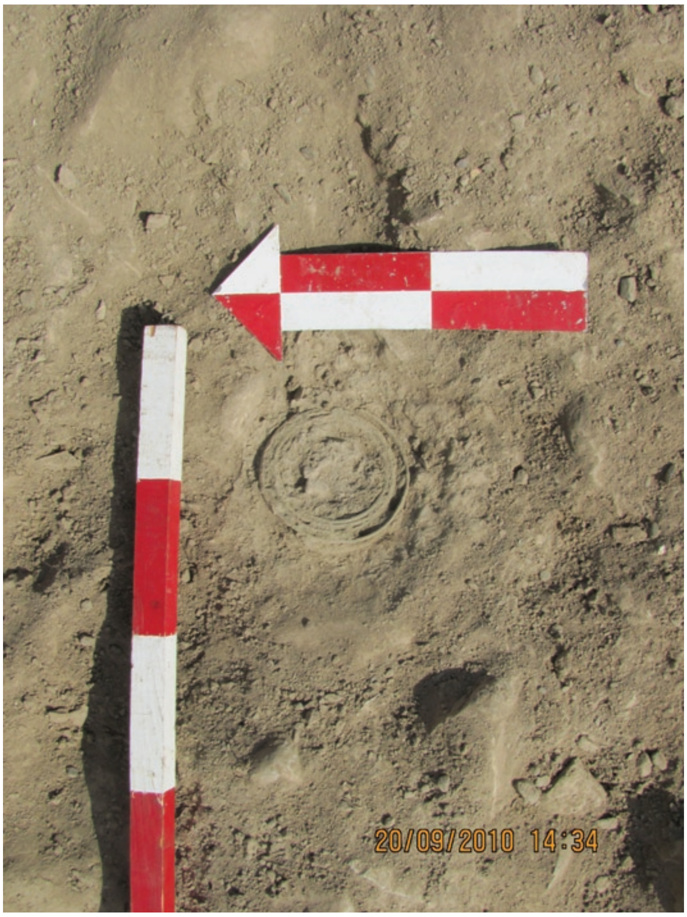

Обр. 2. Дъбене, Карловско. Ритуална структура №17 – бронзова гривна in situ.

Един керамичен съд публикуван отдавна е отнесен към РБЕ II според периодизацията на Дъбене-Саровка – Дъбене IIB (Nikolova 1995a, p. 15, fig.1 – 1). Той произхожда от с. Дъбене – м. Брегът. По спомен в ИМ-Карлово в него са открити горели кости. Местността Брегът сега е разположена югоизточно до селото и е в непосредствена близост с изворите там. По разкази на жители на селото, преди около 40-50 г. участъкът между съвременните местности Саровка и Балинов горун, отново в непосредствена близост с изворите също се е наричал Брегът, т.е. данните за плосък некропол с кремации са били налице, единствено промяната в топонимията на местностите е трябвало да бъде установена.

Формалната типология на съдовете и тяхната орнаментация, както и периодизацията и хронологията на многослойното селище Дъбене-Саровка (Nikolova 1995a, 1995b, 1996, 1999) предполагат датировка поне на по-добре запазените съдове в РБЕ II за тази част на Тракия, т.е. в етапа Дъбене-Саровка IIB по периодизацията на селището или култура Юнаците II. В същото време откритите урни ни дават нова информация за погребалния обред през РБЕ в Тракия.

Литература

Hristov 2010: M. Hristov. Early Bronze Age ritual structures and cemetery at Dabene, near Karlovo (preliminary report). – Studia preahistorica, 2010, 13, 293-317.

Nikolova 1995a: L. Nikolova. The Sarovka Tell Near the Village of Dubene, Karlovo District. – RPRP, 1995, I, 1, 15-31.

Nikolova 1995b: L. Nikolova. Early Bronze Age Settlement near the Village of Dabene in Thrace. – Thracia, 1995, 11, 89-106.

Nikolova 1996: L. Nikolova. Settlements and Ceramics: the Experience of Early Bronze Age Bulgaria. – RPRP, 1995 (1996), I, 2-4, 145-186.

Nikolova 1999: L. Nikolova. The Balkans in Later Prehistory. Periodization, Chronology and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millennia BC). With contributions by Igor Manzura and Cristian Schuster. BAR International Series, 791, 1999.

№5. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. „БАЙЛАР КАЙРЯК“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БОЯНОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев, Илия Илиев, Явор Русев

Могилният некропол се състои от три надгробни могили, разположени северозападно от с. Бояново, Ямболска област, по протежението изток-запад на скалисто продълговато възвишение. Номерирани са от запад на изток. Археологическите проучвания се извършиха в рамките на три месеца от екип специалисти на РИМ-Ямбол в състав: Стефан Бакърджиев – ръководител, Илия Илиев – съръководител, Явор Русев – зам. ръководител и Георги Илиев – реставратор. Проучванията на могилите дадоха следните резултати:

Могила 1. Най-голямата от трите могили. Размери: диметър – 45 м и височина – 4,80 м. При проучването се установи, че първичната надгробна могила е изградена върху малко скалисто възвишение с първоначални размери 6,20 х 8,30 м. Първичния гроб е бил вкопан между издигащи се над околния терен скали, върху които допълнително са подреждани камъни за да се получи правоъгълна каменна гробна камера, в която са извършени общо три погребения. Върху пода на гробната яма лежи възрастен индивид, погребан чрез трупополагане хокер надясно, с глава на изток, а в краката му е погребано дете, чиито кости не са в анатомичен порядък. След покриване на погребаните с 0,30 см сивочерна, подравнена пръст е извършено още едно погребение на възрастен индивид чрез трупополагане хокер надясно, но с глава на запад. Около главата и раменете е посипана обилно охра. Без погребален инвентар. След това ямата е била покрита с надлъжно и напречно дървено покритие, от което имаше запазени следи. След това върху дървеното покритие е натрупан ред камъни, които след изгниването на дърветата бяха пропаднали в ямата. В близост до централното погребение, между камъните бяха разкрити и останки от човешки кости, вероятно жертвоприношение. В периферията на първичната могила бяха открити още два гроба изградени по аналогичен начин. В единият от тях погребението бе извършено чрез трупополагане по гръб с разчленяване на трупа, а другия чрез трупополагане по гръб, със свити в колените крака, паднали надясно като при него се откри и погребален инвентар състоящ се от глинена кана и две сребърни висулки. Ориентацията и на двете погребения е изток-запад, с глава на запад.

След извършването на тези погребения каменната могилка е затрупана с жълтокафява пръст. В нея бяха открити още погребения от ранната бронзова епоха, ориентирани изток – запад, с глава на запад, извършени в ями с дървено покритие, както и в ями без такова, а при част от погребенията не бяха засечени и ями. От общо разкритите 20 погребения едно се отнася по всяка вероятност към средновековието, три към късната бронзова епоха, а останалите към ранната бронзова епоха.

Могила 3. Най-малката от могилите. Размери: диаметър – 23 м и височина – 1,6 м. При проучването и са открити общо четири погребения. Едното, което се откри между камъните покриващи централната част на могилата е отчасти унищожено от иманяри. Ориентирано е югоизток – северозапад, с глава на югоизток. В близост да запазените останки от тялото бяха открити две малки бронзови плочки с отвори за нитове и стъклено мънисто. Вероятно се касае за антично погребение. Другите три погребения бяха открити погребани стъпаловидно в дълбочина, в обща яма, запълнена с камъни. И трите погребения са чрез трупополагане, като двете са по гръб, със свити в колените крака, а третото е в изпънато положение. Всички са ориентирани в посока изток – запад, с глава на запад. Само при едно от тях бяха открити два глинени съда като погребален инвентар.

Литература

Агре 2010: Д. Агре. Археологически проучвания на две могили в землището на с. Бояново. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 253.

Лещаков 1999: Кр. Лещаков. Раннобронзови съдове от обекти в Новозагорския район. – В: Археологически и исторически изследвания в Новозагорско. Гео Прес, 1999, 57-90.

№6. ПОГРЕБАЛНО-РИТУАЛЕН КОМПЛЕКС ОТ РАННОБРОНЗОВАТА ЕПОХА В „МАЛКАТА МОМИНА МОГИЛА“, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ

Милена Тонкова, Явор Иванов

Археологическото проучване се осъществи в рамките на два месеца – от 20.04. до 21.06. 2010 г., като етап I от проект „Археологическо проучване на трако-римски династичен център в района на Чирпанските възвишения“ (V в.пр.Хр.-IV в.) с водещ археолог на проекта д-р М. Тонкова, с участието на В. Живков, студент в СУ, антропология – Н. Тимева, Б. Гълъбова – ИЕМПАМ-БАН и геодезия инж. З. Кечев.

Могилата е издигната върху малко естествено възвишение и е с височина 1,50 м. и диаметър 20 м.

Археологически проучвания в основата, под централната част на могилата на дълбочина от 1,00 м. до 1,40 м., разкриха некропол от ранната бронзовата епоха, състоящ се от шест единични погребения и една гробна яма с четири индивида – общо 10 скелета. Некрополът има два етапа на развитие. Към същата епоха принадлежат ритуална яма, символичен каменен кръг (диаметъра 4,00 м, максималната му ширина е 0,60 м а минималната 0,40 м) и каменна дъга (дължината 4.30 м – север-юг). Всички те образуват един погребално-ритуален комплекс (обр. 1). В периферията на могилата се проучи вторичен

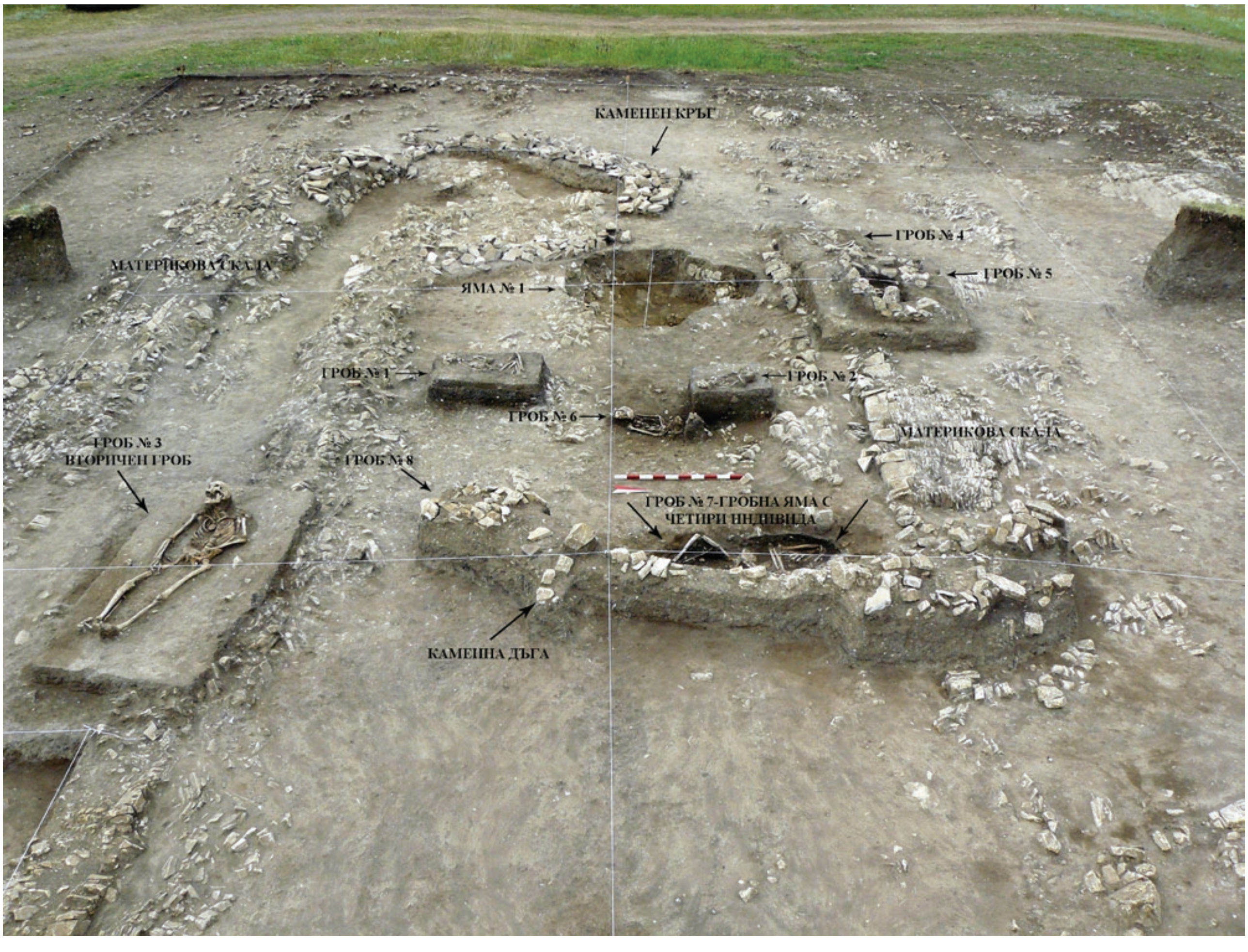
КАМЕНЕН КРЪГ
ГРОБ № 4
ГРОБ № 5
МАТЕРИКОВА СКАЛА
ЯМА № 1
ГРОБ № 1
ГРОБ № 2
ГРОБ № 6
ГРОБ № 3
ВТОРИЧЕН ГРОБ
ГРОБ № 8
МАТЕРИКОВА СКАЛА
ГРОБ № 7-ГРОБНА ЯМА С
ЧЕТИРИ ИНДИВИДА
КАМЕННА ДЪГА

Обр. 1. Общ план на откритите структури в Малката момина могила, поглед от изток.

гроб (гроб №3) от късното средновековие (обр. 1).

Погребените от раннобронзовата епоха са положени по гръб, като долните крайници са свити под остър ъгъл в коленните стави и са в положение наляво или надясно, горните крайници са свити под ъгъл в лакетната става и са положени в областта на гръдния кош или до него. Черепите са положени леко наляво или на дясно. Ориентацията на гробове №№1, 2 и 6 е Ю-С, гробове №№7 и 8 са с ориентация С-Ю, а гробове №№4 и 5 З-И. Червена охра е открита в гробове №№1, 2, 4 и 5, като най – често тя е регистрирана върху черепите (както и около тях и под тях) и долните крайници на погребаните, а при гроб №4 отделни бучки охра се откриват по – протежение на целият скелет, но концентрацията е около черепа. Само в един от случаите (гроб №2) е открит гробен дар – керамична паничка. В комплекса са погребани четири деца между една и седем годишна възраст, двама младежи на 14 и 15 години. В една гробна яма (обозначена като гроб №7) са положени един израснал индивид между 30-40 години, един възрастен между 40-50 години, дете на 2,5-3,5 години и бебе – на около 4 месеца. Двата възрастни индивида са от мъжки пол.

Освен при гроб №7, в останалите погребения не бяха регистрирани гробни ями.

Първичната структура в могилата е яма №1. Тя има неправилна овлана форма, ориентирана ЮИ-СЗ, диаметър 1,75 м, дълбочина 0,77 м. Ямата е стъпаловидна и се намира в геометричния център на могилата. На второто стъпало и до източната стена на ямата, се откриха две човешки стъпала, принадлежащи на един израснал индивид.

Синхронни на яма №1 са гробове 4, 5, 6, и 7, както и каменният кръг. Всички те образуват I етап от развитието на некропола.

Първичният гроб в могилата е гроб №5 (обр. 2). Скелетът е положен в плитка яма, върху материковата скала. Около него е изградено съоръжение от ломени камъни с правоъгълна форма и размери

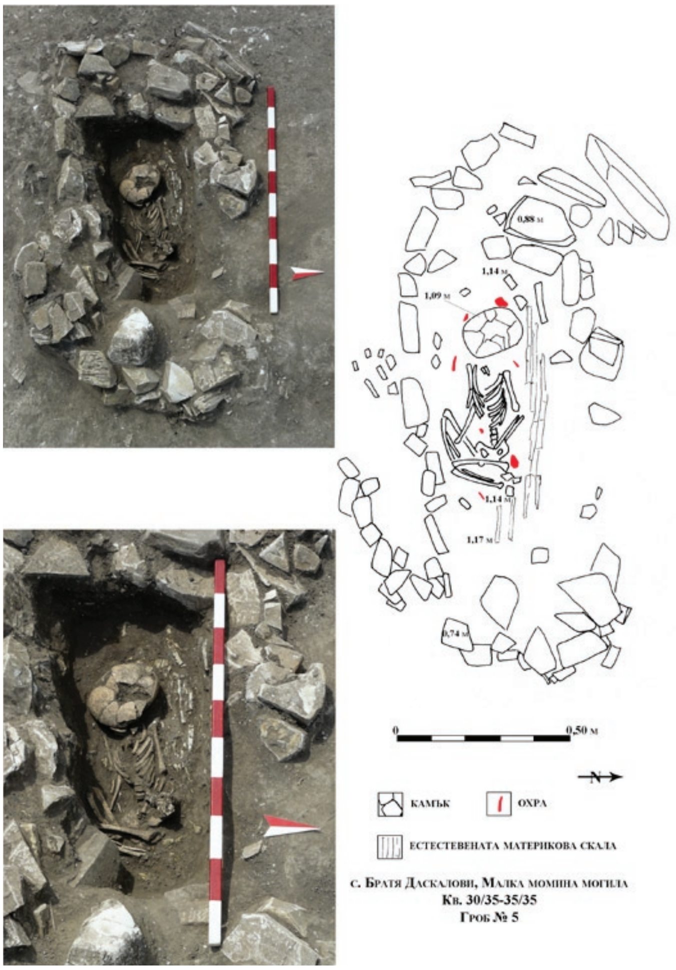
0,88 м
1,14 м
1,09 м
1,14 м
1,17 м
0,74 м
0
0,50 м
N
КАМЪК
ОХРА
ЕСТЕСТЕВЕНАТА МАТЕРИКОВА СКАЛА
с. Братя Даскалови, Малка момина могила
Кв. 30/35-35/35
Гроб № 5

Обр. 2. Гроб №5.

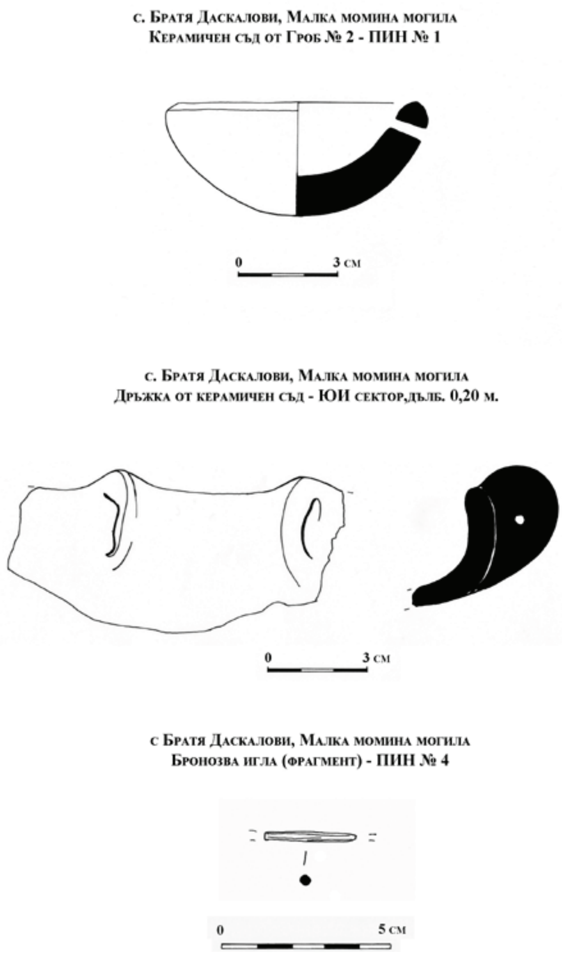
с. Братя Даскалови, Малка момина могила
Керамичен съд от Гроб № 2 - ПИН № 1
0
3 см
с. Братя Даскалови, Малка момина могила
Дръжка от керамичен съд - ЮИ сектор,дълб. 0,20 м.
0
3 см
с Братя Даскалови, Малка момина могила
Бронозва игла (фрагмент) - ПИН № 4
0
5 см

Обр. 3. Керамика и находки открити в могилата.

0,80 м. (С-Ю) и 1,60 м. (И-З). Погребението е на дете на 4-5 години с ориентация З-И. Малко по-късно или почти по-същото време са извършени погребенията в гробове 4, 6 и 7. След което са засипани с пръст с дебелина 0,20-0,30 м и върху нея са погребани три деца (гробове 1, 2, и 8). Последният ритуал е изграждането на дъга от ломени камъни, която затваря комплекса от изток. Гробове №№1, 2, и 8, както и каменната дъга са II етап на некропола (обр. 1). Въпреки разрушенията, вследствие на иманярската намеса в централната част на могилата, може с увереност да предположим наличие на каменна могилка от ломени камъни, изградена върху структурите от Раннобронзовата епоха, свидетелство за което са пластта от камъни в източната и южната част на могилата, стратиграфски документиран и в централният профил С-Ю, в неговата южна периферия.

Погребения №№1, 2, 4, 5, 6 образуват дъга, в чиито център попада яма №1, като я „затварят“ от изток и север (обр. 1).

Каменната дъга символично затваря ритуалното гробно пространство откъм изток и съвременно разделя реалния свят от света на мъртвите. Каменният кръг има символичен характер. Яма №1 е с ритуален характер и е синхронна с първичните гробове в могилата – №4, 5, 6, и 7, като първичният и централен е гроб №5. Засега не може да се предложи убедителна интерпретация на яма №1, но не изключваме възможността да става въпрос за погребение, което да е синхронно с това в гроб №5 и да има връзка с него.

Червената охра по отделните части от скелетите, в някои случай и до тях, позата на погребаните, както и паничката, положена като гробен дар от погребение №2 предполагат датиране на гробовете в раннобронзовата епоха. Прецизна датировка само по този съд е невъзможна, тъй като типът се среща през цялата раннобронзова епоха. Откритата тунелеста дръжка в ЮИ сектор, която не може да бъде свързана с нито една от структурите, все пак може да послужи като хронологичен репер за крайна дата на некропола – ранен бронз III (обр. 3).[1]

През Средновековието и в периферията на могилата е извършено още едно погребение (гроб №3).

Могилата е проучена изцяло, след което могилният насип се възстанови в първоначалната си форма.

Разкритите структури от раннобронзовата епоха в Малката момина могила поставят нови въпроси, свързани с носителите на т.нар. „Ямна култура“ и взаимодействието им с местното население в Тракийската низина. От една страна в откритият комплекс са налице типични белези за ямната култура (вж. Панайотов 1989) като гробни ями (в случая единствената сигурна е тази на гроб №7), начин на погребване, ограничено количество гробни дарове или липса на такива и черевена охра по погребаните, докато от друга отсъстват някои характеристики и същевременно се появяват нови елементи. Отсъстват типичните гробни ями (за три от единичните погребения това е сигурно-№№1, 2, и 8, докато при останалите (освен гроб №7) е налице плитко вкопаване в материковата скала, неразличимо на терена, които не могат да влязат в категорията на т.нар. ямници), дървеното покритие на гробовете и постелките под отделните гробове. Появяват се и нови елементи като каменен кръг, каменна дъга, съчетание на разнообразни по – изпълнение погребални обреди, както и цялостно организиране на погребално-ритуалният комплекс.

Литература

Панайотов 1989: И. Панайотов. Ямната култура в българските земи. – Разкопки и проучвания XXI. София, 1989.

---

[1] Керамичният фрагмент е хронологически определен след консултация с доц. д-р С. Александров, за което му благодарим.

№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. ЙОРГОВИТЕ МОГИЛИ, ДО С. ИЗВОРОВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ

Борислав Бориславов, Надежда Иванова

В периода от 27 юли до 28 август 2010 година, при редовни археологически разкопки продължи проучването на могилен некропол в местността Йорговите могили, в землището на с. Изворово, общ. Харманли от екип под ръководството на д-р Борислав Бориславов (СУ „Св. Климент Охридски“) и докторант Надежда Иванова – зам. ръководител (НАИМ – БАН). Разкопките бяха финансирани от Община Харманли и частни дарители.

Целта през 2010 година беше да се проучат две могили, за които се предполагаше, че са част от ранния некропол. Поради ограниченото финансиране беше проучена само една могила – №2.

Некрополът се намира в югозападната част на Сакар, на 4 км югозападно от с. Изворово. Могила №2 е разположена на левия бряг на р. Голямата река, в западния край на широко заравнено било. На 30 – 40 м. западно от нея, склонът се спуска стръмно на запад. По билото, източно от могилата, на площ от няколко десетки декара, има данни за селище от Римския период. На около 200 м. СИ от Могила №2 е регистриран компактен некропол от Римския период. Около една голяма могила са групирани няколко по-малки. Има следи от иманярски изкопи. На 20 м. западно от този некропол се намира Могила №3. Предполага се, че тя е по-ранна от Римския период. Има малък и сравнително плитък изкоп (ок. 1 м. дълбочина).

Могила №2 се намира на около 400 м. северно от Могила №1, като между тях минава дере. То се влива в Голямата река (ляв приток).

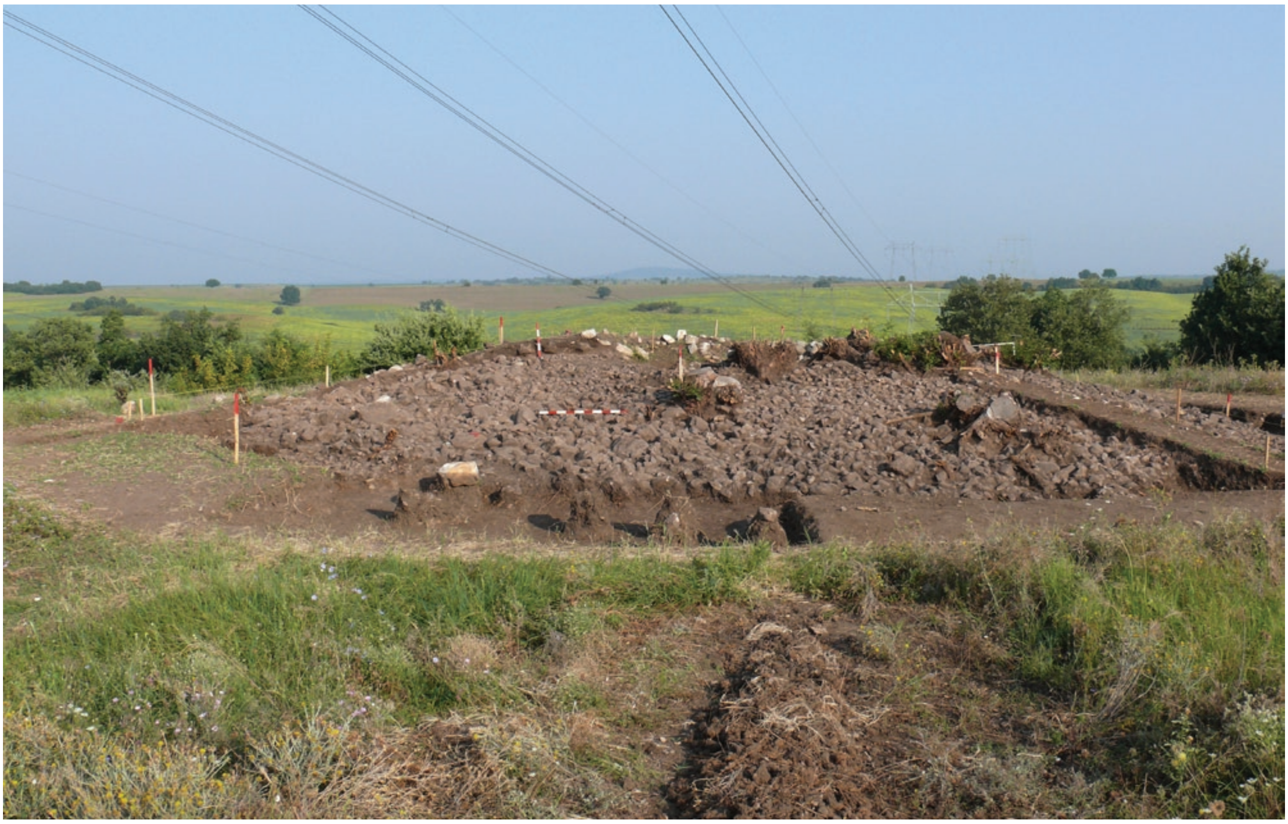

Обр. 1. Могила №2. м. Йорговите могили, с. Изворово – каменен насип. Поглед от ЮИ.

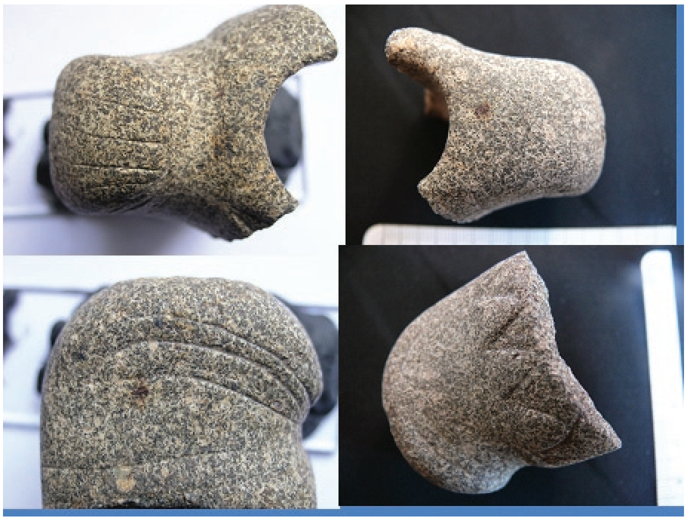

Обр. 2. Фрагмент от каменен скиптър.

На около 300 м югозападно от Могила №2 и на около 200 м северозападно от Могила №1 (СБЕ) локализирахме селище от бронзовата епоха, което според материалите от повърхността, най-вероятно, е синхронно с могилния некропол.

При започване на работата, видимите размери на могилата бяха 18 м (И-З) на 17,50 м. (С-Ю), височина 1,5 м. В най-високата част на югоизточната четвърт имаше стар иманярски изкоп, с размери: 3,90 м. (С-Ю) x 2,90 м. (И-З), дълбочина – ок. 0,70 м.

След разчистване на повърхността на могилата, се разкри каменен кожух от плътно наредени ломени и речни камъни – кварцови и гранито-гнайси (обр. 1). Каменният насип е нарушен частично в северозападната периферия, където е правен опит камъните да се махнат с трактор при земеделски работи. Бяха проучени последователно три пласта на каменния насип. Материалите, които се откриха между камъните се датират в римския период – железни цинтове, пирони, железен косер, фрагменти от керамични съдове (на колело) и фрагмент от стъклен съд. Най-долното ниво от каменния кожух лежи върху крепида от средноголеми камъни с неправилна форма (която също се свързва с РП) и насип от пръст, в който не беше регистриран вторичен гроб от римския период, нито каквито и да било материали от тази епоха. Тази ситуация е напълно идентична с проучената от нас през 2008 г. могила №1 на същия некропол (Borislavov 2010, 1-33). Ранна надгробна могила (в случая – от БЕ), която попада в границите на селище от Римския период, е била оградена с крепида и плътно затрупана с три пласта каменен насип, без да се използва по-ранният насип за вторични погребения. Това позволява да се предположи, че става въпрос за някакъв вид ритуални действия, свързани с изолация на ранните надгробни могили от хората, избрали непосредствената околност на могилата за заселване (II-IV в. сл. Хр.).

В насипа от глинеста пръст под каменния кожух бяха открити керамични фрагменти от БЕ и фрагмент от каменна брадва-скиптър (обр. 2). Според анализите на камъка (порфироиден сиенит), от който е изработен скиптъра, неговият произход е извън днешната територия на България. Засега, най-вероятният регион, от който произхожда този импортен предмет е Мала Азия[1]. Скиптърът е украсен с врязани линии и релефни триъгълници, като врязванията са изпълнени с кремъчно острие, а триъгълниците са оформени, чрез отнемане на част от повърхностния слой на камъка.

След цялостното проучване на могилата беше установена следната ситуация:

Древният терен е бил подравнен с твърда глинеста пръст, в която е трамбован речен чакъл от малки кварцови камъчета. В югозападната периферия, преди трамбовката с чакъла (с дебелина 12-15 см), леката денивелация на терена е компенсирана с червена глинеста пръст, която е донесена от близката околност – от около 300 м – южно от могилата. Приблизително в центъра на подложката от чакъл е разположено централното гробно съоръжение. То представлява площадка с размери 4,20 м (И-З) x 3,50 м (С-Ю), оформена от средно големи камъни и по-едър чакъл. В центъра на площадката има леко хлътване, в което бяха разкрити костите на два индивида, погребани с трупополагане в поза хокер надясно, с глави на запад (обр. 3). Костите са много лошо запазени. Според антропологичния анализ южният скелет е на възрастен индивид (20-40 г.) от мъжки пол, а до него (северно) е погребан индивид на възраст около 10 г., чийто пол е невъзможно да бъде определен[2]. Не беше открит никакъв гробен инвентар.

Северно от от двата скелета е разкрито преграждане с размери 2,30 м (И-З) x 0,56 м (С-Ю) от големи и средно големи камъни. За съжаление, беше установено, че иманярският изкоп е засегнал зоната, в която би трябвало да са черепите на двата скелета, а югозападно от тях е пресякъл нивото на съоръжението, подложката от чакъл и е достигнал до основната материкова скала. В този участък бяха открити и горели човешки кости, което предполага наличието на вторичен гроб с кремация, който се е намирал точно на мястото на иманярския изкоп.

---

[1] Анализът на камъка е направен от доц. д-р С. Приставова, МГУ

[2] Антропологичният анализ е направен от н.с. д-р В. Русева, ИА-БАН

Точната датировка на двата гроба е затруднена, поради нарушаването на комплекса, вследствие на иманярската интервенция и липсата на гробен инвентар. Сред материалите открити в насипа на ранната могила има немногобройни, но достатъчно характерни керамични фрагменти, въз основа на които първичният гроб може да се датира в РБЕ III / СБЕ. Вторичният гроб с кремация, хипотетично би могъл да се свърже с каменния скиптър, открит в насипа и да се отнесе към средата на II хил.пр.Хр.

Интерес представлява 1 голям къс желязна руда, който е използван като чук. Той беше открит в насипа на могилата от бронзовата епоха. Произходът на рудата е от находище в района на Манастирските възвишения.

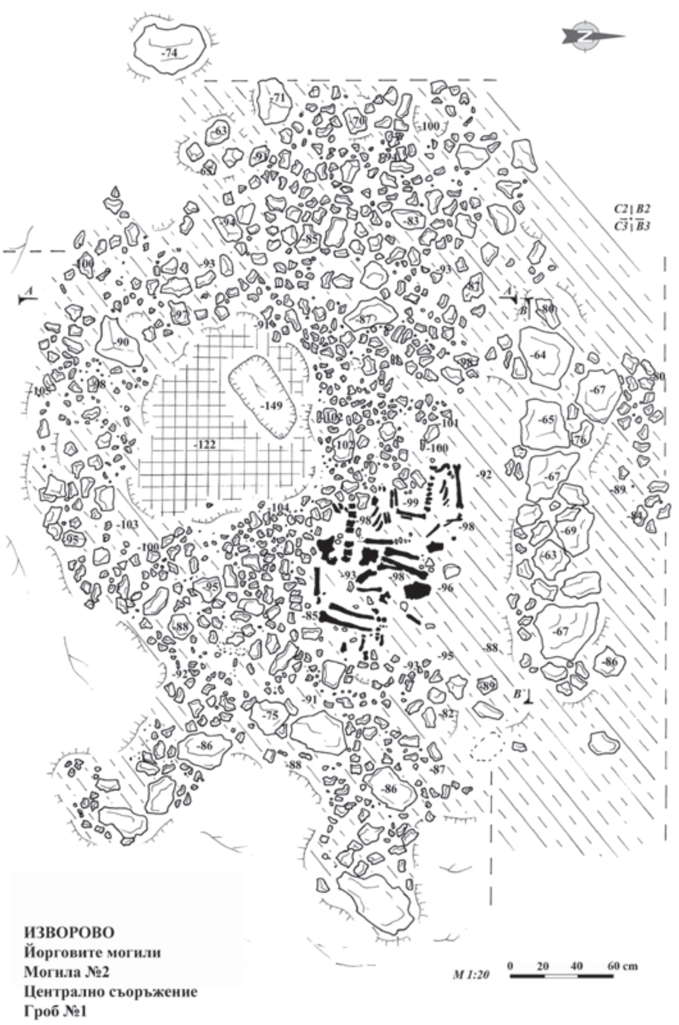

Обр. 3. Могила №2. Централно съоръжение – гроб №1.

Литература

Borislavov 2010: Borislavov, B. 2010. The Izvorovo Gold. A Bronze Age Tumulus from Harmanli District, Southeastern Bulgaria (Preliminary report). – Archaeologia Bulgarica, XIV, 2010, 1, 1-33.

№8. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВНАНИЯ НА ОБЕКТ 10, ЛОТ 3, АМ „ТРАКИЯ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БИКОВО

Таня Христова, Георги Иванов

Обектът е разположен северно от с. Биково, в ниска блатиста местност наречена Богданов геран. Локализирането и регистрирането му беше извършено въз основа на сондажните археологически проучвания проведени през 2008 г. На базата на проучените вкопани структури през 2009 г., той е определен като ритуален комплекс от II хил.пр.Хр. Обектът попада в сервитута на магистралата от км 257+225 до км 257+375, с дължина 200 м и широчина 40 м.

Археологическите проучвания започнаха в границите на очертаното през 2009 г. съоръжение в източната част на обекта, определено като вкопан в чернозема и материка ров. Проучи се северната, из-

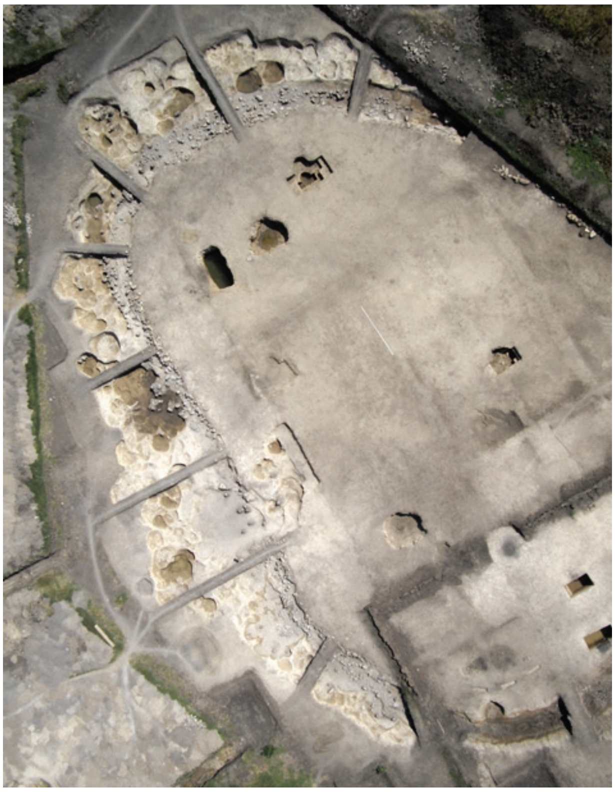

Обр. 1. Изглед на рова от въздуха. Авиофото заснемането е направено от екипа работещ по научно-изследователски проект ДО 02/276/18.12.2008 „Струмският път, трансмисия на контакти между Егея и Балканите през праисторията“, финансиран от „Фонд научни изследвания“

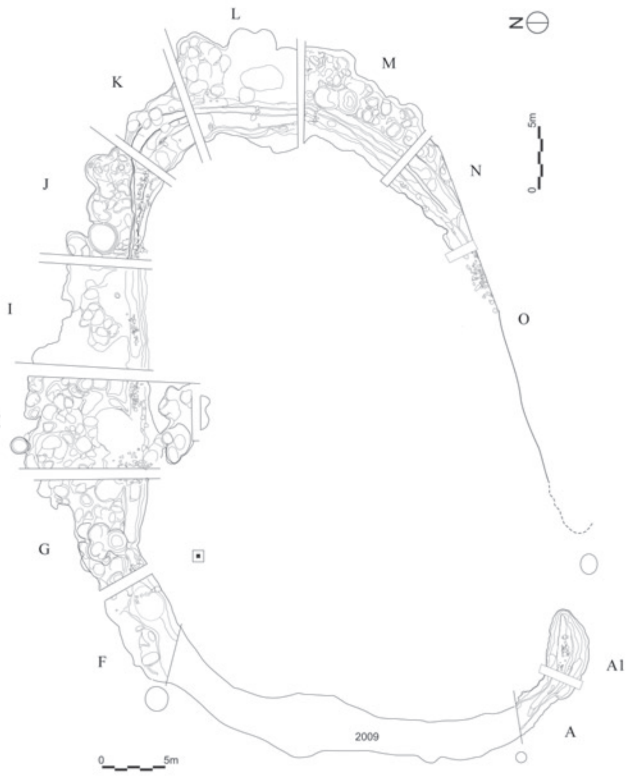

Обр. 2. План на рова с проучения през 2009 г. участък и секторите проучени през 2010 г.

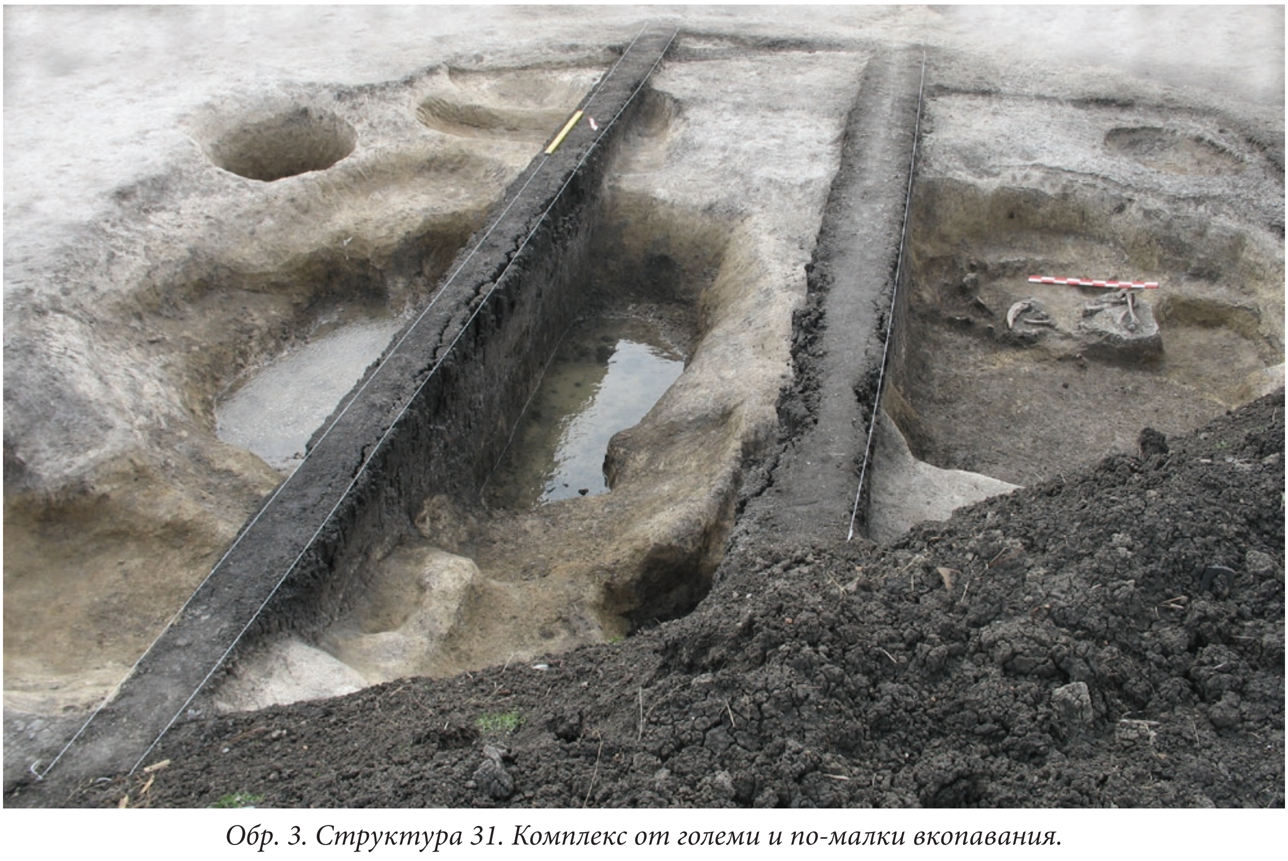

Обр. 3. Структура 31. Комплекс от големи и по-малки вкопавания.

точната и южната част на тази структура. Западната дъга беше напълно проучена през 2009 г. (обр. 1).

Проученият ров е с овална форма в хоризонтал. Той има вътрешен диаметър на овала 46 х 34 м, като само част от неговата южна дъга излиза извън очертанията на сервитута. Широчината му на нивото на материка е от 3 до 8 м в различните части. През 2010 г. се проучиха останалите 11 сектора, повечето от които са с дължина по вътрешната дъга 7 м, в които се достигна до дълбочина, в някои от участъците, до 2,10 м от централния репер (обр. 2). Установи се, че ширината на рова е много по-малка – до 1 – 1,50 м, а непосредствено до него са долепени множество вкопани ями предимно от външната му страна, но в някои участъци и от вътрешната. Археологическият материал, който беше открит в тях, е представен основно от кости на едри животни. Вътрешната страна на рова е облицована с плочести камъни. Тази облицовка се появи и при очертаването му на нивото на материка, като камъните са разположени под лек наклон. Наблюдава се и пълнеж в централната му част също от камъни с големи размери. В горната част структурата е запълнена с черна глинеста пръст с голяма концентрация на керамични фрагменти, тежести за стан, прешлени за вретено, колела, множество животински кости, рога, кремъци, чукалки, костени предмети и др. В дълбочина, запълнителят става кафяво-черен с включения от материка, като наситеността на археологическия материал намалява. Входът на рондела се намира в югозападната му част, в която се очерта празно пространство с ширина около 6 м. Именно в този участък в централната му част, между двата края на рова, се проучи яма с овална форма.

Във вътрешното пространство на рова, през 2010 г. бяха проучени още 10 вкопани структури, запълнени с различна по цвят и структура пръст от тази на материка. В тях се откриха керамични фрагменти, животински кости, челюсти, рога, кремъчни и каменни предмети и др. Преобладаващата част от тези ями са с кръгла форма в хоризонтал и дълбочина над 1,50 м, като във вертикален разрез показват различия. В централната част на това пространство на нивото на материка се очертаха три кръгли петна, с диаметър около 30 – 35 см и максимална дълбочина от 10 до 20 см, оформящи дъга. Вероятно те са част от някакво наземно съоръжение в центъра на вътрешното пространство оградено от рова.

В западната част на обекта, извън очертанията на рова, в която през предходния сезон бяха проучени различни вкопани и наземни структури – последните ситуирани на нивото на древния терен, се проучиха още 13 по-малки, негативни структури. Те са вкопани на различна дълбочина. Кръглата им форма, запълнителят и откритите керамични предмети, прешлени за вретено, животински кости и др. позволяват определянето им като ями. В една от тях се откри цяла, много добре запазена бронзова игла.

В западния участък на обекта – обозначен като Сектор III, се проучиха още три вкопани съоръжения, които имат много по-големи размери от тези на посочените по-горе ями. Най-западното, може да бъде определено също като яма, но с диаметър над 3 м. В него се констатираха два основни пласта в запълнителя му, като на места бяха регистрирани и горели петна. В тази структура се откриха 21 цели или фрагментирани тежести за вертикален стан с различни форми и още 3 фрагмента, но с по-малки размери, един фрагментиран цял съд и части от други.

Другите две структури, със значително по-големи размери (15 х 8 м и 13 х 7 м), които са разположени в Сектор III, но също така се локализират и в централната част на обекта, излизат извън очертанията на сервитута. Вкопаването им и откритите предимно бедрени кости от едър рогат добитък, както и животински зъби, керамични фрагменти, шайби, тежести за вертикален стан, натрошени мазилки и кремъци индикират нови, непознати до момента структури за този обект, но свързани с ритуалния му характер. Формата, начинът на запълване и изграждане на северната позволяват да се предположи, че най-вероятно това е един голям комплекс от по-големи и по-малки ями, вкопани една до друга, а също така и с вкопавания вътре в тях (обр. 3). Различен характер на очертанията показва южната структура, при която са оформени два надлъжни канала, около и в които също се констатират допълнителни вкопавания. Една от възможните интерпретации за нея е, че тя представлява два надлъжно разположени един до друг рова, на които единия им край започва в очертанията на трасето на магистралата и излизат извън него на югоизток.

Този рондел, заедно с откритите други две структури с по-големи размери, ямите във вътрешността му и извън него и всички останали структури проучени през 2009 и 2010 г. оформят един ритуален комплекс, който е съществувал през II хил. пр. Хр. и то предимно през първата му половина. От всички проучени структури само една от ямите, разположена в западната част на обекта се датира по-късно в римската епоха, въз основа на откритата в нея керамика.

№9. ОБЕКТ 18А, ЛОТ 3 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“, КМ 270+300-270+500. СЕЛИЩА ОТ БРОНЗОВАТА И НЕОЛИТНАТА ЕПОХА КРАЙ С. ЧОКОБА, СЛИВЕНСКО

Любен Лещаков

Структури от късния неолит

Изследванията на къснонеолитния пласт през 2010 г. бяха съсредоточени основно в югоизточната част на Източния сектор, от линия 39 до 45 с цел да бъдат допроучени регистрирани през 2009 г. структури, както и да се установи характера на откритите нови такива.

За периода от един месец бяха частично или изцяло проучени общо 6 къснонеолитни структури. Те могат да се разделят на две основни групи, въз основа техните размери и особености.

Първата включва вкопавания с приблизително кръгла форма и диаметър от 1,20 до 2,20 м. Тяхната дълбочина варира от 0,20 до 0,60 м от ниво засичане, като в някои случай се регистрират и стъпала, малко преди достигането на дъното.

Към тази група се отнася яма №2 в кв. D45-E45. Тя се характеризира с висока концентрация на керамични фрагменти и животински кости. Сред тях правят впечатление два фрагмента от съдове с украса, която има своите паралели на север от Стара планина.

Вторият тип могат да бъдат определени като структури с вкопани под подовете ями. Подобни са известни и от 2009 г. (Лещаков 2010, 130). Такава бе проучена в кв. Н39-40/I39-40, нарушена в северната част от КБЕ и КЖЕ ями (обр. 1). Формата ѝ е леко трапецовидна, с размери 5,70 на 3,40/2,70 м. Ориентирана е СИ-ЮЗ, с по-дълга северна страна. Границите ѝ са маркирани от 7 дупки за колове с диаметър от 0,20 до 0,40 м. Четири от тях са разположени по ъглите, другите две в средата на дългите страни, а последната – при северната стена, в близост до СИ ѝ ъгъл. Тя е свързана с нуждата от подсилване на тази част, поради силните зимни ветрове. Вкопаната част на постройката се състои от две ями, свързани в горната си част. По южните стените на по-голямата се регистрират две дупки от колове с диаметър от 0,10/0,15 м. Те са вероятно свързани с поддържането на дървена конструкция над ямата.

Археологическият материал включва предимно керамични фрагменти и животински кости. Намерени са и отделни горели стенни мазилки и ломени камъни. При изследването на структурата не бяха открити останки от огнище. Такова обаче бе проучено през 2009 г. на пет метра източно от нея.

Регистрираните материали от обекта могат да се отнесат към късния неолит, но притежават и добре изразени елементи ха-

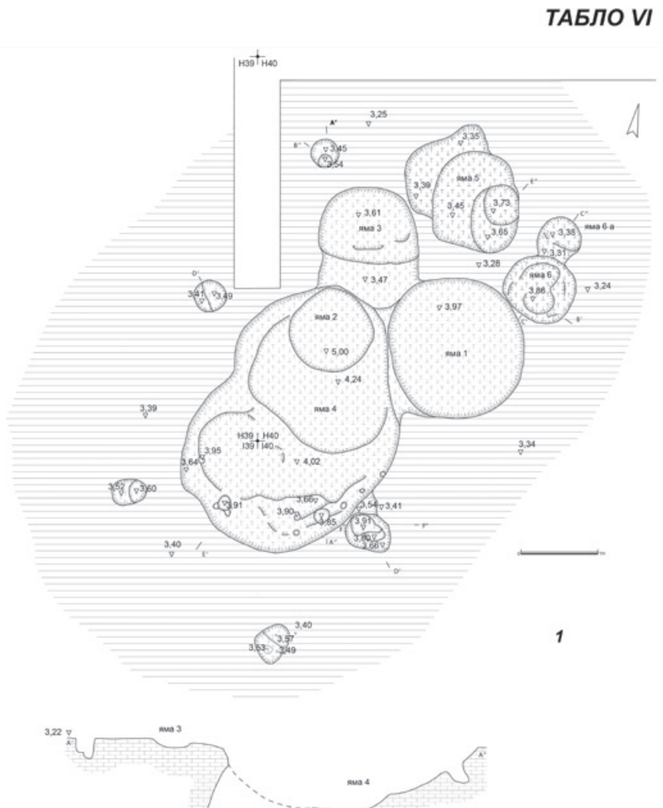

Обр. 1. Структура от Късния неолит.

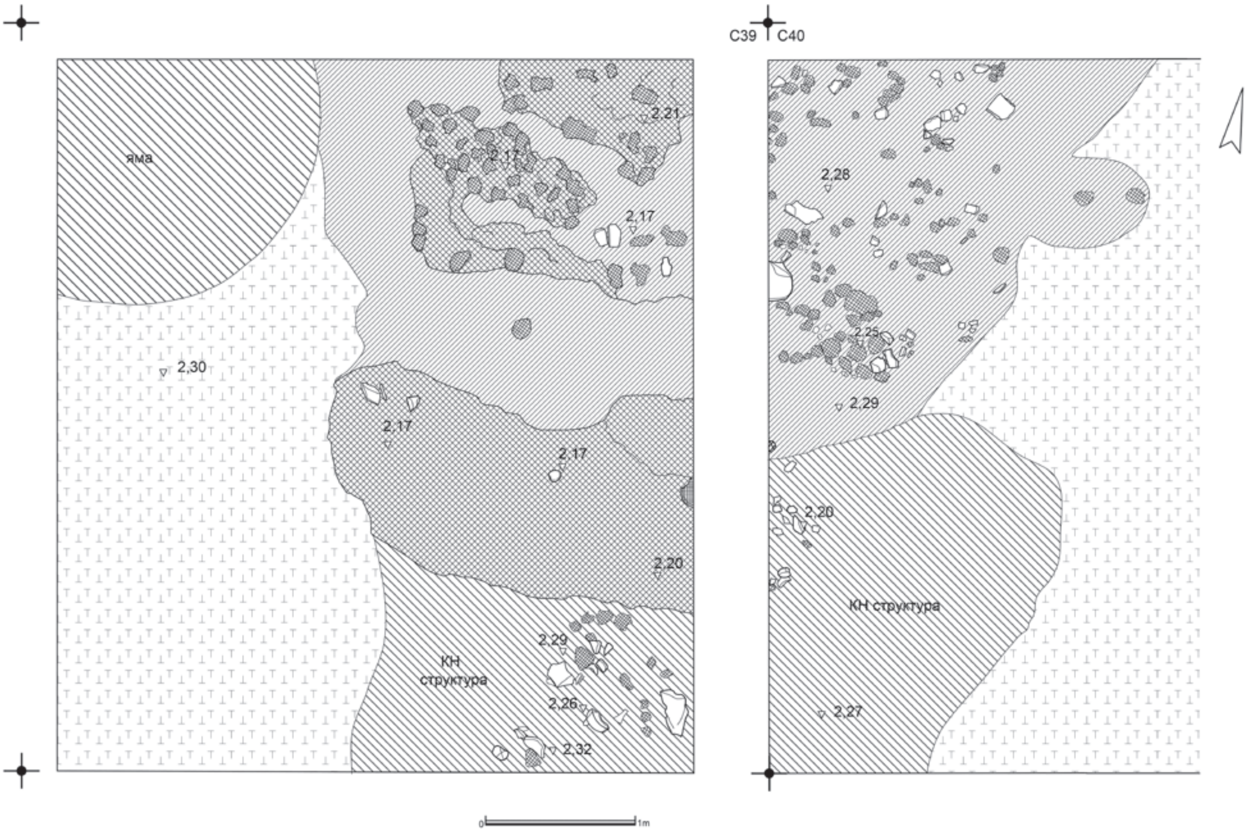

Обр. 2. Жилище в кв. С39-40.

рактерни за ранния халколит.

Структури от КБЕ в кв. А 40 – 42 и В 41 (обр. 2)

След почистването на насипа в започна проучването на пласт от КБЕ в рамките на регистрираната през миналия сезон голяма структура (предполагаемо вкопаване) в кв. А – С 40, А – С 41 и А 42 – 43. В североизточния ъгъл на кв. В 41 на дълбочина 2,00 м R разкрито огнище от КБЕ с диаметър 1,40 м. На дълбочина 2,25 м R е установено, че то е ситуирано в пласт от тъмно сиво-кафява пръст, примесена с малки до средно големи въглени – средно висока концентрация. Част от огнището попада под пътеката между кв. В 41 и В 42. От него е запазена само основата, изградена от оранжева, пречистена глина.

В югоизточния ъгъл на кв. В 41 и в североизточния ъгъл на кв. С 41 беше разкрито струпване на късове отухлена глина (някои със запазено лице) и висока концентрация на керамични фрагменти от КБЕ. Те лежат в черна до червено кафява, мека, рохка, нехомогенна пръст, на места примесена с пепел с висока концентрация и въглени с дребни размери и средно висока концентрация. Струпването е разделено на две половини от пътеката между двата кв. То има неправилна овална форма и размери 2,50 х 2,50 м. Точните граници на структурата можаха да се определят частично благодарение на достигнатото стерилно ниво в централната южна част на кв. В 41. В останалата площ на кв., както и в кв. С 41 те не са установени със сигурност поради наличието на множество ями и вкопавания, които се засичат взаимно.

В северозападната ѝ част, непосредствено до пътеката между кв. В и С 41 бяха разкрити три съседни дупки от колове. Те имат диаметър 0,23 – 0,24 м и дълбочина от 0,02 – 0,03 м в стерилното ниво. В южния контролен профил на кв. се установи, че най-сверната дупка за стълб, разположена непосредствено до пътеката, има дълбочина от около 0,10 м. Вероятно тя е била по-дълбока, но запълнителят на дупките е идентичен с тъмнокафявия пласт от КБЕ.

По-нататъшното проучване установи, че структурата е запълнена с пластове от керамични фрагменти, животински кости и отухлени късове глина. В рамките ѝ е намерена каменна бойна топка *in situ,* фрагмент от скара на пещ, фрагменти вероятно от силно горял питос и миниатюрно съдче. До приключване на работата в двете половини на структурата в кв. В – С 41 са документирани по две нива

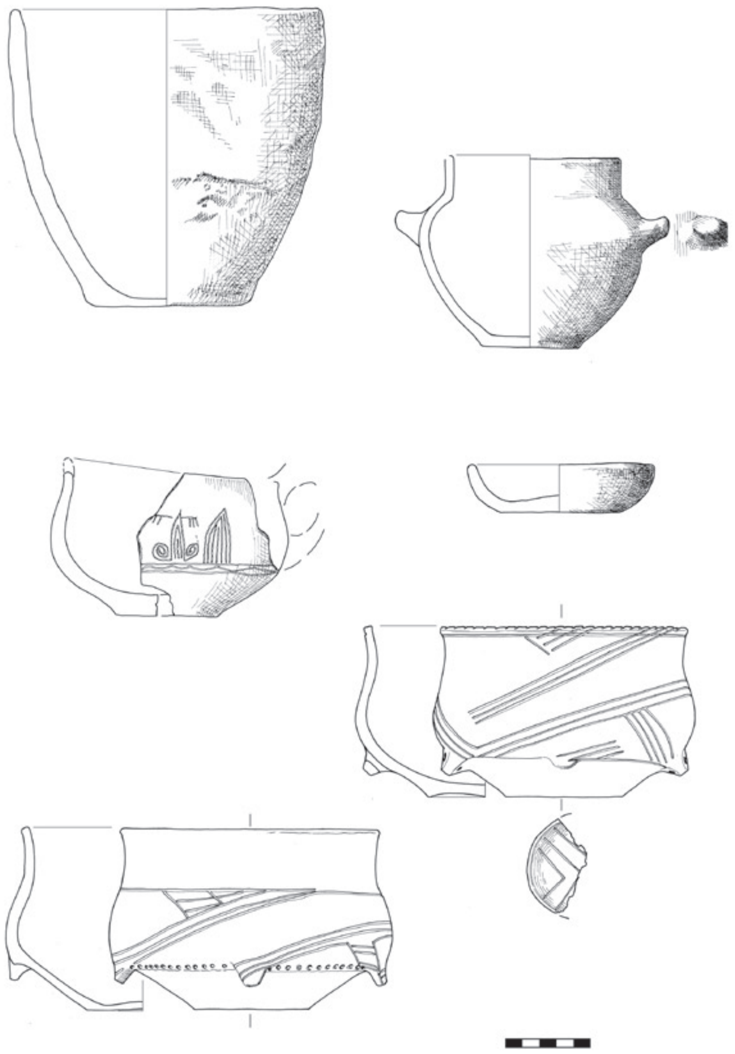

Обр. 3. Керамика от обекта.

от отухлени мазилки и керамични фрагменти.

В кв. А 40 – 42 е установена значителна дебелина на пласта от КБЕ. За разлика от квадрати А 43 – А 45 и В 43 – 45, където стерилното ниво е достигнато на кота 1,50 – 1,70 м R тук е достигнато до дълбочна 2,46 м R без пластът да бъде изчерпан. В него се наблюдава много висока концентрация на керамични фрагменти от КБЕ и животински кости. До момента са разкрити и документирани три керамични струпвания в кв. А 40 – 42. Първите две струпвания фрагменти, животински кости и отухлени късове глина са ситуирани в източната и западната част на кв. А 41 – 42. Те са разположени едно над друго на дълбочина 1,80 – 1,90 м R и 2,10 – 2,17 м R. Струпването в кв. А 40 заема почти половината площ на квадрата. То е разкрито на дълбочина 2,46 м R.

Жилище в кв. С 40 – 39

След почистване на насипа на строителите е отнет пласт от 0,10 м. При това започна разкриването на струпване на отухлени късове глина и керамични фрагменти *in situ*. След почистването им е установено, че заемат почти цялата западна половина на квадрата. Те бяха разкрити в кв. С 39, където заемат източната половина на кв. в този квадрат те са по-компактни и са запазени в различно състояние. Най-вероятно става дума за жилище с почти правоъгълна форма, ориентирано по дължина N – S. То има ширина E – W 3,40 м и дължина N – S 4,00 м. Останалата част от него продължава в кв. В 39 и В 40. Сред деструкциите се намери каменна бойна топка *in situ*.

В хода на проучването се установи, че деструкциите от жилището лежат върху петно от сиво-кафява, фина пръст, заемащо южните части на двата кв. В границите му в кв. С 39 се разкриха фрагменти от три съда *in situ*, които се датират в късния неолит.

В кв. А 40, Е 43, F 31, F 40, I 43 и I 44 са проучени ями от КБЕ с малко материал. Повечето от тях са запълнени предимно с горели глини и фрагменти от глинобитни съоръжения.

В кв. F 40, Н 39 – 44 и I 39 – 44 пластът от КБЕ е изчерпан до стерил или до достигане на неолитното ниво. Структури не са регистрирани.

Комплекс от КЖЕ ями в кв. А 43 – А 45 и В 43 – 45

Културният пласт в кв. А 43 – 45 и В 43 – 45 е унищожен почти до стерилното ниво. В него се очертаха множество ями, като в повечето случаи те се пресичаха една-друга, по 5 – 6 бр. в квадрат. Характеризират се с малко археологически материал. Сред тях се отличава яма 2 в кв. В 45 в която е намерен голям фрагмент от коринтска керемида и значително количество керамика. Тя има кошеровидна форма и дълбочина от 1,50 м. Трябва да се спомене и яма 1 в кв D 43/44, която се откроява с голямо количество археологически материал. В нея бяха намерени тежест за стан, фрагменти с фирнис, миниатюрна чашка и миниатюрна цедка и фрагмент от андерон.

Керамиката от структурите (обр. 3) потвърждава датировката на по-късните съоръжения в КБЕ, а на по-ранните в късния неолит.

Литература

Лещаков 2010: К. Лещаков. Спасителни разкопки на обект 18А, м. Бозаджийска кория, землището на с. Чокоба, Община Сливен (АМ „Тракия“ – ЛОТ 3, км. 270+300 – 270+500). – В: Археологически открития и разкопки през 2009, 2010 129-131.

№10. БАЛЕЙ-СЕЛИЩЕТО. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2010 Г.

Стефан Александров, Таня Христова, Георги Иванов

Археологическите проучвания на селището през 2010 г. се проведоха с цел разкриването на някои от стратиграфските профили и сравнението им с документацията на старите разкопки. Селището е проучвано от началото на 70-те до края на 80-те г. от Румен Катинчаров (НАИМ-БАН) и Ана Йоцова (РИМ-Видин) и в резултат обекта става еталон за археологическата култура от КБЕ по поречието на Дунав; заедно с некропола при с. Орсоя дават името ѝ на българска територия (култура Балей-Орсоя).

Археологическият обект е познат на хората от Бреговска община; много от тях са участвали в разкопките през 70-те и 80-те г. Благодарение на А. Йоцова и Р. Катинчаров са добре информирани за обекта и защо е интересен за археологията. След завършването на всеки сезон са организирани беседи и изложби с новооткритите материали и снимки – пример за *общностна археология*, практикувана преди няколко десетилетия в Балей. Поради това сегашните разкопки (вж. отчета за Балей-Некропола в този том) бяха много лесни за организиране и ръководене, за което изказваме благодарност на всички, които ни съдействаха.

Местоположение

Село Балей (община Брегово) се намира на брега на Тимок, на 3 км от вливането ѝ в Дунав. Разположено е на извивка на висока надзаливна тераса, която в североизточна посока стига до Дунав близо до римския кастел Дортикум. При високо ниво на реките подпочвените води се покачват и под терасата се образува блато, в миналото (при липсата на съвременните диги), запълвано с вода от двете реки. Археологическият обект Балей се намира почти на брега на терасата, северно от последните къщи на селото.

Теренът на обекта е общинска собственост. Личат границите на целия обект. Не се обработва. В южната част има незаконно бунище. На северозапад личат старите изкопи за пръст от старата тухларница. Централният профил е запазен в голяма част (обр. 1).

Обр. 1. Почистване на квадратите от централния профил.

Проучвания

Преди началото на проучванията, в северната и западна периферия на обекта, бяха проведени геомагнитни измервания от П. Зидаров (НБУ). Резултатите от тях още се обработват. Засега не е възможно да се свържат или предположат археологически структури с регистрираните аномалии. В началото бе възстановена

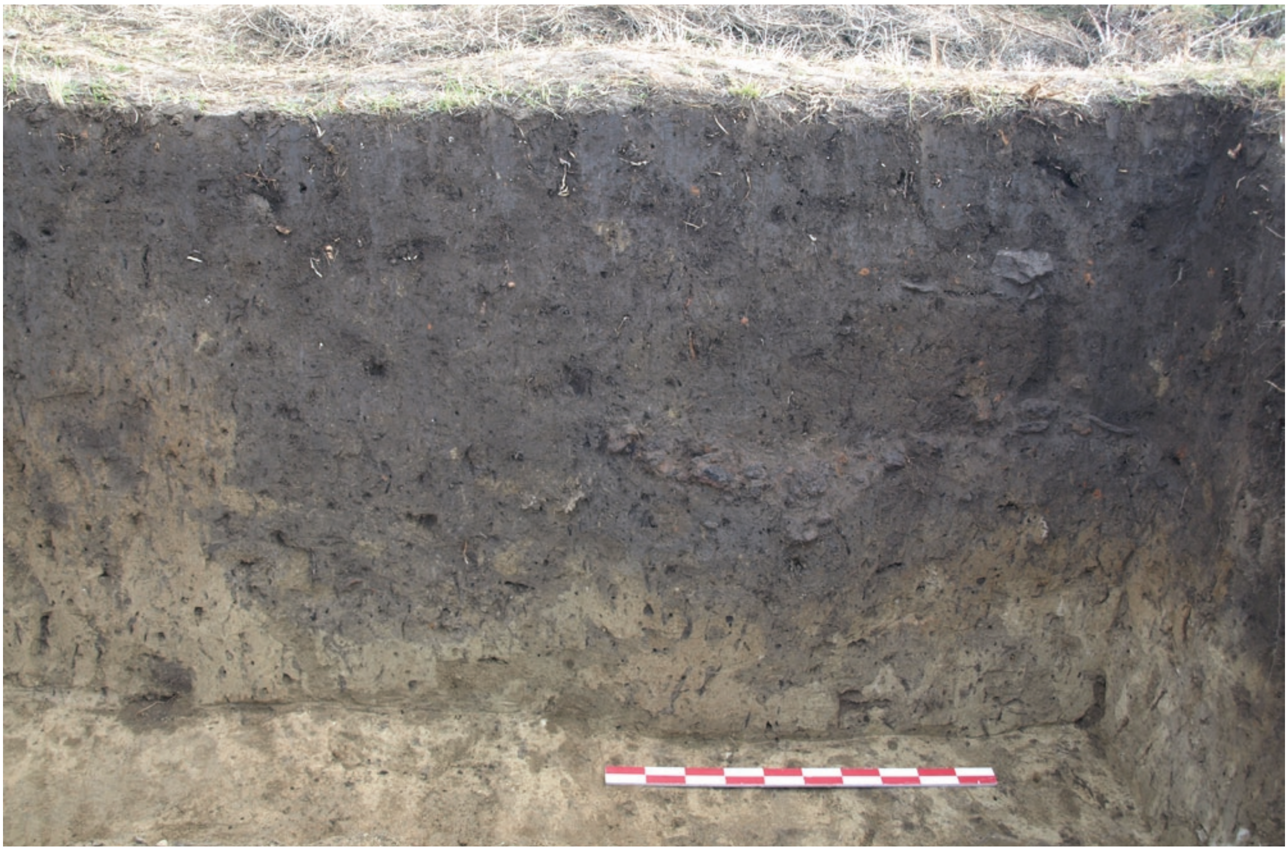

Обр. 2. Квадрат Н, профил. Вкопана структура с останки от огнище.

старала план-квадратна мрежа. Централният профил бе почистен. Ориентиран е север-юг по линията на квадрати 11/12 от старата мрежа и е запазен между квадрати G и P. Почисти се основен репери върху централния профил, между квадрати P/Q, от който се вземаха дълбочини. Точка А е бетонен електрически стълб, на място.

Профили в квадрати L, K, I, H, G

Пластовете в тези квадрати са идентични. Описание:

0. Най-горен (до дълбочина 5-15 см от повърхността). Повърхност, с дребни парчета мазилки, вероятно резултат от работата на тухларницата в съвременността.

1. Горен (до дълбочина 70-80 см от повърхността) с тъмен (до черен) цвят, съдържащ парчета мазилки и керамика.

2. Среден (до дълбочина 140-160 см от повърхността) с кафяв цвят, мека песъчлива консистенция, много следи от животни и корени, които лесно го дълбаят. По-малко количество керамика. В него се забелязват вкопаванията.

3. Долен (от дълбочина 120-160 см от повърхността). Стерил, с много следи от животни и корени. Чрез тях са се вмъкнали в пласта минимално количество много дребни археологически материали, само в по-тъмните дупки.

Структури в профилите

В квадрат L/K бе регистрирана яма (структура 1) с неправилна форма. Съдържа сива пепелива пръст с въглени и дребни парчета мазилка, кости и керамика (купа с четвъртита обиколка), характерна за началото на желязната епоха.

В квадрат G на дълбочина 80 см от повърхността се очерта яма (структура 2). Ямата има запълнител с черен цвят, добре се откроява в кафявия пласт. Кръгла форма, като малка част от нея се вижда в профила. В разрез има почти правилна овална форма. Голямо количество керамика, мазилки и въглени. Различна консистенция с тази на структура 1. На дълбочина около 85-95 см от повърхността се разкри чаша с една дръжка и долна част от гърне, кост, мазилка, кремъчна пластина. Чашата има характеристика на къснобронзовата керамика от селището

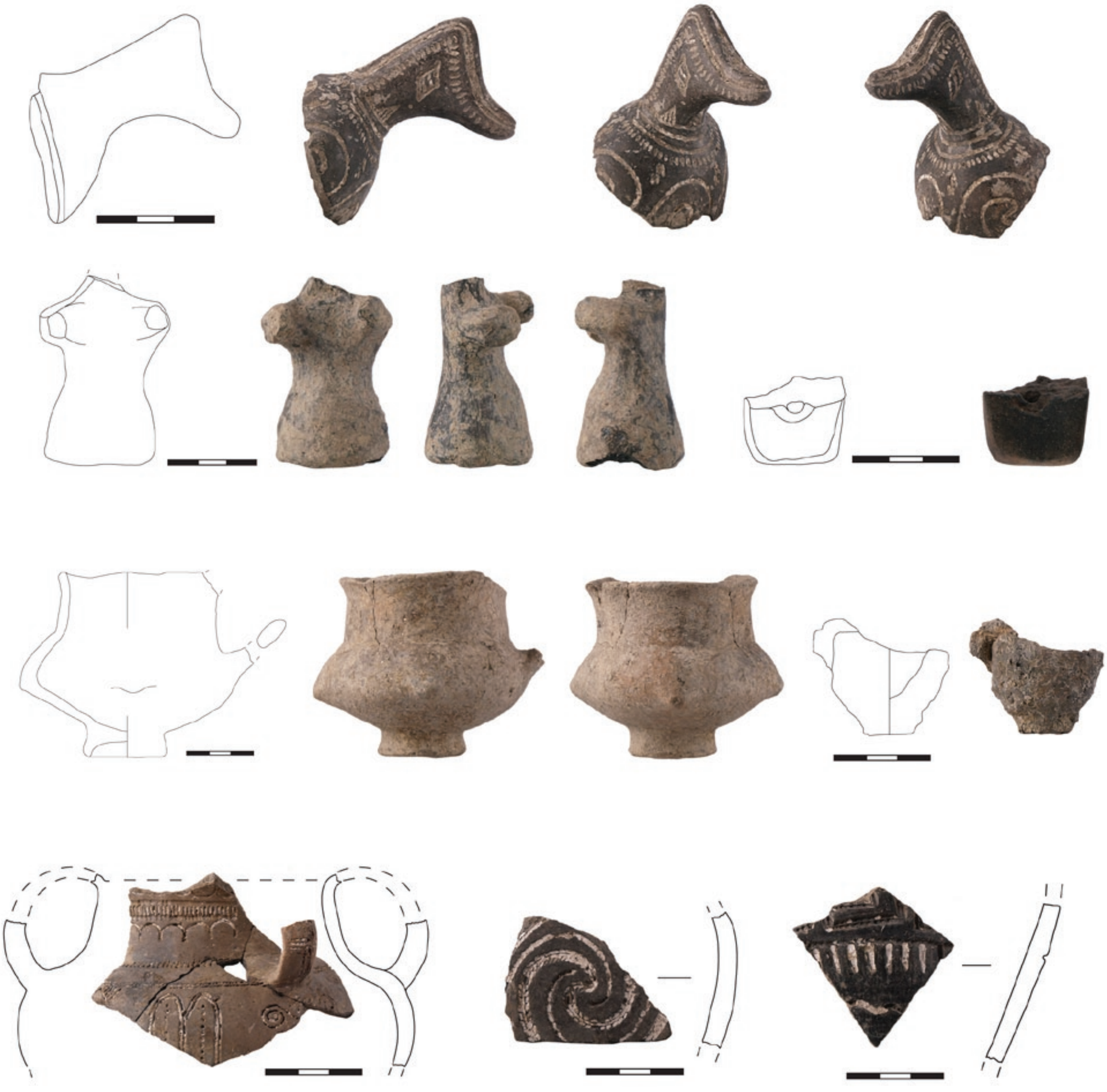

Обр. 3. Находки и керамика.

В квадрат H бе регистрирано стъпаловидно вкопаване в кафявия пласт и в стерила. На нивото на тъмния пласт, над вкопаването, се разкри хоризонтално ниво от дебели парчета мазилка (огнище) (обр. 2).

Профил в сондаж ИЗТОК 1

Сондажът е перпендикулярен на централния профил, на 14 м от него по линията G/H. Регистрираните пластове са повече от останалите сондажи и са различни като консистенция.

Описание на пластовете:

0. Най-горен (дълбочина до 45 см от повърхността). Кафяв цвят, като има вероятност да е със съвременен произход (насип от разкопките?). Съдържа малко керамика и мазилки.

1. Горен (дълбочина до 85 см от повърхността). Черен цвят, стратиграфски отговарящ (?) на черния пласт от квадрати L-G.

2. Плътна ивица с жълт цвят (на дълбочина до 110-120 см от повърхността) по цялата дължина. В нея се забелязват хоризонтални наслоявания. Вероятно е нивелация на терена, и може да се свърже със структура от III хоризонт на старите проучвания.

3. Под нея още една ивица с по-тъмен цвят – долната част от нивелиращия пласт.

4. В дясната половина – пласт (дълбочина до 150–180 см от повърхността) с жълт цвят, отговарящ на жълтия пласт от квадрати L-G.

5. В лявата половина (до дълбочина 180 см от повърхността) – редуващи се запълвания на яма.

6. От дълбочина 180-150 см започва стерилен пласт – льос, който е еднакъв навсякъде.

Профил в сондаж ИЗТОК 2

Профилът е перпендикулярен на централния профил, на 20,3 м от линията G-H.

Описание на пластовете

0. Най-горен (дълбочина до 35-40 см от повърхността). Кафяв цвят, възможно е да е със съвременен произход (насип от разкопките?). Съдържа малко керамика и мазилки. Идентичен с пласта от сондаж ИЗТОК 1.

1. Горен (дълбочина до 70-120 см от повърхността), с черен цвят, отговарящ (?) на черния пласт от квадрати L-G.

2. Среден (дълбочина до 140 см от повърхността) с кафяв цвят, мека песъчлива консистенция, много следи от животни и корени (отговарящ на кафявия пласт от квадрати L-G).

3. Долен (под 140 см от повърхността) – стерил.

Някои от интересните находки са представени на обр. 3. След края на разкопките всички разкрити квадрати и сондажи бяха засипани.

№11. БАЛЕЙ-НЕКРОПОЛЪТ. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2010 Г.

Таня Христова, Георги Иванов, Фионера Филипова

През 2009 г. Любомир Петров от с. Балей, копаейки дълбока дупка в двора на Роза Петкова, забелязва в стената на изкопа дребни фрагменти керамика, които старателно събира. Благодарение на опита и уменията си, получени при участието си в разкопките на селището, ръководени от А. Йоцова и Р. Катинчаров (вж. отчета за Балей-Селището), успява да разкрие и извади внимателно голяма, две средни и малка урни, два капака, две паници и две купи и глинен идол, типичен за култура Балей-Орсоя, всички предадени в музея във Видин. Вероятността да са находки от гробни структури провокира интереса ни към обекта и поради факта, че некрополът на Балей е издирван от А. Йоцова и Р. Катинчаров, и въпреки близостта си до селището този терен не е било възможно да се провери, защото бил заграден селскостопански двор.

Местоположение

Теренът се намира в края на с. Балей, на около 500 м ЮИ от селището. Разположен е близо до брега на същата тераса (обр. 1; вж. отчетът за Балей-Селището).

Преди началото се положи план-квадратна мрежа (15 сектора с размери 25/25 м). В нея П. Зидаров проведе геомагнитни проучвания на площ от 206 квадрата (5 х 5 м) през 50 см. Въз основа на геомагнитните аномалии се избраха квадрати (5/5 м) за проучване.

Регистрираха се 11 археологически структури в квадрати 9/23, 9/18, 9/19, 11/2 и 8/15. Структура 9 е канал (50 х 50 см), запълнен с горели парчета мазилка и въглени. Структура 3 са фрагменти от няколко съда и дъно, покрито с част от паница, без да са регистрирани горели кости. Останалите са гробни структури. Структури 5А, 7А и 10А представляват разпиляни археологически материали не на място. Цялата керамика е с ниско качество (в сравнение със селището), слабо изпечена. Всички съдове са бинтовани, укрепвани с паралоид и вдигани заедно с пръстта в тях, след което в реставрационно ателие са почиствани.

Проучване

Процесът на проучване на некропола и идентификация на структурите започва с отнемане на механични пластове с дебелина 15-12 см. Във всички квадрати горния пласт (-20-40 см) е с тъмен (понякога черен) цвят – орница или насип. Следва среден пласт (-100-140 см) с по-светъл цвят и песъчлива структура. В него са вкопани гробните структури. Не бе възможно да се определи формата или размерите на гробните ями, каквито без съмнение са съществували. Следва долен пласт (от – 145 см) – стерилен льос

На дълбочина около 40 см от повърхността се откриват фрагменти керамика и се разкриват горните части на гробните структури – гърла на урни или дъна на покриващите ги купи или паници (структури 1, 3, 4, 6, 7). Структура 11 се разкри на 15 см дълбочина. Структури 2, 5, 8 и 10 са по-дълбоко вкопани, което е запазило горните им части от унищожение.

Структура 1. Формата на гробната яма може да се определи от струпването на съдовете. Размери 95 (С-Ю) на 55 см (И-З). Дъната на купите-похлупаци и гърлата на урните са унищожени. Съдържа две големи урни с похлупващи паници, между тях две гърнета, в едното малко съдче. Другото гърне е със запазено устие (гробна урна) с купа-похлупак, свлечена на по-ниско ниво. Паницата-похлупак на южната урна е хлътнала в нея. В северната част на структурата, до ръба на ямата, е положена паница със завит навътре устиен ръб. При слягането на пръстта устието се е наклонило навътре и е паднало върху паницата. Източно от северната урна се откри половината от двоен съд с висока дръжка. Кости се откриват в гърлата на всички съдове, като някои са разнесени.

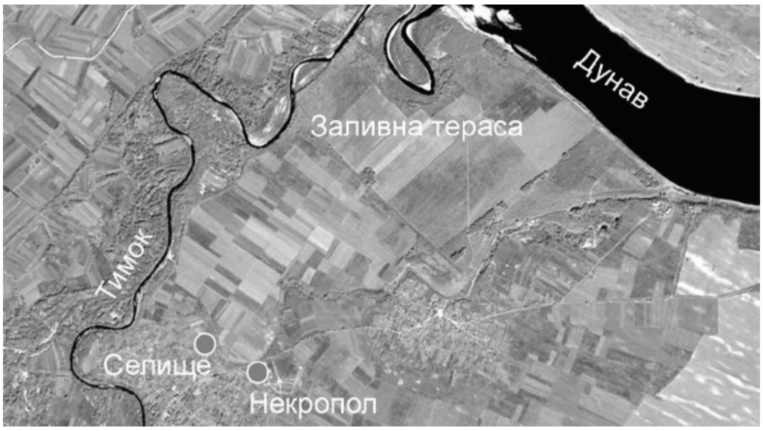

Обр. 1. Селището и некрополът в с. Балей, разположени на висока тераса.

Обр. 2. Проучване на гробни структури 4 и 5.

Структура 2. Състои се от малка урна, покрита с купа-похлупак със запазено дъно, малка купа под похлупака. Под нея в ямата се разкри съд с дъното надолу (разрушена урна, по-ранна от основната), върху нея една малка купа с долепено устие до тялото на урната.

Структура 4. Две разновременни урни на различна дълбочина – по-късната е притиснала по-ранната. Само върху по-късната е имало купа-похлупак, почти изцяло унищожен, както и гърлото на урната (обр. 2).

Структура 5. Малка урна покрита с купа с дръжки. Дъното на купата е попаднало в урната. Вероятно при вкопаването ѝ е разрушила по-ранната структура 5А (обр. 2).

Структура 6. Урна, покрита с купа-похлупак. Дъното на купата и устието на урната липсват. Под купата – чаша с висока дръжка, обърната се впоследствие към урната (обр. 3).

Структура 7. Малка купа поставена с дъното нагоре, с разрушено дъно.

Структури 5А и 7А. Около структури 5 и 7 се откриват керамични фрагменти не на място, камък, кремък, част от модел на брадва с врязана и инкрустирана украса, част от идол, част от паница, дръжка с канелюри от двоен съд. Между керамиката има такава с врязана и инкрустирана украса, различна от тази на близките структури. Около тях се откриха горели кости – вероятно представляват разрушени гробни съоръжения.

Структура 8. Гробната урна е малка, подобна на по-ранната урна от структура 4, без унищожени части, само разместени от тежестта на земята.

Обр. 3. Гробна структура 6.

Структура 10. Урна, запазена почти цяла, под нея има дебела кост от едро животно.

Структура 10А. Разпиляни фрагменти с врязана украса около структура 10, част попадат в стената на сондажа. Ще бъдат проучени при следващи кампании.

Структура 11. Две малки урни, покрити с две купи-похлупаци. Устието на урните и дъната на похлупаците са унищожени. Между двете урни има около 1 см разстояние. Купата на северната урна покрива част от купата на южната.

Датировка и културна принадлежност

Засега могат да се определят три хронологически периода на използване на мястото за некропол и връзката му със селището:

– Период, предшестващ селището, култури Вербичоара (ранен етап), Парачин, Гамзиград. Структура 8, някои урни от структури 2 и 4.

– Период, синхронен на селището, култура Балей-Орсоя (КИКДД). Включва структура 10, разрушените структури 5А и 7А и находките, случайно открити от жителите на селото (6 урни, 2 паници, 2 капачета и идол).

– Период, синхронен с късните материали от отделни структури от селището, Култура Бистрец-Ишалница. Структури 1, 3, 5, 6, 7, 11, някои урни от структури 2 и 4.

В сондажите в квадрати 15/2, 3/13, 3/21, 15/23, 18/18 не са открити археологически структури, само ограничено количество фрагменти керамика. В края на разкопките се засипаха всички сондажи.

Литература

Александров, Христова, Иванов 2011: С. Александров, Т. Христова, Г. Иванов. Балей-Некрополът. – В: З. Димитров (съст.). Българска археология 2010. Каталог към изложба. София 2011, 26-27.

№12. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЗЛАТОДОБИВЕН РУДНИК ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ АДЕ ТЕПЕ, ОБЩИНА КРУМОВГРАД

Христо Попов

През 2010 г. продължи проучването на стария златодобивен рудник, локализиран в района на Ада тепе, община Крумовград. В края на 2009 и в началото на 2010 г бяха проведени две комисии за определяне съдбата на археологическия паметник, като бяха взети под внимание новите резултати от теренните проучвания през последните години. Като се отчетоха и инвестиционните намерения за осъществяване на рудодобивна концесия на златно находище „Хан Крум“ държавата предприе действия за пълно спасително проучване, което започна през миналата календарна година. Спасителните археологически проучвания бяха извършени въз основа на Рамков договор за финансиране и осъществяване на научни изследвания между НАИМ-БАН и Болкан Минерал енд Майнинг ЕАД. Те започнаха в края на август и продължиха до началото на декември 2010 г. Основата на проучвателския екип бе изградена от досегашния българо-немски екип, осъществил в периода 2008-2010 г. работата по проекта „Желязо и злато – по следите на металургията на Древна Тракия". В спасителното проучване взеха участие археолози и специалисти от НАИМ-БАН, Института за изследване на изкуствата-БАН, РИМ-Хасково, Института по минералогия и кристалография-БАН, докторанти и студенти от НАИМ-БАН, СУ, Вестфалски Вилхелмов университет-Мюнстер, НБУ и др.

Теренната работа започна с почистване от растителност на почти цялата геоложка пътна мрежа, както и на големи площи по високите западни, източни и част от северните склонове. Целта беше теренът да се направи максимално достъпен и удобен за работа не само през настоящата кампания, но и за следващите работни сезони. Същинската проучвателска дейност започна в края на септември.

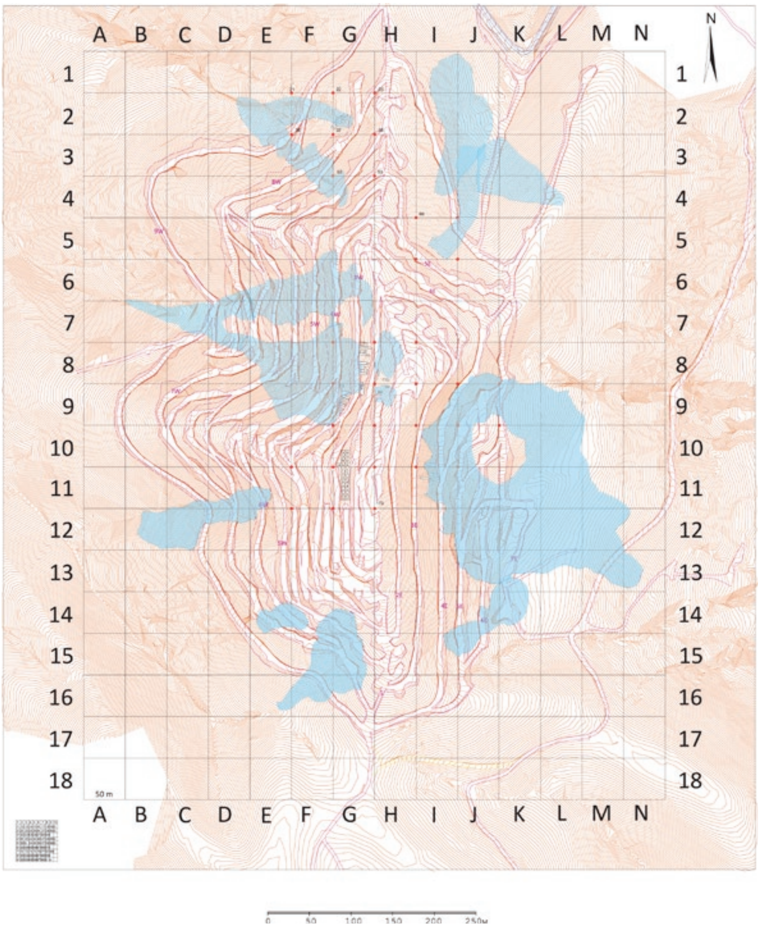

Обр. 1. План-квадратна мрежа, обхващаща високите части на Ада тепе и картирани отвали от древната рударска дейност.

Дейността на археологическия екип бе съобразена със следните основните цели:

1. Картиране на древния рудник и на всички археологически обекти, попадащи в района на планирания съвременен рудник и прилежащата му площ от концесията;

2. Изграждане на глобална план-квадратна мрежа, която да послужи за основа при всички предстоящи кампании (2011-2012 г.).

3. Първи геофизически проучвания във високите части на върха, предполагаемо свързани с обитаване и дейности, свързани не само с добив, но и с преработката на руда.

4. Начало на пълното спасително проучване във високите части на върха (територията е приоритетна, тъй като се предвижда от БММ за площ, свързана с първите етапи от дейността на съвременния рудник).

За облекчаване на пълната регистрация и картирането бе използвана мрежата от геоложки пътища. По нея бяха изготвени стратиграфски профили с обща дължина 2265 м. По такъв начин бе установено, че хоризонталната стратиграфия на площта във високите части на върха е свързана с отделни, близо разположени една до друга площи, на които е осъществявана преработка на рудата в миналото. Бе постигнат и напредък при изясняването на характеристиките на натрупване на отвалите, които в различни части на обекта показват съществени различия помежду си. Наблюденията и анализът на разрезите даде възможност на екипа да определи площи, които са по-перспективни и приоритетни за работа.

През втората половина на септември и октомври 2010 бе изградена глобална план-квадратна мрежа, която да обхваща площта на всички регистрирани археологически структури и терените, свързани със спасителни археологически проучвания за периода 2010-2012 г. Общата структура на мрежа-

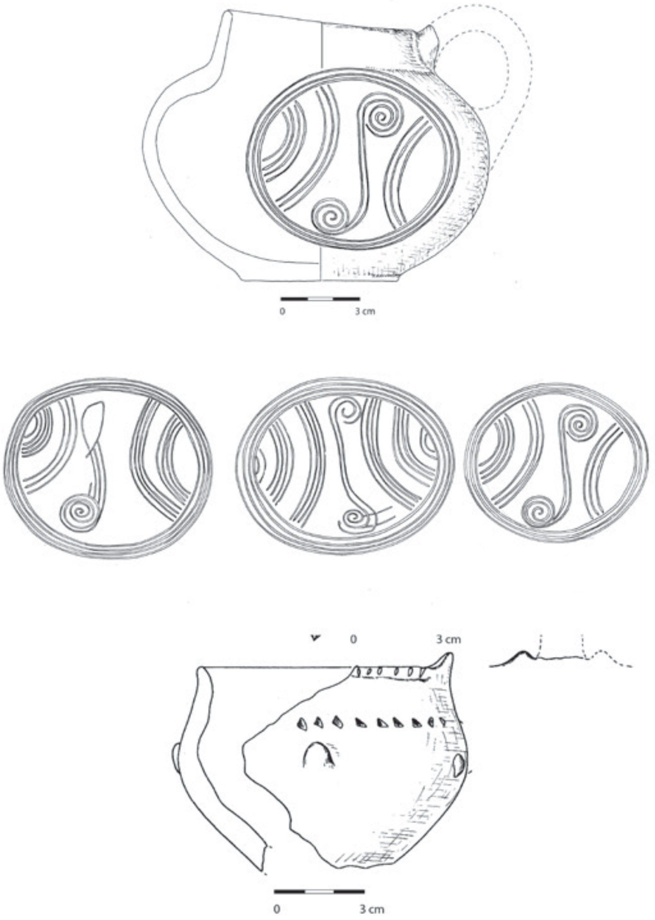

Обр. 2. Керамични находки от района на регистрирани работни площадки. Високи западни тераси на Ада тепе. Сектори G-9, G-11.

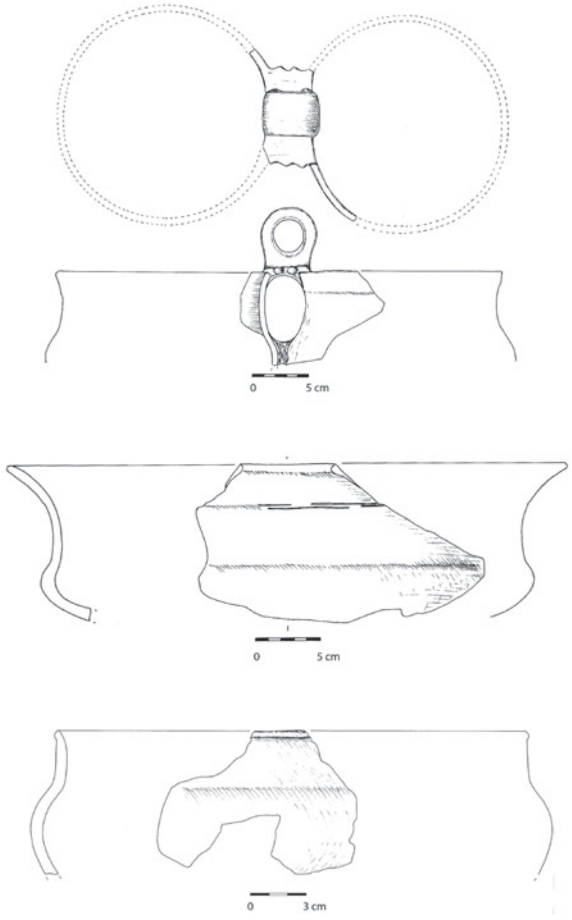

Обр. 3. Керамични находки от високите тераси на Ада тепе, свързани със следи от обитаване. Сектор G-11.

та дава възможност в случай на необходимост да бъдат разгърнати 252 сектора с размери 50 х 50 м и площ от 630 000 кв.м (обр. 1). След изграждането на глобалната план-квадратна мрежа се премина към проучване на набелязаните площи. До този момент археологически разкопки се провеждат в сектори E-3, F-2, F-4, G-2, G-8, G-9, G-10, G-11, H-8, H-9, I-10, I-11.

Беше извършено подробно GPS-картиране на цялата територия на Ада тепе, на която се откриват следи от старо рударство. Потвърди се наблюдението от предходните кампании, че най-често срещаните на терена структури са отвалите, някои от които имат много голяма площ и обем. Общата площ на отвалите, въз основа на извършеното GPS-картиране, възлиза на над 120 000 кв. м (обр. 1).

В участъка на високите западни склонове (проучвани сектори G-8, G-9) бяха установени следи от повърхностен открит добив и разположени в непосредствена близост до тези участъци работни площадки. Съоръженията представляват груби подграждания и терасирания на терена с големи и средни по размер ломени камъни. Нямат траен характер и са били ползвани за сравнително кратки периоди, докато е траел добивът в тези сектори. При работните площадки се разкриват пръснати около тях фрагментирани каменни и кремъчни сечива, както и многоброен керамичен материал (обр. 2).

Най-висока концентрация на археологически материали се отбелязва от сектори F-5, G-5, H-5, I-6 на север до сектори F-12, E-13, D-14, G-12, H-12 на юг. Най-голяма площ на разпространение показват материалите от късната бронзова епоха (XV-XI в. пр.Хр.). Те се откриват във всички сектори по западните, източните и северните склонове, в които е работено до този момент. По-ограничен е ареалът на разпространение на материалите от ранната желязна епоха. Тяхното разпространение на този етап се ограничава само в централните и част от източните и западните сектори.

Проучванията в най-високите части на върха (западно и северно от проученото в периода 2001-2006 г. светилище) показват, че на това място е имало обитаване на сравнително голяма площ. Разкриват се разсипи (останки) от няколко постройки и терасирания на терена, свързани с тях. Числеността на находките и керамичния материал е изключително висока.

Общата площ на отвалите, свързани с древния златодобив, заедно с участъците, на които се откриват и други типове археологически структури (работни площадки, места, на които е бил осъществяван открит добив, галерии, следи от обитаване; културни пластове с дебелина между 0,4-1,5 м) надхвърля 170-175 000 кв.м. Като се отчетат и силно компрометираните от геоложкото проучване площи, при които повърхността на места е разрушена до няколко метра дълбочина, то може да се каже, че общата територия на стария рудник и на свързаните с него структури е надхвърляла 220-230 000 кв.м. Разположени са неравномерно на обща площ от около 450 000 кв.м. във високите части на Ада тепе от надморска височина 380-400 м до самия връх на 495 м.

През изминалата кампания инж. Никола Тонков (НАИМ-БАН) започна геофизически изследвания в сектори G-10, G-11, G-6, G-7, F-8, F-9, H-6. Използван бе елекросъпротивителен метод (предимно площно проучване), като целта на направените геофизически изследвания бе локализирането на структури, свързани с обитаване, рудодобив и рудопреработване по високите тераси на западните и северните склонове на Ада тепе. Направените контролни сондажи при някои от обследваните с геофизически методи сектори показаха, че са регистрирани каменни струпвания, свързани с обитаване или рудопреработка, които иначе не се забелязват на повърхността и трудно могат да бъдат разпознати.

През пролетта на 2011 г. предстои провеждане на специализирани геофизически изследвания за издирване на кухини (следи от подземни минни разработки). Предварителният оглед на терена и координация бе проведена съвместно с проф. Райнер Херд, Бранденбургски технически университет, Котбус, Германия.

Последните интердисциплинарни изследвания от кампания 2010 г. бяха извършени през първата половина на м. декември, когато бе направено LiDAR сканиране на микрорайон от 25 кв. км., включващ Ада тепе и целия район около него.

ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА

№13. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №27/ЛОТ 4 АМ ТРАКИЯ, КМ 311+150-311+500, С. ДЕВЕТАК, ОБЩ. КАРНОБАТ, ОБЛ. БУРГАС

Даниела Агре, Анна Агре

През изминалия сезон бе допроучен обект №27 по ЛОТ 4 от АМ „Тракия“, разположен на 1,5 км южно от с. Деветак, Карнобатско. Бяха доразкрити участъци, останали непроучени през 2009 г., разположени в източната и западната периферия на обекта, както и в централната му част. Бяха разкрити структури, принадлежащи на следните епохи:

Римска епоха

Окончателно се потвърди, че тук обитаване след IV в. сл. Хр. няма. Най-късните в структури датират от римската епоха (основно II–първа половина на IV в.) и принадлежат на стопанската част на villa rustica. В самия източен край на обекта бе доразкрит тесен и дълъг еднолицев зид от ломени камъни с обща дължина 23 метра, служещ за ограждане или разграничаване на някакво пространство. На контекста на същия стопански комплекс принадлежи и находката от занаятчийски сечива от кв. 140, сред която впечатление правят двете масивни клещи.

Късножелязна епоха

В западната периферия на обекта, в рамките на сектор с площ 1500 м^2, бяха разкрити многобройни вкопани структури от късножелязната епоха, в огромната си част ями с различни форми и

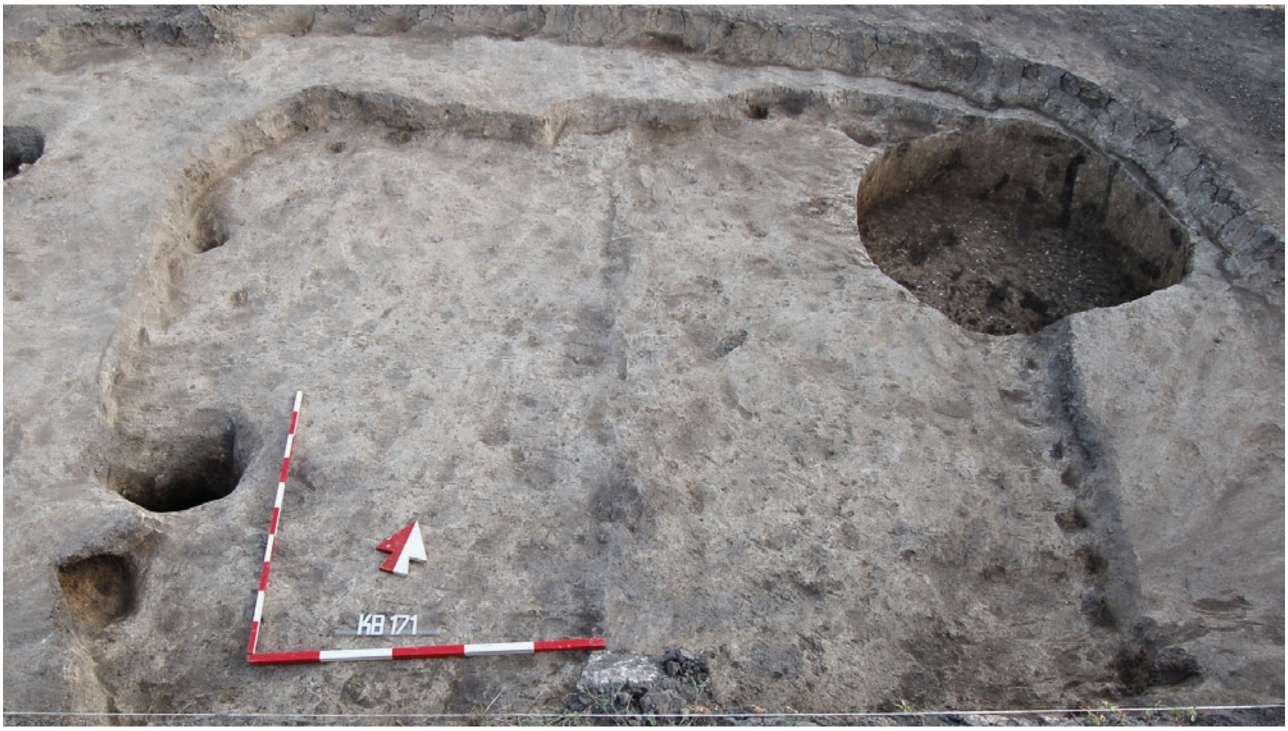

Обр. 1. Вкопана структура от римската епоха в кв. 171.

размери – най-вече с кръгли отвори и цилиндрична или пресечено-конусовидна форма. Вкопани са на различна дълбочина. В повечето от тях археологическите материали са оскъдни и са представени от малобройни керамични фрагменти. Все пак в пълнежа на някои се открива повече материал, основно фрагментирани керамични съдове, изработени на ръка и колело, животински кости, въглени.

Прави впечатление наличието на три места на двойки ями – малко или много синхронни (без изключение от късножелязната епоха) и богати на материал. В тях преобладава керамика на колело, макар да има и такава, правена на ръка. Освен това в тях се срещат и животински кости, както и въглени. За разлика от предходните сезони няма проучена яма, в която да се открият цели съдове.

Заслужава да се отбележи яма №1 в кв. 159, отличаваща се с формата си на пясъчен часовник, голямата си дълбочина (2,10 м от нивото на засичане), фрагмента от бронзова гривна и силно фрагментирана, малобройна керамика на колело и на ръка.

Интересна стратиграфска ситуация се наблюдава в кв. 171, където бе проучена квадратна вкопана структура от римската епоха с размери 3,30 х 3,30 м, по периферията на която има дупки от колове (обр. 1). Тълкуването ѝ като жилищна е проблематично най-малкото заради липсата на каквото и да е отоплително съоръжение, и сме по-склонни да гледаме на нея като на стопанско помещение. За съжаление освен малобройна фрагментирана керамика – преобладаващо от римската епоха – в нея не бе намерено нищо, което да подскаже за по-точната ѝ функция. Североизточният ъгъл на въпросната структура частично е нарушил яма от раннобронзовата епоха, в която бе намерена цяла чашка без дръжка, докато в югозападната ѝ четвърт на подовото ѝ ниво се очерта по-ранна, застъпена от римското вкопаване, яма от късножелязната епоха.

Последната представлява както по своята форма, така и по характера на запълването си, една от най-интересните ями от късножелязната епоха на обекта (обр. 2). Има цилиндрично гърло, силно разширяваща се долна част и равно дъно. Сивочерната пръст на дъното на ямата съдържа фрагментирани мазилки, животински кости и фрагментирана битова керамика на колело. Над този пласт следва напластяване от чиста материкова маса с жълт цвят, която не съдържа археологически материали и най-вероятно се е образувала вследствие на обрушване на стените в долната част на ямата, което от една страна е довело до силното разширяване на същата тази част, а от друга подсказва, че ямата не е еднократно засипана след изкопаването си, а е стояла известно време отворена. Смесена пръст – прослойки жълта материкова маса и сивочерна пръст – се наблюдават в централната част на запълнителя на ямата, над които следва сивочерна пръст, в която е най-голямото количество открита в ямата керамика, както и глава от женска теракотена фигурка. Най-горното ниво от запълването на ямата се състои от кафява пръст, практически идентична по цвят и състав с пълнежа на вкопаната постройка от римската епоха, в която се намери малко количество римска керамика и най-вероятно тук става дума за допълнително слягане на насипа на ямата и запълването на най-горните ѝ нива в резултат на човешката дейност от по-късна епоха.

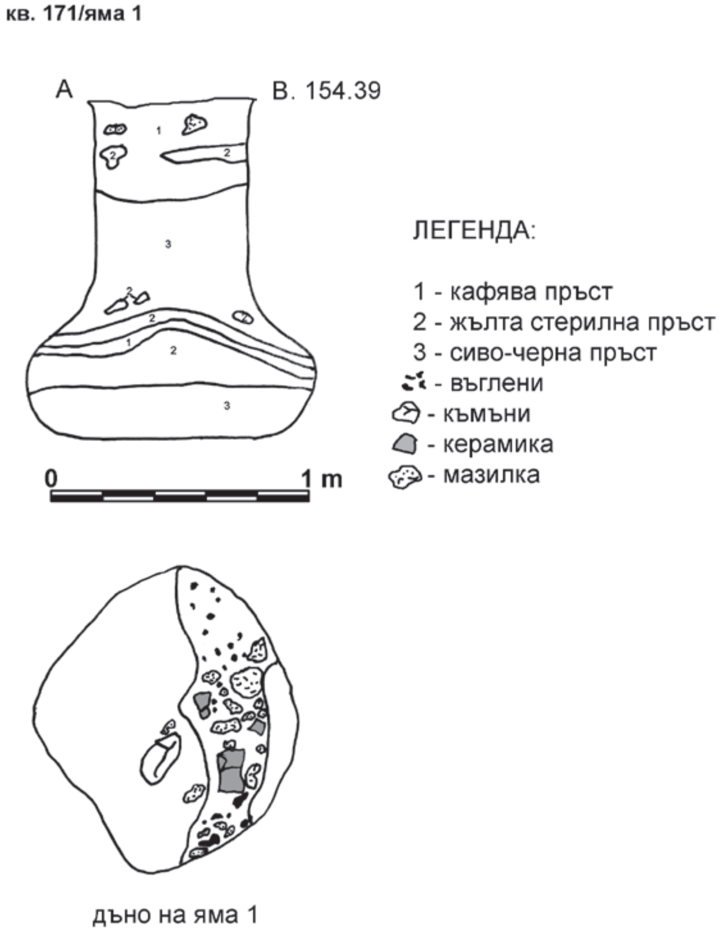

Обр. 2. Разрез на яма 1 от кв. 171.

Ранна бронзова епоха

През настоящата година раннобронзовата епоха е представена само от вкопани структури – три ями, в пълнежа на които има едри фрагменти мазилки, камъни, кости и малобройна битова керамика. На същата епоха принадлежи обширно вкопаване в кв. 186А с неправилни форми, постепенно стесняващо се към дъното си. Проучената му площ е 20 $м^2$, като реалните му размери остават неясни поради факта, че част от него остана извън границите на проучваната площ. В запълването му ясно личат два пласта – единият в придънните му части, представен от прошарена сиво-кафява пръст, богата на жълта материкова маса, но не съдържаща никакви археологически материали, както и разположен над нея дебел до 60-70 см пласт сива пепелява пръст, обилно наситена с фрагментирана битова керамика от раннобронзовата епоха – най-вече неукрасени стени (обр. 3).

Късен халколит

На тази епоха принадлежи керамично струпване от два почти цели съда и няколко фрагментирани, разположено в плитко вкопаване, намиращо се непосредствено до описаната по-долу структура от ранния халколит.

Ранен халколит

Към ранния халколит се отнася вкопана структура, която на този етап е трудна за категорична интерпретация. Разположена е в кв. 175. Тя има кръгла форма, която в горната си част е с размери 3,40 х 3 м и в дълбочина плавно се стеснява до 2,20 х 2 м. На около 30 см под нивото на засичане се очерта килим от фрагментирана керамика, въглени и неголеми парчета мазилки. Дъното на структурата е на дълбочина 1,20 м от нивото на засичане. В северната и североизточната стена се очерта обмазка от запазени отухлени мазилки. На нивото на дъното има две по-големи петна пепел, примесени с въглени и дребни парчета мазилка, както и дъговидно извита стеничка от бяла глина. До външния край на стеничката бе открит *in situ* почти цял биконичен съд.

Късен неолит

От епохата на късния неолит бяха разкрити редица структури, без изключение вкопани. Близки по своите размери и характер до НС1 от кв. 32, проучена през 2009 г., са две вкопавания с близка до овал форма, с размери при едното 3,30 х 1,30 м, а при другото 2,70 х 1,90 м и дълбочина под един метър от нивото на засичане. Стените им слизат с плавни стъпаловидни отстъпи и достигат до равно дъно. В пълнежа им освен неголямо количество фрагментирана керамика се откриват множество животински кости и въгленчета.

Наред с това бе установено наличието на значителна по своите размери вкопана структура,

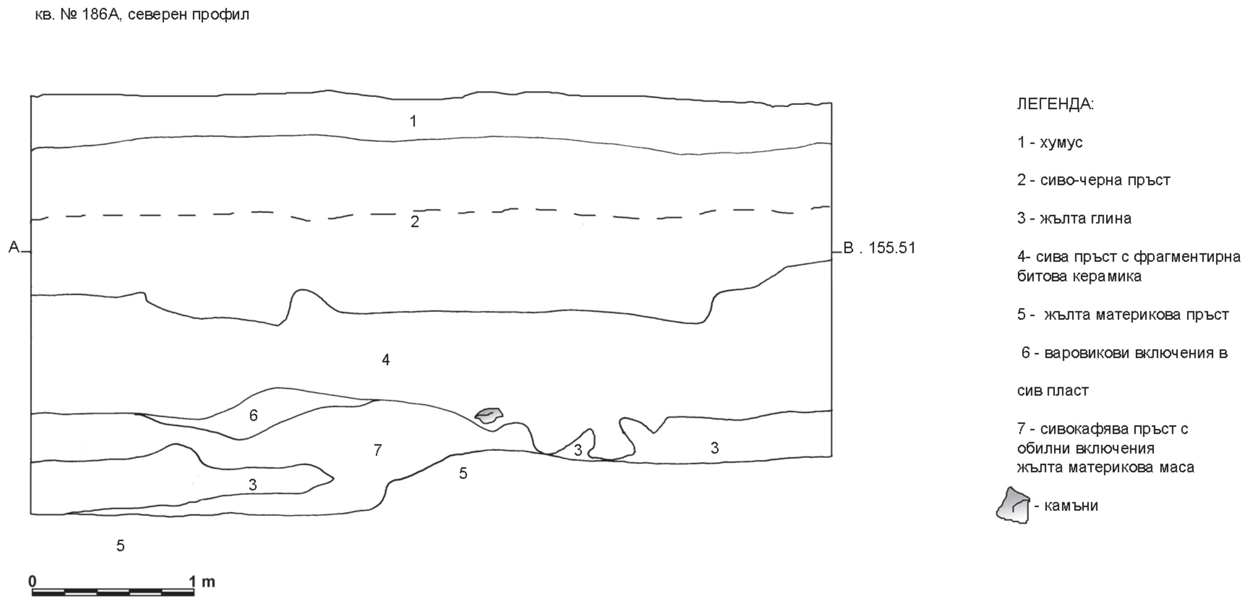
кв. № 186А, северен профил
1
2
А
В . 155.51
4
6
7
3
3
3
5
3
5
0
1 m
ЛЕГЕНДА:
1 - хумус
2 - сиво-черна пръст
3 - жълта глина
4- сива пръст с фрагментирна битова керамика
5 - жълта материкова пръст
6 - варовикови включения в сив пласт
7 - сивокафява пръст с обилни включения жълта материкова маса
- камъни

Обр. 3. Северен профил на вкопаната структура в кв. 186А.

съставена от НС1 в кв. 157 и НС1 в кв. 180/183, чиито размери са 7 х 4,5 м. Изглежда свързани с нея са две структури, разположени непосредствено на юг и север от нея, които са с размери съответно 3 х 2 м (приблизително правоъгълна форма) и 4,2 х 1,8 м (неправилна форма) и са по-плитко вкопани. Интересно е да се отбележи огромното количество животински кости, включително и рога, в пълнежа на последните две структури.

Друга открояваща се с размерите си структура се намира в кв. 166 и е с размери 6,90 х 3,80 м и дълбочина на вкопаване над 1,5 м. В югозападния ѝ край е разкрита яма с диаметър 1 м и дълбочина 0,48 м, на дъното на която е открит човешки череп, два камъка, дребни и по-едри въглени и буца глина.

№14. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. НОВАТА ЧЕШМА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПЕТ МОГИЛИ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА ПРЕЗ 2010 Г.

Красимир Ников, Румяна Георгиева

Местността Новата чешма отстои на около 3-4 км югозападно от с. Пет могили и около 7 км западно от гр. Раднево. Самият обект е регистриран в края на 2009 г. от АМ Марица Изток, гр. Раднево, след отнемането на хумусния пласт в участък, подготвян за насипище на територията на Мини Марица Изток. Той е разположен върху склон със слабо източно изложение, като в най-ниската (източна) част преминава дълбок канал, който свързва два микроязовира, образувани вероятно в следствие на напищните дейности. Източно, западно и южно от обекта има насипища, които са променили изцяло околния терен. При обстоен обход, голямо количество археологически материали (керамика, кости, мазилки) беше регистрирано върху площ от около 3-4 дка, главно в източната част, концентрирани в отделни петна от сиво-пепелява пръст.

Стратиграфия

Профилът по границата с незасегнатите терени, разположени на север от обекта позволява да се проследи дебелината на отнетия пласт. Той варира от 0,10 м в най-високата (западна) част до 1,00-1,20 м в най-ниската (източна) част, непосредствено до канала. След сивочерна, сбита пръст (хумус – 0,00-1,00м), следва бежаво-кафява (стерилна) пръст (1,00-1,20м). Археологически материали (керамични фрагменти, мазилки, кости) с различен интензитет се срещат предимно в първия пласт. Това предполага, че част от структурите са били вкопани в него и са разрушени в различна степен заради своето местоположение. Поради това (особено в източната част), на места се регистрират само дъната на някои от съоръженията (ями) (сондажи 1, 5, 9). Друга част обаче, са вкопани на значителна дълбочина в материковата бежаво-кафява пръст (сондажи 3-4, 8).

Самите структури се отнасят към късната бронзова и късната желязна епохи и имат висока концентрация в един и същ участък. В някои от случаите съоръженията от късната бронзова епоха са били нарушени от тези от късната желязна епоха (сондаж 2 запад).

Късна бронзова епоха

Освен разпръснатите по цялата повърхност керамични фрагменти, към късната бронзова епоха се отнасят откритите структури в сондажи 9, 2 запад и 4 запад. Тези в първия (9) и последния (4 запад) могат да бъдат интерпретирани като ями, от които са запазени само дъната, върху които са разчистени струпвания от керамични фрагменти и мазилки. В частично проучената негативна структура в сондаж 2 запад (12,00 х 9,00м, дълбочина 0,50 м) вероятно може да се види полувкопан (?) комплекс със стопански, жилищни (?) функции, който се развива на запад извън границите на сондажа (обр. 1).

Откритите археологически материали (фрагментирани керамични съдове, огнище, бронзова игла, накити от миди) също насочват към подобно предположение. На базата предимно на керамиката, функционирането на съоръженията от късната бронзова епоха може да се отнесе към нейния развит етап.

Късна желязна епоха

Структури от късната желязна епоха са регистрирани и частично проучени в сондажи 1, 3-4, 5, 8, 1 запад, 2 запад, 3 запад 7 запад. В преобладаващия брой (сондажи1, 3-4, 8, 1 запад, 2 запад) това са ями с различна форма (полусферична, конична,

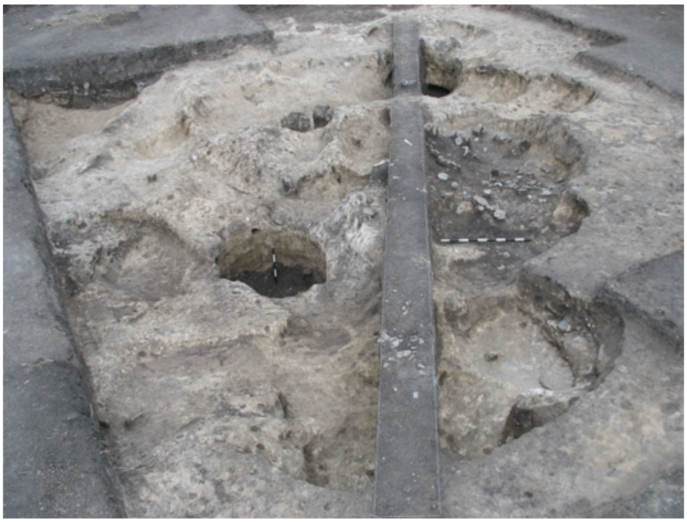

Обр. 1. Вкопана структура в сондаж 2 запад. Късна бронзова епоха.

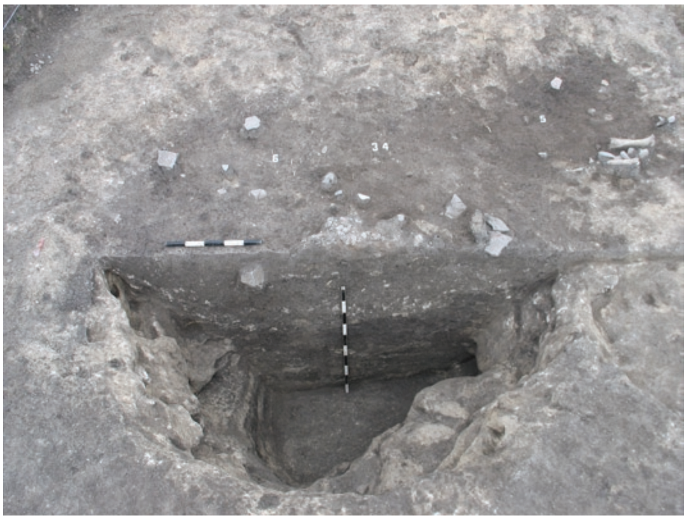

Обр. 2. Яма №6 в сондаж 3-4. Късна желязна епоха.

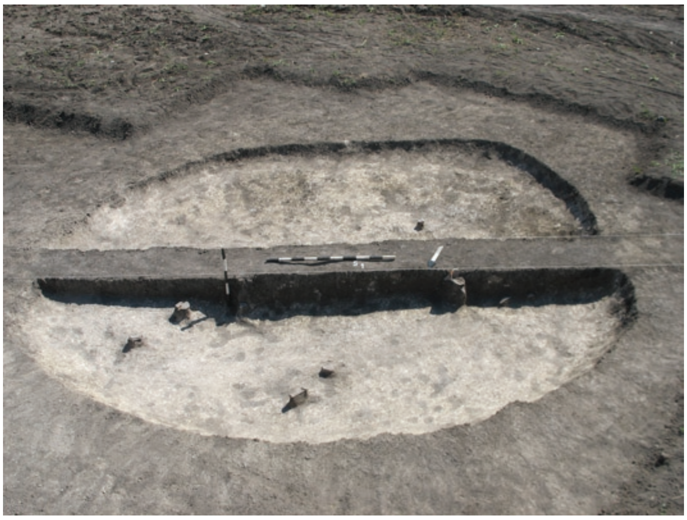

Обр. 3. Вкопана структура в сондаж 5. Късна желязна епоха.

цилиндрична) и дълбочина (0,15 – 2,20м).

Правят впечатление сиво-пепелявия характер на запълнителя или наличието на големи петна сиво-пепелява пръст в тях (сондаж 3-4 ями 1, 2, 5, 6, 8; вкопаване 2 в сондаж 2 запад), както и запечатките от стерилна пръст при някои (сондаж 1, яма 1; сондаж 3-4, яма 7) (обр. 2). Откриваните археологически материали са традиционни за този тип съоръжения и включват фрагменти от съдове работени на ръка и колело, кости, камъни, дребни мазилки, (стенни и подови) фрагменти от стъклени и бронзови накити, керамични тежести за стан, жетони. В същото време има и такива, които могат да се отнесат към групата на „празните" ями (сондаж 3-4, яма 7). На фона на представените се откроява структурата в сондаж 5 (обр. 3).

Тя има овална форма и размери 4,50 х 4,00 м (дълбочина 0,35 м) и вероятно може да се интерпретира като полувкопано помещение със стопански (?) или жилищни (?) функции.

Откритата импортна керамика (фрагмент от чернофигурен съд, фрагменти от чернофирнисови съдове, тара) позволява функционирането на съоръженията от късната желязна епоха да се постави във времето втора четвърт на Vв.пр. Хр. – средата на IV в пр. Хр.

№15. РИТУАЛНИ ЯМИ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ СВИЛЕНГРАД

Георги Нехризов, Надежда Кечева

Обектът при Свиленград е изследван чрез спасителни разкопки в периода 2004-2006 г. При проучванията тогава бяха разкрити общо 211 ритуални ями, отнасящи се основно от ЖЕ и малък брой от РБЕ (9 ями) и средновековието (13 ями) (Нехризов 2006; Нехризов, Цветкова 2008). Започването на дейностите по реконструкция на железопътната линия в участъка Свиленград – турска граница наложи провеждане на надзор на строителните работи, регламентиран с договор №2574/16.05.2008 г. между НКЖИ и НАИМ-БАН. Осъществяването на контрол на изкопните дейности в границите на обекта се налага най-вече от това, че най-северната му част, през която преминава трасето на новата ж.п. линия, не беше напълно проучена по време на кампанията през 2004-2006 г., защото тогава беше обхваната от граничните заграждения.

Строителството по трасето на ж.п. линията е започнало през април, без за това да е уведомен НАИМ-БАН. При посещение на обекта през септември се установи, че в целия участък изкопните работи са завършени, а изграждането на новата ж.п. линия значително е напреднало. След подадения сигнал до НКЖИ и финансовото осигуряване на археологическите дейности от тяхна страна, те бяха осъществени през октомври 2010 г.[1]

Обстоятелствата наложиха археологическите проучвания да се ограничат до оглед и документиране на профилите на изкопа, преглеждане и проверка с металдетектор на изхвърлената пръст и спасителни разкопки на засегнатите от строителните работи структури.

В оформените от север и юг на новата ж.п. линия шкарпове личат следите от интензивно обитаване от османския период и ново време, които трябва да се свържат хамама, казармените и стопански сгради, функционирали на това място вероятно до началото на XX в. В участъка между км 304+064 и км 304+207, в профила на дълбочина около 1,50-1,70 м от повърхността на терена, се проследява прекъсващ пласт от тъмнокафява пръст с дебелина около 0,20 м. В този пласт се срещат както работена на ръка керамика, така и фрагменти от съдове от ново време. Най-вероятно този пласт със смесени материали е формиран в резултат на строителните работи за изграждането на ж.п. линията през 70-те години на XX в.

В южния шкарп на малко разстояние една от друга (в участък от км 303+781 до км 303+797) ясно се разграничават три отчасти нарушени ями. Западно от тях на дъното на изкопа се регистрира петно от по-тъмна пръст, наситена с въглени и керамични фрагменти – дъно на яма, горната част на която е отнета.

---

[1] В проучванията взеха участие и Ю. Пулчев и Г. Михайлов – студенти по археология в СУ „Св. Кл. Охридски".

Тези ями не се отличават от проучените преди. Въпреки, че не са напълно съхранени, може да се приеме че три от тях са имали неправилна цилиндрична форма, а една – неправилна конична. Дълбочините и максималните диаметри на трите по-добре запазени са: 1,28 и 1,40 м; 0,95 и 1 м; 0,92 и 1,50 м. Пълнежът на всички е от тъмнокафява пръст, ясно разграничаваща се от седимента на терасата, в нея се срещат късове отухлена мазилка и замазка, керамични фрагменти, животински кости, въглени, единични речни камъни. В пълнежа се разграничават пластове от по-плътна или по-ронлива пръст, както и такива от наситена с въглени или пепел пръст. В една от ямите бяха намерени фрагменти от перваз на огнище. В ямите се откриха няколко дребни находки – прешлен за вретено, кръгове от стени на съдове, миниатюрно съдче, кремъчна пластина.

Във взетите проби за палеоботанични изследвания от всички ями са открити семена от културни растения, основно житни – еднозърнеста и двузърнеста пшеница, ечемик, просо, спелта, а в една от ямите е идентифицирана семка от грозде. Намерени са и семена от 8 различни плевелни и рудерални растения. Във всички проби е установена овъглената дървесина само от широколистни дървета – дъб, бряст, ясен, габър, леска, явор и круша или ябълка.[1]

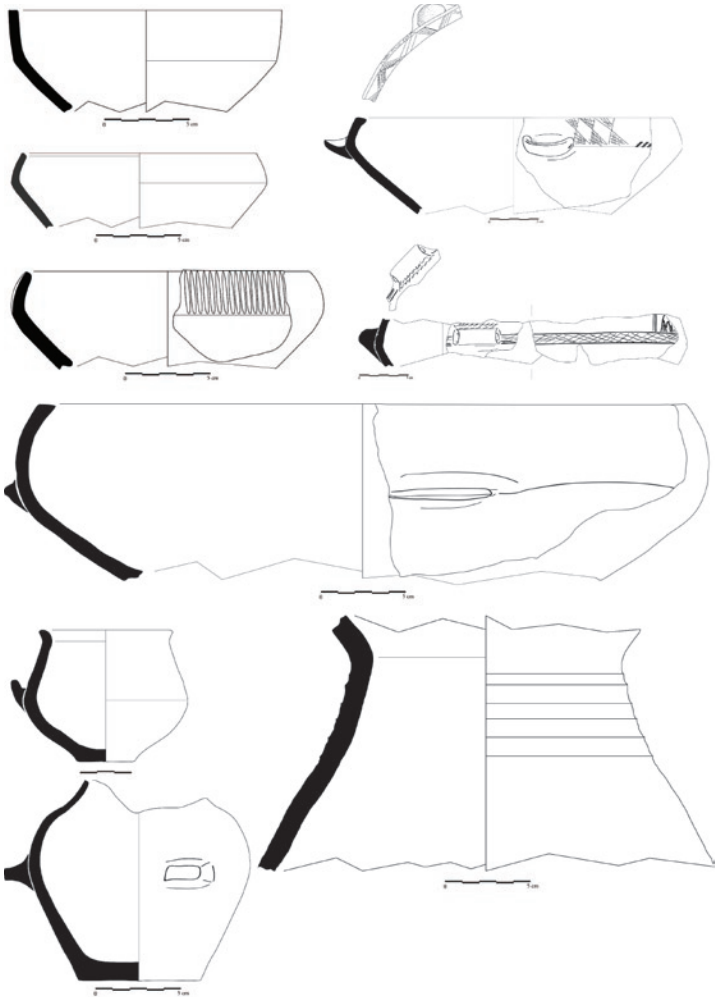

Обр. 1. Керамични фрагменти от РЖЕ, открити в ямите.

Намерените в ямите керамични фрагменти са само от работени на ръка съдове и притежават характеристиките на керамика от РЖЕ в Тракия (обр. 1). Взетата проба за радиовъглероден анализ от една от ямите е с калибрирана дата 920-800 BC[2]. Този хронологически репер дава възможност да се прецизира горната граница на времевите рамки на функционирането на обекта през желязната епоха.

Литература

Нехризов 2006: Г. Нехризов. Ямно светилище от желязната епоха и селище от ранната бронзова епоха при Свиленград. – В: В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2004 г., Велико Търново, 2006, 397-501

Нехризов, Цветкова 2008: Г. Нехризов, Ю. Цветкова. Ритуални ями от желязната епоха при Свиленград. – В: В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2005 г., Велико Търново, 2008, 331-493

---

[1] Палеоботаничните изследвания се проведоха от И. Славова от СУ „Св. Кл. Охридски“.

[2] Анализите са извършени в лаборатория Beta Analytic, Inc., Miami, USA.

№16. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 25, ЛОТ 4, АМ ТРАКИЯ, КРАЙ С. МАЛЕНОВО, ОБЩ. СТРАЛДЖА

Анелия Божкова, Анета Петрова

Проучването на обект 25, лот 4, АМ Тракия, край с. Маленово, общ. Стралджа е съсредоточено предимно в останалата непроучена през 2009 г. западна част на обекта, макар да са разкопани и няколко съоръжения в североизточната му част. След почистването на растителността и наносния пласт са регистрирани вкопани структури с различна форма и размери. Концентрацията им на запад е значително по-ниска от тази на изток, като остават значителни по размери празни пространства между отделните ями. Повечето от съоръженията са проучени по стандартния метод с профил в средата. В един случай (яма 55) с оглед запазване безопасността на работа са комбинирани този метод и изкопаването на траншея (в южната половина). В централната южна част на обекта са регистрирани големи петна, които са проучени чрез отнемане на механични пластове в квадрати с размери 5 х 5 м. При проучването им са регистрирани две вкопани съоръжения (яма 67 и вкопаване 60), но в повечето случаи не се различават отделни съоръжения и вероятно са останки от вкопаване или вкопавания, които са силно разрушени от ерозията.

Останалите проучени съоръжения попадат в рамките на класификацията, направена през 2009 г. Преобладават малките в план ями с дълбочина 0,30-2,00 м. С изключение на яма 61, която се състои от две пресичащи се ями, всички са единични. Формите са различни: цилиндрични (ями 52, 63); широки горе със стеснение и разширяваща се долна част (ями 55, 64); широка горе, цилиндрична надолу (яма 58). В един случай (яма 57) ямата е широка в горната и цилиндрична в долната част, като дъното представлява ясно изразена изпъкналост. Повечето от съоръженията за запълнени с пръст, която е тъмно сива, глинеста в горната част, а надолу изсветлява и става близка до стерилната. В центъра на яма 56 има струпване на пръст с висока концентрация на варовици. Съоръжението в яма 19, регистрирано като огнище през 2009 г. представлява пещ, от която е запазена скара и малка част от купола (обр. 1-2). В ямите от този тип се откриват предимно фрагменти от мазилки и керамични съдове (обр. 3.1, 7, 9, 10), включително фрагментирана паничка от яма 63 (обр. 3.4). От същата яма произхожда и част от глинен предмет, вероятно краче от антропоморфна фигурка (обр. 3.3).

Две големи вкопавания с яма в тях са открити в североизточната част на обекта (59 и северно продължение на вкопаване 28 с яма 65). В ямите освен фрагменти от керамика (обр. 3.5,6,8) са открити кремъчни и каменни сечива – кремък от диканя (яма 65) и кремъчен отломък, част от каменнна чукалка (?) и пестел в яма 59 (обр. 3.2) (определени от П. Неделчева, НБУ).

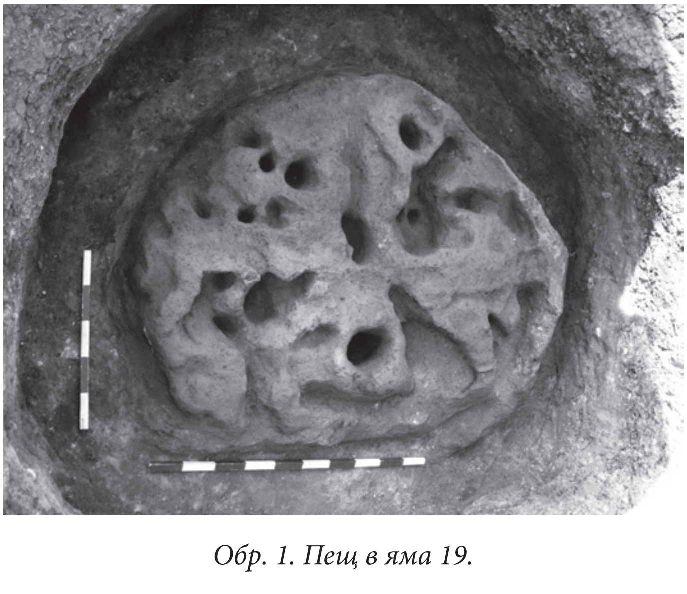

Обр. 1. Пещ в яма 19.

В няколко ями са открити животински кости, чийто анализ показва преобладаване на костите от говедо, следвани от свиня, коза/овца, кон и незначително количество останки от елен (Т. Тодоров, НБУ). Археоботаничният анализ потвърждава наблюденията от предишната година за преобладаване на култивирани житни растения (плевести пшеници, просо, ечемик), както и остатъчни продукти от тяхната обработка (И. Славова, СУ). В рамките на проучването са анализирани образци от стерилната глина от обекта, както и от мазилки и трите групи керамика, характерна за ранната желязна епоха (трапезна, хранилища, кухненска). Чрез елементен анализ (Евротест Контрол), рентгенова дифрактометрия и оптичен анализ е установено, че за изработката на съдовете и от трите групи е използвана

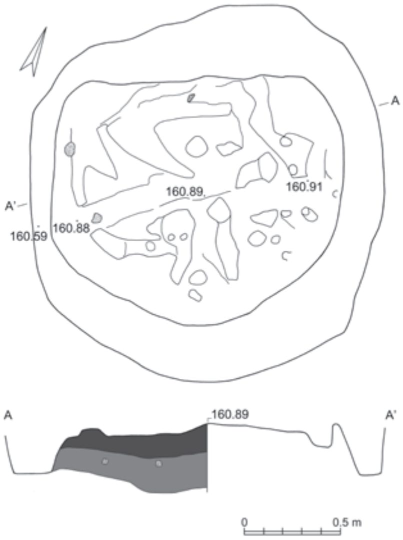

Обр. 2. План и профил на пещта в яма 19.

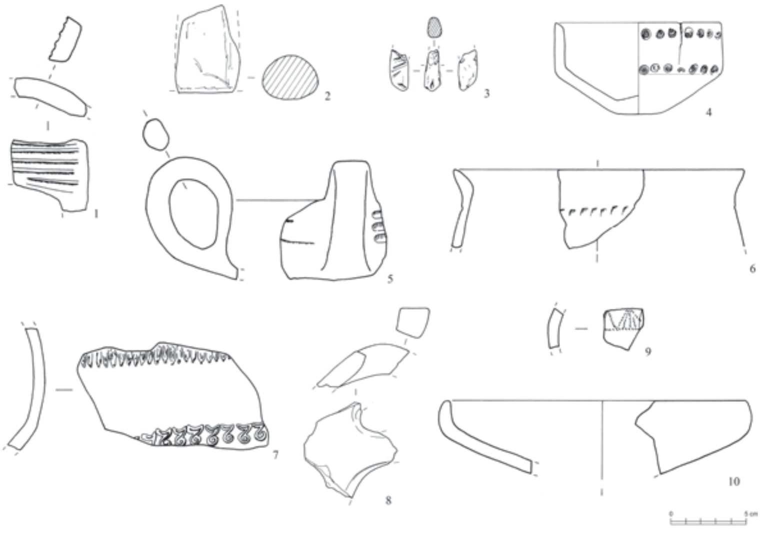

Обр. 3. Част от каменен пестел от яма 59 (2), краче от антропоморфна фигурка (?) и паничка от яма 63 (3-4), и фрагменти от керамични съдове от ями 19 (7), 59 (5, 8), 63 (1, 10), 64 (9), 65 (6).

глина от обекта, докато за две от мазилките е използвана глина от друго място (Д. Йовчев, СУ).

Откритият керамичен материал попада в групата, характерна за втората фаза на ранната желязна епоха. Резултатите от двата използвани метода за абсолютно датиране, обаче, противоречат на тази датировка. Предварителните резултати от археомагнитното датиране на пещта показват дата между 1059–789 г.пр.Хр. (М. Аврамова, НИГГ-БАН). Радиовъглеродното изследване (Poznan Radiocarbon Laboratory) на три проби от едногодишни растения (пшеница и ечемик) от ями 18, 19 и яма В във вкопаване в кв. М8/М9 ги датира между 1056–900 cal BC (ок. 65%) и между 1126–889 cal BC (ок. 90%).

№17. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №20 – ОТ КМ. 241+ 400 ДО 241+600 ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ ЛОТ 2 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТОИЛ ВОЙВОДА, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА ПРЕЗ 2010 Г.

Димитър Генов, Алексей Гоцев

Спасителните археологически разкопки се проведоха в периода март-април 2010 г. Целта на проучванията бяха да се проучи изцяло културния пласт, който бе останал в централната част на обекта. Тук бяха регистрироани и запазени 2 ситуации с човешки скелети и можеше да се очакват и други археологически структури. Поетапно бяха свалени пътеките по линиите С-Н 10-22. Бяха заложени контролни сондажи в рамките на проучваната площ за да се документира достигането до стерилен пласт (обр. 1).

Културните напластявания не се различават съществено от тези проучени през предишните години. Не бяха регистрирани следи от запазени постройки и съоръжения. В пластта се откриват изолирани петна от натрошени и отухлени глинени замазки, керамични фрагменти, животински кости и дребни и средни камъни. Открити са и различни предмети от глина, кост, кремък и метал. Между тях по-интересни са фрагменти от бронзова фибула (6-5 в.пр.Хр.), антична монета с неустановена хронология, горен и долен хромелен камък, бронзов връх на стрела, желязна тока.

Довършено бе проучването на яма 2 (А и Б) и яма 3. Пълнежът от черна пръст в ямите е хомогенен, примеси от късове мазилки и замазки, фрагменти керамика и малко животински кости. Яма 2 има конусовидна форма. Източната част (2А) е кръгла, а западната (2Б-трапецовидна). Южната страна на Яма 2 е стръмна и дълбока, а северната и особено западната – по полегата. В пълнежа на яма 2 са открити и 3 фрагмента от стени на съдове, вторично обработени като кръгчета – (жетони?). Яма №3 е с овална форма и подобен пълнеж. Тук бе открита и бронзовата фибула.

В кв. Е/14 бе разкрита нова яма №4 с диаметър около 90 см и максимална дълбочина 47 см. В кръг около ямата констатирахме 8-9 дупки от колове. Пълнеж: горен слой – парчета горели мазилки (от свод?), въгленчета, фрагменти керамика, белезникава пепел от растителен произход. Втори слой – голям фрагмент от стена на съд – черна излъската керамика, фрагмент керамика и втори съд с дръжка – фрагментиран в западната част на ямата. На дъното й, в източната и западната част се разкриха два хромелни камъка – горен и долен (обр. 2).

По време на проучванията бяха намерени около 2000 керамични фрагмента (от които над 700 характерни), парчета от замазки и мазилки, животински кости и 16 цели и фрагментирани предмета от глина, кост и метал.

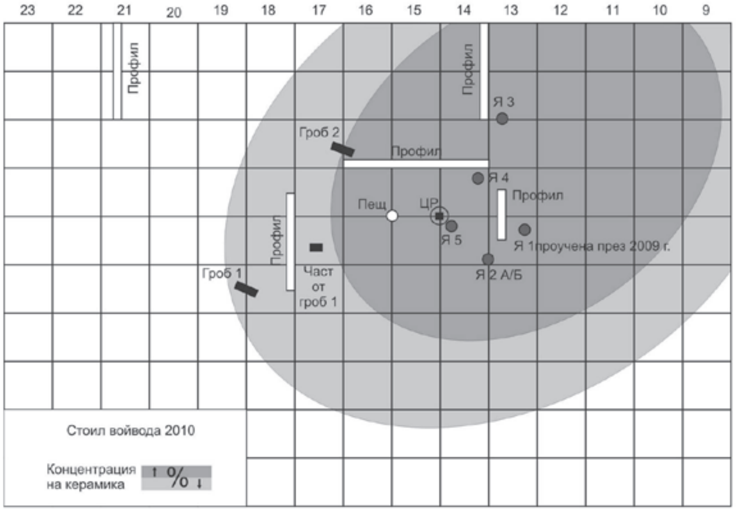

Обр. 1. Схема на проучваната площ и разкритите ситуации.

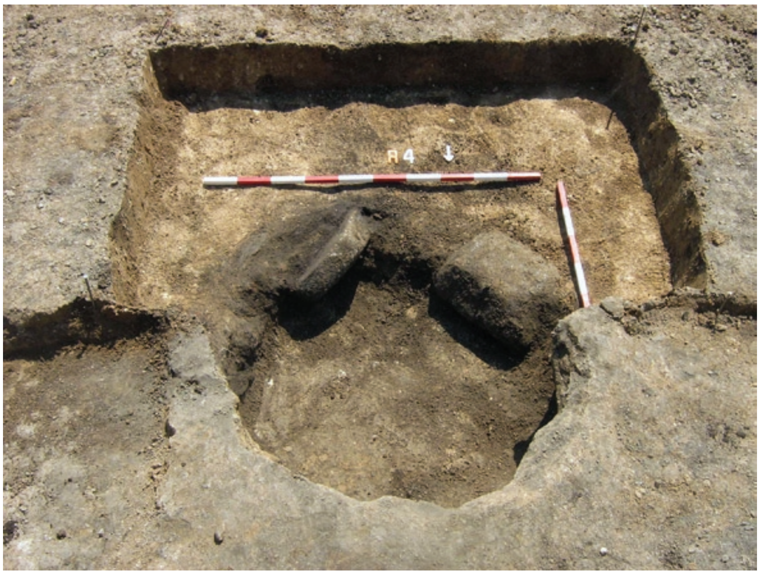

Обр. 2. Работен момент от проучването на яма 4.

От специалисти антрополози бяха доразкрити, документирани и вдигнати четирите скелета, съответно: СТРУКТУРА №1 – скелет 1А и 1Б в кв. F/19 и СТРУКТУРА №2 – скелет 2А и 2Б в кв. D/16 – D/17.

Установи се погребването на четирима индивида от мъжки пол (двама по двама) в анатомичен порядък. Гробните ями са трудно регистрируеми. В пръстта между костите на скелетите има следи от охра (СТРУКТУРА №1), няколко фрагмента керамика и парчета мазилки. Инвентар не бе установен. Особено структура №2 има много нарушения от съвременна селскостопанска дейност.

Изчерпани бяха Яма 2 (А и Б) и яма 3. Пълнежът от черна пръст в ямите е еднослоен, примесен с парчета мазилки и замазки, фрагменти керамика и малко животински кости. Яма 2 има конусовидна форма. Източната част (2А) е кръгла, а западната (2Б-трапецовидна). Южната страна на Яма 2 е по-отвесна и дълбока, а северната и особено западната – по полегата. В пълнежа на яма 2 са открити и 3 бр. фр. от стени на съдове, вторично обработени като кръгчета – (жетони?). Яма №3 е с овална форма и подобен пълнеж. Открит е фрагмент от бронзова фибула.

В кв. Е/14 бе разкрита нова яма №4 с размери диаметър около 90 см и максимална дълбочина

47 см. В кръг около ямата констатирахме 8-9 дупки от колове. Пълнеж: горен слой – парчета горели мазилки (от свод), въгленчета, фр. керамика, белезникава пепел от растителен произпод. Втори слой – голям фрагмент от стена на съд – черна излъската керамика, фрагменти керамика и втори съд с дръжка – фрагментиран в западната част. На дъното на ямата в изт. и зап. част се разкриха два хромелни камъка – горен и долен (обр. 3).

Керамичният материал е от РЖЕ – 8-6 в.пр.Хр. предимно, каквато е и основната датировка на обекта, който е представлявал много малка селищна или по-скоро стопанска структура (възможно да е било местно тържище на брега на реката). Някои единични материали се отнасят към по-късни епохи – римска, средновековна, късно средновековие и от съвременността.

Изказваме своята благодарност на доц. Надежда Атанасова-Тимева и Борислава Гълъбова, докторант, за антропологичните изследвания на скелетите.

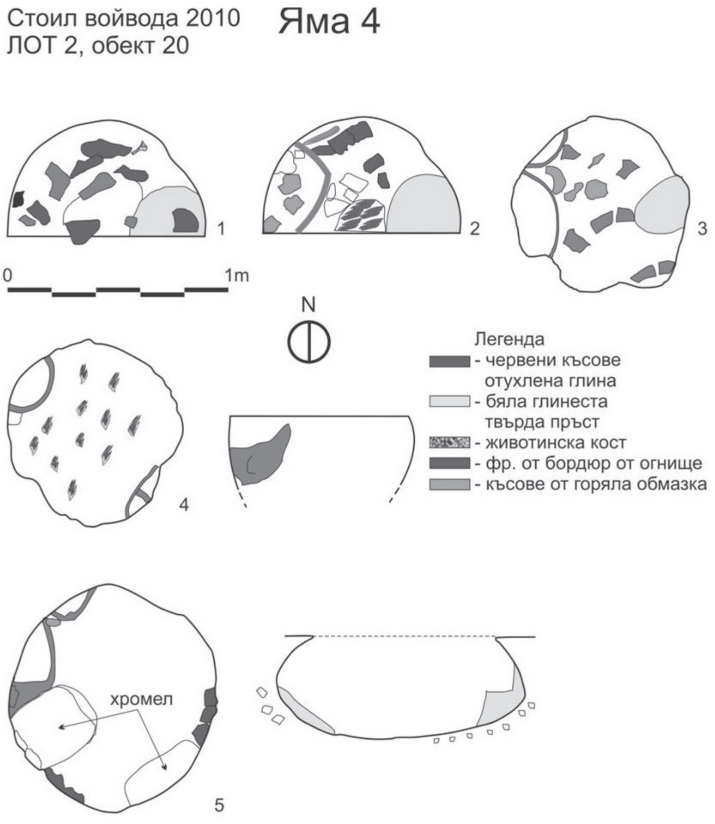
Стоил войвода 2010
ЛОТ 2, обект 20
Яма 4
1
2
3
0
1m
N
Легенда
- червени късове отухлена глина
- бяла глинеста твърда пръст
- животинска кост
- фр. от бордюр от огнище
- късове от горяла обмазка
4
хромел
5

Обр. 3. Планове и разрези

№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 18, АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 2, КМ 236+850-237+060, М. ЮРТА, С. ЗАГОРЦИ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Татяна Кънчева-Русева, Д. Колева

Обектът е разположен на 1,2 км ЮИ от административния център на с. Загорци, община Нова Загора, в м. Юрта, на двата бряга на р. Черковска – приток на р. Блатница. Заема площ от около 50 дка.

Установена е следната стратиграфия – под хумуса следва културен пласт, който е силно нарушен в най-горната част, на дълбочина 0,80 м се достига основата на I строителен хоризонт от светлосива рохкава пръст, примесена с мазилка, под него – пласт сивокафява пръст с бели варовикови включения с дебелина до 0,30 м, следва материковата глина. Разкрити са изцяло и частично 4 жилища и две структури, които могат да се тълкуват като руини от постройки (обр. 1).

Всички жилища са регистрирани главно въз основа на участъци с висока концентрация на стенна мазилка. Жилища 2 и 3 не са проучени напълно, защото продължават извън трасето на магистралата. Частично установените редици дупки от колове установяват правоъгълен до квадратен план на жилищата Подът е запазен в отделни участъци – трамбована глина с жълтокафяв цвят, на места – силно отухлена. Разчистени са частично запазена подова замазка и останки от огнища. В жилище №1 се разкри основа на пещ с частично запазена замазка и подложка от керамични фрагменти и глинобитна площадка. Размери на жилище №1: 8/7,40 м С/Ю и З/И и на №4: 6/9 м З/И и С/Ю.

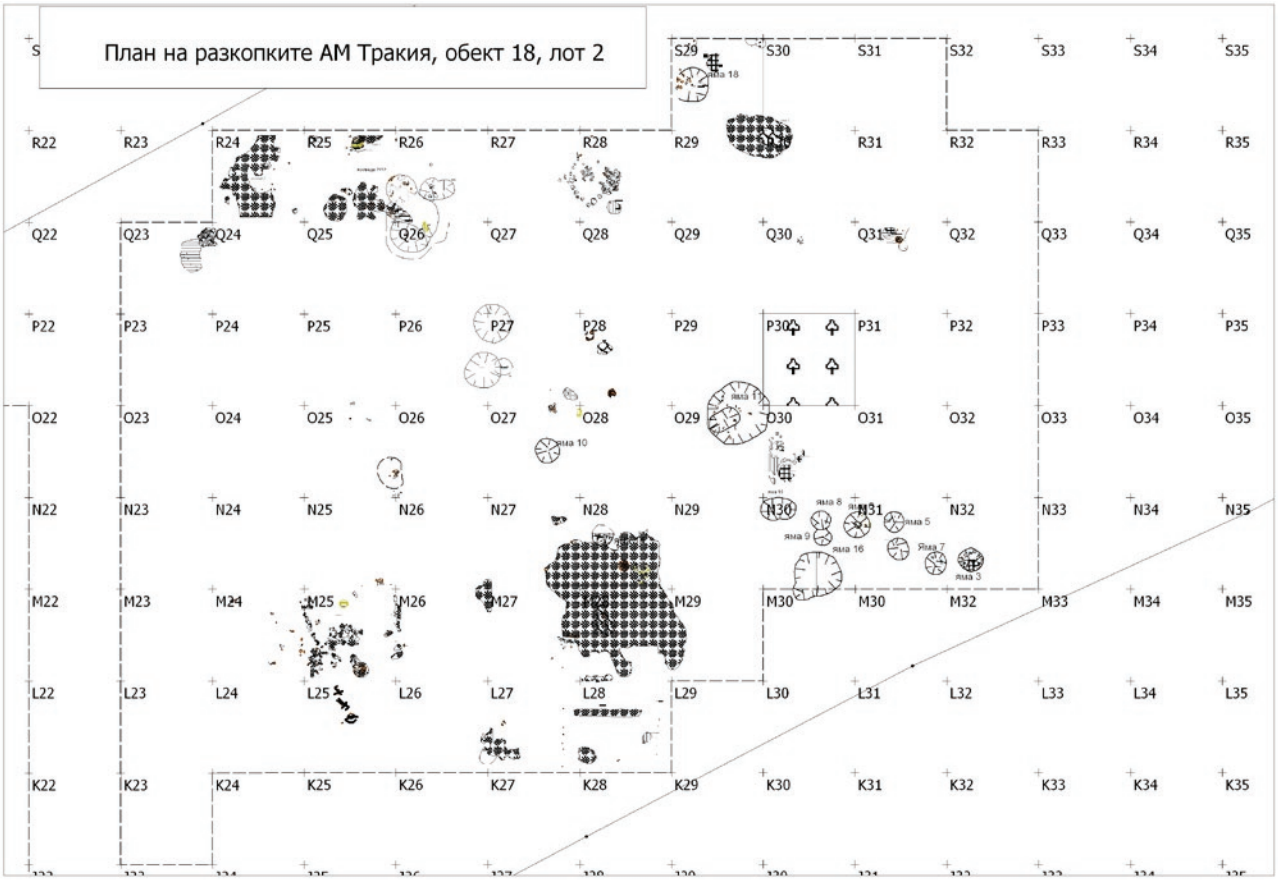

Обр. 1. Общ план на проучената площ.

Установени са и две т. н. структури, които не могат със сигурност да бъдат причислени към жилищата. Тук липсват отоплителни съоръжения, макар да са намерени предмети на бита, съдове на място. В структура №2 е намерена и бронзовата култова брадвичка.

Проучени са 42 ями. Преобладават цилиндричните, останалите са с форма на пресечен конус и полусферични. Размерите им варират – диаметър на отвора от 0,90 до 3,40 м, дълбочина от 0,40 до 1,50 м. Част от ямите с особености във формата, начина на запълване и намерените материали, могат да се тълкуват като съоръжения с култови функции. На първо място с това са 4 ями (19, 35, 16, 23) с разширения с овален и трапецовиден отвор и цилиндрична форма, значително по-плитки от основната яма. Датирани са в РЖЕ, като в две са намерени и фрагменти съответно от КБЕ и КЖЕ. Две ями – №11 и 23 имат допълнително вкопаване върху дъното, датирани в ЖЕ. Три двойки ями са с форма на осмица (8 и 9; 20 и 21, 27 и 27А). Всички са с кръгъл отвор, двете с цилиндрична и 1 – с полусферична форма. Датирани са: №8 и 9 – в РЖЕ, останалите – РЖЕ и КЖЕ. Във всички ями са намерени кости от животни, но в две останките могат да се тълкуват като съзнателно поставени: в яма №18 е положено малко прасенце заедно с останки от още едно прасенце, говедо и див заек; в яма №25 – с положена част от скелет на говедо със запечатка от материкова глина заедно с останки от свиня, елен-лопатар, дребно преживно. Паралелите са многобройни и се тълкуват като жертвоприношения: Свиленград, Раднево, Дебелт и др. (Нехризов 2006, 401-402; Саватинов 1997, 11; Балабанов 1999, 74). Датирани са общо в ЖЕ. В гореописаните ями е намерен голямо количество керамични фрагменти, глинени прешлени за вретено, костени фаланги, антропоморфни фигурки, фрагментирани съдове (чашка, паница).

В почти всички ями има останки от горене, но без следи от пряк огън: въглени, горяла глина, късове мазилка – стенна и подова от жилища, пещи и огнища. Във всички ями са намерени кости от домашни и диви животни. Ямите се датират, според намерените материали по следния начин: в 4 от тях са намерени археологически материали от КБЕ и РЖЕ, в 16 – от РЖЕ, в 4 – от КЖЕ, в 15 от РЖЕ и КЖЕ. Не се наблюдава система на подреждане или планировка. Само в югоизточната част на обекта се наблюдава по-висока концентрация на негативни съоръжения, като преобладаващата част са датирани в РЖЕ.

През 2010 г. беше разкрит двоен гроб – трупополагане в яма на двама възрастни индивиди с глави на север и запад, съответно – на дясната и лявата страна, срещуположно, ръцете и краката са свити. Според антропологичния анализ са двама мъже на 40-45 и на 55-60 г. Положени са свити, съобразно размерите на ямата. В ямата са намерени фрагменти от амфори и други съдове от КЖЕ. Подобни случаи са тълкувани като жертвоприношения, като точен паралел има в ямното светилище до Свиленград (Тонкова 2004; Нехризов, Цветкова 2008, 335-336) (обр. 2).

Колективната находка от 7 каменни калъпа за изливане на бронзови брадви, шила, длета се свързва с развитието на металургичното производство в района. Част от калъпите са заготовки.

Изключителен интерес представлява намерената бронзова тракийска култова брадва, украсена в зверинен стил с изображения на овен, бик, елен, козел, куче (обр. 3).

Намерената керамика от РЖЕ включва характерните паници със завит устиен ръб, украсени с канелюри, чаши с висока дръжка, с украса от канелюри, кантаросовидни, амфоровидни, съдове с фуниевидно устие и др. Преобладават украсените с канелюри, щампован и псевдошнуров орнамент. Паралели: Раднево, Дядово (Георгиева 1983, 105-125; Ников 1995, 143-150). Късната желязна епоха е представена с керамика на ръка и колело – „сива керамика (паници, купи, кратеровидни) (Ников 2008, 102-118), голямо количество амфорна тара с различен произход. Намерен е фрагмент с печат от Хераклея. Отделни фрагменти вносна керамика – чернофирнисова, червенофигурна, фрагмент архаична керамика.

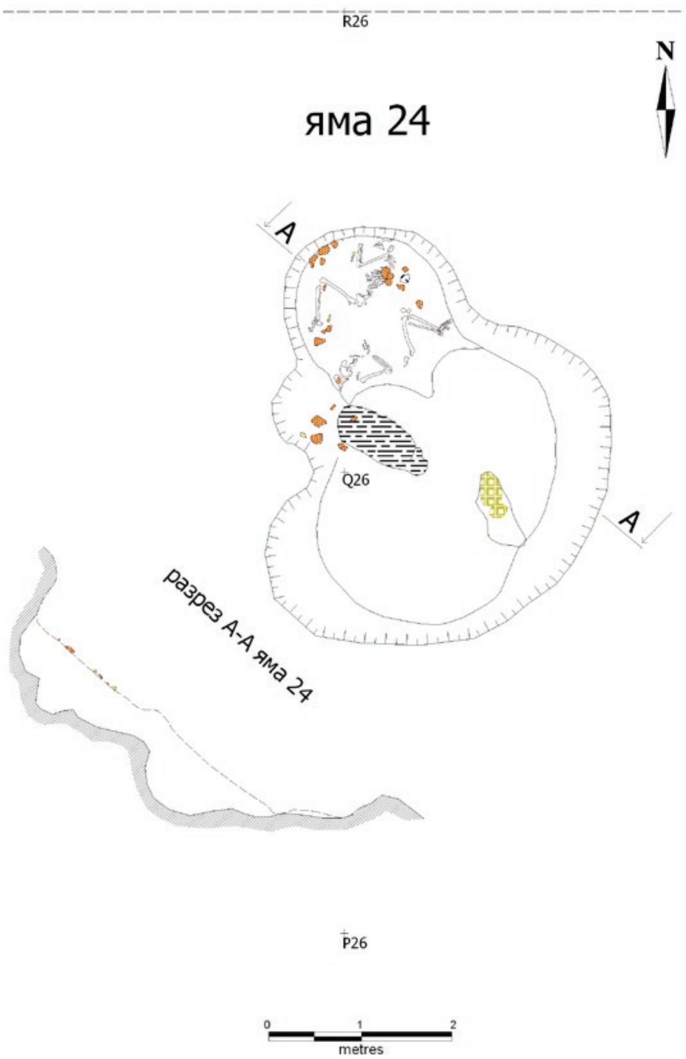

Обр. 2. Яма с човешко жертвоприношение.

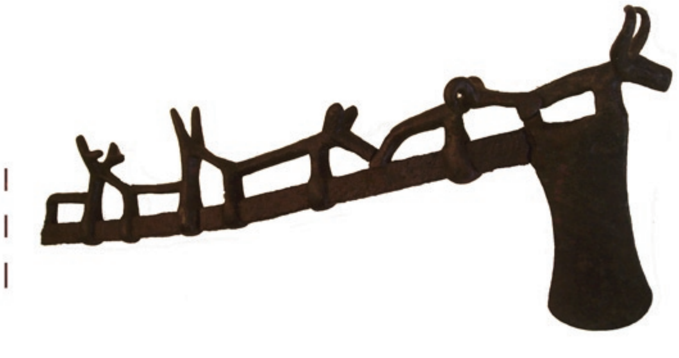

Обр. 3. Тракийска култова брадва.

Находки: кремъчни и каменни изделия (чукалки, точила, хромели, връх за стрела); костени (гладилки, тръбички, ашици, шила). Прешлените за вретено са предимно биконични, някои – украсени; тежести за стан. Металните предмети са изработени от желязо и бронз и включват: ножче, фрагмент от гривна, копче, едноспирална дъговидна желязна фибула. Седемте глинени антропоморфни фигурки и фрагменти от т. н. главнярници се отнасят към култовата пластика.

Археологическите материали, намерени при проучването на обект 18 се отнасят към ранната и късна желязна епохи – края на първия период на РЖЕ-VIII в. до V-IV в. пр.н.е.

Литература

Георгиева 1983: Р. Георгиева. Селището от ранножелязната епоха върху селищната могила до с. Дядово (предварителни наблюдения). – Expeditio Thracica, 5, 105-125.

Ников 1995: К. Ников. Керамиката от разрушеното селище от ранножелязната епоха в Раднево. – В: Марица Изток. Археологически проучвания, 2, 143-150.

Нехризов 2006: Г. Нехризов. Ямно светилище от желязната епоха и селище от ранната бронзова епоха при Свиленград. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2004 г., 401-402.

Саватинов 1997: С. Саватинов. Комплекс от ями от късната желязна епоха в м. „Старото селище“ край град Раднево. – В: Марица Изток. Археологически проучвания, 4, 19; Балабанов 1999: П. Балабанов. Тракийски ритуални ями край с. Дебелт, Бергаска област. – Археология, 3-4, 72, 74.

Ников 2008: К. Ников. Сивата керамика от Асеновец. Археологически и исторически проучвания в новозагорско, 2, София, 2008, 102-118

Тонкова 2004: М. Тонкова. Die Grubenheiligtümer und das Problem des menschlichen Opfers in Thrakien. – In: Von Domica bis Drama, 237-243.

Нехризов, Цветкова 2008: Г. Нехризов, Ю. Цветкова. Ритуални ями от желязната епоха при Свиленград. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2005 г., 335-336.

№19. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ №18 А, КМ 237+060 – 237+360 ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ ЛОТ 2 В М. ЮРТА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЗАГОРЦИ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Марлена Кръстева, Андрей Тонев

През м. март – юни 2010 г. продължи археологическото проучване на обект 18А край с. Загорци, община Нова Загора от екип с научен ръководител Марлена Кръстева – НАИМ – БАН. Проучването му започна през 2008 година и приключи през 2010 година, като бяха изследвани 13.5 дка. Обектът е част от селище, което е разположено от двете страни на р. Черковска, като селището на ЮЗ от реката е отделено като обект 18 и се проучи от екип с научен ръководител Татяна Кънчева-Русева от ИМ-Нова Загора.

През 2010 г. на обект 18А са проучени жилище със запазено подово ниво от КЖЕ, върху което са намерени фрагментирани глинени съдове *in situ*, както и предмети от метал. От стените на жилището са запазени фрагменти, които са се срутили при разрушаването му в ямите, които са го фланкирали. Полувкопаните сгради, разкрити през 2009 г., деструкциите от други 2 жилища, както и запазените фрагменти от огнища извън тях, допълват информацията ни за селището, което се развива в северна посока извън сервитута.

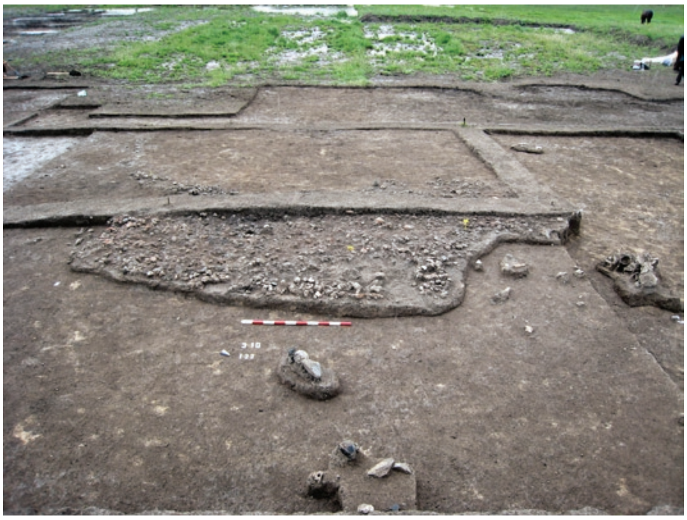

Обр. 1.

В проучената площ на обекта през 2010 г. са разкрити също така 59 ями от

КЖЕ и РЖЕ в която са разчистени фрагменти керамика и кости от животни. Керамиката е разнообразна, на ръка и колело, местна и вносна, в повечето случаи фрагментирана и се датира от 5–4 в. пр.Хр. За отбелязване е голямото количество фрагменти от амфори, като преобладаващите са от Хиос и Хераклея.

Археологическите материали намерени на територията на селището освен керамика и синхронни с нея са фибули, фрагменти от метални съдове, дребни глинени предмети и съдчета, свързани с култа, фрагменти от култови масички, както и каменна пластика.

Всичко това ни позволява заключението, че разкритото селище е с богати обитатели, и което заедно с другите селища, разкрити през последните години ни променят представите за поселищния живот в Тракия през този период.

В СИ част от обекта е проучен некропол с 15 гроба с трупополагане, без погребален инвентар. Погребаните са в характерна поза – свити ръце в лактите и липсващи ходила. Ориентацията им е И–З, с глава на И.

Освен артефактите от РЖЕ и КЖЕ, а през първия сезон на работа на обекта са намирани и фрагменти от КБЕ. Затова не е изненада и некропола от КБЕ, който се разкри и който е заемал вероятно цялата площ под по-късното селище. Изследвани са 6 гроба с кремация, като при 5 от тях урните са единични и са запазени само в долната си част с горели кости на дъното. Шестият гроб е с 3 урни една до друга, като в тях и до тях са поставени гробни дарове. На единият от съдовете дръжката му е тип Асеновец и това позволява да се датира много точно в края на бронзовата епоха. Това може да се каже, че е откритието на този обект – за пръв път в тази част на Тракия е засвидетелствана кремация през късната бронзова епоха.

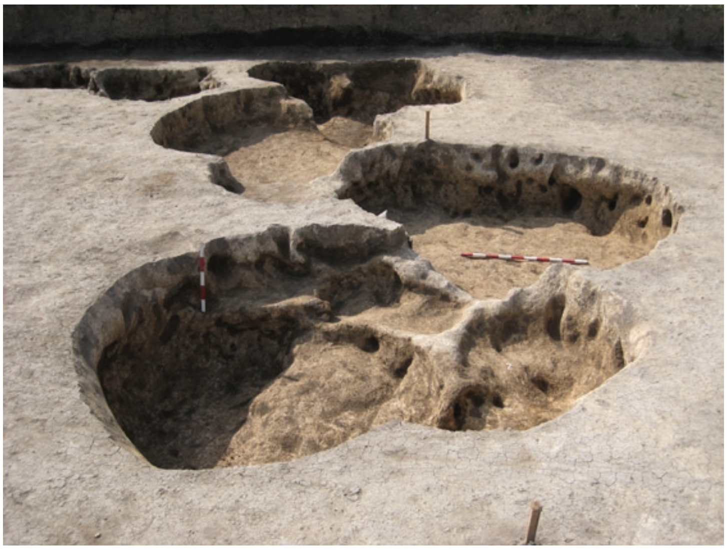

Обр. 2.

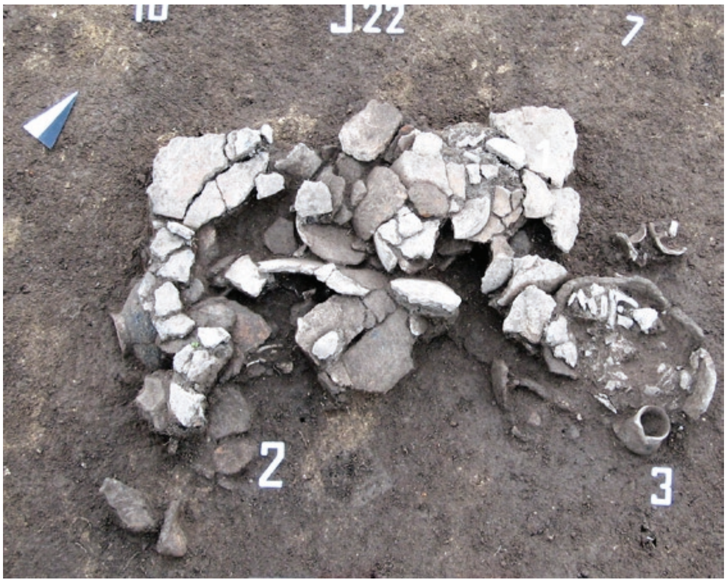

Обр. 3.

Освен това приносът на проучването ни е, че някои от формите керамични съдове са намерени в затворени комплекси. Това позволява да се поставят много въпроси относно датирането на керамиката не само от късната бронзова, но и от ранната желязна и късно желязната епохи, както и процесът на прехода между тях.

№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №11/ ЛОТ 3 НА АМ „ТРАКИЯ“, КМ. 258+250 ДО КМ. 259+200, С. БИКОВО, ОБЩИНА СЛИВЕН, ПРЕЗ 2010 Г.

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева

Село Биково е разположено в Тунджанската нископланинска и хълмиста област, в източната част на Новозагорското поле. Обект на проучванията са археологическите останки в м. Койлука (от турски – защитено място), лежащо на десния бряг на гореспоменатата река и южно от ниските хълмове Боруците.

Информацията е актуализирана при обхождания за ОВОС на АМ „Тракия“ през 1997 г. от екип[1] на Историческия музей и през 2006 г. във връзка с промяна на трасето на АМ „Тракия“ (т. н. Южен вариант) в този участък.

Сондажните археологически проучвания, проведени през късната есен на 2007 г. показаха наличието на останки от живот от неолита до средновековието включително. Проучванията през 2009 г. доведоха до разкриването в т. н. Среден сектор на четири жилища и едно съоръжение със стопански характер от епохата на неолита. Бяха регистрирани и още две подобни съоръжения.

Голямата площ на обекта, богатството и различният характер на археологическите съоръжения доведоха до продължаване на проучванията, съгласно решение на междуведомствена комисия от месец юли на 2009 г.

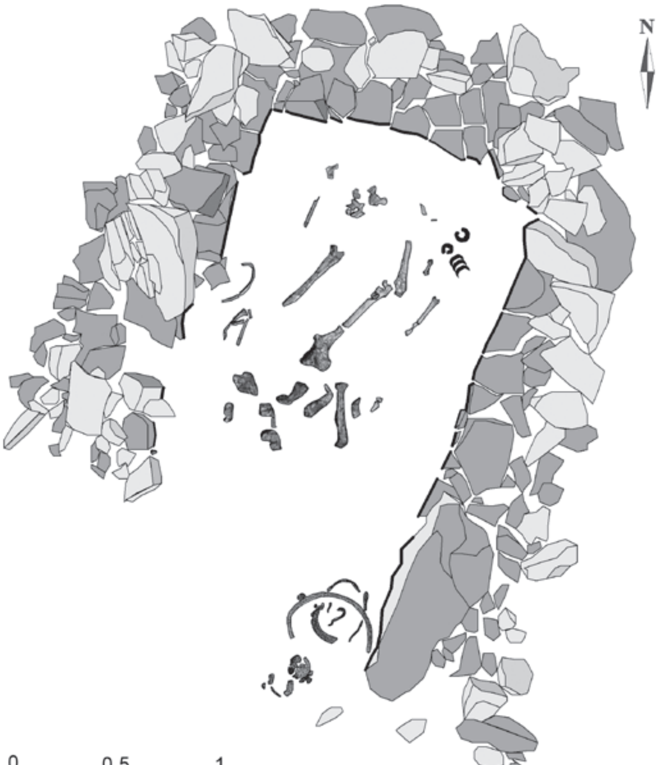

Обр. 1. Гроб №6. Разкрит.

Проучванията през 2010 г. бяха финансирани от Агенция „Пътна инфраструктура“ по договор с Исторически музей – Нова Загора – Д-27/8.06.2010 г.[2]

В **Средния** сектор регистрирахме още едно съоръжение от неолита (№7). Високите подпочвени води тук не ни позволиха да го проучим.

В **Западния** сектор на обекта бяха разкрити и останките от надгробна могила и гроб. На самата граница на предоставената за проучване площ, в рамките на четири квадрата, бе разкрито гробно съоръжение, изградено от големи плочести, ломени камъни. То е ориентирано по надлъжната си ос североизток-югозапад – 120°. Плочести камъни с размери: от 0,10 х 0,10 м до 0,50 х 0,40 покриват пода му. От едната къса североизточна и двете дълги страни е запазен бордюр от едри по размер камъни от 1 х 0,40 х 20 м до камъни с размер 0,10 х 0,20 м. Бордюрът е издигнат на височина до 0,20-0,25 м. От така оформения бордюр е започвала обвивка от плочести камъни върху насип от пръст. Покритието може да се проследи и документира само

---

[1] Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов, Кр. Велков.

[2] Във проучванията взеха участие: инж. Т. Георгиева; инж. Н. Господинов, инж. Ст. Заркова; Г. Йорданова; М. Николова; М. Гинзарова; Р. Йоргова; Ив. Начев; Цв. Славкова, Св. Тодорова, В. Будакова; Н. Драгостинова

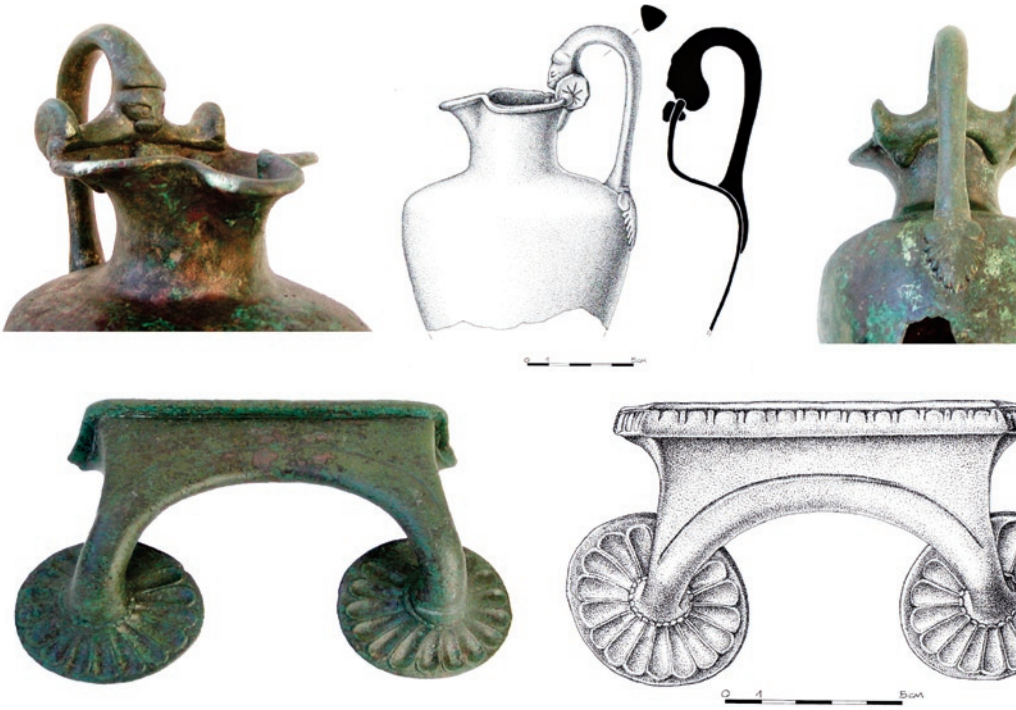

Обр. 2. Бронзово ойнохое и бронзова дръжка от гроб 6.

в североизточната част на гробното съоръжение. За съжаление, гробното съоръжение е нарушено в югозападната част, при обработка на почвата и от иманярска яма с диам 1,60 м. Иманярската намеса вероятно е осъществена през Османския период, въз основа на фрагмента от глинена лула, открит в ямата. Запазени размери на гробното съоръжение – дълж. 3,60 м х 2,60 м, вис. 0,20-0,25 м. в североизточната част. Вътрешната част – подът на гробното съоръжение има размери: запазена дълж. 2,60 м и ширина от 1,40 м (Обр. 1).

Погребението е извършено чрез трупополагане, с глава на югозапад. Запазени са единствено части от долните крайници и отделни ребра. В югоизточната част на гроба *in situ* бяха открити части от бронзови съдове – устие, дръжка и част от тялото на бронзово ойнохое, масивна бронзова дръжка от леген (?). В западната му част (в иманярската яма) открихме 3 железни втулки за копия (?), 2 фрагмента от чернофирнисова керамика. В североизточната част, при краката – фрагмент от желязно ножче, звена от желязна (верига?).

Югоизточно от гробното съоръжение, на разстояние 1,10 м бяха регистрирани останките от съоръжение, на дълб. 0,50 м от повърхността. Регистрирано е нареждане на камъни във формата на полудъга, отворена на североизток с дълж. 2,60 м и максимална ширина 0,64 м. Тази полудъга е изградена от плочести камъни, поставени един до друг. В северозападната част около тези камъни бяха разкрити две петна от въглени и отухлена пръст, с диам. 0,40 м. В южната част на тази площадка бе разчистена масивна бронзова дръжка от (леген?) идентична на откритата в гроб №6. Проследяването в профил на това съоръжение показва същите характеристики, както и при гроб №6 – подравняване на едновремешния чернозем и изграждане на съоръжението, над което е бил натрупан могилен насип. Това съоръжение може да бъде тълкувано като ритуална площадка.

С гроб №6 може да се свърже и откритият скелет на кон на разстояние 4,50 м западно от гроба, на дълб. 0,50 м от повърхността. Конят е положен с глава на северозапад на дясната си страна. Около и под него не бяха открити части от сбруя.

Датировката на ойнохоето (обр. 2) е средата на VI в. пр. Хр. според Танос Сидерис.[1] Той счита, че това ойнохое с глава на лъв и дръжка, завършваща с палмета, е изделие на местно ателие и наподобява тип V по класификацията на Вебер.

Предвид фрагментите от бронзови съдове, захващани с нитове, считаме, че те са били в употреба дълго време и предлагаме една предварителна датировка на гроб №6 – V в. пр. Хр.

---

[1] Консултацията и информацията за нея дължа на доц. д-р М. Тонкова и д-р Кр. Ников, на които благодаря

При сондажните проучвания в **Западния** сектор през 2007 и 2009 г се откриха рушевини от сгради. За съжаление тук, както и в средния сектор риголването е засегнало археологическите структури. Останките от зидове се откриват на дълб. от 0,20-0,40 м. Изградени са от дребни, средни и единични едри камъни. В площта, попадаща в сервитута на магистралата, се очертават разсипани основи на зид с посока северозапад-югоизток с дължина 40 м. и предполагаема ширина на зида 0,80 – 1 м. В югоизточния ъгъл на този разсипан зид се оформят останки от основи, затварящи пространство с ширина около 6 м и дължина около 17 м.

В хумуса и в културния пласт над основите се открива огромно количество фрагменти от тегули. Малко са фрагменти от имбрици. Считаме, че се касае за рушевини от сграда със стопански характер. Във височина тя е била изградена с непечена тухла и дървена конструкция на покрива. Това предположение се потвърждава от откритите множество железни гвоздеи, фрагменти от железни скоби. Изобилства керамичния материал, както от трапезна фина керамика – чашки, паници, купи, така и от големи съдове – амфори, долиуми. На място са открити долиум и железен косер. Открити са монети на имп. Марк Аврелий (161-180 г); имп. Каракала – 197-211 г; имп. Гордиан III 238-244 г. сл. Хр.

Датировката на разкритите останки от стопанска сграда е периода на III в сл. Хр.

Освен от съвременната обработка на почвата целостта на останките от римския период е нарушена и от средновековни съоръжения – жилище и ями.

Съоръжение №8. На дълбочина 0,70 м от повърхността на съвременния терен, се оформи вкопаване, наситено с дребни и средни по големина ломени камъни, фрагменти от глинени съдове от Средновековието, както и въглени. В рамките на вкопаването пръстта е сиво-черна на цвят примесена на места със светлокафява пръст.

Съоръжението има неправилна четириъгълна форма. Ориентирано по осите СЗ-ЮИ и СИ-ЮЗ. Жилището има максимални размери СЗ-ЮИ – 3 м и СИ-ЮЗ – 2,65 м. Обхваща приблизителна площ от 8 м^2.

Дупки от колове не бяха открити. Границите на жилището се очертават сравнително добре, с изключение на южната граница по средата на жилището. Тук има малко разширение, където вероятно се е намирал входът.

В североизточната част на жилището е регистриран голям камък с размери: 0,40 х 0,30 х 0,20 м. Той е в близост до вкопаване в здравия бряг на отоплително съоръжение, което е фланкирано на входа с два вертикално поставени плочести камъка. Самото съоръжение има размери: 0,70 х 0,65 м и дълб. от 0,10 – 0,12 м. В него се откриха отухлени късове пръст, големи въглени, дребни камъчета. Пред камъка, затварящ огнището, има яма с размери 0,80 х 0,50 м. и дълб. от нивото на регистриране в жилището – 0,30 м. Пълнежът му се състои от черна на цвят пръст с голямо количество камъни и фрагменти от средновековна керамика. Ямата е служела вероятно за събиране на жаравата от огнището. Непосредствено северно от ямата е открито друго, по-плитко вкопаване с размери: 0,90 х 0,70 м и дълб. 0,10 м.

В северозападната част на жилището на разстояние 0,80 м. от ямата, пред огнището е регистрирано хранилище с овална форма и размери: 1,06 х 0,70 м. и дълб. 0,20 м. В него се откриват въглени и фрагменти средновековна керамика.

Такъв тип жилища са открити в средновековното селище край с. Караново, Асеновец, Новозагорско.

Предвид типа жилище и керамичния материал, считаме, че жилището е обитавано през XII – началото на XIII в.

Откритите ями са от периода на Средновековието. Те се откриват на дълбочина от 0,60-0,70 м от повърхността и продължават до дълб. 1 м – 1,20 м. Кръгли при отвора и цилиндрични в дълбочина. Пълнежът им е от черна рохкава пръст, фрагменти керамика, животински кости и отделни камъни.

В западния сектор бе открит и ров. Той се простира в посока от североизток на югозапад, с дължина около 24 м и ширина от 2,90 до 3 м. За съжаление дълбочината не бе установена поради избиването на подпочвени води в заложените сондажи. В сондажите не бе открит археологически материал.

Най-голяма е концентрацията на археологически структури в западната част на трасето. Причината за това е, че поселението се е развивало в близост до реката и тук трасето на магистралата се доближава най-близо до нея. С отдалечаване на трасето от долината на реката концентрацията на съоръжения намалява.

№21. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ И ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ V – НАЧАЛОТО НА III В. ПР. ХР. В М. КАРАБЮЛЮК ПРИ С. ЯБЪЛКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ОБЛАСТ ХАСКОВСКА – ОБЕКТ 9, КМ 222,050 – 223,570 ПО ОВОС НА Ж.П. ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД) ПРЕЗ 2010 Г. СТРУКТУРИ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА

Милена Тонкова, Красимир Лещаков, Любен Лещаков

През 2010 г. проучванията на обект 9 продължиха върху терен, освободен след демонтирането на старата ж.п. линия. Определената за проучване сервитутна зона е с дължина 180 м и ширина 18 м, като проучената ивица под ж.п. линията е с ширина 12 м. Проучването продължи два месеца с 40 работника. След отнемането на чакъла и насипа под демонтираната ж.п. линия бе достигнато до стерилен пласт. Регистрирани са множество тъмни петна, част от които са ями, принадлежащи на обектите от трите епохи, проучвани на този терен – от ранния неолит, от късножелязната епоха и от средновековието.

Ямите от късножелязната епоха са 19 на брой (обр. 1). Те са аналогични на тези, проучени вече в предишните сезони. При отвора формата им е кръгла или овална. Част от тях са с разширяващи се към дъното стени – с крушовидна или камбановидна форма. Друга част от ямите са със стесняващи се стени – с кошеровидна или питосовидна форма. Пълнежът на ямите обикновено е от черна пръст или от пепелносива пръст, примесена с въглени или на места с концентрация на такива. Отбелязано е честото присъствие на отухлени мазилки. Животинските кости присъстват като правило. По-често има само отделни фрагменти от съдове от глина, документирани са и малки концентрации от керамични фрагменти. Единични са случаите на големи депозити от керамични фрагменти и други находки. В отделни ями са документирани струпвания от ломени камъни, като в един от случаите сред тях има хромелен камък.

Два от проучените комплекса правят особено впечатление. В Яма 7 в югоизточната част на кв. I_{31} е открит скелет на кон с отрязана глава, поставена при тялото. На нивото на засичане ямата е с пепелносив цвят, в пълнежа и има висока концентрация на въглени, животински кости. Над конския скелет е документирано ниво от ломени камъни с големи фрагменти от съдове, правени на колело и на ръка. В пълнежа на ямата са открити животински кости, висока концентрация на въглени и керамични фрагменти, и късове от мазилка. В източната част на ямата, пред черепа на коня е намерана фрагментирана каменна тесличка. При вдигането на скелета, на дъното на ямата са документирани останки от огнище с овална форма.

Описаният комплекс е интерпретиран като жертвоприношение на кон (обр. 2). Той е втори за този северен сектор на ямното светилище при Ябълково, намиращ се най-близо до реката и има голяма стойност за светилището. В предишни сезони тук бяха документирани седем ритуални ями с останки от човешки жертвоприношения. Съчетанито на жертвоприношения на хора и на коне би могло да се сравни с двойното жертвоприношение на кобила и на дете в яма 40 от синхронното светилище при Гледачево, обект „Двора“. Паралели съществуват и в няколко други ямни комплекси от същия период и в същия район, открити през последните археологически сезони. Описаните почти идентични теренни ситуации документират следи от едни и същи ритуални практики, които от своя страна са проява на едни и същи вярвания, при които жертвоприношението на коне стои най-близо до човешката жертва, съотнася се с нея или я замества?

В коментираната яма 7 за отбелязване е и документираното на дъното огнище. Очевидно, преди извършването на ритуала на дъното на ямата са извършени действия с огън, от които следи са останките от огнище и отухлена глина. Аналогични следи от огнища и глинобитни съоръжения – олтари, често моделирани на място са открити вече на много места в синхронни ямни светилища от водосбор-

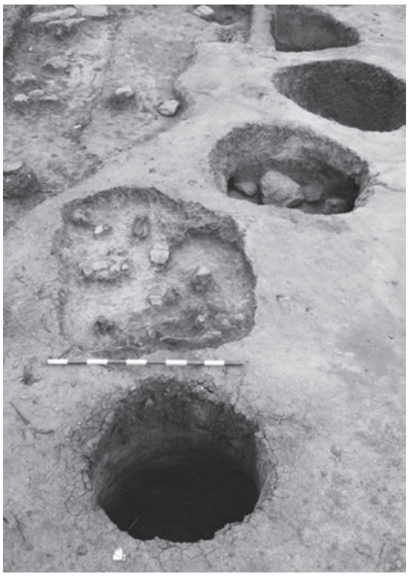

Обр. 1. Участък с ями от къснножелязната епоха.

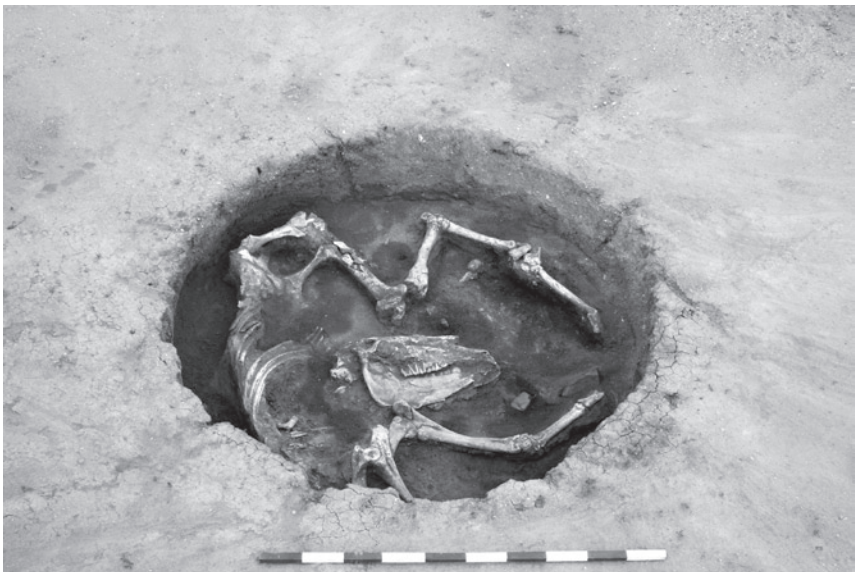

Обр. 2. Яма 7 със скелет на кон.

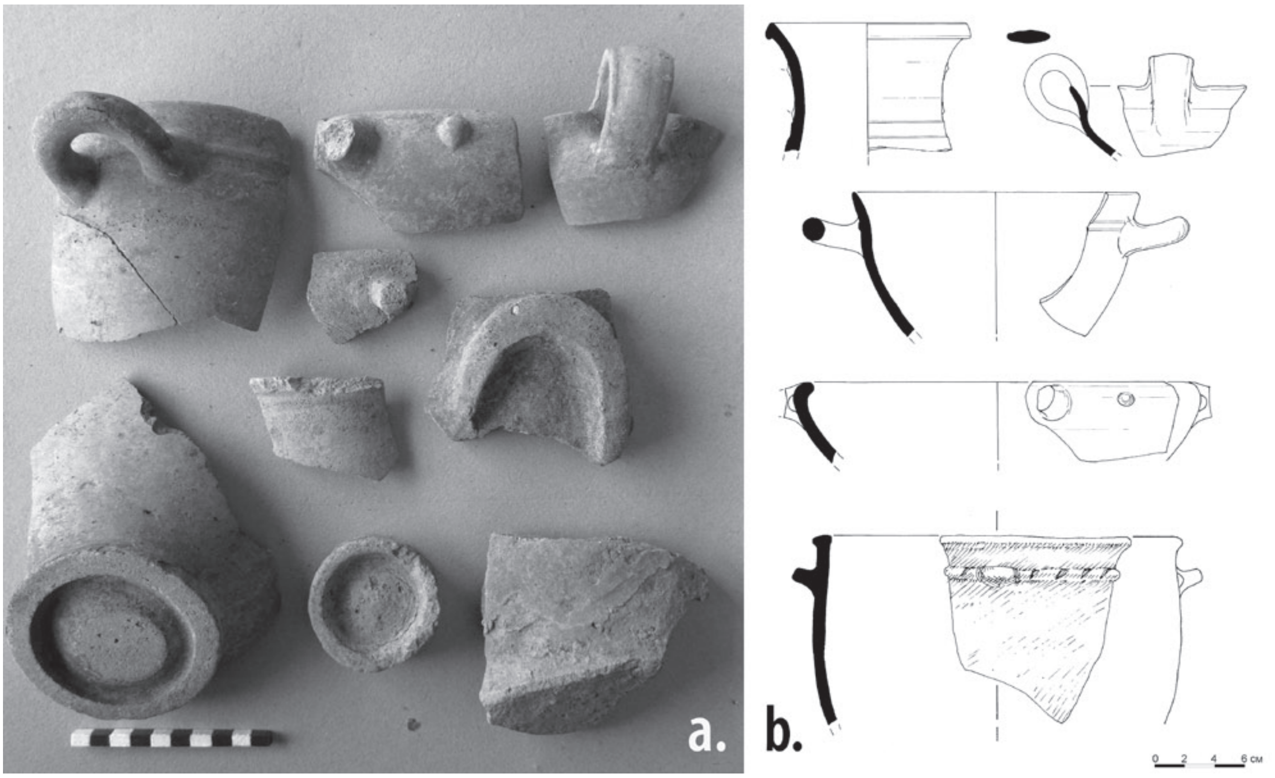

Обр. 3.а. Фрагменти от съдове от яма 57; b. Съдове от яма 57.

ния район на Марица.

От голямо значение за изясняване хронологията на светилището е проучването на яма 57 в кв. J-К$_{33}$. Пълнежът на ямата е от сивочерна пепелива пръст наситена с въглени, кости и голямо количество фрагменти от съдове от класическата епоха – от гръцки транспортни амфори и отделни фрагменти от чернофирнисови съдове, многобройни фрагменти от съдове от групата на сивата монохромна керамика и други, правени на ръка (обр. 3). В ямата са открити струпвания от ломени камъни, сред които и един хромелен камък.

Сред най-интересните комплекси е яма 1 в кв. N$_{42}$. В депозит от многобройни фрагменти от съдове, сред които горна част на гръцка амфора и фрагменти от други амфори, е открита част от висок перваз на огнище от глина с правоъгълно сечение и геометрична врязана украса от отделни символи, нанесена от всички страни.

При анализа на керамичния комплекс бе констатирана по-голяма тежест на формите, характерни за класическата епоха. Откритите фрагменти от гръцка керамика не са многобройни, но като цяло принадлежат на това време: два фрагмента от киликси с удебелен вътрешен ръб на устието – единият чернофирнисов, а другият с кафяв фирнис, един фрагмент от съд с чернофигурна украса (малка част от рисунка на характерната за този период клонка, представена стилизирано с низ от точки), един фрагмент от устие на червенофигурен камбановиден кратер и др. Гръцките транспортни амфори, определени от гл.ас. И. Лозанов, се разпределят в края на V и през целия IV в.пр.Хр. и представят продукцията на Хиос, Тасос, Хераклея и Менде. С два фрагмента е представен вноса на о. Книд и на друг център от края на IV в.пр.Хр.

В групата на монохромната керамика правят впечатление фрагментите от трапезни амфори със сив и бежов цвят и особено няколко фрагмента от оребрени и „усукани“ дръжки от амфори с бежов цвят от класическата епоха. Тези форми се срещат също като изключение в намиращото се на североизток през Марица голямо ямно светилище при с. Малко Тръново и са един от елементите, доказващи директна връзка между двата обекта –два предполагаеми пункта на път през реката, свързващ Егейското крайбрежие през Родопите и Марица, с района на Чирпанските възвишения и Казанлъшката долина. Типични за класическата епоха са повечето открити кратеровидни съдове, и най-вече чашите и каните с характерен S-виден профил, един местен скифос, леканета с дръжки върху венчето на устието и релефни пъпки с различна форма като украса. Преобладават съдовете със сив и бежов цвят; керамиката с керемиден цвят, характерна за елинистическата епоха, е малко.

Коментираните съдове потвърждават общата хронологическа рамка на обекта, аналогична за повечето ямни комплекси от поречието на Марица: разцвет през класическата епоха и до края на IV в. пр. Хр. и спорадични следи от човешко присъствие в началото на III в. пр. Хр. За светилището от Ябълково такива са откритите в предишни кампании колективна находка с монети на Филип II и Александър III, монета на Севт III, както и отделни амфорни фрагменти.

Литература:

Тонкова, Миков 2007: М. Тонкова, Р. Миков. Археологическо проучване на обект ямно светилище от V-нач. на III в. пр. Хр. в м. Карабюлюк при с. Ябълково през 2006 г. – АОР през 2006, София, 223-226.

Тонкова, Караджинов 2008. М. Тонкова, И. Караджинов. Археологическо проучване на обект „Ямно светилище от V-началото на III в.пр.Хр. в м. Карабюлюк при с. Ябълково (обект 9, км. 222.050 – 223.570 по ОВОС на жп линията Пловдив-Свиленград). – АОР през 2007 г., София, 171-173.

ЕМПОРИОН ПИСТИРОС

№22. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2010 Г. В КВ. Б 21 И КВ. Д/19-24

Зофиа Арчибалд

През 2010 г. продължиха археологическите проучвания на британския екип в рамките на съвместна програма между НАИМ при БАН и Университета в Ливърпул (Великобритания) за съвместно археологическо изследване на Емпорион Пистирос.

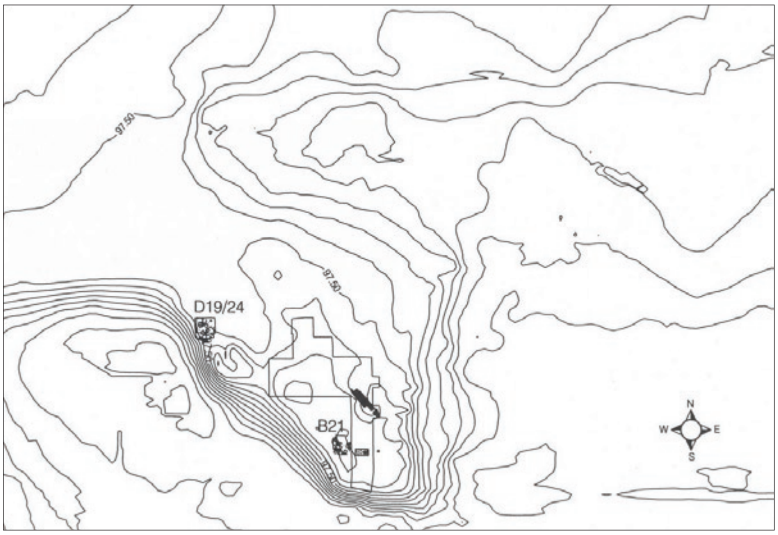

Обр. 1. Емпорион Пистирос. Общ план с обозначените сектори проучвани през 2010 г.

Ръководител на екипа е Зоша Арчибалд. Участваха Сю Сталибрас – остеолог и консултант на проучванията, докторанти и студенти, финансирани от университета в Ливърпул.

Целта на нашите проучвания бе да се проучат участъците в кв. Б 21 и кв. Д/19-24, съответно на северозапад и югозапад от проучванията на българската и чешката експедиция (обр. 1).

Д 24 – част от жилищен комплекс в североизточната част на Пистирос

Работата на британския проект в северозападния район на АВ1 е физически в сектор, който няма директна връзка с останалите проучени зони в сектора около Източната порта. Проучва се площадка с дължина от около10 м, която заема площи от двата квадрата в близост до унищоженият от р. Марица склон.

В южната половина на този сектор, съответстващи на Д24, се състои от стратиграфски пластове, които документират повече или по-малко пълната история на археологическите натрупвания в обект Пистирос. Отдалечеността на този сектор от зоните, силно пострадали при селскостопанските дейности, увеличава възможностите за коректно археолотическо проучване тук. Все пак и тук има активни процеси на ерозия, които намаляват възможностите за наблюдение с всяка години.

Тук през през предишните години бяха документирани подови нива, които се свързват с втората (c. 370 – c. 280 BC) и третата (c. 280 – c.100 BC) фази от развитието на емпориона.

Целта на проучванията тук е да се провери дали има изградени конструкции, които се отнасят към първата фаза (450 – 370 BC). Разкритата ситуация в най-северната част на Д 24 през предишните кампении предполага производствена дейност, която не е директно свързана с домашно производства (Archibald 2007, 83-88, pl.21,1).

Запазените подови нива са във фрагментарен вид и позволяват само частична възстановка. Те трудно се индетифицират и в план, след снемане на пластта и в профилите на сондажа. В рамките на проучваната площ се проследяват редици от речни камъни, без изявена връзка помежсу си.Ако се приеме, че това са основи на стени може да се мисли за разделяне на жилищното пространство – две съседни стаи, или вътрешно помещение и двор.

Две тежести за стан, с различна форма, бяха открити в северния сектор, част от бронзова пластина (фибула?) в южния сектор. Сред керемичните фрагменти прави впечатлиние група от съдове, правени на колело, с тъмна повърхност и ясни, вертикално разположени следи от оглаждане (обр. 2 и 3).

Б21 жилищни и производствени структури на юг от централната улица на емпорион Пистирос. Културните напластявания в тази част на обекта са нарушени в значителна степан от по-късни вкопавания. Достигнатите подови нива през 2010 г. датират от началото на 2 фаза (370-350 BC). В югозападната четвърт от квадрата продължават да се откриват късове отухлена замазка, със следи от пръти. Част от тях имат следи от боя (?), използвана за украса на стените от вътре, в наситено тъмно червен цвят. Подобна декорация не е откривана досега на обекта.

Извън изгорялата конструкция, има серия от ями, съдържащи питоси, части от който бяха открити на място. Разкрита беше и яма, в която бе разположена амфора – дръжките и устието ѝ бяха разкрити *in situ*.

В северозападната четвърт на квадрата бяха открити основи на украсен олтар, със следи от преустройства, който продължава в западния профил на квадрата.

Открити бяха късове медна шлака, игла, част от гривна бяха разкрити на около 1 м на северот ядрото на огнището.

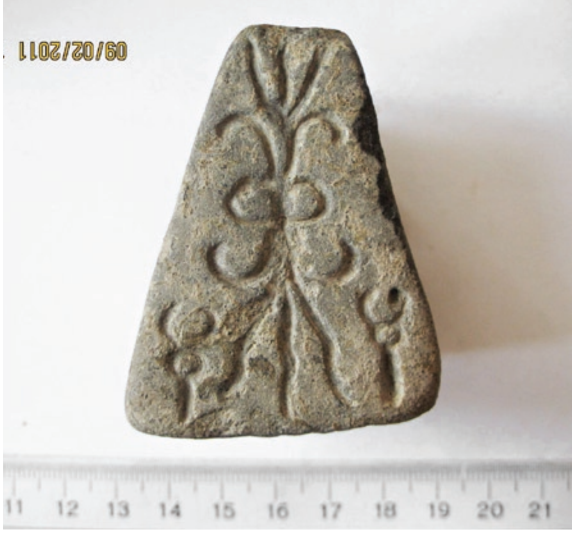

Обр. 2. Орнаментирана тежест за стан

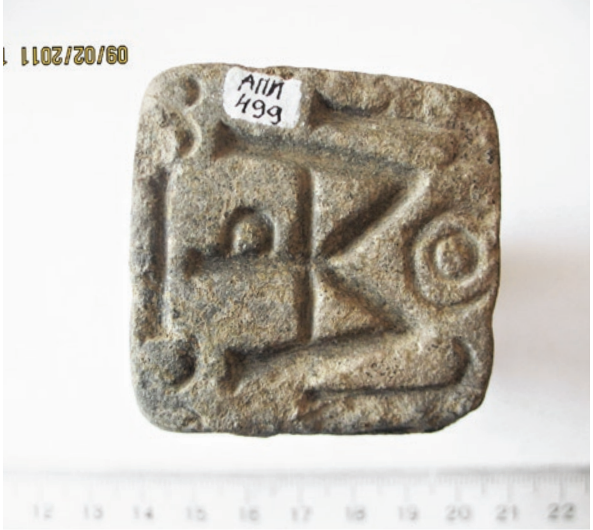

Обр. 3. Орнаментирана тежест за стан

Една от най-значителните находки, открити през 2010 г. е една пирамидална тежест за стан, с богато орнаментирани стени и основа. Липсват точни паралели на находката. Изображенията представляват божествени и космологични символи – светкавица, схематична женска фигура, петолъчна звезда, заобиколена от дълбоко врязани други звезди с по-малки размери, кадуцея на Хермес и пр. Върху основата са изобразени няколко гръцки букви, които може би се свързват с всяка една от страните на пирамидалната тежест.

Литература

Archibald 2000: Z.H. Archibald. Space, hierarchy and community in Archaic and Classical Macedonia, Thessaly and Thrace. – In: R. Brock, S. Hodkinson (eds), Alternatives to Athens, Varieties of Political Organization and Community in Ancient Greece, Oxford, 212-33.

Archibald 2002b: Z.H. Archibald. Attic Figured Pottery from Adjiyska Vodenitsa (Adžijska Vodenica), Vetren 1989-95. – In: Pistiros II, 2002, 131-48.

Archibald 2002c: Z.H. Archibald. A River Port and emporion in Central Bulgaria: An Interim Report on the British Project at Vetren. – Annual of the British School at Athens 97, 2002, 309-51.

Archibald 2002d: Z.H. Archibald. The Odrysian river port near Vetren, Bulgaria, and the Pistiros inscription. – TALANTA 32/33, 2000-2001 (2002), 253-75.

Archibald 2002a: Z.H. Archibald. Underground deposits: Pit no. 9 and the ‘field’ of pits. – Pistiros II, 2002, 46-58.

Archibald 2004: Z.H. Archibald. Inland Thrace. – In: M. Herman Hansen, T. Heine Nielsen (eds.). An Inventory of Archaic and Classical Poleis. Oxford, 2004, 885-899.

Archibald 2007: Z.H. Archibald. Excavations by the British team (1999-2005) in the northern and southern sectors of AV1, Vetren – Pistiros. – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z.H. Archibald (eds). Pistiros 3: Excavations and Studies. Prague, 2007, 81-110.

Archibald 2010: Z.H. Archibald. The Impact of Post-Depositional Changes in the Fluvial System around Pistiros. – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z.H. Archibald (eds), Pistiros 4: Excavations and Studies. Prague, 2010, 241-245.

Bouzek 2007: J. Bouzek. The Emporion of Pistiros and its environs – twenty years of study. – Pistiros 3: Excavations and Studies. Prague, 2007, 5-19.

Chiverrill, Archibald 2009: R. Chiverrill, Z.H. Archibald. Flooding and river evolution: implications for human occupation and activity at Vetren, central Bulgaria. – Géomorphologie: relief, processus, environnement, 2009, 4, 287-302.

Lazov 1996: G. Lazov. Decorated Clay Altars. – In: Pistiros 1, 1996, 63-73.

№23. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В КВ. Б 23 И Б 24 ПРЕЗ 2010 Г.

Алексей Гоцев

Проучванията на емпорион Пистирос през 2010 г. бяха съсредоточени в 4 сектора на обекта и осъществени от 3 български и една експедиция от Великобритания. В проучванията и в обработката на материали взеха участие проф. Я. Боузек (Карловия университет в Прага, Чешка република), д-р Л. Домарадска – работа с епиграфски материали, Е. Иванова – консервация на метални предмети от проучванията в Пистирос.

Разкопките в двата квадрата бяха проведени през м. юни и юли 2010 г. (обр. 1).

Целта на проучванията в квадрат Б 23 бе да се проследят в дълбочина и да се установят характеристиките на културните напластяваня в сектора между крепостната стена (на изток) и зоната с повишена концентрация на следи от металургична дейност и култови практики (на запад).

Работата бе съсредоточена само в южната половина на квадрата тъй като северната му част бе проучена през предишните кампании.

Очерта се интересна ситуация, която следва да се разглежда в рамките на по-голяма площ – северната част на квадрата и резултатите от разкопките в съседния квадрат Б 22 (проучвания на М. Домарадски през 90-те години на XX в.).

На няколко места в рамките на проучваната площ в С част на кв. Б 23 се очертават изолирани струпвания от речни камъни подобни на настилка. В някои случаи в тези струпвания са включени едри късове строителна керамика или фрагменти от питоси. Грубо са ориентирени в посока СЗ-ЮИ т.е. разположени са успоредно на крепостната стена.

В северозападната част на квадрата на нивото на III механичен пласт се откри есхара от печена глина с украса с размери С-Ю – 0,60 и И-З – 0,62 м. Олтарът стои под наклон с високата част на запад, а ниската на изток. Украсата в централната запазена част на олтара с формата на квадрат чийто ръбове сочат по посоките на света, стените са от по 4 успоредни шнуровидни линии. В него са вписани 2 прави линии (кръстовидно) от ръб в ръб, като в пресечната им точка (средата на олтара) има малка окръжност с диаметър 2 см (Gotzev 2010, 233, fig. 18).

В пространството в близост до есхарата бе разкрит и един негативен контекст, разположен не-

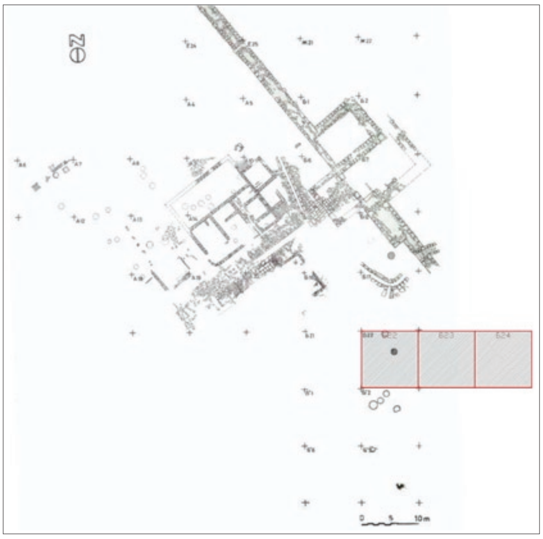

Обр. 1. Обш планна проучената площ и квадратите Б 22, Б 23 и Б 24.

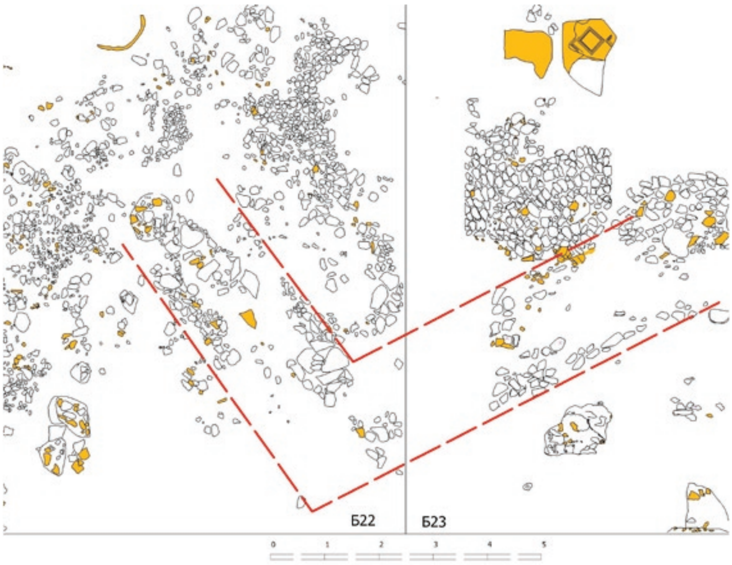

Обр. 2. Ситуация в кв. Б 23 и Б 22 (проучванияна М. Домарадски през 1994 г.).

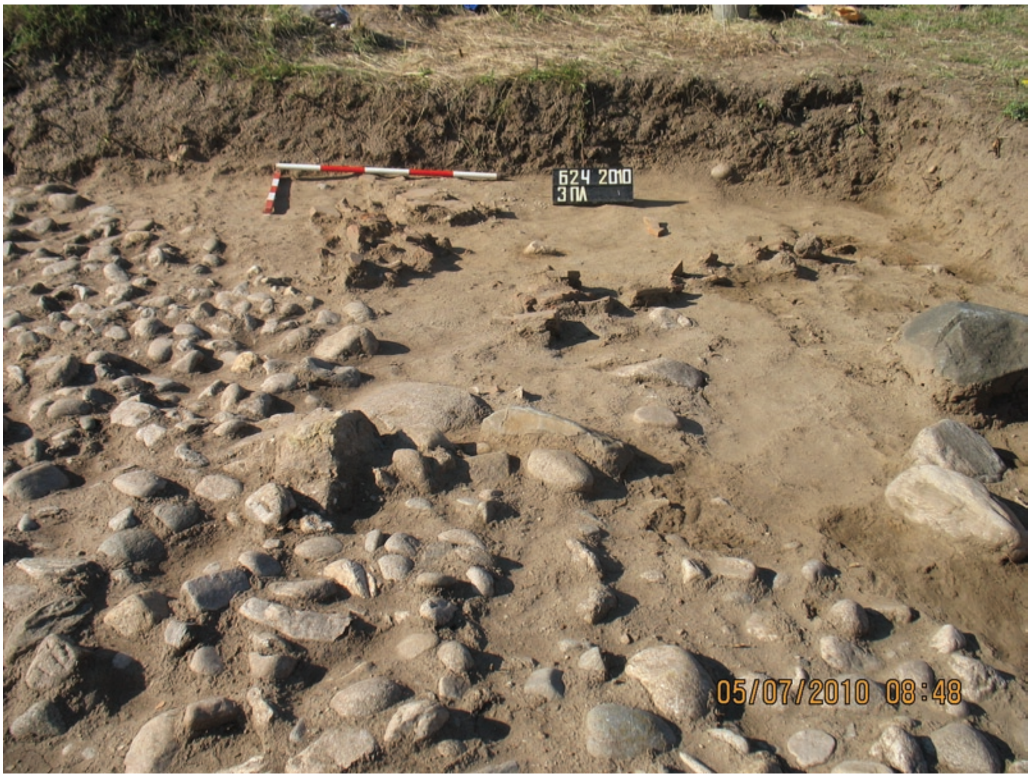

Обр. 3. Кв. Б 24 югозападна част. Каменно струпване, вер. деструкции от крепостната стена.

посредствено на юг от нея. Той представлява елипсовидно вдълбаване в културните пластове с неправилна полуовална форма, облицован с речни камъни, подредени в неправилни редове. На две места в стените на тази конструкция личат заравнени площадки (Гоцев, Ангелов 2007, 114-116).

Материалите открити в него (предимно гръцка импортна керамика) се отнасят към средата и втората половина на IV в.пр.н.е. Може да се допусне, че този негативен контекст е свързан с употребата на есхарата като място за ритуални практики и за депониране на остатъците от тях.

Изолирани петна от струпване на отухлена глина, фрагменти строителна и битова керамика дребни камъчета бяха открити и в дълбочина. По всяка вероятност това са остатъци от деструкции свързани с финалната фаза от развитието на емпорион Пистирос, при които се наблюдават и нарушения на терена през последните няколко десетилетия.

Разширяването на проучваната площ в южна посока разкри нова ситуация, която поставя редица въпроси относно функционалната характеристика на паметниците в тази част на обекта през финалната фаза на функционирането му като урбанистичен център.

Разкрити бяха две успоредни редици от ломени камъни с различна големина, ориентирани в посока СИ-ЮЗ, които достигат до З профил на Б 23. Трудно може да се говори за изявена строителна конструкция поради нестабилните връзки между камъните. Ако се съпостави регистрираната ситуация през 2010 г. с тази, документирана от М. Домарадски през 90-те години на XX в. се очертава интересна ситуация. Ясно се проследява „продължението на конструкцията от Б 23 и в съседния квадрат – Б 22, където камъните, подредени в 2 редици продължават почти под прав ъгъл (обр. 2).

Възможните обяснения могат да се търсят в няколко посоки. Дали това са своеобразни тротоари или бордюри, които са остатъци от улична настилка. Ориентацията на тези редици от камъни са успоредни или перпендикулярни на крепостната стена и на централната улица на Пистирос.

Друго обяснение е, че това са основи на паянтова постройка, която включва в себе си есхарата. Доказват го късовете отухлена замазка открити на изток от есхарата, а също и някои плоски плочести камъни, които може би са основи на дървени подпори за покривна конструкция. Своеобразно маркиране на свещеното пространство, което не е задължително да е постройка от солиден тип.

Разкритото продължение на крепостната стена в кв. Б 24 в югоизточна посока не даде много нови данни, които да допълват характеристиката на фортификационната система на емпорион Пистирос. Направеният сондаж извън крепостната стена, разположен перпендикулярно на куртината, потвърди, че не е имало крепостен ров, който да подсилва отбранителните способности на укрепеното селище.

Работата бе съсредоточена в югозападния ъгъл на квадрата. Тук през предишните години бяха снети горните пластове и бе достигнато нивото на горния ред каменни блокове от крепостната стена. В рамките на проучваната площ личаха няколко едри камъка и каменно струпване от по-дребни речни и ломени камъни, примесени с късове строителна керамика. Бяха експлорирани 3 последователни пласта в това каменно струпване (едрите каменни блокове се оставят на място). Установено бе, че петното от тези камъни не достига до югозападния ъгъл на кв. Б 24, а свършва на ок. 3 м. от куртината (обр. 3).

Възможно е тези камъни да са част от емплектона на стената, които при вдигането на големите скални блокове от куртината са паднали на вътре.

Литература

Гоцев, Ангелов 2007: А. Гоцев, Н. Ангелов. Археологичски проучвания на Емпорион Пистирос през 2006 г. – кв. Б /23 и Б /24. – В: АОР през 2006 г. София 2007. 113-116

Gotzev 2010: A. Gotzev. Thracian Cult Places in West Rhodopa Mountain I st. Millenium B.C. – In: I. Candea (ed.). The thracians and their Neghbours in Antiquity. Studia in Honorem Valeriu Sirbu. Braila 2010, 227-256.

№24. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР АВ I А ПРЕЗ 2010 Г.

Гаврил Лазов

През 2010 г. продължиха редовните археологически разкопки на обект АВІА. Те се проведоха от 09.08.2010 г. до 03.09.2010 г. Проучванията се проведоха в квадрати А1, А2,А3 и А4 на площ от 185 кв.м.

Целта на разкопките беше да се проучат културните напластявания в заложените квадрати. Наред с това следваше да се уточни има ли запазени структури от живота в емпориона на север от проучената през 2009 г. площ. През 2009 г. беше достигната границата на най-дълбоко деструктирани и снети пластове с тежка земекопна техника при мелиоративните работи в началото на 80-те години на XX в. Това наложи да се започне проучване и на терена на запад от достигнатата граница през 2009 г. в кв. А1.

Теренът на кв. А1 е с неравна повърхност и значителна денивелация в резултат на мелиоративните дейности. СЗ ъгъл на квадрата е по-висок с 1,72 м от СИ, където има по-късно вкопаване. Въпреки това, тук са запазени напластявания, които са с 1,30 м над най-дълбоката деструкция на терена, която попада в северната граница на квадрата. Поради значимите неравности на терена кв. А 1 беше разделен на четири квадрата със страна 5 х 5 м. Проучването беше осъществено в СИ, ЮИ и ЮЗ квадрати.

В снетите първи и втори механичен пласт не се откриха запазени структури. Разкрити бяха разпръснати камъни и на места единични късове от отухлени замазки. Прави впечатление значителното количество на фрагменти от керамична тара. Отделни керамични фрагменти могат да се отнесат към втората половина на IVв.пр.Хр.

В трети механичен пласт на А1 ЮИ се разкриха струпвания от камъни и фрагментиран питос. Във втори и трети пласт се отриха се откриха фрагменти от дъна на едни и същи червенофигурни кратери. Непосредствено под тях, в следващия четвърти пласт, се достигна до подово ниво. То се определя от нарушени неголеми фрагменти от отухлена подова замазка. Подовото ниво на разрушената постройка лежи върху наносен пласт от жълтеникава глинеста почва. Керамичният комплекс върху това ниво, както и в двата пласта над, него съдържа голямо количество фрагменти от местна монохромна керамика на колело, груба, правена на ръка, гръцка чернолакова и червенофигурна и амфорна тара. Целият комплекс може да се отнесе към втора фаза от живота в емпориона.

Към втора фаза се отнася и достигнатото подово ниво в кв. А 4 ЮЗ и ЮИ. Там в четвърти механичен пласт се разкриха фрагменти от две различни по характер отухлени подови замазки. Първата е с по-груба повърхност. Близо до нея се разкриха фрагменти от пираунос. Втората с равна, изпечена до сивочерно повърхност, е разположена на ниво с 8 см по-ниско. В близост до нея се разкриха фрагменти от червенофигурен кратер и фрагменти от амфорна тара. На същото ниво в А4 ЮИ се разкри култова фигура – каменно конче. Тя е запазена изцяло.

Бъдещите проучвания в кв. А4 вероятно ще дадат възможност и тук по-ясно да се стратифицират двете подфази на втора фаза от живота на емпориона. През 2009 г. в трети механичен пласт беше открита бронзова монета на Александър Велики, а в разположения на запад квадрат А3 ЮИ се разкри подово ниво с отухлена замазка, което в А4 все още не е достигнато. Двете подфази до момента са добре очертани в разположения на юг от А3 квадрат А8.

В разположения на запад кв. А2 пластовете от втора фаза са унищожени и изнесени в значителна степен при работата с тежка земекопна техника във връзка с посочените вече мелиоративни дейности. В кв. А2 СЗ, където нарушаването достига най-голяма дълбочина, бяха проучени три механични пласта. В третия пласт на цялата площ се достигна до твърда жълтокафява повърхност. Върху нея има отделни много малки струпвания от отухлени мазилки и единични необработени камъни В югозападната част се очерта овално петно с диаметър 0,88 м, което продължава под западното ребро. Петното е с тъмносив цвят, като периферията му е с бледочервено оцветяване. Между отделните групи трапезни и битови съдове в керамичния комплекс най-голямо количество са фрагментите от груба местна керамика, между които от съдове с излъскана повърхност и езичести дръжки. Следват по брой фрагментите от монохромна сива керамика на колело. Амфорната тара и тук е в значително по-голямо количество. Между фрагментите има столче от амфора, която може да се отнесе към края на V-началото на IV в.пр.Хр. (Първа фаза от живота на емпориона).

№25. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС.
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВАДРАТ Ж 5

Валентина Танева

Проучванията в кв. Ж 5 се проведоха в рамките на 20 работни дни (02.08. – 30.08.2010 г.) с трима работника.

Те имаха за цел изясняване предназначението и функцията на яма, регистрирана в края на миналогодишния сезон, предхождаща предпещната яма и свързана с петно в северния профил, наподобяващо захранващия канал на проучената пещ. На север от тази яма, в спрените през 97 г. проучвания бяха регистрирани две петна, ситуацията при които е много подобна на тази при проучването на пещта – сивочерна почва, с примеси на въглени, фрагменти керамика и дребни камъчета, които ни даваха основание да предполагаме наличието на друга по-ранна пещ.

За тази цел бяха подновени проучванията в северната половина на квадрата на площ е с координати З-0 – 4,5 м; С-2,00 – 4,00 м. Тук бяха проучени пет механични пласта (IV, V, VI, VII и VIII). Откритите материали са изключително малко – дребни фрагменти от битова и строителна керамика, която главно се откриваше в западната част на копаната площ и то единствено в най-горния – IV пласт. В останалите пластове не се откриваха никакви материали. Почвата е жълто-кафява, глинеста и много сбита. Единствено променя цвета си (със сив оттенък) в участъка на регистрираното в северния профил петно, което се свързва с петното от керамично струпване и което навлиза съвсем малко в копания пласт. В него са открити няколко дребни фрагмента. Най вероятно това петно, което личи в профила, е периферията на проучваната яма в южното разширение. Ето защо работата в тази част на

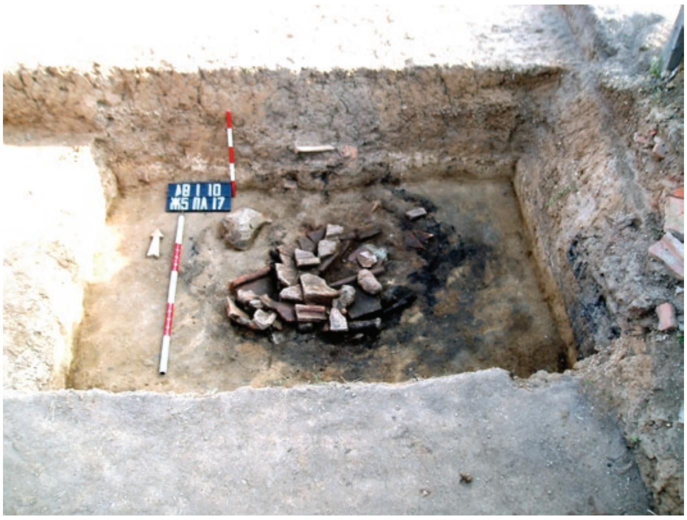

Обр. 1.

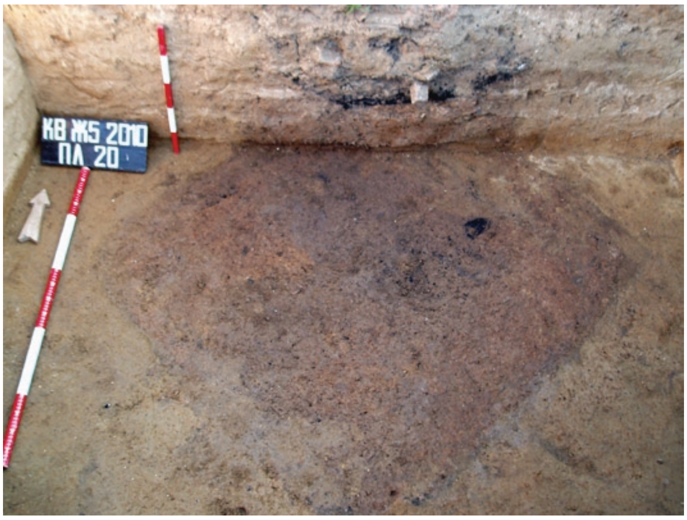

Обр. 2.

КВЖ5 2010
ПЛ 25

Обр. 3.

сондажа беше спряна. Проучванията бяха съсредоточени в южното разширение в пространството на запад от разкритата керамична пещ. Тук през този сезон бяха проучени 10 механични пласта, започващи от XVII пласт, като размерите на сондажа бяха намалени, тъй като в пространството около ямата не се откриваха никакви материали. В XVII, XVIII, XIX и XX пл. ситуацията е както и в по-горните, проучвани през предишната година. Продължават да се откриват фрагментирани керемиди, съдове, мазилки със сив цвят и глинени стълбчета, като концентрацията е най-голяма в XVII пл. (обр. 1).

Сред керамиката от XVII пласт се откриха два фрагмента от заготовка за глинен предмет, а също така и доста фрагменти от обмазката (силно горяла, със сив цвят). Някои от тези фрагменти биха могли да бъдат и от скарата на пещта.

Концентрацията на керамика намалява в дълбочина, като в XIX и XX пл. керамиката е главно битова: сива, кафява на ръка, стени от амфори и няколко фрагмента чернофирнисова керамика, появяват се и кости. Откритата в тези пластове керамика се отнася към втората половина на IV в пр. Хр., така както и керамиката от по-горните пластове и тази от предпещната яма

Почвата на ямата в тези пластове е песъклива с много примеси на въглени, чиято концентрацията е по периферията на ямата, но от XX пл. концентрацията на въглени намалява. След престъргване на нивото след XX пл. ямата придоби формата на квадрат (обр. 2).

В следващите четири пласта (XXI, XXII, XXIII и XXIV) не се откриха никакви материали с изключение на малко кости и фрагмент от култова фигура. Почвата в тези пластове е червеникаво-глинеста със сивкав и сиво-кафяв оттенък от примеси на пепел и малко въглени. Изглеждаше,че ямата е на изчерпване, но в следващите XXV и XXVI пластове отново започнаха да излизат материали – фрагменти от амфора и от чернофирнисови гръцки съдове и кости. На това ниво работата беше спряна (обр. 3).

Почвата около ямата в проучваните пластове, както и в по-горните, проучвани предишните години, е жълта песъклива, без материали, но на ниво XXII – XXIV пл. тя прокопава наносен пласт от чакъл (баластра), с дебелина от около 0,30-0,40 м, след който отново следва жълта песъклива почва.

В резултат на проучванията през този сезон със сигурност бихме могли да кажем, че на север от проучваната яма няма следи от съоръжение (пещ). Петното в северния профил на сондажа в южното разширение е част от периферията на самата яма. Каква е функцията и предназначението на ямата бихме могли да кажем след нейното по-нататъшно проучване до окончателното ѝ изчерпване, но тя на по-късен етап след построяването на пещта е продължила да бъде използвана като предпещна яма.

№26. ГЕОФИЗИЧНО И АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНИЯ НЕОЛИТ И ОТ I ХИЛ. ПР. ХР. ПРИ ИЗВОРА ХАЛКА БУНАР ПРИ С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ ПРЕЗ 2010 Г. СТРУКТУРИ ОТ I ХИЛ. ПР. ХР.

Милена Тонкова, Атанасиос Сидерис

През 2010 г. археологическите проучвания на обекта продължиха два месеца в рамките на две програми за проучване на селището: в изпълнение на българо-гръцкия договор за съвместни разкопки и по проект с бенефициент община Бр. Даскалови. Научното ръководство бе осъществено от д-р М. Тонкова (НАИМ – БАН) и от д-р А. Сидерис (Фондация за елинския свят, Атина, Гърция) и голям екип от археолози и специалисти – инж. Н. Тонков, гл. ас. И. Лозанов, д-р В. Ханджийска, д-р Я. Йорганас и М. Даусон (ФЕС, Атина), М. Василева, Д. Димчева, Е. Петкова, З. Кръстева, Р. Йоргова, Н. Деянова, М. Стойчева, инж. З. Кечев, студенти и над 50 работника.

В северната част на терасата бяха извършени геофизични проучвания на площ от 27 дка в напълно неизследван до този момент терен. Археологически проучвания бяха проведени в сектори (I и IV) от 2009 г. и в нови сектори в северната (VI, VII, VIII и IX) и в южната (сектор V) част на обекта, свързани с отчетените геомагнитни аномалии.

Основните резултати от проучванията са следните.

В **сектор IV** в източната част на обекта, приключи проучването на неолитна къща 1, на две пещи за керамика от ранноелинистическата епоха и на ранноелинистическата пепелна яма, открита в предишния сезон. Тя е с диаметър 5х4 м, запълнена е с пепел, животински кости и фрагменти от различни съдове, сред които чернофирнисови кантароси с West slope украса. Западната пещ (№6 за обекта) бе локализирана през 2009 г. Тя е с диаметър 1.25 м. Куполът е пропаднал. Големи фрагменти от него и от скарата са запазени *in situ*. Захранващият канал е от юг. Той е с трапецовидно сечение, оформен е от големи елементи от глина. Южно от него, на мястото на очакваната работна платформа, бе документирано струпване от керамични фрагменти от ранноелинистическата епоха и животински кости. В северната част на кв. 140/45, при проверка на силна геомагнитна аномалия, бе открита още една пещ за керамика (№7 за обекта), със запазена скара с диам. 1.05 м. Захранващият канал е от западната ѝ страна.

В **сектор VI,** намиращ се на север от сектор IV, бяха открити останки от жилище от късния неолит (култура Караново III), ями от втората фаза на ранножелязната и от класическата епоха и голямо керамично струпване от ранноелинистическата епоха. Деструкциите от неолитното жилище са нарушени от 20 жертвени ями с депозити от фрагментирани съдове и други находки от периода VII до първата половина на IV в. пр. Хр. Ямите от класическата епоха се характеризират с глинени олтари на дъното и в горната част на структурите. При яма 13 последният, запечатващ слой, е от преотложени фрагменти от няколко преносими огнища, част от тях с орнаментирани стени и первази. Яма 14 е покрита с фрагменти от есхара (обр. 1). На дъното на яма 4 е документиран изграден на място конусовиден олтар от

Обр. 1. Фрагменти от есхара в яма 14, сектор VI.

Обр. 2. Глинобитна постройка в сектор VIII.

Обр. 3. Глинобитна постройка в сектор IX.

глина и радиално разположени фрагменти от главнярници.

В сектор VII, на север от сектор VI, започна проучването на глинобитна постройка. Бяха документирани масивни паднали мазилки, оформящи нейния югозападен ъгъл (обр. 2). Във вътрешността бяха открити съдове – част от гръцка амфора и почти цяло ойнохое и лекане от ранноелинистическата епоха. В предполагаемия североизточния ъгъл на постройката бяха документирани два големи съда. Северният е много голямо лекане с диаметър на устието над 1 м и височина над 60 см, а южният – преизползвано като съд устие от много голям питос.

В сектор VIII, на запад от сектор VII, бе открита голяма яма (с диаметър 5 м) от ранножелязната епоха с депозит от фрагментирани съдове, мазилки, кости и една тежест за стан. На дъното ѝ е издълбана втора по-малка яма със стесняващи се стени и аналогичен пълнеж. В южната част на сектора бе документирано струпване на огромно количество фрагменти от съдове от ранноелинистическата епоха – от чернофирнисови кантароси, транспортни амфори, от аскос, кани, леканета, ойнохое, многобройни части от характерните за обекта двойни съдове и много други. Тук бяха открити и две игли за шев и тракийски тип фибула с S-видно краче, както и монети на Севт III. Струпването е свързано с намираща се в неговите граници есхара и вероятно е следа от извършвани на това място ритуални действия.

В **сектор IX, на югозапад** от сектор VIII**,** бяха документирани деструкции от ранноелинистическа глинобитна постройка с добре оформен под от глина (обр. 3) и площ от около 45 кв. м. Ясна е нейната северна страна, обозначена от разсип от по-масивни деструкции и редица от бели камъчета – останки от дренаж или пътека непосредствено на север от нея. Тя е била с едно голямо или две по-малки малки помещения. Върху пода е документирана запазена част от есхара с геометрична украса нанесена с отпечатан шнур. В друг участък на постройката бяха открити на пода *in situ* 36 малки пирамидални тежести – останки от вертикален стан. Между тях е открита еднофитилна чернофирнисова лампа, както и друга подобна в непосредствена близост. На място са открити счупени съдове – лекане и съд с чучур. Между деструкциите са открити монети на Севт III и фрагменти от кантарос с West slope украса.

В **сектор I,** в западната част на обекта, южно от сектор IX, бе довършено проучването на двете постройки от ранноелинистическата епоха и на свързани с тях три ями, както и на голяма негативна структура от къснонеолитното селище. В трите ями бяха открити депозити от фрагменти от съдове, многобройни железни инструменти и монети. В пепелна яма IA бяха открити фрагменти от устиета на питоси, фрагменти от различни съдове, сред които от кана и трапезна амфора с графити на гръцки език, чернофирнисови кантароси с West slope украса и депозит от железни инструменти – сърп, чукче, две шпатули, едната, от които в паничка с фирнисово покритие. До тях бе открита оловна плочка – екзагия. Във втората пепелна яма IB бе открит депозит от железени инструменти – сърп, рукан, косер и махайра, заедно с обичайния пълнеж от фрагменти от съдове, кости, тежести за стан и др. Ямата се датира от бронзова монета на Лизимах, сребърна омеговидна висулка за обеца и фрагменти от кантароси с West slope украса. Множеството находки от железни инструменти разкриват нови страни от характера на селището при Халка Бунар – като развит металургичен център. Свързани са вероятно и с работилници за фина обработка на метала Явно са предпочитан дар в жертвените ями. В същия сектор бе проучен друг ритуален комплекс –яма (IC) с пълнеж-запечатка от горели мазилки от „погребана“ къща. На дъното ѝ бе документиран депозит от фрагментирани съдове, овъглени животински кости и две монети – на Лизимах и на Касандър.

В **сектор V** са оформени два сондажа. В първия бе документирано петно от отухлени мазилки, вероятно от елинистическа постройка. Във втория сондаж в кв. 75/0, бе открита сребърна драхма на Александър III, отсечена в Колофон между 310 – 301 г. пр. Хр. В малка яма, на дълбочина на 60-66 см от повърхността, бяха открити три железни елемента от колесница (?).

Литература

Тонкова, Сидерис 2010: М. Тонкова, А. Сидерис. Съвместни българо-гръцки проучвания на обект от I хил.пр.Хр. и неолитната епоха при извора Халка Бунар, с. Горно Белево, община Братя Даскалови, Старозагорска област през 2009 г. – АОР през 2009 г., София, 2010, 195–199.

№27. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СЕЛИЩЕ ОТ ТРАКИЙСКАТА ЕПОХА“ В М. ЧЕНГЕНЕ ДЕРЕ, КРАЙ С. ПОМОЩНИК, ОБЩИНА ГЪЛЪБОВО.

Милена Тонкова, Пламен Караилиев, Ангелина Пировска

Обекта се намира на 4 км северно от с. Помощник, общ. Гълъбово. Разположен е на сравнително заравнена, висока речна тераса с рязко спускащи се склонове от трите страни. Напредването на минната дейност в района продиктува предприетите мерки за проучването му. Терена в миналото е активно обработван, като последно е бил риголван и засят с лозе. Това е разрушило безвъзвратно съществуващите културни напластявания. Проучванията се проведоха в сектори с най-висока концентрация на керамика, която е силно фрагментирана с обрушена повърхност и загладени ломове. Откриват се основно части от стени на съдове правени на колело от добре пречистена глина. Повърхността им е предимно керемидено червена. Основната част от керамиката е от римската епоха. Освен тях се откриват не характерни фрагменти от съдове правени на ръка с груба повърхност. Глината е с много примеси от дребни и средни камъчета. Те са от средно и дебелостенни съдове с черен до светлокафяв цвят на повърхността. В зависимост от наклона на терена материковия пласт се намира на 0.30 до 0.60 м. от нивото на съвременния терен. В него се откриваха останки от бетонени колове. В процеса на проучване се разкри негативно вкопаване ясно различимо на фона на материковия пласт. Вкопаването има правоъгълна форма с ширина 2.10 м. и проследената дължината 29.5 м. Дълбочината на вкопаване е 0.50 от нивото на съвременния терен. Пълнежът е от светлокафява пръст, открива се малко количество силно фрагменирна римска керамика. Дъното на вкопаването е равно. Наличните данни и наблюденията проведени по време на разкопките ни навеждат на мисълта, че се касае за фундамент на крепостна стена. Отсъствието на хоросан в запълнителя и околния терен, както и дължината на разкрития участък показват, че изоставянето му е продиктувано или от недостиг на финансови средства или от масирана военна опастност. В близката околност през предходни години е разкрита наблюдателна кула със стопанска сграда и селище от римската епоха. Наличието на фрагментирана римска керамика свързва негативната структура с римското крепостно строителство.

В близост до нея се разкри Яма №1 с размери: север-юг 1 м и изток-запад 0.70 м. Горната ѝ част е разрушена в следствие на обработването на терена. Тя е вкопана в материк от песъклива бяло-жълта до оранжева пръст с много малки камъчета. Пълнежът е от силно сбита тъмнокафява до черна глинеста пръст и голямо количество керамика. Избрания метод за проучване на ямата съответства на ситуацията. Тя е плътно запълнена с археологически материал, поради което е невъзможно да се проучва чрез разрез. Слизането в дълбочина се определя от разположението на керамичните фрагменти. По периферията в северозападната и източната четвърт на ямата се откриват фрагменти от дебелостенни съдове, разположени като облицовка на три реда. В южната половина фрагментите са по-малко и не са така подредени. Керамиката по периферията е вертикално разположена, докато в центъра е хоризонтално. Има фрагменти най-малко от три дебелостенни съда. В центъра на ямата са поставени големи парчета от мазилки, по които от едната страна личат леглата на пръти, а от другата повърхността е загладена. Те се откриват само в горните пластове до 0.10-0.15 м дълбочина от ниво на засичане. Между и върху тях се поставени фрагменти от тънкостенни съдове с червена повърхност. След вдигането на част от керамиката в северозападната четвърт на ямата се откри голям фрагмент от гърлото и раменете на един от дебелостенните съдове с лентеста украса с ямички разположена на прелома. На дълбочина 0.30 м от ниво на засичане между керамиката в източната половина на ямата се откри кремъчна пластина с дължина 9.5 см. Дъното на ямата се достигна на 0.60 м от ниво на засичане. Керамичните фрагменти са най-малко от три дебелостенни и един тънкостенен съд. Всички са с подобни форми: цилиндрично устие, биконично тяло с горна леко конкавна форма и остър прелом към долната част, дъното е равно или леко конкавно. Върху няколко фрагмента от дебелостенен съд има украса от полета с набождания ограничени от една врязана линия. Повърхността на цялата керамика е силно обрушена и не може да се определи със сигурност наличието или не на ангоба. Според техническите характеристики, начина на изработка и формата на съдовете може да се предположи, че ямата се отнасят към късната фаза на късния неолит – култура Караново IV.

№28. ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. ГЕЛА, ОБЩИНА СМОЛЯН

Дамян Дамянов

Първите проучвания на крепостта са извършени през 1971 г. Те са проведени от Н. Петрова (ОИМ – Смолян) под научното ръководство на В. Найденова (АИМ-БАН). Проучена е южната крепостна стена, почистен е изкоп във външната стена и са направени сондажи (Петрова 1975, 91-93).

Археологическият обект е разположен по билото и западния склон на риолитен рид, който се явява северно разклонение на Переликски дял, спускащо се от връх Шилеста чука (Голям Снежник – 2188,1 м н.в.). Той се намира на около 3,5 км югозападно от с. Гела. Максималната надморската височина на м. Градище е 1875,50 м. Крепостта обхваща терена от1850 м нагоре.

Преди разкопките на терена се виждаха 65 м от външната, западна стена. След разкритията

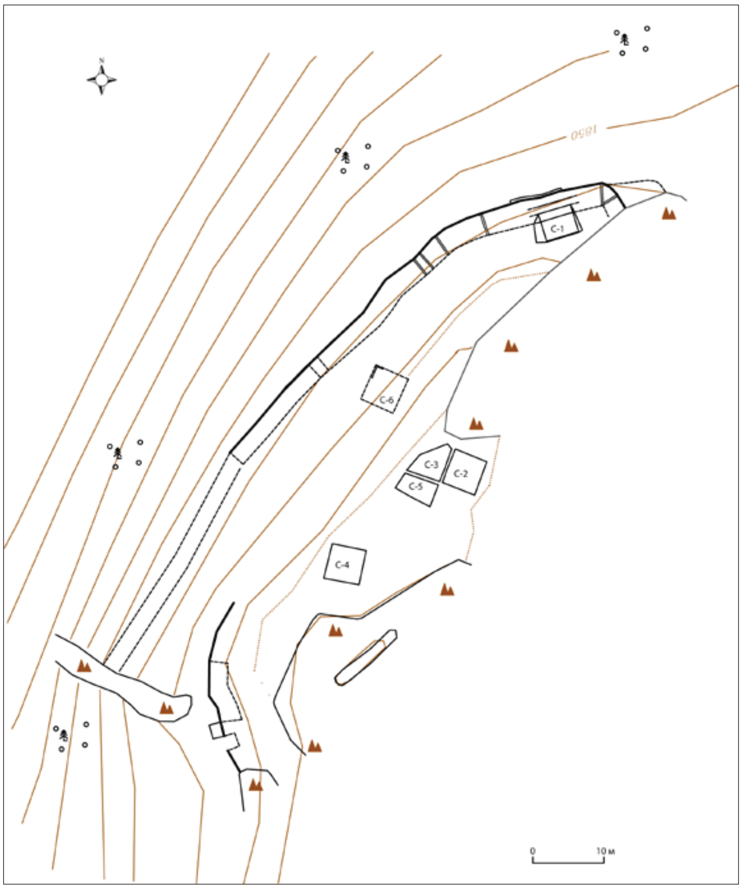

Обр. 1. План на тракийската крепост при с. Гела. (Изработил: инж. В. Прахов).

куртината достигна 85 м. Южните сектори на стената са разрушени. Тя е изградена по северния и западния склон на рида. Трасето ѝ минава между хоризонтали с надморска височина 1852-1854 м. В южния си край куртината е достигала до скален отвес, от който на югоизток е изградена южната стена. Тя е основана на по-голяма надморска височина, по хоризонтал 1864 м. Дължината ѝ от отвеса до пропастта на изток е 12 м. Общо дължината на външната крепостна стена е била около 120 м. При строителството на крепостта са използвани най-рационално даденостите на терена, осигуряващи лесна отбрана на съоръжението. Като източна стена е използвана скалната пропаст висока приблизително 100 м. Укрепената от външната крепостна стена площ е около 3 дка. Тя има приблизително елипсовидна форма с максимална дължина 110 м и максимална ширина 45 м. Външната крепостна стена започва от северното подножие на скалния ръб с 5 метрова северна стена. След това тя завива на югозапад и по хоризонтал е дълга още около 95 м до скалния отвес в южния край на рида и завършва с още 20 м южна стена, достигайки до пропастта на изток (обр. 1).

Входът на външната крепостна стена се е намирал на северния сектор, където външният терен е подходящ, т. е. по-лесно достъпен. Разрушението на стената в този сектор не позволява точното му фиксиране. Втори вход има на южната стена, проучвана от Н. Петрова и В. Найденова през 1971 г. Южната стена също е била целенасочено разрушена. Достъпът до нея от юг е по-лесен поради наличието на седловина по билото, позволяваща нападение на по-широк фронт, както и обстрел на стената от по-високите скали, южно от седловината.

Техниката на градеж е суха еднолицева зидария и каменен пълнеж между нея и материковата скала. Зидарията е градена на сектори, долепени на фуга. Куртината е основана без всичане в скалния терен и има субструкция от недобре оформен цокъл, на места изблъскан навън от тежестта на суперструкцията (обр. 2). Каменната стена е била висока от 2,50 м до 3 м, а над нея вероятно е била изградена дървена ограда – палисада. Ширината на каменната основа е 3,20-3,50 м. Тя има много добре изградено от плочести риолитни камъни отвесно и гладко външно лице, вътрешен пълнеж от камъни с неправилна форма и вътрешна страна без отвесно лице, т. е. под наклон, образуваща 0,90-1,10 м каменна пътека край вътрешното лице на дървената ограда (която днес липсва). Този тип куртина – каменна основа и палисада се регистрира за втори път при проучването на тракийска крепост в Средните Родопи. Това е съвсем логично, тъй като сухата зидария от частично обработен камък, на наклонен терен не издържа във височина, а освен това са били необходими, както много повече строителен материал, така и повече хора. Затова липсата на достатъчно камък се е компенсирала от изобилния дървен материал, от който са се изграждали и жилищните сгради в крепостта. Такъв е случаят и с тракийската крепост в м. Градище при с. Страшимир, общ. Златоград. За малката височина на каменната куртина (2,50-3,00 м) свидетелстват също липсата на вътрешно лице на крепостната стена (което предполага не много висока зидария), както и забележително еднаквата ѝ височина на съхраненост по цялата дължина на куртината – с изключение на напълно разрушените участъци (обр. 3).

Обр. 2. Западната крепостна стена, външно лице – изглед от север. (Сн. Д. Дамянов).

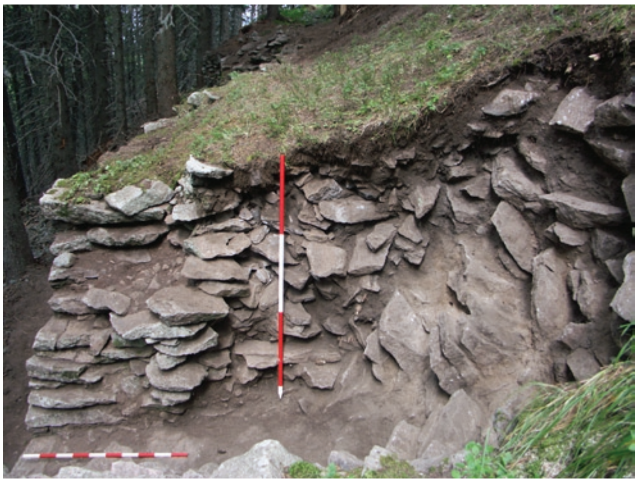

Обр. 3. Напречен разрез на западната стена, северна страна – изглед от юг. (Сн. Д. Дамянов).

Направеният стратиграфски сондаж при вътрешното лице на външната крепостна стена датира крепостта в ранната фаза на ранножелязната епоха и късната желязна епоха. В него ясно се вижда градежът от вътрешната страна. Каменната основа е по-широка при скалата и във височина зидарията се стеснява стъпаловидно до каменна пътека (при палисадата) широка 0,90-1,10 м.

Вътрешната крепостна стена е ограждала най-горната, сравнително по равна част по билото на рида. Тя е продължение на южната стена в посока север по хоризонтал с височина 1863-1864 м. Днес на терена от нея са съхранени само 24 м. Възможно е останалата част от стената да е била изцяло дървена, т.е.палисада. Най-вероятно първоначално е била изградена вътрешната стена, която е укрепила само билото на рида, ограждайки площ от 0,7 дка. Тя има същата строителна техника. Направените сондажи в оградения от нея терен, както и проучванията на Н. Петрова, я датират в същия отрязък от време – желязната епоха. Съдейки по количеството керамика, строителството и кулминацията в съществуването на крепостта се отнасят в периода XI-IX в.пр.Хр. Откритите керамични фрагменти свидетелстват за наличието на светилище и за жилищна сграда.

Светилището представлява панорамна площадка (без архитектура) със следи от огнища. Тя е с лек наклон на изток. Откритата керамика по нея не е кухненска, а ритуална с характерната за раннножелязната епоха украса от канелюри и букели по чашите, както и от апликирани релефни ленти и букели по големите съдове за храна и напитки.

Южно от светилищната площадка бяха намерени фрагменти от глинена мазилка върху изплетени от клони стени от жилище или заслон. Тук през 1971 г. е направен един от сондажите на Н. Петрова. Керамиката в този сектор е преобладаващо битова – съдовете са по-груби, а украсата им по-малко и по-некачествена. Бяха намерени също така и 5 бр. долни камъка от хромели.

Проучването на тракийската крепост в м. Градище при с. Гела показа, че тя е строена на чисто място, т.е. тук не е съществувала крепост по-рано. Освен това тук не е имало и светилище от по-ранната къснобронзова епоха, какъвто е случаят с тракийската крепост при с. Страшимир (Дамянов 2009). Крепостта е използвана само през желязната епоха. От следващите епохи липсват артефакти с изключение на железен връх от средновековна стрела, свидетелстващ по-скоро за лов, отколкото за функциониране на крепостта.

Литература

Дамянов 2009: Д. Дамянов. Тракийско светилище-крепост при с. Страшимир – Средни Родопи. – В: Есенни четения – Сборяново. Предизвикателството на теренната работа, т. 6. Варна, 2009, 119-143.

Петрова 1975: Н. Петрова. За проучването на тракийските крепости в Смолянски окръг. – Известия на музеите от Южна България, 1975, 1, 89-98.

№29. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СГРАДИ И СТРУКТУРИ ПРЕД И ОКОЛО СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „СВЕТА БОГОРОДИЦА“, С. ОСИКОВИЦА, ОБЩИНА ПРАВЕЦ

Татяна Борисова

Спасителното археологическо проучване на останки от сгради и структури вероятно от античния период около църквата „Св. Богородица“ (XIV в.) в м. Манастирски ливади при с. Осиковица имаше за цел да се проучи цялото пространство на запад и около църквата, като по възможност да се изясни хронологията на архитектурните останки, техния план, функции и предназначение, както и да се провери за наличието на археологически материали и съоръжения в пространството около църквата. Останките от църквата са проучени през 2004 г. от д-р Валери Григоров (НАИМ-БАН) и Татяна Борисова (ИМ-Правец).

При предишното археологическо проучване са разкрити основи на по-ранна сграда, предхождаща църквата, с правоъгълен план и размери 8,40/5,50 м, датирана в предримската епоха. След разчистване на деструкциите от камъни се установи, че тя е с по-малки размери и планът и не съвпада съвсем точно с предполагаемия от 2004 г. Северозападният ъгъл и северната стена на тази сграда са напълно разрушени. По всяка вероятност С стена на по-ранната сграда попада под С зид на църквата при СЗ ъгъл. На базата на откритите фрагменти керамика сега и през 2004 г. и установения факт, че И зид на ранната сграда минава перпендикулярно под С стена на църквата, най-общо можем да я датираме в IV в.пр.Хр.

На СЗ от СЗ ъгъл на църквата е разкрита стена, изградена от ломени камъни на калова спойка. Тя извива дъговидно в южна посока, като лицето е от юг. Непосредствено от С страна на дъговидно извиващия се зид е разчистена яма с неправилна елипсовидна форма, запълнена с овъглени зърна пшеница, бадеми, въглени и единични фрагменти керамика. Дълбочина – 0,22 м. Вероятно се касае за практикуване на ритуални действия (обр. 1).

На З и ЮЗ от външното лице на по-ранния зид, се проследява участък с размери 2 х 2,50 м, с голямо количество нападали фрагменти от стенописи на място, концентрирани около правоъгълна структура от плитко вкопани средно големи ломени камъни на калова спойка с направление С-Ю. Тези фрагменти от стенописи вероятно не са свързани с църквата, а по-скоро са от друго помещение, намиращо се извън църквата и на ЮЗ от нея. Установи се, че има два живописни слоя един върху друг с еднакви технологични характеристики. По гърба на стенописите липсват гладки повърхности, което означава, че те не са били изпълнени върху стена от дялан камък а вероятно върху дървена конструкция с кирпичена замазка или върху бигор. Разположението на тази структура на Юг от външния ЮЗ ъгъл на църквата, правоъгълната му форма, оформена като дъга от Юг (макар и силно разрушена), голямото количество стенописи, нападали на място навеждат на предположението за вероятен баптистерий (кръщелна).

В кв. 8, 9 и 10 на дълбочина 0,30-0,50 м в пласт от кафявочерна пръст с дребни ломени камъни се откриват фрагменти керамика със сиво черен и тъмнокафяв цвят от РЖ и КЖЕ. В С профил на оставеното ребро между кв. 8 и 9 от страната на кв. 9 и до него са разчистени две структури с овална форма, очертаващи се в бял цвят – едното в И край (структура №01), дълбочина 0,35 м, а другото в З му край (структура №02). В структура №01 дребни и средно големи ломени камъни очертават петно или яма с овална форма (0,90 х 0,70 м), запълнена с бяла материя, примесена с дребни камъчета (вероятно хоросан или друга консистенция). В ямата се откри голям фрагмент от стена с устие на съд със червенокафяв цвят, от фина глина, изработен на колело. Втората структура също е с овална форма и размери 1,10/0,90 м с денивелация от С на Ю, отново запълнена с бяла консистенция, примесена с дребни камъчета. Върху нея са поставени камъни. На Юг от структура №01 на дълбочина 0,40 м от повърхността се откриват следи от отухляване. При внимателното му разчистване се очерта кръгла форма с жълто-розов цвят – вероятно олтар (обр. 2).

Състои се от няколко сегмента, като в централната част има отвор (дупка от кол), с диаметър

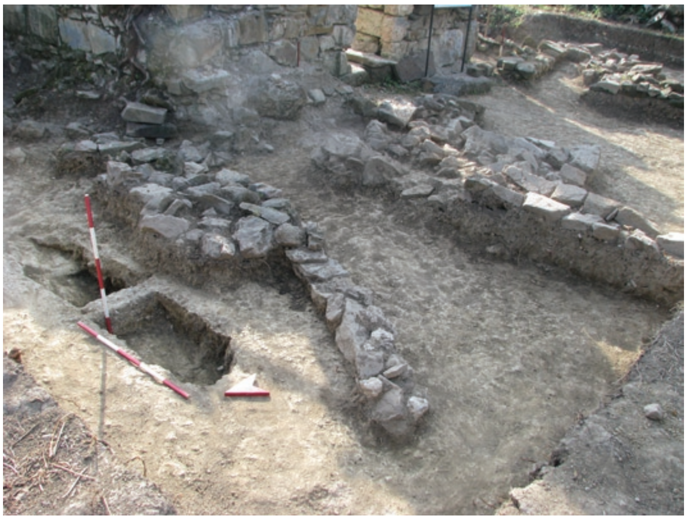

Обр. 1. Дъговиден зид и ритуална яма.

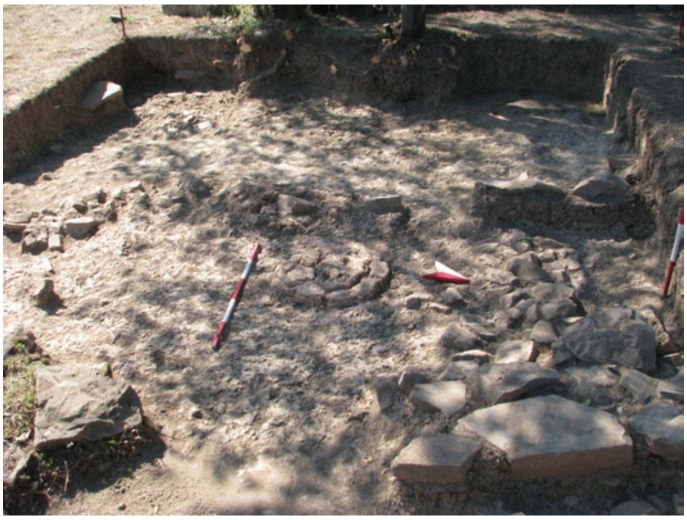

Обр. 2. Глинен олтар in situ.

Обр. 3. Археологическият обект и ситуацията на място след проучванията през 2010 г.

0,05 м. Диаметър на т. нар. олтар – 0,58 м, дебелина във вътрешността 0,16–0,17 м, от външната страна 0,12-0,13 м. На З от него се разчистват фрагменти керамика от КЖЕ и големи парчета от отухлявания. Наличието на това съоръжение дава възможност за интерпретация като елемент от извършване на ритуални действия. Според реставратора Д. Радев олтарът е изработен от два вида глина. Основата е била подготвена, за да бъде опечена и опалена. Моделиран е на принципа на изпълнение на ритуален хляб – „на грудки и ленти“, месени и прилепвани една към друга, но без добра спойка помежду си. Поради това фините фракции от терена са проникнали в дълбочина, вследствие влага и измръзване. Напластяванията са най-малко три. Олтарът е приготвен, месен, моделиран и изпечен другаде при сравнително висока температура, но достатъчно равномерно, т. е. за продължителен период от време. После е донесен и поставен на съответното място. Явно става въпрос за изпълнение на сложен ритуал. Най-вероятно олтарът е имал художествена украса на повърхността (според Д. Радев). Има следи от многократни обмазки от външната му страна. Липсата на въглени или пепел може да е в резултат единствено на старателно опалване и внимателно почистване след това, което означава твърде висока степен на значимост за извършваните ритуали.

На Юг от олтара се разчисти петно с отухляване с единични въглени, върху него дребни ломени камъни. Откриват се и фрагменти керамика от РЖЕ. Има елипсовидна форма и ориентация З-И. Размери: И-З-0,90 м и С-ЮГ-0,70 м. В СИ му част дребни ломени камъни. Около тях се очертават контурите. На ЮЗ от отухлянето са разчистени множество фрагменти керамика от РЖЕ.

На този етап от проучванията археологическата ситуация се очертава така:

Църквата е изградена върху руините на по-ранна сграда с правоъгълен план с вероятна датировка IV в. пр. Хр. Овалният зид на СЗ от СЗ ъгъл на църквата и ямата вероятно също са по-ранни, синхронни с правоъгълната сграда, предхождаща църквата. Те принадлежат към съоръжение, чиито план и функции могат да бъдат изяснени през следващия археологически сезон (обр. 3).

Откритото голямо количество фрагменти битова керамика, датирани в РЖЕ (IX-VII в. пр. Хр.) и в КЖЕ (V-IV в. пр. Хр.), разчистените структури: олтар, ями?, запечатани с бяло вещество, отухлянията, свързани с използване на огън вероятно маркират селище или култово средище.

На ЮЗ от външния ЮЗ ъгъл на църквата е изградено каменно съоръжение на калова спойка с правоъгълен план, ориентирано С-Ю, интерпретирано като вероятен баптистерий (кръщелна), на база на разчистените множество фрагменти от стенописи на място.

От З страна на църквата е изградено предверие (нартекс) с правоъгълен план, повтарящ очертанията й. Основите му са плитко вкопани и са изградени от средни по-големи ломени камъни на калова спойка. Във височина вероятно са поддържали дървена конструкция.

№30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕН ОБЕКТ НА ВР. ДРАГОЙНА, ОБЩ. ПЪРВОМАЙ

Елена Божинова, Антоанета Андонова

Разкопките на обекта на вр. Драгойна се проведоха през август[1] с финансиране от Община Първомай. През 2010 г. започнахме проучвания в сектора на вр. Малка Драгойна – върху площ от 300 кв.м.

В горната си част вр. Малка Драгойна е изцяло скалист, с почти отвесна С страна. Ю страна е оформена стъпаловидно, като образува последователни хоризонтални площадки. От върха на З до седловината се развива като изявен рид продълговата скална кулминация. Тя е естествена преграда между С и Ю склон на възвишението, които две части имат различен характер, структури и периоди на обитаване. Склоновете в долната си част са землени. Само И склон на възвишението е изцяло скалист и много трудно достъпен. Проучванията през изминалия сезон бяха концентрирани върху Ю и З част на вр. Малка Драгойна, върху и около скалистата кулминация.

Във високата част на върха скалата е изсечена така, че образува няколко стъпаловидно разположени скални площадки, които се развиват в Ю посока и са естествено защитени от С от по-високо разположени скали. Втората площадка под върха на Малка Драгойна е широка и допълнително подравнена (Мутлу кая). До С ѝ стена се откриха петна културен пласт – сива пръст с дребни камъни, керамични фрагменти и малки фрагменти от мазилка. Под него, непосредствено на И от оформен правоъгълен блок от основната скала се откри част от огнище *in situ*. То е изградено директно върху добре подравнената скала, с подложка от дребни камъни и керамични фрагменти. Структурата датира в КЖЕ.

От тази площадка посредством високи стъпала се слиза на Ю-ЮЗ към най-широката и добре оформена площадка (Гюмюш кая), която заема централно място в комплекса на М. Драгойна. Тя е голяма (14 х 20 м), с Ю изложение, разположена в ниската част на скалната кулминация. От С и Ю площадката е ограничена от висока материква скала. От З е оградена от огромни скални късове, които вероятно са представлявали масивна преградна стена пред достъпния З склон. За стената в С част са използвани по-високите части на материковата скала – оставени съзнателно неизсечени.

От И терасата завършва със стъпаловидно спускащи се стръмни скали, в централната част на които се оформя празно пространство – като широка цепнатина, с ширина 3-4 м. В нея е направено терасирано подграждане от две масивни каменни стени (обр. 1). Стените имат обща височина 3 м и опират в двата си края от С и от Ю на материковите скали. Горната стена има максимална ширина 3,30 м. Изградена е от средни и големи камъни. Външното ѝ лице е с полигонален градеж, в който са използвани големи грубо оформени скални късове, а пространството между тях е запълнено с по-мал-

---

[1] В екипа участваха археолозите М. Валентинова, Я. Димитрова, С. Иванова, Д. Костадинова, В. Жекунова, М. Димитров, Б. Вайсова, Ц. Славкова, К. Йорданова, Н. Трифонов и доброволци.

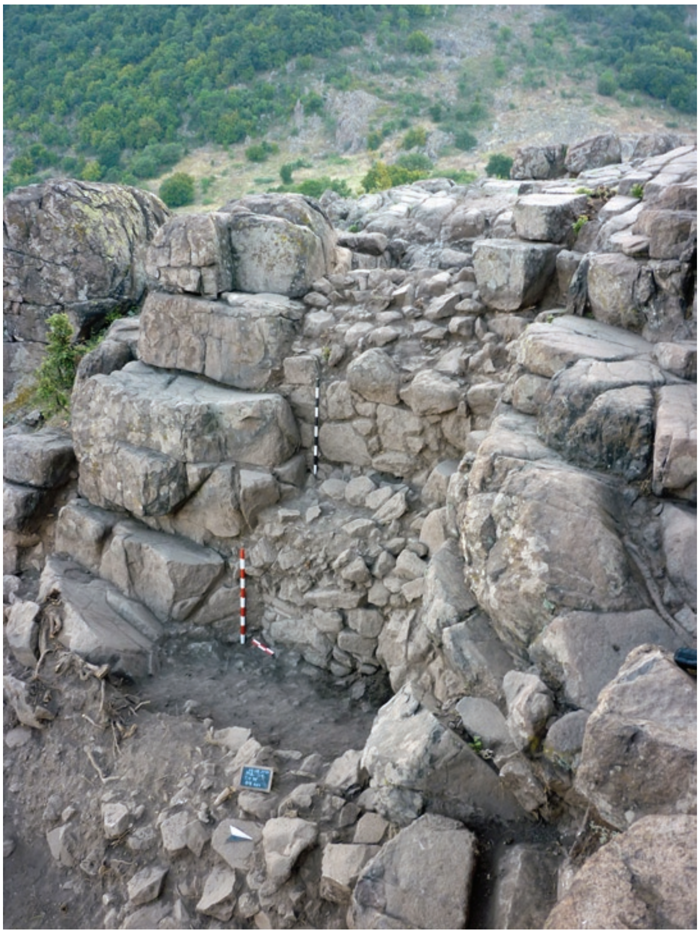

Обр. 1. Стени контекст J и K, подграждащи от изток централната тераса (Гюмюш кая) на връх Малка Драгойна – поглед от североизток.

Обр. 2. Стена на западния склон на връх Малка Драгойна – поглед от запад.

ки камъни. Дебелината ѝ е около 2 м. Вътрешното ѝ лице не е прецизно изградено и е от камъни с размери на тези от пълнежа ѝ. Външното лице на долната стена отстои на разстояние 1,30 м пред това на горната. Ширината ѝ е 2,50 м. Втората стена е вероятно еднолицева. Градежът ѝ е по-небрежно изпълнен, сравнено с горната. За направата на лицето ѝ са използвани един голям скален блок и средни и дребни камъни. Стената вероятно е запазена в пълната ѝ височина – 1,40 м. Върху горната ѝ страна се разкрива ходово ниво от поставени плоски камъни. Деструкции от горната стена се откриват върху и пред долната като масивни струпвания от камъни. Ходово ниво от чакълести камъни бе разкрито пред долната стена от късния период (КЖЕ) на функциониране на стените.

Тези стени затварят от И хлътване в площадката, което от Ю и С е ограничено от високи вертикално отсечени скали. Така се оформя постранство с размери 3,85 м х 6,50 м, в което беше проучен културен пласт с дебелина 1,20 м (контекст B). Разграничиха се два стратиграфски пласта – горен с дебелина 0,65 м от сива, ронлива пръст, с много дребни и средни камъни и керамични фрагменти. В този пласт се откриха още фрагменти от питоси, миниатюрна конична паница, керамични пулове, биконични прешлени за вретено. Керамиката датира пласта в КЖЕ (обр. 3. 9-10). Откриват се и малко фрагменти от РЖЕ. Долният пласт е от черна пръст. В него имаше по-малко на брой камъни със средни размери, някои от които и силно горели. В пласта, освен многобройни керамични фрагменти се откриха и значителен брой стенни мазилки в многоцентрична концентрация, някои със следи от плет. Пластът лежи върху материковата скала, която тук в цепнатината е под наклон от 45° и е допълнително подравнена, а в централната си част е изсечена стъпаловидно. В Ю ѝ край се разкри жила от жълт яспис, множество късове от която, изкуствено отсечени, се откриха в долния страграфски пласт. Керамичният материал е хомогенен – изцяло работена на ръка керамика с форми и украса, характерни за КБЕ (обр. 3. 1-8).

Струпване на керамични фрагмен-

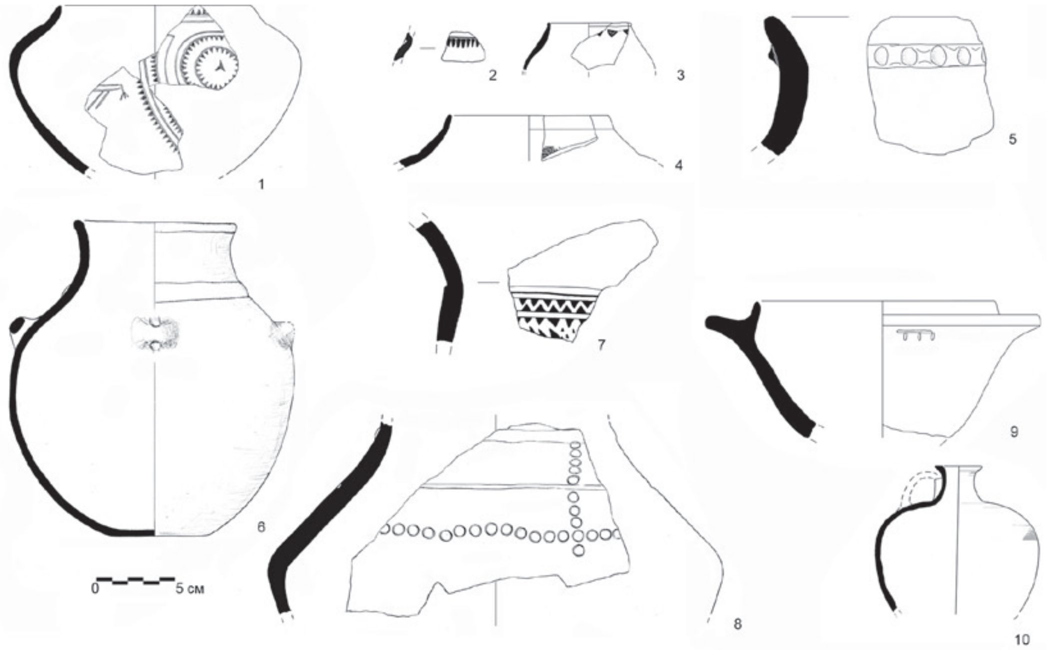

Обр. 3. 1-6 и 8. Къснобронзова керамика от връх Малка Драгойна, Гюмюш кая, контекст В – черен пласт; 7. Къснобронзова керамика от връх Млака Драгойна, Източен склон; 9-10. Късножелязна керамика от връх Малка Драгойна, Гюмюш кая, контекст В – сив пласт.

ти се разкри и в З част на площадката, в оформена от естествената скала и допълнително поставени камъни негативна структура с елипсовидна форма и размери 1 х 1,10 м. Материалите датират тази структура в КЖЕ. Фрагменти от КЖЕ, сред които и от питоси се откриха в ЮЗ част на площадката, където нейната площ е уширена чрез подреждането на скални блокове и по-малки камъни. Под тази част на площадката, в подножието на склона от Ю личи каменен разсип, който е възможно да е деструкция от подпорна стена, подобна на тези в И част. Фрагменти от питоси се откриха и между блоковете и високите материкови форми от западната преградна стена на площадката. В тази част бе разкрита и пирамидална тежест за стан.

Най-лесен достъп до Малка Драгойна е по З склон, който е най-полегат и свързва върхът със седловината и от там – с Голяма Драгойна. Под централната площадка, след стръмното спускане на З теренът преминава в равно стъпало, след което склонът продължава под лек наклон. В З част на стъпалото личат останки от каменна стена, изградена от големи скални късове (обр. 2). Стената започва от естествената скална преграда на склона от С, развива се на Ю, след което завива на И, ограждайки по този начин върха изцяло от З и Ю. Отделни големи камъни, които са били част от градежа ѝ са разпръснати около нея. Стената е разположена върху ръба на стъпалото върху склона и така използва височината му от външната си страна. Скалистият характер на терена и умелият избор на мястото създават представата за по-голямата ѝ височина гледана отвън. При най-С ѝ част беше проучена площ от 70 кв. м. Върху стъпалото от вътрешната част на стената е запазен културен пласт с дебелина до 0,30 м, под който се разкри допълнително подравнената на места материкова скала. Стената е изградена директно върху материка. Материалите датират от КБЕ, РЖЕ, като има и единични фрагменти от КЖЕ, без да личи стратиграфска последователност, поради което датата на изграждане на стената не може да бъде по-точно прецизирана.

Материалите от проучванията в горната, ЮЗ част на Малка Драгойна позволяват да се определят 4 периода на обитаване на този сектор на обекта. Най-ранният попада в ранна фаза на КБЕ, когато са изградени подпорните стени в И част на централната скална площадка. Възможно е в този период да са направени и голяма част от изсичанията, както и преградванията със скални блокове в З част на площадката и върху З склон. Минималното количество материал от РЖЕ не предполага активна дейност през този период в сектора на Малка Драгойна. Върхът е интензивно посещаван през КЖЕ, когато оформеното пространство в И част на площадката отново е обитавано и е възможно стените тук да са ремонтирани. Материалите от този период най-вероятно принадлежат на Ранната елинистическа епоха. От скалното било на Малка Драгойна произхождат и най-късно датираните материали от целия обект – в 3 – 4 в. Върху стъпаловидно изсечена малка тераса (Йелли кая), разположена непосредствено на З под най-високата скална кулминация бяха открити множество фрагменти от няколко изработени на колело съда, с мека светло-червена повърхност, датиращи в късно-римската епоха. По-малък брой фрагменти от подобни съдове бяха открити и между блоковете в З част на централната площадка. Към сегашния етап на проучванията обитаването през този период може да се определи като инцидентно.

№31. СКАЛЕН КОМПЛЕКС „ГЛУХИТЕ КАМЪНИ“

Георги Нехризов, Юлия Цветкова

През 2010 г. за трети пореден сезон се проведоха археологическите разкопки на скалния комплекс „Глухите камъни“[1]. Продължи изследването на стратиграфските пластове от ранната желязна епоха в рамките на проучвания „Сондаж 3“ в централния сектор (Нехризов 2010).

Разкопките се проведоха чрез отнемане на механични пластове от 0,05-0,10 м. Бе проучен пласт с дебелина ок. 0,80-0,90 м без да се изчерпят културните напластявания от РЖЕ. Документирани бяха последователно няколко ситуации, илюстриращи отделни етапи от съществуването на обекта.

В СЗ част на сондажа, на ок. 0,30 м под разкритите миналата година деструкции от постройка с дървени греди, бе установено малко огнище с диаметър ок. 0,70 м (обр. 1.1). То трябва да се свърже с каменното струпване, което се проследява в дълбочина в три механични пласта и описва отворена на север дъга, маркирайки постройка, развиваща се северно извън изследваната площ. Разположеното ЮИ от каменното струпване огнище също принадлежи към структура, оставаща извън границите на сондажа.

Особен интерес представляват разкритите в ЮИ част няколко нива компактни деструкции от отухлена мазилка (обр. 1.2). Те описват отворени на ЮИ концентрични дъги с различен диаметър, принадлежащи вероятно на последователно съществували постройки, развиващи се извън границите на сондажа на изток. С тях трябва да се свържат частично разкритото в ЮИ ъгъл огнище с две нива на използване и разположена на голяма площ (ок. 1,85 x 0,90 м) подова замазка, със запазен преход към стенната мазилка от СЗ (до 4 см във височина) (обр. 1.4). При вдигането на струпванията от късове мазилка по идентичен начин под тях се разкри пласт от черна пръст (вероятно останки от изгорял покрив), единични фрагменти от съдове, сред които по-цялостно запазени са две чаши.

Отново в ЮИ част на сондажа, но на по-долна стратиграфска позиция бе разкрито добре запазено голямо огнище, седмо от началото на проучването (обр. 1.3). То е изградено по сходен начин с останалите документирани до сега – за подложка са използвани фрагменти от няколко съда (гърнета, кантаросовиден съд) (обр. 3.7-10), върху които е нанесен пласт глина с много песъкливи примеси. Особеното при това огнище са големите му размери (диаметър ок. 1,50 м) и наличието на оформен перваз от юг. Первазът е бил висок вероятно около 0,25-0,30 м и е бил със заоблена горна част, както личи от някои от падналите върху замазката фрагменти. В източна посока первазът липсва, а замазката продължава без прекъсване извън периферията на огнището и границите на сондажа.

На всички стратиграфски нива културният пласт е наситен с животински кости. Анализът показва голямо видово разнообразие на животни. От домашните най-добре са представени дребните преживни, говедо и свиня, както и единични останки от куче и кон. Относителният дял на костите от диви животни е сравнително висок – 31%. Открити са останки от благороден елен, елен лопатар, дива свиня, заек и сърна[2].

Археоботаничните изследвания показват наличието на семена от културни растения, основно житни – еднозърнеста и двузърнеста пшеница, ечемик, просо, както и единични останки от плодни

---

[1] В разкопките участваха студентите от СУ „Св. Климент Охридски“ Надежда Кечева и Любомир Марковски.

[2] Тези наблюдения са в резултат на обработката на костите от доц. д-р Лазар Нинов.

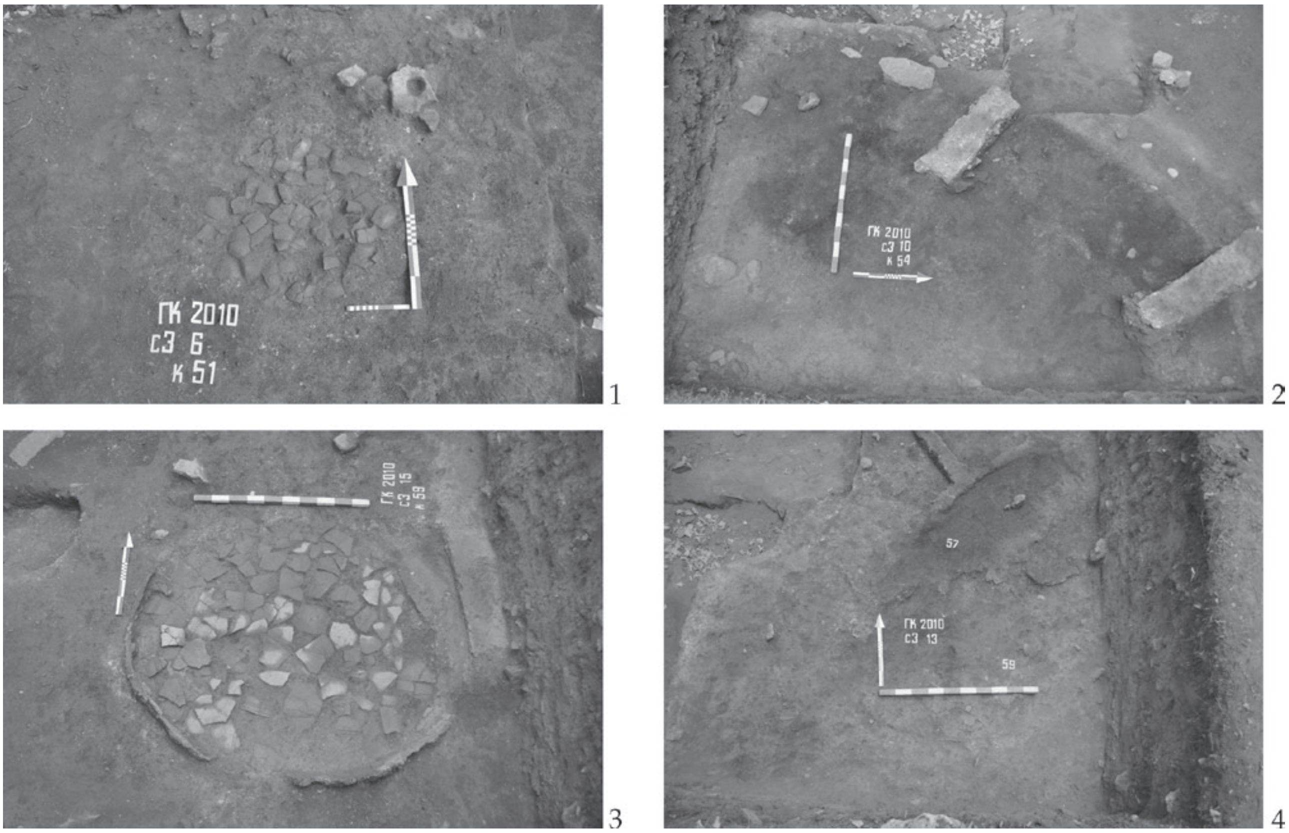
ГК 2010
сЗ 6
к 51
1
ГК 2010
сЗ 10
к 54
2
ГК 2010
сЗ 15
к 59
3
57
ГК 2010
сЗ 13
59
4

Обр. 1. Подложка на огнището в СЗ част на сондажа (1); Първо ниво на деструкции от отухлена мазилка в ЮИ част (2); Подложка на огнището в ЮИ част (3); Разкрита подова замазка в ЮИ част (4).

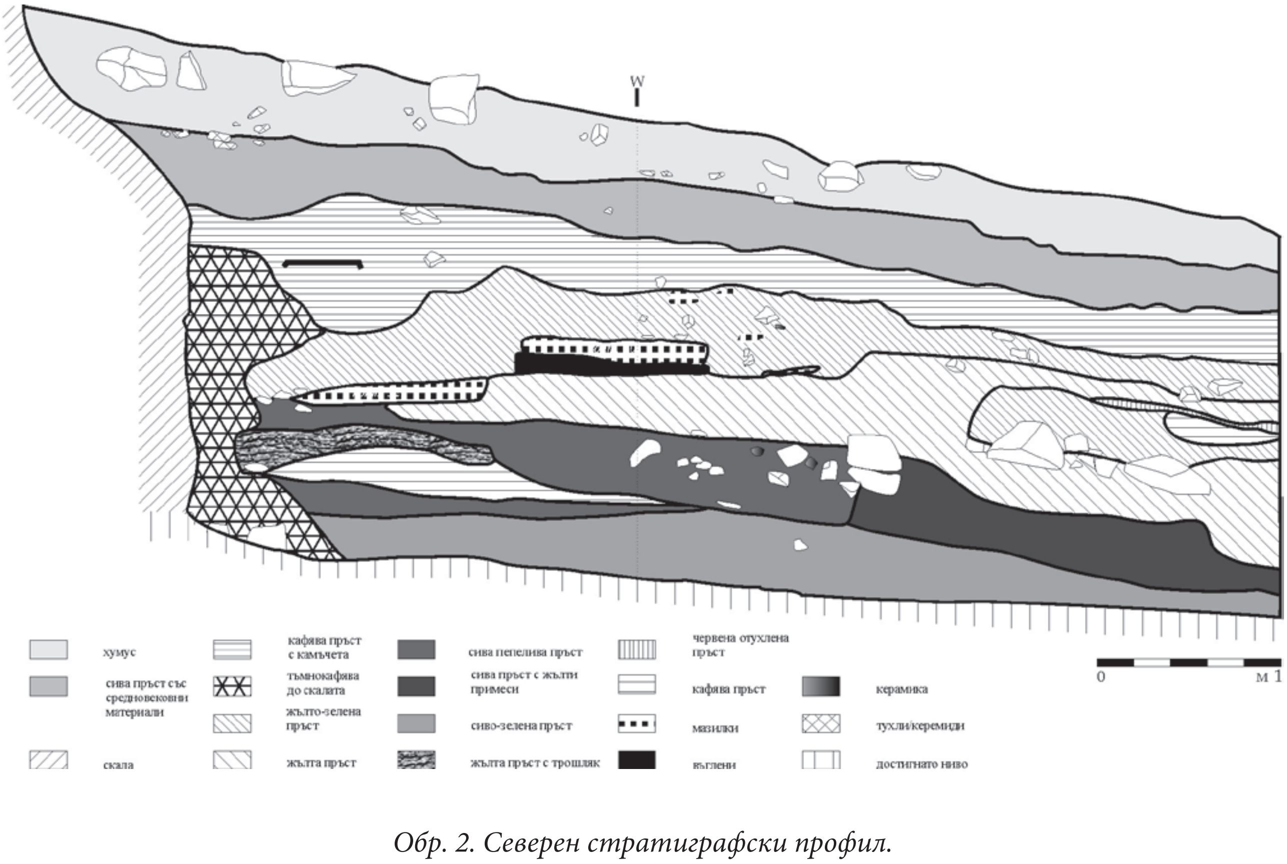
W
хумус
сива пръст със средновековни материали
скала
кафява пръст с камъчета
тъмнокафява до скалата
жълто-зелена пръст
жълта пръст
сива пепелива пръст
сива пръст с жълти примеси
сиво-зелена пръст
жълта пръст с трошляк
червена отухлена пръст
кафява пръст
мазилки
въглени
керамика
тухли/керемиди
достигнато ниво
0
м 1

Обр. 2. Северен стратиграфски профил.

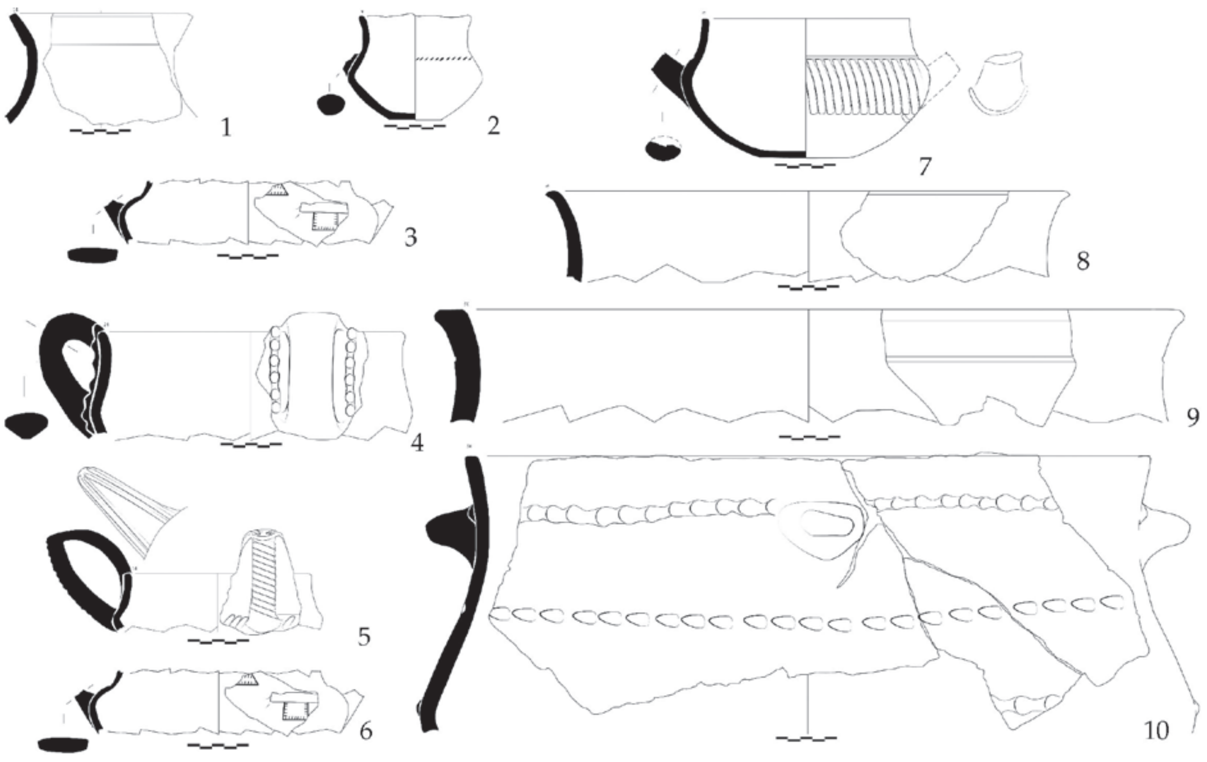

Обр. Керамични фрагменти от IV пласт (1-6) и от подложката на огнището в ЮИ част (7-10).

растения – дрян, бъз, малина и грозде. В почти всички проби е установена овъглената дървесина от широколистни дървета – дъб, габър, леска, явор и дрян[1], което илюстрира видовото многообразие на древната природо-географска среда.

На този етап на проучване вече може да се направят някои по-сигурни заключения относно стратиграфията на обекта. Ясно разграничими в профилите на сондажа са четири стратиграфски пласта (обр. 2).

Най-горният от сиво-черна пръст е наситен със строителни деструкции от средновековието. Под него следва пласт от кафява пръст с материали от РЖЕ, под който ясно се откроява третият пласт от жълта до жълтозелена пръст с дебелина ок. 0,60-0,80 м. В него попада проученото каменно струпване в северната част, огнището в СЗ част, както и установените още през 2008 г. две нива на замазки, маркиращи общо три отделни етапа на съществуване. Четвъртият пласт се откроява с тъмносивата си до черна пръст с пепелива, рохка структура в СЗ част на сондажа, докато в ЮИ се развиват деструкциите от мазилки и 3 огнища на различни нива. Дебелина на пласта до момента е ок. 0,40-0,80 м, като проучването му е преустановено след вдигането на голямото огнище в ЮИ част. В него до този момент могат да се обособят три нива.

Придобитият керамичен материал от втория и третия стратиграфски пласт се отнася към РЖЕ. Все още не е приключила окончателната статистическа обработка на керамиката от четвъртия стратиграфски пласт, но наблюденията показват че той трябва да се свърже с първия период на РЖЕ. В този пласт процентът на украсената керамика намалява, щампованите орнаменти се срещат спорадично, появяват се елементи, характерни за прехода от КБЕ към РЖЕ (обр. 3.1-6). Ограничен е и броят и асортиментът на находките – основно прешлени за вретено, кремъчни артефакти, предмети от кост. Сред тях интерес предизвиква триръб връх на стрела от кост.

Резултатите от AMS C-14 анализ на взетите проби въглени от четвъртия стратиграфски пласт[2] показват логична хронологическа последователност. Получените калибрирани стойности насочват обаче към един доста ранен период в рамките от 1460-1310 BC до 1270-1010 BC, което излиза извън традиционно приетата датировка за начало на РЖЕ в Тракия. Подобна ранна дата на пласта не намира подкрепа в произхождащия от него археологически материал. За решаването на този въпрос е необходимо значително да се увеличи ограничената засега база от С-14 анализи от добре стратиграфирани раннoжелезни обекти в Тракия.

---

[1] Палеоботаничните изследвания проведе Иванка Славова от СУ „Св. Кл. Охридски".

[2] Изследванията са извършени в лабораторията Beta Analytic, Inc., Miami, USA. Благодарим на Адела Соботкова за оказаното съдействие.

Литература

Нехризов 2010: Г. Нехризов. Скален комплекс „Глухите камъни“. – АОР през 2009 г., София, 2010, 188-191.

№32. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКОТО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. БАБЯК, ЗАПАДНИ РОДОПИ (ОБЩИНА БЕЛИЦА, БЛАГОЕВГРАДСКА ОБЛАСТ) ПРЕЗ 2010 Г.: СЕКТОР ТОП

Милена Тонкова, Миглена Василева

Проучванията на Голямата кулминация на връх Бабяшка чука (т. нар. сектор ТОП) бяха проведени през септември 2010 г. Целта на археологическата кампания бе да се завърши изчерпването на културните напластявания в негативната структура с животински черепи, чието проучване започна през 2008 г., както и да се изясни характерът на каменните струпвания и каменни редици в североизточната част на сектора.

Негативна структура с животински черепи от рогати животни (обр. 1). През 2008 г. бе проучен първи пласт от напластяванията в жертвената яма, където бяха открити пет черепа от говеда и множество други находки (Тонкова, Гоцев 2009). През изминалия сезон жертвената яма бе проучена изцяло, бе изяснена и нейната датировка. Продължи проучването на втори пласт от негативната структура, запълнена с черна „мазна“ пръст (пръст с органика и с много въглени), над 40 животински черепи от рогати животни, части от съдове и други находки, сред които монети и накити. Формата на ямата е неправилен овал с размери на нивото на засичане 3 на 2 м. Към дъното диаметърът ѝ намалява. Дълбочината ѝ е 0,60 м.

Проучената негативна структура е интерпретирана като жертвена яма, в която са поднасяни части от принасяни в жертва животни. Особена част от ритуала е поднасянето преди всичко на глави и то най-вече на рогати животни. Най-голямата част – над три четвърти принадлежат на говеда – крави и бикове, има и по-малък брой телета (най-вероятно мъжки), според анализа на д-р Л. Нинов. Освен черепите на говеда в структурата са открити малко на брой черепи от овни с много масивни рога. Има кости от всички части на тялото, но са от много по-малко индивиди в сравнение с черепите. Открити са много долни челюсти от агнета, факт който прави възможно да се фиксира времето на извършване на ритуалите в жертвената яма – през пролетта,

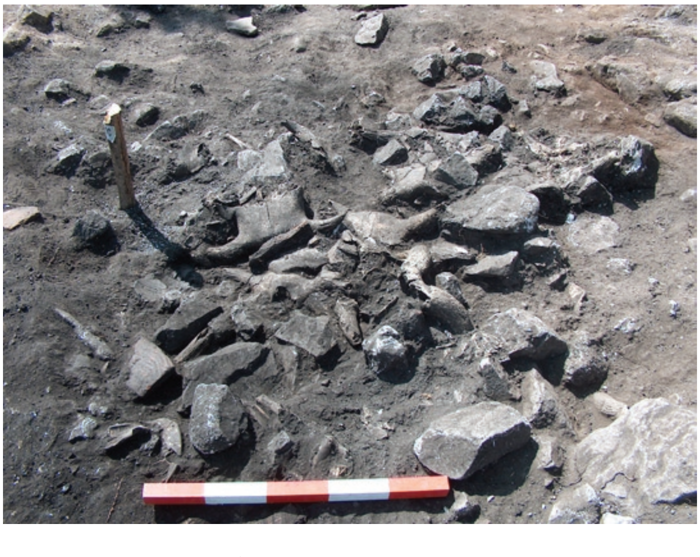

Обр. 1. Жертвена яма с животински черепи. Второ ниво.

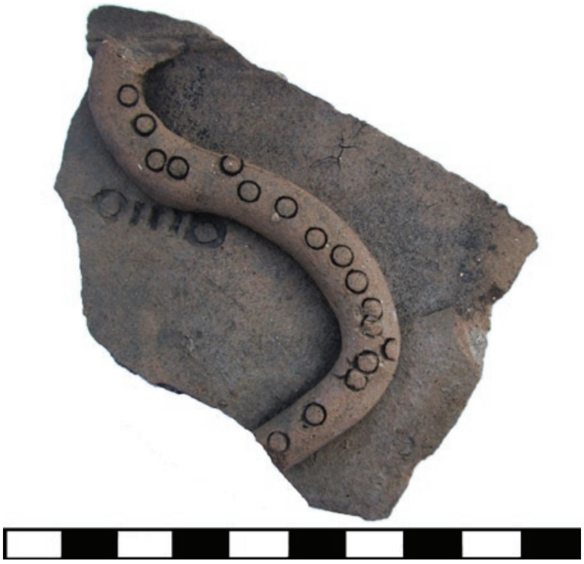

Обр. 2. Гърне със змиевиден орнамент и печат.

Обр. 3. Монета на император Грациан.

приблизително през месец май. В жертвената яма има и малко останки от кози – както мъжки, така и женски екземпляри, но много по-малко в сравнение с овцете, и единични кости от млади прасета и сукалчета**.**

Освен черепите от животни, в жертвената яма са открити голямо количество фрагменти от съдове, повечето от римската епоха. Първата група е представена от тънкостенни съдове и лампи с червен цвят на глината и червенолаково покритие при някои от тях. Втората включва фрагменти от тънкостенни съдове с цвят на глината в тъмната гама (тъмносиво-бежово, черно) и грапава повърхност – характерна група късноримска керамика. Най-често срещаните форми са гърнета с извито навън равно венче и с грапава („бодлива“) повърхност. Върху горната част на един от съдовете е апликирана релефна лента във формата на змия с отпечатани кръгчета и печат, нанесен на две места върху тялото на съда (обр. 2). При голяма част от съдовете има следи от горене/опушване и останки от материя с черен цвят по вътрешната повърхност. Третата група съдове – паници, кани и леканета, има характеристиките на сивата монохромна керамика с ангоба от късноелинистическата епоха, характерна за светилището. Смесването на керамиката от тези две епохи в пълнежа на жертвената яма би могло да намери обяснение в стратиграфските особености на таза част на обекта. Негативната структура е вкопана в участък с каменно струпване – депо за дарове от късноелинистическата епоха, на което принадлежат и част от ситула и републикански денари, открити през 2008 г. При изкопаването на жертвената яма през късноримската епоха късноелинисическият контекст е нарушен. Вероятно изкопаната пръст, примесена с материали от този период, е върната в ямата при ритуалните действия извършени в нея през късноримската епоха.

Сред археологическите материали в жертвената яма бяха открити и други находки: фрагменти от горни извити керемиди с украса от концентрични линии нанесени с пръсти, фрагменти от стени на питос, част от бронзова фибула с прикрепено към лъка краче от късноелинистическата епоха, два железни цинта, няколко железни предмета с неясно предназначение. От най-голямо значение са откритите две бронзови монети, които датират структурата в края на IV в. Във второ ниво на жертвената яма бе открита бронзова монета на император Грациан (обр. 3), сечена през 367-378 г. В следващото, трето ниво, близо до дъното на ямата, бе открита бронзова монета на император Констанций II, сечена 351-354 г. в Сирмиум, според нумизматичния анализ на д-р Иля Прокопов.

Жертвоприношението на глави на рогати животни на Голяма кулминация, където се е намирал основният олтар, вероятно в храмова постройка, е сред последните ритуални действия извършени на светилището в края на IV в., непосредствено преди приключването на неговата дейност, свързано с приемането на християнството в Западните Родопи.

Късноелинистическа стена и каменно струпване с дарове. Близо до ръба на склона продължи проучването на запазен участък от стената от ломени камъни. Запазени са три реда с височина 0.50

м. Лицето ѝ е обърнато на запад, т. е. към вътрешността на светилището. Пред него продължи проучването на каменно струпване с материали от късноелинистическата епоха. Начинът на оформяне на стената и разположението на каменното струпване с дарове, долепено към вътрешната ѝ страна, повтаря ситуацията, документирана по цялата периферия на светилището в сектор „Малкото възвишение“. Логично е да се възприеме като нейно продължение в източната част на сектор ТОП, където е най-високата точка на светилището.

Каменни редици. В южната част на сектора продължи проучването на две успоредни редици, изградени от големи ломени камъни с оформено лице на изток. Дължината им е 4.60 м, а ширината варира от 0.15 м до 0.40 м. Те вероятно са елементи от укрепващи стени в тази част на светилището. Над тях в предишния археологически сезон бе документирано каменно струпване от късноелинистическата епоха.

През изминалия сезон на светилището бяха открити над 30 късноримски монети от периода 317 до 395 година на владетелите Констанций II, Констанс, Констанций Гал, Валенс, Валентиниан I, Грациан и Теодосий I отсечени в монетарниците на Константинопол, Тесалоника, Хераклея и Сирмиум. Няколко са открити в сектор ТОП, както и на Малкото възвишение, като най-голяма част са открити в т. нар. сектор Глобул, на северозапад в подножието на Голямата кулминация (сектор Топ). Най вероятно става въпрос за монети, свлечени от върха на светилището.

Литература

Тонкова 2007: М. Тонкова. Депа за дарове и дарове от късножелязната епоха от светилището при Бабяк, Западни Родопи. – ГНАМ (Годишник на Националния Археологически музей), 2007, 51 – 85.

Тонкова, Гоцев 2008: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при с. Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008 г.

Тонкова, Гоцев 2009: М. Тонкова, А. Гоцев. Археологически проучвания на тракийското светилище при с. Бабяк, община Белица, Благоевградски окръг. – АОР приз 2008 г., София, 2009, 189 – 191.

№33. РАЗКОПКИ НА БАБЯК, СЕКТОР „МАЛКОТО ВЪЗВИШЕНИЕ“

Алексей Гоцев, Яна Димирова

През септември 2010 г. бяха продължени проучванията на вр. Бабяшка чука, с. Бабяк, община Белица, продължили повече от десет сезона (Домарадски et al. 1999, 64-73, Тонкова, Гоцев 2008). Ръководители на разкопките през 2010 г. бяха д-р М. Тонкова и д-р А. Гоцев, зам. ръководители М. Василева и Я. Димитрова; проучванията бяха разпределени в три големи сектора: „Малкото възвишение“, „ТОП“ (виж статията на М. Тонкова в настоящия том), „Глобул“ (обр. 1 и 2).

Малкото възвишение

Проучваната площ беше разпределена в четири сектора, така, че да бъдат продължени проведените през 2007 и 2008 г. разкопки (Тонкова 2008, 30-44).

В секторите Юг, Запад и Изток са проучени 3 нива. При проучването на второто (пласт черна, рохка пръст с висока концентрация на археологически материали) в южния край на сектор Запад, югоизточния край на с. Изток, както и в северозападния край на с. Юг, беше достигнато съоръжение – ниво мазилки без лице (под?) върху пласт въглени и черна пръст. През 2008 г. от М. Тонкова е проучена друга част от това съоръжение и интерпретирана като ров, датиран по откритите материали във втората фаза на РЖЕ (Тонкова 2008, 35-37). Формата на съоръжението не може да бъде уточнена, тъй като е частично разрушено. Вероятно е запазен западния и част от южния му ръб, където личи, че в този край съоръжението лежи непосредствено върху материка. При почистването на централния профил на проучваната площ личи, че поради естествената денивелация на материка източната част от съоръжението е разположено върху пласт от кафява пръст. Сектор Юг и Запад са пресечени от

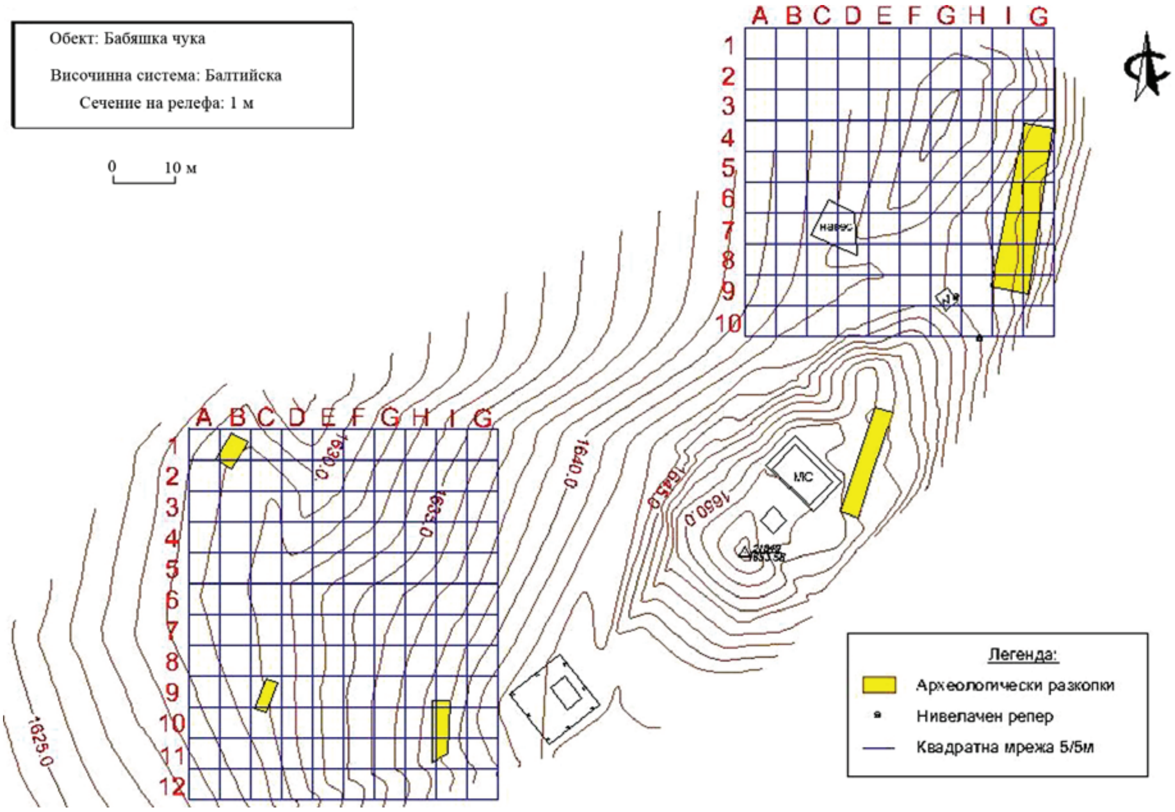

Обр. 1. Геодезична снимка на проучванията през 2010 г.

съвременен канал, който е разрушил съоръжението вероятно в централната му част. Тази ситуация обаче позволява да се проследи профила му в посока север-юг. В с. Изток от него са разчистени отделни петна от мазилки, пресечени от по-късна яма. Максималните размери на съоръжението в северната му периферия са приблизително 3,50 м (И-З) и 3,40 м (С-Ю) в западния му край. Не е изяснена връзката му с каменното ограждение (стена) по ръба на скалната тераса. Откритото върху западния край на съоръжението съдче с три кухи букела, както и чашката, открита при разкопките на М. Тонкова (Тонкова 2008, 37; Гоцев, Божинова 2008, 77, табл. I, 3), дават вероятната му дата – втора фаза на РЖЕ.

В проучваната площ бяха разкрити и проучени и няколко ями. Особен интерес представляват ямите в сектор юг (ями 3 и 4). Яма 3 е регистрирана почти при дъното и не е запазена изцяло. Западната ѝ част е разрушена от съвременния канал, а северният ѝ край попада в профила на сектора. Максималния диаметър с-ю е 1,70 м, а максималната дълбочина – 0,20 м. Пълнежът е от черна, рохка пръст; в нея са открити цяло съдче от КБЕ (амфорка), каменна брадвичка, 2 прешлена за вретено, няколко фрагмента керамика от КБЕ (обр. 3). Непосредствено на изток от яма 3 е регистрирана и проучена яма 4 с овална форма (източният ѝ край не е уточнен) и размери: диаметър 1 х 0,80 м и максимална дълбочина 0,96 м, запълнена в горната си част с ломени камъни, черна, рохка пръст и керамика (най-общо може да се датира в I хил. пр. Хр.).

И през 2010 г. беше проследено трасето на каменното ограждане (стена?) по ръба на скалната площадка, с посока север-юг. Разчистената в секторите изток и юг площ показва, че съоръжението е с широчина 2,00 до 2,40 м. В сектор юг е разчистено вътрешно (западно) лице на стената, а от външната ѝ страна такова липсва. Вероятно при изграждането ѝ не са следвани хоризонтални редове от ломени камъни без спойка, а са натрупвани ко́си редове, така че да се оформи лице от вътрешната страна, където е най-високата точка, с денивелация към външния ръб, където е най-ниската точка. Най-общо съоръжението може да се датира в ранната желязна епоха (Тонкова 2008, 34-35), но по-коректна датировка може да се посочи само след продължение на проучванията. Основата на стената в сектор юг пресича (или огражда?) пластовете и не достига до материка. По трасето на каменното ограждение бяха заложени още два сектора – Север и Юг 2, с цел да се изясни конструкцията му в тези части. Между камъните на съоръжението в сектор Север бяха открити материали с дата от КБЕ до КЖЕ, като начина на изграждането и хронологията му ще бъдат изяснени с бъдещи разкопки. При проучването на първите пластове от сектор Юг 2 беше разкрито част от каменно струпване (разликата в нивата на съоръжението в сектор Юг 2 и Юг е 1,60 м), което не следва общата посока и трасето на разкритото в другите сектори съоръжение.

Интересни наблюдения върху стратиграфията на проучваната площ бяха направени в централната част на сектор Юг, между каменното ограждение и яма 4. Бяха разграничени три нива: ниво на повърхността, сиво-кафяв пласт (1 и 2 м.п), ниво черна пръст (3-5 м.п.), в които керамиката е изцяло работена на ръка и характерна за РЖЕ, най-вероятно втората фаза (Gotzev 1994; 1995; Домарадски et al. 1999, 152-157; Гоцев, Божинова 2008). Третото ниво вероятно маркира началото на обитаването на обекта: пласт от кафява пръст, непосредствено върху материка, със силна денивелация на изток, към каменното ограждение, с работена на ръка, преобладаващо груба, лошо изпечена керамика, (фрагментите с добре обработена повърхност и изпичане също са от големи съдове), която най-общо може да се датира в КБЕ по паралели на откритите керамични фрагменти с такива, открити в обекти в Източна Македония, Халкидики на югозапад (Hochstetter 1984, taf. 3-96; Horejs 2007, taf. 32-107) и западната част на Източни Родопи (Mommsen, Jung, Bozhinova 2010) на изток.

Целта на бъдещите проучвания в сектор „Малкото възвишение“е доизясняване на конструкцията и начина на изграждане на стената, както и хронологията ѝ в северните сектори, проследяване и изясняване на връзката между съоръжението „петно мазилки“ или „подово ниво“ и стената в сектор Изток; проучване на предполагаемия пласт от КБЕ в секторите Изток и Юг 2.

Югозападно от двата големи сектора беше обособен сектор „Глобул“, с обща площ на сондажите, равна на унищожената от антената на Globul територия. При всички сондажи беше регистриран тънък пласт, непосредствено върху материка, без археологически структури, със слаба концентрация на керамика и множество открити антични монети.

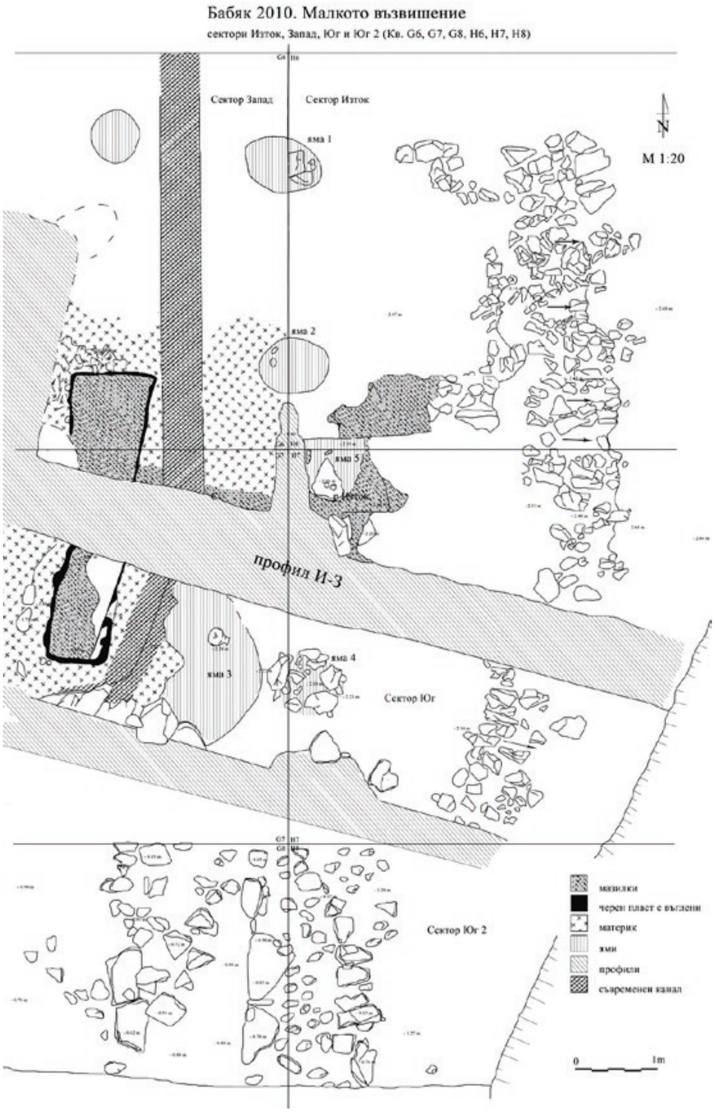
Бабяк 2010. Малкото възвишение
сектори Изток, Запад, Юг и Юг 2 (Кв. G6, G7, G8, H6, H7, H8)
G6
H6
Сектор Запад
Сектор Изток
N
M 1:20
яма 1
яма 2
яма 3
яма 4
яма 5
профил И-З
Сектор Юг
G7
H7
Сектор Юг 2
мазилки
черен пласт с въглени
материк
ями
профили
съвременен канал
0
1m

Обр. 2. План на проучванията на „Малкото възвишение“.

БАБЯК 2010
С-Р ЮГ 6 П/К

Обр. 3. Яма 3 със съда от КБЕ.

Литература

Домарадски et al. 1999. М. Домарадски и колектив. Паметници на тракийската култура по горното течение на р. Места. Разкопки и Проучвания, XXVI, София, 1999.

Гоцев, Божинова 2008. А. Гоцев, Е. Божинова. Керамиката от ранножелязната епоха от светилището при Бабяк. – В: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 73 – 94.

Тонкова 2008. М. Тонкова. Светилището при Бабяк: обща характеристика, проучвания на „Малкото възвишение“ (сектор „Север“). – В: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 30-44.

Тонкова, Гоцев 2008. М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008.

Gotzev 1994: A. Gotzev. A new Data about Thracian Cult Practices in the West Rhodopa Mountain. – P. Roman and M. Alexianu (eds). Relations Thraco-Illyro-Heleniques. Actes du XIVe Symposium National de Thracologie (a participationInternationale). Baile Herculane (14-19 septembre 1992), Bucarest, 266-274

Gotzev 1995: A. Gotzev. Early IronAage Pottery from the Thracian Sanctuary near the village of Babyak (South West Bulgaria). – B. Simic (ed). Trans Europam, Zurich, 235-244.

Hochstetter 1984: A. Hochstetter. Kastanas. Ausgrabungen in einem siedlungshugel der Bronze – und Eisenzeit Makedoniens 1975-1979. Die Handgemachte keramik Schichten 19 bis 1. – Prahistorische Archaologie in Sudosteuropa. Band 3. I – Text; II – Tafeln. Berlin, 1984.

Horejs 2007: B. Horejs. Das Prähistorische Olznth. Ausgrabungen in der Toumba Agios Mamas 1994-1996. Die Spätbronzezeitliche handgemachte Keramik der Schichten 13 bis 1. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, 21. Randen/Westf, 2007.

Mommsen, Jung, Bozhinova 2010 : H. Mommsen, R. Jung, E. Bozhinova. Dragojna – eine spaetbronzezeitliche Hoehensiedlung in den bulgarischen Rhodopen mit importierter mykenischer Keramik. In print.

№34. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ НА ДИОНИС НА ВРЪХ ОСТРЕЦ, ВЕЛИНГРАД

Диана Гергова, Асен Салкин, Момчил Кузманов

Вторият сезон на археологическите разкопки на тракийското светилище на Дионис, на връх Острец, община Велинград, бе осъществен в края на юли и началото на август 2010 г., с финансовата подкрепа на ИМ Велинград и участието на студенти по археология на лятна практика от Университета в Жешув, Полша, от университета Мак Гил, Канада, специализантите от Университета в Томар, Португалия Андреа Маргарида и Давид Вейля, доброволци от кръжока „Проф. В. Велков“ към Пловдивски университет „П. Хилендарски“, доброволци от Класическата гимназия (обр. 1).

Обр. 1.Общ поглед към върха.

При обхожданията на района на светилището, разположено върху западния рог на върха, бе установено наличието на още две концентрични и вероятно по-ранни каменни стени по източния склон, откъдето е и най-удобния подход. Проучена бе източната стена на светилището, градена от плочести камъни, споени с хоросан с примеси на тухла. В северния край стената завършва в началото на склона и добре оформеното напречно лице предполага, че вероятно именно там е бил и входа на светилището (обр. 2).

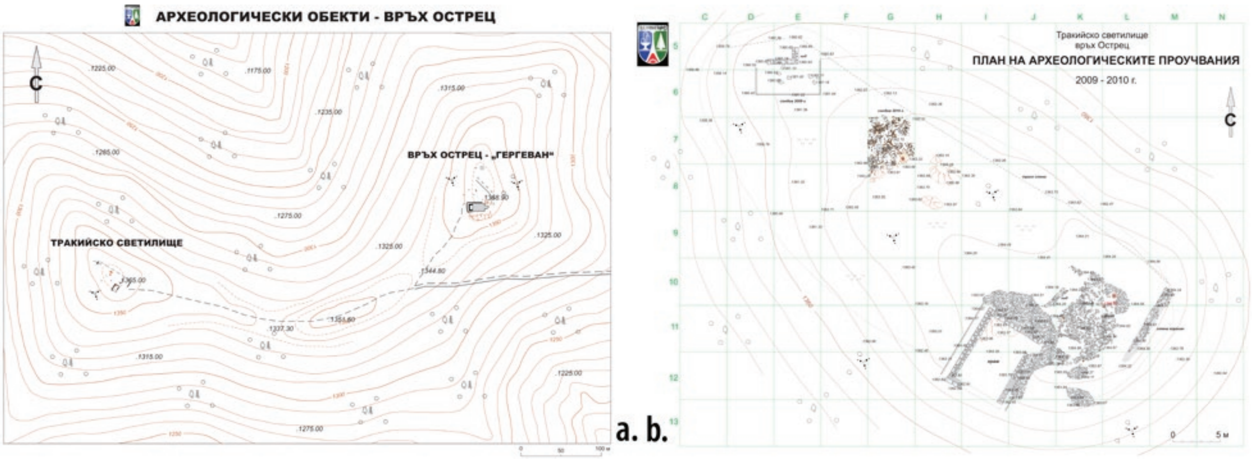

Обр. 2.а. План на Острец; b. План на проучваното светилище.

Изследванията във вътрешността на светилището бяха концентрирани в северозападния му край, където между северозападния участък от оградната стена на светилището и оформения като два трона скален масив бе установено наличието на ритуална зона. Тук бяха открити две големи концентрации на керамични фрагменти – тракийска култова керамика с богата украса и груба тракийска керамика, в пласт с дебелина около 0.40 м, ситуирани по протежение на две успоредни линии от подредени камъни, ориентирани в посока СЗ-ЮИ. Тази ситуация повтаря вече изследваните подобни структури на тракийското светилище на вр. Бабяк и подсказват наличието на постоянни елементи в устройството на светилищата на бесите, както и в извършваните в тях ритуални практики (обр. 3).

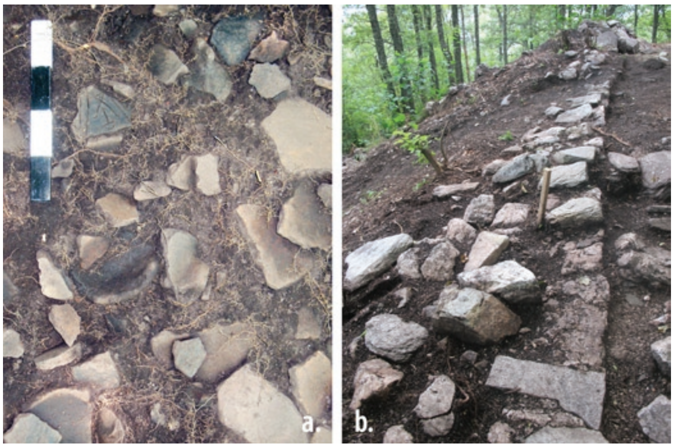

Обр. 3.а. Керамично струпване в ритуалната зона на светилището; b. Източната стена на светилището.

В източния край на светилището бе разчистено голямо каменно струпване, оформено вследствие на невъзвратими иманярски намеси. Под него бяха открити фрагменти от каменни стени от вероятно по-ранни от вече изследваната храмова постройка в източния край на светилището сгради, както и значително количество керамика на ръка и на колело, след които и фрагмент от фина червена римска керамика, както и животински кости. Тези материали потвърждават продължителната употреба на тракийската култова керамика и през римската епоха. Сред находките заслужава внимание желязна фибула тракийски тип, принадлежала на значително по-ранните етапи от функционирането на светилището.

Откритите материали – огромно количество тракийска култова керамика, с неизвестни до сега орнаментални сцени и мотиви, бронзови фибули и монети, потвърждават продължителния период на функциониране на светилището от началото на ранножелязната епоха до покръстването на бесите от Никита Ремесиански. Запазените на върха монументални останки могат да се отнесат към последните векове от съществуването на светилището. Може да се предположи, че при тяхното изграждане скалистият терен е бил разчистен от по-ранните напластявания, находки от които се откриват и по склона около основния терен на светилището.

Във връзка с определянето на границите на обекта, както и подготовката му за консервация и социализация, бе направено цялостно заснемане на връх Острец и регистрираните археологически останки.

Проучванията ще продължат през 2011 година.

№35. СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В М. БЕЛАНТАШ, С. ВРАТА, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД

Борислав Бориславов, Мартин Христов

Обектът се намира в Средните Родопи, на 28 км югоизточно от Асеновград и на 3 км южно от с. Врата. Беланташ попада в Преспанския блок на Родопите, разделен на ридове от притоците на Юговска река. Представлява височина – 1256,9 м, заобиколена от по-високите от нея масиви: на североизток Каратепе (1301,3 м), на югозапад Кръстова гора (1413,2 м), на север от Шилнестите камъни (1338 м). Всички те са части от Добростански рид. Най-високата част от Добростански рид, към който гравитира обектът, се намира източно от него и се нарича Сини връх – 1537 м. Югозападно от Беланташ се намира масивът на Акватепе (1602,2 м) и връх Проглед (1575,9 м), които представляват най-високата част от разглежданата територия около светилището.

Възвишението Беланташ е голямо скално плато, с приблизителна площ от около 10 дка, издължено в посока североизток-югозапад (обр. 1). Археологическият обект обхваща повърхността на платото и непосредственото му подножие от всички страни.

До 2003 г. обектът е посещаван от археолози, но с изключение на случайно намерени находки и керамични фрагменти, попаднали в РИМ-Пловдив и ИМ Асеновград, не са провеждани археологически проучвания (Радунчева 1990, 142, 145). През 80-те години са правени археоастрономически наблюдения от екип с ръководител А. Стоев (Стоев и др. 1988, 156-167).

През 2003 г. са проведени ограничени сондажни проучвания от д-р Иван Христов (НИМ). Направени са два сондажа в участъци, засегнати от иманярски изкопи. Откритата керамика е от КБЕ, РЖЕ и КЖЕ (Христов 2005, 16-41).

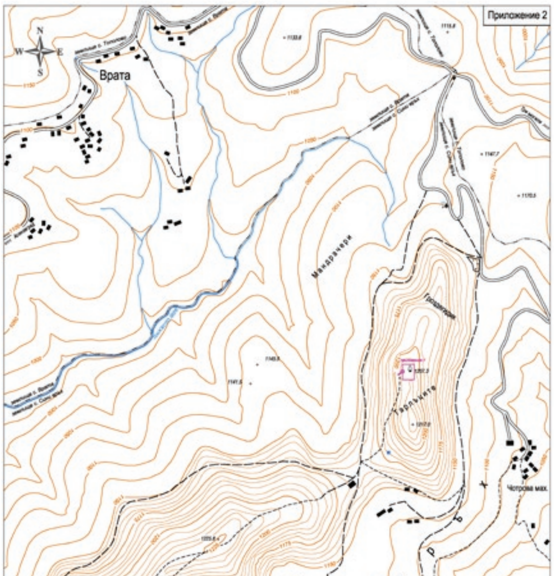
Приложение 2
Врата
Мандререн
Търльците
Чотрова мах.
ТРАКИЙСКО СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В МЕСТН. БЕЛАНТАШ
ЗАПАДНИ РОДОПИ
КАРТА НА РАЙОНА
Мащаб 1: 5 000

Обр. 1. Общ план на м. Беланташ и м. Търльците, земл. на с. Врата, Асеновградско.

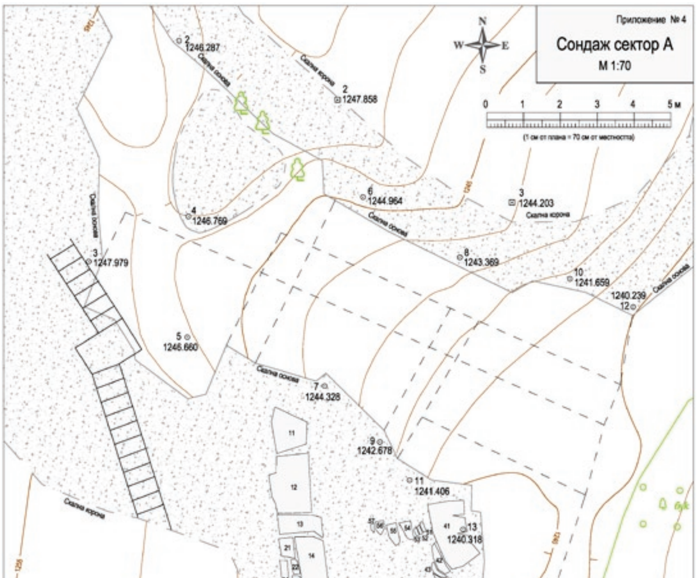
Приложение № 4
Сондаж сектор А
М 1:70
0 1 2 3 4 5 м
Скална корона
Скален олтар
Полигонова точка
Регерна точка
Трасировъчни линии
Метална стълба
Хоризонтали (сечение 1 м)
Скална стена
Гора, широколистна
Отделно дърво
Бук

Обр. 2. Сектор А. Северно подножие на Скалното плато – план на сонажите и скалните изсичания.

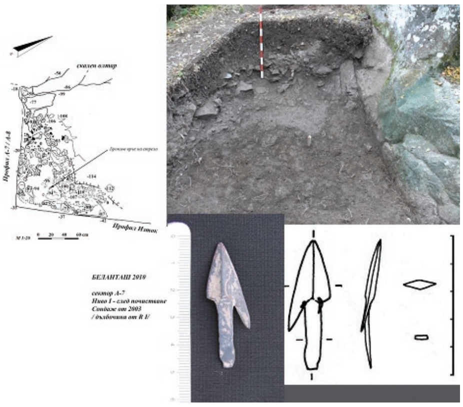

Обр. 3. Сектор А-7. План и снимка на достигнатото ниво. Бронзов връх на стрела (КБЕ).

Първите редовни археологически разкопки на скалното светилище в местността „Белanташ" се проведоха в периода от 08.10.2010 до 05.11.2010. Разкопките бяха финансирани от Министерството на Културата, а водеща институция е Националният исторически музей. Целта на разкопките беше да се установи хронологията на обекта и да се разкрият археологически структури и съоръжения. Проучванията бяха концентрирани в два участъка: 1. Северно и североизточно подножие на централното скално плато и 2. Западно подножие на централното скално плато.

В цялото пространство между северното подножие на скалното плато и издигащия се от север скален масив, беше развита локална план-квадратна мрежа, съобразена с денивелацията и особеностите на терена. Този участък е обозначен като „Сектор А" (обр. 2). Общата проучвана площ в Сектор А е около 115 кв.м. Проучванията започнаха от стар иманярски изкоп, разширен през 2003 г. (А-7). Бяха оформени нови профили и се достигна до незасегнат културен пласт в дълбочина. Пластът се характеризира с висока концентрация на въгленчета, примесени с малки ломени камъни и керамични фрагменти от трапезни и кухненски съдове на ръка. Намерен е бронзов връх на стрела, който се отнася към късната бронзова епоха (обр. 3).

Поради лошите метеорологични условия през октомври 2010 г. проучването в Сектор А е все още в начален етап. Засега е установено, че цялото пространство между двата скални масива е запълнено с културен пласт – с дебелина поне до 2 м, който представлява струпване от средно големи ломени камъни, с различни археологически материали между тях. Все още, не са изяснени характера на каменното струпване, както и връзката му с изсечената в североизточната вертикална страна на централното скално плато сложна система от стъпала, ниши и места за поставяне на дарове. Откритата керамика и находки се отнасят към следните епохи – късен халколит (единични фрагменти), къснобронзова, ранножелязна и късножелязна епоха. Намирането на ранна керамика в I и II ниво на каменното струпване, вероятно се дължина свличането ѝ от повърхността на платото. В Сектор А-2, керамиката между I и II ниво се отнася към РЖЕ.

Вторият проучван участък се намира на западния склон, в подножието на централния скален масив. Той е обозначен като „Сондаж W-1". Проучваната площ е около 20 кв.м. Сондажът се намира в участък, наситен с големи скални отломъци, които са паднали по склона, вследствие на естественото рушене на северозападната периферия на скалното плато. Част от сондажа попада под „козирката" на скала, с дължина 4 м, запечатала културен пласт с материали от КБЕ, РЖЕ и КЖЕ. В процеса на проучване в дълбочина, беше установено, че подобни срутвания с различна интензивност са ставали периодично, през различните епохи. Открити са участъци с концентрация на желязна шлака. Сондажът не е проучен до стерилен пласт.

Проучвания върху скалното плато.

Върху повърхността на скалното плато са направени три контролни сондажа, но цялостно проучване на културния пласт там се предвижда за 2011 г.

Сондаж 1 (1 х 1 м) попада в северната част на платото, където все още скалата не е оголена в резултат на ерозията или на антропогенна дейност. Дебелината на пласта е до 20 см. Няма археологически материали.

Сондаж 2 е разположен южно от Сондаж 1 и попада във втората голяма цепнатина на скалното плато (от север на юг). Ориентиран е перпендикулярно на основната посока на цепнатината – северозапад-югоизток и е с ширина 1 м. Отнет е пласт с дълбочина до 25 см. Археологически материали в този пласт не бяха открити, а неблагоприятните метереологични условия прекратиха проучването там.

Сондаж 3 е в скална цепнатина №1 (от север на юг). В него са открити материали от финала на късния халколит, без на този етап да сме категорични в културната характеристика на материала. Цепнатината е с ориентация северозапад-югоизток. Пластът в нея се характеризира със светлокафяв цвят и частична наситеност от дребни скални отломки и многобройни малки частици от материковата скала, и керамични фрагменти. При проучването на участъка с размери – 20 х 35/40 см и дълбочина до 54 см се установи, че скалните отломки и някои от керамичните фрагменти са преотложени. Това предполага известен транспорт на фрагментите в цепнатината от по-високи части на платото. Не са разграничени отделни пластове и трудно може да се говори се депониране. Проучването в цепнатината предстои, но то ще бъде затруднено в голяма степен от големите скални блокове, които запълват значителна част от нея, залягат над седимент разположен под тях и създават опасност от пропадането им в процеса на работа.

На този етап не може да се установи пряка връзка между къснохалколитните материали и изсичанията върху скалното плато.

В предварителните изводи, трябва да се отбележи отсъствието на монети и представителен керамичен материал от елинистическия и римския период. Основният керамичен материал се отнася към КХ, КБЕ, РЖЕ и КЖЕ (до IV в.пр.Хр.). Неизяснена остава засега и относителната датировка на изсичанията върху и по периферията на платото. В това отношение трябва да се има предвид, че в подножието на платото се откриват големи скални блокове, отцепени от периферията. Това означава, че сегашната ситуация и вид на платото са различни от ситуацията през всеки един от периодите, за които е засвидетелствано човешко присъствие на светилището.

Научните резултати от разкопките на скалното светилище Беланташ са от голямо значение за изясняване, както на култовите практики от късния период на каменно-медната епоха, така и на раннотракийските – от средата на II–I хил.пр.Хр.

Едновременно с археологическите проучвания започна и цялостно подробно геодезическо заснемане на обекта. То се извършва от КартПроект – Троян и ще продължи и през следващия сезон.

Могила в м. Търлъците, с. Врата, общ. Асеновград

През октомври 2010 г. беше проучена могила, която се намира на 600 м североизточно от скалното светилище Беланташ в местността Търлъците. Южно от могилата са регистрирани още две подобни позитивни форми. Могилата е разположена в западния край на високо било (1207,3 м н.в.), издължено в посока И-З. Диаметърът е 6 м (С-Ю) и 5 м (И-З) и височина от 0,60 м до 1м. Има следи от два иманярски изкопа с размери 1 х 1 м. Целта на проучването беше да се изясни дали става въпрос за могилен некропол и евентуалната датировката на съоръжението, от гледна точка на изясняване на културната среда на светилището.

След цялостното проучване на могилата беше установено, че основата ѝ е естествено издигане на терена. Върху него има еднороден насип от пръст и камъни. Не бяха открити никакви археологически материали и структури.

Литература

Радунчева 1990: А. Радунчева. Скални светилища от каменномедната епоха в Източните Родопи. – ИИ, XVII, 1990, 145.

Стоев, Мъглова, Гинева, Радославова 1990: А. Стоев, П. Мъглева, В. Гинева, Цв.Радославова. Тракийско скално светилище Белинташ край с. Мостово, Пловдивска област – модел на древна слънчева обсерватория. – ИИ, XVII, 1990, 156-167.

Христов 2005: И. Христов. Проучване на тракийското скално светилище „Беланташ“ в Родопите. – ИНИМ, XV, 2005, 16-41.

№36. ГЕОФИЗИЧНИ ИЗМЕРВАНИЯ И СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩЕН И ТЪРГОВСКИ КОМПЛЕКС ОТ V–IV В.ПР.ХР. В МЕСТНОСТТА ПАМУК ТЕПЕ ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Никола Тонков, Димитринка Танчева, Десислава Василева

През 2010 г. продължиха изследванията на тракийския селищен и търговски комплекс от V–IV в. пр. Хр. при с. Кръстевич. Целта на проучванията беше да се извършат геофизични измервания на част от непроучената територия на комплекса и да се направят сондажи на отразените геофизични съпротивления. В проучванията взеха участие инж. Н. Тонков, Д. Танчева и Д. Василева, която обработи керамичния материал.

Геофизичните измервания бяха извършени от инж. Н. Тонков в периода от 16 до 19 юни 2010 г. За тях беше приложен електросъпротивителния метод. Бяха проучени 5 квадрата с размери 20 х 20 м на обща площ от 2000 кв. м. Използвана беше двеулектродна схема „twin-probe array“, при която едната двойка захранващ-приемен електрод е неподвижно разположена условно в безкрайността, а другата подвижна двойка елементи извършва измерването. Резултатите от измерването установиха не особено големи съпротивления, които са силно смутени. Тези смущения се дължат най-вероятно на съвременните нарушения на повърхността на проучваната площ и на малки като размери струпвания. По-големи съпротивления бяха отчетени в квадратите №№3 и 5 от локалната геофизична мрежа. Тези съпротивления са предизвикани вероятно от съществуващи на тези места останки от неголеми каменни сгради. Геофизичното съпротивление в кв. 3 локализира каменно струпване с приблизителни

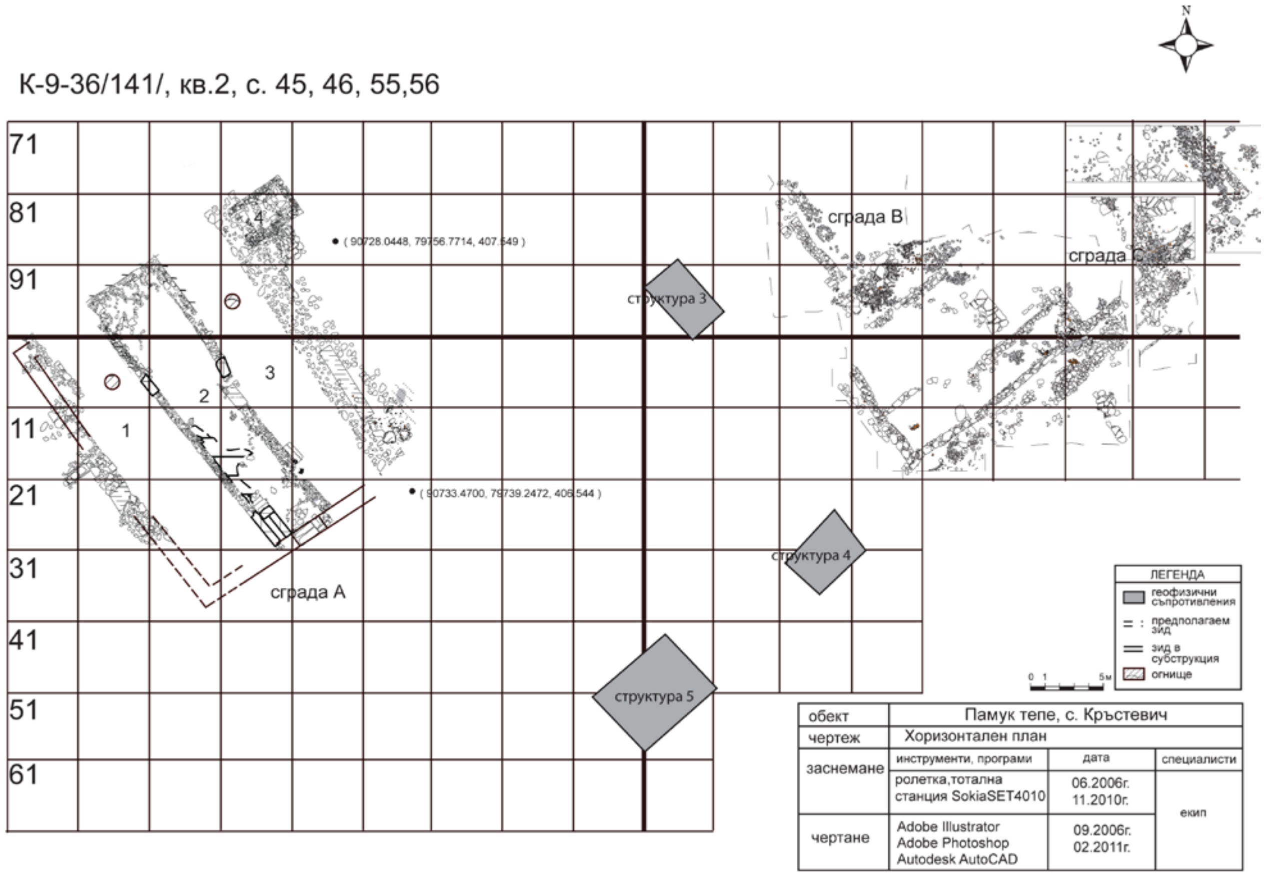
N
К-9-36/141/, кв.2, с. 45, 46, 55,56
71
81
91
11
21
31
41
51
61
4
3
2
1
(90728.0448, 79756.7714, 407.549)
(90733.4700, 79739.2472, 406.544)
сграда А
сграда В
сграда С
структура 3
структура 4
структура 5
ЛЕГЕНДА
геофизични съпротивления
предполагаем зид
зид в субструкция
огнище
0 1 5м

обект	Памук тепе, с. Кръстевич		
чертеж	Хоризонтален план		
заснемане	инструменти, програми	дата	специалисти
	ролетка,тотална станция SokiaSET4010	06.2006г. 11.2010г.	екип
чертане	Adobe Illustrator Adobe Photoshop Autodesk AutoCAD	09.2006г. 02.2011г.	

Обр. 1. Общ план на разкритите постройки и регистрираните геофизични съпротивления

размери 3 x 3 м. Предположенията са за част от постройка, която продължава в посока СИ извън рамките на проучената с геофизика площ. В кв. 5 от локалната квадратна мрежа беше регистрирана една интензивна аномалия, която е с приблизителни размери 6 x 8 м. По всяка вероятност тази аномалия също е предизвикана от останки на каменна сграда. Локалната геофизична квадратна мрежа беше ориентирана към постоянната план квадратна мрежа на обекта по Балтийската координатна система. Отчетените съпротивления бяха съсредоточени най-общо между досега разкритите сгради А и Б (обр. 1).

Оскъдните средства, с които разполагахме позволиха да направим само един сондаж, който съсредоточихме в структура №5 от геофизичното измерване. Сондажът е с размери 7 x 3 м и е ориентиран по надлъжната ос в посока СИ – ЮЗ. Той попада в сектор 55, уч. 50 и 60 и сектор 56, уч. 41 и 51 от постоянната план квадратна мрежа на обекта. На 10 см под най-горния (зачимен) пласт в ЮЗ част на сондажа попаднахме на каменно струпване. То е с посока СЗ – ЮИ с 15° отклонение от оста С – Ю. Теренът е с денивелация СИ – ЮЗ. Дебелината на културния пласт в СИ част на сондажа е 40 см. Сред камъните се откриват фрагменти от амфори и кухненска керамика. В СИ ъгъл на сондажа, пак сред каменното струпване, *in situ* беше намерен фрагмент от керемида. Керемидата е от типа „плоски“ с два странични отвесни перваза. На това място се откриват също и фрагменти от амфорна тара, предимно стени.

Намерената керамика е работена на грънчарско колело и на ръка и е идентична с тази, известна досега от сградите А и Б. Нейната датировка е в периода V–IV в. пр. Хр., през което време е просъществувал селищния и търговски комплекс при с. Кръстевич. Глинените съдове са били с различни форми и с различно предназначение (амфори, паници, купи, чашки). Сред керамиката е и един фрагмент от лутерий.

През 2011 г. археологическите разкопки ще бъдат съсредоточени към цялостното проучване на локализираните сектори с геофизични съпротивления с цел да се попълни архитектурата на тракийския селищен и търговски комплекс при с. Кръстевич.

№37. ЕКСПЕДИЦИЯ „КОЗИ ГРАМАДИ 2010“. ПРОУЧВАНЕ НА УКРЕПЕНА ОДРИСКА ЦАРСКА РЕЗИДЕНЦИЯ В СЪЩИНСКА СРЕДНА ГОРА (IV В.ПР.ХР.)

Иван Христов, Гавраил Лазов

През лятото на 2010 г. бяха възобновени археологическите проучвания на връх Кози грамади. Експедицията беше финансирана от Министерство на културата, НИМ, Община Хисаря и МОТО ПФОЕ. Консултанти на проекта бяха д-р Даниела Стоянова (СУ), д-р Христо Попов (НАИМ-БАН) и проф. д-р В.Тодоров (НХА). В обработката на археологическия материал участие взеха д-р Чавдар Цочев, д-р Венета Ханджийска (СУ) и Стилиян Иванов (ВТУ).

Укрепената владетелска резиденция е разположена на 1113 м н.в. в югоизточното подножие на вр. Кози грамади, изградена върху предварително заравнена скална площадка в най-ниските склонове на върха. Обектът е ситуиран на трудно достъпно място, от всички места е маркиран от високи единични групи скали, високи на места до 6-7 м.

През 2010 г. обхвата на разкопките бе разширен. Чрез наблюдения на терена и залагането на големи сондажи и проучването на цели квадрати (5 x 5 м) до голяма степен бе изяснена планировката на укрепения обект. При разкопките е следвана методика свързана с последователното отнемане на механични пластове до 0,20 м, оформянето на профили преминаващи по протежението на няколоко съседни квадрата и точното отбелязване на дълбочини при проникване в пластовете в реална надморска височина.

Резиденцията заема площ от около 4,5 дка. Западната половина на обекта има формата на право-

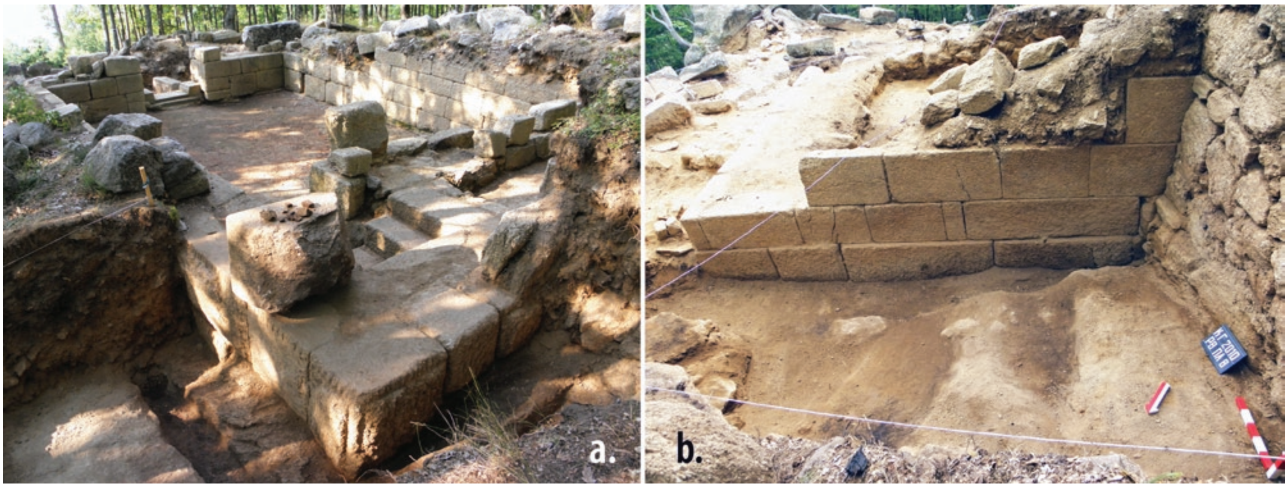

Обр. 1.а. Северозападен ъгъл на представителна потройка (храм ?);
b. Кула в югоизточния ъгъл на резиденцията.

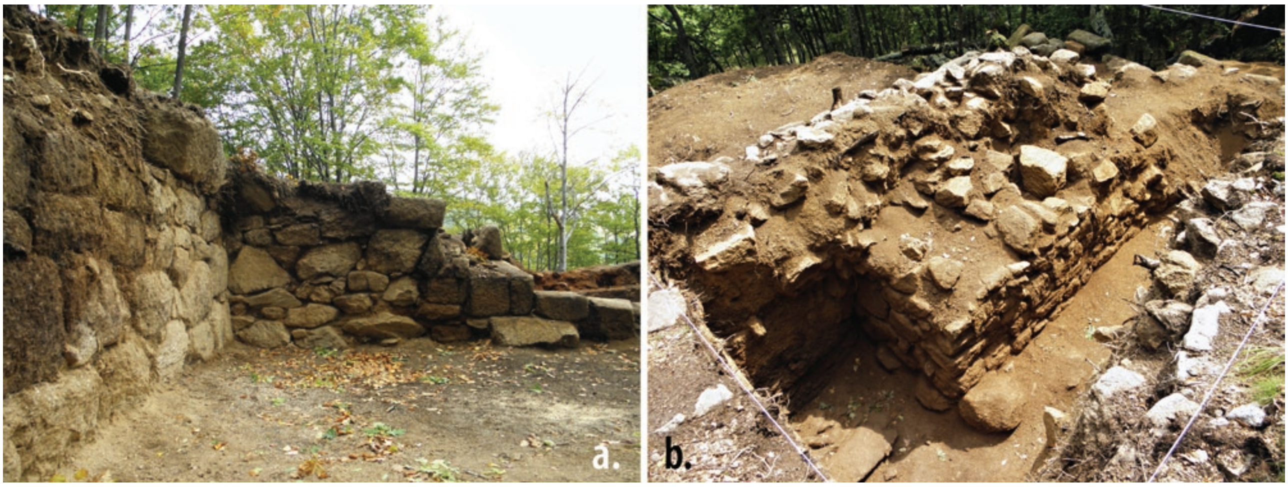

Обр. 2.а. Външно лице на втора крепостна стена; b. бастион в
югозападния ъгъл на укрепената владетелска резиденция.

ъгълник, а на изток формата е ромб с издължена страна на изток. В средата на комплекса се откроява голяма представителна постройка с площ от 104 кв.м. На терена видимо се открояват основите на две постройки с правоъгълна форма, разположени югоизточно и североизточно от постройка №1 (обр. 3).

Укрепеният обект има външна крепостна стена с обща дължина 218 м, изградена в техника на емплектон от две лица и пълнеж помежду им. Градежът условно е полигонален с ясна тенденция за нивелиране до 5-6 реда от грубо обработени блокове, като между фугите са запълнени с по-дребни плоски и многоъгълни камъни.

Западната крепостна стена е с приблизителна дължина 44 м. Тя е разкрита частично чрез сондажи на места по външното лице. Добре проучен е и нейния югозападен ъгъл, който притежава външно лице от обработени каменни блокове, като от вътрешна страна плътно към крепостната стена е прикрепен бастион с размери 3,60 / 2,2 м. Дебелината на крепостната стена в югозападният ъгъл е 2 м. Северната крепостна стена е с дължина 50 м. Нейната дебелина е 1,4 м. Тя е изградена на по-високо ниво спрямо терена, върху който са изградени споменатите по-горе постройки. Североизточната крепостна стена е с приблизителна дължина 44 м, като тя следва конфигурацията на терена от север на към североизток с чупки. Тя е с обща дължина 80 м, като на юг тя е трасирана в права линия с дължина 48 м и след това, в посока изток, се отклонява с дължина 32 м.

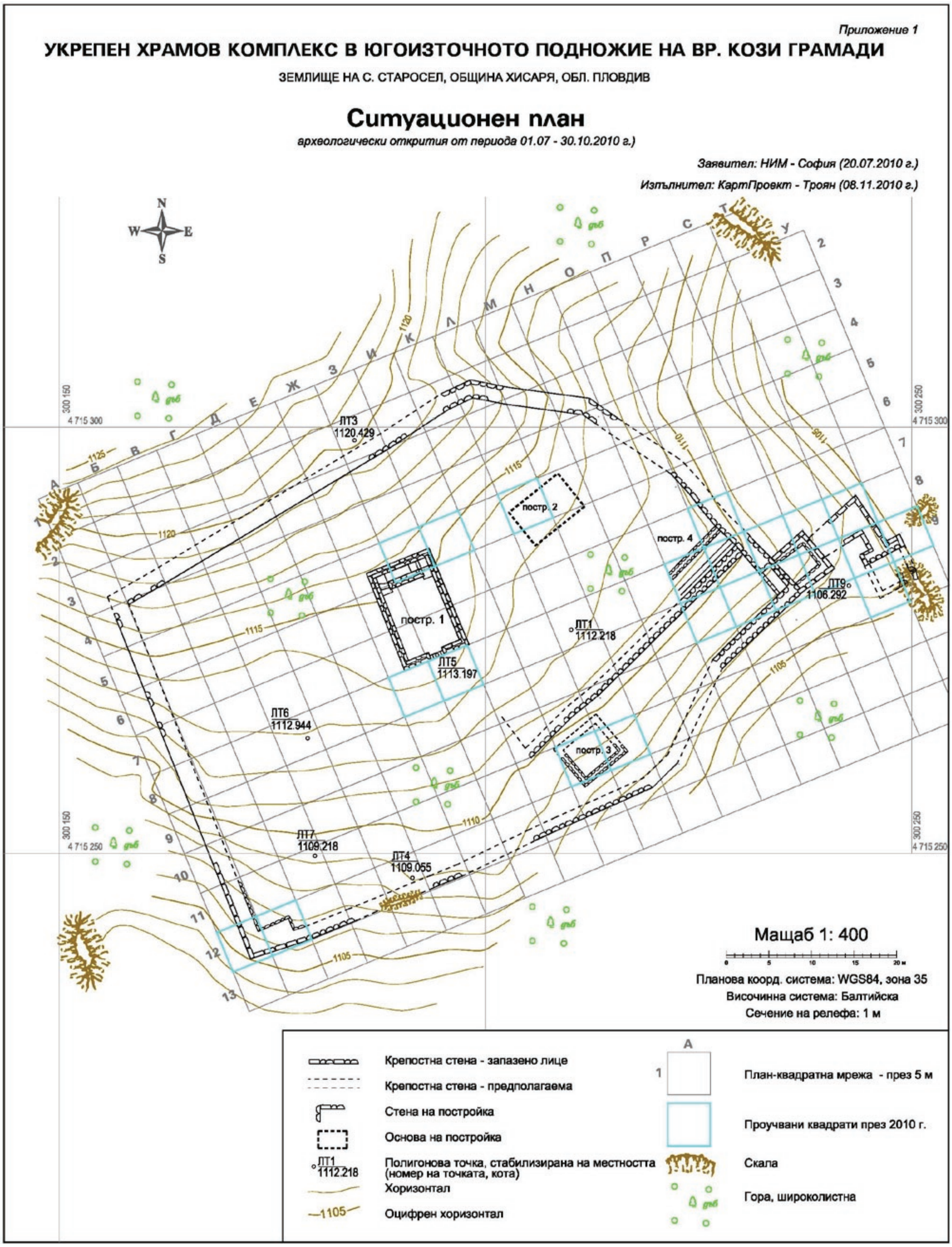
Приложение 1
УКРЕПЕН ХРАМОВ КОМПЛЕКС В ЮГОИЗТОЧНОТО ПОДНОЖИЕ НА ВР. КОЗИ ГРАМАДИ
ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТАРОСЕЛ, ОБЩИНА ХИСАРЯ, ОБЛ. ПЛОВДИВ
Ситуационен план
археологически открития от периода 01.07 - 30.10.2010 г.)
Заявител: НИМ - София (20.07.2010 г.)
Изпълнител: КартПроект - Троян (08.11.2010 г.)
N
W
E
S
А Б В Г Д Е Ж З И К Л М Н О П Р С Т У
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13
300 150
4 715 300
300 250
4 715 250
1125
1120
1115
1110
1105
ЛТ3
1120.429
постр. 2
постр. 4
ЛТ9
1106.292
постр. 1
ЛТ1
1112.218
ЛТ5
1113.197
ЛТ6
1112.944
постр. 3
ЛТ7
1109.218
ЛТ4
1109.055
дтб
Мащаб 1: 400
0
5
10
15
20 м
Планова коорд. система: WGS84, зона 35
Височинна система: Балтийска
Сечение на релефа: 1 м
Крепостна стена - запазено лице
Крепостна стена - предполагаема
Стена на постройка
Основа на постройка
ЛТ1
1112.218
Полигонова точка, стабилизирана на местността (номер на точката, кота)
Хоризонтал
1105
Оцифрен хоризонтал
А
1
План-квадратна мрежа - през 5 м
Проучвани квадрати през 2010 г.
Скала
Гора, широколистна

Обр. 3. План на обекта.

В югоизточния ъгъл на укреплението през различни исторически периоди са функционирали две кули – първата построена около скала с изсичания, а втората плътно прилепена към югоизточния ъгъл на крепостната стена. Извън видимата крепостна стена на югоизток около висока до 3 м скала е била изградена първата кула, от която са останали на места основи и разхвърляни обработени блокове по склоновете под заравнената тераса.

Структуроопределящо място е заемала невисоката скала в югоизточния ѝ край, върху която и днес се забелязват на североизток и югозапад изсечени каменни легла, върху които вероятно са били поставени блоковете. Кулата е заемала площ от 30,25 кв.м. На североизток от нея е била прилепена дебела до 2,20 м къса крепостна стена. Въпросната стена от запад-югозапад има външно лице от добре оформени каменни блокове. Въз основа на открития фрагментиран керамичен материл можем да датираме съоръженията в късножелязната епоха.

В по-късен период към югоизточния ъгъл на укрепената резиденция е била изградена кула с размери 5,50 х 5,80 м (31, 9 кв.м). Документирано е, че въпросната кула е изграден върху проходно място с широчина 3 м, получило се от прекъсването на югоизточната крепостна стена и наличието на втора вътрешна крепостна стена с дължина 32 м. Тази втора крепостна стена е с дебелина 1,20 м и е разположена на 6,5 м северозападно от вътрешното лице на югоизточната крепостна стена. Стената е запазена във височина до 2,60 м от външна страна. Тя, както и североизточната крепостна стена, е с външно лице изградено в полигонален стил, състояща се от огромни грубо обработени блокове. Основите на стената са стъпили върху скала с ясна тенденция за изсичане и подравняване.

Югоизточната втора крепостна стена е свързана със североизточната посредством каменно уширение с дебелина 2,20 м и с дължина 3,30 м. Наличието на по-късно преустройство на споменатото проходно място между двете стени посредством изграждането на втората кула ни кара да предположим, че именно тук е бил входа на укреплението. В по-късен етап след разрушаването на кулата в най-югоизточния ъгъл входа е бил запушен посредством втора кула. Въз основа на материалите можем да твърдим, че тя е била изградена в средата на IV в. пр.Хр. От същото време би трябвало да отнесем и изграждането на представителната постройка в средата на комплекса, както и преустройството на югозападния ъгъл на владетелската резиденция с добре обработени квадри.

В югоизточния ъгъл заключен между втората крепостна стена и вътрешното лице на североизточната крепостна стена бе разкрит зид с дължина 10 м и дебелина 1 м, изграден от дребни камъни на калова спойка. Той е перпендикулярен на североизточната крепостна стена и отстои на 2,25 м от вътрешното лице на втората крепостна стена. Запазен е във височина 1,5 м с добре изравнената повърхност на зида.

В близост до храма в средата на комплекса бяха документирани основите на две постройки, които са изградени от блокове от разрушения в миналото храм. При тяхното проучване бе открит археологически материал, който се датира в късноантичната епоха IV-V сл.Хр.

Като цяло може да се каже, че имаме ясно изявен хиатус между културните напластявания от I хил. пр.Хр. и късноантичната епоха. Тези наблюдения доказват, че след превземането на обекта през IV в. пр.Хр. в продължение 800 години той не е пренаселяван.

По време на археологическите проучвания бяха открити на различна дълбочина в разкопаните квадрати керамични фрагменти, които се датират от ранножелязната епоха и фрагментирана желязна фибула от VIII-VII в. пр.Хр.

Битовата керамика е представена от голямо количество фрагменти от местни съдове на ръка. По-малък е процента на тези на колело, включително импортите (тара и чернофирнисова керамика). Тя е открита в пластове с ясен контекст. Металните находки през сезон 2010 г. са малко на брой. Заслужава да споменем железен пръстен-печат датиран за IV в.пр.Хр., железни гвоздеи, оловни ядра за прашка, железни върхове на стрели.

На този етап на проучванията може да се обобщи, че обекта е функционирал през първата половина на 4 в.пр.Хр. (terminus post quem – 342/341 г.пр.Хр.).

№38. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. „СМИЛОВЕНЕ“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД КОПРИВЩИЦА

Даниела Агре, Деян Дичев

Основната работа на обекта през сезона бе съсредоточена в 10 квадрата. Три от квадратите обхващащ вътрешното и външното лице на укрепителната стена.

Кв. Г 7. В него попада най-източната част от южната стена. Тук външното лице е запазено в 2 реда с обща височина 0,80 м. Вътрешното лице е запазено в 1 ред, който стъпва върху скалистата основа. Вътрешният ъглов блок липсва, а запазените блокове от вътрешното лице са полегнали навътре.

Кв. В7. В този квадрат попада централната част от южната стена на оградния зид и пространството северно и южно от нея. На това място в стената има прекъсване, което е с ширина 1,40 м. Въпреки разрушенията в този участък, на този етап от проучванията, приемаме, че това прекъсване е входът на сградата.

Вътрешното лице в квадрата е запазено в един ред субструкция-цокълният ред и на места до един ред в суперструкция. Вътрешният ЮЗ ъгъл е с разместени блокове. Ширината на стената между двете лица е 2,70 м.

Кв. Б7, кв. А7 Тук попада най-западната част на южната стена, заедно с ЮЗ външен и вътрешен ъгъл, както и част от западното външно лице. Деструкции от стената има и в кв. А7.

Южна стена на квадрата. Градежът е съобразен с неравностите на терена и тъй като скалата в западна посока рязко пада, това се компенсира с добавяне на 3 реда камъни в дълбочина (т.е. в източната част на квадрата лицето има два реда над скалата, а в западната – 4). Обща запазена височина на градежа 1,87 м. Пълнежът при външния ъгъл, както и лицевите блокове на вътрешния ъгъл са разбити.

Скалата пред южната стена е подравнена. При западната стена са запазени на място в един ред субструкция-цокъл и 2 реда суперструкция, с обща височина 1,40 м.

Външният ЮЗ ъгъл е оформен много прецизно и на практика има 2 цокълни реда, за под-

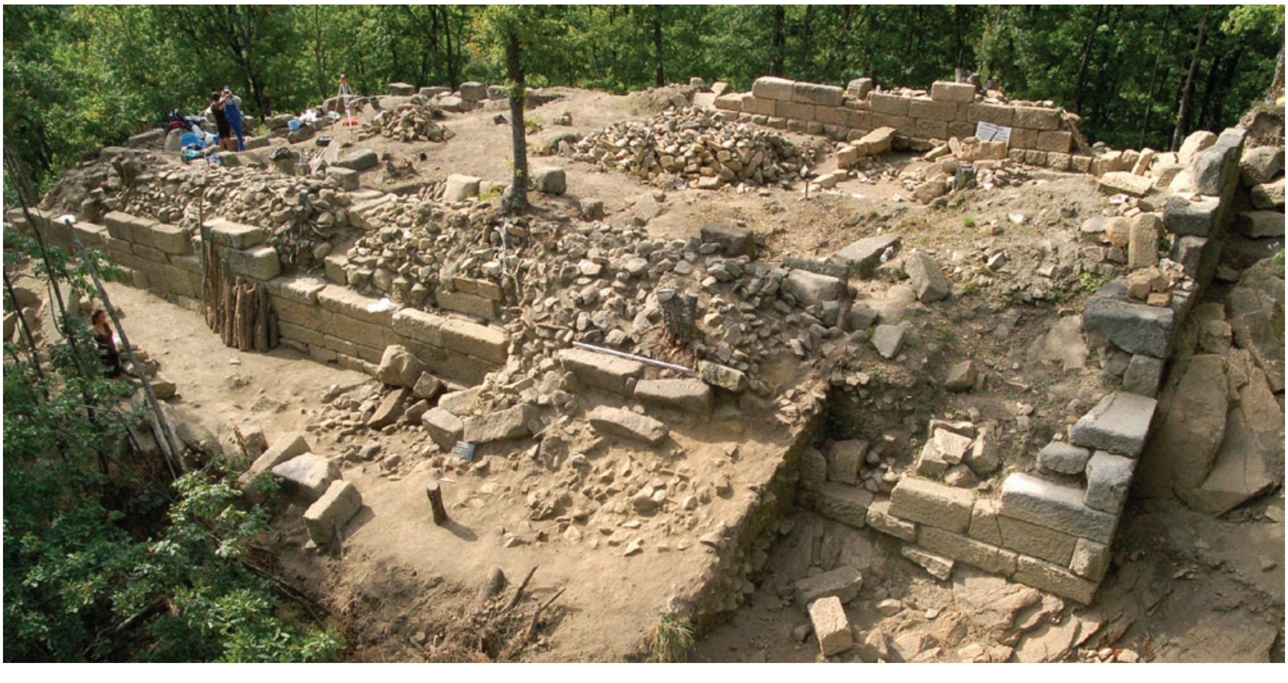

Обр. 1. Укрепителната стена на обекта в м. Смиловене, в землището на Копривщица.

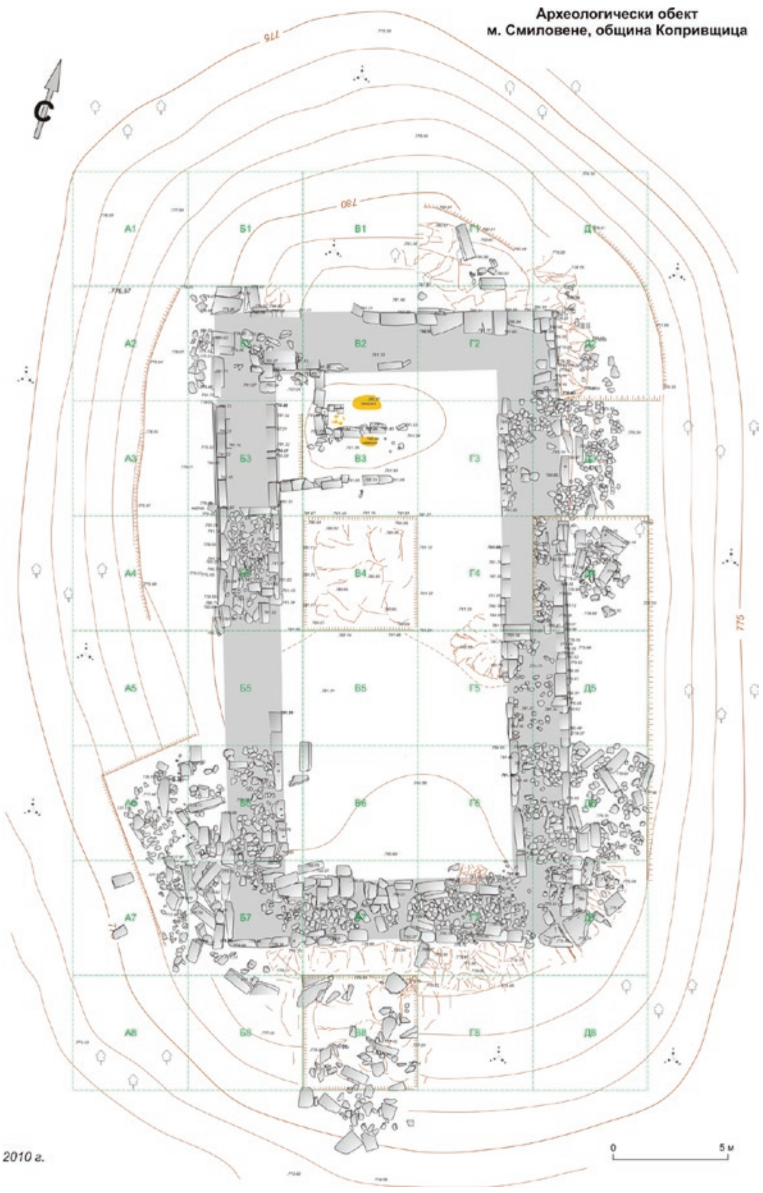

Обр. 2. Геодезическо заснемане на проучените участъци от укрепителната стена.

дръжка на външната ъглова част на оградната стена, която е с голяма денивелация спрямо вътрешната. Най-долният ред се издава с около 14 см, а този над него се издава пред първия ред от суперструкцията с 10 до 18 см.

От вътрешното лице на квадрата са проучени два механични пласта. От западната част на обекта са проучени три квадрата.

Кв. Б6, кв.А6. В тези квадрати са проучени 5 механични пласта заети изцяло от деструкции на стената. При външното лице на квадрат Б6 са запазени: 1 ред субструкция-цокълен и 4 реда суперструкция. Нивото на терена в Б6 се покачва чувствително в сравнение с това в Б7**.** Вътрешното лице на кв. Б6 е запазено в 2 реда с височина 0,91 м. В основата на вътрешното лице, под първия, най-долен ред, за трамбовка и подравняване на терена са ползвани необработени ломени камъни. Достигнатата дълбочина тук е 0, 24 м. Ширина на стената в кв. Б6 е 2, 60 м.

В квадрати **Б3 и Б4** се работеше основно през 2007 и 2009 г. През 2010 г. са свалени два механични пласта с дебелина около 0,30 м. Тук е проучена една вкопана структура, която има характеристики на боклучна яма. Същата яма бе разкрита на това място в по-горни пластове през 2007 г. Тя отстои на около 0,50 м западно от цокълното ниво на външното лице на стената. Вкопана е в терена, като следва денивелацията му. Ямата е с кръгла форма и диаметър около 1 метър. Пълнежът ѝ е от черна, мазна пръст и на места с концентрация от въглени. В ямата бе открито голямо количество животински кости от крайници, ребра, челюсти, рога – повечето горели, както и керамични фрагменти от съдове на ръка. На дъното на ямата се откриха, голямо количество пепел и отухлена глина, части от перваза на огнище, както и необработени камъни. От източната стена са проучени 4 квадрата.

Кв. Д3. Поради опасност от разрушаване на лицевите редове в квадрата са свалени само три пласта от деструкции на стената, като работата там ще продължи след укрепване.

Кв. Д4. Продължи работата от предишните сезони. Работено е единствено по разчистване на деструкциите от стената в северната ѝ част.

Кв. Д6. В квадрата са проучени 5 механични пласта, състоящи се от деструкции на стената – от обработени блокове и необработени от пълнежа. В северната част на квадрата лицевия градеж прави някои размествания в редуването на ниски – високи редове, следвайки особеностите на терена.Обща височина на суперструкцията в квадрата е 1,18 м. Пред външното лице на стената в този квадрат, както и в механичните пластове от деструкцията, са открити: сребърна монета от османски период, римски бронзови монети, римска керамика и няколко железни върхове на стрели от римската епоха.

Кв. Д7. В квадрата са свалени 5 механични пласта от нападали блокове от деструкциите на стената. В северната част на този квадрат при изграждането на стената има промяна в редуването на лицевите редове. Те следват формата на основната скала. Тук тя пада в дълбочина, което се компенсира от градежа с добавяне на още 1 ред каменни блокове в най-южната част на стената към югоизточния външен ъгъл. Ъгловият камък, който е масивен скален къс, е подравнен до нивото на цокълния ред. Върху него е оформено легло за по-горните блокове от градежа. Общата запазена височина на стената в този квадрат е 1,24 м. Външното лице на квадрата е изцяло проучено, достигната е скалата. В основата ѝ бе открито струпване от 29 железни върхове на стрели, както и струпване от железни предмети.

През сезона бе заложен и един сондаж, на около 100 м северозападно от обекта. Той е с дължина 8 м и ширина 2,40 м. Заложен е напречно на вероятна оградна стена в тази част на обекта. Разчистени са двете лица (северно и южно) на стената, която е с приблизителна посока И – З. Тя се проследява през цялата ширина на сондажа, като и на изток, и на запад влиза в профилите и продължава. Ширината на стената е 2, 30 м и е разчистена до височина 0,75 м. Градежът е двулицев с пълнеж. Лицата са от необработени камъни в неправилни редове. Пълнежът на стената е от необработени камъни. Пластовете от двете страни на въпросната стена се състоят единствено от деструкции от стената без никакви други археологически материали. Проучването ѝ ще продължи.

Откритите материали на обекта са основно керамика на колело и ръка, в процентно отношение преобладава тази от тракийски период. Откритите монети са от I, II и най-голям брой от III в.

Проучванията през сезон 2010 г. затвърждават датата на построяване и използване на обекта началото-средата на IV в.пр. Хр. Вторият период на обитаването му се отнася към II век, като продължава по-интензивно през III-IV век.

№39. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛНОТО СВЕТИЛИЩЕ КРАЙ С. МЕЛНИЦА, ОБЩИНА ЕЛХОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Илия Илиев, Емил Бузов

Проучваното скално светилище се намира в района на Дервентските възвишения, в местността „Мочукови камъни“ в землището на с. Мелница, община Елхово, Област Ямбол. Скалните дискове са оформени върху невисоките скали, които увенчават продълговато хълмисто възвишение с обща ориентация северозапад – югоизток, като хребетът е между две дерета. Върху четирите групи скали отдалечени на 150-200 м една от друга са моделирани чрез висок и нисък релеф и очертаване десетки скални кръгове с различен диаметър и дебелина.

Целта на проучванията бе посредством сондажи да се уточни при възможност посредством археологически материал хронологическия диапазон на изграждането и използването на древното тракийско светилище. За целта бяха заложени четири сондажа – три от тях при скална група IV, която се намира в най-източната част на рида и един при скална група III. Всички сондажи бяха с размери 5 Х 1,5м, ориентирани север – юг по дългата си ос. Във всички сондажи бе достигната в дълбочина стерилната почва. За съжаление в нито един от тях не бе открит археологически материал, който да позволи датирането на обекта. При три от сондажите (1, 2 и 4) бяха регистрирани в дълбочина късчета камъни, по всяка вероятност отпадъчен материал от изсичането на скалните кръгове.

Литература

Фол 2007: В. Фол. Скални топоси на вярата. София, 2007.

№40. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УПИ VIII, КВ. 3, УЛ. ЧЕРНО МОРЕ №39, ГР. АХТОПОЛ

Диана Гергова, Явор Иванов

Археологическите проучвания се проведоха в рамките на два дни през юли (30-31.07.10) и имат спасителен характер. Те бяха наложени заради авария във водопроводната система и необходимостта от прокопаването на канализационен канал. Канализационната система минава под асфалтовият път на ул. Черно море, където е и мястото на спасителните археологически разкопки.

Проучването започна с ориентирането на сондаж, чийто размери – дължина 7,50 м и ширина 1,20 м., бяха съобразени с размерите на бъдещият канал. Вследствие на проведените археологически разкопки, се откриха стена, изградена от камъни и част от постройка (най-вероятно с жилищен характер), също изградена от необработени камъни (обр. 1).

В централната част на сондажа и на дълбочина 1,20 м от повърхността, се откри стена, която продължава в северна и южна посока, извън границите на сондажа. Дължината на разкрития зид е 1,30 м, ширината му с единичните камъни от деструкцията е 1,20 м. Съставен е от големи и средни по-размер камъни. По-големите имат размери 0,20 х 0,30 м и 0,20 х 0,20 м. Между отделните големи камъни са поставени по-малки, които са споени с хоросанова замазка. Под отделните камъни се регистрира и подложка от хоросан.

В западният край на сондажа и на дълбочина 1,40 м се регистрира друга структура, част от постройка (къща?!), на която принадлежат два зида. Вътрешността на постройката е пресечена от съвременен водопроводен канал. Ориентацията на постройката е С-Ю. Северната стена е с дължина 1,20 м и ширина 0,50 м. Тя е изградена от средно големи камъни, като между тях са поставени фрагменти от керемиди. По-големите камъни са с размери 0,15-0,20 м – 0,20 х 0,20 м. Южната стена е с дължина 1,20-

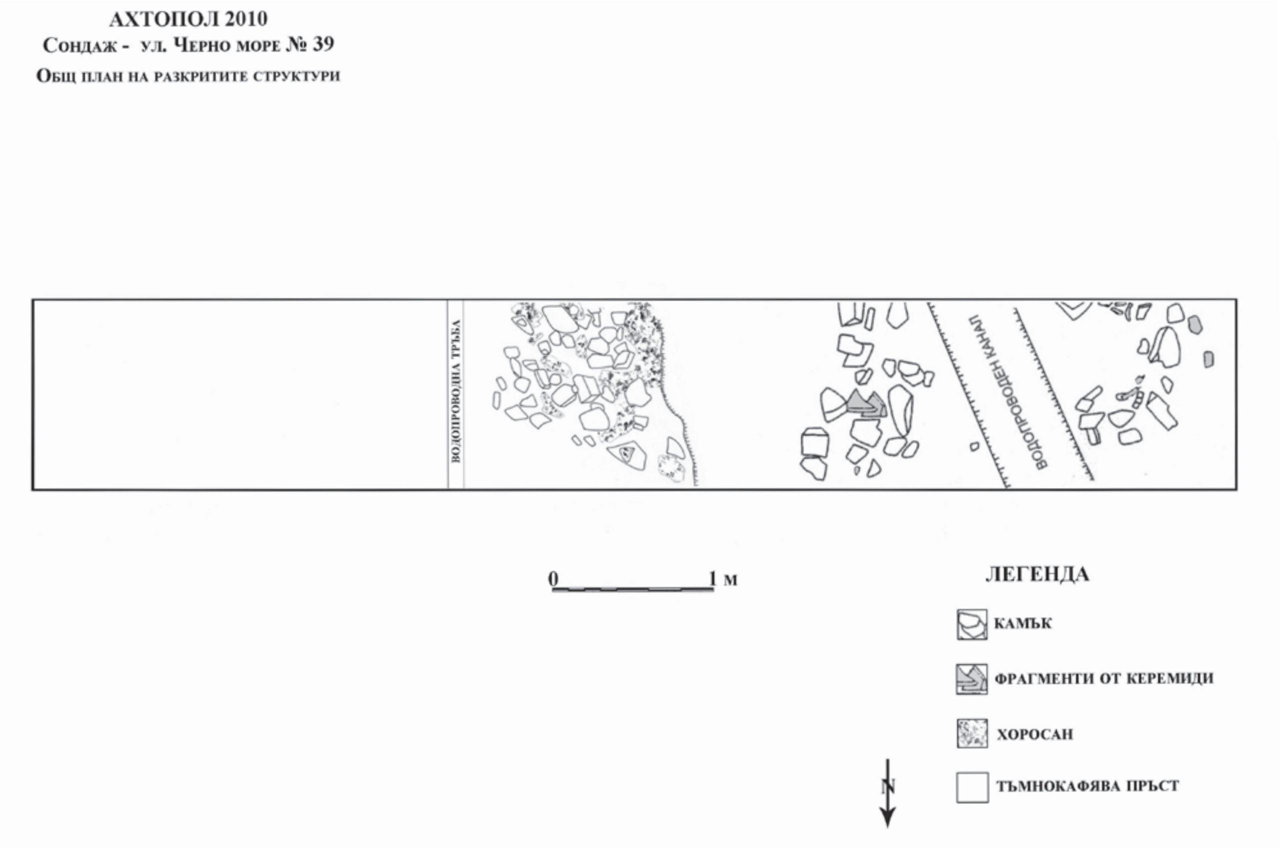

Обр. 1. План на проучената площ.

Обр. 2. Керамика от сондажа.

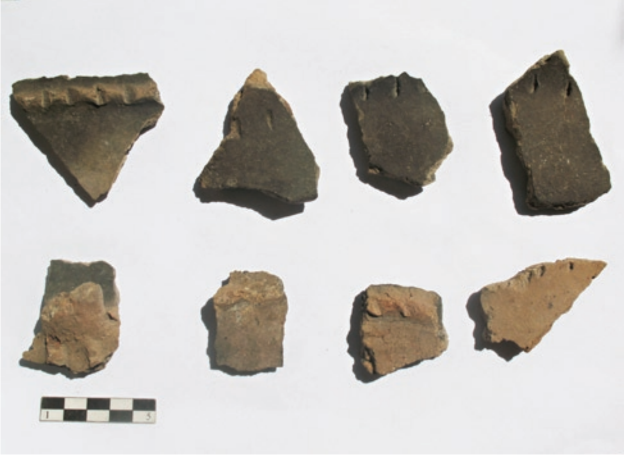
Обр. 3. Керамика от сондажа.

1,30 м и ширина 0,40-0,50 м. Съставена е от големи камъни, като между тях са положени по-малки. Големите камъни са с размери 0,20 х 0,30 м и 0,20 х 0,25 м разрушил по-голяма част от вътрешността на структурата.

Откритите керамични фрагменти от съвременната епоха, от римската и от късноелинистическата епоха (фрагменти от амфори тип Дресел), груба тракийска керамика, позволяват постройката да бъде отнесена към 1 в.пр.Хр. и да се предположи връзката и с останките на сграда от същата епоха, проучвана в близост през 2000 г. (обр. 2 и 3).

НАДГРОБНИ МОГИЛИ

№41. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №4 В М. КАЙРЯКА, КРАЙ С. БЪЛГАРСКА ПОЛЯНА, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД ПРЕЗ 2010 Г.

Деян Дичев

Могилата е регистрирана под №20 през 2009 г., при теренни обходи ръководени от Д. Дичев. Тя се намира на около 2 км северозападно от с. Българска поляна, в м. Кайряка. Разположена е на едно от разклоненията на централното било, което е с направление от юг на север, с лека денивелация на север. Могилата има разлата форма, като северозападната ѝ периферия е нарушена от сега несъществуваща нива. Тя е с размери: диаметър С-Ю: 11,80 м, И-З: 10 м и височина 0,40 м. Има каменно-землен насип и крепида (обр. 1 и 2).

Гроб/гробно съоръжение в нея не бяха открити. В центъра на могилата е разкрито каменно струпване от необработени гранитни камъни, като не се наблюдава подредба. Камъните са във височина един ред. На 0,20 м под чимовия пласт в западния сектор, в южната периферия на каменното струпване, е открит керамичен съд (кана) с една дръжка, обърнат с устието нагоре. В югозападната периферия на каменната могила, на същата дълбочина, е открита керамична чашка с една дръжка, обърната с дъното нагоре. Каменната могила е оградена от крепида от побити необработени гранитни плочи. На място са запазени и разкрити шест плочи, а западната половина е унищожена от нивата, която минава в тази част на могилния насип.

На база на откритите материали датирането на могилата следва да се отнесе в края на къснобронзовата епоха.

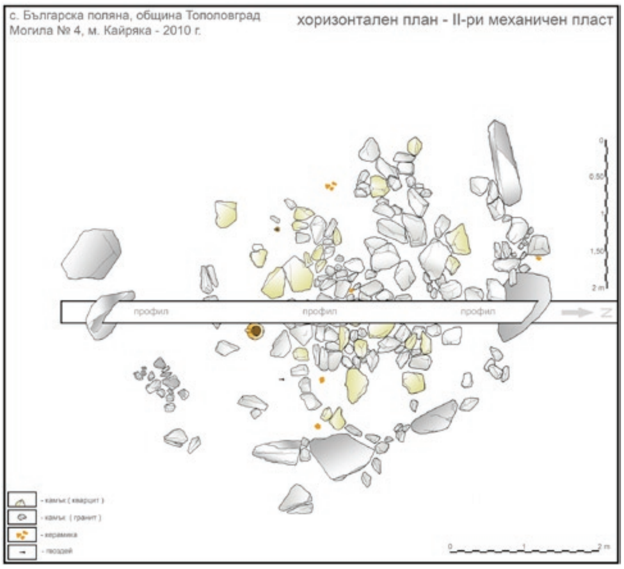
с. Българска поляна, община Тополовград
Могила № 4, м. Кайряка - 2010 г.
хоризонтален план - II-ри механичен пласт
профил
профил
профил
N
0
0,50
1
1,50
2 m
- камък (кварцит)
- камък (гранит)
- керамика
- гвоздей
0
1
2 m

Обр. 1. Хоризонтален план на могила №4 от некропола в м. Кайряка, край с. Българска поляна, община Тополовград.

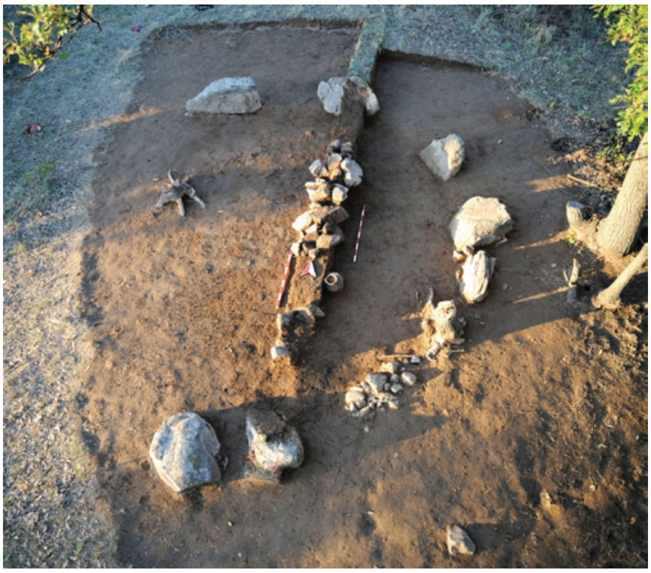

Обр. 2. Крепидата и централната част от каменното струпване в могила №4, край с. Българска поляна, община Тополовград.

№42. ДОЛМЕН В М. МАНГЪР ТЕПЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ХЛЯБОВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД ПРЕЗ 2010 Г.

Даниела Агре, Деян Дичев

Долменът се намира в м. Мангър тепе, в землището на с. Хлябово, на около 9 км западно от Тополовград. Разположен е на билото на Сакар планина с широк панорамен изглед. Обектът е регистриран през 2009 г. под №337 при теренни обходи ръководени от Д. Дичев (обр. 1).

Могилният насип над долмена е с диаметър около 25 м и височина около 4 м. Той е каменно-землен от рохка кафява пръст и необработени камъни. Целостта на насипа, каменния кожух и на гробното съоръжение, са нарушени в резултат на масирана иманярска дейност (обр. 2).

Долменът е триделен, изграден от гранитогнайсни плочести камъни. Ориентиран е по дългата си ос в посока север-юг, с вход от юг. На място са всички вертикално поставени камъни от стените на гробното съоръжение, като *in situ* се открива само покривната плоча на гробната камера. Дължина на долмена отвън в посока С-Ю е 4,40 м.

Фасадата на долмена от изток е с дължина 3,80 м. Тя е изградена от четири масивни каменни плочи с правоъгълна форма, побити вертикално. На място са първите две плочи, разположени непосредствено до дромоса. Останалите две плочи са силно наклонени в южна посока. В източния край фасадата почти под прав ъгъл завива на север. На място е открита счупена каменна плоча.

Фасадата от запад на дромоса е с дължина 4,30 м. В тази част фасадата не е запазена на място. Тук попада един от иманярските изкопи, който допълнително я е разрушил. От западната фасада са разкрити четири плочи, паднали хоризонтално. Те са аналогични на плочите от източната част. От крайната западна плоча, фасадата почти под прав ъгъл завива на север.

Дромосът е с трапецовидно напречно сечение. Западната и източната стени са леко наклонени навътре. Плочите от дромоса не са опрени плътно до стената на предгробната камера. Това празно пространство е запълнено с пръст и камъни. Подът в дромоса е от утрамбована пръст. Дромосът е с размери: С-Ю – 0,55 м; И-З – 1,0 м; височина 1,50 м. Културен пласт в него не е регистриран, т.к. е унищожен от иманярска намеса, която е стигнала до скалата.

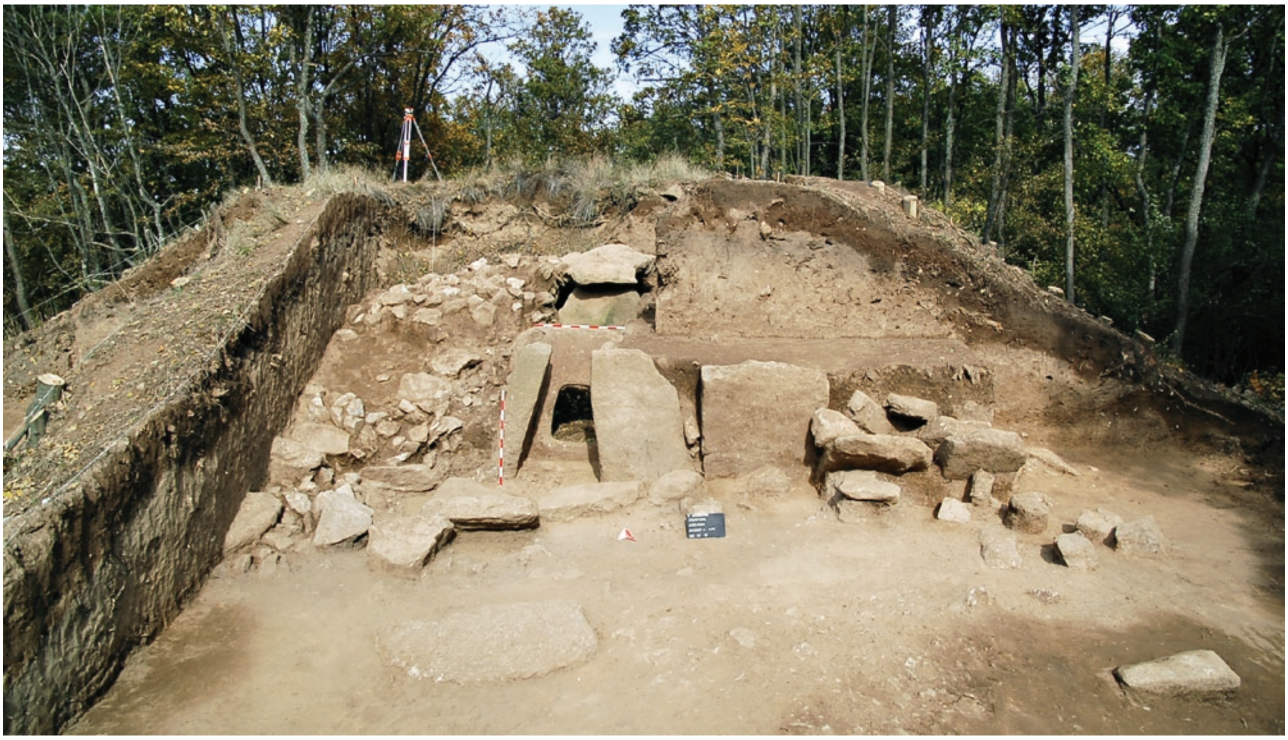

Обр. 1. Долменът в м. Мангър тепе в землището на с. Хлябово, община Тополовград.

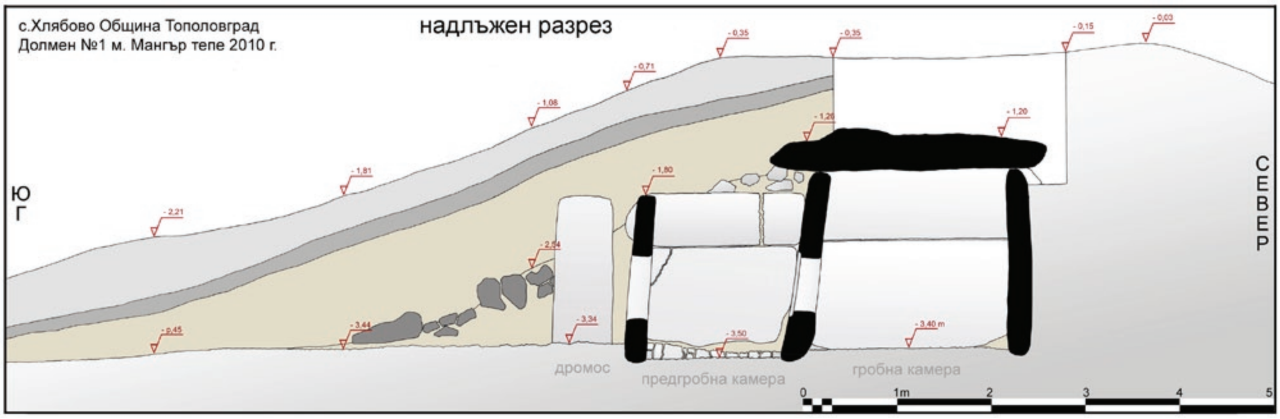
с.Хлябово Община Тополовград
Долмен №1 м. Мангър тепе 2010 г.
надлъжен разрез
- 0,35
- 0,35
- 0,15
- 0,03
- 0,71
- 1,08
- 1,26
- 1,20
- 1,81
- 1,80
- 2,21
- 2,54
- 3,44
- 3,34
- 3,50
- 3,40 m
- 0,45
ЮГ
СЕВЕР
дромос
предгробна камера
гробна камера
0
1m
2
3
4
5

Обр. 2. Напречен разрез на долмена.

Предгробна камера е с трапецовидно напречно сечение. Дългите ѝ страни са съставени от по две плочи, поставени под наклон една върху друга с широката си страна. Входът в предгробната камера е издълбан в южната ѝ стена. Той е с трапецовидна форма, заоблена в горния край, висок е 0, 68 м – широк в горната част 0, 36 м; в долната – 0, 51 м. От западната страна подът на предгробната камера е оформен в материковата скала, която на това място се е подавала над терена. Размери: дължина С-Ю 1, 46 м; ширина при основата 1, 72 м; височина 1,65 м. Покривната плоча липсва.

Гробната камера с трапецовидно напречно сечение.Стените са изградени по аналогичен на предгробната камера начин. Дългите стени затварят помежду си напречните. Входът в камерата е издълбан в южната ѝ стена, която има лек наклон навътре към камерата. Отворът е с трапецовидна форма със заоблени ъгли – от външната страна е рамкиран. Тази рамка е с ширина от 4 см в долната част до 8 см в горната. Отворът отвътре е без перваз. Размери: височина 0, 68 м; ширина в горната част 0, 36 м; ширина в долната част 0, 51 м. Южната плоча на камерата е счупена в горния западен край, вероятно вследствие на иманярското разбиване.

Задната (северна) страна на камерата е с лек наклон навътре.

Всички страници на камерата са обработени отвътре, пасват много плътно една към друга. Фугите между плочите са запълнени с дребни камъни. Размери: дължина С-Ю – 2,36 м; ширина при основата 2,05 м; височина 2,01 м.

Покривната плоча на гробната камера е с неправилна форма. Обработена е от вътрешната страна, която ляга плътно върху плочите. Размери: дължина 2,77 м; ширина от 2,15 до 2,40 м.

Каменният „кожух“ на долмена се състои от кварцити, пясъчници и гранити. Кожухът е запазен в по-добре (до покривна плоча) западно от долмена, в останалата част е разбит от иманярски изкопи.

Културният пласт в гробната камера е с дебелина около 0,50 м, силно разбъркан от иманярска намеса. В него са открити част от желязна дръжка на ножче, желязна втулка от копие, бронзова фибула, бронзова апликация-запълнена със смола, бронзово манисто, фрагменти от сребърна с позлата апликация. Поради разбъркването на културния пласт не може да бъде възстановено мястото на гробния инвентар, който от своя страна да послужи за определяне положението на скелета. В гробната камера са открити силно фрагментирани човешки кости от инхумация и около 30 костици – вероятно човешки? от кремация.

В изхвърлената от иманярите пръст са открити бронзова фибула и бронзов връх на стрела. В основата на западната крепида на долмена е открита бронзова обеца и бронзов лък на фибула.

Над 95% от керамичния комплекс е открит в пространството пред фасадата на долмена, в пласт с дебелина между 25 и 30 см. Във въпросния пласт се среща керамика както на ръка, така и на колело. Керамиката на колело е около 40% от целия керамичен материал. Тя е с характерния сив цвят със сребриста ангоба. Като форми са представени съдове с кратеровидна форма, чаши с висока дръжка и купи. Съдовете на ръка са представени главно с трапезна керамика: чаши с висока дръжка, купи и един амфоровиден съд. Малък брой от съдовете са орнаментирани с врязана и щемпелувана украса. От кухненската керамика преобладават гърнета с езичести дръжки. Най-често срещаната украса при тях е пластична лента с прищипвания или набождания.

На база на откритите материали изграждането и използването на долмена следва да се отнесе в VII – началото на VI в.пр.Хр.

№43. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ДВЕ МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧЕРНОГОРОВО, М. ЕМЕРЛИИ, ПАЗАРДЖИШКА ОБЩИНА

Даниела Агре, Деян Дичев

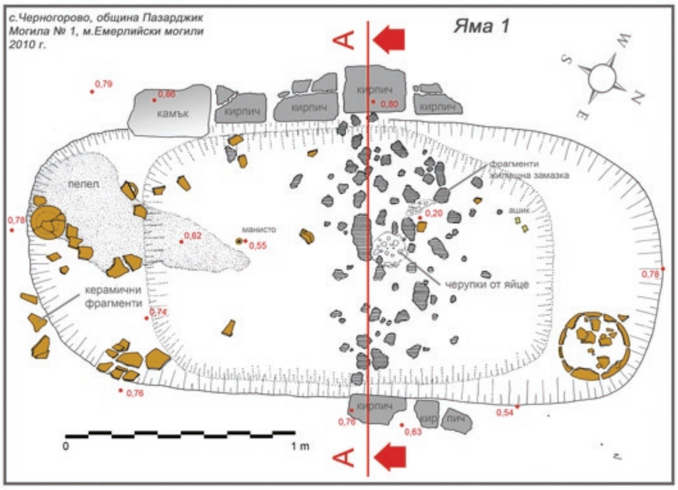

Обр. 1. Хоризонтален план на яма 1 в могила 1 в м. Емерлийски могили, край с. Черногорово, община Пазарджик.

Могилите са част от некропол наброяващ 3 могили, една от които е изцяло унищожена при риголване на терена през 2005 г. Некрополът се намира на 2 км западно от с. Черногорово, Пазарджишко в м. Емерлии (Емерлийски могили) в леко хълмист район, южно от предпланините на Панагюрска Средна гора. Разположени са върху възвишение на десния бряг на р. Луда Яна.

Могила 1 е с добре изразена конусовидна форма с височина 10 м, диаметър 60 м и 6 иманярски изкопа на различни места в насипа ѝ. Западната и югозападната периферия на могилата е нарушена от сега действащ напоителен канал.

В геометричния център на могилата е проучена негативна структура с характе-

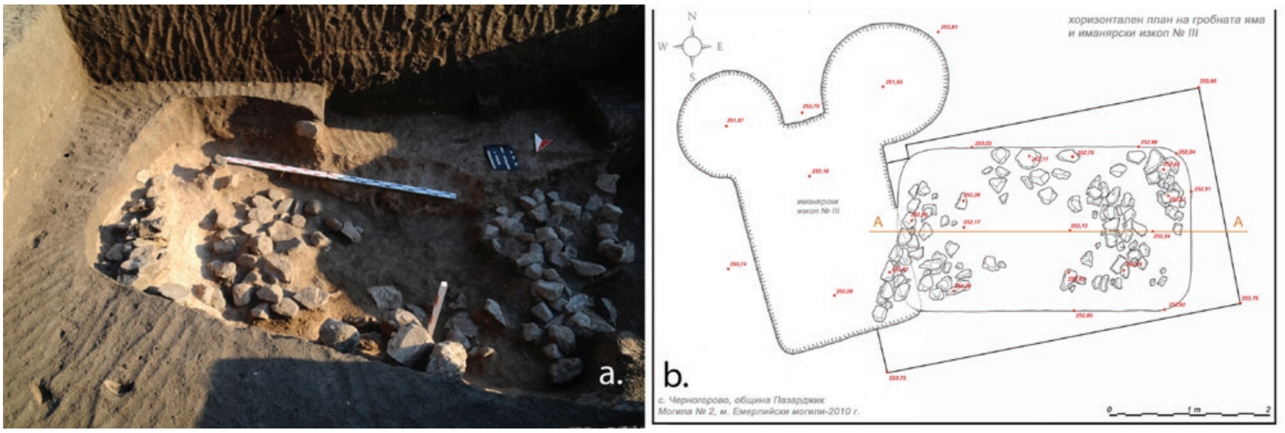
a.
b.
N
W
E
S
хоризонтален план на гробната яма
и иманярски изкоп № III
иманярски
изкоп № III
A
A
с. Черногорово, община Пазарджик
Могила № 2, м. Емерлийски могили-2010 г.
0
1 m
2

Обр. 2.a Гробът от елинистическата епоха в могила №2 в м. Емерлийски могили, край с. Черногорово, община Пазарджик; b. Хоризонтален план на гроба от елинистическата епоха в могила 2 и иманярските изкопи.

ристиките на култова яма. Тя е вкопана в най-долния сивочерен пласт на могилата. Ямата е с правоъгълна форма и размери 2, 50 х 1, 35 м; дълбочина 0,50 м. Ориентирана е по дължина С-Ю. При отвора ямата е широка 1,0 м, като в дълбочина стените ѝ плавно се скосяват навътре и в основата ширината ѝ е 0,80 м. Дъното ѝ е равно. От двете дълги страни на ямата (източна и западна) са запазени следи от кирпичи, които са рамкирали и подсилвали двата ѝ края. От изток кирпичите са с дължина 0,24 и 0,08 м височина; от запад дължината им е 0,20 и 0,05 м височина. В горната част на ямата са открити керамични фрагменти от съдове на ръка и колело, както и един силно фрагментиран на място съд на колело, поставен с дъното нагоре. Пълнежът на ямата в дълбочина е от сиво-пепелява пръст, примесена с въглени – този пласт е с дебелина от около 0,10 – 0,15 м. Над него, са разчистени голямо количество отухлени стенни мазилки със следи от плет, пепел и въглени между тях. В централната част на ямата, над дъното, са открити овъглени житни зърна и керамично мънисто. На дъното на ямата са открити два камъка, керамичен фрагмент от съд на ръка с шнурова украса – тип Цепина, керамично пулче от стена на съд и фрагментирани животински кости, два ашика и черупки от яйца (обр. 1).

Могилният насип се оказа богат на многобройни находки, разпръснати в него с различна концентрация. Той е съставен от силно песъклива почва с разнородни по цвят пластове, но с еднаква структура с характера на културен пласт, наситен с преотложени материали от селище от енеолита, бронзовата и желязната епохи. В насипа бе открито голямо количество керамични фрагменти с разнообразна форма и украса, животински кости и голям брой прешлени за вретено.В насипа е открито и голямо количество строителна керамика покривни керемиди. Според характеристиката на находките селището, от което е взета пръстта за могилата се датира в бронзовата и КЖЕ. Мястото на селището е около самите могили.

Върху билото на могилата, в насипа до 0,50-0,70 м дълбочина, са открити 6 средновековни гроба. Мъртвите са погребани според християнските погребални практики ориентирани И-З с глава на запад. Гробните съоръжения се състоят от правоъгълна яма, като при нито един няма следи от оформяне на гробно съоръжение. Позицията на погребания е по гръб с изпънати долни крайници с ръце кръстосани в областта на таза или леко свити в лактите и поставени до тялото. При три от гробовете е открит инвентар: два бронзови пръстена, бронзови с посребряване обеци наушници и сребърна монета на Иван Александър. Гробовете се датират в рамките на XIV в.

Никакви други съоръжения в могилата не са открити. На база на материалите от ямата, нейната дата следва да се отнесе към края на IV-III в.пр.Хр.

МОГИЛА 2 е с форма на сегмент от кълбо със силно заравнено било. Висока е 7 м с диаметър в основата около 50 м. Намира се на около 50 м северно от могила 1. От запад насипът на могилата е засегнат от действащ напоителен канал. По повърхността на могилата са регистрирани 7 иманярски изкопа.

В геометричния център на могилата е открит първичния гроб, който е ограбен изцяло при някои от иманярските набези (два от тях достигат до него). Гробът представлява вкопана, на около 0,20 м в здравия терен, правоъгълна яма ориентирана И-З с размери: дължина 3,15 м; ширина 1,30 м; дълбочина

0,82 м. В ямата има разхвърляни, вследствие на разбиването на гроба от иманяри, необработени камъни. На дъното на ямата са открити съвсем дребни, разхвърляни човешки кости; златно маслиново плодче от венец, миниатюрни фрагменти от клончета и от основата на златни листчета за венец, фрагмент от сребърна верижка, миниатюрни люспи от бронзови предмети – вероятно от кръжилото на венеца и костено мънисто със сферична форма. Съдейки по разположението на венеца, може да се предположи, че тялото е било положено с глава на изток (обр. 2).

След извършване на погребението гробната яма е засипана с камъни, върху които е натрупана могила със сивочерна пръст с височина от 2 м и диаметър 18 м. Върху могилата следва землен насип с песъклива структура с редуващи се пластове от сивочерен до жълт цвят. Насипването е ставало отвън навътре. Оформени са множество различни по размери и височина могилки, които стъпват една върху друга във височина. В насипа се откриват керамични фрагменти от съдове на ръка и колело, принадлежащи на бронзовата и тракийската епоха.

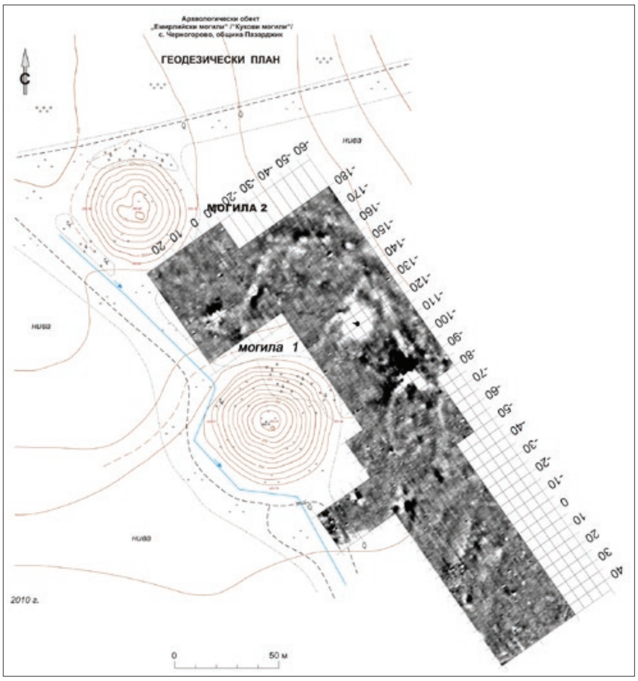

Обр. 3. Геодезически план на могила 1 и 2 в землището на с. Черногорово, община Пазарджик и магнитометрично заснемане на терена около тях.

В центъра на могилата, непосредствено под чимовия пласт, е проучен вторичен гроб. Гробната яма няма ясни очертания нито следи от дървен ковчег. Скелетът е положен по гръб в изпънато положение; ориентация И-З, с глава на запад. Ръцете са скръстени в областта на таза, но липсват фалангите. Краката са свити в колената и паднали навън, костите на ходилата са събрани едно до друго. Този гроб, по аналогия с откритите в насипа на могила 1 гробове, бихме могли да отнесем към Средновековието.

На база на откритите в централния гроб материали датирането на могилата следва да се отнесе към ранната елинистическа епоха.

№44. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №2, УЛ. „АРДА“ №11 ГР. ИСПЕРИХ

Живка Михайлова, Мария Николаева

През 2010 г. продължава спасителното проучване на Могила №2, която е част от некропол съставен от пет могили, които се намират в очертанията на града в частни имоти и съвременния гробищен парк. Проучваната могила е втората по височина в некропола. Финансирането е осигурено от собственика на имота. С прекъсвания работата продължи от август до ноември.

Проучването на М2 започва през сезон 2009 г. и бе концентрирано основно в южната половина. Разкрита са: 1. Яма №1 с неправилна трапецовидна форма, с разширение на северозапад, ориентирана СЗ-ЮИ, размери: З-И – 2,20 и 3,00 м, С-Ю – 3,00 и 3,40 м. Запълнена с кафява пръст с жълти включения, без археологически материали. 2. Яма №2 западно от центъра на могилата с форма на „ботуш“, на дъното и (на дълбочина 2,80-2,90м от повърхността) е разкрит скелет на куче.

Проучването през настоящия сезон продължи със свалянето на насипа в непроучените сектори. Оставено бе контролно ребро ориентирано И-З, с дължина около 25-26м (диаметъра на могилата) и ширина 1,5 м (последния черт. за 2009).

През м. август работата бе съсредоточено в южната половина на могилата. В ЮИ сектор е свален

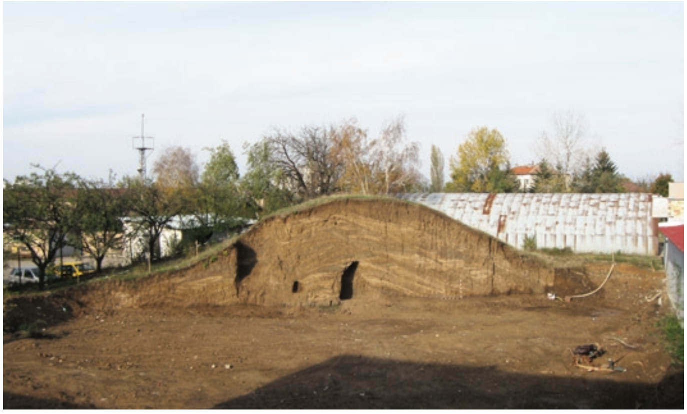

Обр. 1. Южен профил.

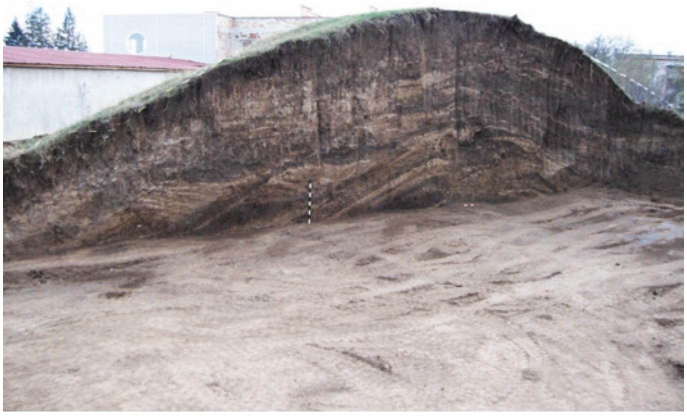

Обр. 2. Северен профил.

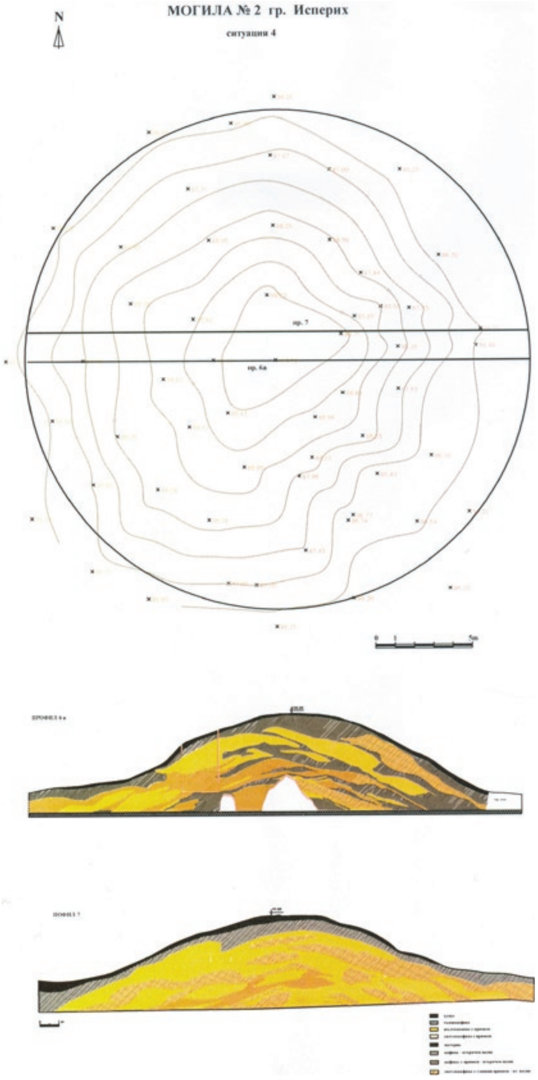

Обр. 3. План на могилата,
южен и северен профил.

насипа в източна посока. В източният край периферията на могилата преминава през ямата за отпадни води за да достигне до основите на сградата (складовите помещения на собствениците). Дължината на проучената част е 6 м. Разкрит е почти целият южен профил – проследяват се ясно етапите от насипването на могилата. Древното ниво е проучено в дълб. 0,5-0,6 м. Пръста е тъмно кафява без следи от структури и находки (обр. 1).

След изравняването на южния профил в ЮЗ сектор са проучени двете разширения на Яма 1, които са вкопани в профила. Изчерпваната пръст е идентична с тази от Яма 1 – кафява пръст със жълти включения, без съществен археологически материал, ако не броим двата малки керамични фрагмента от съд работен на ръка. Разширенията са с дълбочина съответно 0,20-0,25 и 0,60-0,80 м. В ЮЗ сектор също няма следи от структури.

В северната половина на могилата, пръста от СИ сектор е свалена и изнесена още през 2009 г. затова се работи предимно в СЗ част на могилата. Разкрит е почти целият северен профил (обр. 2). В профила личат пластовете от насипването на могилата. Редуват се пластове от жълтокафява, светло и тъмнокафява пръст. Профилът на изток достига до септичната яма за отпадни води, а на запад поради ограничение от дървета и оградата на друг имот не се достигна границата. На този етап е направено геодезично и фотографско заснемане (Фиг. 3). Насипването на могилата е започнала от малката могилка в центъра, разкрита в южния профил още през 2009 г. Откритите ограничен брой фрагменти от съдове, работени на ръка и тара я поставят в късножелязната епоха.

Свалянето на реброто и изчерпването в северната половина ще бъде направено през следващия сезон.

№45. ПРОУЧВАНИЯ НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИЯ НЕКРОПОЛ НА ГЕТСКИЯ КУЛТОВ И ПОЛИТИЧЕСКИ ЦЕНТЪР В СБОРЯНОВО

Диана Гергова, Явор Иванов, Илиян Катевски

Проучванията на елинистическия некропол на гетския култов и политически център в Националния резерват „Сборяново“ през 2010 г. бяха свързани с продължаването на изследванията върху структурата на некропола, видовете гробни съоръжения и погребални практики като отражение социалната стратификация на гетското общество.

Могилата е разположена в централната част на източния некропол, в близост до могила 22, с която оформя единен ансамбъл, и на около 1 км южно от Свещарската гробница (обр. 2).

При направените през 2009 г. геофизични изследвания на могила 21, в ЮЗ ѝ част бяха локализирани в дълбочина две аномалии. Направеният сондаж, ориентиран Ю-С, установи наличието на вкопана гробница, съответстваща на по-източната от двете аномалии.

В проведените през юли 2010 г. проучвания участваха М. Ганчева, П. Стоянов и Ю. Събчева (ИМ-Исперих,) студенти на лятна практика от Университета в Жешув, Полша и Университета Мак Гил, Канада, специализанти от Политехниката в Томар, Португалия, доброволци от Класическата гимназия в София.

Финансирането бе с минимални средства по проект на Фонд „Научни Изследвания“ – МОН и от спонсори. За защита на разкритата гробница впоследсвие бяха отпуснати средства за защитна сграда от Министерството на културата.

Проучена бе една от двете аномалии. Разкрита бе вкопана в льоса двукамерна гробница, ориентирата югозапад-североизток. Тя е с правоъгълно предверие с размери 2 х 3 м и водещи към него стъпала, с трапецовидна гробна камера с размери 3х 4 м. На входа между двете камери бе открита вертикално поставена голяма каменна плоча. Силно корозирали железни гвоздеи (?) предполагат наличието на дървено покритие (обр. 2).

В източния край на предверието бяха открити жертвоприношения на положени едно до друго, с глава на север, куче и кон. В устата на коня бе открита силно корозирала желязна юзда, запазена на място. В едно от ребрата на коня бе намерена забита бронзова стрела „скитски“ тип, а към опашката на коня – костено шило (обр. 3).

Подът на гробната камера е изцяло покрит с глинена замазка, чиято периферия е маркирана на места от бяла боя. В центъра бе открита глинена есхара с полихромна украса в червено, черно и бяло, с размери 50 х 50 см. Във вдлъбнатия център на есхарата и източно от нея бяха открити две концентрации на горели извън гробницата човешки кости. При западната стена на камерата, на около 20 см над нивото на есхарата бяха открити силно корозирал железен косер, фрагментирано рибно блюдо със запазени букви АР от графит върху дъното, както и положени

Обр. 1. Могила 21 и могила 22 преди началото на разкопките през 2010 г.

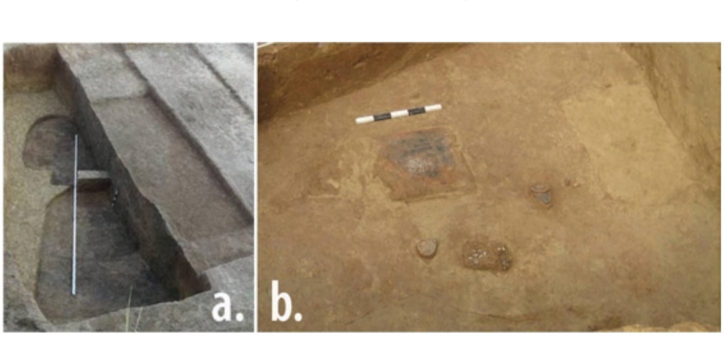

Обр. 2а. Вкопаната гробница. Етап от проучването; b. Гробната камера с есхарата.

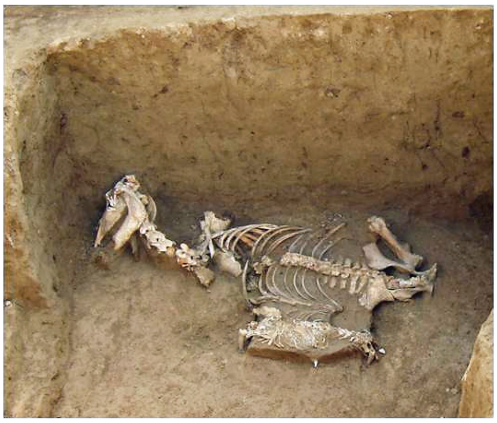

Обр. 3. Жертвопринесените кон и куче в предверието на гробницата.

в два дяла фрагменти от тасоска амфора от 281-275 г.пр. Хр. с печат. Емблемата е с лунарна сигма. Върху печата е ΠΥΘΙΩΝ птица /орел → ΘΑCΙΩΝ.

Покрай северната и източната стена на гробницата, в насипа над нивото на есхарата, бяха открити разпрашени фаянсови мъниста, четири бронзови стрели „скитски тип“ със запазени късчета дърво, отделни фрагменти от работени на ръка тракийски съдове, раковини, средиземноморски миди – елементи от накит, костено копче, цилиндричен костен предмет, глинена тежест с форма на пресечен конус, бронзови пластини.

Разкритият глинен олтар-есхара е първият с полихромна украса на територията на източния елинистически некропол, който е и изцяло запазен.

Глинените есхари, широко разпространени през елинистическата епоха в Тракия, в южна Франция и в северна Европа, се откриват в погребален контекст единствено в гетските земи, по двата бряга на Дунава. Оцветените есхари са по-рядко срещани. Те са свидетелство за специфичните погребални практики на гетите, подчертаващи връзката им с култа, както и за влиянието, което гетите оказват със своите вярвания и свързани с тях култови съоръжения, на съвременните им народи от Северна и Западна Европа.

Откритите находки позволяват гробницата да бъде датирана в началото на III в.пр.Хр.

Поради липса на средства за довършване на проучванията, гробницата с откритите в нея жертвени животни, бе зазимена. Тя ще бъде допроучена заедно с втората, неизследвана аномалия, през 2011 г. След осъществяването на консервацията и реставрацията на глинената есхара и укрепването й, гробницата, поставена под защитна сграда, ще бъде достъпна за посетители.

Литература

Гергова 2008: Д. Гергова. Есхарата в гетското погребение. – In: PHOSPHORION. Studia in honorem Mariae Cicikova. Sofia, 2008, 255–267.

Gergova 2006: D. Gergova. L'eschare dans le monde Thrace e Celte. – In: Thracians and Celts. Proceedings of the International Colloquium from Bistrita, 18-20 mai 2006. Editura Mega,Clij-Napoca, 2006, 149–166.

№46. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В СТРЕЛЧА

Диана Гергова, Николай Дерменджиев, Мария Нейчева,
Илиян Катевски, Васил Мутафов

Проучванията в Стрелча бяха осъществени по молба на кмета на гр. Стрелча И. Илов, след подадена му информация за наличието на каменна плоча (гробно съоръжение?) в м. Св. Илия, в района на Жаба могила. Финансирането бе от община Стрелча.

Проучванията бяха осъществени от 4 до 9 ноември 2010 г., с участието на четирима работници от града.

Първият сондаж бе заложен по информацията на човека, който обработва овощната градина западно от Жаба могила. В определения за проучване участък на повърхността личи по-значителна концентрация на необработени средно големи камъни, както и отделни фрагменти керамика. Геофизичното проучване на инж. Ил. Катевски не локализира в района каквато и да е по-значима аномалия. Първоначалните размери на сондажа – 10 х 10 м в процеса на проучването бяха изменени с разшире-

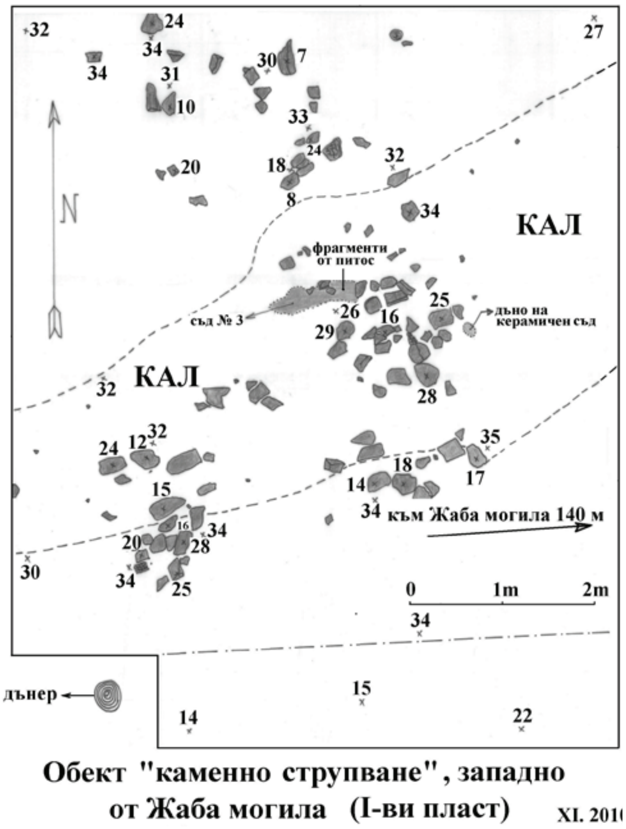
32
24
34
34
31
10
30
7
27
33
24
18
8
20
32
34
N
КАЛ
фрагменти от питос
съд № 3
26
16
25
29
дъно на керамичен съд
КАЛ
32
28
24
12
32
15
16
34
20
28
30
34
25
14
18
35
17
34
към Жаба могила 140 м
0
1m
2m
34
дънер
15
14
22
Обект "каменно струпване", западно от Жаба могила (I-ви пласт)
XI. 201

Обр. 1.

Обр. 2.

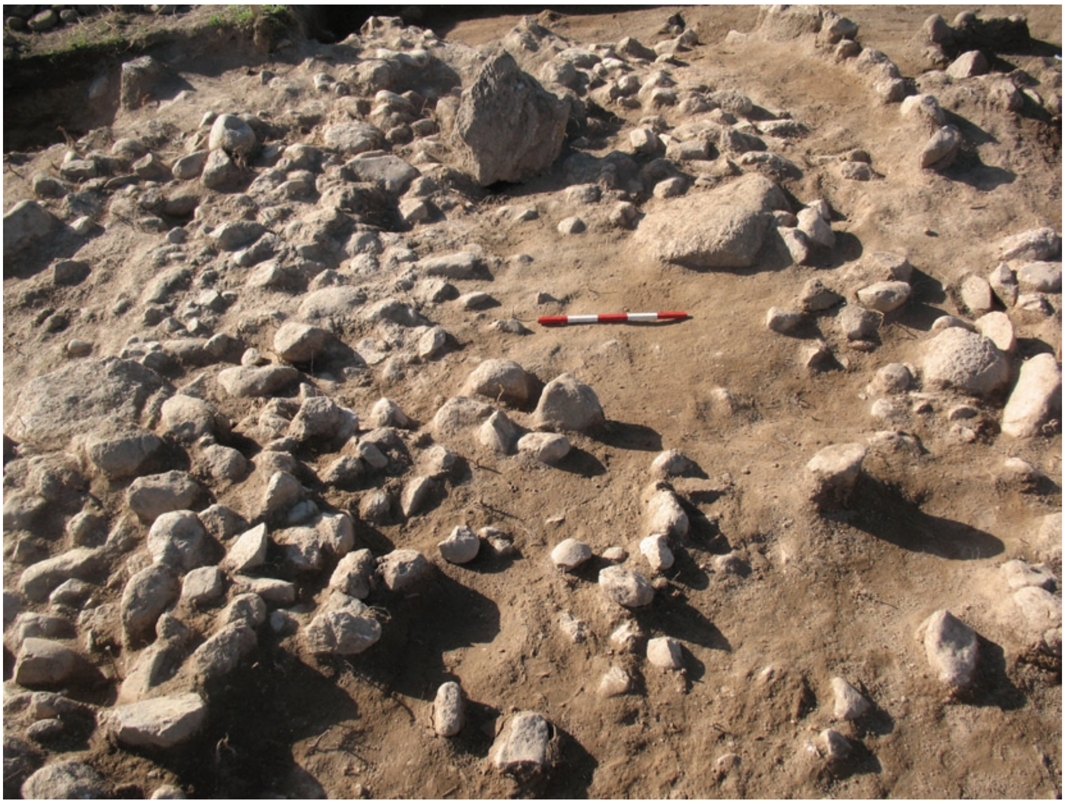

Обр. 3.

ние на изток и стесняване на изкопа с два метра от юг.

Проучванията установиха на дълбочина 0,20 м пласт от речни камъни, малко фрагменти тракийска груба керамика и едно дъно, както и отделни фрагменти тракийска керамика на колело. По-голямата част от камъните и керамиката тях лежат в ивица от сиво черна пръст, примесена с въглени, с ширина около 2.50-3.00 м, ориентирана ЮЗ-СИ. На дълбочина 0,50 м, в източната част на изкопа излезе подпочвена вода и изследванията бяха преустановени след документирането на ситуацията и вдигането на малобройните находки. В СИ ъгъл на сондажа бе установено наличието на яма с няколко камъка в нея, която не бе възможно да бъде проучена.

Разкритата ситуация дава основание да се предположи, че в района източно от Жаба могила, недалеч от воден извор, вероятно е съществувала ритуална зона като елемент от погребално-култовия комплекс с център Жаба могила.

Предположенията се допълват и от резултатите от втория сондаж в същата местност, разположен на територията на розова градина и южно от нея. Тук, освен сведенията за откриване на обширното поле на кости и керамика, на повърхността личат множество малки могилки. Една от тях бе частично разбита, с личащ на повърхността преобърнат голям каменен блок. Тя бе избрана за проверка на характера на обекта.

Заложеният сондаж позволи да се разкрие частично каменно съоръжение с аморфна форма от средно големи камъни, чиято СЗ периферия е по-ясно маркирана от каменна дъга. Около вертикално поставения плосък камък и другите по-големи камъни около него, бяха открити въглени, както и една цяла и фрагмент от друга, вероятно човешка, бедрена кост.

Между камъните бяха установени малки концентрации на силно натрошени кости, а в източния край на изкопа, бяха открити бронзова спирала-салталеоне и недалеч от нея желязна отворена гривна с обло сечение и удебелени крайща, които могат да се датират към 7-5 в. пр. Хр.

В СЗ край на изкопа бе открито вторично средновековно погребение, ориентирано З-И, оградено от запад от каменна дъга. Черепът е силно повреден. Запазени са фрагментарно ръцете.

Проучванията в м. Св. Илия, разположена между вече проучените големи могили от некропола на Стрелча дават основание да се предположи, те тук са били разположени обекти с култов и погребален характер, чиято същност следва да бъде изследвана при по-нататъшните проучвания.

Проучванията бяха осъществени в продължение на 5 дни. Обектът бе зазимен и оставен за допроучване през 2011 г.

№47. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА С МОНУМЕНТАЛНА ГРОБНИЦА В М. СМОЙЛАН ПУНАР, С. ГАГОВО, ОБЩИНА ПОПОВО ПРЕЗ 2010 Г.

Никола Русев, Даниела Стоянова

През 2010 г. продължиха спасителните археологически проучвания на надгробната могила в землището на с. Гагово. През 2009 г. бе разкрита куполна гробница, състояща се от две кръгли гробни камери, обща правоъгълна предгробна камера и странична камера, северозападно от предгробната (Русев, Стоянова 2010). Монументалната каменна фасада на гробницата е обърната на североизток. Към нея, в един по-късен момент, е бил изграден и дромос от кирпич.

Изследванията през 2010 г. имаха за цел допроучване на: могилния насип южно от предгробната камера; дромоса на гробницата; цялостно разкриване на кирпичения градеж от североизток и наблюдения върху могилния насип тук.

След изчерпване на могилния насип южно от предгробната камера стана ясно, че втора странична камера, симетрична на тази разкрита през 2009 г. не е била изградена. Напълно е разкрито външното лице на южния зид на предгробната камера, който не е уплътнен с кожух. Квадрите, изграждащи външното лице на зида, имат добре обработени външни повърхности. Окончателно се разкри и юго-

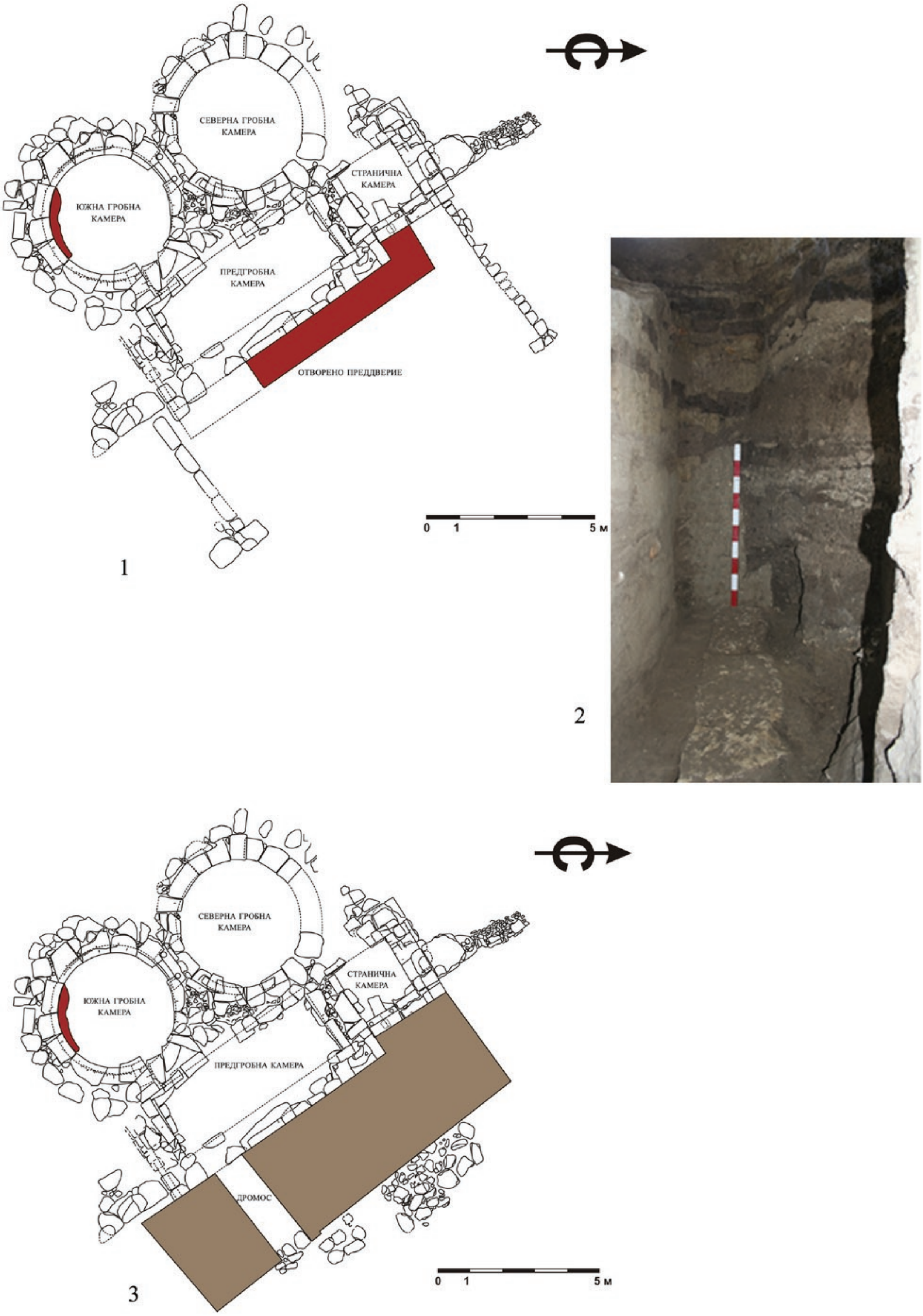
СЕВЕРНА ГРОБНА КАМЕРА
ЮЖНА ГРОБНА КАМЕРА
СТРАНИЧНА КАМЕРА
ПРЕДГРОБНА КАМЕРА
ОТВОРЕНО ПРЕДДВЕРИЕ
0 1 5 м
1
2
СЕВЕРНА ГРОБНА КАМЕРА
ЮЖНА ГРОБНА КАМЕРА
СТРАНИЧНА КАМЕРА
ПРЕДГРОБНА КАМЕРА
ДРОМОС
0 1 5 м
3

Обр. 1. 1. План на гробницата. Първи етап. 1. 2. Южният Г-образен зид на отвореното преддверие. 1. 3. План на гробницата. Втори етап.

4

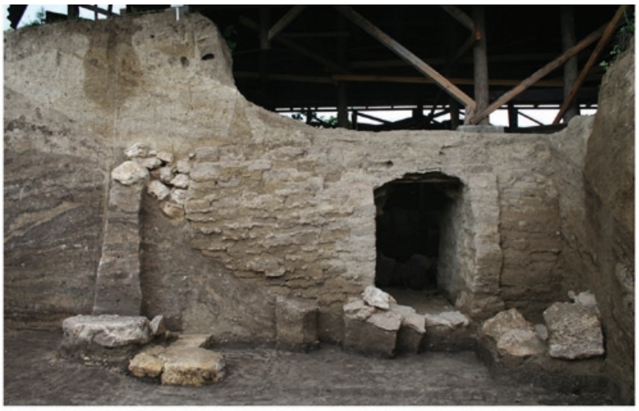

5

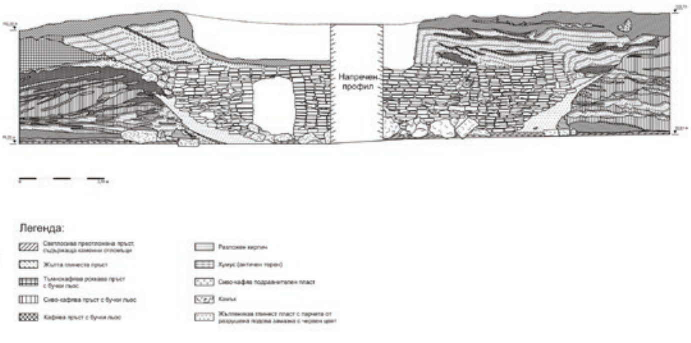
Напречен профил
Легенда:
Светлосива преотложена пръст, съдържаща каменни отломъци
Жълта глинеста пръст
Тъмнокафява рохкава пръст с бучки льос
Сиво-кафява пръст с бучки льос
Кафява пръст с бучки льос
Разложен кирпич
Хумус (античен терен)
Сиво-кафяв подравнителен пласт
Камък
Жълтеникав глинест пласт с парчета от разрушена подова замазка с червен цвят

6

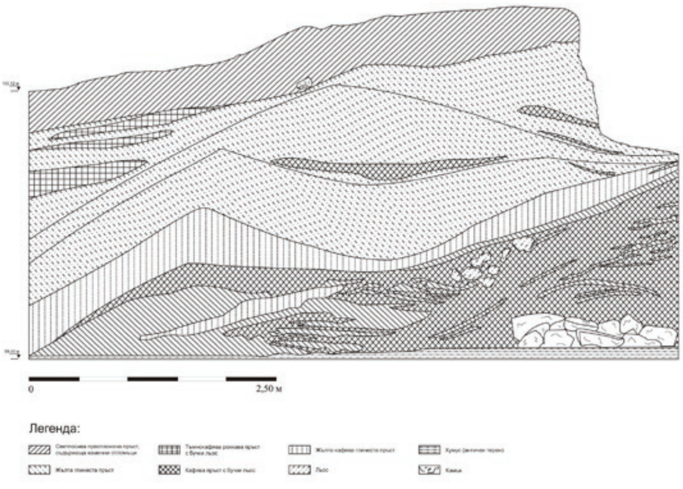
0
2,50 м
Легенда:
Светлосива преотложена пръст, съдържаща каменни отломъци
Жълта глинеста пръст
Тъмнокафява рохкава пръст с бучки льос
Кафява пръст с бучки льос
Жълто-кафява глинеста пръст
Льос
Хумус (античен терен)
Камък

Обр. 2. 4. Входът на дромоса. 2. 5. Кирпичената фасада на гробницата. 2. 6. Профил на могилния насип пред кирпичената фасада.

източният ъгъл на предгробната камера, запазен само до нивото на първия ред от основата. Блоковете са с неправилна форма и грубо заравнена горна повърхност. Пластът над тях се състои от пръст, съдържаща дребни и по-едри варовикови отломъци, резултат на извличането на каменния материал.

Перпендикулярно на южния зид на предгробната камера е документиран зид от големи грубо обработени камъни, на суха фуга, ориентиран по надлъжната си ос в посока югоизток-северозапад. Зидът стъпва директно върху стерилната основа и е симетричен, на този открит през 2009 г. северно от страничната камера (обр. 1.1).

Югоизточно от ъгъла на предгробната камера, перпендикулярно на подпорния зид и монументалната фасада, се документира каменна основа, изградена от един ред добре обработени варовикови блокове. Блоковете са редени надлъжно един до друг, вкопани частично в стерилната пръст. Северните (вътрешни) лица на блоковете са по-добре обработени. Основата има дължина 4,87 м и завършва Г-образно. Наблюденията на пластовете над каменната основа показват, че над нея е била издигната стена от кирпичи, запазена в профила до височина 1 м (обр. 1.2). На юг от кирпичения градеж се наблюдава ненарушен могилен насип от редуващи се пластове глина и трошляк. Ясно се разграничават пет пласта от каменен трошляк, свидетелстващи за дообработването на варовиковите блокове на място и издигането на могилния насип успоредно с изграждането на гробницата и подпорния зид от кирпич. В насипа са открити незначително количество фрагменти от битова керамика, въгленчета, бучки отухлена глина и остеологичен материал.

Характеристиките на Г-образния зид предполагаха наличието на такъв и при североизточния ъгъл на монументалната каменна фасада. Тук също се попадна на подобна едноредова каменна основа, долепена на фуга до североизточния ъгъл на страничната камера, с ориентация североизток-югозапад. Тя е изградена от неголеми, грубо обработени блокове, със заравнена горна повърхност, над които е следвала зидария от кирпичи.

Двата Г-образни зида, въпреки долепването им на фуга към гробницата, трябва да се свържат с началния етап от изграждането и функционирането ѝ. Те маркират едно отворено преддверие пред фасада ѝ с размери 10,15 х 3,90 м (обр. 1.1). Височина на зидарията от кирпич, вероятно е била равна на височина на могилния насип.

В резултат от нарушения в гробницата (счупвания на каменните крила, затварящи входовете, вероятно ограбване, а също така и разрушаване на подпорните зидове от отвореното преддверие), се предприема издигането на втора фасада, изградена изцяло от кирпичи, чрез която е затворен достъпът до страничната камера и северния вход на предгробната камера. Към южния вход на предгробната камера е оформен дромос (обр. 1.3).

По-късно изграденият дромос има дължина 3,47 м, измерена от фасадата на предгробната камера, към която е бил долепен. Ширината му е 1,10 м. Подът представлява трамбована жълта глина. Северната страница на входа на фасадата е подчертана чрез издаването на един вертикален ред пред линията на зидарията. Южната страница е неразчленена (обр. 2.4).

Стените на дромоса са изградени от шестнадесет реда кирпичи (височина 1,58 м от ходовото ниво), над които са положени дървени „греди“ през неравномерни интервали, служили за основа на трите реда кирпичи, с които дромосът е бил затворен отгоре. В северната и южната стена на дромоса личат по 6 отвора за такива греди. Отворите имат овално или триъгълно напречно сечение с диаметър/широчина до 9 см. Някои от тях достигат на дълбочина навътре в зидарията до 40-50 см.

С цел документиране на втората, кирпичена фасада и могилния насип пред нея беше проучено пространството в два сектора: южен и северен, като между тях се остави контролен профил.

В южния сектор е разкрита южната страница на входа на дромоса (обр. 2.5). Горните десет реда от кирпичения градеж са добре подравнени от юг. Оставащите десет реда прибират стъпаловидно, така че се намалява дължината на зидарията. На юг от кирпичите следва ненарушен могилен насип, отделен от тях чрез струпване от няколко необработени ломени камъни. Тук личат два етапа на насипване. Единият е скосен от юг към север, като достига до Г-образния зид от първият етап от изграждането на гробницата. Над останките от кирпичения зид е натрупан подравнителен пласт, запълващ пространството между наклонения могилен насип и стъпаловидно оформената кирпичена зидария.

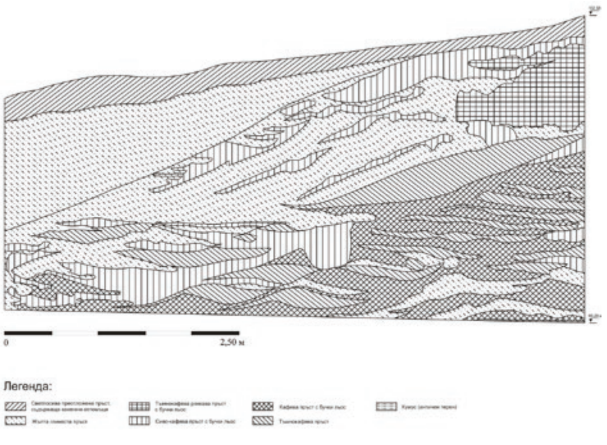

7

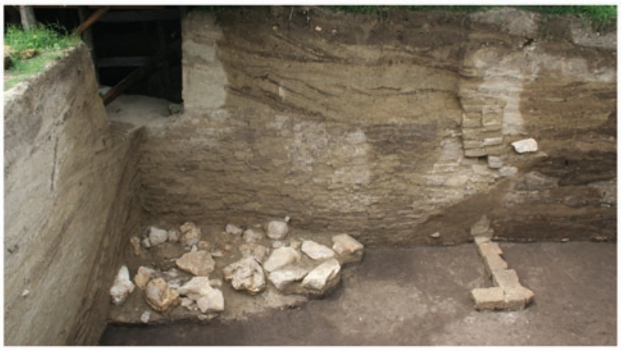

8

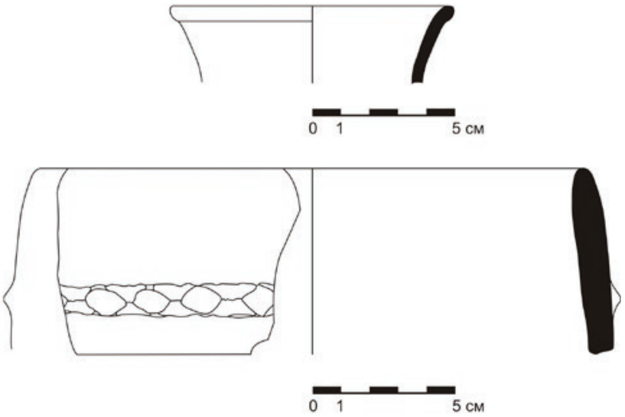

9

Обр. 3. 7. Профил на могилния насип южно от кирпичената фасада. 3. 8. Кирпичената фасада и каменното струпване в северния сектор. 3. 9. Фрагменти от съдове на колело и ръка от южния сектор пред кирпичената фасада.

Второто насипване се състои основно от жълта глинеста пръст и с него се свързва окончателното затрупване (затваряне) на входа и пространството пред дромоса. Пластът е натрупан както върху вече съществуващия по-ранен могилен насип, така и върху кирпичения градеж и пространството пред него. Тези наблюдения са видими в контролния профил, където е представен единствено вторият период на натрупване (обр. 2.6). За разлика от него, в южния профил ясно се открояват и разграничават и двата етапа на насипване на могилата (обр. 3.7). След изчерпване на насипите върху цялата територия на южния сектор се достигна до античния терен, представляващ тъмнокафява стерилна пръст. Също върху античния терен се откриха останки от огнище. Те представляват петно с диаметър около 50 см от изпечена до керемиденочервено пръст, въгленчета и пепел, сред които липсваха археологически материали.

В северния сектор е разкрита останалата част от втората фасада на гробницата. Тя е плътна, без нарушения (обр. 3.8). Периферията на кирпичения градеж в северна посока е оформена почти аналогично на нейния южен край. Горната ѝ част се състои от два вертикални реда кирпичи, с лек наклон на юг. Долната част също прибира стъпаловидно. И в този профил ясно личат двата етапа на натрупване на могилния насип. Първият е представен от пласт с денивелация от север на юг и има същия състав и структура като този от южния зид. Неговото скосяване достига до Г-образния зид. Вторият етап на насипване е свързан с натрупването на жълта глинеста пръст с кафяви прослойки, напълно покриваща кирпичената зидария и стъпваща частично върху по-ранния насип.

Върху нивото на античния терен от тъмнокафява стерилна пръст, пред линията на кирпичената фасада, в югоизточната част на сектора, има струпване от ломени камъни. Този материал е използван за затваряне на входа на дромоса. Между тях са намерени и 2 фрагмента от крила на каменни врати. Наличието им тук свидетелства за разрушения в гробницата преди изграждането на дромоса.

С цел да се установи със сигурност липсата на преграден зид, разделящ на две предгробната камера е направен сондаж в центъра и, ориентиран по надлъжната ѝ ос. Сондажът е изчерпан до достигане на стерилна пръст, като следи от основи на напречен зид не са установени. Това потвърди, че предгробната камера е обща за двете гробни камери.

В хода на археологическите проучвания, в повърхностния пласт преотложена пръст, са открити още два варовикови фрагмента с фасции, които позволиха реконструкция на цялата височина на тези детайли от ордерната декорация с три фасции и приемане с голяма вероятност, че принадлежат на йонийски епистил от фасадата на гробницата. Също тук е открит и един безформен фрагмент, вероятно от крило на каменна врата, а фрагмент от двукрила каменна врата е намерен сред блокаж от необработени камъни във фасадата от кирпич.

Разкритата цялостно гробница от с. Гагово значително обогати данните за плановите схеми, използвани строителни материали и техники на градеж, както и приложението на ордерна декорация в гробничната архитектура в Тракия. Особено важни са данните от кирпичената зидария и комбинацията от две куполни кошеровидни камери (Стоянова, Попов 2008; Stoyanova 2011. Предложената хронология на паметника в последната четвърт на IV в. пр. Хр. – първата четвърт на III в. пр. Хр. не може да бъде прецизирана въз основа на новите керамични материали, но и те не излизат от тези рамки (обр. 3.9).

Литература

Русев, Стоянова 2010: Н. Русев, Д. Стоянова. Надгробна могила в м. Смойлан пунар, с. Гагово, община Попово, Търговищка област. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 243-245.

Стоянова, Попов 2008: Д. Стоянова, Хр. Попов. Нови сведения за употребата на кирпич в предримска Тракия. – В: Гергова, Д. (съст.) Phosphorion. Studia in honorem Mariae Čičikova. София, 340-347.

Stoyanova 2011: D. Stoyanova. Vault and dome in Thracian funerary architecture. – In: Nikolov, V., Kr. Bacvarov, Hr. Popov (Hrsg.) Interdisziplinäre Forschungen zum Kulturerbe auf der Balkanhalbinsel. Sofia, 335-355.

№48. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА, РАЗПОЛОЖЕНА НА 0,5 КМ ОТ АЕЦ КОЗЛОДУЙ

Нарцис Торбов, Георги Ганецовски

Археологическите разкопки бяха осъществени от 07.04 до 17.05.2010 г. Те бяха спонсорирани от ДП „Радиоактивни отпадъци“. В района на една от четирите могили от некропола – Могила 2, предстои изграждането на хранилище. Ръководители на проучването бяха д-р Нарцис Торбов и Георги Ганецовски – уредници в отдел „Археология“ в Регионален исторически музей – Враца.

Първоначалното археологическото проучване започна през ноември 2009 г. Тогава теренната работа в района на некропола протече на два етапа.

Етап 1. Геодезическо и геомагнитно проучване на три могили от некропола. Регистрирани бяха геомагнитните аномалии. Представен бе триизмерен модел на повърхността на Могила 2, Могила 3 и Могила 4.

Етап 2. Археологическо проучване на Могила 2. Не бе възможно да бъде извършено геомагнитно замерване на могилата и установяване на предполагаемото място в насипа на гробно съоръжение. Над нея минава далекопровод, налице са смущения на апаратурата. Това обстоятелство наложи да се пристъпи към цялостното разкопаване на могилата по отделни сектори и оформянето на профил в югозападната част на могилния насип.

През 2010 г. продължи проучването на Могила 2. То бе осъществено на два етапа.

Етап 1. Оформен бе централен профил в посока север-юг с дължина 22,10 м и максимална височина 2,90–3,00 м. Пръстта бе отнемана последователно в десет отделни сектора – Сектор 1-Сектор 10. Констатирано бе, че тя е хомогенна с жълто-кафяв цвят. Вероятно е взимана от едно и също място в непосредствена близост. Личат 6 отделни напластявания, но отсъстват камъни и баластра.

Етап 2. Отнета бе пръстта във вътрешността на могилата. Проучването също бе осъществено на отделни сектори с дължина 5 м и обща ширина 8,50 м – запад-изток – Сектор А-Сектор Г. Направена бе същата констатация относно използваната пръст при натрупването на могилния насип – тя е хомогенна, жълто-кафява на цвят и отсъстват камъни и баластра.

В хода на разкопките не бе открито гробно съоръжение. Намерен бе през 2009 г. керамичен фрагмент с дръжка. Той е от съд, използван през ранната бронзова епоха. Вероятно през 2011 г. ще бъде разкрито и самото погребение. Такива гробове са открити в рамките на Северозападна България в района на близкото до Могила 2 село Хърлец, както и при Търнава, Кнежа и Търнак, Врачанско (Николов 1976; Панайотов 1989; Торбов 1994). Те са доказателство за трайното заселване през ранната бронзова епоха на номадски племена в ареала на местната култура Магура-Коцофени.

Литература

Николов 1976: Б. Николов. Могилни погребения от раннобронзовата епоха при Търнава и Кнежа, Врачански окръг. – Археология, 1976, 3, 38-51.

Панайотов 1989: И. Панайотов. Ямната култура в българските земи – Разкопки и проучвания, 21, София 1989.

Торбов 1994: Н. Торбов. Резултати от археологическото проучване на Ниновската могила при Търнак, Белослатинско. – Известия на музеите в Северозападна България, 21, 1994, 11-22.

№49. ЛЪСКОВСКА МОГИЛА, С. РАВНИЩЕ, ОБЩИНА ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

„Лъсковска могила“ се намира в местността „Крушака“ на около 500 м източно от с. Равнище, община Правец. Разположена е в блок, засят със слънчоглед, на равно място с лека денивелация на юг, като на С на около 250 м се намира възвишението „Дълга могила“, където в иманярски изкопи се откриват човешки кости. В изхвърлената пръст се намират фрагменти керамика от римската и късноантична епоха. От СЗ на около 800 м. се намира възвишението Голицата (т.н. Кръста) и възвишението „Растевица“. В пространството около могилата, в обработваемите блоковете са откривани фрагменти от битова керамика и монети, което е показателно за наличието на селище. Предприетите през 2010 г. спасителни археологически разкопки на могилата имат за цел да се установи характера и датировката на паметника.

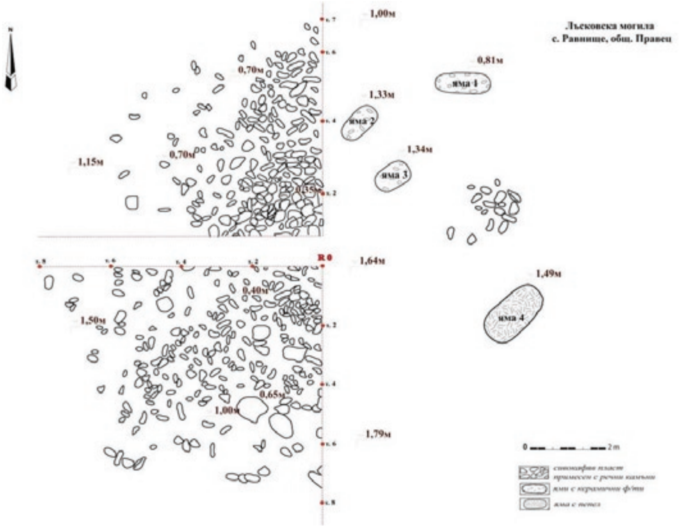

Обр. 1. Общ план на откритите ями в „Лъсковска могила“, с. Равнище.

Могилата е с форма на пресечен конус и денивелация в южна посока. По повърхността ѝ на места се виждат части от речни камъни, като част от могилния насип. Размери на могилата: височина от Ю-1,80 м и височина от С-1,00 м, диаметър в основата около 22,00 м. Във видимия център на могилата се открива голям иманярски изкоп. Той е с почти квадратна форма и размери: С-Ю: 4,00 м, И-З: 3,80 м и дълбочина 1,50 м. Профилите са обрушени и в тях, както и на дъното на иманярския изкоп се виждат средно големи и малки огладени речни камъни. В обрушените профили се откриват няколко фрагмента битова керамика изработена на колело с червенокафяв цвят. В западната и южна част на могилата има още два иманярски изкопа, без наличие на видими археологически материали.

Разчистени са четири ями, вкопани в пласт жълтокафява трамбована пръст, насипана на нивото на древния терен (обр. 1).

Първоначално те се локализират на терена в североизточната четвърт на могилата като очертания в които се откриват фрагменти битова керамика. Някои от съдовете са поставени цели, но от натиска на пръстта са се счупили. Откриват се и отделни фрагменти, които не са били поставени цели, а само части от тях. Групата от тези съдове и частите от тях се откриват в керамично струпване – яма №01.

То е с елипсовидна форма и размери: И-З 1.90 м и С-ЮГ 0.56 м. Локализира се в североизточната периферия. В западната част на струпването се разчистват няколко фрагментирани съда изработени на ръка. Вероятно са три или четири. Най-западния съд е поставен с дъното нагоре. Изработени са от груба недобре пречистена глина с червенокафяв цвят. Открит е и един фрагментиран тънкостенен съд изработен на колело – малка чаша. Около керамиката се откриват въглени и горели кости. В източната част на ямата са разчистени още два фрагментирани съда, като единият от тях е поставен отново с дъното нагоре. Изработени са на ръка от груба, недобре пречистена глина със сив и керемидено червен цвят. От южната страна се проследяват част от очертанията на ямата като ивица от отухляване. На 1.38 м южно от видимия южен ръб на яма №01 е разчистена яма №02. Тя е с елипсовидна форма и ориентация СИ-ЮЗ. На терена добре личат очертанията на ямата с размери: 1.20 м дължина и 0.65 м ширина. Запълнена е с множество въглени и е с дълбочина 0.08 м от очертанията ѝ на терена. В ямата се откриват фрагменти от един съд, поставени на четири места: в Ю периферия, в С периферия, в средата и в ЮЗ периферия.

На 1.40 м ЮИ от яма №02 се локализира Яма №03. След разчистването очертанията и се проследяват добре на терена. Има елипсовидна форма с ориентация СИ-ЮЗ и размери: дължина 1.10 м, ширина 0.75 м и е с дълбочина 0.07 м от очертанията ѝ на терена. Ямата е запълнена с керамика, множество въглени и пепел. В Ю периферия се откри тънкостенен фрагментиран съд, поставен с дъното нагоре, изработен на колело. В С периферия на ямата се разчистиха фрагменти от два съда поставени един в друг. След вдигането на керамиката се оказа, че частите на един съд похлупва друг съд. Под тях фрагментирана кана (гърне) от сивочерна глина, изработена на колело. В каната е поставена фрагментирана тънкостенна чаша с две дръжки с устие нагоре.

Откриват се фрагменти от бронзова халка в много лошо състояние, не е цяла.

В И периферия на могилата на 5.10 м ЮИ от яма №03 се локализира яма №04. Тя е с овална форма и ориентация ЮЗ – СИ по дългата си страна и с размери: 2.50 м на 1.40 м. Стените ѝ са добре изразени и добре изпечени, пълнежът ѝ е от множество въглени и пепел с дебелина 0.08 м от очертанията ѝ на терена, материали в пълнежа на ямата липсват.

В насипа на могилата в югозападната четвърт на дълбочина 0.70 м от т. О се откриха две бронзови монети на император Елагабал (218-222 г.), поставени в две фрагментирани фини чаши като дарове. В североизточната част на могилата на даден етап от натрупването на могилния насип след приключване на обредните действия, свързани с ямите („тризни", съпроводени с опалване с огън) е извършен погребален ритуал чрез трупоизгаряне – Гроб №01. Кремацията е извършена извън очертанията на могилата. Горелите кости са поставени в урна. Като погребални дарове са открити бронзова монета и три керамични съда или части от тях. Два съда са поставени един в друг – фрагментирана фина малка чаша с жълтокафяв цвят е поставена в дебелостенен съд със светло червенокафяв цвят от добре пречистена и опечена глина. И двата съда са изработени на колело. Непосредствено до урната се откри и бронзова стопилка, както и една горяла бронзова монета. На юг от урната са поставени части от един съд. Той е силно фрагментиран, изработен на колело, със сив цвят. Малките фини чаши с две дръжки характерни за II-III в. са преобладаваща форма сред намерените и реставрирани съдове в Лъсковска могила.

Лъсковска могила е преди всичко ритуална. В нея са документирани „тризни", обичай свързан с чупене на керамични съдове. Местното тракийско население по време на римската епоха през II-III в. извършва ритуално трошене на съдове на място, както и поставя в ями дарове на части от съдове или цели съдове един в друг, обърнати с дъното нагоре. Ритуалното натрошаване на съдове и на части от тях е съпроводено с обредни действия с огън (посипване на въглени).

Литература

Георгиева 2000: Р. Георгиева. Раннотракийска обредност в надгробните могили от римската епоха. – В: Seminarium Thracicum, 4, 2000.

Китов 1994: Г. Китов. Тракийските могили в България. – Годишник на Департамент Археология, НБУ, I, 1994.

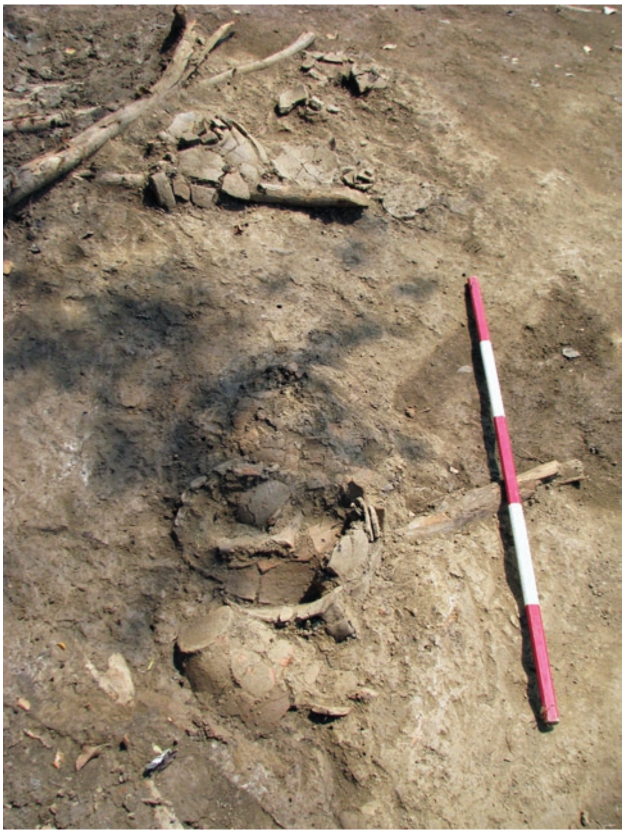

Обр. 2. Керамично струпване в яма №01.

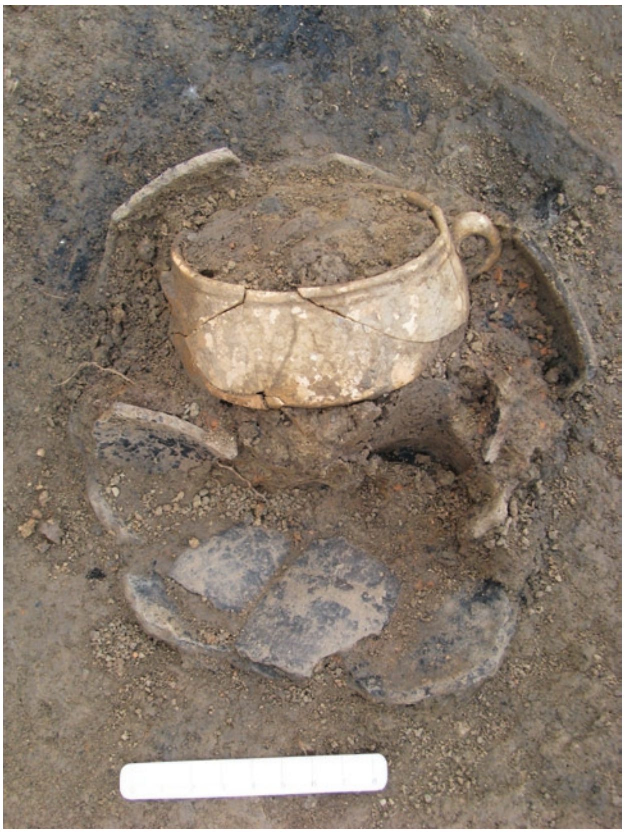

Обр. 3. Съдове, поставени един в друг открити в яма №03.

№50. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ДВЕ МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВИДРАРЕ, ОБЩИНА ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

През м. юли се извърши спасително археологическо проучване на две могили в землището на с. Видраре, община Правец. Те са локализирани при обход на музейни специалисти от ИМ-Правец през 2010 г. Предприетите археологически разкопки на двете могили имат за цел да установят характера и датировката им. Археологическото проучване се осъществи от екип с научен ръководител Татяна Борисова и зам. ръководител Михаела Занева – ИМ-Правец. Разкопките са финансирани от бюджета на Исторически музей Правец.

Първата могила се намира в местността „Петровец“, с. Видраре в подножието на Драгоица планина на около 600 м южно от възвишението „Голицата“ (Кръста) и на около 600 м ЮЗ от хълма „Растевица“. Намира се на около 300 м ЮИ от могила „Св. Петка“, където през 2008 г. е открито гробно съоръжение от РЖЕ. Могилата е с форма на сегмент от кълбо. Тя е с височината 2,00 м от юг, диаметър в основата – 12,00 м. Изцяло проучена. Не са открити археологически материали и съоръжения.

Втората могилата се намира в местността „Камънака“, землището на с. Видраре, община Правец в блок засят с пшеница, в момента на проучването ожънат. На около 200 м ЮЗ от могилата е коритото на р. Малък Искър. На 250 м С и СИ е пътят за с. Видраре и на около 100 м източно е магистрала Хемус. Могилата се намира на равно място, като на З на около 150 м има дере, а на юг на около 400 м. е възвишението „Малка Космата“ (обр. 1). От ЮЗ на около 500 м. се намира възвишението „Голяма Космата“.

В източният ѝ край се намира оброчен каменен кръст с надпис. Могилата е с форма на пресечен конус със заравнена повърхност поради наличието на оброк на Св. Богородица. Височина от юг – 1,15 м., височина от север – 0,46 м., диаметър в основата 8.00 м. Северната периферия на могилата, най-вече в СЗ ѝ четвърт е разнесена във времето. Причина за това е монтирането на триангулачна точка върху най-високата част във връзка със строежа на магистралата. Могилата има добре оформени и личащи склонове от З, Юг, И и СИ. Повърхността ѝ е обрасла с жилава трева.

Под хумусния пласт с дебелина от 0,15 до 0,20 м се разчистват натрупани речни камъни с малки и средни размери. Разкри се каменна могила с елипсовидна форма и ориентация изток-запад по дългата си страница. Размери на елипсата: И-З 6,40 м и С-ЮГ 4,90 м. отклонение от 14°. Изградена е от речни огладени камъни със средно големи и малки размери подредени плътно един до друг. Денивелация на терена в южна посока.

След демонтирането на най-горния ред камъни, в източната част на могилата в близост до оброчния кръст се откри сребърна обеца с *координати*: 0,95 м източно от т. 0 и 2,56 м СИ от 2-ри м в южна посока, дълбочина 0,30 м от т. 0. Тя е цяла, много добре запазена.

В близост до нея се откри сребърна обеца с координати: 0,45 м ЮИ от т. 0 и 1,72 м СИ от 2-ри м в южна посока, дълб. 0,30 м от т. 0. Тя е добре запазена и е идентична с предишната. Обеците са изработени от усукана сребърна тел с правоъгълно сечение, представляват отворена халка, като в двата си краища завършват с конусовидни топчета (обр. 2).

Най-близък паралел са чифт обеци-халки, открити в могила без гроб в Етрополе (Агре 2001, 50), датирани в V в. пр. Хр. и още едни от с. Малка Брестница, Ябланишко (Миков 1930/31 162-164, обр. 145), открити в гроб, датиран в края на

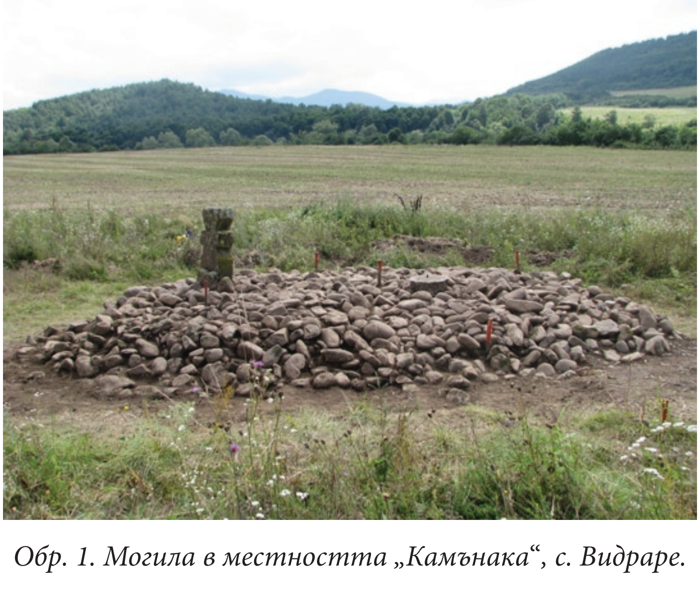

Обр. 1. Могила в местността „Камънака“, с. Видраре.

РЖЕ – началото на КЖЕ.

След демонтирането на камъните, подредени в 3 до 4 реда и дебелина на каменния пласт 0,45 м в дълбочина, се достигна до пласт от чакъл примесен с пясък – ниво на материка. Максимално достигната дълбочина на терена 0,72 м от т. 0. В проучената западна половина на могилата не се откриват археологически материали.

Заложен бе контролен сондаж в околомогилното пространство в северната част на могилата с ориентация изток-запад и ширина 0,80 м. Достигната бе максимална дълбочина от 0,50 м. до нивото на пласта от чакъл и пясък. Не се откриват археологически материали.

Гробно съоръжение в могилата не е открито. На база на откритите обеци датировката на паметника е V в. пр. Хр. След цялостното проучване на обекта, могилата е възстановена в първоначалния си вид, чрез запълване с пръст и подредба на демонтираните речни камъни отново на повърхността.

Обр. 2. Сребърна обеца in situ.

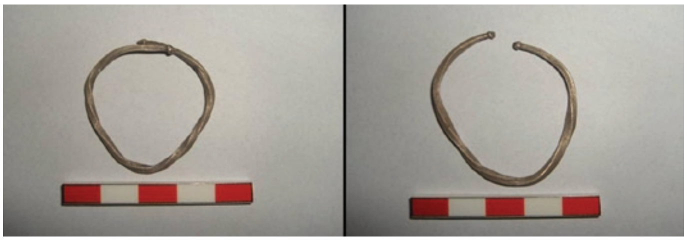

Обр. 3. Сребърни обеци от могила „Камънака“, с. Видраре, V в.пр. Хр.

Литература

Агре 2001: Д. Агре. Тракийски накити от района на Етрополе (V-IV в. пр. Хр.). – Археология, 2001, 3-4, 48-50.

Миков 1930/31: В. Миков. Могилни некрополи от Ловчанско и Тетевенско. – Известие на Археологическия институт, 6, 1930/31, 153-170.

№51. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКА ГРОБНИЦА В М. „СТАНИЛОВЕЦ“ – ВЕЛИНГРАДСКО

Асен Салкин, Димитър Байраков

През лятото на 2010 г. продължи проучването на тракийската гробница в могила №1 в местността „Станиловец“ – на 5 км северно от Велинград. Поради обективни причини проучването не беше завършено.

Във вътрешността на гробницата, в югозападния ъгъл, на дълбочина от нулевата точка 2,65 м се достигна скалния масив. Върху него фиксирахме малки ломени камъни, с които се е нивелирала вътрешната част на гробната камера и след това подравнявана с пръст и трамбована.

В северната част на камерата сред пръстта се откриха дребни фрагменти от груба тракийска керамика, сред които и такива с украса тип „Цепина“ и отделни въглени. Сред тракийската керамика тип „Цепина“ отделихме и стени и устия от питоси и един фрагмент от керамичен диск. В източната

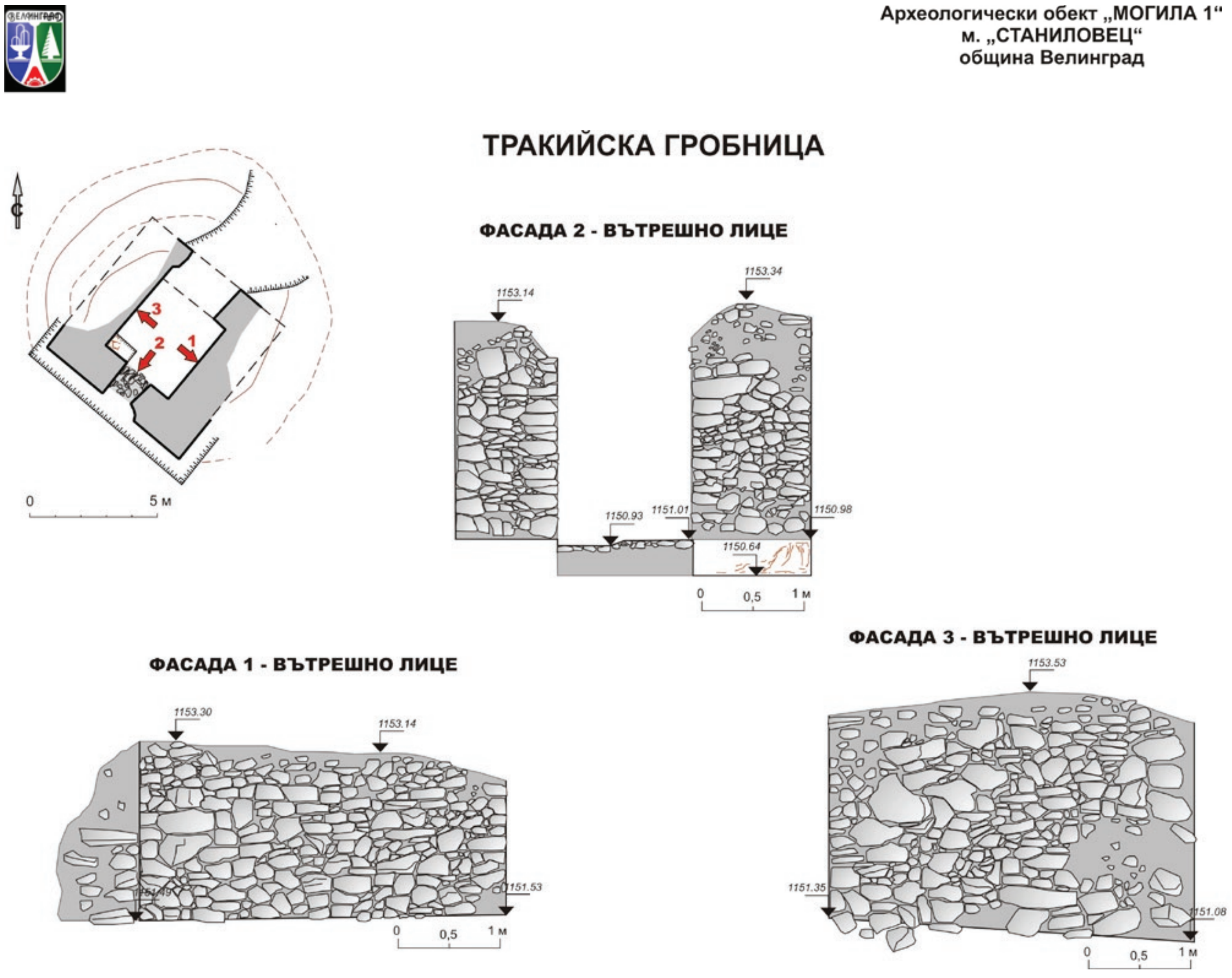
Археологически обект „МОГИЛА 1“
м. „СТАНИЛОВЕЦ“
община Велинград
ТРАКИЙСКА ГРОБНИЦА
С
3
2
1
0
5 м
ФАСАДА 2 - ВЪТРЕШНО ЛИЦЕ
1153.14
1153.34
1150.93
1151.01
1150.98
1150.64
0
0,5
1 м
ФАСАДА 1 - ВЪТРЕШНО ЛИЦЕ
1153.30
1153.14
1151.49
1151.53
0
0,5
1 м
ФАСАДА 3 - ВЪТРЕШНО ЛИЦЕ
1153.53
1151.35
1151.08
0
0,5
1 м

Обр. 1. Фасади на гробницата.

част на различна дълбочина намирахме и парчета въглени.

От северната стена, която е напълно унищожена, успяхме да „уловим“ на две места част от външното лице. Недовършените два сондажа в източната част на могилата и пред входа на гробницата установихме един пласт от 0,20 м сивочерна пръст и под него настлани по цялото протежение на могилата средни и дребни ломени камъни. Свлечената в североизточния ъгъл спечена калопясъчна маса е възможно да е от ритуална глинена площадка на върха на могилата.

Наблюденията около могилата с гробницата и съседната и могила №2 установиха, че те се намират на естествена височина. При геодезическото заснемане около двете могили маркирахме няколко каменни струпвания до иманярски изкопи, вероятно места които са били свързани с извършване на ритуални дейности в близост до могилата.

От проученото до сега можем да направим следните предварителни изводи: двете могили (едната е с гробницата) разположени на естествена височина да са били светилище, представляващо центъра на едно култово средище използвано за ритуални дейности за по-дълъг период от време.

Гробницата по план е с квадратна форма 3,5 х 3,5 м, дебелина на стените 1,65 м, запазена височина на външното лице до 1,40 м, вътрешното лице до 2,45 м. Върху скалния масив във вътрешността на гробницата са поставяли дребни ломени камъни за изравняване на пода и върху тях пръст, която е била трамбована.

Парчетата въглени и фрагментите от опалена глина, ни навеждат на мисълта за глинена площадка, върху която са депонирани натрошени фрагменти керамика и изгаряне. За сега не можем да потвърдим ритуални депонирания по могилния насип. Вероятно това може да стане след проучване на насипа на могилата.

Направихме оглед, последван и от геодезическо заснемане на две укрепени светилища, току що разбити от иманяри. И при двете в единия край има могила. В едната от тях в м. „Дреново“ иманярите са попаднали на стената на гробницата, разбили са я и са влезли в гробната камера, която е била запълнена. Вижда се едно очертано петно от 1,40 м куп от керамика, останки от горяло и натрупани върху купа пръст и средни и едри ломени камъни. Оградният зид от западната страна минава през средата на могилата. От гробната камера са изхвърлени навън стотици фрагменти керамика, между които и такива от тракийска култова керамика тип „Цепина“, от устия и стени на питоси и керамични дискове. По наблюденията които направихме на тези две светилища, има прилика с начина на градеж и ритуално депониране и изгаряне с гробницата от м. „Станиловец“. Повече данни за структурата на укрепените тракийски светилища и гробници, ритуалните практики ще можем да получим след пълното проучване на незасегнати от иманярите обекти.

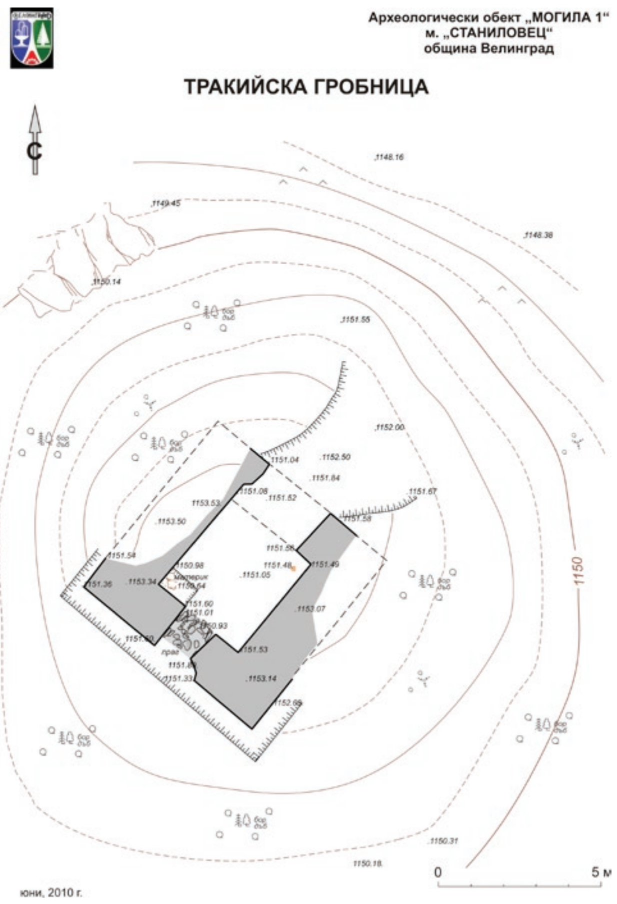
Археологически обект „МОГИЛА 1“
м. „СТАНИЛОВЕЦ“
община Велинград
ТРАКИЙСКА ГРОБНИЦА
С
1150
юни, 2010 г.
0
5 м

Обр. 2. План на гробницата.

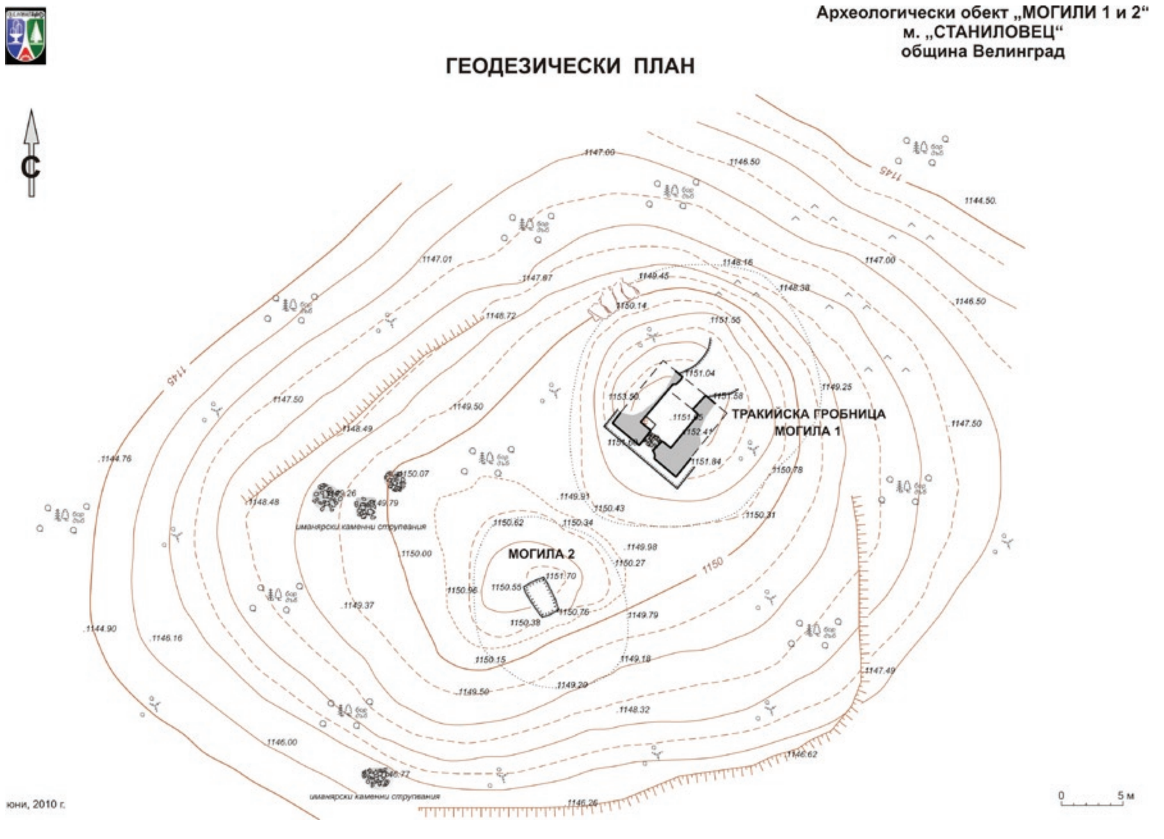
Археологически обект „МОГИЛИ 1 и 2“
м. „СТАНИЛОВЕЦ“
община Велинград
ГЕОДЕЗИЧЕСКИ ПЛАН
С
ТРАКИЙСКА ГРОБНИЦА
МОГИЛА 1
МОГИЛА 2
иманярски каменни струпвания
1145
1150
юни, 2010 г.
0
5 м

Обр. 3. Геодезически план на могилите.

№52. КРАСТАВА МОГИЛА

Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков

Крастава могила, разположена в землището на с. Драгоданово, е с форма сегмент от кълбо върху елипсовидна основа с диаметър 38 х 42 (И-З) м и височина 4 м от С и 6,50 м от Ю. Могилата е била обект на иманярски инвазии, при една от които е извадена колесница. През 2008 г. под ръководството на д-р Георги Китов беше проучена иманярската яма в Ю периферия на могилата, в която се откри скелет от половин кон в анатомичен ред без други археологически материали.

При извършеното през август 2010 г. археологическо проучване на могилата[11] бяха направени 34 сондажа с размери 0,50 х 5,00 м и дълбочина до 1,30 м. Бяха констатирани няколко археологически структури (обр. 1). Високо и почти в геометричния център, в близост една до друга, се откриха две тризни с цели и натрошени в тях съдове и глинена лампа. Въз основа на находките може да се предположи, че ритуалните действия се отнасят към средата на II в.

В югоизточната част на Крастава могила е погребан индивид чрез трупоизгаряне във вкопана в материка едностъпална яма. Тя е с размери 1,80 х 2,90 м с дълбочина 0,80-0,95 м и е ориентирана изток-запад. Този тип съоръжения са разпространени от средата на I до края на II в. В малката централна яма е изгорено тялото на погребания тракийски аристократ. Вероятно е било положено върху дървена скара, скована с железни гвоздеи, част от които са открити между недогорелите греди и по стъпалата на гроба. Кладата е била много силна, свидетелство за което са силно опечените до ярко червено стени на съоръжението. След като е загаснала, но още докато жаравата е тлеела по стъпалата на ямата са поставени гробните дарове. Сред тях са лични златни накити на знатния трак или тракийка – пластинка без изображение, предварително съзнателно сгъната и омачкана, лунула, масивна обица и пръстен с много малък диаметър на халката с гема от карнеол с изображение на пчела. Всички накити се датират в средата на I–II в. Втора група дарове образуват съдове от бронз и глина. Обединяващото при повечето от тях е, че са свързани с възлияния на течности и/или миене преди, по-време и/или след извършване на пречистващи ритуални практики. Тези предмети са две стомни и други глинени съдове, разпространени през I-II в., вретеновиден балсамарий широко разпространен в Тракия по същото време, както и три бронзови легена. Единият от легените или подносите е поставен с дъното нагоре, а другите – съответно върху дъното и трите си крака. Средният по размери, който е без украса и без дръжки, три пъти е кърпен, което говори за неговата дългогодишна употреба. Най-малкият леген/поднос е с една дръжка, като при внимателен оглед върху устието на съда се установи остатък от припой за втора, която, обаче, не е била поставена в гроба. Двата съда се разполагат между средата на I–II в. Третият бронзов леген с три крака (обр. 2), припоени за тялото, може да е бил използван като поданиптер за измиване на крака или котел. Устието на съда е хоризонтално и извива навън и надолу, като по външната страна има украса в два реда ови и перлен низ. На съда принадлежи сложно съставна дръжка с два букела, като втората липсва сред даровете. Краката на триножника са изключителни произведения на античната торевтика. Всеки от тях е релефно моделиран крилат сфинкс с по четири лъвски лапи, които са стъпили върху пиедестал. Той самият представлява масивна лъвска лапа, която е продължение и завършек на крака на съда. Чертите на човешкото лице на сфинкса са стилизирани и сумарно предадени. От краката до раменете на фигурата излизат перпендикулярни на нея крила, върху които чрез насечки и вдлъбвания са имитирани разперени пера на орел. Върху короната/диадемата, торквата на врата на сфинкса, египетската кърпа, както и по някои детайли от украсата на постамента е положено сребърно покритие. Легенът/котелът-трипод от Крастава могила е уникален за Тракия не само през римската епоха, но и през цялата втора половина на I хил.пр.Хр. От публикуваните в литературата подобни съдове най-близо по форма на тялото, дръжките и захващането на краката до нашия се явява един екземпляр от музея Метрополитен, който е датиран в IV в. пр. Хр. Още по-близка аналогия е крак от циста (?) или стол (?) от Бритиш мюзеум, датиран през I в. По всяка вероятност

---

[1] В разкопките участваха И. Иванов, П. Петров, И. Войков, Д. Минковска, доц. д-р Г. Мавров, Н. Радионов, Й. Радева, Л. Давидков, И. Китова.

съдът е вносен. След самата кремация на тялото, при поставяне на даровете в гроба триподът е старателно загънат в кърпа, остатъци от която се намериха при разкопките.

В гроба е поставена рядък тип глинена двуфитилна лампа. Тя е имитация на двуфитилни бронзови лампи за окачване и се датира в края на I в. сл. Хр.[1]

Сред гробните дарове е било поставено дървено тоалетно сандъче, от което се откриха фрагменти от обкова и украсата. Запазен бронзов бюст, вероятно на Диана, и главичка се вписват в общата датировка на гроба – края на I–началото на II в. Извършването на кремацията се датира в началото на II в. със сребърна монета на император Траян, сечена през 103 или 104 г. в Рим.[2]

Най-много като брой са дребни глинени дарове – различни мъниста, амулети, антропоморфни фигурки, култови предметчета, към които причисляваме и сребърно огледало. Това са т. нар. „играчки на Загрей“, които са познати от много места в Тракия и в дълъг хронологически обхват от началото на ранножелязната до III в. от римската епоха.

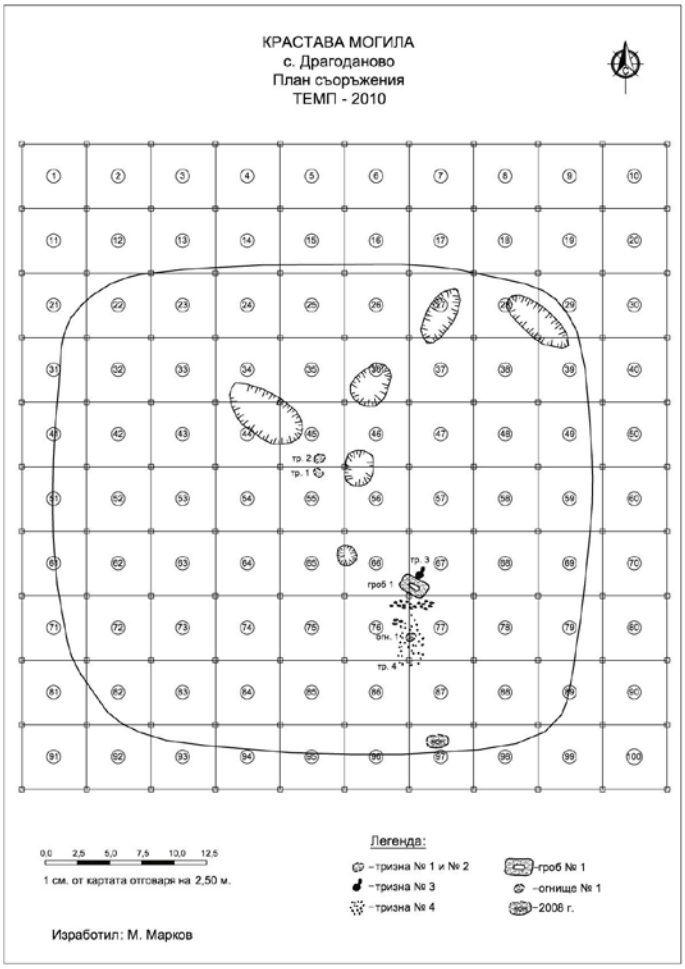

Обр. 1. План на археологическите съоръжения в Крастава могила. Автор М. Марков.

При почистване в лаборатория на едно от мънистата с форма на скарабоид и дупка за нанизване се установи, че върху плоската му страна е врязана сцена (обр. 3). Върху образното поле е изобразена права мъжка фигура, обърната в профил надясно. От торса излиза дясната ръка, която е свита в лакътя нагоре, а пръстите, неестествено дълги, са пред лицето и сочат към полумесец във фаза първа четвърт и голяма 8-лъчева звезда. Фигурата е застанала пред олтар/жертвеник. В дясната част на образното поле е изобразен жезъл. Зад гърба на фигурата е врязан голям ромб. По всяка вероятност става въпрос за жрец/маг, който гадае и предсказва по луната и звездите на нощното небе.

Този предмет е носен дълго време (повече от 2-3 века) в кожена кесийка или нанизан на връвчица, и се е предавал от поколение на поколение. Иконографията на сцената е с източен произход. Тя повтаря шаблон, чиито корени трябва да се търсят назад в хилядолетията. Най-близък паралел до някои от елементите на изображението е печатът на жреца Хашхамер от Шумер, който се датира в края на III хил. пр. Хр., както и при плоча на цар Мели-Ших от Каситската династия във Вавилон, датирана през XII в. пр.Хр. Изучаването на небето и движението на звездите във Вавилон достига равнище на точна наука, което е засвидетелствано в многобройните изображения на небесни тела върху различни паметници. До такава иконографска схема се приближава и нашият култов предмет. По-близка по време до него е керамична глазирана стела с изображение на молеща се фигура пред бог Шамаш (?), която се датира в VIII в. пр. Хр., но е отдалечена хронологически и географски от предмета, открит по горното течение на р. Тунджа. Най-близо до изображението от гроба в Крастава могила е каменен печат от неизвестно място, датиран през II-I в. пр. Хр., от аукционен каталог от Мюнхен. Във

---

[1] Благодаря на доц. д-р Александър Минчев за съдействието при датировката на лампата.

[2] Благодаря на доц. д-р Бистра Божкова за определянето на монетата.

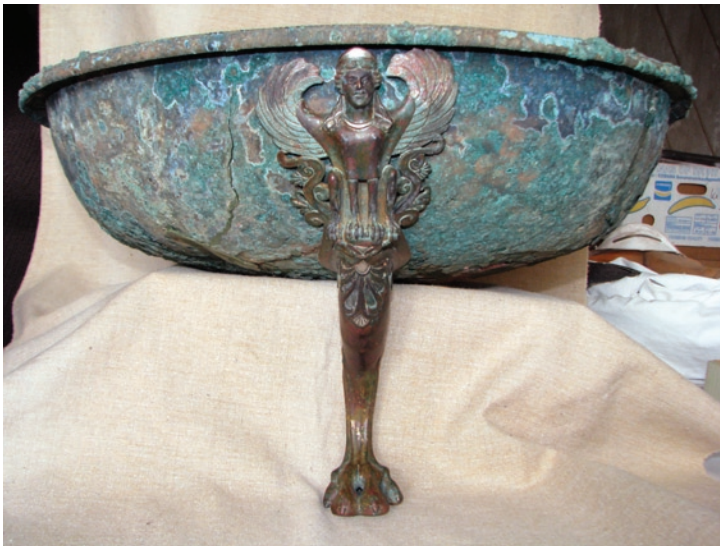

Обр. 2. Бронзов леген-трипод от Крастава могила. Сн. Н. Радионов.

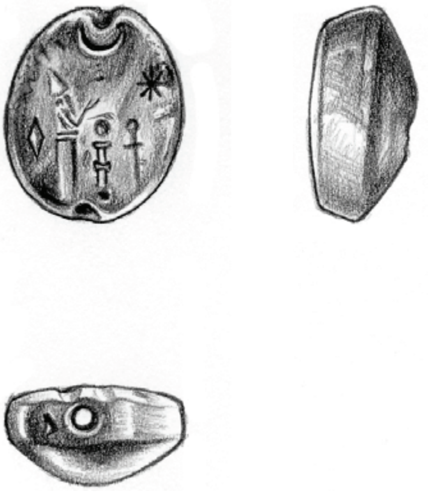

Обр. 3. Каменен амулет от Крастава могила. Рис. П. Петров.

всички случаи остава отворен въпросът къде и кога е произведен този амулет, който е предаван през поколенията дълго време.

Непосредствено след трупоизгарянето, южно от него, върху равна площадка на горното ниво на гроба с приблизителни размери 2,30 х 4,60 м са натрошени множество глинени съдове, главно купички, панички и чашки, от широко разпространените през I и II в. типове. Почти в средата на тази площ е оформено огнище, оградено с плочести камъни. След загасването на жаравата в него е поставена глинена паничка, вероятно с твърда храна (жито?), и кантаросовидно съдче с капаче, което се е търкулнало от натиска на почвата. Моето предположение е, че то е съдържало мед. След като пиршеството на тракийската знат е приключило, гробът е запълнен с трамбована почва, а мястото му е обозначено с обърната с дъното нагоре бронзова фиала с плоска дръжка с дупка за окачване на колан, означена от нас като тризна №3. Подобни екземпляри се датират от началото на I до средата на II в., което съвпада с момента на извършване на погребението.

Като цяло, гробът в Крастава могила се датира в самото начало на II в., но в него са поставени и дарове, които са се предавали по наследство и са използвани продължителен период от време (каменен амулет със сцена, златните накити, вероятно и бронзовите легени). Непосредствено след кремацията са извършени постпогребални действия в близост до ямата, свързани с пиршество и огън, както и жертвоприношение на храни за омилостивяване на боговете или духа на починалия. След засипване на гроба мястото му е обозначено с бронзова патера. Към средата на II в., почти в геометричния център на могилата, са извършени в кратък период от време ритуални действия, свързани с пиршество, след които насипът е окончателно завършен.

Костният материал от гроба е силно горял и почти липсва, поради което антропологически анализ е невъзможен. Като се има предвид, че от най-дълбока древност религия, магия, медицина, астрономия и астрология се преплитат, възможно е човекът, заради когото е издигната толкова голяма и видна отдалеко могила да е можел да гадае и предсказва по небесните тела. Дали това не е най-ранното изображение, намерено в Тракия, на учен астроном или астролог?

След проучването могилата е възстановена в първоначалния ѝ вид.

№53. РУСЧОВА МОГИЛА

Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков

В края на август и началото на септември 2010 г. беше проучена Русчова могила, разположена в землището на с. Трапоклово, южно от пътя София-Бургас. Тя се намира в запустяло лозе, чието изкореняване и риголване е предстоящо. След очистване на трънитe и храстите от повърхността ѝ се установи, че тя има три стари иманярски изкопа, а в процеса на проучване беше установен на място иманярски шиш с дължина 3 м. Разкопките се проведоха под ръководството на Диана Димитрова – НАИМ-БАН, със заместници Николай Сираков от РИМ-Сливен и Мирослав Марков от РИМ-Монтана. В проучването взеха участие Иван Иванов, Петър Петров, Иван Войков, Дорина Минковска, д-р Георги Мавров, Николай Радионов, Йорданка Радева, Любомир Давидков, Ирина Китова.

С цел да се провери наличието на археологически структури на повърхността на могилата бяха направени 24 сондажа на ръка с размери 0,50 х 5,00 м. Достигнатата в тях дълбочина варира от 0,90 до 1,20 метра. Чрез тях в южната половина на насипа бяха засечени две гробни ями и една тризна (обр. 1) на неголяма дълбочина под повърхността на могилата (обр. 2).

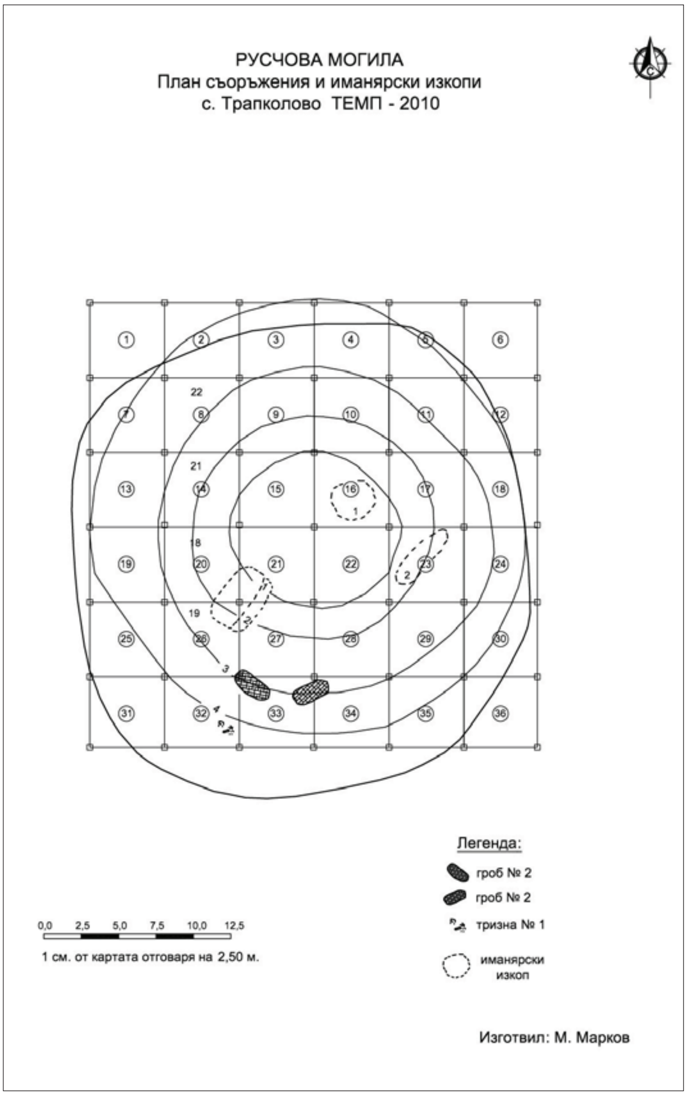

Обр. 1. План на археологическите структури в Русчова могила. Автор М. Марков.

Погребението в първия гроб е извършено чрез трупоизгаряне намясто в едностъпална яма с неправилна правоъгълна форма. Тя е ориентирана И-З с леко отклонение на Ю и има размери 1,40 х 2,70 м, като дълбочината ѝ варира между 0,20 и 0,50 метра от различните страни. Ямата е небрежно и набързо направена. Гробните дарове са поставени върху С и Ю стъпало и в СИ ъгъл. Те се състоят главно от глинени съдове, широко разпространени в Тракия и характерни за I-II в. (Кабакчиева 1983: 1 сл.). Сред даровете се откроява сребърен пръстен (обр. 3). Той е изработен от тел с обло сечение с изтъняващи и разминаващи се краища, които завършват с по 5-6 намотки около халката на пръстена. На мястото, където се пресичат краищата, телта е сплескана. Като допълнителна украса върху тази зона е нанизана сребърна брадвичка, фланкирана от двете страни с по една двойна спирала с пъпка в средата. В гроба е поставено и желязно ножче. На няколко места в ямата на купчинки се откриха почти напълно изгорели човешки кости. Липсата на достатъчно материал не позволява да се направи антропологически анализ. Като цяло гробът се датира във втората половина на II в.

На около 1,50 м на З от първия беше открит втори гроб, отново в южната част и на 0,90 м под повърхността. И тук ритуалът е трупоизгаряне намясто в яма с

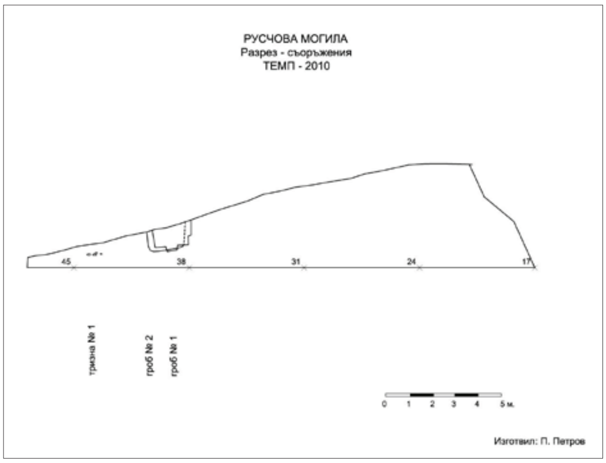

Обр. 2. Разрез на Русчова могила със съоръженията в нея. Автор: П. Петров.

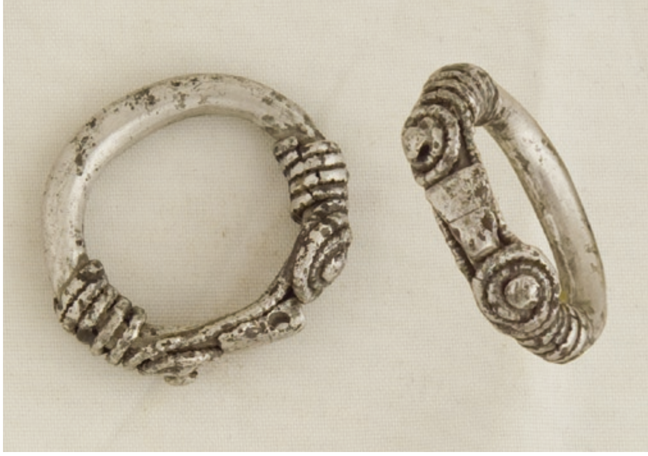

Обр. 3. Сребърен пръстен от гроб №1 в Русчова могила. Сн. Ст. Христов.

неправилна правоъгълна форма с размери 1,50-1,60 х 2,70 м със запазена височина на стените, който варира от 0,05 до 0,50 м. Стените са недобре опечени, което подсказва, че огънят е бил слаб. Костните остатъци след кремацията на тялото са малко и антропологически анализ не може да се направи. Даровете са много бедни. На няколко места се откриха фрагменти керамика от различни съдове, от които в лабораторна обстановка можаха да се възстановят частично, но с цели височини 5 броя. Въз основа на тях гробът се датира в началото до средата на II в.

В самата Ю периферия и на 0,50 м под повърхността на могилата беше открита ритуална площадка с неопределима форма и неясни граници. Приблизителните ѝ размери са 1,30 х 2,00 м. Върху тази площ върху подложка от дребни чакълести камъчета е било поставено тоалетно сандъче с напълно изтляла дървена част, както и малко количество фрагменти от натрошени съдове, от които не може да се възстанови цял предмет. От сандъчето са останали корозирали бронзови късове от обкова и украсата. Елементите наподобяват изключително някои от централния гроб в могила 4 и могила 7 при Чаталка (Буюклиев 1986: 78, обр. 176; 90, обр. 367). Сред тях се откроява апликация – бюст на жена, която има доста сходни черти с бюста на Диана от Крастава могила. Въз основа на точната датировка на гроба в Крастава могила (Димитрова 2011: 46; Димитрова, Марков, Сираков в този сборник) може да се предположи, че ритуалната площадка се датира също в началото на II в., като тоалетното сандъче наподобява разпространени през I в. в Тракия екземпляри.

Освен двата гроба и тризната, които са на различни нива близо до повърхността на насипа, при достигане на материка не беше установено централно погребение. Проучените от нашия екип археологически структури, очевидно, са вторични. В такъв случай остава неясно защо или за кого е била издигната Русчова могила.

След приключване на разкопките могилата е възстановена в първоначалния ѝ вид, доколкото това е възможно.

Литература

Буюклиев 1986: Хр. Буюклиев. Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг. – Разкопки и проучвания, XVI, София, 1986.

Димитрова 2011: Д. Димитрова. Погребални практики в Крастава могила, Сливенско. – В: Българска археология 2010. Каталог към изложба. София, 2011, 44-47.

Димитрова, Марков, Сираков тук: Д. Димитрова, М. Марков, Н. Сираков. Крастава могила. – АОР за 2010 г., София 2011.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева. Типология и хронология на глинените червенолакови паници от Тракия (I-IV в.). – Археология XXV, 1983, 4, 1-12.

№54. МОГИЛА №1 В ЗЕМЛИЩЕТО НА ВРАЖДЕБНА, СОФИЯ. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ 2010-2011 Г.

Момчил Кузманов, Диана Гергова, Николай Дерменджиев, Васил Мутафов, Асен Радев, Антония Елазарова, Илиян Катевски

Могила №1 в обект „Търговски парк“ се намира в терен, собственост на фирма „К енд К ЛТД“ ООД в местността „Османската могила“ и местността „Доло“, землището на Враждебна, р-н „Кремиковци“ и в близост до с. Кривина. Могила №1 е с видими размери: вис. – 1 м., диам. – 35-40 м. В центъра ѝ имаше голяма иманярска дупка с дълбочина 5 м. Върху могилата е предвиден строеж на сгради към търговския парк. Заради това беше необходимо извършването на спасително археологическо проучване, което да установи характера на съоръжението и да разкрие евентуални археологически структури и артефакти. Осигурено беше финансиране от инвеститора – фирма „К енд К ЛТД“ ООД. Проучването беше осъществено през м. октомври-ноември 2010 г. и февруари 2011 г.

Осъществено беше геофизичното изследване – от инж. И. Катевски, според което в могилата няма монументално архитектурно съоръжение. В няколко участъка на източната и южната периферия на насипа са констатирани аномалии, тълкувани като възможни ями, огнища, или гробове.

Археологическите разкопки бяха извършени в четири основни сектора по посоките на света, с оставени контролни ребра-профили С-Ю и И-З. При проучването се установи, че в могилата няма централно съоръжение, а ситуациите и гробовете са разположени към периферията, най-вече на ЮИ сектор (обр. 1). Откриха се многобройни фрагменти керамика, основно работена на колело, с червен цвят; по-малко черна, кафява и сива, работена на ръка. В повърхностния слой бяха открити и множество безформени железни фрагменти, които обаче по-вероятно са останки от модерната обработка на земята.

До момента в могилата са разкрити 6 „клади“ – структури с опалена пръст, въглени, горели кости, керамика и други материали. 4 от тях са разположени в дъга в ЮИ сектор, 1 (№1) – в СЗ сектор, и една подобна структура (№5), но без кости – в СИ сектор. Те са на сравнително малка дълбочина – 20-40 см. от съвременната повърхност. Отухлената пръст в тези структури ясно свидетелства за горене на място. В същото време, откритите горели кости и въглени са в сравнително малки количества и не съответстват на очакваното, в случай че е извършвана кремация на място. Откритите материали – керамика и накити, са с работна датировка III-IV в. (обр. 2).

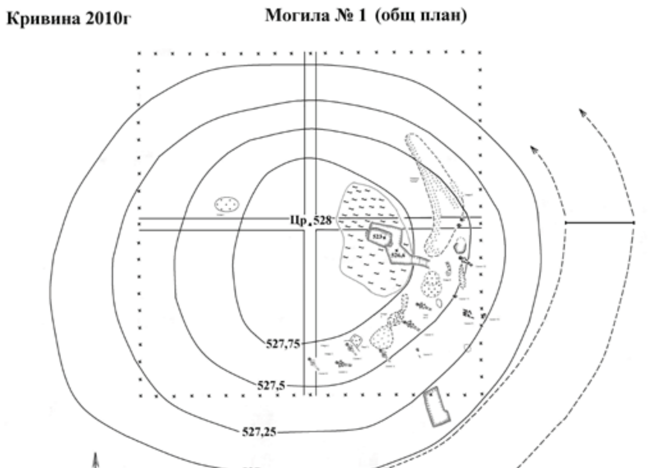

Обр. 1. План на могилата с проучените ситуации.

В различни участъци на насипа се наблюдават също така многобройни струпвания на керамика, въглени и следи от разбити огнища, които вероятно са били в могилния насип, но са разрушени при земеделската обработка на земите в съвременната епоха.

Насипът в централната част на могилата е глинест, силно трамбован, и вероятно е представлявал глинена платформа (с лек наклон на изток), която е била елемент от цялостното съоръжение. Вероятна интерпретация е, че платформата е служела като място за заупокойни експозиции на трупове, а останките впоследствие са полагани в „кладите“, регистрирани в могилния насип. Възможно е също да става дума за изгаряне на костите на починалите отстрани на „глинената

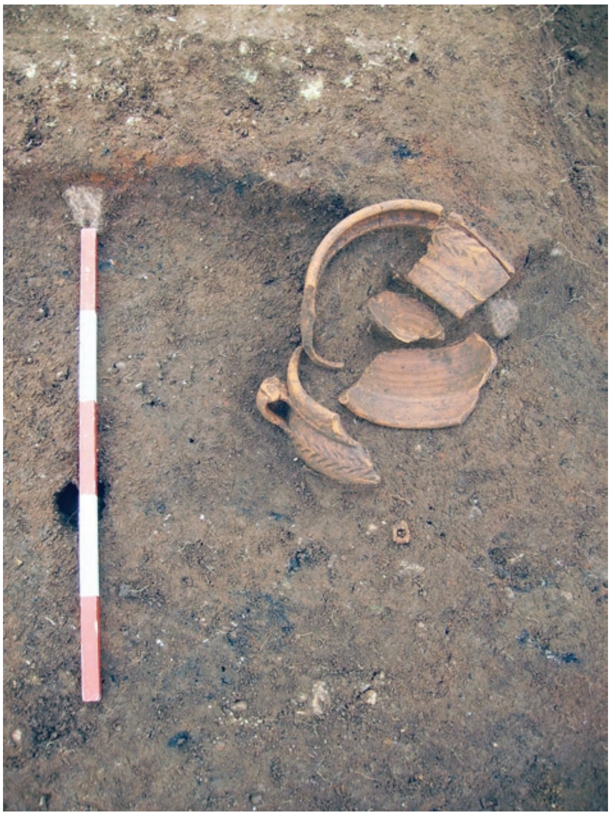

Обр. 2. Купа, използвана за урна.

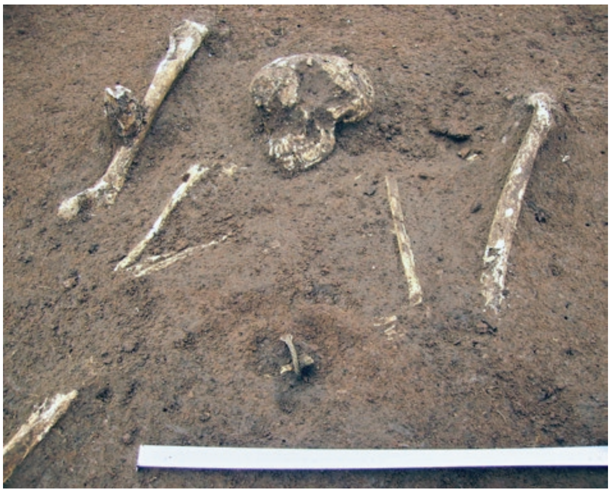

Обр. 3. Скелет с разкрита гривна на ръката и частично нарушен анатомичен порядък.

платформа“, след което останките, в повечето случаи, са били събирани и отлагани, може би в плосък некропол. Появи се и предположението, че пепелта от костите на покойниците е била разпръсвана над водите на протичалата някога наблизо река Искър.

В източната половина на насипа се проследява слой, наситен с дребни речни камъни. Отсъствието на такъв слой в западната половина говори за неговото умишлено натрупване – за укрепване на могилния насип или като подложка на платформата за експозиции или кремации, съгласно горната хипотеза.

Наблюденията на терена и геофизичното проучване установиха също така наличието на голям околомогилен ров. Той беше проучен и със сондаж. Средата на рова е отдалечена от ЦР на 25,4 м (= радиус на окръжността). При това положение обиколката на центъра на рова е 160 м, а приблизителната кубатура на изгребания материал е ≈ 500 куб.м – толкова, колкото е обемът на насипа на самата могила (с диаметър 20 м и средна височина 0,8 м).

Наблюденията върху „профила“ на иманярската яма, както и в сондажа на околомогилния ров, показват, че под грунтовия слой пръст, върху който е издигната могилата, има плътен слой речен нанос с дребни камъни и чакъл. Вероятно камъните в източната половина на насипа са добити при изгребването на рова.

Може да се допусне, че основната причина за инвазията на „иманярите“ не са евентуалните археологически материали в могилата, а очакването да намерят златоносни частици („златинки“) и регистрацията на „цветен сигнал“ точно в центъра на тази „глинена платформа“.

Също в ЮИ сектор, в непосредствена близост до „кладите“, се разкриха и погребения с трупополагания. Те са разположени в периферията на сектора (от реброто С-Ю до реброто И-З), на дълбочина 70-80 см. До момента са разкрити 12 скелета. Повечето от тях са инхумации по гръб, в изпънато положение, с глава на З-СЗ. Степента на запазеност обаче не е равномерна. Скелети №2, 3, 4, 5, 9, 12 са относително добре запазени, в анатомичен порядък; докато №1, 5, 6, 11 са силно изтлели и са запазени само отделни кости. При №10 беше открит с черепът и костите струпани на купчинка – вероятно препогребани в торба, а до главата на №9 бяха раркрити бедрени кости, вероятно от друг индивид (обр. 3). Повечето от инхумациите бяха без никакъв инвентар, но имаше и такива с накити – пръстен, гривна и обица, с работна датировка X-XII в. Това, както и начинът на полагане, дава основание да приемем, че през Средновековието ЮИ периферия на могилата е използвана за некропол от християнското население.

Предварителните резултати от геофизичното и археологическото проучване показват, че Могила 1 в район Враждебна е надгробен и ритуален паметник, издигнат от древните траки през Римската епоха (III-IV в.) и използван вторично през Средновековието (X-XII в.).

При по-нататъшните работи се очаква да се проучи останалата част от периферията на насипа. Предстои също довършване обработката на материалите, консервация и реставрация на находките и анализ на данните за получаване на цялостна информация за характера, датировката и други особености на паметника.

№55. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА ИЗТОЧНАТА МОГИЛА ПРИ С. КАРАНОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА ПРЕЗ 2010 Г.

Веселин Игнатов, К. Господинов, С. Борисова

На 1,3 км северозападно от с. Караново в подножието на Средна гора е разположен античен обект, добре известен в научните публикации (подробен списък на публикациите вж. Игнатов 1999). От 1976 г., във връзка със строителни дейности при прокарването на напоителен канал се провеждат археологически разкопки, които с известни прекъсвания продължават до 1998 г. Освен обекта се проучват цялостно и частично няколко надгробни могили от некропола му (Кънчев, Борисов 1981; Кънчев, Кънчева-Русева 1996).

В края на октомври 2008 г. след иманярски интервенции проведохме спасителни археологически проучвания на най-източната могила в некропола. Поради разположението си тя носи названието Източната могила. Могилата е разположена на 980 м северно от центъра на селото. Има елипсовиден план с диаметри 63-77 м и е ориентирана с дългата си ос север-юг. Висока е 11 м. През 2008 г. работихме в югоизточния сектор на могилата, където бе проучен комплекс от антична кола и скелетите на два впрегатни коня и еднааааааааа куче (Ignatov 2009). През 2009 година продължиха разкопките в източната половина на могилата. В резултат на проучванията е разкрита зидана сводеста гробница с изключително богати дарове от средата на I в.

Настоящата 2010 г. продължи проучването в три сектора на могилния насип и около откритата гробница. Достигната е дълбочина 5 м, в югозападния, северозападния и североизточния сектор, измерено от най-високата централна точка на могилата. На този етап на проучване се вижда, че могилният насип се състои от много малки могили натрупани с различна по структура и цвят пръст и обединени с натрупване на пръст между тях. Този начин на натрупване се наблюдава и при разкопаване на други големи могили (Буюклиев 1986, 9; Китов 2002, 114). Материали не се откриха. Единствено на 8 м северозападно от гробницата, на нивото на ритуалните площадки и откритите през 2009 г. два големи глинени съда (югоизточно от гробницата) се откри още един голям глинен съд, работен на ръка и захлюпен както и другите с дъното нагоре.

Проучи се част от външния каменен кожух на гробницата. Работата се извършваше бавно, поради моменталното укрепване и консервация. На дълбочина 1,10 м от нивото на горната част на гробницата се откри отъпкана площадка. Под нея се различаваха още три нива на отъпкани площадки. Върху тях на места личат следи от хоросан, дребни ломени камъни. Вероятно това са местата, където са били стоварвани камъните и бъркана варта за изграждане на гробницата. На най-горната площадка от западната страна на гробницата е нареден един ред от цели и части от неизпечени тухли, като тези изграждали свода на гробницата. До източната част на северната стена на гробницата, върху отъпканата площадка, се откриха фрагменти от голяма глинена амфора (обр. 1). Върху основата на шията, встрани от мястото, където е залепена долната част на дръжката има дипинта с червен цвят. Част от фрагментите от амфората са вградени в каменния градеж на гробницата.

Проучи се пространството под тухления под на гробницата. Тухлите на пода са поставени върху замазка от хоросан с дебелина до 5 см (обр. 2). Под замазката има пълнеж от ломени камъни с пропаднал на места хоросан между тях, със средна дебелина 1 см. Пълнежа от камъни е с височина 70 км, под камъните, насип от пръст с дебелина до 25 см.

Продължи разчистването на ритуалните площадки с начупени глинени и стъклени съдове, животински кости, въгленчета и пепел, разположени североизточно и южно от гробницата. Ритуалните действия върху двете площадки са извършвани по едно и също време, видно от фрагментите от едни и същи глинени съдове, които се намират на двете площадки. Съдовете са трапезни, предимно паници и малка част стомни. Костите са от домашни и диви животни и риби.

Допроучи се разграбения от иманярите гроб (структура 3, гроб №1). Той е разположен на 226° югозападно, на 26 м от централната вертикална ос на могилата. Погребението е извършено чрез трупоизгаряне извън гробната яма. Кремираните останки са вложени в гробна яма изкопана във вече съществуващия могилен насип. Ямата е с правоъгълна форма и има размери 2 x 1,20 и дълбочина 1,50 м. Ориентирана е по надлъжната си ос север-юг. През 2008 г при почистването на иманярската яма се откриха: златна висулка от гердан, част от костена игла?, части от тоалетно сандъче, 2 глинени стомни, фрагменти от глинен балсамарий, фрагменти от глинени червенолакови паници, каменен капак, стопилки от стъкло. От намерените съдове се реставрира стъклена купа с релефна украса. При разчистването през настоящата година се откриха още предмети – една бронзова дръжка с форма на лебедова глава захапала яйце?! – (обр. 3) (дръжки с изображения на лебеди – Кузманов 1992, 54, №438, 446 и 447), златен пръстен с врязано изображение на лист, части от тоалетно сандъче – бронзов затварач, бронзов заключващ механизъм, пластина на заключалка, бронзови халки, бронзови крачета. Намерените гробни дарове и лични вещи показват, че става въпрос за гроб на жена от края на I – първата половина на II в.

Обр. 1. Фрагменти от глинена амфора с дипинта.

Обр. 2. Тухлен под на гроб №2.

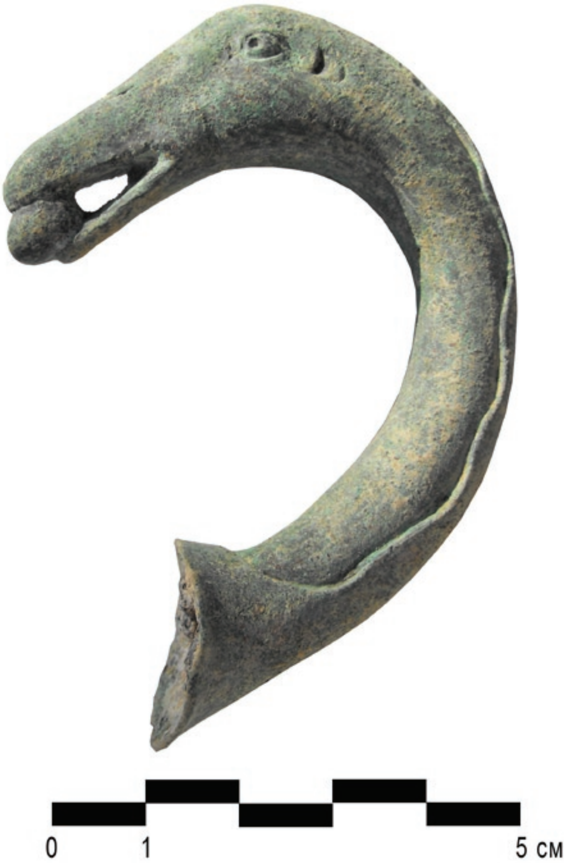

Обр. 3. Бронзова дръжка на лампа.

Литература

Буюклиев 1986: Х. Буюклиев. Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг. – Разкопки и проучвания, XVI, София, 1986, 152.

Игнатов 1999: В. Игнатов. Проучвания на античността в Новозагорско. – В: Археологически и исторически проучвания в Новозагорско, Нова Загора 1999, 57-103.

Китов 2002: Г. Китов. Могили. – В: Въведение в тракийската археология. София, 2002, 101-121.

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. Колекция на Националния археологически музей. София, 1992, 170.

Кънчев, Борисов 1981: М. Кънчев, Б. Борисов. Разкопки на надгробната „Мартева“ могила до с. Караново, Сливенски окръг. – В: АОР през 1980 г. София, 1981, 68-69.

Кънчев, Кънчева-Русева 1996: М. Кънчев, Т. Кънчева-Русева. Спасителни разкопки на Дългата могила до с. Караново. – В: Проучвания на надгробни могили в Новозагорско, Нова Загора 1996, 17-66.

Ignatov 2009: V. Ignatov. Ein römischer vierrädriger Wagen aus dem Dorf Karanovo, Bezirk Nova Zagora, Südbulgarien. – Archaeologia Bulgarica XIII, 2009, 2, 31-51.

№56. ТРАКИЙСКА КУПОЛНА ГРОБНИЦА ОТ КРАЯ НА IV ИЛИ НАЧАЛОТО НА III В.ПР.ХР. В МОМИНА МОГИЛА, С. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ

Милена Тонкова, Явор Иванов

Могилата в м. „Момина могила“ е разположена върху естествено възвишение на 1.5 км североизточно от с. Братя Даскалови. Има височина 7,5 м и диаметър 50 м. Могилният насип бе силно нарушен от иманярски изкопи. Чрез един от тях през януари 2008 г. бе проникнато в камерата на куполна гробница. През същата година бе спечелен проект с бенефициент община Братя Даскалови, по който бяха осигурени средства за археологическо проучване, консервация, реставрация и експониране на гробницата. През 2009 г. бе изпълнена частта „геофизично проучване“ от работната програма. През пролетта на 2010 г. бе извършено археологическото проучване на гробницата, а през есента – нейната консервация, реставрация и експониране (архитектурен проект: арх. Г. Пировска, арх. И. Христова; консултант: арх. д-р М. Русева).

Гробницата е разположена върху естествено издигнат терен, непосредствено на юг от центъра на могилата. Входът ѝ е на 15 м навътре от нейната периферия. Ориентирана е на югоизток/северозапад. В тази част могилата е натрупана от отделни по-малки могили от глинеста пръст, редуващи се с могили от хумус. На две места те са укрепени в основата си с големи каменни струпвания от ломени камъни. Външното струпване е с дължина 3.10 м и средна ширина 70 см. Към вътрешността на могилата бе достигната втора голяма ивица от ломени камъни, играещи роля на „броня“ непосредствено пред и над входа на гробницата. При тяхното отнемане бяха открити челните обработени каменни блокове на дромоса и квадрите от неговото зазиждане. Бяха документирани две строителни нива от разпрашен варовик (трошляк) пред зазидания вход и две огнища, както и две сечива – желязна мотика и кирко-брадва.

Гробницата се състои от дромос и камера с кръгъл план и кошеровидно засводяване (обр. 1, 2). Дромосът се намира на 2 м под могилния насип. Има дължина 3.00 м, ширина 1.50 м и максимална запазена височина 2 м. Изграден е в редова квадрова зидария, запазена до пет реда. Входът му е зазидан с квадри на суха зидария и редове от ломен камък на кална спойка. Останки от покритието на дромоса не бяха открити. Въз основа на решение на нарочна комисия на Министерството на културата, зазиждането на дромоса бе демонтирано.

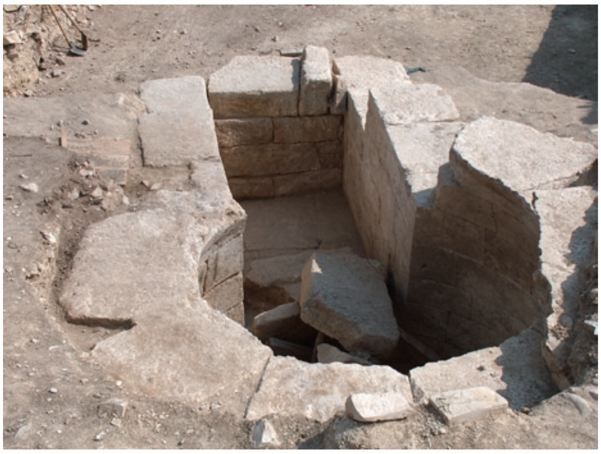

Обр. 1. Куполната гробница в Момина могила.

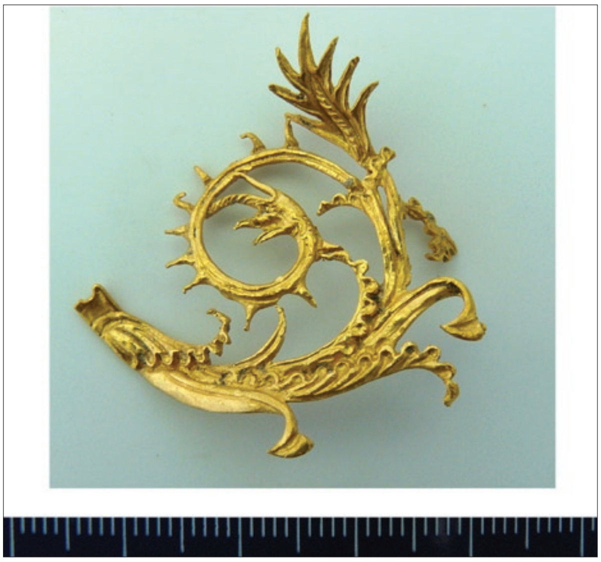

Обр. 3. Фрагмент от златна диадема.

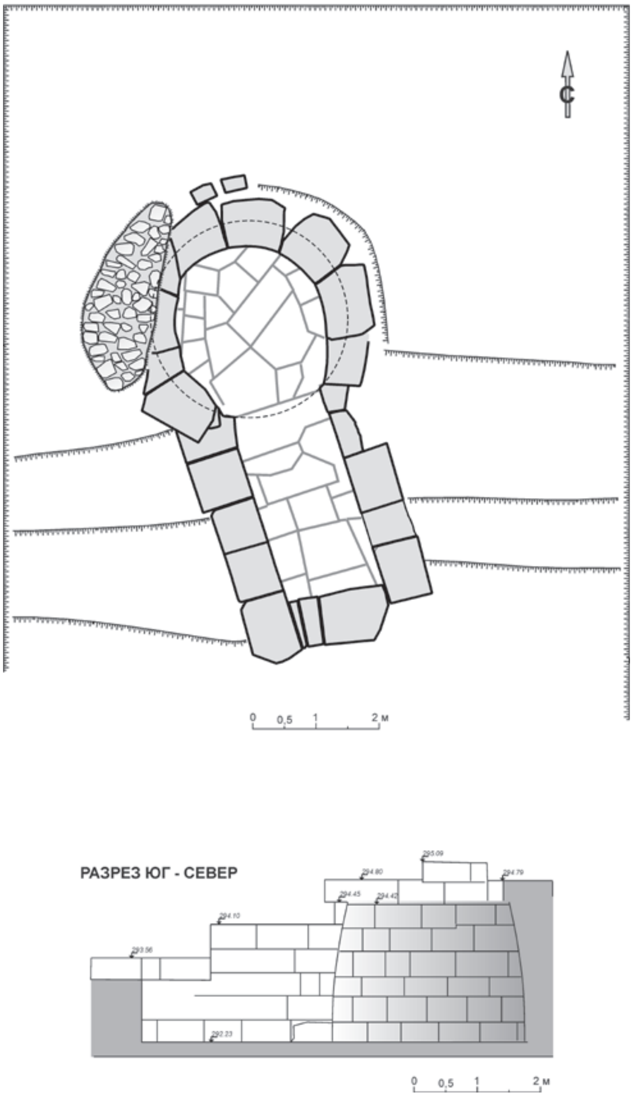

Обр. 2. План и разрез на гробницата.

Дромосът бе запълнен с пръст. При отнемане на насипа върху горните каменни плочи на източната му стена бяха открити останки от ритуални действия, свързани с вторично погребение или препогребване – части от изтлял човешки скелет, елементи от бронзов бръшлянов венец с малки останки от листенца с позлата, фрагменти от гръцка амфора, части от железни върхове на копия (?). Част от черепа на скелета, фрагменти от същата амфора и две поставени вертикално квадри попадат в жертвена яма (с дълбочина 2 м и ширина при устието 1.30 м), направена в насипа на могилата непосредствено на изток от стената на дромоса. В пръстта над дромоса бяха открити две глинени цедки, фрагментирано ойнохое с трилистно устие и други останки от ритуални действия съпътстващи засипването на гробницата.

Гробната камера е с кръгъл план с диаметър при пода 3.30 м и запазена височина 2.80 м (обр. 1, 2). Изградена е от обработени секторни каменни блокове, които оформят кошеровидно засводяване на купола, започващо след втория ред. Запазени са 7 пълни реда квадри и частично осми ред. Оформянето им е изключително прецизно и е ставало на място. Те са издялани по шаблон, след което са огладени. Използвана е техниката на сухата зидария, без спойка, като на места фугите са запълнени с много фин хоросан (или друг вид варовиков пълнеж). Завършекът на купола липсва. На пода на камерата, както и на дромоса, не бяха открити каменни блокове или други материали, които да позволят изграждането на хипотези за начина на доизграждане на покритието на гробницата. Подът на камерата и на дромоса е изграден от плътно прилепнали масивни каменни плочи. В камерата част от тях липсват. На пода на гробницата бяха открити два каменни блока, чието място в градежа на гробницата остана хипотетично. Особеност в архитектурния план на гробницата е плавният преход между дромоса и камерата без предвиден вход: квадрите в тази част са конструктивни елементи едновременно на камерата и на дромоса.

На пода на гробницата бяха открити части от амфори, от кана и от други съдове от ограбения инвентар на погребението, както и човешки кости – както в камерата, така и в дромоса. Според антропологичния анализ те са на възрастен индивид и на бебе. В дромоса бяха открити животински кости, вероятно от кон. При пресяването на пръстта от камерата бяха открити голямо количество нишки от златотъкан плат от покров или дреха, както и част от ажурна златна диадема с форма на акантов лист с волути и ластари (обр. 3) от края на IV или началото на III в. пр. Хр. (срв. Despini 2006, p. 30, fig. 28-31). Наличието на златотъкан плат и на златна диадема показва, че в гробницата е било извършено богато погребение, след което входът на дромоса е бил зазидан и допълнително укрепен с огромен насип от ломени камъни. Стратиграфските наблюдения показват, че в използването на гробницата има няколко етапа. През последния етап вероятно е извършено вторично погребение или възможно препогребване на тялото от основното погребение. За това свидетелстват еднаквите елементи от инвентара, открити на пода на гробницата и при скелета върху квадрите на източната страна на дромоса, както и в свързаната с него жертвена яма.

Въз основа на откритите находки гробницата в Момина могила може да се датира в края на IV или началото на III в. пр. Хр. Тя е първият проучен паметник на тракийската гробнична архитектура в района на Чирпанските възвишения. Най-близка в териториално отношение, а вероятно и като план (еднокамерна, куполна, с допълнително помещение), е гробницата при Розовец, община Брезово, както и гробници от Казанлъшката долина и други райони на древна Тракия (срв. Русева 2002, 52-62; Stoyanova 2011).

Литература

Русева 2002: М. Русева. Тракийска гробнична архитектура в българските земи през V-III в.пр.н.е., Ямбол, 2002**.**

Despini 2006. A. Despini. Greek Art. Ancient Gold Jewellery. Athens. 2006.

Stoyanova 2011. D. Stoyanova. Vault and dome in Thracian funerary architecture. – In: Nikolov, V., Kr. Bacvarov, Hr. Popov (Hrsg.). Interdisziplinäre Forschungen zum Kulturerbe auf der Balkanhalbinsel. Sofia, 335-355.

№57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: КАРАКОЧОВА МОГИЛА, С. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ЧИРПАНСКО

Здравко Димитров, Милена Тонкова

Тази сравнително малка могила се намира непосредствено до североизточната част на с. Братя Даскалови. Размерите на съоръжението са диаметър 20 м и височина 2,20 м, на 300 метра югоизточно от Читашката могила. По обем на насипа е поне четири пъти по-малка от нея, но проучването установи, че съдържа 10 гроба от античната епоха (обр. 1). От тях четири са с погребален ритуал „кремация“, а останалите шест са с „инхумация“.

Гроб №1 е без инвентар и е ориентиран изток-запад (християнски ритуал), той е вкопан много късно в могилата, тъй като е най-високо от всички съоръжения. Възможно е той, също както вторичните гробове от Читашката могила, да е от средновековието. Гробове №2 и №3 са също с трупополагане, но са изпълнени с великолепни гробни съоръжения. Единият е покрит от керемиди (тегули), а другият е облицован с тегули. Погребани са дете (№2) и възрастен индивид (№3). Инвентарът е богат: монети, чашки, кани, паници и други съдове. Гробове №4 и №5 също са с трупополагане и са в

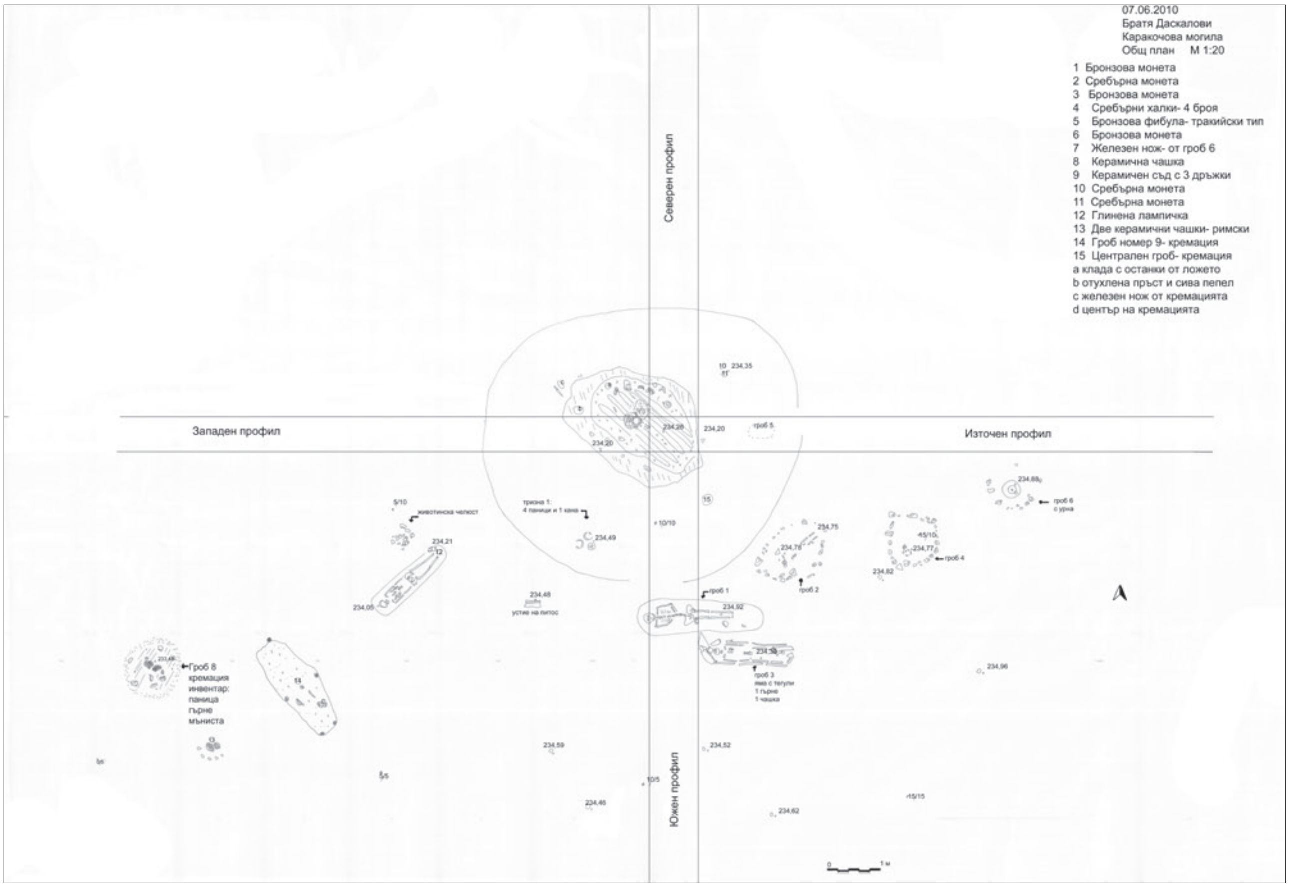
07.06.2010
Братя Даскалови
Каракочова могила
Общ план М 1:20
1 Бронзова монета
2 Сребърна монета
3 Бронзова монета
4 Сребърни халки- 4 броя
5 Бронзова фибула- тракийски тип
6 Бронзова монета
7 Железен нож- от гроб 6
8 Керамична чашка
9 Керамичен съд с 3 дръжки
10 Сребърна монета
11 Сребърна монета
12 Глинена лампичка
13 Две керамични чашки- римски
14 Гроб номер 9- кремация
15 Централен гроб- кремация
a клада с останки от ложето
b отухлена пръст и сива пепел
c железен нож от кремацията
d център на кремацията
Северен профил
Западен профил
Източен профил
Южен профил
гроб 5
гроб 6
с урна
гроб 4
гроб 2
гроб 1
гроб 3
яма с тегули
1 гърне
1 чашка
животинска челюст
тризна 1:
4 паници и 1 кана
устие на питос
Гроб 8
кремация
инвентар:
паница
гърне
мъниста
234,20
234,28
234,20
234,21
234,05
234,49
234,48
234,92
234,75
234,77
234,82
234,96
234,59
234,52
234,46
234,62
1 м

Обр. 1. Общ план на гробните съоръжения в Каракочова могила.

югоизточната четвъртина. Те имат подобен гробен инвентар, но са в обикновени ями. Гробове №6, 8 и 9 са трите гроба с кремация. Тя е била изпълнена на място, върху малки гробни ложета, след което изгорените трупове са били засипани с пръст и са били положени даровете. И при трите гроба имаме много богат инвентар – кани, чашки, паници, гробни урни, в които са били събрани горелите кости. Има и редица метални находки – сребърни обеци с разкошна украса, бронзови фибули и железни предмети – ножове, стрели, върхове на копия. В гроб №7 е погребан най-възрастният индивид. Той е положен в голяма гробна яма. До него се откриха животински кости от погребалното угощение – кости на говеда и овце. Инвентарът на погребания е също доста богат – голяма купа, паничка, цяла чашка и великолепна лампа с птича украса върху фитилника. В рамките на гроба бе открит и голям железен ключ.

Всички тези богати гробни комплекси са принадлежали на римската епоха II – IV в.сл.Хр. Хронологията бе установена на базата на бронзови монети от насипа (резултат от вкопаванията) и най-вече чрез инвентара на гробовете – керамични находки и накити (Кабакчиева 1986; Буюклиев 1986; Найденова 1985). Инвентарът на гробовете с покритие от тегули е типичен за III-IV в. Сред тях се откроява керамична лампа от гроб №7 (имитация на гръцка лампа от римската епоха, по Кузманов 1992).

Гроб №10 от Каракочовата могила представлява основното подмогилно погребение (обр. 2). То е изпълнено в идеалния център на могилния насип. Става въпрос за кремация върху самия античен терен, която след падането на кладата е била засипана, но след полагането на много и твърде богати гробни дарове (обр. 3). Дължината на гробното ложе, изгорено в кладата е 300 м, а широчината почти 2,00 м.

Върху тази площ от 6 кв.м проучихме гробния комплекс и открихме над 50 предмета, съставящи гробния инвентар. Открояват се четири типа материали:

- керамични находки – откриха се 6 цели съда, сред които най-голям интерес представлява кратеровиден съд с богата врязана украса, покриваща цялата повърхност на съда. Орнаментите са врязани триъгълници, запълнени с точки полета, начупена линия, меандри (украсата е много подобна на типа „Цепина“) от началото на II – I в.пр. Хр., с аналогии главно в Родопите – в светилището при с. Бабяк и редица обекти от Велинградско в Западни Родопи, некрополите при с. Стойките в Централни Родопи и некропола при с. Ковил, Кърджалийско (Тонкова 2008). Представители на тази група съдове са открити и в отделни обекти от долината на Марица – в късножелезни ями от селищната могила Юнаците, при разкопките на Карасура, и съвсем близо до Каракочовата могила – в насипа на намиращата се в самото село Бр. Даскалови т.н. Селската могила (срв. Тонкова, Иванов в същия том).

- железни находки – различават се накити (игли за коса, фибули), железни ножове, може би ками, други остриета;

- бронзови находки – цяла отлично запазена фибула тип Jezerine, които се датират в периода 30 г.пр.Хр. – 10/20 г.сл. Хр. (Rustoiu 1997); дребни предмети и мъниста. Само една такава фибула досега е открита в България в една от късните ями от селищната могила Юнаците (Генчева 2004), т.е. от същия контекст, от където произлизат и фрагментите с украса в стил „Цепина“.

- сребърни предмети – сегменти от голяма и прекрасно изпълнена огърлица; цяла фибула; обеци (подобни на тях има в Дакия, датирани в периода I в.пр.Хр. – I в.сл.Хр.) и др.;

- положена в кладата сребърна монета – денар на римската република (провинция Македония, отпечатан в 79 г.пр.Хр.).

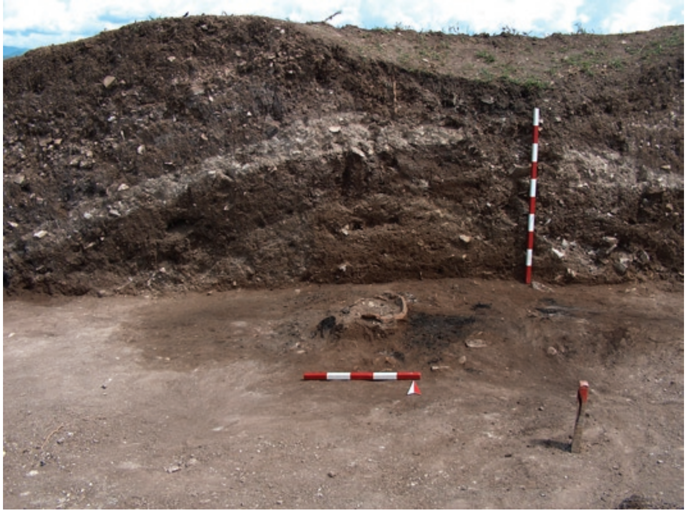

Обр. 2. Централен профил (изток-запад) с централното гробно съоръжение пред него – гроб №10, клада на място.

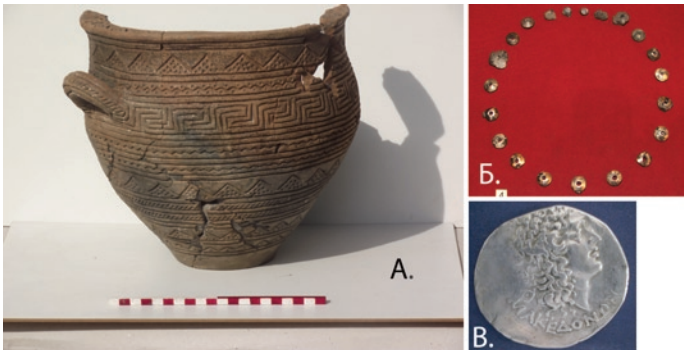

Обр. 3. Находки от кладата на гроб №10 (след 72 г.пр.Хр.): А. Кратеровиден съд с врязана украса; Б. Сребърна огърлица (21 мъниста); В. Тетрадрахма на римската провинция Македония, с името на римския квестор „Езилас“, 92-88 г.пр.Хр.

Около този централен гроб бе проучена тризна (съставена от 4 цели паници и една кана) – очевидно съдовете, участвали в погребалното угощение и едно депонирано при насипването на първичната пръст над самата кремация монетно съкровище от много редки сребърни монети – осем тетрадрахми. Според нумизматичния анализ на д-р И. Прокопов пет са от типа „тракийски имитации на тасоски тетрадрахми“, две са на римската провинция Македония (с името на квестора Езилас, 92-88 г.пр.Хр.) и последната е на северноегейската колония Маронея (Prokopov, Minkova 1998; Prokopov 2009).

На базата на перфектната стратиграфия на обекта, керамичните материали, богатия комплекс от сребърни накити (фибула, огърлица, обеци, мъниста и др.), бронзова фибула и най-вече според монетните съкровища с ясна дата, основното погребение в Каракочова могила може да се датира след втората четвърт на I в.пр.Хр. и средата на века. Периодът на разпространение на фибулата тип Jezerine прави възможно извършването на погребението да се постави малко по-късно във втората половина на I в.пр.Хр. Ясен terminus post quem е най-късната монета от съкровището, положено над кремацията в центъра. Това е най-рядката монета от групата на тракийските имитации и се датира в периода след 72 г.пр.Хр.. Според нумизматичния ни анализ това е монета, която не е влизала в обръщение.

Литература

Буюклиев 1986: Хр. Буюклиев. Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг. – Разкопки и проучвания, 16. София, 1986.

Генчева 2004. Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в.пр.Хр. до кр. на VI в. на н.е., Велико Търново 2004.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамиката от вилата при Ивайловград. – Разкопки и проучвания, 15. София, 1986.

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. Колекция на Националния Археологически музей. София, 1992.

Найденова 1985: В. Найденова. Римската вила в с. Кралев дол, Пернишки окръг. – Разкопки и проучвания, 14. София, 1985.

Тонкова 2008: М. Тонкова. Преносими олтари и съдове с украса в стил „Цепина“ от светилището при Бабяк. – В: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при с. Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 120 – 136.

Prokopov, Minkova 1998: I. Prokopov und M. Minkova. Die münzen des 2.-1. v. Chr. in der Sammlung des Historischen Museum von Stara Zagora. – In: Studia in Honorem E. Schonert-Geiss, Berlin, 1998, 565 – 579, Taf. 580-586;

Prokopov 2009: I. Prokopov. The imitations of late Thasian tetradrachms: chronology, classification and dating (a credible but not optimistic project for new die study). − Proceedings of the of the international Numismatic Congress. Glasgow. August 2009, Edinburg (Forthcoming).

Rustoiu 1997: A. Rustoiu. Fibulele din Dacia Preromana (sec. I i.e.n – I e.n.), Bucuresti 1997.

№58. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: ЧИТАШКА МОГИЛА, С. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ЧИРПАНСКО

Здравко Димитров, Милена Тонкова

Читашката могила представлява надгробен паметник от античната епоха. Разположена е в самия североизточен край на с. Братя Даскалови, на 50 метра източно от пътя водещ за селата Малък и Голям Дол. Издигната на силно денивелиран терен с надморска височина от 227 до 235 м и наклон от изток на запад, водещ към заливната тераса на Омуровска река. Стерилната основа около съоръжението е ясно видима дори на повърхността скала. Самото течение на реката е на 350-400 м на запад от Читашката могила. Директно срещу могилата, на отсрещния бряг, е регистрирано и римско село (викус), който според масовия керамичен материал се отнася към II-IV в.

Насипът на Читашката могила е висок и стръмен. Запазен е великолепно, с изключение на северната страна, където има нарушение от строителство на млекарница от 60-те години на XX в. Могилата е с диаметър 42 м и височина в центъра на съоръжението 5,80 м спрямо античния терен отдолу.

Това е една от най-големите могили в района на с. Братя Даскалови. Проучването започна с полагането на четири контролни стратиграфски профила, ориентирани по посоките на света. Те започват от върха на могилния насип, точката, която е център на планквадратната мрежа. Покрай южния и източния профил, но изцяло в югоизточната четвъртина на насипа, заложихме два сондажа. Така още в първите дни се установи, че в могилата са били вторично вкопани гробни съоръжения от средновековната епоха. Това са християнски гробове с ориентация запад-изток. Гробните съоръжения са обикновени ями, вкопани съвсем плитко – от 0,20 до 1,00-1,20 м от повърхността. Това позволи лесното разкриване и документиране на тези археологически комплекси и преминаването на проучването във фаза „работа със землекопна техника“. При изследването на могилния насип се установиха 30 вторични гроба, от които само пет имаха инвентар (гробове №3, 8, 9, 20 и 27) – те са били на млади жени от местното население през средновековната епоха. В тях се откриха много накити – 18 стъклени гривни от тънмосиньо стъкло (между 5 и 7 на една ръка), бронзови и железни гривни, бронзови обеци и висулки, дребни украшения и над 1500 миниатюрни, разноцветни мъниста от огърлици и украшения за коса. Някои от погребаните без инвентар индивиди са били положени в дървени ковчези, следи от които се откриха на терена и днес. Най-богат на материал и отлично запазен бе гроб №27 (желязна и седем стъклени гривни и над 1000 мъниста). Този гроб на млада жена бе в най-южната периферия на могилата, близо до крепидата (която тогава е била видима). Доста интересен факт, че непосредствено до гроба се разкри депониран съд от римската епоха, който не е бил засегнат от това вторично вкопаване (стомна тип „римска обикновена“ – обр. 1). Общата хронология на некропола е от края на XI-XII в.

Проучването на могилния насип установи, че той е бил насипан чрез използването на различни източници на пръст. Самото издигане на могилата е представлявало сериозна строителна дейност, тъй като насипа е изпълнен от отделни седем, на места дори осем пласта, от различна по цвят пръст (налице са жълти, бежови, кафяви и тъмнокафяви до черни структури), които след полагането им веднага са били изравнявани, отлично хоризонтирани и трамбовани – личаха отделните ивици, останали след изравняването и трамбоването на всеки пласт (отделните ивици на насипа са изпълнявани с равна височина 0,80-0,90 м).

Целият насип, изпълнен по тази „инженерна“ строителна програма е бил укрепен и задържан по стръмния наклон на запад чрез ограждането му с висока и широка крепида. Този голям ограден зид *(крепида)* е запазен най-добре от северозапад, запад и юг, докато в северната част на могилата и особено от североизток е бил най-нисък. На места крепидата е широка до 2,00-2,20 м. Тя е изградена от ломени каменни блокове, между които е насипана и трамбована пръст. От северозапад, запад и юг външната страна на крепидата е с оформено лица, като истински подпорен зид (обр. 2). В този сектор на места има запазени до два-три реда от вертикално издигнати каменни блокове (0,70-0,80 м). В останалите сектори (главно на изток)

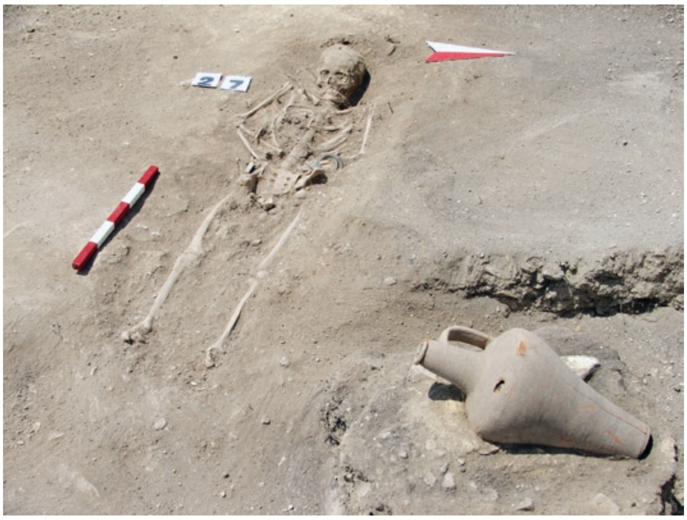

Обр. 1. Вторичен гроб №27 от средновековната епоха (XI-XII в.) и депонирана римска стомна (II-III в.) в насипа на могилата.

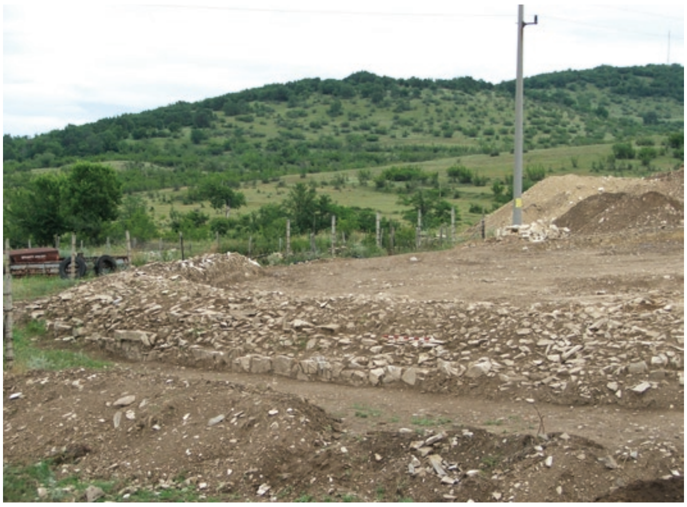

Обр. 2. Крепидата на Читашката могила – сектор „запад“.

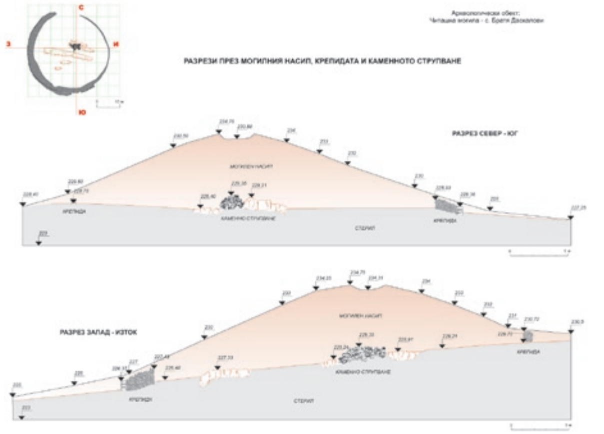
С
З
И
Ю
Археологически обект:
Читашка могила - с. Братя Даскалови
РАЗРЕЗИ ПРЕЗ МОГИЛНИЯ НАСИП, КРЕПИДАТА И КАМЕННОТО СТРУПВАНЕ
РАЗРЕЗ СЕВЕР - ЮГ
МОГИЛЕН НАСИП
КРЕПИДА
КАМЕННО СТРУПВАНЕ
СТЕРИЛ
КРЕПИДА
РАЗРЕЗ ЗАПАД - ИЗТОК
МОГИЛЕН НАСИП
КАМЕННО СТРУПВАНЕ
КРЕПИДА
КРЕПИДА
СТЕРИЛ

Обр. 3. Общ план и напречни разрези през насипа на Читашката могила – крепида и централно каменно съоръжение (автор А.Каменаров).

крепидата преминава по античния терен без да оформя лице, тъй като е по-ниска и по-тясна. Там тя се „разлива“ по терена като каменно струпване, ограждащо могилния насип.

В центъра на могилата бе открито голямо каменно съоръжение с приблизително пирамидална форма, изпълнено от ломени блокове с големи размери (обр. 3). Това съоръжение е изградено върху античния терен и след това е било покрито от първите две „ивици“ от могилния насип. Под тази своеобразна „пирамида от скални късове“ не бяха открити гробни останки, установиха се нивото на античния терен и съвсем плитко под него (0,20-0,30 м.) здравата скална основа на склона.

Около съоръжението се разкриха следи от погребални пиршества. Това са разпръснати навсякъде животински кости, три места на ясни тризни (опалени сектори от античния терен, в и около които има натрошени съдове, следи от огнищата и отново животински кости). Две от тризните са в югозападната периферия, на античния терен, близо до крепидата. Третата тризна е на няколко метра на изток от каменното съоръжение. Тя е най-голяма и до нея бяха открити четири цели съда, депонирани в античния терен. Това са амфора, дълбока купа и две плитки паници с голям диаметър и широк хоризонтален перваз на устието. Двете паници бяха открити пълни с изтляло жито. Всички съдове са от типа „сива римска керамика“ като абсолютно подобни виждаме в Халмирис, Августа Траяна, Улпия Анхиало (непубликувани). Те бяха открити вкопани в античния терен, до самата скална основа.

Каменното съоръжение в центъра, както и цялата Читашка могила очевидно трябва да се интерпретират като символичен гроб (кенотаф) на местен тракийски аристократ.

Основното издигане на могилата е било изпълнено през римската епоха – края на II / началото на III в.сл.Хр. Тази хронология ние установихме чрез стратиграфските данни, масовия керамичен материал (в целия насип и най-вече в най-долните му, ненарушени нива), откритите в центъра на терена, под могилния насип, каменно съоръжение и свързани с него депонирани четири цели съда. От съществено значение за датировката на това централно съоръжение е бронзова монета, положена до него, най-вероятно като „харонов обол“. Това е монета на Криспина, съпруга на император Комод в периода 178-182 г., кратък хронологичен отрязък, който се явява terminus post quem за издигането на централното каменно съоръжение, огромния могилен насип над него и масивната крепида, която освен, че укрепва могилата чисто конструктивно, най-вероятно е изпълнена и като реализация на идеята за затварянето на целия символичен комплекс като култово пространство.

№59. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА „СЕЛСКАТА МОГИЛА“ В С. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ

Милена Тонкова, Явор Иванов

Селската могила се намира на десния бряг на Омуровска река в югоизточния край на с. Братя Даскалови. Могилата е с височина 6,5 м и диаметър 40 м. Проучванията продължиха четири месеца с 30 работника, бе използвана и земекопна техника.

Селската могила е сложен археологически комплекс. Натрупана е през римската епоха, като в насипа ѝ бяха открити находки от различни епохи: Централен гроб не бе открит. В горната част на насипа бяха проучени 166 гроба от некропол от XVII-XIX в. (обр. 1). Насипът ѝ е наситен с преотложени материали от селище от късния неолит (култура Караново IV), които са смесени на места с преотложени материали от селище/светилище от елинистическата епоха. В няколко концентрации в насипа, без връзка с гробно съоръжение или останки от поменални обреди, бяха открити 9 цели съда от римската епоха (II-III в.). Това е времето на създаване на могилата. Под могилния насип бе документиран наносен пласт с дебелина 0,50 м от разливите на реката. Това е и вероятната причина за загиването на селищата, от които е взета пръстта за натрупване на могилата. Под наносния слой, в източната периферия на могилата бяха проучени деструкции от къснонеолитна постройка. Под самата могила не бяха открити други структури. Въз основа на този факт бе формулиран извода, че неолитното селище се е развивало към реката. На същия терен е имало по-късно селище или светилище от елинистическата епоха. С материали от двете селища е натрупан могилния насип.

Обр. 1. Селската могила с християнски некропол в горната част на насипа.

В насипа на могилата от 0,20 м до основата ѝ, бяха открити голямо количество преотложени находки от намиращо се наблизо праисторическо селище: стотици фрагменти от съдове, богато украсени с врязани и инкрустирани орнаменти, оръдия на труда от камък и кост, 44 антропоморфни (обр. 2а) и зооморфни идола, орнаментирани „възглавници“ и др. Те се отнасят към последната фаза на Късния неолит, култура Караново IV (срв. Николов 2006). Няколко от късовете отухлени мазилки са с украса от меандровидни орнаменти, усукан шнур и др.

Праисторическите материали са смесени на места с фрагменти от съдове от елинистическата епоха: от кани, от амфоровидни съдове, от паници, леканета, питоси. Те принадлежат на времето от III до I в.пр.Хр. Най-значителната находка е горна част от кана със сив цвят, върху която има графит с надпис ΣΕϒΘΟϒ От другата страна на шията на каната има издраскан пентаграм. По палеографски особености надписът може да се сравни с надписа върху монетите на Севт III, както и върху шлема и два съда от гробницата в могилата Голямата Косматка край Казанлък (срв. Китов 2005, 67-95). Каната с графита определя долната граница на керамичния комплекс, а от тук и на селището, от което са взети преотложените материали в насипа на Селската могила. Горната хронологическа граница се определя от характерни форми на кани и паници, както и от фрагменти от съдове с украса в стил „Цепина“ от периода II-I в.пр.Хр.

В югоизточния сектор на могилата, бяха открити седем керамични и два бронзови съда. На дълбочина 4,9-5 м от върха на могилата и на около 2 м от повърхността, бяха открити два съда, положени в могилния насип на 1,10 м един от друг. Съдовете са стомна с червенолаково покритие и купа на високо столче с врязана украса с две прилепнали към тялото дръжки (обр. 2б). В нея бе открита кантаросовидна чаша. В друг участък на насипа бяха открити паничка и кантарос, както и бронзово ойнохое и паница. Съдове не могат да се свържат с конкретна археологическа структура. Те се датират в периода от края на II или първата половина на III в. Подобни са открити в Чаталка, вила Армира и др. (срв. Кабакчиева 1986). Може да се предположи, че те са следа от ритуални дейности, съпътстващи съоръжаването на могилата.

В горната част на могилния насип (до дълбочина 1,70 м) в югоизточния и югозападния сектор на могилата бяха проучени 166 гроба от християнски некропол от XVII-XIX в. Част от гробните ями се застъпват в дълбочина. При някои от тях е документирано дървено покритие. Скелетите са положени по-гръб с изпънати долни крайници, горните крайница са кръстосани в областта на таза, черепите са на запад. Единични са случаите на двойни погребения, често е документирано препогребване. В голям брой от гробовете са открити дарове, най-често накити: бронзови висулки-копчета със сферично тяло и кукичка, обеци и надушници, бронзови и сребърни пръстени с врязани изображения, бронзови орнаментирани коланни пластинки (обр. 3) и пафти, гердани от стъклени мъниста. Срещат се пробити монети, вероятно от прочелник или други украси, както и такива използвани като харонов обол. Част от тях, според нумизматичния анализ на доц. д-р Д. Аладжова, са от времето на султан Махмуд II (1808 и 1839) и от времето на султан Абдул Меджид (1839–1861). Повечето накити намират паралели в ювелирни изделия от XVII-XVIII в. (срв. Георгиева 1961; Сотиров 1984; Петрунова 2006; Караилиев 2004/2005) и по-късно в ювелирната мода на Възраждането.

В източната периферия на могилата, под могилния насип и под наносния слой, бяха документирани деструкции от глинобитно жилище: петно отухлени мазилки с неправилна форма и диаметър около 5 м. В западната част има останки от пещ или огнище. Сред деструкциите бе открит цял съд, според който постройката се отнася към късния неолит (култура Караново IV). Тя вероятно принадлежи на селището, от което е взета пръстта за натрупване на могилния насип.

2a
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
2b
17 см

Обр. 2.а. Антропоморфен идол от късния неолит (Култура Караново IV); б.Червенолаков съд от II-III в.

Обр. 3. Бронзова коланна а пликация от гроб 133 от XIX в.

Литература

Георгиева 1961: С. Георгиева. Българските средновековни накити. – Археология, 1961, 1, 4-10.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамиката от вилата при Ивайловград. – Разкопки и проучвания, 15. София, 1986.

Караилиев 2004/2005: П. Караилиев. Бронзови накити от землището на с. Гипсово, община Раднево. – ИМЮБ, XXI, 2004/2005, 114-120.

Китов 2005: Г. Китов. Долината на тракийските владетели. Варна, 2005.

Николов 2006: В. Николов. Култура и изкуство на праисторическа Тракия. Пловдив, 2006.

Петрунова 2006: Б. Петрунова**.** Накити от некропола до с. Неделково, Трънско. – В: Приноси към българската археология. София, 2006, 189-201.

Сотиров 1984: И. Сотиров. Чипровската златарска школа. София, 1984.

№60. ШИРОКО ОБХВАТНИ ГЕОМАГНИТНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ИНФРАСТРУКТУРНИ ОБЕКТИ ПРЕЗ 2010 Г.

Никола Тонков

Извършените през последните години геофизични проучвания на няколко напълно различни по своя характер и датировка археологически обекти дадоха отлично потвърждение на един факт, в който вече все повече археолози се убеждават. Нуждата от покриването на възможно най-големи площи, включително такива, които едва ли ще бъдат обект на разкопки в обозримо бъдеще В това отношение полезни може да се окажат не само предварителните проучвания, с цел регистриране на съществуващи археологически останки за насочване и планиране на разкопките, но и тези, извършени след тях. Това в най-голяма степен важи за спасителните разкопки по инфраструктурни проекти и по трасетата на бъдещите магистрали или газопроводи. При тях археологическите проучвания са ограничени в един тесен коридор с максимална ширина до 40-50 м и дължина до няколкостотин метра. Очевидно това е обстоятелство, което не позволява пълноценната интерпретация на документираните археологически ситуации. Ето защо, чрез едни широкообхватни геофизични проучвания разкриваните археологически структури могат да бъдат поставени в техния естествен пространствен контекст.

В това отношение геомагнитните изследвания предлагат най-бързото проучване в сравнение с различните други геофизични техники. Те регистрират широк спектър от структури – подложените на нагряване, като пещи и огнища или глинобитни постройки, загинали при опожаряване, но също и негативни структури, като ями и ровове. Освен в случаите, когато са изградени от силно магнитни материали, магнитометрите реагират по-слабо на каменни основи на стени, въпреки че и в този случай успешно ги регистрират.

Обект 5, ЛОТ 2, АМ
„Тракия“ при с. Сърнево

Първоначалните геофизични изследвания на обекта бяха извършени през 2008 г. непосредствено преди началото на сондажните археологически проучвания и беше покрита цялата площ на обекта в рамките на сервитута на магистралата – 250 х 40 м, или общо 10 дка. Геодезичната мрежа беше ориентирана по оста на магистралата, т. е. отклонение от 10^g от севера. Гъстота беше 8 точки на квадратен метър или профили през един метър с точки по профилите през 25 см. В резултат на проучванията бяха регистрирани множество положителни магнитни аномалии с нисък интензитет (до до 5-10 nT) и малки размери в план (до 2-3 кв. м), като преобладаващата част бяха разположени в източната половина на площта (обр. 1). Някои от тези аномалии тези бяха про-

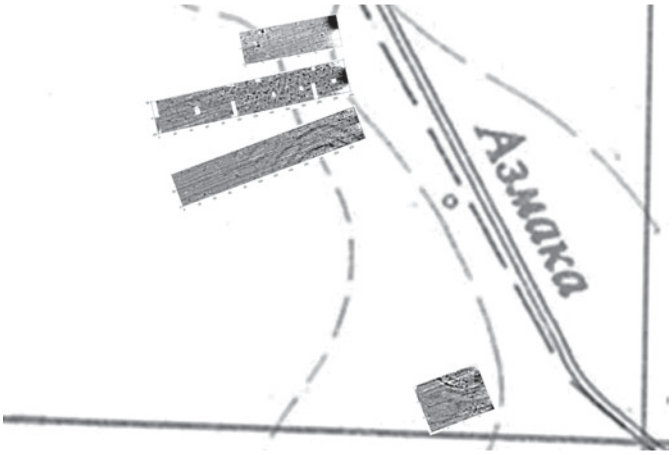

Обр. 1. С. Сърнево. Карти на вертикалния градиент на магнитното поле на проучените площи.

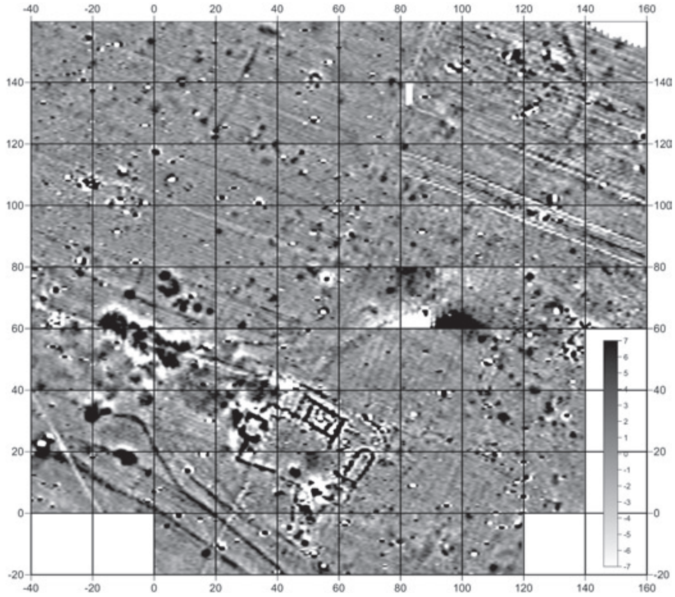

Обр. 2. С. Скобелево, западен участък. Карта на вертикалния градиент на магнитното поле.

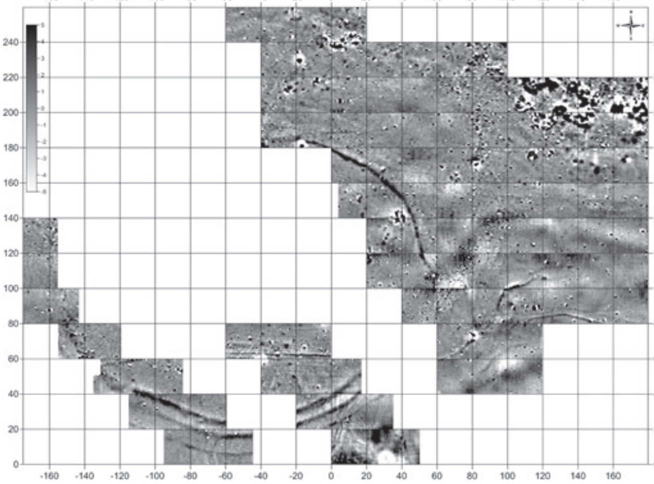

Обр. 3. С. Ябълково. Карта на вертикалния градиент на магнитното поле.

верени с археологически сондажи. Всички те се оказаха предизвикани от малки негативни структури съдържащи отухлена при изпичане глина. Структурите произлизат от късния неолит, късната желязна и римската епоха (Тонкова, Караджинов, Тонков 2009). Тъй като на големи площи около трасето на магистралата се наблюдаваше наличието на керамика от същите епохи, беше решено геофизичните проучвания да бъдат разширени през пролетта на 2010 г. Обхванати бяха два участъка северно и южно от сервитута на магистралата с обща площ от 15 дка. План квадратните мрежи на двете площи не бяха директно продължение на тази по сервитута, а бяха привързани една към друга с високоточни GPS координати, като бяха ориентирани така, че да се покрият най-пълно подходящите за проучване към момента на измерванията селскостопански площи. В северната площ подобни на регистрираните вече аномалии почти не бяха детектирани. Затова пък, в южния сектор бяха регистрирани две или три концентрични линейни аномалии. Очевидно става въпрос за ровове. В същото време концентрацията на малките положителни аномалии с ниска интензивност се повишава.

Беше проучена и още една площ от около 5 дка, разположена на около 350 м южно от магистралата. На това място се наблюдаваше концентрация от неолитна керамика, синхронна с тази от трасето на магистралата. Мрежата на проучване беше ориентирана, така че да може да се покрие възможно най-голяма площ свободна от селскостопански култури, като беше привързана с високоточни GPS координати. За съжаление, поради наличието на високи селскостопански култури и голям напоителен канал, не беше възможно покриването на цяла площ, на която се открива керамика. Беше регистрирана югоизточната част на, най-вероятно, неолитно селище с овални очертания в план и няколко отделни жилищни постройки.

Обект 15, ЛОТ 3, АМ „Тракия“ при с. Скобелево

Първите геомагнитни измервания на обекта бяха извършени непосредствено преди началото на археологическите разкопки в началото на май 2009 г. Геодезичната мрежа беше ориентирана по трасето на магистралата, т. е. 20^g отклонение от севера. Беше покрита цялата площ от 19 дка в рамките на сервитута на магистралата. В резултата в западната част на обекта беше регистрирана голяма сграда с размери от порядъка на 40 х 30 м (обр. 2), разкрита по-късно при разкопките. Аномалиите предизвикани от стените на сградата достигаха до 25-30 и повече nT. На запад и на изток от нея също бяха регистрирани аномалии, очевидно предизвикани от човешка дейност в античността, не толкова добре изразени. За да се изгради по-ясна представа за средата, в която се разполагат откритите археологически структури геомагнитното проучване беше разширено с още над 100 дка от двете страни на магистралата. Измерванията бяха проведени при четири отделни кампании през 2009 и 2010 г. Те установиха, че подобни археологически структури съществуват на север в цялата проучена площ, което позволи на археолозите да интерпретират проучвания обект като селска агломерацията (коме, викус).

Раннонеолитно селище на АМ „Марица“ при с. Ябълково

Първите геомагнитни проучвания на обекта бяха проведени месец септември 2009 г., след като археологическите разкопки вече бяха започнали. Те бяха разкрили на една голяма площ различни структури датирани в раннонеолитната епоха. Освен това на целия обект с машини е бил отнет повърхностния почвен слой, като пръстта беше натрупана на големи купчини от двете страни на сервитута на магистралата. Ето защо първоначалното геофизично проучване беше ограничено само в една тясна полоса с площ от около 4 дка в южната част на обекта. Тъй като се очакваха структури с малки размери гъстотата на измервателните точки беше двойно по-голяма от тази при гореописаните обекти. В резултат на проучванията бяха засечени три концентрични рова на разстояние от няколко метра един от друг (обр. 3). Отклоненията на магнитното поле предизвикано от тези ровове беше от порядъка на 5-6 nT. С цел изясняване трасетата на тези ровове, а и за регистрирането на други свързани с тях археологически структури проучвана площ беше разширена с още около 40 дка. Измерванията бяха извършени в рамките на още три допълнителни кампании през есента на 2009 и 2010 г. Установено беше, че трите рова заграждат от всички страни селището. Интересно беше, че отделните ровове се регистрират с различен интензитет на магнитното поле. Най-отчетливо се откроява най-вътрешния, с аномалии достигащи до 10 nT, докато двата външни на места се отделят трудно. Това най-вероятно се дължи не толкова на размерите на самите ровове, колкото на разлики във физичните свойства на запълнителя им. Освен това бяха регистрирани и други линейни аномалии, които могат да се свържат с подобни негативни структури или дори с разклонения на най-външния ров. В най-североизточната част на площта с много силни аномалии се отделят сгради, очевидно принадлежащи на средновековното селище при Ябълково.

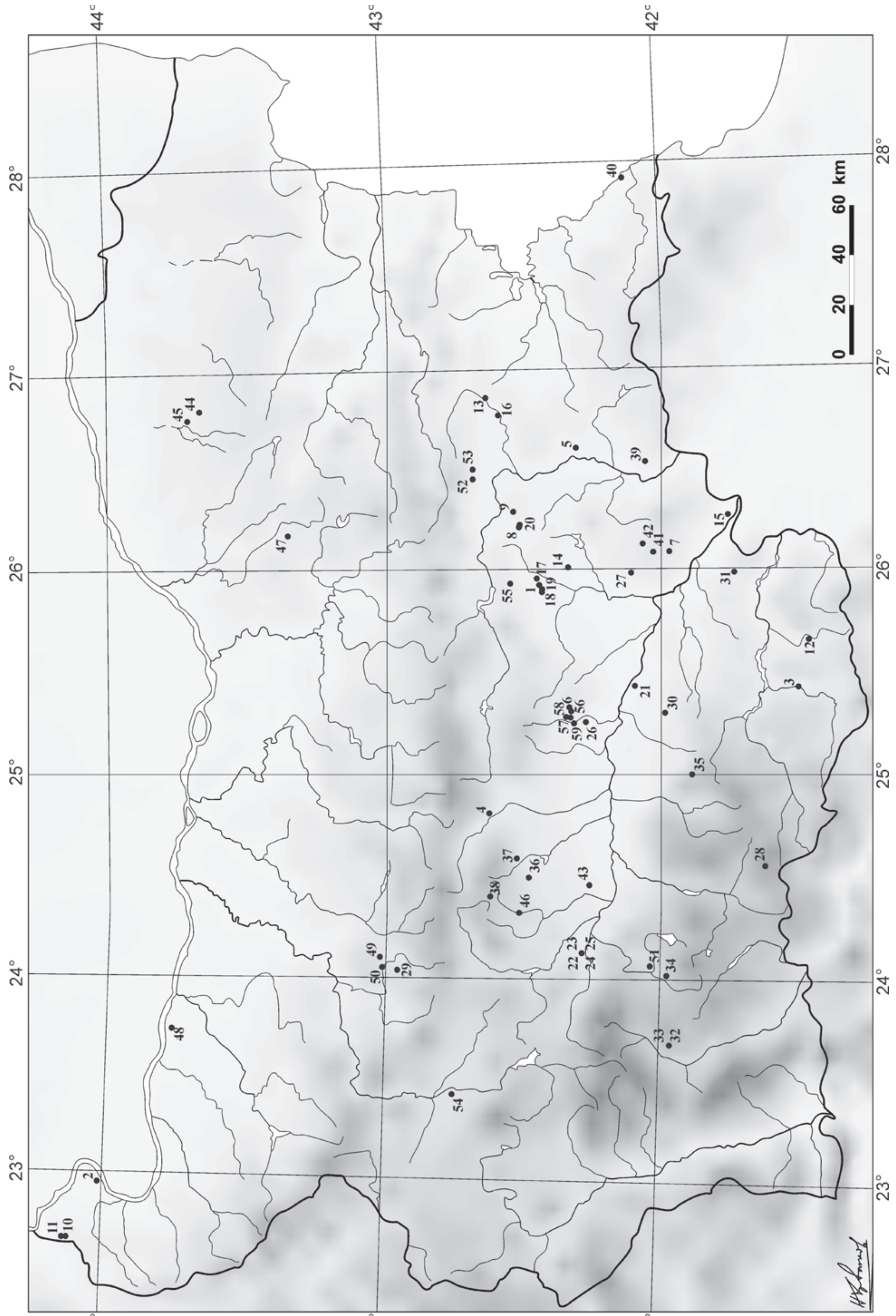
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59

Карта 2. Раздел Тракийска археология.

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

ЧЕРНОМОРИЕ

№1. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГРАД БЯЛА

Валери Йотов, Александър Минчев

През 2010 г. продължиха археологическите разкопки на късноантичната крепост на нос Свети Атанас до град Бяла. Завършено бе проучването на откритата през 2009 г. раннохристиянска църква и се разкриха нови структури около нея.

I. Раннохристиянска църква

Разположената в източната част на нос св. Атанас трикорабна едноапсидна базилика с притвор, с обща дължина 22,50 и ширина 14 м бе проучена изцяло. На цялата площ под църквата, на дълбочина от 50 до 100 см се откриха части от изпечени глинени подове – навярно огнища или пещи (?), а по-дълбоко (от 150 до 200-250 см дълбочина) – 24 ями. Те са запълнени със строителна, битова и трапезна керамика, по-рядко има предмети и малко монети от V до II в. пр. Хр.

I. 1. Амфори и антична керамика от ямите (определени от Чавдар Цочев)

Материалът в ямите е хронологически разнороден: едни и същи ями съдържат керамични фрагменти, датирани в рамките на 100 – 200 години. Преобладават амфорите от V и първата половина на IV в. пр. Хр.: предимно от Хиос, Хераклея, Тасос, Лесбос и Менде. Срещат се и единични екземпляри от VI в. пр. Хр., – от Лесбос и Клазомене. Сред тях има седем печата на Хераклея Понтика от началото до ок. 40-те години на IV в. пр. Хр. Липсват амфори от периода между 40-те години на IV в. пр. Хр. и около средата на III в. пр. Хр. Фрагментите от втората половина на III в. пр. Хр. са по-редки и включват екземпляри от Родос и Кос.

Вносната трапезна керамика показва сходни хронологически тенденции. Преобладават части или почти цели съдове от V и първата половина на IV в. – предимно атическа чернофирнисова и червенофигурна керамика: скифоси, киликси, паници, един червенофигурен капак на лекане с изображения на животни и др. Сред най-ранните находки има и от късове от източногръцки чаши. Липсват съдове от ранната елинистическа епоха, но има фрагменти от втората половина на III – II пр. Хр. Значителен е и броят на фрагментите от местна керамика работена на колело: от рибни блюда, кратери, дълбоки купи, както и от тракийска, правена на ръка – гърнета, чаши, урни и др. Откриват се също фрагменти от керемиди.

I. 2. Раннохристиянска църква – структури и материали

Зидовете са изградени от добре обработени камъни, изравнявани на места с тухли. Северният зид, широк 100 см, е запазен на височина до 140 см, а южния предимно в основи, с ширина на 80 см.

В източната част на сградата са открити две разновременни абсиди – една (по-ранната) с по-малък радиус, от която е запазен само един сегмент от югоизток и втора, използвана до края на съществуването на църквата. Това показва, че църквата има два етапа на градеж и използване.

Североизточно от апсидата е имало помещение, към което е водел вход с дървена врата в източната стена на северния кораб. Южно от апсидата се откриха частично запазени основи на силно разрушено правоъгълно помещение с неясно предназначение.

Стилобатът между северния и централния кораб е добре запазен, докато този между централния и южния кораб не е, но фундаментът му като структура е подобен на този на другия. Колоните на базиликата и техните коринтски капители (открити са само фрагменти) са от варовик.

Притворът е запазен само в северната половина. Представлява помещение с вътрешни размери 450 на 310 см и вход от юг. През първия етап то е имало вход към северния кораб, затворен по-късно

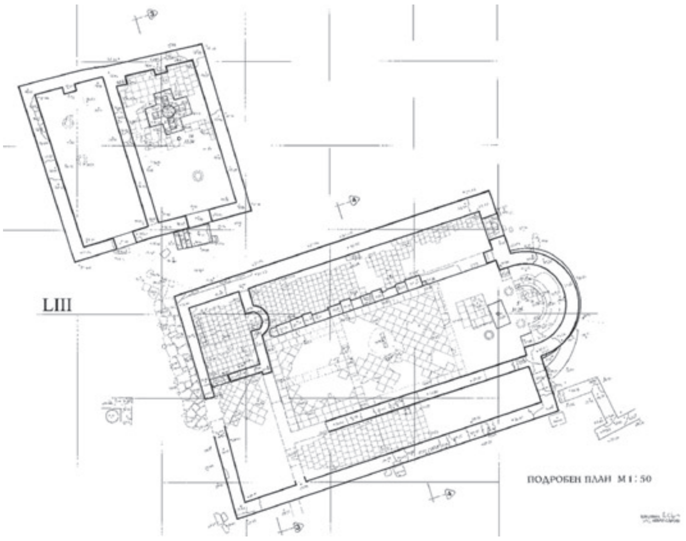

Обр. 1. План на раннохристиянската базилика (V-VI в.) и кръщелна-2.

Обр. 2. Фрагмент от стенопис – образ на Христос (?).

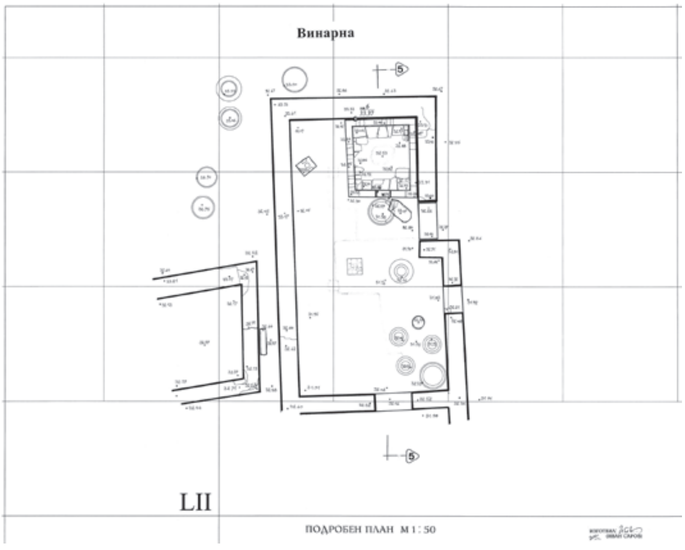

Обр. 3. План на помещения с басейн за мачкане на грозде – винарна (?)

с плитка конха (малка апсида) с прозорец (?) от изток. Това позволява определянето на помещението като оформен допълнително параклис. Под нивото на тухлената му настилка се откри разрушена кръщелна – кръгъл басейн с по две (три) стъпала от запад и от изток, което показва, че тя е действала през първия етап от съществуването на църквата. Около кръщелната и под нея имаше нарушени при градежа по-ранни ями с фрагменти от разнородна антична керамика.

В западната част на северния кораб и под пода на параклиса се откриха фрагменти от стенописи. Първоначално апсидата е било украсена отвътре с повтарящ се мотив – дребни цветя в зелено и червено, които се намериха край нейното вътрешно лице – основно в насипа зад синтрона. На дълбочина 30 см, в насипа над разрушената кръщелна и южно от нея, се откриха фрагменти от хидрофобната ѝ мазилка, както и от стенописи, в това число от образ на светец (или Христос като млад), части от надписи на латински и др. Фрагменти от стенописи имаше и в западната част на северния кораб, попаднали там преди изграждането на малката апсида.

Западно от входа на църквата е имало пътека от плочести камъни, (запазена само в северната половина), водеща чрез каменна стълба към сграда с няколко помещения, която се развива северно от храма. В едно от тях е била изградена облицована с мрамор кръстовидна кръщелна. Тя е използвана явно през втория етап на църквата, след разрушаването на първата в притвора.

I. 3. Раннохристиянска църква – хронология

Първият период на градеж на църквата е навярно в самия край на IV или в първата половина на V в., а вторият – вероятно от втората половина – края на V в. Тогава първата църква е била срината до основи и по-късно е изградена отново – със същия план, но с по-дълбока апсида. Двата етапа на църквата се доказват и от двата разновременни пода, открити в бемата, наоса, входа и притвора. Горният е настлан с тухли с два размера: 30 x 30 x 4 и 42 x 42 x 5 см. На около 15 см под него има малко останки от по-ранен под, също от тухли, но с размери 30 х 15 х 4 см. Насипът над този по-ранен под е от горяла землена маса, над която има изравнителна настилка от пясък. В насипа се откриха доста дребни бронзови монети, главно от края на IV в. През втория период има два етапа, свързани с преустройство на олтарното пространство, при който е бил изграден синтрон с епископски трон. Може би тогава и северната част на притвора е била преустроена в параклис с малка апсида, на мястото на по-ранен вход към северния кораб. Въз основа на най-късните монетни находки в сградата, нейното разрушаване, както и на крепостта, трябва да се свърже с аваро-славянското нашествие през 614 г. – по времето на император Ираклий.

II. Други структури

II. 1. Винарна

Северозападно от църквата се разкриха две сгради от V-VI в. с масивни каменни зидове. В североизточната част на едната има квадратно съоръжение (басейн) с размери 3 х 3 м, градено от тухли и под от каменни плочи, с 10-12 см дебела хидрофобна хоросанова замазка. В южната му част има добре оформен отвор, с каменен улей за оттичане, под който е поставен голям долиум. Западно от съоръжението бе открит голям, призматичен камък с размери 70 на 60 см, с вдълбан цилиндричен отвор за масивна кръгла греда. Сравнението с подобен тип съоръжения в чужбина дава основание да се направи извода, че става дума за винарна.

II. 2. Други сгради

При строителство на хотел в района, още в 2009 г. са били разрушени няколко сгради, от които през 2010 г. се проучиха запазените им южни части, с множество долиуми в тях. Въз основа на фрагментираната керамика, лампи и монети, те се датират в V-VI в, но на този етап не може да се определи дали са били жилищни или складове.

Както в почти всички черноморски византийски крепости на север от Стара планина, пострадали в това време, последните монети в тази на нос Св. Атанас са на императорите Маврикий Тиберий (582 – 602), Фока (602 – 610), а най-късните – на Ираклий (610 – 641), но от първите години на неговото управление (613 – 614/15).

№2. РАЗКОПКИ НА РАННОХИСТИЯНСКАТА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА „ДЖАНАВАРА“ КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

При археологическите разкопки на раннохристиянската църква в местността Джанавара край Варна и комплекса около нея бе проучена площ от 188 кв. м, концентрирана в няколко сектора: 1) източно от църквата, като продължение в южна и източна посока, както и в дълбочина на разкопания сектор през 2009 г.; 2) два малки сектора, разположени северно от североизточното странично помещение на храма; 3) в пространството между двете му северни странични помещения; 4) в кръглите стълбищни помещения от двете страни на апсидата.

В първия сектор продължи разкопаването на масивния зид, разположен на 5,70 м успоредно на източната фасада на църквата. Общата му проучена дължина е 30,80 м, ширина – 0,85 м и той продължава още в южна посока. Граден е от средно големи квадри и червен хоросан, като отвътре има на места следи от розова хоросанова замазка с врязана украса – последователни неравни елипсоиди, разположени по дължина.

От източната му страна се разкриха три перпендикулярни, по-тънки зида, градени от ломени камъни на кал. От най-северния е запазена само част от основата. Зидовете оформят части от две помещения. Ширината на южното е 5,25 м, а на северното 6,70 м; дължината им засега е неизвестна. В северното помещение беше открито дъно на питос, а близо до него – лошо запазена подземна структура с неясно предназначение, изградена от ломени камъни и кал с форма на четириъгълна шахта (0,58 х 0,43 м), свързана чрез тънък еднолицев зид със северната стена на помещението.

В масивния зид се разкри отточен канал с правоъгълно сечение (0,17 х 0,27 м), водещ към юж-

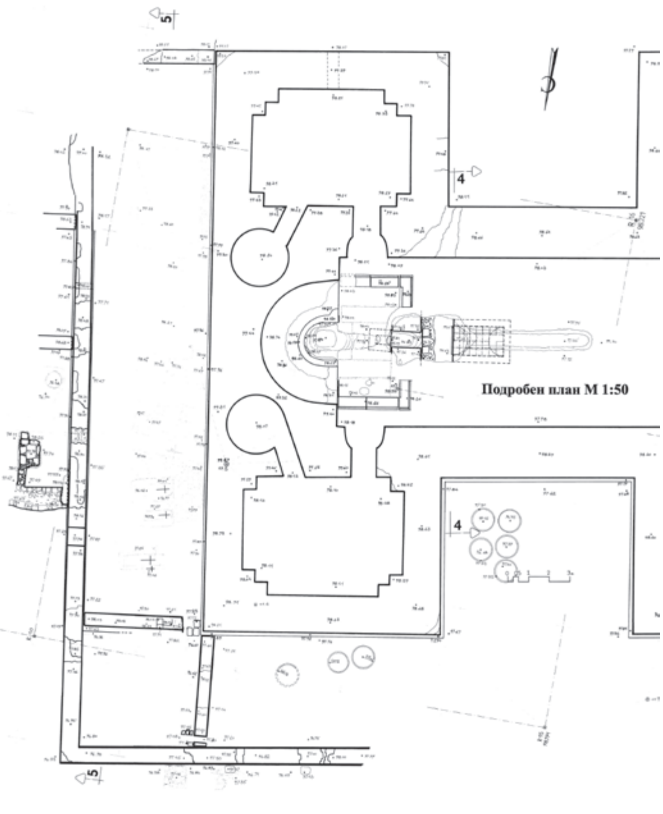

Обр. 1. Варна, м. Джанавара. План на сградата от източната и северната страна на църквата.

ното помещение и на нивото на пода, което подсказва, че то е градено допълнително. В отсечката на зида при северното помещение бяха открити две напречно разположени квадратни тухли – може би останки от северната страница на прозорец. На 4,10 м северно от него вероятно е имало врата с предполагаема ширина 0,90 м. От външната ѝ страна, почти на нивото на прага, бяха открити две амфорки.

Доразкрито бе и североизточното ъгловото помещение на комплекса с размери 5,80 х 5,60 м, запазено само в субструкция. Стените му са свързани на фуга с църквата, като в западната е изграден подземен канал. В югоизточния ъгъл на това помещение със сондаж бе достигната основата на оградния зид от изток – на дълбочина 2 м от предполагаемото подово ниво. Установи се, че неговият южен зид има съвсем плитки основи, граден е върху насип и е преправян.

Във втория сектор продължи разкопаването на масивния външен зид с ширина 0,90 – 0,95 м, който затваря от север ъгловото помещение извън църквата и продължава на запад. Той е запазен предимно в субструкция и бе проучен на дължина 14,60 м. От външната му страна се откри неравно струпване от ломен камък и пръст – вероятно основа на контрафорс.

Разкопан бе и участък непосредствено покрай североизточния ъгъл на църквата, чието ниво е било свалено още по време на разкопките на Х. Шкорпил (1916 г.). Открити бяха *in situ* долните части на 3 питоса. Като продължение на този сектор бе разчистена и половината от пространството между двете северни помещения на храма. Бяха намерени долните части на още 5 питоса, подредени в две редици и доста фрагменти от други.

В самата църква бяха проучени две стълбища, разположени в кръгли помещения от двете страни на олтара. Запазени са само части от основите на спираловидните стълби (извити обратно на часовниковата стрелка), иззидани от грубо обработени камъни, свързани с бял хоросан. Доколкото може да се прецени от южното, по-добре запазено стълбище, стъпалата са били подредени около централна зидана „колона“ с диам. 0,75 м, която ги и е поддържала стабилни. Височината на първото стъпало на същото стълбище е 0,24 м. Не са запазени никакви данни за мраморна облицовка или замазка.

В цялата разкопана през 2010 площ стратиграфията е напълно нарушена, заради по-късни намеси. В насипите се откриват голямо количество строителна керамика (тухли и керемиди); фрагментирана битова керамика (най-вече амфорна тара от V-VI в.); счупени плочки от мраморната декорация на храма (предимно с материал от Проконес).

Има само 3 по-запазени съда: 2 цели малки амфори от VI в. и горна половина на голяма, но тънкостенна амфора. Качеството на изработка на малките, като и деформация на устието на една от тях, подсказват, че са местно производство, докато голямата по-вероятно е вносна. Сред фрагментите от битова керамика се откроява един от червенолаков съд с отпечатана украса (внос от Мала Азия), който се датира към началото на VI в.

Няколко нови находки допълват досегашните данни за мраморната декорация и обзавеждане на църквата: 3 фрагмента от колони; два от късноантични коринтски капители; част от цилиндричен крак на мраморна маса; и плочка от фин, полупрозрачен, жълтеникав мрамор – вероятно част от плот на маса (?).

Дребните находки са малко: фрагменти от 3 керамични лампи, от 3 стъклени балсамария и от 1

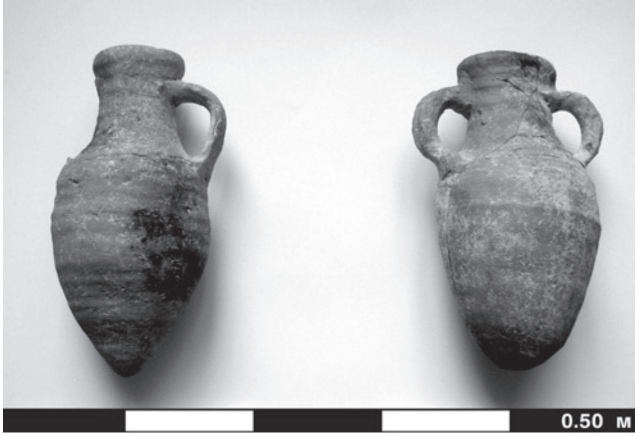

Обр. 2. Варна, м. Джанавара. Малки амфори, открити в руините на сградата източно от църквата.

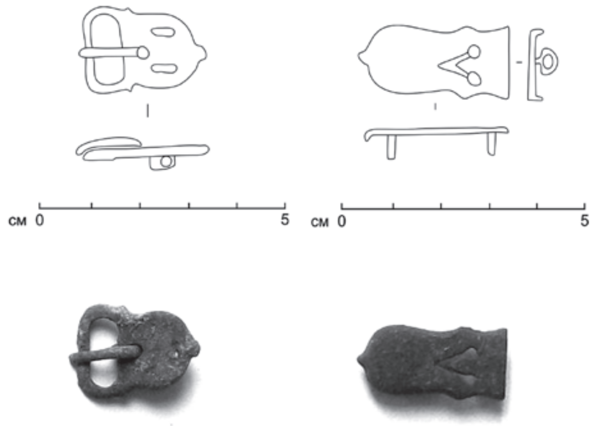

Обр. 3. Варна, м. Джанавара. Катарама и ремъчен накрайник, открити в руините на сградата източно от църквата.

стъклена чаша; бронзови катарама за обувка и накрайник за колан, оловна тежест за рибарска въдица, острие на метално ножче, каменно точило от зелен шифер и др.

В различните сектори, в силно нарушени пластове, бяха открити 14 бронзови монети с ниски номинали: от края на IV в. – 3 бр.; от началото на V в. – 2 бр.; V в. – 6 бр.; VI в. – 3 бр. (на Юстин I, Юстиниан I и Юстин II).

Разкопките през 2010 г. позволяват да се направят някои нови наблюдения върху функционалното разпределение и хронологията на раннохристиянския архитектурен комплекс в м. „Джанавара“. Двата масивни зида, ограждащи от изток и север църквата, вероятно са построени заедно с нея или скоро след това. Може вече да се твърди, че храмът е бил опасан със стена с дебелина 0,80-0,90 м, оформяща голям правоъгълен двор (периболос). Тя е можела да служи и за неговата защита.

На определен етап източната оградна стена е поправяна и започва постепенно „да обраства“ с помещения, разположени от двете ѝ страни. Новите данни показват, че пространството между нея и църквата вероятно е служило за двор, а не е било заето от верижна сграда.

Всички материали, открити в помещенията от изток и север на църквата, говорят за битовото и стопанско предназначение на тази част от комплекса. Може вече да се предположи, че това е бил голям и многолюден манастир, чиито представителни части са били разположени на юг от църквата, и може би от запад, откъдето е бил официалния подход и е имало голям атриум. Предвижда се именно в тези зони да се насочат усилията през следващите археологически сезони. Наличието на голям брой питоси, винарска преса, амфори и битова керамика показва, че неговите монаси и служители са се занимавали и със стопанска дейност.

Литература

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в.). София, 1985.

Минчев, Тенекеджиев 2009: А. Минчев, В. Тенекеджиев. Аварийни разкопки на раннохристиянската църква в м. Джанавара край Варна. – АОР през 2008 г., София, 2009, 517 – 520.

Минчев, Тенекеджиев 2010: А. Минчев, В. Тенекеджиев. Разкопки на раннохристиянската църква в м. Джанавара край Варна. – АОР през 2009 г., София, 2010, 277 – 279.

Hayes 1972: J. W. Hayes. Late Roman Pottery. London, 1972.

Opaiţ 2004: A. Opaiţ. Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th – 6th centuries AD). Oxford, 2004.

№3. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРЕН В УПИ II-695, КВ. 18А, УЛ. „КРАЙБРЕЖНА“, ГР. НЕСЕБЪР

Петя Кияшкина, Тодор Марваков

Обектът се намира в Стария Несебър, на ул. „Крайбрежна“, на северния бряг на полуострова и в непосредствена близост до базиликата „Св. Богородица Елеуса“. Теренът, който заема площ от около 240 кв.м. е разположен върху полегат склон, в основата на който са отвоювани от морето територии. Лежи върху естествено свлачище, което е затрупано от незаконно изхвърляната в продължение на десетки години пръст, битови и строителни отпадъци.

Повод за започване на проучването са заявените намерения на собствениците на терена да строят жилищна сграда, за което имат одобрени и съгласувани проекти, както и издадено Разрешение за строеж. Неуредици от различен характер забавиха разкопките – те стартираха едва на 3 декември 2010 год. и приключиха заради сериозното влошаване на времето на 9 декември. Поради краткия период на работа (само 7 работни дни), проучването е в начален етап и трябва да продължи и през 2011 г. до пълно изчерпване на културните напластявания.

Екипът, работил на терен, включва: научни ръководители: Петя Кияшкина и Тодор Марваков (Музей „Старинен Несебър“) и членове: Константин Господинов (РИМ – Бургас) и Здравка Христова (НБУ).

В резултат на археологическото проучване са открити и са в начален етап на проучване следните археологически структури – зидове, ями и гробове:

Структура №1: Зид №1. Зидът е с ориентация СЗ – ЮИ. Започва от апсидата на църквата „Богородица Елеуса“ и се простира на дължина от 14,70 м. Дебелината му по цялото протежение е 0,60 м. Изграден е от ломени камъни, оформящи два вертикални пласта – вътрешен, който е споен с кал и външен, споен с бял хоросан.

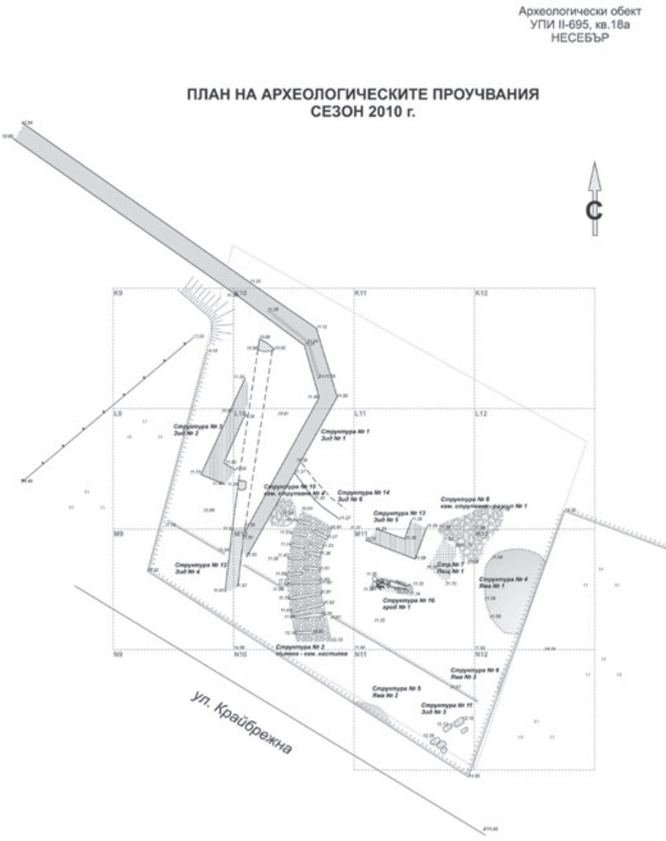
Археологически обект
УПИ II-695, кв.18а
НЕСЕБЪР
ПЛАН НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ
СЕЗОН 2010 г.
С
K9
K10
K11
K12
L9
L10
L11
L12
M9
M10
M11
M12
N9
N10
N11
N12
Структура № 1 Зид № 1
Структура № 3 Зид № 2
Структура № 15
Структура № 14 Зид № 6
Структура № 13 Зид № 5
Структура № 8
Структура № 12 Зид № 4
Стр. № 7 Пещ № 1
Структура № 4 Яма № 1
Структура № 16 гроб № 1
Структура № 2
Структура № 6 Яма № 3
Структура № 5 Яма № 2
Структура № 11 Зид № 3
ул. Крайбрежна
0
5 м

Обр. 1. План на археологическите проучвания през 2010 г.

Зидът прави чупка на югоизток с дължина 2,92 м, а след това друга чупка на югозапад, като продължава още 7,46 м. По този начин се оформя един скосен ъгъл, който свързва два зида, разположени перпендикулярно един на друг. На мястото на първата чупка се забелязва жлеб за сантрач. На юг зидът е разрушен, най-вероятно от друг, изграден по-късно зид (структура №12, зид №4). Ориентацията на Зид №4 е почти север-юг с леко отклонение на изток. Засега е разкрит един пласт от основата му на протежение от около 2,60 м. Дебелината му е 0,50 м.

Западно от зид №1 е разположен друг (Структура №3, Зид №2), изграден от ломени камъни с калова спойка, който вероятно е разрушен от зид №1. Ориентацията му е СИ – ЮЗ. Проследява се на около 4 м. Дебелината му е около 0,65 м. От ЮЗ страна, зидът чупи на ЮИ като образува прав ъгъл. Тази страна на зида се проследява само на около 1,10 м и прекъсва. Останките от зида представляват долните два реда от основите. Лежи върху нестабилна пръст, а не върху твърд фундамент.

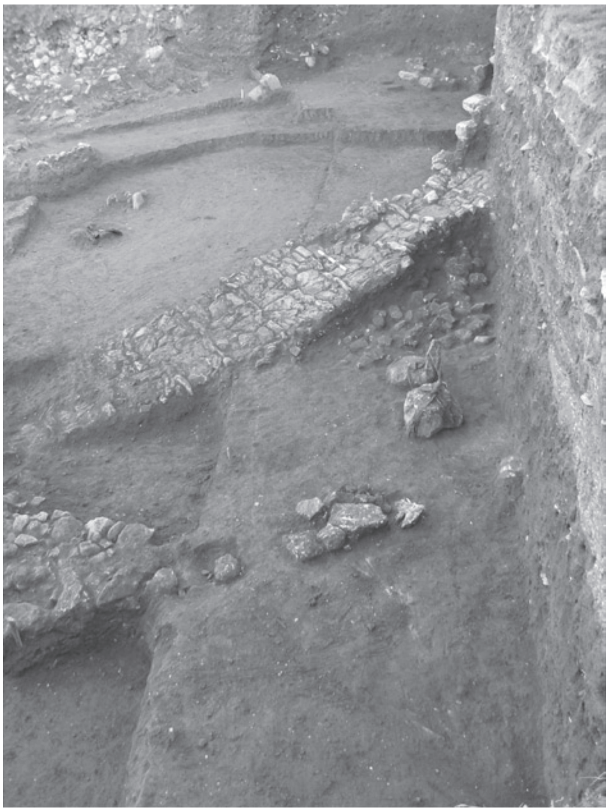

Обр. 2. Пътека.

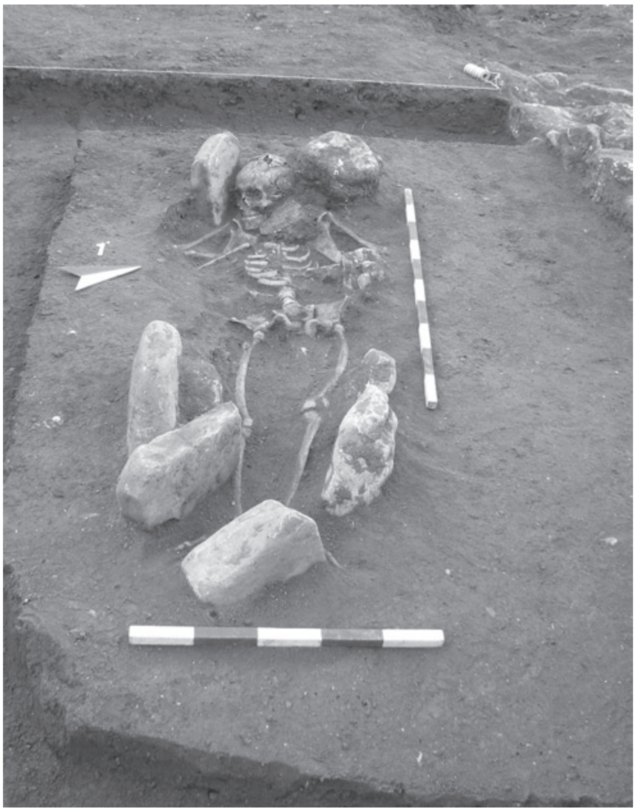

Обр. 3. Гроб №1.

Структура №2: настилка за пътека

Простира се в южната част на парцела и се спуска от юг на север, към морето. Изградена е от подбрани сравнително плоски ломени камъни, подредени в един пласт, оформящи т. нар. калдъръм. Наклонът е около 30º-40º. Ширината на настланата пътека е около 1,40 м. Напречно, перпендикулярно на оста на пътеката, са изградени редове от вертикално (с тясната си страна) поставени плоски ломени камъни. Тези камъни леко стърчат над равнината на пътеката, както и под настилката. Целта им е да осигурят срещу плъзгане хората и животните, движещи се по пътеката, както и да предотвратят свличането на самата пътека по склона. В горните три метра тези напречни осигурителни редове са цели, от едната до другата страна, а по-надолу са разделени от едната страна до осевата линия на пътеката и от другата до нея като се разминават шахматно. Настилката от камъни е подредена под наклон, както надолу по склона, така и отстрани към средната осева линия. Така по осевата линия се осигурява един улей, по който се стича дъждовната вода. Тесни процепи по този улей са осигурени и при напречните осигурителни редове, като те са подредени така, че улеят да достига до фуга между изграждащите камъни.

Структури №4, 5 и 6: Ями. Яма 1 и Яма 3 се очертават в източния профил на терена, а Яма 2 – в южния. Запълнени са с пръст и керамика. Откритите в тях материали (гърнета с една дръжка, дъно „сграфито“ с монограм) ни позволяват да ги определим като средновековни, най-вероятно от XIV век.

От ломени камъни на калова спойка са и разкритите останки от други два зида: Структура №13: зид №5 и Структура №14: зид №6. Зид №5 представлява ъгъл, отворен на север, като едната му страна е с ориентация СЗ – ЮИ, а другата ЮЗ – СИ.

Зид №6 е също с ориентация СЗ – ЮИ и е разкрит на протежение от 2,60 м. Едната му страна достига до Зид №1. Дебелината му е около 0,50 м.

Открит, разчистен и документиран бе и гроб с ориентация З – И и глава на запад (Структура №16: Гроб 1). Гробен инвентар не бе открит, но погребението е извършено по християнски ритуал и може да се мисли за връзка с използваната почти през цялото Средновековие манастирска църква „Св. Богородица Елеуса“.

Началният етап на проучване, на който се намираме, не ни дава основание да датираме точно откритите структури, както и да правим изводи за тяхната функция. Работата на обекта ще продължи и през 2011 год. до изчерпване на културните напластявания.

№4. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ VI-147 И УПИ VII-147 ПО ПЛАНА НА ГРАД НЕСЕБЪР

Тодор Марваков

През 2009 година на този терен бяха проведени спасителни сондажни проучвания, чиято цел бе да установят структурата и характера на културните напластявания. Бяха регистрирани и частично проучени 3 средновековни ями от XIV век, останки от средновековна пещ и квадратно вкопано в материка помещение от средата, втората половина на V в. пр. Хр. (Марваков 2010, 286 – 288). С оглед осъществяване на инвестиционните намерения на община Несебър за строителство на нов детски център на това място, през 2010 година бе предприето пълно спасително археологическо проучване на терена. Членове на проучвателския екип през тази година бяха Кристиян Христов и Иванка Славова, на които изказвам своите сърдечни благодарности.

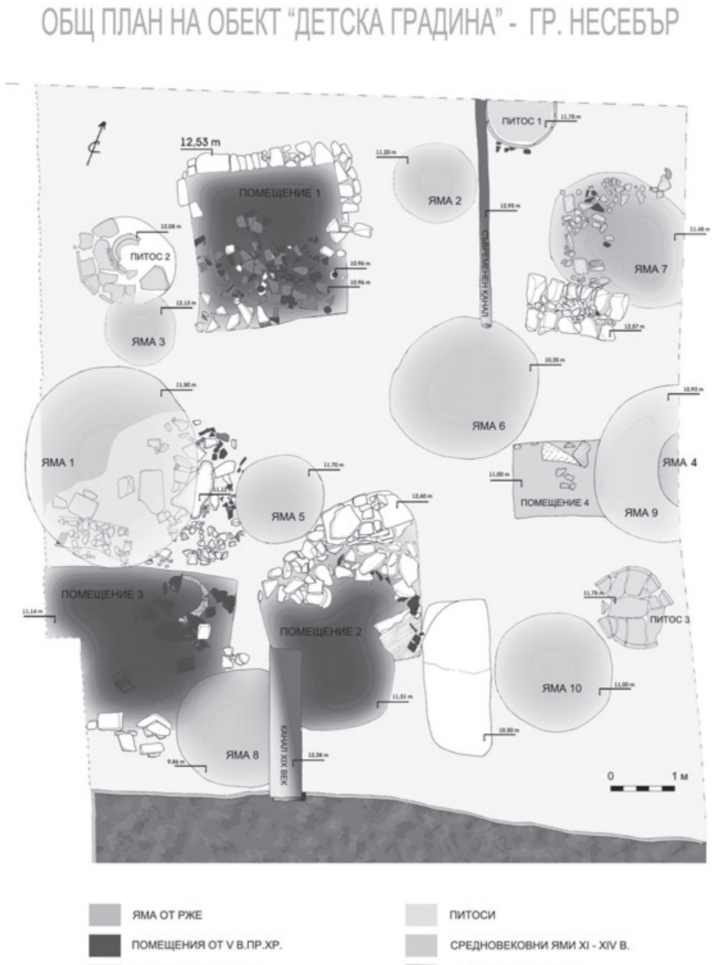
ОБЩ ПЛАН НА ОБЕКТ "ДЕТСКА ГРАДИНА" - ГР. НЕСЕБЪР
12,53 m
ПИТОС 1
11,75 m
11,20 m
ЯМА 2
12,93 m
ПОМЕЩЕНИЕ 1
12,08 m
ПИТОС 2
10,96 m
10,96 m
12,13 m
ЯМА 3
СЪВРЕМЕНЕН КАНАЛ
11,48 m
ЯМА 7
12,87 m
10,35 m
11,80 m
ЯМА 6
10,93 m
ЯМА 1
11,70 m
ЯМА 4
11,00 m
11,12 m
ЯМА 5
12,60 m
ПОМЕЩЕНИЕ 4
ЯМА 9
ПОМЕЩЕНИЕ 3
11,14 m
11,75 m
ПИТОС 3
ПОМЕЩЕНИЕ 2
ЯМА 10
11,00 m
11,31 m
10,30 m
ЯМА 8
КАНАЛ XIX ВЕК
12,38 m
9,86 m
0
1 м
ЯМА ОТ РЖЕ
ПОМЕЩЕНИЯ ОТ V В.ПР.ХР.
ПОМЕЩЕНИЕ IV В.ПР.ХР.
ЕЛИНИСТИЧЕСКА ЯМА
КЕРАМИКА
ПИТОСИ
СРЕДНОВЕКОВНИ ЯМИ XI - XIV В.
СЪВРЕМЕННИ КАНАЛИ
ЗАРАВНЕН В НАЧАЛОТО НА XX В. УЧАСТЪК
СТРОИТЕЛНА КЕРАМИКА

Обр. 1. План на обекта.

Теренът се намира в централната южна част на полуострова, на брега на морето и сега е с денивелация над 2,50 метра посока север – юг (12 метра надморска височина в южния край и 14,80 метра в северния). Още по време на сондажните проучвания бе установено, че районът е бил свлачищен и периодично през различни епохи е бил заравняван. Последното такова заравняване е извършено в началото на XX век, когато в южната част на парцела е построена сграда, използвана първоначално като лятна вила, а впоследствие като детска градина. Брегът от юг е бил укрепен. В този участък културните напластявания бяха напълно компрометирани. В останалата част на парцела бяха запазени само дълбоко вкопани в материка структури – дъна на ями, питоси и складови помещения от различни епохи.

През 2010 бяха проучени 6 средновековни ями. От тях яма №5 е с материали от XI век, яма №10 с материали от XII век и ями №1, 3, 6 и 8 с материали и монети от XIV век. Яма №4 е само регистрирана, тъй като попада под източния профил на обекта, а яма №2 бе изцяло проучена през 2009 година. Освен средновековните ями бе проучена яма №9 с незначително количество силно обезличена елинистическа керамика, в която се вкопава средновековната яма

№4 и яма №7 с керамика, правена на ръка от ранножелязната епоха.

В централната източна част на парцела се попадна на една интересна вкопана в материка структура. Тя е ориентирана по посоките на света, с размери 1,50 м север – юг, докато на изток е унищожена при вкопаването на ями №9 и 4. В нея бяха открити 3 цели сими. Върху челните им плочи в релеф са представени полупалмета, глава на сатир, палмета, глава на нимфа и отново полупалмета. В основата на симата е оформен релефен меандър. Запазени са следи от боя – жълто върху косите на нимфата и сатира, светлочервено и синьо върху релефния меандър и тъмночервено върху палметите (обр. 2/ 1).

Трите сими са правени в един и същ калъп. Освен тях бе открит многоброен и разнообразен материал – цяла хераклейска амфора с печат на гърлото **(Ἐπὶ Παυσανία)**(обр. 2/2), чернофигурен скифос /Fat Boy painter/, многобройни фрагменти от чашки, правени от жълтеникава глина и украсени с вертикални или коси ивици от червена боя, фрагменти от кани и купи правени от сива глина и др. Като цяло комплексът се датира във втората четвърт – средата на IV в. пр. Хр. Вероятно става въпрос за складово помещение, като разбира се са възможни и други интерпретации.

През 2009 година частично бе проучено помещение 1. Сега бе разчистена ситуацията на подовото ниво.

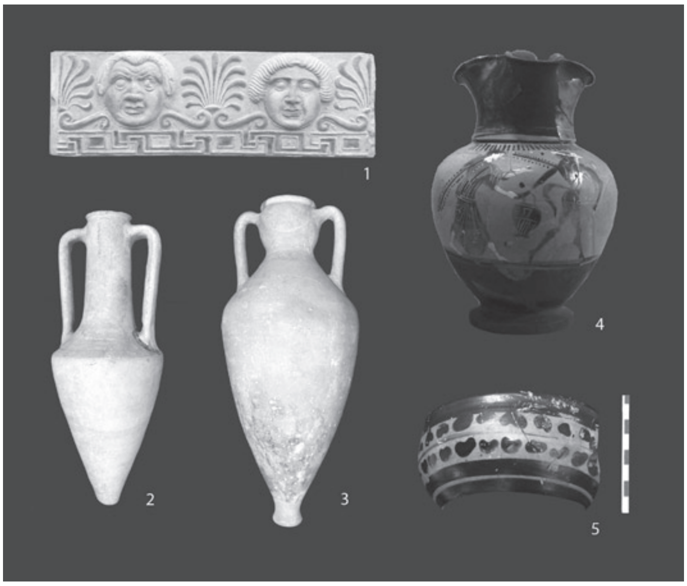

Обр. 2. Предмети от различни структури.

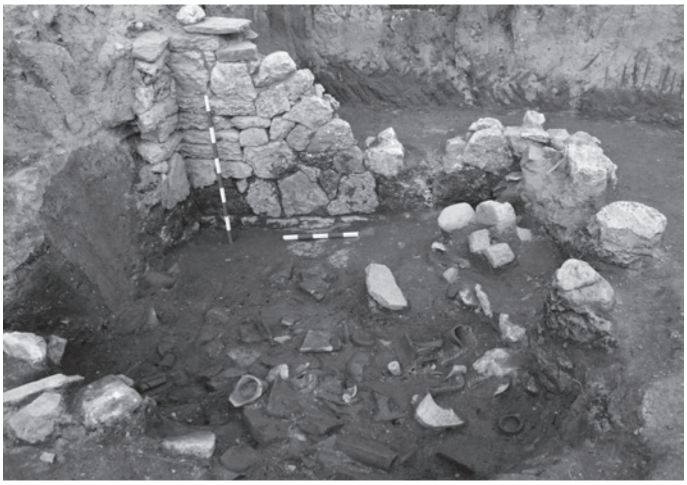

Обр. 3. Помещение №2, ситуация на подовото ниво.

Бяха открити разнообразен амфорен материал, част от теракота – Кибела, фрагменти от чернофирнисова и керамика от сива глина, както и множество керамични тежести за стан. Открити бяха и голямо количество керемиди от покривната конструкция на наземната част. Като цяло бе прецизирана датировката – средата, втората половина на V в. пр. Хр. Южно от него бяха регистрирани и проучени още 2 подобни структури със сходен материал. Северната стена на помещение №2, с приблизителни размери 1,5 х 1,5 м, също е облицована с ломени камъни „на сухо“, но е по-лошо запазена. Границите на помещение №3 със сигурност не бяха установени – от югоизток е унищожено при вкопаването на средновековна яма №8, а на запад се развива в съседния парцел. При него каменна облицовка не бе регистрирана. Тук също бе открит разнообразен керамичен материал – в помещение №3 бяха открити 2 цели хиоски амфори от втората половина на V в. пр. Хр. (обр. 2/3), фрагменти от различни чернофирнисови съдове, които показаха, че и трите структури са синхронни. Определено те са били складове, тип мазе, на жилища, наземната част на които не е запазена. При разчистването в помещения 2 и 3 се разкриха фрагменти от един съд – чернофигурно ойнохое с изображение на гонещи се Сатир и Менада /Leafless Style/, чиято датировка в края на VI, началото на V в. пр. Хр. рязко контрастира с останалия материал (обр. 2/4). Фактът, че фрагментите бяха открити в двете помещения ни дава възможност да предположим, че при вкопаването им е нарушена по-ранна структура. Такава бе регистрирана и в източния край под пода на помещение №3. За съжаление тя се развива на запад под съседния парцел и не бе възможно нейното проучване. Сред керамичния материал от тази структура прави впечатление фрагмент от т. нар. Cassel cup (обр. 2/5), която може да се датира в 530 – 520 г. пр. Хр. (Brijder 1993, 139, Abb. 22). Тези рани материали хвърлят нова светлина върху началото на гръцката колонизация на полуострова.

Бяха разкрити дъната на три питоса – питос №1 в горната си част е разрушен при вкопаването на яма №3, докато при другите два горните части са разрушени при съвременни вкопавания. Тяхната датировка не можа да бъде прецизирана поради липса на материал, но най-вероятно те са свързани със складовите помещения №1, 2 и 3.

След приключване на археологическите проучвания на парцела бе разрешено да извършат строителни дейности и да се реализира проектът за нов Детски център на община Несебър.

Литература

Марваков 2006: Т. Марваков. Спасителни сондажни проучвания в УПИ VI-147 и УПИ VII-147 по плана на гр. Несебър. – АОР през 2009, София, 2010, 286 – 288.

Brijder 1993: H.A.G. Brijder. Simply decorated Siana Cups by the Taras Painter and Cassel Cups. – Buletin Antieke Beschaving, Annual Papers on Classical Archaeology, No. 68, 129 – 145.

№5. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В НЕКРОПОЛА НА МЕСАМБРИЯ/МЕСЕМВРИЯ (ПАРЦЕЛ УПИ I ОБЩ, УПИ X ОБЩ, КВ. 54)

Анелия Божкова, Петя Кияшкина, Тодор Марваков, Десислава Василева

През 2010 година приключи спасителното проучване на терен, отреден за строителство в новия квартал на Несебър (ок. 1/3 от парцел с площ 10 500 кв. м, разположен върху склона непосредствено на запад от провлака, проучван и през 2008 и 2009 г.) Финансирането бе осигурено от Община Несебър. Разкопките се осъществиха в период от 5 месеца с участието на студенти и докторанти. Реставратори на екипа бяха Георги Гьонев и д-р Петя Пенкова. Нумизматичният материал бе определен от проф. Иван Карайотов и доц. д-р Дочка Аладжова.

През отчетния сезон се работи изцяло в терена на юг от свободната от съоръжения ивица, тълкувана като естествена вдлъбнатина.

Проучена бе площ от 3200 кв. м, върху която са открити 323 гробни съоръжения, които се датират както следва: 14 гроба от класическата епоха (2 от V в. пр. Хр. и 12 от IV в. пр. Хр.); 133 гроба от времето на елинистическата епоха (21 от тях са градени от обработени камъни – цисти); 12 гроба са общо антични – гръцки (неопределени); 161 гроба са християнски (късноантични); 3 гроба са с неустановена хронология. Бяха изследвани още останки от 6 негативни структури (ями) от средновековната епоха (XIII – XIV в.).

Наблюденията, извършени по време на проучването, потвърдиха в голяма степен резултатите от 2008 и 2009 години. Придобити бяха и нови познания относно топографията, типологията и хронологията на гробните съоръжения и на некропола като цяло.

През 2010 г. бяха документирани ограничен брой гробни съоръжения от класическата епоха (всички вкопани в стерила прости ями), болшинството от които от IV в. пр. Хр.

Гробният инвентар не е разточителен, а по скоро стереотипен (лекити с палмети, гутуси и др.), с малко на брой изключения, които съдържат теракоти (фигурални и протомета) и накити. Последните са изработени без изключение от бронз или сребро.

Проучените гробни съоръжения от елинистическата епоха се отнасят към три основни групи:

А. Гробове, в които е извършено трупоизгаряне на място (само части от два гроба – правоъгълни ями с кремации без инвентар).

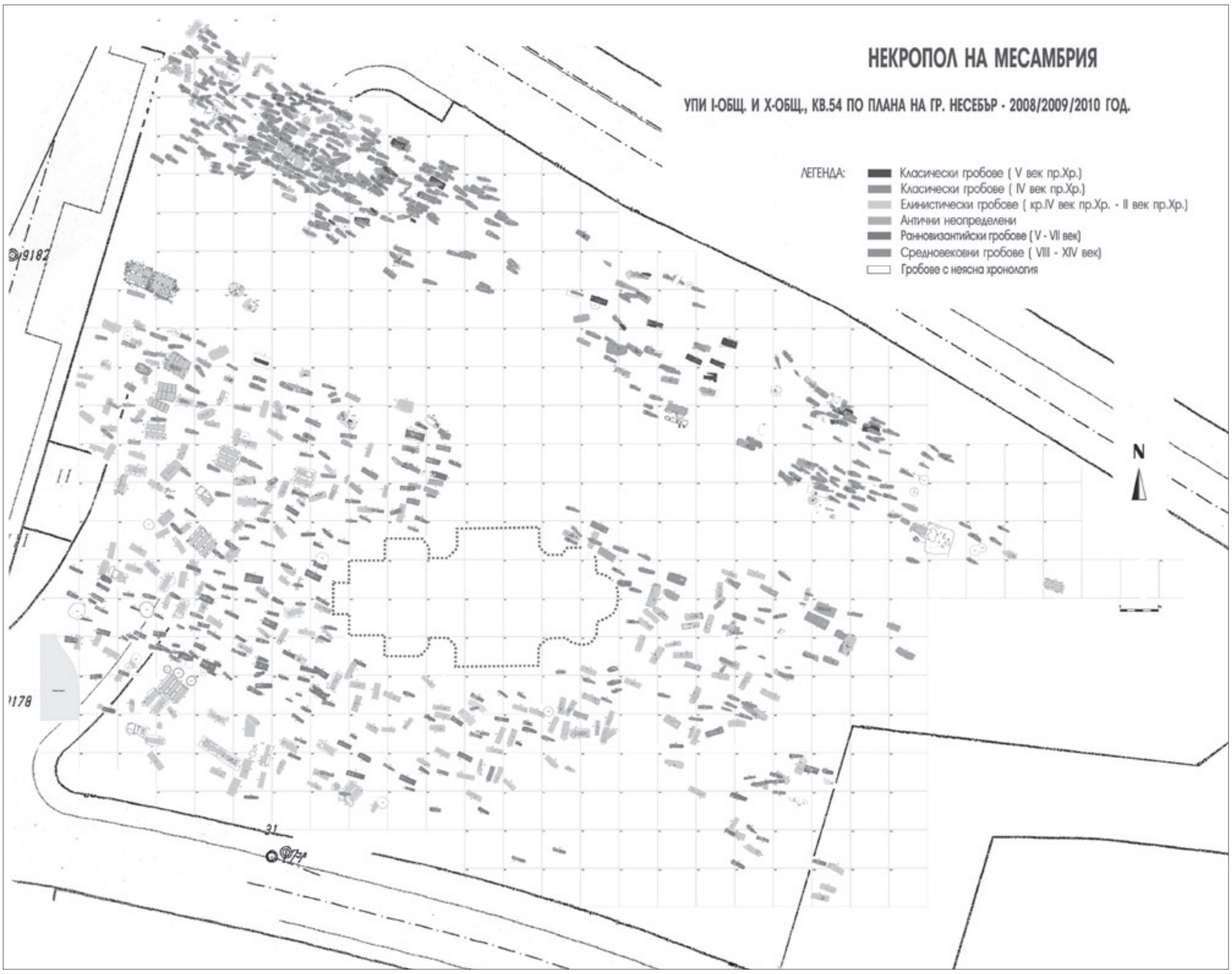
НЕКРОПОЛ НА МЕСАМБРИЯ
УПИ I-ОБЩ. И Х-ОБЩ., КВ.54 ПО ПЛАНА НА ГР. НЕСЕБЪР - 2008/2009/2010 ГОД.
ЛЕГЕНДА:
Класически гробове (V век пр.Хр.)
Класически гробове (IV век пр.Хр.)
Елинистически гробове (кр.IV век пр.Хр. - II век пр.Хр.)
Антични неопределени
Ранновизантийски гробове (V - VII век)
Средновековни гробове (VIII - XIV век)
Гробове с неясна хронология
N
9182
9178
31

Обр. 1. План на некропола в проучения участък (2008 – 2010).

Б. Гробове, градени с камъни – цисти от познатите типове, както и някои нови варианти. За пръв път бе документирано съоръжение, изградено от необработени от вън и грубо загладени от вътре камъни. Проучена беше и една циста с малки размери и почти квадратен план, в която се откри бронзова хидрия с апликация, служила за урна след кремация извън гробното съоръжение. В един от цистовите гробове се откриха останки от дървен саркофаг с двускатен покрив.

В. Плитки или дълбоки гробни ями. Болшинството са с беден инвентар – монета, кана, унгвентарий. Ограничен брой гробни комплекси притежават по-богат инвентар, който съдържа златни накити, теракотови статуетки (само за ранноелинистическата епоха – обр. 3), съдове с украса в стил „западен склон“ и други.

Християнските гробове в този участък се отнасят единствено към късноантичната епоха. Гробните съоръжения са тесни ями, вкопани плитко или дълбоко в стерилната пръст, запълнени със светла пръст със същата характеристика. Гробният инвентар е представен само от лични вещи от бронз (коланни токи и накрайници от различни типове, обеци, пръстени) и по-рядко от сребро или стъкло (мъниста).

В резултат на проведените проучвания през трите сезона (общо 943 гробни съоръжения) се придобиха детайлизирани познания относно характеристиките на некрополите на Месабрия/Месемврия:

Ранокласическа епоха. Най-ранните гробове в границите на изследвания терен датират от средата – втората половина на V в. пр. Хр. Те са представени от прости вкопани в стерилния терен ями с различна дълбочина (някои от тях до 2 м от нивото на засичане на ямата), запълнени след извършването на обряда (инхумация с посока изток – запад) с пръст, отличаваща се по цвят и структура от тази на околния терен. Най-често тя е тъмна, мазна и наподобява хумусна почва. Инвентарът на тези гробни комплекси варира от пестелив (един погребален съд, най-често лекит) до многоброен (керамични

Обр. 2. Гроб в процес на проучване. Къснокласическа епоха.

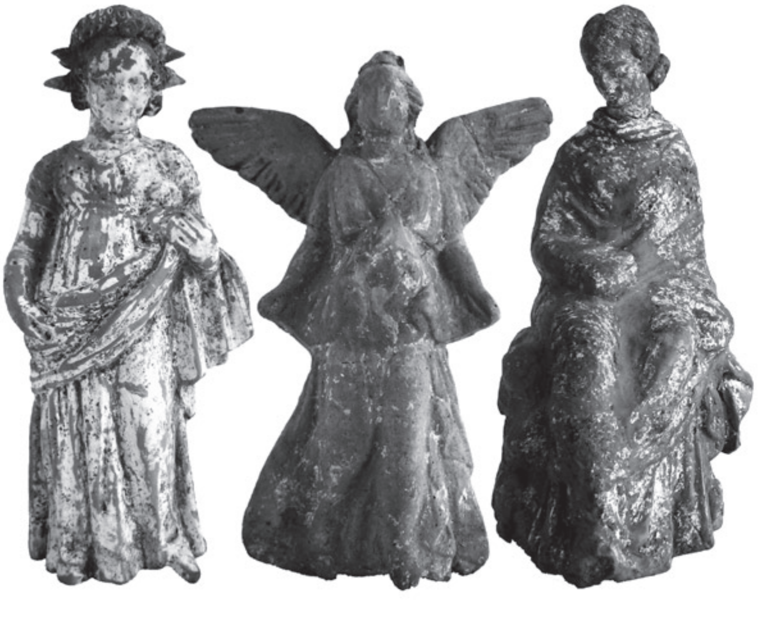

Обр. 3. Теракоти. Ранноелинистическа епоха.

съдове, теракоти, стригили, огледала). Елементите на погребалния инвентар обикновено са изделия на масовото занаятчийство (лекити от различни типове, червенофигурни скифоси), но са открити единични паметници с високи художествени качества (например теракотов релеф с изображение на Нереида и Хипокамп от прочутото ателие на остров Мелос.

Къснокласическа епоха. През IV в. пр. Хр. в некропола се появява нов културен хоризонт от гробни съоръжения, които проявяват консервативност по отношение на гробните съоръжения (с изключение на два гроба с керемиди от третата четвърт на IV в. пр. Хр.), но се отличават със специфики на гробния инвентар. За пръв път при тях се регистрира появата на накити, най-често от бронз, но също и от сребро, които повтарят моделите на масивните накити от злато, характерни за епохата. Към тази група спадат сребърни омеговидни обеци, бронзови огърлици с пирамидална висулка или с амфоровидни мъниста и пръстени с елипсовидни плочки с или без изображения. Няма промяна в репертоара на теракотите – фигурки или женски протомета. В този период се появяват някои по-значими рисувани съдове, като например лекит с релефна украса със сцената „амазономахия“.

Елинистическа епоха. Гробовете от елинистическата епоха се разполагат върху целия проучван парцел, приоритетно върху зоната на юг от дерето. На прехода между къснокласическата и ранноелинистическата епохи се извършват сериозни промени, които характеризират погребалните практики през следващите три века. По важните от тях са: **1.** Изграждане на зидани гробове – цисти с правоъгълна или квадратна форма, съществували паралелно с простите ями; **2.** Въвеждане на нова (паралелно със съществуващата) ориентация на гробните съоръжения – север/юг или юг/север; **3.** Употребата на унгвентария и каната като основни погребални керамични форми, за сметка на лекита; **4.** Поставяне на монетата като задължителен погребален атрибут; **5.** Поставяне на накити от злато в погребалния инвентар, за сметка на тези от бронз; **6.** Развитие на обреда трупоизгаряне, като той се извършва на място или останките се полагат в бронзови хидрии, които играят ролята на урни.

Късноантичният некропол се разполага в зоната на юг от дерето и е представен с еднотипни съоръжения, описани по горе, които се синхронизират по време и белези с гробове, открити при проучване на терен в УПИ V, кв. 54А, разположен от южната страна на пътя Несебър – Равда. Очевидно е, че става дума за две части на един и същи некропол, както и за това, че днешното пътно трасе не дублира антична артерия.

Средновековният некропол в този парцел се разполага върху площта на север от дерето и се характеризира с голяма гъстота на структурите, някои от които съдържат останки от множество индивиди, погребани едновременно. Типични за него са простите плитки ями, рядко оградени с няколко камъка. Погребалният инвентар присъства по изключение (монети, накити от стъкло и бронз) и датира некропола в XIII – XIV в.

Литература

Cimbuleva 2005: J. Cimbuleva. La necropole antique de Messambria. Materiaux et etudes. In: Nessebre, III, Bourgas, 2005, 91 – 117.

Кияшкина, Марваков, Димова 2008: П. Кияшкина, Т. Марваков, С. Димова. Спасителни археологически проучвания в гр. Несебър, обект „Античен некропол на Месамбрия“ – УПИ V, кв. 54А. – АОР за 2007 г., София, 2008, 301 – 304.

Божкова, Кияшкина, Петрова, Марваков 2009: А. Божкова, П. Кияшкина, А. Петрова, Т. Марваков. Спасителни археологически разкопки в некропола на античната гръцка колония Месамбрия и средновековния град Месемврия (Парцел УПИ I общ, УПИ X, кв. 54. – АОР за 2008 г., София, 2009, 324 – 326.

Божкова, Кияшкина, Марваков 2010: А. Божкова, П. Кияшкина, Т. Марваков. Спасителни археологически разкопки в некропола на Месамбрия/ Месемврия (Парцел УПИ I общ, УПИ X, кв. 54. – АОР за 2009 г., София, 2010, 284 – 286.

№6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ АНХИАЛО

Сергей Торбатов

Археологическите разкопки на римския и късноантичен град Анхиало през 2010 г. бяха проведени в Сектор III, на площ от около 140 м^2. Проучванията бяха съсредоточени в чертите на Сграда γ.

Досега от Сграда γ е проучен само североизточния ъгъл. От север-северозапад и изток-североизток тя е фланкирана от две пресичащи се под прав ъгъл улици. През 2010 г. беше разчистен участък от декумануса пред северната фасада на сградата.

В архитектурното развитие на Сграда γ се разграничават 5 строителни периода. Сградата е построена върху частично обитаван в самото начало на II в терен. От първоначалния ѝ план са установени 6 помещения. Под две от тях преминава канал за отпадни води. Зидовете на сградата са градени от ломени камъни и твърд бял хоросан. Основите ѝ са вкопани в стерилен пясъчен терен. Стерилно пясъчно ниво не е достигнато само в проученото през 2009 г. помещение II, което очевидно е било оформено като изба със складово предназначение. За това свидетелства намереното тук огромно количество амфорна тара.

През втория строителен период Сграда γ е била подложена на частично преустройство. Помещения V и VI са скъсени от източната страна посредством новоизграден масивен зид, частично възсядащ западния зид на канала за отпадни води. Пространството между стария и новоизградения източен зид на двете помещения е оформено като коридор. Тук е изградена подова настилка от парчета тухли. Вместо изоставения тракт от канала е изграден нов, от западната страна на новопостроения зид. Дъното му е настлано с ломени камъни, сред които се срещат и фрагменти от мраморни облицовъчни плочи и архитектурни детайли. За спойка е използван хоросан с примес на стрита тухлена фракция. В най-горната запазена част на новоизградения преграден зид е регистрирана употребата на сполии – фрагменти с големи размери от мраморни архитектурни детайли. Може би още през втория, ако не през следващия – трети, строителен период, преустройство претърпява и складовото помещение II. Дълбоко вкопаната му избена част е запълнена с пръст, а на ходовото ниво на съседния от запад коридор е оформен под от пласт трамбована глина.

През третия строителен период вътрешната планировка на Сграда γ не търпи изменения. Северният зид на помещение V е частично преизграден, като в новия градеж е използван хоросан с примес

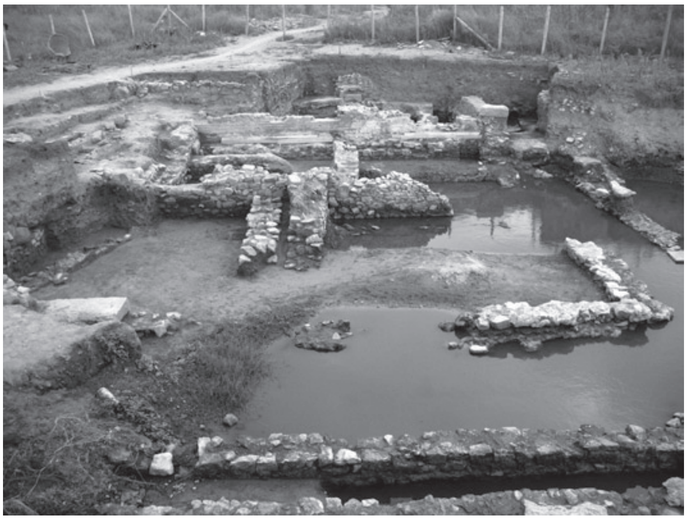

Обр. 1. Анхиало. Сграда γ (поглед от изток).

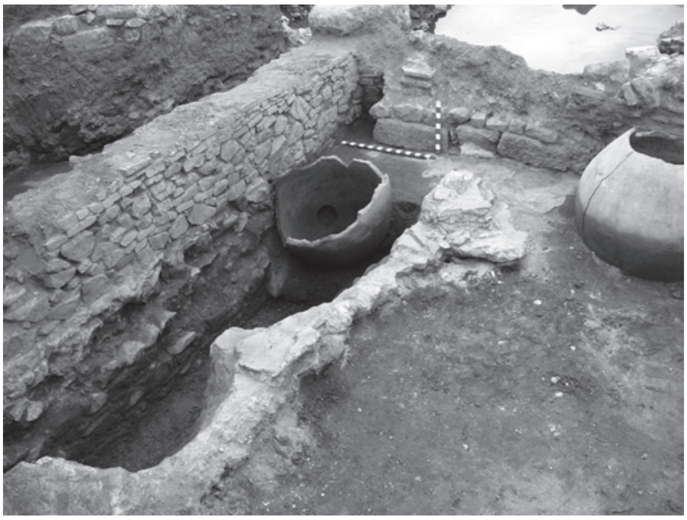

Обр. 2. Анхиало. Сграда γ, помещение VI (V строителен период).

на стрита тухлена фракция. Изцяло преизграден, над нивелираните останки от стария, е и източният зид на помещения V и VI. Новопостроеният зид е в *opus mixtum*, с 4 реда тухли в тухлените пояси. В градежа му са използвани отломъци от различно профилирани мраморни архитектурни детайли, а хоросанът е с примес на стрита тухлена фракция. На ремонт е подложена и заварената канализационна система. Зидовете ѝ са надстроени с тухлен градеж от вътрешната страна и груб каменен кожух, без оформено лице, от външната страна. Използваните строителни материали са идентични на тези от зида в *opus mixtum*. Дъното на ремонтирания канал е издигнато спрямо предходното. Оформено е от споени с розов хоросан тухли, върху които допълнително е нанесен тънък пласт хоросан от същия вид.

На този етап от проучванията, прецизната датировка на представените 3 строителни периода на Сграда γ е невъзможна, но първият от тях по всяка вероятност следва да бъде отнесен към първата четвърт на II в. Значително по-трудно стои въпроса с датировката на втория и третия строителен период. Следващият, четвърти строителен период, сигурно се датира в началото на IV в., но той се предхожда от хиатус в обитаването на сградата, породен от стихиен пожар и разрушения. Гибелта на Сграда γ трябва да се отнесе към доста по-ранно време. През 2009 и 2010 г. в опожарения пласт над подовото ниво на помещение II беше открита колективна монетна находка, с най-късен екземпляр от монетосеченето на император Гета. През 2010 г. в канала под помещения V и VI беше открита друга колективна находка, състояща се от 26 горели бронзови монети. В находката присъстват различни номинали на провинциалното бронзово монетосечене от II-III в. Най-късните монети са 5 екземпляра на император Максимин Тракиец, отсечени в Анхиало, които определят периода 235 – 238 г. като *terminus post quem* за находката, а респективно – и за разрушаването на сградата.

Следователно, вторият и третият строителни периоди на Сграда γ следва да бъдат разположени най-общо във времевия отрязък от втората четвърт на II до втората четвърт на III в. Това се потвърждава и от обработката на придобития в хода на проучванията през 2010 г. керамичен комплекс, в който е отчетено силно присъствие на материала от втората половина на II в. и първите десетилетия на III в., т. е. от времето на Марк Аврелий до края на управлението на Северите.

Наличните стратиграфски данни за вътрешното оформление на Сграда γ през ранните периоди от нейното съществуване са оскъдни. С по-малка или по-голяма сигурност може да се твърди само за наличието на профилирана стенна щукова мазилка в помещение V. Същевременно, от руините на сградата произхождат огромно количество архитектурни детайли и мраморни интериорни декоративни елементи с безспорна датировка във втората половина на II и отчасти в началото на III в. Огромното мнозинство от тях обаче са без адекватен функционален контекст.

През четвъртия строителен период Сграда γ е изцяло преизградена и препланирана. От предишните градежи е преизползван само зида в *opus mixtum*. Всички останали стени са демонтирани до дневната повърхност. Нивелираните останки на външните зидове на сградата от предходния период са използвани като фундамент за новоизградените. Новите вътрешни разделителни зидове на сградата са съобразени с трасето на старите само в отделни случаи. Градежът е от ломени камъни на кална спойка. Каналът за отпадни води в бившите помещения V и VI и коридорът западно от помещение II са запълнени с пясък и строителни отломки. От запълнителя на коридора произхожда фолис на император Галерий (286 – 310), който се явява сигурен *terminus post quem* за времето на строителството. След разстилане и подравняване на пласта от рушевини, в новите помещения II, III и IV е оформено подово ниво от дебел пласт хоросан, върху който вероятно е била положена настилка от мраморни плочи. По западните стени на помещения III и IV е запазена *in situ* най-долната част от стенна облицовка, изработена от преизползвани мраморни детайли. Подово ниво от пласт хоросан е регистрирано и в помещение VI, върху чиито стени е била нанесена тънка хоросанова мазилка, боядисана в син цвят. Особено представително е било оформлението на помещение VII, където е разкрит неголям фрагмент от подова мозайка, изпълнена в *opus tessalatum* от разноцветни тесери.

Около средата на V в. Сграда γ е опожарена и разрушена. Последният регистриран период в нейното развитие се отнася към края на V/началото на VI в., когато тя е ремонтирана и отново въведена в експлоатация. Ремонтните работи се изразяват в надзиждане на някои от разрушените стени с градеж от кирпичи и преизползвани тухли. Бившите помещения VI и VII са обединени в едно, което е било със складово предназначение, доколкото може да се съди по вкопаните тук долиуми.

Най-късната известна досега монета от Сграда γ датира от третата четвърт на VI в.

От запълнителя на един късен кладенец в чертите на Сграда γ произхожда глава от мраморна императорска статуя в надестествен размер. По предварителни данни, статуята е изобразявала император Хадриан или Антонин Пий.

№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА“, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ, КВ. ВЕТРЕН, БУРГАС

Цоня Дражева, Димчо Момчилов

През 2010 г. продължи проучването на термите на Акве калиде и късноантичната и средновековна крепост при Бургаските минерални бани. Разкопките бяха проведени на два етапа: първият – през м. юли – началото на август и вторият – през м. октомври с финансовата подкрепа на Община Бургас.

На територията на термите проучването бе ограничено само в южния участък, който е в непосредствена близост до съвременните постройки на минералните бани и старата поликлиника. Целта бе да се установи нивото на запазеност и състоянието на стените и водопреносните съоръжения в тепидариума и аподитериума. Разкритият участък е с размери: С – Ю 5 м и И – З 15 м и пресича линията на източната стена на тепидариума и надлъжните канали 1 и 2 под подовото ниво на аподитериума. Тук разрушенията са много тежки в резултат на строителните дейности в началото на ХХ в.

Проследен бе изкопа на тръбопровода от 1910 г. за водоснабдяване на Бургас от минералния каптаж на дълб. 3,70 м от нивото на ската. Новата тръба е положена под подовото ниво на тепидариума и във вътрешното му пространство траншеята за тръбопровода изцяло е разрушила настилката и хипокаустната система. Разчистен бе профила на прекъснатата източна стена с ширина 2 м. Градежът на стената в южния сектор е изпълнен в смесена зидария: каменни квадри от местен пясъчник, споени с бял хоросан с едро счукана тухла и пояси от четири реда тухли. Строителният насип от двете страни на стената е много разбъркан и не дава точна представа за стратиграфията в този участък. Общата разкрита дължина на термите по оста север – юг е 33 м.

При дълбочина 1,8 м от нивото на основите на старата поликлиника, бяха разкрити още 5 м

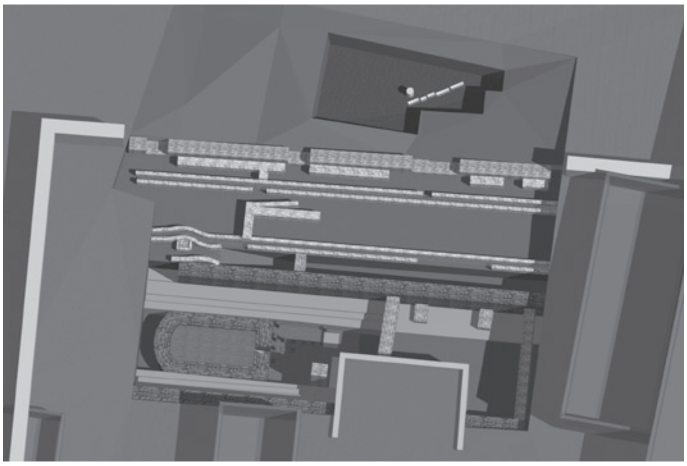

Обр. 1. Общ план на достигнатия етап на проучване на баните.

от трасето на двата надлъжни канала №1 и №2 под подовото ниво на аподитериума. Проследява се промяна в наклона в посока югозапад. Вероятно канализацията за отпадни води се е изливала в коритото на близката река, което е на около 40 м запад – югозапад от термите. Каналите са с правоъгълно сечение с шир. 0,62 м и вис. 0,50 м. Стените им са зидани с преизползвани каменни блокчета и ломен камък, споени с бял хоросан, а дъното е покрито с правоъгълни тухли с размер 0,56 х 0,3 м.

При проучването на вътрешния насип в каналите, който е по дебел в южния им край, бяха открити интересни находки: част от сребърно огледало с позлата (I-II в.), бронзови монети на тракийския владетел Реметалк I (11 пр. Хр. – 12 г.), имп. Клавдий I (41 – 54), имп. Константин I (306 – 337), глинени лампи и др.

През 2010 г. проучихме извадената пръст от почистването на стария каптаж на минералния извор, който се намира в централната част на термите. Открити са 86 монети от края на V – I век пр. Хр., сребърна висулка – брадвичка, сребърни украшения, камея от пръстен с изображение на орел в хералдична поза и др. Повече от половината от монетите са автономни, сечени от Месамбрия и Аполония в края на V – III в. Очевидно гражданите на двата близки града – съперници за тази територия, близка до Анхиало, са използвали често лековитите бани.

Продължиха проучванията в стар Сондаж 1 – църква, започнат през 2008 г. Той се намира в горския парк, на разстояние 75 м североизточно от термите. В проучения участък бе изцяло разкрит притвора на църквата с дължина 12,60 м и ширина 3 м. В структурата на стената личат два строителни периода: ранен от VI в. и късен от XI – XIII в. Ранната църква е била с базиликален план с шир. на централния кораб 6,40 м и на страничните 3,20 м. Запазената максимална височина на стената е 0,87 м.

Средновековните зидове, които надграждат или препокриват ранната църква са от ломен камък на кал. При прокарването на водопровод и ел. кабел за военно поделение в гората през 60-те години на миналия век са разрушени голяма част от зидовете и плана на късната сграда остава неизяснен. В централната част на наоса бе открито вкопано на дълб. 2,3 м от нивото на терена стопанско съоръжение с кръгла форма – вероятно за съхранение на храни. В насипа в съоръжението бе открита част от бронзов кръст – енколпион от XI в., четири фрагментирани керамични розети без глазурно покритие от външната украса на църквата и др. керамика. Източната част на наоса и олтарното пространство не са проучени.

За изясняване на територията на крепостта, изградена според историческите извори от Юстиниян I (527 – 565 г.), беше заложен контролен сондаж в северната част на горския парк, отстоящ на около 350 м от термите. Сондажът е с ширина 6 м и дължина 15 м и започва от нивото на горския път, който се явява граница на парка. На 4 м в южна посока бе открит вход с ширина 2,35 м, ограден от стени с каменен градеж на кал. Стените са под ъгъл 100-120 градуса и образуват трапецовиден проход пред отвора на входа с дължина 2,6 м за източното крило и 2,25 м за западното. Каменната зидария с шир. 0,56 м облицова външно изкопания във високия скат проход, в дъното на който опира по-ранна напречна стена от VI в. с разкрита дължина 4,20 м. Тя е със смесен градеж от средно големи правоъгълни блокчета, споени с бял хоросан, добре нивелирани, с външно обмазани фуги и пояс от тухли, запазен само в най-високата част. Линията на стената е И – З. Ширината на ранната стена е 2,35 м, а запазената височина 1,65 м. Тя е инкорпорирана в структурата на средновековното съоръжение и вероятно е използвана като платформа на входното ниво.

В насипа при източното крило на прохода бяха открити два оловни печата на административни лица, датирани в XI в. Печатите и др. находки от метал и керамика, дават основание да датираме средновековното преустройство на крепостта Акве калиде – Терма във втората половина на XI в., а края на функционирането ѝ в началото на XV в.

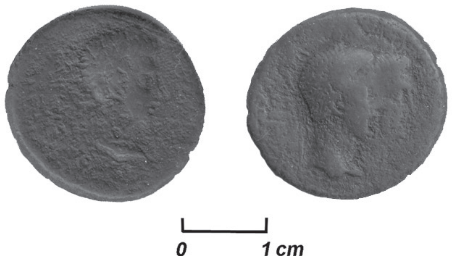

Обр. 2. Бронзова монета на Реметалк I с Октавиан Август, открита в ЮИ сектор на термите, кв. BV.

Обр. 3. Сребърна висулка – брадвичка, открита при почистване на дъното на каптажа на античните терми.

№8. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА ОСТРОВ СВ. КИРИК

К. Панайотова, Д. Стоянова, М. Дамянов, Т. Богданова

Основната цел на изследванията, които се проведоха в границите на изкопа от предишната година, бе допроучване на междухрамовото пространство и извършване на полева консервация.

Архаичен квартал с жилищно-стопански функции и теменос

Допроучените останки от няколко сгради са с градени от местен ломен камък основи (1 до 3 реда), над които най-вероятно е следвала зидария от кирпичи. **Помещение 1** има правоъгълен план и приблизителни размери 5 на 5 м. Южната му стена е застъпена от големия архаичния олтар. Около каменна площадка в югозападната му част има 3 ями и голяма концентрация на шлака, миди, въглени и керамика – фрагменти от транспортни амфори от Милет, Хиос, Лесбос и Клазомене. От вътрешната страна на югозападната стена на **Помещение №2** се разкри цокъл от ломени камъни, издаващ се на 0,20 м. Възможно е да става въпрос за по-ранно помещение.

Южно от **Помещение №3** (с площадка от архаични плоски коринтски керемиди) е най-добре запазена настилката на **улица** от ломени камъни (шир. 3,13 м) с ориентация С – Ю, около която са организирани откритите останки от помещения в този участък.

Към нея води част от **канал** (дължк. 1,45 м, шир. е 0,18 – 0,21 м, дълб. 0,15 м) с ориентация ЮИ – СЗ, изградена от по един ред ломени камъни, поставени върху тясната си страна, покрити с 4 плочести камъка.

В **металургичната работилница** бе проучената **Яма №2** е с диаметър 1,60 – 2 м и стъпаловиден профил. Пълнежът ѝ е с висока концентрация на керамични фрагменти, стрела, монета и железен косер, черупки от миди и шлака. Керамичният материал, който датира от VI в. пр. Хр. включва фрагменти от транспортни амфори и тънкостенни трапезни съдове, но най-многобройни са монохромните съдове. По тази си характеристика Яма №2 се отличава от ямите в съседство с култовите структури в СИ част на проучваната площ.

Документираните останки от сгради и структурите в тях свидетелстват за съществуването на квартал с жилищно-стопански функции от края на VII до края на VI в. пр. Хр. Помещенията имат еднаква ориентация, с посока СИ – ЮЗ, като са разположени на отделни тераси по терена в източната част на остров Св. Кирик. Част от тях са разделени с улична настилка, а между други са оформени тесни проходи. В една от структурите е извършвана и металургична дейност, а друга е имала канал за отвеждане на дъждовни води.

В североизточната част на проучвания участък култови ями и примитивни олтари (жертвеници) оформят мястото на първия теменос. До югозападния ъгъл на архаичния олтар се разкри разрушен **жертвеник** (отухлен пласт със замазка под дъговидно струпване от ломени камъни). Подобно отухлено петно беше проучено миналата година до северозападния ъгъл на олтара.

На 0,70 м от западния край на **кирпичения жертвеник** бе направен сондаж. Разкри се кирпич с размери 0,57 x 0,44 x 0,07 м. След него следва неравен отухлен пласт с дебелина 0,20 м, на места измазан

Обр. 1. Архаична улица с настилка от ломени камъни.

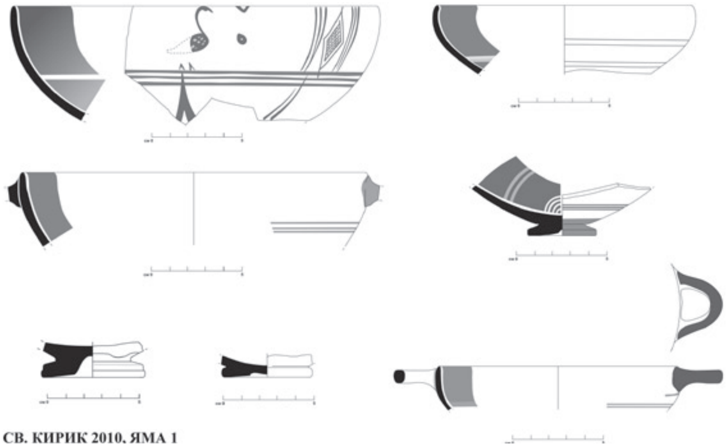

Обр. 2. Яма №1 – йонийски чаши от края на VII – VI в. пр. Хр.

Обр. 3. Раннохристиянска базилика – осуарий и Гроб №65.

и личат следи от пръсти.

При демонтирането на трамбования трошляк, източно от елинистическия храм в кв. Р8 и Р9 се откриха останки от две **ями** – голямо количество архаична керамика, животински кости, миди и въглени. Многобройните фрагменти са предимно от йонийска керамика и атически чернофигурни съдове.

Пред югозападния ъгъл на архаичния храм се разкри овална каменна площадка от ломени камъни с размери: 2,20 х 1,05 м и фрагменти от амфори (Милет, Хиос, Лесбос, Клазомене), кани, йонийски чаши с птици, два фигурални алабастрона, част от теракота и животински кости – **Яма №1**, в която се разграничават ясно няколко пласта. С цел проследяване на фундирането на архаичния храм се влезе в дълбочина в югозападната част на пронаоса и се разкри **Яма №8**. Тя е запълнена с керамичен материал (фрагменти от чаши, амфори и др.) от архаичната епоха от края на VII до средата на VI в. пр. Хр., кости, шлака и миди.

Допроучена бе **Яма №3** с размери 1,60/1,75 м. По формата ѝ може да се предположи, че обединява три отделни вкопавания. Запълнена е с керамични фрагменти (фигурален арибал, йонийски чаши, блюда и транспортни амфори от Милет, Хиос и Лесбос от VI в. пр. Хр.), миди и малки камъни.

Систематизираните сведения от различните типове керамика – транспортна, трапезна (от Коринт, дива коза, йонийски чаши и блюда от края на VII и VI в. пр. Хр.), тракийска керамика на ръка и теракотите ясно показват, че кварталът и първият теменос са функционирали не по-късно от края на VI в. пр. Хр. Това от своя страна кореспондира пряко с данните от архитектурната теракота и декорация, които бележат монументално строителство в кр. на VI и първата четвърт на V в. пр. Хр., свързано с цялостна промяна на организацията на теменоса и неговото разширяване за сметка на квартала с жилищно-стопански функции.

Храмове и олтари

В наоса на **архаичния храм** се разкриха 4 варовикови блока, фундирани върху скалата и образуващи прав ъгъл. Тази основа от постамент показва вероятното място на култовата статуя.

При проучването на Яма №1 се очерта вкопаването за основите на храма до материковата скала, уплътнено с варовиков трошляк. Непосредствено над нея започва лицето на западната стена на храма, която във височина е запазена в 6 реда (1,32 м), а ширината ѝ е 1,09 м. Южната стена започва на по-горно ниво (0,30 м). Разликата в нивото на скалната основа е компенсирана чрез разлика в дължината на редовете, изграждащи отделните стени.

Разкрита бе **квадровата стена** в кв. F17 и F18 – общо 14 блока, наредени напречно по дължината (8,62 м) ѝ. Липсата на ясен стратиграфски контекст около този монументален зид затрудняват ясното му определяне.

Направен бе сондаж по цялата дължина на западната и северната стена на **големия олтар** с цел да се открият всички редове от градежа на съоръжението. Западната е със запазени 4 реда квадри (1,10 м), като най-долният в южната си половина е положен по-навътре с 0,37 м. Северната е запазена до 3 реда (0,85 м) – най-долният влиза по-навътре с 0,30 м. Първият ред камъни има пясъчна подложка и вероятно е служил като изравнител на наклона от изток на юг. От южната стена на олтара са запазени 3 реда квадри, като третият е по-навътре (от 0,37 до 0,50 м). В северозападна посока олтарът е изграден в и около чист пласт кафява стерилна глина.

От вътрешната страна покрай южната стена на **елинистическия храм** бе заложен сондаж. Разкрито бе и вътрешното лице на основата на западната стена на храма. Използваният материал е плътен варовик. Откритата голямо количество фрагментирана керамика е основно архаична.

Разчисти се и „каменната настилка" до северозападния ъгъл на елинистическия храм. Северно от нея, на около 15 см по-ниско, се откри долно ниво плочи, които влизат под южната стена на базиликата. Те запълват цялото пространство до ръба на следващата скална тераса. При североизточния ъгъл се разкри стъпаловидния фундамент. Върху някои камъни има следи от разчертаване с червена боя.

Проучванията през 2010 г. в и около елинистическия храм позволиха да се извършат наблюдения, свързани с неговия план, както и устройството на терена в непосредствената му околност, който при строителството му е бил подравнен с пласт от много ситен трошляк. Основите на храма от юг са изградени от повече редове грубо обработени блокове, с което се компенсира разликата в нивото на терена (ок. 1 м). „Настилката" от каменни плочи в два реда са останки от платформа, върху която е изграден храм без обиколна колонада. Рязкото падане на терена в южна посока, нивото от строителния трошляк, липсата на стъпаловидни основи, както и на данни за оформянето на стъпала или рампа са основание да приемем, че храмът е бил обърнат на североизток, към монументалните олтари, регистрирани през 2009 г. Именно северната му страна е изградена със стъпаловидни основи в три реда и обиколна платформа, която е улеснявала достъпът до пронаоса на храма. Първият ред от блокове от суперструктурата, съхранени в североизточния ъгъл на храма със запазен плътен трошляк на същото ниво, са били покрити с плочи, оформящи пода на храма. Над него са следвали стените и колоните от фасадата. При проучването на пространството източно от елинистическия храм се документираха и останки от блокове, редени между скалната основа, така че да образуват плътни подпорни зидове за малки тераси, с които е ставало нивелирането на терена.

Допроучено бе и пространството около сегментните блокове, изграждащи кръглата основа на съоръжението в пристройката на базиликата**.** Останките не са свързани с монументална сграда – толос, а с кръгла **площадка** – основа за олтар или посвещение. Недалеч се намери фрагмент от мраморна плоча с надпис (декрет?) от елинистическата епоха.

Проучена бе и касетата пред апсидата на пристройката на **базиликата,** запълнена с ломени камъни. **Осуарият** е изграден от тухли и розов хоросан с размери С – Ю – 1,10 м, И – З – 0,75 м и запазена дълбочина 0,37 м. От вътрешната страна има обмазка с фин хоросан.

От откритите 2 късноантични гроба единият се намира в наоса на базиликата. Изграден е от камъни и тухли и покрит с 5 варовикови блока. Трупополагането е на възрастен индивид с глава на запад, без дарове.

Бяха извършени предварителни проучвания на **кладенеца,** който се намира в южната част на острова. Стените му са изградени от квадри от плътен варовик до 4,70 м от повърхността, след което започва скала, по която не личат следи от изсичане. Дъното на кладенеца е под наклон и водният стълб варира от 12,50 м до 13 м.

След доизчерпване на пластовете около и в монументалните структури, те са покрити с геотекстил и изолираща мембрана, а отгоре са опаковани с торби пясък.

№9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗВЪНГРАДСКА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА“ В М. СВ. МАРИНА, ОБЩИНА СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС

Мартин Гюзелев, Константин Господинов

За разлика от стария град на аполонийци и техния некропол от археологическа гледна точка малко се знае за извънградските селищни структури със запазена архитектура. Затова проучването на такава в м. Св. Марина ще има важно научно значение.

Местността Св. Марина представлява част от Медноридската планинска верига в южна посока, която тук достига до морския бряг и е наречена така по съществуващия тук параклис Св. Марина. Самият обект е разположен върху полегат склон с наклон на югозапад и приблизителна надморска височина 55 м. Досега в научната литература името на местността е смесвано с хълма Св. Илия, разположен южно от нея.

Регистрирането на обекта е станало през 1971 г. във връзка с изкопни работи по прокарването на път за воден резервоар. В АМ Созопол са постъпили четири глинени тежести за стан и фрагменти от плоски покривни керемиди с печати – 21 броя (Димитров 1974, 93). Керемидите са причислени по форма към откритите в некропола на Аполония, въпреки че нито една от тях не е била открита цяла. Въз основа на печатите върху тях те са били разделени на 4 групи: 6 фрагмента с двуредов печат ΧΥΛ/ΔΙΣ и наклонена алфа; 2 фрагмента с печат ΛΑ; дванадесет фрагмента с печат ΗΜ и един фрагмент с печат ΦΙ. Още тогава е направило впечатление, че такива печати не са били засвидетелствани по керемиди от керемидените гробове от некропола на Аполония, нито пък се срещат сред продукцията на останалите черноморски центрове (Димитров 1974, 94-95). До днес подобни не са засвидетелствани и при разкопки в стария град на Созопол. Въз основа на това е изказано предположението, че „буквите са представлявали началните срички на имената на производителя на керемидите и дори самата сграда е имала функции на керамична ергастерия“ (Димитров 1974, 96).

През 1972 г. на хълма Св. Марина са предприети наблюдения вследствие на залесителни мероприятия. Тогава на върха на хълма в близост до водоема, е бил открит цистов гроб с находки – червенофигурен лекит и бронзово огледало без дръжка (Цанева, Димитров 1976, 5-6).

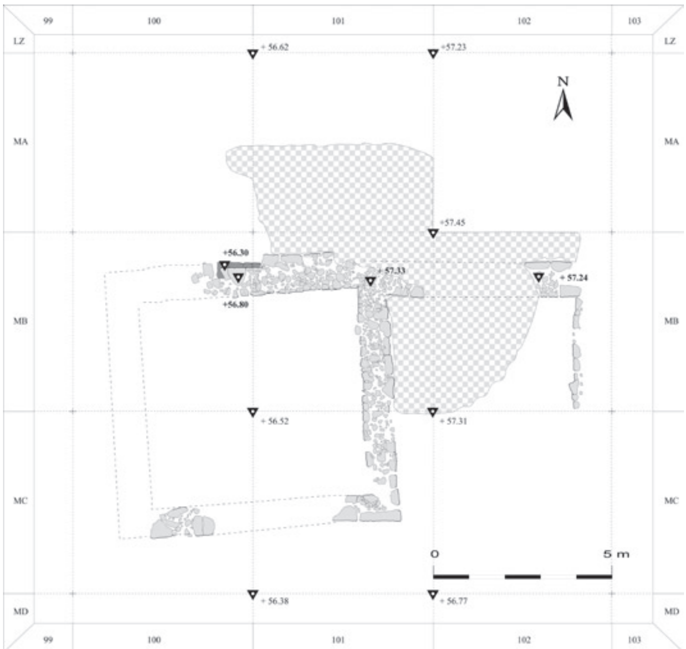

Обр. 1. План на обекта.

В последствие обектът е бил включен за проучване в рамките на експедиция „Аполония-Странджа“ в края на 70-те години на XX в. Тогава са били разчистени зидовете непосредствено под повърхността и са били поставени квадрати за бъдещо проучване, което не е било осъществено.

През 1992 г. обектът е бил регистриран от Кръстина Панайотова и Димитър Недев в Археологическа карта на България.

През следващите години интензивното строителство на хотели и СПА центрове в местността Св. Марина заплаши и съществуването на този обект. Успоредно на пътя за резервоара бе изграден нов за изхвърляне на строителни отпадъци. Това обстоятелство предизвика и нашата намеса.

Обр. 2. Обектът – поглед от югозапад.

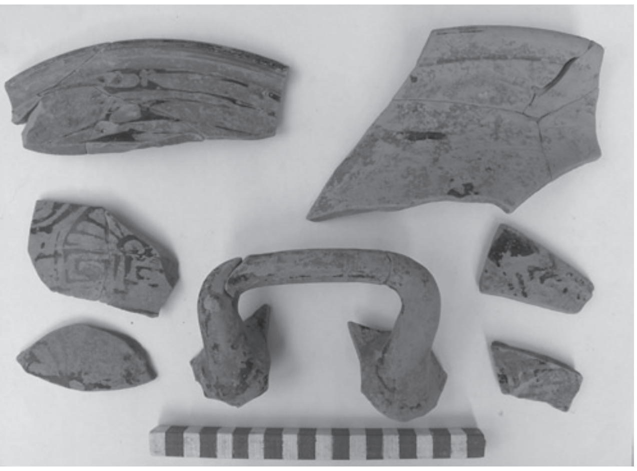

Обр. 3. Фрагменти от червенофигурен камбановиден кратер от периода Late Classical II – 350 – 330 г. пр. Хр., по J. Boardman.

С оглед на сравнително ограниченото време за работа, бе запланувано почистване за изясняване състоянието на обекта. Изцяло бяха премахнати треви, храсти и нискостеблена дървесна растителност – задача, която запълни голяма част от планираното работно време – около 10 работни дни. Бяха разкрити частично две от помещенията от сграда, която продължава на изток, в още непроучената част на обекта, а на запад достига до разрушенията, предизвикани от прокарването на съвременния път. Зидовете са изградени от ломени камъни на кал, с по-едри лицеви камъни и по-дребни във вътрешността на зида, запазени само в субструкция. Югоизточния ъгъл на помещение 1 и североизточния ъгъл на помещение 2 са изградени от квадри от черупчест варовик. Помещение №1 е почти квадратно с вътрешни размери около 5,70 м х 6,10 метра, съответно в посоките С – Ю и И – З. Северният зид е с дебелина 0,85 м, като от външната – северна страна има цокъл с широчина 0,14 м. Източният зид също е с дебелина 0,85 м, а южният – 0,80 м. Източното помещение №2 е с неразкрити части от южния зид и размерите му в тази посока са още неизвестни. В направление изток-запад вътрешния му размер е 5 м. Дебелината на северния зид е 0,97 м. Източният не е разкрит напълно. Помещенията не са с еднаква ориентация – №2 е с точна ориентация по посоките на света, а №1 с леко отклонение на СЗ, но имат конструктивна връзка помежду си. Навсякъде вътре и вън от сградата – особено на север, е покрито с деструкции – ломени камъни и керемиди. В помещение №1 деструкциите са предимно от керемиди (солени и калиптери), отухлени стенни мазилки и кирпичи, между които фрагменти от амфори и битова керамика, железни гвоздеи. Под деструкциите от външната страна на северния зид се откри керамично струпване с фрагменти от червенофигурен кратер, чернофирнисови фрагменти, местна сива керамика с груба структура и примеси. Струпването се датира по фрагментите от кратера в периода след средата до 30-те години на IV в. пр. Хр.

Обектът бе покрит и ограден с метална мрежа до следващото археологическо проучване, което ще бъде извършено в рамките на международен проект.

Предварително може да се каже, че обектът представлява сграда – част от извънградски имот. Изказаното предположение, че е била ергастерия, пряко свързана с производство на архитектурна керамика, е явно прибързано. Твърде вероятно тази сграда да е била с жилищни функции, като керемидите с печати са били част от покритието. За подобни „сгради“ се съобщава и в декрет, открит в Созопол, с частично запазен надпис, датиран в елинистическата епоха (IGBulg I^2, 469 bis). Текстът проследява някакви взаимоотношения между Котис, син на Тарулас и аполонийците. Запазената му част се отнася до построяването на *ойкос*, в близост до гроба на Мостис. По целият хълм Св. Марина са регистрирани при теренни обходи гробове и могили, което показва практика в организацията на непосредствената територия на полиса и взаимоотношенията с близките му съседи.

Литература

Димитров 1974: Б. Димитров. Печати върху доримски керемиди от Черноморието като източник на историческа информация. – Студентски проучвания 1974, 92 – 97.

Цанева, Димитров 1976: М. Цанева, Б. Димитров. Каменни гробници от некропола на Аполония Понтика. – Музеи и паметници на културата, 2, 1976, 5 – 8.

IGBulg I^2: G. Mihailov. Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, vol. I^2 – Inscriptiones orae Ponti Euxini, Serdicae, 1970.

№10. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА (СОЗОПОЛ) В МЕСТНОСТТА БУДЖАКА

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Росица Пенчева

Строителството по крайбрежието южно от гр. Созопол наложи през 2010 г. спасителното проучване на два имота (УПИ 5100-7 и УПИ 5076) в м. Буджака, попадащи в рамките на античния некропол на Аполония Понтика.

Парцелът **УПИ 5100-7**, с площ около 500 м^2, се намира на скалист бряг, който се спуска отвесно към морето. Залягащата плитко варовикова скала образува две тераси, съответно на около 12,50-13 м и на около 9 м над морето, като между двете се спуска стъпаловидно.

Проучени са 28 гробни съоръжения, разпределени сравнително равномерно, с по-плътно групиране в равните участъци на горната и долната тераса.

Само в един случай се наблюдава застъпване на гробове. Двайсет и шест гробни ями са изсечени изцяло или частично във варовиковата скала, някои в предварително изравнена площадка. Гробове №3 и 5 са долепени с едната си къса страна, а успоредно на Гроб №5 от юг има недовършена друга яма (Гроб №6). Още едно завършено гробно съоръжение (Гроб №27) е останало неизползвано.

Всички ями са правоъгълни, с добре оформени ъгли и размери: дълж. 2 – 2,10 м, шир. 0,65 – 0,75 м и дълб. до 0,9 – 1 м. В ъглите на шест ями има правоъгълни вкопавания, може би за крачетата на ковчег или ложе, а при девет има покритие от каменни плочи, вероятно изсичани на място.

При всички гробове обредът е трупополагане с глава на И (респ. СИ); изключение правят Гроб №25 (с глава на С) и Гроб №18 (с глава на З). Телата по правило са полагани по гръб, с изпънати крайници. Особен случай представлява Гроб №17, дъното на който е застлано с дебел пласт пепел и въглени, покриващ скелета и инвентара и продължаващ под тях. По костите няма следи от горене, но даровете са опалени вторично. Вероятно тялото и даровете са били положени върху пласт жарава и след това са били засипани с живи въглени, може би с цел пречистване.

Единствено Гроб №4 е безинвентарен. Най-богати са гробове №13 и 22 – и двата на жени. Сред даровете преобладават съдовете за масло или благовония – в 22 гроба има лекити или алабастрони (в 2 случая). Срещат се различни типове чаши, паници, лампи, кратеровиден съд и др. Металните предмети са малко – бронзови игли, стригили и огледала (в един случай със следи от дървена дръжка). В Гроб №22 се откриха две фибули „тракийски тип“ – бронзова и сребърна.

Съдове са депонирани и при съпътстващи ритуали в или извън гробните ями В горната част от пълнежа на няколко гроба се откриха най-вече кани и ойнохоета, в единични случаи чаша или паница. В Гроб №10 са били положени една цяла и гърловини от още две амфори. Над Гроб №16 са открити няколко групи амфори, може би свързани с насипването на могилен насип.

Съдържанието на проучените 7 обредни огнища е обичайното – най-вече чернофирнисови и местни съдове (паници, рибни блюда, гърнета, лекане, скари за риба, лампа).

Находките поставят функционирането на този участък от некропола в периода между 450 и 350 г. пр. Хр. Хронологията се основава на червенофигурните и чернофирнисовите съдове, както и на амфорите от Хиос, Хераклея (вкл. с печати от 80-те – 70-те години на IV в.), Тасос, Лесбос и тип „Муригьол“. Няма предмети, които със сигурност да се датират след средата на IV в., като най-късни са няколко полихромни лекита с позлата.

Парцелът **УПИ 5076** е с площ 2300 м^2 и се намира на ниска тераса над изолирана плажна ивица.

Пластовете са силно нарушени от модерни изкопни работи – често до плътната глина, в която са вкопани различни структури.

В южната (най-далечна от морето) част на имота са регистрирани плитки траншеи, ориентирани И – З и организирани в редове. Дължината им варира от 0,80 до 2,20 м (при повечето е в рамките на 1,30 – 1,80 м) при средна ширина около 0,30 м и дълбочина 0,10-0,20 м. Отделни траншеи са открити и извън участъка с най-голяма концентрация. Гъстотата им намалява към морето като общо не се застъпват с проучените гробове. Подобни вкопавания са регистрирани и по-рано в района на Буджака, в УПИ 8142/8143, УПИ 8038, УПИ 8165, УПИ 8040 и УПИ 8044. Интерпретирани са като следи от антично земеделие, може би лозя. Новите резултати не опровергават предложената дата във II – IV в. сл. Хр.

Регистрирани са общо 12 гроба, в това число: Гроб №1, проучен през 2006 г. при поставянето на ограда на съседния парцел; разрушен Гроб №2 (кремация в урна), регистриран по пръснати фрагменти от два съда и горели кости; Г-образно каменно ограждение, обозначено като Гроб №11 (разрушен). Гъстотата на гробни съоръжения не е голяма и не се наблюдава изявена организация – две от тях (№5 и №6) се застъпват. Съсредоточени са в най-северната част на обекта (към морето). Близо до съвременния ръб на терасата над плажа е проучена ниска стена от ломени и необработени камъни. Функцията ѝ остава неясна, но проучените гробове са южно от нея.

Обр. 1. УПИ 5100 – 7 (поглед от югоизток).

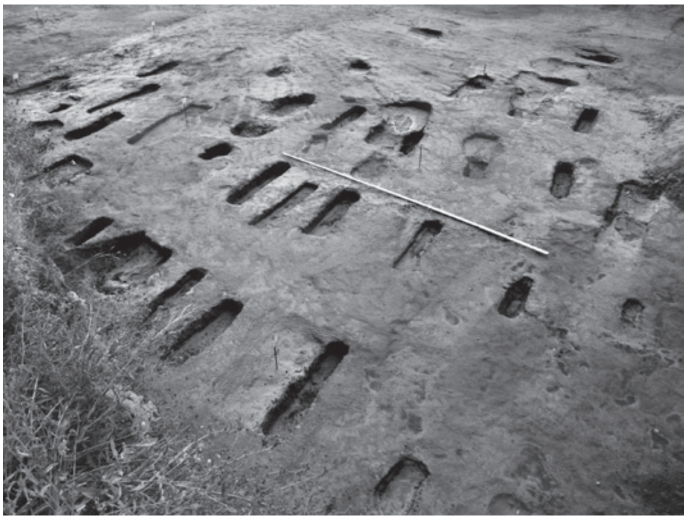

Обр. 2. УПИ 5076 – траншеи (поглед от изток).

Представеният ритуал е трупополагане в ями, вкопани (поне отчасти) в материковата глина. Повечето ями са съобразени с ръста на погребаните. Изключение прави Гроб №7, който е с големи размери, а в ъглите му има плитки вкопавания. Погребани са най-вече възрастни индивиди, като единствено Гроб №8 е на малко дете. Телата са били положени по гръб, с глава на И, по правило с изпънати крайници.

Гробните дарове се състоят предимно от керамични съдове за масло и благовония и трапезни форми. В 6 гроба са били поставени лекити и в 1 – алабастрон. Открити са още чернофирнисови съдове за пиене, малки гърнета, паница. В един гроб е положена цяла амфора. Интерес представлява червенофигурната кана от разрушения Гроб №2 с дата в последната четвърт на V в. пр. Хр., която на територията на България има паралели от Сладките кладенци в Бургас и могилата „Светицата“ край Шипка. Металните предмети включват две бронзови и две железни стригили и бронзова фибула. Находките позволяват отнасянето на гробовете към кратък период във втората половина на V – самото начало на IV в. пр. Хр.

Проучванията през 2010 г. потвърждават възникването на „големия“ некропол на полиса Аполония Понтика във времето около средата на V в. пр. Хр., когато е усвоена обширна крайбрежна ивица, простираща се на 4 км южно от античния град, без предпочитания към определен тип терен – използвана е както периферията на плажната ивица, така и по-високи глинести или скални тераси над морето. Прави впечатление сравнително ранното прекъсване в използването на двата участъка; по-близо до града, в м. Калфата, некрополът продължава да функционира и през първите десетилетия на III в. пр. Хр. Тези явления може би свидетелстват за свиването на полиса през втората половина на IV в., след периода на разцвет през предходното столетие.

Обр. 3. Червенофигурна кана (последна четвърт на V в. пр. Хр.).

Литература

Лещаков, Самичкова 2010: П. Лещаков, Г. Самичкова. Спасителни археологически разкопки на късноенеолитно селище Буджака, Созопол. – АОР през 2009 г., София, 2010, 56 – 58.

Hermary, Panayotova, Baralis, Damyanov, Riapov 2010: A. Hermary, K. Panayotova, A. Baralis, M. Damyanov, A. Riapov. Apollonia du Pont (Sozopol). La nécropole de Kalfata (Ve – IIIe s. av. J.-C.). Fouilles franco-bulgares (2002 – 2004) (Bibliothèque d'archéologie Méditerranéene et Africaine 5), Éditions Errance – Centre Camille Jullian, Paris, 2010.

№11. ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. МАПИ, ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова

В изпълнение на предписанията на НИНКН (Изх. №0172/29.03.2010 г.) през м. август 2010 г. беше извършено проучване на надгробна могила в м. Мапи в землището на гр. Созопол.

Методи на проучването:

1. Археологически наблюдения.
2. Геодезично заснемане на могилата, извършено от инж. Атанас Каменаров.
3. Геофизично проучване, извършено от инж. Илиан Катевски.

Надгробната могила в м. Мапи от землището на град Созопол се издига на терасата югозападно от къмпинг „Смокиня", намираща се на 5 км южно от гр. Созопол. Могилният насип има конусовидна форма и внушителни размери: d (С – Ю) = 38,3 м; d (И – З) = 33,5 м; h = 6 м. Северната му стръмна половина е обрасла с дървета (дъб), а останалата ѝ част е покрита с храсти.

Могилата е обявена за паметник на културата с национално значение с разпореждане на МС №1711/22.10.1962 г.

По повърхността на могилния насип бяха регистрирани 7 изкопа и една траншея. Изкопите са направени в различно време, ако се съди по дебелината на израстналите в тях дървета. По форма те са правоъгълни, овални и Т-образни.

В профилите им се вижда, че пръстта е кафява, песъклива, премесена с дребни камъчета. Не се откриха фрагменти от съдове или други археологически материали.

Най-големият изкоп (дълж. 12 м; шир. 6 м) е направен в югоизточната част на могилата. В изкопа се виждат отделни камъни, единият от които е обработен с размери 0,60 х 0,40 м.

Траншеята прорязва могилата в посока С – Ю на 5,50 м от западната ѝ периферия. Дължината ѝ е 20 м, при широчина 2,50 м. Прокопаването ѝ е станало доста отдавна, изхождайки от наличието на дървета в нея. В северния край на траншеята се вижда разсип от малки и средни ломени камъни, който продължава на запад до и по периферията на отрязаната част от могилния насип. Камъните са разпръснати на дължина 5,70 м, при широчина 1,60 м.

По южния склон на могилата, близо до основата ѝ, също се виждат ломени камъни, между които и един обработен блок с размери: дълж. 0,6 м; шир. 0,37 м; вис. 0,25 м. Видимата част на каменната структура (възможно крепида) е с размери: дълж. 3,50 м; височина 0,80 м. Каменни струпвания се наблюдават и на други места в източната и южната периферия на могилата. Югоизточно от могилата има скална тераса със следи от изсичания, които дават основание да се предполага, че част от камъните са добивани на място, в непосредствена близост.

Геофизичното проучване на надгробната могила осъществи инж. Илиян Катевски, като беше приложен методът на симетричното електро-профилиране. Изследванията са извършени по радиални профили, минаващи през центъра на могилата, както и на кръгови профили, които позволяват максимално детайлна проверка на проучваната могила. Според инж. Катевски „няма данни за дълбоко разположени аномални обекти, тип погребални колесници. Единствено в един участък е възможно разкриване на локално каменно натрупване.“ Няма данни за наличие на гробно съоръжение в цялата могила, както и не са отчетени данни за крепида. Само на „пр. от VI в сектора на пикети от 8 до 12“ той предлага проверка със сондаж, като уточнява, че „тук обаче аномалията не е издържана в дълбочина и най-вероятно е свързана с вторично погребение или с локално каменно натрупване на малка дълбочина – максимум до 1 м“.

Заключението на инж. И. Катевски, представено пред НИНКН е следното: „Като имаме предвид, че иманярските набези са извършени в миналите години, (установихме седем сериозни изкопи), както и факта, че по наши данни нямаме основание за възможност на откриване на атрактивно гробно съоръжение, считаме че застрояването на парцела около могилата ще бъде най-голямата гаранция за защита на могилата от бъдещи иманярски набези“.

Фактът, че това е най-голямата могила в м. Мапи, дава основание да се предположи, че недвижимата културна ценност в ПИ 67800.43.11 е същата голяма могила „Кисир Михаил тепе“, в която френският консул Дегран е направил сондажни проучвания през 1904 г. Според публикацията на Ж. Сьор в южната част на „голяма могила, покрита с малки дъбчета“ той е открил гробница с дромос: „От юг (в посока право на север) в могилата влиза „път за достъп“, ограден с две мощни стени от дялани камъни „пеласгийски градеж“. Дромосът достига до „преградна стена, която представлява една от стените на правоъгълна камера със следните размери: ширина 2,8 м, дължина 2,4 м, височина 1,6 м и дебелина на стените 0,85 м“.

В дромоса и в камерата са документирани по един каменен „саркофаг“, съответно оцветени в бяло и червено. Така наречените „саркофази“ са изградени „от шест плочи, свързани с медни скоби, залети с олово. Покритието се състои от две плочи, оформени като двускатен покрив“.

Гробният инвентар от „саркофаг α“ представлява погребален венец, изработен от позлатени бронзови листа, глинени цветчета и плодчета – поставен върху гърдите на погребания, алабастрон от алабастър, останки от теракота и бронзова монета. В „саркофаг β“ са открити „златен венец на главата (само листата и плодовете са златни, с дървен обръч и оловна лента), бронзова стригила до дясната ръка и два големи глинени алабастрона“. Така описаният гробен инвентар позволява да се смята, че погребванията под могилата „Кисир Михаил тепе“ в м. Мапи са извършени през втората половина на IV – III в. пр. Хр.

Изхождайки от направените наблюдения и сведенията от публикацията на Ж. Сьор, смятаме че е необходимо да се направи пълно археологическо проучване на надгробната могила в ПИ 67800.43.11 – м. Мапи от землището на гр. Созопол, както и да се извършат наблюдения на изкопните работи в целия имот около могилата.

Литература

Русева 2002: М. Русева. Тракийска гробнична архитектура в българските земи през VI – III в. Ямбол, 2002.

Seure 1924: G. Seure. Archeologie Thrace. – Archéologie thrace. Documents inédits ou peu connus (deuxième série). – Revue Archéologique, 19, 1, 1924, p. 307 – 350.

Обр. 1. Надгробна могила в. м. Мапи (поглед от изток).

Обр. 3. Струпване от ломени камъни по южния склон на могилата.

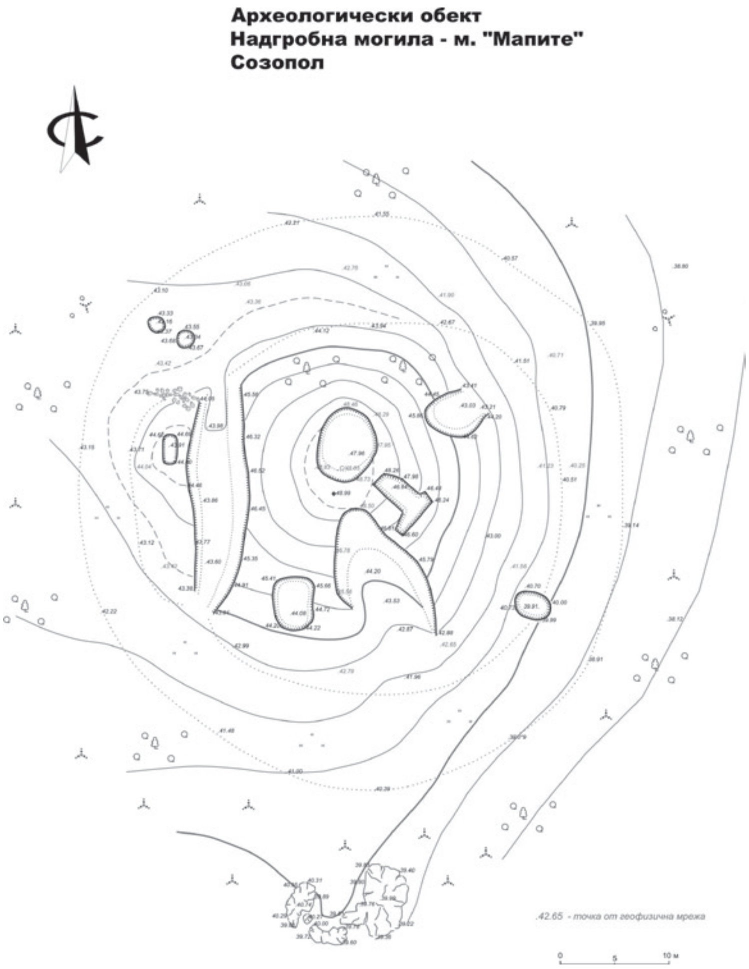
Археологически обект
Надгробна могила - м. "Мапите"
Созопол
42.65 - точка от геофизична мрежа
0
5
10 м

Обр. 2. Надгробна могила в м. Мапи.

№12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРНАТА ГРАДСКА ЗОНА НА ДЕУЛТУМ

Христо Прешленов

През 2010 г. продължи проучването на устройството и прилежащото застрояване на римския декуманус в сондаж 5,00 х 10,50 м, отстоящ на 10 м западно от сондажа от 2009 г. Разположен е в предполагаемата пресечна точка на декуманусa и кардо (максимус?), разкрито през 80-те години на XX в. западно от римските терми.

В границите на сондажа до кота 15,65 м (14,90 м в сондажа-траншея), достигната в края на проучванията е разкрито улично платно и останки от три постройки, регистриращи промените в плановата структура и застрояването на инсулите в тази градска зона. Постройка I предхожда римския декуманус, по който на изток се осъществява достъпа до храма на Септимий Север. Преди края на IV в. сл. Хр. части от постройката и уличната настилка са демонтирани при изграждането на постройка II, която до началото на VI в. сл. Хр. е трикратно опожарена. Източно от нея постройка III заема пространството на изоставената улица през VI – началото на VII в. сл. Хр.

Останките на постройка I са разкрити в основата на западния профил и в сондаж-траншея при южната стена на постройка II. Материали се откриват до кота 15,40 м. По-надолу пръстта е черна, сбита и гранулирана – характерна за втората надзаливна тераса на Средецка река, регистрирана през 2009 г. в сондаж-траншея на кота 15,45 м. Субструкцията на постройка I е вкопана в стерилен терен. Изградена е от ломени камъни на зеленикаво-жълтеникав хоросан с много пясък. Част от нея е разрушена при направата на изкоп за основата на южната стена на постройка II. Суперструкцията е от ломен камък и тухли на здрав бял хоросан. Постройката е опожарена и е засегната при подготовката на терена за трасирането на уличната мрежа и прилежащото ѝ застрояване.

Началното подово ниво на постройка II е на кота 15,95 м. По южната стена на проучваното ѝ помещение (дебелина 0,75 м и проучена дължина 4,05 м) то е маркирано от хоросанов слой, в който е затрупана ладиевидна глинена лампа. Границата между суб – и суперструкцията при източната ѝ стена (дебелина 0,65 м и проучена дължина 4,65 м) минава по горната повърхност на монолитен квадров блок с височина 0,26-0,28 м и видими ширина 0,40 м и дължина 2,75 м. Субструкцията на южната стена е изградена от обработени, вероятно преупотребени блокове. Зидарията е редова на бяла хоросанова спойка с примес от едро счукана керамика. За подложка и банкет на източната стена е използван квадровият блок, върху чиято горна повърхност са врязани два жлеба, вероятно протрити от преминаване на коли с междуосие около 1,45 м, установено и върху праговия блок на източната градска порта. Източно блокът опира в уличната настилка. По източното лице на стената подложката е нивелирана също на кота 15,95 м, посредством един до два реда каменни блокове, споени на хоросан с уличните плочи.

Суперструкцията е в смесена зидария. Първият ред на южната стена е формиран от каменни квадри, подобни на някои от разкритите през 2008 г. над бордюра-стилобат на декумануса. Тухленият пояс е четири редов. В него са оставени два отвора, вероятно за скеле, над които се проследяват вертикални пукнатини. Нееднородната подложка на източната стена причинява неравномерни слягания, в резултат на които по нея също се е появила вертикална пукнатина. Възможна причина за деформациите е сеизмична активност в региона през IV в., установена и археологически в сондажа през 2009 г. Стените са измазани с двупластова мазилка с дебелина 0,015 м. Над подравнителния хастар е положен фин слой. Върху него на места са запазени следи от кафява и зелена боя.

На 2,85 м северно от югоизточния ъгъл на помещението е оставен вход от изток. Като в постройката проучена в сондажа от 2008-2009 г., уличната настилка изглежда е предварително демонтирана. Две плочи западно от входа са част от първоначалното подово ниво. При влизане от улицата разликата във височината е преодоляна с каменно стъпало. Уличното платно е покрито с големи каменни блокове с размери от 1,70 x 0,60 м до 0,55 x 0,60 м, разкрити до 1,50 м южно от линията на бордюрите на декумануса в сондажа от 2009 г. Вероятно настилката в сондажа е част от кръстовището на декумануса с

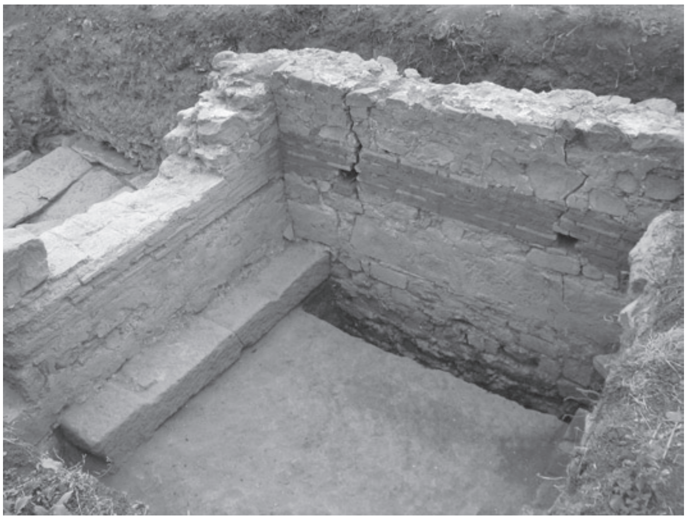

Обр. 1. Деултум – обект 3. Изглед от северозапад.

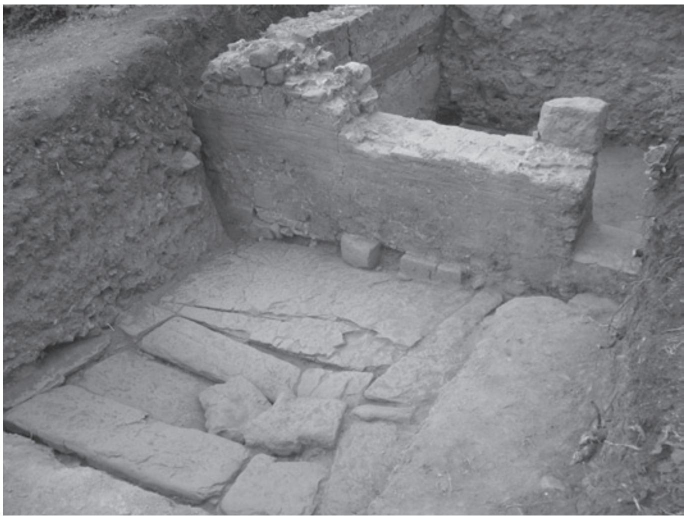

Обр. 2. Деултум – обект 3. Изглед от североизток.

кардо (максимус?), проучено през 80-те години на XX в. западно от римските терми.

Върху уличните плочи и първоначалният под в постройка II при/след пожар е отложена червенокафява пръст с въглени, керемиди, хоросан, керамика, животински кости. В нея са попаднали и три бронзови монети от тип „Виктория носи трофей и влачи пленник“, отсечени между 383 и 395 г. и една от тип „Виктория коронясва владетел“ (395/408 г.). Пожарът може да е причинен по време на хунско (?) нападение, регистрирано след 383 г. при разкопките на източната и западната градска порта. Второто подово ниво на постройка II е получено с полагане и уплътняване на кота 16,15 м на жълтозелена глина с дебелина около 0,05 м. Над него друго опожаряване формира през V в. пласт, в чиято сивкава пръст са пръснати въглени, късове овъглено дърво, хоросан, тухли и керемиди, керамика, животински кости. На кота 16,35 – 16,45 м тези останки са запечатани от жълта глина, на места примесена с хоросан. Обитаването на това ниво продължава до края на V в. В началото на управлението на Анастасий I трети пожар, чиито рушевини са регистрирани и при източната градска порта, оставя мощен пласт от камъни, хоросан, керемиди, въглени, пепелни прослойки, животински кости и керамика, датиран с предреформена бронзова монета от 491/8 г. Последното стратиграфски разпознаваемо подово ниво е от началото на VI в. Маркирано е на места с части от тухли, трамбовани камъни и пепел на кота 17 – 17,50 м.

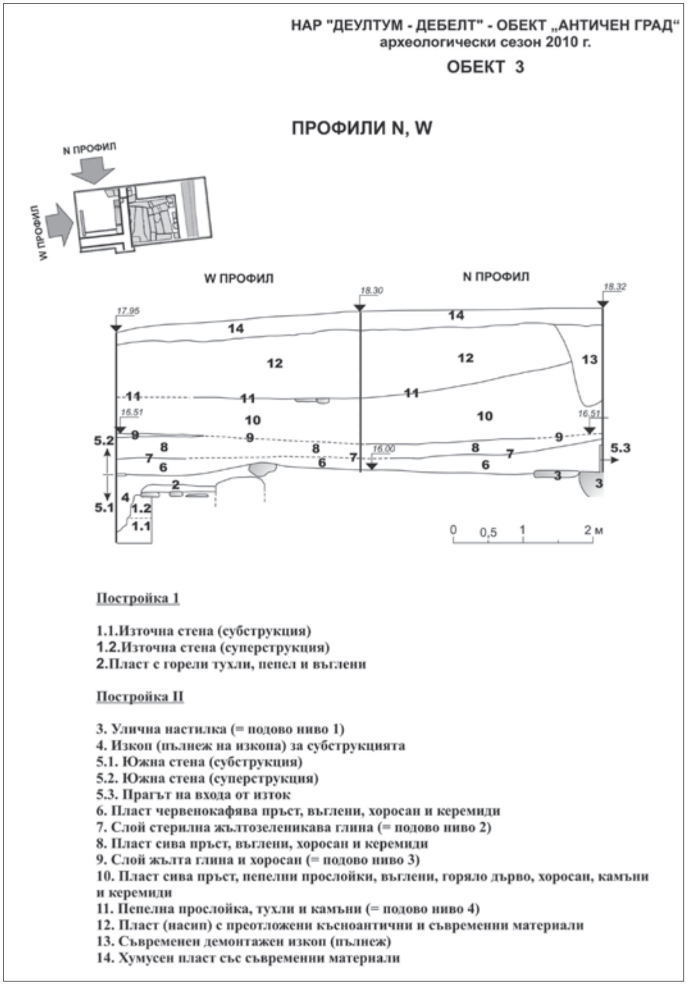

Постройка 1

1.1.Източна стена (субструкция)
1.2.Източна стена (суперструкция)
2.Пласт с горели тухли, пепел и въглени

Постройка II

3. Улична настилка (= подово ниво 1)
4. Изкоп (пълнеж на изкопа) за субструкцията
5.1. Южна стена (субструкция)
5.2. Южна стена (суперструкция)
5.3. Прагът на входа от изток
6. Пласт червенокафява пръст, въглени, хоросан и керемиди
7. Слой стерилна жълтозеленикава глина (= подово ниво 2)
8. Пласт сива пръст, въглени, хоросан и керемиди
9. Слой жълта глина и хоросан (= подово ниво 3)
10. Пласт сива пръст, пепелни прослойки, въглени, горяло дърво, хоросан, камъни и керемиди
11. Пепелна прослойка, тухли и камъни (= подово ниво 4)
12. Пласт (насип) с преотложени къснoантични и съвременни материали
13. Съвременен демонтажен изкоп (пълнеж)
14. Хумусен пласт със съвременни материали

Обр. 3. Стратиграфски разрез по северната и западната граница на сондажа.

Постройка III отстои на 4,40 м източно от постройка II. До кота 16,70 м е разкрита част от суперструкцията на зид (ширина 0,90 м и дължина в сондажа 4,45 м) от грубо обработени и непрецизно нивелирани камъни на калова спойка, в която се срещат части от тухли и глинени съдове. От изток е усилен с трети ред камъни. На достигната дълбочина не е регистриран банкет и/или подово ниво.

Литература

Вагалински, Чолаков 2007: Л. Вагалински, И. Д. Чолаков. Археологически разкопки на фортификацията на римската колония Деултум. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 252-253.

Вагалински, Чолаков 2008: Л. Вагалински, И. Д. Чолаков. Археологически разкопки на фортификацията на римската колония Деултум. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 429-430.

Прешленов 2009: Хр. Прешленов. НАР „Деултум-Дебелт“. Археологически разкопки на обект „Обществена сграда“. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 332 – 335.

Прешленов 2010: Хр. Прешленов. Археологически проучвания на обект „Обществена сграда“ в НАР Деултум-Дебелт, община Средец. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 293 – 295.

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС

№13. COLONIA ULPIA TRAIANA RATIARIA АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕСТ „КАЛЕТО“ ДО С. АРЧАР, ОБЩИНА ДИМОВО, ОБЛАСТ ВИДИН

Красимира Лука

Спасителните действия на обект „Калето“ до с. Арчар (античната Colonia Ulpia Traiana Ratiaria), се проведоха от 21.10.2010 до 25.11.2010 г., в съответствие със заповед на Министъра на културата №РД 9К-0202/11.10.2010 г. за приемане в защитена площ на Община Димово и организиране условия за съхранение, опазване и експониране на движими културни ценности от територията на Рациария. Спасителните проучвания се проведоха под ръководството на Красимира Лука и в присъствието на Пламен Иванов – регионален инспектор за Район Северозападен в Главна дирекция „Инспекторат за опазване на културното наследство“ на МК. Финансовата подкрепа за тези действия беше осигурена от Общинска администрация – град Димово, както и от частни спонсори.

В рамките на спасителните проучвания на терена на античен обект Colonia Ulpia Traiana Ratiaria бяха предприети следните действия:

1. Подробен оглед на цялата територия, върху която се регистрират културни останки в м. „Калето“. Фотодокументиране и локализиране на движими и недвижими културни ценности.
2. Събиране и документиране на подемен археологически материал, съответно битова и строителна керамика, монети, метални находки и др.
3. Проверка състоянието на проучените до 1991 г. и консервирани архитектурни останки от укрепителната система и обществени сгради.
4. Засипване на иманярски изкопи и подравняване на терена в югоизточния сектор на м. „Калето“.
5. Докумениране на епиграфски и архитектурни движими културни ценности.
6. Изнасяне от терен и експониране на движими културни ценности.

Огледът на територията на обект „Калето“ показа, че иманярската интервенция е засегнала площ, която покрива изцяло определените с протокол от 20.04.1994 г. граници и охранителна зона на обекта. Някои от иманярските изкопи достигат до дълбочина над 10 м и са разкрили останки от сгради и множество архитектурни детайли, които се наблюдават върху цялата площ на обекта. Бяха документирани местата на общо 38 движими културни ценности, между които богато украсени бази и капители, колони, корнизи, конструктивни елементи, части от надгробни паметници, саркофази и др.

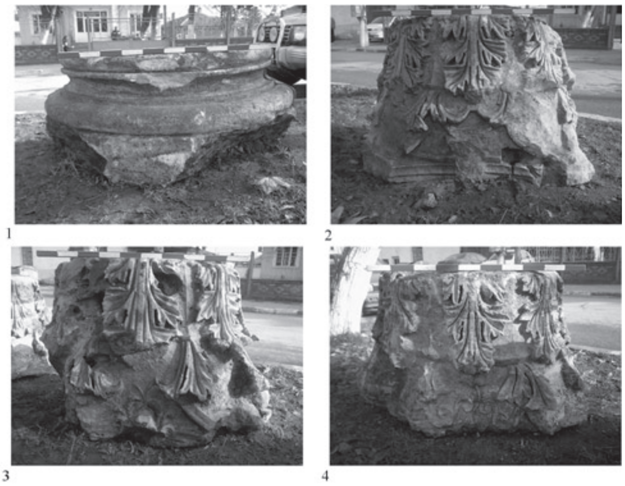

Обр. 1. Colonia Ulpia Traiana Ratiaria. Коринтски капители и йонийска база, разкрити в югоизточния сектор на „Калето“.

В секторите, проучвани до 1991 г., консервираните останки не са засегнати от иманярска интервенция. Около тях незаконни изкопи обаче са разкрили още части от сгради и помещения, които задължително трябва да бъдат проучени чрез спасителни разкопки.

При обхождането на територията на обекта, както и от подравнителните действия в

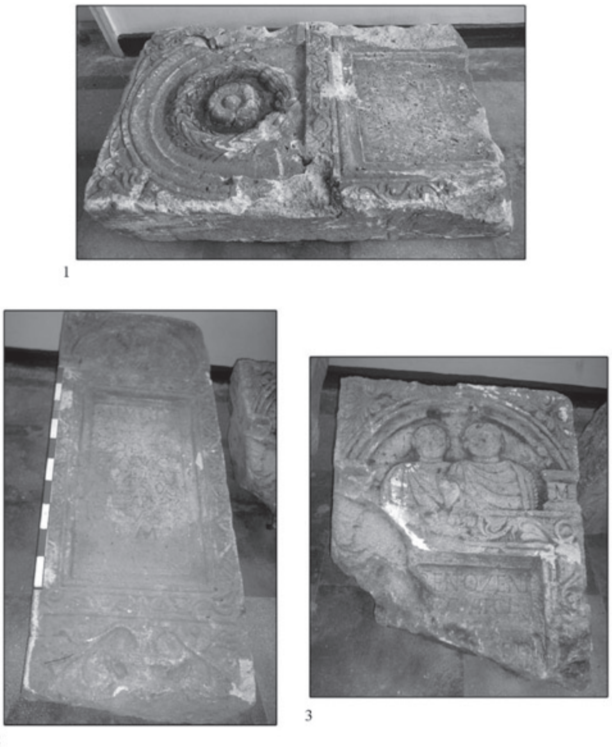

Обр. 2. Colonia Ulpia Traiana Ratiaria. Надгробни латински надписи.

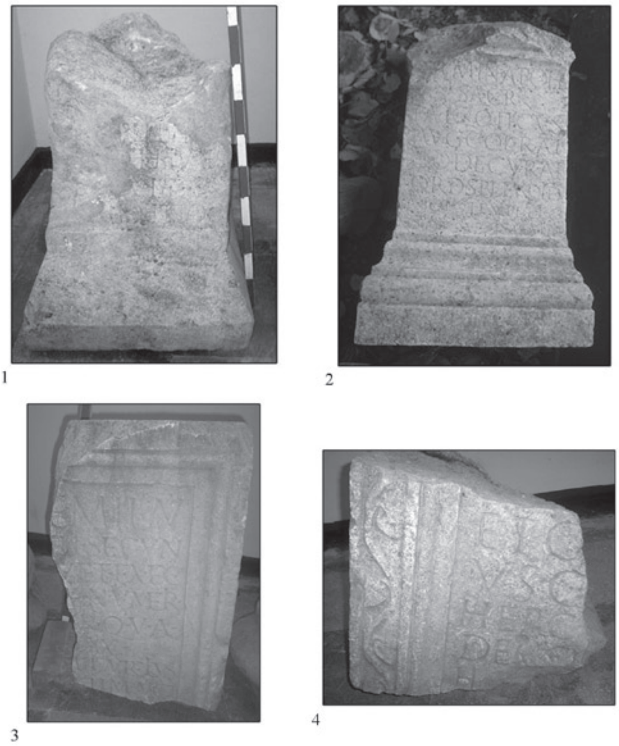

Обр. 3. Colonia Ulpia Traiana Ratiaria. Посветителни и надгробни латински надписи.

неговия югоизточен сектор, беше събран богат подемен археологически материал, включително строителна и битова керамика с печати на производителя, 70 броя монети, метални находки, части от подова настилка и стенописна украса. Обработката на този материал показва, че иманярската интервенция е достигнала и засегнала пластове от ранноримския период, включително и на места, за които предходните проучвания предполагат обитаване единствено през късната античност.

Подравняването на иманярските изкопи в югоизточния сектор на „Калето“ разкри останки от нелокализирана сграда (Сграда 1) с големи размери, както и впечатляващи архитектурни елементи – 3 броя коринтски капители и йонийска база.

Всички те имат ясни белези, типични за малоазийските школи. Принадлежат към една и съща строителна конструкция, която е съдържала пристенни стълбове или масивни пиластри, разположени по протежение на стената. Стиловите особености датират новооткритите архитектурни елементи в къснохадрианово време (втората четвърт на II в). На базата на тези данни, новолокализираната сграда в югоизточния сектор на обекта може да бъде свързана с ранните (хадрианови) градежи в колонията, чиято декорация е била изпълнена от малоазийски каменоделци[1].

В процеса на спасителните действия беше формирана лапидарна експозиция, съставена от изнесените от територията на обекта и документирани на различни места в с. Арчар епиграфски (общо 7 броя) и архитектурни паметници. Епиграфската колекция съдържа 5 надгробни надписа (обр. 3 *3-4*; обр. 2), 2 посветителни (обр. 3 *1-2*)[2]. От тях стават известни имената на още трима жреци на императорския култ (*augustales*) в колонията, удостоени с почетно членство в градския съвет на Рациария, с елински или източен произход, както и на двама ветерени, единият от които от VII Клавдиев легион (обр. 2 *3*), а другият от помощни войски (обр. 3 *3*). Единият от посветителните надписи съобщава за издигането на храм на Аполон (обр. 3 *2*)[3].

Новооткритите латински надписи, както и архитектурни елементи, са красноречив пример за изключителното значение на Colonia Ulpia Traiana Ratiaria. Въпреки фаталните разрушения, нанесени на обекта вследствие иманярската дейност, неговите останки продължават да бъдат източник на богата научна информация. Пренебрегването на този обект в продължение на двадесет години има за последствие изключването на цял един район от научно обръщение. Негативите от липсата на информация за градската територия на Рациария личат много ясно от факта, че това е може би единственият район върху земите на бившата Римска империя, за която все още липсва представително изследване на епиграфските източници.

---

[1] Предварителният анализ на архитектурните елементи е извършен от гл. ас. д-р Здравко Димитров, НАИМ – БАН.

[2] Два от латинските надписи бяха регистрирани през 2009 г. (Лука 2009, 631, обр. 3).

[3] Епиграфският материал се обработва от гл. ас. Ивайло Лозанов (СУ „Св. Климент Охридски“), на когото дължа тази предварителна информация.

Литература

Лука 2009: К. Лука. Теренни обхождания на територията на Община Димово, Област Видин. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 629 – 631.

№14. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ АНТИЧЕН КАСТЕЛ ДИМУМ ПРИ ГР. БЕЛЕНЕ

Соня Лазарова

Проучванията се проведоха от 30 юли до 21 август 2010 г. от екип в състав: С. Лазарова (РИМ – Плевен) – научен ръководител, В. Найденов (РИМ – Плевен) – зам. ръководител и доц. д-р Г. Кабакчиева (НАИМ – БАН) – научен консултант. Финансирането и работната ръка са осигурени от Община Белене.

През настоящия сезон продължиха изследванията на голямата обществена сграда – принципията, разположена в центъра на крепостта. Основните усилия бяха насочени към изясняване на нейния план и периоди на строителство, като работата се концентрира в разкриване на западната и северна стена на сградата.

Цялостно се проучи западната външна стена, която е с дължина 20,70 м. В центъра ѝ, на разстояние 7,40 м от двата ъгъла (северозападен и югозападен) се разкри парадния вход на принципията. Размерите на входа са: дължина – 3,10 (С – Ю), ширина – 1,45 м. Прагът му е изграден от три монолитни каменни блока.

Входното пространство е с тънка хоросанова замазка с жълтеникав цвят, положена върху по-големи ломени и речни камъни. И при двете страници на входа, както и по вътрешното лице на стената, личат следи от силен пожар.

На дълбочина 0,60 м от горната повърхност на зида, около входа и пред северния дял на стената се разкри участък с дължина 2 – 2,30 м от плътно трамбовани в жълта глинеста пръст дребни и средни ломени камъни и парчета строителна керамика, които най-вероятно маркират ходовото ниво на вътрешното пространство на сградата. Пак в този участък, на разстояние 1,90 м източно от вътрешното лице на западната стена и на 4,65 м южно от вътрешното лице на северната стена се проучи конструкция, свързана с устройството на вътрешното пространство на сградата пред парадния ѝ вход. Това е т. нар. от нас „стъпка“, която е с размери 1,95 (С – Ю) х 2,70 м (И – З). Нейните страни са успоредни на западната и на северната стена на сградата. След направения сондаж в югоизточния ѝ край се установи, че тя е стабилно фундирана в дълбочина на 2,20 – 2,25 м, на колкото са фундирани и основите на външните зидове. „Стъпката“ излиза на дълбочина 2,40 м от съвременното ниво. Тя е нивелирана с изключителна точност, като котите в четирите ѝ ъгъла имат разлика до 0,01 м. Горната ѝ повърхност е замазана с бял хоросан, нанесен на много тънък слой, така че отдолу прозират камъните. По нея се забелязват следи от горяло. Тя е била опожарена и разрушена до основи. Фундаментът ѝ е изграден от средни по големина ломени камъни, споени с жълто-бял песъчлив хоросан. Най-вероятно предназначение ѝ е било за монтиране на съоръжение, което е носело покривна конструкция. Предполагаме, че

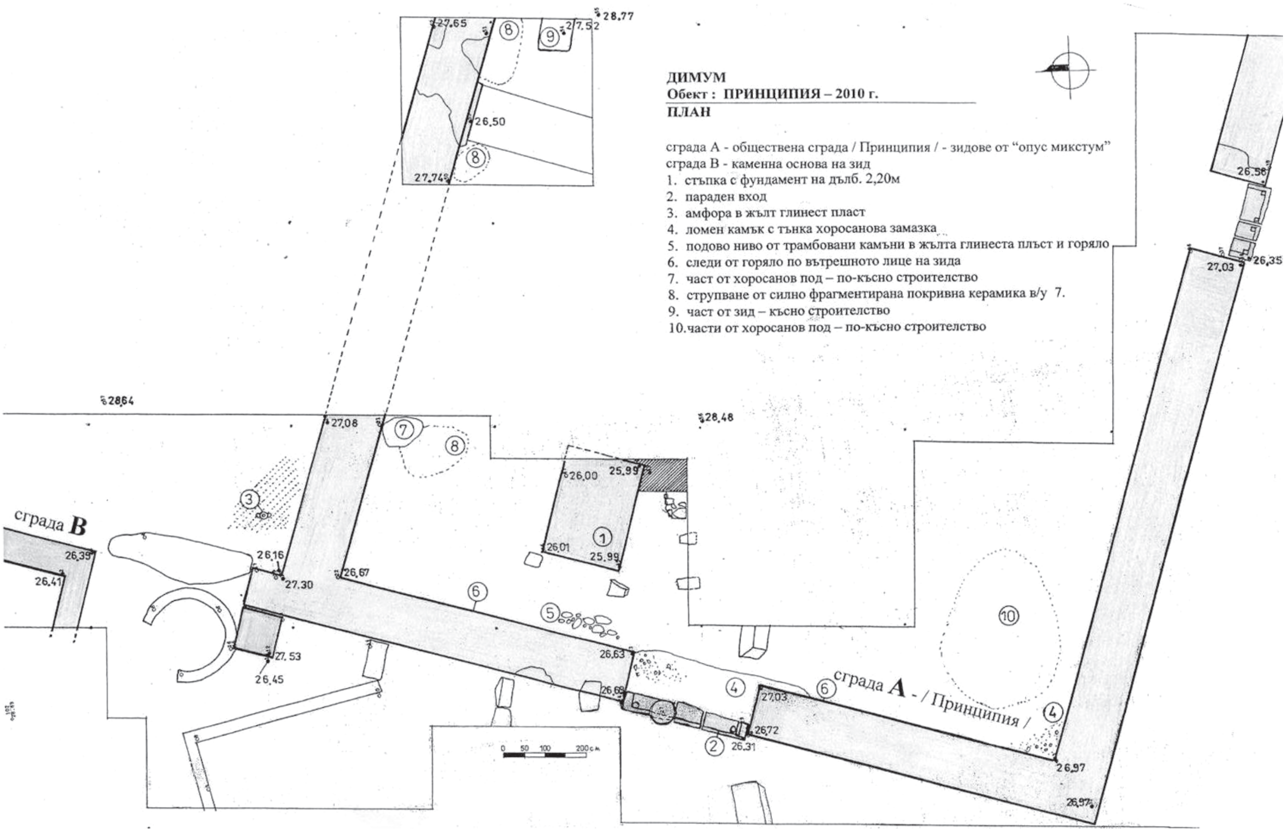
ДИМУМ
Обект : ПРИНЦИПИЯ – 2010 г.
ПЛАН
сграда А - обществена сграда / Принципия / - зидове от "опус микстум"
сграда В - каменна основа на зид
1. стъпка с фундамент на дълб. 2,20м
2. параден вход
3. амфора в жълт глинест пласт
4. ломен камък с тънка хоросанова замазка
5. подово ниво от трамбовани камъни в жълта глинеста плъст и горяло
6. следи от горяло по вътрешното лице на зида
7. част от хоросанов под – по-късно строителство
8. струпване от силно фрагментирана покривна керамика в/у 7.
9. част от зид – късно строителство
10.части от хоросанов под – по-късно строителство
сграда В
сграда А - / Принципия /
28.77
27.65
27.52
26.50
27.74
28.64
27.08
28.48
26.00
25.99
26.01
26.16
27.30
26.67
26.39
26.41
27.53
26.45
26.63
26.68
27.03
26.72
26.31
26.56
26.35
26.97
0 50 100 200 см

Обр. 1. Димум. План на голямата обществена сграда (принципия).

огледално на нея, срещу южната страница на входа има идентична „стъпка", чието разкриване предстои.

В проучения сектор не са регистрирани трайни археологически структури от по-късните обитавания на терена. Разчистено е каменно съоръжение с размери 0,40 м х 0,50 м х 0,15 м, изградено от четири камъка, забити вертикално в земята, което е на 0,60 м над „стъпката". На запад от него, до входа на сградата, на разстояние 3,20 м в жълта глинеста пръст се откриват петна разнесен кирпич, строителна керамика, следи от горяла дървена колона, въглени, фрагмент от стенна мазилка с бял цвят, ломени и дялани камъни и част от варовикова колона с диаметър 0,65 м и височина 0,24 м, стъпила над прага на входа. Вероятно с колоната е запълнено и заравнено ниво, използвано при по-късното строителство. На дълбочина от 1,70 до 2 м и на 2 м източно от западната стена на сградата, под пласта от трамбован и разнесен кирпич, бе намерена горяла бронзова монета (анонимна византийска клас B, на имп. Роман III Аргир (1028 – 1034)). Сред находките се срещат глинени прешлени за вретено, глинени тежести за стан и за рибарска мрежа, желязна скоба. Керамиката е предимно късноантична. На дълбочина 2 – 2,20 м, при демонтиране на каменното струпване, бе намерен малък фрагмент от купа *terra sigillata* (Dragendorf 34) и фрагменти от червенолакова и обикновена късноримска керамика.

В насипа над тези останки се откриват фрагменти стъклени гривни, части от глинени турски лули, маниста, железни предмети, фрагменти битова керамика (дори и цели съдове) от периода XVIII – XIX в., смесени с фрагменти средновековна керамика (печенежки тип котли, части от гърнета с врязана украса и дъна със знаци).

Подобна е стратиграфската картина и при проучването на терена пред външното лице на южния дял на западната стена и пред входа. В насипа от повърхността до дълбочина 1,60-1,70 м керамиката е смесена, от периода XVIII – XIX в. и средновековна. Следва пласт с дебелина 0,40 м с деструкции от хоросан, голямо количество строителна керамика и ломен камък. На 1,10 м западно от лицето на зида се разчисти горяло подово ниво с парче железен шлак върху него. В пласта бе намерена тухла със зле запазен печат LEPIF.

В очертанията на сградата се попадна на останки от хоросанови подови нива, които се свързват с по-късните строителни градежи.

От северната стена на сградата (от северозападния ѝ ъгъл в посока изток) е разкрит участък с дължина 4 м. Горната повърхност на зида излиза на дълбочина 1,30 м от повърхността. Каменната зидария на северното външно лице на сградата е с обмазани фуги. Пръстта в основата на зида е жълта, глинеста, без строителни останки. И тук, при северния зид, горната повърхност е равно отрязана.

При проучването са регистрирани две ями от османския и късноантичния периоди. В последната, на дълбочина 2,10 м, *in situ* бяха намерени части от една амфора – тип I, вариант I по Кузманов, с датировка IV-V в. (Кузманов 1985, 9, табл. 2, А10).

С цел проучване на вътрешното пространство и изясняване конструктивните особености на северната стена, наличието или не на вход, срещуположен на южния вход на сградата, беше заложен сондаж по предполагаемото трасе на стената на изток. Установи се, че стената е цяла, т. е. без данни за вход. Открива се на дълбочина 0,80 м от съвременния терен. От нея се проучи участък с дължина 4,10 м и дебелината 1,35 м. Северното (външно) лице не е разчистено, а само очертано. Вътрешното лице на стената е разкрито до дълбочина 3 м. То е изградено от дялани и ломени камъни с различна големина, споени с хоросан, като отделните пояси са подравнени с плочести камъни. Горната повърхност на зида е нарушена от ями за вадене на камък. На дълбочина 1,40 м от най-запазената му височина се разчисти пласт с голяма концентрация на фрагменти от покривни керемиди, тухли и камък, животински кости, като под тях пръста е жълто-кафява, без строителни останки. Не се попадна на ясно очертан банкет.

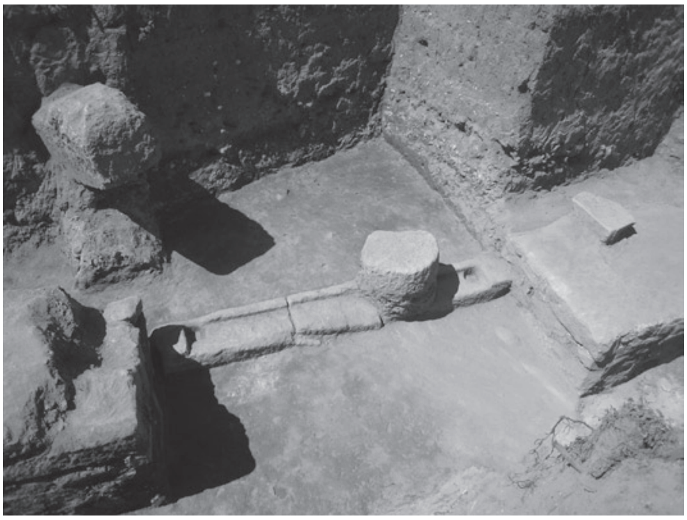

Обр. 2. Димум. Парадният вход на принципията.

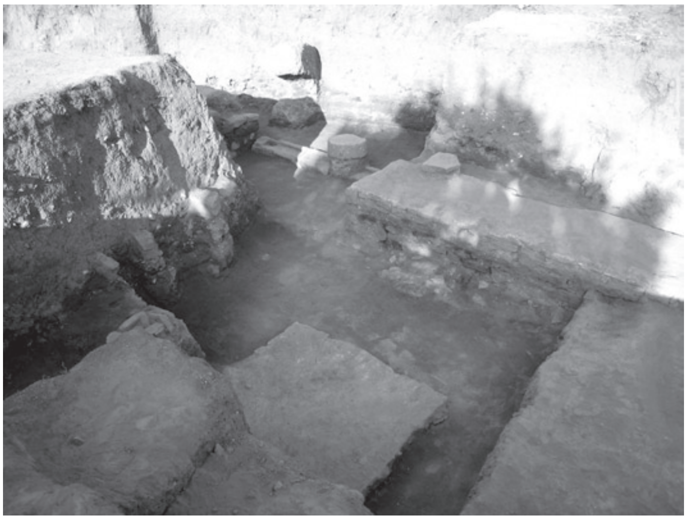

Обр. 3. Димум. „Стъпката“ от вътрешната страна на парадния вход на принципията.

В сондажа, на 1,10 м южно от вътрешното лице на стената и на дълбочина 1,10 м от съвременния терен, се попадна на по-късен зид с посока И – З, със запазена три реда зидария от ломен камък на кал. Основите му лягат върху подложка от дребен камък, трошляк и строителна керамика. Южно от него се разчисти яма с фрагменти керамика от османския период, към който вероятно принадлежи и зида.

При разкопките са намерени 4 монети, най-ранната от които е дупондий на имп. Траян (103 – 111). Открити са голямо количество фрагменти строителна керамика. Строителните печати са от известните досега – на I Италийски легион (LEGPRIITAL) и типове 3, 4 и 5 по Сарновски (IITALFICOR, LEPIFICOR), с датировка между 324 – 339 г. (Sarnowski 1985, 107 – 127; Иванов 1999, 127 – 133).

Най-важният резултат през сезона безспорно е откриването на парадния вход на принципията. Той дава насоки за търсене трасето на *via principalis* на запад и определя западната порта като главна порта на крепостта, през която е влизал и Крайдунавския път. Направените прецизни геодезични заснемания позволяват точното позициониране на проучваната обществена сграда (принципия) спрямо разкритите части от укрепителната система и в общия план на кастела. Тя отстои на 107 м от западната крепостна стена и на 63 м от южната крепостна стена.

Литература

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в.) (Разкопки и проучвания, XIII). София, 1985.

Sarnowski 1985: T. Sarnowski. Die Legio I Italica und der untere Donauabschnitt der Notitia Dignitatum. – Germania, 63, 1985, 1, 107 – 127.

Иванов 1999: Р. Иванов. Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дорусторум от Август до Маврикий. София, 1999.

№15. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ

Евгения Генчева, Тадеуш Сарновски, Пьотр Дичек, Анджей Биернацки

Щаб на легиона и северна крепостна стена (Т. Сарновски). Във връзка с изготвяния проект за консервация и реставрация на сградата на щаба на легиона са направени няколко сондажа в североизточния ѝ ъгъл. Документирана е част от фасадата и части от източния портик на двора на принципиите. Вътрешната стена на северния портик е разкрита на дължина 15 м, заедно с източния пилон на громата при главния вход.

Недалеч от него е намерена база от статуя с два надписа. По-ранният е с дата 241 г., а по-късният – с посвещение на Либер Патер, е от ок. 300 г. И двата са много важни. В първия се чете изразът *accepta pariatoria* – несрещан до днес, който се отнася до финансовите сметки, свързани с издигането на паметника. Вторият е най-ранното свидетелство за новата система за снабдяване на римската армия по лимеса. Той позволява да се определи, че тя влиза в сила най-късно по времето на тетрархията.

Посветителят е човек, който идва от следдиоклетиановата провинция Финикия. Той не е съобщил военния си чин и може само да се предполага, че става въпрос за цивилен чиновник с ранг на примапил, който отговаря за доставката на продукти от споменатата провинция за военния лагер в Нове. Досега единствените надписи, в които се споменават късноримските примапили, произхождат от Долнодунавския лимес (три от Ескус и четири от Нове), но всичките са с 50 до 100 години по-късни.

В северната част на източния портик на принципиите започна разчистването на няколко отпадъчни ями, които вероятно са свързани с подготовката на терена за бъдещото строителство на щаба на легиона. Те са запълнени с богат материал от времето на Нерон. Малка част от него може да е и от раннофлавиево време.

Сред откритото са бронзова монета от 37 – 41 г., светлоглинени хераклейски амфори, глинени лампи с волути, желязна стригила, фрагменти от бронзови, железни и оловни предмети, глинени тежести за рибарски мрежи, фрагменти *terra sigillata* – италийска, южногалска и източна сигилата B, както и североиталийска и южнопанонска трапезна керамика, помпеанско червени съдове, няколко фрагмента от ръчно лепена керамика. Намерени бяха и 43 пъпешовидни мониста от стъклена паста. Пълнежът на ямите отговаря на този от откритите в западния портик и под базиликата, както и в редица помещения на административното крило на принципиите. Находките могат да се свържат с пребиваването на VIII Августов легион в лагера.

В рамките на проекта за верификация на старите разкопки, по дължината на укрепителната система започна разкриването на северната порта и продължи разкопаването на северната крепостна стена. До момента са регистрирани две дървени и две каменни кули, две части от глинения вал и част от рова, три рампи, крепостната стена от II и опорната стена от V в. Завършено е изследването на североизточния ъгъл на крепостта и източната крепостна стена, където е разчистена кула №4.

През миналата година продължи изработването на 3D пространствен модел на терена, зает от военния лагер и от канабетата. За момента той е завършен за територията под самия лагер.

Сектор X – скамнум трибунорум (Е. Генчева). През последната година от изследването на сектора работата бе съсредоточена в най-северната част – при улицата, която разделя жилището на трибуна от военната болница. Проучени са крайните северни помещения. В този участък най-късните градежи са свързани с времето на построяването на базиликите. Тук са регистрирани два успоредни зида, вървящи в посока изток-запад на разстояние 0,85 м един от друг. Те са затворени от източната страна с трети. Предназначението му за момента е неясно.

Под него лежат сравнително добре съхранените останки от голяма вила, издигната през втората половина на IV в. и разрушена при готските или хунските атаки в края на IV или през първата половина на V в., за което свидетелстват намерените фибули и трирърби стрели. Сградата е сравнително старателно направена, а хоросановите и тухлените подове са показателни за жилищния ѝ характер. Установени са две нива на тухлената подова настилка, което говори за сравнително дълго обитаване. Вилата заема северната част на сектора, лежи върху улицата и частично върху военната болница. Разположението ѝ не е съобразено с това на лагера и на практика изцяло променя планировката му. Намерените материали не позволяват да се предполага, че тя е функционирала заедно с изградените от южната страна базилики.

Под вилата лежат останките на сграда от края на III или от ранния IV в. Донякъде тя се съобразява с по-ранното планиране на лагера, като използва крайния северен зид на скамнума и не нарушава улицата. Нейното строителство е синхронно с голямата постройка, която заема южната част на сектора. Спокойно може да се каже, че и тук разкритите помещения имат обществен характер. Находките от тях са голямо количество монети и костени пулове за игра.

Към този период принадлежат тухлената правоъгълна конструкция, която обикновено се ползва като контейнер за дървени въглища, и вкопаната амфора, открита недалеч от нея. Всички данни говорят, че на това място е имало клуб или кръчма.

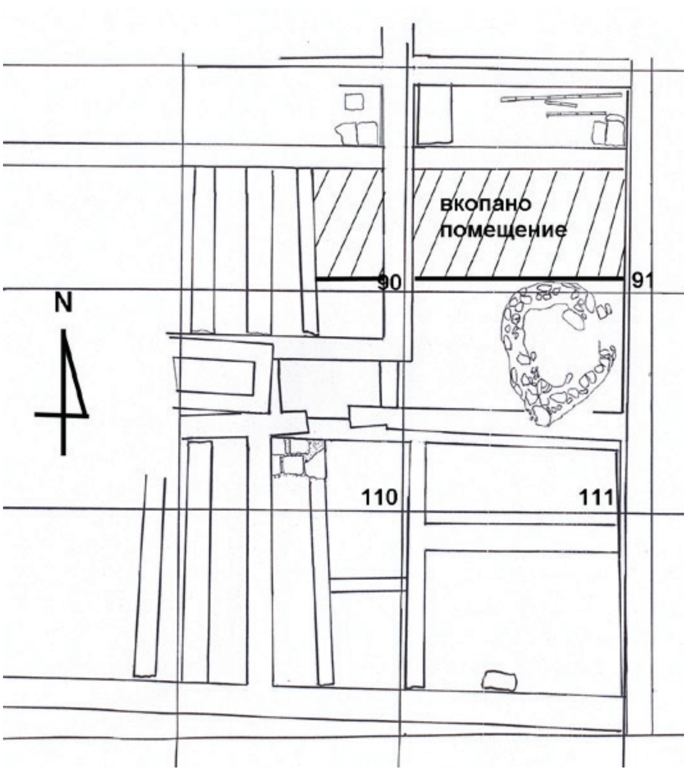

Обр. 1. Нове. Сектор X – скамнум трибунорум (проучвания през 2010 г.).

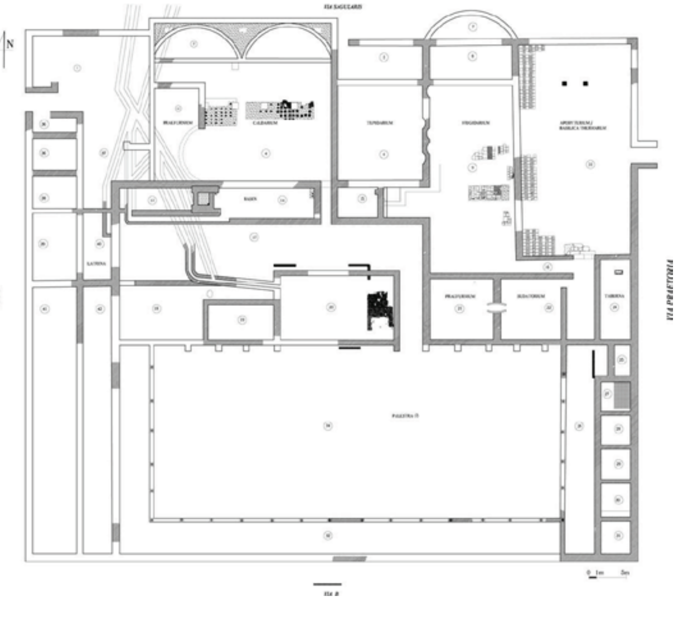

Обр. 2. Нове. Сектор IV – ранните легионни терми.

В най-западната част на изкопа е разкрита настилка от фрагменти от тухли, косо вбити в земята и залети с неравен хоросан. Подът е от типа *opus spicatum*, но е сравнително небрежно направен. Самите тухлички са вбити в чиста глина, която е положена върху хоросанов пласт. В случая едва ли става въпрос за дъно на басейн, където този тип настилка се използва най-често, а по-скоро е начин да се направи по-оригинален под.

Както навсякъде в сектора, така и тук липсват пластове от по-ранно обитаване. През II-III в. следите от строителство са многобройни, като прегражданията на помещенията следват едно след друго. Това показва, че предназначението им се променя и те са използвани за различни цели. Малкото запазени находки от този период показват, че те са използвани за клубове на различни сдружения. За това свидетелстват и статуйката на Фортуна, и накрайникът от метален стол, намерени преди години.

Към същия период принадлежат и двата водопровода, които са разкрити под улицата. Те снабдяват военната болница с вода. По-старият е направен от по-дебели керамични тръби (диам. 17 см), а по-късният – от подобни, но с по-малък диаметър (12 см).

Много добре е представен първият период на обитаването на легиона, свързан с дървено-земления лагер. Бе проучено дълбоко вкопано помещение с покрив, подпиран от дървени греди. Установените размери са 6,90 м на 2,58 м, като само от южната страна е хванат краят му. Запазената дълбочина е 1,90 м. Дървените подпори са с диаметър 16 см и влизат с ок. 50 см в стерилния пласт. Вкопаването е възможно благодарение на голямата денивелация на терена на това място. По всяка вероятност тази е причината конструкцията да не е мазе, а по-скоро навес, отворен от северната страна.

Северният краен зид на сектора преминава през вкопаното помещение и като резултат се е получила цепнатина или по-скоро специална триъгълна вдлъбнатина, която поема усядането на пръстта. Освен нея от южната страна по продължение на вкопаването личи и подсиления банкет. В съседното помещение един от ранните зидове е огънат, отново в резултат на улягането на пластовете.

Засипването на помещението е извършено едновременно, като материалите са изключително от средата и втората половина на I в., а монетите са на Агрипа, Клавдий и Нерон. Предназначението му е трудно за определяне. В него има огнище, разположено в западната му част. То се е намирало върху пода и е оградено от силно обгорели варовикови камъни. Вероятно е служило за отопление и приготвяне на храна.

Интересно откритие е целият съд, открит почти на дъното на помещението. Той е добре направен и изпечен, а по устието му личат следи от слаб червен лак. Може да се каже, че това е един от първите съдове, произвеждани в околностите на лагера с опит за покриване с червен лак. Като се добави и находката от костен гребен за украсяване на керамични съдове, можем да допуснем съществуването на някаква работилница на това място.

Сектор IV – валетудинарум и легионни терми (Пьотр Дичек). През кампанията е завършено разкопаването на сектора. Главното усилие на екипа бе насочено към уточняването на плана на термите от флавиево време, които лежат под военната болница, както и в разграничаването на двете фази на използването на банята и прецизирането на някои подробности от конструкцията и от декорацията ѝ.

Банята заема цял скамнум в претентурата на лагера. Построена е от легионерите на I Италийски легион, чиито печати личат върху някои от керамичните елементи – керемиди, плочи и тухли. Намерени са и допълнителни доказателства, че около 80 г. термите са пострадали, вероятно в резултат на земетресение. Разкопано е продължението на тектоничната пукнатина, която минава през хипокауста, подовите покрития и басейна във фригидариума. В резултат на тази катастрофа част от банята е унищожена от пожар. Поправките са извършени набързо, като са използвани подръчни материали, като например водопроводни тръби или тухли с различни размери, употребени като хипокаустни колонки. С по-лошо качество е и хоросанът, от който са направени новите подове. Стенните мазилки също са изработени с по-малко старание.

Общият план на баните се различава от известните от други военни лагери на Римската империя. Преди всичко те са с огромни размери и планът им се приближава по-скоро до богатите цивилни терми отколкото до простите войнишки. В него личи още влиянието на римското гражданско строителство, което отговаря на разказаната от Светоний история за рекрутацията на легиона. Отличава го също изключително богатата декорация с щукатури, разноцветни мазилки, облицовки от бял и цветен мрамор.

Всяко крило на банята изпълнява различна функция. Палестрата заема южната част, оградена от три страни с перистил, чиито стени са украсени с мазилки с растителни и геометрични орнаменти. Подът не е покрит със специална настилка, а е насипван редовно с кварцов пясък. От север палестрата няма колонада. Тук подпорите се опират на анти – къси, издадени напред стенички. От тази страна се намира басейна – *natatio*, чийто под е от тухлички, наредени в *opus spicatum*.

Източното крило, което се развива покрай *via praetoria*, е заето от редица малки помещения, чийто под е застлан с тухлички. Най-вероятно това са магазини или са помещения за козметични или медицински процедури. Тук са регистрирани и таберни.

Най-разчленено е северното крило, където са същинските бански помещения. Североизточното ъглово помещение е заето от аподитерия и от *basilica thermarum*. Тук също така се намира и главният вход откъм *via praetoria*. Покривът на съблекалнята е подпиран от ред каменни пилони, стъпващи върху квадратни бази. Възможно е през зимата помещението да е използвано за военни упражнения, каквито примери има от крепостите по Хадриановия вал. Стените на базиликата са украсени с щукатури и изрисувани с цветни мазилки. Тук е имало гирлянди, фигурални композиции, декоративни платна.

От базиликата се минава в намиращия се от южна страна судаториум или до фригидариума, в който са открити два студени басейна. Единият е разположен в апсидата, която заема късата страна на студеното помещение, а другият, по-малък – в нишата точно до входа към фригидариума. Подът му е застлан с редуващи се ивици от керамични плочи и тухлички, наредени в *opus spicatum*, а покрай стените има рамка от бяла мозайка.

Следващото помещение – тепидариум, няма апсида и към него са водили два входа от фригидариума и от палестрата. Най-интересно е горещото помещение – калдариум. Тук са разположени три басейна с гореща вода – два в абсидите, обърнати на север, подгрявани с един префурниум, и един правоъгълен басейн с отделен префурниум. Площта на калдариума е над 400 м^2 и изисква използването на допълнителни подпори, което не е лесно, като се има предвид, че под целия му под има хипокаустна система. Върху каменен фундамент, който се намира под пода на хипокауста, са издигнати тухлени пилони с размери 0,9 х 0,9 м, които достигат до повърхността на суспенсурата. Върху тях са стъпвали колоните, вероятно също тухлени. Реконструираният диаметър на тези колони е около 30 см и отговаря на диаметъра на каменните, използвани в перистила на палестрата.

Хипокаустната система е изработена много старателно. Колонките са от еднакви по размери *bessales*, разположени на разстояние около 30 см една от друга. Височината на хипокаустното мазе е около 1,0 м. В стените на тепидаруима и на калдариума са засвидетелствани няколко различни системи за стенно отопление. Намерени са както тубули, така и тегули мамате. Някои комини са изградени от за пръв път срещаните тук шестоъгълни тухли с квадратни отвори в средата.

Вероятно западното крило е изпълнявало функцията на трапезарии, ако се съди по голямото количество луксозна керамика и стъкло, открити тук. От тази страна се е намирала и латрината.

Водата за банята е доставяна по няколко водопровода, направени от керамични тръби, които са пълнили съответно големия и малките басейни. Значителното количество изразходвана вода се е отвеждала от цяла сложна система от канали. До момента са открити 6, изградени от камъни, залети с хоросан. Те минават от западната страна на банята. Земетресението допълнително е усложнило канализацията. Голяма част от тях са прекъснати и след това са прокарани на ново.

Разкрити са и поредните следи от пребиваването на VIII Августов легион в Нове. Под западното крило на банята са регистрирани редица сравнително плитки ями, запълнени с дребни фрагменти керамика, въглени и пепел. Намерени са и останки от каменна конструкция – малък басейн или цистерна, чието дъно е направено от тухлички, свързани с хоросан. В североизточния ъгъл е отбелязана и дървена конструкция с под от пясък.

Епископски комплекс и легионни терми (А. Биернацки). В резултат на анализ от страна на археолози, архитекти и геолози е определено мястото на латрината на термите. Подетите там след това разкопки потвърждават първоначалните предположения, че тя се намира срещу по-късния вход към главния кораб на епископската базилика. Мястото е много добре избрано, като от една страна тя се намира до западната стена на банския комплекс, недалеч от фригидариума и непосредствено до базилика дископерта, където се отпочива след къпането и другите дейности, свързани с личната хигиена.

Откритото помещение на латрината е с размери 7,70 х 6,65 м. Входът му се намира от северна страна. Запазен е праговият камък, който е с размери 1,15/1,17 х 0,67 х 0,23/0,30 м. Подът на латрината е направен от бипедални тегули с размери 0,58 х 0,45 м, разположени в четири реда по пет. Съхранени са и каменните блокове с улей за течащата водата. Те са наредени в четириъгълник, а довеждането на водата става чрез тръба, която се е намирала в североизточния ъгъл. Най-напред тя се събира в каменно корито с размери 1,03 х 0,45 х 0,44 м. Обемът на коритото е около 30 литра. От него водата се е изливала в улеите на каменните блокове и накрая е попадала в канала под седалките. Той е със скосени стени, покрити с хоросан. От южна страна в него се влива и водата от басейните на банята, което спомага за по-бързото почистване на латрината. Излазът на канала се намира в северната част на западната стена и оттам струята преминава в единия от двата централни колектора, който е разположен под улицата.

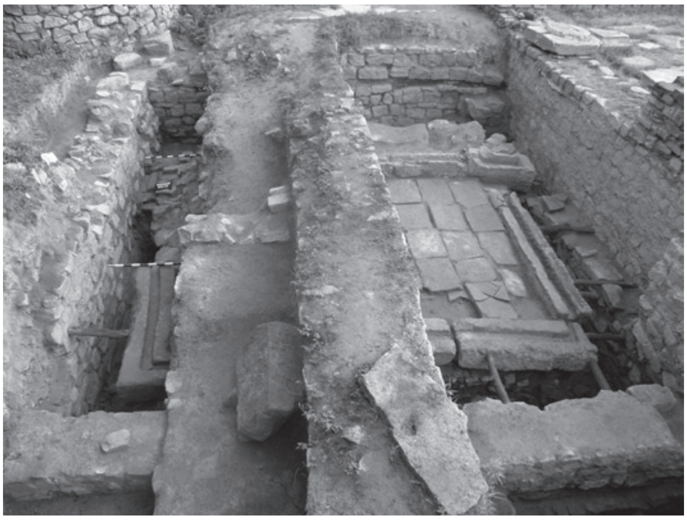

Обр. 3. Нове. Латрина в Големите легионни терми.

Седалките са наредени от три страни, тъй като от север, където се намира и входа към латрината, няма канал. От тях, вероятно дървени, не е запазена и следа. Ако се предвиди по около 0,60 м на седалка, излиза, че едновременно в тоалетната могат да пребивават около 20 души (Neudecker 1996, 17; Hobson 2009, 4 – 7, 33 – 41, 105 – 111, fig. 5, 8, 44). Тя е построена през втората половина на II в.

Започна също изследването на югозападната част на легионните терми, с цел определяне на максималната им площ на запад, както и уточняването на функционалното предназначение на помещенията тук. В резултат бе открит засводен проход – криптопортик, запазен на дължина 8,40 м и с ширина 2,39 м. На лице са не само стените, а на места и тухлените сводове с първоначална височина 3 м. И на двете стени на коридора се забелязват по три правоъгълни вентилационни отвора с размери 0,30 х 0,25 м и 0,25 х 0,25 м.

Разположението на криптопортика показва, че той служи за връзка с намиращия се от североизточната му страна огромен префурниум, който подгрява топлия правоъгълен басейн. Чрез него се осигурява възможност за непрекъснато му снабдяване с дърва. Подът на прохода е от дебел пласт хоросан, който в момента на разкриването е бил покрит с пепел, въглени и сажди. Той е построен в края на II – началото на III в., при поредното преустройство и разширяване на легионните терми.

В рамките на реализирания проект „Легионните терми на Нове“ са извършени и ред специализирани проучвания. Археозоологическите изследвания[1] показват, че в лагера са консумирани главно свине и говеда, доставени от близката околност. На второ място са овцете и козите, като повечето изследвани кости са от млади животни. Като количество, най-много са останките от свине. Определени са и кости от впрегатен добитък – коне и магарета, а също така и от кучета и котки. От дивите животни преобладават заек, лисица, сърна, елен и тур. Значението им обаче за изхранването на легионерите е незначително.

Извършени са и ихтиологически изследвания[2], които позволяват да се определят видовете риба, използвани за храна. Прави впечатление голямото количество на дивите шарани и на сомовете. Те се отличават с огромни размери, като сомовете достигат и до 100 кг.

Проучванията на останките от птици[3] показват наличност на домашни кокошки, гъски, диви патици, розов пеликан и морски орел, като последните два вида със сигурност не са предназначени за храна.

Направени са и специализирани наблюдения на мазилките[4] от легионните терми. Определен е не само химическият им състав, но е извършен и структурен анализ и е дефиниран произходът на боите, използвани в тях.

Литература

Hobson 2009: B. Hobson. Latrinae et foriacae. Toilets in the Roman World. London, 2009.

Neudecker 1996: R. Neudecker. Die Pracht der Latrine. München, 1996.

---

[1] Изследванията са извършени от д-р Олег Журавльов от Археологическия институт на Украинската академия на науките в Киев.

[2] Изследванията са извършени от проф. Д. Маковиецки от Университета „Адам Мицкиевич“ в Познан и от д-р М. Забилска от Археологическия институт на Университета „Миколай Коперник“ в Торун.

[3] Изследванията са извършени от д-р Св. Тайкова от Института по зоология на Украинската академия на науките.

[4] Изследванията са извършени от маг. И. Кос, Е. Йежевска, Й. Куровска.

№16. NOVAE – СЕКТОР VIIIA. СГРАДА *EXTRA MUROS*

Павлина Владкова

През 2010 г. разкопките бяха съсредоточени в югозападната част на комплекса, в частично разкритите през предходни кампании помещения Д и Е1 от западния сектор, където има останки от първите три строителни периода, регистрирани в сектора.

Помещение Д. Проучванията се проведоха в източната и централната южна част на помещението. Установени бяха размерите в посока изток – запад през третия строителен период на комплекса (IV в.): север – юг – 4,50 м, изток – запад – 16,50 м. В югоизточния ъгъл на помещението, върху вътрешните лица на стените, се откриха бели хоросанови мазилки, положени върху подложка от глина. Зидовете във височина са били изградени от кирпич, надграден върху каменен цокъл. Непосредствено до западното лице на източния зид се разкри подово ниво от трамбована глина с паднал върху него горял покрив от тегули и имбрекси.

В същия сектор се откриха и останки от по-ранните периоди. Установено беше, че на източните и южните стени са съществували входове, впоследствие зазидани, както и частично разрушени и запълнени канали.

От източния вход е запазен варовиковия праг и южно от него зидан канал с посока изток – запад. Те се отнасят към I фаза на II строителен период, която обхваща времето от последните десетилетия на II и началото на III в.

През II строителен период на комплекса (последните 20 години на II до 80-те години на III в.), помещението е стеснено в източна посока и размерите му са 13 х 4,50 м. В него се влиза през вход на източната стена, от който са запазени каменните блокове и прага с вдлъбнатините за осите на дървена двукрила врата. Източно от входа преминава канал, граден от тухли и тегули, който пресича по-ранния.

Помещението е разделено на две нееднакви части – западна, с размери 4,50 х 7 м, отопляванa с хипокауст, при който се разграничават две преустройства, и източна, с размери 5,50 х 4,50 м. Върху северното лице на южния зид се разкриха цветни мазилки, запазени 0,30 м над нивото на пода. Разчистеният канал на префурниума е с дължина 1,60 м, ширина на светлия отвор 0,45 м и външна ширина 1,35 м. Страниците му са изградени от камъни и тухли, запазени до 0,50-0,60 м над дъното, а във височина е бил засводен, като върху южния зид на помещението са запазени следи от петата на свода. На дъното на канала, в пласт от дървесна пепел, беше открита монета на Юлия Соемия, майка на император Елагабал (218 – 222), която дава най-ранната възможна дата на разрушаването на хипокауста и края на функционирането му.

През III-та фаза на II строителен период (от средата на III най-късно до 80-те години на същия век) хоросановият под е положен върху дебел пласт хоросан и строителна керамика, под който следва подравнителен пласт от трамбована жълта чиста глина. Помещението не е отопляванo с хипокауст. Входът от изток продължава да функционира. Южната стена е декорирана с цветни мазилки, положени върху тухли, най-източната с паралелепипедна форма (обр. 2). Тухлите са разположени на разстояние 0,15 м от зида и между тях и него се получава кухина със същата ширина. В ранните години на разкопките, преди да бъде пресечен хоросановият под и да се установи, че под него липсва хипокаустна инсталация, се приемаше, че помещение Д е със стенно и подово отопление. Оказа се, че вертикално поставените тухли лягат върху хоросановия под, като последният продължава до самия зид. Следователно, конструкцията не е свързана с отопление на помещението, а е изградена, за да осигури изолация от влага на стената, съответно на фреските, и зидът е външен за сградата от III строителен период.

Фреските са запазени до 4 м западно от югоизточния ъгъл на помещението. В долната си част представляват полета с изрисувани в тях центрирани ари, всяко с дължина 1,30 м и запазена височина 0,50 м. Полетата са ограничени едно от друго с черна вертикална лента с ширина 0,015 м. Над арите следва червен пояс, чиято височина не може да бъде установена, но е над 0,15 м. Върху всяка ара има съд със зелени плодове (колона с канелюри?). Последователността при направата на стенописите е следната: първо е обмазана тухлата, след това върху нея е направена замазка с дебелина 0,07-0,08 м,

Обр. 1. Нове, Сектор VIII А. Източна част на помещение Д, с канали и зазидани входове от II век.

над нея е варовата шпакловка с дебелина 0,02-0,03 м и тогава, на мокро, е направена рисунката. Това, че боята и стената съхнат заедно, прави стенописа много стабилен.

Помещение Е1. При предишните кампании в северната част на помещението са правени проучвания и е установен размера в посока изток – запад (3,50 м вътрешен и 4,70 м външен). Разкрити са и останки от помещение от I строителен период (Помещение I), което е било с хипокаустна инсталация. През 2010 г. е проучена площта западно от източния зид и е достигнат югоизточния ъгъл на помещението, което е с дължина 5,60 м в посока север – юг (външна дължина 6,80 м). Добре запазен в суперструкция е източния зид и югоизточния ъгъл.

Върху стената има хоросанова бяла мазилка с дебелина 0,025 м, със средна запазена височина около 0,60 м, а в самия ъгъл – до 1,0 м. Както при помещение Д, тя е положена върху вертикално изправени тухли с дебелина 0,025 м, които отстоят от зида на 0,10 м. Кухината е запълнена с пръст и строителна керамика. Тухлите стъпват върху хоросановия под, като последният продължава до зида. За по-голяма стабилност, те са прихванати една към друга с железни скоби. Открити са няколко цели и фрагментирани тубули, някои от които в кухината, но без железните шипове. Стената е външна и източно от помещение Е няма следващо от същия строителен период.

В хоросановия под в източната част на помещение Е1 на места има пропадане, което се дължи на слягане, поради наличието на помещение с хипокауст под основите. Субструкцията на източния зид на места ляга върху по-ранна стена, но на други такава липсва и тя е изградена в/върху пласт деструкции.

Помещение Е1 е синхронно с помещение Д от последната фаза на II строителен период (средата до 80-те години на III в.).

Над подовете на двете помещения лежи дебел пласт от горял паднал покрив, на места достигащ дебелина 0,60-0,70 м. Над него следва пласт от черна насипна пръст, в който бяха открити над 20 монети, най-ранните на Аврелиан (270 – 275) и най-късната на Юстиниан I (527 – 565). Сред тях внимание заслужават тези на Марциан (450 – 457), Леон I (457 – 474) и Зенон (474 – 491), защото досега в сектор VIII А не бяха откривани монети от посочените императори и трябва да бъде коригирано мнението, че липсва нумизматичен материал от втората половина на V в.

В проучвания сектор няма данни за градежи от V и VI в., както и гробове от готския некропол от последната четвърт на V в.

Останки от I строителен период (ранен II до 70-те години на същия век). Южно и източно от помещение Е1 се разкри суперструкция на стена, която е продължение на източния зид на помещение I, проучено в северната му част през 2007 г. От североизточния ъгъл на помещението в южна посока са проучени 8,50 м и се разкри северна страница на вход. Върху западното лице на зида е запазена бяла хоросанова мазилка. Следователно, южно от помещение I се развива най-малко още едно от същото време.

През сезона не се установи размера на помещение I в посока север – юг (в посока изток – запад е 5,80 м), защото върху неговия източен зид лежи източната стена на помещение Е1 и всяко подкопаване

Обр. 2. Нове, Сектор VIII А. Южен зид на помещение Д, със запазени два пласта стенописи.

Обр. 3. Нове, Сектор VIII А. Югоизточен ъгъл на помещение Д, със запазени хоросанови мазилки и под.

ще я разруши, заедно със запазените мазилки върху западното ѝ лице.

В източна посока се очертаха западните части на други две помещения, вероятно със стенно и подово отопление (както помещения I и II), както и хоросанови подове и тръба от хипокауст. Върху единия от зидовете с посока изток-запад се очерта западната тухлена страница на вход и част от самия него. Запазената суперструкция е с височина 0,80 м, а ширината на страницата е равна на ширината на зидовете – 0,60 м. В градежа са използвани тухли с формат 0,27 х 0,40 х 0,06-0,07 м и 0,18 х 0,18 х 0,08 м.

Все по-цялостно се очертава сложния план на жилищна сграда, ситуирана на 200 – 250 м западно от западната крепостна стена на лагера. В посока север-юг тя е с размери над 10, но не повече от 15 м, защото следва улицата, която води към западната порта на лагера. В посока изток – запад е над 25 м. Част от помещенията са с хипокауст, изграден от тухли формат 0,18-0,19 х 0,18 х 0,19 х 0,08 м. Северно от постройката е разположен пасаж/улица с ширина 4,50 м, с настилка от камъни, под която преминават глинен тръбопровод и зидан канал с посока от изток към запад.

Данните от проучването в сектор VIII А доказват, че през I строителен период тук се намира класическо крайлагерно селище – канабите на I италийски легион.

№17. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА В РУСЕ

Върбин Върбанов, Деян Драгоев

Археологическите разкопки се проведоха в периода 03.05. – 07.07.2010 г. и бяха финансирани от РИМ – Русе. Изцяло са проучени два квадрата (Г'1 и Г'1') или 50 м^2 и малка част от квадрат Г'2'. Общо за сезон 2010 г. са открити 2663 фрагмента керамика, 1315 от които се отнасят към тракийския, 1186 към римския и късноримския, 23 към средновековния период (X-XI век) и 139 са от модерно време (XIX-XX век). Открити са 30 находки от различни периоди и 62 монети: I век – 1; II век – 3; III век – 18; IV-V век – 33; XI век – 1; XVI-XVII век – 3; XX век – 3. Седемнадесет от монетите са колективна находка, открита в модерна септична яма в кв. Г'1'. Хронологическите ѝ рамки са в периода 330/335 – 408/423 г.

Тракийски период. През 2010 г. са проучени единадесет ями (означени с номера от 83 до 91).

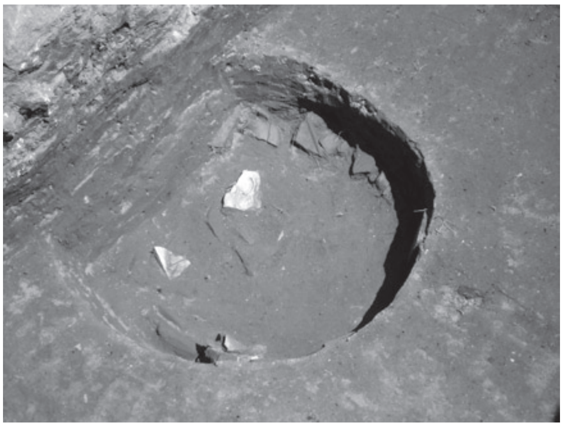

Обр. 1. Сексагинта Приста. Римска яма №1.

Дълбочината им е от 140 см до 240 см, а диаметрите им при льосовото ниво са от 60 см до 150 см. Изключение е яма 89, която е с диаметър около 420 см. На дъното ѝ е открит глинен идол. В яма 85, на ниво – 2,91 м от репер е открит скелет на животно. Интересна е и ситуацията при яма 91, в чиято долна част има концентрация на отухлен льос, а над него са открити 220 кремъка (от общо 251 открити във всички ями).

В проучената площ липсват други структури освен ями. Пълнежът им е подобен на този от предните археологически кампании. В тях са открити 46 варовикови камъка, 142 парчета глинена обмазка, 23 фрагмента от питоси и 1315 фрагмента битова керамика, три парчета олово и два изтлели бронзови фрагмента (единия е от игла). Инвентирани са девет предмета. Съотношението между керамиката, работена на ръка, и тази, работена на бързо колело, е 537 към 778 или приблизително 2:3. Датировката на откритата керамика и находки е в рамките на II век пр. н. е. – I век от н. е.

Римски и късноримски период. През 2010 г. са открити два зида на глинена спойка и пет ями, всичките датирани в периода II-III век. Първият от тях е в квадрат I’1 и е по-късен от храма на Аполон (разрушава частично югозападната му стена). Той е с посока югоизток-северозапад, с широчина 64 – 68 см и запазена дължина около 630 см. Зачиства се от ниво – 0,50/-0,80 м и свършва на ниво – 1,25/-1,30 м от репер. В него е открит антониниан на Филип Араб, което е и *terminus post quem* за изграждането му. От своя страна, той е разрушен от зидовете на принципиите на кастела Сексагинта Приста, което означава, че се е използвал най-късно до началото на IV век. Вторият зид е открит в квадрати I’1’/I1’ и е приблизително със същата посока като първия (не са успоредни). Той е с широчина около 60 см и запазена дължина около 400 см. Зачиства се на ниво – 1,06 м и достига до ниво – 1,67 м от репер. Откриваните материали над него са от II-III век.

В западната част на квадрати I’1 и I’1’ е регистрирано вкопаване от по-светла трамбована пръст, с големи размери и неясни очертания. В него е открита малко фрагментирана строителна и битова керамика (77 фрагмента), датираща в периода II – средата на III век. На ниво – 2,25 м е зачистен детски скелет в хокер, с ориентация приблизително север – юг (глава на юг, лице на изток). Липсва инвентар или гробно съоръжение. Вкопаването се изчерпва на – 2,78 м, където се зачиства тракийска яма 90.

От останалите ями трябва да се отбележи яма 1, застъпена от новооткрития зид в квадрат I’1. В нея са открити шест фрагмента от мраморни оброчни плочки, камъни, кости, железни и бронзови фрагменти, строителна и битова керамика (94 броя).

Изчерпва се на ниво – 2,03 м.

Останалите римски ями са проучени частично или са само регистрирани. В яма 2 са открити две монети: от I и II век, а в яма 3 – антониниан на Проб.

Късноримското и късноантичното нива са от около – 0,20 до – 0,50/-0,80 м от репер. Освен разкрития през 2005 г. зид на хоросанова спойка в квадрат I’1’ и база за колона в квадрат I’1, няма други структури, които да се отнесат към периода. Открити са 1186 фрагмента кеарамика, която е предимно от периода III-IV век. От този период са открити и 34 монети.

Модерни нива. През 2010 г. е установено, че от съвременната повърхност (на около +1,70 м от репер) до ниво +0,40 м са разположени пластове от XX век. Към модерно време спада и ямата в северозападния ъгъл на квадрат I’1’. Проучването ѝ е преустановено на ниво – 3,12 м от репер. В тези пластове са открити три монети от 1913, 1917 и 1962 г. На ниво +0,40 м, в квадрат I’2’, е зачистено частично ниво от подредени, необработени камъни, датирано в XIX век. Късноосманското ниво продължава до около – 0,20 м от репер, до което са открити находки и керамика от периода (139 фрагмента). Не са открити структури от средновековния период (в пластовете до – 0,20 м от репер са открити 23 фрагмента средновековна керамика). Предположението ни от предните кампании, че в проучваната площ е разположен некропол от епохата на Второто българско царство, не се потвърдиха. Откритият през 2005 г. скелет на млада жена в квадрат I’1 е на ниво +0,30 м от репер, което предполага, че некрополът е от по-късен период.

№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. ДОЛАП БОАЗ/ КАЛЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СВАЛЕНИК, РУСЕНСКА ОБЛАСТ

Деян Драгоев

Археологическото проучване на късноантичната крепост в м. Долап боаз/Калето се проведе в периода 17 – 24.09.2010 г.

Основната цел на проучването през 2010 г. бе да се добие по-цялостна представа за характера и вида на укрепителната система на обекта, уточняване на параметрите и прецизиране на датировката на голямата късноантична сграда, долепена до вътрешното лице на южната крепостна стена. Предвид ограничените ресурси, а и съобразно поставената цел, се проучиха квадрати с номера К/20 и L/20 от единната план-квадратна мрежа на обекта, ситуирани в южната част на укреплението, върху предполагаемото трасе на крепостната стена и прилежащата ѝ територия, непосредствено западно от проучваната през 2009 г. площ. Работата продължи до пълното изчерпване на културния пласт.

На базата на стратифицирания археологически материал отчетливо се разграничават два строителни периода.

Първият попада в хронологическата рамка от втората четвърт/средата на IV в. до последната четвърт на IV в. Към този период се отнася изграждането на укрепителната система на обекта. През 2010 г. в очертанията на кв. L/20 се проследиха малко над 4 м от вътрешното лице на южната крепостна стена с ориентация североизток – югозапад. Външното лице на стената не се разкри, поради голямата денивелация на терена, затрудняваща проучването ѝ. Стената е изградена в *opus incertum* от дребни и средни по размер, полуобработени каменни блокове, при подчертан стремеж към лицева зидария. Спойката е бял хоросан, примесен на места със счукана строителна керамика. Запазена е до четири-пет реда във височина, без ясно разграничима отлика между суб – и суперструкция. Фундирана е директно върху предварително разчистената за целта материкова скала.

С оглед изясняване хронологията в изграждането на укрепителната система на обекта, от различни сектори бяха взети проби от хоросановата спойка на стената. Направеният енергийно дисперсивен, рентгено-флуоресцентен анализ на пробите показва сходство в химическия състав на хоросана. Този факт напълно кореспондира на направените теренни изводи, според които изграждането на укрепителната система на обекта е резултат на единна строителна програма, инициирана и осъществена през втората четвърт – средата на IV в. Условен *terminus post quem* за строителството се явява монета на Констанций II от типа *PROVIDENTIAE CAESS*, отсечена в периода 324 – 330 г., открита в хоросанов отломък от източната крепостна стена.

Извън проучената през предходните години голяма сграда в източната част на укреплението, през 2010 г. не бяха разкрити структури, индикиращи наличието на вътрешно застрояване през първия строителен период.

Към втория строителен период, попадащ в хронологическите рамки от края на V – първата четвърт на VII в., се отнася голяма сграда, долепена до вътрешното лице на южната крепостна стена. Сградата е с издължена трапецовидна форма, северната стена на която е ориентирана по оста изток – запад. Проучената ѝ дължина е около 20 м, а максималната широчина – 8,40 м. В основата си стените ѝ са изградени от ломени и грубо обработени каменни блокове, спонени с калов разтвор, а във височина с кирпич, следи от който са запазени *in situ* в южната част на сградата, в непосредствена близост до крепостната стена. Отделните помещения в северната част на сградата са отчетливо маркирани чрез изсечени в скалата ъгли и легла за полагане на зидовете, а в южната част – посредством сравнително добре съхранени вътрешни преградни стени.

Две такива стени, успоредни една на друга, бяха проучени в южната част на кв. L/20. Ориентацията им е север-юг, а градежът им от грубо обработени камъни, спонени с калов разтвор. И двете преградни стени са конструктивно свързани с южната стена на сградата, долепена до вътрешното лице на южната крепостна стена, и обособяват още две помещения, извън тези, проучени през 2009

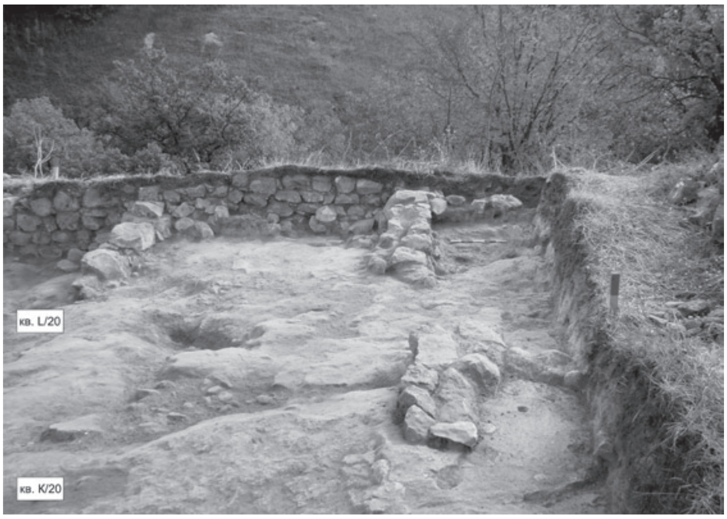

Обр. 1. Преградни стени в сградата, долепена до вътрешното лице на южната крепостна стена.

г. Източното е с широчина 2,20 м и неясна дължина, поради разрушенията в северна посока, нанесени от иманярски вкопавания. В един малък участък се разкри част от подовото му ниво. Представлява вторично отухлен пласт трамбован льос, регистриран на ниво +2,73/+2,76 м от централен репер. Нивото е с 0,30 м по-ниско от това на съседното помещение, развиващо се в западна посока. Над подовото ниво бе проучен пласт деструкции, съдържащ отухлени фрагменти кирпич и стенни мазилки. Покривната конструкция на сградата вероятно е била изградена от нетрайни органични материали, предвид пълната липса на тегули и имбрици, индикиращи друг вид покритие. Унищожението на сградата е предизвикано от силен пожар, отухлил кирпичите, изграждащи стените ѝ. Добър хронологически репер за времето на функциониране, а и за разрушаването на помещението, респективно сградата, предоставя открития в пласта подемен материал – керамична лампа, тип XXXVI по Г. Кузманов (Кузманов 1992, 41), фрагменти от амфори, гърнета и капаци, характерни за VI в., както и бронзова фибула с подвито краче, тип 20а по типологията на Е. Генчева (Генчева 2004, 56-57).

Второто (западно) помещение е частично проучено. В рамките на кв. L/20 проследената му широчина достига 1,20 м, при дължина 3,50 м. Подовото ниво на това помещение представлява нивелиран трамбован пласт льос на ниво +3,02/+3,05 м от централен репер. Пластът достига до регистрираната на границата между квадрати К/20 и L/20 преградна стена и се развива в северна посока от нея. Дебелината му пряко кореспондира на общата денивелация на терена и достига 0,30 м в южната част на кв. L/20 и едва 0,05 м в кв. К/20.

Според материалите, добити при разчистването му (главно фрагменти от гърнета и амфори), пластът се датира към края на VI – първата четвърт на VII в. Той нивелира и съответно лежи върху пласт с деструкции, съдържащ отухлени фрагменти от кирпич и стенни мазилки, идентичен с този, регистриран в съседното източно помещение. Наличните стратиграфски данни, при корелация с характера и вида на подемния археологически материал, убедително налагат извода за съществуването на две фази във функционирането на сградата, респективно – във втория строителен период на укреплението. Върху останките от опожарената и разрушена сграда е изградена нова, с редуцирани размери, отчасти използваща по-ранните стени. Градежът има същите характеристики като на предходната сграда. Условен *terminus post quem* за цялостното преизграждането на сградата се явява бронзова фибула с подвито краче, тип 20а по типологията на Е. Генчева, открита в пласта, предхождащ полагането на подовото ѝ ниво. Липсата на ясна хронологическа периодизация на този тип фибули (Генчева 2004, 57), както и датировката на подемния материал, попадащ в широките рамки от началото – края на VI в., се явяват обективна пречка за прецизиране на времето на изграждане на сградата, оставяйки въпроса открит на този етап от проучването.

Откритите върху подовото ѝ ниво множество костени предмети и заготовки дават основание сградата (или поне проученото помещение) да се интерпретира като работилница за тяхната направа.

В хода на археологическото проучване, в запълнителя на естествените скални пропадания и пукнатини, се откриха отделни фрагменти керамика, характерни за ранно – и къснохалколитната епохи, култури Боян III (Видра) и Гумелница I и II. В случая не се касае за пласт от халколитната епоха, а за случайно попаднали по-ранни материали, тъй като в същия този запълнител се откриват и фрагменти от късноантична битова и строителна керамика. Малобройният материал и липсата на разкрити структури не позволяват да се изясни характера на човешкото присъствие тук през разглежданата епоха.

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н. е. Велико Търново, 2004.

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. Колекция на Националния археологически музей. София, 1992.

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОРИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И КЪСНОРИМСКО СЕЛИЩЕ CONBUSTICA ДО С. КЛАДОРУБ, ОБЩИНА ДИМОВО

Красимира Лука

Археологическите проучвания на ранноримския военен лагер и късноримско селище Conbustica се проведоха от 06.07 до 25.08.2010 г. Както беше установено през предходните години, поради продължителното разрушаване на обекта със земекопна техника, културните отложения във вътрешността на укрепеното пространство са тотално унищожени. Поради тази причина проучванията бяха съсредоточени отново по протежение на източната крепостна стена, където бяха заложени четири нови квадрата, южно от изследвания през 2008 и 2009 г. терен (Лука 2008; Лука 2009).

Основна цел и през този сезон беше изясняване на абсолютната хронология на обекта и прецизиране на датата на изграждане на укрепителното съоръжение.

Най-ранните следи от обитаване на терена се свързват с наличието на места на дебели подови обмазки от опалена глина, върху които във всички сектори беше регистриран дебел до 10 – 15 см пласт от въглени и пепел. За съжаление, нарушенията, нанесени от иманярската интервенция, не позволяват очертаването на плана на тези структури. Може да се предположи, че става въпрос за подове на временни постройки, които във височина са имали дървени конструкции, обмазани с глина. Находките на голямо количество глинени мазилки с отпечатъци от пръти върху тях доказват това предположение. Останките от глинени обмазки залягат директно върху стерилен жълт льос и се регистрират на отделни петна, между които през 2009 г. беше проучена и боклучна яма с най-късни материали от времето на Флавиите (Лука 2009, обр. 3/1-2). Силното опалване на глинените подове, както и наличието на дебел пласт от въглени и пепел върху тях показва, че тези конструкции са били разрушени от силен пожар. Според данните в изследвания сектор, теренът дълго време след това остава необитаем[1].

Находките, произхождащи от този най-ранен пласт, потвърждават установената в предходните години долна хронологическа граница на обекта, която може да се постави най-късно в Тибериево-Клавдиево време, както и неговия военен характер.

Горната хронологическа граница засега не се потвърждава от достатъчно категорични данни. Може да се каже единствено, че сред находките липсват такива, които могат да бъдат датирани по-късно от средата на II в. Сред керамиката заслужава внимание нарастващото количество на тънкостенни съдове с барбутинна украса и песъклива вътрешна повърхност (обр. 2/9 – 14). Производството на тази керамика започва в северноиталийските работилници. От Късноавгустовско време до средата на II в. такива съдове се произвеждат и в местни работилници в долината на р. Сава в Панония (Brukner 1981,

---

[1] Тези данни ни позволяват да изкажем ново предположение за интерпретацията на името на града, чийто произход твърде вероятно може да се свърже с латинската дума „combustium“ – изгорено.

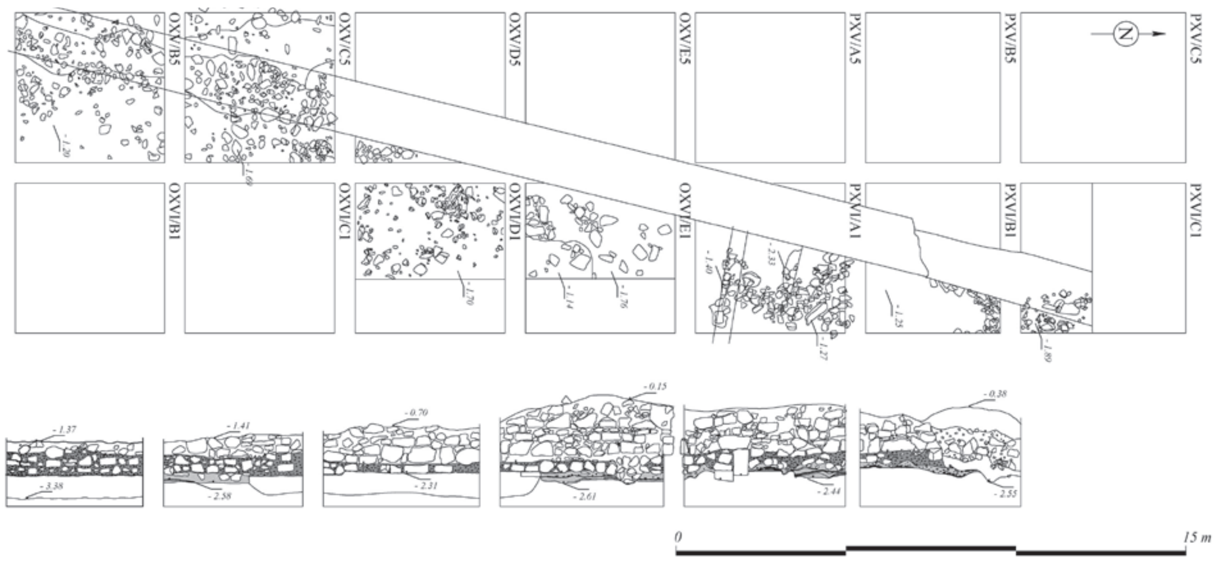
OXV/B5
OXV/C5
OXV/D5
OXV/E5
PXV/A5
PXV/B5
PXV/C5
N
OXVI/B1
OXVI/C1
OXVI/D1
OXVI/E1
PXVI/A1
PXVI/B1
PXVI/C1
- 1.37
- 3.38
- 1.41
- 2.58
- 0.70
- 2.31
- 0.15
- 2.61
- 2.44
- 0.38
- 2.55
0
15 m

Обр. 1. Conbustica. Генерален план и профил. Източно лице на източната крепостна стена.

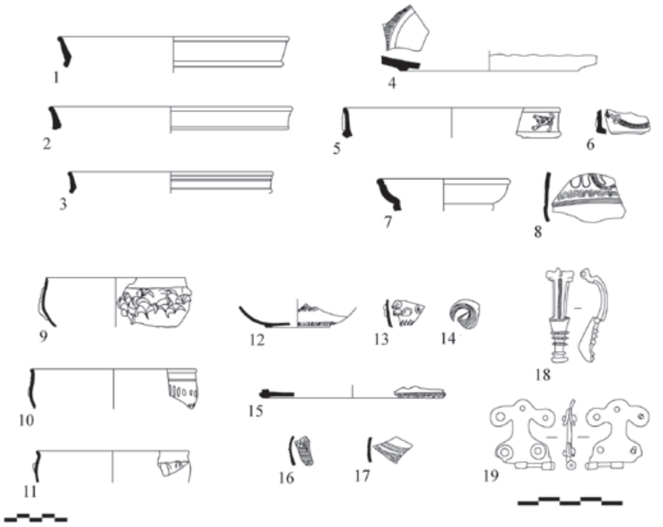
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19

Обр. 2. Conbustica. Находки от ранноримския пласт.

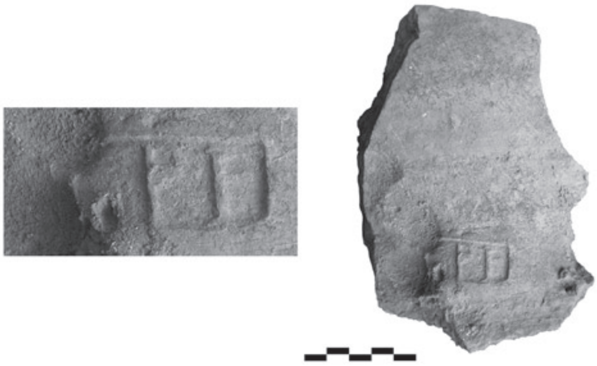

Обр. 3. Conbustica. Фрагмент от тухла с печат на Leg(ionis) VII C(laudiae) p(iae) f(idelis).

36-37, Т. 55-56). Сред находките от Conbustica част от тази керамика е покрита с черен лак (обр. 2/10, 15 – 17).

Твърде вероятно към този първи хронологически хоризонт ще трябва да отнесеме и една находка на тухла с фрагмент от печат [*Leg(ionis) VII C(laudiae)*] *p(iae) f(idelis),* произхождаща, за съжаление, от разбитите от иманярската интервенция пластове. Данните за военно присъствие на обекта се ограничават най-късно докъм средата на II в. Присъствието на тухла с печат на VII Клавдиев легион в Conbustica, въпреки несигурния си контекст, прецизира в голяма степен и датировката на подобни находки, произхождащи от Ratiaria (Bollini 1980, Tav. XVI, XVII/1-2), и изяснява характера на военната единица, разположена на това място, която може да бъде свързана с вексилацио на същия легион.

Проучванията през 2010 г. дадоха и нови данни за характера и датировката на късноантичното селище, развило се на това място след началото на IV в. Регистрираният през предходната година подравнителен пласт, който залягa директно върху останките на ранноримския лагер, беше проследен и тази година във всички квадрати. Той е пресечен от субструкцията на каменното укрепление, която засяга частично и ранноримските структури. Откриването през този сезон на четири монети на императорите Констанций II, Юлиан и Валент, най-късната от които сечена през 364 – 375 г.[1], датират времето на изграждане на каменното укрепление в последната четвърт на IV в.

Следите от обитаване през този по-късен и последен за изследвания сектор период, се разкриват на малка дълбочина и са силно засегнати от земеделската обработка на терена. Съставляват дебел до 0,5 м пласт от каменни рушевини, в който се откриват различни битови предмети, метални накити, инструменти и голямо количество битова и строителна керамика. Най-късната дата на този строителен хоризонт се определя от находки на монети от времето на Теодосиевата династия, т. е. към средата на V в.

От изложените данни се вижда, че в самия край на IV в. на мястото на по-ранния военен лагер възниква укрепено селище, което просъществува сравнително кратко време. В същия този период, в неговата периферия, се развива и център за производство на битова керамика, проучен частично през предходния сезон.

Разкопките в Conbustica през 2010 г. дадоха ценна информация, която изяснява до голяма степен точната хронологическа позиция на двата регистрирани в изследвания сектор периода на обитаване. Като основна задача в бъдеще остава прецизирането на времето, в което ранноримският лагер е бил изоставен (или разрушен). Можем само да съжаляваме, че голяма част от този археологически обект е била тотално унищожена при незаконната иманярска дейност, което прави изключително трудно, а вероятно и невъзможно решаването на този съществен за военно-политическата история на региона въпрос.

Литература

Bollini 1980: M. Bollini. Bolli laterizi di Ratiaria. – Ratiariensia, 1, 1980, 93 – 127, Tav. XV – XXII.

Brukner 1981: O. Brukner. Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije. Beograd, 1981.

Лука 2008: К. Лука. Сондажни археологически проучвания на античен обект „Калето“ при с. Кладоруб, община Димово. – АОР през 2008 г., София, 2009, 437 – 441.

Лука 2009: К. Лука. Археологически проучвания на ранноримски военен лагер и късноримско селище Conbustica до с. Кладоруб, Община Димово. – АОР през 2009 г., София, 2010, 327 – 329.

№20. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА В МОНТАНА

Гергана Кабакчиева

През 2010 г. продължихме проучването на раннохристиянската базилика в югоизточното подножие на хълма „Калето“. Целите бяха да се доизясни плана на базиликата и особено на базилика I, да установим цялостната хронология на обекта, както и да проучим терена, западно от базиликата.

Разкопките бяха проведени през м. юни под ръководството на доц. д-р Гергана Кабакчиева и зам. ръководител Румен Първанов от РИМ – Монтана. В тях взе участие и другият археолог от РИМ Монтана – Мирослав Марков. Архитект Светла Радулова подготви графичната документация. Финансирането бе осигурено от община Монтана. Монетите бяха определени от доц. д-р Бистра Божкова, за което ѝ благодаря.

В западната част разкрихме част от каменната настилка пред входа на базиликата. Тя е от речни камъни, ломени камъни и сполии. Тук установихме, че скалата е била издялана под ъгъл, подзидана и най-вероятно е била изградена дървена стълба – за бързо преминаване към източната порта на крепостта в случай на опасност. Това съоръжение най-вероятно е построено в последния период от съществуването на базиликата.

---

[1] Монетите са определени от доц. д-р. Бистра Божкова (НАИМ – БАН), на която изказвам благодарност за тази предварителна информация.

Разкрити бяха всички тухлени стъпки от колонадата на базиликата. Размерите им са по 0,60 х 0,48 м. Изградени са от цели и фрагментирани тухли, спосни с бял хоросан. Те са по пет от двете страни на централния кораб на базиликата. Намерени бяха и няколко фрагмента от колони (малки и големи). Разчистен бе и входът на южния кораб. В подложката за прага са вградени две парчета от малки мраморни колони, което означава, че в този му вид той е оформен при изграждането на базилика II. Цялостно бе разкрито вътрешното пространство в западната част на базиликата. Установено бе, че подът на базилика II е измазан с хоросан с розов цвят. Навсякъде следите от пожар са много силни. В северозападната част на базиликата (кв. 23) открихме голям брой фрагменти от керемиди. Те да дъговидни по форма.

В западната част на базиликата и от вътрешната страна на централния вход бе намерена мраморна статуя от римската епоха (първа половина на III в.), със запазена височина 1,43 м. Тя е била преупотребена за стъпало към вътрешното пространство на базиликата. Вероятно при подготовката за новите ѝ функции са били унищожени главата и долната част на краката. Стъпалото е било допълнено и с една мраморна плоча. Мраморната статуя е на млад мъж с тога или *togatus*. Тогата е с U-образно прехвърляне отпред. Подобни статуи са известни от много градове и други места от римската епоха. Типът е характерен за първата половина на III в. (Goette 1990, 29 – 63, Taf. 5 /4 Ba 2/; Have-Nikolaus 1998, 96 – 98, No. 43). Статуята бе намерена само на 0,60 м, от мястото, където открихме закопана умишлено счупената надгробна плоча (Кабакчиева 2009, под печат). Източно от главния вход бе разкрито струпване от мраморни и каменни сполии, събрани с цел изчукване за преупотреба в градежи. Сред тях има 9 фрагмента от надгробна каменна плоча с латински надпис от III в., няколко фрагмента от малки и по-големи колони и бази, както и фрагменти от профилирани мраморни ари. В струпването бе открит и малък фрагмент от оброчна плочка на Диана. Общо при разкопките открихме 42 фрагмента от мраморни детайли от архитектурната декорация на базиликата.

В североизточния край на сградата открихме останките от апсидата на първата базилика. Градежът е от добре обработени блокчета, спосни с бял хоросан. Разчистена бе и основата на предолтарната преграда. Тук открихме фрагменти от колона и от плочите между колоните. Едната от плочите е украсена на лицевата страна с релефен кръст, а другата – с повтарящ се дъговиден орнамент. Подобни плочи с релефни кръстове са открити в базилики в Сандански, Хисаря, Силистра, Солун и другаде (Маджаров 1993, 125, обр. 130; Атанасов 2006, 317-318, обр. 1). Тези базилики са строени през IV-V в.

От интериора на базиликите в Монтана намерихме голям брой фрагменти от стъкло за прозорци, както и няколко фрагменти от стенописи.

От некропола върху базилика II разкрихме още 15 гроба, с което техният брой достигна 25. Те не се различават по погребален обред и ориентация от намерените през изминалия археологически сезон. Инвентар и в тях не бе открит. Установихме, че гробовете са били вкопани в насип под една каменна настилка, която е оформяла дворното пространство на средновековното жилище.

При разкопките бяха открити общо 11 монети. Повечето са от западната част на базиликата. Керамиката е съвсем малко. Тя е смесена – късноримска, късноантична и малко от ранносредновековния период.

Литература

Атанасов 2006: Г. Атанасов. Доростол и Доростолска епархия през ранновизантийската епоха (края на IV – VII век). – В: Р. Иванов, Г. Атанасов, П. Доневски. Античният Дуросторум. Т. I. Силистра – София, 2006.

Кабакчиева 2009: Г. Кабакчиева. Новооткрит надгробен паметник с надпис от антична Монтана. – В : Сборник в памет на проф. Димитър Бояджиев. София (под печат).

Маджаров 1993: К. Маджаров. Диоклецианопол. Т. I. Топография, укрепителна система, градоустройство и архитектура. София, 1993.

Goette 1990: H. R. Goette. Studies zu römischen Togadarstellungen. Mainz am Rhein, 1990.

Have-Nikolaus 1998: F. Have-Nikolaus. Untersuchungen zu den kaiserzeitlichen Togastatuen griechischer Provenienz (Trierer Beiträge zur Altertumskunde, 4). Mainz, 1998.

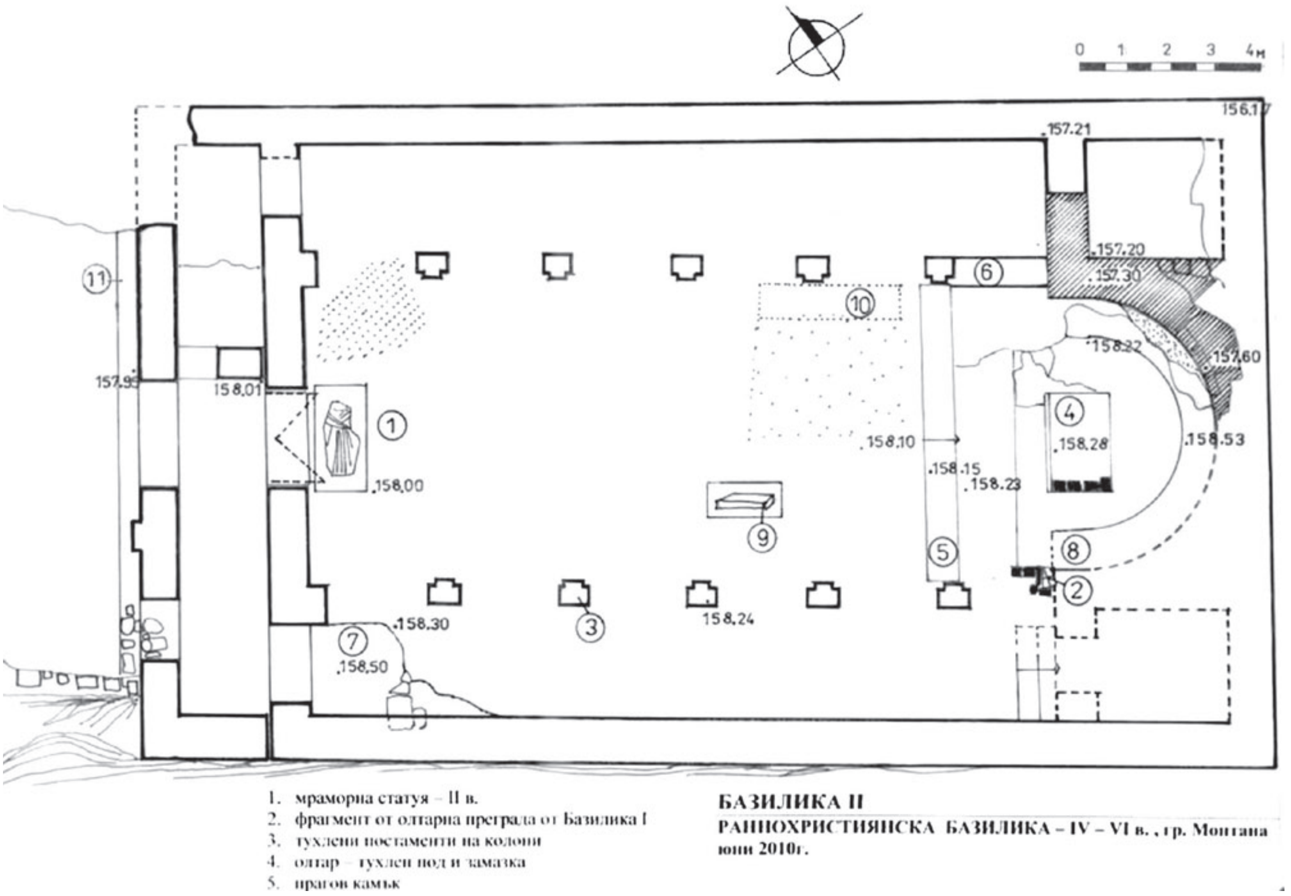
0 1 2 3 4м
156.17
157.21
157.20
157.30
157.60
158.22
158.53
157.95
158.01
158.00
158.10
158.15
158.23
158.28
158.30
158.24
158.50
1. мраморна статуя – II в.
2. фрагмент от олтарна преграда от Базилика I
3. тухлени постаменти на колони
4. олтар – тухлен под и замазка
5. прагов камък
БАЗИЛИКА II
РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА – IV – VI в. , гр. Монтана
юни 2010г.

Обр. 1. План на базиликата в Монтана с разкритите стъпки от колонадата.

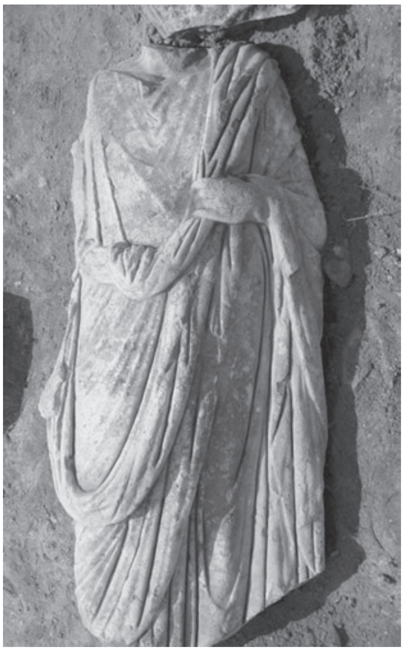

Обр. 2. Мраморна статуя. от III в. сл. Хр., преизползувана в базиликата.

MONTANA
KVADRAT 32
29 06 2010

Обр. 3. Останки от абсидата на базилика I.

№21. ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. ГРАДИЩЕ КРАЙ ПРОХОДА ВРАТЦАТА

Нарцис Торбов, Александра Петрова

Местността Градище отстои на 1,5 км западно от гр. Враца. Археологическият обект се намира северно от шосето за с. Згориград и от р. Лева, която образува в скалния масив пролом – прохода Вратцата. Разкопките започнаха на 14 юни и приключиха на 12 ноември 2010 г. Разкрита бе раннохристиянска църква и бе установено, че нейните стени са изградени от добре одялани варовикови камъни и пясъчник, споени с бял варов разтвор. Височината на апсидата е запазена над 1,50 м и външното ѝ лице е измазано с хоросан. Въз основа на намерените археологически материали – монети, накити и керамика, може да се предположи, че църквата е изградена през VI в., по времето на император Юстиниан I (527 – 565). Разрушена е при заселването на славяните на Балканския полуостров. През средновековието върху нея са издигнати други постройки, част от който са рухнали по време на Османското владичество и от ерозията на планинския склон.

Отвън апсидата е петстенна, с дължината на запазените стени 2,20 м. Проучена е до банкет, като бе констатирано, че южната ѝ част е разрушена до субструкция. Вътрешността на апсидата е полукръгла с диаметър около 4,50 м. Наосът е с ширина около 6 м и дължина (без апсидата) 6,35 м. Дебелината на зида е 1 – 1,25 м. Външният североизточен ъгъл на църквата е надстроен през средновековието. Разкрити бяха част от суперструкцията и банкета на източната стена, която се свързва с апсидата. Проучена е изцяло субструкцията на вътрешното лице на северната стена. Западната ѝ част е демонтирана през средновековието – вероятно от там е минавал пътят, водещ до входа на крепостта. Не може да бъде разкрито външното лице на северната стена на храма, тъй като средновековието в непосредствена близост до него е изграден зид. В два участъка е проучена субструкцията откъм външното лице на южната стена на храма. Тук банкетът и суперструкцията са разрушени. Външното лице на църквата в източна посока е демонтирано при изграждането на средновековен зид. Разкрита бе и субструкцията на вътрешния югозападен ъгъл на сградата.

Разкопките през 2010 г. предоставиха нови данни за прецизирането на хронологията на античната и средновековна крепост в м. Градище, чието регулярно археологическо изследване започна в 2007 г. Първоначалното ѝ предназначение е да охранява пътя към медните мини във Врачанския балкан. Проученото централно укрепление на крепостта е с неправилна форма. Негова северна страна е скалният масив, с който са свързани западната и източната стени на отбранителната система. Те са изградени от ломени камъни на хоросанова спойка. Лицевите им страни са иззидани от каменни блокове, а вътрешността представлява смес от ломени камъни и хоросан. От западната стена, която следва скалния зъбер, засега са разкрити отделни сектори. В северната си част тя е снабдена с отбранителна кула с квадратен план – Кула 1. Източната стена на централното укрепление е разкрита изцяло. Северният ѝ край е с по-малка дебелина. Тук, до вътрешното лице на куртината е изградено стълбище. Източната стена е снабдена в южната си част с отбранителна кула с триъгълен план – Кула 2. Двете стени на укреплението са свързани в южна посока чрез постройка с трапецовиден план, използвана вероятно за казарма.

По време на разкопките през 2007 – 2010 г. е изследвана и част от втората крепостна стена, намираща се южно от централното укрепление и успоредно на шосето и реката. Малък сектор от нея е изследван още през 1985 г. от Б. Николов и П. Иванов (Иванов 1988). Градежът ѝ е сходен с този на укреплението. При нейното проучване през 2010 г. бе разкрита ранновизантийска църква.

В резултат на натрупаната информация от разкопки и случайни находки, датиращи от V в. пр. Хр. до XIV в. сл. Хр., вкл. (Божкова 1984, 15, обр. 1-2; Георгиева, Бучински 1959, 345; Antonov 2005, Torbov 2008, 65, fig. 15a-b), могат да се обособят пет периода в обитаването на м. Градище.

Първи период: IV – I в. пр. Хр. Изследван е културен пласт от тракийско селище. Открити са бронзови фибули, сребърна дръжка от съд, две бронзови монета, отсечени в Маронея (398/7 – 348/7 г. пр. Хр.) и Абдера (240 – 220 г. пр. Хр.), както и римски републикански денар (112/111 г. пр. Хр.).

Втори период: I – IV в. Селището с определени прекъсвания продължава да съществува през римското владичество. В хода на проуването са разкрити стени от антични сгради, изградени от камък и тухли,споени с хоросан. Намерени са фибули и златен накит. Открити са монети на Октавиан Август (27 г. пр. Хр. – 14 г. сл. Хр.), Тиберий (14 – 37), Калигула (37 – 41), Клавдий (41 – 54), Септимий Север (193 – 211), Юлия Домна (211 – 217), Гордиан III (238 – 244), Клавдии II (268 – 270), Нумериан (283-284), Константин Велики (307 – 337), Констанций II (337 – 361), Валенс (364 – 378), Теодосий I (379 – 395).

Трети период: VI в. През ранновизантийската епоха селищният живот е възстановен. Издигната е църква със значителни рзмери. Започва изграждането на укрепителната система, за което свидетелстват западната и южната стени на голямото помещение (казарма). Открити са бронзови монети и оловна пломба на Юстиниан I (527-565), монети на други императори от Юстиниановата династия и керамика от това време.

Четвърти и пети период: XI – XIV в. Последното строителство на и в укреплението е извършено през средновековието, за което свидетелстват откритите бронзови и сребърни монети, накити, керамика. През 1941 г. в местността е намерен каменен надпис, свидетелстващ, че през XIII в. в крепостта е съществувал царски манастир, който при цар Михаил II Асен (1246 – 1256) получава царско дарение (Иванова 1946). Тогава крепостта придобива окончателно очертанията, фиксирани по време на археологическото проучване. През този период тя се разраства в средновековен град.

Литература

Божкова 1984: Б. Божкова. Два печата на Август. – Нумизматика, 1984, 4, 15 – 19.

Георгиева, Бучински 1959: С. Георгиева, Д. Бучински. Предварителни проучвания на средновековното селище до град Враца. – Известия на Археологическия институт, 22, 1959, 345 – 352.

Иванов 1988: П. Иванов. Археологически разкопки в м. Градището при гр. Враца. – Известия на музеите на Северозападна България, 14, 1988, 61 – 73.

Иванова 1946: В. Иванова. Два надписа от Асеневци – Батошевският и Врачанският. – Известия на Археологическия институт, 15, 1946, 114 – 145.

Antonov 2005: D. Antonov. Ancient Finds from the Vicinity of Butan, Vraca District (1st–6thc.) – In: T. Stoyanov (ed.). Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Ludmili Getov (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis. Supl. IV). Sofia, 2005, 21 – 27.

Torbov 2008: N. Torbov. Silver Antique Adornments from Northwest Bulgaria (I C BC – I C AD). – Archaeologia Bulgarica, 12, 2008, 3, 57 – 67.

№22. АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ „СОСТРА 2010“

Иван Христов

От началото на м. септември 2010 г. бяха възобновени археологическите проучвания на римския кастел Состра, разположен в землището на с. Ломец, община Троян. Експедицията на Националния исторически музей насочи усилията си в развитие на план-квадратната мрежа на изток от източната крепостна стена на къснoаничното укрепление и към проучване на изключително добре запазен участък от римския път Упия Ескус (с. Гиген, Плевенско) – Филипополис (Пловдив).

Пътят е широк 7 м и е разположен на 20 м източно до крепостна стена на Состра. Това е една от най-добре запазените пътни настилки от римската епоха в България. Пътят е оформен с осова линия и банкет, състоящ се от добре обработени каменни блокове.

Самата настилка се състои в по-голямата си част от плътно наредени речни камъни. Разкрит е участък с дължина 15 м. В кв. Х-20 в сектор №3 е документирано пропадане и отнемане на плочи от банкета, както и вкопаване на яма, датирана с фрагментирана битова керамика от късноантичната епоха и медна монета на император Валенс.

Сред важните открития на експедицията е установяването на най-ранната каменна крепостна

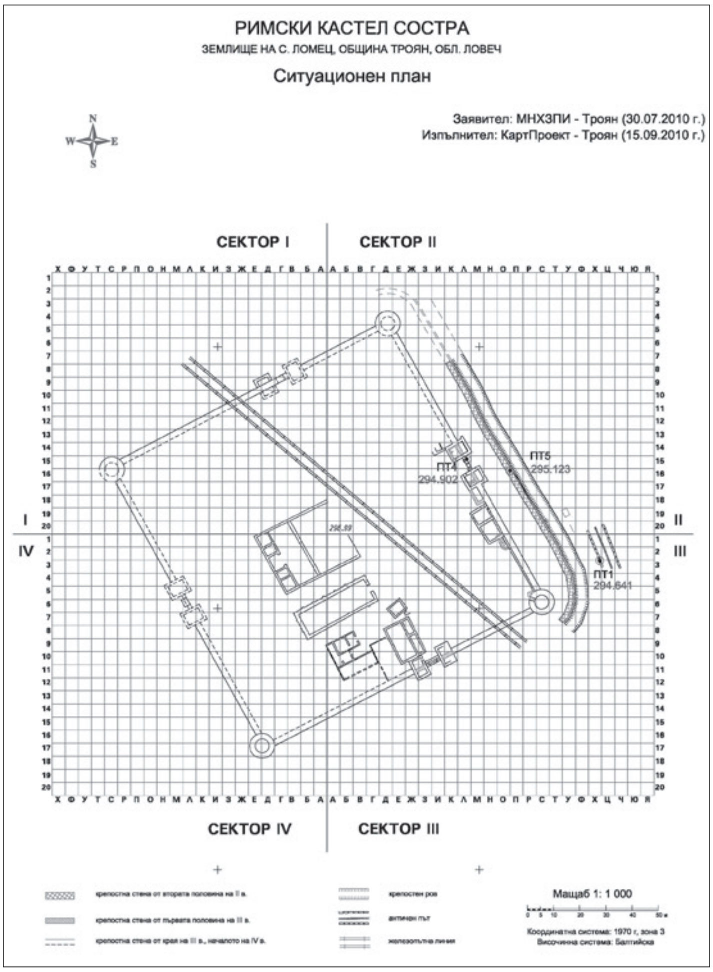
РИМСКИ КАСТЕЛ СОСТРА
ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЛОМЕЦ, ОБЩИНА ТРОЯН, ОБЛ. ЛОВЕЧ
Ситуационен план
N
W
E
S
Заявител: МНХЗПИ - Троян (30.07.2010 г.)
Изпълнител: КартПроект - Троян (15.09.2010 г.)
СЕКТОР I
СЕКТОР II
СЕКТОР IV
СЕКТОР III
I
II
III
IV
ПТ5
295.123
ПТ4
294.902
ПТ1
294.841
крепостна стена от втората половина на II в.
крепостна стена от първата половина на III в.
крепостна стена от края на III в., началото на IV в.
крепостен ров
античен път
железопътна линия
Мащаб 1: 1 000
0 5 10 20 30 40 50 м
Координатна система: 1970 г, зона 3
Височинна система: Балтийска

1. План на кастела Состра.

2. Разкрит участък от римски път пред източната крепостна стена на кастела Состра.

3. Основи на ранна крепостна стена на кастела – втора половина на II в.

стена на укреплението, изградена от войниците на Втора матиакска кохорта през втората половина на II в. Стената е дебела близо 1,9 м. Дължината ѝ е била към 130 м. На юг и север тя е правила завой с добре видими чупки. Предполагаме въз основа само на теренни наблюдения, че на източния ѝ фронт е имало две правоъгълни кули. Стената е разкрита в три квадрата със запазена субструкция в дълбочина от 0,40 до 1 м. Изградена е с речни средно големи камъни на калова спойка. Ранният лагер на Состра носи всички белези на крепостното строителство от времето на Траян – Хадриан. Ъглите на разкритата източна крепостна стена от втората половина на II в. са дъговидно извити. Предполагаемите правоъгълни кули на тази стена са от вътрешната страна на укреплението.

През цялото си съществуване укреплението Состра е било военен лагер, за който можем да използваме латинския термин *castellum* (умалителна форма от *castra*). В съвременната историческа литература с това понятие се обозначават лагерите на помощните части, какъвто е случаят със Состра (Торбатов 2000, 3 – 40).

Началното изграждане на крепостта е станало със заповед на император Антонин Пий около 147 г. – факт, потвърден от надпис, изсечен върху ара, открита във вътрешността на Состра (Христов 2006).

Открит е и ровът на ранния военен лагер. Той е с V-образна форма, широк 5 м и дълбок 2 м. Запълнен е в средата с камъни. В него са открити керамични фрагменти от втората половина на II в., както и бронзова провинциална монета на император Каракала. Монетата датира времето на запълване на рова и съответства на времето на изграждане на втората каменна стена на Состра по времето на император Септимий Север или малко след неговото управление. Като паралели за разкрития крепостен ров можем да посочим укрепителните съоръжения от Нове (Sarnowski 1990, 349 – 355).

Вторият период в изграждането на кастела се отнася към начало на III в. (до 40-те години на III в.) По това време поддръжката на укрепения военен лагер и неговата охрана е поверено отново на войниците от II Матиакска кохорта. С тяхната гарнизонна служба е свързано поставянето на посветителен надпис в чест на император Септимий Север през 198 г., открит впоследствие във вътрешността на кастела.

Третият строителен период на Состра започва при управлението на император Галиен – в 254 г., и продължава поне едно десетилетие след неговата смърт (Христов 2008).

Наред с монетите, при разкопките са открити още пластина от ризница, част от голяма бронзова статуя, гвоздеи.

Най-голям е процентът на намерените фрагменти от керамични съдове. Преобладават тези от стени на съдове, изработени предимно от фина глина, придобила при изпичането бежов, бежово-оранжев или червен цвят. Някои имат лаково покритие с оранжев, оранжево-кафяв или кафяв цвят. Сред останалите фрагменти могат да се отределят: два типа червенолакови паници – тип VII (Кабакчиева 1983, 4-5, обр. 7а-в) и тип IX (Кабакчиева 1983, 6-7, обр. 9); купи-тип 11а (Sultov 1985, 77 – 79, T. XXXVIII$_{4-7}$); купи с по-голяма вместимост, характерни за територията на Долна Панония (Nikolić-Đorđevic 2000, 85-87, Tip II/52); стомна, кана и амфора. Те са с глина, сходна с описаната по-горе.

Освен изработените от фина глина, сред керамичния материал се откриват и фрагменти с песъклива глина, придобила при изпичането сиво-черен цвят.

Общата датировка на откритите керамични фрагменти може да се отнесе след средата на II до края на III в. С подобна датировка е откритата край с. Лешница пещ за изработване на керамика (Иванова 2003, 57 – 64).

Литература

Иванова 2003: М. Иванова. Пещ за битова керамика край с. Лешница, община Ловеч. – В: Состра. Проучване на римската кайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис. Т. I. В.Търново, 2003, 57 – 64.

Христов 2006: Ив. Христов. Проучване на римската кайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис. Т. II. В.Търново, 2006.

Христов 2008: Ив. Христов. Крепостта Состра, император Галиен и кохортата на „Възвращенците“. В. Търново, 2008.

Торбатов 2000: С. Торбатов. Функционално и типологическо съдържание на късноантичната фортификационна терминология (Археологически вести, Приложение 3). София, 2002.

Nikolić-Đorđevic 2000: S. Nikolić-Đorđevic. Antićka keramika Singidunuma. Oblici posuda. – In: SINGIDUNUM. T. II. Beograd, 2000, 11 – 244.

Sarnowski 1990: T. Sarnowski. Novae Italicae im 1. Jh. n. Chr. – In: Travaux du Centre d’archeology mediterraneene de l’Academie polonaise des sciences, 30 (Etudes et travaux, 15), Warszawa, 1990, 349 – 355.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева. Типология и хронология на глинените червенолакови паници от Тракия (I – IV в.). – Археология, 25, 1983, 4, 1 – 12.

Sultov 1985: B. Sultov. Ceramic production on the territory of Nicopolis ad Istrum (IInd – IVth century). Serdicae-Tirnovi, 1985.

№23. NICOPOLIS AD ISTRUM

Павлина Владкова

ОСТАНКИ ОТ ПЪРВИ СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД НА ГРАДА

Сграда с хипокауст. През 2009 г. бе установено, че тя продължава под северния кораб на сграда 7. През настоящия сезон се разкри, че основите на крепидата, долепена до южното лице на северния зид на сграда 7, лежат върху деструкциите на сградата с хипокауст. В северна посока няма данни за ранната постройка.

В източната част на сградата (северно от източния вход върху южния зид на сграда 7, южно от пилони 4 и 5, и западно от късна стена в сграда 7) бяха открити тухли, поставени за основи на тръбите. Разкри се източният зид на сградата, запазен 0,20 до 0,40 м над пода на хипокауста. В северна посока върху него стъпва северният зид на южния кораб на сграда 7. Разчистен бе канал на префурниум с тухлени страници. При изграждането на зидовете от I стр. период на сграда 7 пещта е разградена.

Вътрешният размер на сградата с хипокауст в посока север – юг е не по-малко от 40 и не повече от 42 м, а в посока изток – запад – 18,60 м.

Канали при декуманус 6. Северно от декуманус 6 бяха открити части от два канала, пресечени при изграждането на улицата. Единият е със зидани страници, с ширина на отвора 0,42 м и с дъно, настлано с тухли. Страниците и дъното на втория са изградени с тухли. Запазеното ниво на зидовете на каналите е еднакво с това на декуманус 6. Най-късната от откритите тук монети – на имп. Хонорий (393 – 423), дава най-ранната възможна дата за ограбването на каменния материал в сектора.

Булевтерион. В северната част на булевтериона не се достигна до останки от ранния период на Никополис. Констатираното тук слягане на пластовете вероятно се дължи на запълването на канал, отвеждал водата от писцина, съществувала преди изграждането на пропилеите.

ПРОУЧВАНИЯ В СГРАДА 7

Архитектура от времето на Северите.

В южния кораб на сграда 7, на нивото на пода на хипокауста на ранната сграда се достигна до стерилен пласт. Разкриха се основи на зид (север – юг) с ширина 0,85 м, който долепва до източния зид на ранната сграда и затваря префурниума. В северна посока стената е проследена 5 м. Върху нея стъпва северния зид на южния кораб на сграда 7. Оформи се вътрешен югозападен ъгъл и продължение на постройката в източна посока до източния зид на сграда 7 – общо 18 м. Откритите напречни зидове (север-юг), разградени до основи в северната си част, маркират три помещения с вътрешни размери (запад-изток) 4, 4,80 и 7,0 м. В посока север-юг размерите не са установени. Нивото на подовете на помещенията е приблизително еднакво с това на сградата с хипокауст.

Постройката е синхронна със сградата на булевтериона от I стр. период, като между двете се очерта пасаж с ширина 2,80 м.

Откритите преди надписи, преизползвани в сграда 7, вероятно принадлежат към новоразкритата сграда. В основите на пилон 3 бе разчистена варовикова плоча с надпис на старогръцки език. Запазени са 39 реда, съдържащи 52 имена на граждани, членове на колегията на дендрофорите.

Сграда от IV в. Архитектурата от този период е най-добре запазена – солидни зидове, масивни пилони върху стилобатите и т. н.

В подложката на трамбовано глинено ниво, върху което лягат зидове от следващия стр. период, бе открита монета на имп. Валентиниан I (364 – 375).

Сграда от първата половина на V в. Запазени са основи на зидове (СИ-ЮЗ) с ширина 0,60 м, градени с хоросан. Те стъпват върху стените от III и IV в. Източно от пилон 3 се очерта североизточният ъгъл на помещение. Подови нива не са запазени, но вероятно откритите материали от горните пластове, вкл. пет колективни монетни находки, принадлежат към нея.

Зидове от VI в. Основа на зид с ширина 0,50-0,60 м, долепена до зида от Северово време, е проследена няколко метра западно от източната стена на сграда 7. В сграда 7 не са откривани други подобни зидове.

ПРОУЧВАНИЯ В БУЛЕВТЕРИОНА

Размерите на сградата отговарят на данните от публикациите. Стените ѝ са от дялан камък, подравняван с редове тухли. В нея до сега не са правени проучвания в дълбочина. До вътрешното лице на северната ѝ стена бе заложен изкоп с размери 18 (запад – изток) х 2 м.

Установени са два строителни периода.

II стр. период. Разкри се зид, долепен до северната стена на булевтериона. Запазените основи са с дълбочина 0,90-1,10 м и ширина 0,60 м. Градени са от тухли ½ формат (0,17 х 0,34 м), дялани и ломени камъни на хоросанова спойка. В централната част има хлътване на зида поради слягане на пластовете. Зидове има и край останалите стени на булевтериона. В югозападния ъгъл е запазена част от суперструкцията с бяла хоросанова мазилка и част от подова тухлена настилка. Две тухли от настилка бяха открити на място и в централната северна част на сградата.

В западната централна част са разчистени две варовикови плочи, дълги 2,60 м. Западните им краища са вградени в долепената стена. Върху тях е монтиран вертикален профилиран блок с височина 1,17 и дължина 1,50 м. Хоризонталните плочи са с дебелина 0,35 м, като 0,15 м остават над пода. Постаментът е центриран в западната част на сградата – на 6 м както от югозападния, така и от северозападния ѝ вътрешен ъгъл.

Постамент за статуя, подобен на откритите тук в началото на XX в., бе открит сега в североизточния ъгъл на сградата.

Долепената стена и подът, заедно с тройно оформения вход от изток и постаментът в западната централна част принадлежат към II стр. период на сградата, синхронен с II стр. период на сграда 7 – края на III – IV в. Върху долепената стена в северозападния ъгъл на сградата бе открита монета от 388 – 405 г. Тя дава най-ранната възможна дата за разрушаването на стената.

I стр. период. След разчистването на част от падналата долепена стена се установи, че суперструкцията на северния зид продължава 1,60 м под подовото ниво от II стр. период. Основите са с банкети и са вкопани в стерилната пръст. Долният край на субструкцията на долепената стена е на 0,25 – 0,35 м над банкета на по-ранния зид. На нивото на банкета се откри хоросаново ниво, което маркира подовото ниво от I стр. период и представлява подложка на тухлена настилка.

Над банкета зидарията е от дялан камък в правилни редове с височина 1 м, следва пояс от 7

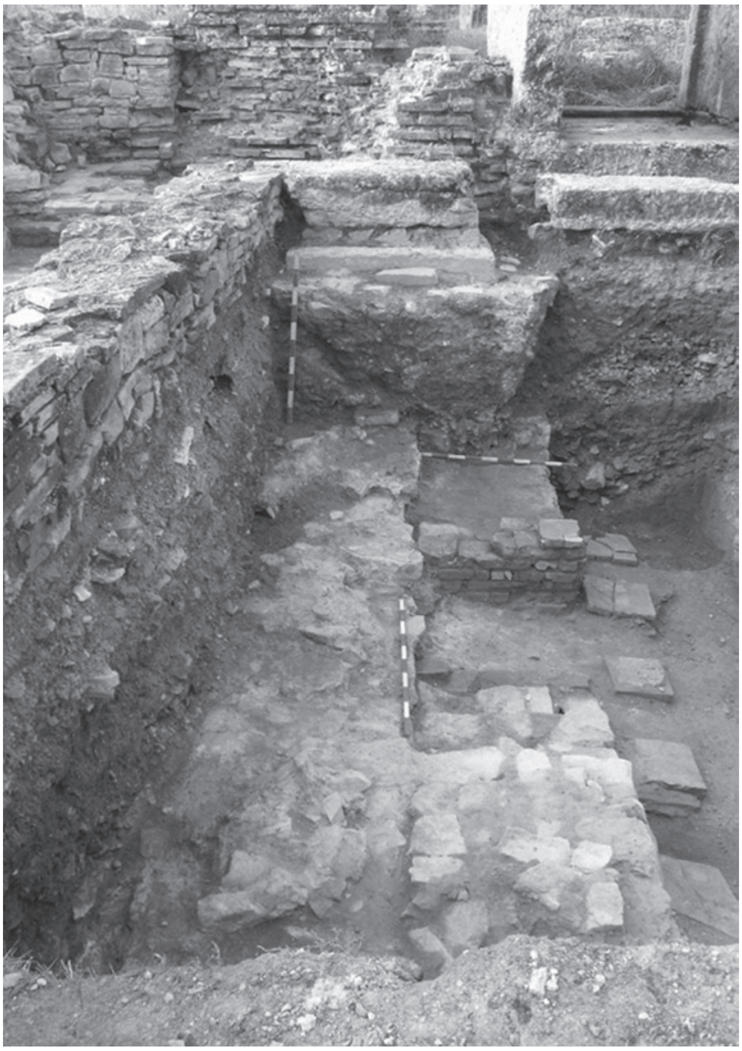

Обр. 1. Източен зид на сградата с хипокауст с канала на префурниума от ранен II в., затворен от стена от времето на Северите. Над тях сграда 7 с входа от юг и зид от сградата от късен IV – ранен V в. (поглед от север).

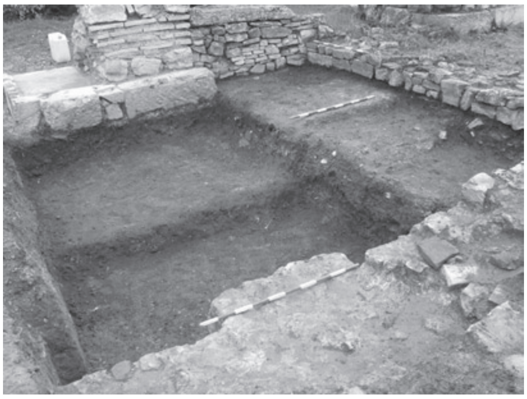

Обр. 2. Зид от времето на Северите, подово ниво от IV в., пилон 3 с вградената в основите плоча с имена на участници в колегията на дендрофорите и ъгъл на помещение от късен IV – ранен V в. (поглед от югозапад).

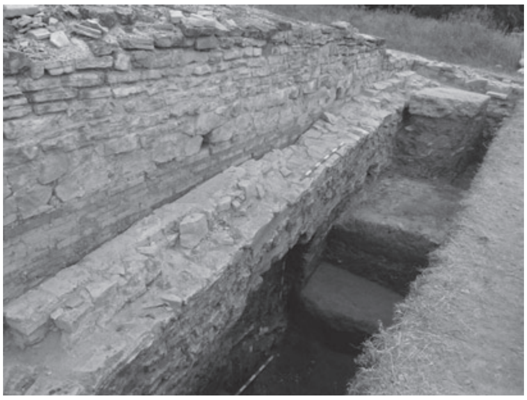

Обр. 3. Североизточен вътрешен ъгъл на булевтериона. Северният зид на сградата от Северово време и долепената стена от IV в. (поглед от югозапад).

реда тухли с дебелина 0,37-0,38 м и каменна зидария, от която са запазени два реда. Общо запазената височина на суперструкцията е 2,20 м. Отвори за сантрачи се откриха на ниво банкет и над последния ред на тухления градеж.

От пласта, в които се врязват основите на долепената стена и който е с деструкции от I стр. период на сградата, произхождат много мраморни облицовки, вкл. такива с орнаменти, фрагменти от стъклени съдове, от глинена лампа и 6 монети. Най-късната монета, открита в горелия слой под мраморните облицовки, е на Аврелиан (270 – 275).

Началото на I стр. период на булевтериона може да бъде поставено по времето на Северите, а краят – най-рано при управлението на Аврелиан, което показва, че преустройството на сградата не е свързано с готските нашествия от 250 г., а е по-късно.

№24. БЪЛГАРО-БРИТАНСКИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „МИХНЕВА МАХАЛА“ КРАЙ С. ДОБРИ ДЯЛ, ОБЩИНА ЛЯСКОВЕЦ

Венцислав Динчев

Михнева могила е неголямо естествено възвишение (143,7 м) със стръмни склонове. Отстои около 1,8 км на З – СЗ от кметството на с. Добри дял. През 1932 г. местен учител разкрил тук с ученици останки от крепостна стена. Информацията за любителските разкопки (Цончев, Николов 1933, 393 – 395, обр. 147, 148) е непълна и, оказа се впоследствие, отчасти неточна. Сведението напр. за монетите, намирани „из нивите по височината“ (пак там, 394) не е коректно, тъй като тук ниви не е имало и не може да има. За съжаление, археологическият обект е известен на днешните иманяри и сериозно е накърнен от тях.

Новите разкопки на Михнева могила са във връзка с българо-британския изследователски проект „Краят на античността по Долния Дунав“. В тях участваха още Александър Манев (докторант в НАИМ), Илиян Петракиев (РИМ – В. Търново), Мирослав Йорданов. Ръководител на британския екип в разкопките бе проф. Андрю Поултър от университета в гр. Нотингам. Определянето на монетите е дело на Стоян Михайлов (РИМ – В. Търново).

През 2010 г. работихме в няколко сектора, в които разкрихме фортификационни останки и/или останки от вътрешни постройки. В част от изкопите културният пласт е изчерпан изцяло, в други – не, но навсякъде имаме стратиграфски наблюдения до стерилен терен.

Крепостта е с неправилна конфигурация. Куртината ѝ опасва горните части на склоновете на възвишението (обр. 1). Площта ѝ възлиза на малко повече от 3 дка. През 1932 г. е била разкрита частично източната куртина. В североизточния ъгъл на крепостта обаче няма „кръгла полусрутена кула“ (Цончев, Николов 1933, 394), а само една по-значителна чупка в трасето на куртината. Т. нар. пиластри (пак там, 394), всъщност контрафорси, са характерна особеност за тази крепост. Всички пунктове, в които има чупки в трасето на куртината, са подсигурени с контрафорси (обр. 1). В суперструкция куртината е дебела до 2,10 – 2,15 м. Фундирана е с или без банкети и на различна дълбочина. Градежът ѝ е с ломени камъни (варовик) и хоросан, без тухли. Камъните в лицевите зидарии са с по-големи размери. Някои са полуобработени. В хоросана има трошена керамика, вкл. фрагменти от битова керамика. В долната част на основата на куртината в източния сектор „F“ не е използван хоросан, но няма съмнение, че долната и горната (с хоросанова спойка) части на основата тук са полагани заедно (обр. 2). На места в суперструкцията на куртината е запазена лицева замазка с хоросан.

При изследваните фортификационни участъци не попаднахме на кули или стълбища (обр. 1). Засега не може да се потвърди или отхвърли съобщението за вход в източната куртина (Цончев, Николов 1933, 394). Възвишението е най-достъпно откъм южната си страна. По южния му склон

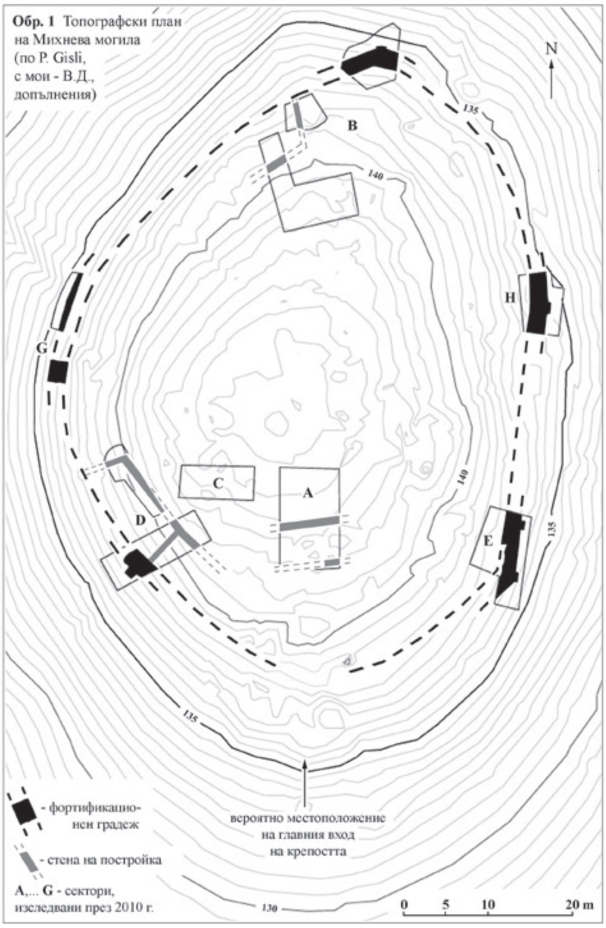

Обр. 1 Топографски план на Михнева могила (по P. Gisli, с мои - В.Д., допълнения)

N
B
H
G
C
A
D
E
135
140
130
- фортификационен градеж
- стена на постройка
A,... G - сектори, изследвани през 2010 г.
вероятно местоположение на главния вход на крепостта
0 5 10 20 m

Обр. 1.

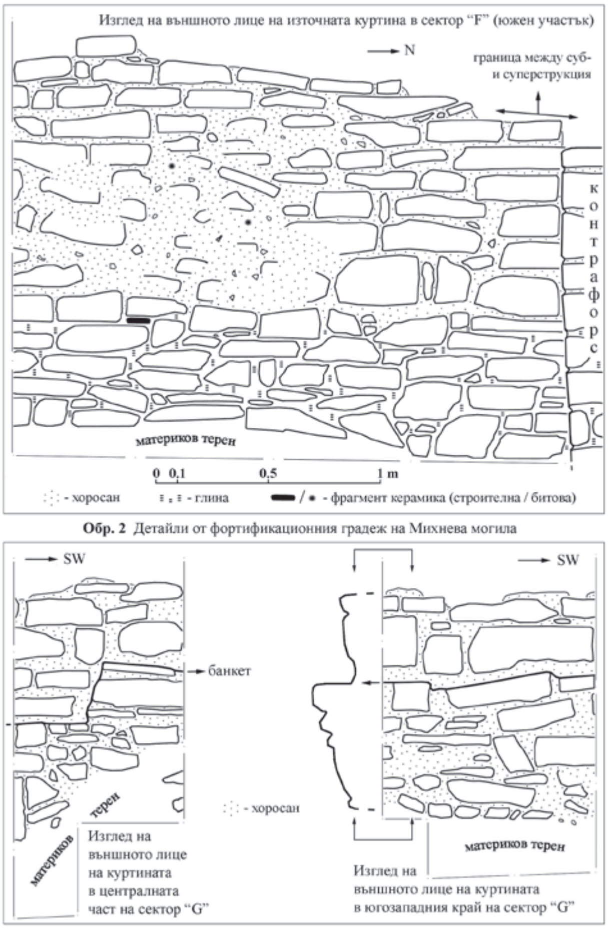

Обр. 2 Детайли от фортификационния градеж на Михнева могила

Изглед на външното лице на източната куртина в сектор "F" (южен участък)
N
граница между суб- и суперструкция
контрафорс
материков терен
0 0,1 0,5 1 m
- хоросан
- глина
/ - фрагмент керамика (строителна / битова)
SW
банкет
материков терен
Изглед на външното лице на куртината в централната част на сектор "G"
- хоросан
SW
материков терен
Изглед на външното лице на куртината в югозападния край на сектор "G"

Обр. 2.

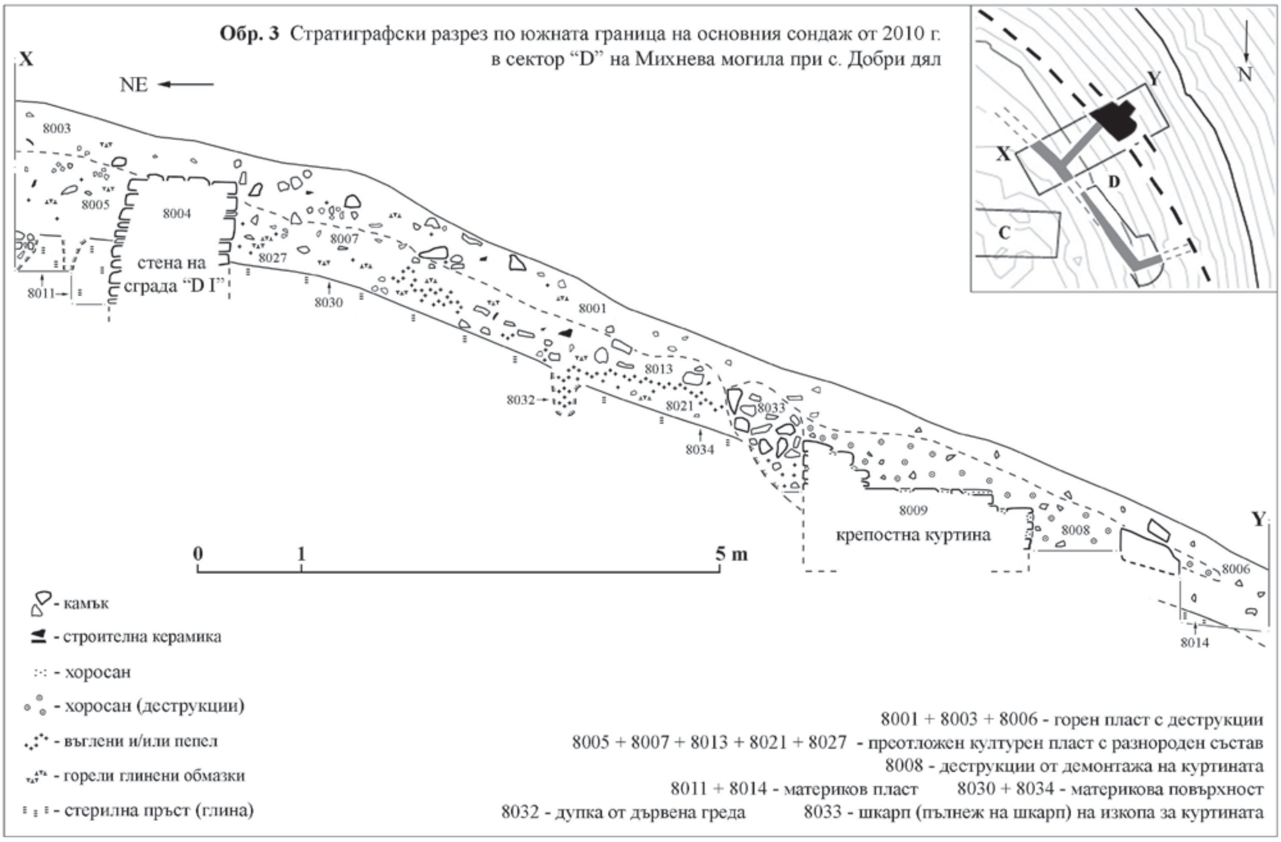

Обр. 3 Стратиграфски разрез по южната граница на основния сондаж от 2010 г. в сектор "D" на Михнева могила при с. Добри дял

X
NE
8003
8005
8004
стена на сграда "D I"
8011
8027
8007
8030
8001
8013
8032
8021
8033
8034
8009
крепостна куртина
8008
8006
8014
Y
0 1 5 m
N
X
Y
D
C
- камък
- строителна керамика
- хоросан
- хоросан (деструкции)
- въглени и/или пепел
- горели глинени обмазки
- стерилна пръст (глина)
8001 + 8003 + 8006 - горен пласт с деструкции
8005 + 8007 + 8013 + 8021 + 8027 - преотложен културен пласт с разнороден състав
8008 - деструкции от демонтажа на куртината
8011 + 8014 - материков пласт
8030 + 8034 - материкова повърхност
8032 - дупка от дървена греда
8033 - шкарп (пълнеж на шкарп) на изкопа за куртината

Обр. 3.

са най-значителните иманярски изкопи и разсипи на деструкции. Това позволява да се допусне, че главният вход на крепостта е бил от юг (обр. 1) и че този вход е бил фланкиран от една или две кули.

Рано е още за категорични изводи относно планирането и характера на вътрешното застрояване на крепостта, но все пак може да се посочи, че терените покрай вътрешните лица на куртините са били почти изцяло застроени и че повече свободни пространства е имало в по-високата централна част на крепостта.

Изследвахме частично останки от няколко сгради. Най-значими в това отношение са резултатите от югозападния сектор „D“. Тук е имало постройка, опряна надлъжно в крепостната стена, с поне две значителни помещения (обр. 1). Откъм страна на куртината тя не е имала собствена стена, а дългата ѝ стена откъм срещуположната страна е успоредна на куртината и поради това не е с праволинейно трасе. Помещенията са с трапецовидни планове. Размерът на напречните стени, т.е. ширината на помещенията е по 4,60 – 4,70 м. Северното от двете установени помещения е крайно за сградата. Минималната му дължина е 10,10 м. Градежът на запазените долни части от стените на сградата е с ломени камъни, споени с глина. Напречните ѝ стени са с по-малка дебелина – по 0,65-0,70 м, и по-плитки основи. Дългата ѝ стена е дебела средно 1 м и е с по-дълбока основа (обр. 3). Наред с конструктивните съображения, причина за усилването на тази стена е и фактът, че тя се явява опора срещу натиска на земния пласт в по-високата централна част на крепостта. Конструкцията на постройката е била подсилена на места с дървени подпори (обр. 3). Покривът е бил дървен, покрит с керемиди (*tegulae* и *imbrices*). Интересна подробност е неизползването или ограниченото използване на приземното пространство на тази постройка поради значителната денивелация на терена в горната част на югозападния склон на възвишението (обр. 3). Реалните подове в нейните помещения са били с дървени талпи, хоризонтирани на по-високо ниво. Изследваните останки от постройки в северната и южната част на крепостта (обр. 1) са с идентичен вид.

При разкопките са открити отухлени глинени късове, предимно от обмазки (обр. 3). Поради усложнената и нарушена стратиграфия на обекта обвързването им само с представените останки от постройки засега не е безспорно.

Наблюденията и находките позволяват да се заключи, че крепостта е издигната в края на IV – началото на V в. Сградите във вътрешността са изградени след това, но в рамките на една обща строителна кампания. Най-късните точно датирани находки са монети на Теодосий II, сечени в 425 – 435/450 г., т.е. може да се допусне, че съществуването на крепостта е било краткотрайно, преустановено вероятно в средата на V в. Сред откритите късноантични материали няма такива, които да се отнесат със сигурност към и след края на V в. Най-късната ни находка – монета от първата половина на XIII в., засега остава изолирана.

На Михнева могила обаче е имало присъствие в по-ранни епохи. Открити са фрагменти от глинени съдове, работени на ръка. Някои от тях са сигурно определими към ранната желязна епоха. Други вероятно са още по-ранни (бронзова епоха?). Добре е представена римската епоха и по-точно III в. Открити са монети, фрагменти от червенолакови съдове, лампи и други находки от това време. Тук има повече римски материали в сравнение с Градището при с. Дичин – възвишение в долината на р. Росица със синхронна крепост, основен обект за предходния ни съвместен проект в днешна Великотърновска област (Guest 2007, 296 – 298; Динчев и др. 2009, 14). Засега обаче и тук нямаме регистрирани по-значими структури от това време, т. е. изясняването на характера на римския обект на Михнева могила остава задача за следващия сезон.

Литература

Цончев, Николов 1933: Д. Цончев, Т. Николов. Новооткрити старини от Търновския музей. – ИБАИ, VII (1932-1933), 1933, 393 – 396.

Guest 2007: P. Guest. Coin Circulation in the Balkans in Late Antiquity. – In: A. Poulter (ed.). The Transition to Late Antiquity On the Danube and Beyond (Proceedings of the British Academy, 141), Oxford, 2007, 295 – 308.

Динчев и др. 2009: В. Динчев, Г. Кузманов, П. Владкова, А. Чолакова, Цв. Попова. Българо-британски разкопки на Градището при с. Дичин, Великотърновска област, 1996 – 2003 (резултатите от проучванията на българския екип). София (РП, 39), 2009.

№25. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЦЕНТРАЛНАТА ЧАСТ НА ЮЖНИЯ НЕКРОПОЛ НА АБРИТУС

Галена Радославова, Георги Дзанев

Проучването се проведе през м. август-септември, 2010 г. Финансирано е от РИМ – Разград. Обектът се намира в археологическия резерват „Абритус“, на около 300 м южно от крепостта на късноантичния град Абритус, точно срещу кули №18 и 19. Сондаж №1 бе заложен с размери 10 (запад – изток) х 1 м, като впоследствие, съобразно откритите гробни ями, се наложи разширяването му в южна и северна посока. Заложен бе и втори сондаж, южно от първия.

Южният некропол на Абритус заема голяма площ, чиито размери все още не са изяснени. Според първият изследовател на Абритус – Анани Явашов, той е разположен непосредствено до крепостта и заема площ с размери около 800 (запад – изток) х 300 м. В югозападната му част А. Явашов отбелязва 5 могили (Явяшов 1933, 53). Върху топографска карта на археологическия резерват, изработена през 80-те години на XX в., са отбелязани 9 могили (Иванов, Стоянов 1985, 13, обр. 8), а сега по терена се забелязва само една. На изток от могилите южният некропол е с плоски гробове. Първите сондажни проучвания в източната част на южния некропол Явашов извършва още през 1893 г. Сондажни проучвания от него в западната част на некропола са правени и през 20-те, и 30–те години на XX в. През периода 1966-1972 г. са проучени част от могилите, а през 1969 г. при спасителни разкопки на Стоян Стоянов и Лидия Квинто са проучени 238 плоски гроба, като при 10 от тях погребалния обред е бил кремация, а при останалите – инхумация.

Проучената площ в некропола в двата сондажа е общо 50 м^2. Тя представлява полегат склон с наклон на север. Открити бяха общо 19 гробни съоръжения (обр.1), които се датират в периода – средата на III-IV в. Гробните съоръжения са в няколко варианта:

- Прости гробни ями, вкопани плитко в древния терен – 10 гроба.
- Стъпаловидна гробна яма, дълбоко вкопана в древния терен – гроб №9.
- Ями, оградени от две или повече страни с камъни или керемиди – гробове № 13, 14 и 15.
- Гробове с подредени отгоре покривни керемиди – гробове № 1, 3 и 17.
- Гробна яма, вкопана в древния терен, със стени, изградени от споени с хоросан тухли – гроб №2.
- Гробни ями, силно разрушени, с неясно покритие или ограждение.

Погребалният обред във всички открити гробове е трупополагане. Повечето от мъртвите са полагани в дървен ковчег по гръб с изпънати крайници. Седемнадесет от тях са погребани с глава на запад, един е с глава на юг и един – на изток. В някои от гробовете са запазени само части от скелета, в други – черепа и малка част от скелета. Ръцете са поставени обикновено изпънати покрай тялото. Изключение са скелетите в гроб №5 – дясната ръка е поставена върху корема, и гроб №14 – лявата ръка е леко сгъната в лакътя и поставена върху таза.

Само в девет от гробовете е положен гробен инвентар, като в три от тях той е сравнително побогат. В гробното съоръжение, изградено само в горната си част от споени с хоросан тухли (№2), е положен възрастен женски индивид, около чийто скелет се откриха следните находки: керамична кана; колие от 89 бр. мъниста (4 кехлибарени и 85 от сивосинкаво на цвят стъкло); бронзова гривна; част от гривна от кост със сребърен обков, позлатен отгоре. В гроб №6 е положена млада жена със следния гробен инвентар: медалион – златен пандантив с инкрустиран планински кристал; две бронзови гривни; стъклен съд; кръгла оловна плоча с малък отвор за окачване в периферията (открита в областта на гърдите). В гроб №9 гробното съоръжение е стъпаловидна яма, вкопана в древния терен. Тук се откриха само няколко разпръснати костици от детски скелет и следния гробен инвентар: бронзова фибула; мъниста от колие, различаващи се по форма, цвят и материал; сребърен, силно горял медалион; медна закопчалка за колие; три бронзови миниатюрни халкички. Интерес представлява погребаният в гроб №15 мъжки индивид. Независимо, че не всички кости са в анатомичен порядък, мъжът е бил едър, висок около 1,83 м, с масивна костна система. До лявата му ръка е поставен бронзов предмет. В областта на таза на мъжкият индивид в гроб №16 се откриха бронзова коланна тока и бронзов ремъчен накрайник. В останалите гробове с инвентар се откриха стъклени гривни и мъниста.

Откритите, изредени по-горе находки позволяват да поставим хронологическата граница на тази част от южния некропол на Абритус в периода – средата на III – IV в.

При залагането на сондаж №2, на 1 м южно от разширения сондаж №1, се откри североизточния ъгъл на късноантична жилищна сграда. При вкопаването на нейните основи са разбити няколко гроба, чиито черепи и кости се откриха препогребани северно от сградата. Откритите фрагменти от битова керамика и монети на Валентиниан I (364 – 375) и/или Валенс (364 – 378), на Аркадий, сечена в 395 – 408 г., на Теодосий II, сечена в 425 – 450, и монети с номинал АЕ 4, сечени в периода 375 – 498 г., позволяват датирането на тази постройка в края на IV-V в. Пет от гробовете се откриха на нивото на вкопаване на нейните основи, а други са застъпени от зидовете ѝ.

За окончателното изясняване на продължителността на използване на южния некропол на Абритус са необходими нови археологически проучвания на по-голяма територия.

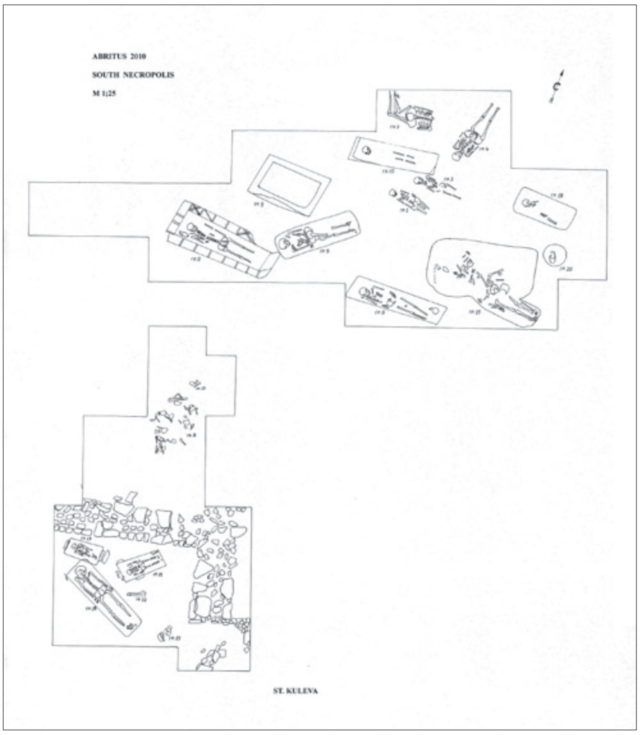

Обр. 1. План на разкритите гробове.

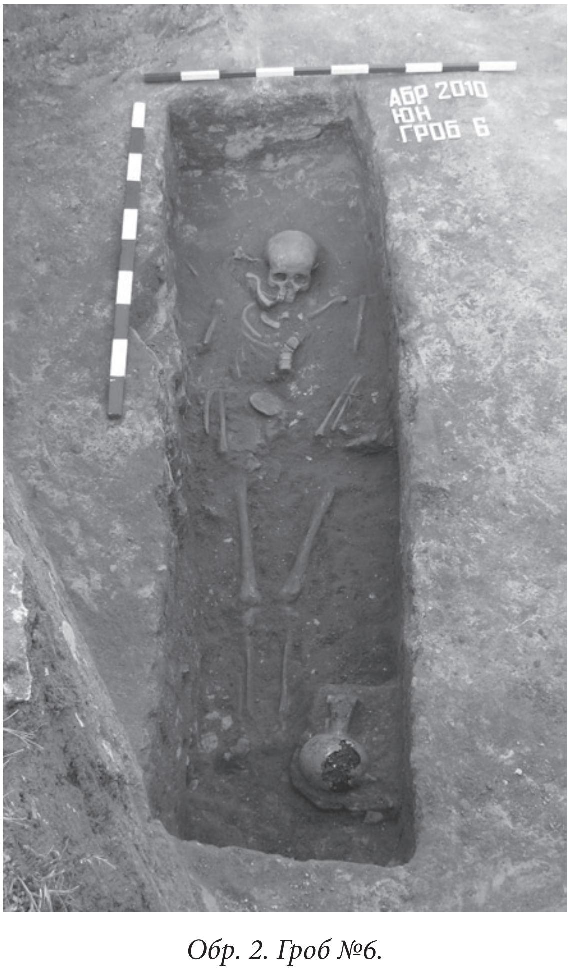

Обр. 2. Гроб №6.

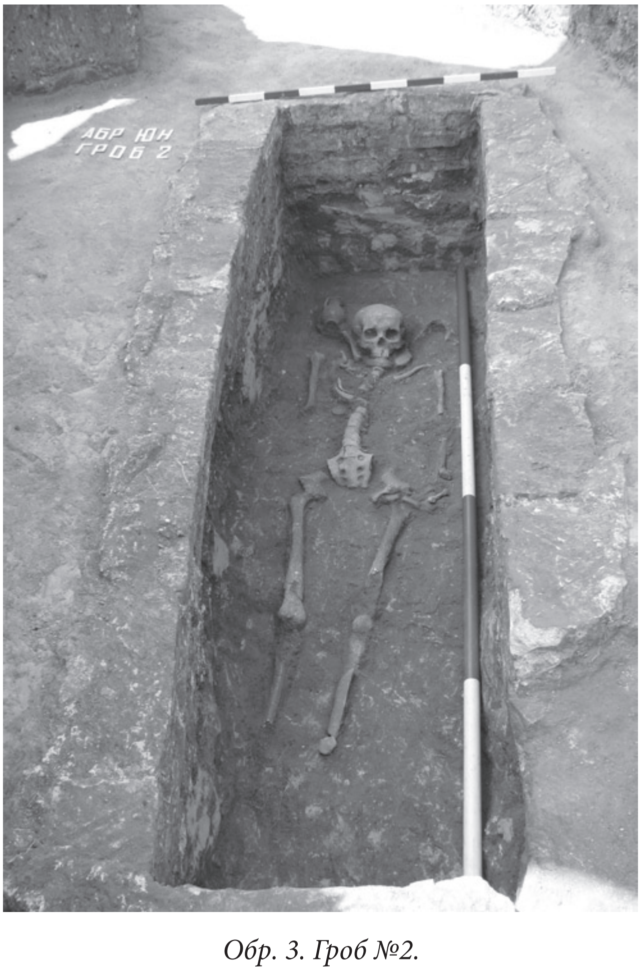

Обр. 3. Гроб №2.

Литература

Явашов 1933: Ан. Явашов. Разград – неговото археологическо и историческо минало. Разград, 1933.

Иванов, Стоянов 1985: Т. Иванов, Ст. Стянов. Abritus – история и археология. Разград, 1985.

№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ИЗТОЧНО ОТ КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ АБРИТУС

Галена Радославова, Георги Дзанев

Проучването се проведе през м. юли-август, 2010 г. Финансирането е от РИМ – Разград. Обектът се намира на територията на археологически резерват „Абритус“. Резерватът заема около 1000 дка, като 500-600 дка е площта, върху която се откриват множество материали, свидетелстващи за няколко периода на обитаване. Най-голямо е количеството на тези от римската епоха – битова керамика, архитектурни детайли, епиграфски паметници, монети. Римското селище е разположено на десния бряг на р. Бели Лом, на 500-600 м източно от късноантичната крепост Абритус. Част от него попада във вододайна зона с особен режим на ползване, друга част са частни терени и над 300 дка от него са почти унищожени от иманярски изкопи. Проучването осъществихме чрез един сондаж в централната част на вододайната зона с размери 6 (изток – запад) х 5 м. В очертанията му имаше 6 не много дълбоки иманярски изкопа. Работихме с шест работника. По-долу представяме стратиграфията в сондажа.

1. Дълб. до 0,40 м от повърхността – пръстта е тъмнокафява на цвят, с разнородна структура, с голяма концентрация на фрагменти строителна керамика, както и фрагменти битова керамика от ранносредновековната и началото на късноантичната епохи.

2. Дълб. 0,40 – 1,60 м – пръстта е тъмна, сиво–кафява на цвят, сбита, с дребни камъчета, кирпичени деструкции и малко въглени. Пластът е с по-висока концентрация на керамични фрагменти от римската епоха.

3. Дълб. 1,60 – 1,80 м – пръстта е тъмнокафява, сбита, с ограничено количество керамични фрагменти, характерни за къснобронзовата и ранножелязна епохи.

4. Дълб. 1,60 – 2 м – пръстта е тъмнокафява, сбита, без керамични фрагменти, но с кремъчни артефакти, характерни за късноенеолитната епоха. На около 100 м южно от сондажа се намира селищна могила проучвана през 20-те година на XX в. от А. Явашов.

5. Дълб. 2 – 2,45 м – пръстта е тъмнокафява до черна на цвят, наносна, без находки.

Следва хронологическото и културното разпределение на откритите структури и находки.

А. Находки и археологически структури от ранносредновековната епоха (X в.). Средновековните структури са вкопани в античния пласт до 1,20 м от съвременното ниво. На дълб. от 0,40 м до 1,20 м се откриха керамични фрагменти от устия, стени с врязана украса и такива с излъскана черна и кафява повърхност, дъна на гърнета, керамичен и оловен прешлени за вретено, бронзова коланна апликация, брус, гвоздеи и два железни върха на копия. На дълб. 1 м в северозападния ъгъл на сондажа се регистрираха необработени камъни – част от разрушенията на вкопано жилище. На същата дълбочина до северния профил на сондажа се разкриха основи на пещ с размери 1,50 х 1 х 0,15 м. Пещта е ориентирана с дългата си стена северозапад – югоизток. Била е изградена от необработени камъни, споени с кал. Подът ѝ е измазан с глина. Около пещта се откри фрагментирана битова керамика от ранносредновековната епоха.

Б. Археологически структури и находки от края на III – средата на IV в. Откриват се на дълб. 0,20 м до 1,20 м. В североизточния ъгъл на сондажа, на 0,20 м от съвременното ниво се откри част от античен зид с посока югоизток-северозапад. Основата му, вкопана до 0,90 м, е от плочести, необработени камъни, споени с кал. Върху нея е положена замазка от жълт хоросан с деб. 6 см. От суперструкцията са запазени два реда необработени камъни, между които също има хоросанова замазка. В площта на

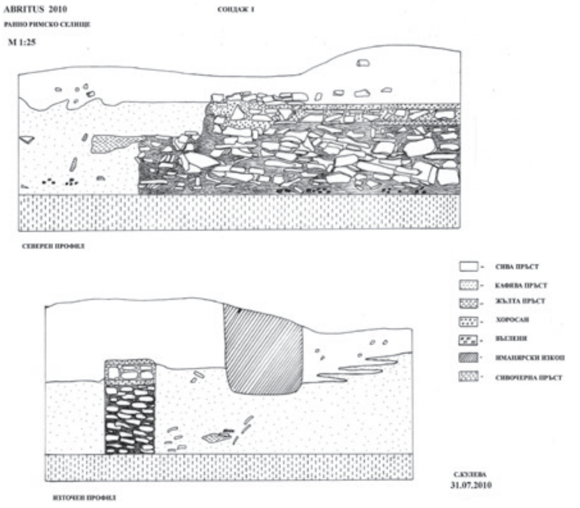

Обр. 1. Разрези.

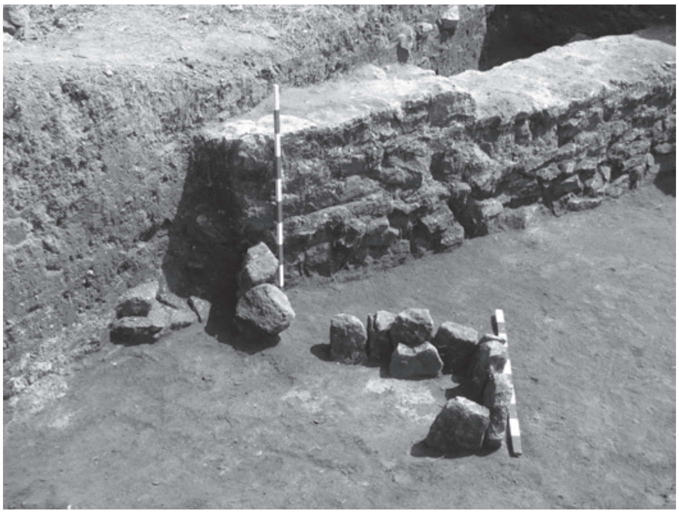

Обр. 2. Част от късноантичен зид и основите на ранносредновековна пещ.

сондажа дължина на зида е 4,23 м. Дебелината му е 0,63 м. В северозападния край на сондажа е разбит от вкопаното тук жилище от ранносредновековната епоха. Зидът принадлежи на сграда, развиваща се на североизток. Изграждането ѝ може да се отнесе към края на III – началото на IV в. В съответния пласт се открива фрагменти от тухли и керемиди (тегули и имбрицес), фрагментирана битова керамика (амфори, сивочерни гърнета и купи) и други находки, вкл. три бронзови монети – две на Констанций II, сечени 355 – 361 г., и един фолис на Констанций II или Констанс, сечен 341-346 г. Основата на разкрития зид е вкопана в пласта от ранноримската епоха.

В. Археологически находки от втората половина на II – III в. Към този период могат да се отнесат множество фрагменти от битова керамика – амфори, гърнета, трапезни съдове с червено лаково покритие. При някои от последните има и релефна украса изпълнена в техника „барботино“. Откриха се и няколко фрагмента от съдове – тип terra sigillata местно производство. Сред останалите материали от този период има костени игли за шиене, част от костена хурка, фрагменти от стъклени съдове, три бронзови фибули (последната четвърт на II – средата на III в.) и няколко бронзови монети, най-ранната от които е ас на имп. Нерва (96 – 98), а най-късната – на имп. Галиен (253 – 268).

Г. Материали от къснобронзовата и ранножелязната епоха – фрагменти от глинени съдове, работени на ръка, с характерна украса от пластични ленти с ямички, наклонени врязвания, езичести дръжки. Откриват се на дълб. 1,60 – 1,80 м от съвременното ниво.

Д. Материали от късноенеолитната епоха – кремъчни пластини. Откриват се във всички пластове, но най-много в пласта на дълб. 1,80 – 2 м.

Максималната дълбочина, която достигнахме в сондажа, е 2,45 м от съвременното ниво. Пластът на дълб. 2 – 2,45 м е с наносна, черна, сбита пръст без археологически находки. Произходът му следва да се свърже с намиращата се в непосредствена близост р. Бели Лом.

№27. РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. „ЧЕРВЕНАТА СКАЛА“ КРАЙ С. ЖИВКОВО, ОБЩИНА ХИТРИНО

Станимир Стойчев

Село Живково се намира на около 25 км северно от гр. Шумен. Светилището се намира приблизително на 500 м западно от селото, върху необработваема площ, около скален отломък. Самата

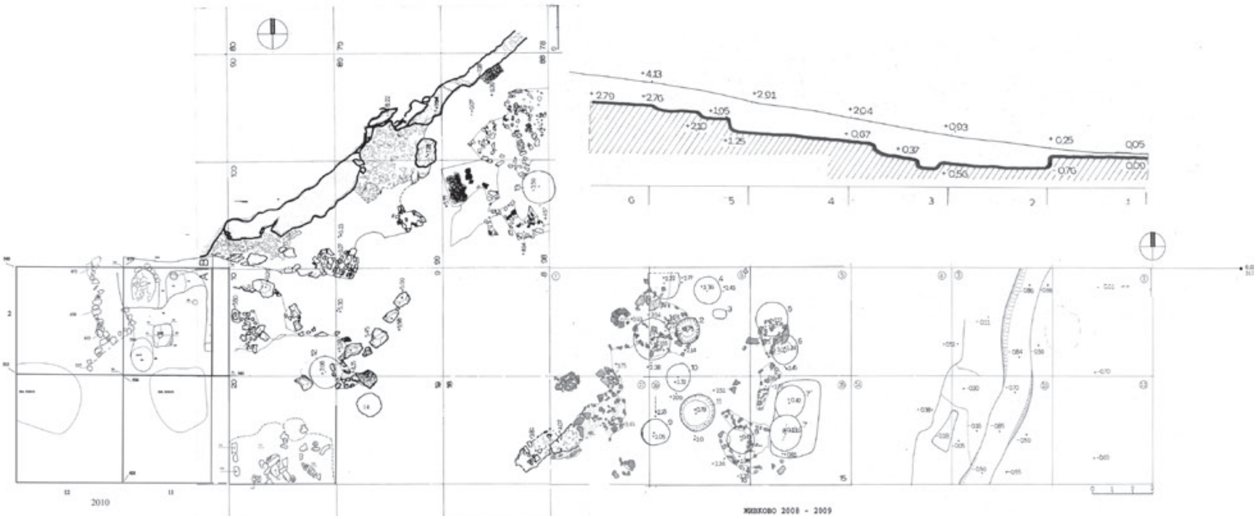

Обр. 1. План-квадратна мрежа на римското светилище при с. Живково.

скала е изкуствено дооформяна, издълбани са много ниши и са издялани площадки. На много места се виждат следи от легла на греди.

Около самото село бяха регистрирани няколко археологически обекта – селища, крепости и некрополи.

Проучванията продължават от 2008 г., като се работи предимно в основата на скалата. През предните сезони беше регистрирано култово ямно поле върху оформени площадки, около скалния отломък. Разкопките през 2010 г. се проведоха в периода 01.06 – 30.06 с работници по програмата „От социални помощи към заетост". Открит е глинобитен олтар, свързан с култови ями, издълбани в предварително оформени площадки в льоса. Насипът им съдържа голямо количество фрагменти керамика, монети, луксозни и битови предмети, и животински кости.

В квадрат 20А, върху предварително оформена тераса в льоса, се установи вкопаване, което продължава в непроучвана площ. В рамките на разкритата част от структурата се разчисти струпване от над 40 тежести за стан от неизпечена глина, фрагментирани съдове, железни и бронзови предмети.

По време на проучването са открити римски сребърни и бронзови монети на императорите Макрин (217-218), Гордиан III (238 – 244), Валериан I (253 – 260), Галиен (253 – 268) и Клавдий II (268 – 270). Представено е и монетосеченето на градовете Анхиало, Одесос и Никополис ад Иструм.

Новооткритите материали потвърждават датировката на римското светилище в границите на II-III в., както и обитаването на терена през халколитната епоха. Свидетелство от отчитаните разкопки за обитаването на терена през османската епоха е само една сребърна монета на Мурад IV.

№28. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ ПРИ С. ПОЛКОВНИК ДЯКОВО, ОБЩИНА КРУШАРИ, ОБЛАСТ ДОБРИЧ

Боян Иванов

През м. юли 2010 г. в РИМ – Добрич постъпи сигнал за нерегламентирани разкопки на мюсюлмански некропол в м. Пистолета край с. Полковник Дяково, община Крушари. Те бяха засегнали

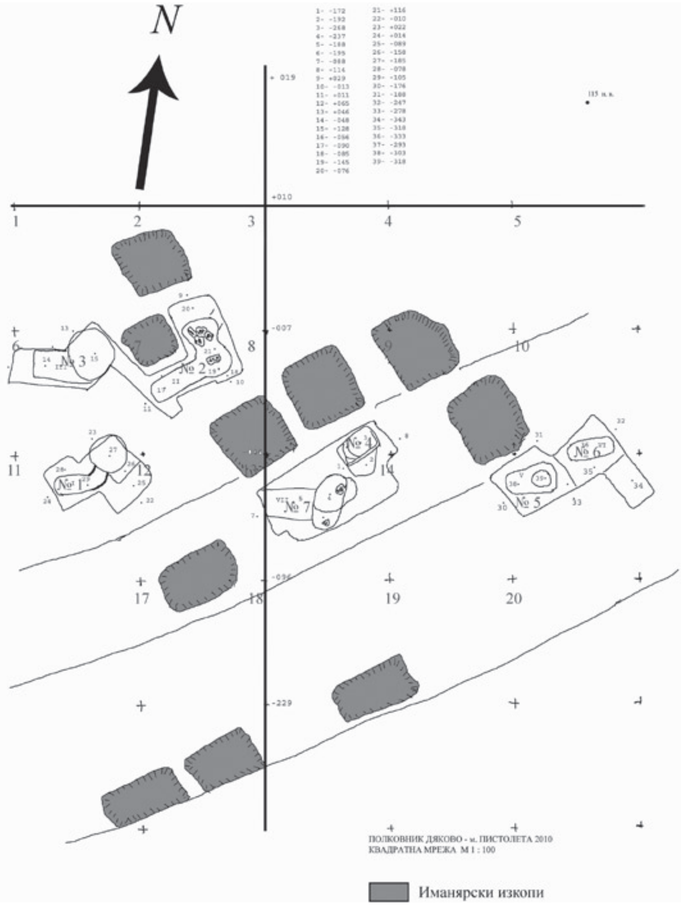

Обр. 1. План на разкритите структури.

съоръжения от намиращото се в непосредствена близост старо мюсюлманско гробище. При част от иманярските изкопи обаче беше констатирано наличието на фрагментирани глинени съдове, въглени, отухлена пръст и малки бучки охра – белези, нехарактерни за погребенията от османския период.

Иманярските изкопи са между побитите в редици камъни на старото мюсюлманско гробище и неголяма по площ салкъмова горичка. В южната и отчасти в източната си част теренът е терасиран с булдозер за засаждане на лозя, а впоследствие и риголван с дълбок плуг с цел култивиране на акациевите насаждения. Преброените над десет иманярски ями заемат последните три тераси на склона, който е стръмен в долната и полегат в горната си част. Траповете са с различна големина, дълбочина и форма. Останки от разрушени гробове бяха констатирани в изкопите на горните две тераси. С оглед наличието в района на интересни късноантични паметници, свързани с великото преселение на народите, бяха предприети спасителни разкопки за уточняване хронологията на по-ранния некропол в м. Пистолета, характера на гробните съоръжения и тяхната културна принадлежност. Поради липсата на средства обаче не беше възможно осъществяването на мащабно археологическо проучване.

В периода между 02.08. и 13.08.2010 г. бяха разкрити седем гроба. Гроб 1 е с елипсовидни очертания и овална ниша при краката. Ямата е ориентирана ЮЗ – СИ, с дълбочина 1,05 м. В нея е положен по гръб възрастен мъж с изпънати покрай тялото ръце и крака с липсващи фибули. При краката му е издълбана кръгла ниша. Тя е частично настлана или запълнена с неголеми камъни с неправилна форма, небрежно нахвърляни един върху друг. Под камъните пръстта е сбита (льосова). На места има примеси от чернозема. В нишата, на дълбочина 1,60 м открихме голям фрагмент от късноантична амфора с една дръжка. В дълбочина шахтата се стеснява. На дълбочина 2 – 2,20 м достигаме до дъното ѝ, върху което е положен (?) отцеп от голям камък. Подът на нишата е трамбован. Погребален инвентар липсва.

Гроб 2 е като горния. Ямата е ориентирана ЮЗ – СИ, с дълбочина 0,9 м. В нея е положен по гръб скелет на 5-годишно дете с липсваща раменна кост на дясната ръка. В насипа на ямата се откриха два редуцирани фолиса на Константин I и Лициний I. Нишата при краката е голяма в сравнение с гробното съоръжение. В нея безразборно са нахвърляни камъни. Между тях се откриха фрагменти от стени на поне две амфори, гърне с жълтеникав цвят и един фрагмент от съд, работен на ръка. Под камъните бяха открити и два редуцирани фолиса от началото на IV в. Нишата достига до 1,85 м в дълбочина. Подът ѝ е трамбован льос. Върху него са нахвърляни камъни.

Гроб 3 е като горните. Ямата е ориентирана ЮЗ – СИ, с дълбочина 0,5 м. В нея е положен по гръб скелет на 8-9 годишно дете, вероятно с привързани крака. До краката има ниша с овална форма. Запълнена е със смесена пръст – льос и сива горска, както и неголеми камъни. Дъното е от трамбован льос, на дълбочина 1,20 м. Върху него се откриха две монети на Константин I и Лициний I.

Гроб 4 е с елипсовидни очертания. Ямата е ориентирана ЮЗ – СИ, с дълбочина 0,60 м. В нея е положен по гръб скелет на осем годишно дете с изпънати крайници. В насипа на гроба е открита монета на Лициний II. В дясно от тялото има ниша с дълбочина 1,10 м и стъпаловидно оформен източен край. Тя е запълнена с льосова и отухлена пръст с въглени. В нея се откриха фрагменти от поне две амфори от различни типове, от стомна и гърне, както и фрагмент от отворен съд, работен на ръка, и два фрагмента от недобре изпечена паница. На дъното на нишата се откриха два фолиса на Максимин II Даза.

Гроб 5 е с елипсовидни очертания. Ямата е ориентирана ЮЗ – СИ, с дълбочина 1,20 м. В нея е положен по гръб скелет на десет годишно дете. Китките на двете му ръце са под тазовите кости. В дясно от тялото има ниша с дълбочина 1,40 м. В нея се откриха четири фрагмента от поне две амфори, като единият от тях е от амфора с една дръжка, и два фрагмента от съдове, работени на ръка. В насипа на гроба, на дълбочина 0,80 м се откри варварско подражание на редуциран фолис на Константин.

При гроб 6 погребението е извършено в ниша, ориентирана ЮЗ – СИ. Скелетът в нея е на 8-10 годишно дете. В дясно от тялото има яма с дълбочина 1,20 м. В разположената до нея неголяма ниша се откриха три фрагмента от поне две амфори.

При гроб 7 погребението е извършено в ниша, ориентирана ЮЗ – СИ. Скелетът в нея е на възрастна жена. Гробната яма е широка и опалена, като в нея са били хвърлени недоизгорели главни. До краката е издълбана шахта с кръгла форма. В нея безразборно са нахвърляни камъни, между които, на различна дълбочина, се събраха фрагменти от почти цяла стомна. Под нея, на дълбочина 0,70 м се откри монета на Константин I.

Резултатите от извършените частични археологически проучвания дават възможност за следните предварителни изводи:

- приблизително на една площ в м. Пистолета са съществували некрополи от османската и късноантичната епоха;
- южната част от късноантичния некропол е унищожена при терасирането на терена;
- гробове, подобни на описаните – с ниши и ями, не са известни от територията на България;
- изследваните гробове вероятно принадлежат на „варварско“ федератско население, свързано с унищожения при строеж на язовир и частично проучен от нас катакомбен некропол край с. Александрия.

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

№29. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН И РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В МЕСТНОСТТА „ЗАРИНА НИВА“, КВ. „ВАРОШ“, ГР. ПЕРНИК

Василка Паунова

През месец август 2010 г. в местността Зарина нива, в кв. „Варош“, в гр. Перник, продължи изследването на раннохристиянски и късноантичен некропол в сондаж II. Ръководител на проучването е Василка Паунова – археолог в РИМ – Перник. Екипът се състоеше от музейни специалисти и студенти от СУ „Св. Климент Охридски“. Бяха проучени в дълбочина само 5 археологически квадрата в сондаж II – кв. 214, 234, 254, 273 и 274.

Конкретната цел е изравняването на нивото в посочените археологически квадрати, за да се уточнят стратиграфията на некропола в този сектор, особеностите на погребалния ритуал и на оформяне на гробните ями.

Кв. 274/Сондаж II. При археологическото проучване през 2010 г. в този квадрат бяха проучени пластове от 0 до 0,50 м. Разкрити са 4 гроба: №36 (дълб. 0,20 м, детски, без инвентар), №37 (дълб. 0,36 – 0,45 м, възрастен индивид, без инвентар), гроб №41 (дълб. 0,40 м, възрастен индивид, без инвентар), гроб №42 (дълб. 0,40 м, детски, без инвентар), гроб №47 (дълб. 0,35 – 0,53 м, кремация, инвентар – три

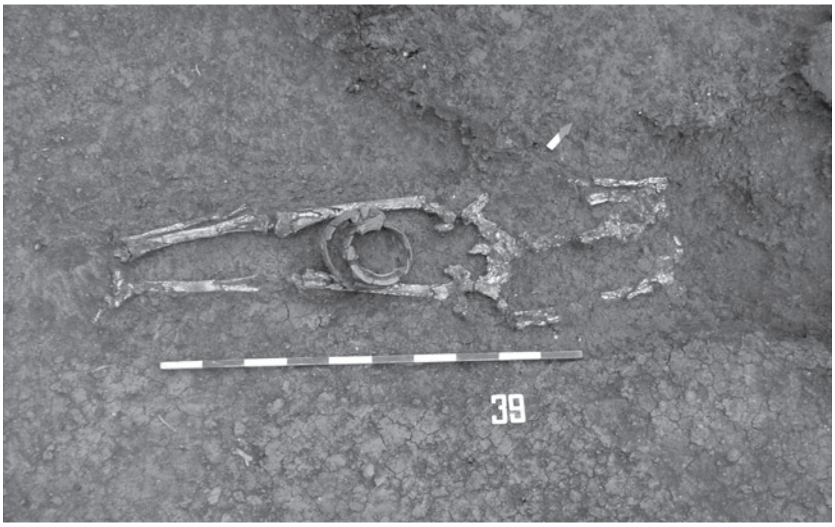

Обр. 1. Гроб №39.

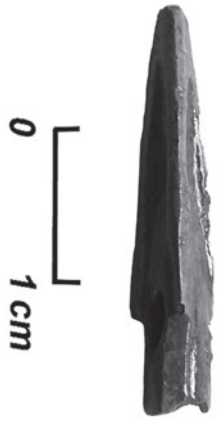

Обр. 2. Бронзов връх от стрела.

бронзови монети: две на император Крисп и една на Констанций II, фрагмент от железен нож, желязна тока, керамични фрагменти).

Кв. 273/Сондаж II: Проучени са пластове от 0,40 до 0,90 м. Разкрити са 3 гроба: №38 (дълб. 0,60 м – 0,70 м, възрастен индивид, следи от дървен ковчег (овъглено дърво), без инвентар), №43 (дълб. 0,80 – 0,90 м, възрастен индивид, без инвентар, каменно ограждане на гробната яма), гроб №44 (дълб. 0,70 – 0,80 м, възрастен индивид, без инвентар, каменно ограждане на гробната яма).

Кв. 254/Сондаж II: В този квадрат са проучени пластове от 0,80 до 1,10 м. Отново е разчистен, графично и фотозаснет скелет №25, който е проучен през 2009 г. Той е на възрастен индивид. Гробът е маркиран със стреховидно поставени керемиди. Отстои на дълб. 0,90 м. Костите са демонтирани. Нивото на квадрата е изравнено и достигнатата дълбочина е 1,10 м. В близост до и под западния профил на квадрата са разчистени железни планки от ковчег. Проучването на гроба е отложено за 2011 г.

Кв. 234/ Сондаж II: При археологическото проучване през 2010 г. в този квадрат са проучени пластове от 0,70 до 1,10 м. Разкрити са 2 гроба: №39 (дълб. 0,90 – 1 м, възрастен индивид, инвентар: глинен съд върху бедрените кости) и №40 (дълб. 0,90 – 1 м, възрастен индивид, без инвентар).

Кв. 214/ Сондаж II: При археологическото проучване през 2010 г. в този квадрат са проучени пластове от 0,70 до 1,10 м. Разкрити са 2 гроба: №45 (дълб. 1 м, възрастен индивид, без инвентар, индикации за полагане в дървен ковчег и ограждане на ямата с ломени камъни) и №46 (дълб. 1 м, възрастен индивид, без инвентар).

Новост в проучването на некропола е откриването на гроб №47 (кв. 274) с кремация. Въз основа на откритите в него бронзови монети: на император Крисп (317 – 326 г.), сечена 324 г. в Тесалоника; император Крисп (317 – 326 г.), сечена 324 г. в Хераклея; император Констанций II (324 – 361), сечена 324 – 330 г. в Никомедия, той може да се датира около 30-те години на IV в.

Към предхристиянския период на използване на некропола се отнася и гроб №39 (кв. 234), с ориентация североизток – югозапад (долни крайници), с гробен инвентар – глинено гърне, положено върху бедрените кости. Липсват предмети, които да позволят уточняване на датировката му. Не е изключено той да принадлежи към по-ранен период от втората четвърт на IV в.

Останалите 9 гробове, проучени през 2010 г. се отнасят към раннохристиянския период. Скелетите са положени в правоъгълни гробни ями със или без каменно ограждане. При четири от тях се установиха следи от изтлял дървен ковчег. Индивидите са изпънати по гръб в направление запад-изток или в сезонните отклонения от тези посоки. Ръцете се намират в няколко позиции: 1. изпънати до тялото; 2. едната до тялото, а другата върху слабините; 3. една върху друга върху коремната област; 4. Една върху слабините, другата върху гърдите; 5. кръстосани върху гърдите. Липсват гробни дарове. По монети открити около гробните ями гробовете могат да се датират в периода втора половина на IV – VI в.

И през 2010 г. остана неизяснен контекстът на археологическите находки, датиращи от I хил. пр. Хр. – бронзова трипера стрела и множества фрагменти от глинени съдове, изработени на ръка и датиращи от ранножелязната и къснножелязната епоха.

Те се откриват на едно ниво или в пълнежа на гробовете от късноантичната и раннохристиянската епоха. Без съмнение тези предмети са разнесени на по-високо ниво при вторичното вкопаване на гробните ями в културни пластове или съоръжение от I хил. пр. Хр.

№30. КЪСНОАНТИЧЕН КАСТЕЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЕМО БУЧИНО, ПЕРНИШКА ОБЛАСТ

Илиян Боянов

Археологическото проучване на късноантичния кастел в землището на с. Големо Бучино, Пернишко се проведе през месец юли, 2010 г. След установяването на археологически структури при сондажните проучвания през 2009 г., през този сезон на обекта беше разгърната план-квадратна мрежа. Работата беше съсредоточена в квадратите, в които попадат структурите в югозападната част на укрепеното ядро и предполагаемата интрамурална църква. С цел изясняването на цялостния характер на комплекса бяха извършени проучвания и в секторите източно и северно от нея.

През този археологически сезон бе проучена южната надлъжна стена на църквата и западната напречна такава. Разкрити са съответно северното и източното лице на двата зида. Градежът е от необработени речни камъни на спойка от бял хоросан, редуващи се с тухлени пояси от по четири реда тухли. В отделни участъци на стените за подравняване са използвани и по шест реда тухли. Камъните са подредени с плоските си страни към лицето на зида в търсене на ефект на изглаждане на последното. Дебелината и на двата зида е 1,10 м, а максималната запазена височина достига 1,40 м в суперструкция. По време на проучването през 2009 г. бе разкрит вход на южната стена, оформен от двете страни с тухлена зидария, който впоследствие е бил запушен с камъни и фрагменти от строителна керамика. Входът е с ширина 1,70 м и отстои на същото разстояние от югозападния ъгъл на църквата. Идентична ситуация бе проучена и през този сезон, като на разстояние 1,70 м от ъгъла бе разкрит втори вход, този път на западната стена на църквата. Той е със същата ширина и е оформен отново с тухлена зидария. Този вход също е запушен с камъни и фрагменти от керемиди. Затварянето на двата входа показва втори строителен хоризонт на църквата или поне нейно преустройство в даден момент. На този етап не е ясно дали след преустройството църквата е продължила да функционира като такава.

Еднаквото отстояние на двата входа от югозападния ъгъл на църквата дава основание да се изкаже предположение за ширината на самата сграда. Ако допуснем, че входът на западната страна е разположен точно в центъра ѝ и е широк колкото този на южната страна, то би следвало цялата вътрешна ширина на църквата да възлиза на приблизително 5,10 м. Тази хипотеза се потвърждава и от иманярските изкопи северно от предполагаемото трасе на северния зид, в които то не е регистрирано. Проучената част от южния зид показва и общата дължина на църквата, която възлиза на малко повече от 14 м. В източния му край в кв. К10 е регистрирано нарушение от по-късен зид с посока югозапад – североизток, фундирането на който е разрушило югоизточния ъгъл на сградата. Това затруднява точното измерване на дължината й. В кв. К9 ясно се очертават останки от зид с камъни и тухли на спойка от хоросан, който би трябвало да маркира апсидата на църквата. Върхът на предполагаемата дъга на апсидата отстои на 2,50 м от източния профил на квадрата, което предполага, че външният ѝ радиус е 2,50 м. Това напълно отговаря на вероятната вътрешна ширина на църквата, изчислена на база разположението на входовете на 5,10 м.

В кв. L9 бе проучена вътрешността на помещение с неизяснени размери. Разкрити са сектори от южния и западния зид, както и ъгъла между тях. Градежът им е от необработени камъни на спойка от бял хоросан, като на места за спойка е използвана и глина. Дебелината на стените е 0,60 м, а максималната запазена височина достига 0,40 м в суперструкция. В източният край на южния зид са разкрити три реда тухли, които вероятно маркират входа на помещението от запад. Във вътрешността му бяха открити фрагменти битова керамика, както и животински кости, което предполага, че става

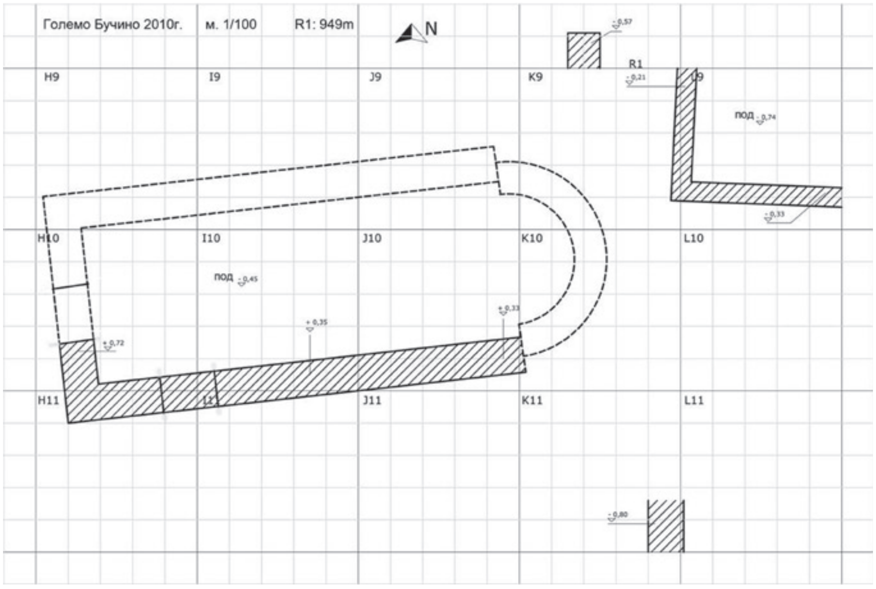

Обр. 1. План на проучваната площ.

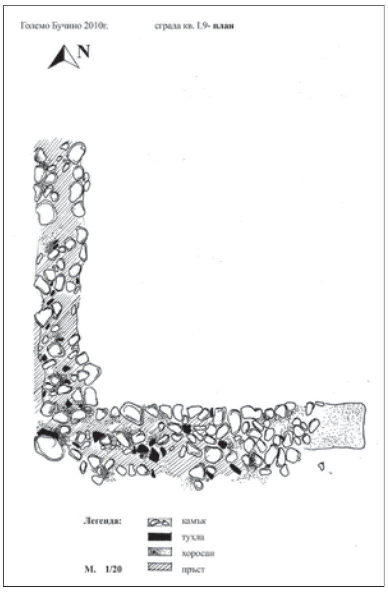

Обр. 2. План на сграда в кв. L9.

дума за жилищна сграда. Подовото ниво е от трамбована глина и е на дълбочина – 0,74 м от R1, докато това на църквата е на – 0,45 м от R1. Разликата в нивата се дължи на денивелацията на терена, а не на асинхронност между двете сгради.

В кв. К8 до дълбочина – 0,57 м не бяха регистрирани археологически структури, но се откриха голям брой фрагменти битова керамика, животински кости и един гвоздей. На посочената дълбочина е разкрит северозападният ъгъл на настилка от тухли, фугите между които са запълнени с бял хоросан. На този етап не е ясно предназначението на структурата, която лежи върху стерилна, сбита пръст, но по всичко личи, че има връзка с църквата и проучваната в кв. L9 сграда.

Въпреки продължаващата дискусия за основното трасе на пътя между Сердика и Пауталия, особено по отношение на северната му отсечка, безспорно остава наличието на път през Бучинския проход. Възникването през IV в. на селището и керамичния производствен център в местността Караула в същия проход свидетелства за нарасналото значение на този път между Сердика и Пауталия през късноримската епоха. За това свидетелстват и изградените по същото време кастели в местността Църквище в Бучинския проход и в кв. Църква на гр. Перник.

№31. АНТИЧНИЯТ ТЕАТЪР И АМФИТЕАТЪР НА СЕРДИКА

Жарин Величков

Във връзка с инвестиционно намерение на фирма „ЕКО КОНСУЛТИНГ“ ООД за строителство на хотел в УПИ VIII-6 от кв. 506а по плана на ЦГЧ на гр. София, ул. „Будапеща“ №3, през 2007 г. е разрушена намиращата се в имота двуетажна сграда. Поради факта, че той попада във втора защитена зона на ИАР „Сердика – Средец“ и частично върху руините на античния Амфитеатър на Сердика, НИНКН е изискал провеждането на пълни спасителни археологически разкопки. Разкопките са проведени в рамките на четири месеца – от 19.07 до19.09.2010 г.

Археологическите разкопки са проведени на два етапа във връзка с особеното разположение на имота и необходимостта от извозването на проучената пръст. През първият етап е проучена северната половина от имота, под подовете на мазетата на старата сграда. Резултатите показаха, че зидовете на съборената съвременна сграда прерязват изцяло антични пластове с най-обща датировка III – VI век.

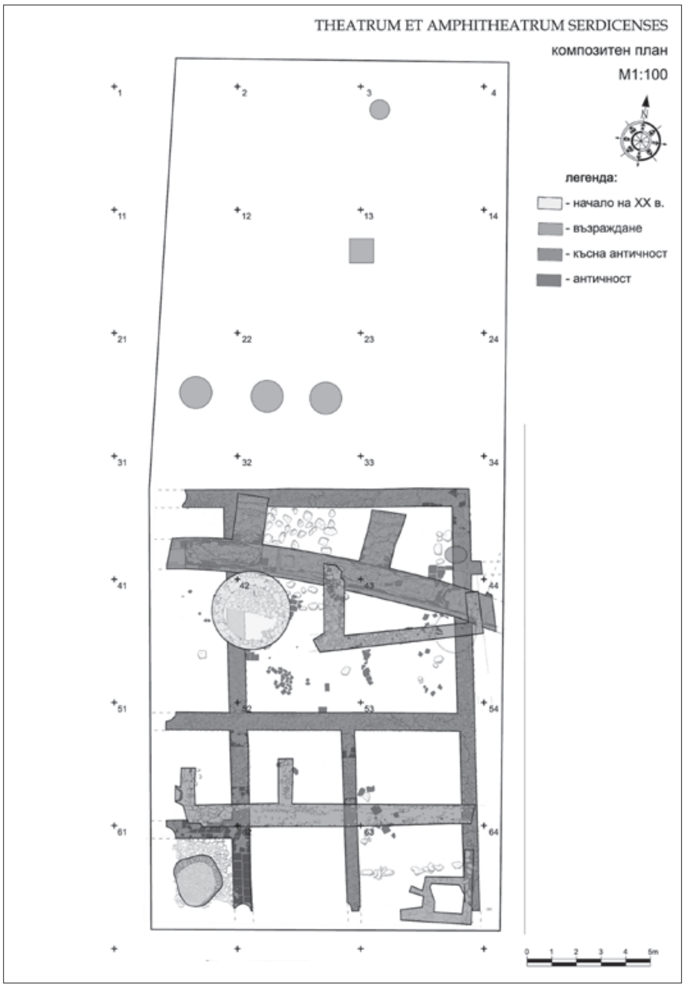

Обр. 1. План на обекта.

Археологическото проучване установи, че липсват недвижими архитектурно-археологически структури в северната половина на имота. Теренът под тротоара на бул. „Княз Александър Дондуков“ представлява чиста материкова кафява на цвят пръст, която на юг постепенно навлиза в дълбочина. Имайки предвид, че булевардът е част от диагоналния път от Сердика за Филипопол, можем да предложим, че тук той е насипан с материкова пръст, за да се преодолее преминаването през блатата. Тези блата са засипвани с боклуци от античния град, като при проучването се забелязват отделни купчини от пръст с движими находки.

В седиментите на тези пластове са открити множество движими културни ценности в това число и около 620 антични монети. Най-ценните находки са златна обица, златна плочка, сребърна апликация, датирани най-общо през III век и напълно запазена оловна плочка – „Дунавски конници“. Последната е точно копие на публикуваните от В. Любенова и Д. Тудор оловни плочки от махала Арбанас при Радомир и с. Ребро, Пернишко. Очевидно е, че и трите плочки са изработени от един и същ калъп, като работилницата може да се локализира в самата Сердика.

Римски театър: На дълбочина – 3,62 (К.536,38) в кв. 61 е достигната и разкрита запазената част от основата за настилка на орхестра-та. Тя е изпълнена от средни по големина речни камъни, с известно количество хоросанова спойка между тях.

При последвалото слизане в дълбочина по цялата площ на южния сектор, ситуиран в очертанията на арената, (разкрита в рамките на парцела) на дълбочина от – 3,60 м до – 3,80 м, (К 536,30/536,10м) последователно са проследени пет зида с точна ориентация И – З и С – Ю, градени от ломени камъни, споени с бял хоросан. Те са с добре оформени лица, както и с употреба на тухли в opus mixtum, очертаващи отделни части от римския театър, а именно орхестра, скене, проскенион, параскенион и постскенион, заедно с два входа (versulae) от и към проскенион-а и параскенион-а с оформени от тухли страници. Основите му са изградени от ломени камъни, споени с бял хоросан. Суперструкцията е запазена частично, градена от стандартни римски тухли, запазени най-високо до 7-ми ред. Разкрити са и още две помещения – едното е с квадратен план и затваря комплекса от СИ, а другото дублира от изток параскениона. Дебелината на зидовете е 0,70 м, но източният зид между параскенион-а и помещението източно от него е с дебелина 0,55-0,60 м. Напълно е разкрит в дълбочина и шести зид, северно и извън арената на амфитеатъра, затварящ от север постскенион-а и целия комплекс на римския театър. В изграденото квадратно помещение, разположено източно от постскенион-а, е разкрита и подова настилка, частично запазена, изпълнена от цели и фрагментирани тухли и керемиди, всред които произхождат множество бронзови монети от края на II-III в., както и ранна лакова керамика. През този период се датира и строителството на театъра, а неговото разрушаване вероятно се отнася към 268-269 г. при нашествието на готите.

Късноантичен амфитеатър: Зидът на арената на амфитеатъра е проследена по цялата ширина на имота. Основите му са градени от ломени камъни, споени с бял хоросан, като от тях успяхме да разкрием около 1,25 м в дълбочина, тъй като при кота – 5,50 м от нивото на тротоара започва да

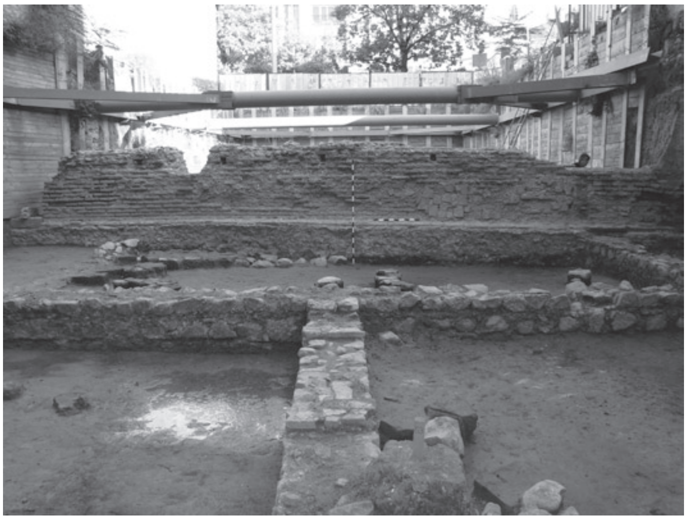

Обр. 2. Зид на арената на амфитеатъра.

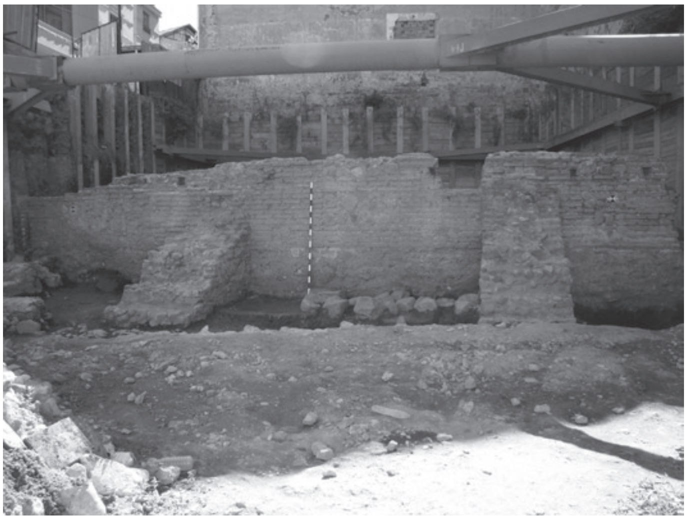

Обр. 3. Контрафорси, конструктивно свързани със зида на арената.

извира вода. Суперструкцията е градена в opus mixtum от стандартни римски тухли и речни камъни, споени с бял хоросан. Запазената ѝ височина в най-високата точка е 1,65 м, а дебелината е 1,30 м. От север, в този сектор на амфитеатъра, дъговидният зид на арената е усилен с три масивни контрафорса с дебелина 1,30 м, отстоящи един от друг на около 4 м разстояние и конструктивно свързани със зида на арената. От третия, най-източен контрафорс, се разкри единствено част от западното му лице, като той е почти напълно унищожен от сондирането за укрепващите пилоти. Основите им се спускат стъпаловидно, а формата им във височина не може да бъде установена поради силното им разрушаване. Външните им лица са оформени от тухли, а в ядрото са използвани речни камъни. Между контрафорсите в зида на арената са оформени правоъгълни пана от речни камъни, характерни за опуса. Между втория и третия контрафорс е предвидено изграждането на вход към арената с ширина 1,30 м, но той е затворен още в хода на строителните работи. Непосредствено при западния профил, представляващ и границата на имота в кв. 31, е разкрита източната тухлена страница на вход към арената, попадащ частично под западния профил. Входът е настлан с масивен прагов камък с жлеб за залостване на врата. Разкритата му ширина е 0,70 м, но при положението, което заема – точно в средата на най-изпъкналата част от арената, се предполага, че може да е най-малко двойно по-широк. Движимите находки и използваният опус за строителството на амфитеатъра потвърждават датата на изграждането му – от 294 г. до 320 г. времето на императорите Диоклециан и Константин I Велики.

Общо проученият античен пласт в централните западни и южни квадрати се характеризира с изключително голяма наситеност на антични монети, търговски пломби, печати, от периода края на II – средата на VI век, множество и разнообразни бронзови, оловни и костени накити и предмети от бита, глинени лампи, фрагменти от мраморни облицовки, фрагментирани стъклени съдове и антична лакова и обикновена керамика.

Късносредновековен и Възрожденски период: Културните пластове от периода XV – XIX в. се разкриват от кота 539.20 до кота 536.90. От този период е разкрит зид, пресичащ имота по цялата му ширина. Граден е от ломени камъни, споени с бял хоросан с плитка основа, положена върху дървени пилоти. Перпендикулярно от север са издигнати преградни стени с основи от речен камък на кал и вероятно кирпичена суперструкция. Работната ни хипотеза е, че става дума за обори (?!?), които най-общо се отнасят към XIX в. Северно от тази сграда е разкрито помещение от жилищна сграда, запазено почти наполовина. Зидовете са градени от големи и средно-големи речни камъни, споени с бял хоросан. Според откритите движими находки датировката му се отнася най-общо към XIX в. Керамичният материал е определен на основата на паралели в археологически контексти у нас и в чужбина. Преобладава керамиката от XVII-XIX в. Периодът е представен от всички групи съдове, като с най-голям брой са трапезните, предимно паници и чинии с жълта и зелена глазура на ниско конусовидно столче. Отделни фрагменти могат да се отнесат към XV и XVI в. Между тях попадат и няколко екземпляра от продукцията на производствените центрове в Западна Мала Азия, както и техни имитации.

На цялата проучена до сега площ от имота, са разкрити 12 ями. Повечето от тях са боклучни, но една от тях може да бъде определена като отходна. Въз основа на археологически контексти от България, Гърция, Турция и Сърбия те се датират между втората половина на XVII – първата половина на XX в.

Въз основа на резултатите от спасителното археологическо проучване през 2009 г. и 2010 г., както и на резултатите от 2004 г. до 2006 г. може да се потвърди хипотезата, че амфитеатъра на Сердика е най-голямата обществена сграда от т. нар. тип Семи-амфитеатри, открита до сега на Балканския полуостров. Разкритият под амфитеатъра на Сердика комплекс на римския театър представлява уникално съчетаване на мястото за изграждането на двете обществени сгради и за сега такова съчетание е открито единствено в София. Това определя изключително високата културно-историческа, научна и експозиционна стойност на разкритите архитектурно-археологически структури на тези сгради, което предполага експонирането им в среда с възможности за широк обществен достъп.

№32. ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРЕНА НА ПЛ. „НЕЗАВИСИМОСТ“ (ЛАРГОТО), ГР. СОФИЯ

Константин Шалганов, Никола Козарев

През 2010 г. продължиха проучванията на терена във връзка с реализацията на проект „Подземно археологическо ниво на пл. „Независимост“ (Ларгото), София“. Те бяха съсредоточени изцяло върху южната половина на предвидения за реализация терен. Той е подложен на масивни, дълбоки, изкопни намеси във връзка с неясни по характер архитектурни останки (складове?, магазини?) от XVIII-XIX в., включително и следосвобожденски бетонови структури (подове на мазета?), изливани направо върху запазилите се на различна височина, към тогавашния момент, археологически структури, като и дълбоко врязани трасета на канализации за отпадни води, прокарани след 1945 г. в посока Ю – С.

Южно от разкритата през 2009 г. част от вътрешен двор на предполагаемо градско жилище, е разкопан комплекс от помещения и част от платното на улица с посока И – З (декуманус) – първата южно от декуманус максимус, водеща от източната порта на Сердика – Средец към вътрешността на античния и средновековен град. Новооткритата улица маркира от юг предполагаема, но неизвестна досега, градска инсула.

1. Архитектура: в централната част на проучвания сектор, по оста И – З, южно от вътрешния двор, е разкрита редица от 8 верижно свързани помещения с правоъгълен план и различни вътрешни размери, вариращи от 2,55 х 1,80 м (помещение 2) до 7,35 х 7,95 м (помещение Г).

От изток комплексът е ограничен от стена с дълж. 20,80 м и шир. 0,75 м в смесен градеж с триредови тухлени пояси. Източно от нея, в непроучен засега терен, се очертава зала (?) с размери: 14,95 х 3,10 м с податки за подова мозайка. Тук проучванията са временно замразени.

Помещенията са разделени на 2 групи от пешеходен „пасаж“, с шир. 3,20 м и дълж. 8,20 м, водещ извън жилището в южна посока към декумануса. Стените им са с шир. 0,55/ 0,65 м Оригиналният градеж е от тухли с формат 32/35 х 32/35 х 3,5/5 см, като в ремонтираните впоследствие изцяло или части от стени е използван среднoформатен речен и ломен камък, подравняван лицево, фрагментирани и цели тухли, и каменни сполии. Спойката е от бял/сивкавобял до жълтеникав на цвят хоросан с нерегулярни включвания на счукана строителна керамика.

В шест от помещенията (1 – 3, А, Б, Г) са открити останки от хипокаустна инсталация, включително тубули и отделни фрагменти от стенна мраморна облицовка. Подподовите колонки са 3 вида: от правоъгълни/квадратни тухли, от кръгли тухли, от глинени тръби. На подподово ниво помещения 2 и 3 са разделени от тухлена стена, в чиято дебелина два отвора са осигурявали циркулацията на топлия

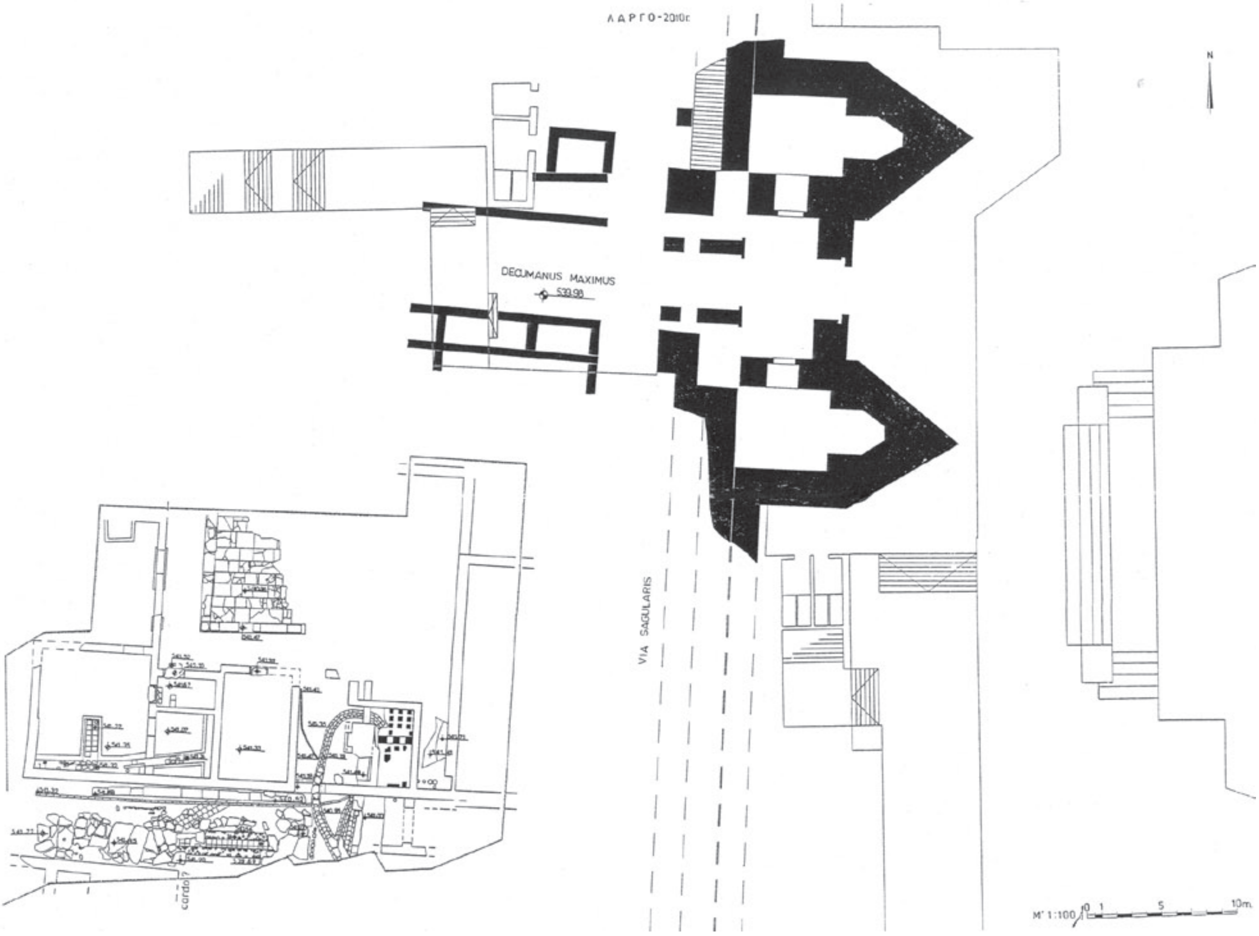

1. Обр. 1. Ларго 2009 – 2010. План на разкритите археологически останки.

въздух в посока юг – север. Въпреки масивните „осаждявания“ в подподовото пространство на двете помещения, подсказващи за евентуална близост на префурниум, помещение с подобна функция не е констатирано засега в източната/югоизточната част на проучения терен. Ситуацията тук се усложнява и от факта, че логичната линейна връзка между двете групи помещения по оста И – З, (№1 – 3, 5 и А – Г) е „разкъсана“ от пешеходния пасаж и те не могат да бъдат обединени функционално в една непрекъсната поредица, в общ линеен (?) комплекс със съответните бански функции.

Стените на помещенията са частично и цялостно ремонтирани и паралелно с това се наблюдава „запушване“ на оригинални входове между тях и „повдигане“ на подови и прагови нива. Пешеходният „пасаж“ между двете групи помещения също е претърпял преустройства. Входът от юг (връзката с декумануса) е стеснен при преизграждането на южната обща стена на помещения №5, 3, 1, респ. №В, Б, Г, като е била оформена нова източна странúца. В ходовото му ниво е изграден канал за отпадни води (№1), водещ от помещение №2, в южна посока към декумануса, както и глинен тръбопровод „заустен“ в същия канал.

2. Улична мрежа: в южната част на проучения сектор е разкрита част от трасето на улица с посока изток – запад (декуманус) със запазена дължина – 18,35 м и ширина на уличното платно – 4,90 м.

По северната линия на проучения участък бе разкрит едноредов бордюр от каменни блокове с дължина между 0,95 и 3,80 м, макс. ширина – 0,65 м и макс. височина – 0,50 м. Успоредно на бордюра е положен водопровод от глинени тръби с размери на единичната тръба – дълж. 0,50 м и диам. – 0,14 м. Движението на водата е в посока запад – изток.

Главният отточен канал е разположен под централната надлъжна ос на уличното платно. Светлият отвор е с размери: 0,55 х 0,95 м, ширината на стените е 0,55 м. Градежът им е от речен и ломен камък споен със сивобял хоросан, дъното е от две успоредни реда тухли с формат: 33/35 х 33/35 х 4/4,5 см.

Настилката на декумануса е от разно форматни каменни плочи с деб. 17/20 см, които са „напасвани“ една към друга така, че фугите между тях да бъдат с минимални. Те са положени върху филцово – пясъчна подсипка с деб. 5/7 см. До дълбочина – 1,80 м под настилката не е констатирано по-ранно улично ниво. Част от уличната настилка липсва, най-вероятно е преупотребена на други места през по-късни периоди. Има ясно изразена денивелация в посока запад – изток на уличното платно, бордюра, водопровода и на централния отточен канал, съобразно тогавашния наклон на терена: от сегашна кота + 541,72 → + 541,00 → + 540,65.

В източна посока след проучения край на платното на декуманусa ситуацията е крайно неясна. Трасето на улицата практически достига, но не продължава в източна посока след новата източна страница на преустроения вход към „пасаж север – юг". След този сектор се очертават две пространства с подови хоросанови нива (пом. 6 и пом. 4) и частични останки от хипокаустна инсталация, с възможни бански (?) функции, които обаче нямат никаква връзка с разположените непосредствено на север от тях пом. 1 – 3, 5.

3. Водопровод и канализация: Освен главният отточен канал под декумануса са проучени и два подулични (№3, 4), и два надулични, вторични (№1, 2) отточни канала.

4. Движими находки: обхващат както масовия керамичен материал, така и глинени, костени и метални предмети, вкл. и монети. Предварителната обработка на керамиката констатира 94 % (от общо 216 бр. фрагменти) от периода IV – VI в., от които 93 % неглазирана керамика, вкл. и амфорния материал, и 7 % глазирана. Като форми са застъпени: амфоровидни кани, кани, стомни, разлати съдове с чучур, гърнета, купи, паници, чашки, мортарии. Под 1 % е керамиката от периода XI – XII в. (златиста ангоба) и XII – XIV в. (сграфито) и 4,5 % от периода XVII – XVIII в.

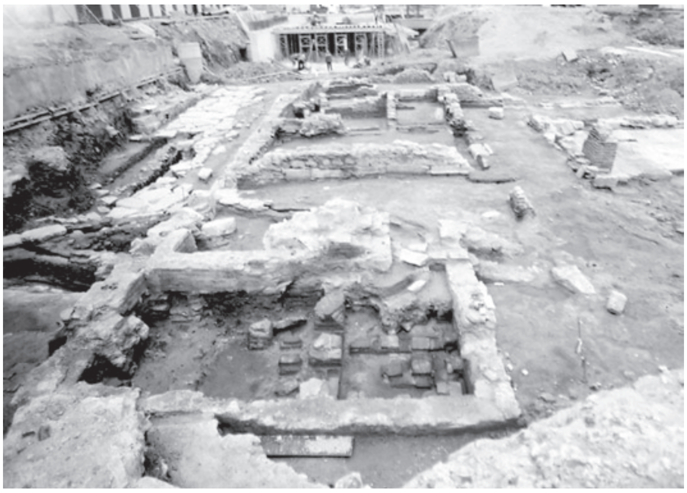

2. Обр. 2. Ларго 2010. Разкритите градежни структури между вътрешния двор и декумануса. Поглед И – З.

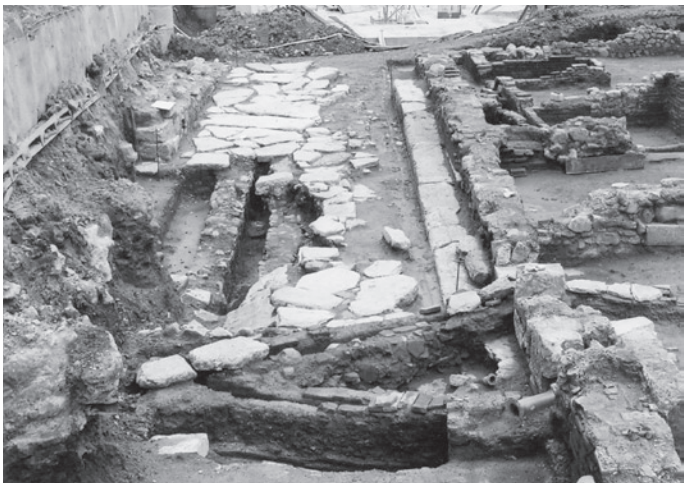

3. Обр. 3. Ларго 2010. Трасе на декумануса. Поглед И – З.

Обработката на монетния материал, осъществена благодарение на любезното съдействие на доц. д-р Б. Божкова от НАИМ при БАН, показва следната картина, колкото и да е относителна тя, предвид заварената ситуация на терена: от общо 131 бр. монети (100 %) – неопределими – 2,3 % (3 бр.); от края на II в. до края на III в. (нач. на IV в.) – 6% (8 бр.); IV в. – начало на V в. – 68 % (89 бр.); V в. – 13 % (17 бр.); VI в. – 5,3 % (7 бр.); VI – VII в. – 0,75 % (1 бр.); X в. – 0,75 % (1 бр.); XI в. – 2,3 % (3 бр.); XII в. – 1,5 % (2 бр.).

На базата на комплексните теренни данни засега се потвърждава общата датировка на обекта – IV – VI в., без да може да се направи по-детайлна хронология. Проучванията ще продължат и през 2011 г.

Литература

Шалганов, Козарев 2010: К. Шалганов, Н. Козарев. Спасителни разкопки на пл. „Независимост" (Ларгото), София. – Археологически открития и разкопки през 2009 г., София, 2010, 351-352.

№33. ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II“, ГР. СОФИЯ, АНТИЧЕН ПЕРИОД

Марио Иванов

Археологическото проучване през 2010 г. заема важно място в изучаването и документирането на древното минало на София по две основни причини: за втори път (след мащабното преустройство на центъра на София през 50-те години на 20 век (вж. Иванов, Бобчев 1964; Бобчев 1989; Станчева 1989; Шалганов, Кирова 2010) се създава възможност за изследване на една значителна територия (ок. 3200 кв. м), попадаща почти в самия център на Сердика – северозападно от предполагаемото пресичане на двете главни антични улици – cardo maximus и decumanus maximus. За пръв път археологическото проучване е извършено до пълното изчерпване на културните пластове, което даде възможност за изясняване на важни аспекти от най-ранното развитие на града.

Археологическата кампания през 2010 г. беше предизвикана от реализацията на големия инфраструктурен проект за разширение на софийското метро. Проучваният участък, в който се предвижда изграждането на Метростанция 8-II, попада под уличното платно на бул. „Княгиня Мария Луиза“ между пресечките с ул. „Пиротска“ на север и бул. „Тодор Александров“ на юг. Поради причини от организационен характер проучването се осъществи последователно в различни участъци, условно означени като сектор Юг, сектор Север и Централен сектор. Първите два сектора са изцяло проучени, докато работата в централната част на обекта ще продължи и през 2011 г. Разкопките се проведоха в периода 11 февруари – началото на декември 2010 г.

В сектор Юг е проучен около 30 м участък от декуманус максимус. Северно от него е разкрита по-голямата част от антична сграда – домус, състояща се от значителен брой помещения (проучени са 11 помещения), организирани около вътрешен двор. Южно от декуманус максимус се развива част от аркада, принадлежаща към сграда, попадаща под днешния подлез. Разкопките в сектор Север разкриха помещения от две сгради, източната от които вероятно с верижен план. Между тях е проучен участък от кардо. В централния сектор частично са разкопани два декумануса, помещения от сграда с верижен план, разположена между тях и части от баня към жилище, чийто цялостен план все още не е изяснен.

Археологическото проучване в двата изцяло изследвани сектора разкри изключителна устойчивост в планировката на проучените сгради за период от няколко века. Този континуитет се изразява в непрекъснатото надграждане на стените на сградите, като всеки нов период използва по-ранните градежи като субструкция без да ги унищожава напълно. Този принцип се илюстрира най-добре на няколко места: западната стена на пом. 2 и 6 на А2, южната стена на пом. 5 на А2, западните стени на пом. 1 и 2 на А4. При всички примери се наблюдава надграждане на стената във всички периоди от съществуването на сградата. При част от стените се забелязва пропускане на даден период, като по-късните градежи залягат върху най-ранните. На няколко места е регистриран само един строителен етап – това са случаите, когато сградите са били разширявани за сметка на уличните пространства.

Предварителните данни за хронологията на разкритите сгради очертават няколко строителни периода. Първият строителен период се характеризира с употребата на речен камък на глинеста спойка и суперструкция от дървени елементи. Този най-ранен етап се датира през I до началото на II в. В този хронологически отрязък могат да бъдат разграничени две фази, маркирани от частично запазени подови нива: първа фаза – от началото – до към средата на I в. и втора фаза – от средата на I до към началото на II в. Следващият строителен период се разполага от началото на II до 170 г. Характерно за периода е използването на каменна основа и надстройка от кирпич, като камъните от субструкцията и надземната част са свързани с глинесто-песъклив разтвор. Горната хронологическа граница се маркира от масивен горял пласт, резултат от нашествието на костобоките.

Третият период се разполага между 170 г. и последната четвърт на III в. Тогава градежите стават по-масивни и се въвежда употребата на жълтеникав хоросан. Следващият строителен период се отнася от края на III – началото на IV в. до към средата на V в. Той се характеризира с употреба на opus mixtum, като спойката е бял хоросан с парченца строителна керамика. Последният период се разполага от втората половина на V до края на VI в. Характерният градеж е отново opus mixtum, но с преобладаващо присъствие на тухлите.

Тясно свързана със строителните периоди е градската планировка. Според данните от проучването през 2010 г. може да се твърди, че основните принципи на планиране са заложени още през I в. Няколко са важните акценти в този аспект. Плановата схема на най-ранните градежи в сектор Юг дава информация за наличието на улично пространство пред южната фасада на сградата. Заложената тогава планировка на тази сграда се повтаря без изменения в този участък до към средата на V в. Този факт показва, че декуманус максимус е трасиран още с възникването на Сердика. Разкритата улична настилка е от края на IV – VI в., но следва същата посока. Различие се наблюдава в общата ширина на улицата, която се редуцира през късната античност до около 6 м. Градежът на главния канал под декумануса показва наличието на преустройство, при което са доизградени стените във височина, за да бъде достигнато актуалното за периода ходово ниво. Оригиналният градеж на канала вероятно трябва да се свърже с края на II – началото на III век, от което време е запазена и малка част от настилката на улицата.

Не по-малко интересна е информацията от проучването в северния сектор (обр. 2). Особената ориентация на сграда А4, следваща почти точно световните посоки, е заложена още с най-ранното строителство от първата половина на I в. Този факт показва, че планировката на тази сграда се съобразява с предполагаемото трасе на кардо максимус още от самото начало, а не е свързано с изграждането на крепостните стени през 70-те години на II век. Съгласно тези данни е логично да се приеме, че разположението на главните порти на Маркаврелиевата и по-късните стени се съобразява с основната планировка на града още от I в.

Съществени изменения в градската планировка настъпват през късната античност. Три са основните тенденции, характеризиращи периода. От една страна се наблюдава увеличаване на площта на сградите, за сметка на уличните пространства. Това се наблюдава в периода до средата на V в. и вероятно е свързано с разцвета на Сердика. Характерен пример в това отношение е южната част на сграда А2, разположена върху част от декуманус максимус, както и изграждането на сграда А3. Втората тенденция е характерна за втората половина на V и VI в. Тя се изразява от една страна в допълнителното стесняване на уличните пространства, а от друга в оформяне на нови улични комуникации с редуцирани размери. Показателен пример за първата тенденция е изграждането на сграда с аркаден портик южно от декуманус максимус.

Илюстрация за втората тенденция са кардото между сгради А3 и А4 и тесният декуманус северно от А1. Наличието на по-ранни стени от I-II в. западно от А4 и северно от А1 доказва, че през тези периоди на съответните места не са били оформени улични пространства. Тук е безспорно възникването на нови улични трасета. Третата тенденция, характерна за периода е преграждането на улични пространства за жилищни нужди, което се наблюдава най-добре в северния участък от обекта, където между сгради А3 и А4 са оформени две нови помещения вероятно във втората половина на VI в. Последната тенденция е характерна за разглеждания период и се намира в унисон с желанието за създаване на повече обитаема площ в очертанията на крепостните стени.

На базата на информацията от проучванията през 2010 г. може да се очертае приблизителна картина на градоустройственото развитие на Сердика през античността. Един от най-важните въпроси е свързан с началния период на обитаване. Възникването на Сердика може да се отнесе вероятно още към самото начало на I в. и сигурно към средата – третата четвърт на века. Наличната информация показва, че първото планиране на селището е извършено още тогава според ортогоналния принцип и остава непроменена за векове напред. Откритите монети от I в. показват принадлежност към емисии, сечени за римската войска и циркулиращи във военна среда. Открива се значително количество импортен материал – фибули, стъкло, червенолакова керамика. Тези данни позволяват, макар и с известна хипотетичност, да се лансира предположението, че възникването на Сердика е станало с участието на лица, свързани с римската войска. Липсата на керамика или находки, които да се свържат с местно население, показва, че възникването на селището в началните десетилетия на I в. се дължи на ново население. Следи от по-ранно тракийско селище в обхвата на проучваната площ не се откриха.

Най-ранната планировка от I в. в основните си части определя градоустройството на Сердика за векове напред. Именно в тази особеност от ранната история на града би могло да се търси причината за особената форма на по-късното укрепление, оформено почти по каноните на римските военни лагери. До края на века селището се характеризира със значителни по площ жилищни сгради. Вероятно

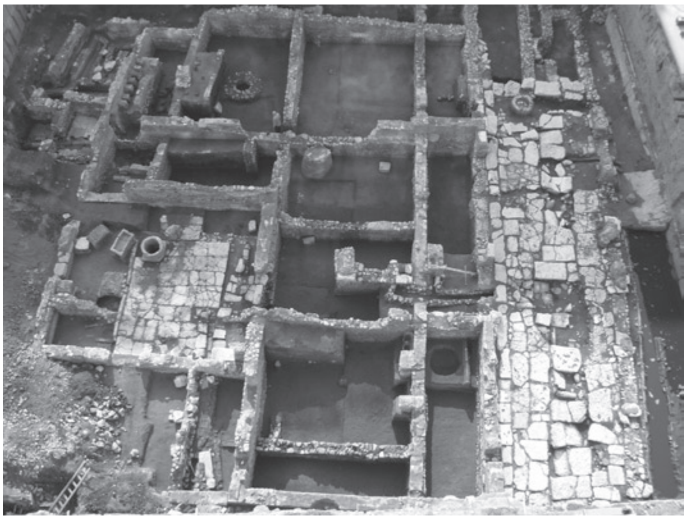

Обр. 1. Сектор „Юг", изглед към сграда А2 и разкритата част от decumanus maximus.

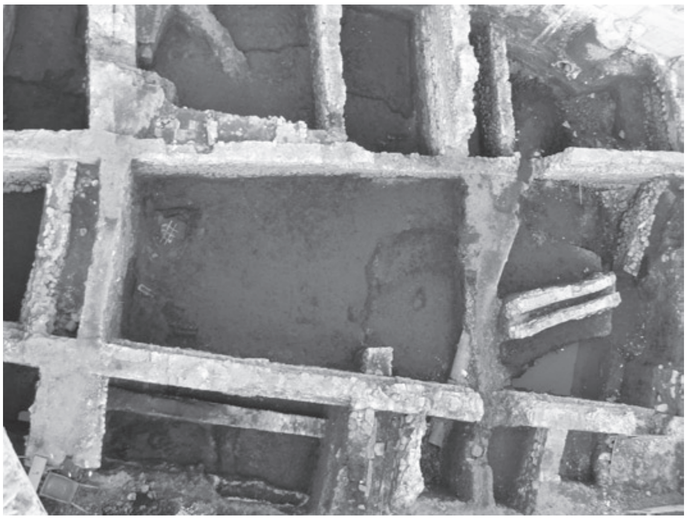

Обр. 2. Сектор „Север", разкритите части от сгради А3 и А4.

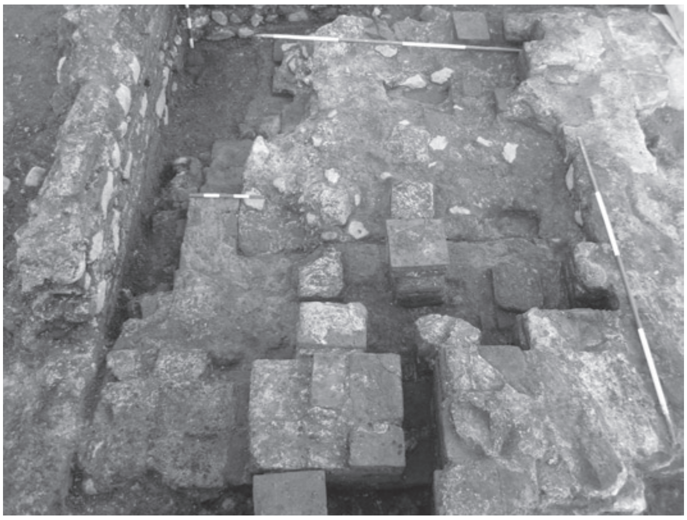

Обр. 3. Сектор „Централен", част от хипокаустна инсталация в сграда А5.

при управлението на Хадриан се извършва основно благоустрояване на Сердика. Откриват се и първите податки за архитектурна декорация. Периодът от последната четвърт на II до края на III в. е време на разцвет за Сердика. Сградите се изграждат с хоросанов разтвор. Оформят се бани към големите домуси, а улиците, както и части от интериорните пространства се настилат с каменни плочи.

В следващия период до средата на V в. е засвидетелствана нова строителна активност. Преизградени са баните в жилищата и са увеличени жилищните площи. Нови промени в градската планировка се наблюдават в края на V – VI в., когато е преградено кардото между сгради А3 и А4, изграден е нов канал под декуманус 3 и е оформена настилка от по-малки каменни плочи и преупотребени детайли и елементи (седалка от амфитеатъра, олтарна преграда). Регистрирани са редица промени в интериорните части на сградите – частично стесняване на входове (А1), съоръжаване на двойна латрина (А2), преустройства във вътрешния двор на А2, надграждане на апсидната сграда, оформяне на нови подови нива от тухли или в опус сигнинум. Към началните десетилетия на VI в. е изградена аркадата по южния край на декуманус максимус. Като цяло времето след средата на V до към края а VI в. е последният период на просперитет на Сердика. В самия край на VI в. се регистрират огромни разрушения, паднали аркади и стени и повече от 1 м дебел пласт деструкции. Това масово разрушаване на едни доста стабилни като градеж сгради трябва да се свърже с природен катаклизъм – вероятно земетресение. Периодът след началните десетилетия на VII в. се характеризира с оформяне на отделни малки жилищни помещения и използването на по-запазените части от старата застройка.

Един от малкото сигурни факти е регистрираното нивелиране на част от настилката на вътрешния двор в А2 и използването на кладенеца оформен там. Като цяло краят на VI в. бележи и края на градското развитие на Сердика. Освен повсеместните разрушения се вижда изоставяне на старата улична мрежа. Трасетата на античните улици са покрити с деструкции и пространството над тях започва да се усвоява за жилищни нужди.

Литература

Бобчев 1989: С Бобчев. Преглед на останките от Сердика, открити в течение на петдесет години. – Сердика, 2, 37 – 59. София, 1989.

Иванов, Бобчев 1964: Т. Иванов, С. Бобчев. Разкопки върху площта на хотел „Балкан“ в центъра на София през 1952-1953 г. – Сердика 1, 9 – 77. София, 1964.

Станчева 1989: М. Станчева. Археологическото наследство на София. Формиране, състояние, проблеми. – Сердика 2, 6 – 37. София, 1989.

Шалганов, Кирова 2010: К. Шалганов, Н. Кирова. Археологическото наследство на София – проучване, състояние, проблеми и перспективи. – Сердика – Средец – София 5, 20 – 45, София, 2010.

№34. РЕЗУЛТАТИ ОТ СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 7 – II“ (ЛЪВОВ МОСТ), ГР. СОФИЯ

Георги Бояджиев, Боян Трантеев

Обектът обхваща централната част на бул. „Мария Луиза“. Южната му граница е по оста на улично платно на бул. „Сливница“, а северната е на 52 м южно от линията на тротоара на ул. „Козлодуй“. Метростанцията се намира в границите на I-ва защитена зона на археологическия и исторически резерват „Сердика – Средец“. По време на проучванията, на дълбочина 2,57 – 3,35 м от нивото на ул. „Мария Луиза“, са разкрити четири почти успоредни зида. Те са в субструкция и с посока север – юг. Изградени са от речни камъни със спойка от сиво бял песъчлив хоросан. Два от тях са пресечени от шлицовите стени на североизточния вход-изход на метростанцията.

Зидовете са с дължина 11,80 м. Източният от тях (III) е с контрафорс на външната си, източна страна и височина 1 – 1,51 м. Част от него е разкрита в изкоп на 27 м северно от вход-изхода на метростанцията. В него, близо до повърхността, е намерена част от османски надгробен паметник, както и човешки кости в неанатомичен порядък. Западният (IV) е висок 1,07 – 1,40 м и широк 1,20 м. В изкопа на метростанцията са открити още два зида. Източният от тях (I) е с дължина 124,40 м. Осемдесет и три метра от него са проследени в тунела на метростанцията. От тунела, близо до повърхността, са извадени две профилирани бази за колони. Западният зид (II) е укрепен с три контрафорса от външната си, западна страна и с дължина 35,24 м. Северното му продължение е разрушено от западната, шлицова стена на тунела. В южната част на изкопа зидовете (I и II) са разрушени при изграждането на канал през втората половина на XX в. В западната част на изкопа, между западния зид (II) и западната шлицова стена, личат части от по-късна градежна структура XIX-XX в.

При разкопките са открити керамични фрагменти от IV – VI в., XVI – XIX в. и в по-значително количество от XVII-XVIII в. Разкритите архитектурни останки могат да се отнесат към османската епоха (XVII – XVIII в.). След консултации с доц. д-р Л. Вагалински и доц. д-р С. Торбатов (НАИМ – БАН) се оформи работна хипотеза, че разкритите археологически градежни структури може да са част от античен хореум/хореуми, разположени в т. нар. Сердика II. Местоположението на обекта съвпада с едно от най-старите направления, свързващи града с Петроханския проход и пристанище Лом. До 1878 г. пътят е известен с името „Балкан джадеси“.

Литература

Иванов 1994: Т. Иванов. Към проблема за укрепителната система на Сердика (II – VI в.) – В: Сердика-Средец-София, 2, 1994, 29 – 52.

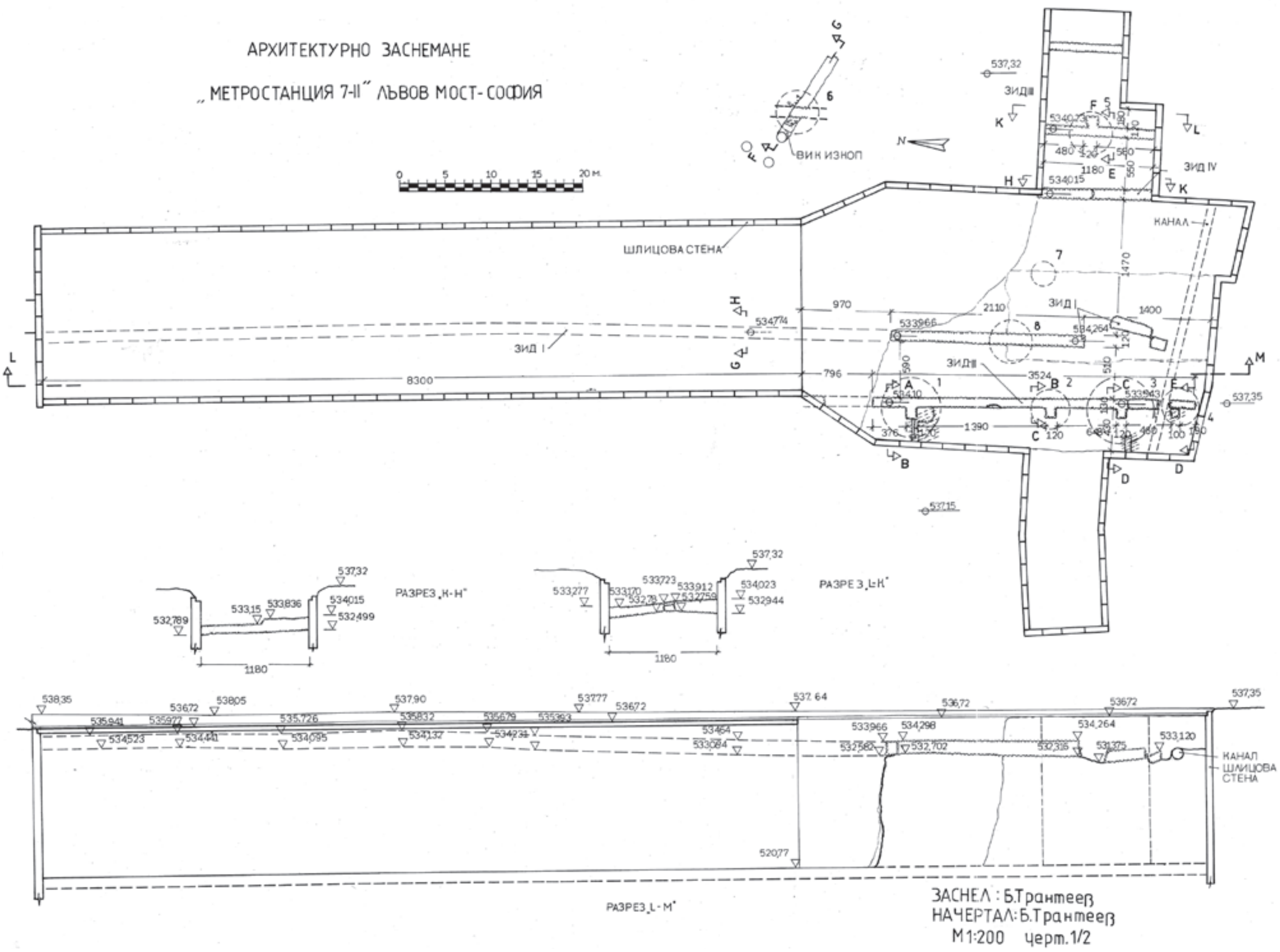
АРХИТЕКТУРНО ЗАСНЕМАНЕ
„МЕТРОСТАНЦИЯ 7-II" ЛЪВОВ МОСТ-СОФИЯ
0 5 10 15 20 м.
ВИК ИЗНОП
N
ШЛИЦОВА СТЕНА
ЗИД I
ЗИД II
ЗИД III
ЗИД IV
КАНАЛ
8300
970
796
2110
1400
1470
3524
1390
1180
L
M
РАЗРЕЗ „Н-Н"
РАЗРЕЗ 3 „L-K"
РАЗРЕЗ „L-M"
КАНАЛ
ШЛИЦОВА СТЕНА
ЗАСНЕЛ: Б.Трантеев
НАЧЕРТАЛ: Б.Трантеев
М1:200 черт.1/2

Обр. 1. Общ план на обекта.

Юбилеен сборник на Софийското благотворително дружество „Иван Н. Денкоглу“ по случай 40 години от основаването му (1889 – 1939) и 100 години от началото на родолюбивата дейност на големия благодетел Иван Николаевич Денкоглу 1838 – 1938. С, 1940.

Желева-Мартинс, Фърков 2000: Д. Желева-Мартинс и Ю. Фърков. Градоустройствена еволюция – В: София – 120 години столица, С, 2000, 464 – 474.

Ганчев 1983: Хр. Ганчев. София. Улици и площади. С, 1983.

№35. НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ И СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПОДПОДОВОТО ПРОСТРАНСТВО НА БАЗИЛИКА „СВ. СОФИЯ“, ГР. СОФИЯ

Юниан Мешеков

Във връзка с реализирането на „Архитектурен проект за адаптация и експониране на археологическото ниво в подподовото пространство на базилика „Св. София“, целогодишно бе проведено наблюдение на строителни и укрепващи дейности на цялата площ на подподовото ниво. Този етап съвпада с навършване на 100 години от началото на системни археологически проучвания на това място, започнати от проф. Б. Филов в далечната 1910 г.

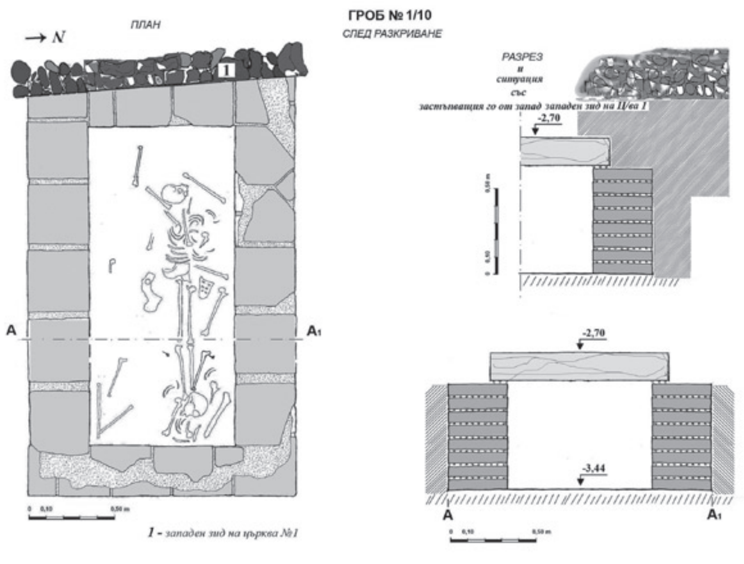

Обр. 1. Гроб №1.

В резултат на наблюдението е открит, проучен и документиран един гроб (№1), зидан, с покривна плоча и ориентация – изток – запад, ситуиран напречно под западния зид на западно разширение на наоса на църква 1.

Гробното съоръжение е градено с фрагментирани и цели тухли, с размери 0,35 – 0,37 м, споени с бял хоросан. То е покрито с добре оформена правоъгълна каменна плоча. Дъното на гроба е направо върху околния терен. Дебелината на стените съвпада с формата на тухлите. Западната стена на съоръжението е частично засегната при изграждането на споменатия вторичен зид на църква 1. Размерите на гробното съоръжение са макс. зап. дълж. 2,45 м; шир. 1,55 м. Самата камера има дължина 1,85 м, ширина 0,85 м и дълбочина 0,62 м.

Костният материал е запазен в не анатомичен порядък и принадлежи най-малко на два, по-вероятно на три индивида, от мъжки и женски пол. Извършваните вторични инхумации са нарушили анатомичния ред на костния материал на предходно погребания индивид/индивиди. Данни за повече от два индивида дава наличието на пет бр. бедрени кости и фрагментирани три бр. тазови, т. нар. „кръстец“, въпреки наличие само на два черепа. Костният материал е на индивиди с възрастова граница между 20 – 30 год.

Разкрити са железни гвоздеи и отпечатъци от изгнило дърво, указващи наличие на ковчег/ковчези. Гробен инвентар отсъства.

При пълно отсъствие на конкретен гробен инвентар като датиращ материал в разглеждания гроб, по презумпция на други подобни в конструктивно отношение гробни градежи от подподовото пространство на базилика „Св. София“ и особено на съпоставянето им като дълбочинни коти и ситуацията – аналогична с гроб №2/2009 г., ситуиран надлъжно под съседния, северен зид на църква 1, може да се приемат хронологически рамки най-общо след средата, през късния III в. и не по-късно от самото начало на IV в., когато се изгражда църква 1 и последвалото го дострояване и удължаването ѝ в западна посока.

№36. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА „ЦАРИ МАЛИ ГРАД“ В М. СВ. СПАС ПРИ С. БЕЛЧИН, САМОКОВСКО

В. Хаджиангелов, М. Христов

Археологическите проучвания на обекта се провеждат за четвърта поредна година. През сезон 2010 г. разкопките се осъществиха в периода юни – ноември.

Проучванията предвиждаха разкопаване на укрепителната система на обекта в неговите северна, източна и южна части, както и довършване на култовия комплекс извън крепостта. Степента на съхраненост на крепостната стена под насипите е различна, като от север към юг тя се увеличава от ок 0,20 м до почти 3 м при югозападния ъгъл. Разкритата предимно отвън източна крепостна стена е с

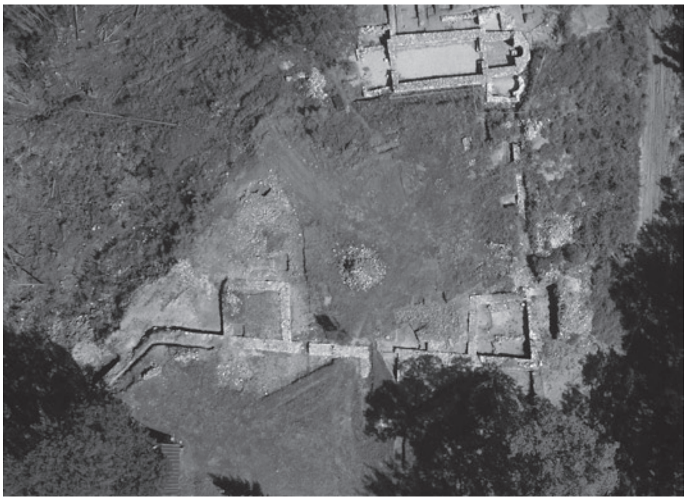

Обр. 1. Северната част на обекта, въздушна снимка.

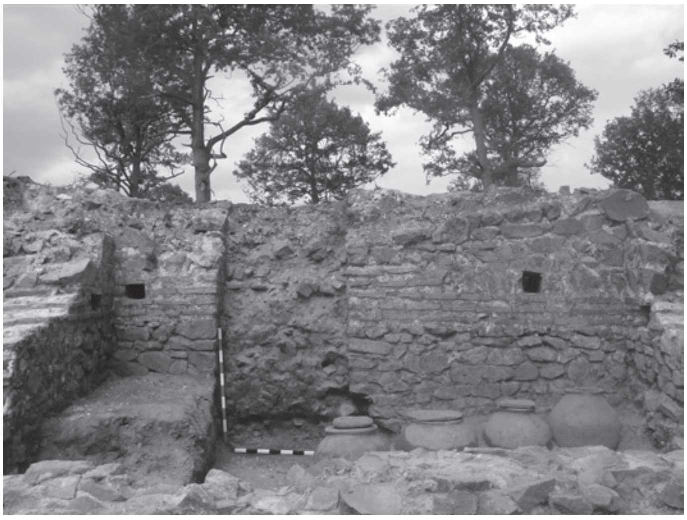

Обр. 2. Кула №5 при южната крепостна стена.

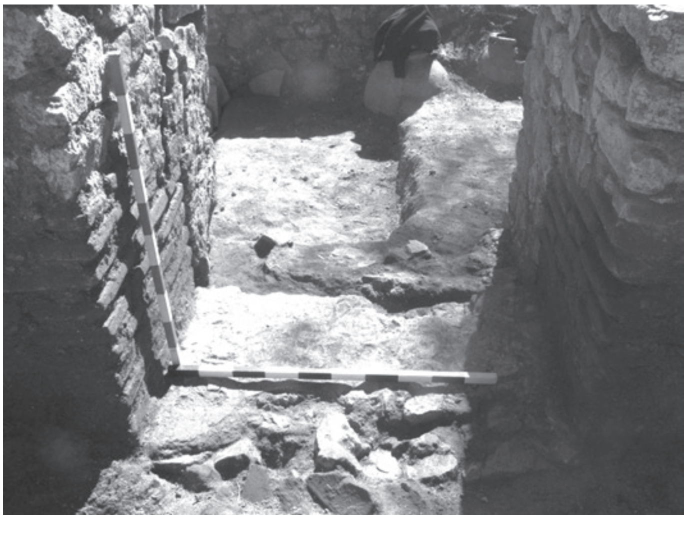

Обр. 3. Кула №6, вход.

обща дължина от около 130 м. Крепостната стена е изградена на два етапа в рамките на един строителен период през последната четвърт на IV в. Първоначално е изграден крепостен зид с ширина средно 0,70 м, който навсякъде в проучените сектори следва периферията на хълма. Стената е изградена от ломени камъни споени с бял здрав хоросан в opus incertum, личи стремеж към хоризонтиране.

Крепостният пояс е иззидан до височина от около 1 – 1,20 м в цялата проучена площ, като на това ниво е нивелиран с тънък хоросанов пласт и е подготвен за следващия пласт зидария. Отчетено е временно прекъсване в изграждането, вероятно заради втората готска война на император Валент. При възстановеното строителство личи бързане и неоформяне на лицевите фуги. Основите на много места са заложени върху материка без вкопаване, в други случаи върху разрушени ями от РЖЕ или дори върху нестабилен насип. При това строителство пред лицето на вече изградената стена е долепена на тясна фуга втора стена с ширина 0,80 м. Така общата ширина на зида вече е средно 1,50 м. Над достигнатата височина при първичното строителство на зида градежът продължава монолитно с тази ширина. Довършването на стената вероятно е извършено в началото на управлението на Теодосий I. Това се потвърждава и от нумизматичните находки от строителните нива, които представят емисии на императорите от Валентиниан I и Валент до Теодосий I включително.

Бързането в строителството през втората фаза на първия строителен период най-ясно личи в блокирането на потерна, разположена непосредствено северно от кула №I и предвидена в първоначалния градеж на стената. При изграждането на външния удебеляващ крепостен зид тя е запълнена грубо, а над нивото, до което е оформена, стената продължава като едно цяло.

Конструктивно свързани със стената от първата фаза са три близки до правоъгълник външно издадени кули (кули №I, V, VI), както и една кула, издигната през втората (№IV). Кула №I е проучена през 2008 г.

Кула №IV (номерацията е според хронологията на откриването им) се разполага южно от средата на източната крепостна стена, на ок. 40 м от ъгловата кула №I. Кулата е с размери 2,80/5,60 м и ширина на стените 1,30 м. Изградена е в (псевдо) opus incertum mixtum, тъй като тухлените редове не продължават в цялата ширина на стената. Кулата няма предвиден вход, тъй като е конструктивно свързана с вторично изградената стена и в нея се е влизало вероятно през дървена стълба от стената. Тя има съоръжен етаж с дървен под, както показват ясно запазените пет гнезда за греди. Етажът е първи за кулата, разположен е на височина от ок. 2 м, а пространството под него е запълнено почти изцяло от изкуствен насип. Кулата и разположената непосредствено до нея сграда №II са унищожени от пожар.

Кула №V е разположена по южната крепостна стена на ок. 25 м от кула №I. Тя е с размери 3,90/7,40 м и ширина на стените 1,40 м. В северната ѝ стена е устроен вход с ширина 1,10 м и запазена височина 2,20 м. Кулата е изградена в opus incertum mixtum. Във вътрешността ѝ са открити *in situ* пет питоса, подредени до вътрешните лица на северната и южната стени.

Кула №VI е разположена в самия югозападен ъгъл на крепостната стена. Тя е с размери 3,08/7 м, ширината на зидовете ѝ е 1,30 м. Преди изграждането ѝ теренът е нивелиран чрез насипването на пластове хумус и материк, от които произхожда монета на Констанций Гал, която е terminus post quem за издигането на кулата и на свързаната конструктивно с нея крепостна стена. В кулата се е влизало през вход, устроен в северната и стена с ширина 1,20 м. Тя е изградена в opus incertum и е единствената без тухлен опус. Във вътрешността ѝ се откри колективна монетна находка от фолиси на Юстин II и София.

Беше завършено проучването и на северната крепостна стена. Единствената засега известна порта е разкрита през 2008 г. по средата на северната крепостна стена. Стената е долепена на фуга към източната стена на крепостта. Според наблюденията от предходните археологически сезони и стратиграфската позиция на изграждането ѝ тя трябва да се отнесе към IV в. Портата и северната крепостна стена са заложени в този сектор директно върху материка без вкопаване и без ясен преход между суб – и суперструкцията. При издигането на стената са пресечени по-ранни структури, маркирани с фрагменти от глинени подови обмазки, струпване на камъни, стенни обмазки и тегули от градеж с още неизяснени функции, унищожен при пожар. Нумизматичните находки от пласта представят монети на императорите Галиен, Констанций II и Валентиниан I.

При демонтирането на подовата обмазка на железарската работилница, долепена до вътрешното лице на северната крепостна стена (на ок. 5 м източно от портата), е открита монета на Юстин II и София, датирана в 568/9 г., която се явява terminus post quem за работилницата. Предвид стратиграфската позиция на работилницата тази находка може да се приеме за датоопределяща и за цялата северна крепостна стена.

Проучи се и частично разкритата в сондаж 5 през 2009 г. сграда №II. Установено е, че сградата е многоделна и през миналия сезон е разкрито най-южното ѝ помещение (А). То е с размери 8,15/6,64 м, а зидовете са широки 0,60 м. Над двулицевия каменен цокъл е издигната стена от обмазан с глина плет. Помещението е долепено на фуга до по-ранна еднodелна сграда (В). Тя е с размери 12,10/6,75 м и един широк вход от изток. Сградата е с каменно-кирпичен градеж и е покрита с тегули. От нея произхождат единствено фрагменти от различни по размер питоси, което я определя като склад. В хронологията ѝ се открояват два основни строителни периода – от началото на V в., когато е издигната, и през VI в. В една от фазите към външния североизточен ъгъл на сградата е долепена малка екседра, изградена на калова спойка.

В рамките на сектор II продължи разкриването на най-ранната известна засега църква на това място – №III. През предходните сезони (2008 и 2009 г.) частично са изследвани нейните източна и северозападна части. Тя е елемент от култов комплекс extra muros и е датирана през последната четвърт на IV в.

Църква №III е еднокорабна, с една широка полукръгла апсида и вторично изграден нартекс, с дължина 20,30 м и запазена ширина на северната половина 4,40 м. Северната ѝ стена е фундирана в нестабилен насипен пласт на ръба на скалната тераса. Зидовете са с ширина 0,60 м, изградени от малки и средно големи камъни, споени с малко бял хоросан.

При проучването на насипа под северозападната част на църква №III се попадна на грижливо изградени зидове на калова спойка от по-ранна сграда съществувала на това място. Значителна част от нея е демонтирана при изграждането на най-ранната църква №III. Реконструирането на точния ѝ план е затруднено поради преизползването на строителния материал и вкопаването на по-късните сгради. Това е четириъгълна постройка със запазени размери 6,45/5,70 м и зидове широки 0,60 м, с поне две симетрични помещения и едно голямо пред тях, ориентирани изток – запад. От сградата произхождат единични фрагменти късноримска кухненска керамика. Около и в нея се откриват ями – вероятно с култово предназначение. Това, както и ограниченото количество находки, ни карат да допуснем култова принадлежност за сградата, вероятно тракоримско светилище, изградено около началото на IV в.

№37. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА В М. „СВ. НИКОЛА“, ГР. БАНСКО

Владимир Баряков

Археологическият резерват „Св. Никола“ се намира в югоизточната част на Националния парк „Пирин“, между Банско и Добринище. Представлява много стръмен склон обраснал с иглолистни дървета, който в СИ посока завършва с отвесни скали и река, която никога не пресъхва и е прокопала прекрасен каньон с няколко последователни водопада.

За първи път обектът е описан при направените археологически обходи през периода 1987 – 1988 г. Същият е регистриран в Археологическата карта на България през 1993 г. под №022, 023 и 024. Редовни археологически разкопки се провеждат от 2007 г. от екип с научен ръководител Владимир Баряков. Проучванията са в източна посока от възстановения храм и до този момент обхващат площ от около два декара. Разкриват се множество помещения от къщи, изградени от каменни зидове с дебелина 0,65 м и споени с хоросанов разтвор, в който за по-голяма здравина има счукани парчета от изпечена керамика. Интересното в случая е това, че основите на зидовете следват релефа на местността и навсякъде достигат до материковата скала. Това придава внушителност на сградите, които на места са със запазена височина до 3,20 м. За по-голяма сигурност на няколко места има изграден и втори зид, прилепнал към първоначалния, вероятно за да се избегнат свличания на пластове, защото теренът е много стръмен.

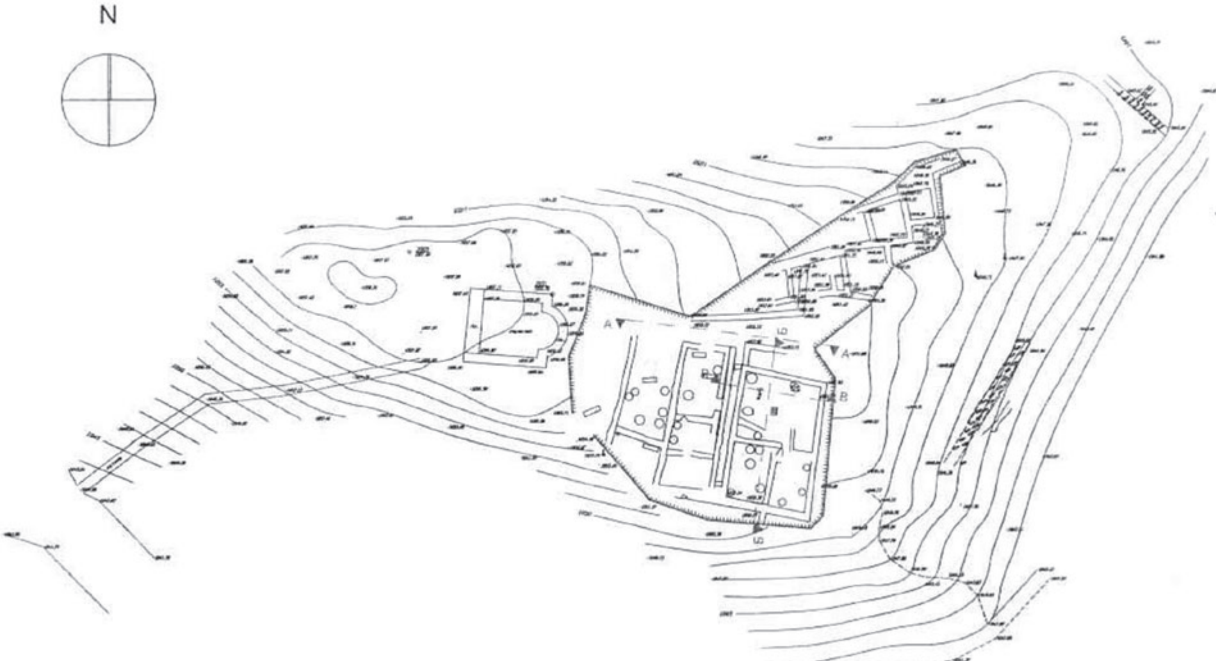

Обр. 1. План на разкритите сгради и структури от обекта.

В един момент селището е пострадало от пожар, дали вследствие на вражеско нападение или случайно, но се разкрива горял пласт от 0,40 – 0,60 м с овъглявания и рухнала покривна конструкция. Разрушенията от пожара са възстановени като са преизползвани добре обработените камъни и печени тухли върху съществуващите стени от предходния период, но този път спойката е от кал. Тук можем да заключим, че това е станало вероятно защото не са имали достатъчно време за възстановяване с хоросанов разтвор, а може такъв да е липсвал, или пък обитателите на селището не са имали нужните средства.

Обр. 2. Глинен съд в кв. 45.

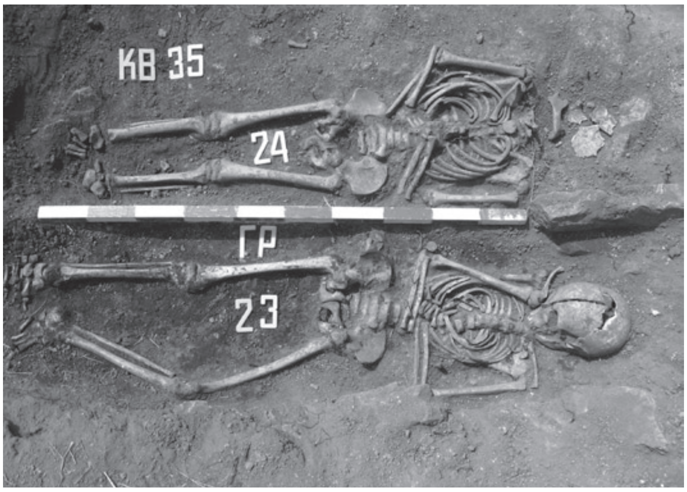

Обр. 3. Гробове №23 и 24 от некропола в кв. 35.

Във всяко едно от помещенията се откриват множество питоси за съхранение на жито и други хранителни продукти, които са поставени в специално издълбани конусовидни ями в материковата скала и уплътнени с глина и пясък. В подобни ями с по-малки размери са поставени и други керамични съдове, с каквито изобилства обекта. Всички тези съдове явно се намират в складовите помещения на къщите (мазетата), а етажите над тях са обитавани. Този извод трябва да бъде направен, защото селището е разположено на 1100 м надморска височина и приблизително шест месеца в годината жилищните помещения са отопляввани, а в мазетата хранителните продукти биха се съхранили добре.

Друг интересен факт е, че се откриват множество фрагменти от прозоречно стъкло и стъклени съдчета с различна форма и украса. Като имаме предвид, че стъклото в изследвания период е все още един много скъп материал, можем да заключим, че населението в селището се е радвало на значителен просперитет. Това подсказват и откритите стотици монети от обекта, които обхващат един много дълъг период от III до XVIII в. В подкрепа могат също така да бъдат добавени и множеството намерени накити, гривни, обици, пръстени и други бронзови предмети, включително и открития през тази година цял бронзов съд.

Цялото селище обхваща значителна площ, която по първоначални наблюдения е около 25 – 30 декара, много добре защитена от отвесни склонове и скали, а където е необходимо са изградени и крепостни стени. До момента можем да твърдим, че е съществувал и вътрешен град с площ около 5 – 6 декара, от който са разкрити част от крепостна стена с дебелина 1,20 м, както и североизточната стражева кула с квадратен план, изградени от добре обработени каменни блокове, споени с хоросан със счукани керамични фрагменти.

Разкритите до момента 65 гроба, разположени източно и северно от възстановената базилика, можем да разграничим в три типа:

1. Вкопани в материковата скала;
2. Оградени от добре обработени камъни и строителна керамика;
3. Зидани гробни камери от добре оформени камъни и строителна керамика, споени с хоросан.

Всичките погребани са починали от естествена смърт, защото до този момент не сме открили счупвания и нарушения по откритите скелети. Срещат се както детски скелети, така и други на повъзрастни индивиди. Може би най-интересният факт е, че се откриват скелети на хора с ръст над два метра, което оспорва тезата, че хората в древността са с по-нисък ръст от съвременните. В някои от гробовете се намират гробни дарове – керамични съдове, накити, пръстени, обици, гривни и др. Откриват се и монети, обичай от древността, който представлява заплащането за душата, за да бъде допусната в царството на мъртвите. Именно монетният материал с най-голяма точност ни датира съществуването на некропола между III и XVII в., който съвпада и с живота на самото селище.

Източно от вътрешната крепостна стена са открити и две пещи за добив на руда и обработването на метали. Основите им са от огромни вдълбани каменни блокове, като върху крепостния зид могат да се видят опушванията от огъня.

Изборът на мястото е обвързано със стратегически задачи – да се наблюдават, а вероятно и охраняват всички подстъпи към Разложката котловина: на изток – „Момина кула“, което е пътят за Бяло море, на север – „Юндола“, проходът за Тракийската низина и на запад – „Предел“ към вътрешността на страната. А откритите през тази година два оловни моливдовула с дата IX – X и втората половина на XI в. дават основание да се предполага, че в този период селището е икономически център или пък е изпълнявало ролята на митница.

№38. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ

Цветана Комитова

През 2010 г. теренното археологическо проучване бе съобразено със задачите, произтичащи от изготвянето на проект за реставрация, консервация и социализация на късноантичен град Никополис ад Нестум, с който община Гърмен кандидатства по Оперативна програма – „Регионално развитие на МРРБ“. За целта се наложи да бъдат разчистени насипите, натрупани покрай южната крепостна стена, термите до нея, както и покрай източната крепостна стена, чиято частично проучена отсечка посреща туристите още при влизането в античния град.

Проследено е трасето на източната крепостна стена на юг от повторно разчистената през 2008 г. правоъгълна кула към нея. Това е направено с не много широки изкопи от двете страни на крепостната стена – 1,20 м от външната и 1,50 м от вътрешната. На местата, където лицето на зида е много обрушено, се стигна до 1 м дълбочина. Разчистени са участъци от долепени перпендикулярно на крепостната стена, късни зидове от камък на кал, от разрушените сгради на турския чифлик, чийто останки се регистрират в почти всички проучени сектори на античния град. Показателни в това отношение са и находките, намерени тук – обикновени и глазирани паници, стомни, един глазиран съд (крондир), накит за глава, както и монета, сечена при Абдул Меджит (1839 – 1861).

Разкрито е вътрешното лице, а на места и външното на сектор от южната крепостна стена на запад от югоизточната ъглова кула, където трасето почти не личеше на повърхността. Тук стратиграфията е изцяло нарушена при прокарване на канал за отводняване на обекта. Трасето на канала е изкопано със земекопна машина, без да е уведомен археолога проучвател. Тази е причината да няма находки, носещи достатъчна информация, с изключение на една тежест за рибарска мрежа.

Една от задачите през 2010 г. беше и допроучването на две от помещенията на сградата I в югоизточния ъгъл на укрепения град. Разкрит е североизточният ъгъл на сградата и част от вътрешното лице на северния зид до нивото на цокъла. Така вече се знае крайната граница на сграда I от север. В горните пластове, на дълбочина до 1,20 м от съвременния терен, се разкриват участъци от зидове, принадлежащи на сгради от турския чифлик. Находките, които заслужават внимание са 2 средновековни обици – отворено кръжило с две и три намотки с кука и петлик за затваряне. Подобни са намерени при проучването на средновековен некропол на обект „Селската могила“ при с. Братя Даскалови, датиран през XVI – XVII в. Следва пласт – заравнен насип от разрушената антична сграда, с дебелина между 0,80 и 1 м. Достигнатата дълбочина на проучване е 2,20 м от повърхността. В този пласт, наситен с строителна керамика и късове хоросан, се намират и цели антични тухли. По-интересните находки тук са една фибула (средата на I – сградата на II в., една добре запазена бронзова игла и една монета, в не много добро състояние, сечена при Клавдий II Готски (268 – 270 г.), което още веднъж потвърждава съществуването на сградата преди IV в.

Най-интересни резултати даде проучването на перистила. През 2009 г. в североизточния ъгъл са разкрити една цяла колона, една база-постамент, малка база и капител. През 2010 г. продължи разчистването на перистила в западна посока от двете страни на пътеката за извозване на пръст. Разкрити са две колони, едната от които цяла, добре запазена (с дължина 2,10 см и диаметър на долната основа – 32 см), а другата разцепена по дължина. От южната страна на пътеката е разкопан сектор от зида на колонадата. На разстояние 3,10 м на запад от третата възстановена колона, е намерена база *in situ* (обр. 2) с размери: основа – 56 х 54 см, височина 26 см и диаметър – 47 см, а до нея паднал постамент, част от който остава в оформения тук профил. В близост, от страната на покрития портик, опрян в преградния зид, е разкрит друг, но изправен постамент (височина – 0,70 м, диаметър 26 см; ширина на горна основа – 33 см). Базата е идентична с тази в югоизточния ъгъл на перистила. Тя е с постамент върху нея и каменно корито до тях, намерени *in situ* в периода 1980 – 1984 г. Най-вероятно тук се оформя югозападният ъгъл на перистила, тъй като на 1,80 м северно е разчистен сектор от зид с дължина 3 м и посока север – юг с оформена южна страница, т.е в югозападния ъгъл, най-вероятно е имало вход, широк 1,80 м.

На 3 м северно, в същия този зид е оформено полукръгло разширение, което продължава под пътеката. Ширината на разкритата част от дъгата е 1 м. От входа започва канал, покрит с цепени, плочести камъни, който пресича диагонално този сектор на перистила. До него е намерена част от мраморен архитектурен детайл. Каналът е разположен под заравнен насип от разрушените антични градежи, в който има голямо количество натрошена строителна керамика и късове хоросан, но много рядко се намират фрагменти битова керамика. Най-вероятно той се отнася към

Обр. 1. Помещения на сграда I в югоизточния ъгъл на укрепения град.

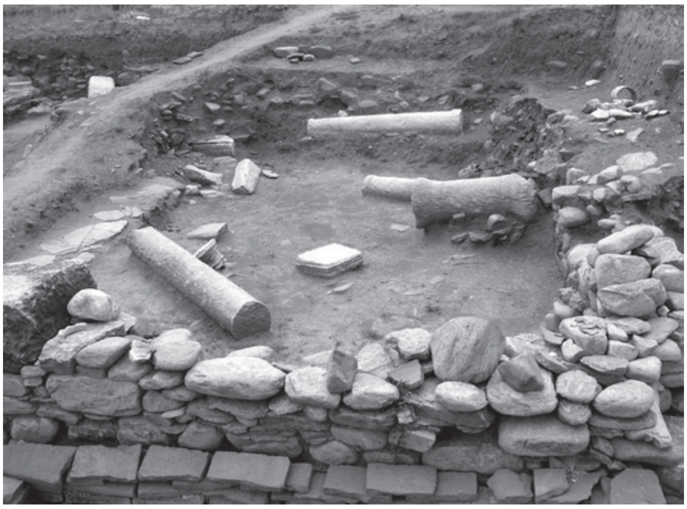

Обр. 2. Разкрити колони от перистила.

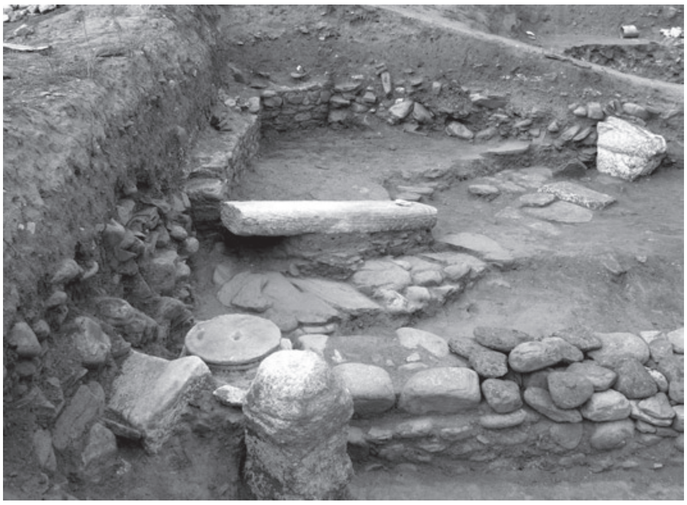

Обр. 3. Канал, пресичащ диагонално проучвания сектор на перистила.

късноантичния период на обитаване на сградата. При предишни разкопки на това ниво в перистила са намирани монети от IV – VI в. На дълбочина 0,40 м под нивото на канала в покрития портик е намерена монета в доста лошо състояние, но доколкото е възможно да бъде определена, тя е колониална и се датира в I в. сл. Хр. В оформения тук профил ясно се вижда, че под запазеното ниво на зида от запад, чието предназначение на този етап не може да бъде изяснено до пълното му разкриване при демонтиране на пътеката, пластът е с много голямо количество камъни – деструкции от зидовете. Строителната керамика между тях е от натрошени антични тухли и керемиди.

Теренното археологическо проучване през 2010 г. даде следните по-значими резултати:

1. С разкриването на още едно помещение, долепено да източната крепостна стена, са уточнени размерите на сграда I, построена в югоизточния ъгъл на укрепения град.

2. Потвърдено е съществуването на сградата и преди IV в.

3. Новоразкритите архитектурни детайли – колони, бази и постаменти дават възможност за възстановяване с оригинални елементи на колонадата на перистила.

№39. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В ЗАЩИТЕНА ЗОНА „А“ НА НААР „ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ“, УЛ. „ГОРОЦВЕТНА“, ГР. КЮСТЕНДИЛ

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова

На 18.09.2010 г. при механизирани изкопни работи на ул. „Гороцветна“ е засегната част от западната крепостната стена на антична Пауталия. Изкопните работи бяха преустановени и в периода 29.10 – 12.12.2010 г. се проведоха спасителни археологически разкопки. Административното предписание за проучванията е на експертна комисия от ГД „ИОКН“ към Министерство на културата във връзка с изпълнението на проекта за рехабилитация на ВиК мрежата по програма ИСПА в защитена зона „А“ в НААР „Пауталия – Велбъжд – Кюстендил“. Екип на проучването: Д. Грозданов, ръководител (РИМ – Кюстендил), Г. Дянкова, зам. ръководител (РИМ – Кюстендил), Р. Стоянова, технически сътрудник (РИМ – Кюстендил) и М. Младенов (студент в СУ „Св. Климент Охридски“).

Проучени с археологически разкопки са 101,6 линейни метра с площ 206,46 кв. м и 70,44 м с археологическо наблюдение.

Разкриха се следните структури:

I. Западна крепостна стена

1. Шест правоъгълни кули – 5 в южната и 1 в северната част на западната крепостна стена). Само една кула е разкрита почти цялостно, без да е изяснена връзката с външното лице на крепостната стена (при кръстовището на ул. „Гороцветна“ с ул. „Демокрация“). Тя е с размери 5,40 дължина и широчина на разкритата част 2,30 м. От градежа е запазен само цокълът от два реда рустицирани квадри закрепени с метални скоби. Предполагаемите размери на останалите кули, на базата на разкритите им части е варират между дължина 5,50 – 6,20 м и широчина между 2,50 – 2,78 м. Максимално запазената им височина е между 1,30 – 1,60 м (без субструкцията). Маскимално достигнато ниво на субструкцията на кулите е 1,40 м. Изградена е от ломени и речни камъни със спойка от жълт хоросан. Две от разкритите кули нарушават по-ранни структури (преди втората половина на II в.) – улици, водопроводи, част от жилище с фрагментирано дъно от питос.

Разстоянието между кулите е 28 – 30 м. Между последната кула от южната част и кулата от северната част на западната крепостна стена то е приблизително 11,76 м и е в една ос с разкритата на ок. 30 метра източно част от decumanus maximus. Този участък се разкопа с „къртица“ (безизкопно разкопаване), което не даде възможност да се проучи западната порта. Двете кули фланкиращи портата от север и юг не са от първоначалния градеж на крепостната стена. Макар и частично разкрити има редица доводи в подкрепа на тази теза – в деструкциите на нишата от южната страна на северната кула са откриха монети сечени в периода 351-378 г. На ходовото ниво на кулата от северната се разкри част от каменна настилка долепена до кулата, която заедно със субструкцията ѝ лежи върху подложка от камъни със спойка от жълт хоросан с дължина на разкритата част 3 м и широчина 2 м. В горелите пластове между подложката и каменната настилка се откри монета на Марк Аврелиий (161 – 180). Подложката е на едно ниво със субструкцията на външното лице на крепостната стена има конструктивна връзка и сключва прав ъгъл с нея – вероятно това е субструкцията на първоначалната северна кула на западната порта.

При разкритото южно лице на южната кула на портата, първия ред квадри е обмазан с жълт хоросан – той е изпълнявал ролята на основа (субструкция.). Над него (на границата между първия и втория ред – ходово ниво) е минавала улица от големи каменни плочи с неправилна форма, част от която се разкри на 3 метра южно от кулата. Именно тази кула застъпва част от споменатите по-горе част от жилище с фрагментирано дъно от питос. Улицата също е минавала над жилището.

2. Два участъка от вътрешното лице на западната крепостна разкрити в два сектора в централната част на северната половина от стената. В единия сектор са разкрити 22 м и макс. запазена височина 1,50 м, като 0,50 м са субструкция, а в другия – 4 м и макс. запазена височина 2,50 м, от които 0,50 м са субструкция.

Вътрешното лице е с отстъп и техника на градеж opus vittatum mixtum, като само на едно място е запазена малка част от тухления пояс (в крайния северен участък на разкритата част). При същото място, където е запазен – в разрушената част от вътрешното лице са вкопани два средновековни съда.

II. Късноантична сграда – частично разкрити 4 помещения верижно разположени с посока север – юг.

Разкрито е западното лице на зид от сградата с посока север – юг. Обща дължина 20,5 м и максимално запазена височина 2,40 (0,9 м субструкция). Изградена е от ломени камъни и тухли със спойка от розов хоросан. Установени са два строителни периода. Първия период се датира с монета на Крисп (317 – 326) сечена в периода 324 – 326 в пластта между двете подови нива. В помещения №2 и 3 подът е е от фрагментирани тухли, като е запазена част от покритието. В останалите помещения е от трамбована пръст. Второто

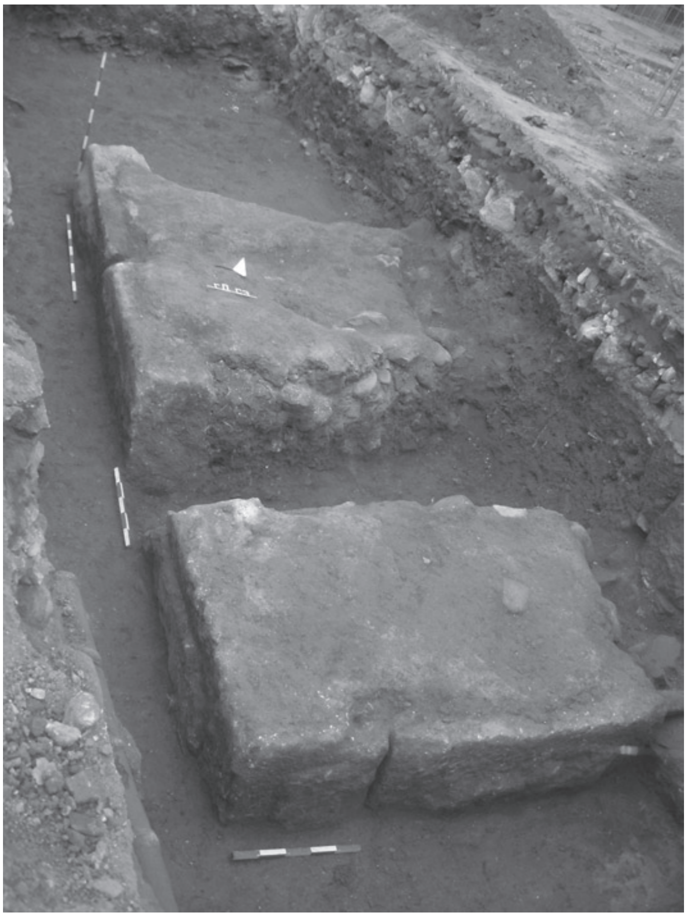

Обр. 1. Първия ред квадри от градежа на кулата разкрита при кръстовището на ул. „Гороцветна“ с ул. „Демокрация“.

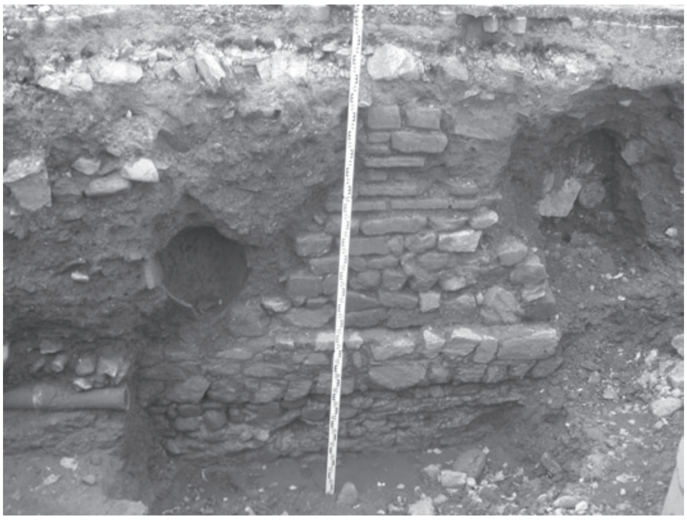

Обр. 2. Участък от вътрешното лице на западанат крепостна стена.

Обр. 3. Две помещения от късноантичната сграда – поглед от север.

подово ниво също е от трамбована пръст. В югоизточния ъгъл на помещение №1 се откри правоъгълно съоръжение размери 0,80 м х 0,70 м с рамка измазана от хидрофобен хоросан и дъно от тухли (две цели и две половинки). Съоръжението вероятно е изпълнявало функцията на огнище. При запушена ниша или вход с глинени тръби и фрагментирани тухли на помещение №2 се откри фибула с една луковица на лъка с дата до втората половина на IV в.

Най-общо функционирането на сградата може да се отнесе от началото на IV в. до първата половина на V в.

Освен споменатите средновековни съдове се разкри и един средновековен гроб на 1,50 северно от кулата при кръстовището с ул. „Демокрация“. Скелетът лежеше върху деструкции от западната крепостна стена, ориентиран З – И по гръб, горните крайници скръстени в коремната област, долните изпънати и нарушени от трасето на съвременната канализация. Около него се разкриха разхвърляни кости от други гробове – вероятно е разкрита част от некропол. Въпреки липсата на инвентар по намерените фрагменти битова керамика в гробната яма, най-общо гробът може да се отнесе към епохата на ранното средновековие.

От възрожденската и епохи се разкриха трасета на глинени водопроводи и канал от каменни плочи, две ями с каменни облицовки, които нарушават по-ранните структури. Голяма част от трасето и кулите на западната крепостна стена и късноантичната сграда са сериозно засегнати от канализацията прокопана през 1965 г., както и от водопроводи, бетонни кутии за кабели и др.

На дълб. от 3,44 (кота 517, 342) до 3,81 (516.972) м излиза подпочвена вода и проучването е прекратено.

Трасетата на тръбите за новата канализация са изцяло съобразени с разкритите археологически структури.

№40. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В ЗАЩИТЕНА ЗОНА А НА НААР „ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ“, УПИ VIII 2723, КВ. 276, УЛ. „Л. КАРАВЕЛОВ“ №4, ГР. КЮСТЕНДИЛ

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова

Във връзка с жилищно строителство, в периода 07.07 – 23.08.2010 г., се извършиха спасителни археологически разкопки на ул. „Л. Каравелов“, №24, парцел УПИ V 2723, кв. 276 по градоустройствения план на гр. Кюстендил.

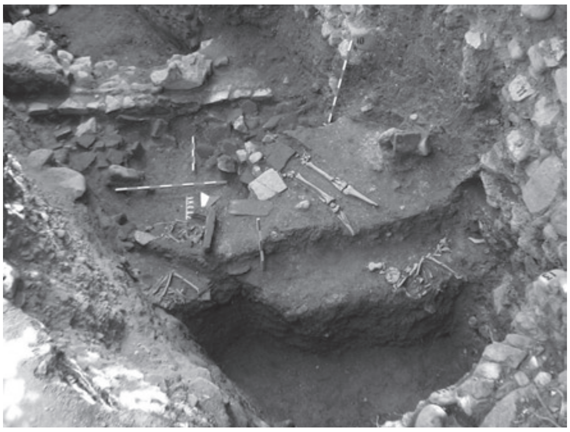

Обр. 1. Общ изглед на некропола от северозапад.

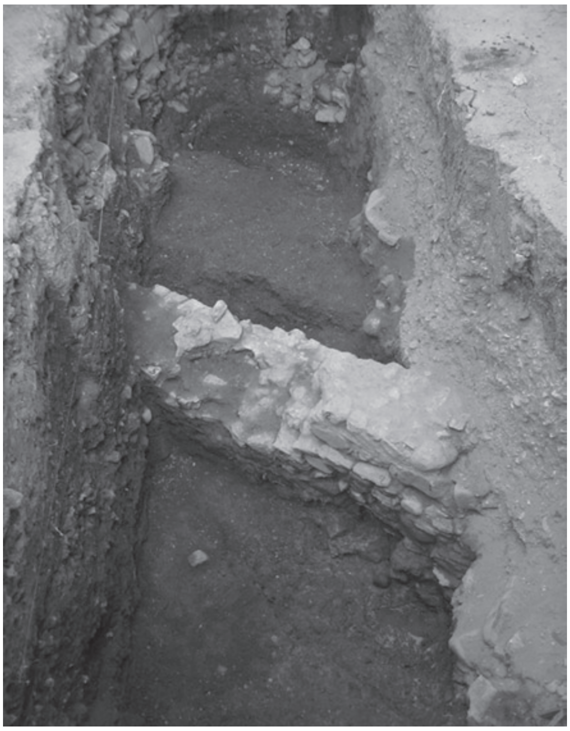

Обр. 2. Късноантичният зид от сграда след окончателното проучване.

Обектът е с площ от 80 м². Попада в защитена зона „А“ на територията на НААР „Пауталия-Велбъжд-Кюстендил“и е разположен в южната част на укрепената площ на антична Пауталия. Цялата източна част на працела е компроментирана от нерегламентирани изкопни работи. Незасегнати са около 24 м². В тях се разкриха археологически структури от възрожденската, османската, средновековната, късноантичната и античната епохи.

1. Възрожденска епоха.

Разкрито е частично помещение на къща, изградено от речни и ломени камъни със спойка от кал, което след документиране е демонтирано. Установени са и основи на зидове от къщи в западния и северния профили на парцела.

2. Османска епоха.

Представена е с деструкции от разрушени постройки и вкопани структури.

3. Средновековна епоха.

Проучени са 9 гроба от средновековен некропол.

Гробовете са вкопани в руините на късноантична сграда на дълбочина 2,33 – 3,02 м от съвременното ниво (коти 516,27 – 513,25). Нарушени са от вкопавания от възрожденската и османската епоха. При някои гробните съоръжения са обикновени ями с неясни очертания (гробове №6 и 7). При други има маркиране на страните на гробната яма: на северната страна с фрагментирани тухли и камъни (гроб №1); с един камък от север (гроб №2); с изправена късноантична тухла с релефен кръст от запад (гроб №5); с тухла от половин формат от изток (гроб №8). Гроб №3 е с камера със стени, дърво и покритие от преизползвани късноантични тухли – цели и от половин формат. Гробове №4 и 9 са зидани с тухли от половин формат, като при №4 има и изправена тухла от запад. Следи от дървен ковчег има при гробве №2 и 5. Ориентацията е запад – изток със сезонни отклонения на ЮИ – СЗ и СЗ – ЮИ. Единствено гроб №3 е запазен цял – на детски индивид с разбъркани кости на гръдния кош и изпънати долни крайници. Целостта на всички останали гробове е засегната сериозно от споменатите по-късни вкопавания. Инвентар се откри само в гроб №2: бронзова обеца – наушник (халка от обла в сечение бронзова тел с отворени краища) отляво под черепа; 4 стъклени гривни – 3 канелирани гривни от зелено прозрачно стъкло и една от тъмносиньо непрозрачно стъкло с инкрустирана червена нишка, на лакътната кост на десния горен крайник.

Наблюдават се суперпозиции – например гроб №1 е върху гроб №2, а под него са долните крайници на гроб №8 (само те са запазени).

Некрополът се датира от края на X до началото на XIII в. Гробове от същия некропол са изследвани в парцел на 40 м южно от сега проучения (Спасов, Вандова, Мешеков 2001, 94 – 95).

4. Късноантична и антична епохи.

Разкрит зид с посока запад – изток, изграден от ломени камъни със спойка от розов хоросан. Разкритата част от зида е с дължина 4 м. Има дебелина 0,90 м (заедно с цокъла) и запазена височина

1,24 м. Установи се, той ляга частично върху друг, по-ранен зид. В централната част на късноантичния зид се установи разрушаване от нерегламентирани изкопни работи с техника през 1987 г.

Разкритият зид е от късноантична сграда, по-голямата част от която е проучена в североизточната част на парцела през 1989 и 2008 г. (Устинов 2008, 365 – 367), заедно с кръстовище на cardo и decumanus и част от напречната крепостна стена на Пауталия разделяща града на две.

В сградата са установени два строителни периода. Най-общо тя може да се отнесе към IV-V в.

На 4 м (кота 514,70 м) излиза подпочвена вода и проучването е прекратено.

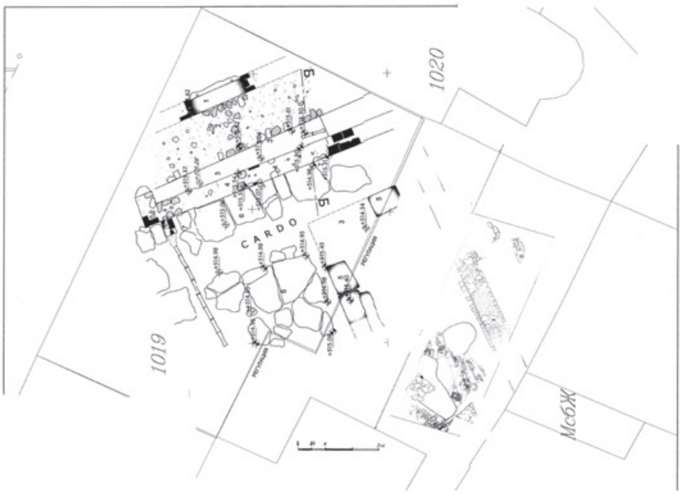

Обр. 3. Общ план на разкритите структури в парцела през 2008 и 2010 г.

Всички архитектурни останки заедно с проучените от предходните години в рамките на парцела ще бъдат възстановени и експонирани в приземния етаж на новата постройка.

Литература

Спасов, Вандова, Мешеков 2001: Р. Спасов, В. Вандова, Ю. Мешеков. Археологически разкопки в Кюстендил през 1999. – АОР през 1999-2000 г. София, 2001, 94-95.

Устинов 2008: С. Устинов. НААР „Пауталия – Велбъжд – Кюстендил“. Археологическо проучвне на обект на ул. Л. Каравелов №4, гр. Кюстендил. – АОР през 2008 г. София, 2009, 365 – 367.

№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В ЗАЩИТЕНА ЗОНА „А“ НА НААР „ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ“, УЛ. „ХАН КРУМ“, ГР. КЮСТЕНДИЛ

Дойчин Гроздáнов, Галина Дянкова

В периода 30.09 – 06.10.2010 г. се извърши археологическо наблюдение на ул. „Хан Крум“ в гр. Кюстендил във връзка с подмяна на ВИК мрежата по програма ИСПА. Разкрити и документирани са няколко структури.

1. Част от северната крепостна стена. Запазени са два реда квадри от градежа на стената, съчетани със зидария от тухли и ломени камъни. Запазена височина – около 2,00 м, заедно със субструкцията, през която минава тръба от канализацията.

2. Перфорирана от канализацията късноантична улица – cardo, която стига до разкритата част от крепостната стена.

3. Част от масивна късноантична сграда с дължина на разкритата част 7 м и широчина 2 м. Сградата е срязана от трасето на канализацията и не е ясна връзката с улицата, която минава източно от нея. В сградата има запазена част от подовото ниво, направено от късноантични тухли, със стъпало. На две от тухлите има релефен знак – двузъбец на едната и кръст на другата.

Разкритите структури са документирани и нанесени на кадастъра на гр. Кюстендил.

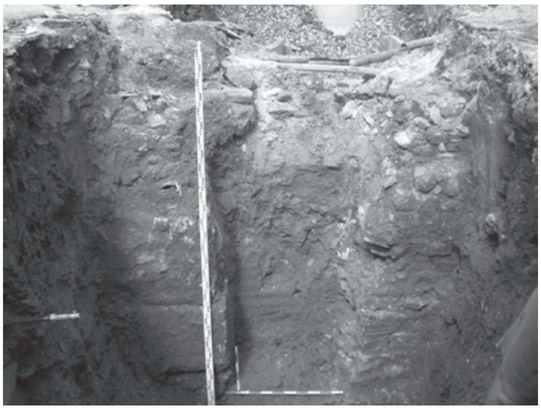

Обр. 1. Разкрит участък от северната крепостна стена.

Обр. 3. Част късноантична сграда с тухлен под.

Обр. 2. Част от настилката на улицата (cardo).

№42. КОЙЧОВО КАЛЕ ПРИ ГР. ПАНАГЮРИЩЕ

Валери Григоров, Георги Абдулов, Любка Тодорова

През 2010 г. започнахме системно проучване на северната най-издигната част от укреплението. Проучи се площ от около 320 м^2.

В квадрати 7/8, 7/11, 7/10 и 7/9 се разкри най-рано изграденият сектор от крепостната стена. Отсечката следва оста изток – запад и има дължина 23 м. Източната ѝ половина е силно разрушена, от нея са запазени отделни сектори, главно от външното лице, докато вътрешното лице е силно разрушено и обезличено. Ранната стена е изцяло запазена в субструкция единствено в западния край (квадрат 7/9). Тя е с дебелина 2 м. Тук личи добре технологичната последователност на изграждане на стената. Първоначално са иззидани с по-добре оформени камъни два пояса, които рамкират двете лица на стената. След това в пространството между тях е наливан емплектон, съставен от по-грубо оформени ломени камъни, обилно смесени с бял хоросан. Западният край на стената достига до чупката на по-късно изградената крепостна стена, която стъпва върху нейния градеж. Няма данни ранната отсечка на крепостната стена да е функционирала. Изглежда, че този участък от стената не е отговарял в достатъчна степен на тактическите нужди и това е наложило неговото демонтиране още по времето на изграждане на укреплението. Новото трасе на северната крепостна линия е изместено с около 3 м напред. Промяната в плана вероятно е предизвикана от намерението да се оформи чупка в близост до

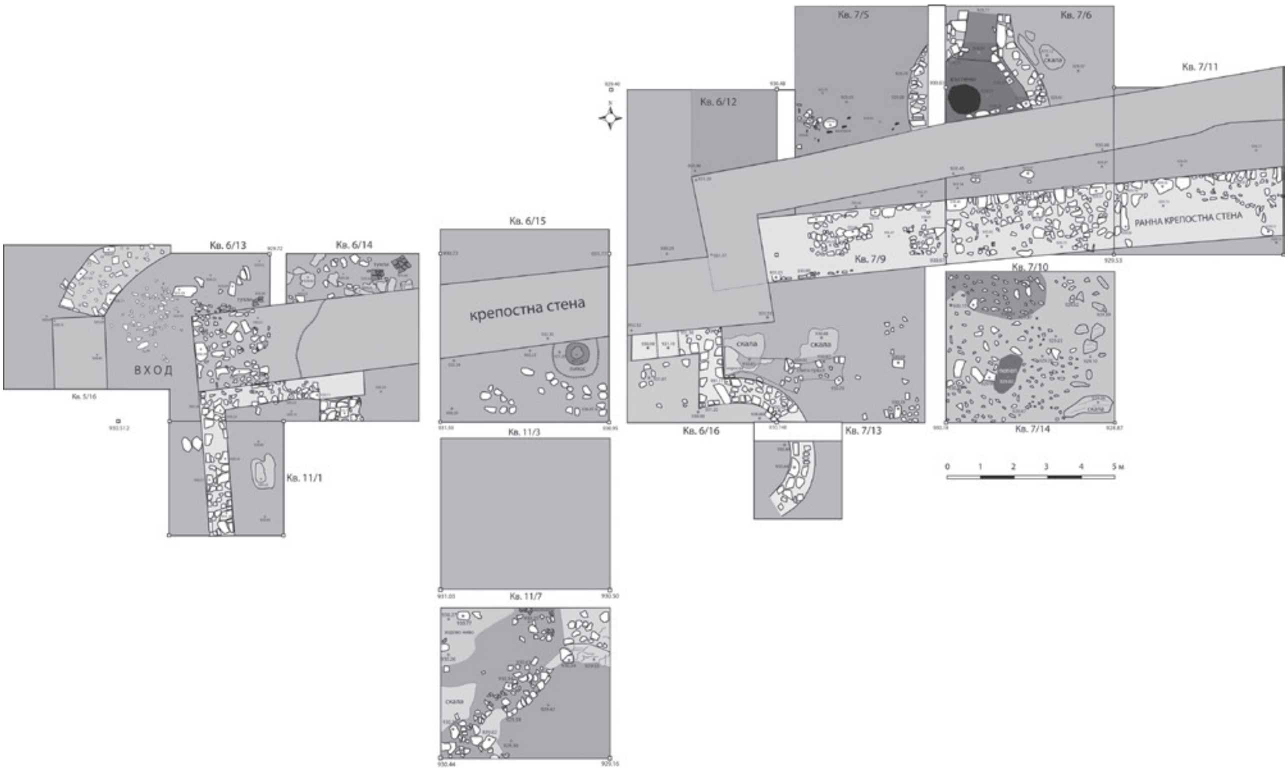
Кв. 7/5
Кв. 7/6
скала
Кв. 7/11
Кв. 6/12
РАННА КРЕПОСТНА СТЕНА
Кв. 7/9
Кв. 7/10
Кв. 6/15
Кв. 6/13
Кв. 6/14
крепостна стена
ВХОД
Кв. 5/16
скала
скала
Кв. 6/16
Кв. 7/13
Кв. 7/14
Кв. 11/1
Кв. 11/3
Кв. 11/7
скала
0 1 2 3 4 5 м

Обр. 1. Койчово кале, северен сектор на укреплението.

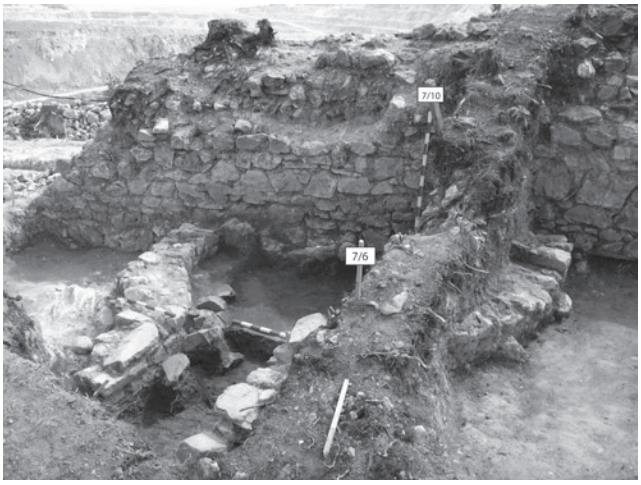

Обр. 2. Пещ за строителна керамика.

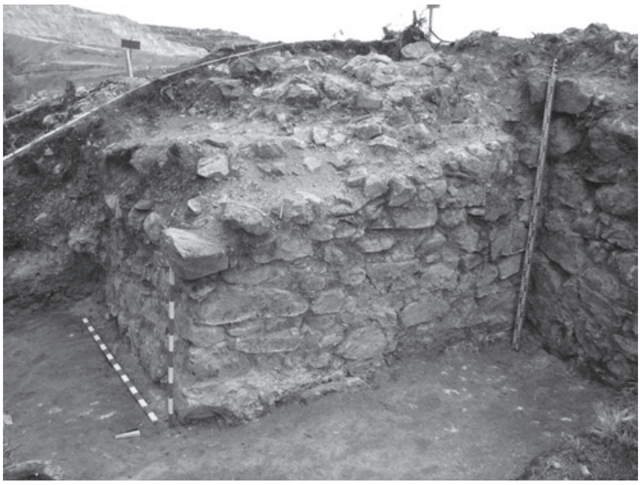

Обр. 3. Чупка-кула на северната крепостна стена.

входа на укреплението, която да изпълнява функциите на малка плътна кула и да служи за защитата на входното пространство.

В квадрат 7/6, непосредствено пред външното лице на крепостната стена, се разкри пещ. Тя е с полукръгла куполовидна форма с максимален външен диаметър 4 м. Дебелината на стените е 0,60 м. Камерата е с размери 2,80 x 1,75 м, а височината е била около 1,20 м. От север е оформен вход на пещта – широк 0,80 м и дълбок – 1,30 м. В камерата има следи от нисък цокъл, който вероятно е поддържал скара. Откритите на дъното на пещта фрагменти от лошо изпечени тухли определят използването ѝ като пещ за строителна керамика.

В квадрат 7/5, западно от пещта, се установи наличието на дебел (около 50 см) пласт червена пръст, който е насипан върху стария хумус. Без съмнение пръстта е специално донесена и натрупана като суровина, свързана с изпичането на строителни материали в пещта.

В квадрат 6/12 линията на крепостната стена прави чупка, като оформя малка плътна кула с размери 2,50 х 1,50 м. Кулата е изградена в най-издигнатата точка на терена и е обърната с фронт на запад към входа на крепостта.

Непосредствено зад чупката, след премахването на пласта от деструкции, са установени няколко горели петна, разположени непосредствено до крепостната стена. На около 1 м от стената се разчисти каменна настилка, състояща се от дребни ломени камъни, споени с червена пръст. След вдигането на настилката се проучи североизточната част от сграда, с оформена от изток апсида. Северната стена е долепена до вътрешното лице на крепостната стена. Външният диаметър на апсидата е около 4,20 м, а северното рамо е дълго 1,50 м. Градежът е запазен във височина от 20 до 50 см. Използвани са ломени и дялани камъни, споени с ронлив хоросан. Проучването на сградата не е довършено, но от разкритите досега части може да се предполага, че това вероятно е църква. Долепянето на сградата до крепостната стена определя нейното построяване след изграждането на укреплението. Във вътрешния североизточен ъгъл на сградата се установи дебела (около 30 – 40 см) пясъчна подложка, която вероятно е нивелирала подовата настилка вътре в сградата.

В квадрат 6/15, непосредствено до вътрешното лице на крепостната стена, се откри заровен в земята питос. Най-горната му част е на кота 931,20 м, т.е. устието на питоса е стърчало с около 9 см над старото ходово ниво (кота 931,11 м). Устието на питоса е счупено, но в дълбочина, цялото тяло на съда е запазено. При изчерпване съдържанието на съда се откри цял скелет на малко (2 – 2,5 месечно) прасенце[1]. Изглежда, че животното е било специално поставено за временно съхранение в питоса преди да бъде консумирано. Под ходовото ниво следва културен пласт с дебелина около 21 см. Западно и южно от питоса се откри голямо количество фрагменти от битова керамика, един фрагмент от прозоречно стъкло и животински кости от млади животни (свине, овце, кози, едно теле), които са използвани за храна.

В квадрат 6/15 при проучване на външното лице на крепостната стена ясно се установи изравнителната линия между градежа на субструкцията и суперструкцията. Основите на стената са изградени с малки и средно големи ломени камъни, подравняването е извършено с малки плочести камъни, а над тях градежът се състои от средно големи и големи като размер ломени и дялани камъни, подреждани в относително правилни редове.

В съседния квадрат 6/14 до вътрешното лице на крепостната стена се разкри северозападния ъгъл на сграда. Северната ѝ стена е долепена до крепостната стена, а западната е успоредна на прохода на входа. Зидовете са изградени с ломени и дялани камъни, споени с ронлив хоросан, с дебелина 0,60 – 0,70 м. Сградата е планирана и изградена непосредствено след построяване на укреплението, като нейната западна стена оформя проходен коридор при входа на крепостта. Във вътрешността ѝ културният пласт е с дебелина около 10 см (коти 930,95 – 930,85 м). В него се откриват животински кости, отделни фрагменти от битова керамика, един железен инструмент.

Входът на крепостта се намира в северозападния ъгъл на укреплението. Проходът е широк 2,70 м. Стръмно спускащия се на северозапад терен пред входа е укрепен посредством широк (около 1,40 м) цокъл, запасен във височина до 10 см, който е предпазвал пътя свличане. Непосредствено пред източната рамка на входа се разчистиха фрагменти от тухлена настилка. Те вероятно са оформяли тясна пътека, която е вървяла пред крепостната стена.

Детайлното проучване на северната част на хълма показа, че тук е най-важният сектор на укреплението. В двата края на северната крепостна стена са изградени входове. В северозападния ъгъл е разположен централният вход на крепостта, а втори малък вход (тип потерна) е оформен в срещуположния североизточен ъгъл на укреплението. В източния сектор стената е с дебелина 1,40 – 1,50 м. В отсечката от чупката до входа дебелината на крепостната стена е 2,20 – 2,60 м. Това е указание, че в този сектор стената вероятно е значително по-висока. Установиха се също някои технологични детайли, които дават информация за последователността на строителство на крепостната стена. Първо е изградена източната отсечка (от потерната до Г-образната чупка). След това е изградена западната отсечка (от входа до чупката). Връзката между двата сегмента от стената е осъществена на фуга.

По време на разкопките са намерени малко предмети, но за съжаление нито един с висока датираща стойност, който да позволи да се определи по-тясна датировка на обекта. В най-горния повърхностен пласт се откри една глинена лула. Сред предметите от културния пласт са три волски подкови, връх на нож, желязна скоба вероятно от катинар, каменно точило и един железен инструмент. Зад чупката на крепостната стена, между нивото на стария терен и пласта с деструкции, е намерена една силно износена монета на император Клавдий, отсечена в Рим[1]. Малкото количеството на откритите находки и особено слабото присъствие на битова керамика (характерна за периода IV – VI в.) потвърждава извода, че укреплението е използвано за сравнително кратко време от малоброен гарнизон.

---

[1] Експертизата на костния материал е направена от Л. Нинов.

№43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩ. ПЪРВОМАЙ

И. Топалилов, К. Станев

Разкопките се провеждат в местността „Църквището“ или „Църквица“, землището на с. Драгойново, ЕКАТТЕ 23385, община Първомай. Те са продължение на тези от 2009 г., когато бяха направени два сондажа, с които се целеше основно да се изясни стратиграфията на обекта. Тази година отново се направиха сондажни проучвания – сондаж №1 и сондаж №2, които имаха за цел окончателното изясняване на стратиграфската последователност на късноантичните пластове.

Сондаж №1, ориентиран в посока север – юг (5/3,20 м) е продължението в северна посока на сондаж №2 от 2009 г., попадащ в рамките на квадрати З3 и И3, т. е. в рамките на средната овална сграда. Проучванията тук констатираха сравнително добре нивелирано ходово глинобитно ниво – CN 104, в което има набити на места малки камъчета и фрагменти от керамика.

В северната част на проучвания сектор това ниво липсва поради издигащата се тук скала. При проучването на пласта, разположен над това ниво се откриха единични фрагменти тънкостенна керамика, единични камъни и единични фрагменти от прозоречно стъкло. Непосредствено под това ниво се намира и скалния масив, който на места е заравнен, а на други е насипан с подравнителен пласт с фрагменти от късноантична керамика.

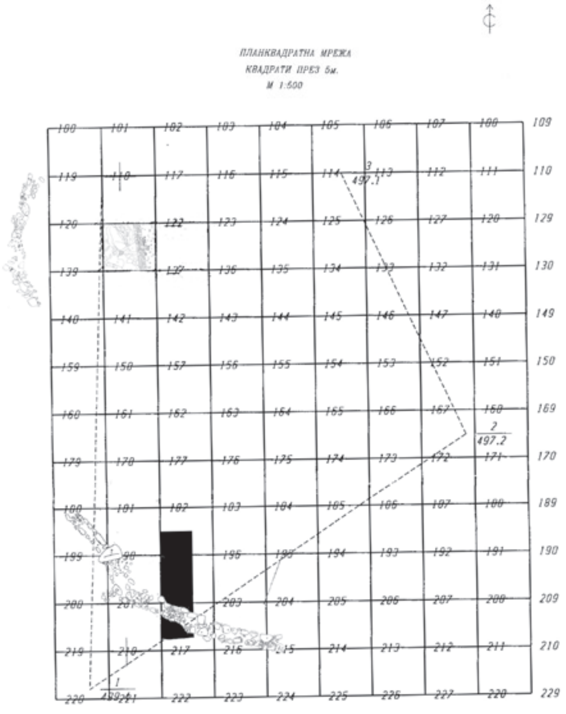

Обр. 1. Ситуационен план на разкритията.

Сондаж №2 е заложен в кв. В 3 (5/5 м) в рамките на северната каменна структура с овална форма. Мястото е подбрано и поради факта, че културният пласт тук беше с най-голяма дебелина от целия археологически обект.

При проучванията се попадна на градеж, ориентиран в посока север – юг с отклонение, изграден в opus emplectum. Лицата са направени от малки, средни и големи камъни, споени с бял хоросан или глина, като прави впечатление подобрата подредба на камъните на западното лице, където са използвани и добре обработените камъни с голям размер. Те са идентични с камъните, използвани в opus emplectum, с който са направени овалните структури. Пълнежът се състои от чакъл, малки ломени камъни, фрагменти тухли.

При разкопките, западно от стената се проучи пласта с деструкции от сградата, състоящ се от камъни, фрагменти тухли, пласт от бял хоросанов трошляк и се достигна до загладен скален масив, върху който се намираше слой от падналите керемиди.

---

[1] Идентификацията на монетата е направена от Д. Аладжова.

В източна посока от този градеж се достигна до подовото ниво на сградата, върху което на места бяха запазени фрагментирани тухли. Там, където те липсваха нивото е глинобитно с бели хоросанови петна. Изглежда, че констатираният градеж е всъщност западния зид на сграда. При проучванията тук не се откри материал с изключение на един фрагмент от мраморна оброчна плочка на Тракийския конник.

През февруари 2011 г. поради известие за пожар обектът беше посетен отново. При липсата на стърнищата и храсталаците се очерта изключително ясно плана на проучваната сграда, която е ориентирана в посока изток – запад с външни размери 18/8 м. Във вътрешността на сградата се регистрира голямо количество камъни, вероятно разсип на стените, голяма част от които ограбени – констатират се нарушения на пласта и ями, особено в източната част на сградата. Тук, в източна посока от източния зид пластът от деструкции образува апсидална извивка, което може би е указание на наличието на апсида, което класифицира проучваната сграда като късноантична църква. С тази апсида дължината на сградата достига до 23 м.

Археологическите проучвания показаха, че овалните структури, които са ориентирани в посока изток – запад и са с размери: северната – 46, 70/25 м и централната – 45, 70/26 м са по-ранни от евентуалната късноантична църква, тъй като част от каменния материал, използван при изграждането на тези овали е бил преизползван във въпросната вероятна църква.

Обр. 2. Сондаж №1 – глинобитно ходово ниво.

Обр. 3. Сондаж №2 – частично запазен тухлен под в сградата.

№44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ НА УЛ. „Д. ДЕБЕЛЯНОВ“ №9, УПИ XI – 564, КВ. 341, ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Парцелът на ул. „Д. Дебелянов“ №9 с площ 140 м^2 се намира в централната градска част на гр. Пловдив. Върху терена е предвидено изграждане на жилищна кооперация. При механизирани изкопни работи, извършвани под наблюдение на археолог от РАМ – Пловдив, на дълбочина около 3,50 м под съвременния терен, в северния край на изкопа се попадна на археологическа структура – градеж с посока изток-запад. В процеса на работа се констатира, че изявеният градеж е сектор от южната, Маркавrелиева крепостна стена на Филипопол. Тя е ситуирана по цялата ширина на парцела – 10,80 м и се развива в източния и южен шкарп. Субструкцията е с височина 1,55 м. Градежът е от ломени камъни, спомени с бял хоросан. Проследяват се два отстъпа, първият с ширина от 0,14 м до 0,20 м, отстои от

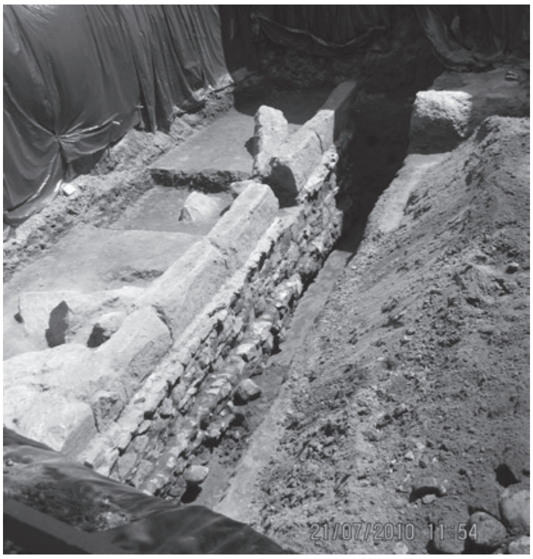

Обр. 1. Сектор от южната, Маркавре-лиева крепостна стена на Филипопол.

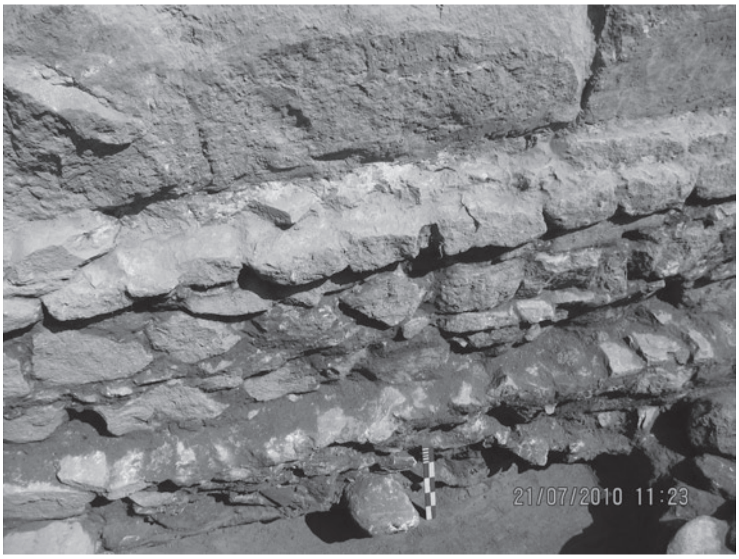

Обр. 2. Отстъпи в градежа на стената.

основата на стената на 0,75 м; вторият е на 0,80 м над него. Той е оформен от два реда камъни, които подравняват зидарията и бележат границата между суб – и суперструкцията. Върху него са положени квадрите. В суперструкция е запазен първият ред квадри от облицовката на външното ѝ лице. Общо запазената височина на крепостната стена е 2,10 м.

Проучването по трасето на куртината показва, че в субструкция за пълнеж между външното и вътрешното лице на крепостната стена е използвана само пръст. Емплектонът от ломени камъни, споени с хоросан, започва от горната повърхност на първия ред квадри. Запазен е на малки участъци. По същия начин е изпълнен градежът и на проучения през 2007 г. сектор от крепостната стена на ул. „Трапезица“. Вътрешното лице, граничещо със северния шкарп е изцяло разрушено.

Извън крепостната стена в проучвания парцел няма данни за други археологически структури.

№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „МУЗЕЯТ“, ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Археологическият обект „Музеят“, гр. Пловдив се намира под южните склонове на Трихълмието, в близост до форумния комплекс, до стадиона и театъра на античния Филипопол. Проучва се последователно от 2007 г. Общата му площ е 8 дка.

В резултат на археологическите проучвания, проведени през периода 2007 – 2009г., на площ от около 7 дка се разкриха сектори от четири антични улици – два декумана (с №1и 2 от север на юг), две карда (с №1 и 2 от запад на изток), с три строителни периода и прилежащите им шест инсули, застроени общо с тринадесет сгради, състоящи се от 86 помещения. По диагонал през терена с посока североизток – югозапад минава крепостна стена, датирана след средата на VI в.

В изчерпания културен пласт с дебелина 3,60 м се констатираха се VI строителни периода, разположени в хронологическите граници от IV в. пр.Хр. до XIV в. сл. Хр. По археологически път се доказа съществуването на урбанизирано пространство от елинистическата епоха и в тази част на града. Проучваните сгради в инсули 1, 3, 4, 5 и 6 имат частен характер, с обособени жилищна, представителна и стопанска част.

Археологическите разкопки през 2010 г. се проведоха от м. август до ноември. Проучването беше съсредоточено в югоизточната половина на терена, обхващаща сектори от инсули 4, 5 и 6, декуман 2 и кардо 2. Целта беше по възможност да се изчерпи културния пласт в 27 помещения, принадлежащи на сгради в трите инсули. В тях бяха констатирани последните два запазени строителни периода, обхващащи края на III – V в. Подпочвените води и валежите през м. октомври попречиха за достигане на стерилен пласт в някои от тях.

Най-ранният регистриран пласт до момента в тази част на обекта се отнася към елинистическата епоха. Зидовете са от дялани сиенитни блокове, без спойка помежду им, с ширина 0,50-0,60 м. В повечето случаи са надзидани от по-късни градежи, които повтарят планировката на помещенията, но има и самостоятелни. Фундирани са в стерилен пласт. Ходовото ниво е глинобитно.

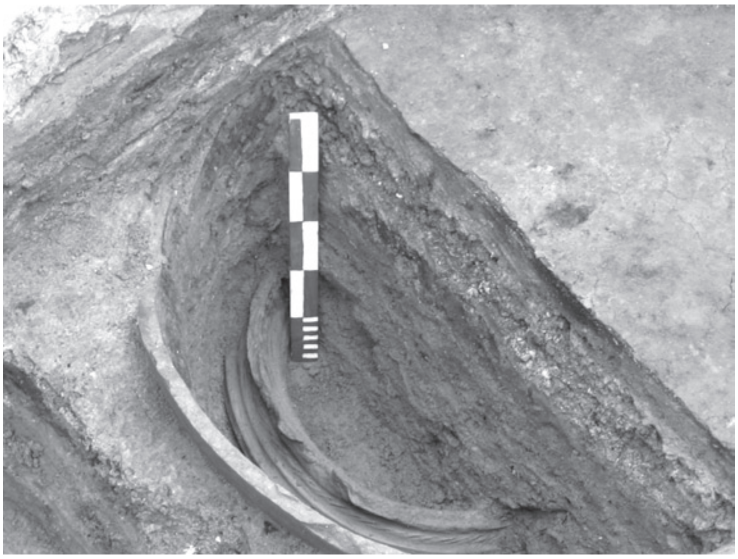

Обр. 1.

Следващият строителен период се отнася към края на II в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. Техниката на градеж е от речни камъни със спойка от калов разтвор, с глинени подови нива. В някои случаи приобщават и използват зидовете от по-ранния период. В по-голямата си част те са използвани за субструкция на следващия период, датиран от I в. до средата на III в. Находките, произхождащи от културните пластове, принадлежащи на първите два строителни периода са оскъдни.

В първия ред южни помещения от инсула 4, ситуирани на север от декуман 2, в пласта между втория и третия строителни периоди се попадна на поредица от огнища. Те са с различно оформление. При четири от тях са използвани питоси със замазка.

Три са с кръгла форма с настлано с тухли дъно и кирпичен перваз. Едно огнище е квадратно, като при него за перваз служат вертикално положени тухли. В един случай то има правоъгълна форма и е настлано също с тухли и има кирпичен перваз. Към момента находката може да се отнесе към късноелинистическата или ранноримската епохи.

Следващият трети строителен период, датиран от I до средата на III в. е регистриран на целия изследван терен. Той се характеризира с масивни градежи от ломени и дялани каменни блокчета, споени с бял хоросан. Ширината им е 0,60-0,65 м. Прилежащите му ходови нива са предимно глинобитни с дебелина, варираща от 0,08 до 0,12 м. Само в помещения 3 и 4 от инсула 5 се попадна на фрагментарно запазени тухлени подове. Връзката между зидовете в помещенията е конструктивна.

Между III-я и IV-и строителни периоди се наблюдава масово опожаряване по целия терен, вследствие на което върху запазените градежи и деструкциите от III-я период е изграден IV-я в края на III – първата половина на V в. Планировката на някои от помещенията се запазва, а на други се променя, като се стесняват по обем с допълнителни зидове, долепени на фуга към градежите от третия строителен период.

№46. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ НА УЛ. „Н. ГЕРОВ“, ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

На 01.09.2010 г. при изкопни работи за прокарване на електрически и телефонни кабели по трасето на ул. „Н. Геров“, гр. Пловдив на дълбочина 0,70 м под съвременния терен се попадна на капак от детски каменен саркофаг, видимо не на място – разнесен. Това наложи изкопните работи да продължат под наблюдение на археолог от РАМ – Пловдив. Изкопът е с посока север-юг, ширина 1,20 м и дълбочина 1 м под уличната настилка. На 30.09.2010 г. се изяви фрагмент от хоросаново ниво с неправилна форма и приблизителни размери изток – запад 0,90 м и север – юг 0,50 м. Върху блокаж с дебелина 0,10 м е положена замазка от хоросан с тухлен прах.

Принадлежността и датировката на структурата не могат да бъдат конкретизирани, поради ограничеността на изкопа и нарушената стратиграфия.

№47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ НА УЛ. „ГЛАДСТОН“ № 43 – 45“, ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

На 19.05.2010 г. при изкопни работи по трасето на ул. „Гладстон“, гр. Пловдив за полагане на подулична водопроводна система се попадна на археологическа структура – античен градеж, с посока изток – запад.

Археологическите разкопки се проведоха от 08.06 до 11.06.2010 г. включително. Теренът е с площ около 40 м^2 и е разположен в седловината между южния склон на Бунарджика и северния на Марково тепе. На изток от него е регистриран западният некропол на античния Филипопол.

Зидът с посока изток – запад се проследи в продължение на 11 м. В източна посока той е разрушен, а в западна преминава под южния тротоар на ул. „Гладстон“. Широк е 0,70 м. В дълбочина се разкри само северното му лице, тъй като на юг от него е тротоар. Установиха се два строителни периода.

През първия градежът в субструкция е от ломени камъни без спойка, суха зидария, а в субструкция – със спойка от бял хоросан. Между тях има малък отстъп с варираща ширина 0,05 – 0,08 м. Строителната техника на следващия строителен период е от ломени камъни, споени с хоросан, примесен с тухлен прах. Той надзижда първия строителен период, като използва предходния за субструкция. Границата между супер – и субструкцията им се бележи от отстъп ширина 0,09 м. Двата банкета отстоят един от друг на разстояние 0,20 м. На втория строителен период принадлежат фрагментарно

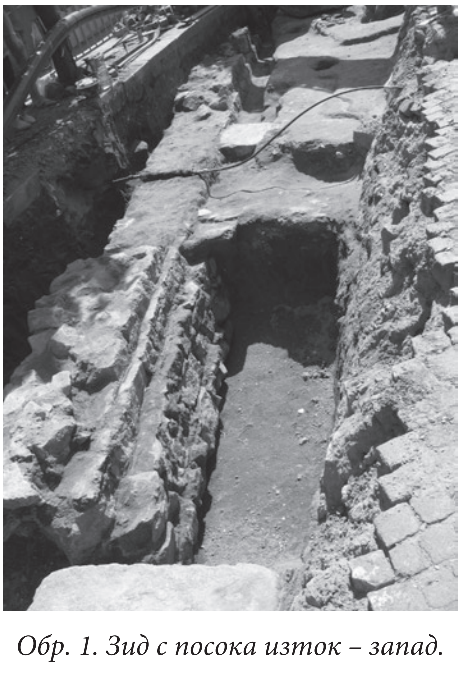

Обр. 1. Зид с посока изток – запад.

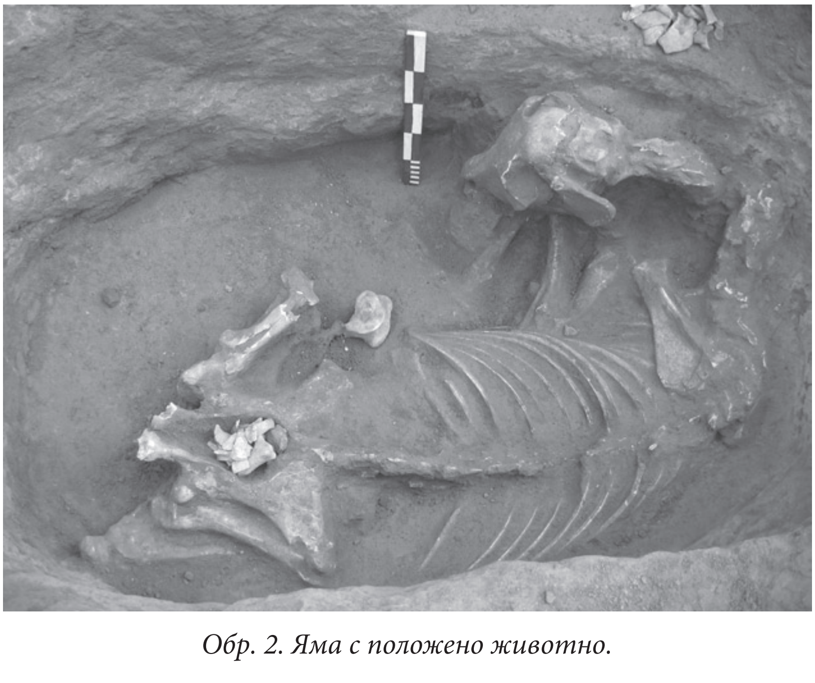

Обр. 2. Яма с положено животно.

запазени ходови нива, развиващи се в северна посока. Те са от хоросанова замазка, положена върху дребен мраморен трошляк при първото и върху трамбована глина при второто ниво. На разстояние 1,10 м от зида в северна посока се попадна на добре оформена кръгла дупка, вкопана в подовите нива, с диаметър 0,30 м и дълбочина 0,15 м. Нейното предназначение не може да бъде уточнено, но е възможно да е легло за носещ елемент.

Датировката на градежа се определя предимно на база строителната техника, тъй като имаме данни за нарушена стратиграфия извън секторите с регистрираните ходови нива. Откритите дребни артефакти не могат да бъдат датировъчен материал. Първият строителен период отнасяме към III в., а вторият – към III – V в.

В северния край на изкопа се разкри елипсовидна яма с размери изток – запад 1,70 м; север – юг 0,90 м, с дълбочина 0,50 м, вкопана в пода на помещението. Отвътре стените ѝ са грижливо измазани с фина, светлобежова мазилка, съставена от пясък и вар. В ямата е положено животно, най-вероятно кон. Той е ориентиран в посока запад-изток, положен настрана, в свито състояние, като горните и долни крайници са доближени един към друг. Шийните прешлени и черепът са подвити и обърнати навътре към скелета. Под долните крайници се попадна на две свързани помежду си с ос железни халки, с които те са прибрани един към друг. Животинското погребение е извършено в период, когато сградата не функционира по предназначението си.

№48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ“ №21 В ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Обектът се намира в УПИ XII-577, кв. 140-нов по плана на „Бяла зона“ – гр. Пловдив, на ул. „Леонардо да Винчи“ 21. Ситуиран е вътре в укрепения през римската и късноантична епохи град, непосредствено до вътрешното лице на Маркаврелиевата крепостна стена, ограждала града в низината. Изкопните работи в имота за извършени във връзка с предстоящо строителство на жилищна сграда с магазини.

Най-ранният културен пласт, проучен в терена принадлежи на некропол от елинистическата епоха. Разкрит е гроб на млад индивид с трупополагане, ориентиран североизток-югозапад. Скелетът е положен в плитка гробна яма. Върху черепа се откри долна част от хранилище, работено на ръка с украса от релефни ленти и езичести дръжки.

През късноелинистическата епоха в терена са изградени жилищни сгради от речен камък на кал в субструкция и кирпич в суперструкция. Подовите нива са глинобитни. Останките датират от I в. пр. Хр. – средата на I в. сл. Хр.

През римската епоха тук са изградени сгради със жилищни и стопански функции. Градежите частично надстрояват по-ранните тракийски зидове. Проучен е керамичен комплекс от пещи, някои запазени частично, за производство на битова керамика, теракоти, лампи. Разкрити са ями с фрагментирана и бракувана керамика и движими паметници, доказващи производствения процес. Необходимата вода за керамичното производство е доставяна от два кладенеца. Градежите са от ломен камък, споен с бял хоросан.

Комплексът е функционирал до края на II – началото III в., като са документирани няколко строителни фази, свързани с преустройства в плана на сградата, повдигане на подови нива и промяна на строителната техника. В началото на III в. сградата е с обособени жилищна и стопанска част. В едно от жилищните помещения е разкрито култово съоръжение, изградено от тухли, с прилежащо глинобитно подово ниво и нападали фрагменти от полихромна стенопис. В централната част на сградата се проучи помещение с настилка от гнайсови плочи. Долепено до източния зид на помещението е изградено зърнохранилище с правоъгълна форма, дъно от тухли и стени, обмазани с хоросан. Непосредствено до зърнохранилището е документирано съоръжение, изградено от секторни блокчета от

Обр. 1. Общ изглед на разкритията.

Обр. 2. Пещ за битова керамика – разрез.

сив вулканичен камък и метална ос в центъра (Делоска мелница). В средата на помещението е разкрит кладенец, изграден от тухли, споени с хоросан с тухлен прах, който надстроява по-ранен, изграден от ломени камъни.

В южната част на терена от тази епоха е проучен канал от тухли, споени с бял хоросан и с тухлено покритие. Перпендикулярно на канала и синхронен с него е разкрит глинен водопровод, който преминава под канала и чието трасе очевидно е съобразено с крепостната стена, която се проектира в непосредствена близост, но извън строителните граници на имота.

В североизточния край на парцела е проучен малък сектор от помещение, изградено от ломен камък и фрагментирана антична строителна керамика на кал, което бележи горната хронологическа граница на обитаване в терена – V-VI в.

№49. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН СТАДИОН НА ФИЛИПОПОЛ“ – ПЛ. ДЖУМАЯ, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова, Милена Райчева

Комплексът е ситуиран в източните склонове на Сахат тепе. Проучен е през 1973-74 г. на пл. „Джумая“ и през 1977 г. по ул. „Лейди Странгфорд“ от Л. Ботушарова. Разкритията принадлежат на архитектурен ансамбъл, в който се включва северната, дъговидна част (свендона) на стадиона на Филипопол, сектор от крепостната стена на античния град от II в., система от водопроводни канали и устои на акведукта, снабдявал града с чиста питейна вода от Родопите.

Сондажните проучвания се извършиха през периода 22 март – 10 юни 2010 год., във връзка с проект „Античен стадион на Филипопол в Пловдив: опазване, реабилитация и градско обновяване“ (BG 0041).

Извършените сондажни археологически проучвания от двете страни на крепостната стена документират предримски културен пласт, който бележи най – ранното обитаване в терена – I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. Разкрити са сектори от жилищни сгради с градеж от речен камък на кал в субструкция и кирпич в суперструкция. Подовите нива са от трамбована глина. В пласта са открити отухлени мазилки със следи от колове. Разкритите археологически структури бележат античното ниво и имат принос за изясняване топографията на тракийското селище, предшествало римският град.

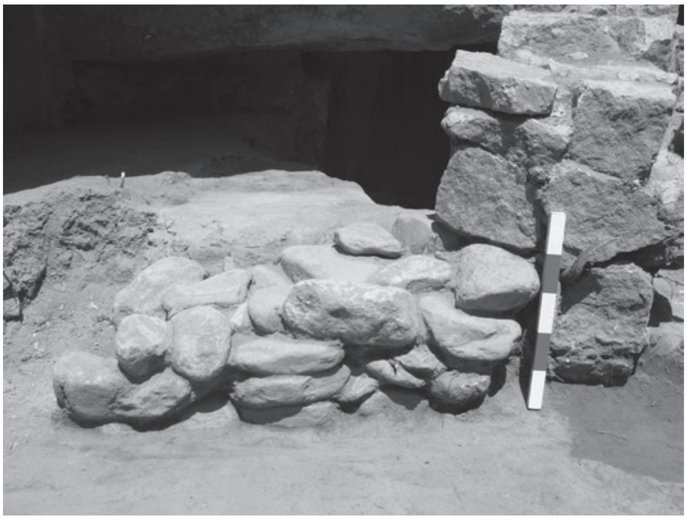

Обр. 1. Предримски градежи – речен камък на кал.

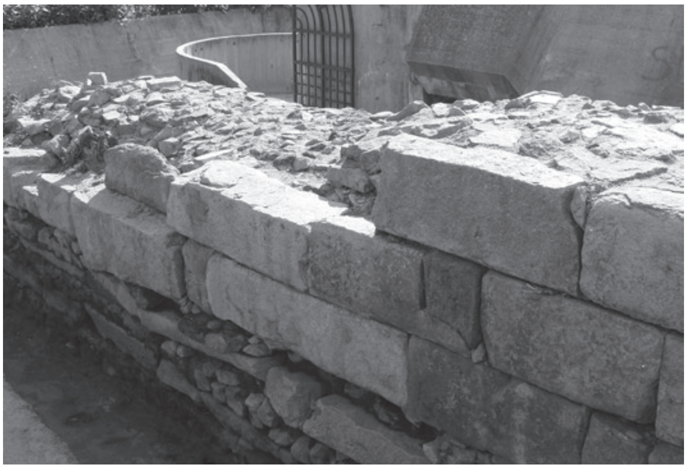

Обр. 2. Сондаж пред външното лице на Маркаврелиевата крепостна стена.

Заложен е сондаж пред външното лице на Маркаврелиевата крепостната стена, която в тази част се спуска по западния склон на Трихълмието и огражда ниската част на античния град. Субструкцията е фундирана в стерилен пласт и е трасирана стъпаловидно, следвайки конфигурацията на терена. Градежът е от дълги сиенитни необработени блокове и дребни ломени камъни, споени обилно с бял хоросан. Суперструкцията е квадров градеж от сиенитни квадри с различна големина, припасвани стъпаловидно по наклона над субструкцията, поставени по дължина и свързани с железни скоби. При някои от квадрите се наблюдава рустициране. Няма изявена берма, която да бележи разграничение между суб – и суперструкцията. В градежа на стената се документират няколко преустройства.

Заложен е сондаж в трасето на античната улица, която е продължение в източна посока на засводения проход под кавеата на свендона. В най-източната част на проучения терен трасетата на улицата и крепостната стена се допират. Установи се, че субструкцията на бордюрните блокове на улицата е в контакт с вътрешното лице на крепостната стена посредством масивен обработен блок от пясъчник, включен в градежа на Маркаврелиевата крепостна стена. В тази точка крепостната стена е фундирана много по-дълбоко, в сравнение с проучения в западна посока сектор. Прави впечатление наличието на квадров градеж в суперструкцията при вътрешното лице на крепостната стена, която в останалата част е градеж от малки обработени блокчета, споени с хоросан. Изброените особености дават основание да се предполага наличие на фортификационно съоръжение в непосредствена близост на изток – под Джумая джамия.

Настилката на засводения проход под кавеата е от големи плочести камъни с неправилна форма, а между тях – от дребна фракция ломени камъни. В средата плочестите камъни служат за покритие на отточен канал.

В настилката на улицата, но само в сектора под свода, изграден от пясъчникови квадри се документира по-ранно ниво, изградено от дребна фракция ломен камък с обилна спойка от бял хоросан, а първият ред квадри от пясъчник са положени върху заравнения скален масив.

В две контролни точки се изследва устройството на канала в средата на улицата. Страниците на канала са изградени от ломени камъни, споени с хоросан с тухлен прах, а дъното е от гнайсови плочи. Установи се силен наклон от юг на север, т. е. каналът е отводнявал пистата на стадиона. Настилката на

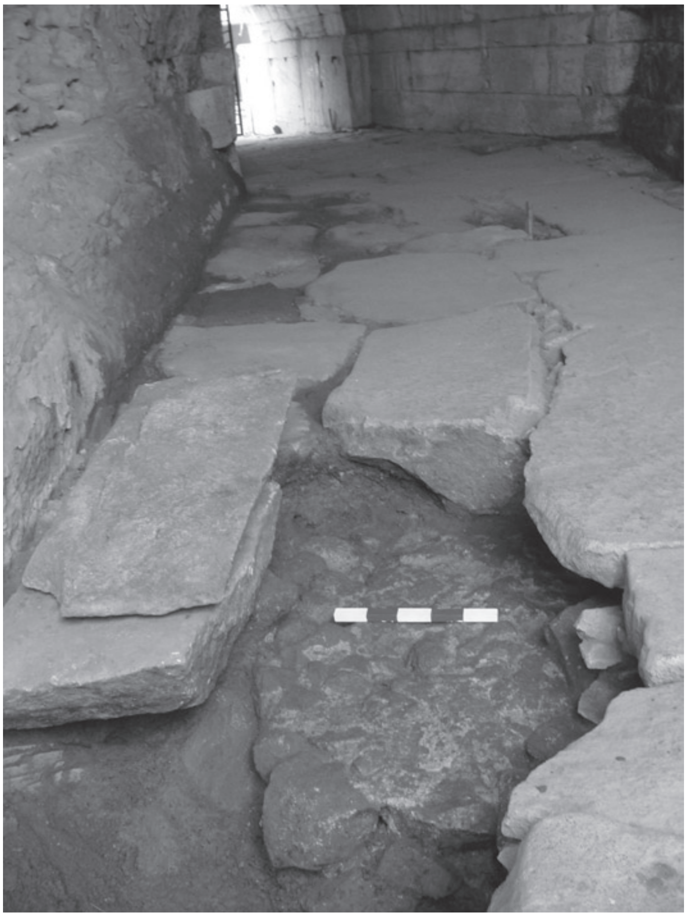

Обр. 3. Сондаж в настилката на засводения проход под кавеата, по-ранна фаза.

улицата е с обратен наклон.

В заложения сондаж западно от засводения проход от мраморни блокове е разкрит сектор от субструкцията на кавеата, която е оформена от масивен блокаж от ломени камъни, споени с бял хоросан, терасирани стъпаловидно в горния край, върху които са поставени мраморните седалки.

Почистиха се водопроводните канали и пилони на акведукта, проучени през 1973-74 г., изследвано е тяхното устройство и стратиграфска позиция в комплекса. В трасето на пистата е разкрита частично една от квадратните тухлени шахти, проучени през 70-те години на XX в. и праговите блокове на засводения проход под кавеата.

Литература

Ботушарова, Танкова 1982: Л. Ботушарова и В. Танкова. Материали за археологическата карта на Пловдив. – Известия на музеите в Южна България, 1982, 8, 45 – 58.

Tsontchev 1947: D. Tsontchev. Contribution a l’histoire du stade antique de Philippopolis. S., 1947.

№50. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КАБЛЕШКОВОТО УЧИЛИЩЕ“, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

Обектът е разположен върху северната част на билото на Джамбаз тепе, при подхода към Небет тепе. Според данни от проучвания предходните години тази част на Трихълмието е обитавана през елинистическата епоха, късната античност, средновековието (X – XIII в.) и съвремието (XIX-XX в.). През ранновизантийската епоха непосредствено под билото, в горната част на източния му склон е изградена крепостна стена като част от новата фортификационна система на Трихълмието (Мартинова-Кютова 2009). Обектът „Каблешковото училище“ е разположен във вътрешността на укреплението. Проучваната площ съвпада напълно с площта на училището – 320 м^2. В източната половина теренът е равен, а в западната – със силна денивелация от мястото, където започва стръмния западен склон на тепето. Най-високата кота е в североизточния сектор. Там има и разкритие на материковата скала. Тук тя се е издигала до около 1 м над повърхността, но преди началото на проучването е изсечена за целите на предстоящия строеж.

Проучванията през 2010 г. се осъществиха от 26 ноември до 9 декември[1]. За този период разкопки бяха проведени единствено в границите на три квадрата (общо 25 кв.м), като основната скала беше достигната единствено в малка част до южния профил. Разкриват се стените от основите и избите на Каблешковото училище, подови настилки, варници и останки от строителните дейности по изграждането му. Културният пласт от периоди, предхождащи времето на училището, е проучен единствено в най-южната част. Тук материкът е изсечен така, че е оформена негативна структура с ромбовидна форма и ширина около 1 м. Над нея лежи пласт с максимална дебелина 0,35 м от сивочерна ронлива пръст, с ниска плътност. Археологическите материали от него са фрагменти от работени на ръка съдове и фрагмент от малка каменна зооморфна фигура. В горната му част се откриват и единични фрагменти средновековна керамика. Непосредствено на север от тази структура проучванията достигнаха до пласт с кафяво-черен цвят, който вероятно датира от средновековието, тъй като по-късни керамични фрагменти не се откриха в него. В нивото, маркиращо горната му граница бяха регистрирани три дупки за поставяне на дървени колове с диаметър между 0,18 и 0,35 м и дълбочина от нивото на разграничаването им 0,15 м.

---

[1] В екипа участваха Росица Миткова – зам. ръководител, София Христева и Георги Кьорленски. Консултант за средновековните материали е д-р Камен Станев. Финансирането е осигурено от инвеститора „Пълдин туринвест“ АД – Пловдив.

На дъното на една от дупките са поставени фрагмент от строителна керамика и плосък камък. Те са вероятно от паянтова сграда, която е вкопана в средновековния пласт, с предполагаема дата през османския или по-късен период, предхождащ изграждането на училището.

Археологическите материали от цялата проучвана площ са предимно фрагменти битова керамика. Разположението на обекта – върху билото на тепето не предполага преотлагане на материали тук. Това дава основание да предположим, че тази част от Трихълмието е обитавана през Възраждането, османския период, средновековието (XI-XIII в.), късната античност, римската епоха, елинистическия период, ранната желязна и/или късната бронзова епоха. Каменната фигура, открита в изсечената в материка структура, вероятно датира от предримските периоди.

Археологическото проучване на обекта не е приключено и ще бъде продължено през 2011г.

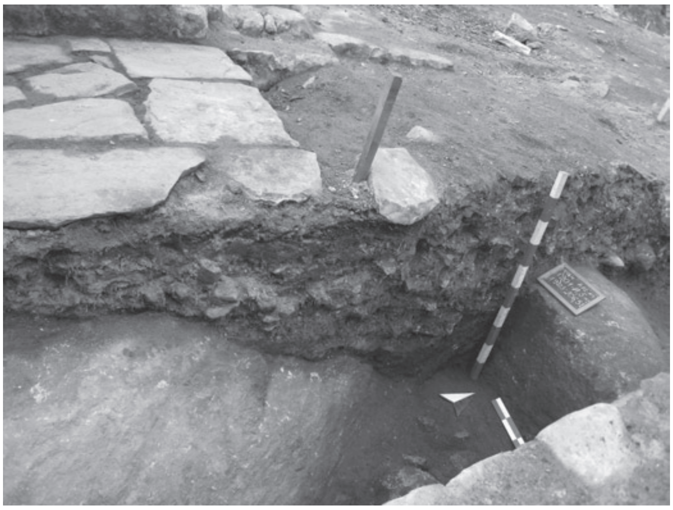

Обр. 1. Изсичане на скалата под избите на училището в южната част на обекта (кв. D4).

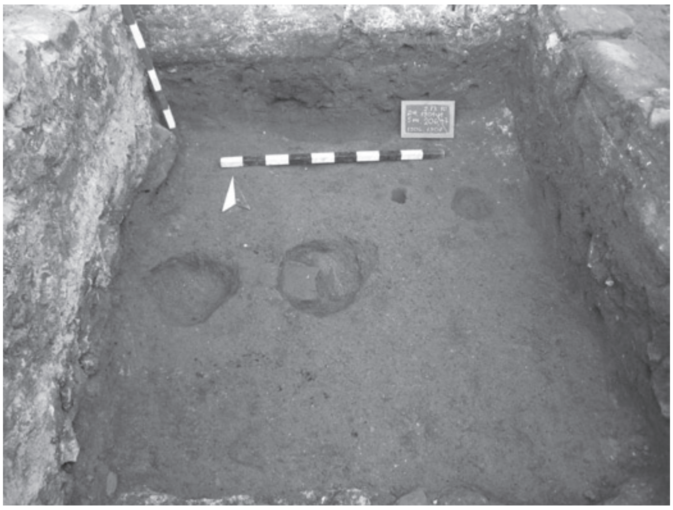

Обр. 2. Фрагмент от каменна фигурка (сн. Г. Кьорленски, рис. Е. Божинова).

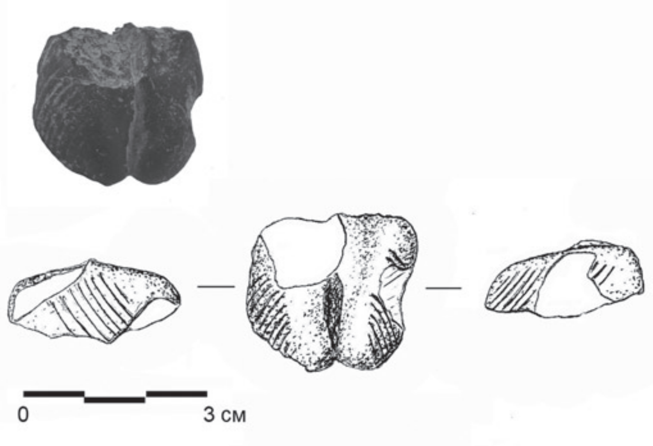

Обр. 3. Дупки от колове в средновековен пласт.

Литература

Мартинова-Кютова 2010: М. Мартинова-Кютова. Спасителни археологически разкопки на улица „Княз Церетелев“ 17, УПИ XVII-797, кв. 395, ЦГЧ на гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 391 – 393.

№51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „МИТРОПОЛИТ ПАНАРЕТ“ №27, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

Обектът е разположен в югоизточното подножие на Трихълмието, на около 100 м югозападно от източната порта на Филипопол. През централната част на терена преминава антична улица, чието изграждане датира през IV в. Тя разделя обекта на две почти равни части. Цялата западна половина и части от източната са проучени през 2009 г. от екип с ръководител д-р Иво Топалилов (Топалилов, Станев 2010). Преди началото на проучванията през 2010 г. инвеститора е отнел със земекопна машина горния пласт до дълбочина 1,30 м от съвременния терен и е унищожил част от запазените структури, разкрити през предходната година. Така нашите проучвания започнаха от нивото на късноантичните пластове в източната част и от нивото на римските пластове в западната. Разкопките се проведоха върху площ от 175 кв. м[1]. Максималната достигната дълбочина е 7 м от повърхността. Стерилният пласт не бе достигнат. Последователно бяха проучвани пластове от късната античност, римската епоха, ранния елинистически период и неидентифициран праисторически период. Разкрити бяха и няколко вкопани в античните пластове средновековни структури.

Към периода на средновековието се отнасят шест ями с диаметър между 0,40 и 1,40 м. В югоизточния ъгъл на обекта бяха проучени западните периферии на две жилища. Те са вкопани до дълбочина около 0,30-0,40 м, дължината (ширината?) на всяко от тях е по-голяма от 1,70 м. В северната част на едното се регистрира пещ с перваз/основа от необработени камъни. Двете жилища са разположени на разстояние 0,40 м едно от друго и вероятно имат обща стена. На разстояние 3 м североизточно от тях бе проучена друга вкопана структура с правоъгълна форма (1,74 x 2 м), ориентирана североизток – югозапад. Стените ѝ са глинобитни с ширина 0,20 м. В южната част на източната стена е вградено цяло гърне, поставено изправено. Западната част на съоръжението е унищожена от друга вкопана средновековна структура – яма, запълнена изцяло с керемиди. Пред югозападната стена на съоръжението в малка яма е поставено върху дъното си малко гърне, което е укрепено с почти всички фрагменти на друг по-голям съд. Всички материали от средновековието датират през втората половина на XII – началото на XIII в.

Ненарушен пласт от късната античност е разкрит в югозападния сектор на обекта. Тук е изградена масивна каменна сграда, разположена перпендикулярно на улицата. Стените ѝ са направени от ломени камъни на калова спойка. Разграничават се повече от два строителни периода. Сградата е с размери по-големи от 7 x 10 м. Две, разположени перпендикулярно една на друга, стени оформят четири помещения, във всички от които се разкриват питоси или негативни следи от извадени в последствие питоси. В североизточното помещение са открити *in situ* четири питоса, три от които вкопани и един – поставен върху глинобитния под в ъгъла на помещението. Под последния питос е запазена по-ранна стена. Питосите са покрити с каменни и един глинен капак, но при разкопаването се оказаха напълно празни.

---

[1] В екипа на проучването участваха Камен Станев, Велина Жекунова, Барбора Вайсова, Методи Димитров, Петра Тушлова и Станислав Николов. Монетите са определени от Евгени Паунов. Късноантичните материали са обработени от Драго Гърбов. Архитектурното заснемане е направено от арх. Галя Кръстева. В обработката на документацията участваха още Десислава Костадинова, София Христева и Георги Кьорленски.

В това помещение е намерен и мраморен мортарий с чукалка. В северозападното помещение сред деструкциите от стените и покрива на сградата се разкри разпръсната колективна монетна находка от около 200 бронзови монети – главно на Константин Велики. Проученият строителен период датира от началото до третата четвърт на IV в. Сред керамиката се открива и един фабрично деформиран съд, който сигнализира за съществуването в непосредствена близост на грънчарска работилница. Малкото фрагменти от периода на V-VI в. посочват, че площта е обитавана и през този период, но нивото вероятно е унищожено от работата с багер или по-късните строителни дейности тук. До една от стените се откри бронзова екзагия от VI в.

Най-значими са останките от римския период, които оформят културен пласт с дебелина до 2,40 м. Разкриха се множество каменни стени от сгради, разположени верижно до улицата. Разграничиха се три основни строителни периода (обр. 1), ранния от които (I строителен период) се характеризира с градеж от камък с калова спойка, а по-късните II и III период – със спойка от бял хоросан. Към най-късния – трети строителен период се отнася най-масивната и най-добре запазена стена, разположена перпендикулярно на улицата, с която обаче не се свързва подово ниво и вероятно поради краткия период на обитаване. Възможно е да е използвана в ранните етапи на късната античност.

Вторият период е най-дълъг и към него се отнася най-голямата част от запазените градежи, които имат много следи от преправки и надграждания. В него се разграничават два подпериода, разделени от дебел (до 0,30 м) подравнителен пласт от негорели кирпичени деструкции. Над него – период IIб се характеризира с масивни деструкции, разкрити в три от проучваните квадрати. Деструкции от керемиди се откриват над глинобитното подово ниво, върху което се откриват много глинени съдове и малки предмети. Върху тях в едно от помещенията (кв. Д6) е паднала негоряла кирпичена стена. Нивото датира от 251 г. Период IIа се отнася към периода от началото на II до началото на III в. и се характеризира с многобройни глинобитни нива и малко петна от разрушения с керемиди.

Най-ранният строителен период (Iа) е проучен в северната част на обекта, където се разкри кирпичена стена с каменна основа, от

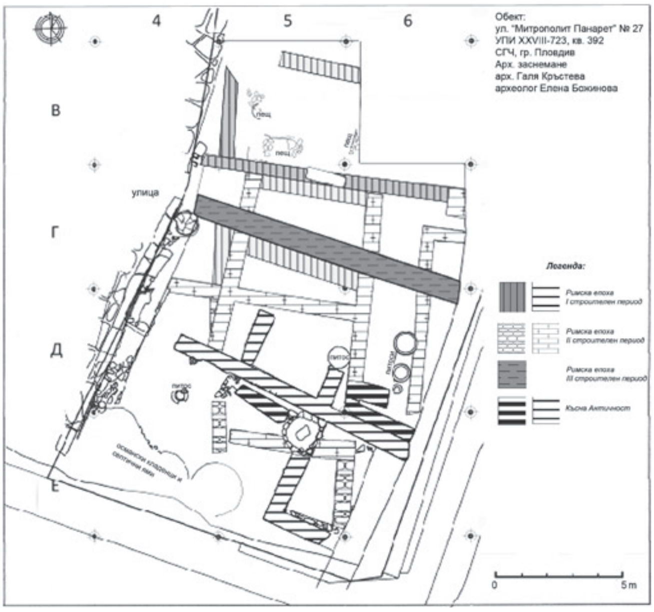
4
5
6
В
Г
Д
Е
улица
пещ
пещ
пещ
питос
питос
питоси
османски кладенци и септични ями
Обект:
ул. "Митрополит Панарет" № 27
УПИ XXVIII-723, кв. 392
СГЧ, гр. Пловдив
Арх. заснемане
арх. Галя Кръстева
археолог Елена Божинова
Легенда:
Римска епоха I строителен период
Римска епоха II строителен период
Римска епоха III строителен период
Късна Античност
0
5 m

Обр. 1. План на обекта (източна част).

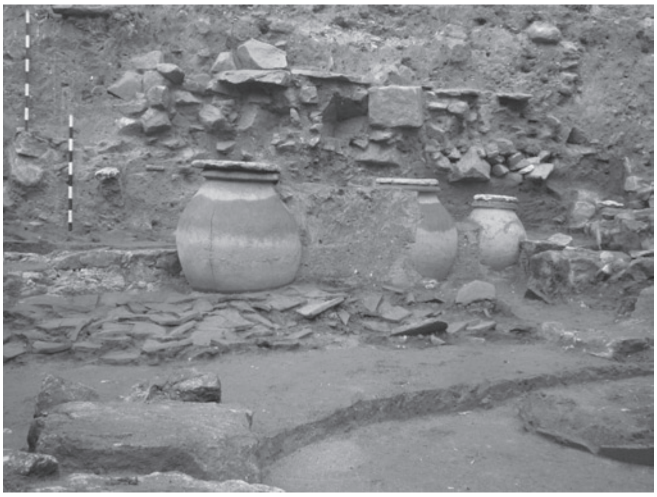

Обр. 2. Ниво с деструкции керемиди – 251 г., зад него – късноантични питоси, в профила – деструкции от съвременна сграда (19-20 в.).

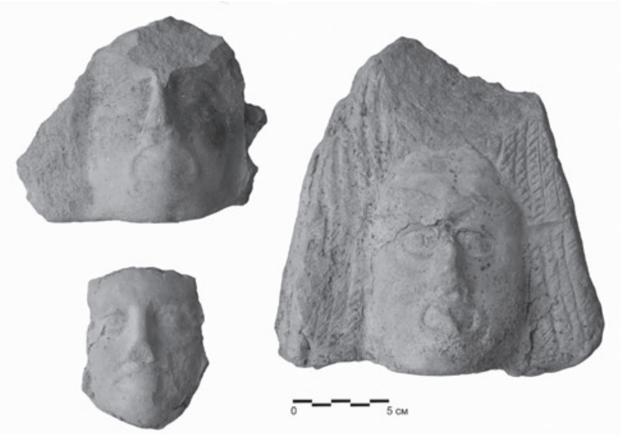

Обр. 3. Фрагменти от антефикси от пластове от римската епоха – I строителен период (сн. Г. Кьорленски).

която са запазени *in situ* 3 реда тухли. Най-северното помещение е функционирало като работилница за производство на двуделни фибули и дъговидно извит лък. Разграничават се най-малко три строителни хоризонта, при които западната стена е измествана на изток (обр. 1 – кв. В4). Разкрити са над три глинобитни подови нива, върху най-ранното от които е запазена пещ с кръгъл план, а върху най-късното – две с правоъгълен. За изграждането на подовете и первазите им са използвани фрагменти строителна керамика. В югоизточната част на помещението яма в подовото ниво е използвана за депониране на отпадъците. Тук се откриха над 150 фрагмента от поти и над 1500 фрагмента от глинени калъпи за еднократна употреба. I строителен период датира в границите на I в., по-вероятно – през втората му половина. С този период се свързват и три глинени антефикса с изобразени актьорски маски върху тях.

В пластовете от римската епоха се откриха още глинени лампи, теракоти, бронзови монети, малки бронзови предмети (апликации, инструменти), мраморни архитектурни детайли, фрагменти от стъклени съдове, мъниста, много фрагменти от масивни глинени тежести с асиметричен разрез, тежести и пулове, оформени от керамични фрагменти и други.

Под най-ранния строителен период се разкриха още няколко глинобитни подови нива от римския период, които принадлежат на сгради с вероятно паянтова архитектура. Под тях следва хиатус от сив глинест пласт с дебелина 0,30 м. Под него в много ограничени площи се проучи пласт с дебелина 1 м от ранния елинистически период. Единствените разкрити структури от този пласт са няколко ями, едната от които с дълбочина 2,30 м и глинобитни структури – вероятно подови нива. Материалите са преимуществено битова и строителна керамика, пулове, оформени от керамични фрагменти, фрагменти от питоси, монети на Филип II и Александър III Македонски. Открита е и дръжка от транспортна амфора с печат, който датира от 30-те – 20-те години на IV в. пр. Хр[1].

На дълбочина около 0,30 м под пласта от елинистическата епоха се разкри част от глинобитно съоръжение. Материалите от него са единствено малки фрагменти от глинени съдове, работени на ръка. В пластовете под него продължиха да се откриват единични керамични фрагменти, сред които един с украса от графит. Тези материали показват съществуването на по-голяма дълбочина на културен пласт вероятно от каменно-медната епоха, който обаче не може да бъде достигнат поради невъзможност за провеждането на проучвания на такава дълбочина.

Проучването на обекта не е приключило и ще продължи през 2011 г.

Литература

Топалилов, Станев 2010: И. Топалилов и К. Станев. Спасителни археологически проучвания на обект „УПИ XXIX – 722, ул. Душо Хаджидеков №2 и УПИ XXVIII – 723, ул. Митрополит Панарет №27“ от кв. 392 по плана на СГЧ – гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2009 г., 386 – 388.

№52. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ)

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

През 2010 г. продължиха археологическите разкопки на късноримския термален комплекс в Диоклецианополис. Разкопките се проведоха от 01.06 до 31.08.2010 г. Целта на проучването беше да се довърши цялостното разчистване до подово ниво на помещение №2. Работата беше съсредоточена в западната част на помещението (кв. XXXI, уч. 24 и 25 от планквадратната мрежа на Диоклециано-

---

[1] Датата на печата е определена от д-р Чавдар Цочев.

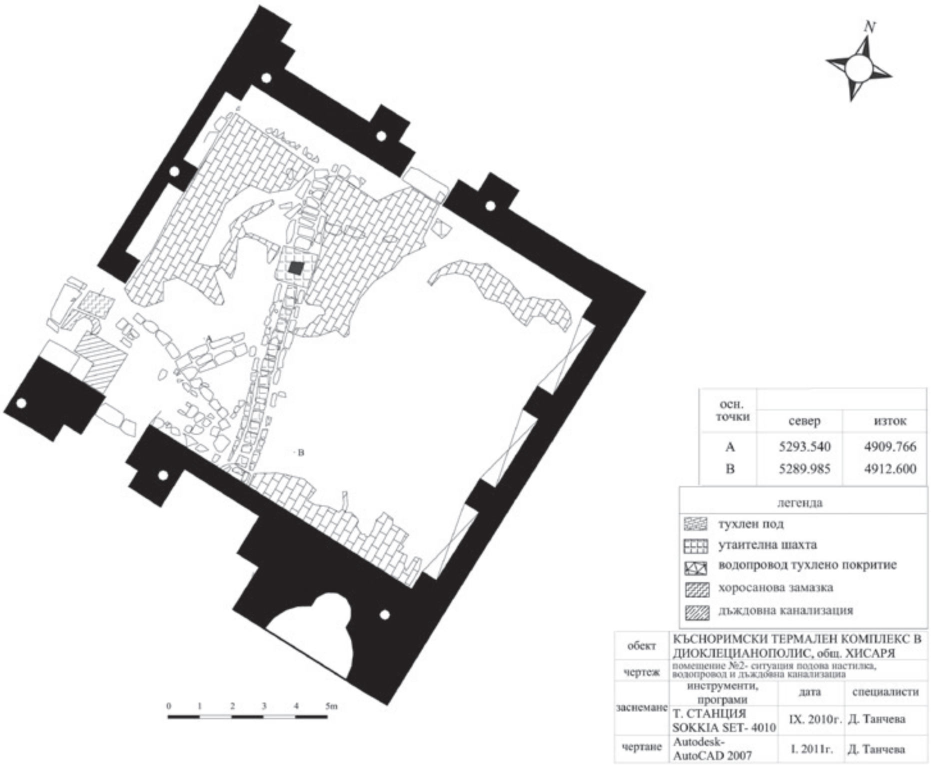
N
A
B
0 1 2 3 4 5m
осн. точки
север
изток
A 5293.540 4909.766
B 5289.985 4912.600
легенда
тухлен под
утаителна шахта
водопровод тухлено покритие
хоросанова замазка
дъждовна канализация
обект
КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС, общ. ХИСАРЯ
чертеж
помещение №2- ситуация подова настилка, водопровод и дъждовна канализация
заснемане
инструменти, програми
дата
специалисти
Т. СТАНЦИЯ SOKKIA SET- 4010
IX. 2010г.
Д. Танчева
чертане
Autodesk-AutoCAD 2007
I. 2011г.
Д. Танчева

Обр. 1. План на помещение №2 (tepidarium).

полис). На това място беше останало за допроучване от миналия сезон пространство от около 50 кв. м. Културният пласт е с дебелина 0,80 м. Това е последният културен пласт, който се състои от пръст, камъни, голямо количество тухли от сводовата покривна конструкция и фрагменти от късноантична керамика. Най-отгоре е очертан пласт, състоящ се от светлокафява пръст. Под него пръстта е почти със същия цвят, но е глинеста. В най-долния културен пласт, който достига до подовото ниво преобладават фрагментите от строителната и битовата керамика, хоросан и камъни.

В северозападната и западната част на помещението суперструкцията на зидовете е запазена на височина до 3,5 м. Достигнато беше подовото ниво на помещението. От пода *in situ* бяха запазени голямо количество парчета тухли. След разчистването на пода се разкри изцяло и трасето на водопровода за минералната вода, с която са били пълнени басейните в съседното помещение №1. Водопроводът в пространството от северната ревизионна шахта до северния зид на помещението е покрит с обработени каменни плочи. От двете страни неговото трасе е ограничено също от добре оформени плочести камъни. Покритието на водопровода е изпълнено по два начина. Южно от ревизионната шахта той е покрит с масивни тухли, а на север от нея – с камъни. Вътрешното сечение на водопровода е правоъгълно с размери: шир. 0,10 м и вис. 0,15 м.

Изцяло беше разчистен и входа между помещенията №2 и №3. Суперструкцията на зида при входа е запазена на височина до 3 м. Прагът е оформен от един масивен мраморен блок, който в средната си част е износен вследствие на интензивното преминаване между помещенията. Страниците на входа са иззидани от тухли.

Цялостно беше разчистен и входа между помещенията №1, което определихме със значение на caldarium и помещение №2 (Маджаров, Танчева 2009, 381; Madjarov 2009, 64). Друг вход беше разкрит и на западния зид на помещение №2. Той е осъществявал връзката между помещенията №2 и №04. Прагът му е оформен по същия начин, както при другите входове на разкритите помещения – от един масивен мраморен блок. При разчистването на входа от страната на помещение №04 бяха намерени *in situ* хоризонтално разположени дървени колове. Очевидно те са поставени на това място допълнително, но какво е тяхното предназначение ще стане ясно след разчистването на съседното помещение №04.

Особено важно в изследванията през 2010 г. беше установяването на част от системата за отвеждане на дъждовните води от покривната конструкция. При разчистване на пространството пред входа

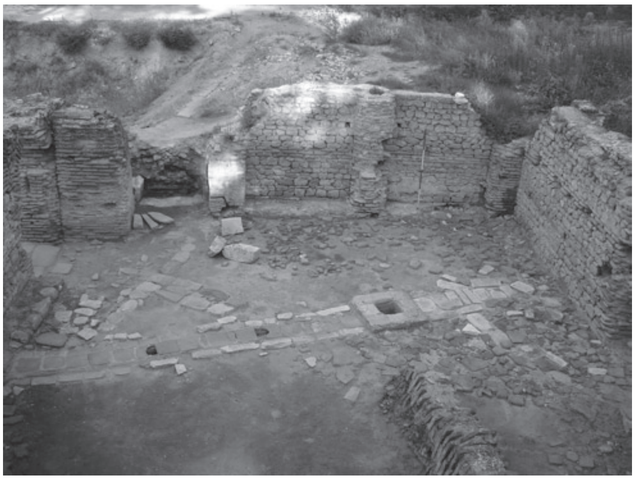

Обр. 2. Общ изглед на помещение №2 (tepidarium).

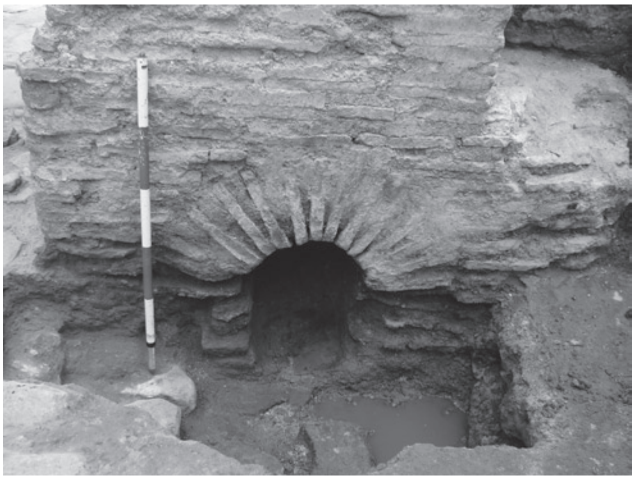

Обр. 3. Канал за отвеждане на дъждовните води от помещение №2 (tepidarium).

към помещение №04 беше разкрит тухлен свод, който е направен в южния стълб при входа на помещение №2. Този свод представлява горната част на канал за отвеждане на дъждовните води. Каналът е разположен под подовото ниво на помещението. Широчината му е 0,40 м, а височината до зенита на свода – 0,50 м.

При направеният сондаж в съседното помещение №1 на срещуположната страна на тухления стълб, в който е изграден канала, се установи, че същият този канал продължава успоредно на западния зид на помещението и е покрит с тухли. Преминавайки непосредствено до зида той е събирал дъждовните води от помещение №1. Водосточните тръби са взидани в тухлени стълбове, които същевременно са служили и за подсилване на зида поради товара на масивната сводова покривна конструкция. Взидани глинени тръби бяха открити и в един от стълбовете на помещение №2. Установяването на местата на взиданите в тухлените стълбове глинени тръби за дъждовна вода дава възможност и за реконструкция на покривната конструкция на термите. На места по вътрешното лице на западния зид на помещение №2 беше открита стенна мазилка.

Що се отнася до предназначението на новоразкритото помещение №2 от термалния комплекс на Диоклецианополис на този етап със сигурност може да се каже, че то е било сухо помещение и в него не са били извършвани каквито и да са водни процедури. Твърде вероятно е в това помещение да са провеждани сухи лечебни масажи и тялото да е било подготвяно за водните процедури в съседния caldarium. На този етап може да се допусне, че помещение №2 е било със значение на tepidarium (Цончев 1937, 136-137).

През 2011 г. археологическите разкопки на термалния комплекс на Диоклецианополис ще бъдат съсредоточени към разкриването на помещението, разположено западно от проучените вече caldarium и tepidarium.

Литература

Цончев 1937: Д. Цончев. Хисарските бани. Географски, исторически и археологически очерк. София, 1937.

Маджаров, Танчева 2009: М. Маджаров, Д. Танчева. Диоклецианополис. Археологически разкопки на късноримски термален комплекс. АОР, София, 2009, 378 – 381.

Madjarov 2009: M. Madjarov. Late roman thermal complex in Diocletianopolis (preliminary word). – In: Зборник на трудови од мегународниот симпозиум на тема: „Вода, живот и задоволство", НУ Завод за защита на спомениците на културата и Музей, Струмица, 2009, 59 – 68.

№53. ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ПРИ С. ЧЕРНА ГОРА, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ[1]

Милена Тонкова, Ивайло Лозанов

Археологическият обект е разположен покрай трасето на римския Диагонален път в района на пътната станция *Cillae*. Непубликуваните данни от проучванията по време на строежа на ж.п. линията София–Бургас, както и събраната информацията от колеги и местни жители сочат, че станцията се е намирала край дн. ж. п. гара на с. Черна гора[2], докато проучваните от нас терени попадат на около 200 – 300 м на запад/северозапад от нея[3].

Предвид постъпилата разноречива информация, в търсенето на археологически структури бяха предприети два различни подхода. Върху терен 1 бе проведено предварително геофизично изследване на обширна площ от 30 дка[4].

Регистрирана бе една по-значителна аномалия, за проверката на която бе заложен сондаж с размери 20 х 1 м. Сондажът бе проучен до дълбочина 1,20 м. Не бяха установени следи от културен пласт. Регистрираната аномалия вероятно е причинена от изтляването на органични материали – останки от нанос по дъното на дере или сезонен порой, спускащ се по склона на изследвания терен.

Терен 2 (обр. 1), в м. Баба Йорданца дълги години е заеман от сметището на селото, поради което не бе възможно провеждането на геофизично изследване. С помощта на земекопна техника бе извършено разчистване на повърхността и бяха прокарани общо 6 траншеи (дълж. 50 м и шир. около 1 м) с посока север – юг по цялата ширина на парцела. В траншеи 5 и 6, разположени в най-западната част на изследвания терен бяха засечени останки от антични градежи, проучени и документирани както следва.

Сграда 1 се разполага в северната част на проучвания терен (обр. 1). Представлява постройка с издължена правоъгълна форма, чийто точни размери не бяха установени. Видимите останки затварят площ с дължина около 30 м и ширина 9 м, ориентирани в посока югоизток–северозапад. Градежът е запазен само в субструкция, като в по-голямата си част каменният материал е изваден още през античността. Камъните са необработени и са спојвани с разтвор от глина. На неравни интервали се забелязва редуването на подсилващи външни стълбове (*контрафорси*). В проучените площи в и около сграда 1 не са открити почти никакви материали. Единствената находка с датираща стойност е бронзова монета на *Констанций II* (337 – 361 г.), намерена върху външното ходово ниво на сградата.

Сграда 2 е разположена успоредно на 18 м южно от сграда 1. Тя се откроява с останките от рухнал покрив, запазен върху разчистения терен като огромно струпване от керемиди върху площ около 270 м². Керемидите очертават предимно вътрешното пространство на сградата, докато същинските ѝ размери са доловени по останките от стените, задаващи външните размери с дължина 42 м и ширина 9 м. Самите зидове са със средна дебелина около 1 м. На места са регистрирани усилвания чрез

---

[1] Проучването е част от проекта „Трако-римски династичен център в района на Чирпанските възвишения (V в. пр. Хр. – IV в.)", реализиран със средства от финансовия механизъм за Европейското икономическо пространство (информация на www.archeo-bratia-daskalovi.com). В екипа участваха Д. Димчева, З. Кръстева, Е. Петкова и Я. Колов, на които и тук изказваме своята благодарност.

[2] За локализацията на пътната станция свидетелстват основно многобройните архитектурни детайли и надписи, извадени при строежа на ж. п. гарата (Цончев 1942, 52 – 54; *IGBulg.* III/1, 248 sqq.).

[3] Според предварителната информация обектът е попадал в рамките на раннохристиянски некропол от IV – VI в. По сведения на бившия директор на ИМ – Стара Загора и тогавашен уредник в музея доц. д-р Христо Буюклиев, през месец декември 1959 г. при изкопни работи за напоителен канал на север от с. Черна гора, в м. Суватя на изток край черния път, водещ до извора Халкабунар е разкрита масивна каменна плоча с надпис на старогръцки език. Плочата била преупотребена за покритието на граден гроб от раннохристиянско време. Паметникът е отнесен в Чирпан и днес се съхранява в незавидно състояние под един навес в двора на къщата-музей „Никола Манев" (*IGBulg.* III/1, No 1517). По същото време е разкрита още една плоча с надпис, но поради масивните ѝ размери била оставена на място и зарита. Според местни информатори, сред които и сегашния кмет на с. Черна гора г-н Таньо Стоянов, изкопът за канал и разкритите в него гробове се намират на около 300 м западно от посочения от Хр. Буюклиев терен, в местността „Баба Йорданца".

[4] Проучването е извършено от инж. Никола Тонков (НАИМ – БАН).

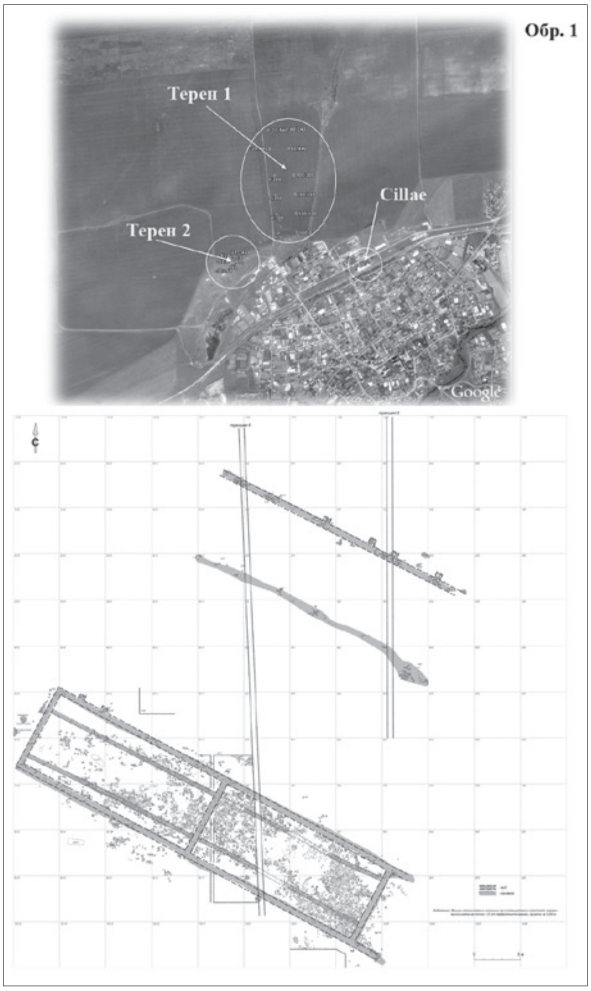

Обр. 1. Разположение на пътната станция Cillae и проучваните през 2010 г. обекти.

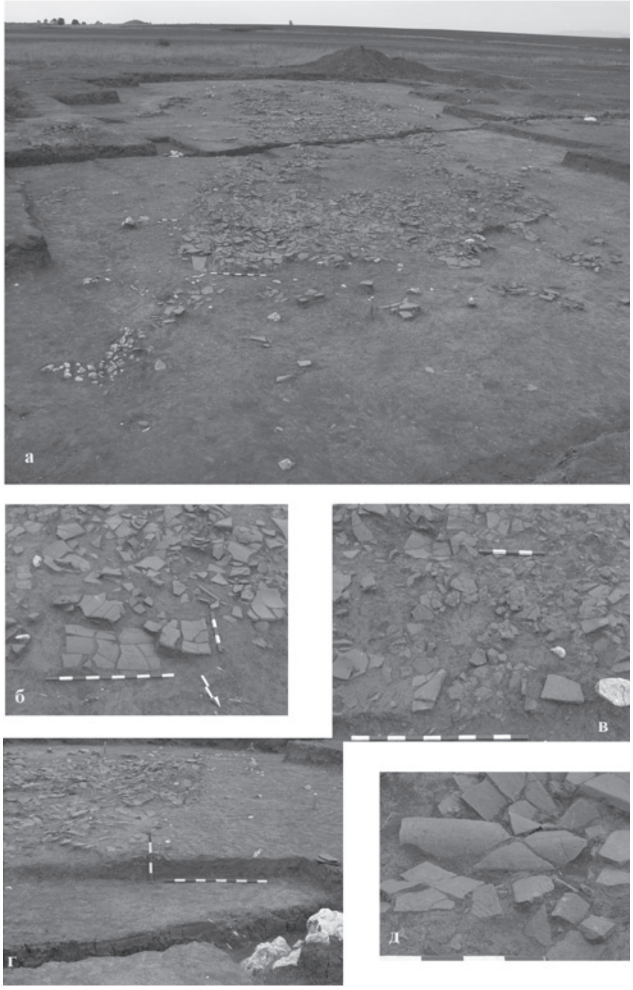

Обр. 2. Сграда 2: поглед от югоизток (а); запазени цели формати тегули (б) и имбрекси (д); следи от опаления глинен пълнеж на стените в суперструкция (в); траншеята от югозападния надлъжен зид (г).

контрафорси. Особеност в плана на сградата е разположеното от югоизток преддверие с дълбочина 2,50 м, където следва да се е намирал главният вход. Налице е вътрешно разпределение на сградата на няколко помещения. Каменният градеж обаче и тук е демонтиран още през античността, затова не са възможни същински наблюдения върху начините, по които отделните помещения са се свързвали помежду си. Не са запазени прагове и отвори за входове.

Сградата е най-малко двуделна, разделена на две почти еднакви помещения – източно с размери около 18,50 м, и западно – около 19 м. От срутените останки е видно, че във височина градежът е включвал каменен цокъл и над него по-лека конструкция от дърво и кирпич. На места във вътрешността са разкрити петна с овъглявания, които по всяка вероятност са останки от изтлялата дървена подпорна конструкция на покрива. Наблюденията върху различните формати керемиди показват преимуществено използването на тегули (0,65 х 0,40 х 0,03 м) и на ограничени места – имбрекси. Открити са фрагменти от керемиди със сива шуплеста структура, което вероятно е свидетелство за наличието на бракувана продукция. При разчистването е установено, че подовото ниво е от трамбована глина.

В източното и западното помещения са регистрирани нарушения в това ниво, изразени като ивици по-тъмна пръст с кафяво-черен цвят. Нарушенията са с шир. 0,50 м, и образуват две успоредни линии, отдалечени на почти равно разстояние (ок. 1 – 1,10 м) от надлъжните зидове на сграда 2. Дистанцията помежду им е съответно ок. 4 м. При разчистването им е установено, че на места по дъното има натрошени керемиди и дребни камъни. Така оформени тези вътрешни траншеи биха могли да са

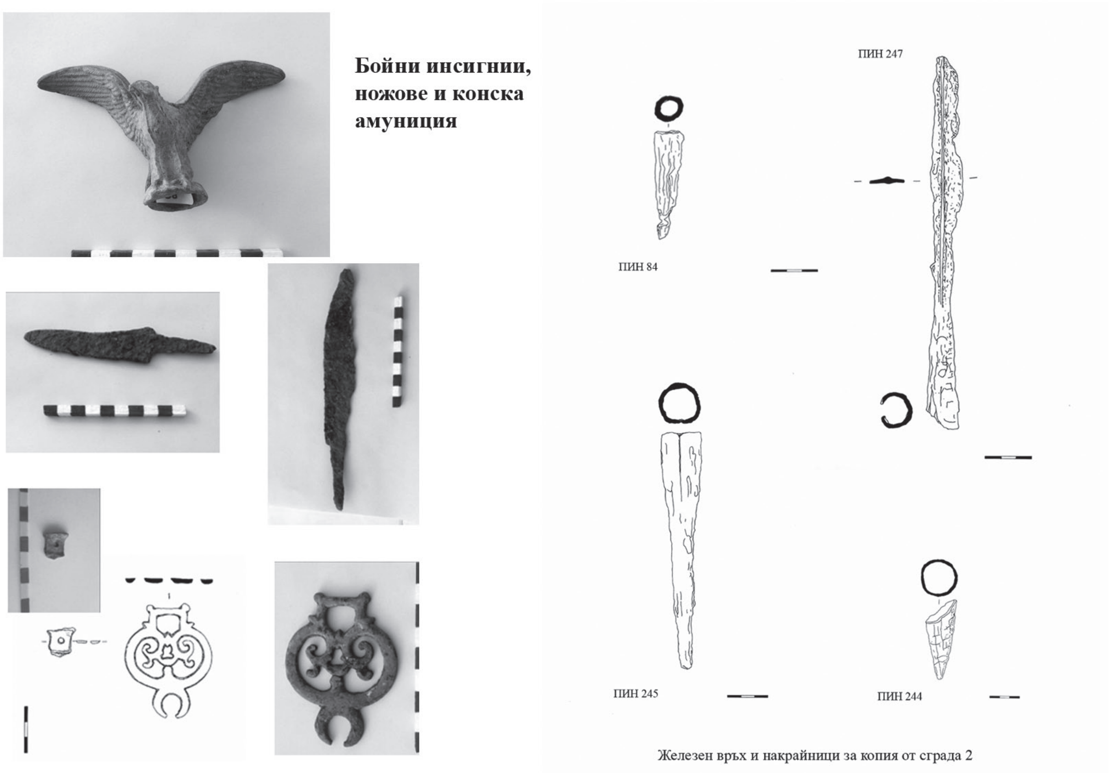

Бойни инсигнии, ножове и конска амуниция

Железен връх и накрайници за копия от сграда 2

Обр. 3. Бронзов орел (signum), елементи на въоръжението и конската амуниция, открити в сграда 2.

част от дървена *суспензура* или канали за оттичане на нечистотии от сградата.

В този си вид сграда 2 представлява пример за „затворен“ археологически комплекс със сравнително кратък период на съществуване. От нея произхождат над 250 бронзови монети, най-ранните от които са по един екземпляр на императорите *Аврелиан*, *Тацит* и *Проб* (общо между 270 – 281 г.). Основната маса се датира през периода на управление на император *Константин* I *Велики* (306 – 337 г.) и неговите синове, сред които преобладават монетите на *Констанций* II (337 – 361 г.). Най-късният екземпляр в комплекса е монета на *Валентиниан* I (364 – 375 г.). Прави впечатление липсата на монети на *Диоклетиан* и *Максимиан* (294 – 305 г.), докато добре представени са императорите от втората тетрархия – *Максимин* II и *Лициний* I (308 – 324 г.). Разпределението на монетните находки ни кара да мислим, че сградата е построена най-вероятно при управлението на *Константин* I и *Лициний* I (313 – 324 г.), но със сигурност през първата четвърт на IV в.

Интересен момент от проучването на сграда 2 е откриването на предмети, свидетелстващи за присъствието на военни лица.

На първо място трябва да споменем една рядка находка: бронзов орел (*signum*), какъвто – доколкото ни е известно – се открива за пръв път при археологически разкопки на територията на България. Също така бяха открити бронзова апликация към оглавника на конска амуниция, фрагменти от фибули, характерни за военното облекло от IV в., както и железни върхове и пети за копия.

Поднесените данни свидетелстват за несъмнената функционална и темпорална връзка между двете проучени сгради. Ограничените теренни наблюдения засега не дават яснота дали сградите са използвани самостоятелно или са част от по-голям стопански комплекс. Във всеки случай възникването им следва да е станало едновременно или с малка разлика във времето, ако се съди по находките в тях, както и по приликите в разположението и конструктивните им особености. Приемлива изглежда интерпретацията им като складови помещения за зърно и/или фураж. В тази връзка следва да припомним, че при управлението на *Диоклетиан* и *Константин* I *Велики* е извършена мащабна реорганизация на военното продоволствие, с учредяването на т.нар. *анона*. Тя включва построяването на множества складове (*horrea*) по главните пътища на Империята и оторизирането на лица с военна кариера (понякога бивши легионери), от щаба на провинциалния управител, контролиращи адекватното съхраняване на стоката и самото снабдяване. На този факт може да се дължи високият процент на елементи на бойното снаряжение и редки военни инсигнии на обекта. От друга страна можем да изтъкнем, че през императорската епоха на север от станцията Циле са налице данни за съществуването на императорски домен, където са отглеждани специални породи коне за римската армия (Велков 1964, 383; Геров 1980, 62). Не е изключено от началото на IV в. край станцията да е настанена конна част, с чието пребиваване да се свържат сградите (конюшни, обори?) и откритите в тях материали. В заключение трябва да се отбележи краткия период на използване на комплекса – от първата четвърт до 70-те години на IV в.

Като по-късни нарушения в и около сграда 2 бяха регистрирани останките от четири гроба – един на мъж на възраст около 25 – 30 г., останалите – на деца между 3 и 7 години[1]. Гробовете са без инвентар, отговарящи с известни отклонения на християнския обред. В мъжкия гроб са открити бронзови копчета, характерни за костюма от XVIII-XIX в. Гробовете вероятно се отнасят към некропола на селище от Възрожденския период, предхождащо днешното с. Черна гора.

Литература

Велков 1964: В. Велков. Агиографски данни за историята на Тракия от IV в. – ИИИ 14–15, 381 – 389.

Геров 1980: Б. Геров. *Земевладението в Римска Тракия и Мизия* (I–III в.). ГСУ-ФКНФ 72 (1977), кн. 2.

Цончев 1942: Д. Цончев. Римският път *Philippopolis-Carassura* и разклонението му при *Ranilum*. – ГНБМП (1940-41), 40 – 60.

IGBulg. = G. Mihailov. *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*. Vol. III/1 (1961), Serdicae.

№54. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РЕЗЕРВАТА „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ VI–3419, КВ. 65 Б (УЛ. „К. ИРЕЧЕК“ №38)

Георги Илиев

Разкопките на този обект продължават за втора поредна година. Теренът се намира в северната част на археологическия резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. Той е с приблизителна площ от около 250 м^2.

Проучването започна през 2009 г. от екип на РИМ – Стара Загора с научен ръководител Мария Камишева. Обектът е проучен почти изцяло. Като резултат е разкрита голяма антична постройка, в едно от помещенията на която е намерена многоцветна подова мозайка.

Разкопките през 2010 г. се провеждат от екип на РИМ – Стара Загора с научен ръководител Георги Илиев. Целта на екипа е пълно проучване и документиране на площта на рампата към обекта, която през 2009 г. е останала непроучена, както и пълно разкриване на подовата мозайка в северната част на обекта.

В проученото пространство вече са разграничени следните четири строителни периода:

I период – II-III в. Разкрити са части от сграда с правоъгълен план, изградена от ломени камъни от жълт травертин. Използването на такава порода камък е характерна за най-ранните градежи в Августа Траяна. Части от тази най-ранна постройка са открити в източната и западната периферия на обекта, но цялостната ѝ схема не може да бъде възстановена, поради факта, че в средата на III в.

---

[1] Анализът на антропологичния материал е дело на ас. Н. Атанасова-Тимева и Б. Гълъбова от Института по експериментална морфология, патология и антропология с музей при БАН.

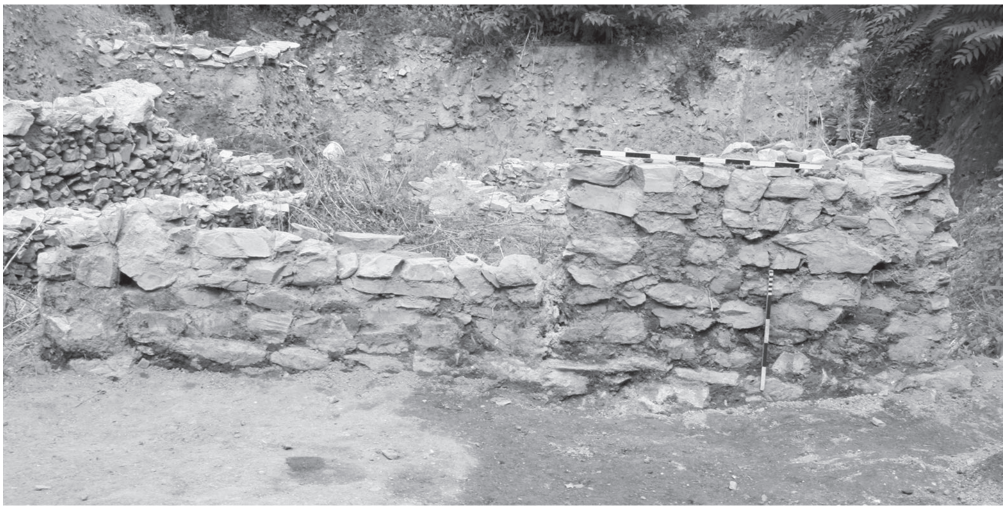

Обр. 1. Новооткрит зид от IV-ти строителен период (XVIII-XIX в.)

сградата е разрушена.

II период – IV – VI в. Периодът на късната античност е представен най-добре в проученото през 2009 г. пространство. Към средата на IV в. е построена голяма сграда, ориентирана североизток – югозапад, изградена от ломени камъни с хоросанова спойка. Сградата е дълга 23,05 м. В югоизточния ѝ ъгъл е изграден басейн, чиито стени са обмазани с хоросан, примесен със счукана тухла. В северната периферия на обекта се развива жилищната част на сградата от този период. Тя се състои от две помещения. В западното с дължина по оста изток – запад 10,10 м е разкрита полихромна подова мозайка. Тя е обрамчена с няколко периферни пояса – кръстове от черни и бели тесери на жълт фон, пояс оформен с полихромна вита линия (червено, розово, бяло, сиво, черно и жълто), а след това следва плетеница в черно, червено, сиво и жълто. Композицията в централната част на мозайката вероятно е организирана в правоъгълни или квадратни пана, от които частично е разкрито само най-източното. В него е вписан кръг, оформен с плетеници. В северна посока мозайката предстои да се доразкрие, но едва след като се укрепят стените на строителния изкоп, поради опасност от рухване. Сградата от II строителен период просъществува до началото на VII в. Впоследствие тя е възстановена, като са извършени сериозни промени – повдигнато е ходовото ниво, помещението с мозайката е елиминирано, а съседното е застлано с трамбована кафява пръст, върху която са наредени квадратни тухли. Там е открит пиластров капител, който според М. Камишева е използван за сядане. Басейнът в източната част на парцела вече не се използва като такъв.

III период – XII-XIII в. Архитектурни следи от този период не са засвидетелствани. Съществуването му се доказва само по керамичния материал, открит в няколко ями, разрушаващи по-ранни градежи в югоизточната част на терена.

IV период – XV – XIX в. През XVIII-XIX в. в южната част на парцела е построена сграда, от която е разкрит североизточния ъгъл (кота 230,50). Зидовете ѝ са от ломени камъни и фрагментирана строителна керамика, споени с кал. Северно от нея е оформен водопровод от глинени тръби (кота 230,49), който е разрушен на едно място от по-късна яма. Тръбите са подсилени с варова спойка и долепени до тях малки и средно големи ломени камъни. В западната част на имота също е разкрит зид и съоръжение, вероятно шахта за вода (кота 230,36). Направеното през 2009 г. наблюдение от М. Камишева, че всички зидове от IV-ти строителен период разрушават по-ранните структури се потвърди през 2010 г.

При проучването на рампата в югозападния ъгъл на обекта е открит само един зид с дължина 3,47 м, който се отнася към IV-ти строителен период (XVIII-XIX в.). Датировката на зида се основава върху стратиграфската позиция и керамичния материал в пласта, типичен за късния османски период. Зидът е изграден от различни по размер ломени камъни с калова спойка. Той стъпва върху по-ранен зид (от IV – VI в.) като частично го разрушава. Западно от него е разкрито подово ниво на помещение от XVIII-XIX в. (кота 230,10 м). След документирането на зида, последният е демонтиран, за да продължи проучването в дълбочина. Констатирано е, че лежащият по-долу зид от IV – VI в. е изваден, за да се преизползват строителните материали. Продължението на късноантичния зид в западна посока се открива само в негатив. Периодът на късната античност в очертанията на рампата е засвидетелстван единствено от малък брой керамични фрагменти от купи и чаши. Интересна находка е фрагмент от дъно на отворен червенолаков съд, на чиято външна повърхност е врязан графит на старогръцки език, от който е запазено: „WΛΟΠΑ“.

Все още част от откритата през 2009 г. антична подова мозайка до северния профил на обекта остава непроучена поради опасност от свличане на земни пластове. По тази причина, допълнителното археологическо проучване на мозайката ще бъде извършено след изпълняване на проект за укрепване на строителния изкоп от страна на инвеститора.

№55. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УПИ VI 3351, КВ. 68А, (УЛ. „Х. Д. АСЕНОВ“), ГР. СТАРА ЗАГОРА

Георги Илиев

Археологическото проучване на обект УПИ VI 3351, кв. 68а, на ул. „Х. Д. Асенов“ в Стара Загора се проведе от 6 до 10 декември 2010 г. Обектът попада в западната периферия на Августа Траяна, на около 85 м от западната крепостна стена на античния град. Площта на терена за проучване е 560 м^2. Работата беше съсредоточена в югозападната част на площта за проучване (кв. А4-А5, В4-В5, С4-С5). Досега са разкрити горните части на три зида и две ями.

Обр. 1. Зид №2.

Зид №1. Разполага се в югозападния ъгъл на проучваната площ. Той е ориентиран по оста североизток-югозапад. От него е разкрита само най-високо запазената му част (кота 232,70 м). Изграден е от тухли с размери 0,30 x 0,30 м със спойка от бледожълт хоросан. Зидът е разкрит на дължина 3,22 м. Широк е 0,80 м. Върху горната му част личат следи от хоросан с отпечатък от глинени тръби. В профила се забелязват няколко тръби, разрушени при изграждането на съвременната оградна стена на имота. Източният край на зида е разрушен от късно (съвременно) вкопаване. В западна посока е невъзможно да се проследи, понеже попада под южния профил на изкопа. Материалите в пласта са главно съвременни, срещат се единични фрагменти от османска керамика. При отстраняването на повърхностния слой, беше открит ибрик с отчупен чучур. На 1,70 м северно от зида беше локализирана яма с диаметър 1,30 м.

Зид №2. В кв. А4-В4 е разкрит зид с ориентация северозапад – югоизток (316° по азимут). Той е изграден от квадратни тухли (с размери 0,30 x 0,30 м; 0,32 x 0,32 м и 0,33 x 0,33 м) с хоросанова спойка (кота 232,88 м). Хоросанът в зидарията

Обр. 2. Керамични розети от пластична фасадна украса, открити до зид №2.

е бледожълт, с незначителни примеси на едро счукана тухла. Дебелината на хоросановата фуга между редовете тухли е променлива – между 0,04 и 0,07 м. На места по източното лице личат следи от обмазване с хоросан, от същия вид като този в зидарията. Разкритата дължина на зида е 7,42 м., а ширината му е 0,67 м. В северозападна посока завършва с добре оформена страница, а в югоизточния край е разрушен, вероятно от същото вкопаване, което е повредило и зид №1. На 2,27 м от южния край на зид №2, в северна посока, е разкрито късо източно продължение, конструктивно свързано с основния зид. На това място е открита група от четири керамични розети от пластична фасадна украса. По протежение на източното лице на зида се забелязват две ниши (легла на дървени греди) в зидарията с ширина 0,19 м и дълбочина 0,19 м. Оформени са чрез очукване на хоросана и тухлите в зидарията.

Зид №3. Разкрит е само в субструкция. В градежа са вложени дребни ломени камъни, едри и дребни фрагменти строителна керамика, животински кости. Всичко това е залято с хоросан. Южната му страна е грубо оформена, неравна. Дебелината на зида е 0,90 м. Към момента е проследен на дължина 8 м. Зид №3 отстои на 0,63 м от северната страница на зид №2.

В източния си край зид №3 се развива като два зида, изградени на фуга. Дебелината на зидовете, които съставляват зид №3 е както следва: южен зид – 0,40 м, северен зид – 0,50 м. Северният зид е дебело обмазан с розов хоросан и видимо клони на юг. Вероятно той подсилва (удебелява в основата) южния зид.

Източния край на зид №3 е разрушен от яма, която на повърхността се оформи като белезникаво-жълто петно с много хоросан, фрагменти строителна керамика и дребни камъни. Диаметърът на ямата е 2,35 м. Тя предстои да бъде проучена през следващия археологически сезон.

Към момента археологическият пласт, в който се откриват зидове №1 и №3 е наситен единствено с материали от периода XV – XIX в. – главно фрагменти от ибрици и от съдове със зелена и жълта глазура. Засега не са открити материали, които да предложат по-категорична дата за пласта. Откриването на керамични розети от пластична фасадна украса до зид №2 ни дава основание да датираме този зид към периода XII – XIV в.

№56. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ КРАЙ С. ПОМОЩНИК

Венцислав Динчев

Проучването се осъществи през есента на 2010 г. В него взеха участие още Александър Манев (докторант в НАИМ – БАН), Пламена Бакалова (АМ „Марица-Изток“) и Росен Власев (студент в СУ „Св. Кл. Охридски“).

Местността Дорана отстои на около 2,15 км северозападно от кметството на с. Помощник. Представлява средна и долна част на полегат склон с южно изложение, спускащ се към северния (десния) бряг на р. Ченгене дере (ляв приток на р. Сазлийка). Площта ѝ е около 100 дка, а надморската височина – от около 260 до към 235 м. От запад и изток тя е естествено ограничена от две малки, сухи в момента дерета, достигащи до р. Ченгене дере от север – североизток. Горната (северната) част на склона достига до м. Могилите, в която през 2006-2007 г. изследвахме останки от жилищно-стопанска

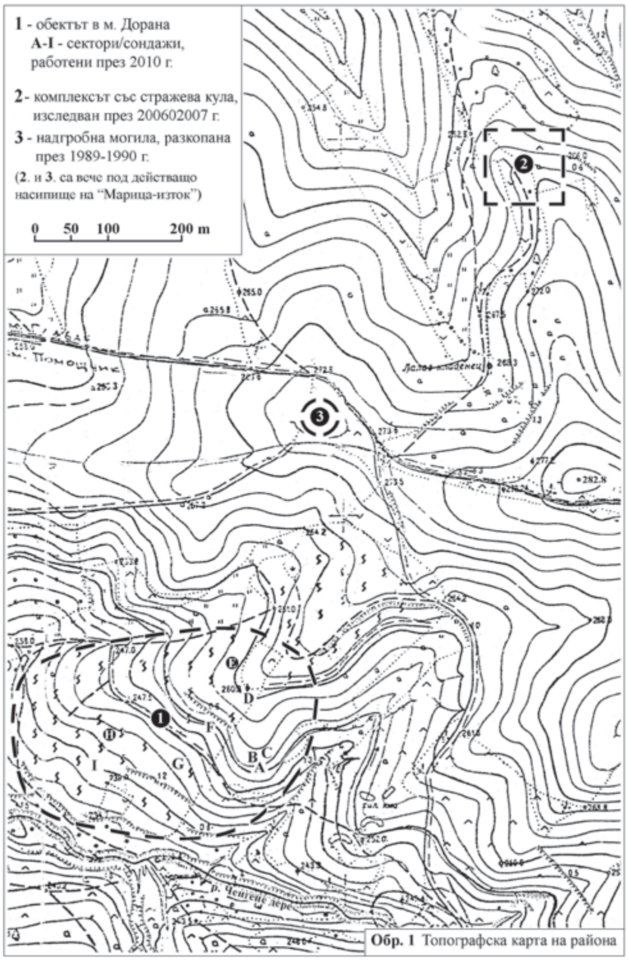
1 - обектът в м. Дорана
A-I - сектори/сондажи, работени през 2010 г.
2 - комплексът със стражева кула, изследван през 200602007 г.
3 - надгробна могила, разкопана през 1989-1990 г.
(2. и 3. са вече под действащо насипище на "Марица-изток")
0 50 100 200 m
1
2
3
A
B
C
D
E
F
G
H
I
Обр. 1 Топографска карта на района

Обр. 1. Топографска карта на района.

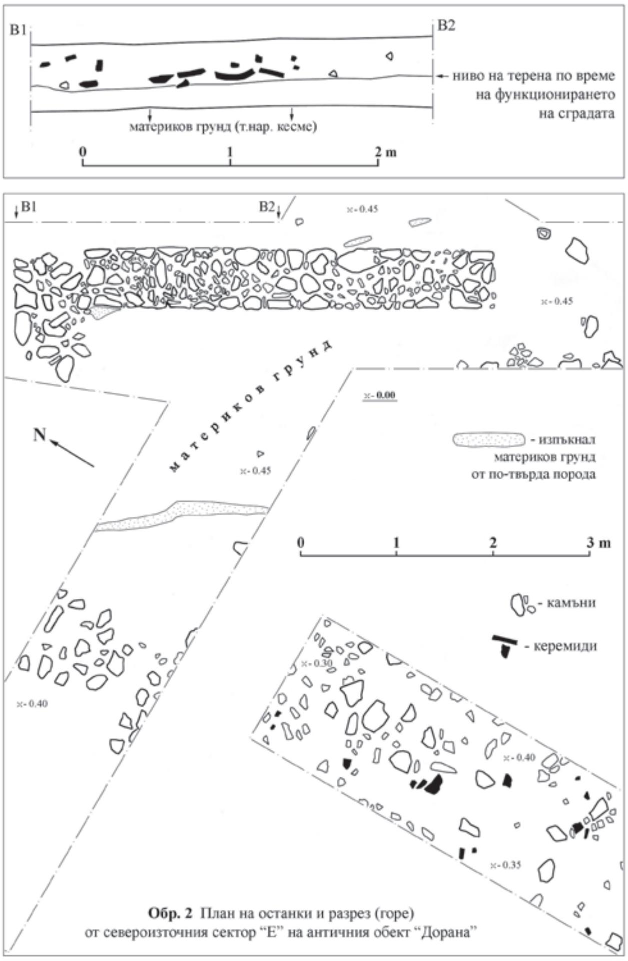
B1
B2
ниво на терена по време на функционирането на сградата
материков грунд (т.нар. кесме)
0 1 2 m
B1
B2
х-0.45
х-0.45
материков грунд
N
х-0.00
изпъкнал материков грунд от по-твърда порода
х-0.45
0 1 2 3 m
камъни
керемиди
х-0.30
х-0.40
х-0.40
х-0.35
Обр. 2 План на останки и разрез (горе) от североизточния сектор "Е" на античния обект "Дорана"

Обр. 2. План на останки и разрез на СИ сектор „Е“ на античния обект „Дорана“.

сграда и солидна стражева кула от IV в. (Динчев 2007; Динчев 2008) Новият обект отстои на 0,7-0,8 км югозападно от стария. Всъщност те са на срещуположните склонове на едно разлато възвишение, на чието било е една от могилите (обр. 1), изследвани в района от Г. Китов през 1989-1990 г. (Китов 1990; Китов 1991) Днес останките на комплекса със стражевата кула и споменатата могила вече са затрупани от насипище към рудник №3 на „Марица-изток“.

Теренът в м. Дорана е бил обработваема земя (предимно лозя), но в момента е обраснал с тревиста и храстовидна растителност. Наблюдения в долната част на склона не са възможни. По-нагоре по склона могат да се регистрират отделни концентрации на камъни и археологически материали. Обектът в м. Дорана е известен, за съжаление, и на иманярите.

По-голяма концентрация на камъни, фрагментирана строителна и битова керамика, и късове желязна шлака има в югоизточната част на обекта. Има и иманярски изкопи. Около и между тях заложихме няколко значителни сондажа. Максималната дебелина на почвената покривка тук достига 0,50 – 0,55 м. Тя съдържа камъни и културни материали, но в нея не може да се разграничи обособим културен пласт. Няма и запазени останки. В нея открихме доста фрагменти от тегули и от битова римска/късноримска керамика, а също желязна шлака, кричноо желязо, части от различни железни предмети. Няколко от тегулите са горяли вторично при висока температура. Тези материали позволяват да се допусне, че в югоизточната част на обекта са функционирали съоръжения за обработката на желязо.

В повечето сондажи, които заложихме в други части на обекта, също не попаднахме на запазена археологическа субстанция, а само на отделни културни материали. Все пак в два случая имахме малко повече шанс.

В североизточния сектор „Е“, на малка дълбочина разкрихме останки от стена, ориентирана СЗ – ЮИ, с дължина около 5 м и дебелина 0,55 – 0,60 м. Градежът ѝ е от необработени камъни, споени с кал. Запазен е само един ред камъни, които лежат върху материковия грунд (т. нар. кесме), т.е. запазеното е от плитката субструкция на стената. Тя се явява източна (североизточна) стена на постройка, която вероятно е била с правоъгълен план. Установихме североизточния ѝ ъгъл. От северната стена почти нищо не е запазено *in situ*. Южният край на източната стена е с оформено откъм тясната си страна лице, което предполага вход в прилежащия край на южната стена на сградата. В сондажа за засичане на южната стена обаче разчистихме само деструкции. До външното лице на източната стена, на 0,20 – 0,30 м под днешната повърхност на терена установихме струпване на тегули от рухналия покрив на сградата, които фиксират дневния терен около нея към момента на разрушаването ѝ (обр. 2). В изчерпания почвен пласт в сектора открихме значителен брой дребни фрагменти от тегули и известен брой фрагменти от римска/късноримска битова керамика. В очертанията на сградата намерихме медна монета от малък номинал, с изтрити повърхности – вероятно късноримска. Вън от, но в близост до сградата открихме част от каменен хромел.

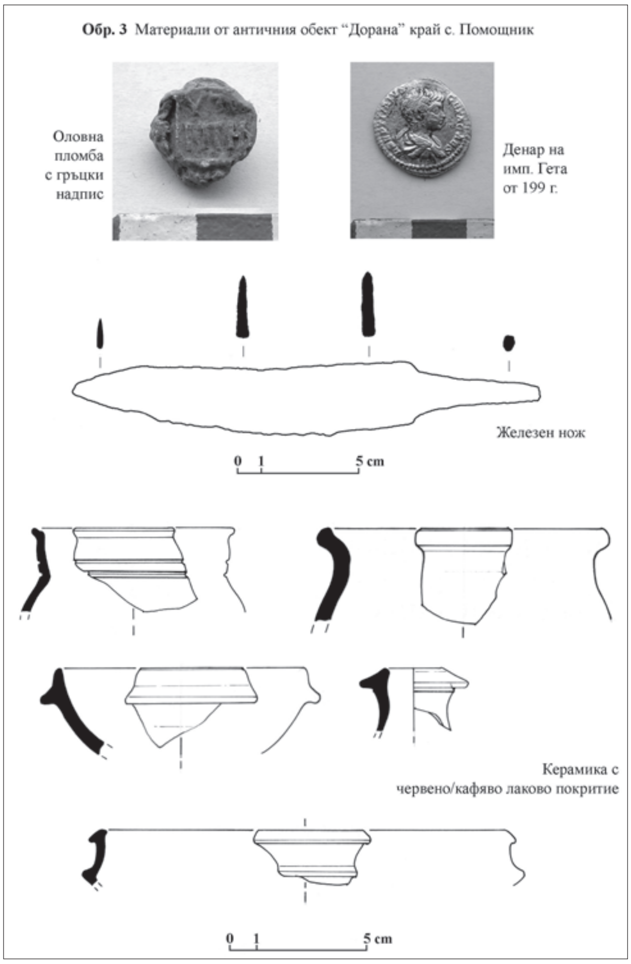
Обр. 3 Материали от античния обект "Дорана" край с. Помощник
Оловна пломба с гръцки надпис
Денар на имп. Гета от 199 г.
Железен нож
0 1 5 cm
Керамика с червено/кафяво лаково покритие
0 1 5 cm

Обр. 3. Материали от античния обект „Дорана“ край с. Помощник.

В западния сектор „Н“ разчистихме останки от стена, частично запазени в протежение на около 2,5 м. И в този случай запазеното е само в един ред камъни, споени с кал. Стената е с ориентация СИ – ЮЗ. Дебелината ѝ варира от 0,55 до 0,65 м. Ъгли с други стени не са запазени, но може да се приеме, че тази стена е била западна (северозападна) за съответната постройка. На югоизток от нея попаднахме на концентрация на деструкции – камъни и фрагментирани тегули и имбрици. Сред тях открихме фрагменти от долиум, включително от кръглия му глинен капак. Струпване на фрагментирани керемиди установихме и до западното (външното) лице на частично запазената стена. Те фиксират нивото на терена – на 0,35 м под днешната повърхност, около сградата към момента на нейното разрушаване и показват, че стената всъщност е била без основа. В изчерпания почвен пласт в сектора открихме фрагментирана битова керамика от римската/късноримската епоха, желязна шлака и други материали, сред които оловна пломба с гръцки надпис (обр. 3) и няколко монети: денар на император Гета, сечен в 199 г.; посребрена медна монета от средата – втората половина на III в.; две медни монети от IV в.; медна османо-турска монета.

Добитата информация за обекта позволява да го определим като селище и по-точно като село (κωμη; vicus). Установените постройки с идентичен градеж в сектори „Е“ и „Н“ по всяка вероятност са от IV в., но по-ранните монети от сектор „Н“ и някои от останалите материали показват, че в обекта е имало присъствие и през II-III в. Изследваният недалеч комплекс със стражевата кула е функционирал в границите на IV в. (Динчев 2007, 287; Динчев 2008, 468) Повечето от гробовете с „изгаряне или полагане“ в проучения в района могилен некропол също са от IV в. (Китов 1991, 59) В този некропол има и гробове с трупоизгаряне от „II в. от н. е.“ (Китов 1990, 35-36), които би следвало да се свържат с данните за по-ранно обитаване на м. Дорана. По информация на местни жители, останки и материали, сходни с тези в м. Дорана и в м. Могилите, имало и на други места по течението на р. Ченгене дере.

В м. Дорана намерихме и няколко фрагмента от глинени съдове от късната желязна епоха. Засега те не могат да се интерпретират като указание за трайно присъствие тук по това време. Обяснението им следва да се свърже със синхронен селищен обект в съседна местност в западна посока и със синхронните гробни съоръжения в могилния некропол (Китов 1990, 35; Китов 1991, 59).

Малкото материали от османо-турската епоха, вкл. спомената по-горе монета, и от края на XIX-XX в. следва да се свържат с аграрната дейност в м. Дорана по това време.

Литература

Динчев 2007: В. Динчев. Спасително проучване на късноримски обект в м. Гарагашкин чаир (м. Могилите) при с. Помощник, община Гълъбово, през 2006 г. – В: АОР през 2006 г., София, 2007, 286 – 290.

Динчев 2007: В. Динчев. Спасителни разкопки на късноримски обект в м. Гарагашкин чаир (м. Могилите) при с. Помощник, община Гълъбово, през 2007 г. – В: АОР през 2007 г., София, 2008, 467 – 471.

Китов 1990: Г. Китов. Могилен некропол край Главан, община Гълъбово. – В: АОР през 1989 г., Кюстендил, 1990, 35-36.

Китов 1991: Г. Китов. Могилен некропол край с. Главан, Гълъбовско. – В: АОР през 1990 г., Ловеч, 1991, 58-59.

№57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ ПРИ „ИЗВОРА НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“, С. КАСНАКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Веселка Кацарова, Никола Тонков

След прекъсване от около 30 години, в периода 2007-2008 г. бяха проведени нови археологически проучвания на добилия известност в научната литература обект „Светилище на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково. Те бяха предизвикани от реализацията на мащабен проект, финансиран по програма ФАР на ЕС, свързан с консервация, реставрация и социализация на паметника.

През 2007 г. бяха извършени геофизични измервания, които дадоха възможност за локализиране на една от известните вече сгради около изворите – т. нар. „театър“ и изготвянето на цялостен план на архитектурния комплекс. През същата кампания бе разкрита и частично проучена археологически една нова и неизвестна до този момент сграда, разположена на по-високата източна тераса (Кацарова 2008). Планът и размерите ѝ не са напълно изяснени. Проучени са напълно две помещения и частично – още четири. Находките от сградата – главно фрагменти от мраморна облицовка, фрагменти от глинени съдове, инструменти, накити, монети пр., свидетелстват, че предназначението ѝ е било за жилищни нужди, а времето на функционирането ѝ е между края на II и първата половина на III в.

Във връзка с нов проект за повишаване на туристическата атрактивност на паметника, през 2010 г. със средства на Община Димитровград, се проведоха нови геофизични изследвания. Те бяха съсредоточени върху изясняване площта и плана на жилищната сграда, с цел проектиране на необходимите консервационно-реставрационни дейности.

Самата проучена площ от 1300 кв. м. обхваща почти изцяло една равна тераса непосредствено на изток от участъка проучен с археологически разкопки през 2007 г.

Геофизичните измервания бяха извършени с прилагане на електросъпротивителния метод. Използвана беше двуелектродна схема известна в геофизичната литература с термина „twin-probe array“. При нея едната двойка захранващ-приемен електрод е неподвижно разположена условно в безкрайността, а с другата – подвижна двойка, се извършват самите измервания. Схемата е много подходяща за бързо картиране на плитко разположени каменни структури и е може би най-предпочитаната в момента в цяла Западна Европа. Много добри резултати е дала тя и при проучвания на археологически обекти в България, включително при тези, извършени през 2007 г. на голяма поляна от същия обект.

Мрежата на измерване беше правоъгълна. Профилите с ориентация юг – север бяха през един метър, а измервателните точки по профилите – през 0.5 м. Разстоянието между двете двойки електроди – подвижни и неподвижни, беше също 0.5 м. За измерванията беше използван резистивиметър 4PLHP на фирмата LGM-Lippmann, Германия. Резултатите от измерванията са обработени и подготвени за представяне с компютърните програми Com4Point и Surfer. Получените данни са представени на обр. 1 като карта на стойностите на привидното електрическо съпротивление.

По нея могат да се направят следните наблюдения и изводи:

1. Стойностите на съпротивлението като цяло са не особено високи и са слабо смутени.

2. В самия югозападен ъгъл на площта се отделят две интензивни линейни аномалии. Те маркират останки от каменни стени, които очевидно продължават на юг и извън рамките на проучената площ.

3. Непосредствено на изток от източната „стена“ се очертава една интензивна правоъгълна аномалия с приблизителни размери в план около 5 х 5 м. Очевидно тук също имаме добре запазени антични останки.

4. На север от първите описани стени, непосредствено до западната част на площта, също се отделя интензивна аномалия, която явно маркира останки от каменни структури.

5. Цялата останала част от проучената площ се отличава с пълното отсъствие на характерни аномалии. Очевидно тук липсват останки от сгради или, ако такива въобще съществуват, те се намират на дълбочина по-голяма от 1 м, където трудно могат да бъдат засечени. Участъците със сравнително по-високи стойности на съпротивленията в централната част са безформени и не могат да бъдат свързани с останки от сгради, като по-скоро се дължат на изменения в характеристиките на самия насип.

За да се установи разпределението на регистрираните археологически структури и за да се получат данни за характеристиките на средата в дълбочина, като цяло, бяха извършени и измервания по метода на непрекъснатото вертикално електрическо сондиране (НВЕС) или както е по-известен

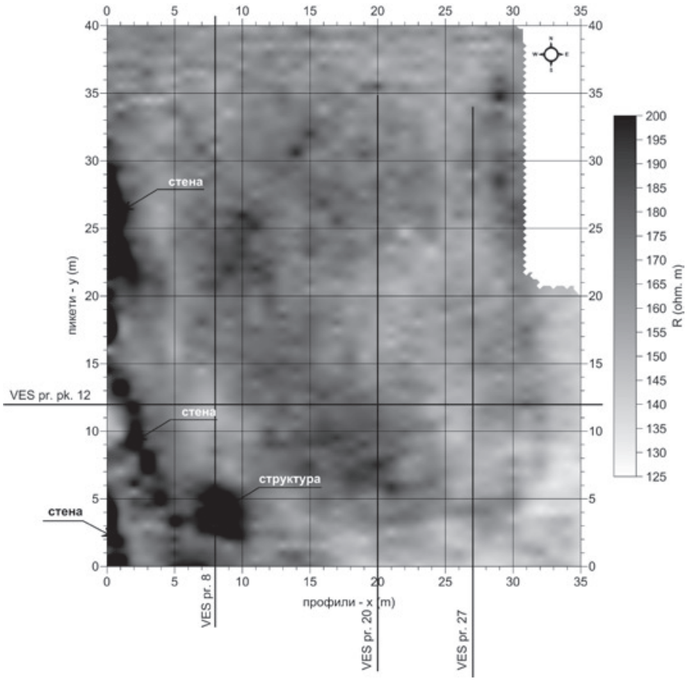

Обр. 1. Карта на стойностите на измереното привидно електрическо съпротивление.

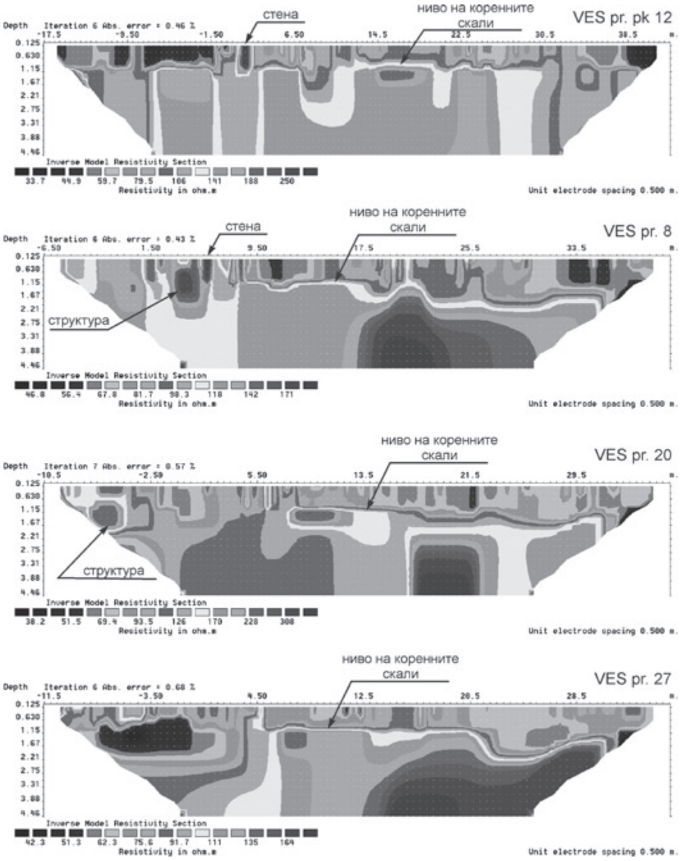

Обр. 2. Инверсионни модели на разпределението на електрическото съпротивление в дълбочина въз основа на измерените профили по метода 2D-ERT.

– методът на двумерната електросъпротивителна томография (2D-ERT). Измерени бяха общо четири профила:

1. VES pr. pk. 12 по линията на пикет 12, посока запад – изток, дължина – 57 м.
2. VES pr. 8 по линията на профил 8, посока юг – север, дължина – 44 м.
3. VES pr. 20 по линията на профил 20, посока юг – север, дължина – 44 м.
4. VES pr. 27 по линията на профил 27, посока юг – север, дължина – 44 м.

Използвана беше електродна схема Венер-Шлюмберже с 10 дължини на захранващата линия АВ – от 3 до 21 м. Това осигурява максимална дълбочинност на проучването от около 4 м. Резултатите от измерванията са обработени с компютърната програма Res2DInv на фирмата Geotomo Software. В резултат са получени вертикални модели на реалното разпределение на електрическото съпротивление в дълбочина.

По тях могат да се направят следните наблюдения и изводи:

1. От VES pr. pk. 12 много добре се отделя един повърхностен слой с ниски съпротивления и дебелина 0,8 – 1 м. В този слой единствената археологическа структура, която се регистрира, е стената (описана в т. 1 по-горе, в югозападната част на площта), разположена между метри +1 и +2 от профила. Много добре се вижда, че тя е с дебелина около 70 см и е запазена от самата повърхност до дълбочина около 1 м. Под повърхностния слой се разполага слой със значително по-високи съпротивления. Най-вероятно това са коренните наслаги. Дори и в тях да има останки от вкопани основи на стени, дълбочината от над един метър не позволява структури с подобни размери да бъдат еднозначно отделени.

2. По останалите профили VES наблюденията са подобни – повърхностен слой с ниски съпротивления и, под него, на дълбочина от 1 до 1,7 м, друг – със значително по-високи стойности. Отново, като цяло, останки от стени не се регистрират.

3. По VES pr. 8 добре се отделя структурата описана по-горе в т. 3. Вижда се, че тук също имаме регистрирана стена с дебелина около 50 см, която се развива от повърхността до дълбочина около 1 м. Пред нея обаче има някаква голяма структура с ширина около 2 м, която достига в дълбочина до над 1,8 м.

4. По VES pr. 20 също се регистрира подобна „стабилна“ структура.Тя е на около 5 м южно от заложената измервателна мрежа, като се отделя на дълбочина между 1,2 м и 1,8 м. Възможно е тя също да маркира останки от археологическа структура, но голямата дълбочина прави това предположение само вероятно, но не и сигурно.

5. По VES pr. 27 не се регистрират каквито и да е структури, които да могат да бъдат свързани с наличие на археологически останки.

Литература

Кацарова 2008: В. Кацарова. Археологически проучвания на „Извора на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково, община Димитровград. – в: Д. Гергова (ред.) Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 488 – 492.

№58. СВЕТИЛИЩЕ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА И РИМСКАТА ЕПОХИ И РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА ПРИ С. КРЕПОСТ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Венета Ханджийска-Янкулова, Ивайло Лозанов, Иван Вълчев, Дойчин Грозданов

През 2010 г. приключи проучването на обекта в м. „Жельова чешма“ в землището на с. Крепост, в рамките на сервитута на АМ „Марица“. Изяснена е неговата топография и е прецизирана хронологията на отделните структури. Проучени са над 120 вкопани съоръжения (ями и ровове) от периода

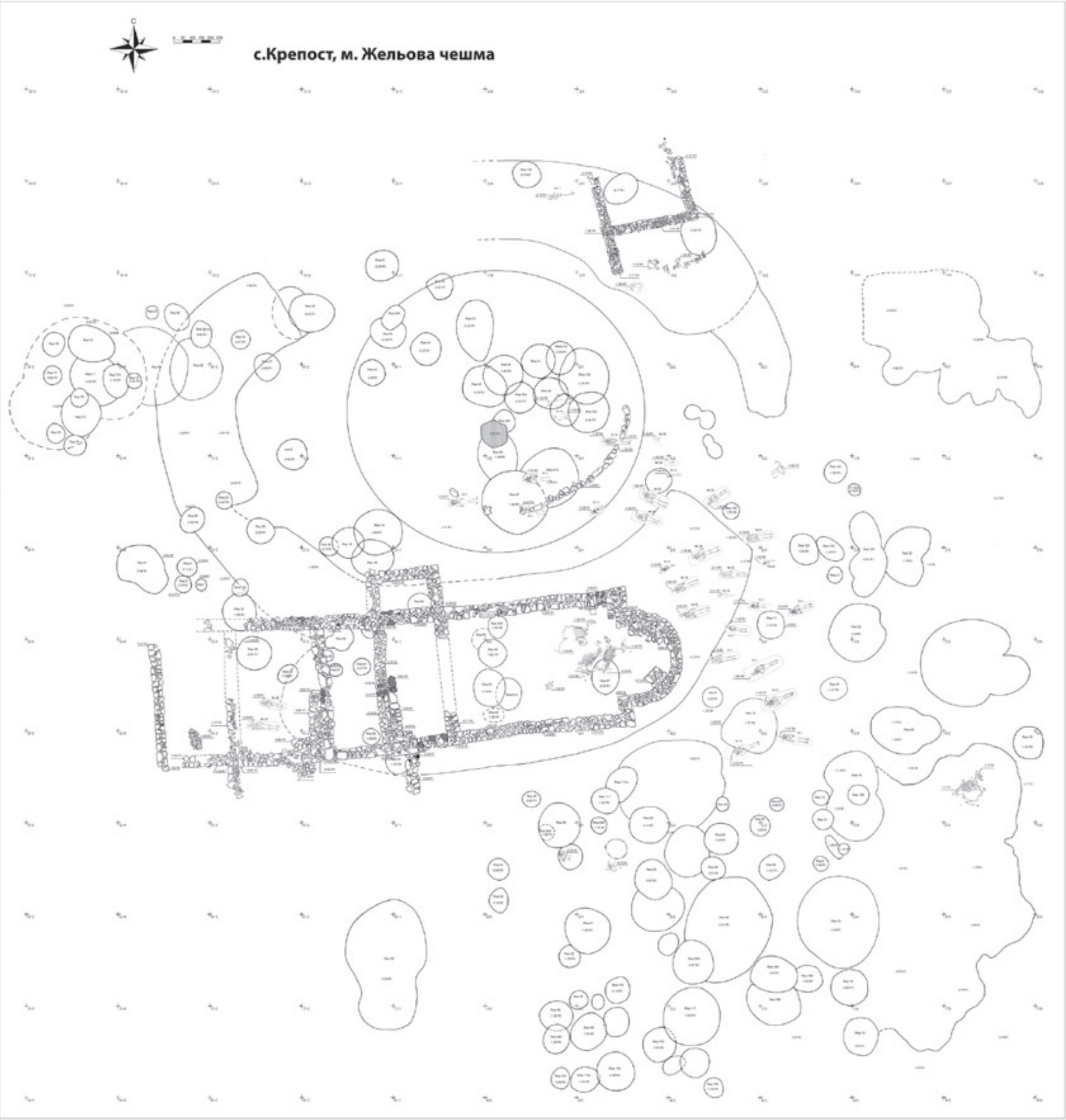
с.Крепост, м. Жельова чешма
С

Обр. 1. Общ план на обекта.

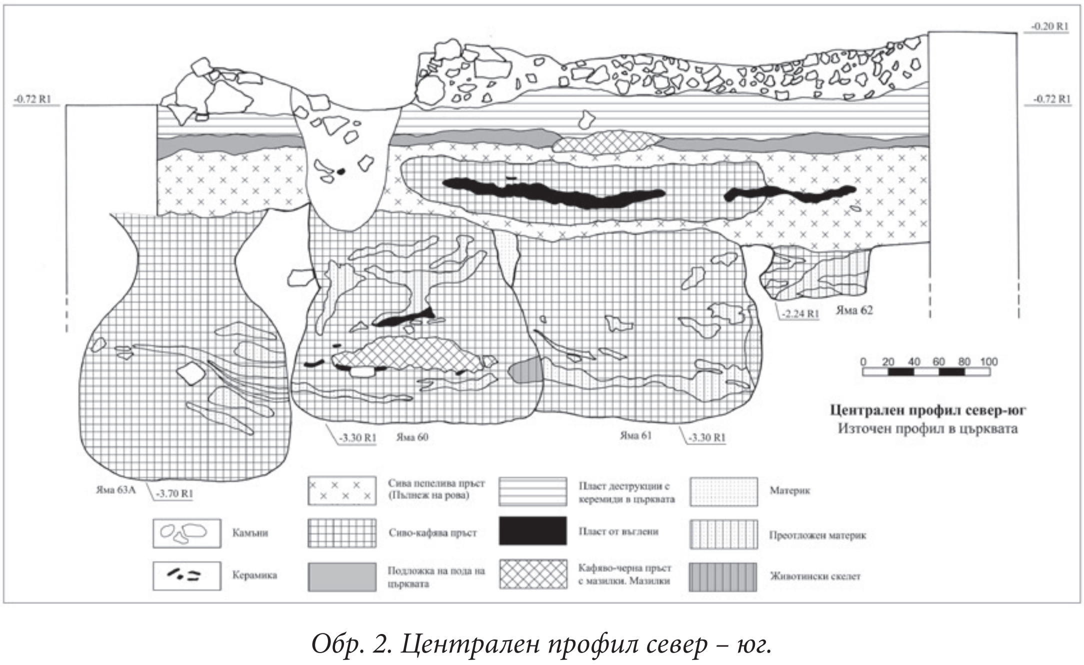
-0.20 R1
-0.72 R1
-0.72 R1
-2.24 R1
Яма 62
0 20 40 60 80 100
Централен профил север-юг
Източен профил в църквата
-3.30 R1
Яма 60
Яма 61
-3.30 R1
Яма 63А
-3.70 R1
Сива пепелива пръст (Пълнеж на рова)
Пласт деструкции с керемиди в църквата
Материк
Камъни
Сиво-кафява пръст
Пласт от въглени
Преотложен материк
Керамика
Подложка на пода на църквата
Кафяво-черна пръст с мазилки. Мазилки
Животински скелет

Обр. 2. Централен профил север – юг.

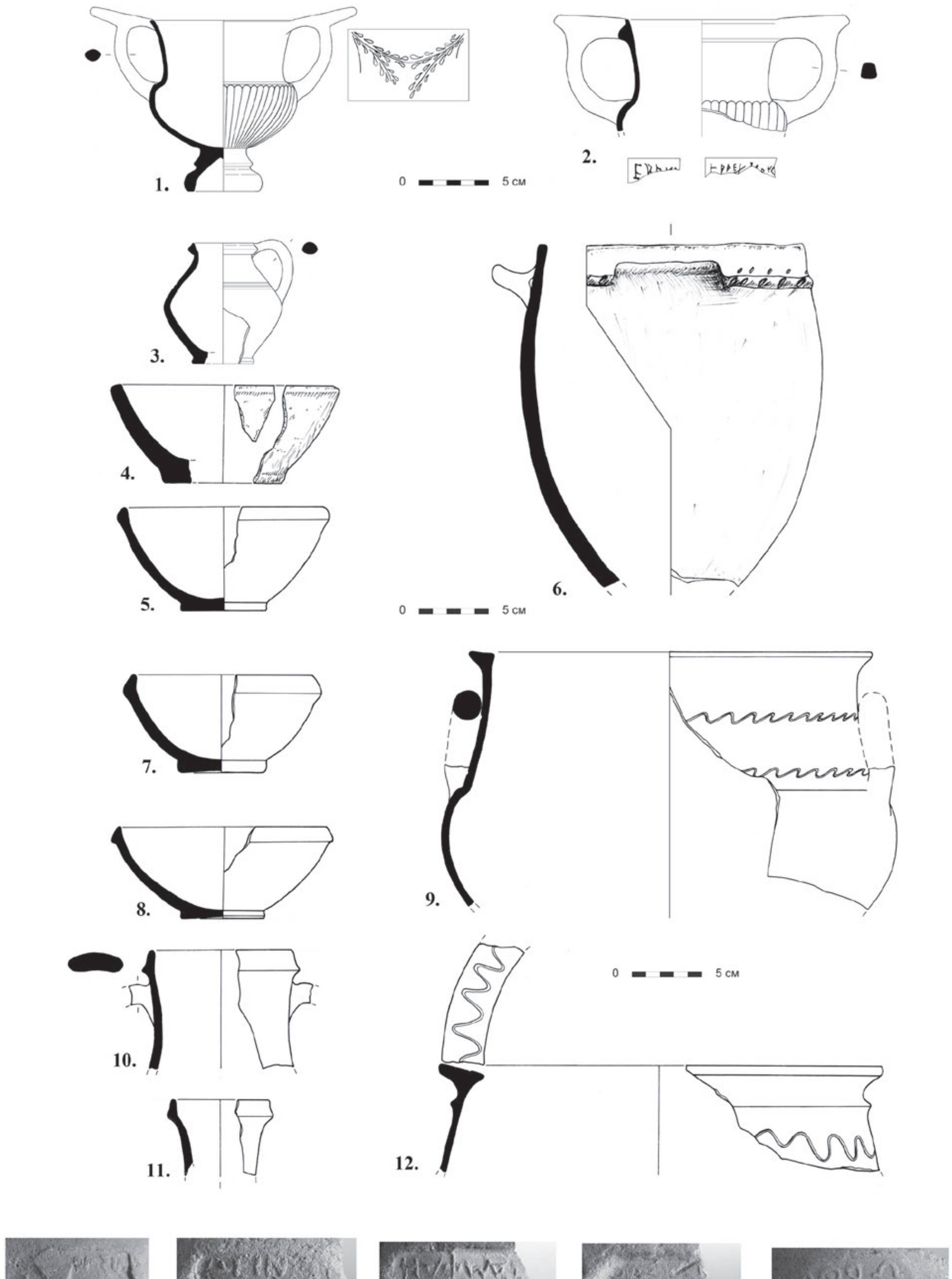
1.
2.
0 5 см
3.
4.
5.
6.
0 5 см
7.
8.
9.
10.
11.
12.
0 5 см
13.
14.
15.
16.
17.

Обр. 3. Материали от отделните структури.

IV в. пр. Хр. – IV в. Допроучени са надгробна могила от късната елинистическа епоха и християнска църква с прилежащия към нея некропол. Установи се, че концентрацията на археологически структури е изключително голяма на площ от около 2500 м^2, в горната част на ниския хълм. В северозападна и югоизточна посока, по трасето на магистралата, такива липсват, като вероятно обектът се развива на север и юг.

През отчетния сезон са извършени и интердисциплинарни проучвания – анализ на животинските кости, археоботанични и антропологични изследвания.

Най-ранната структура в обекта представлява вкопаване с неправилна форма и площ около 50 м^2, в чийто пълнеж се откри сравнително висока концентрация на керамика от края на етапа Караново II, както и погребение в поза хокер.

Следващият етап е ранната елинистическа епоха. Изглежда светилището възниква тогава. Съответните структури са само ями (проучени са почти 80) с различни размери и форма. Повечето са групирани в няколко сравнително ясно обособени „гнезда“. Вкопани са една в друга, като в горните им части има хомогенен пласт с много материали. В разрез ямите обикновено са с полусферична или конусовидна форма. Пълнежът им се състои предимно от еднородна сиво-кафява пръст с отделни петна пепел и въглени.

Повечето депозити са с високата концентрация на материали – местна (предимно) и импортна керамика, фрагменти от есхари и главнярници, късове мазилки или опалена глина, хромели и животински кости. В част от ямите има и животински скелети в анатомичен порядък – на кон, куче и свиня. На базата на датиращите находки – тасоски амфорни печати, чернофирнисови кантароси с украса тип „Западен склон“, запълването на ямите може да се постави най-общо в края на IV – първата половина на III в. пр. Хр. (обр. 3/1-2, 13 – 17).

Не се регистрираха вкопани съоръжения със сигурна дата във II и I в. пр. Хр. Към този период биха могли да принадлежат някои от ямите, в които липсват датиращи материали, но се откриха цели жертвени животни – свине, кучета, кон, елен.

През I в. пр. Хр. настъпват промени в организацията и функциите на обекта. В централната част на проученото пространство, над едно от „гнездата“ с най-голяма концентрация на ями, е издигната надгробна могила (диам. около 15 м) с почти разнесен днес насип. В нея се откри само един гроб, разположен в близост до геометричния център (обр. 1). Погребалният ритуал е кремация, извършена извън насипа, като останките от кладата са положени на нивото на древния терен заедно с даровете. Антропологическите останки са на израснал индивид, вероятно мъж. Съдовете от инвентара (обр. 3/3–6) датират погребението в късноелинистическата епоха (края на II – I в. пр. Хр.).

Скоро около могилата е започнало оформянето на друг вид вкопана структура – ров. Той е съставен от поне три дъги, описващи неправилна и непълна окръжност с център надгробното съоръжение. От изток ровът прекъсва и се оформя своеобразен „вход“ към пространството затворено от него. В разрез ровът е с форма на обърнат трапец. Дъното му е заравнено. На места личи стъпаловидно оформяне на стените. Широчината му горе е почти 10 м, а при дъното – 4 – 4,50 м (обр. 1).

Пълнежът на рова е изключително хомогенен. Състои се от сива пепелива пръст, наситена с въглени, фрагментирана керамика и животински кости (обр. 2). В него се откриха още прешлени за вретено, тежести за стан, железни ножчета, накити (фибули, пръстени, обеци) и монети. При керамиката прави впечатление присъствието на еднотипни паници, чаши, кратеровидни съдове, трапезни амфори и кани (обр. 3/7 – 12).

Освен голямото количество отделни животински кости (от над 400 индивида) в рова бяха разчистени и цели животински скелети в анатомичен порядък. Най-впечатляващи са три конски скелета в южната част на рова, под олтарното пространство на по-късната църква, на няколко сантиметра под пода ѝ. Те се откриха в най-дълбоката и най-добре запазена част на съоръжението, в пласт с висока концентрация на овъглени растителни останки (просо, ечемик, плевели и грозде). Като жертвени животни в рова са полагани и кучета.

Монетите от рова (денари на Цезар и Октавиан Август, бронзови монети на Реметалк I и Реметалк II) показват, че появата му е най-късно във втората четвърт на I в. Отсъствие на лакова керамика в пълнежа му насочва към най-късна крайна дата на функционирането му около средата на II в. Това се потвърждава и от намерените в него фибули.

Центърът на култовите действия през следващите десетилетия се измества в югоизточната част на обекта. Проучените в този участък ями са доста разнообразни като форма, размери и дълбочина и отново повечето са вкопани една в друга (обр. 1). В пълнежа им се откриват лакова керамика и монети от края на II и първата половина на III в.

Материалите от късноримската епоха (основно монети от IV и първата половина на V в.) са концентрирани най-вече в площта на по-късната църква и южно от нея. Наличието на пласт от деструкции под ходовото ѝ ниво е указание за някаква по-ранна структура (постройка?), вероятно свързана с култови практики. Именно от южната част на проучената площ произхождат всички открити през предходните сезони оброчни плочки с Тракийския конник.

През 2010 г. бе допроучена и раннохристиянската църква. Потвърди се наблюдението, че в план тя е еднокорабна с два притвора (обр. 1). Основите ѝ са фундирани до стерил и следват конфигурацията на терена. Плиткото фундиране на зидовете на атриума предполага той да е бил открит. С изключение на олтарната част, където са запазени *in situ* няколко тухли от настилката на пода, във всички останали помещения подовете са от трамбована кафява пръст. Покривът на сградата е бил покрит с тегули.

Долната хронологическа граница на църквата се определя от монетите, открити непосредствено под подовото ѝ ниво – една на Теодосий II (402 – 450) и две на Марциан (450 – 457), т. е. изграждането ѝ е след средата на V в. Откритите върху ходовото ѝ ниво фрагменти от стъклени чаши със столче и две фибули с подвито краче показват, че тя функционира до втората половина на VI в. Малкият брой на откритите гробове от синхронния ѝ некропол също е индикатор за краткото обитаване на селището, към което е принадлежала тази църква.

Светилището при с. Крепост е един от малкото сигурни примери за приемственост в култовите практики от предримската и римската епоха. След извършеното погребение, а може би и поради него, около края на I в. пр. Хр., настъпват известни промени в организацията на светилището. Появяват се нови съоръжения, депа за дарове и места за жертвоприношения, каквито са рововете, но продължава и използването на ями с различна форма и размери. Възможно е под християнския храм да е имало езическото светилище от късноримската епоха, косвено свидетелство за което са откритите релефи на Хероса.

№59. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 15, ЛОТ 3, ПО ТРАСЕТО НА АМ“ТРАКИЯ“, С. СКОБЕЛЕВО, СЛИВЕНСКА ОБЛАСТ

Христо Попов, Пламен Георгиев

През 2010 г. (12.07 – 26.08.) бе последната кампания от спасителното проучване на Обект 15, ЛОТ 3 на АМ Тракия. В участъка на км 268+250 – 268+400, на площ от около 1,750 дка бяха разкрити и проучени части от две стопанства от римската епоха, попадащи напълно или частично в трасето на АМ Тракия. В техните граници бяха проучени разнообразни структури – жилищни сгради, стопански постройки, оградни зидове, кладенци, отпадъчни ями, единични вкопани долиуми (хранилища за зърно). И двете стопанства се датират в периода втората половина на II – до средата на III в. Хронологически те са синхронни на стопанството, проучено през 2009 г. в участъка на км 268+070 – 268+110.

Завършиха геофизичните проучвания в източния сектор на селището, което позволи добиването на пълна представа за планировката и различните етапи на развитие на зоната от селището, попадаща в трасето на АМ Тракия. Новите наблюдения показаха, че в участък 268+250 – 268+400 останките от някогашното село са по-зле запазени в сравнение с тези в участък 268 – 268+250. Парцелите на изток от съвременната помпена станция на с. Скобелево през 70-те и 80-те години на миналия век са били подложени на риголване, на места надхвърлящо 50 см в дълбочина. По тази причина наличните археологически структури са силно увредени (скъсани и разнесени останки от основи на сгради), а на места и напълно унищожени.

През 2010 г. чрез контролни сондажи в северната периферия на трасето, в участъка на км. 268+200 (сектор Контролен – запад), бяха проучени още 250 кв. м, което позволи да бъдат прецизирани хронологическите граници на селището. На това място бяха разкрити основите на жилищна сграда, датирана с монети от последното десетилетие на III до 60-те години на IV в. сл. Хр. При сектор Контролен – запад, в част от проучените квадрати бе установено наличието на добре изразена вертикална стратиграфия. Сградата от IV в. е била изградена на мястото на стопанство, което може да бъде отнесено към II – началото на III в. Останките от по-ранните постройки са били премахнати, като част от камъните са били преизползвани при изграждането на по-късното стопанство. Трасетата на някои по-ранни зидове могат да бъдат констатирани само като негативи, благодарение на геофизическото обследване на терена.

Проведените в периода 2008 – 2010 г. спасителни проучвания позволяват изясняването на основните характеристики на съществувалото северно от с. Скобелево антично селище.

Обектът може да бъде определен като антично село (коме), разположено на площ над 400 дка. Трасето на АМ Тракия го пресича с участъка си от км 267+750 до 268+400 и засяга южната му периферия. В периода 2008 – 2010 г. бе проучена напълно площ от около 7200 кв. м.

Античното село е съществувало с прекъсвания от втората половина на I в. до 60-те/70-те години на IV в. Пълното спасително археологическо проучване и широкоплощните геофизичически проучвания показаха, че отделните стопанства в селището са се намирали разпръснати в полето, отдалечени на 80 до 100 – 150 м едно от друго. Възможно е широките открити площи, оставащи помежду им да са били използвани като обработваема земя. Стопанства (жилишни сгради, стопански постройки, дворни пространства и др), принадлежащи към различни периоди от съществуването на селището бяха проучени в участъците на км 267+750, 268+070-268+110, 268+140; 268+200, 268+250; 268+400.

Първият период от обитаването на селището се отнася към втората половина на I – средата на II в. От този период са

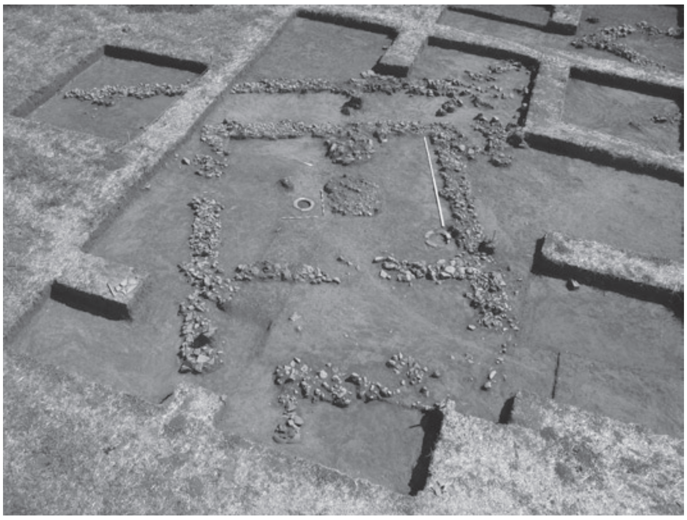

Обр. 1. Основи на жилищна сграда от стопанство, проучено в участъка на км 268+400 (край на II – среда на III в. сл. Хр.).

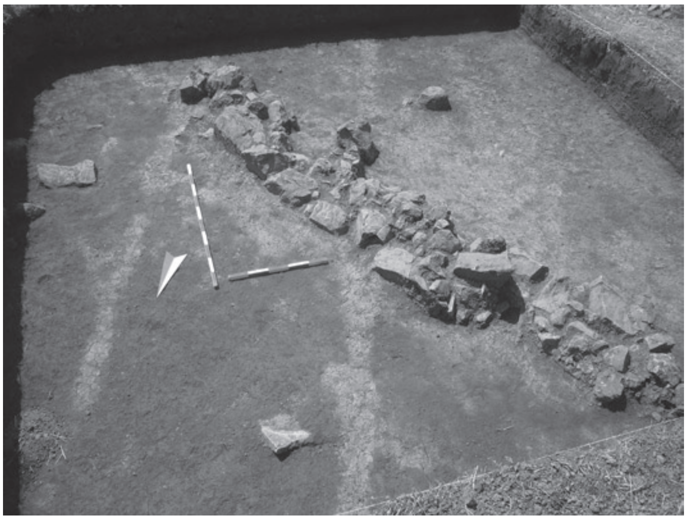

Обр. 2. Следи от дълбока оран и част от ограден зид в участъка на км 268+250.

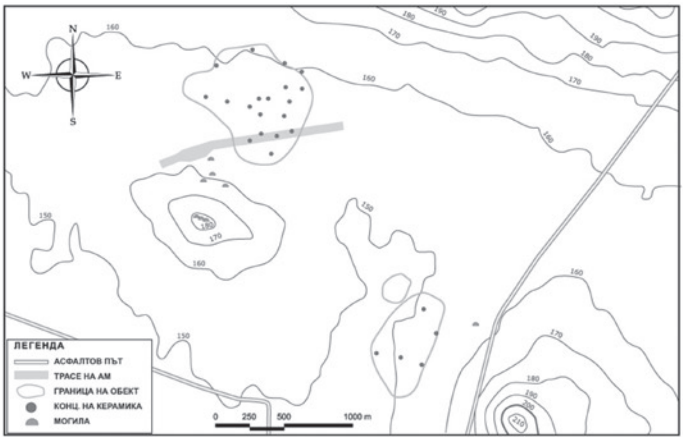

Обр. 3. Граници на античните селищни обекти, регистрирани северно от днешните села Скобелево и Бозаджии.

запазени най-малко движими материали и останки от постройки.

Най-интензивен е животът в селището от втората половина на II до средата на III в. Към този период се отнасят повечето проучени през трите сезона структури. Селището е било изоставено от своите обитатели около средата на III в. Най-вероятната причина за това са ранните готски нашествия на Балканите. Разнообразният инвентар (посуда, различни сечива и др.) в повечето изследвани сгради свидетелства, че напускането им е било бързо и че обитателите им не са се завърнали по-късно.

Животът се подновява няколко десетилетия по-късно – към края на III в., и продължава до 70-те години на IV в. Окончателното прекъсване може да бъде свързано с поредните готски нашествия на Балканите. Това е и последният период в обитаването на античното село.

При спасителните проучвания бяха открити и голямо количество информативни движими находки, вкл. сребърни и бронзови монети на римските императори Клавдий I, Веспасиан, Домициан, Траян, Хадриан, Антонин Пий, Марк Аврелий, Каракала, Александър Север, Максимин Тракиеца, Гордиан III, Филип I, Галиен, Клавдий Готски, Диоклециан, Максимиан I, Константин Велики и др.

Голям е броят на находките, вкл. колективни находки с железни сечива (от 2009 и 2010 г.), свързани със земеделието и скотовъдството. Открита е разнообразна трапезна и кухненска битова керамика, както и многобройна амфорна тара. Има данни, че в селището са функционирали занаяти, свързани с металообработване (железарство) и с производство на битова и строителна керамика.

Съчетаването на резултатите от геофизическото проучване с резултатите от конвенционалните археологически разкопки позволява да се направят важни изводи както за планировката на селището (къщи с големи дворни пространства и прилежащи стопански постройки, разположени на значително разстояние една от друга), така и за хронологията на неговото развитие.

Допълнителното теренно обхождане с GPS-картиране в района на Обект 15 предостави допълнителна информация за характеристиките на античния селищен живот в района. В обширната, посочена по-горе площ на античното селище северно от днешното с. Скобелево се регистрират концентрации от керамични и каменни струпвания, които могат да бъдат свързани с постройки с жилищни и стопански функции. Бе установено още, че на около 1,5 – 1,7 км в югоизточна посока (източно от с. Скобелево и северно от с. Бозаджии) съществува друг селищен обект, който поне що се отнася до подемния материал от повърхността е синхронен на Обект 15. Неговата площ също не е малка – над 200 дка. Засега е трудно да се прецени дали става въпрос за две отделни селища или две части (махали) от една и съща агломерация.

Със завършването на спасителните археологически проучвания през 2010 г. приключи и общото спасително проучване на Обект 15, ЛОТ 3 на АМ Тракия. Попадащата в сервитута на магистралата част от античния селищен обект при с. Скобелево е проучена напълно в участък 267+850 – 268+300. В останалата си част до км 268+400 обектът е проучен в сектори, в които бяха оцелели единични структури, накърнени от дълбоката оран на това място. Частта от Обект 15 в ЛОТ 3, попадаща в трасето на АМ Тракия, бе предадена за строителна дейност. Огледът на терен и заседанията на съответната междуведомствена комисия бяха проведени в началото на м. септември, 2010 г.

№60. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ В М. „ГРАДИЩЕТО“, С. ГОЛЯМ МАНАСТИР, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев

Археологическите проучвания се проведоха под научното ръководството на Стефан Бакърджиев и Илия Илиев от РИМ – Ямбол, с консултант доц. д-р Людмил Вагалински, НАИМ – БАН. Разкопките се финансираха от Field Museum в Чикаго, по проект защитен пред Американския научен център в София и фондация „Америка за България“ в партньорство с Университета в Мичиган, САЩ.

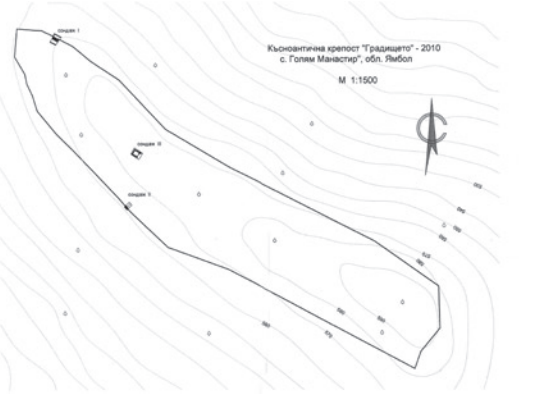
Късноантична крепост "Градището" - 2010
с. Голям Манастир", обл. Ямбол
М 1:1500
сондаж I
сондаж III
сондаж II

Обр. 1. План на късноантичната крепост „Градището“ при с. Голям Манастир, област Ямбол.

Обр. 2. Външно лице на Югозападна крепостна стена.

Късноантичната крепост се локализира в м. Градището на 1,5 км североизточно от с. Голям Манастир, община Тунджа, област Ямбол. Разположена е върху най-високия връх от Манастирските възвишения с надморска височина от 600 м. Върхът е платовиден с известен наклон, в посока югоизток – северозапад с денивелация от почти 50 м. Крепостта заема цялото плато, като крепостните зидове следват релефа по хоризонтала с надморска височина ок. 560 – 570 м. Формата ѝ наподобява издължена елипса с размери: дължина (СИ – ЮЗ) 585 м и ширина между 80 м в централната част, и 40 м в двата края. Дължина на крепостните стени е 1400 м, а защитената от тях площ е почти 42 дка. В момента теренът на крепостта е зает от стара гора от дъбове и липи.

В рамките на археологическото проучване бяха заложени три сондажа с обща площ от 215 м^2. Първите два от тях имаха за цел да уточнят стратиграфията и хронологията на крепостната стена, а третият бе разположен във вътрешността на крепостта.

Сондаж I с площ 77 м^2 (11 х 7 м) е в северозападната част на крепостта. Тук е проучен е участък от крепостната стена с дължина 8 м. Тя е запазена на височина 1,2 – 1,5 м при ширина от 2,9 м. Изградена е на суха зидария с лица от големи ломени камъни (габро) и пълнеж от по-малки камъни и пръст, и отделни фрагменти строителна и битова керамика. Основата ѝ стъпва върху стъпаловидно изсичане на материковата скала, при което най-долният ред камъни откъм вътрешното лице е с 1 м по-високо от най-долния ред камъни откъм външното лице. В основата на куртината са включени и стърчащите материкови скали. Наличието в източната част на сондажа на голяма естествена скала, която не е била разрушена, е наложило разширяване на стената с 1 м. В проучвания участък непосредствено зад крепостната стена (в площта на крепостта) не са разкрити никакви археологически структури. Стерилният пласт бе достигнат на дълбочина 0,55-0,60 м от днешната повърхност. Над него има тънък културен пласт с дебелина 0,15-0,20 м, в който се откриват материали от III-IV в. По-нагоре следва пласт с преотложени материали, датиращи от III до VI в. В емплектона на куртината се откриха и фрагменти керамика от ранножелязната епоха (VIII-VII в. пр. Хр.).

Сондаж II с площ от 50 м^2 (10 х 5 м) бе заложен почти в средата на югозападната крепостна стена. Проученият участък от стената е с дължина от 4,5 м. Тя е запазена в суперструкция до 1,9 – 2,1 м. Основата ѝ е вкопана в терена от 0,9 до 1,5 м, като следва естествения наклон на терена от изток на запад с денивелация от 0,15-0,20 м на линеен метър дължина. Субструкцията е ясно разграничима от суперструкцията посредством банкет, който се издава на 0,30 – 0,35 м пред лицето на стената. Дебелината на стената тук е 2,10 м. Изградена е в *opus emplectum*. Установено бе, че над основата следват 3 реда от големи ломени камъни (ок. 0,50 х 0,40 х 0,40 м) с равни лица на суха зидария, като по-големите фуги са запълнени с по-малки камъни. По-нагоре градежът на стената е от дребни и средни ломени камъни, споени с бял хоросан с примеси от счукана строителна керамика. Двата различни подхода при строителството вероятно обуславят и два строителни периода в изграждането на крепостната стена. Най-долният ред на основата ляга върху културен пласт, предхождащ изграждането на крепостта. През 2010 г. стерилен пласт откъм вътрешното лице на куртината в сондаж II

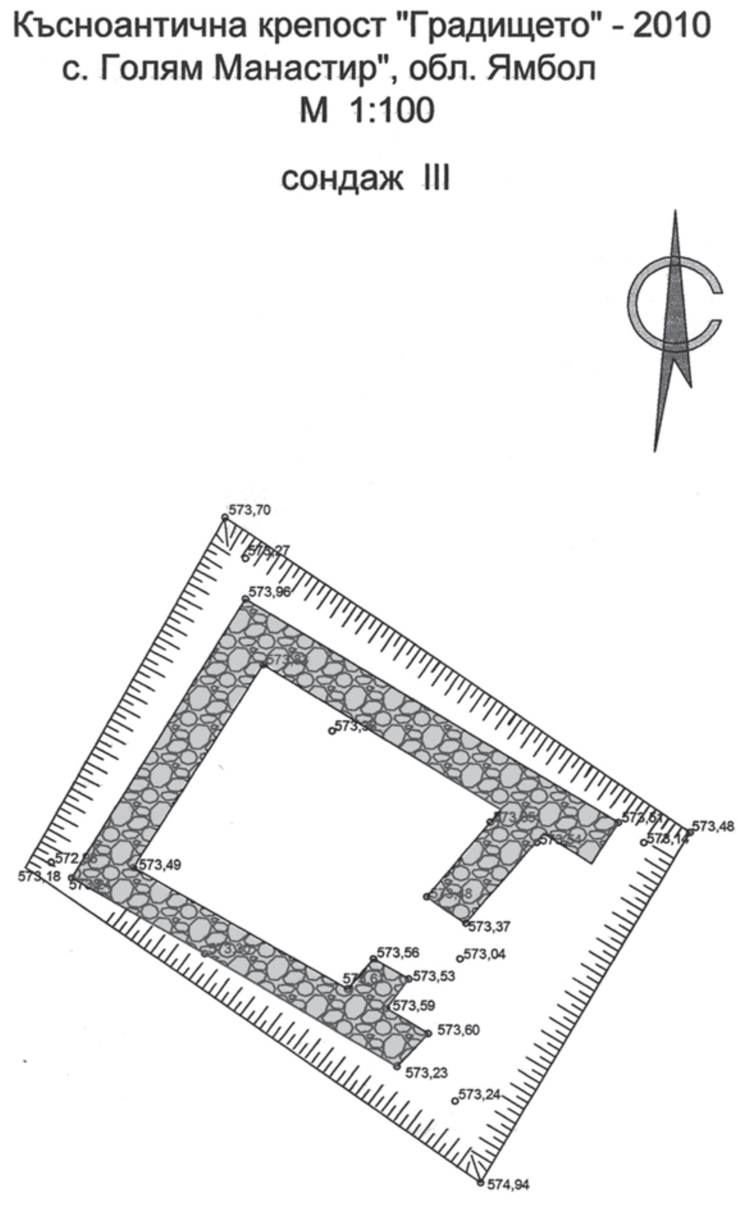

Обр. 3. Късноантичната крепост „Градището“, сондаж 3.

не бе достигнат. Дебелината на културните напластявания тук надхвърля 1,80 м. Най-горният пласт е с варираща дебелина (от 0,65 м при североизточния ъгъл на сондажа до 0,25-0,30 м при крепостната стена) и с преотложени материали, датиращи от III до VI в. Следващия пласт с дебелината 0,38 – 0,43 м е наситен е с материали от V-VI в. и вероятно маркира етапа на разрушаването на крепостта. Третият пласт също е с дебелина от ок. 0,40 м и достига до хоросановото бъркало, непосредствено до вътрешното лице на крепостната стена. На същото ниво в профила се забелязва и тънка ивица от въглени. Този пласт е свързан с крепостното строителство с хоросан. Сред откритите в материали превес имат тези от IV в. Най-долният (частично проучен) културен пласт под нивото на хоросановото бъркало е с материали от III-IV в., вкл. колониална бронзова монета с контрамарка от средата на III в. В този пласт се откриват и фрагменти от керамика от ранножелязната епоха (VIII-VII в. пр. Хр.).

Сондаж III с площ от 88 м^2 бе заложен върху сравнително равната платовидната част на възвишението (574 м надморска височина), почти в центъра на западната половина на крепостта. Сондажът има с правоъгълна форма и размери 11 (СЗ – ЮИ) х 8 м. В него бяха разкрити останки от еднnetworkделна сграда, с осреднени размери 8 (СЗ – ЮИ) х 6 м. Северната ѝ стена е с 1 м по-дълга от южната. В южния участък на източната ѝ стена бе установен вход, широк 1,5 м. Издаването на южната и северната стена с по 1 м пред източната стена показва, че пред входа е имало навес. Единственото помещение на сградата е с осреднени размери 5,40 х 4,60 м, като източният зид не е успореден на западния. Градежът на стените е от ломени средни и дребни камъни (габро), споени с кал. Дебелината им е 0,85 – 0,90 м. Основите са фундирани до дълбочина 0,20 м в стерилната пръст. Основата на южния зид е с около 0,15 м по-дълбока. Във височина над каменния цокъл стените са били от кирпич. Подът е от трамбована глинеста пръст. Покривът е бил покрит с керемиди (плоски и криви). Сградата е била опожарена, свидетелство за което са откритите отухлени кирпичи и наситеността с въглени на пласта над подовото ниво. Тя е функционирала в рамките на VI в. Разрушена е вероятно през 90-те години на века, което се доказва от откритата в нея колективна находка от 9 монети на императорите Юстиниан I и Юстин II. След края на VI в. вероятно е била изоставена и крепостта.

Извършените археологически проучвания показват, че м. Градището е обитавана в рамките на поне три епохи – ранножелязната (VIII-VII в. пр. Хр.), къснoримската (III-IV в.) и ранновизантийската (V-VI в.).

№61. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. „БАДЪ БУНАР“, СЕВЕРНО ОТ КМ 6+400 – 6+800, АМТ, ЛОТ 5 – ОБХОДЕН ПЪТ КАРНОБАТ

Димчо Момчилов, Росица Христова

Обектът в м. „Бадъ бунар“, разположен северно от трасето на АМТ при км 6+400-6+800 на обходен път при гр. Карнобат, беше проучен с Разрешение за сондажни проучвания №58 от 14.06.2010 г.

Археологическите разкопки се проведоха в периода 08.08 – 17.08.2010 г. по проект „Тракийската култура в контактната зона между Южното Черноморие и вътрешността на Тракия (по археологически данни от Карнобатско II-I хилядолетие пр. Хр.)“ на Бургаски университет „Проф. д-р Асен Златаров“, финансиран от фонд „Научни изследвания“, с партньор Община Карнобат. Проучванията бяха осъществени с участието на 11 студенти от специалност „Педагогика на обучението по български език и история“.

Целта през 2010 г. бе изясняване характера на структурите, регистрирани и частично проучвани от 2007 до 2009 г. Археологическата дейност бе съсредоточена в два сектора:

- северно от км 6+700-6+800, със структури от ранната и късна бронзова епоха, ямен комплекс от желязната епоха и ранновизантийски некропол от VI в.;
- северно от км 6+500-6+600, с регистрирани градежи от ранновизантийската епоха.

Сектор 1 (северно от км 6+700-6+800).

През настоящия сезон продължи проучването в рамките на кв. I-Д. Изцяло беше изчерпан пълнежа на северната половина от яма №2 и бе зачистено обмазаното ѝ дъно. На базата на открития керамичен материал се потвърдиха миналогодишни наблюдения за датирането на ямата в края на VI – началото на V в. пр. Хр.

Продължи работата в разширението от юг на сондажа. Изчерпан бе пластът с черен цвят. Установи се, че това не е културен пласт, а пръст от депото, разположено в тази част на обекта от 2006 г. Материалът в него се състой от множество фрагменти амфорна тара, единични фрагменти от халколитната и ранната бронзова епоха. В дълбочина следва пласт със сив цвят, в който се зачисти струпване на камъни, намиращо се на около 0,80 м южно от яма №2. То продължава на юг по профила и вероятно има връзка с двете ями от север.

През изминалия сезон продължи работата в южната част на сондаж „N-S“. Свали се тънък механичен пласт до 10 см и се вдигнаха част от регистрираните тук еднолицеви мазилки. В най-западната част на сондажа се зачистиха останки от огнище. Между и около неговите деструкции бяха открити множество фрагменти от халколитна керамика, които го датират. Наклонът на терена и състоянието на откритите материали създава впечатление за приплъзване на пластовете в тази част на обекта. Източно от огнището бе зачистено струпване на дребни камъни с приблизителни размери 0,90 (запад – изток) х 0,70 м. Те се откриват в песъчлива пръст с жълт цвят. Северно и западно от него са регистрирани петна със запазени еднолицеви мазилки. Предполагаме, че това са останки от основа на огнище, като камъните и пясъка са част от неговата конструкция. Откриването на големи късове еднолицеви мазилки западно и непосредствено до камъните потвърждават обвързаността им с огнището, а попадането им встрани е резултат от приплъзването на пласта. Докато огнището пò на запад се свързва с една по-ранна епоха (ранен халколит), то това е свързано с пластта от желязната епоха.

Сектор 2 (северно от км 6+500-6+600).

Сондажът тук бе разширен на изток и юг и проучен в дълбочина на цялата площ около разкритите зидове. Достигнатото ниво от нападали тегули, разположени плътно една до друга, бе зачистено в и извън рамките на помещението. При западната стена на зида, отвътре, бе заложен сондаж с размери 1 (север – юг) х 0,70 м. Откри се запазената в три реда субструкция на стената, а под нея – пласт от късната желязна епоха, който свидетелства за синхронно присъствие по протежението на цялата проучвана площ от км 6+400 до км 6+800. Разчисти се и част от западния зид на постройката с дължина 1,10 м (обр. 1). Сравняването на резултатите от 2006 г. с новите проучвания подкрепят изказаната хипотезата за съществуването на вила, чието местоположение е определено от наличието на близък водоизточник.

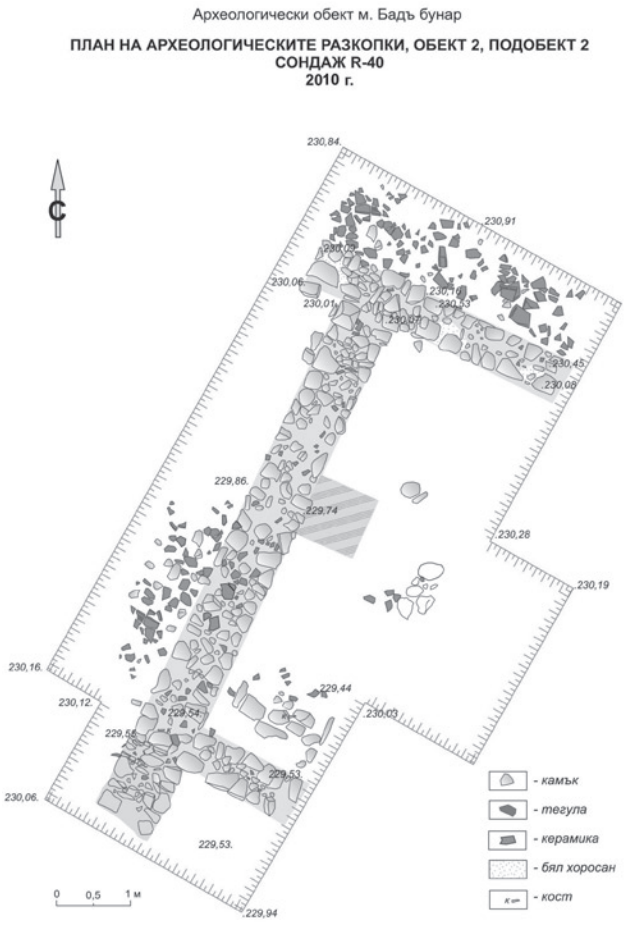
Археологически обект м. Бадъ бунар
ПЛАН НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ, ОБЕКТ 2, ПОДОБЕКТ 2
СОНДАЖ R-40
2010 г.
С
230,84.
230,91
230,03
230,06.
230,16
230,53
230,01
230,07
230,45
230,08
229,86.
229,74
230,28
230,19
230,16.
229,44
230,12.
229,54
230,03
229,55
229,53.
230,06.
229,53.
0 0,5 1 м
229,94
- камък
- тегула
- керамика
- бял хоросан
к - кост

Обр. 1. Постройка от ранновизантийската епоха.

Продължи работата и в най-източния сектор на обекта, където през 2009 г. бе заложен сондаж с размери 2,50 (север – юг) х 2,50 м. Тук бе изчерпан пласт с черна на цвят пръст, с дебелина 0,40 – 0,50 м. Констатиран е следващ надолу пласт с кафяв пръст.

Съгласно посочения по-горе проект, проучването на многослойния обект в м. „Бадъ бунар“ ще продължи още една година.

Литература

Момчилов, Христова 2008: Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на обект в м. „Бадъ бунар“, северно от км 6^{+400} – 6^{+800} на АМ „Тракия“ ЛОТ 5 – обходен път на Карнобат. – АОР през 2007 г. София, 2008, 186 – 188.

Момчилов, Христова 2009: Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на обект в м. „Бадъ бунар“, северно от км 6^{+400}-6^{+800} на АМ „Тракия“ ЛОТ 5 – обходен път на Карнобат. – АОР през 2008 г. София, 2009, 168 – 170.

Христова 2009: Р. Христова. Комплекс от ями по трасето на АМ „Тракия“, ЛОТ 5, км 6^{+700}-6^{+800}. – В: Спасителни разкопки по трасето на АМ „Тракия“, ЛОТ 5, км 6^{+400}-6^{+800}. Варна, 2009, 50 – 78.

№62. АНТИЧНО СЕЛИЩЕ КРАЙ СЕЛО СЛИВАРОВО, МАЛКОТЪРНОВСКО

Людмил Вагалински, Сирма Александрова,
Ивелина Иванова, Иво Д. Чолаков, Добрина Харбалиева

Обектът е известен под името „Кладарско градище“ по старото име на селото. Лежи югоизточно от Сливарово. Местността представлява полуостров със стръмни склонове, извисяващ се на около 60 м над опасващата го от три страни Резовска река. Селището не е проучвано досега археологически.

Разкопките се проведоха през периода края на септември – края на октомври, в рамките на един месец. Финансирането бе осигурено от община Малко Търново.

Според предварителните ни резултати обектът има следната хронология:

1. Обитаване през периода втора фаза на ранножелезния период (VIII – VI в. пр. Хр.). Материалите от това време са фрагменти от глинени съдове, които са преотложени по склона. Вероятно селището лежи в най-високата част на полуострова.

2. Селище от края на IV до втората половина на I век пр. Хр. или елинистически период. Краят му е белязан със силно опожаряване, чийто сигурен терминус пост квем е много рядка бронзова монета на тракийския (одриски) владетел Садала II (около 48 – 42 г. пр. Хр.). Такава се намира за пръв път на археологически разкопки. Съдейки по открита керамика на място и по преотложени по склона римски

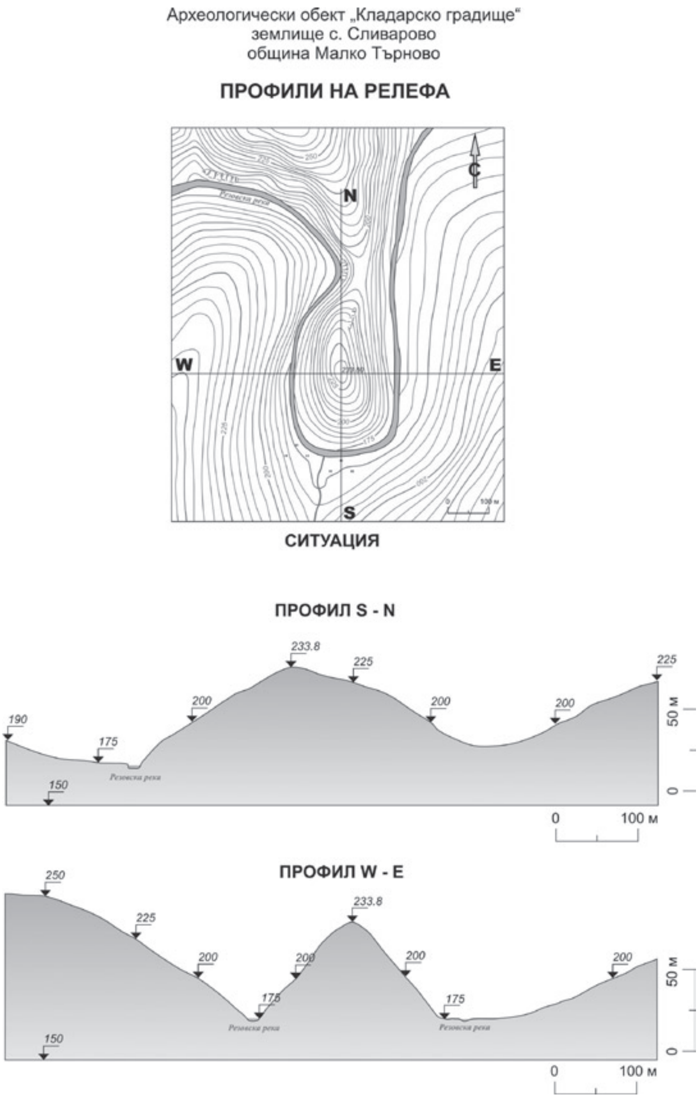
Археологически обект „Кладарско градище“
землище с. Сливарово
община Малко Търново
ПРОФИЛИ НА РЕЛЕФА
С
N
W
E
S
СИТУАЦИЯ
ПРОФИЛ S - N
190
175
150
200
233.8
225
200
200
225
Резовска река
50 м
0
0
100 м
ПРОФИЛ W - E
250
225
200
200
175
233.8
200
175
200
150
Резовска река
Резовска река
50 м
0
0
100 м

Обр. 1. Топографска карта и профили на релефа на местността „Кладарско градище“.

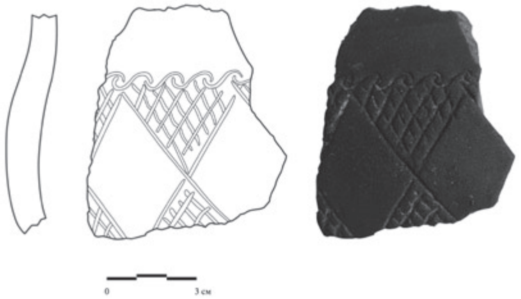

Обр. 2. Фрагмент от стена на керамичен съд, втора фаза на ранножелезния период (VIII – VI в. пр. Хр.).

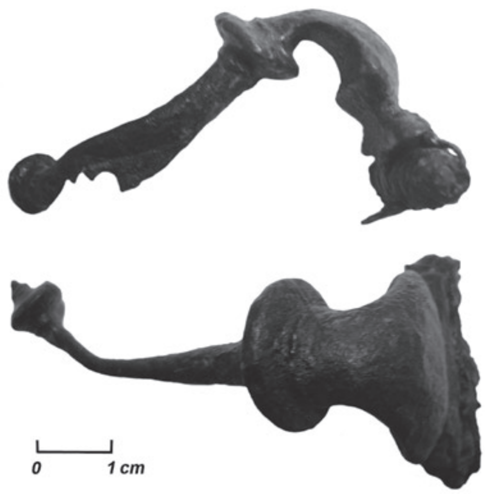

Обр. 3. Римска бронзова фибула, първа половина на I в.

монети и фибули, това селище вероятно съществува до началото на II век сл. Хр.

3. През IV век селището е защитено със старателно изградена куртина на спойка с хоросан, съдържащ счукана керамика. Проучили сме я само в западната част на крепостта. Слабият хоросанов градеж на СИ ъгъл на укреплението е различен от късноримския и може да е от друг период. Като цяло, днес то представлява силно издължен по оста север-юг многоъгълник, заемащ билото на полуострова. Защитената площ е около 13 декара. От север е разположен тесен вход за пешеходци, чийто стръмен подход е частично изсечен в скалата. Различим е вход за коли в югоизточната част на крепостта, свързан с път, водещ към реката. Около 400 година са вадени камъни от заварените градежи. По-късно те са поправяни/запълвани на глинена спойка.

4. Местността е заселена отново през средата и втората половина на VI век. Опожаряване при управлението на Юстин II и София (565 – 578 г.) слага края на този селищен период. Възможна е аварска атака.

5. Следващите данни за обитаване датират от XI век. Не разполагаме със сигурни данни дали селището е било укрепено тогава.

През цялата античност жителите на това селище са сравнително заможни, съдейки по открития разнообразен подемен археологически материал – бронзови накити, керамика, стъкло, монети. Ограничените засега данни за вътрешната застройка показват керемидени покриви и кирпичени стени. Поне част от населението се занимава с железодобив.

Открит бе и надгробен надпис на рядко използвания в района латински език. Работната му датировка е III век.

Разкопките ще продължат през 2011 година с подкрепата на Общината и на Историческия музей в града.

№63. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН КАСТЕЛ И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ

Боян Думанов

Разкопките през 2010 г. (5.07 – 10.08) се проведоха в рамките на лятната практика на студентите от програма „Археология“ на НБУ и като част от проект „Археологически проучвания в микрорегиона на Горно Ново село“. В тях взеха участие н.с. Димитър Янков, зам. ръководител (РИМ – Стара Загора), докторант Драгомир Гърбов и студентите Георги Кьорленски, Павел Попов, Надежда Карастоянова, Люба Маноилова, Александрина Цонева, Соня Цекова, Георги Столев, Габриела Райкова, Станимир Дангъров от НБУ.

Сграда 3. При проучената част на останките на Сграда 3, разположени основно в кв. В4 и С4, бе довършено разчистване на пространството между нея и западната крепостна стена. Установи се, че и тук, както при Сграда 2 в при югозападния ъгъл на укрепеното ядро е оставен тесен интервал, чиято ширина достига до 0,50 м. В пласта, съдържащ овъглени петна и парчета обгорял кирпич бе открита цяла гребенчата амфора и серия столчета от стъклени чашки.

Сектор „Църква 2“. През сезон 2010 г. работата продължи по разчистване на пространството на изток по линия 4. Беше оформен сондаж (5 х 3 м) в кв. К4 с цел изясняване на ситуацията под тясното скалисто плато с Църква 2. Скалната основа е достигната на кота 701.00. Денивелацията между подовото ниво на апсидата на Църква 2 и тази част е – 4,90 м. На нивото не бяха открити никакви

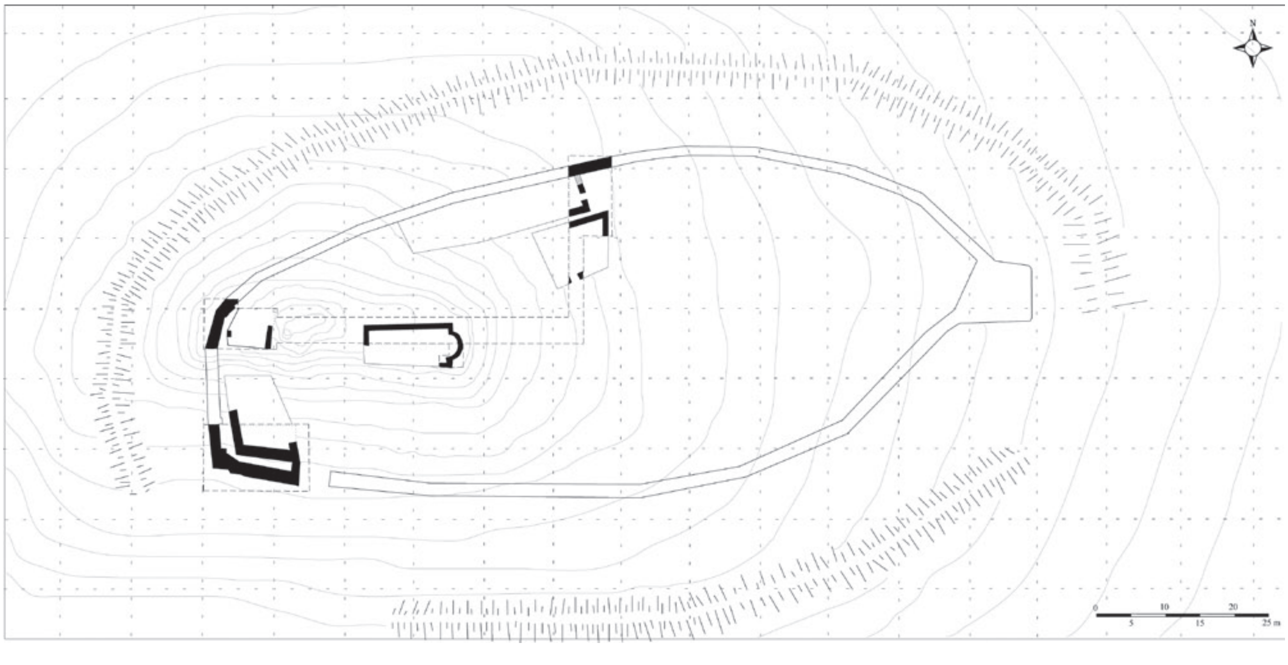

Обр. 1. Общ план на укрепеното ядро с откритите през 2010 г. структури.

структури, но бе разчистено значително струпване от фрагменти от питоси и строителна керамика (tegulae и imbrices).

Сектор „Сграда 4 – Северна крепостна стена“. След като бе установено, че пространството източно от Църква 2 в продължение на 2 м е свободно от структури и най вероятно обособява вътрешно дворно пространство, оградено от жилищни и стопански постройки, работата продължи на север по източната граница на линията К, като заложената траншея с широчина 3 м достига вътрешното лице на северната крепостна стена.

В северната част на кв. К2 е засечен вход на сграда (Сграда 4) с широчина 1,4 м. Входът с прилежащите южни стени на сградата бяха разчистени според ширината на траншеята, но след влизането във вътрешността на структурата, проучването беше разширено на изток. В кв. L1 и L2 са засечени и очертани фундаментите на част от източната и северната стени на сградата със североизточния ъгъл. Проследени са и външните лица на разкритите части от стените.

Останалата част от сградата е видима на терена чрез проследяване на следите от разсипи от строителни материали. Очертана е трапецовидна сграда със страни 8,25 x 11,75 x 8,5 x 7,6 и обща площ от 60,3 кв. м. Северната стена е най-дълга, като тя върви с 17° на североизток. Дебелината на фундамента варира като на места достига до 0.80 м. Покрай вътрешните стени на стените са установени значителни струпвания от фрагменти от питоси и битова керамика. Подовото ниво е достигнато на кота 701.77 и представлява заравнен скален материк. При демонтирането на струпванията се установиха вдълбавания в основата при северната стена, които явно са оформяли плитки гнезда за питосите. На места между върху подовото ниво са засечени петна от въглени. Входът на сградата е обърнат към обособеното под Църква 2 дворно пространство. Структурата комбинира стопански и жилищни функции.

Сграда 5. Северно от Сграда 4, по дължината на вътрешното лице на крепостната стена се развива структура с приблизителна площ от 100-110 кв. м. Тя се развива на Запад, като на терена каменни разсипи бележат очертанията на поне три вътрешни помещения. Разчистен е тесния проход между нея и Сграда 4. Под натрупания строителен материал има пласт от въглени и обгорени керамични фрагменти. Стратиграфските наблюдения не показват видима разлика в нивото на полагане на стените на двете сгради, от което не може да се направят изводи за хронологичната последователност на изграждането им.

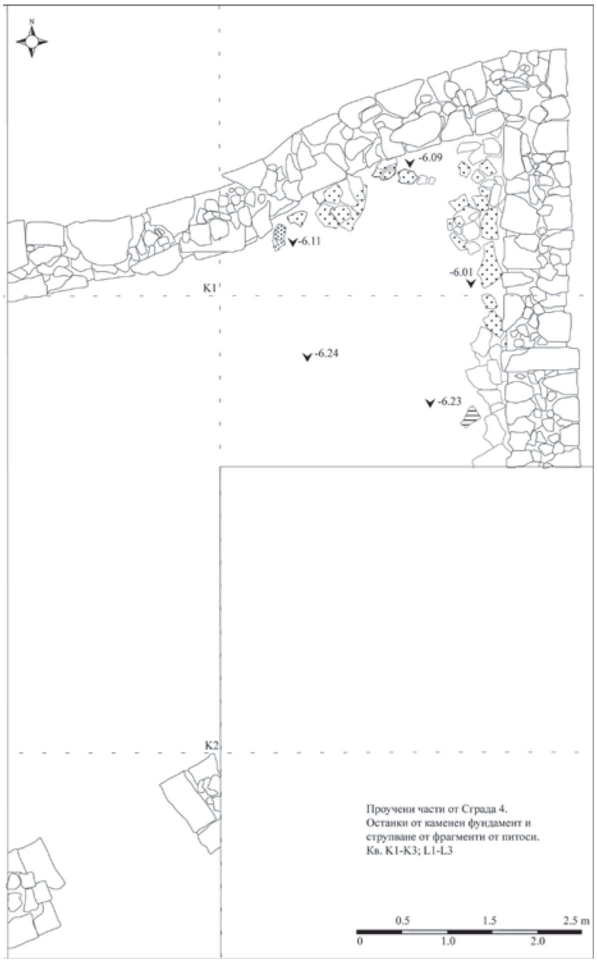
N
-6.09
-6.11
-6.01
K1
-6.24
-6.23
K2
Проучени части от Сграда 4.
Останки от каменен фундамент и
струпване от фрагменти от питоси.
Кв. K1-K3; L1-L3
0.5
1.5
2.5 m
0
1.0
2.0

Обр. 2. План на проучената част от Сграда 4.

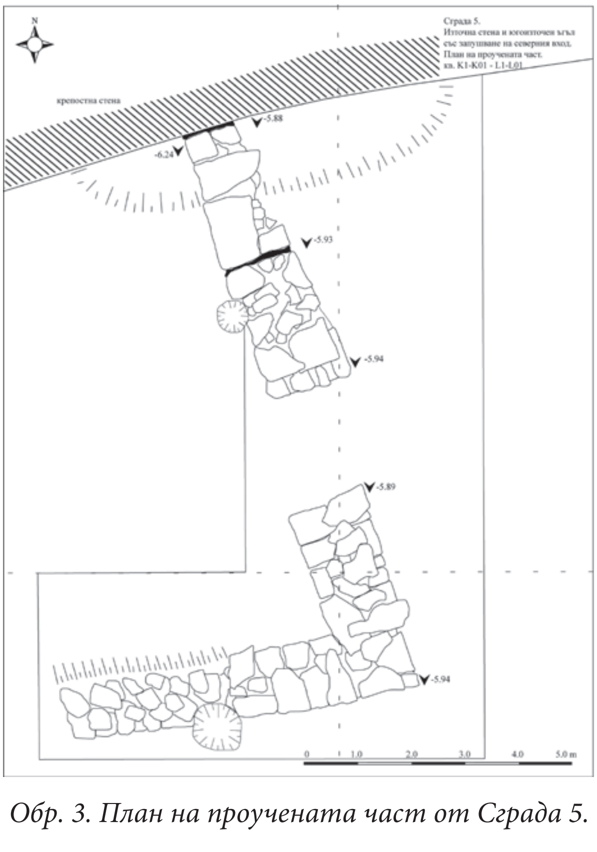
N
Сграда 5.
Източна стена и югоизточен ъгъл
със запушване на северния вход.
План на проучената част.
кв. K1-K01 - L1-L01
крепостна стена
-5.88
-6.24
-5.93
-5.94
-5.89
-5.94
0
1.0
2.0
3.0
4.0
5.0 m

Обр. 3. План на проучената част от Сграда 5.

Разчистена е тясната източна стена на Сграда 5, югоизточният ъгъл и участъка на засичане с крепостната стена. Тук са разположени два входа, всеки с ширина от по 2 м. Северният подсигурява и повсеместно наблюдавания интервал, осигуряващ движението край крепостната стена. Установена беше вторично запушване на този вход, което оформя източното лице на сградата като плътна стена. На изток от нея и северно от Сграда 4 се обособява друго малко дворно пространство. Тук е установена висока концентрация на крично желязо, желязна и стъклена шлака. В пласта от строителни материали в южния вход бе открито каменно калъпче за отливане на елементи да накити. В дворното пространство бяха открити отпадъчни частици от легирането на бронз или месинг както и остъклени керамични фрагменти. Най-вероятно в тази част на комплекса се развива производство, свързано с изработката на предмети от цветни метали. Отворената източна стена на Сграда 5 предполага помещението за такива съоръжения.

Литература

Думанов 2007: Б. Думанов. Проучвания на късноантичната и средновековна крепост при с. Горно ново село, общ. Братя Даскалови. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 633 – 636.

Думанов 2008: Б. Думанов. Проучвания на късноантична и средновековна крепост при с. Горно Ново село, община Братя Даскалови. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 565 – 568.

Янков 1990: Д. Янков. Разкопки на раннохристиянска църква в землището на село Горно Ново село, Старозагорско. – Археологически открития и разкопки за 1989 г. Кюстендил, 1990, 105 – 107.

Янков 1992: Д. Янков. Раннохристиянска църква край село Горно Ново село, Старозагорско (към въпроса за епископските центрове през IV – VI в. в Тракия). – Тракия и Византия. Симпозиум на музеите от Югоизточна България. Сливен, 1992, 54 – 58.

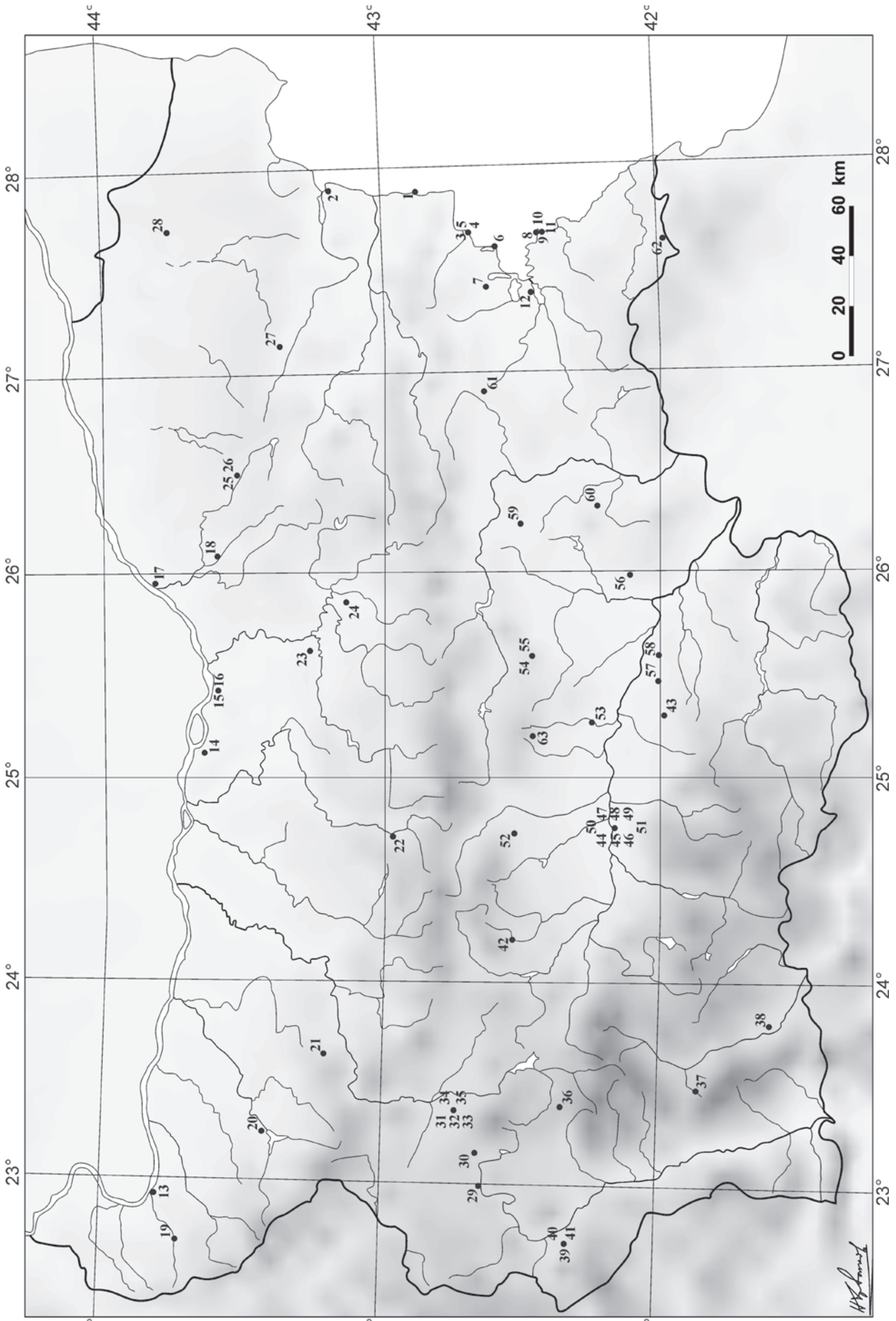
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0
20
40
60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63

Карта 3. Раздел Антична археология.

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

ЕЗИЧЕСКИ НЕКРОПОЛИ

№1. ПРОУЧВАНИЯ НА БИРИТУАЛНИЯ НЕКРОПОЛ ПРИ С. ТОПОЛА, ДОБРИЧКО

Людмила Дончева-Петкова, Методи Даскалов, Т. Димов, Чавдар Лалов, Мария Христова, М. Попова, Камен Клисуранов, Кирчо Апостолов

Поради финансови затруднения, проучването на най-големия биритуален некропол при с. Топола след 1994 г. беше преустановено до лятото на 2010 г., когато Министерството на културата ни отпусна дълго търсените и чакани средства.

Целта ни беше да се изследват недоразкрити части в североизточния сектор, който се намира под изхвърляната през годините пръст, за да разкрие напълно некрополът. Обемът на проучената част е 500 кв. м. При трудни метеорологични условия, особено през м. октомври, когато вследствие на дъждовете керамиката не се различаваше от пръстта в нивата, открихме нови 52 гроба. С тях общото количество на гробовете достигна 509.

Гробовете с кремации са 25. Те се разкриват на дълбочина от 0,60 до 1,30 м. Там, където тяхната форма е ясна, се установява, че са ориентирани север – юг с отклонения на изток или на запад до 30°. Гробните съоръжения при кремациите са четири типа 1. ямни, 2. каменни камери, 3. гробове, при които костите са изсипани върху камъни или са покрити с фрагментирани тухли и камъни и 4. урнови гробове. Преобладават ямните гробове, чийто брой е 13 (№459, 460, 463, 466, 469, 482, 487, 489, 492, 494, 495, 501, 504). Тези обикновени ями с кремирани кости са вкопани в чернозема и формата им в повечето случаи не може да се установи. Често костите са струпани на купчина и рядко се установява, че гробовете са били с елипсовидна (обр. 1) или с правоъгълна форма. В ямите рядко са слагани съдове с храна и напитки – гърне от чиста глина в №504 и кана в №494. В гроб №469 бе намерена част от гърне от песъчлива глина с врязана украса, а над гроба – другата част от съда**.** Други предмети са обичайно срещаните железни ножчета, пластинки, токи, халки, стрела. В гроб №463 бяха открити стъклени мъниста и 2 бронзови обеци с нанизани сфери (едната е повредена). В доста безформения гроб №469 сред кремираните кости, въглени, камъчета и счупеното гърне открихме повреден от кладата арабски дирхем. Сред горелите кости се откриват негорели животински – храна, оставяна за мъртвите.

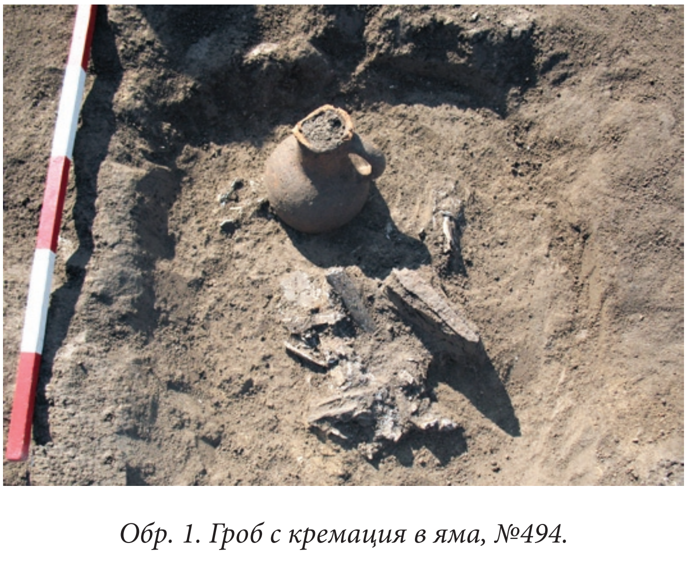

Обр. 1. Гроб с кремация в яма, №494.

В шест случая (№462, 473, 478, 484**,** 498, 507) кремираните останки са поставяни в каменна или каменно-тухлена камера, изградени от груби, ломени камъни, а не от срещаните през предишните години старателно обработени плочи. С изключение на №473, който може да се определи като същинска камера, другите не винаги са покрити и оградени и по-скоро принадлежат към т. нар. символични камери. Формата им е квадратна или правоъгълна, обикновено с по един камък от късите северна и южна страни и с по два – от изток и запад. При тези гробове също се откриват ритуално начупени съдове, негорели животински кости, черупки от яйце (№478), железни

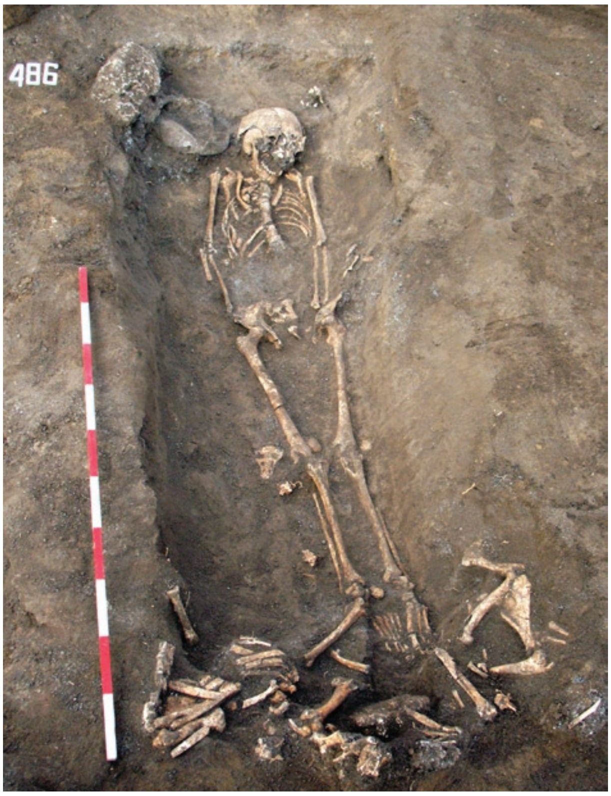

Обр. 2. Гроб с инхумация, ограден с камъни №486.

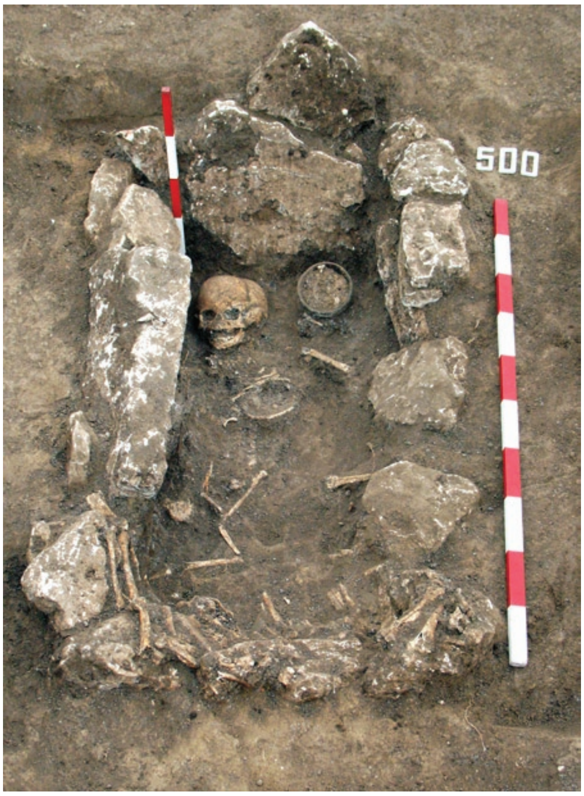

Обр. 3. Гроб с инхумация, плътно ограден с камъни №500.

пластинки. Липсват цели съдове. Но над гроб №462 беше открито ритуално разчупено гърне, което е възстановено.

Може да се каже, че отделна „група“ образуват 3 гроба, които имат само под или покритие. Така при №487 горелите кости и керамични фрагменти са изсипани върху плоча. При №477 кремираните кости и съпровождащите ги предмети – керамичните фрагменти, кания, ножче, тока са покрити с фрагментирани тухли, при №482 овалната яма с кремираните кости е покрита с голям безформен камък.

Три гроба (№468, 490, 503) са урни с малко горели кости, вкопани в земята. Двете урни са сравнително големи гърнета от чиста глина с излъскана повърхност. При №490 костите са изсипани в долна част от голямо гърне от песъчлива глина с врязана украса.

Проучените гробове с инхумация са 27. Те се разкриват на дълбочина от 0,80 до 1,85 м, като най-дълбоките се вкопани в стерилна пръст. При тези гробове се различават няколко типа гробни съоръжения: 1. обикновени ями, 2. яма, покрита с камъни, 3. ями отчасти оградени, 4. ями, плътно оградени с камъни и 5. цистови гробове. Гробовете са ориентирани север – юг, като точната ориентация е спазена при 4 гроба. В останалите се наблюдават отклонения от 5 до 30° на изток (5 гроба) и при повечето на запад. Мъртвите най-често са погребвани по гръб с опънати ръце.

Обикновените ями са 7 (№464, 485, 491, 496, 505, 508, 509). Формата им не винаги се очертава, но обикновено е правоъгълна или трапецовидна. Това са гробове на израснали индивида и на 9 деца. По-добре е запазен гроб №464, а при №491 – на жена върху главата, гърдите и корема на погребания са поставени плоски камъни. В три детски гроба до или над главата е сложено гърне – от песъчлива и от чиста глина, а в женския гроб №486 – паница. Откриват се въглени, части от съдове, стъклени мъниста.

Само детски гроб №497 е покрит с камъни – един голям и 5–6 по-малки, като това каменно покритие е на 0,67 м над скелета.

Най-голяма е групата на отчасти оградените с камъни гробове – 14 броя (№458, 465, 467, 470, 471, 474, 475, 476, 483, 486, 488, 493, 499, 502). Гробовете са правоъгълни, като са частично оградени с камъни – най-често при късите, но и от части при дългите страни (обр. 2). До главата на погребаните са слагани съдове с храна – гърнета от чиста или от песъчлива глина, паници. В тях се намират дребни пилешки и агнешки кости. До главата на детето в гроб №488 е сложена чаша-бокал. Прави впечатление, че в южните части на гробовете въпреки ограждането, често са полагани цели животни – дребни тревопасни и по-рядко отделни късове месо. В гроб на 10-11 годишно дете №471 се откриха 3 яйца – по едно в двете длани и едно при лявата коленна става. Особено интересна и за първи път срещана в нашите биритуални некрополи е паницата от гроб №486 със сфероидно тяло и ниско конусовидно столче. В гробовете се откриха железни токи, халки, нахвърляни керамични фрагменти, въглени. При някои детски и женски черепи се установява изкуствена деформация от двулентов тип.

Плътно оградените с камъни гробове са само два, и двата на деца №461 и 500 (обр. 3). При главата на детето в гроб №500 е поставена чаша-бокал.

Цистови гробове са три – № 479, 480, 506, и трите на деца.

За екипа, проучващ биритуалния некропол при с. Топола, отчетния сезон се оказа много успешен. Установихме нови суперпозиции, нови керамични съдове, дело на майсторите-грънчари от селището, на което принадлежи некрополът, открихме паница със столче и бокаловидни чаши, които имитират златни и сребърни метални съдове, като тези от Перещепинското съкровище и известните от ранния и средно аварския период. Това са много ранни форми, които фиксират датата на некропола непосредствено след образуването на българската държава. И още едно много важно откритие беше направено през отчетния сезон – в гроб с кремация №469, както посочихме, бе намерена повредена сребърна монета – арабски дирхем, сечен в годините непосредствено след реформата на Омаядите – около 699/700 до 705/715. Това е най-ранната монета, фиксирана досега в нашите биритуални некрополи. Този дирхем най-вероятно трябва да се свърже с помощта, която хан Тервел оказва през 717-718 г. на византийския император Лъв III срещу арабите. Знае се какъв отглас е оказало участието на българите, с помощта на които е спасена от арабите не само Византия, но и Европа. Не е изключено жител на средновековното селище при днешното с. Топола да е участвал в нападенията срещу арабите, обсаждащите византийската столица. Така археологическите открития в Топола се свързват с богатите сведения от историческите извори.

СТОЛИЦИ

ПЛИСКА

№2. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Радослав Василев, Тихомир Тихов

Разкопките бяха съсредоточени в три изкопа: XIV, XVIII и XX. Те се намират в северозападната част на Вътрешния град, където през последните четири кампании бяха установени очертанията на неизвестно дотогава Малко дървено укрепление (МДУ), което е непосредствен предшественик на проучваното с прекъсвания от 1977 г. до 2006 г. Голямо дървено укрепление (ГДУ), приемано за най-вътрешен отбранителен пръстен на Плиска преди 811 г.

Изкоп XIV. Работата тук започна през 2006 г., но следва да бъде продължена и през следващите сезони, предвид на голямата площ и значителната дълбочина (над 2 м), на която се разкрива под на „площадка“, вкопана на 1,40 м от нивото на терена през IX в.

През 2010 г. снехме пътеките и лежащите над нея по-късни структури: зидове, печки, траншеи и ями. В резултат на това от „площадката“ беше разкрита площ над 150 кв. м. В южния си дял тя има ширина 14 м и дълбочина от 5,5 – 6 м, след което се разширява на изток и на запад и така продължава в северна посока с неизвестна ширина извън рамките на изкопа.

Обр. 1. Изкоп XIV. Вкопана площадка за обреди, поглед отгоре и от север.

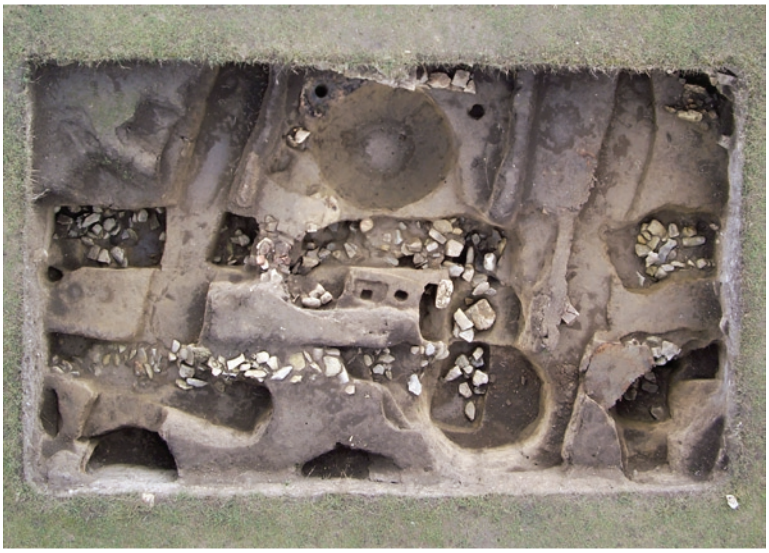

Обр. 2. Изкоп XVIII. Аероснимка.

Под равнището на нейния под са останките от югоизточния ъгъл на МДУ. Траншеите, които го оформят са оставали скрити под настилка от тухли или дъски. Последователността в съществуването на двете структури позволява да приемем опожаряването на укреплението за долна хронологическа граница на площадката. Тя изглежда е оформена непосредствено след 811 г.

Под пода на площадката през миналите сезони бяха разкрити две печки с градеж от средни и дребни камъни и две малки камери от тухли. През 2009 г. попаднахме на още една печка и камера, които доразкрихме сега и те получиха пореден №3. Открита беше и още една камера (№4), три ями и редица други вкопавания. Тяхното запълване е аналогично или близко до това в тухлените камери или при печките и затова ги приемаме също за принадлежащи към площадката.

Новооткритите камерки №3 и 4 са полуразрушени и ограбвани още в миналото. В първата от тях беше намерена обеца от медна тел, рисувано манисто от стъклена паста, черупки от яйца, люспи от кварцит, половинка на глинен прешлен с украса, костено шило, както и няколко кости от млади животни и риба и 5-6 фрагмента от съдове с особености, характерни за керамиката от IX в. В камера №4 беше намерена друга медна обеца, няколко кости от животни и фрагменти от съдове. От източната ѝ страна разкрихме две дъсчици, вероятно от поставка за приношения, а от север – плитка легенообразна ямка с кости, изглежда от изсипана тук месна храна.

Камерите имат особеностите на тези в некрополите с трупоизгаряния, но тук са използвани за поминални нужди. Разположени са в близост до печки № 1 – 3, в които е приготвяна храна, която изглежда е била консумирана на място, а част от нея е била принасяна в и пред камерките. От южната им страна са разположени ями, в които вероятно са били депонирани остатъци и принадлежности от обредни действия. В яма №2 бяха намерени две половини от глинени прешлени за вретено, 14 ашика, 15 малки речни камъчета, както и къс от сиво-бял кварцит, подобен на люспите в камера №3.

Устроените под пода печки, камери и ями показват, че площадката е служела за публични събирания на значителен брой хора и практикуване на обреди, свързани с приготвяне и консумация на месна и друга храна, а вероятно и на напитки или подправки, ако съдим от намерените фрагменти от кухненски и трапезни керамични и малки стъклени съдове.

Изкоп XVIII. Проучванията в него имаха за задача да изяснят плана на открития през 2009 г. южен вход на МДУ. Заедно с това трябваше да се изчерпят намиращите се под пода на жилища 1 и

2 структури. Установи се, че входът на укреплението има план, подобен на южния вход на цитаделата на Плиска. Жилище №2 е имало в съседство няколко глинобитни пещи, а №1 е с по-ранен под и разположена в яма двукамерна печка, както и стопанска яма с устроено в нея допълнително хранилище за инвентар: обкови за лопати, брадва и др., за съжаление силно корозирали. В жилището бяха намерени множество предмети от добре обработена кост, още няколко прешлени за вретено, шила и друг инвентар или накити. Намерената на пода му византийска монета е на Никифор II Фока (963 – 969) с препечатка върху по-ранна емисия от същия император.

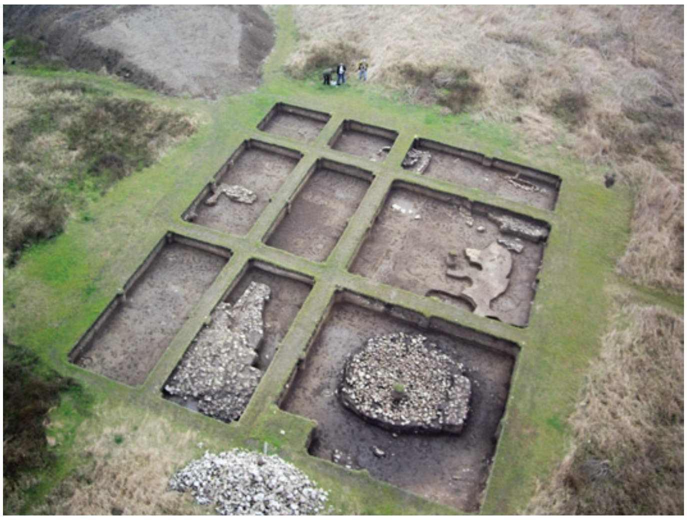

Обр. 3. Изкоп XX. Аероснимка от северозапад.

Изкоп XX. Той беше заложен в централния сектор на МДУ на площ от 500 кв. м. С него целим получаване на данни за живота и строителството в укреплението. През отчетния период успяхме да изчерпим само характерните за Вътрешния град пластове от X-XI в. и свързаните с тях рушевини от наземни строежи. На нивото на стария хумус или малко под него се очертаха разновременни и различни по характер вкопани структури.

В северозападната четвърт на изкопа беше разчистено струпване от дребни камъни с приблизително кръгла форма и диаметър близо 5 м. Над неговия западен край лежи част от зид на постройка. Каменното струпване има „могилообразна“ повърхност и лежи, заедно със заобикалящия го разсип от отделни камъни и черна пръст, в дълбок изкоп с „диаметър“ над 8,50 м. На север и запад той има разклонения, които продължават извън изкоп XX. Двата строежа са възникнали последователно към края на X и началните десетилетия на X в. Въпросът за тяхното предназначение остава открит до цялостното им проучване. В съседство с тях бяха установени рушевини от каменна постройка от първата половина или средата на XI в., ако съдим от намерените монети и керамика.

В останалите части на изкоп XX са концентрирани различни по характер, планировка и дата вкопани съоръжения. Според характера на тяхното запълване и форма констатираме два основни периода в тяхното изграждане.

По-късният е представен с повече 15 жилища-полуземлянки и няколко „боклучни“ ями. Някои от жилищата се застъпват. Разкрити бяха и два гроба на възрастни индивиди, погребани по християнски, без инвентар.

Първоначалният период на строителство е представен засега от траншеи, запълнени със светложълта пръст с люспи мергел, в която се срещат отделни фрагменти от съдове VIII-IX в. Те имат направления С – Ю и И – З, но планът на строежа към който принадлежат, е установен частично. В голямата си част траншеите са разрушени от вкопавания от X-XI в. или остават под пътеки. Строежите, към които принадлежат са имали дървени конструкции и са съвременни на двете дървени укрепления.

В изкопа бяха открити находки от керамика, метали, кост, стъкло. Броят на инвентираните от тях са близо 200. Само монетите тук са 14, от които 3 римски от IV и V в., едно фуре на Василий I и Константин (между 869 и 879) и фолис на Лъв VI (886 – 912). Останалите са анонимни от класове А 1, А 2, В и С, както и една имитация на фолис, клас А и сребърно акче на Мехмед II (1451 – 1481) (по определение на Л. Лазаров). Към металните украшения следва да посочим пръстени, обеци и най-вече детайли от коланни гарнитури. От пръстените заслужава да се спомене малката бронзова плочка с умело гравиран бюстов образ на Христос. Значителен интерес представлява пластина с форма на „луница“ с гравирани на двете си страни композиции от по два лъва и сенмурви, фланкиращи „дървото на живота“. Намерени бяха и няколко кръста-енколпиони. Подчертано голям е броят на върховете за стрели, главно малки, бронебойни. Много добре запазен е малък бронзов боздуган с халка за окачване, тип „кистен“. Сред предметите на бита преобладават глинените и оловни прешлени за вретено, костените шила, както и други инструменти и пособия.

№3. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ПЛИСКА – ЦИТАДЕЛАТА

Янко Димитров, Станислав Иванов

Разкопките в Дворцовия център на Плиска през 2010 г. са продължение на започнат през 2000 г. научно-изследователски проект, задачата на който е цялостно проучване на културния пласт и археологическите структури оставащи под (нивото на) каменната настилка между основните сгради в западната половина на комплекса Малък дворец (Цитадела). Крайната им цел е придобиване на нови данни за историята и архитектурния образ на комплекса през вековете, както и обогатяването му с нови елементи, като един от основните акценти на туристическия маршрут в резервата. Разкопките бяха проведени със средства осигурени по Договор на НАИМ – БАН с Министерство на културата.

През изминалия сезон основната цел бе да бъдат обхванати всички останали досега не(до) проучени участъци. Поради тази специфика на теренно-изследователската работа в Цитаделата, проучванията обхванаха около 340 кв. м площ в пет отдалечени един от друг сектора: I. Покрай западната стена на Цитаделата, южно от Голямото водохранилище; II. Между Дворцовата кръстокуполна църква и баните в северозападната част на Цитаделата; III. В „коридора“ между двата корпуса на Малкия дворец; IV. Централното северно помещение от източния корпус на Малкия дворец; V. Незаетият от каменни постройки терен в североизточната част на Цитаделата.

Сектор I обхвана приблизително 110 кв. м в широка 6,5 м ивица между западната стена на Цитаделата и банята южно от Голямото водохранилище (сграда Б 7 – тук и по-нататък означения на постройките според Станчев 1961, 101 – 109), северно от помещение „Г“ на „Т“-образната постройка с верижен план (сграда Б 11), южно от дворцовата сграда върху Голямото водохранилище (сграда Б 6). Целта бе разкриване и наблюдения на съоръжения с линеен план, които са проследени в предходни сезони на юг и на изток. В широка до 1,50 м ивица в източната си част и в най-северният от трите заложени „квадрата“ изкопът от 2010 г. припокри стари сондажи и изкопи от разкопки през 40-те и 70-те години на миналия век.

Покрай стената бяха разчистени и след това демонтирани останки от 2 приблизително еднакви по нива, но различаващи се по състав настилки. Първата е проучена в южния „квадрат“ в ивица с ширина до 4,20 м от стената. Включва сравнително едноформатни гладко одялани варовикови плочи, наредени в редици С – Ю, успоредни със стената. Другата настилка е разкрита в централния „квадрат“ и е съставена от цели и фрагментирани тухли и по-малки по размери варовикови плочи, които са наредени доста небрежно в широка 0,70 – 0,80 м ивица покрай стената.

Под демонтираната настилка дебелината на културния пласт, където той бе заварен ненарушен, бе едва 0,15 – 0,20 м, след което там, където вкопани структури липсваха, бе достиган чистият сиво-кафяв хумус. В останалата част се разкриха застъпващи се едно с друго вкопани в терена структури и керамични водопроводи и канали.

В централната част на сектора, където настилка липсваше, на дълбочина 0,40 м, се попадна на редица от дупки за колове на наземна паянтова постройка. С тази постройка вероятно трябва да се свърже откритата в близост битова пещ. Тя има четириъгълна форма, отворена е на север и е изградена от споени с глина фрагментирани тухли и керемиди на глинена спойка.

Освен тази структура бяха разкрити още: 4 траншеи от дървени огради, отсечки от 9 водопровода и канала, 3 колекторни шахти и 20 вкопани в здравия терен ями-гнезда на дървени стълбове с различни размери, някои с подложки от тухли, други с блокаж от камъни, трети без допълнения.

Почти всички водопроводно-канализационни съоръжения са вече известни от предходни проучвания в сектора – водопроводи и канали с №7, 8, 16, 16а, 17, 22 и 29, колекторни шахти „А“, №4 и №9 (по въведената от П. Георгиев система за означаване на водопроводно-канализационните съоръжения в Цитаделата, виж Георгиев 1992, 77 – 104). Новооткрити са 2 отсечки от керамични водопроводи (канали?) – единият е непосредствено от запад на колектор А, на дълбочина 2,77 м. Той е с посока СИ – ЮЗ, като се насочва към западната стена на Цитаделата, оставайки под нея (водопровод №4 по нашата номерация за сектор I, север). Другото новооткрито трасе е в централната част на сектора, на 0,30 – 0,60 м от западната стена на Цитаделата, където на дълбочина 0,20 м бяха разкрити две тръби от водопровод с насоченост СЗ – ЮИ.

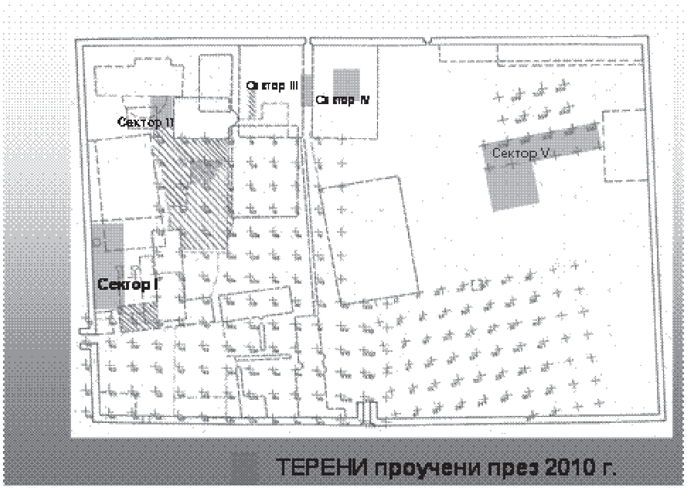

Обр. 1. Плиска, Дворцов център – Цитадела, проучени проз 2010 г. терени.

Най-съществения нов резултат от проучването в сектор I е проследяването на нови отсечки от две траншеи от дървени огради с посока изток – запад, които бяха разкрити при проучванията ни през предходни сезони. Траншея №1, която е със запазени на дъното на леглото подложки от фрагментирани тухли и плочести камъни, се датира в периода след изграждането на тухлената стена на Цитаделата, тъй като бе установено, че се „захваща" за нейната западна стена (на 10 м северно от западния вход). Тази траншея е проследена и на изток от банята, където през 2002-2003 г. бе установен другият неин край, опиращ до оградната стена С – Ю в централната част на Цитаделата. Другата траншея от дървена ограда с посока И – З бе открита на 5,50 м по на север. Тя продължава на запад, като е пресечена от тухлената ограда, оставайки също под водопроводи №7, 16, 17 и под новооткритото водопроводно трасе. В източна посока е проследена през 2003-2004 г., като е установено съотношението ѝ с два тайни ходника, както и обстоятелството, че продължава отвъд оградната стена С – Ю в централната част на Цитаделата, която я пресича.

Проучените в сектора ями от дървени стълбове не позволяват да се очертае план на постройка. Възможно изключение в това отношение представляват четирите ями №4, 6, 7 и 8, които бяха открити в югоизточната част на сектора. Те имат приблизително еднакви параметри и дълбочина на вкопаване и оформят правоъгълник непосредствено откъм запад на банята. Важен резултат са констатираните съотношения на ями с линейни съоръжения – с тухлената ограда, с водопроводи №16 а, 17, 29 и новооткритите две отсечки, както и с колекторна шахта „А".

От стария археологически насип в северната част на сектора, непосредствено от юг на Голямото водохранилище, произхождат двете най-значими за сезона находки: оловен печат на Симеон, от типа „княжески" и накрайник на вертикален ремък към колан – лят от бронз, с позлата по пунцирания фон на релефната „S-овидна" растителна украса, с датировка в IX в.

Сектор II обхвана приблизително 30 кв. м в северозападната част на Цитаделата, между Дворцовата църква (сграда Б 10), кръглото водохранилище (сграда Б5), двуделната баня (сграда Б 9) и триделната баня (сграда Б 8), явявайки се продължение в северна посока на основния изследователски изкоп от предходния сезон. Тук целта бе да се потърси продължение на установени по на юг редици от ями за дървени стълбове и евентуални данни за връзка на някой от установените при предходни проучвания в сектора водопроводи с шахтовия резервоар за вода, който бе открит през 2009 г. до североизточния ъгъл на Голямото водохранилище.

Отново бяха разкрити попадащите в сектора отсечки от канали и водопроводи с № 3, 9, 19, 26а. За съжаление те са били пресечени при старите археологически разкопки и сега не може да се каже нищо положително за връзката им с шахтовия резервоар. Съобразно посоката и нивото му, би могло да се допусне, че захранващият резервоара водопровод е бил оловният водопровод №9.

На неизвестен от досегашните проучвания елемент от водопроводно-канализационната система – отводнителен канал (?), се попадна в ЮЗ част на сектора. Той запазен в дълга едва 0,90 м отсечка и представлява улей от фрагменти от тегули, наредени в посока СИ – ЮЗ. В ЮЗ край на канал №19 бе разкрита цяла тухла, която лежи хоризонтално, наравно с последната керамична тръба и би могла да е основа на разрушена колекторна шахта.

Неизвестни досега останки от градежи бяха разкрити непосредствено от запад на Дворцовата църква. Към северната страница на входа на църквата е долепен дълъг 2 и широк 0,60 м зид, който е

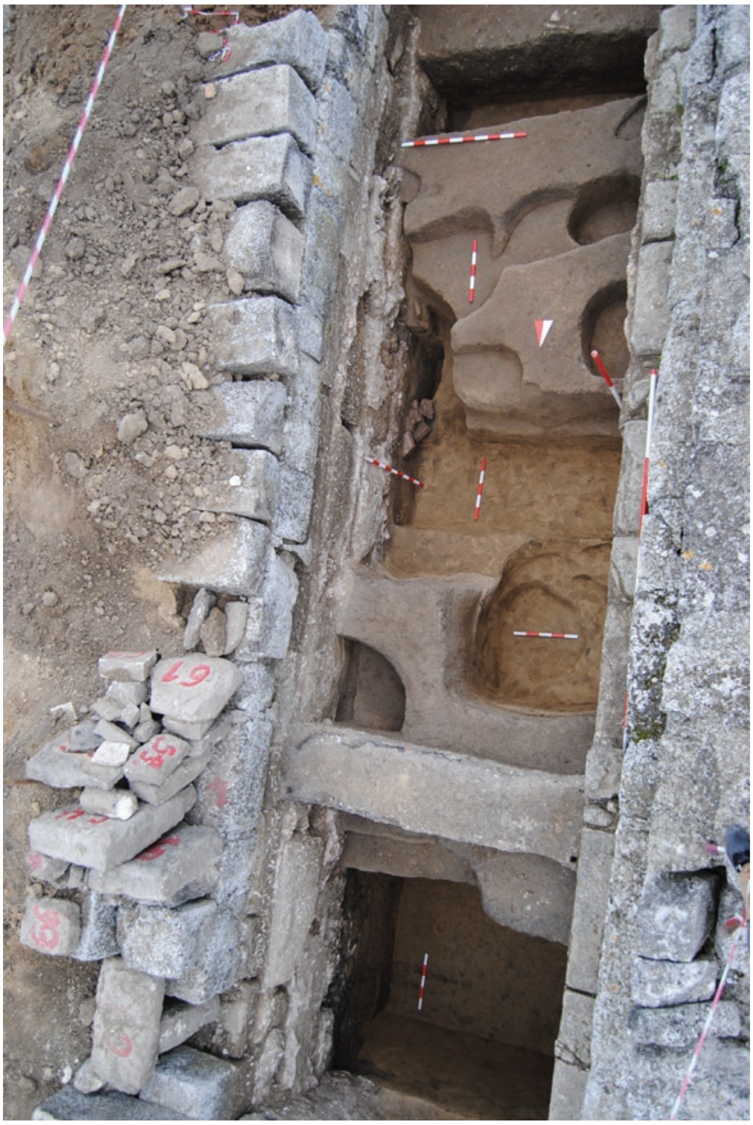

Обр. 2. Плиска, Дворцов център – Цитадела, сектор III – обща ситуация в края на сезона (поглед от запад).

перпендикулярен на нейната западна стена и е граден от разноформатни дялани варовикови блокчета и ломени камъни на хоросанова спойка. Зидът е добавен, тъй като има фуга между него и западната стена на църквата. Лежи върху дебел 0,30 м пласт от сиво-кафява хумусна пръст, примесена с дребни камъчета и бучки хоросанов трошляк. Нивото му е равно с това на първия ред квадри от суперструкцията на църквата. Застъпен от този зид е оловният водопровод №9.

На 1,10 м западно от западната основа на църквата и успоредно на нея бе разкрита дебела 0,02-0,03 м хоросанова подложка на лека наземна конструкция. Подложката е с ширина 0,30 – 0,50 м и дължина 2 м, ориентирана С – Ю. Лежи върху дебел 0,05 м пласт от наситена с въглени сива пръст. Нивото ѝ е приблизително равно с това на преминаващият на 1,80 – 2 м по на запад водопровод №3 и с 0,20 м под нивото на добавения от запад на църквата зид.

Новост за сектора са проучените общо 6 ями-легла на дървени стълбове, които са вкопани в стария хумус и в льоса. Те са кръгли или четвъртити със заоблени ъгли, с диаметър по 1 – 1,40 м и дълбочина на вкопаване от 1,10 – 1,30 м до 1,90 – 2,40 м. Без изключение остават под нивото на водопроводите и останките от градежи. Малкото пространство, на което бяха открити ямите, не позволява да се открои със сигурност някаква поредност. Все пак, трябва да се отбележи, че ями №3, 5 и 6, които са приблизително сходни по параметри и характер на запълващият ги насип, са в една линия З – И, през интервал от 1 м. По същия начин са наредени (?) и три от ямите за дървени стълбове, които бяха проучени на 2 м по на юг в северната част на миналогодишния изкоп.

Сектор III, обхвана около 20 кв. м площ в средната част на „коридора“ между източния и западен корпуси на т. нар. Малък дворец (сгради Б1 и Б2). Тук бяха демонтирани 68 плочи от каменната настилка. Под тях, в северната половина на сектора, бе изчерпан дебел 0,05 – 0,10 м пласт от примесена с много въглени и отделни бучки хоросанов трошляк сиво-кафява пръст. Под него следваше дебел 0,20 – 0,25 м пласт от наситена с каменен трошляк и хоросанови зрънца кафяво-жълта пръст, след което, на 0,10 м под строителното ниво на сградата, в чистия предматерик, се очертаха петната на застъпващи се една друга ями и траншеи.

В най-северната част на сектора се попадна на неизвестно до сега трасе на подземен ходник с посока И – З, който остава под зидовете на двете постройки на Малкия дворец. Ширината на ходника е 1,50 м, дълбочината (мерена от нивото на очертаване на траншеята) 2,60 м. Подът е изрязан в льоса, без настилка и без запазени тухли-подложки покрай стените. В западната част на проучената отсечка (2 м, колкото е тук ширината на коридора) в пода бяха разкрити две срещуположно стоящи гнезда от вертикални опорни греди, което показва, че проходния тунел на ходника (без „кожуха“) е бил с ширина 1 м. В горната част запълващият ходника насип бе от наситена с въглени, на места има и бучки хоросанов трошляк сиво-черна пръст, докато в дълбочина запълването бе от прослойки жълта льосова и кафява хумусна пръст. Отсечката е от неизвестно досега трасе, което в посока на запад би следвало да достига до попадащия в пространството на централното северно помещение на западния корпус на Малкия дворец таен ходник. Началото на новооткритото трасе, или по-скоро разклонение на подземен ходник, е на около 4 м по на изток – според непубликувани данни от проучвания на Р. Рашев през 80-те години на миналия век и резултати от нашите проучвания в западната част на сектор IV.

В южната 2/ 3 част на сектор III бяха проучени две отсечки от траншеи от дървени огради с посока И – З, както и застъпващи ги ями от дървени стълбове, общо 7 на брой, разположени в две стратиграфски нива. Установено бе, че синхронно с ходника е най-горното ниво ями, докато останалите и двете траншеи го предхождат. Основите и на двата корпуса на Малкия дворец са вкопани в насипите, запълващият тези структури.

Сектор IV има площ от 30 кв. м, обхващайки цялата вътрешност на централното северно помещение в източната половина на Малкия дворец. С проучването на този терен се целеше да се допълнят наблюденията на Р. Рашев, който през 80-те години на миналия век е демонтирал настилката и е изследвал в дълбочина до здрав терен всички останали „клетки“ на сградата.

Демонтирани бяха всички 107 плочи от каменната настилка в помещението. Преди това в три пункта бяха документирани гнезда от дървени греди изсечени в камъните на настилката.

Под настилката бе изчерпан дебел до 0,15 м пласт от рохкава и примесена с малко хоросанов и каменен трошляк сиво-кафява пръст. След това, на нивото на чистия стар хумус, се очертаха и бяха изчерпани насипите в общо 12 ями, които се застъпват в две нива. Ямите от долното ниво са с насип от уплътнена и смесена на прослойки жълто-кафява пръст, съдържаща буци и по-дребни късове хоросанов трошляк. Те имат много големи размери – диаметър по около 1,40 – 1,60 м и дълбочина от 1,70 – 1,80 м до 2,15 – 2,20 м. Двете ями, които са отчасти проучени отвътре на западната стена на помещението, са с хоросанов трошляк на дъното. Те изглеждат едновременни, както поради еднородният запълващ насип, така и според еднаквите си параметри и дълбочина (1,90 – 2,15 м). Двете ями попадат в източния край на засеченото от нас в сектор III, а преди това и от Р. Рашев, трасе на таен ходник. Това позволява да се допусне, че забитите в тях дървени стълбове са имали някаква функционална връзка с оставащата под западния зид на помещението входна шахта на ходника.

Сектор V обхвана общо 9 квадрата в СИ част на Цитаделата. Тук бе завършено проучването до здрав терен на започнатите още през 90-те години на миналия век 5 квадрата и южно от тях бе заложен нов изследователски изкоп с 4 квадрата. На площ от 150 кв. м бяха проучени 2 жилища-полуземлянки и функционално свързани с тях ями с битово предназначение. Датирани според находки от битова керамика и монети в последната четвърт на X в. и през първата половина на XI в., тези структури представляват ярка илюстрация на коренните изменения в облика на Цитаделата през последния период от селищното развитие на Плиска. В жилището в кв. 296/313, върху пода, бе открито дъно от меден съд. В новозаложените квадрати бе достигнато до нивото от IX в., на което са очертани границите на вкопани в стария терен съоръжения – траншеи от дървени огради и ями от опорни стълбове на постройки.

През 2010 г. значителна част от финансовите средства бях изразходвани за решаване на проблеми извън изследователската програма. Продукт на сътрудничество в идейното планиране между археолозите-ръководители на проучванията и фирма ‘’Реставрация ЕАД, клон Варна“ е новоизграденото съоръжение (водоустойчив дървен навес с „шахтов прозорец“), осигуряващо консервацията и експонирането на откритият през 2009 г. в СЗ част на Цитаделата мраморен резервоар.

Литература

Георгиев 1992: П. Георгиев. Водоснабдяване и канализация в Дворцовия център на Плиска. – Плиска-Преслав, 5, Шумен, 1992, 77 – 104.

Станчев 1961: Ст. Станчев. За периодизацията на Плисковския Дворцов център. – Изследвания в памет на Карел Шкорпил. София, 1961, 101 – 109.

№4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА

Станислав Станилов, Андрей Аладжов

В резултат на пет годишни проучвания се разкри цялостно нов ранносредновековен паметник, част от архитектурния ансамбъл на първата българска столица Плиска.

На площ от един декар, на средна дълбочина 1,60 м се разкопа каменна настилка, съставена от 8 редици плочи. Площадката е с размери север – юг 35 м и запад – изток 32 м. За нареждане на плочника са използвани три вида скали – варовици, мергели и мрамори. На места са използвани и тухли. Много от използваните камъни са сполии – шлифовани двустранно мраморни плочи от сгради; огромни квадри – каквито се употребяват при строеж на крепостна стена; варовиков блок, издялан като кръст – вероятно надгробен; щитовидно оформен варовиков камък с дълбоко издълбан надпис „ТОКТУ“ – вероятно също надгробен камък. По много от камъните, и мрамори и варовици, са врязани графити: букви, руни, стрелки, кръгове, кръстове и модели на църкви. В непосредствена близост до южната периферия на настилката, почти в средата е положена олтарна плоча от мергел.

Дълбочината на каменната настилка варира в рамките на 0,30 м, на дълбочина 1,30 до 1,60 от нивото на съвременния терен. Цялото съоръжение е вкопано на един метър от средновековния терен. Денивелацията на настилката следва наклона на терена – средновековен и съвременен – който запада от север на юг. Изкопът за площадката е оформен стъпаловидно с три стъпала на различни нива – най-горното на 0,70-0,80 м от тогавашната повърхност, средното на 0,30 м и най-долното на едно ниво с горната повърхност на камъните.

Околовръст в непосредствена близост до настилката е изкопана оградна траншея с дълбочина 0,15 – 0,30 м с триъгълно сечение. Траншеята е запълнена с черна рохка пръст и се интерпретира като дървена ограда. Тази ограда е била висока ок. 1 м, ако е съобразена с дълбочината на вкопаване на настилката. Между нея и последното стъпало на изкопа има разстояние с широчина 0,70 – 0,90 м, което е използвано като околовръстен коридор. Единственото прекъсване в оградната раншея се проучи пред източната страна. Следите от дървени греди в пространството, където не е изкопана оградна траншея, указват мястото на единствения вход в оградата.

В непосредствена близост да площадката се разкопаха и останки от дървени конструкции, функционирали едновременно с нея. Покрай северната периферия са издълбани ями с различни размери. Горната повърхност на всички тези ями обаче е на едно ниво с вкопаването на площадката, подредени са успоредно на северната оградна траншея, някои от тях са запълнени с рохка черна пръст – остатък от изтляла дървесина, а други с жълт трамбован насип. Описаните ями са дупки за дървени колони, върху които вероятно са били издигнати трибуни.

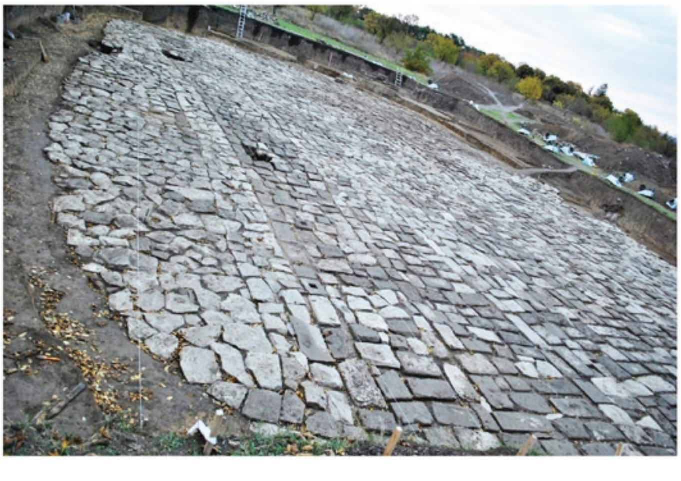

Обр. 1. Платна на каменната настилка.

Върху площадката навсякъде залягат три по-късни културни пласта. Върху стерилната черна хумусна пръст – засипка на площадката – се откриват цели съдове, счупени на място (гърнета с врязана украса и дебелостенни съдове от сива пречистена глина) и животински кости – следи от тризни.

Настилката е била наредена в края на IX век и е функционирала през целия X век. В един момент – края на X или средата на XI век – каменната площадка е старателно затрупана с 30 сантиметров пласт от черна хумусна пръст, нивелирана внимателно, след което престава да се използва. Върху тази засипка са извършвани

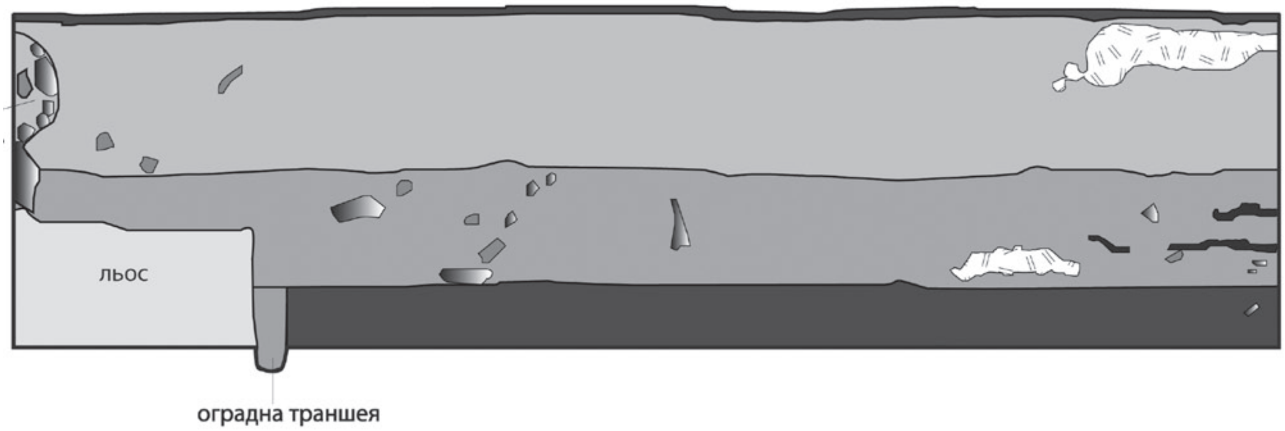

Обр. 2. Южен профил.

някакви ритуали, както ни подсказват следите от тризни – цели керамични съдове (гърнета, паници, амфори) и животински кости – което е едно от доказателствата за култовия характер на новооткрития паметник. Архитектурните особености на площадката – вкопана и оградена – провокират още едно обяснение за нейната функция – тя може да е използвана и като игрално (спортно) съоръжение, каквото би трябвало да съществува в един голям град като Плиска.

№5. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА. СЕКТОР „ТАЙНИ ХОДНИЦИ“

Станислав Станилов, Мариела Инкова

Проучването на обекта през 2010 г. бе ограничено до пълното изчерпване на насипа на тайния ходник, засечен през 2009 година в изкоп 42. Той бе заложен непосредствено да северната страна на Цитаделата с цел разкриване югозападния ъгъл на Двора и проверка продължава ли трасето на западната страна на оградата в южна посока. В археологическите разкопки участваше и Пл. Иванов – инспектор в МК.

Ходникът се очерта на дълб. 2,25 м и бе запечатан с дебела около 0,50 м хоросанова кора. В неговия насип се врязват три късни ями. Яма №1 е разположена в средата и е пресечена от субструкцията на северната стена на Цитаделата. Има пресечено конусовидна форма, а дъното ѝ лежи върху жълта пръст на дълб. 3,40 м от съвременния терен. В нейния насип имаше въгленчета, жив. кости, бучици хоросан, фрагментирана керамика и тухли, поставени една над друга. Достигнатата дълбочина на ямата в югозападния ъгъл на изкопа е 3,10 м. Тя също предхожда стената на Цитаделата, но в насипа имаше и материали от съвременен изкоп. Яма №3, разположена в югозападния ъгъл на изкопа, също попада в насипа на ходника. Има обърната камбановидна форма, запълнена със сиво-кафяв цвят на пръста, хоросан и камъчета. Дъното ѝ е на 3,10 м от съвременния терен.

След свалянето на хоросановата кора се оказа, че запълването на ходника е от три различни по цвят и консистенция насипи:

- 2,60 – 3,35 м – жълто-сив насип с бучки хоросан и дребни камъни;
- 3,35 – 4,35 м – кафяво-жълта пръст с шлака, стопилки, фр. тухли, камъни, концентрация от въгленчета, жив. кости, фрагменти от стъклени съдове и керамични съдове от VIII-първата половина на IX в /фрагмент от дъно на кана от светлоглинена керамика със следи от червена ангоба и сива керамика с врязана украса, фрагмент от дъно от жълта глина/. На дълб. 4 м се разкриха разположени хаотично фрагменти от тухли, сред тях и един с печат „…NOI…“.

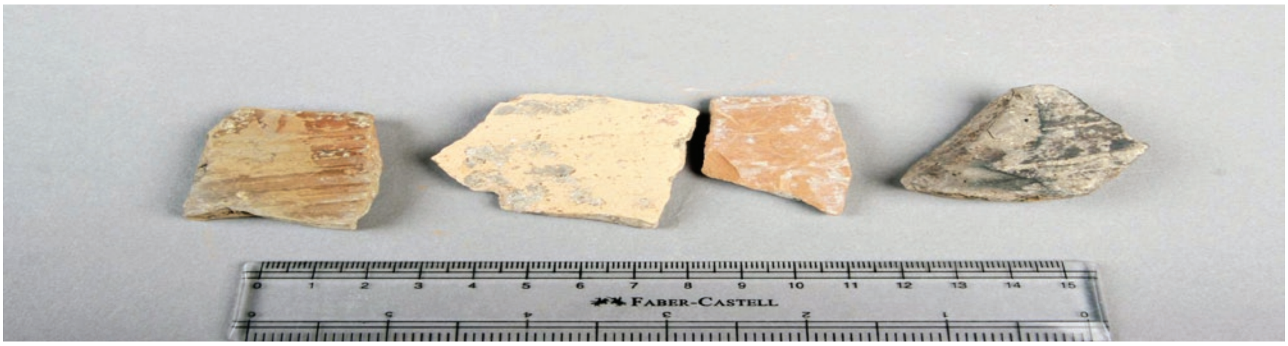
FABER-CASTELL

Обр. 1. Фрагментирана керамика от насипа на ходника, дълб. 4,35 – 4,65 м.

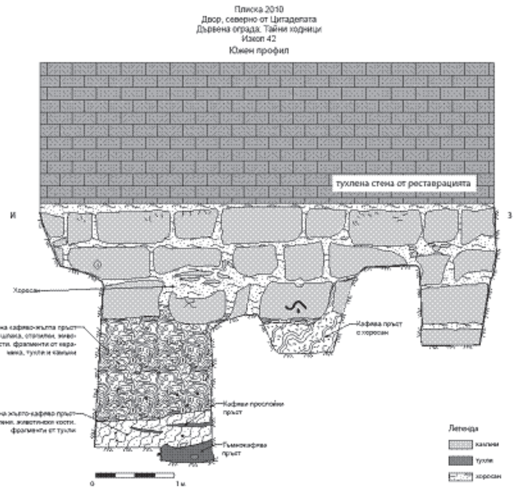
Плиска 2010
Двор, северно от Цитаделата
Дървена ограда. Тайни ходници
Изкоп 42
Южен профил
тухлена стена от реставрацията
И
З
Хоросан
Смесена кафяво-жълта пръст с въглени, шлака, стопилки, животински кости, фрагменти от керамика, тухли и камъни
Кафява пръст с хоросан
Кафяви прослойки пръст
Смесена жълто-кафява пръст с въглени, животински кости, фрагменти от тухли
Тъмнокафява пръст
0
1 м.
Легенда
камъни
тухли
хоросан

Обр. 2. Южен профил на изкоп 42.

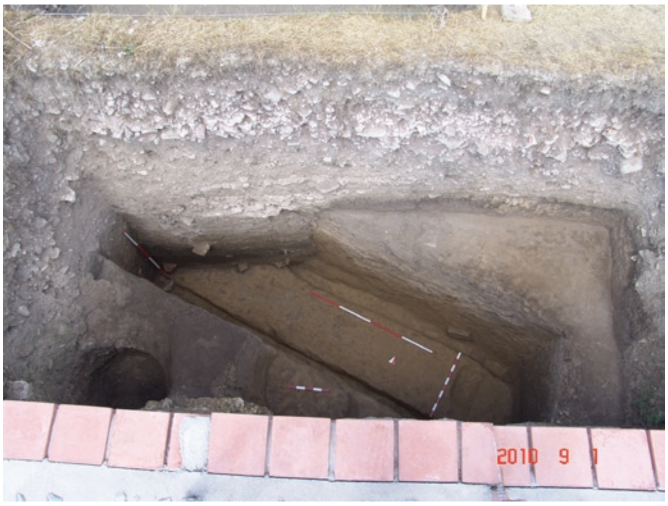

Обр. 3. Изкоп 42. Трасе на таен ходник с ориентация СЗ – ЮИ, дълб. 4,70 м.

- 4,35 – 4,60 с жълто-кафява пръст и по-слаба концентрация от въгленчета, фрагменти от тухли, стъклени и керамични съдове от VIII – първата половина на IX в. (фрагмент от кана от червена глина с излъскана мрежовидна украса, жълта с ангоба, сива пречистена глина, кафява с успоредни канелюри и напречни излъскани ивици, обр. 1). Същият е и цветът на насипа в траншеите.

Малко по-различна е стратиграфията на насипите в южния профил на изкопа, под северната стена на Цитаделата. Насипът, непосредствено над ходовото ниво, тук е с тъмни кафяви прослойки, а под него в участъка на траншеите за дървените талпи цветът е тъмно кафяв. Тук липсва и най-горният сиво-жълт насип, което по всяка вероятност е резултат от строителството на северната стена на Цитаделата (обр. 2). Всичко това подсказва, че за запълването на ходника е използвана пръст, най-малко от две различни места. Първоначално засипването е станало с т. нар. „производствен насип“ с различна концентрация на шлака, стопилки и т. н., а след това с друга жълто-сива пръст, в която преобладават бучки хоросан и дребни камъни. Накрая трасето е „запечатано“ с хоросан. Възможно е, също така, хоросановата кора да е свързана с изграждането на стената на Цитаделата, тъй като подобна бе разкрита и от източната страна на северния вход на тухлената стена, пак успоредно на северната страна на Цитаделата.

Трасето на ходника преминава диагонално на изкопа, ориентирано СЗ – ЮИ (обр. 3). Ходникът е широк 1,50-1,55 м, като ходовата част е само 0,90-0,95 м. Дъното е на дълб. 4,60 – 4,70 м от съвременния терен с денивелация от изток на запад. От двете страни ходовото пространство е фланкирано от траншеите за дървените талпи, които облицовали стените на ходника. Широки са 0,26-0,30 м и с 0,20 см по-дълбоки от дъното на ходника, т. е. достигат дълбочина 4,80 м от съвременния терен. При демонтирането на талпите, в насипа са попаднали фрагментирани тухли и мраморна плоча. В източната част на северната траншея бяха разчистени и три тухли като подложка (пети) на талпите. Ходовото ниво не е настлано с тухли, може би са демонтирани. В източния край на ходника се разкри плитка правоъгълна яма (длабка?) с размери 0,36 х 0,50 м, чийто насип е от тъмно-кафява на цвят пръст.

След изчерпването на насипа на ходника и прилежащата му траншея, при южния профил се очерта „чупка“ на юг, под северната стена на Цитаделата. Една от възможностите е „чупката“ да бъде резултат от късна яма, врязана в насипа на ходника. Против това предположение обаче е липсата на очертан в южния профил насип от друга структура, освен тази на ходника. Поради това допускаме, че най-вероятно тук има разклонение на тайния проход, което го свързва с някои от ходниците, разкрити при проучването на сграда „Г“. Изследваното трасе продължава в югоизточна посока, където може би се свързва с разкрития от Ст. Михайлов ходник с каменен свод, който завива след това на юг и би могло да съвпада с един от ходниците, разкрити от Я. Димитров и Ст. Иванов. Неговото трасе достига до кръглата тухлена постройка в Цитаделата, а южният му излаз първоначално е на 10 м, западно от баня „К“, а след това се скъсява с 15 м в северна посока.

Стратиграфските наблюдения сочат следната относителна хронология на разкритите в изкоп 42 структури: най-ранен е ходникът, след което той е засипан и в неговия насип са врязани две ями, една от които, заедно с яма №2 в югозападния ъгъл, са пресечени при изграждането субструкцията.

№6. ПЛИСКА. ДВОРЦОВ ПЛОЩАД – СЗ

Станислав Иванов

Археологическо проучване на обект „Плиска. Дворцов площад – СЗ“ през 2010 г бе финансирано от МК по договор с НАИМ – БАН. През сезона продължи цялостното проучване на т. нар. Дворцов площад, заключен между южната стена на Цитаделата и Дворцовата църква/Големия езически храм в Дворцовия център на Плиска. Изцяло допроучена бе северната половина на сектора. Разкритите съоръжения са от различен характер и илюстрират картината на живот на това място през целия период на живот в Плиска. През 2010 г. основните проучени съоръжения са от следстоличния период на Плиска и са характеризират като жилищни и стопански.

Сграда №2. Цялостно проучени бяха последните помещения от верижна сграда №2, попадащи в заложения за разкопаване терен. В тази част на сектора се наблюдава известно нарушаване в симетрично редуващите се двойки помещения от верижната сграда. На запад от югозападния ъгъл на тухлената ограда на Цитаделата остават ясни само южните помещения, а на север от тях липсва разпределителен зид север юг, продължение на този разделящ южните помещения. Засега не се открива и северен зид на сградата, който за затваря сградата от север (обр. 1). До тук за такъв се използва тухлената стена. Възможно е тук да се е оформяло нещо като двор. На това място се разкри единственото засега съоръжение свързано със сградата – пещ с подковообразна форма, изградена от тухли. Тя е с големи размери – около 1,70 х 1,30 м. Към настоящия момент все още не е изяснено практическото ѝ приложение – битова, отоплителна или производствена.

Пряко свързани с населението обитавало това място след преместването на столицата в Преслав са проучените вкопани жилища – полуземлянки и свързаните с тях стопански ями за съхраняване на продукти. Цялостно са разкопани 2 жилища, част от трето и 9 ями.

Жилища. Жилище №1 попада в кв. 129 – Л/М. То е с четвъртита форма и размери 4,50 х 3,20 м. При северозападния му ъгъл има леко разширение на запад. Стените са леко скосени, а източната е срязана (?) от яма №10. отоплителното съоръжение е печка изградена от тухли, която се намира в североизточната част на жилището. Вероятно друго отоплително съоръжение е ямката тухли и опалване в южната централна част. Покрай западната и част от северната стени има „канали“, които са с неясно предназначение. Ями от стълбове се откриват в централната и югоизточната част и при североизточния ъгъл. В централната част има две ями, северната от които е много по дълбока. В южната на дъното има поставен камък.

Жилище №2 е в кв. 121/129 – О/П. Южната му част е срязана от сондаж на К. Миятев, който

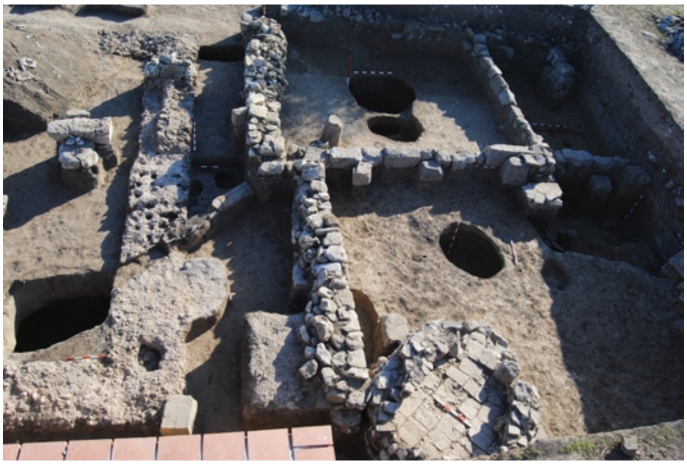

Обр. 1. Западната част на сграда №2.

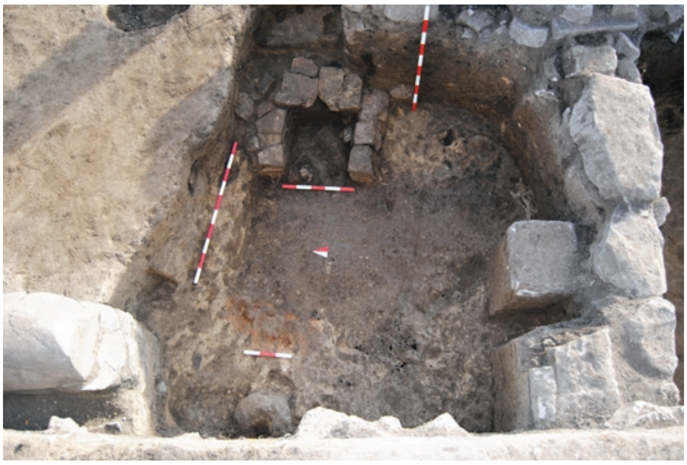

Обр. 2. Североизточната част на жилище №3.

е разрушил и южната половина от пещта. Формата също е четириъгълна с размери 4,80 х 4 м. Стените са почти отвесни. От западната страна има оформено стъпало. Печката е в югоизточната част и е изградена от тухли и жълта глина. Отвора ѝ е от север. На около 0,50 м от отвора в пода има яма. В южната централна част се открива горяло петно върху пода. На север от него има две ями, едната от които е с овална форма, другата с кръгла форма и хоризонтално поставена тухла на дъното.

Жилище №3 е в кв. 137/153 – Т/У и западната му част остава в непроучван терен. То също е с четвъртита форма и е широко около 4,50 м. Печката му се намира в североизточния ъгъл (обр. 2) и е направена от тухли, за под на печката е използвана широка керемида с бордчета. Отвора на печката е на запад. Южната стена не е ясно изразена, нейната линия се предполага по наличието на редица от ямки за стълбове. Жилището остава под зидове на сграда №2.

Стопански ями. През настоящия сезон се проучиха и 9 ями и общия брой ями вече е 17. Те са с различна големина и форма, но по своя характер не се различават от вече проучените предходните сезони (Иванов 2009, 549 – 550; Иванов 2010, 444).

Некропол. През 2010 г. се разкриха нови 20 гроба от некропола при Дворцовата църква. С тях общият брой на разкритите гробове в този сектор стана 33. Всички те попадат в кв. 121/129 – Л/М/Н. Погребани са по християнски, а три са с инвентар. Преобладаващо погребаните са били в детска възраст. Някои от гробовете са били засегнати при сондажните проучвания на С. Станчев и С. Михайлов. Гробовете с инвентар проучени през 2010 г. са с №16, 21 и 22. В гроб №16 (обр. 3) на лявата ръка на погребаната има три стъклени гривни, а след вдигането на черепа се откри сребърна обеца, халка. Гроб №21 е отчасти разрушен при предишните проучвания. Той е и с най-богат инвентар. Гробът е детски до дясната ключица се откри кръгла, бронзова апликация, в пръстта около гърдите и под черепа стъклени мъниста, на около 0,10 м от краката стъклена гривна. На около 0,50 м на юг от гроба се откри втора апликация, а северно още една стъклена гривна. Последните предмети вероятно са част от гробния инвентар, но са били разместени при старите сондажи. Гроб №22 също е детски. При него инвентара е само от стъклени гривни. На дясната ръка се откриха две, а на лявата три. Особеност в начина на погребване се наблюдава само при гроб №30. Тук главата се откри положена върху коремната област. Във всички проучени през тази година гробове, погребаните са положени в ями и не се откри нито един гроб в камера.

Ями от дървени стълбове и траншея от дървена ограда. Траншеята попада в южната част на кв. 137 – С/Т. Посоката ѝ е запад – изток и е с ширина 0,70 м като покрай южната ѝ страна са били разположени дървените греди. Тяхната дебелина е около 0,20 м. В източна посока остава под южната основа на ранната сграда.

В кв. 137 – П/С се проучиха четири ями за дървени стълбове. Двете от тях са с овална форма и образуват линия с посока изток – запад. В ямата в кв. 137 – П се откриха две гнезда от стълбове, а в тази в кв. 137 – С нямаше следи. В насипа на ямите имаше примес на хоросанови бучки. Със същия примес са и насипите на другите две ями попадащи в кв. 137 – П. В южната от тях дори се разкри хоросанова кора.

Обр. 3. Гроб №16.

Стари сондажи. Бяха изчерпани запълванията от три сондажа на К. Миятев, единият от които разбива южната част на жилище №2. В кв. 129/137 – С се установи сондажна траншея с посока север – юг, най-вероятно направена при проучването на С. Дамянов в сектора. Тя е унищожила голяма част от зида на сграда №2 в кв. 137 – С. При проучванията, след документиране, се разкопаха и оставените пътеки – профили в кв. 121/129/137 – Л – С, голяма част от които съдържаха насипи от сондажните траншеи на С. Станчев и С. Михайлов, а в горната си част и останки от стари археологически рампи.

Относителна хронология на съоръженията. В резултат на разкопките през 2010 г. в относителната хронология на съоръженията в сектора не настъпва промяна, а само се доуточняват някои моменти (Иванов 2010, 446).

Най-късна се явява верижна сграда №2. Според монетите и находките нейната поява може да се датира не по-рано от края на X в., а може би и в XI в. Предхождащи нейната поява стопанските ями. От същото това време са и жилищата – полуземлянки, за които през тази година се установи сигурно съотношение със сграда №2. Към следстоличния период се отнасят и гробовете от некропола.

Хронологически по-ранни са всички останали съоръжения, които се отнасят към столичния период на Плиска. Според стратиграфското съотношение, някои от съоръженията предхождат, а други са съвременни на тухлената стена на Цитаделата. През 2010 г. от този период се проучиха отсечката от траншея за дървена ограда и ямите за дървени стълбове. Според насипа запълващ ямите и присъствието в него на хоросанови бучки позволява отнасянето им във времето когато ранната сграда вече не е съществувала. От 2009 г. е установено, че траншеята от дървена ограда остава под южната основа на ранната сграда, като се проследява до нейния източен край, където личи в стената на яма №6. От тук на изток тя липсва, като са възможни две причини. Първата, че е спирала и втората, че е завивала на север или юг. През 2009 г. нейно разклонение не бе регистрирано в северна посока, а през 2010 г. в южна. Това показва възможността тя да е срязана от единия от тайните ходници, а евентуалното ѝ трасе да съвпада с неговото.

Литература

Иванов 2009: С. Иванов. „НИАР – Плиска“. Археологически проучвания на Дворцовия площад. – Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 549 – 552.

Иванов 2010: С. Иванов. Археологически проучвания на Дворцовия площад в Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2009 г., София, 2010, 444 – 446.

№7. РАЗКОПКИ В ПЛИСКА НА ОБЕКТ „ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД“

Янко Димитров, Христина Стоянова

Редовни разкопки през месеците август и септември на 2010 г., с целево финансиране от Министерство на културата, по Договор с НАИМ – БАН за проучване на старите български столици.

Разкопките са продължение на започнатия през 2000 г. научно-изследователски проект, задачата на който е цялостно изследване на културния пласт и археологическите структури в т. нар. Югоизточна периферия на Вътрешния град (сектора, обхващащ широка до 40 м ивица покрай южната и източната крепостни стени). Крайната цел на проучването е да се придобият нови данни за историята на живота и строителството в сектора и да се обогати с нови елементи туристическия маршрут в резервата.

През изминалия сезон основната цел бе да продължи системното изследване на терена за допълване и детайлизиране на наблюденията върху проучваните досега структури: т.нар. дълга каменна постройка, която е част от голям архитектурен комплекс от втората половина на Х в.; оградната стена с тухлено-глинена основа (втора половина на IX-X в.); изкопи, ями и траншеи от огради и постройки с дървена конструкция съществували през столичния период на Плиска, преди, но и след изграждането на крепостната стена (втора половина на VIII-IX в.) (Димитров, Стоянова 2008, 591 – 593).

Проучената до цялостно изчерпване на културния пласт площ е около 450 кв. м., в 4 сектора на основния изследователски изкоп и 7 сондажни траншеи, разположени в широка до 20 м ивица покрай източната крепостна стена.

Сектор I. Завършено бе проучването на терена в широка 4 – 4,50 м ивица покрай южната крепостна стена – квадрати 0-1/А-Ж (общо площ около 180 кв. м) в. В кв. 0-1/ А-Б, до входа на югоизточната кръгла кула, бе изчерпан дебел 0,40 м насип от старите разкопки на Д. Аладжов и И. Захариев (Захариев 1979, 108 – 138), като се достигна до строителното ниво на крепостната стена и се „навлезе“ с 0,10 м в стария хумусен пласт. Тук бяха проучени: отсечки от 3 траншеи от дървени огради с насоченост север – юг и общо 27 ями за вертикално забити дървени стълбове; 3 бъркала за хоросанов разтвор, 1 гроб.

На 1,50 м пред входа на ЮИ кръгла кула бе разкрита кръгла купчина (диаметър 1,60 – 1,75 м, дебелина 0,05 – 0,15 м) от примесени с хоросанов и каменен трошляк въглени и пръст. Тя е на ниво равно с това на цокълната засечка в първия ред квадри от суперструкцията на стената. Възможното ѝ определяне е като рушевина от някаква изгоряла и рухнала на място дървена конструкция.

Хоросаново бъркало №1, което бе проучено в западния край на сектора, се свързва със строежа на крепостната стена, тъй като лежи наравно с нейното строително ниво, вкопано в чистия стар хумус. Другите две бъркала са на нива с 0,35 – 0,40 м по-високо и залягат установения покрай стената слой от натрошени тухли, вероятно са от ремонтни дейности по стената. Гробът, който прорязва хоросаново бъркало №3 е най-късното съоръжение в сектор I. Той е на възрастен индивид, погребан в гробна яма, която е подградена при дъното с ломени камъни. Ориентацията е запад – изток, инвентар липсва.

Траншеи №I и III имат дължина по 2,20, 2,50 м и са широки по 0,30 м. Те са от дървени конструкции, които опират напречно на ЮКС. По характер на запълващият насип не се отличават от поредицата дупки от вертикални опорни греди, които са проследени навсякъде покрай стената и бяха определени като следи от скелето за нейното строителство. Траншея №II, която също е ориентирана напречно на ЮКС (отстои на 12,4 м от западно от ЮИ кула) е различна от тях, както по характер на запълващият насип (жълто-кафява пръст без хоросан), така и по параметри – дължина 4,20 м, ширина 0,40 м. Само тя е прорязана от крепостната стена и изглежда, че продължава на юг от нея.

В кв. 0-1/Ж бе дозачистено и документирано като основен за обекта стратиграфски профил (напречен на ЮКС) широкото 1 м „ребро“ неразкопан терен от старите проучвания.

Сектор II. В другия основен сектор – квадрати 0 – 4/Д – Е (площ от около 120 кв. м) бяха добити нови данни за проучваните досега структури – тухлено-глинената оградна стена, т.нар. дълга каменна постройка от Х в. и предхождащите ги дървени постройки и съоръжения от столичния период на Плиска.

Разкрита бе дълга 9 м отсечка от северния зид, затварящ южния корпус на дългата каменна постройка. На 14 м западно от СИ вътрешен ъгъл на корпуса бе установен широк 1 м вход.

В този сектор, както и в проучения предходния участък, на дълбочина 1 – 1,40 м, под зида на дългата каменна постройка, наравно с тухлено-глинената основа на оградния зид, бе изследван пласт, който е съставен от редуващи се прослойки въглени, на места и железен шлак и нива с глинени обмазки и петна опалена до отухляване пръст. Откриваната в пласта керамика е с белези за датиране в IX – началото на Х в. В този пласт, кв. 1/ Е, бяха разкрити наредени на едно ниво в дълга 1,80 м редица И – З пет камъка. Същото съоръжение, на същото ниво, бе открито на 4 м по на юг, което дава основание да се мисли, че е някаква опора на паянтова конструкция-навес, свързана с подовите глинени замазки.

Проучени бяха 19 ями от дървени опорни стълбове. Редици от ями с тухлени подложки на дъното можаха да бъдат констатирани с категоричност в посока изток – запад в квадрати 1/Е-Ж, под основата на зида от каменната постройка. В запълващият ги насип от примесена с въглени жълто-кафява сбита пръст бе открита фрагментирана керамика от съдове с характерни за IX в. форми и украси, между които и част от светлоглинена амфоровидна стомна с рисувана с тъмна боя украса.

Сектор III обхвана площ от 30 кв. м в източната половина на квадрати 2, 3, 4/Е. Целта тук бе да се разкрие нова отсечка от южното крило на дългата дървена постройка и да се проследи съотношението на двойката траншеи с редиците от ями за дървени стълбове и с проследения по на изток пласт с хоросанов трошляк.

В най-южната част на сектора бе открит неизвестен досега зид, който има посока И – З и продължава в непроучвания терен. Зидът отстои на 3 м северно от северния зид на южния корпус на дългата каменна постройка, но е с 0,10 м под него. Ширината му е 0,60 м, градежът е от загладени откъм външната страна мергелни камъни на калова спойка. Откъм изток е прорязан от голама овална яма, поради което не може да се каже дали е имал връзка с източния корпус на дългата постройка.

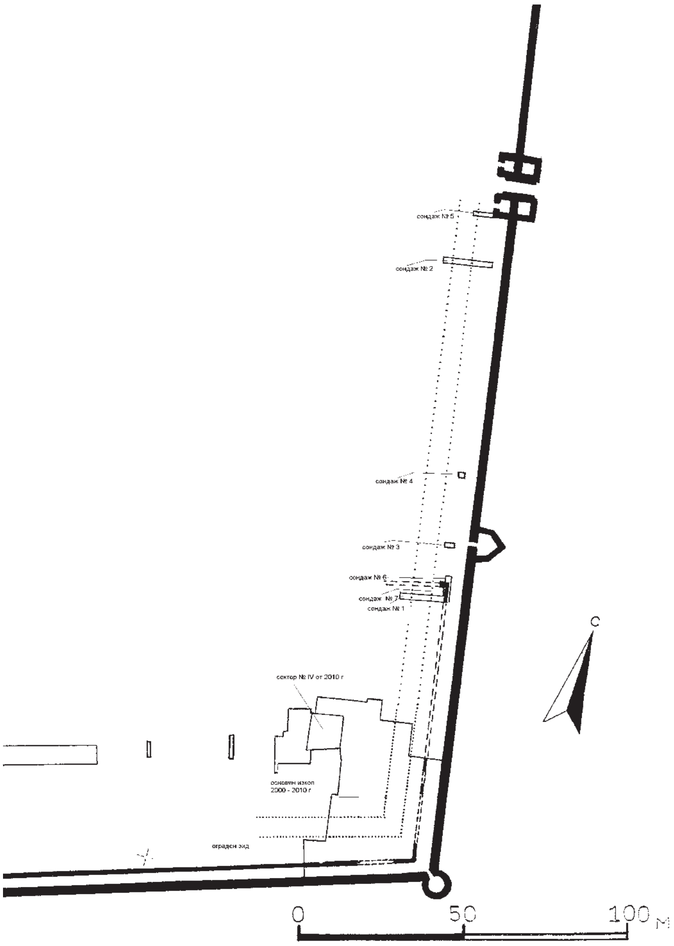

Обр. 1. Югоизточна периферия на Вътрешния град на Плиска – ситуация на основния изкоп и на сондажните изкопи от 2010 г.

Фиксирано бе ясно съотношението на единия от „коритообразните“ изкопи с оставащите под него ями-легла от дървени стълбове и траншеи от дългата дървена постройка. От проучените 8 ями-легла на дървени опорни стълбове 2 са вкопани в насипа на южната траншея, 2 в запълването на северната траншея. Резултатите потвърждават досегашните наблюдения и най-вече извода, че дългата дървена постройка е най-ранният строеж в проучвания сектор.

В този сектор бе изследван дебел до 0,15 м пласт с хоросанов трошляк (с керамика от IX в.) и стана ясно, че той продължава в непроучвания терен на запад. В квадрати 3/Е и 4/Е пластът е прорязан от три големи овални ями, които са от типа на ямите служели първоначално за складиране на припаси, а след амортизирането им и за сметни ями. Произлизащите от тях материали, сред които е една от най-интересните за сезона находки – дръжка от бронзов съд с оформен като глава на дракон край, са от периода края на X – първата половина на XI в. В кв. 4/Е бе доразкрито „П“-образното каменно съоръжение, което бе разкрито с другия му край в профила на миналогодишния изкоп.

Сектор IV обхвана площ от 120 кв. м в квадрати 8 – 9/Ж-З-И. Целта тук бе да продължи проучването от достигнато през предходните сезони ниво на дълбочина 0,70 – 0,80 м. На най-долно ниво, вкопано в льоса и материка, бе проучено правоъгълно помещение с издълбани в пода 26 овални гнезда за поставяне на долиуми (фрагменти от този вид тара бяха открити в пласта) и други по-малки по размери съдове за съхраняване на храни. Няколко ями-легла на дървени стълбове бяха проучени встрани от вкопаната част, което показа, че помещението всъщност е склад на голяма по размери (ширина 7,50 м, ориентация С – Ю) наземна постройка с дървена конструкция. Тя продължава в южна посока в непроучвания терен. Съоръжението представлява особен интерес, тъй като е второ по рода си откривано в Плиска. В близост с него през 2003 г. е изследвано идентично по устройство (но с по-малки размери!) складово помещение (Георгиев, Димитров 2004, 172). Според намерената битова керамика (включително и 4 цялостно възстановени амфоровидни стомни), новооткритото складово помещение се датира в края на VIII – първата половина на IX в. Над запълващият го насип бяха проучени структури с керамика от края на X – първа половина на XI в.: кръгла битова пещ и общо 6 стопански ями с

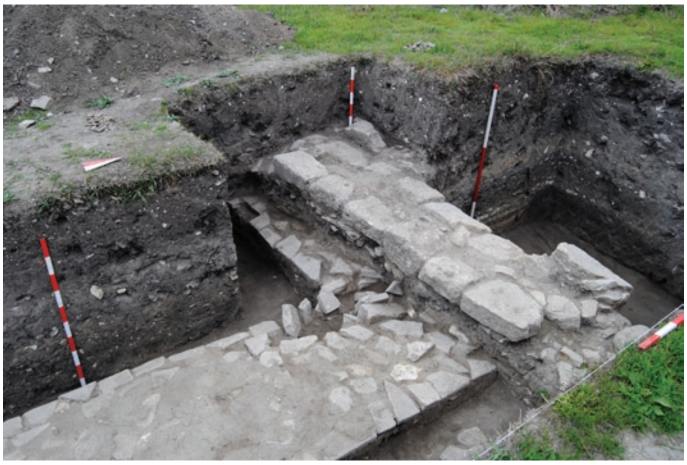

Обр. 2. Сондажен изкоп №6/7 с откритите в него СИ ъгъл на оградния зид и застъпващ го зид И – З.

овална форма, трите от тях с много голям диаметър (по около 2,50 м), наредени в редица С – Ю и оградени с дупки от колове на покриваща ги дървена конструкция.

За проследяване на структурите с „линеен“ план извън границите на основния изкоп бяха заложени общо **7** сондажни изкопа в посока на север, напречно на източната крепостна стена.

В сондажи №1 и №2 бяха засечени и двете траншеи от т. нар. дълга дървена постройка. От проучената в сондаж №2 отсечка от западната траншея произлиза забележителна находка – отломък от мраморен скулптиран релеф, представящ облечена в туника женска фигура. Освен двойката траншеи е проучен сектор от жилище-полуземлянка и пресичащи го овални ями с материали от края на X – първа половина на XI в.

В сондаж №3 се попадна на зид, който отстои на 5 м от входа на петоъгълната кула и има посока СЗ – ЮИ.

В сондаж №5 (до източната порта) се откри източната траншея, както и ями от дървена конструкция предхождаща портата.

В сондажни изкопи №6 и №7, разположени в близост до петоъгълната кула, бе открит СИ-ят ъгъл на тухлено-глинената основа на оградната стена. Той е залегнат от неизвестен досега зид с посока И – З.

Двата сондажа в близост до източната порта показаха, че двойката траншеи от т.нар. дълга дървена постройка продължават дотук, което предполага през следващия сезон в близост да бъде търсен нейният СИ ъгъл, или продължението ѝ още по на север.

Във връзка с установяването на СИ ъгъл на оградната стена бе извършено разчистване на разкритата от И. Захариев нейна отсечка покрай южната крепостна стена. Наблюдения по оградния зид в отсечката покрай ЮКС и на север от неговия ЮЗ ъгъл показаха къде през следващия сезон може да се търси СЗ ъгъл.

Литература

Димитров, Стоянова 2008: Я. Димитров, Х. Стоянова. Разкопки в Плиска на обект „Югоизточна периферия на Вътрешния град“. – АОР през 2007 г. София, 2008, 591 – 593.

Захариев 1979: И. Захариев. Южната крепостна стена на Плиска и некрополът, открит до нея (Разкопки през 1971 – 1974 г.). – Плиска-Преслав, 1, 1979, 108 – 138.

Георгиев, Димитров 2004: П. Георгиев, Я. Димитров. Ранно укрепление на Вътрешния град на Плиска. – АОР през 2003. София, 2004, 172-173.

№8. КАМЕННА ПОСТРОЙКА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Янко Димитров, Христина Стоянова

През 2006 г., при прокарването на трасета за пешеходни алеи в югозападния сектор на НИАР „Плиска“, в непосредствена близост с южната крепостна стена, на около 170 м източно от южната порта, е засегнат зид от голяма каменна постройка. Това налага спиране на строителните работи в 30-метрова отсечка от трасето на алеята и започване на археологически разкопки, които имат за задача да изяснят хронологията, планировката и функционална атрибуция на попадащите тук градежи, след което те да бъдат консервирани и експонирани.

През изминалите пет сезона на обекта се работи без целево финансиране, със средношколски бригади от Русе, Шумен и Плевен, организирани от Национално движение „Съхрани българското“, а през последните два сезона със студенти на археологическа практика от ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Резултатите от разкопките през 2006 – 2010 г., както и сходни резултати от предходни проучвания на площи в посока на З – СЗ, показват, че новооткритата сграда по трасето на алеята до южната крепостна стена не е самостоятелна, а е част от голям комплекс с „верижно“ разположени около вътрешен двор помещения. До момента са разкрити два корпуса – източен и западен, опиращи с късите си напречни зидове на проследения по протежение на 30 м южен (ограден?) зид. Последният е приблизително успореден на ЮКС, отстоейки на 14 – 18 м от нея. Ширината на всички зидове е 1,20-1,25 м. Изградени са на калова спойка, двулицево, от добре оформени каменни блокчета с различна големина, а между тях от ломени камъни.

Почти по средата на разкритата част от дългия зид е открит вход, който е широк 2,50 м и откъм юг е фланкиран с два къси зида. Широки 0,80 м, те са служели за стени на издаващото се навън и отворено на юг предвходно „помещение“ (размери 4,20 х 3,10 м). Между тях пространството е покрито с каменна настилка, каквато има и по цялото протежение на южния зид в северна посока, както и северно от двете помещения. На места части от настилката липсват, другаде тя е силно пропаднала. Изградена е от големи каменни плочи, а някъде са използвани и големи каменни блокове.

През отчетния сезон проучването обхвана източната част на досегашния изследователски изкоп, където се навлезе в дълбочина в пространството на изток от западния корпус. Задачата беше изчерпване на културния пласт в неговата цялост, до чист терен. За целта се наложи демонтиране на част от каменната настилка. Сред демонтираните камъни се попадна на още два фрагмента от мраморни антични капители, които са били преупотребени в настилката. От проучването през предходните два сезона се знаеше за наличието на ниво от плътен розов хоросан, оставащо под каменната настилка. Всъщност, основната причина да се предприеме демонтаж на части от настилката, беше да се потърси възможност за установяване параметрите на това хоросаново ниво. До части от лят хоросан се достигна както в границите източния корпус така и в незастроения пространството, което го отделя от западния. На много места стана ясно, че хоросанът е пробит от по-късни вкопавания, но също така се разкриха и дупки от колове и по-големи ями, които предхождат изливането на хоросана. По-малките дупки се откриват основно около северното лице на основния зид, както и западно от напречния зид на източния корпус. Хоросаново ниво със същата структура беше открито и непосредствено до източното лице на източния зид на западния корпус. В този участък нивото е ограничено откъм изток от лек зид, който има посока С – Ю и е изграден от малки ломени камъни и фрагментирани тухли на калова спойка. Откъм север и юг хоросанът е ограничен от два сегмента от зидове, които имат общо взето еднакъв характер – изградени са от сравнително добре обработени камъни на калова спойка. Не може да се определи дали тези зидове са синхронни един с друг, но все пак прави впечатление, че зидът, който ограничава хоросановото ниво от север, се долепя на фуга до зида С – Ю от тухли и ломен камък.

В хоросановото ниво бяха разчистени ями с различна големина. От среза в насипа на най–голямата от тях стана видно, че източният зид на западния корпус е по-късен от нивото от лят хоросан. От проучване в дълбочина на пунктовете, където липсваха камъни от настилката, стана ясно, че същото това ниво продължава и на запад. На достигнатия етап от проучването за неговото предназначение не могат да се правят предположения.

В северната част на проучвания изкоп се разкри друго ниво, най-вероятно подово, което е изградено от хоризонтално подреден мергели с различни размери, подравнен отгоре с хоросанов трошляк. На места тази настилка е разрушена. Разчистените прави страни, сключващи прави ъгли, позволяват да се предположи, че става въпрос за подове на паянтови постройки, чиито стени са били изградени от фрагментирани тухли и ломен камък на калова спойка. Части от такива зидове бяха разкрити на две места. Установеният над това подово ниво слой е наситен с въглени и железен шлак, което насочва да се мисли за помещения с производствено предназначение.

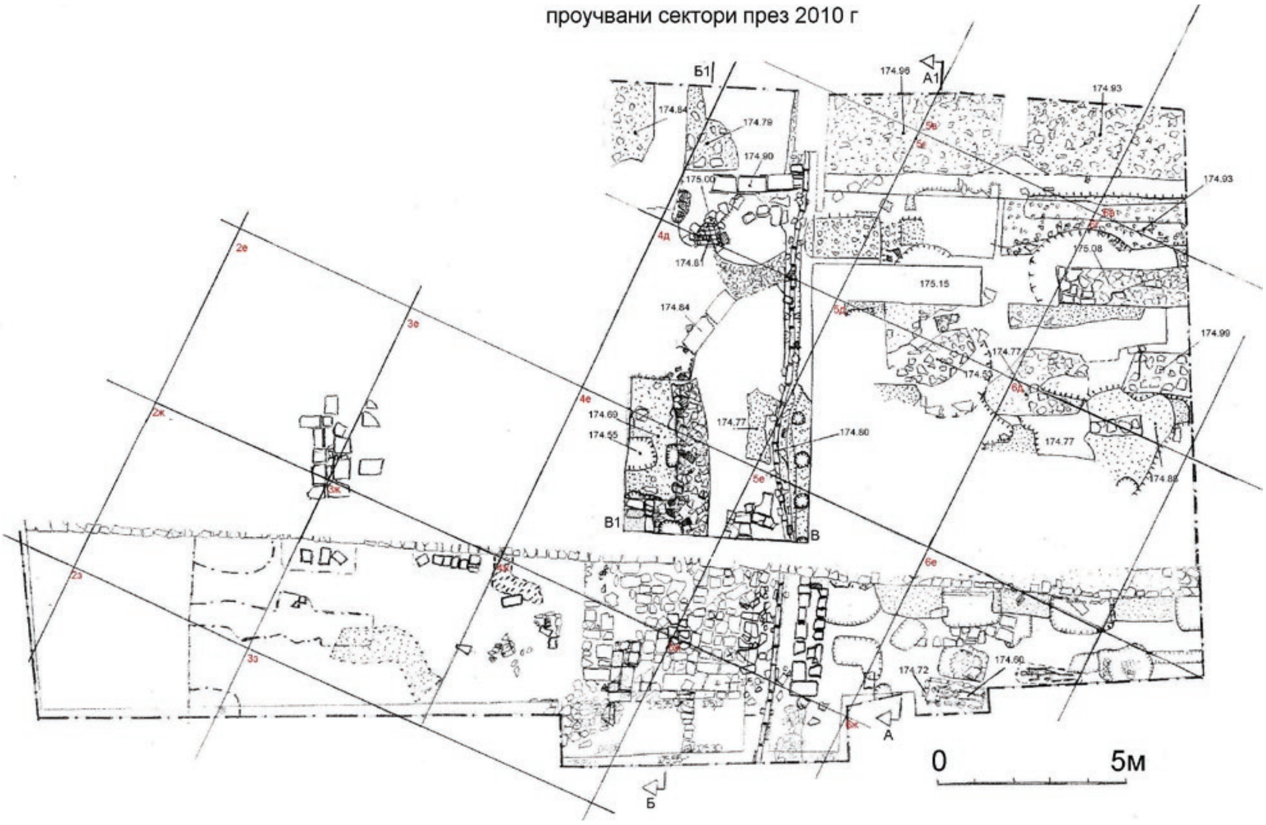
проучвани сектори през 2010 г
Б1
А1
174.96
174.93
174.84
174.79
174.90
175.00
174.93
4д
174.81
175.15
175.08
174.84
5д
174.77
174.99
4е
174.69
174.55
174.77
174.80
174.77
174.88
5е
В1
В
6е
174.72
174.60
А
Б
0
5м

Обр. 1. Ситуационен план на проучения през 2010 г. сектор.

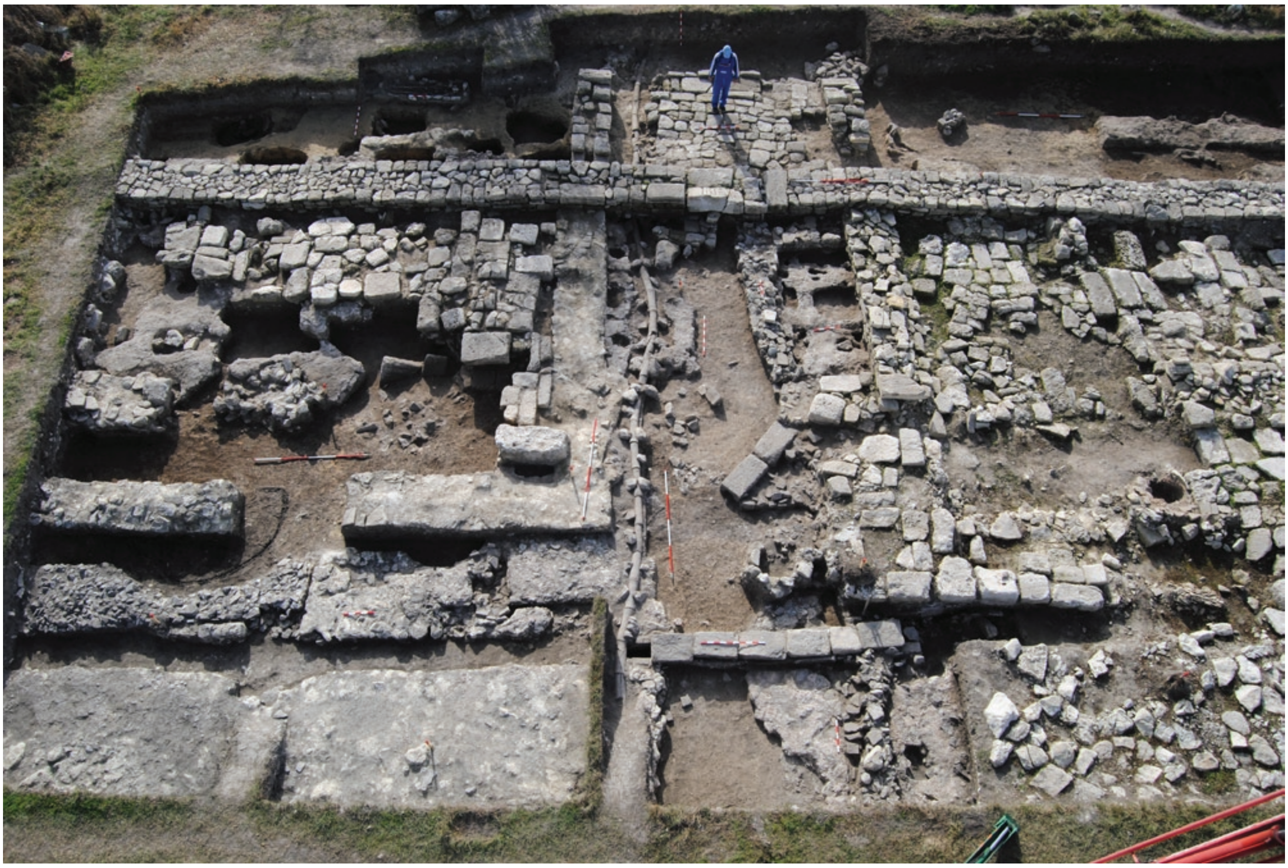

Обр. 2. Общ изглед на проучения през 2010 сектор, от север.

Южно от оградния зид И – З, на дълб. 0,80 – 0,90 м, бе достигнато до трето, лежащо най-ниско ниво, което е съставено от разложен мергел и жълта глина. В него има две редици от вкопани ями с общо взето четвъртита форма. Ямите от северната редица, която остава частично под основния ограден зид, се редуват със стъпки от розов хоросанов трошляк с правоъгълна форма, също залегнати от зида. В една от ямите от южната редица на дълб. 1,10 – 1,20 м от съвременния терен бяха открити въгленчета и бучки отухлена пръст, а в друга яма беше частично разчистен част от свода на пещ. Тя има отвор на запад и е изградена от малки фрагменти от тухли. Нивото от жълта глина е с дебелина 0,20 – 0,30 м. Установено бе, че то продължава в западна посока, а също и в необхванатия от досегашния изследователски изкоп терен на юг. Възможно е да става въпрос за под на постройка с дървена конструкция, но за момента повече за нейната планировка и предназначение не може да се каже.

През отчетния сезон бяха разчистени изцяло две битови пещи. Едната от тях попада върху северния зид на западната постройка от комплекса. Пещта има добре оформено крушовидно тяло и дебело обмазани стени от изпечена жълта глина. Втората пещ е много по-примитивно направена в сравнение с първата.

Нови за обекта съоръжения, на които се попадна през отчетния сезон, са отводнителен канал и керамичен тръбопровод. В разкритата му досега отсечка каналът има посока изток – запад и е изграден от дялани варовикови блокове и плочи, оформящи правоъгълен улей. От наблюденията в няколко пункта стана ясно, че той пресича нивото от мергел и хоросанов трошляк, както и един от свързаните с него зидове с посока север – юг. Каменният канал е прекъснат и от леглото на керамичния тръбопровод (също канал?), който има насоченост север – юг и бе разкрит по протежение на 16 м, от северния до южния край на изследователския изкоп. Изграден е от големи глинени тръби положени направо в земята и странично подпряни с малки ломени камъчета. Керамичният канал се насочва към южната крепостна стена, като остава под основния ограден зид, източно от входа, но в междинното пространство между двата корпуса. Ясно личи, че тази част на зида е изградена след полагането на глинените тръби, които от своя страна разбиват част от каменната настилка в предвходното „помещение“.

В южния край на проучвания през 2010 г. участък се попадна на гроб №2. За неговото доразкриване се наложи да се направи разширение на юг. Погребението е на възрастен индивид, положен в ориентирана З – И гробна яма, ограничена с малки ломени камъни. Краката са изпънати, ръцете събрани в областта на таза. Гробен инвентар липсва.

Във вътрешността на източния корпус бяха очертани петната на две големи ями с кръгла форма, чието изчерпване остана за следващия работен сезон. През отчетния сезон никъде в разкопавания сектор не беше достигнат здрав терен.

Ситуацията на обекта до момента дава възможност за следната относителна хронология на разкритите съоръжения (във възходяща градация): 1. Ниво от жълта глина и мергел; 2. Ниво от лят розов хоросан; 3. Ниво от мергел и хоросанов трошляк; 4. Каменните постройки на комплекса (с няколко строителни етапа); 5. Отводнителен канал от варовикови блокове и плочи; 6. Керамичен канал; 7. Жилища, ями и гробове.

Всички тези съоръжения, според откритите керамика и предмети свързани основно с бита, както и според нумизматични находки, могат да се отнесат към периода X – средата на XI в.

След петгодишни проучвания, много от въпросите за планировката и функционална атрибуция на комплекса, и, във връзка с това – неговото място в градоустройството на Плиска, остават открити. Те представляват особен интерес и са достатъчно основание за продължаване на досегашното проучване, още повече, че без тяхното разрешаване не би било целесъобразно попадащите по трасето на алеята градежи да бъдат трайно консервирани и включена в туристическия маршрут, каквато е първоначално заявената цел на разкопките.

Литература

Димитров, Стоянова 2007: Я. Димитров Х. Стоянова. Спасителни археологически разкопки на каменна постройка в югозападния сектор на Вътрешния град на Плиска. – АОР през 2006 г., С., 2007, 480 – 482.

Димитров, Стоянова 2010: Я. Димитров, Х. Стоянова. НИАР „Плиска“. Каменна постройка в югозападния сектор на Вътрешния град. – АОР през 2009 г., София., 2010 г., 451-452.

№9. АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Стоян Витлянов, Константин Константинов

Археологическите проучвания на обект №41 в северозападната част на Външния град на Плиска започват през 1982 г. Резултатите от тях доказват съществуването на голям архитектурен комплекс от X-XI век. Досега от него са проучени над 10 помещения с битов и стопански характер, от които произхождат множество керамични съдове и метални предмети.

Проучванията се проведоха под ръководството на доц. д-р Стоян Витлянов и д-р Константин Константинов, техническа документация – С. Стоянов, реставрация на керамиката – С. Георгиева, участвах студенти ШУ и от университета „Йохан Волфганг Гьоте“ във Франкфурт на Майн. Средствата за проучванията бяха осигурени от научноизследователски проект №РД-05-352/12.03.2010 г. към Университета.

Работата е съсредоточена в западните крила на комплекса, където от миналата година останаха непроучени северните сектори на помещение А6, както и културните пластове на помещение А7 (обр. 1).

Пластът във вътрешността на помещение А6 е изпълнен с черна хумусна пръст с примеси от натрошени покривни керемиди и фрагменти битова керамика. Върху подовото ниво, на дълб. 0,80 м, се откриха фрагменти от две гърнета и една паница със столче, покрити със зелена глазура. В югоизточния ъгъл на помещението се попадна на петно обгоряла и отухлена пръст с кръгла форма и диам. 0,80 м. Най-вероятно става дума за следи от огнище или друго отоплително съоръжение. Помещението е с вътрешни размери 11,50 х 4 м. Зидовете му са двулицеви, от едри плочести камъни на калова спойка. Запазени са 2-3 реда, на височина 0,70-0,80 м. При разчистването им се забеляза, че в югоизточния ъгъл на помещението срещу отухленото петно зидът прекъсва за вход, насочен към дворното пространство на комплекса (обр. 2). Проходът е от добре огладени и оформени лицеви камъни. Ширината му е 1 м. Вътрешността му е запълнена с едри варовикови квадри, поставени „на ребро“ и подпрени от вътрешната страна с други по-малки необработени камъни. По всичко личи, че в един по-късен етап входът на помещение А6 е бил зазидан, като най-вероятно тогава е възникнало и отоплителното съоръжение срещу него.

При престъргването на подовите нива на помещения А6 и А7 се попадна на следи от ями, свързани вероятно с живота, предшествувал каменното строителство в комплекса. Ямата в помещение А7 е с цилиндрична форма и диаметър 0,85 м. Дъното ѝ се достигна на дълб. 0,40 м от околния терен и на още 0,60 м от съвременния терен. От юг на подовото ѝ ниво личат два големи плочести необработени плочести камъка, може би паднали от зида. Вътрешността ѝ беше запълнена с малки въгленчета, дребни животински кости, фрагменти битова керамика в малка концентрация.

Друга яма се откри и в северния край на помещение А6. Има заоблена цилиндрична форма с диам. 0,60 м. Вкопана е на дълб. 0,40 м от околния терен и на 0,90 м от съвременния терен. Вътрешността ѝ е изпълнена с малки буци шлака, въгленчета и малко на брой керамични фрагменти с врязана украса и силно опушени стени.

На 1 м западно от оградния зид на помещение А6 беше разкрита нова постройка (F) от ломени камъни с калова спойка (обр. 3). Зидовете са двулицеви, запазени на три реда, на височина 0,40 м. Ширината им е 0,75 м. Сградата е с правоъгълна форма и верижен план. Ориентирана е по надлъжната си ос в посока изток – запад. Подовото ниво се разкри на дълбочина 0,80 м от съвременния терен. В профила ясно личи следната стратиграфия – най-отгоре е пласт от черна хумусна пръст с дебелина 0,60 м, в който почти липсват археологически материали. Под него има пласт с дебелина 0,20 м, изпълнен с натрошени покривни керемиди, тухли и ломени камъни в голяма концентрация. Срещат се отделни фрагменти от битова керамика с врязана украса.

През тазгодишната кампания изцяло беше разкрито едно от помещенията на сградата, като другите две продължават в непроучения терен от запад. Помещение №1 е разположено в най-източната част. Има четириъгълна форма с размери 4,80 х 3,85 м. Най-вероятно входът му е бил от юг, където се разкри добре оформен и огладен каменен блок с форма на паралелепипед и размери 0,90 х 0,40 х 0,15 м. В североизточния ъгъл на помещението, на дълбочина 0,40 м се попадна на голямо струпване на фрагментирана битова керамика (устия, стени и дъна на гърнета) с врязана украса и керемиденочервен цвят, както и на фрагменти от сиво-черна керамика. На същата дълбочина се откриха и части от керамични водопроводни тръби. Металните находки от помещението са два фрагмента от бронзови пръстени, желязна кука за врата, железен връх на стрела, както и железен занаятчийски инструмент (свредел).

Помещение №2 е разположено западно от помещение №1. Има почти квадратна форма с размери 4 х 3,85 м. Северният му зид попада в непроучен терен. Културният пласт в разкритите сектори е от черна хумусна пръст, примесена фрагментирана битова керамика в малка концентрация. Върху един от фрагментите се откри врязан след изпичането знак „ипсилон с две хасти“.

Помещение №3 се развива в западна посока, като продължава в неразкопания терен. Във вътрешността му се забелязват доста камъни нападали вероятно от околните зидове. Културният пласт е от черна хумусна пръст, с голямо количество фрагментирана битова керамика с врязана украса. Някои от образците представляват дъна на гърнета с релефни знаци. Попадна се и на голямо количество животински кости от едри животни. Металните находки са рядкост – добре запазена бронзова антична монета, желязна подкова, желязно ножче, занаятчийски инструмент. Цялостното проучване на помещения №2 и №3 остава като задача пред екипа за следващия археологически сезон.

Пред източното лице на сграда F се развива плочник от три реда едри, необработени камъни. Има Г-образна форма и средна ширина 1 м. В северния си край плочникът чупи в източна посока като достига до помещение А5, което най-вероятно е служило като проход към вътрешния двор на комплекса.

Подобен плочник с дебелина 0,15 м се развива и пред южното лице на сградата. В този сектор той е от пет реда ломени камъни, последните два от които са доба-

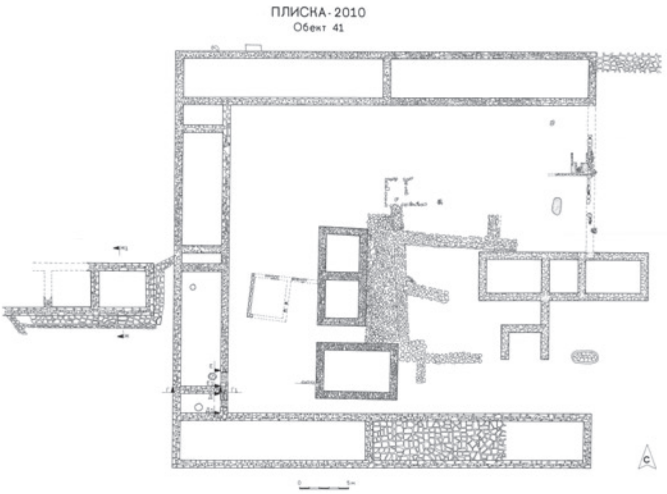

Обр. 1. Общ хоризонтален план на обект №41 с проучените сгради.

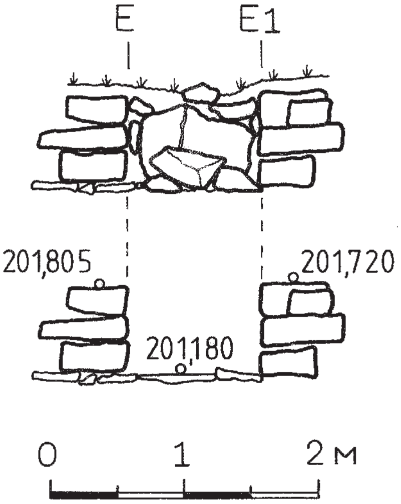

Обр. 2. Вертикален изглед на входа на помещение А6 (преди и след разчистването).

Обр. 3. Помещение F1 с плочника пред него (поглед от юг).

вени вероятно в по-късен етап, тъй като ясно личи отделянето им чрез фуга. Ширината му е 1,30 м. Прави впечатление, че плочникът е силно издигнат на север, като достига долните редове на зида. На места върху камъните се забелязват петна от силно обгоряла и отухлена пръст. Пластът в този сектор е изпълнен с множество натрошени покривни покривни керемиди от двата типа – tegulae и imbrices. Почти липсват керамични фрагменти.

Постигнатите през изминалия археологически сезон резултати разкриха нови, неизвестни страни от живота в обект №41. Наличието на верижна постройка извън рамките на вътрешния двор се явява известно изключение от традиционната планова схема на подобен род крайградски имения в Плиска. На този етап функциите на сградата не могат да се определят със сигурност. Все пак откритите във вътрешността ѝ голямо количество керамичен материал и метални предмети позволяват да я датираме подобно на другите сгради в комплекса в края на IX-X в. Имаме основание да смятаме, че пълното ѝ разкриване през следващия археологически сезон ще хвърли допълнителна светлина върху ролята и предназначението на тази постройка в цялостния облик на обект №41.

Литература

Витлянов 2000: Ст. Витлянов. Новооткрит стопански комплекс в Плиска. – Известия на Националния исторически музей-София, XI, 2000, 283 – 291.

Витлянов 2002: Ст. Витлянов. Колективна находка от земеделски сечива, скотовъден инвентар и оръжие от Плиска. – Известия на историческия музей-Шумен, X, 2002, 92 – 103.

Витлянов, Константинов 2009: Ст. Витлянов, К. Константинов. Керамични съдове от обект №41 в Плиска. – В: EURICA. In honorem Ludmilae Donchevae-Petkovae. С., 2009, 375 – 381.

№10. СОНДАЖНО ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Янко Димитров, Станислав Иванов

По проект на НАИМ – БАН „Старите български столици Плиска и Велики Преслав и техните околности“, през 2010 г. се проведоха теренни обхождания във Външния град на Плиска. Тяхната цел бе ново картиране на обектите намиращи се в пространството оградено от рова и вала и издирване на нови обекти. През втория етап, проведен в късната есен на 2010 г., се попадна на иманярски изкоп, в който личаха останките от пещ.Пещта се намира в северозападната част на Външния град, на левия бряг на Асар дере.

Проведени бяха кратки разкопки с цел разкриване на съоръжението, за да се види за какво е била използвана – изпичане на битова или строителна керамика. Заварения иманярски „изкоп“ е с голяма площ, но не дълбок. При копаенето те са трупали пръстта на купчина, която в по-голямата си част е върху пещта. Встрани от купчината се забелязваха горели буци пръст и разхвърляни силно изпечени до остъкляване тухли. На около 5 – 6 м на север има следи от стар изкоп, а на около 60 м на юг още един.

Около стените на пещта се регистрира около 0,10 – 0,15 м широка ивица, опален до червено льос. Встрани от нея терена от всички страни е здрав, насип с тъмна пръст има само югозападно от разчистеното предпещно пространство.

Насипа в камерата е от черна пръст, обилно примесена с фрагменти от тухли, някои от които са толкова силно опалени, че направо са се разтопили. Сред тези парчета се откриват фрагменти от скарата, която е разрушена.

Пещта има неправилна четвъртита форма със заоблени ъгли и е с размери север – юг 1,50 м и изток – запад 2 м. Направена е в изкопана в здравия терен дупка, като стените са „облицовани“ с тухли, поставени на тясната си страна. Има два слоя тухли, което може да се дължи на ремонт. На

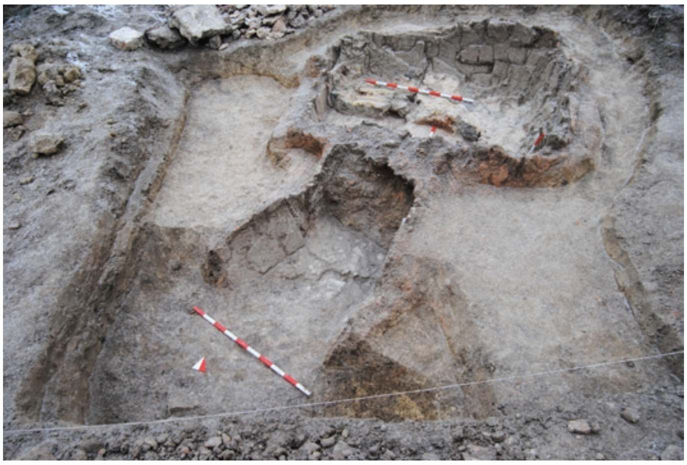

Обр. 1. Разкритата пещ – поглед от юг.

места между двата слоя тухли има до 2-3 см разстояние. Най високата запазена част на северната стена е на около 0,80 м над пода. Пещта има два пода като втория е в резултат на преустройство или ремонт на пещта. Втория под на около 0,15 – 0,25 м над първоначалния. В него се виждат „редове“ тухли, които не са хоризонтални. Не е ясно дали са от разрушение или са поставени нарочно преди повторното ѝ използване. Запазените останки от подпорния стълб са на височина до 0,13 м над пода. При основата стълба е по-широк, а нагоре плавно се свива до около 0,50 м диаметър. С този размер най-вероятно е продължавал във височина. От откритите фрагменти от скарата се вижда, че нейните отвори са били с диаметър около 0,10 м. От насипа в камерата на пещта има битова керамика и животински кости.

В насипа на предпещното пространство почти няма примеси на тухли. Открива се битова керамика и животински кости. То е оформено от плочести камъни, които са поставени на тесните си страни от двете страни на един „улей“. Пода също е с камъни. Този „улей“ е широк около 0,70 м, като постепенно се разширява към външната страна. Някои от страничните камъни са наклонени навън. Не е ясно и дали предпещното пространство е имало покритие.

На югозапад от подхода към предпещното пространство все още има насип от тъмна пръст, който не успяхме да изчерпим.

Предназначението на пещта най-вероятно е било за изпичане на битова керамика. От производствената дейност не бяха открити останки. Откритата при разкопките керамика се датира в периода III – IV в., което позволява да отнесем и действието на пещта към това време. По този начин тази пещ се явява и първият открит паметник от този период на територията на Плиска.

№11. ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА №27 (ЗЕМЛИЩЕ НА ОБЩИНА КАСПИЧАН) В ОКОЛНОСТИТЕ НА ПЛИСКА

Янко Димитров, Андрей Аладжов, Мариела Инкова, Станислав Иванов

От 14 юли до 23 август 2010 г. бяха извършени редовни археологически разкопки на Могила №27 в Плисковското поле (означение и номерация според проведени теренни обхождания през 2009 г, за резултатите виж Димитров, Иванов 2010, 641 – 643), които са предвидени в I етап от работната програма на научно-изследователския проект „Старите български столици Плиска, Велики Преслав и техните околности“, Подтема 1 „Представителна и култова архитектура в аула Кабиюк и погребално-поменални комплекси на столичната аристокрация в околностите на Плиска“.

Археологическото проучване на Могила №27 в околностите на Плиска бе предприето като част от теренно-изследователската работа по издирване на паметници свързани с погребалните практики на българската аристокрация от периода VIII – IX в. в околностите на Плиска. Съображенията за избора на точно тази могила бяха накратко следните. При проучвания от последните 30-на години на групата могили западно от Плисковското землено укрепление, бе установена връзката им с погребално-поменалните и култови практики на (пра)българската столична аристокрация (Рашев 2008, 202 – 208). Тя бе доказана по най-категоричен начин през 2005-2006 г., когато в м. Чаир дере при Кабиюк, на 15 км западно от Плиска, бе проучен подмогилен гроб с богат инвентар. Заедно с други три могили, той се явява елемент от голям и еднократно устроен погребално-поменален комплекс от началото на IX в. (Рашев и др. 2006, 374 – 375).

В рамките на Проекта през късната есен на 2009 г. бе извършено целенасоченото теренно обхождане на намиращите се в Плисковското поле могили и бе направен оглед на близо 100 могилни насипа, след които и могила №27 (Димитров, Иванов 2010, 641 – 643). Тя е разположена в полето между Плиска и северозападните склонове на Мадарско-Могилския дял от Провадийското плато. Има географски координати: N 43° 19’ 09.1“ E 27° 05’ 50.6“ и се намира в стопанисван от земеделска кооперация ЕТ „Димитър Николов“ частен земеделски имот, землище на Община Каспичан, Област Шумен, на около 1, 2 км западно от бензиностанцията на OMV в отсечката Шумен – Каспичан на автомагистрала „Хемус“, трасето на която преминава на 250 м южно от могилата.

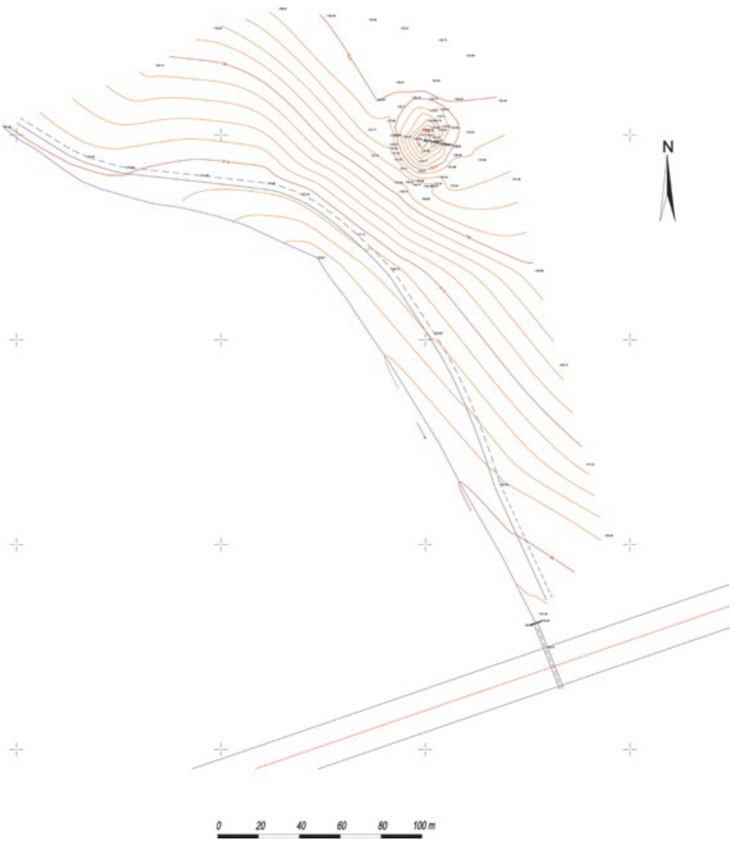

Обр. 1. Могила №27 – ситуация на терена (заснемане Б. Гяурова, НАИМ – БАН).

Могилата сякаш остава „скрита“ в падина на терена, различавайки се в това отношение от тракийските надгробни могили от предримската и римска епохи. Това ѝ разположение я сближава с могилите от погребално-поменалния комплекса при Кабиюк – Чаир дере и дава основание да се предполага, че и тя, като тях, е била издигнати през езическия период на Първото българско царство, или пък, както могилите в местността Саламана (западно от Плисковското земено укрепление), съдържа вторични гробни или поменални съоръжения от ранното българско средновековие. Тази вероятност можеше да бъде потвърдена или отхвърлена само след целенасочена проверка – чрез археологически разкопки, което бе основната изследователска цел на проведеното проучване.

Съобразно работната програма, проучването предвиждаше цялостно изследване на могилния насип чрез разкопки, които бяха извършени както ръчно, така и с помощта на земекопна техника, използването на която бе разрешено от Съвета за теренни проучвания.

Очакваният с разкопаването на могилата резултат бе установяването в или под могилния насип на гробни или поменални съоръжения от периода на ранното средновековие.

Преди началото на разкопките могилният насип бе разпределен на 4 сектора (означени сектор А, Б, В, Г в последователност от ЮИ към СИ), помежду които бяха оставени широки по 1,20 м контролни „ребра“ за заснемане на стратиграфски профили. В южната и по-голяма част от насипа, временно бяха оставени две допълнитолни „ребра“ с посока изток – запад. Ръчно бяха прокопавани широки по 1 м и дълбоки от 0,50 до 1 м траншеи в повърхностната част на могилния насип, след което с багер, а в случаите, когато се попадаше на археологическа структура – ръчно, се снемаше дебел 0,30 – 0,50 м пласт от насипа. Всяко от тези „нива“ в могилния насип бе пристъргвано ръчно за регистриране на вторични структури. Достигнато бе до основата на могилния насип, след което се разкопа дебел до 0,50 м пласт от здравия терен. Накрая бяха свалени контролните „ребра“ и бяха прокопани дълбоки до 1 м контролни траншеи в материка, с цел преосигуряване при търсенето на гробно или поменално съоръжение. Непосредствено встрани, от изток на могилния насип, бе прокопан дълбок 3,60 м сондаж за изследване на геологическата структура.

Разкопаването на могилния насип позволи да се установи, че той е бил натрупан еднократно. Могилата има леко елипсовидна форма, издължена в посока север – юг, с размери 40 х 30 м и височина

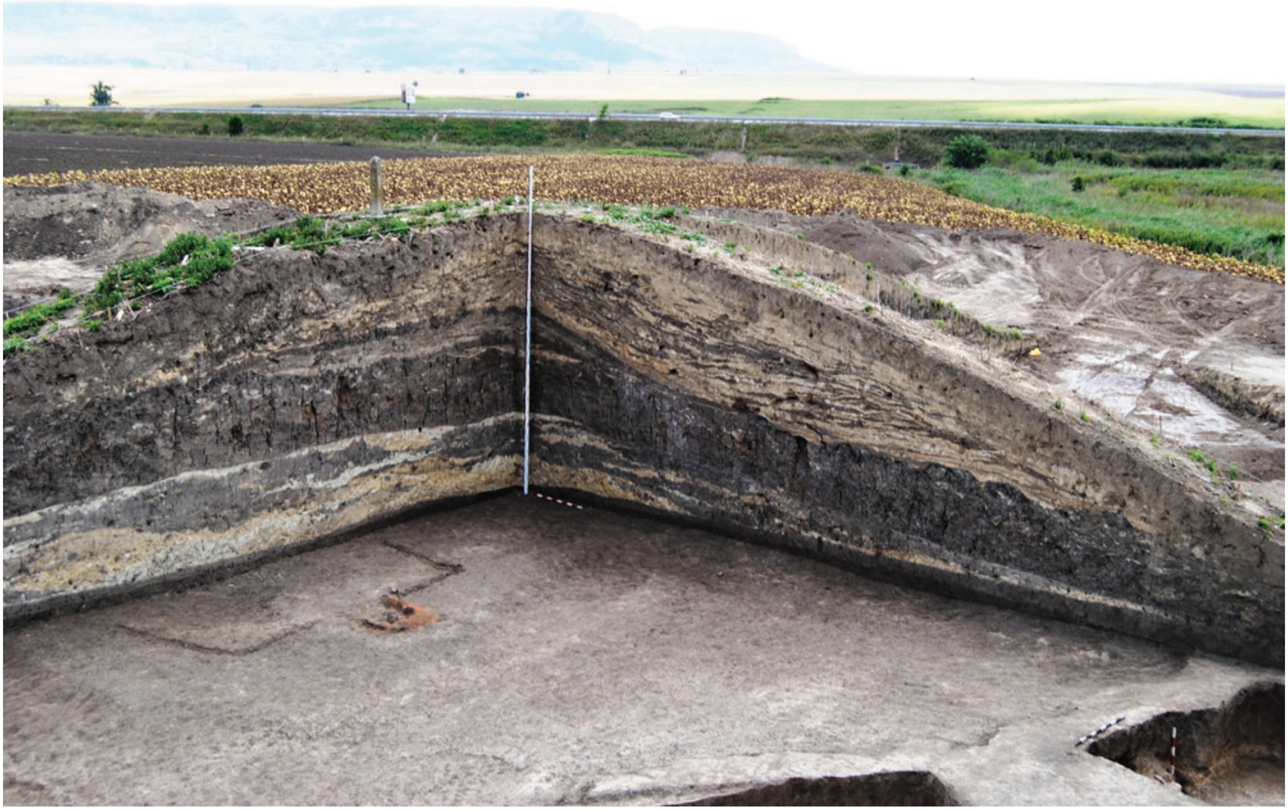

Обр. 2. Могила №27 – сектор „В“ (СЗ) с петното на землянка №6.

4,40 м. Площта ѝ е около 800 кв. м. Повърхността ѝ бе нарушена от 4 иманярски изкопа, трите от които се разполагат около центъра, а единият в южната част. Нито един от тях не достигаше до основата на могилния насип. В материка под могилния насип бяха установени няколко дупки от железни шишове, също от иманярски „проверки“.

В структурата на могилния насип бяха установени 4 основни пласта: 1. Сив хумусен пласт с мергелни прослойки; 2. Т. нар. „блатен“ пласт от наситена с разложена тръстика кафявочерна пръст; 3. „Мергелно-льосов“ пласт; 4. Хумусен пласт примесен с кости, въгленчета и битова керамика (с белези за датиране във втора половина на VIII – началото на IX в.). Последният пласт лежеше непосредствено върху старото ходово ниво, от което е започнало насипването на могилата. То също бе осеяно с въгленчета, на места и с фрагменти от глинени съдове (гърнета от песъчлива глина с украса от врязани линии, отделни фрагменти от сиво-лъскави съдове с белези за датиране във втора половина на VIII – началото на IX в., към периферията на могилния насип се откриха и няколко фрагмента от съдове от ранножелязната епоха). В радиус от около 4 м от центъра на могилния насип имаше сравнително по-голяма концентрация на фрагментирана керамика и фрагментирани животински кости. Старото ходово ниво в основата на могилата бе изключително хоризонтално (2 см разлика в западния и източния край), което подсказа, че може би първоначално е било подравнено с хумусна пръст. Наситеността с керамика и кости намаляваше във височина и бе съвсем слаба в „блатния“ и особено в „мергелно-льосовия“ пласт от могилния насип.

В повърхностната част на могилния насип и покрай периферията на могилата бяха проучени вторични спрямо могилата структури – общи 6 огнища и пещи с тухлена основа и обмазани с глина стени. В пещ №3 бяха открити няколко фрагмента от стомна с белези за датиране в XIX – началото на XX в.

В най-долната част на могилния насип и на старото ходово ниво (под могилата) са установени и проучени общо 28 структури.

От тях 6 са жилища-полуземлянки (жилища №1 – 6).

Жилищните ями отстоят на 2-3 и на 5 м една от друга, без да се наблюдава някакъв ред в разположението им. Ориентирани са по посоките на света, с отклонения, които са най-големи при жилища

№3, и №5, където ъглите са по посоките на света. Установени са повтарящи се при повечето жилище еднакви елементи от устройството – пещи изградени от камъни върху пода в СИ ъгъл, разположени покрай стените опорни греди на покривната конструкция, под без обмазка на дълбочина 0,90 – 1,10 до 1,20 – 1,25 м, вкопани в пода четвъртити ями с намерени в тях останки от изтляло дърво от на някаква конструкция или обшивка.

В два случая (жилища №5 и 6) са регистрирани две подови нива, съответно – две фази на ползване на жилищните ями – при втората фаза вероятно само като домакински помещения с кръгли битови пещи с устие в една от стените. Находките на предмети в запълващият жилищата насип са извънредно малко и еднообразни – няколко костени шила, три агнешки ашика с отвори за провесване, каменно точило, медна пластина с 2 отвора. Помежду жилищните ями на практика липсва културен пласт, което показва сравнително краткото им обитаване. Състоянието в което бяха открити каменните печки, както и установената в запълването на жилищата прослойка от хумусна пръст показва, че те са били изоставени и са се самозапълвали преди момента на насипване на могилата. Според намерената керамика, в т. ч. и 1 реставрирано с цял профил гърне и други 4 гърнета с реставрирана до 2/3 част от профила (от песъчлива глина с врязана украса от вълнообразни и прави линии), жилищата могат да се датират във втора половина на VIII – началото на IX в.

Останалите 22 структури открити под могилния насип са:

- овални ями с диаметър по около 0,60 – 0,80 м и дълбочина около 0,50 м, съдържащи пепел, въглени, дребни камъни, животински кости и фрагменти от глинени съдове (структури № 4, 6, 7, 8, 9, 13);
- ями с погребани цели или отделни части от животни (в едната открит цял скелет на прасе) (структури №11, 20, 21);
- дупки от забити в терена четвъртити дървени греди (структури № 16, 18, 19);
- овъглени плоски дървени талпи, едната с дъговидно оформена тясно страна (структури №2, 14, 15);
- обгорели петна и петна с пепел и въглени – от огнища (структури № 1, 3, 5, 10, 12, 17, 22);

Връзката между тези „подмогилни“ ями и други структури и жилищата не е съвсем ясна. Не е сигурно също така даденото на ямите определение като „обредни“. Не подлежи на съмнение датировката им в границите средата на VIII – началото на IX в., благодарение на немалкото количество намерена в тях битова керамика, която не се различава от тази открита в жилищата.

Установеният при разкопките факт, че при насипването на могилата жилищата са били изоставени. Съществуват две възможности за обяснение на тази ситуация. Едната е, че обитателите на землянките са ги напуснали принудително и веднага след това е насипана могилата. Наблюдението обаче, че при землянки №2, която е под профил И – З и №6 – под профил С – Ю, насипът в землянките е покрит от 10-сантиметрова прослойка от хумусна пръст, подсказва, че жилищата са били напуснати. Над тях с течение на времето и поради денивелацията на терена се е отложил естествен 10 сантиметров хумус и едва тогава мястото е било избрано за издигане на могилното съоръжение, като поменално или в чест на някакво събитие.

Еднаквостта на битовата керамика открита в жилищата, ямите и могилния насип може да се обясни с това, че поне част от земната маса за натрупване на могилата е била вземана от близката околност, включително и от терена на другия бряг на преминаващото покрай могилата дере, където през 2009 г. е регистрирано ранносредновековно селище с керамика от VIII – IX в. Въпросът за връзката между „подмогилните“ жилища и селището при дерето засега не е решен. Това остава задача за следващия сезон, когато се предвижда геофизично обследване на терена на селището и около могилата.

Същото се отнася и за структурата, от която произхожда т. нар. „мергелен“ пласт от могилния насип, който очевидно е изкопаван от много голяма дълбочина.

Литература

Димитров, Иванов 2010: Я. Димитров, С. Иванов. Теренни обхождания в Плисковското поле. – АОР през 2009, София. 2010, 641 – 643.

Рашев и др. 2006: Р.Рашев, Г. Атанасов, С. Стойчев, Ю. Йоргов. Ранносредновековен могилен комплекс при Кабиюк, община Шумен. – АОР през 2005 г., София, 2006, 374-375.

Рашев 2008: Р. Рашев. Българската езическа култура VII – IX в. София, 2008.

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

№12. ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА – АР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева,
Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова

Теренните археологически проучвания[1] на обект „Владетелска църква и прилежащите ѝ терени“ се проведоха върху площ от 550 м^2 в югоизточния край на пространството между Тронната палата, Владетелската църква, свързващата ги галерия и югоизточната от базиликата верижна монументална постройка (т. нар. сграда III). Изследванията се проведоха с цел добиване на максимална научна информация за стратиграфията, хронологията и историята на ползването на терена в тази част на преславския дворцов център от една страна и от друга за подготовка на целия комплекс за експониране и социализация (обр. 1).

Наблюденията над вертикалната стратиграфия подкрепиха констатациите от минали години. Над слой от бял хоросан и трошляк, маркиращ най-ранното строително ниво, образувано при издигането на монументалните градежи в тази част на дворцовия център, лежи пласт от светлокафява пръст с различна дебелина, целенасочено натрупан през столичния период с цел преодоляване на разликата в нивата на терена. В този изравнителен насип са вкопани водопроводи и канали, части от които са открити и през 2010 г. На много места той е нарушен от по-късни вкопани жилища и сметни ями. Найгорният пласт е насип от тъмна пръст с останки от недвижими археологически структури и находки от следстоличния период в историята на Преслав.

За пръв път през 2010 г. се попадна на останки от строителство, предхождащо създаването на изкуствения изравнителен пласт от светло кафява пръст. Разчистени са останки от чакълести подложки на дебели стени, положени върху хоросановото строително ниво. Те са широки 1 – 1,20 м. На този етап все още не може да се установи на какъв вид градежи принадлежат, но е ясно, че съоръженията са съзнателно разрушени преди насипването на изравнителния насип.

В югоизточния ъгъл на проучвания сектор се попадна на продължението на изкопа от извадената западна стена на сграда III. При вдигането на запълващия го насип се намериха много обработени камъни, части от облицовъчни мраморни плочи, прозоречни стъкла, едри отломъци от хоросанови подложки с вложени в тях кубчета от мозайка в opus tessellatum. В насипа, образуван от разрушенията на сградата, се откриват значителен брой византийски анонимни монети от клас А$_1$ (969 – 975), медни закопчалки за книги, костени апликации. Сред находките специално внимание заслужава оловен модел с изображение на владетел, сходно с известните ни върху оловните печати на княз Симеон (893 – 927).

Разчистиха се останки от още четири стълба от аркадата пред западната фасада на сграда III. При единия са запазени на място големи каменни блокове, свидетелстващи за характера на градежа им във височина. Стълбовете са с размери 1,30 х 1,40 м, а разстоянието между тях е 1,40 м. Досега общият им брой е девет.

Със сграда III се свързва и разчистеният правоъгълен блок, излят от хоросан, с размери 1,20 х 3 м. Дебел е около 0,20 м и е с наклон от изток към запад. Под него има канал, изграден от каменни плочи, отводнявал сграда III.

В проучвания сектор се разчисти част от продължението на тротоара пред аркадата на западната фасада на сграда III. Той е настлан с каменни плочи и е широк 1,80 м. Под него минава напречен канал с посока изток – запад, който се свързва с друг покрай западната страна на тротоара. Стените и покритието на двата канала са от правоъгълни каменни плочи.

Сграда III и свързаните с нея новоразкрити останки от съоръжения са от столичния период. Други недвижими археологически структури от това време в проучвания сектор не са констатирани.

---

[1] Финансовите средства за тях бяха обезпечени по проект към фонд „Научни изследвания“ на МОМН и по договор между НАИМ – БАН и Министерство на културата.

Обр. 1.

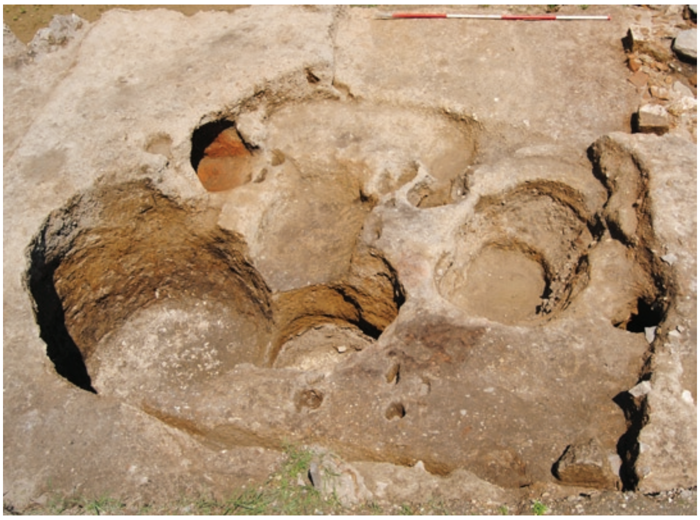

Обр. 2.

Това подкрепя идеята, че през X в., при окончателното оформяне на комплекса на дворците, в освободеното от строежи пространство между Източния дворцов площад, Владетелската църква и сграда III е била оформена голяма градина.

Към времето от последните три десетилетия на X в. до края на XII в. принадлежат много открити находки – останки от жилища, предмети на бита, производствени пещи и отпадъци, бракувани изделия, полуфабрикати и разнообразни оръдия на труда. Те подкрепят направените в предидущите години изводи, че центърът на някогашната столица, в периода на византийското владичество става място за живот на обикновено градско население, практикуващо различни занаяти.

В пространството между западната стена на сграда III и новоразчистените части на тротоара се откриха много ремъчни медни украси, оловни модели за тях, части от златарски везни, инструменти и различни битови предмети, датирани с керамика и монети в първата половина на XI в. Характерът на находките подсказва, че на това място е съществувала работилница, чиито очертания не бяха доловени поради по-късни интервенции.

Към времето от края на X-XI в. принадлежи правоъгълна печка с отухлен под и отвор на запад. Стените и покритието ѝ са направени от преупотребени хромелни камъни.

Три жилища, слабо вкопани в изкуствения изравнителен насип, се отличават от всички разкрити досега и може би имат отношение към времето, когато през XI в. градът е в ръцете на печенезите. Жилищата са с неправилен правоъгълен план и слабо заоблени стени, покрай които има дупки от греди за покривната конструкция. В едно от тези жилища (обр. 2) има пещ, вкопана в западния бряг и огнище с неправилна кръгла форма в центъра. На подовото му ниво е намерена анонимна византийска монета.

Периодът на Второто българско царство е добре регистриран с много и разнообразен материал. От това време е отчасти разкритата грънчарска пещ, в насипа на която са открити натрошени деформирани гърнета, свидетелстваща за практикуването на грънчарския занаят в самия център на града. На това място има следи и от ковачество – от ями с голямо количество желязна шлака и некови.

Бяха разчистени още 11 християнски гроба от обширния некропол, възникнал около Владетелската църква. Само в един от тях се е намерен меден нагръден кръст.

Сезон 2010 г. бе изключително богат на разнообразни находки – керамика, монети, оловни печати, накити, оръжие и други битови предмети. Най-многобройни са фрагментите от битова керамика. Възстановени са 18 цели форми и статистически са обработени 26 119 отломъци от глинени съдове. Хронологически керамиката се разделя на две неравностойни в количествено отношение групи. Само 2,12 % от нея се отнася към края на X-XI в. Останалата се датира в XII-XIII в. Сред по-интересните находки са два фрагмента от стени на амфори с надписи-графити, един амфорен печат и два отломъка на един глазиран съд с релефни изображения на танцьорка и свирач на духов инструмент. Открити са и образци от импортна битова керамика – части от луксозно блюдо с релефна украса, което се свързва с константинополското производство между края на IX – началото на XII в.

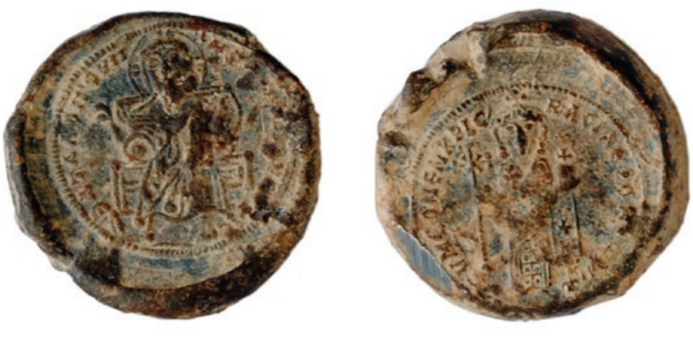

Обр. 3.

Откритият нумизматичен материал не поднесе изненади. От общия брой намерени монети 65 % са от XIII в. 26 % от средновековните монети са от X в. до 70-те години на XI в. Малобройни образци от по-ранно време са попаднали в изследваните участъци случайно. Само две са монетите на български царе – на Константин Асен и Иван Шишман.

През 2010 г. са намерени 21 моливдовула. Сред тях са два на Симеон I от последните години на управлението му (обр. 3). Останалите са на византийски сановници от X-XI в.

Археологическите проучвания на обекта обогатяват представата за историята на средновековен Преслав и материалната култура на населението му особено за годините на византийското владичество и времето на Второто българско царство.

Литература

М. Ваклинова, И. Щерева, С. Горянова, М. Манолова-Войкова. Владетелска църква – АР „Велики Преслав“. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София 2010, 458 – 461.

Ив. Йорданов. Корпус на печатите на средновековна България. София 2010, 50-51.

J. Hayes. The Pottery. – In: Excavations at Sarachane at Istanbul. Vol. II. Princeton 1992, 18 – 29, figs. 6 – 10, Pls. 2 – 6.

N. Gűnsenin. Recherches sur les amphores byzantines dans les musées Turcs. – In: Recherches sur la céramique byzantine. Bulletin Hellénique, Supplément XVIII. Paris, 1989, 267 – 276.

№13. РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тодор Балабанов, Пламен Славов

През м. септември 2010 г., в рамките на 20 работни дни, продължиха археологическите разкопки в сектора между северния двор на Патриаршеския комплекс и площада източно от Тронната палата – в Дворцовия център на Велики Преслав. Разкопките са продължение на проучванията в този сектор, проведени от същия колектив през 2006 – 2009 г. (Балабанов и др. 2008, 617 – 620; 209, 581 – 585). Теренът, определен за проучване през 2010 г., обхваща два реда квадрати: №54; 55; 56; 57 и №64; 65; 66 и недовършена част от кв. 67 – в квартал 162, където попада неразкритата част от северната стена на Аула.

Основната цел на разкопките бе, в рамките на тези квадрати да разкрием непроучената част от северната крепостна стена на Аула и структурите възникнали покрай нея по време на функционирането ѝ и след нейното пълно разрушаване.

Втора, задача бе уточняване трасето, техниката на градеж и хронологията на южната стена на Аула. За тази цел бяха направени допълнителни сондажни проверки в още два пункта:

I – в югозападния ъгъл на Аула, разкрит от нас през 2009 г. и

II – по средата на южната му стена, разкрита през 80-те години на XX в. от колектива на проф. Д. Овчаров, но тълкувана не като стена от ранния Преславски аул, а като южна оградна стена на Големия царски дворец. В този сектор, стената е „пресечена“ от западното трасе на зид, открит от Ив. Жандова и определен от нея като най-ранния крепостен зид във Велики Преслав. Проф. Д. Овчаров, проф. Ст.

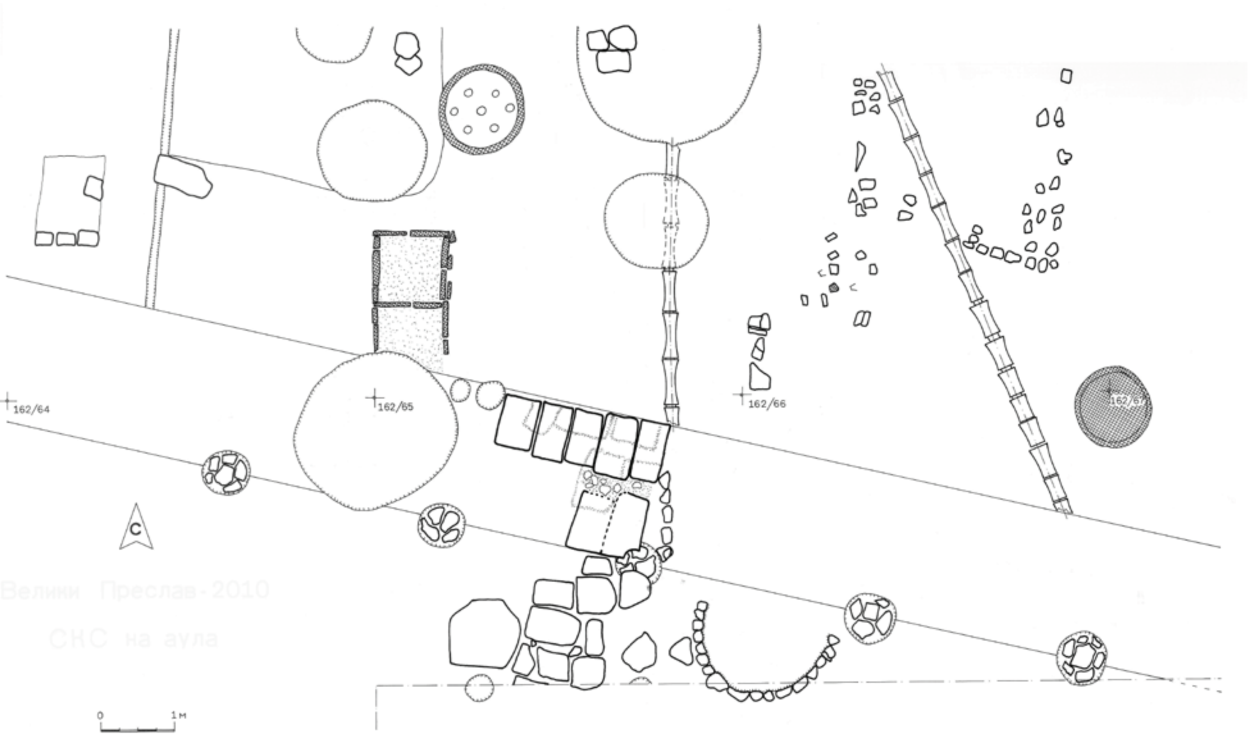

Обр. 1. Северна крепостна стена на Аула – план.

Бояджиев и други археолози изказват противоположно мнение, че зида, открит от Жандова, е един от най-късните в Преслав и се появява след X в., като втора оградна стена на владетелския Голям дворец. Д-р Ст. Бонев представи сериозни аргументи, че тази стена се явява южно разширение на ранния Преславски аул (без да уточнява неговите първоначални граници). Това разширение предхожда появата на Южната порта, крепостната стена на Вътрешния град и други монументални строежи в южната част на града. Въпреки новите данни и аргументи, част от археолозите продължават да поддържат старото схващане, че стената, открита от проф. Д. Овчаров, е южен крепостен зид на Големия дворец в Преслав, а откритата от Ив. Жандова стена е част от късно укрепително съоръжение. Поради тези причини, допълнителните сондажни проверки в „пресечният“ пункт на двете стени и в пункта, където улицата, свързваща Патриаршеския комплекс със сградите в югозападния ъгъл на Вътрешния град, пресича стената на Аула, са наложителни.

За изпълнението на първата задача бяха проучени напълно 8 квадрата, където се разкриха последните 20 м от източната половина на северната стена на Аула, която вече е разкрита напълно в протежение на 50 м – от североизточния ъгъл на Аула на запад.

И тук, основата е изградена от речни волутъци, заливани с разтвор от тъмнокафява глина. Върху най-горния пласт от речни волутъци е положен тънък слой хоросанова заливка, по която личат отпечатъци от блоковия градеж. В източната половина на кв. 65 са запазени *in situ* 8 каменни блока от първия ред на суперструкцията. Блоковете са с различни размери, но всички са поставени напречно спрямо оста на стената. Празното пространство между тях е запълнено с едри ломени камъни, споени с хоросанов разтвор. Ъгълът на един от блоковете, по южното лице на стената е изрязан дъговидно (с радиус на дъгата 0,15 м). На това място е имало зидана колона или дебел дървен стълб, чиято основа е оформена като стъпка от каменни плочи и тухли, с диаметър около 0,60 м. След почистване основата на крепостен зид, от североизточния ъгъл – до 50-я метър на запад, по вътрешно ѝ лице са отбелязани една напречна стена и 11 кръгли стъпки – основи на кръгли колони. Липсата на други напречни, разпределителни зидове в дългата близо 70 м казармена сграда, долепена до вътрешното, южно лице на северната крепостната стена, сочи, че долният етаж на тази сграда е служела за конюшня, а горният етаж за казармени помещения. На север от стената и през този сезон не се откриха останки от монументални градежи. Стратиграфията и хронологията на различните структури, възникнали покрай стената, са изяснени в предходните сезони. Тук ще допълним само, че покрай външното лице на стената в кв. 54, 55, 56 и 57, се проследява изкуствен насип от чиста, канелено-кафява пръст, който започва от хоросановия слой, бележещ строителното ниво на Аула, и достига до 1,40 м дебелина. В този изкуствен насип са вкопани на различна дълбочина всички структури, възникнали в тази част на Преслав от началото на X в. до края на XIII в. Към тях спадат останки от два водопровода, три вкопани жилища, две производствени пещи, две хоросанови бъркала и повече от 8 ями. Находките от проучвания сектор са оскъдни – предимно фрагменти от тънкостенна битова керамика от XII-XIII в., много рядко фрагменти от X-XI в., по няколко железни стрели и ножчета, бронзови апликации, глинени и оловни прешлени, над 35 дребни фрагмента от стъклени гривни и чашки, 8 анонимни и 15 корубести, византийски монети и 6 оловни печата. Пет различни по форма и цвят мраморни къса – от opus sectile и два фрагмента от прецизно обработена мраморна рамка за врата, открити в културните насипи, показват великолепието на каменната пластика, прилагана в украсата на сградите в дворцовия център на Велики Преслав.

В югозападния ъгъл на Аула бяха разширени на юг и запад двата изкопа, започнати през 2009 г. Установи се, че до външното лице на югозападния ъгъл на аула е долепен зид, който продължава в южна посока. Ширината на зида е била 1,30 м. Основата му достига 2,70 м дълбочина, на нивото на първия ред от блоковия градеж на крепостната стена. На дъното на леглото бяха разчистени гнезда от дървени пилоти, забити в здравия льос.

В южното разширение на сондажен изкоп – 2, на дълбочина 1,90 м, се разкри хоросанов масив, може би част от дъно на водно съоръжение – басейн. По външното, северно и западно лице на хоросановия масив личат отпечатъци от дървения кофраж – талпи и греди. Съоръжението е възникнало покрай южното, външно лице на стената на аула и отстои на 1,85 м от суперструкцията и на 0,75 м от основата ѝ.

В сектора – южна стена на Аула бяха направени 6 сондажни изкопа, в които се установи, че:

- Фундамента на зид №2 (зидът открит от Жандова) е вкопан с 0,75 м по-плитко от основата на крепостния зид и между основите на двата зида съществува 0,20 м фуга от стерилен льос. Няма данни основата на зид №2 да е разрушавана от основата на крепостния зид, защото този фундамент има „гладко чело“ и не прекъсва водопровода, вграден в основата на крепостния зид. Фундамента на зид №2 е граден с плоски, ломени камъни, подреждани в хоризонтални редове, между които са полагани 0,10 м слоеве от кафява глина. Най-долният ред на фундамента е от големи плоски камъни, положени върху тънък слой глинен разтвор, под който не се откриват следи от дървени пилоти;
- Фундамента на зид №1 (зида на аула) е граден с различни по големина речни волутъци, поставяни в повечето случаи „на ребро“ и споени с разтвор от кафява глина. Най-долният ред – от по-големи речни волутъци е положен върху тънък (до 0,02 м) слой от хоросанов разтвор, който се оказва един от най-характерните белези при изграждането на основата на крепостната стена на ранния Преславски аул.

Под този слой не се откриват следи от дървени пилоти. Основата на крепостния зид е без стесняване, т.е. целия фундамент е с ширина 3,10 м и е вкопан в здравия материк на дълбочина 1,85 м от нивото на най-горния ред от субструкцията.

Важно за отбелязване е, че каменните плочи от настилката на южния площад на патриаршията застъпват в различна степен трасето на крепостната стена на аула. На запад от улицата основата на стената е застъпена от настилката на площада само 0,05 м до 0,30 м, а на изток от улицата – от 0,50 до 1,05 м. На 10-12 м източно от улицата каменните плочи от настилката застъпват 2 м от трасето на крепостния зид. Тези факти сочат, че при оформянето на площада пред Патриаршеския дворец, южната стена на аула в този сектор не е съществувала._Ето защо тълкуването на тази стена като оградна стена на големия царски дворец е неприемливо и погрешно.

№14. ПАТРИАРШЕСКА ЧАСТ НА ЦАРСКИЯ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Ангел Конаклиев, Стела Дончева

Проучванията през настоящият сезон обхващаха северозападната част от миналогодишния терен, като към него се добавиха и три нови сектора. Нивото от което започна работата се намира на 1,50 м от съвременния терен. Това ниво, до което се достигна през изминалия сезон включва само къснoсредновековния пласт. Началото му се регистрира на 1,20 м дълбочина. Съобразно общоприетата план-квадратна мрежа за Преслав секторът попада в квартали 160 и 161 и обхваща общо 16 квадрата с посока север – юг, както следва – 187 – 190, 197 – 200, 307 – 310 и 317 – 320.

Едномесечните проучвания ни дадоха няколко съществени резултата. Един от тях е откриването на нов водопровод в близост до регистрирания през изминалия сезон, чието продължение стана известно тази година (обр. 1). Оказа се, че те вървят в посока север – юг с отклонение на запад и са разположени един над друг. Този, който върви отгоре, продължава в югозападна посока и достига до оградния зид на базиликата, като разположеният под него е прекъснат от горния на известно разстояние от зида. Дължината на новоразкрития водопровод е 7 м, а отстоянието му от съвременния терен – 0,80 – 0,90 м. В сектор 187, западно от двата водопровода се разкри нов такъв, който върви с посока север – юг и отстои на 1,20 м от съвременния терен. Тук се разчисти и част от солиден градеж (дължина от 2,50 м и ширина – 0,90 м) от средно големи камъни на хоросанова спойка, под който има подложка от дребни камъни на калова спойка. Продължението му на север навлиза под непроучения терен, а това от юг продължава под съвременната настилка.

Западно от двата водопровода се проучи яма с диаметър 1,20 м и дълбочина 1,90-2,0 м от нивото на съвременния терен. В нейния източен край се очерта ново вкопаване, съответно с диаметър 0,40 м и дълбочина 0,60 м от нивото на споменатата яма. Общата дълбочина на вкопаване се оказа 2,60 м. При изчерпването ѝ се събра огромно количество желязна шлака, която произхожда от разположената източно от трасето на водопроводите пещ (огнище), разположена на 1,20 м дълбочина от съвременния терен.

Друг съществен резултат от тазгодишните проучвания, е откриването на трасето на първоначалния северен ограден зид на базиликата (обр. 2). Неговата дължина е 11,80 м, ширината на подложката е 1,10 м, а запазената част от суперструкцията в източния край – 0,70 м. Линията съвпада със зида, тръгващ от изток, преди чупката, направена в един по-късен етап. Подложката на първоначалния зид се състои от дребни камъни на хоросанова спойка, над които лягат големи каменни блокове, някои с размери 0,65/0,45/0,30 м. Върху тях са наредени големи плоски камъни, със средни размери – дължина 0,80 м и ширина 0,40 м. В северозападната част (сектор 317) се разкри първоначалната настилка с размери 1,50/1,30 м, която се намира на 0,90 м над стерилния хоризонт. Впоследствие над нивото на оградния зид през първия период е насипан пласт от 0,30 м, над който са положени плочите на настилката. Те са съобразени с това на оградния зид, което потвърждава тяхната принадлежност към първоначалното оградено пространство около базиликата. В западния край се очерта настилката на първоначалното оградно пространство. До нея от север върви трасето на зида от първия период. Ясно е съотношението между двете – настилката и зида, като първата е съобразена с него. След продължаване на проучването през следващия сезон в западна посока се надяваме да се разкрие неговото продължение на запад до засечката му с напречния ограден зид базиликата. Дълбочината на настилката от плочи (кв. 317) спрямо нивото на съвременната настилка, която също е вкопана в съвременния терен – от запад е 0,50 м, а от север 0,70 м. Южно от трасето на първоначалния зид се разчистиха няколко хоросанови подложки, принадлежащи към първоначалната настилка тук.

Трасето на регистрирания още преди години канал (Овчаров, Аладжов, Овчаров 1991) върви на 0,50 под нивото на настилката от плочи и навлиза под оградния зид. Разкритата част има дължина 12 м. Ширината на канала е 0,50 – 0,55 м, а височината – 0,30 м. Изграден е от големи изправени на ребро плочи с дебелина 5 – 6 см, като в източната част основата му се състои от големи обработени камъни. Продължението му на изток навлиза под оградния зид и вероятно ще бъде регистрирано на изток от абсидата на църквата. Проучи се неговото продължение в западна посока, което върви под съвременната настилка от плочи.

Регистрирани бяха и по-късни градежи – единият, съставен от средно големи камъни на калова спойка (сектор 318) се оказа с дължина 5,50 м в посока север – юг и 0,80 м след чупката в посока запад с обща ширина – 0,90 м; а другият, разположен на 1,10 м от първия в източна посока е с хоросанова подложка и големи плочести камъни.

Трябва да се отбележи, че в хода на проучването се регистрираха общо 22 ями, разположени на площ от 275 кв.м. Някои от тях бяха запълнени с големи каменни блокове, чието изваждане създаде немалко трудности, от други се събраха множество керамични фрагменти и късносредновековни корубести монети. Дълбочината им варира от 1,10 м (кв. 197) до 1,60 м (кв. 198). На дъното на една от ямите (кв. 188) в западния край се разчистиха два скелета – човешки и на копитно животно, вероятно кон, които не бяха вдигнати или засипани, а оставени за допълнително изясняване на техния характер. Интерес представлява и голямата варница (кв. 199), която се оказа с вътрешен диаметър 3 м, външен – 3,50 м и дълбочина 1,50 м. В нея се намериха няколко детайла от корнизи и сегменти от мраморна мозайка.

Нумизматичният комплекс от обект „Патриаршески комплекс“ сезон 2010 г. запазва тенденцията на монетното обръщение от Велики Преслав – средоточие на монетни единици в първата половина на XIII в. като повечето емисии са нарязани на две и повече части – 50-те г. XIII в. Има и такива с грижливо орязано монетно ядро. Най-ранна е бронзовата римска монета от IV в., а най-късна се явява медната монета на цар Иван Александър сечена в Шуменската монетарница – 70-те години на XIV в. Преобладават латинските имитационни монетосечения от първата половина на XIII в. – най-вече тип А. С няколко екземпляра е представено и българското имитативно монетосечене от същия период. Няколко анонимни фолиса класове А1, А2, В, I представят периода от началото на XI в. По един екземпляр са медните монети на българските владетели Константин Асен и Мичо Асен, който осъществява монетосеченето си в самия Преслав. Солунската империя е представена с монетите на Теодор Комнин и Мануил Комнин Дука, а също и епирския владетел Йоан II Орсини. В процеса на разкопките в периметъра на откритото преди две години съкровище от сребърни монети (Конаклиев, Дончева 2009) беше открита нова имитационна монета на Джовани Дандоло (1280 – 1289) (обр. 3).

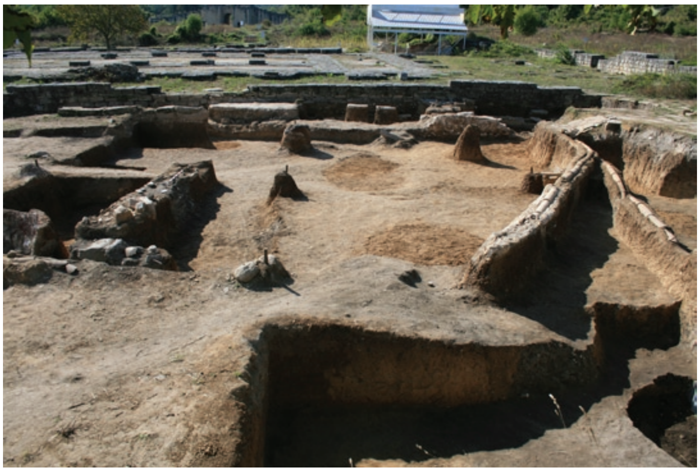

Обр. 1. Новооткрит глинен водопровод.

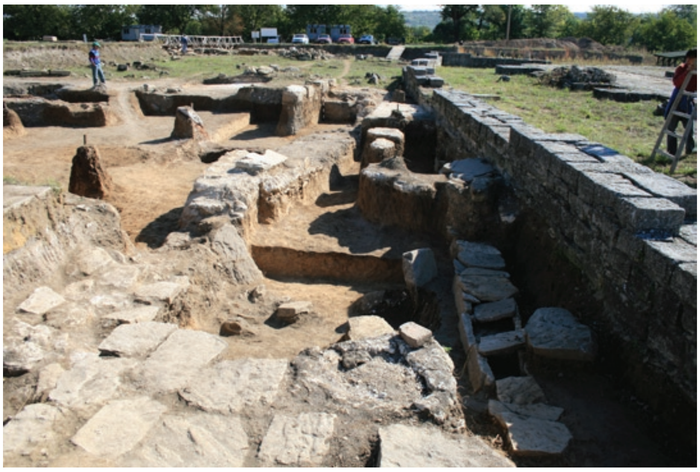

Обр. 2. Трасе на ранната оградна стена на патриаршеската базилика и канала.

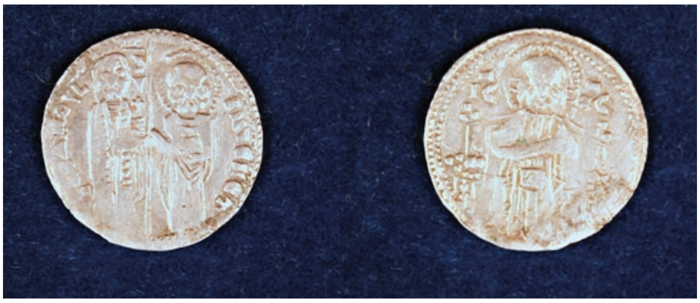

Обр. 3. Сребърен грош на Джовани Дандоло (1280 – 1289).

Литература

Конаклиев, Дончева 2009: А. Конаклиев, С. Дончева. Колективна находка от сребърни грошове (XIV в.) в Преслав. – LAUREA. In honorem Margaritae Vaklinova, Книга II. София, 2009, 247 – 254.

Овчаров и др. 1991: Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров. Големият царски дворец във Велики Преслав. София 1991, 29.

№15. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ: „УЛИЦА ЮЖНО ОТ ПАТРИАРШИЯТА“

Живко Аладжов

През археологическия сезон 2010 г продължи изследването на единствената установена за сега улица във втората столица Велики Преслав. Улицата е с посока юг и започва от южния площад на Патриаршията. Проучени бяха 175 кв. м нова площ, както и 125 кв. м. от миналогодишните и от по-стари разкопки. Поради голямата денивелация, насипа в новопроучения терена бе между 1,50 м – 2 м.

Проучванията през 2010 г. бяха насочени към проследяване на улицата на юг в неизследваната до този сезон територия и свързването и със стария изкоп на Ив. Жандова от 60-те години на миналия век. На изток по протежение на улицата се намира верижна сграда с масивни основи. Сградата и улицата ограничават от запад неизвестен за сега втори южен двор на Патриаршията[1]. Верижна сграда е имала фасада на изток, а пред нея е минавал дървен чардак. За това свидетелстват откритите каменни стъпки (бази) за дървени стълбове.

В южна посока предполагам, че се достигна до южния край на западния зид на верижната сграда. Зидът е добре запазен с дебелина 1,50 м, на суперструкцията и дълбочина на субструкцията 1,50 м. Той е граден от камъни споени с бял хоросан. Във височина се констатира, че в спойката е използван и розов хоросан. На места има запазени камъни от суперструкцията на стената или легла на демонтирани такива (обр. 1). Този зид се явява и като подпорен за по-високата западна тераса, на която се е разполагала улицата и плочника западно от нея. Тази градоустройствена практика е характерна за Велики Преслав и е наложена от денивелацията на терена от запад към изток и от север на юг.

Изключително важно откритие през 2010 г. бе установяването на съотношението на проучваната от нас сграда с разкопаната през 60-те години от Иванка Жандова постройка – баня (Акрабова-Жандова, Василева 1976, 258 – 270). Има всички податки проучваната от нас сграда да е синхронна със спомената баня, или с период от нейното съществуване, вероятно първата четвърт на X век (обр. 2).

Обр. 1. Западен зид на верижната сграда.

Разкритата дължина на зида от верижната сграда след тазгодишните разкопки е вече 53 м. В резултат на проучванията се установи северния край на източния зид на сградата.

На изток – продължи проучването на открития през миналия сезон бял хоросанов пласт, който е по-късен – началото на XI в. и покрива част от улицата и сградата. Бяха демонтирани останките от паянтови жилища от XI-XII в. (от по няколко камъка) и бе проучена площта под тях от ранния период. Откритото голямо количество

---

[1] Обосновка за наличието за този двор и сгради около и в него, предложих още през 2006 г. (Аладжов, Василев 2007, 411 – 413), по късно в своя работа Стойчо Бонев възприема съществуването му, но пропуска да отбележи, чия е първоначалната идея и нейната обосновка (Бонев 2008, 55).

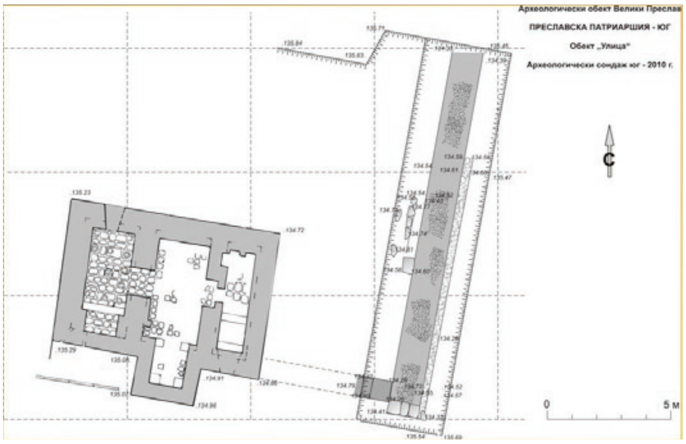
Археологически обект Велики Преслав
ПРЕСЛАВСКА ПАТРИАРШИЯ - ЮГ
Обект „Улица"
Археологически сондаж юг - 2010 г.
С
0
5 м

Обр. 2. Връзката на верижната сграда с банята „на Жандова“.

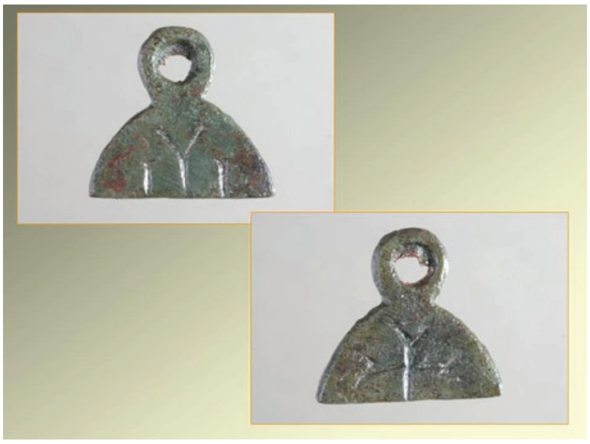

Обр. 3. Бронзов медалион (пречупен) с ипсилон с две хасти.

животински кости със следи от обработка и двойния железен ченгел, който служи изключително за дране и транжиране на животни, дават основание да се предположи, че в тези постройки през XI в. са се намирали касапница и косторезно ателие. Разчистени бяха и 3 големи боклучни ями, както и разкрити 3 гроба, които са от по-късния период на обитаване на столицата.

Откритата керамика е силно фрагментирана и е от характерните за живота на Велики Преслав типове от IX до XII в. От подемния материал интерес представлява: бронзов медальон със знаци (пречупен през средата), върху едната му страна – кръст, а върху другата – ипсилон с две хасти, който се свърза с периода на покръстването и утвърждаването на християнството (Аладжов 1981, 28 – 31; 1999, 30) (обр. 3); меден позлатен кръст – апликация към богослужебна книга; бронзов медалион с изображение и надпис.

Литература

Акрабова-Жандова, Василева 1976: Ив. Акравбова-Жандова, Д. Василева. Баня във вътрешния град на Преслав. – Преслав, 2, 258 – 270.

Аладжов 1981: Ж. Аладжов. Нов медалион със знаци. – Нумизматика, 1981,3, 28 – 31.

Аладжов 1999: Ж. Аладжов. Паметници на прабългарското езичество. София, 1999.

Аладжов 2007: Ж. Аладжов. Разкопки на преславската патриаршия – юг. Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 411 – 413.

Бонев 2008: Ст. Бонев. От „Района на южната порта“ до „Южната част на царския дворец“ във Велики Преслав. Развитие на идея. – Историкии, 3, Шумен, 2008, 48 – 57.

№16. АРХИТЕКТУРЕН КОМПЛЕКС В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стойчо Бонев

Археологическите проучвания в югозападната част на Царския дворец във Велики Преслав през 2010 г. се проведоха на два етапа: от 12.05 до 28.05 и от 4.10 до 31.10. В първата си половина те бяха част от Научно-изследователски проект „Насърчаване на научните изследвания в приоритетни области“ с конкретна тема „Старите български столици и техните околности. Велики Преслав“, финансиран от Министерството на образованието и науката. Съгласно разработения вариант на проекта те включиха

Обр. 1. Югоизточният ъгъл на сградата.

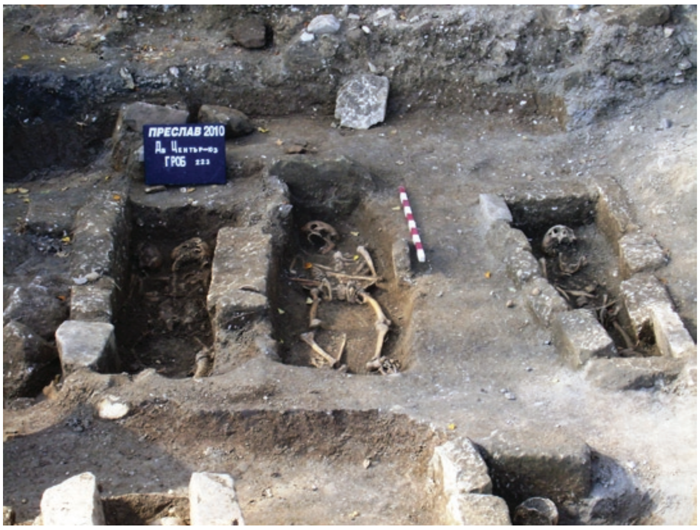

Обр. 2. Сектор от некропола.

довършителни работи в някои от работените по-рано сектори, а също и сондажи за проверка на стратиграфия, хронология и структури, уточнения по ситуирането на отделни стационарни паметници. През месец октомври разкопките продължиха, но вече като редовни, финансирани от Министерството на финансите по договор с НАИМ при БАН.

Известно е, че в този район през 2007 г. завърши разкриването на ядрото на архитектурен комплекс съставен от две постройки, разположени както една спрямо друга, така и спрямо околните градежи по начин, който оформя изключително хармонична градоустройствена структура. Първата е развита в посока изток – запад и е съставена от три големи помещения наредени във верига (Бонев 2004, 344-351, обр. 2, 7). След последното южният ѝ надлъжен зид е продължен индивидуално към запад и от него през настоящата година бяха разкрити още 10 м. Пред северната ѝ фасада е развит портик, стъпил върху масивни каменни пиластри и поддържал широка веранда пред горния етаж. Другата сграда има сложна планова композиция и е разгърната северно от тази с верижен план. Съставена е от три корпуса, всеки от които включва по три различно големи помещения. Югоизточният ѝ ъгъл е обхванат от водно съоръжение, изградено от варовикови квадри споени с червен хоросан. Като цяло ансамбълът е много добре благоустроен с водопроводи и с прецизно наредена плочеста настилка в източната му част. Анализът на данните, които постъпиха, наблюденията върху планировката на градежите в тази част на Двореца и безспорната им взаимовръзка наложиха извода, че новоразкритият архитектурен комплекс е южната част на Преславската патриаршия през Х в., където се е помещавала Резиденцията с жилището и канцеларията на Предстоятеля на българската църква. Още тогава стана ясно, че двете сгради не изчерпват нейното съдържание и тя се е разгръщала на значително по широк периметър.

През следващите две години (2008 и 2009) разкопките се придвижиха на запад от двете сгради по стръмния склон, към гъсто обраслия синор, за който вече близо сто години, без достатъчно аргументация се предполага, че маркира трасето на вътрешната западна крепостна стена (Рашев 1990, 4, 70 – 73). Данните, които през цялото това време бяха добити, структурата на разкритата част от комплекса и особено находките показваха недвусмислено, че някъде в близост, но пак в западна посока е разгърната още една постройка, която най-вероятно оформя окончателния облик на Резиденцията. Сред обстоятелствата, които категорично подкрепят подобно предположение имаше няколко особено красноречиви – продълженият към запад южен надлъжен зид на верижната сграда, който се превръща в ограден и би трябвало да обособява и изолира градежи пред него, голямото разнообразие на детайли от архитектурно пластична украса, смъкнали се по склона и намерени сега в пространство, където липсват монументални паметници и не на последно място засвидетелстваната нова концентрация на гробове, каквато, знае се, се появява при спомен за наличието на останки от по-ранни сакрални

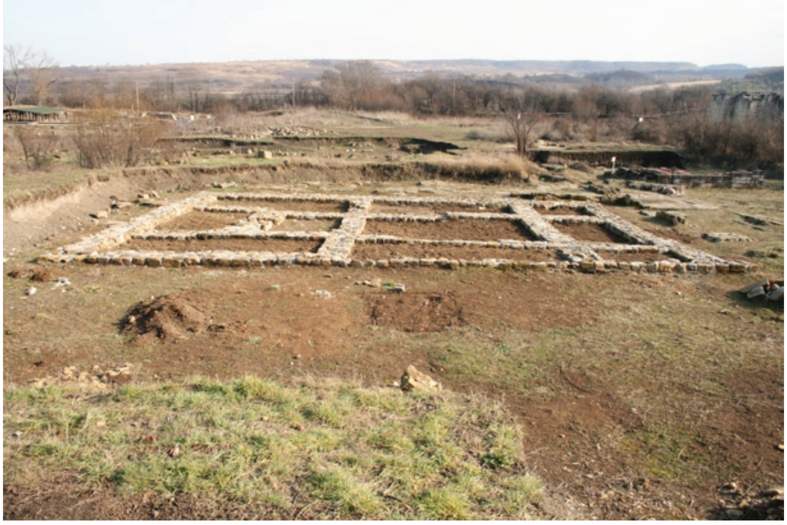

Обр. 3. Сградата със сложен план след консервацията.

сгради.

При това положение главната цел на проучванията през 2010 г. беше локализирането на тази предполагаема сграда. Изкопите, западно от разкритото вече ядро на ансамбъла, попаднаха в квартал 940, квадрати 15, 16, 20, 21 и кв. 982/1. След немалко напразни и безплодни лутания отначало, които обаче допринесоха да се изключат определени терени от бъдещи търсения, усилията през втория етап от работата ни се увенчаха с успех и се получиха забележителни резултати, които се отнасят до очаквания нов, трети в ансамбъла, архитектурен паметник. Пред нас се разкри югоизточният ъгъл на неподозирана досега внушителна постройка. Преди да се пристъпи към разглеждане на запазеното от нея следва да се отбележи, че наличието ѝ тук, в подножието на стръмния скат, и перспективите за развитието ѝ на запад изключват възможността трасето на западната вътрешна крепостна стена да преминава в близост, а още по-малко да върви по синора, както се приемаше до скоро. В същото време постройката е разгърната на едно от най-високите места в целия Дворец и безспорно доминира в неговата градоустройствена структура.

След отнемането на рушевините от леглата на зидовете, които включват както дребни и средни натрошени при демонтажа камъни обилно примесени с жълтеникав хоросанов трошляк, така и огромни варовикови отломъци и квадри ъгълът на сградата се очерта добре. Разкритата част от източния ѝ зид достигна 2,70 м, а от южния 4,20 м. Ширината на основата е точно 2 м. Изградена е от големи ломени камъни, поставени в редове, обилно споени с хоросан. Дълбочината на тази, ломенокаменна част от фундамента е 0,90 м. Към нея е бил прибавен и един блоков ред и така цялата му височина достига 1,30 м. Разрушаването е проведено до изваждането не само на целия надземен градеж, но и на квадрите включени в основата. От изоставените след него квадри в леглата става ясно, че в суперструкция постройката е била изградена с блокове дълги 0,80 – 0,90 м, широки 0,40 м и високи също толкова – 0,40 м. Леглата от блоковете от началния квадров ред, който е бил най-отгоре в основата, личат добре върху жълтеникавата хоросанова обмазка излятa върху нейната ломено-каменна половина, а и в самата нея. Впрочем фактът, че субструкцията е на масивна хоросанова спойка е рядко явление в Преслав и се наблюдава само при най-значимите архитектурни паметници в Дворцовия център. Сред тях без съмнение ще се нареди и новоразкритият.

Що се отнася до стратиграфската скала отложила се над него, чудесна илюстрация предоставя профила на изкопа към север, който остава във вътрешността на сградата. До дълб. 0,60 – 0,70 м се наблюдава сиво-черна пръст, която включва както съвременен пласт, така и късносредновековни материали. Следва смяна на пръстта към жълто-кафява, която бележи автентичното старобългарско ниво и следващия под него ранносредновековен културен пласт, който е с дебелина 0,30 – 0,40 м. Следователно общата дълбочина до тук е 0,90 – 1,10 м. На това ниво се отбелязва непрекъсната хоросанова лента с дебелина 8 – 10 см, която маркира строителното ниво на сградата. По-долу е здравата пръст с характерния зелено-кафяв цвят, плътна и много твърда. До най-горния ред на ломено-каменната част от основата, мерено от хоросановата ивица на строителното ѝ ниво, тя е дебела 0,40 м. Това обстоятелство потвърждава категорично, че до нивото на терена към фундамента е бил прибавен и ред квадри. Общата дълбочина на изкопа, съотносима към репера на квартал 982, е 1,50 м.

Такава е картината вътре в сградата. По-различно стоят нещата в леглата на зидовете. Насипът в тях е съставен от дребни камъни, хоросанов трошляк и сива пръст. Началото му се отбелязва още на дълб. 0,50 – 0,60 м. Над източната основа той слиза до дълб. 1,10 м, а над южната до 1,20 м. На тези нива започват обрушените останки от градежа на постройката. Сред тях се откриват големи овални камъни и огромни варовикови квадри, всички с еднакви размери и едноформатни. Те са извадени от леглата им и са захвърлени безредно в траншеите. На дълб. 1,50 – 1,60 м е горният край на ломено-каменната част от основата, по който ясно се открояват леглата на блоковете. По всички камъни са се запазили полепнали дебели хоросанови обмазки и фуги.

Сигурно засвидетелстваната сграда с югоизточния ѝ ъгъл повдига много въпроси, главният от които е за нейния характер и за мястото ѝ в архитектурния ансамбъл. Предположенията ми са свързани с разположена на видимо отвсякъде място и както вече се отбеляза доминираща в силуета на целия Дворец, голяма църква, която би трябвало да е Патриаршеската катедрала. В подкрепа на такъв извод е богатата архитектурно-пластична украса, която произхожда от нея, а също и множеството гробове обхванали плътно корпуса ѝ от юг и изток.

През 2010 г. в един сравнително неголям участък се регистрираха общо 21 гроба, от които бяха разчистени, проучени и отново засипани 19. Те се оказаха напълно достатъчни, за да се направят няколко извода за особеностите, характера и датировката на този некропол.

По-голямата част от гробовете (около 80 %) са оформени като гробни камери, изградени при дъното от фино одялани, приблизително еднакви като формат и размери, варовикови блокове. Останалите гробове нямат този вид, но те са по-късни. При тях покойниците са полагани в гробни ями, които или използват незаети от камерите места, или ако ги засягат не попадат точно във вътрешността им, поради което се е получило отклонение и при всички случаи нарушаване на заварения скелет.

Повече от очевидно е, че камъните за камерите не са могли да бъдат приготвени след като смъртта вече е факт. Те са дялани предварително, вероятно в специализирано ателие наблизо. Само така може да се обясни тяхната еднаквост.

При този некропол се наблюдава строг порядък при вкопаването на гробовете. Спазени са редове с посока север – юг, които в обхванатия от проучванията терен са три броено от изток към запад. Гробовете, които не са оформени като камери, т. е. по-късните, не се съобразяват с тази подредба.

Гробните камери са запълнени с жълто-кафява пръст, каквато е характерна за терена на и под старобългарското ниво. Това означава, че известният сиво-чер, късносредновековен насип все още не се е бил отложил. В същото време точно с такъв са насипани гробовете, които са обикновени ями. Освен това гробните камери са монтирани в здравия терен и пресичат единствено останки от столичния период.

От всичко изложено до тук следва извода, че използването на гробни камери е погребална практика приложена, разбира се след X в., но при всички случаи преди XIII в. В тяхното ситуиране личи традиция на погребване, характерна за столичния период, когато некрополите са извън населените места и която през XIII в., каквато е датировката на масовите преславски следстолични некрополи, е отдавна забравена.

Най-вероятната датировка на некропола съставен от гробни камери при това положение е XI-XII в. В този смисъл той не е част и е съвсем различен от големия некропол над Патриаршеската резиденция, където през предходните години бяха проучени над 200 гроба.

След известно колебание приех, че е редно в настоящия отчет да отбележа и това, че успоредно с археологическите изследвания се проведе ускорено консервиране на сградата със сложен план, която се интерпретира като Патриаршеска канцелария. Изградена от мек и лесно ронлив пясъчник тя беше застрашена от пълно обезличаване и изчезване до няколко години. На 30 ноември консервационните работи завършиха, реализирани от ЕАД „Реставрация“ – София, клон Варна, под мое методическо ръководство.

Състоя се комисия по приемане на извършените дейности в състав: доц. д-р Стойчо Бонев – НАИМ – БАН, филиал Шумен – Председател и членове: Донка Желязкова „Реставрация“ ЕАД, София, клон Варна, и Александър Горчев – АМ „Велики Преслав“. Комисията констатира следното, отразено в Протокол:

Възложените дейности са извършени в определения срок.

Спазени са основните параметри на предложения план и проект от доц. д-р Стойчо Бонев.

При консервацията са използвани камъни и плочи открити и извадени при археологическите разкопки на обекта.

Зидовете на сградата са консервирани и на места частично реставрирани на различни нива, като частите от оригиналните зидове са запазени и с възможност за наблюдения.

Частите от оригиналната водопроводна система на сградата са запазени в автентичен вид.

Вътрешността на постройката е запръстена и подравнена.

Литература

Бонев 2004: Ст. Бонев. Предварително съобщение за нов архитектурен паметник в Преславския дворец. – Плиска-Преслав,10, 2004, 244 – 251.

Рашев 1990: Р. Рашев. Към топографията на Плиска и Преслав. – Векове, 1990, 4, 69 – 73.

№17. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Росина Костова, Казимир Попконстантинов

Комплексът, известен като *Манастира на чъргубиля Мостич*, е разположен в югоизточния край на източната ниска равнинна част на Външния град на Преслав, известна като м. Селище. Проведените през 2010 г. археологически разкопки са част от четвъртата кампания в историята на неговото проучване. Вече в пет поредни археологически сезона бяха разкрити основи на по-ранни от манастира сгради, както и на сгради от манастирския комплекс, разположени южно, източно и западно от „църквата на Мостич“. Проучването на терена около църква №5, разположена на 30 м източно от „църквата на Мостич“ установи нейното синхронно функциониране с манастирския комплекс. Трите гробни камери за погребване и препогребване, открити южно от „църквата на Мостич“ хвърлиха светлина върху монашеските погребални практики, следвани в манастира. Решаващо значение за изясняване на неговата история има двуделната гробна камера в западния портик на „църквата на Мостич“. Надписът върху тухлата, открита в източното отделение на гробната камера, антропологическият анализ на костните останки и сигилографският материал, откриван през годините в комплекса, дадоха основание на екипа да идентифицира обекта като манастир, основан в първата половина на X в. и покровителстван от Георги монах и синкел български.

През сезон’2010 в рамките на две кратки, поради ограничените финансови средства, кампании през юни и октомври, усилията на проучвателския екип бяха съсредоточени в решаването на една основна задача: проучване на сградата, разположена югозападно от „църквата на Мостич“, чийто основи открихме през сезон’2009.

Югозападна верижна сграда.

Югозападната верижна сграда е разположена западно от Южната манастирска сграда, ориентирана е по оста изток – запад като трябва да отбележим, че нейната ос с леко отклонение съвпада с оста на Южната манастирска сграда.

Установената досега дължина е 35 м, а ширината е 4,75 м (външни размери). На този етап от проучването се очертават четири верижно разположени помещения. Първото от изток на запад е с вътрешни размери 5,20 х 3,25 м, второто е почти два пъти по-дълго (9,25 х 3,25 м), а разкритото през този сезон трето помещение е с още по-големи размери (10,60 х 3,25 м).

Основите са установени на дълбочина 0,40 – 0,50 м от съвременния терен. Те са плитко вкопани (0,10 м) в културен пласт с фрагментирани керемиди, въгленчета, хоросанови бучки и керамични фрагменти от X в. В резултат на сондаж, направен в североизточния ъгъл на първото помещение установихме, че основата на северната стена се състои от три реда средно големи речни волутъци (0,10 х 0,15 м), местни сиви плочести камъни (0,70 х 0,40 х 0,20 м), средно големи каменни блокчета с обработени лица (0,30 х 0,10 м), фрагментирани тухли и керемиди като глинестите фуги са с дебелина 2 – 5 см. При проследяването на северната основа в западна и източна посока установихме наличието на един ред речни волутъци, положен плътно покрай северната ѝ страна, засега в продължение на 26,70 м. Според нас, тези волутъци могат да се възприемат като своеобразна „облицовка“, направена, за да не се допуска проникване на влага в основата. Дебелината на северната основа без „облицовъчния“ ред волутъци е 0,80 м, а с него, 1 м. Всъщност дебелината и на останалите разкрити основи от сградата, южна и източна, също е 0,80 м. Твърде разнообразна обаче е дебелината на напречните стени, разделя-

Обр. 1. Югозападна верижна сграда: поглед от запад.

Обр. 2. Стъпало на входа в северната основа на помещение №2: поглед от изток.

щи помещенията като варира между 0,50 и 0,90 м.

Стените са били изградени от местен планински плочест камък и големи речни волутъци на глинена спойка, както това ясно проличава в разкрития засега участък от северната стена на помещение №4. Сградата е била покрита с керемиди (тегули и имбрици), за което свидетелстват пластовете с тях, регистрирани на дълбочина 0,20 м в проучените до сега помещения, както и пред южната фасада на сградата.

В помещение №1 на дълбочина 0,60 – 0,80 м открихме още седем фрагмента от белоглинената паница с рисувана украса, която открихме през миналия сезон. Благодарение на тези фрагменти вече можем да възстановим в значителна степен композицията на изображението. Бордюрът е украсен с орнамент „пауново перо“, а дъното и стените на съда са заети от изображение на грифон в ход на ляво. На същата дълбочина бяха открити и бронзова закопчалка от подвързия на ръкопис, оловно кръстче и меден гвоздей от обков. В това помещение бяха установени и две структури с неясно предназначение: каменна площадка с полукръгла форма (1,40 х 1,20 м) и „съоръжение“ с елипсовидна форма, изградено от речни волутъци. В пластовете се открива керамика съответно от X-XI в.

На разстояние 3,75 м от разделителната стена между помещение №1 и №2 бе открит вход в северната стена с ширина 0,70 м. Варовиков блок с размери 0,75 х 0,40 м е използван за оформянето на стъпалото пред този вход (обр. 2).

В помещение №2 на дълбочина 0,40 м бе открита лошо запазена монета от емисия на Йоан Комнин (1237 – 1244), сечена в Солун. Вероятно с обитаването от този период може да се свърже и „основата“ с ориентация изток-запад от преизползвани варовикови блокове и керемиди, долепена до вътрешното лице на северната основа. На дълбочина 0,60 – 0,80 м бяха открити две бронзови монети на Лъв VI (886 – 912), костена пластинка с изображение на светец в молитвен жест вероятно от триптих със сцената „Дейсис“, железен лемеж и оловен византийски печат.

Преустройство на пространството бе установено и в помещение №3. На дълбочина 0,60-0,80 м попаднахме на пещ с кръгла форма, добре запазен вход и предпещно пространство с много добре съхранена обмазка. В предпещното пространство открихме три гърнета от XII-XIII в., натрошени от тежестта на пръстта. Пещта е била изградена върху останките от разделителната стена между помещения №2 и №3 (обр. 3).

В останалата част от помещение в пластовете на дълбочина 0,20 – 0,40 м бяха открити керамичен прешлен за вретено, бронзови пластини от обков, столче от стъклена чашка, както и рязана монета от 40-те – 50-те години на XIII в.

Пред южната фасада попаднахме на пласт от дребни речни камъни, вероятно калдъръм от дворно пространство. Интересно е да отбележим, че тук на дълбочина 0,40 м бяха открити находки от

Обр. 3. Пещ в помещение №3: поглед от североизток.

началото на X в. като монета на Лъв VI (886 – 912) и коланна апликация, както и анонимен византийски фолис клас А3 (ок. 1020 – 1030). Тези, както и находки, открити в предишни сезони пред южната фасада на Южната манастирска сграда, ни дават основание да предположим наличието на активно ползвано дворно пространство южно от досега разкрития комплекс, което вероятно е било свързано с друг блок от сгради. Северно от Югозападната сграда също е имало двор, оформен западно от манастирската църква.

През изминалия археологически сезон бяха открити 23 монети, от които 1 златна (Теофил, 829 – 842) и 22 бронзови. Те могат да се разпределят в три хронологически групи:

Краят на IX – началото на X в. (монетите на Лъв VI).

Краят на X – първа половина на XI в. (анонимни фолиси клас А2, А3 и В).

30-те – 50-те години на XIII в., сред които преобладават латинските имитации с малък модул и рязаните монети.

В заключение можем да обобщим резултатите археологическите проучвания през 2010 г. в следните насоки:

Югозападната верижна сграда е била построена най-късно в първата половина на X в. В светлината на находките от нея може да се каже, че тя е имала жилищни функции в активния период на манастира през X в.

Византийски анонимни фолиси (клас А2 и А3 и В) и византийски оловни печати и пломби, открити в и покрай сградата показват, че пространството е било обитавано в края на X-първата половина на XI в.

Помещенията от сградата са били използвани за устройването на жилища през XII-XIII в., което е видно от битовата пещ, открита в помещение №3, преустройствата в останалите помещения, нумизматичния и керамичния материал.

Резултатите от проучванията ни през изминалия сезон потвърждават направените до сега наблюдения за хронологията и функционалното развитие на обекта и показват необходимостта от още системни проучвания.

Литература

Нумизматичният материал е обработен от докторант Стоян Михайлов, уредник в отдел „Археология“ в РИМ – В. Търново.

Костова 2006: Р. Костова. „Манастира на Мостич“ и проблемът за манастирите, основани от частни лица в България през X в. – ИАИ, 2006, 39, 271 – 287.

Костова 2010: Р. Костова. Новооткрити гробни съоръжения в „Манастира на Мостич“ в Преслав – В: ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и българската археология. В. Търново, 2010, 453 – 467.

Попконстантинов, Костова 2007: К. Попконстантинов, Р. Костова, Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав – Археологически открития и разкопки през 2006. София, 2007, 567 – 569.

Попконстантинов, Костова 2008: К. Попконстантинов, Р. Костова, Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав – Археологически открития и разкопки през 2007. София, 2008, 629 – 632.

Костова, Попконстантинов, 2009: Р. Костова, К. Попконстантинов, Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав – Археологически открития и разкопки през 2008. София, 2009, 594 – 598.

Костова, Попконстантинов, 2010: Р. Костова, К. Попконстантинов, Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав – Археологически открития и разкопки през 2008. София, 2010, 474 – 477.

№18. РАННОСРЕДНОВЕКОВНИ ЖИЛИЩНИ СТРУКТУРИ, СГРАДА И КУЛТОВИ ЯМИ В М. ДЕЛИ-ДУШКА КРАЙ ГР. В. ПРЕСЛАВ

Кремена Стоева, Тодор Балабанов, Димитър Димитров

През 2010 г. работата ни бе съсредоточена на изток и югоизток от ранно-християнската базилика (Иванова 1948), където през последните два сезона попаднахме на структури от Старобългарската и Късноантичната епоха.

В сектора на 15 м югоизточно от църквата, основна цел бе разкриването на регистрирана в предходния сезон сграда, която по предварителни данни бе отнесена към Късната античност.

След изчерпване на културния пласт до здрав терен, бяха установени основите на сграда с правоъгълен план, посока изток – запад и размери 6,5 х 5 м. Запазени са единствено хоросановите подложки на основите, с шир. 0,80 м, вкопани на 0,20 м в здравия терен. Зидовете са били са изградени от дребни и средно големи ломени камъни, споени с глина. Подовото ниво на сградата е на нивото на основите и е маркирано от тънка хоросанена замазка. Върху рушевините на постройката са вкопани структури от Късната античност и Ранното средновековие (обр. 1). Нейната южната част е унищожена при вкопаване на работната площадка на пещ за битова керамика.

Пещта е двукамерна, кръгла, с периферен канал и отговаря на подтип 6 според вида на огнището по класификацията на А. Бобринский (Бобринский 1999). Вкопана е на 1,80 м от съвременния и на 1,30 м от стария терен. Нейна отличителна черта е разликата в големината на горната и долната камера. Пещи за керамика с такова устройство от ареала на днешните български земи не са ни извести. Камерата за изпичане е цилиндрична, с диаметър 2 м. На дълб. 1,10 м по вътрешната ѝ страна е оформен отстъп с шир. 0,20-0,25 см, който стеснява диаметъра на пещта и разпределя пространството ѝ на две равни във вертикален план части. Стените на долната камера са леко конично наклонени и диаметърът на дъното е 1,50 м. В източната част на отстъпа и към дъното, са запазени на място няколко фрагментирани тухли, които предполагат, че долната камера е имала облицовка. Няма достатъчно данни за това как е бил устроен топлопроводно-разпределителния блок, тъй като скарата и подпорните стълбове не са запазени. Следите по дъното на пещта дават основание да се предположи, че разпределителите, имащи ролята и на подпори на скарата, най-вероятно са били от смесен тип. По стените и дъното се наблюдават два слоя глинена обмазка. Каналът (с дълж. 1,20 м) и работната площадка, са на север от пещта. Огънят е горял непосредствено пред канала, за което свидетелстват лекото вдълбаване и откритите на това място остъклени глинени обмазки, въглени и пепел. Подходът към работната площадка е бил от север. В северозападния ѝ ъгъл са запазени на място две масивни каменни плочи, оформяли стъпала, чрез които се е преодолявала разликата в нивата на предпещното пространство и терена на север. В североизточния край на разрушената сграда, бе установен тънък пласт отухлена пръст, въглени и пепел. Този слой вероятно се е образувал при временното депониране на отпадъци от работата на пещта. В него се откри бронзова монета от последните десетилетия на IV век.[1] Тази находка предполага края на IV век като горна граница за съществуването на сградата и долна граница за вкопаването на пещта. В подкрепа на тази датировка са и останалите находки – бронзова фибула с подвито краче и многобройни фрагменти от съдове, характерни за края на IV-V век. Пещта е била засипана още в Късната античност и материалите от Ранното средновековие се откриват на дълбочина

---

[1] Датирана от Г. Дзанев (РИМ – Разград), за което благодарим.

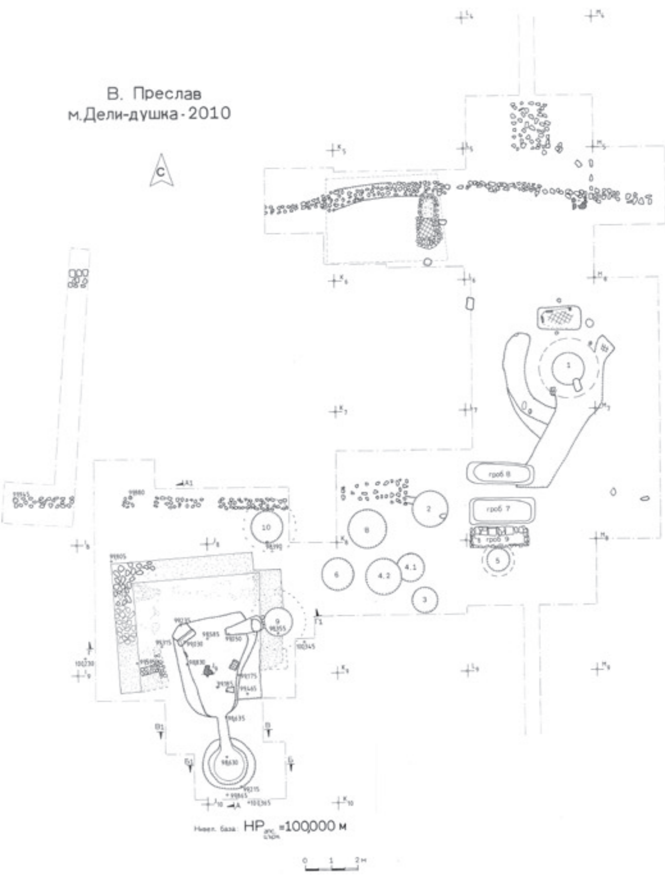

Обр. 1. Сграда и пресичаща основите ѝ пещ в сектора на югоизток от базиликата.

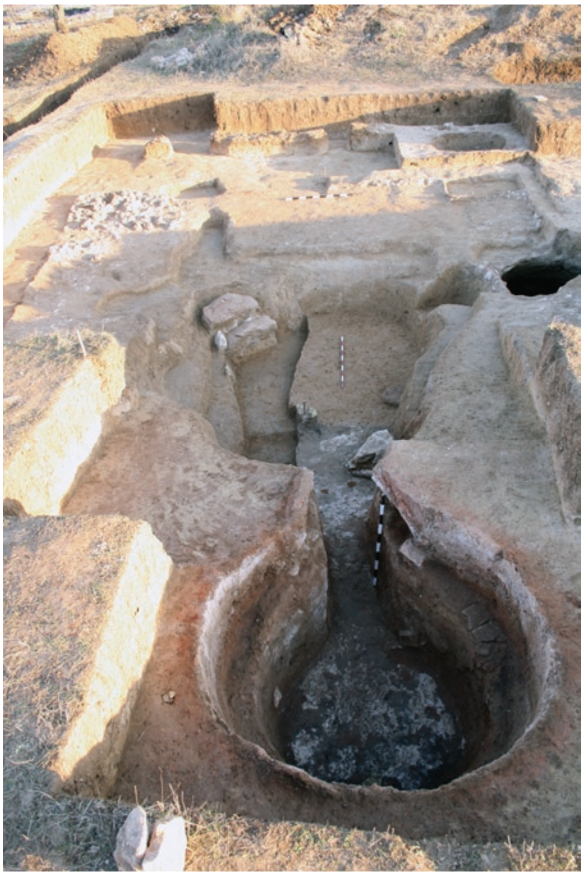

Обр. 2. Пещ за битова керамика – поглед на север.

до 0,50 м. В запълващия насип, наситен с фрагменти тухли, буци хоросан, камъни, и глинени обмазки, е вкопан гроб, с ориентация изток-запад. Костите се откриват на1,30 до1,50 м от съвременното ниво. Погребаният е положен по гръб, в полуседнало положение, като краката са поставени на запад и са леко свити. Главата е била отделена от тялото и при погребването е положена под дясното коляно. Останалата част от скелета е в анатомически порядък, без следи от вторично разместване на костите. Ръцете са скръстени и положени в коремната област. В гроба липсва инвентар. Под дясната раменна става се откри дъно от старобългарски съд с пясъчна подсипка и релефен знак. В източния край на гробната яма бе установена ниша с дълбочина 0,25 м, чието дъното ѝ се открива на 0,05 м под нивото на гробната яма. Горната част на нишата и източната основа на по-ранната сграда, са били разрушени при вкопаването на яма 9. Тя е камбановидна, с равно дъно, с d 2 х 2,30 м. Горната ѝ част е цилиндрична, запълнена със средно-големи ломени камъни, фрагменти от късноантични и средновековни имбрици и късове от старобългарски съдове. Под този слой, запълнителят се състои от рохкава черна пръст, с множество животински кости, отделни въглени, бучки хоросан и обилно количество фрагменти старобългарска битова керамика, характерна за X век. На дълбочина 1,20 – 1,60 м от съвременния терен, в насипа се откриха човешки кости – части от череп и крайници на деца, на възраст от 1 до 7 години. Те се откриха, без да се наблюдава анатомически порядък, примесени с животински кости и най-вероятно принадлежат на два индивида. На същото ниво се откри двулицев гладък коланен накрайник, а близо до дъното – фрагменти от кана, с врязани на сурово изображения на птици и кръгчета с отбелязан център. Дъното се достига на на 2 м от сегашния и 1,60 м от стария терен.

Друга яма (№10) с подобна форма и размери, се откри непосредствено на север, в кв. J7. В запълнителя се различават два слоя. Горната цилиндрична част е запълнена със сбита черна пръст, примесена с обилно количество бучки хоросан от рушевините на сградата. На дълб. 1 м се проследява слой дребни ломени камъни. Под този пласт насипът променя характера си и се състои от рохкава черна пръст с обилно количество животински кости и фрагменти старобългарска битова керамика с вря-

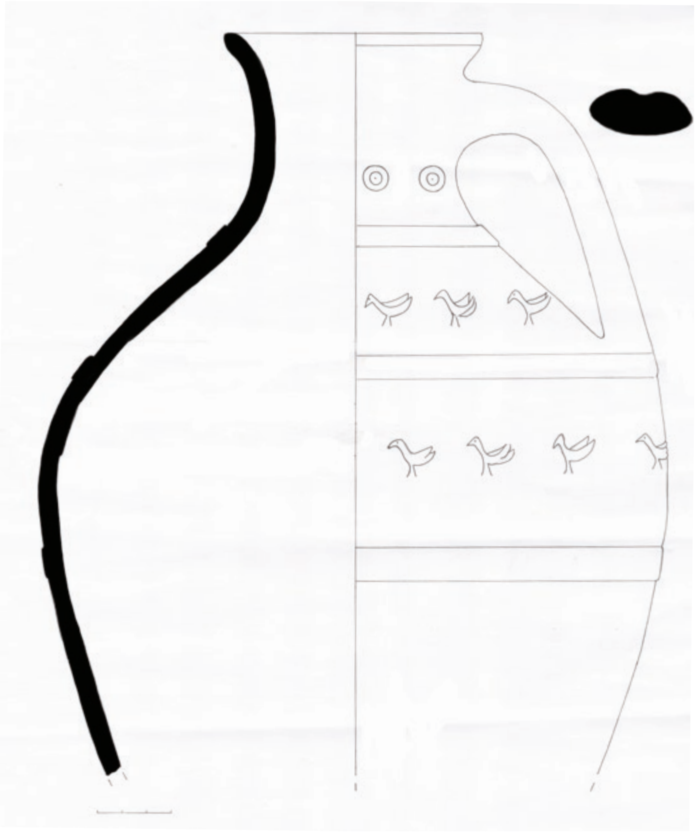

Обр. 3. Кана от яма 9

зана украса, характерна най-общо за X век. На дъното, което се достига на 2 м от сегашния и 1,60 м от стария терен, се откриха голям полуобработен блок и слой средно големи и дребни ломени камъни с по-силна концентрация в източната част. Сред находките в ямата са железен шип, фрагмент от бронзова апликация, нишки от тъкан и малка златна пластинка. На дълб. 1,50 м в източния профил на ямата се проследява вкопаване, запълнено с конично насипани слоеве черна и жълта пръст. Необходимо е да се проучи терена на изток от яма 10, за изясняването на тази структура. На този етап на проучване, въпросът за археологическия контекст на двете ями и гроб от старобългарската епоха, остава неизяснен.

В кв. К 5-J5 бяха установени границите на старобългарско жилище, регистрирано през 2009 г. То е правоъгълно, ориентирано по надлъжната ос в посока изток – запад, с размери 3,50 х 4 м. Проучената в предходния сезон каменна печка, е вкопана в неговия югоизточен ъгъл. Югозападната част остава непроучена, тъй като попада под рампата. Жилището е вкопано на 0,50 – 0,60 м от сегашния и приблизително 0,40 м от стария терен. Следи от дървени стълбове, поддържали покривната конструкция, не бяха установени, с изключение на разкритите покрай източната и южната страна на печката. Подът е трамбован, без следи от глинена замазка. В същия сектор продължи проучването на две каменни подложки на дървени огради от старобългарската епоха, за чието устройство сме давали сведения в предишни отчети. Те са с посока изток – запад и са разположени на приблизително 11 м една от друга. Северната застъпва преддверието на печката и северния край на жилището, където е вкопана до здрав терен и достига ширина 0,65 м. Останалата част от трасето ѝ се открива на дълбочина 0,20 – 0,30м и е положена върху стария хумус. Южната подложка бе проследена в кв. Н7-J7, където е леко вкопана в стария терен. Засега остава неизяснено дали основите на леки дървени конструкции принадлежат на една или повече структури. Какви са били техните параметри и функции ще бъде изяснено след отстраняването на рампите и цялостното проучване в сектора.

Данните от разкопките през 2010 г. затвърдиха изказаното по-рано предположение, че върху хълма Дели-душка е съществувало старобългарско селище. Неговата планировката и интензивност на заселеност, както и мястото на съответния некропол, могат да бъдат изяснени след необходимите теренни проучвания. Разкритите сграда и пещ от по-ранните епохи, дават важна информация за хронологията на проучвания район.

Литература

Иванова 1948: В. Иванова. Базиликата на „Делидушка“ в Преслав. – РП, 1948, 65 – 70.

№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АУЛА НА КАН ОМУРТАГ ДО С. ХАН КРУМ, ОБЩИНА В. ПРЕСЛАВ

Кремена Стоева, Тодор Балабанов, Пламен Славов

През 2010 г. проучванията в аула бяха съсредоточени в три сектора: в североизточния ъгъл на палисадата, при източната порта на дървеното укрепление и в новоразкритата базилика 5, на изток от портата на каменното укрепление.

В североизточния ъгъл на палисадата основна задача бе установяването на югоизточния ъгъл на дървената ограда, оформяла затворено пространство покрай нейното вътрешното лице. За тази цел бяха заложени два напречни сондажа – на мястото на предполагаемата връзка с палисадата и в средата на южното трасе на оградата. Нейното леглото, запълнено с черна пръст, се очерта на нивото на стария хумус в двата изкопа. След изчерпването на насипа до здрав терен се установи, че траншеята на оградата има същото устройство, както в проучения сектор на запад – нейната външна страна е по-тясна и по-дълбоко вкопана от вътрешната. Единствено при връзката с палисадата, траншеята е с равно дъно, което се достига на 1 м от съвременния терен.

Установяването на югоизточния ъгъл на оградата позволи да се изчисли площта на заграденото пространство. То включва 328,86 кв. м, а разкритото преди 2 г. култово съоръжение от Ранното средновековие, се намира в неговата северна част (обр. 1). Траншеята на оградата пресича ниво с речни камъни, уплътнени с льосова глина и негативни структури – ями и къси траншеи с посока североизток-югозапад. Последните без съмнение представляват легла на леки дървени конструкции, с дълж. 3,50 м и шир. 0,35 м. Ямите са с камбановидна и сфероидна форма. В насипа им се откриват въглени, животински кости, фрагменти от съдове с езичести дръжки, изработени на ръка и такива, формувани на колело, с характеристиката на късноримското провинциално керамично производство от IV – първата половина на V в. Стратиграфската позиция на тези структури, установяването им в терена извън ограденото пространство, както и откритите в ямите находки показват, че те предхождат дървената ограда и свързаните с нея съоръжения. Тяхната датировка и интерпретацията следва да бъде направена след завършване на проучванията в сектора. В терена непосредствено на север (южно от базилика 4), се откриха няколко гроба. Гроб 18 е с посока югозапад-североизток, вкопан на 0,70 м от сегашния терен. Мъртвият е положен на лявата си страна, в свито положение. В северната част на гробната яма, пред краката, се откриха животински кости от жертвена храна. В гроб 19 се откри силно изтлял скелет на дете, погребано по християнски обред. Костите са в анатомически порядък, на дълб. 1,60 м от съвременния терен и 1м от нивото на вкопаване. Под мандибулата се откриха силно разрушени елементи от нагръден накит, изработени от медни пластинки и стъкло. В гроб 20 е погребан възрастен индивид по християнски обред, с ръце опънати покрай тялото. Костите са в анатомически порядък, откриват се на дълб. 1,90 м от съвременния и 1,30 м от стария терен.

В източната част на аула продължи проучването на установената през 2009 г. порта на палисадата, разположена в средата на източното ѝ трасе и на 125 м от каменното укрепление.

Непосредствено на изток от външното лице на палисадата, на дълб. 0,50 м от съвременния терен, се очертаха две симетрични правоъгълни ями с размери: 1,60 х 2,80 на южната и 1,90 х 3,30 м на северната. В източните им половини бяха разкрити две симетрично разположени овални ями, с диаметър 1,50 м до 1,75 м. Те са вкопани на 1,30 м от съвременния терен. В центъра на ямите, на 2 м от външното лице на палисадата, се очертаха гнезда от вертикално поставени греди, носещи дървената конструкция на портата. Те са с правоъгълно сечение, с размери 0,45 х 0,40 м. Ограничени са от каменни плочи, разположени в два реда и уплътнени с трамбована пръст. Вътрешното разстояние между гнездата е 3 м. Между тях и външното лице на палисадата се откриха още две симетрични ями. Те са елиптични, с диаметър 1,75 х 1,50 м на южната и 1,85 х 1,50 м на северната. На дъното на двете ями, на дълб. 1,75 м от съвременния терен, се откриха петна уплътняваща зелена глина, които без съмнение представляват подложки на масивни греди и са с прибл. размери 0,50 х 0,50 м. На запад от вътрешното лице на палисадата бяха доразкрити установените в предходния сезон елиптични ями. Те са с размери 2 х 2,20 м на южната и 2,25 х 2,50 м на северната. В западната си част ямите са с дълб. 1,75 м, а в източната, където

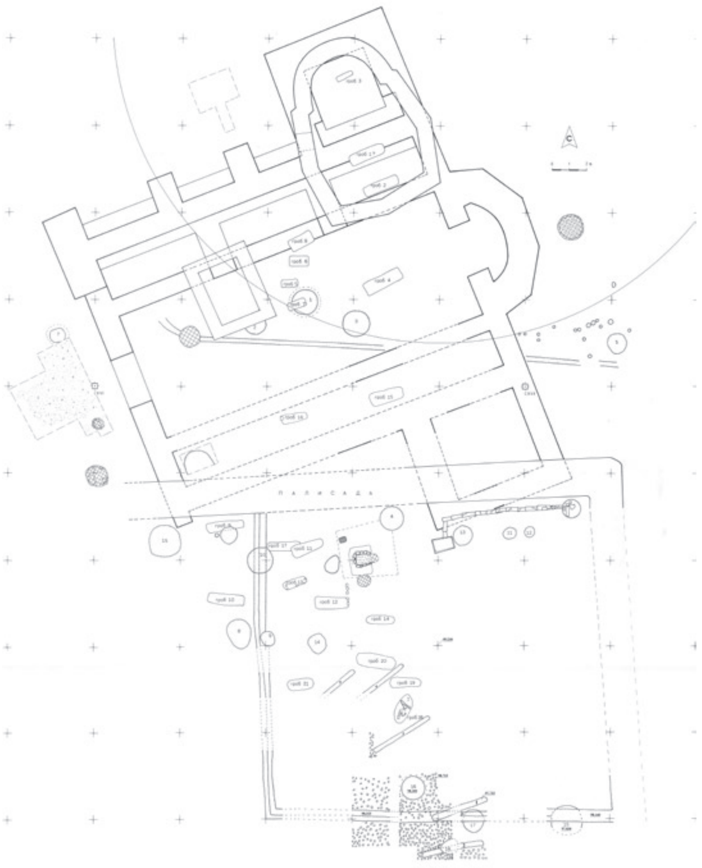

Обр. 1. Североизточния ъгълт на палисадата и сектора на юг от базилика 4.

са вкопани правоъгълни гнезда на греди, с дълб. 1,50 м от съвременното ниво. Гнездата на греди, с размери 0,45 х 0,50 м, за които сме дали сведения в предходния отчет, също са укрепени с два реда камъни. Между ямите на изток и запад от палисадата, ходовото ниво се проследява на дълбочина 0,50 м от съвременния терен, по тънък слой уплътнена пръст и няколко плоски камъка. В рамките на портата, леглото на дървената стена прекъсва на разстояние 3,30 м, колкото е разстоянието между гредите на запад от вътрешното ѝ лице. Проходът е стеснен до ширина 2,10 – 2,50 м чрез плитки вкопавания, върху които вероятно са били положени основите за осите на двукрила врата. В различни части на изкопа, на дълбочина 0,50 – 0,60 м, се откриха железни гвоздеи, желязна скоба, късноантична и старобългарска керамика с врязана и излъскана украса. Липсата на фрагменти строителна керамика и обработени каменни блокове показва, че портата е имала изцяло дървена конструкция. Тя е съставена от две крила, които фланкират проход с шир 2,10 – 2,50 м. Крилата са се издавали навън от стената до 2,80 м, а навътре от нея – до 3,50 м. Общата дължина на съоръжението е приблизително 8 м, а ширината – около 5,60 м. Може да се допусне, че във височина портата е била решена като стражева кула. По своето устройство тя наподобява най-много частично проучената северна порта на дървената крепост в Плиска (Станилов 2005). За окончателното изясняване на нейния план е необходимо да бъде проучен терена на север и юг от вътрешното лице на палисадата, където вероятно ще се разкрият следи от стълби за изкачване на платформата на стената.

През отчетния сезон продължи проучването на регистрираната през 2009 г. базилика 5. Уточнени бяха размерите на църквата: дълж. 24,50 м и шир. 16 м. Установено бе, че базиликата е имала притвор, а трите ѝ апсиди са били полукръгли отвътре и тристенни отвън. В западната част на централния кораб, бе разчистен малък пасаж от улицата, установена от В. Антонова, с шир. 2,20 м (Антонова 1960). Настилка от антични, средновековни тухли със знаци и плоски камъни с шир. 2,70 м, бе разкрита непосредствено на север от централната апсида. Улицата, разкрита от В. Антонова, не беше установена в терена на запад от портата на дървеното укрепление. Това обстоятелство дава основание да се допусне, че е възможно последната да се отнася към времето след 971 г., когато аулът е престанал да изпълнява първоначалната си роля на важно старобългарско укрепление. В този смисъл, данните за определяне на абсолютната хронология на църквата са все още недостатъчни.

В пласта от разрушаване на църквата се откриха два гроба (№2, 4), с християнски обряд и без находки. Непосредствено на юг от южната апсида се откри гроб 3, вкопан на 2,10 м от съвременния терен и под строителното ниво на църквата. Мъртвият е погребан по християнски обред, с ръце опънати покрай тялото. Под костите се наблюдава силна концентрация на въглени; липсва инвентар.

Най-важният резултат от проучванията през 2010 г. е разкриването на източната порта на палисадата. Тя е съобразена с портата на каменното укрепление, което показва, че отбранителните съоръжения на аула са планирани и изпълнени заедно или в близък интервал от време, вероятно още в края на VIII или началото на IX в., когато се появяват подобни палисадни укрепления в Плиска. В проучените пасажи дървеното укрепление не е пресечено от по-късни структури, което дава основа-

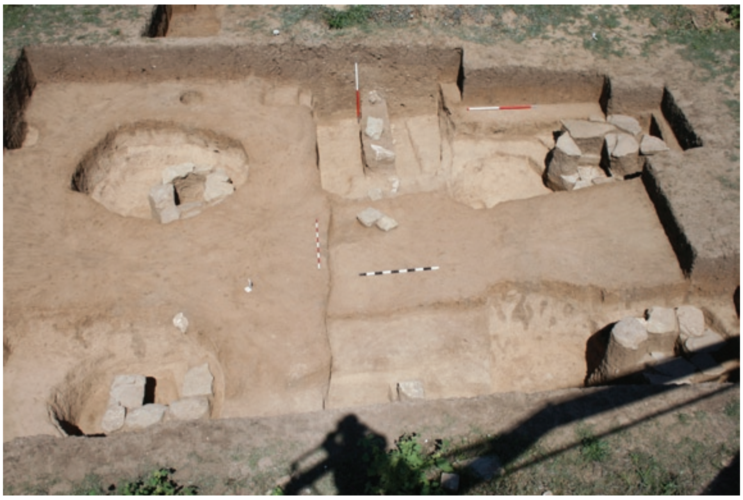

Обр. 2. Източна порта на палисадата – поглед на север.

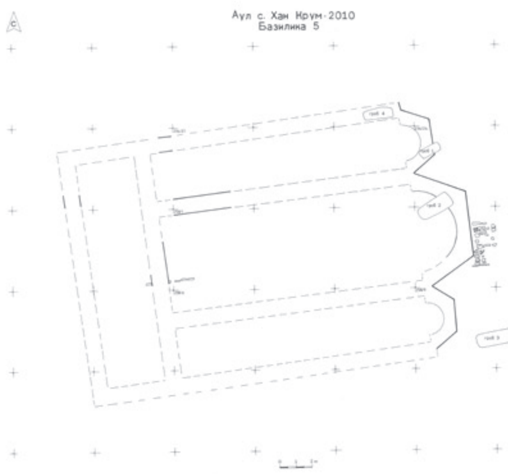

Обр. 3. Базилика 5.

ние за извода, че то е продължило да функционира заедно с каменната крепост. Важен резултат е и уточняването на плана и размерите на базилика 5. Нейната датировка, както и характера на оградeното пространство в североизточния ъгъл на палисадата, могат да бъдат изяснени само след необходимите теренни проучвания.

Литература

Станилов и др. 2005: С. Станилов, Я. Димитров, В. Григоров, М. Инкова. Проучвания на тайни ходници в Плиска. АОР през 2004 г. София, 2005, 380.

Антонова, Дремсизова 1960: В. Антонова, Ц. Дремсизова. Аулът на Омуртаг край с. Цар Крум, Коларовградско (проучвания през 1958 г.). – Археология, 1960, 2, 28 – 39.

№20. СЕВЕРОИЗТОЧЕН ЪГЪЛ НА ВЪНШНА КРЕПОСТНА СТЕНА, МЕЖДУ МЕСТНОСТИТЕ ИЛЧОВА БАХЧА И ВАРЕНИЦИТЕ, НИАР „В. ПРЕСЛАВ“, ГР. В. ПРЕСЛАВ

Георги Майсторски, Пламен Славов

През 2010 г. експедицията се проведе в периода 4 – 25 октомври със средствата на АМ „В. Преслав“, РИМ – Шумен (за геомагнитно изследване) и спонсори. Въпреки необичайно лошото за този месец време, работихме на терена 17 дни с 14 наемни работника. Целите на археологическото проучване през сезон 2010:

1. Доразкриване и изясняване характера на дървено-хоросановата структура, източно от североизточния ъгъл на стената.

2. Допроучване на сектор „Североизток“. Изясняване на денивелацията на терена и наличието на потерна в чупката на стената.

3. Проверка за наличие на кула по източния участък на северната крепостна стена.

С оглед съвременната тенденция за прилагане на недеструктивни методи при археологическите проучвания и съкращаване на обемите изкопна работа, възложихме на екип от НБУ под ръководството на г-н Петър Зидаров извършването на геомагнитно обследване на СКС и СЗ ъгъл на Външния. град, както и на участъкът от ИКС, където предполагаемо стената е превеждала водите на р. Румска.

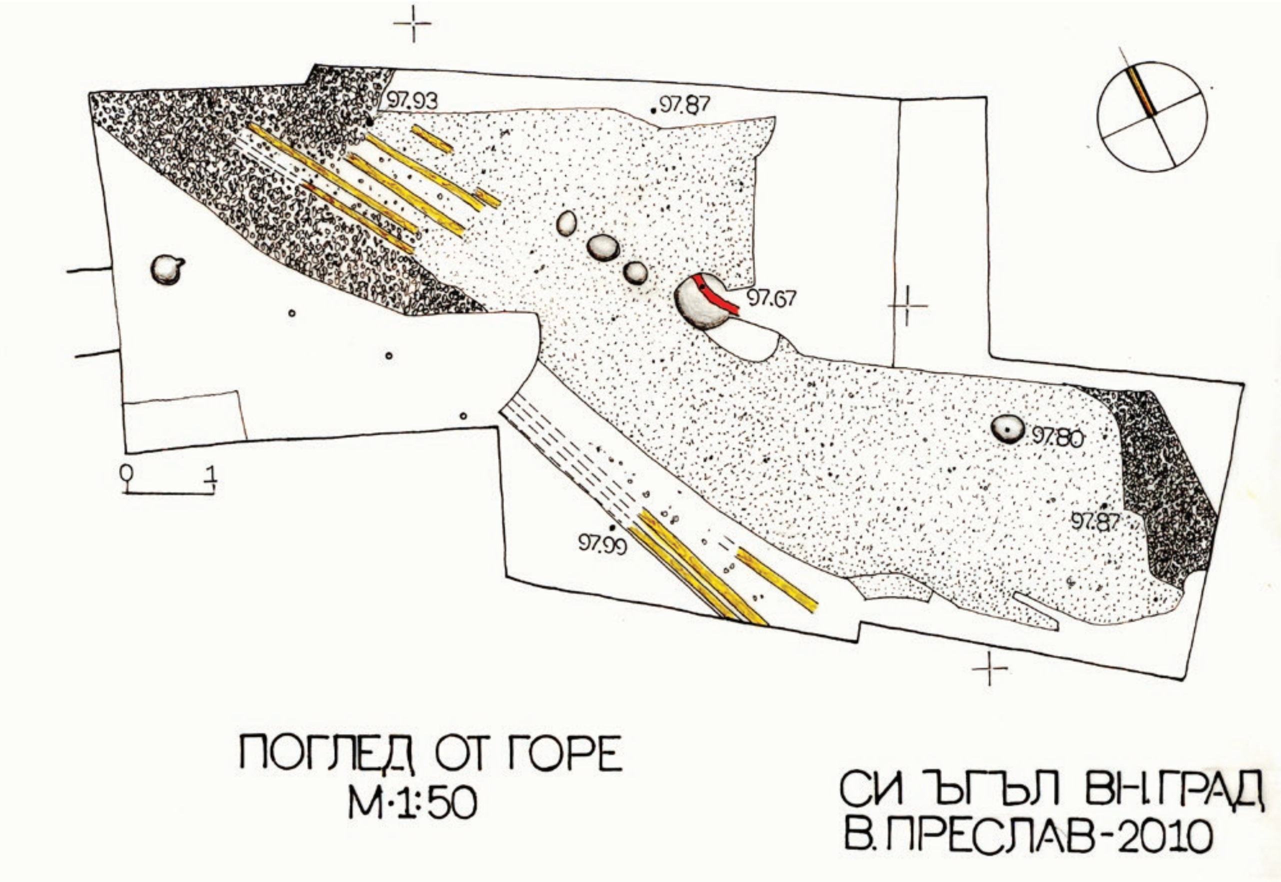

Обр. 1. План на дървено-хоросановата сграда при СИ ъгъл.

Техническото заснемане бе дело на Бойчо Христов – строителен техник в РИМ – Шумен.

1. Сектор „Североизточен ъгъл“ (дървено-хоросанова структура). Постройката се проучва от 2008 г. Разширихме сектора към север под оградата на базата на Пътното училище. На юг продължихме към оградата на малка бахча. От изток слизаме с 1,20 м, а от запад с 1,70 м. С това общите параметри на изкопа достигат 13 м изток – запад и 8 м север – юг. Дълбочината от съвременния терен е 0,20 м на изток и 1,60 м – при западния профил. За съжаление теренът е нарушен в дълбочина както от север и изток, така и от запад /трап за фуражи/, при което запазените граници на структурата са твърде недостатъчни за изграждане на сигурни заключения.

Сградата има непозната за преславската строителна технология дървена конструкция и хоросанов под. Формата и е издължена, при запазени размери 12 х 4,50 м, като е започвала непосредствено от ъгловата кула и е лежала на ок. 6 м успоредно на ИКС. От стълбовете, които са крепили конструкцията, са запазени 5 гнезда по осовата линия (вероятно носили хребета) и едно – при СЗ ъгъл на постройката. Диаметърът им е бил 0,30 м, разстоянието до южната стена (½ от общата ширина) – 2,40 м. Теренът тук е бил полегат и се е наложило подравняване, като насипът е най-дебел в източната и североизточната част на площадката. Най-отдолу върху естествения терен е набит слой чакъл и дребни ломени камъни, примесени със сива глинеста пръст. Над него равномерно е положен пласт чиста жълта глина (хидрофоб) и след него – плътна заливка от бял хоросан. Нов факт в проучването на хоросановото ниво е разкриването на система от хоризонтално положени талпи с деб. до 0,08 и шир. 0,10 – 0,12 м, които са били наредени върху глината преди изливането на хоросана. По югозападната периферия на структурата, в ивица с шир. 0,90 м хоросан не бе открит, но дървената скара добре личи в глината. Посочените особености биха ни помогнали в интерпретацията на тази постройка, особено като се има предвид тясната връзка с крепостния зид. Първоначално ние допускахме два варианта в предназначението на сградата: склад за строителни материали или жилище на строителите на крепостта. Наличието на дървена скара обаче, предназначена за топлоизолатор, силно накланя везните към втората догадка.

Липсата на отоплително съоръжение показва сезонния характер на това жилище – наблюдение, което също е важно от гледна точка на процеса на строителството и може би – на хората, ангажирани с него. Ще завършим с констатацията, че дървената постройка е била унищожена от пожар, следи от който добре личат в цялата и южна половина.

Находки: Железни и медни пластини; фрагмент от подкова – между талпите, под хоросановата заливка;. фрагмент от гърненце или чаша с червен цвят на глината и бяла грапава ангоба отвън, работена на колело.

Обр. 2. Сектор „Североизток” – поглед от изток.

2. Сектор „североизток“ (при чупката). Тук разкопките бяха започнати през 2007 г. с опитите на нашия екип да локализира евентуална порта в този отдалечен участък на Външния град. Установено бе, че стената променя посоката си с ок. 7° от СЗ към север и че точно в мястото на тази чупка зидът е снишен, като образува един широк улей от вътрешността на крепостта към чупката в стената. Целта ни сега бе да снемем насипа от реброто, останало над стената, заради телената ограда на малка ферма. Ширината му е 1,50 при дълж. – ок. 10 м и дълб. – до 2 м.

Резултати: Проучено бе цялото трасе на ИКС в сектора, при което се потвърди наблюдаваната по-рано денивелация. Установи се, че в снишената част на стената има участък от 2,20 м подравнена субструкция, пред северното лице на която се разкри правоъгълна каменна настилка с размери: 0,90 х 0,60 м. Тази конфигурация на разкопаните структури без съмнение добавя нови аргументи към нашето предположение, че тук имаме пример за малка врата в стената (потерна), каквито – знаем от изворите, преславската крепост е имала, но до този момент на проучванията – не сме откривали.

Ще припомним, че СИ ъгъл на Външната преславска крепост е доста оживен квартал и комуникациите му несъмнено са предполагали порта към обходния път пред стените. Нещо повече – тъкмо срещу разкритата от нас чупка, в реката има удобен брод, който отвежда към Цариградския път (наричан по-късно Стамбол йолу). Сигурността на крепостните съоръжения едва ли е била занижена, след като потерната е разположена по средата между две от плътните кули на ИКС.

3. Сондажи по СКС. Опитите ни да открием кула и по трасето на северната крепостна стена датират от сезон 2007. Благодарение на направените 12 сондажа бяха получени важни данни относно линията на трасето и някои отводнителни съоръжения по стената. До момента обаче нямахме податки за кули от типа на откритите по ИКС – факт, който се разминава с резултатите от едно проучване на Р. Рашев при днешните Детски ясли, където той открива 6-метрова плътна кула с ширина 3,25 м. С цел пестене на време и средства, екип на П. Зидаров от Лабораторията по археометрия на НБУ извършва геомагнитно проучване на най-източния участък от СКС, на предполагаемия СЗ ъгъл на външната крепостна стена, както и на участъка между кули 1 и 2, където някога е протичала р. Румска. Пред външното лице на СКС бе изследван участък с дължина ок. 200 м, при което бяха отчетени сериозни аномалии на ок. 80, на 170 и на 200 м западно от СИ ъгъл.

Сондажи 23, 23 (запад) и 24: Те бяха положени при две от най-силните отклонения от геомагнитния фон. Посоката на изкопите е изток – запад. С направените в процеса на работа разширения, размерите им са следните: С-ж 23 – 6 х 1 м и Т-образно разширение към юг, с размери: 1 х 0,50 м; С-ж 23 (запад) – 6,50 х 1,50 м; С-ж 24 – 8 х 2 м. За отбелязване е, че и двете проверени аномалии при първия и третия изкоп не оправдаха надеждите на екипа за откриване на кула и по СКС. Те очевидно се дължаха на съвременни каменни струпвания или разрушения на самата стена. Теренът в този участък е значително ерозирал и поради това суперструкцията на зида е изцяло унищожена, а хоросановата заливка на подложката се открива на дълбочина от 0 до 0,40 м. Важна особеност на зида е дълбочината на неговата субструкция – 0,70 м и двете солидни хоросанови заливки, разделени от ред значително по-големи от наблюдаваното до сега ломени и речни камъни. В наклонения участък на стената в сон-

Обр. 3. Сондаж 13 /запад/ – пасаж от СКС, стъпваща в културния пласт от IX в.

даж 24 добре личат леглата на блоковете от цокълния ред, подредени стъпаловидно. В насипа на с-ж 24 бяха открити 2 фрагмента от рамо на разцъфнал кръст (олово).

Сондаж 13(запад): Разположен на 5 м западно от направения през 2007 г. Сондаж 13, на 60-ия метър, считано от външната страна на СИ ъглова кула – разстояние, равно на половината от дистанцията между откритите досега кули. Целта ни е да засечем външната граница на СКС и да проверим за наличие на кула. Сондажът е с размери 4 х 3 м по посока изток – запад. В източната част на изкопа на дълб. 1 м разкрихме участък от стената с шир. 0,55 м и дължина 1,50 м. Попадаме и на обгорели животински кости. На 0,80 м пред лицето на стената (от север), на нивото на подложката излиза пласт от дребен чакъл – вероятно ходово ниво, което на север влиза под профила. На 0.15 м под ръба на субструкцията насипът е чист от хоросан и съдържа черна пръст с въглени и керамика. Няма съмнение, че траншеята на зида е вкопана в културен пласт от IX в.

Съединихме изкопите на сондаж 13 и 13 (запад), като целта ни бе да изясним разликите в нивата и посоките на двете съседни структури. Сигурно е, че между дебелата хоросанова заливка в с-ж 13 и субструкцията на СКС, разкрита в с-ж 13(запад) няма видима обвързаност. Не е ясно дали дебелия хоросанов слой е следствие от разрушаването на стената, или е голяма яма за печене на вар, подобна на откритата в сектор Североизток. Находки от метал липсват, но пластовете над ходовото ниво и до 0,30 м под него изобилстват от фрагменти старобългарска битова керамика, стени и дръжки от амфори.

Обобщение: През Сезон 2010 бяха проучени два от важните сектори на СИ ъгъл на Преславската външна крепостна стена.

1. Дървено-хоросановата постройка, макар и силно повредена от съвременна дейност, ни разкри любопитна страница от историята на един изключителен за времето си строителен проект – изграждането на Преславската крепост. Тази постройка със сигурност е служила на строителите – най-вероятно като жилище в усилните летни кампании. Тя е преживяла може би целия процес на издигане на стените, за да бъде унищожена от пожар. Дали това е станало умишлено, не е от значение – постройката повече не е вдигната, защото е изпълнила функцията си.

2. Чупката в ИКС (Сектор Североизток). Тук стената променя посоката си с ок. 7 градуса към север, следвайки естествената конфигурация на терена. Това изглежда е било удобното място за строителите, да оставят тесен проход в зида, през който оживеният квартал е комуникирал с близката околност. През 2010 г. бе разчистен целият сектор, при което се установи, че на мястото на чупката, в стената има равен участък с дължина 2,20 м, а пред неговото външно лице – каменна настилка с размери 0,90 х 0,60 м. Изглежда тя е служила като база за съоръжение, монтирано непосредствено пред цокъла на зида, може би – част от конструкцията на потерната.

3. Въпреки усилията на екипа и ползването на геомагнитни уреди за долавяне на аномалии пред лицето на СКС, на този етап от проучването в нейния източен пасаж не бяха открити крепостни съоръжения. За сметка на това в ниската равна част, на ок. 60 м западно от СИ ъгъл на крепостта бяха открити недвусмислени доказателства за активно обитаване на местността в десетилетията преди вдигането на стената. За първи път въпросът за териториалния обхват на Преславската крепост излиза от темата за единствено стратегическите съображения и умелото ползване на естествените защити на терена (река Тича и удобният релеф). Безспорно е, че недалечната околност на преславската резиденция от п.п. на IX в., с нейният интензивен живот, икономическо и военно влияние, играят съществена роля в избора на трасе за външния отбранителен кръг на новата столица.

Литература

Шкорпил 1930: К. Шкорпил. Паметници от столица Преслав. – България 1000 години 927 – 1927. I. София, 1930.

Плиска-Преслав 1985: Плиска-Преслав, 4. София, 1985.

Рашев 2008: Р. Рашев. Българската езическа култура VII – IX в. София, 2008, 55.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮГОЗАПАДЕН. МАНАСТИР СВ. ЙОАН РИЛСКИ

Йордан Алексиев

Проучванията през 2010 г. бяха проведени през месеците септември и октомври под ръководството на доц. д-р Йордан Алексиев с работници: пенсионери, студенти и ученици, като състава на групата не надвишаваше 15 – 18 човека.

Финансирането на проучването е от Министерството на културата по договор с НАИМ при БАН.

Съгласно работната програма работата бе организирана на три сектора:

Площадката, западно от църква №8 и вътрешния двор – атрий.

Северният манастирски двор, затворен между игуменарната и монашеските крила, със задача да се разкрият нови части от настилката от големи каменни плочи и се направи проверка за наличие на архитектурни останки.

Западната крепостна стена и югозападния сектор на манастира.

Сектор, западно от църква №8.

През 2010 продължи проследяването на зида с пиластрите в западна посока, който е продължение на стилобата на южната галерия на църквата и огражда атрия от юг. Поради значителната денивелация на терена той е усилен от външната страна с малки контрафорси (0,80 х 0,30/0,35 м). Дебелината на зида е 1 м, изграден от средно големи ломени камъни на хоросанова спойка. По-добре оформено е външното лице, а вътрешното е било скрито от по-високото ниво на двора. Зидът навярно продължава на запад, но е по-лошо запазен и не може да се проследи заради съвременната алея за подвоз на материали за консервация.

Разшири се терена около басейна, оформен в югоизточната част на атрия и свързан с водопровод с щерната. По стените на басейна има запазени фрагменти от хидрофобна хоросанова замазка. На западната стена на басейна има малък преливник с правоъгълна форма (0,30 х 0,15 м).

Продължи работата и в северозападната част на вътрешния двор, за да се установи връзката със западния му ограден зид и площадката с тухлена настилка (част от нея бе разкрита още през 2008 г.). Разкри се цялата площадка, която има правоъгълна форма (4,15 х 2,60 м), ориентирана север – юг и оградена с плитко фундирани невисоки зидове (3-4 реда каменна зидария и дебелина 0,60 м), което подсказва, че не са били натоварени във височина. Настилката е от тухли квадратен формат, плътно подредени една до друга. Същият формат тухли са използвани и при откритите галерии на църквата и трапезарията, както и при открития портик, западно от църква №8. Върху западния зид се откри част от колона с дължина 0,90 м и диаметри 0,42/0,41. В средата на колоната има дупки за съединяването с другите части. Най-вероятно те са били 3 и колоната е имала височина около 3 м. Плитко фундираните зидове, малките размери на площадката и изолираното ѝ ситуиране спрямо останалата архитектура дават основание за допускането, че става дума за оформянето на малка беседка.

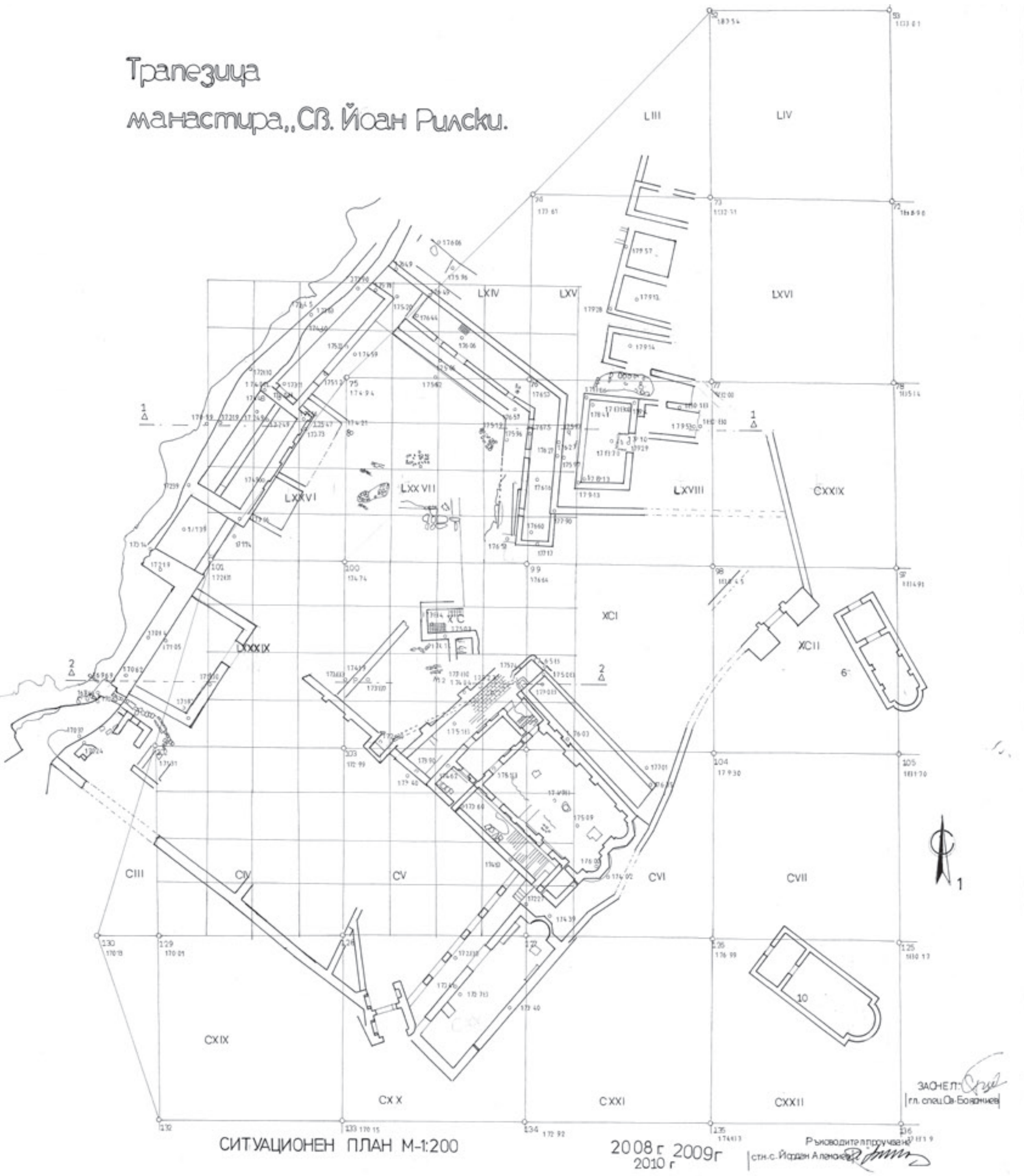
Трапезица
манастира „Св. Йоан Рилски.
LIII
LIV
LXIV
LXV
LXVI
LXXVI
LXXVII
LXVIII
CXXIX
LXXXIX
XCI
XCII
CIII
CIV
CV
CVI
CVII
CXIX
CXX
CXXI
CXXII
1
2
6
10
С
ЗАСНЕЛ:
гл. спец. Св. Бояджиев
СИТУАЦИОНЕН ПЛАН М-1:200
2008 г 2009г
2010 г
Ръководител проучване
ст.н.с. Йордан Алексиев

Обр. 1.

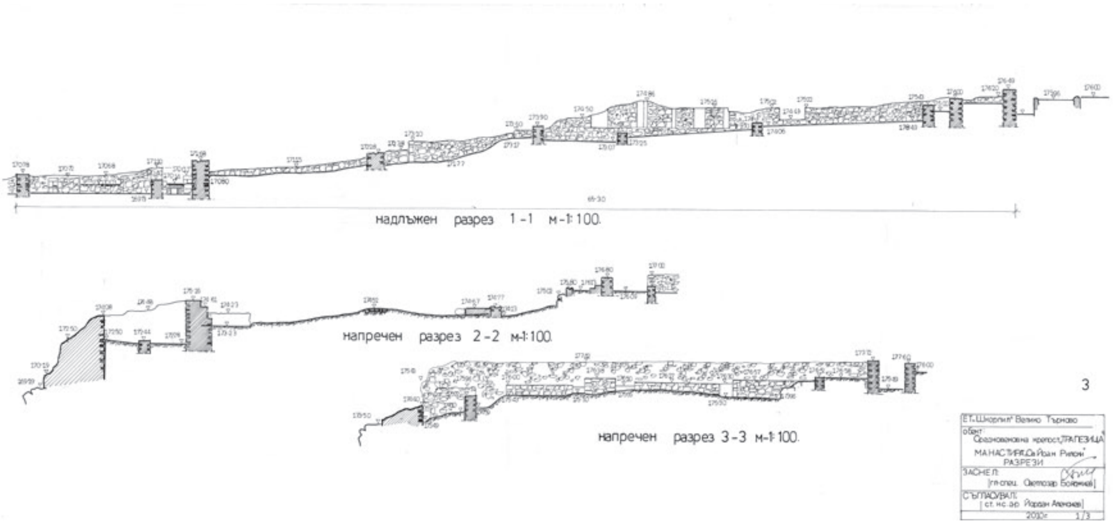
надлъжен разрез 1-1 м-1:100.
напречен разрез 2-2 м-1:100.
напречен разрез 3-3 м-1:100.
3
ЕТ „Шкорпил" Велико Търново
обект:
Средновековна крепост „ТРАПЕЗИЦА"
МАНАСТИР „Св. Йоан Рилски"
РАЗРЕЗИ
ЗАСНЕЛ:
гл. спец. Светозар Бояджиев
СЪГЛАСУВАЛ:
ст. н.с. д-р Йордан Алексиев
2010 г
1/3

Обр. 2.

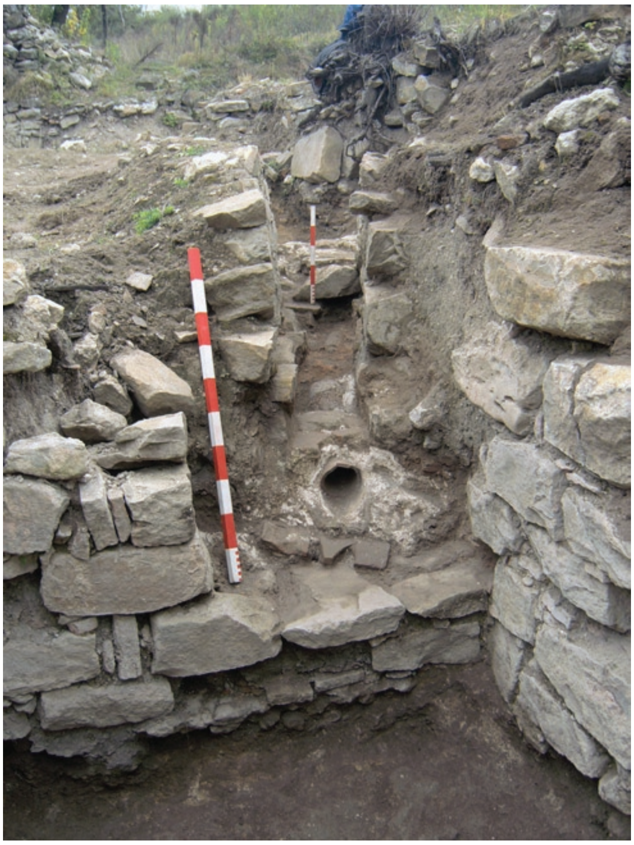

Обр. 3.

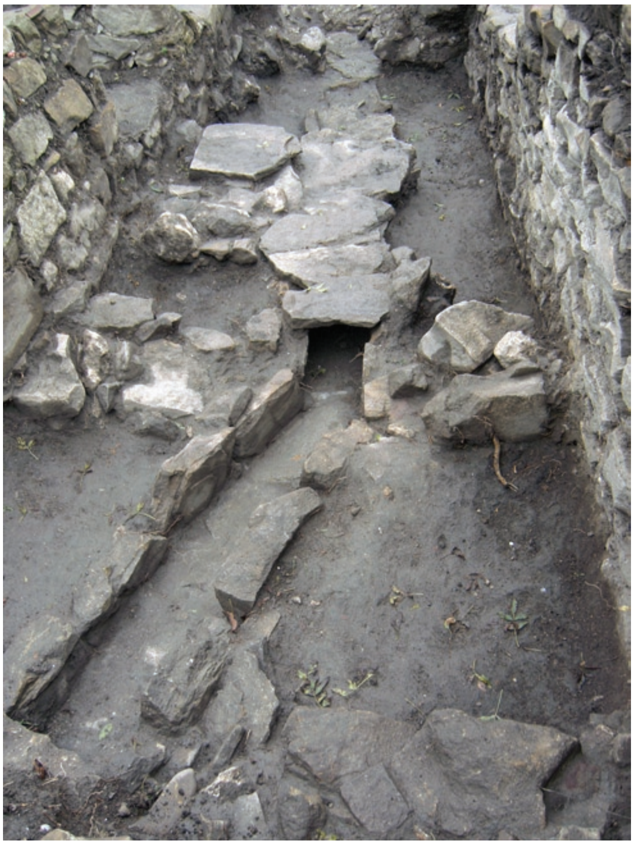

Обр. 4.

Северен двор.

Северният двор е разположен на сравнително равна тераса, със слаба денивелация от север към юг.Затворен е от игуменарната и сградите край западната крепостна стена, монашеското крило и атрия на църквата. Разкриха се части от настилката от големи каменни плочи, някои от тях с размери над 1 м. Те оформят алея, която свързва северния вход на манастирската църква с главния вход на игуменарната. Около големите плочи има пасажи от дребни камъни.

Разкриха се и два гроба (в кв.CXXVII 10 – №1; и в. кв. CXXVII 9 – №2/. Гробните ями са плитки, почти на средновековното ниво на терена. Скелетите са положени по гръб и ориентирани запад – изток. Заедно с разкритите през 2009 г. не могат да се отнесат към манастирския некропол, а най-вероятно погребенията са извършени след изоставянето на манастира.

Западна крепостна стена и югозападен участък.

Продължи проучването на крепостната стена. В този участък тя прави плавна дъга, като следва извивките на ниския скален венец. При извивката стената значително увеличава дебелината си /до три пъти/. Вътрешното лице е добре запазено (около 1,5 м), но външното е лошо запазено – понякога само единични големи камъни от първия ред зидария и хоросановата подложка върху скалата.

Според описанието и плана на К. Шкорпил в този участък е „имало четвърта главна порта на крепостта“, а от нея е слизал път по наклонението най-напред малко към юг, а после се извивал напреки към север“. К. Шкорпил допуска още, че е имало и напречен крепостен зид към Янтра. На този етап на проучването все още не може да се твърди за наличието на порта и напречен зид. Най-вероятно удебеляването на стената да е свързано с изграждането на мощна кула, която охранявала най-уязвимия участък на крепостната стена (поради ниския скален венц) и подхода към югозападната порта.В този участък крепостната стена е имала барбакан, който по-късно е изоставен и след преустройства през него минава покритият канал, който отвежда водата от басейна извън крепостта.

Завърши проучването на голямото помещение – А, долепено до вътрешното лице на крепостната стена, части от което бяха разкрити през 2009 г. Има правоъгълен план с вътрешни размери 12,40 х 6 м. Зидовете с дебелина 1 – 1,05 м са изградени от средно големи камъни на калова спойка, като на места фугите са подмазвани с хоросан. Има широк вход – 2,30 м, разположен в северната част на източния зид. В югоизточния ъгъл на помещението се намери железен нашийник за изтезания. Южно от него се разкриха части от зидове, но на този етап не оформят помещение. Между тях и южния зид на голямото помещение се разкри канал, изграден от средно големи плочи. Те оформят равно дъно, страниците и „покрива" на канала.Той има светъл отвор 0,38/0,36 х 0,30 м. Голяма част от канала не е разкрита, но посоката му е към басейна. След като мине през дебелината на крепостната стена, по склона каналът се разделя на два ръкава. Единият продължава перпендикулярно по склон, а другият следва извивката на крепостната стена. И двата ръкава са покрити, изградени по аналогичен начин, както вътре в крепостта. Организацията на водните съоръжения – Щерна, водопровод, басейн, канал, който извежда водата от крепостта, сочи, че водата от щерната не е използвана за битови нужди на монасите, а за нуждите на ритуала. Басейнът е играл роля на своеобразно аязмо, а заради святостта си водата е била скрита в покрития канал.

Южен ограден зид на манастира. От него се разкри част, долепена до вътрешното лице на крепостната стена, а по-голямата част е разкрита през 2008 г., когато бе проучен главният югоизточен вход на манастира. Изграден е от средно големи ломени камъни на калова спойка, като на места фугите са подмазвани с хоросан. Зидът има дебелина 1 – 1,10 м.

Строителна история и датировка.

Резултатите от проучването на най-големия столичен манастир доведоха до изясняването на неговия план и устройство, както на неговата строителна история и датировка. Придобитите материали са свързани с бита на неговите обитатели. И тази година намерените монети повтарят нумизматичната картина от миналите сезони. Най-ранната монета е римски билонов антониан на Аврелиан (270 – 275); десет са от първата половина и средата на XIII в., а втората голяма група са от средата и втората половина на XIV в., цар Иван Александър и цар Иван Шишман. Най-късните са имитации от периода 1390 – 1400 г.

Датировка:

- малка /южна/ църква, изградена през 1195 година, във връзка с пренасяне на мощите на Рилския светец от Средец в Търнов;
- събаряне на северната и западната стени на църквата и изграждането от север на нова църква с две апсиди и общ наос и притвор. Поради особения си архитектурен план тя е наречена „двойна" /проф. Б. Филов/ или „църква с кораб и крило" /проф. Н. Мавродинов/ между 20-те/30-те години на XIII в., т. е. началните десетилетия от управлението на цар Иван Асен II;
- изграждане на манастирските постройки: трапезария, църква №9, монашески крила, игуменарна, втория притвор и откритите галерии, щерната, водопровода и останалите манастирски постройки – след 1235 г. до средата на XIII в.;
- разширяване на манастира – стопански двор и помещенията на горната тераса – 30-те/40-те години на XIV в.

За пълното проучване на манастира остават три малки сектора: около главния вход и южно от църквата, където са насипите от разкопките на Жорж Сьор от 1900 г.; западно от вътрешния двор; северната граница на манастира.

Литература

Абаджиев 1902: П. Абаджиев. По разкопките на Хисар и Трапезица в Търново. – Сп. на Българското инженерно-архитектурно дружество, кн. VII.

Алексиев 2009: Й. Алексиев. Крепостта Трапезица. Манастир „Св.Йоан Рилски". – АОР за 2008 г. С. 603 – 607.

Алексиев 2010: Й. Алексиев. Археологически разкопки на Трапезица – сектор югозападен/манастир Св. Йоан Рилски. – АОР за 2009 г. С., 488 – 492.

Алексиев,Анчева 1994: Й. Алексиев, Р. Анчева. Разкопки на църква №8. – АОР за 1992-1993 г., В. Търново.

Димов 1915: В. Димов. Разкопките на Трапезица в Търново. – Известия на Българското археологическо дружество, V, С.

Мавродинов 1931: Н. Мавродинов. Еднокорабната и кръстовидна църква в българските земи, С.

Шкорпил 1910: К. Шкорпил. План на страта българска столица Велико Търново. – Известия на Българското археологическо дружество, I, 1910.

№22. РАЗКОПКИ НА ТРАПЕЗИЦА, СЕКТОР „ЮГОИЗТОЧЕН“

Мирко Робов

Проучванията през 2010 г. са в реализация на дългосрочния проект на Министерството на културата за проучване и експониране на Трапезица. Проведоха се във времето от 30 август до 6 ноември.

В общия план на крепостта Трапезица, църква №3 попада в източната част на тясна тераса, която се развива в посока към запад.

Видно от плана на Васил Димов, проучванията през 1884 г. са обхванали значителна част от дворното пространство, западно от църквата. Установен е северният ограден зид, както и част от зид, преграждал двора от запад. През 2007 г., след окончателното проучване на църква №3, разкопките обхванаха значително дворно пространство от запад. Тогава се установиха останките от солиден градеж, с посока изток – запад. Строен е с добре обработени камъни на хоросанова спойка, подредени в правилни редове. Непосредствено северно от него, на нивото на суперструкцията му, се разкри голямо хоросаново бъркало, предназначено за самия строеж.

Към северното лице на хоросановия градеж, перпендикулярно на него опира дебел зид, на калова спойка, който продължава към север. Той очевидно попада в трасето на нанесения в плана на Васил Димов преграден зид на двора.

За съществуването на постройки, композиционно свързани с църквата, свидетелства и плочниковата настилка, която започва от западната странична галерия и отвежда в посока към югозапад.

Тези податки, предопределиха работата ни през този сезон именно в югозападната част на комплекса.

Установените напластявания достигат дебелина до 1,50 м. Стратиграфските наблюдения показаха резултати, сходни с тези от други проучвани от нас сектори в югоизточната част на крепостта.

Тракийското обитаване е засвидетелствано единствено в масовия материал, установен в най-долните напластявания. Дебелината на слоя е до 0,30 м. Откриват се значително количество фрагменти керамика от ранножелязната епоха, както и животински кости.

Установиха се железарски работилници, които по време предхождат както изграждането на църквата, така и на манастира. Разкрити са три горели петна. За предназначението им свидетелстват многобройните цели и фрагментирани крици, а също и шлака.

Разкрита бе югозападната порта на комплекса. Изградена е върху останки от градежи, които я предхождат по време. Това са два зида, перпендикулярни един спрямо друг, градени на калова спойка. Върху руините на единия от тях е изграден северният зид на портата. Другият (север – юг) следва трасето на ранния западен ограден зид на двора.

Новоразкритата югозападна порта на комплекса е оформена като представително съоръжение. Към нея отвежда път, свързвал терасата с основната артерия на Трапезица, между северната и югоизточната ѝ порти.

Съоръжението е с дължина от почти 5 м и светъл отвор на прохода 3,50 м (обр. 2). Било е настлано с каменни плочи, като настилката продължава и източно от съоръжението.

Проходът е със сводово покритие, носено от тухлен арков пояс. Петите на арката са стъпвали върху пиластри откъм вътрешните лица на двата зида. Многобройни фрагменти от стенопис свидетелстват за вътрешната украса на портата.

Освен прецизната зидария от грижливо обработени камъни, положени в правилни редове, са открити и многобройни керамопластични елементи (кръгли панички), включени в общата фасадна декорация на съоръжението.

Така оформена, като порта на манастирски комплекс, тя няма аналог при досегашните проучвания на столично Търново.

Южно от портата, на 4,70 м от нея се установи зид с посока изток – запад. Градежът е на калова спойка. Дебелината на зида е 1,40 м. Проследен е на дължина от 15,40 м като продължава в посока към изток. В релефа на терена се очертава сграда с внушителни размери, която има за свой южен зид новоразкривания градеж. Именно към тази сграда отвежда плочниковата настилка югозападно от църква

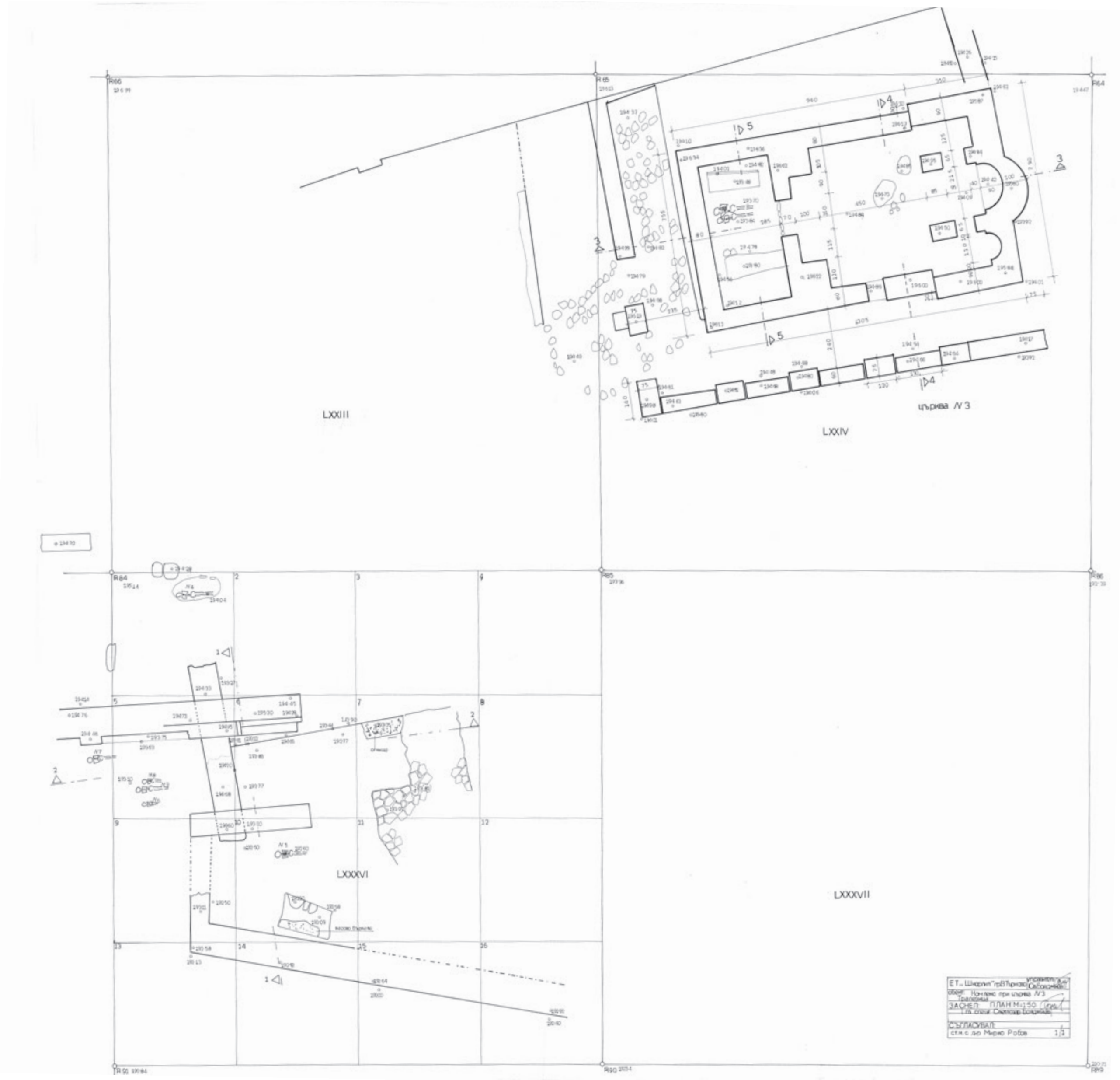

Обр. 1. Църква №3 и комплекс около нея /план/.

№3, а също и плочниковата настилка, източно от манастирската порта.

На 2,70 м южно от портата се разкри голямо хоросаново бъркало, използвано за нейното изграждане. Бъркалото е върху градеж, предшествал издигането на портата.

Установи се пасаж от плочникова настилка, положена както в портата, така и в подхода към нея. Пасажът е с размери 4/4,50 м. Източно от портата оформя широка алея, която отвежда към голяма и несъмнено представителна постройка в югоизточната част на комплекса.

Дебел подпорен зид, долепен към западното чело на северния зид на портата, оформя подхода към нея. Развива се в посока към запад. На разстояние 3,60 м от източното му начало е оформен пиластър.

В запазения участък откъм външното му лице градежът е с характер на субструкция. Очевидно до това ниво (0,80-0,90 м) дворът е бил насипан в южната му половина за да се хоризонтира. Така останките от западния ограден зид са били засипани до запазената височина на градежа.

Ограден зид на двора от запад. Части от него се установиха в очертанията на портата и южно от нея. При изграждането ѝ е бил затрупан. Трасето на зида съвпада с останките северно от портата, установени през 2007 г.

Струпани строителни разрушения, с дебелина на слоя от около 0,70 м се установиха в профила, както източно, така основно и западно от портата. Състои се от значително количество хоросан, цели и фрагментирани тухли, част от които силно обгорени, добре обработени камъни, с полепнал по тях хоросан, фрагменти от мазилка, от вътрешната стенопис, а също и кръгли декоративни панички, употребени във фасадната декорация на портата. Според намерените в слоя монети, 23 на брой, разрушенията са струпани след 70-те години на XIII век, а това е свързано с архитектурни преустройства и промяна в плановата схема на комплекса. В пласта под въпросния слой монетите са до 30-те, 40-те години на XIII век.

Установиха се данни за голям пожар, който е разрушил портата именно по това време. Засвидетелстван е със значително количество тухли от сводовата конструкция на прохода. Силно обгорели, деформирани, слепени при високата температура – 1500 – 1600^0 С. Тук интересното е друго. При разкопките не се установиха други следи от този пожар с изключение на неголямо петно от слой с дървесна пепел, установен непосредствено западно от портата. Този слой с дебелина от 0,10 м е непосредствено под струпани разрушения от портата.

През настоящия сезон в сектора са намерени общо 156 монети. 68 от тях датират от създаването на Търновското царство до 70-те години на XIII век.

След 70-те години на XIII век се наблюдава видимо прекъсване в монетната циркулация почти до средата на 14-то столетие, като само три са монетите от първата половина на XIV век.

Монети от края на XIV век са попаднали в горния слой от строителни разрушения, като очевидно датират горната хронологична граница на съществуването на комплекса. Установена и в проучвания през 2010 г. сектор, тя потвърждава нашите наблюдения за строителната хронология на църква №3 от разкопките през 2007 г. Напълно е възможно причина за установените сериозни ремонтни и строителни работи през 70-те години на XIII век да е свързана с причина, установена и в други обекти от столично Търново. Това е силно, локално за Търново земетресение, с разрушителен магнитут, хоризонтални вълни с посока от север към юг.

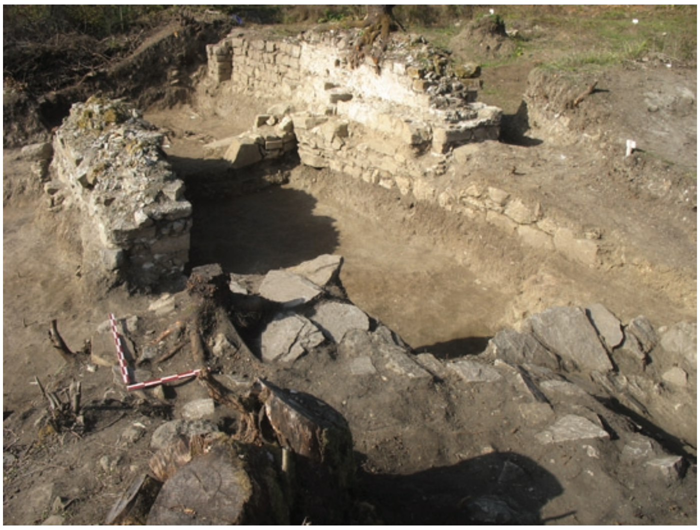

Обр. 2. Югозападна порта на комплекса.

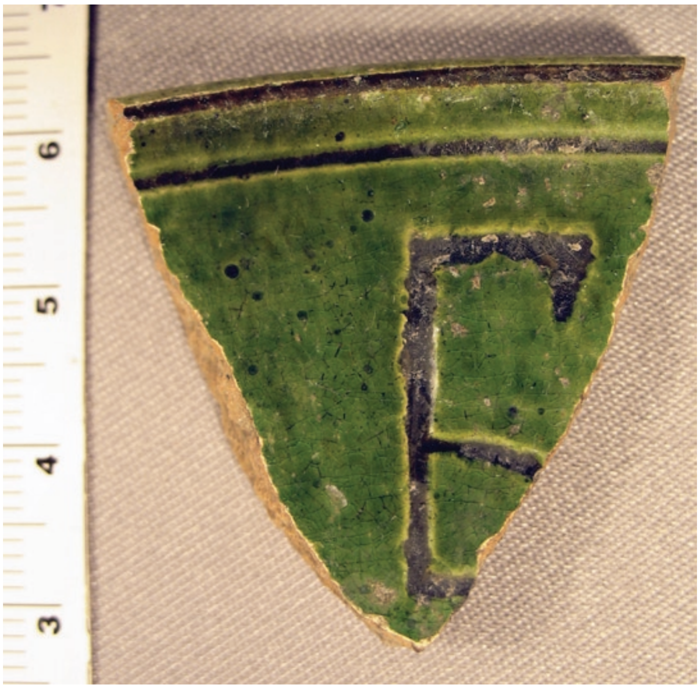

Обр. 3. Подглазурен монограм /„Б“/.

Некропол. Разкрити са общо пет гроба, четири (№ 6, 7, 8 и 9) от които непосредствено пред портата, западно от нея. Тези четири гроба са на семейство. Сравнително млади мъж и жена; дете на юношеска възраст, както и на съвсем малко дете. Гробовете очевидно датират от време, когато комплекса вече не е функционирал – вероятно края на XIV век. Синхронен с останалите четири гроба е и гробът, разкрит непосредствено до външното лице на южния зид на портата.

Сред откритите през настоящия сезон находки са части от рамената на два процесийни кръста, железни писала, оловни пломби, бронзова закопчалка от книга, подглазурни монограми (обр. 3), шпора, предмети на бита, бронзови фибули и др.

На този етап от проучванията на Трапезица, новоразкритият комплекс е вторият (заедно с този при църква №8) напълно затворен архитектурен ансамбъл. Развит е върху терасата, западно от църква №3 и като обща планировка следва особеностите на естествената конфигурация на терена. Естественият лек наклон към юг е преодолян при въпросните преустройства през втората половина на XIII век чрез допълнително насипване от юг, посредством което дворът е бил напълно хоризонтиран.

При неустановената все още западна граница, общата площ на комплекса е около 2,5 дка.

Ако новооткритият ансамбъл е втори манастир върху хълма, то той поставя и друг много важен въпрос. Къде собствено са били съхранявани пренесените от Асен I през 1195 г. мощи на св. Иван Рилски. Установената строителна хронология показва, че както църква №3, така и комплекса като цяло са функционирали през целия период на търновското царство, с някои естествени преустройства и развитие на плановата схема.

С мощите на светеца Н. Мавродинов свързва църква №8 по една напълно разбираема причина – дотогава познат е бил само един манастир, този около въпросния храм. А от проложно житие на светеца от Драгановия миней, което датира от средата на XIII век, е известно, че църквата с неговите мощи е била включена в манастир. Че този манастир е именно комплекса около църква №8 приемат на практика всички изследвачи следвайки същата логика.

Така, новооткритият голям и очевидно представителен ансамбъл, е несъмнено принос в изследването на градоустройствената структура на Трапезица, но също поставя за решаване и този изключително важен проблем – къде именно са били пренесени и съхранявани в продължение на повече от два века мощите на св. Иван Рилски.

№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР“

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

След завършване на разкопките през 2007 – 2009 г. на Северната кула, Военната сграда, църква №19 и публикуване на резултатите от тях (Тотев, Дерменджиев, Караилиев, Косева 2011, 7 – 275), проучванията изцяло се насочиха към двете Дворцови сгради, открити в Северния сектор на крепостта. Беше допроучен и некрополът на църква №19. Разкопките по дългосрочната програма на НАИМ при БАН, финансирана от МК, се ръководят от К. Тотев, Е. Дерменджиев и П. Караилиев, като в тях взеха участие М. Златков, докторант на Средновековната секция на НАИМ, Р. Петрова, уредник в АМ – Раднево и стажантът по археология Е. Димитрова от ВТУ „Св. Кирил и Методий“. Полевата обработка на стенописите и находките се извърши от Д. Косева (РИМ – В. Търново), а на керамиката – от Д. Кисьов и Г. Димитрова. Обработката на документацията направи В. Славова, магистър по информатика. Техническото заснемане и профилактиката на план-квадрантната мрежа се осъществи от инж. И. Григоров. Екип алпинисти, воден от Н. Тодоров, почисти растителността и разкри трасето на Източната крепостна стена и скалния венец. Работи се в продължение на 4 месеца с малко работници, поради значително намалените финансови средства.

Приключиха разкопките на некропола на църква №19 (обр. 1). Проучиха се 21 гроба, разположени на 3 м северно от църквата. От тях 4 гроба са детски. Откритият инвентар се състои от пръстени, обеци, мъниста, копчета, игли и част от хоризонталното рамо на сребърния кръст, открит през миналия сезон. Става въпрос за нов фрагмент от обратната страна на този реликвиарен кръст, където е разположен краят на молитвен надпис: (σ)ου δουλον Λεονταν, от добре познатата формула: „Господи (или друг светец), помагай на своя раб Леонтий“.

По отношение на архитектурата на църквата заслужават внимание останките от 2 каменни стъпки, които позволяват да се предположи съществуването на северна галерия с дървена носеща конструкция. Изсичането на терена за профилактика на план-квадрантната мрежа и наблюденията от некропола показаха, че църква №19 остава в средата на Централния площад на крепостта.

От некропола на църква №2 се проучиха само 3 гроба северно от нея. Те са вкопани на съвсем малка дълбочина, като гробните ями достигат скалата. Инвентар – тухла и керемида с кръст и графит. В северната половина на притвора на църквата се проучиха още 4 гроба, западният край на 2 от които е частично вкопан в скалата, а 2 гроба са вторични. Инвентар – златно кабърче, керемида с кръст и графит, медни монети.

При югоизточния външен ъгъл на църква №2 е попадна плочникова настилка и 2 зидани с кал каменни пилона от неизяснена по план постройка. В пласта под самата постройка се откри голямо количество фрагменти от стенописна декорация, при които се установиха 2 пласта живопис. Над насипите от камъни и пръст, с който е затрупана постройката след нейното събаряне, е бил насипан дебел слой натрошени стенописи от вътрешната украса на църква №2.

Проучваха се и двете Дворцови сгради. Разчисти се западната част на сграда II, където се проследиха нейните северна и южна стени, върху западния край на които е изградена разделителната стена между наоса и притвора на църква №2. Проучи се Северното помещение на сграда II-А (обр. 2). То има трапецовиден план и вътрешни размери 5,40 м х 5,50 м х 4,70 м х 5,50 м и запазена височина до 2,50 м. Стените са измазани с тънък пласт бял хоросан, върху който е положена розова хидрофобна мазилка. Върху мазилката на северната стена е издраскана сцена, включваща изображенията на 3 елена и дървета от иглолистна гора. За под на помещението е използвана скалата, също обмазана с бял и розов хоросан. Подовото ниво не е било хоризонтирано, а е използван направо естествения наклон на скалата. В югозападния ъгъл на помещението се откри вход с ширина 1,35 м. Пред него са били поставени няколко големи камъка, оформящи стъпала. В хоросановия под и отчасти в скалата са били вкопани 3 големи ями, с кръгла и елипсовидна форма. В западната част на помещението са направени и 3 плитки малки ями за поставяне на дървени подпори. Розовите мазилки и замазки /за хидроизолация/, както и наличието на вход към него показва, че Северното помещение е било използвано за складиране на храни и продукти.

Обр. 1. Църква №19 и Централният площад на крепостта – поглед от юг.

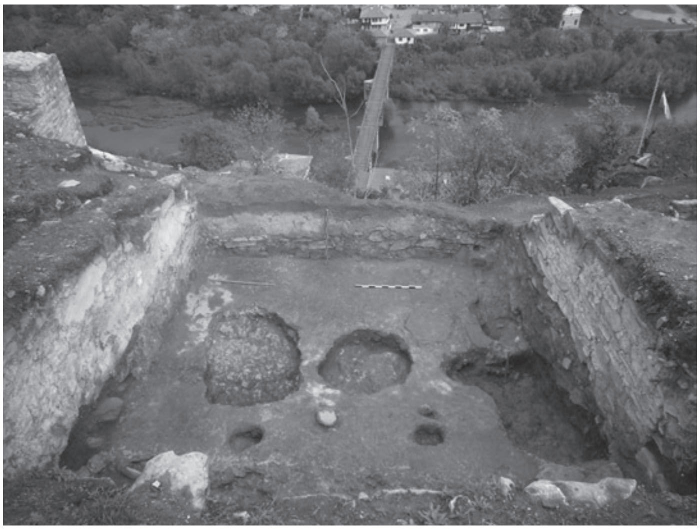

Обр. 2. Северно помещение на сграда II-А – поглед от запад.

Откритите в насипите, запълващи Северното помещение на сграда II-А, находки имат разнообразие характер: луксозна сграфито керамика – блюда, паници, капачета и кани; фрагменти с подглазурни монограми; детайли от процесийни и нагръдни кръстове, железни и медни предмети – ножица, катарами, подкови, стрели, монети и др.

Продължи проучването на Южното помещение на сграда II-А. То има трапецовиден план с размери 5,60 м х 5,50 м х 11,90 м х 12,20 м. Насипите, които го запълват, се състоят от пръст, хоросан, камъни, бигорни блокчета, керемиди, тухли, панички от керамопластична украса и фрагментирани стенописи. Установиха се няколко етапа на преустройства и използване на това помещение. До западната стена се разчисти долепен към нея еднолицев каменен зид с калова спойка. Към този зид, почти в средата на помещението, е изградено масивно каменно стълбище с ширина 1,55 м и 3 стъпала, което е извеждало към вход в западната стена на сграда II-А.

Монументалната строителна техника и разкрития план на двете сгради насочват към техния представителен светски характер. Най-логично е да се предположи, че става въпрос за Дворцови сгради от резиденция с тържествена зала и жилищна площ, построена в началото на 13 в. Подобни сгради с дворцови функции са известни както от Търново, така и от Константинопол, Мистра, кралските резиденции в Сърбия и др.

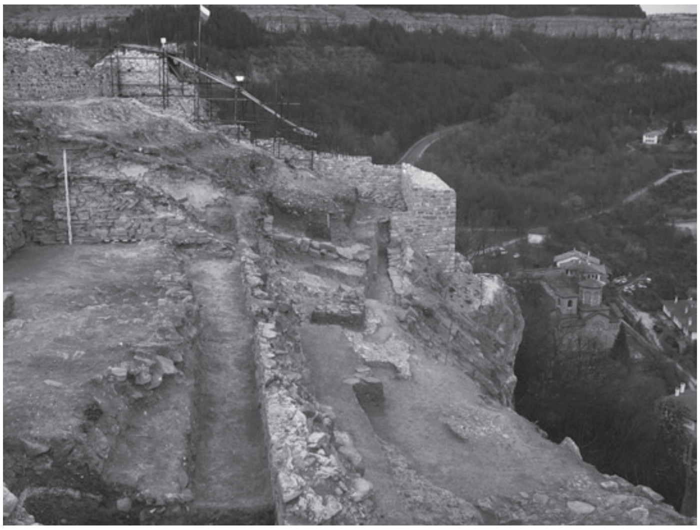

Обр. 3. Южното помещение на сграда II-А и улицата между Дворцовите сгради и Източната крепостна стена – поглед от юг.

Разкриха се 25 м от Източната крепостна стена, трасирана от изток на Дворцовите сгради. Тя е зидана с големи ломени камъни и бял хоросан. Издигната е върху скалния венец, като разликата между него и нивото на улицата достига 3 м. Ширината на крепостната стена е 2,10 м. Зидарията на външното ѝ лице е запазена на височина над 1 м, а емплектонът се издига на още 2 м над нея. Очертаха се отворите на 2 големи барбакана, които са отвеждали атмосферните води през ширината на крепостната стена.

Започна проучването на северния край на улицата, прокарана между Дворцовите сгради и Източната крепостна стена (обр. 4). Разкриха се около 30 м от нейното трасе, което има ширина от 4,30 м пред сграда II-А до около 8 м източно от сграда II. Установиха се няколко нива на улицата, свързани с направата на хоросанови бъркала за строежа на Дворцовите сгради и крепостната стена, насипване на пръст и полагане на настилки. Регистрираните изменения на ходовото ниво показват продължителното използване на улицата и етапите на монументалното строителство край нея. За това свидетелстват и двата каменни зида с калова спойка, издигнати по различно време напречно на улицата, които почти изцяло пресичат трасето ѝ. В северния край на проучения участък от улицата се откриха 3 гроба без инвентар, вкопани в дебел пласт хоросан, разстлан между Сграда II-А и Източната крепостна стена. Два от тях са ориентирани запад-изток, а последният е с посока юг – север.

Новооткритият участък от улицата очертава от изток планировката на Военно-административния ансамбъл, включващ Дворцовите сгради и Главният вход със Северната кула, Северната порта и Военната сграда, затворени от юг с Централния площад на крепостта.

Литература

Тотев, Дерменджиев, Караилиев, Косева 2011: К. Тотев, Е. Дерменджиев, П. Караилиев, Д. Косева. Археологически проучвания на средновековния град Трапезица. Сектор Север. том I, В. Търново, 2011.

№24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН“

Деян Рабовянов, Жулиета Гюлева

През 2010 г. продължиха редовните археологически разкопки, финансирани от програма на Министерството на Културата за проучване, консервация и реставрация на Средновековния град Трапезица във В. Търново.

Научен ръководител на обекта е гл. ас. д-р Деян Рабовянов от НАИМ при БАН, Филиал – В. Търново, а зам. ръководител – докторантът от катедра Археология при ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Жулиета Гюлева. Членове на екипа бяха студентите Пламен Дойчев, Калин Чакъров и Кремена Милчева от специалност Археология във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“.

Поради силно намалените средства, с които се осъществи проучването на Южния сектор, през този сезон се работи с ограничен брой работници и екип – 15 души средно, през месеците септември и октомври. С оглед на тези условия се поставиха и много по-ограничени задачи за изпълнение.

Усилията бяха насочени в разкриването на 10 нови квадрата с площ 250 кв. м в квадранти CLVII и CLVIII, разположени на север от досега проучваната площ (обр. 1). Целта е да се изясни планировката на жилищния квартал от втората половина на XIV в., като проучването на лежащите под него по-ранни пластове и структури бъдат проучени в бъдеще. Предвидено беше също да бъдат допроучени отворените през 2009 г. квадрати CLVII$_{14}$ – CLVII$_{16}$ и най-вече на запазения в тях интактен пласт от ранножелязната епоха.

В кв. CLVII$_{15}$ и $_{16}$ се навлезе в сигурен пласт от РЖЕ, останал като цяло ненарушен от средновековното строителство. Изключение представляват отделните ями, понякога вкопани до материковата скала (обр. 2). На дълбочина 1,30 – 1,40 м се разкриха две огнища с прилежащите им останки от подови нива (обр. 3). До огнищата бяха открити 4 цели съда от ранножелязна епоха. Двете разположени в непосредствена близост структури са разновременни, за което говори и разликата в нивата между тях[1]. Проучванията през 2010 г. ясно показаха, че интактен пласт със структури от ранножелязната епоха може да се очаква в кв. CLVII$_{10,11,12,14,15,16}$ и CLVIII$_{9,\ 10,\ 13,\ 14}$. Тук средновековният пласт и намиращите се в него постройки обхващат до дълбочина 0,60-0,70 м. Дори вкопаното помещение навлиза само на 0,40 м в тракийския пласт (обр. 2). На север от това пространство материковата скала постепенно се вдига и културният пласт върху нея с дебелина 0,60 – 0,70 м е средновековен. Откриваните в него материали от халколита, преходния период и ранножелязна епоха са без среда.

По време на проучванията през 2008-2009 г. бе изяснена стратиграфията, периодизацията и хронологията на обекта (Рабовянов 2010). Резултатите от настоящата година потвърдиха тези заключения, включително по отношение хронологията на обитаване в периода на Второто българско царство. За това свидетелстват откритите 419 монети, между които и една златна перпера на Йоан II Дука Ватаци[2].

Продължи изясняването на структурата на жилищния квартал от втората половина на XIV в. Досега от него са разкрити 7 сгради, групирани около две площадни пространства с настилка от трамбован чакъл и дребни камъни на дълбочина 0,20 – 0,30 м. Тези площади не само са давали общо пространство за ползване, но и са осигурявали достъпа до жилищата от разположената на север улица.

Сградите на квартала се различават по размери една от друга, но като цяло са от големите за столично Търново. Това особено важи за допроучената през тази година сграда 4. Максималната ѝ дължина е 18 м, а двете ѝ части са широки съответно 7,20 и 5,80 м. Поради демонтирането на плочите на пода ѝ при ограбването на строителния материал не са запазени следи от вътрешното устройство и

---

[1] Резултатите бяха представени на отчетите на Секцията за тракийска археология от гл. ас. д-р Хр. Попов от НАИМ при БАН, на когото бяха предоставени материалите и информацията.

[2] Благодаря на доц. д-р К. Дочев от НАИМ при БАН – Филиал Велико Търново, който извърши определянето на нумизматичния материал.

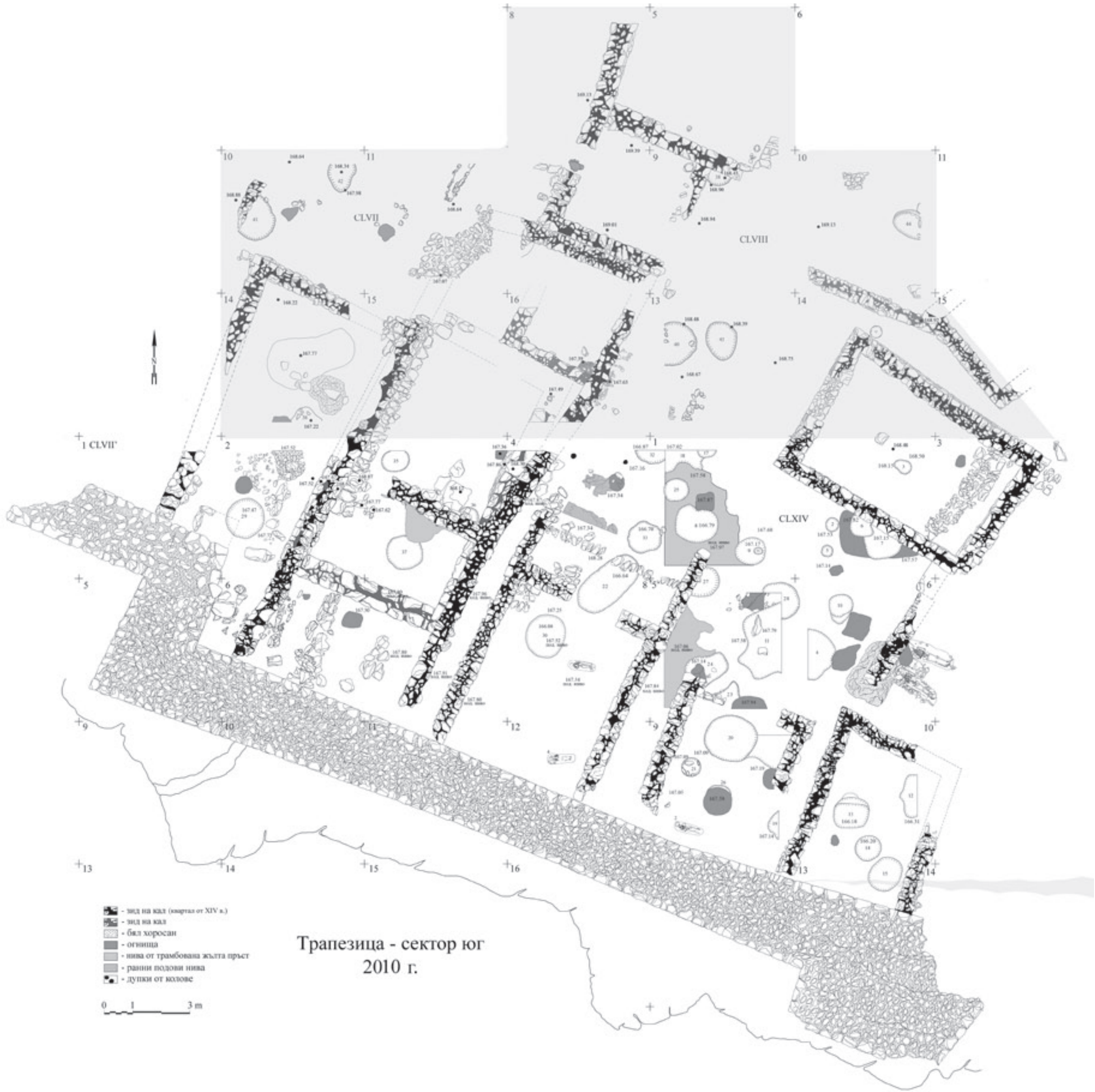
CLVII
CLVIII
CLXIV
1 CLVII'
- зид на кал (квартал от XIV в.)
- зид на кал
- бял хоросан
- огнища
- нива от трамбована жълта пръст
- ранни подови нива
- дупки от колове
0 1 3 m
Трапезица - сектор юг
2010 г.

Обр. 1. План на разкритите останки в Южния сектор
(с тъмно са маркирани отворените през 2010 г. квадрати).

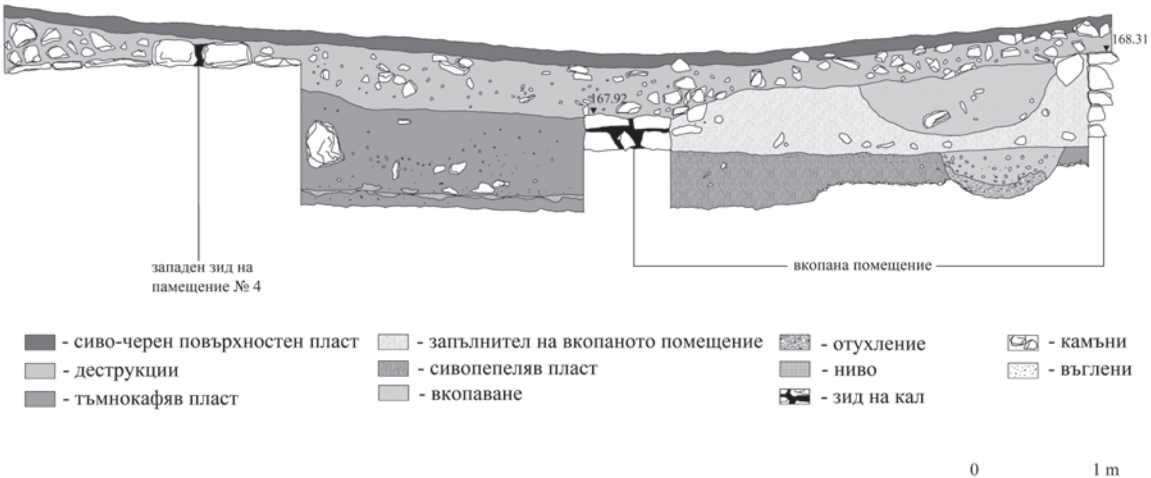
168.31
167.92
западен зид на
памещение № 4
вкопана помещение
- сиво-черен повърхностен пласт
- деструкции
- тъмнокафяв пласт
- запълнител на вкопаното помещение
- сивопепеляв пласт
- вкопаване
- отухление
- ниво
- зид на кал
- камъни
- въглени
0 1 m

Обр. 2. Профил на културните напластявания (южна страна на пътеки CLVII11/15 и CLVII12/16).

Обр. 3. Огнища, подови нива и съдове от Ранножелязната епоха в кв. CLVII16.

бита, като се изключи огнището в северозападния ъгъл на анекса на постройката (обр. 1).

От север на основното тяло на сграда 4 започна проучването на сграда 6. Тя е долепена на фуга, и отчитайки по-некачествения градеж и високото разполагане като ниво (зидовете се разкриха на дълбочина 0,10 м), може да се предполага, че е построена по-късно от номер 4. Сградата е двупространствена, със зидове от дребни и средни ломени камъни, споени с кал с дебелина 0,60 м, издигнати без основи върху самия терен. Подовете и в двете помещения са от трамбована жълта пръст. Южното помещение с вътрешни размери 3,50 на 3,60 м има вход на западната стена. Откритата южна стена на северното помещение е дълга 6 м. На нея има следи от преустройство.

В североизточния ъгъл на южното помещение бе открит *in situ* голям керамичен съд с комбинирана украса, а до стената на северното помещение още 3 други – типичните за периода на Второто българско царство гърнета с врязана и излъскана украса. Това, наред с откритите в подовото ниво на северното помещение над 60 отделни монети, не изключва обвързването на сградата с дейност, свързана с продажба на храна и напитки.

В източната част на обекта бе разкрита изцяло засечената през 2008 г. сграда 5. Тя е с правоъгълна форма и размери 5,20 на 8,20 м. Входът с ширина 1,55 м е на западната стена, насочен към площадното пространство. Той е бил зазидан вторично. Във вътрешността на помещението върху пода от трамбована жълта пръст се разкриха огнище, каменна плоча, служила като пета на дървен стълб, носещ покривната конструкция, а в източната част, успоредно на стената, и една линейна структура от ломени камъни, чието изясняване предстои. С бита на обитателите може да се свърже и откритият северно от сградата хромелен камък, вероятно изоставен при напускането на жилищния квартал в края на XIV в.

Тъй като ориентацията на сгради от 1 до 5 е обща, те вероятно са оформяли първия строителен период на квартала. Не е така при сграда 7, от която разкрихме само южната ѝ стена с дължина 4,40 м. Възможно е тя да е по-късно построена.

Оформя се картина на един гъсто застроен жилищен квартал, развил се между южната крепостна стена и една от главните улици на Трапезица, свързваща югоизточната порта на крепостта с комплекса около църква номер 8. Засега се очертават една сигурна и втора предполагаема ядка от сгради, групирани около общи площадни пространства.

С живота на квартала са свързани многобройни находки, между които тази година се откриха не само голям брой монети и, разбира се, керамика, но и сравнително много върхове на стрели, битови предмети, украшения, части от костюма и др. Между тях трябва да се отдели един златен пръстен с инкрустиран планински кристал, открит върху настилката на площада, фрагмент от плочка на позлатена бронзова тока с изобразен дракон, рогче с орнамент птиче око, две бронзови позлатени коланни апликации от типа „двойна котва“, оловен печат на византийски сановник – първият открит при разкопки на Трапезица, и фрагмент от тухла с врязан шестредов кирилски надпис от боклучна яма от края на XIV в.

Намаленото финансиране почти не позволи да се проучат пластовете, лежащи под жилищния квартал. Все пак това започна, като в средновековния пласт бяха открити и документирани 5 ями, 3 огнища, едно подово ниво, два плитки канала, оформени с камъни и един зид от ломени камъни, споени с кал. Те свидетелстват за активно обитаване, но проучването на този пласт като цяло предстои.

Откритите тук находки са по-малко на брой, но трябва да се отделят двете бронзови екзагии с тегло съответно 3,80 и 52 грама, масивните железни обков за лопата и длето, костената застежка и др.

В този средновековен сиво-кафяв пласт бе открита и златната монета.

През 2011 г. проучванията в Южния сектор на Трапезица трябва да продължат със завършване изследването на пластовете в отворените квадрати и да се достигнат и очертаят естествените граници на жилищния квартал от XIV в. в северна и западна посока.

Литература

Рабовянов 2010: Д. Рабовянов. Южната тераса на хълма Трапезица. Проблеми на стратиграфията, периодизацията и хронологията. – Археология, LI, 2010, кн. 3-4, 103 – 122.

№25. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА „СЕКТОР ЮГОЗАПАД“, ГР. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Дочев

През настоящия археологически сезон археологическите проучвания както на този сектор, така и разкопките на останалите участъци от средновековния град Трапезица във Велико Търново, се осъществяват върху основата на съвместен договор между НАИМ при БАН, гр. София и Министерството на културата на Република България. Една от основните задачи от този договор е максимално разкриване на южната крепостна стена на Трапезица с нейните евентуални крепостни съоръжения и прилежаща архитектура, с цел те да бъдат обемно възстановени и експонирани.

През миналия сезон в Югозападната част на Трапезица беше разкрита нова, с непознат план порта (шир. 2,80 м), с две двойни двукрили врати и проход с дълж. 8 м, над който е била издигната кула. Към портата се разкри и каменно стълбище с шир. 1,50 м с девет запазени стъпала. Според наличните данни и най-вече откритата в основите на портата колективна монетна находка с византийски монети от края на XII в. се предположи, че крепостната стена е издигната към края на управлението на византийския император Мануил I Комнин (1143 – 1180) и вероятно допълнително укрепена през 1187 – 1190 г. от първите Асеневци срещу ромейските военни акции. От този период до ок. 1225 г. Трапезица е един от най-добре укрепените квартали на новата столица Търново, резиденция на военния стратег със съответния военен гарнизон.

През настоящия сезон работата продължи проучването плана на портата, както и хронологията на изграждане на нейните съоръжения. В този участък крепостната стена от вътре е със запазена най-голяма височина от 3,50 м, сравнено с другите части на Трапезица. Стената е фундирана само с един ред зидария в субструкция, с хоросанова възглавница (деб. 0,15 – 0,20 м) върху материковата варовикова скала. Лицето е иззидано с голямо умение и точна вертикалност, с употребата на големи добре одялани плочи, стигащи до 0,80 – 1 м дълж. и 0,30 – 0,40 м деб. и плътно изпълнени фуги с бял хоросан. Във вътрешността на стената в сантрачната скара са

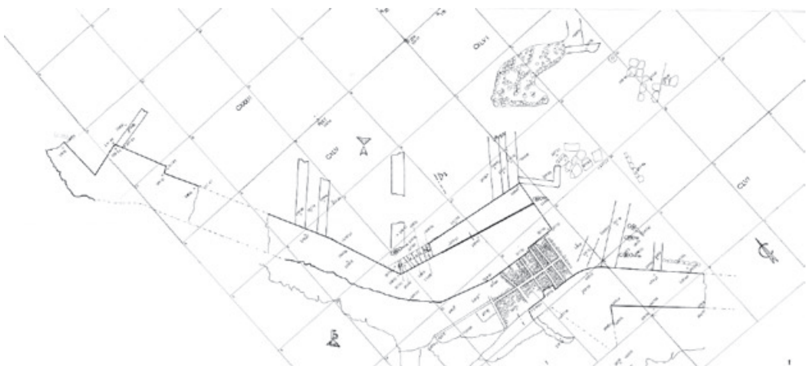

Обр. 1. План на сектор „сектор Югозапад“, средновековен град Трапезица; М 1:50.

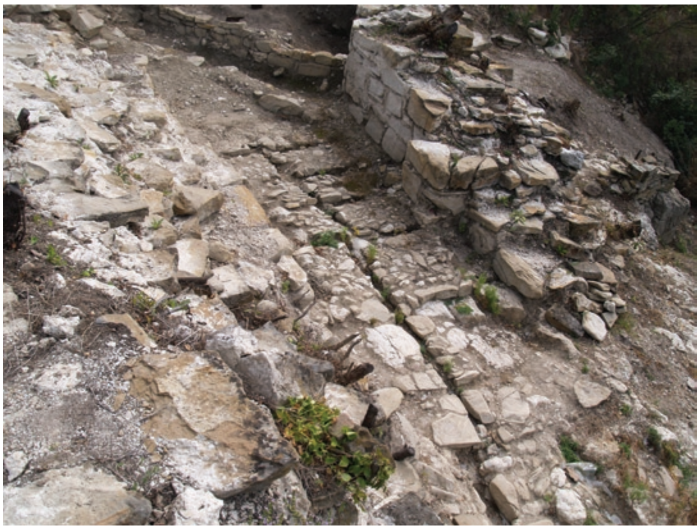

Обр. 2. Югозападна порта с проход и стълбище.

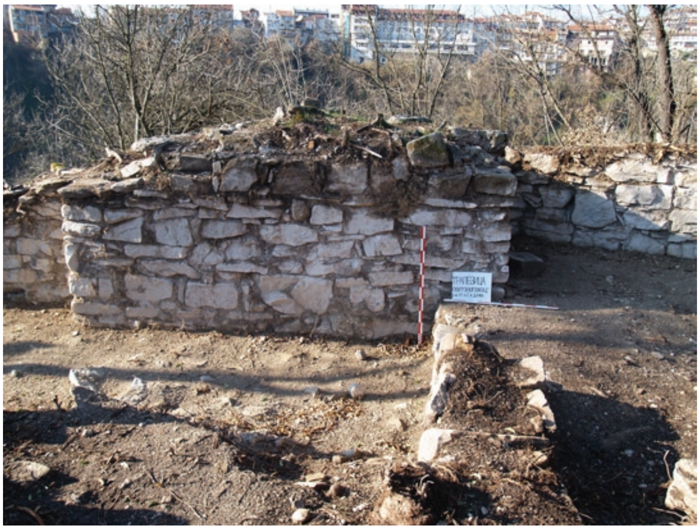

Обр. 3. Кула-бастион на Югозападната крепостна стена, средновековен град Трапезица.

използвани дебели греди с размери 0,20 х 0,30 м, свързани с големи ковани гвоздеи и скоби с дълж. до 15 – 20 см. Установи се, че стълбището и неговият фундамент са изградени допълнително не само на конструктивна фуга към западната страница на прохода с двойните порти, но и в по-късно време, тъй като неговата основа е положена също върху дебела хоросанова възглавница (деб. 0,35-0,30 м), но върху по-ранни културни наслоявания. Разликата между скалния фундамент на крепостната стена и основата на стълбището е 1,30 – 1,40 м. Този факт потвърждава направените предположения, че в този участък на Трапезица укрепването на скалния венец и подхода към него преминал на два етапа. Първоначално портата е нямала кула, а само традиционно премостване на куртината над нея. Вероятно към 1187 г., когато вече Търново е столица на възобновената българска държава и се очаква поредна ромейска обсада, таза порта е подсилена с изграждането на висока кула над нея и проход с двойни двукрили врати. От портата е започвала улица, водеща към църква №8, която вероятно е била една от византийските църкви от XII в., а по-късно – през 1195 г. в нея са положени мощите на Св. Йоан Рилски. За това свидетелствата не само археологическите данни, но и преките ромейски и български писмени извори за укрепяването не само на Търново, но и на целия Хемус през първото десетилетие след 1186 г. Възможна другата хипотеза, че през 1195 или 1196 г. е построена спомената църква, специално за донесената в Търново неоценима благодат, каквито са били мощите на Св. Йоан Рилски. Нейното построяване било съобразено с намиращата наблизо удобна порта с цел богомолците и миряните, идващи от кварталите от дн. Асенова махала, както и от пътя, минаващ по десния бряг на р. Янтра, който свързвал града с крепостите Ряховец и Никополис ад Иструм. Към 1220 – 1225 г., в тази чисто военна крепост е допуснато цивилно население, което е започнало да изгражда свои жилищни и производствени помещения, използвайки вътрешното лице на стената. Втори и трети жилищни периоди, свързани с цивилното поселение, могат да се отнесат към 1305 – 1310 г. и съответно към 1360 – 1365 г., откогато има най-много движими битови находки и монети. Населението от третия строителен период е посрещнало окупацията и опустошаването на столичния Търнов от двата последователни похода на турците през 1388 и 1393 г. Вероятно населението, обитаващо Трапезица, е останало по местата си до към 1395-1396 г., след което то е напуснало крепостта без да ни е известна неговата съдба, дали то е изселено в околностите на Търново или отведено далеч от столичния град. В по-късно време, вероятно в началото на XV в. (1410 – 1420 г.?), районите около трите порти са използвани за погребване на жителите-християни от дн. Асенова махала. Като свидетелство за постепенното изоставяне на крепостната стена като отбранително съоръжение от началото до края на XIV в. са малките едноетажни сгради, които възникват около портата с прохода. Макар и вкопани, те са стеснявали подхода към портата като достъпът в крепостта е бил напълно свободен. За това свидетелстват не само късните сгради около нея, но и изгубените монети по калдъръма – сребърни турски акчета на Мурад I (1362 – 1389), Баязид I (1389 – 1402) и български медни имитации от периода 1390 – 1400 г.

На ок. 25 м западно от портата започна разкриването на плътен бастион-кула от вътрешната част на крепостната стена с размери 3,70 х 3,20 м. Проучването на това съоръжение остава за следващия сезон, но то ни дава представа за умелия конструктивен подход при трасирането и изграждането на крепостната стена по скалния венец, с цел да се използва здрава основа. В случаите на рязък завой или хлътване на скалния венец, стената сменяла посоката под прав ъгъл с направата на такива по-малки кули-бастиони с плътна зидария.

Установиха се трайни следи от обитаването на човека на тази удобна за живеене тераса още през късния халколит (3800 – 3600 г. пр. Хр., от края на бронзовата епоха XIII в. пр. Хр. и най-вече от ранножелязната епоха IX – VII в. пр. Хр) – керамика, прешлени за вретено, гладилки, ръчни хромели, обработен кремък. Животът на тракийското поселение на хълма е продължил също интензивно и през периода на римското владичество II в. пр. Хр. до края на V в. сл. Хр. От ранножелязната епоха бяха открити кости от преден крайник на тур (европейски зубър – бизон), най-големият бозайник, обитавал нашите земи до началото на римското владичество, като теглото на мъжките индивиди достигало до 900 – 1300 кг.

№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ““ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Обектът се намира в западното подножие на хълма Царевец, на 60 м южно от църквата „Св. 40 мъченици“. Разположен е между западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление и подпорната стена на съвременната улица. Разкопките през настоящия сезон са продължение на археологическите проучвания от 2007 и 2009 г., когато се откриха неизвестни до този момент средновековна църква и баня.

Археологическите разкопки се проведоха през месец август със средства, осигурени от Националния исторически музей. През този сезон се работи при северната фасадна стена на църквата и край южната фасада и огнището на банята в кв. XXIX-6, XXIX-9. Проучваният участък се разшири значително и в южна посока със започването на нови квадрати /XXXII-2, XXXII-3, XXXII-5, XXXII-6/ от план-квадратната мрежа на манастира „Св. 40 мъченици“ (обр. 1). Общата площ, на която се работи, е 50 м^2, а достигната дълбочина в изкопите е 3,50 м.

Стратиграфия.

В направения изкоп се оформиха 3 стратиграфски профила – източен, северен и южен. Данните за напластяванията южно от църквата и банята са следните:

- 2 пласта съвременни боклуци от XX в. и XXI в.;
- съвременен изкоп и тръби от канал за отпадни води, стена на къща от средата на XX в.
- пласт кафяво-черна пръст от XVI-XVII в. с гробове от следстоличния некропол;
- пласт кафява пръст от XIV-XV в., боклучна яма, каменен зид;
- 3 пласта кафява пръст с керамика от XIII-XIV в., V-VI в. и I хил. пр. Хр., които се редуват с 2 пласта жълта пръст с керамика от XIII-XIV в., V-VI в. и I хил. пр. Хр.;
- стерилен пласт жълта пръст и скали;
- боклучна яма (XIV в.).

Проучи се сектор от средновековна боклучна яма, чиято южна половина остана в профила на изкопа (обр. 2). Ямата има формата на пресечен конус с диаметър на устието 1,50 м, диаметър на дъното 1,70 м и дълбочина 1,65 м. Пълнежът се състои от рохкава кафява пръст с малко материали: средновековна кухненска и сграфито керамика, животински кости, камъни и въгленчета, фрагменти от керемиди и тухли. В южната половина на ямата е фундирана източната част на новооткрит каменен зид.

Каменен зид (XIV-XV в.)

От каменния зид се откри само северното лице (обр. 2). Зидът е направен от големи и средни ломени камъни с калова спойка. Има дължина 2,70 м., като на изток продължава в неразкопан терен. Ширината на зида е 0,75 м, а запазената височина е 1 м. От изток зидът преминава през боклучната яма, в чиито очертания основата му е значително по-широка. В западния си край той е фундиран в пласт жълта пръст и скални отломъци на дълбочина 0,35 м. Този пласт се проследява и в северна посока, където остава под фундаментите на църквата. Проследяването на зида на запад, към реката, не е възможно, защото е разрушен при проучването на крепостната стена от А. Попов преди повече от 30 години. Върху този зид лежат два гроба от следстоличния некропол, като при тяхното вкопаване са извадени камъни от него. Засега може да се предположи, че новооткрития зид е: 1. северна стена на сграда /може би жилищна/ или 2. южна оградна стена на двор към църквата или банята. И в двата случая става въпрос за строеж от XIV-XV в., съществувал преди появата на гробовете през XVI-XVII в.

Некропол (XVI-XVII в.)

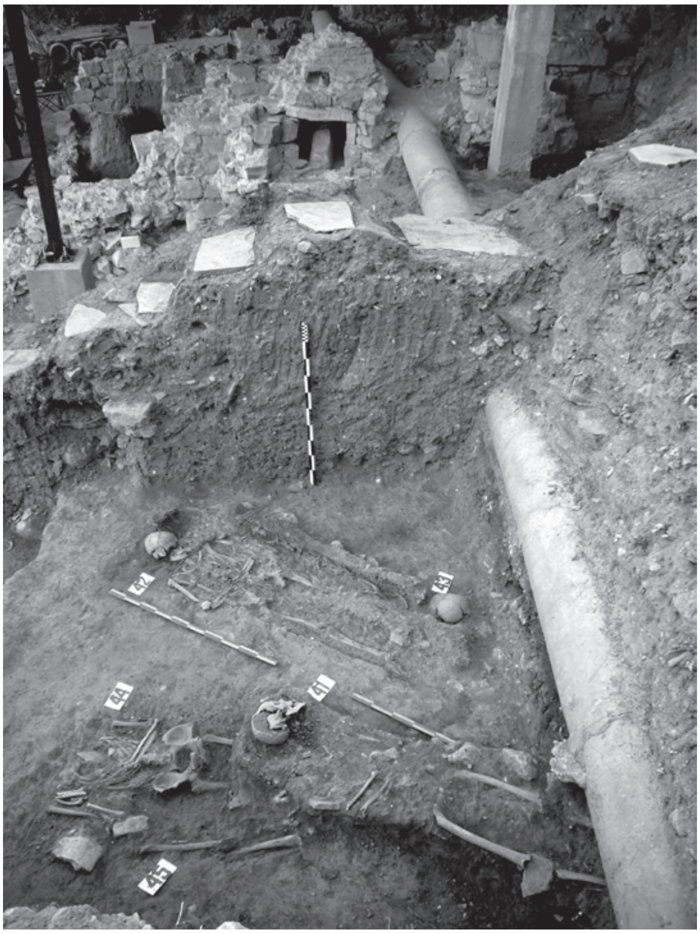

Обр. 1. Гробове от следстоличния некропол (XVI-XVII в.) – поглед на север.

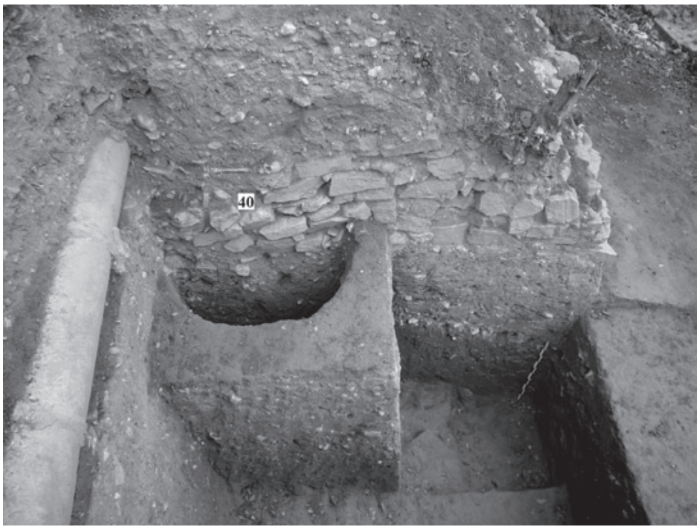

Обр. 2. Каменният зид (XIV-XV в.), боклучната яма (XIV в.) и гроб №40 (XVII в.) – поглед на юг.

От следстоличния некропол, разположен около нефункциониращата вече баня, се откриха още 25 гроба, като общият брой на проучените гробове достигна 48 (обр. 1). От гробовете има само един вторичен, а 7 са детски. Край почти всички гробове се откриха гвоздеи и останки от дъските на ковчезите. Инвентарът е разнообразен: общо 3 сребърни и 7 медни сферични копчета, 10 телени копчета, 2 медни плетени гривни, сребърна апликация, глазирана паничка и керамична чашка, фрагмент от керемида с графит – кръст и надпис IC XC NI KA.

Трябва да се отбележи, че при изкопаването на гробове №25 и 38 отчасти са разрушени стените на котелното помещение и огнището, разположени от южната страна на банята. До гроб №48 се разчисти огнище от силно отухлена пръст. То има диаметър 0,70 м и дебелина 3 см.

Къщи (XX в.).

От юг на новооткрития средновековен каменен зид се попадна на стълбище с 4 стъпала – 2 каменни и 2 бетонови, които водят до бетонов под. Това е част от съвременно стълбище със северна стена и подът на мазе (дълбоко вкопано в терена) на къща, която се датира от средата на XX в. до към 1975-1976 г., когато е била съборена във връзка с разкопките на крепостната стена, провеждани от Ат. Попов. В насипа над стълбището имаше пластмасови предмети, найлон, тухли и буци бетон.

В средата на изкопа се откри каменен зид на калова спойка, с посока север – юг от фасадата на друга къща от средата на XX в. При неговото фундиране са пресечени няколко от гробовете. Ширината на зида е 0,65 – 0,70 м, а видимата дължина е 3 м, като той продължава на юг в неразкопан терен.

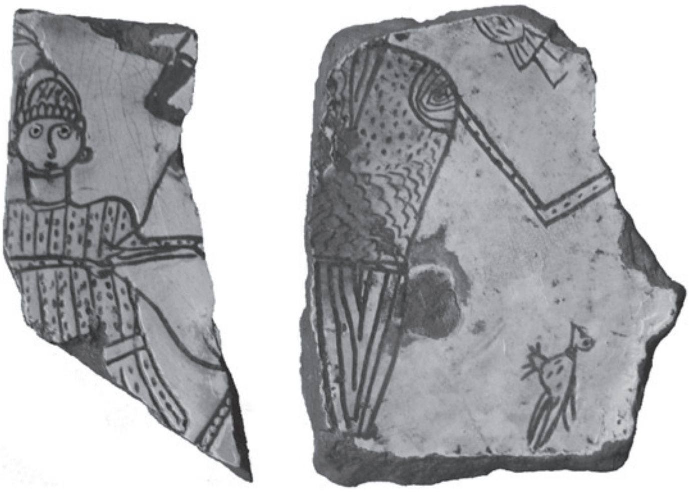

Обр. 3. Фрагменти от сграфито блюдо с изображения на двама войни.

Находки.

Откритите находки (освен инвентара от гробовете) включват: сребърни и медни монети, меден позлатен накит, медна плетена верижка, стъклени мъниста, керамични съдове, глинени лули, стенописни фрагменти от декорацията на църквата, фрагменти от сграфито съдове, сред които се откроява голямо фрагментирано блюдо със запазени изображенията на двама войни, които най-вероятно участват в бойна или ловна сцена (обр. 3).

№27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРА „СВ. СВ. ПЕТЪР И ПАВЕЛ“ И ХРАМА „СВ. ИВАН РИЛСКИ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Николай Овчаров, Хитко Вачев, Веселина Георгиева, Илиян Петракиев

Археологическите проучвания в двора на манастира „Св. св. Петър и Павел“, храма „Св. Иван Рилски“ и прилежащото му пространство са извършени в периода от 2 до 30 юни 2010 г. Ръководят се от екип в състав: проф. дин Николай Овчаров, доц. д-р Хитко Вачев – ръководители; Веселина Георгиева, Илиян Петракиев – зам. ръководители. Разкопките са финансирани от Община Велико Търново.

Археологически проучвания в дворното пространство на манастира „Св. св. Петър и Павел“

През настоящия археологически сезон проучванията бяха съсредоточени в квадрати V-2, V-3, V-4, XVII-4. Те са разположени източно и югоизточно от храма „Св. св. Петър и Павел“. Констатира се, че и в тази част на дворното пространство се е развивал средновековен некропол, наличието на който бе установено през предходния археологически сезон. Проучени са 34 гроба, принадлежащи към два основни хоризонта.

В първия хоризонт гробове, погребенията са извършени през периода XV – началото на XVIII в. Броят им е 22. Гробните ями са вкопани спрямо нивото на съвременния терен на дълбочина 1,10 – 1,30 м. Формата им е правоъгълна, няма следи от специално оформление. Погребенията са извършени в съответствие с православния погребален канон. Черепът е положен върху тила, леко повдигнат. Констатират се разнообразни положения на горните крайници, докато долните при всички погребани индивиди са изпънати. В преобладаващата част от гробовете покойниците са положени направо в гробните ями. Инвентар в тях не е открит. Само в четири от гробовете №32, 33, 39, 45 е установено използването на дървени ковчези, страниците на които са захванати посредством ковани железни гвоздеи. Единствено в споменатите гробове е открит погребален инвентар. Той е свързан с личността на починалия – сребърни пръстени, обеци, сърмен текстил.

Специално внимание заслужава гроб №37. Има дълбочина 0,75 м спрямо нивото на съвременния терен. Ориентацията му е идентична с тази на църковната постройка. В гроба е погребан възрастен индивид от мъжки пол с дължина 1,60 м. Главата е положена върху тила, леко извита към дясното рамо. Дясната ръка е свита под прав ъгъл и поставена в горната част на коремната област, а лявата е малко по-ниско. Долните крайници са изпънати. Гробен инвентар липсва. На база на стратиграфските данни от проучванията, гробът и извършеното в него погребение могат да бъдат датирани в хронологическите граници на XVII – началото на XVIII в.

Интерес заслужава оформлението на гробното съоръжение в което е положен покойника. В източния край на гробната яма е поставен плосък камък с размери 0,32 х 0,20 х 0,11 м. Други два плоски камъка с размери съответно 0,30 х 0,26 х 0, 06 и 0,33 х 0,16 х 0,09 м има от южната ѝ страна. Върху дъното на гробната яма е била поставена дървена рамка, страниците на която са били прихванати посредством железни гвоздеи изработени чрез изковаване. Регистрираното при разкриването им местоположение недвусмислено показва, че споменатата рамка не е имала нито дъно, нито капак. Нейното предназначение е било да запази в устойчивост специфичния релеф на долната част на гробната яма. Въпросната специфика се изразява в това, че дъното ѝ не е плоско. То е по-високо в източния и западния край, докато в средната му част е оформена вдлъбнатина с дълбочина 0,13 м. В резултат на това решение, положеният в гробното съоръжение покойник е в полуседнало положение – черепът, горната част на гръдния кош и долните крайници лежат почти на едно и също ниво, докато тазовата част е значително по-ниско. Допускаме, че при акта на самото погребение главата и раменната част са били повдигнати още по-високо. Основание за това виждане дава факта, че по цвят и състав пластът върху който те лежат се различава значително от този на гробния насип. Най-вероятно той е резултат от изтляването на нетрайни материали, поставени под горната част на тялото за да се подчертае допълнително полуседналото положение на покойника.

В православния свят оформлението на подобни погребални съоръжения в които погребаният е поставен в полуседнало положение се свързва с погребването на лица принадлежащи към висшия църковен клир. На базата на досегашните проучвания и данни от историята на Търновската митрополия допускаме, че в гроб №37 е бил погребан някой от викарийните епископи на катедрата.

Вторият хоризонт гробове датира от периода XIII-XIV в. Броят им е 12. Гробните ями са вкопани на дълбочина 1,60 – 2,20 м. Формата им е правоъгълна, следи от специално оформление не се констатират. Погребенията в тях са извършени в съответствие с православния погребален канон. Покойниците са поставени в дървени ковчези. Положени са по гръб, под черепа на някои от тях са поставени тухли и керемиди. Констатират са разнообразни положения на ръцете, долните крайници са изпънати. Открития погребален инвентар е пряко свързан с личността на починалия – златни и сребърни пръстени, обеци, аксесоари свързани с облеклото, златосърмен и сребросърмен текстил, бронзова тока с изображение на лъв. Те сочат, че лицата на които принадлежат преживее са заемали високо място в социалната йерархия. Особено показателна в това отношение е произхождаща от територията на некропола златна обеца с ажурно изображение на двуглав орел (обр. 1). Добра илюстрация на казаното е констатираната ситуация в гроб №64. В нея е погребан мъжки индивид на дясната ръка на който е поставен масивен златен пръстен. В дясната част

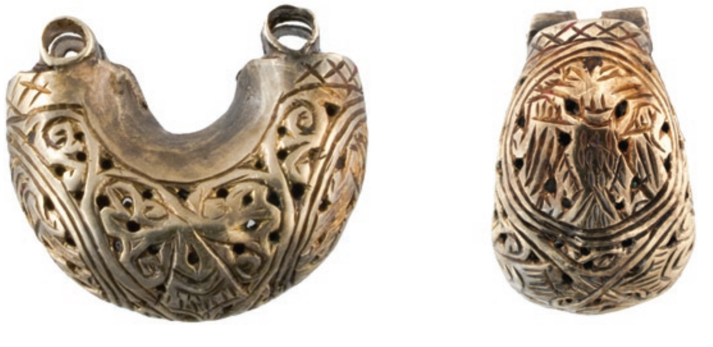

Обр. 1. Златна обеца с изображение на двуглав орел. XIV в.

на черепа бе открита масивна златна обеца. Тя представлява отворена халка, без украса и има тегло 8 гр. На базата информация от археологически проучвания и изображения в миниатюри е установено, че такъв тип накити са носени от лица, принадлежащи към най-висшите аристократични кръгове.

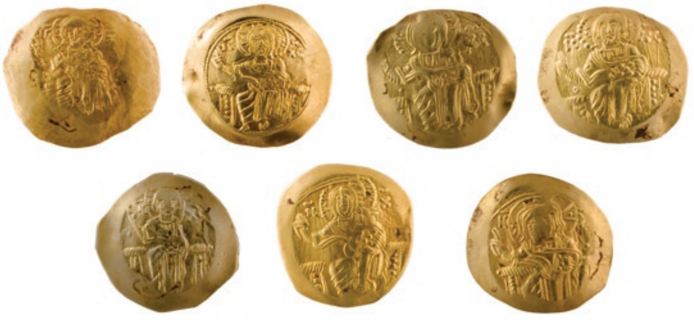

Обр. 2. Съкровище от златни монети на Йоан III Ватаци (1222 – 1255).

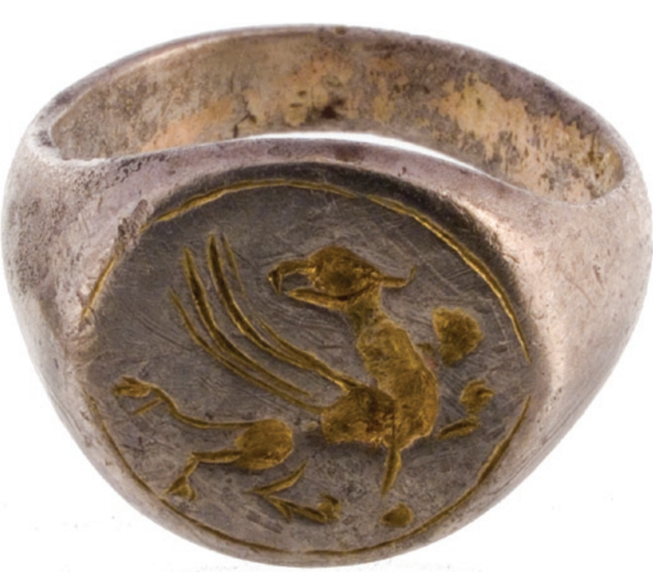

Обр. 3. Сребърен позлатен пръстен печат с изображение на грифон. XIV в.

От територията на некропола произхожда съкровище от седем златни монети. То е съставено от перпери със съдържание 20 карата и тежина 4,5 гр. сечени по време на управлението на император Йоан III Ватаци (1222 – 1255) (обр. 2). Върху монетите са изписани посредством острие букви „К“ и „М“. На този етап на проучване считаме, че това са инициали на сарафи. Върху една от монетите е изписано цяло име на кирилица – „Смилоу“, т. е. на Смилу.

В профила под съвременната настилка, минаваща от северната страна на храма, бяха открити мраморни елементи от мозайка изпълнена в стила „опус сектиле“. Те оформят непрекъснат мотив от кръстове. Допускаме, че с въпросната мозайка е бил изпълнен първоначалният под на храма „Св. св. Петър и Павел“, който впоследствие е заменен с по-непретенциозна настилка.

От проучваното пространство произхождат значително количество бронзови закопчалки за книги.

Археологически проучвания на некропола при църквата „Св. Иван Рилски“.

Проучванията бяха съсредоточени в квадрати IV-1, IV-2, VII-3, VII-4 разположени западно от храма „Св. Иван Рилски“. Пространството което те обхващат е заето от некропол. Проучени са 38 гроба.

Погребенията в 27 от тях са извършени през периода XV – XVIII в. Гробните ями са с правоъгълна форма, следи от специално оформление не се констатират. Вкопани са на дълбочина 0,50 – 1,10 м от нивото на съвременния терен. Значителна част от погребенията са извършени в дървени ковчези. Покойниците са положени по гръб, горните крайници са в разнообразни положения, долните са изпънати. Гробовете са използвани многократно, за което съдим по регистрираните голям брой вторични погребения. Характерна особеност на погребалния обред е поставянето в гроба на специално изработени за целта съдчета. В много от гробовете е установено наличието на монети, което се явява късна реминисценция на античния „Харонов обол“.

Откритият при проучванията гробен инвентар е пряко свързан с личността на починалия – сребърни и бронзови пръстени, аксесоари свързани с облеклото, сърмен текстил. Анализът на находките показва, че част от покойниците приживе са принадлежали към по-висока социално-икономическа прослойка.

Другият хоризонт от гробове се отнася към периода XIII-XIV в. Броят им е 11. Вкопани са на дълбочина 1,20 – 1,40 м. Погребенията са извършени в гробни ями без следи от специално оформление. Сравнително често са използвани ковчези. Отклонения от православния погребален обред не се констатират. Покойниците са положени по гръб, ръцете заемат разнообразни положения, долните крайници са изпънати.

Откритият гробен инвентар е пряко свързан с личността на починалия – сребърни и бронзови обеци, сребърни и бронзови пръстени, аксесоари свързани с облеклото, сърмен текстил. Особено внимание заслужават откритите чифтове от златни и сребърни обеци и сребърен пръстен с позлата върху щита на който е изобразен грифон (обр. 3). Те свидетелстват, че приживе притежателите им са заемали високо социално положение.

В края на археологическия сезон бе извършено възстановяване на терените южно, западно и северно от храма „Св. Иван Рилски“ с оглед на предстоящата консервационна работа по него.

Общия брой на находките от отчетния период е 255.

№28. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ФРЕНКХИСАР (ЮГОИЗТОЧНО ПОДГРАДИЕ НА ТЪРНОВГРАД)“

Евгени Дерменджиев

Обектът е разположен на терасата в югоизточното подножие на хълма Царевец (точно под „Балдуиновата кула“) (обр. 1). Разкопките, които се проведоха със средства на РИМ – Велико Търново, са продължение на проучванията през 2009 г. Работи се на площ от 50 м^2, при което се откриха зид на къща от края на XIX-XX в., септична яма и яма за дървен кол от XIII-XIV в., допроучиха се 2 гроба и се откри нов гроб от края на XIV в.

Архитектура от края на XI – началото на XX в.

Откри се част от западната стена на втора къща. Стената има направление югоизток – северозапад, ширина 0,40 и дължина 4,30 м. Тя е успоредна на източната стена на къщата, проучена миналата година, като отстои на 2,60 – 3,20 м от нея. Северно от стената се откри кръгла домакинска пещ с диаметър 1,10 м и запазена височина 0,35 м. Тя е изградена върху каменна подложка от ломени камъни. В южния край на пещта е запазена малка част от купола, направен от изпечена до червено глина.

Архитектура от XIII-XIV в.

При доразкриването на полувкопаното жилище, открито миналата година, се оказа, че по цялата си ширина в посока север-юг то е прерязано от дълбок 2,20 м изкоп от началото на XX в., запълнен със сива пръст, ломени камъни и битови отпадъци. По този начин цялата източна половина на средновековното жилище е унищожена, което не позволи да се уточнят неговият план и размери (обр. 2). Запазената дължина на северозападната стена е 2,70 м, а на югозападната – 4,70 м. В пълнежа на жилището след неговото разрушаване са попаднали фрагменти средновековна строителна, кухненска и сграфито керамика, монети

Обр. 1. Общ поглед към обекта през зъберите на Южната „Балдуинова“ кула на цитаделата на хълма Царевец.

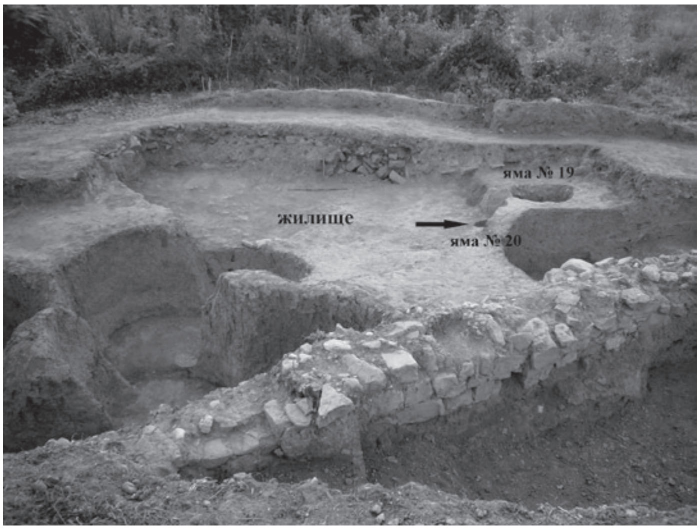

Обр. 2. Полувкопаното жилище, боклучни ями, септична яма №19 и яма №20 /за дървен кол/ от XIII в. – XIV в. (поглед от запад).

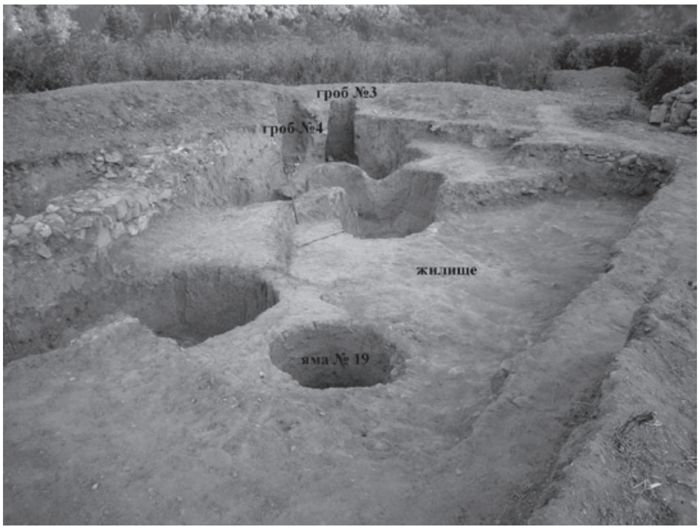

Обр. 3. Полувкопаното жилище, боклучни ями, септична яма №19, гроб №3 и гроб №4 от XIII в. – XIV в. (поглед от югоизток).

и битови предмети. В насипа се откриха 2 обезличени медни монети и една монета на цар Константин Асен /1257 – 1277 г./. Жилището е изградено през 30-40 те години на XIII в. и е съществувало до средата на същия век.

Проучи се яма №19, която има форма на обърнат пресечен конус с диаметър на устието 0,90 м, диаметър на дъното 0,70 м и дълбочина 1,70 м (обр. 2). Пълнежът ѝ се състои от силно сбита сиво-зелена пръст с прослойки от жълта пръст, малко фрагменти кухненска керамика и парчета от керемиди. Северната половина на ямата е вкопана в насипа, запълващ жилището, като прерязва и неговата югозападна стена. На 0,25 м северозападно от нея се откри яма №20 – малка яма за дървен кол, с диаметър 0,42 м и дълбочина 0,50 м (обр. 2). Ямата е вкопана от нивото на средновековния пласт, който преминава над полувкопаното средновековно жилище, като остава в неговата вътрешност. В източния край на ямата се откри камък, с който е бил подпиран дървения кол. Друга такава яма се беше очертала в профила над яма №4 през миналата година, на разстояние 0,60 м югозападно от яма №20.

Дървените колове, забити в тези две малки ями, явно са оформяли западната стена на дървена конструкция над яма №19, която е била покрита с керемиди. Ямите на източната двойка колове са изцяло унищожени от направата на изкопа в началото на XX в. Покривната конструкция и съставът на насипа във вътрешността на яма №19 дава основание да се предположи, става въпрос за септична яма и съответно тоалетна, изградена към някоя от разположените в близост жилищни или производствени постройки в подградието от втората половина на XIII-XIV в.

Допроучиха се гробове с №3 и 4, като се откри и нов гроб – №5, които се датират в края на XIV в. (обр. 3). Погребаните са били положени в ковчези, по християнски обичай с глава на запад и скръстени ръце. В гроб №3 се откриха 4 малки медни копчета, а в гроб №4 – 3 медни копчета, една медна монета на цар Иван Александър (1331 – 1371) и българска имитация от края XIV в.

Получените данни от археологическите разкопки на обект „Френкхисар“ (обр. 1) показват, че централният сектор от Югоизточното подградие на Търновград явно е застроен през 30-40 те години на XIII в. като квартал с производствени функции – обработване на желязо (обр. 2). През третата четвърт на XIV в., след известно прекъсване, кварталът е възстановен, като е запазен неговият производствен характер, но вече свързан с вторичната обработка на мед (обр. 3).

Намерените при разкопките на Югоизточното столично подградие материали (керамика, монети и битови предмети) по нищо не се различават от тези, открити при всички досегашни археологически разкопки на територията на Търновград, които със сигурност се датират в XIII-XIV в. и се свързват единствено с българското население, обитавало столицата на Второто българско царство.

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ

№29. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров

Ежегодните археологически проучвания на тракийското светилище, римският, късноантичен и средновековен град Перперикон през 2010 г. бяха реализирани от 19-ти юли до 2-ри октомври. В тази широко мащабна археологическа кампания нашият екип премина към изследването на нови зони от Акропола. След като в предходните години бе напълно проучен целият сектор „Запад“, през 2010 г. разкопките се насочиха на изток и юг.

Работна група от 50-60 човека бе концентрирана за пълното изясняване на фортификацията, културните пластове и всички археологически съоръжения по южния склон на Акропола, наречен от нас с работното заглавие „Сектор Юг“. През предходната 2009 и цялата лятна кампания на 2010 г. нашата основна цел в тази зона бе да се установи връзката между крепостните стени на Акропола (тръгвайки от Южната порта на изток) и тези на Двореца-Светилище (по-точно неговия северозападен корпус), както и структурите, затворени от тях в един тесен и силно денивелиран терен.

Другият работен сектор бе развит на напълно непроучен, нов терен – самият североизточен ъгъл на крепостта на Акропола, оформен тук около най-ясно откроената скална формация в най-източната точка на скалистия хълм. Така през 2010 г. ние започнахме разкриването и на т.нар. сектор „Изток“.

В резултат от разкопките от 2010 г. бяха разкрити десетки метри нови, неизвестни крепостни стени (около 90 м), три скални сгради (№30 – 32) и редица други археологически структури, които попълниха общия план на Акропола на Перперикон (обр. 1). След десет археологически сезона на редовни разкопки може да се отбележи, че античните и средновековни архитектурни комплекси са вече известни върху 2/3 от общата площ на целия Акропол.

Разкопки в сектор „Юг“.

Най-голямото постижение на археологическия екип през 2010 г. бе завършването на проучванията по южния склон на скалния венец, който свързва Акропола и неговата южна порта с терасата, на която е разположен Дворецът-Светилище. В тази зона се разкриха удивителни, много добре запазени фортификационни съоръжения. От линията на южната порта до северозападния край на Двореца-Светилище крепостната стена буквално „слиза“, извивайки се змиевидно по скалите на Акропола. Тази стена освен, че е укрепила целия южен склон, е имала и много съществената функция да свърже общата крепостна стена на Акропола с тази на Двореца. Стената от южния склон извива изключително силно и неестествено за да укрепи зад себе си и голямата култова зала със скалния олтар от северната част на Двореца. Този факт показва недвусмислено, че през III в. сл. Хр., когато е издигната крепостната стена на римския Перперикон, както култовата зала, така и целият Дворец-Светилище е функционирал. Явно той е бил изключително важен за жителите на античния град.

Сред най-важните резултати бе разкриването на запазена над 4 метра куртина от хоризонталния, укрепващ склона участък от южната крепостна стена (обр. 2). Като цяло фортификацията на този южен склон може да се раздели на две части: първата – стена, слизаща по стръмните скали от южната порта до междинна, изравнена тераса в южния склон и втората – хоризонтирана стена, издигната на добре подравнен терен, която върви отново на изток и има за цел не само връзката с Двореца-Светилище, но и едно стабилно укрепване на целия южен склон на Акропола.

Стратиграфия на южния склон.

От особено значение бяха стратиграфските данни от южния склон, които получихме на базата на два контролни профила, заложени зад крепостната стена. През 2010 г. ние продължихме в дълбочина профила, заложен още през есента на 2009 г. и разрязващ културните напластявания по целия южен склон и опиращ до вътрешното лице на куртината (обр. 3). В него ние установихме не само известните вече деструкции и преотложени материали от средновековието (IX – XIV в.), когато тази зона остава извън фортификацията на Перперикон, но и много добре запазени културни пластове, повдигания на

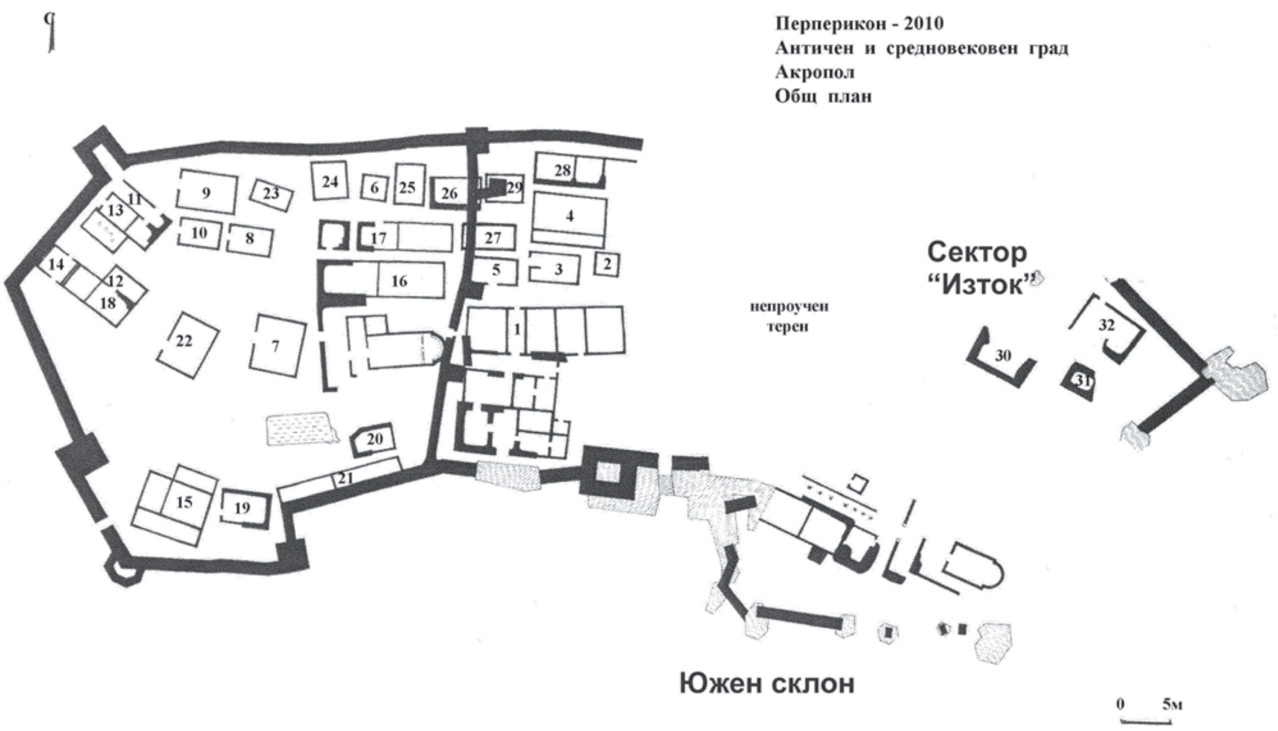

Обр. 1. Общ план на Акропола на Перперикон, до 2010 г.

Обр. 2. Крепостната стена на южния склон.

нивата и строителни останки от цялата римска и ранновизантийска античност (II – началото на VII в.).

В най-горните стратиграфски нива на този профил се открои ясен и много мощен пласт от ранновизантийската епоха (документиран още в 2009 г.), т. е. V-VI, дори и началото на VII в. Под него „върви“ дебел слой от плътен блокаж, насипване на целия южен склон зад крепостната стена, с цел повдигане на нивото и, разбира се, резултат от големи късноантични реконструкции на стената, данни за което имаме от всички зони на Акропола. Най-големите ремонти на крепостните стени и тук се отнасят в периода след Втората готска война (376 – 378 г.), т. е. края на IV – началото на V в. Под тези сериозни строителни останки в профила ясно личат няколко нива от късноримската епоха (II – IV в.), в които ясно се документира самото първоначално изграждане на стената и първите ходови нива зад нея по южния склон. В най-дълбоко разположените нива на профила открихме много важни стратиграфски данни за римския Перперикон от епохата преди каменната фортификация (преди втората половина на III в.). В профила ясно личи пласт от рохка, кафява пръст, наситена с лакова керамика и тегули с ангобирано покритие, които отговарят на основите на стената, т.е. определено ходовото ниво от този пласт и самото му натрупване по южния склон е безспорно предшестващо издигането на квадровия крепостен зид (обр. 3). Основите на крепостта от края на III в. разсичат и се вкопават в този по-ранен, римски пласт (вероятно от II-III в.). Сред материалите от тези напластявания се открива и керамика от късножелязната епоха и част от тегулите, които също биха могли да са от този период.

Всички тези нови факти потвърждават хипотезата, че на Акропола е имало сгради още от предримско време (в предходните кампании са откривани материали и пластове от късната класика и ранния елинизъм (IV-III в. пр. Хр.) и през ранната римска императорска епоха (принципата), но преди втората половина на III в., когато е издигната стената. Какви са били мащабите на обитаването на Акропола преди III в.сл.Хр., както и същността и функциите на тези комплекси, ще трябва да се уточнява при нашите бъдещи проучвания.

Разкопки в сектор „Изток“.

През 2010 г. започнахме от самия най-източен край на Акропола. Това е най-силно изявената скала, стърчаща днес над паркинга на Перперикон. В тази зона ние работихме с 35 човека, в периметър от около 12 – 15 квадрата от план-квадратната мрежа на обекта (обр. 1). Разкрити бяха трасетата на римската (III в.) и средновековната крепостна стена (XII-XIII в.). Двете части от куртините на римската стена се „закачат“ от двете страни на голямата скална формация, която е била от своя страна превърната в наблюдателна кула.

Удивителна е широчината на източната куртина на стената от римската епоха – цели 3 м., което я превръща в една от най-мощните римски крепостни в дн.България. Зад тази стена ние започнахме разкриването на източните квартали на Акропола, които са изсечени на скални тераси на 3-4 нива.

През 2010 г. разкрихме три нови сгради (№30, 31 и 32), които са изцяло изсечени в скалите. Техните подови, скални нива са многократно използвани. Последните материали върху тях са от V-VI в., след което следват средновековни намеси и заливания с хоросан на цялата тази североизточна зона. В и около тези римски и късноантични сгради бяха открити великолепни средновековни материали от периода X-XI в. Но като архитектурни комплекси, жилищата от средновековния период са свързани вече с включването в употребата на хоросана и датират малко по-късно, от XII – XIV в. В по-ранния средновековен период (от IX до XII в.) определено са били използвани високо запазените развалини на

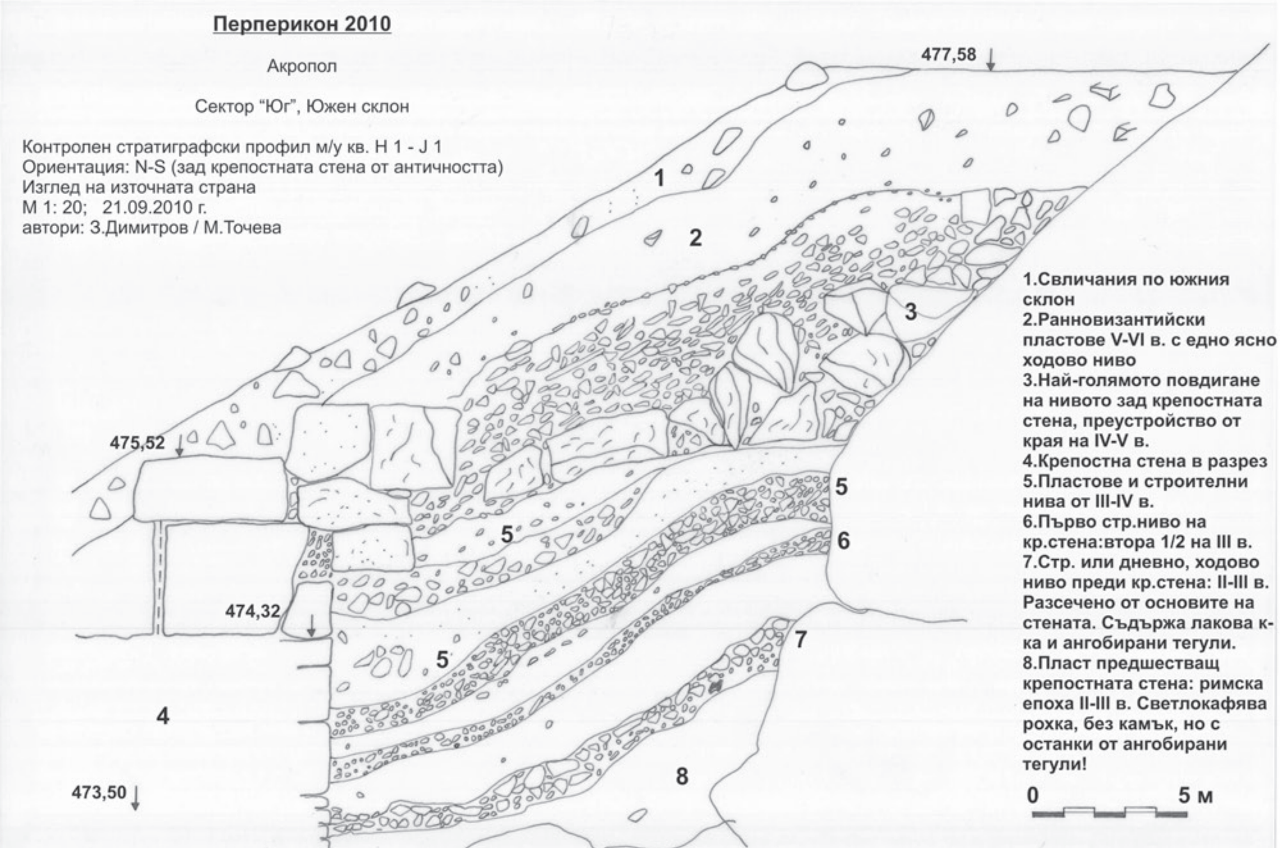
Перперикон 2010
Акропол
Сектор "Юг", Южен склон
Контролен стратиграфски профил м/у кв. H 1 - J 1
Ориентация: N-S (зад крепостната стена от античността)
Изглед на източната страна
М 1: 20; 21.09.2010 г.
автори: З.Димитров / М.Точева
477,58
475,52
474,32
473,50
1
2
3
4
5
5
5
6
7
8
1.Свличания по южния склон
2.Ранновизантийски пластове V-VI в. с едно ясно ходово ниво
3.Най-голямото повдигане на нивото зад крепостната стена, преустройство от края на IV-V в.
4.Крепостна стена в разрез
5.Пластове и строителни нива от III-IV в.
6.Първо стр.ниво на кр.стена:втора 1/2 на III в.
7.Стр. или дневно, ходово ниво преди кр.стена: II-III в. Разсечено от основите на стената. Съдържа лакова к-ка и ангобирани тегули.
8.Пласт предшестващ крепостната стена: римска епоха II-III в. Светлокафява рохка, без камък, но с останки от ангобирани тегули!
0
5 м

Обр. 3. Контролен стратиграфски профил зад крепостната стена на южния склон.

ранновизантийските сгради от V – VII в.

Средновековната крепостна стена в тази най-източна част на Акропола в един голям участък (до кулата, оформена върху най-източната скала на хълма) дублира трасето на фортификацията от античността. Но в зоната около централния профил на сектор „Изток“ (кв. ZA и YA 13-15), тя „извива“ навътре по хълма и преминава върху запазения терен, без да се фундира и да се укрепва допълнително до и върху античните крепостни съоръжения.

Сред находките от 2010 г. най-силно впечатление правят една лампа от римската епоха (III-IV в.), която е покрита с прекрасен виненочервен лак и съдържа изображение на гола танцьорка във вихъра на танца (обр. 4) и печат със сребърен пирамидално оформен обков и вградена в него костна плочка с изображение на лъв (датиран X-XI в.).

Проучванията на Акропола в този сектор „Изток“ ще бъдат продължени и през следващата археологическа кампания.

№30. „МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II“, ГР. СОФИЯ, БУЛ. МАРИЯ ЛУИЗА (ОТЧЕТ ЗА ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ОСТАНКИ ОТ СРЕДНОВЕКОВИЕТО, ПЕРИОДА НА ОСМАНСКОТО ВЛАДИЧЕСТВО И ВЪЗРАЖДАНЕТО)

Марио Иванов, Снежана Горянова

Археологическото проучване на останките от Средновековието, османския период и Възраждането се проведоха в рамките на спасителното археологическо проучване във връзка със строителството на една от централните станции на софийското метро (обр. 1). Първите останки, на които се попадна още в началото на теренната работа, са части от най-късните масивни градежи преди изпълнението на съвременната градска планировка и прокарването на бул. Витоша в края на 19 в. Почти всички разкрити структури са засегнати в значителна степен от дейностите по изграждане на градската инфраструктура и комунални съоръжения от различен характер в последните 120 години.

Най-късно на това място са били изградени три масивни сгради от камък, парчета тухли и хоросанова спойка. Условно са обозначени като Сгради I, II и III. Сградите са многопространствени, със сложни планове и според основите може да се предположи, че са били поне двуетажни. Външните стени са гладки, а по вътрешните (поне при Сграда I при изграждането ѝ) има фалшиви арки и са вградени множество ниши, които в по-късен етап са били зазидани или запълнени с различни материали, а стените не само са измазани и варосани, но са били и оцветени. – т. е. в живота им е имало 2 или 3 етапа на преустройства.

С периода на тяхното функциониране е свързан и малък запазен участък от калдъръмена улица, части от водопроводни системи и отточен канал. В северната част на обекта има малък остатък от още една подобна сграда, чийто план и общ вид обаче трудно може да бъде установен. Тя е използвала отчасти в основите си градежът на друга по-ранна постройка от камък с калова спойка.

Прави впечатление, че при всички късни сгради основите са положени след уплътняване на терена с пилоти (диам. 0,07 – 0,12 м, дълж. между 0,45 и 1 м).

Вероятно по-продължителен живот е имала т. нар. Сграда V * VIII, която е претърпяла в отделни свои части също няколко преустройства. Откриването на 4 частично вградени в западната стена огнища или пещи (подобни има в по едно от помещенията и на късните сгради) ни насочва към работна хипотеза, че тази постройка в първоначалния си вид е била кервансарай.

Към него е било пристроено едно голямо правоъгълно помещение (от север липсва стена), чиято първоначална функция не е ясна, но в крайния етап на съществуването си е било използвано като голямо боклучно депо, в което се откриват голямо количество битова и хигиенна керамика, стъклени и дървени съдове, изхвърлени джибри и други органични отпадъци.

Западно от тези постройки е мястото на една от най-интересните сгради. Тя е била частично разрушена при строителството на Сграда III. Запазени са две подземни помещения в североизточния ъгъл на сградата. По-голямото помещение е правоъгълно, засводено. Другото най-вероятно е коридор към него и също е било засводено. Градежът в долните части на стените е клетъчен и идентичен с оригиналния градеж на близката Баня Баши джамия. Сводът е от правоъгълни тънки тухли и спойка от бял хоросан. Сантрачната система е скрита, единствено тук от дървета с кръгло сечение. Подовото ниво, разкрито в два от ъглите е замазка от бял хоросан. Под него са разкрити по-ранни боклучни ями. Под основите теренът е бил уплътнен с пилоти. Между двете помещения има вход с ширина около 1,90 м, чийто горен праг е бил от монолитен каменен блок. Вратата е била двукрила и е залоствана отвътре с греда с квадратно сечение, преминаваща в дебелината на стената. От западната страна на голямото помещение има дупки от закрепването на дървено стълбище към горен етаж. В запълването на разрушеното помещение бяха открити голямо количество лули, както и скелет на млад кон или магаре в анатомичен порядък.

Местоположението, градежът и планировката на тези останки ни карат да мислим, че това е част от подземието на дълго съществувалия на ул. Търговска софийския безистен (обр. 2).

Към времето на изграждане на последната постройка или малко по-рано се отнасят няколко помещения в южния сектор на проучвания терен, градени по различен начин – с камък на хоросан, камък с калова спойка, дървени конструкции, от които са запазени дупки за носещи греди или подложни камъни за такива греди, а изцяло от камък е градена само стената, до която опира огнище. Помещението с дървената конструкция вероятно е имало и производствени функции, защото в пространството около него бе открито значително количество желязна шлака.

В различни жилищни конструкции от османската епоха са открити огнища и пещи (не винаги във вътрешността

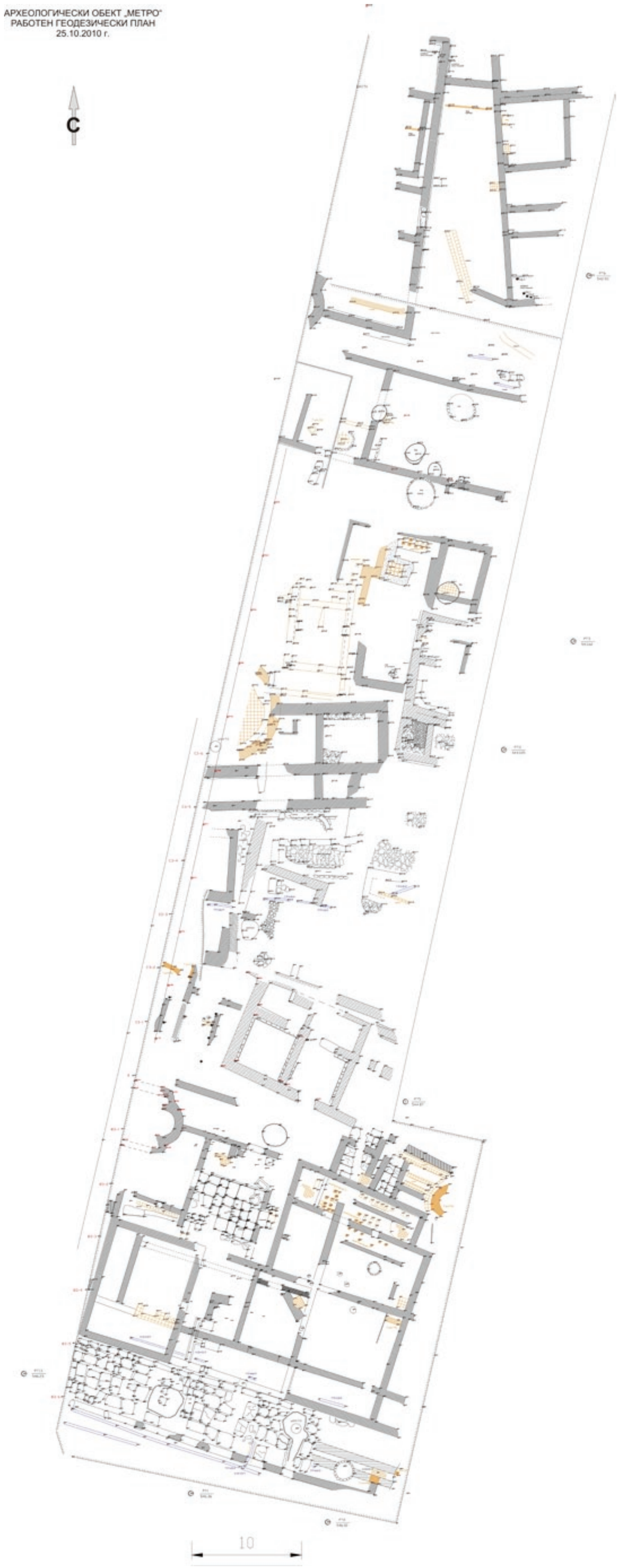

Обр. 1. Общ план на обект „Метростанция 8-II" с останки от различни епохи.

Обр. 2. Сграда VII (т. нар. „Безистен“).

Обр. 3. Яма-хранилище от епохата на османското владичество.

на помещенията) с различна форма и конструкция – полувградени в стените, градени от камъни на кал, от тухли или парчета тегули, с подковообразна, кръгла или правоъгълна форма.

Характерен елемент за организацията на жизненото пространство през периода на османското владичество в централната част на София е изграждането на облицовани с камъни на суха зидария ями-хранилища (обр. 3). На обекта са открити седем такива съоръжения. Най-южното след прекратяване на използването му по предназначение е превърнато в отходна яма.

Проучени са и два кладенеца на около 100 м един от друг. Конструкцията им е идентична – квадратна основа от масивни дялани греди в основата, а нагоре сух градеж от едри и средни камъни, облицоващи цилиндричния изкоп. Южният от кладенците е продължил да функционира до късния 19 век, за което може да се съди от характера на керамиката, с която е запълнен.

В в духовен аспект обединяваща роля за тази градска територия са играели две църкви. И двете са били разрушени веднъж при прокарването на бул. Витоша, а останките от основите им от прокарания през 50-те години на 20 век колектор. И двете църкви са еднокорабни, едноапсидни, градени от местен камък, в основите без спойка, а в горните части с бял хоросан. Църква II (южната) (обр. 1) от изток е била дълбоко вкопана в земята. Има полукръгла апсида и полукръгли ниши за протезис и дяконикон. Подовото ниво е променяно 4 или 5 пъти, като последното повдигане е с около 0,50 м, което е наложило повдигане и на нивото на протезисната ниша. Подновяването на подовите нива е свързано и с частични преизписвания на интериора, където са запазени останки от шест стенописни слоя. Последният е декоративен, а долните са фигурални в средния пояс.

Църквата е била разположена в двор, ограден от изток с каменен дувар. В това пространство е проучена част от неголям по площ, но много наситен некропол – регистрирани са 319 редовни гроба, има множество вторични към тях, а общата бройка на погребаните индивиди надвишава 1000. Масова практика е било поставянето на мъртвите в дървени ковчези, но има и девет зидани гроба с ниши на западната стена. Най-дълбоко разположените гробове, един частично разрушен и един череп от разрушен гроб под основата на църквата говорят, че вероятно в близост е имало по-стара църква и некропол при нея.

Запазената част от апсидата на Църква I е много малка. От север на апсидата има малка полукръгла ниша за протезиса. В апсидата са запазени части от два стенописни слоя. Некрополът, разгърнат при Църква I, е разположен източно и югоизточно от постройката (проучени са 119 гроба). Тук също има гробове с ковчези, в ями и зидани. Последните са разположени само на изток от апсидата.

От по-ранни периоди са разкрити отделни структури, но е трудно да се говори за градска организация. Разкрити са две по-добре и ясно организирани жилища в южния сектор с един ред камъни в основите и вероятно дървени паянтови конструкции във височина. В жилището (обр. 1) източно от Църква II има огнище в северозападния вътрешен ъгъл и каменна пещ вън от югозападния ъгъл. В яма в близост до това жилище е открита и малко керамика, която може да се отнесе към края на X, началото на XI век.

Друга структура, вероятно съчетаваща жилищни и производствени функции е разрушила частично тухления градеж на полукръглата широка апсида или екседра от голяма антична или късноантична постройка в западния край на централния сектор. Там е разкрита и част от западната камера на правоъгълна занаятчийска пещ.

Материалите, насочващи ни към датировка в XI – XIII в. са гривни от синьо стъкло, византийски анонимни монети и печати. Битовата керамика е много малко.

По отношение обитаването на територията през средновековието и тук, както и при други разкопки в центъра на София възниква важен за решаване научен въпрос. Липсват сигурни следи от обитаване на това място в следните периоди: 1) след тежък природен катаклизъм в първата половина на 7 в., при който градът и околностите му са понесли сериозни разрушения не само до завладяването и присъединяването на града към българската държава през 809 година, а чак до падането под византийска власт и 2) във времето на Второто българско царство. Това налага необходимостта от сериозно проучване относно мястото на средновековния български Средец до първата половина на XV в.

№31. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МОМЧИЛОВА КРЕПОСТ“ В М. ГРАДИЩЕ, С. ГРАДЪТ, ОБЩИНА СМОЛЯН

Маргарита Ваклинова, Николай Бояджиев

В началото на месец юли 2010 г. в РИМ – Смолян постъпи сигнал от кмета на с. Градът, че при проливните дъждове в началото на същия месец част от културния пласт на Момчилова крепост, в непроучените докрай участъци, се свлича на север към и над северната крепостна стена. В резултат на това бе решено да се довърши археологическото проучване в кв. А 7 (останал непроучен докрай) (Ваклинова, Бояджиев 2010, 525) и по трасето на крепостната стена, където бе необходимо. В процеса на работа институцията – организатор на разкопките – Община Смолян, кандидатства с проект по Оперативна програма „Регионално развитие“, „Мярка 3.1. Подкрепа за развитие на туристически атракции и свързаната с тях инфраструктура“. С оглед на възникналата възможност да се довърши консервацията на северната крепостна стена, се предприе разкриване на цялото трасе на стената с дължина 50 м, източно от консервирания през 2008 г. участък.

Спасителното археологическо проучване бе проведено в периода 19.07 – 27.08.2010 г. с прекъсване от една седмица, от екип с научни ръководители доц. д-р М. Ваклинова – НАИМ – София и Н. Бояджиев – РИМ – Смолян. В разкопките взеха участие 30 ученици от различни смолянски училища, работещи по програма „Красив Смолян“, разделени в три смени. Финансирането бе от Община Смолян.

В началото работата бе съсредоточена в рамките на два квадрата – А 7 и А 8, непосредствено източно от проучения през 2007 г. терен и вътрешно на северната крепостна стена. В кв. А 7 културният пласт е с деб. 1 м и в южния му край той е проучен до стерилна основа (Ваклинова, Бояджиев 2010, 525). В северната му част бе достигнато само до 0,10 м., за да не се открие вътрешното лице на стената и да започне нейното разрушаване от атмосферните процеси. В следствие на дъждовете се бе свляла пръст от южния и източния профил на квадрата, която бе изчистена. Находки в нея: керамични фрагменти от XII-XIII в., медна монета – латинска имитация, тип А (първа половина на XIII в.) и две неопределяеми медни средновековни монети.

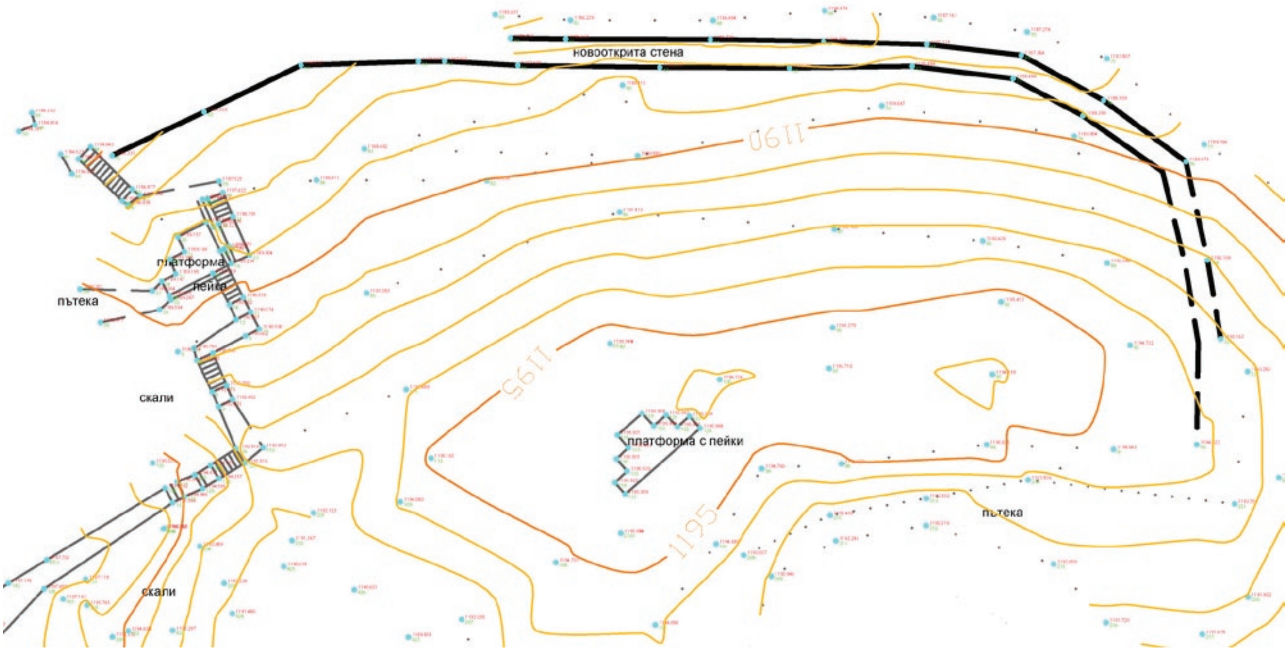

Обр. 1. Новоразкрито трасе на северната крепостна стена.

Поради свличането на пръстта от съседния на кв. А7 терен в северна и източна посока, бе заложен нов квадрат за разкопки (А8), разположен непосредствено източно от А7, вътрешно на крепостната стена. В него културният пласт бе проучен до 0,30 м дълбочина. Той се състои от средно големи ломени камъни, нападали от стената, и черна пръст, следствие на опожаряването на крепостта през XIV в. Керамичните фрагменти са от XII – XIV в., откриват се малко на брой кости от тревопасни животни. В рамките на квадрата до тази дълбочина не се намират следи от каменна архитектура от помещение, долепено до крепостната стена.

Обр. 2. Запазена част от външното лице на стената.

Върху стерилния терен в кв. А 1, проучен през 2007 г. (Ваклинова, Бояджиев 2008, обр. 3), бе останала голяма купчина камъни, натрупани през археологическите сезони. С оглед на бъдещото им използване в реставрационни дейности, те бяха извозени и натрупани в ямата под подемното съоръжение. Бе почистена пръстта, нападала от източния профил на кв. А 1. Пръстта е черна, примесена с малки въглени. Находки липсват.

От 09.08.2010 г. нататък започна разчистването на трасето на северната крепостна стена, източно от консервирания през 2007 г. сектор. Дължината на определения за проучване участък е 50 м (обр. 1).

На три места по него личеше външното лице, запазено до 2-3 реда камъни (обр. 2).

Стената е градена от средно големи ломени камъни, споени с бял хоросан. За лицата са избирани по-едри камъни с оформени лица. Дебелината ѝ навсякъде е 1,30 м. Фундирана е директно върху скалната основа, без допълнително всичане. На две места по трасето стената прави чупки – една лека на югоизток и една с ъгъл 135 градуса на юг, на 5 м северозападно от края на терена (обр. 1). В последните 5 м. на югоизток и в един скален участък на 10 м източно от началото на изкопа зида е изцяло разрушен, личи само хоросановата подложка върху скалата.

Почистено бе самото трасе на стената, без разширение навън и навътре (обр. 3).

Вътрешното лице се разкрива само до ниво горна част на най-горния запазен камък. Почистена е и вътрешността на зида, състояща се от малки и средно големи безразборно натрупани камъни, полети с хоросан.

По цялата дължина на северната крепостна стена не бе хваната следа от каменно съоръжение или помещение, долепено до нея. Потвърждават се наблюденията от предходните сезони, че сградите във вътрешността на крепостта, поне в нейната източна половина, са били дървени (Ваклинова, Бояджиев 2008, 715).

В пръстта, натрупана и свлякла се върху стената, се откриха 6 бр. монети и един връх от стрела. Монетите са от различни епохи: медна монета малък номинал на гр. Маронея (II-I в. пр. Хр.); бронзова римска монета от IV в. и четири неопределени средновековни корубести монети. Маронейската монета е от периода, когато на върха е функционирало тракийско скално светилище. Самата крепост като такава има два периода на обитаване – късноантичен (VI в.) и средновековен (XI – XIV в.).

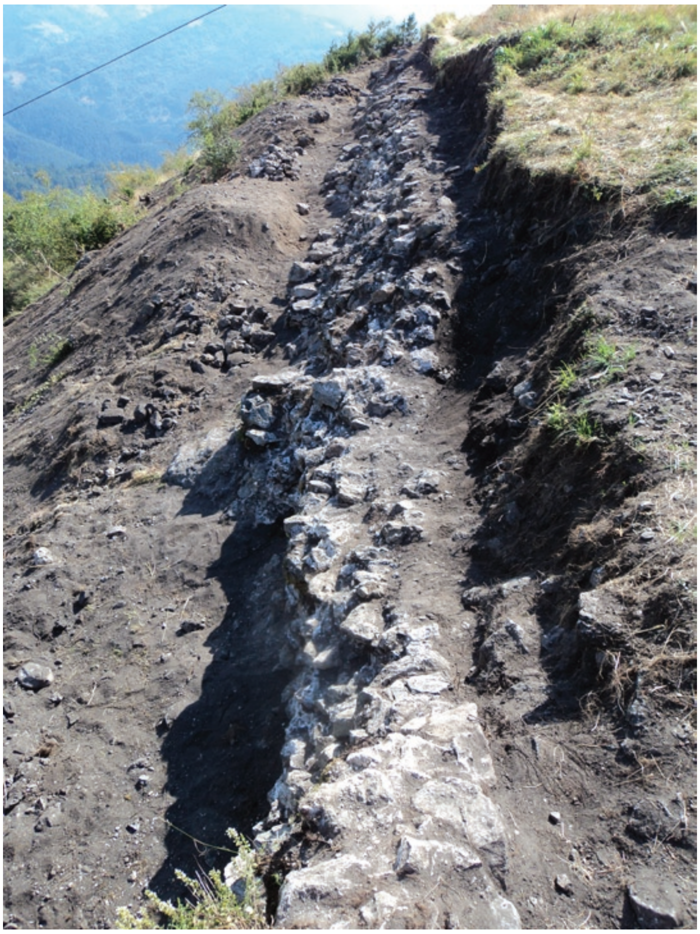

Обр. 3. Трасето на северната крепостна стена след приключване на разкопките, изглед от запад.

Литература

Ваклинова, Бояджиев 2008: М. Ваклинова, Н. Бояджиев. Археологическо проучване на ранновизантийската и средновековна крепост над с. Градът, община Смолян (Проект „Момчилова крепост – мит и реалност“ по програма ФАР). – АОР през 2007 г., София 2008, 712 – 716.

Ваклинова, Бояджиев 2010: М. Ваклинова, Н. Бояджиев. Спасително археологическо проучване на ранновизантийска и средновековна крепост „Момчилова крепост“ в м. Градище, с. Градът, общ. Смолян. – АОР през 2009 г., София 2010, 523 – 526.

№32. РАННОВИЗАНТИЙСКА БАЗИЛИКА В М. МАНАСТИРА, С. ГЕЛА, ОБЩИНА СМОЛЯН

Маргарита Ваклинова, Николай Бояджиев

Ранновизантийската базилика в с. Гела е разположена в м. Манастира, на около 100 м ЮЗ от сега действащата църква „Св. Троица“, на надм. вис. 1480 м. Първите археологически проучвания на обекта се провеждат в периода 1967 – 1971 г. от екип от НАИМ – БАН и ОИМ – Смолян с научен ръководител М. Ваклинова. Тогава е разкрита ранновизантийска трикорабна базилика с трансепт с обща дължина

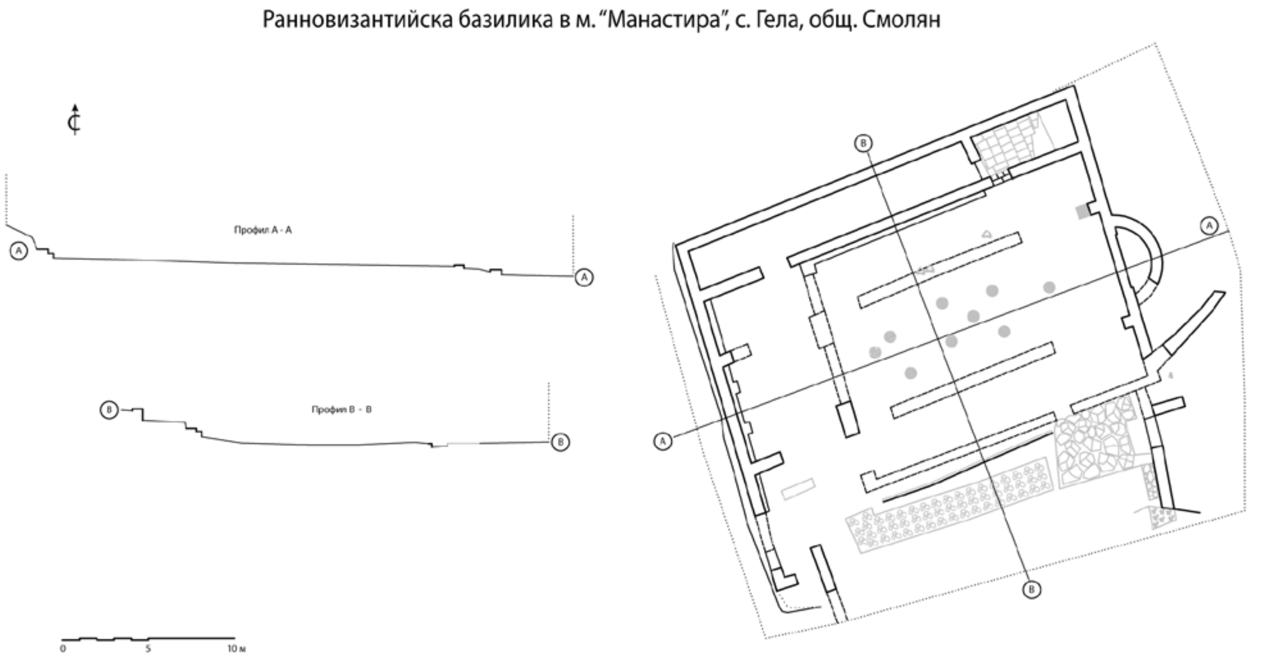
Ранновизантийска базилика в м. "Манастира", с. Гела, общ. Смолян
Профил А - А
А
Профил В - В
В
0
5
10 м

Обр. 1. Ранновизантийска базилика в с. Гела – план.

30 м и ширина без анексите 14,8 м (Ваклинова 2002, обр. 2). Открити са пристройки вън от ЮИ ъгъл и на ЮЗ към притвора, свързани с настилка на портик. Към СИ ъгъл е хванато началото на пристроено към северната стена помещение. През 20-те години на XX в. във вътрешността на сградата бил разкрит гроб в южната част на притвора с размери 1,80 х 0,82 м и дълб. 1 м.

През 2009 г. Фондация за развитие на индустриалното, културно, природно наследство – с. Гела спечели проект „Изследване, консервация и популяризиране на тракийска крепост Градище и Ранновизантийска базилика, Гела, Западните Родопи, България", Грантово споразумение №BG0050-GAE-00112-E-V1 – EEA FM; с финансовата подкрепа на Исландия, Лихтенщайн и Норвегия. В рамките на проекта бе предвидено довършване на археологическото проучване на ранновизантийската базилика, нейната консервация и социализация. Разкопките през 2010 г. бяха извършени в периода 19.04 – 12.07.2010. Общо проучената площ на обекта е около 660 кв. м.

Църковната постройка е с външни размери: дълж. 27,10 м. (без предполагаемия деамбулаторий) и шир. 14,60 м. Представлява трикорабна базилика с трансепт, една полукръгла вътрешна и евентуално тристенна външна апсида (обр. 1).

Централният кораб е широк 6,20 м, а страничните – по 3,10 м. Останките от основи са от местни камъни, споени с хоросан с едро счукана тухла, с изключение на северната стена на църквата, където за спойка е използван калов разтвор. Сградата е била изградена в смесена зидария от тухли и камък (opus mixtum). Покривът е бил дървен, покрит с два типа керемиди: плоски големи тегули и извити тесни капаци (имбрици). Намерените големи количества фрагменти от плоски прозоречни стъкла са със заоблени ръбове, за да образуват квадратни или овални стъкла.

Притворът на църквата е оформен върху специално издялана в скалата платформа. Стените му, са дебели в основите си 0,90 м, а в суперструкция 0,60 м. Дълб. на преддверието от запад към изток е 5,40 м, а шир. му е равна на шир. на наоса – 13,40 м (вътрешно). На юг от притвора е изградено допълнително разширение, което вероятно има връзка с издялания в скалата гроб, който придава особено значение на гробничен параклис на тази част от сградата. Това крило е шир. 6,20 м (вътрешно) и има входове на юг и запад. Западният е с ширина 0,90 м, а тази на южния не може да се установи.

Западната стена на притвора няма вход. Към нея, за да се подсили конструкцията ѝ като подпорна за терена към запад стена, са построени два пиластъра, широки по 0,60 м и издаващи се от повърхността на стената на 0,30 м. Ролята на подсилващи конструкции играят и разделителните стени на притвора, също построени към западната стена, дебели по 0,90 м основите и 0,60 м в суперструкция, и дълги поне по 1,50 м (сега запазена дължина). Преддверието има два входа – един на север към

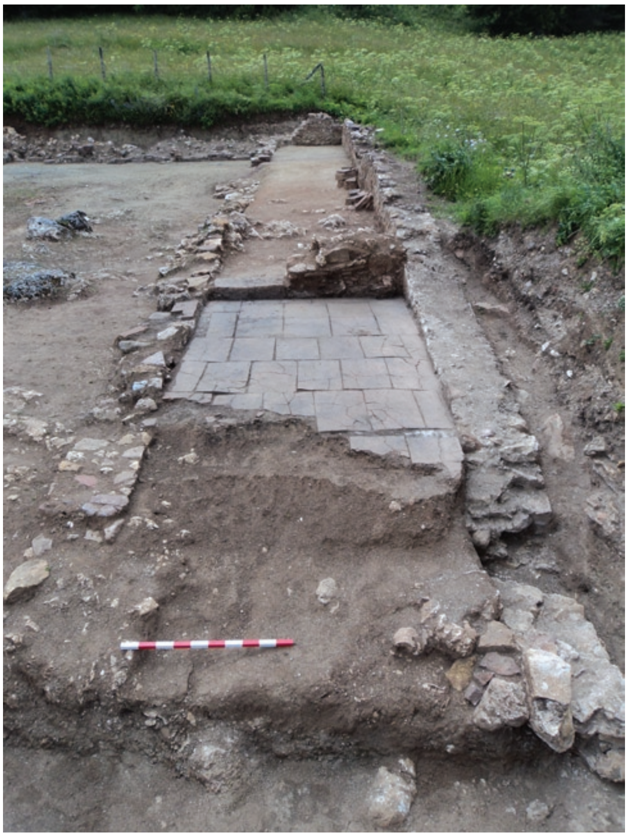

Обр. 2. Баптистерий, долепен на североизток към базиликата, гл. т. от изток.

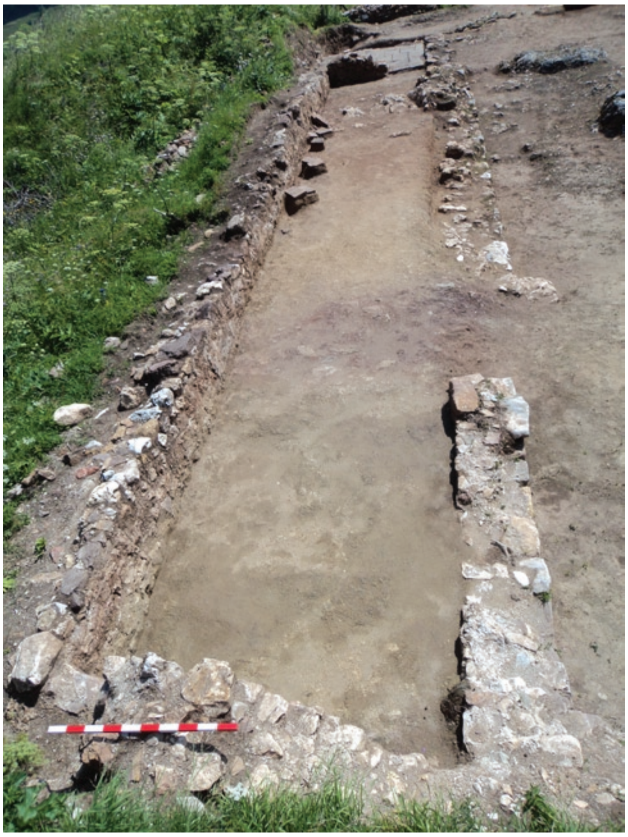

Обр. 3. Северозападно помещение към базиликата, гл. т. от запад.

северозападно помещение до църквата с шир. 1 м, и един на юг, чиято ширина не може да се установи. Стените, отделящи притвора от наоса са с деб. 0,90 м. Запазена е само южната такава, и то в хоросанова подложка върху скалата.

Централният кораб на базиликата е с дълж. 10,15 м и шир. 6,20 м. Подът му е разположен по-ниско в сравнение с притвора и двата кораба. Той е настлан с кръгли керамични плочи с диам. 0,63-0,64 м и деб. 0,06 м, поставени върху подложка от хоросан. Образуваните пространства между плочите са запълнени с камъчета и хоросан. Настилката е запазена само в северозападната част на кораба.

На изток от наоса се разполага трансепт, широк 7 м и дълъг колкото ширината на църквата – 13,40 м (вътр.). Подът му също е бил настлан, но с правоъгълни керамични плочи, чийто размери в момента не могат да се установят, но дълж. им е била поне 0,60 м. На източната му стена, срещу стилобатите между двата кораба, за подсилване на конструкцията, са изградени два пиластъра с размери 0,70 х 0,50 м.

На изток църквата завършва с една вътрешна полукръгла апсида, а евентуално и с външна тристенна апсида. От нея сега е запазена само южната стена и не личи конструктивната ѝ връзка със сградата. Стената е от камъни, споени с калов разтвор. Полукръглата апсида е с дълб. 2,80 м (външно), а зида ѝ е дебел 0,65 м. Отворът й, широк 3,40 м, по-късно е затворен с тънка каменна стеничка с деб. 0,50 м.

В ЮИ си ъгъл базиликата е свързана с по-рано изграден зид, оформящ строеж към югоизток. На запад от тази стена с посока север-юг, навън от нейния корпус, е централния ѝ вход, чиято точна ширина не може да се определи сега. Пространството пред него на юг с размери 4,50 х 5 м е настлано с големи каменни плочи, оградени с бордюр от блокчета от червеникав пясъчник. В югоизточния ъгъл на плочника е запазена основа от малка каменна колона, а пред бордюра се откри камък с гнездо за поставяне на дървена греда. На запад от него, оформен по същия начин и успореден на южната стена на базиликата, върви плочник, широк 2 м и дълъг 12 м, в чийто северозападен край три камъка оформят праг на вход към южната част на притвора. Между широкото пространство с плочник от изток и плочника на портика пред южната фасада е оформен улей за оттичане на водите.

През настоящата 2010 г. бе изцяло проучено долепеното към базиликата помещение на североизток (обр. 2).

То е с размери: С – Ю: 2,55 м; И – З: 5,90 м (вътр.). Северната му стена е успоредна на тази на църквата и е с деб. 0,60 м, градена с камъни, споени с хоросан. Източната е продължение на източната стена на северния кораб и по този начин помещението е долепено до североизточния ъгъл на базиликата. То има два входа: на юг към наоса и на запад към друго дълго помещение, успоредна на северния кораб и притвора. Входът към църквата е широк 1 м и е с праг, оформен от три тухли. Този към СЗ помещение също е с шир. 1 м, оформен от един-единствен голям, специално издялан прагов камък.

Подът на помещението е настлан с различни по размери големи керамични плочи. Фугите между тях са запълнени с фина варова мазилка. Такава мазилка са имали и вътрешните лица на стените – части от нея са запазени по северната стена, особено в северозападния ъгъл (0,25 м вис.). Имайки предвид представителния вид, който е имало въпросното помещение, можем да предположим, че то е изпълнявало функцията на баптистерий (кръщелня).

На запад от кръщелнята се разкри още едно помещение, разположено северно от северния кораб и притвора на църквата (обр. 3).

То е с размери: С – Ю: 2,55 м; И – З: 17,10 м (вътр.). Стените му също са с деб. 0,60 м. и са градени от камъни, споени с хоросан. Изключение прави западната му стена, която е разделителна между него и кръщелнята. Тя е градена от камъни и редове тухли, споени с калов разтвор. Връзката между западната стена на помещението и западната стена на притвора е конструктивна, т.е. те са градени по едно и също време. Освен към баптистерия, северозападното помещение е свързано чрез вход в ЮЗ си част с притвора. Той също е широк 1 м.

В това помещение липсва настилка, за под е използван естествения терен. Вътрешните лица на стените му са измазани със същата фина бяла мазилка, както баптистерия. По пода са нападали части и цели тухли от зида и керемиди от покрива. Предназначението на това помещение вероятно е проходно – хората, подготвени за кръщение, преминават от притвора през него до кръщелнята, покръстват се и оттам директно влизат в наоса на църквата.

В процеса на разкопките бяха открити керамични фрагменти от съдове от V-VI в; цели и части от тухли и керемиди; фрагменти от прозоречно стъкло, части от стъклени чашки и кандила; железни гвоздеи с различна големина; части от крепежни елементи – панти, халки, резета, райбери, скоби и т. н.; един меден женски пръстен с все още неуточнена датировка; турска медна монета от XIX в.

Въз основа на проведените археологически проучвания можем да твърдим, че ранновизантийската базилика в с. Гела е функционирала от нач. на V до края на VI в., когато е опожарена при някое от славянските нашествия. След това тя не е била възстановена на същото място. На междинната тераса между двете църковни постройки през 1967-1971 са открити стени от голяма, богато украсена представителна сграда – вероятно епископска резиденция, пряко свързана с базиликата.

Литература

Ваклинова 2002: М. Ваклинова. Култовият център при Гела. – Rhodopica, 1-2, 2002, 159 – 179.

№33. КРЕПОСТТА ПЕРИСТЕРА НА ХЪЛМА СВЕТА ПЕТКА В ГРАД ПЕЩЕРА

Бони Петрунова, Димитър Павлов, Елена Василева

Хълмът „Света Петка“ се намира в северния край на град Пещера. През годините 2007, 2008 и 2010-та, археологически екип, с научен ръководител доц. д-р Бони Петрунова (НАИМ – БАН) и зам. ръководители Димитър Павлов (ИМ – Пещера) и Елена Василева (НАИМ – БАН) разкриха античната и средновековна крепост Перистера.

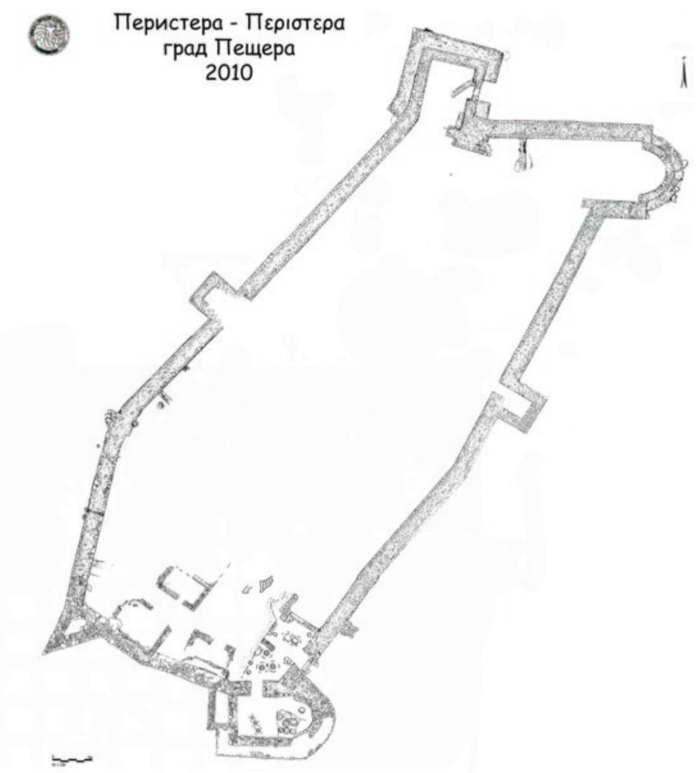

Обр. 1. План на крепостта.

Проучванията през 2010 година имаха за цел да се уточни цялостният план на крепостта, както и степента на запазеност на руините. Установи се, че Перистера заема целия хълм „Св. Петка“ и има ясно обособени цитадела, вътрешен град и подградие, разположени на площ от около 15 дка (обр. 1). На този етап са изцяло проследени крепостните стени на цитаделата, маркирана е куртината на вътрешния град, а вероятно, подградието е частично застъпено от съвременните улици и сгради на Пещера, включително и от пътя Пазарджик – Пещера. Интересно сведение е, че там е имало порта с арка, непосредствено източно под крепостта.

По дължината на куртината е установено наличието на шест кули: три правоъгълни, една триъгълна и две църквообразни. Последните са изключително интересни. Това са кулите, които охраняват североизточния и югоизточния ъгли на цитаделата. Подобни кули са регистрирани в днешна Сърбия, при ранновизантийското укрепление до Равна, където през VI век три от кулите са обновени и от правоъгълни стават с формата на еднокорабни църкви. Друго укрепление – Салдум (IV – VI век), близо до Дунав – също има една кула с формата на църква. Тя, както при Перистера, е на североизточния ъгъл. Подобни крепости от днешните български земи засега не са известни.

Изключително интересни са резултатите от проучването на северната порта на цитаделата. Тя е претърпяла поне две преустройства. Първоначално входът е бил на линията на куртината, непосредствено до северозападния ъгъл. Вероятно е имало надвратна кула с правоъгълна форма, издадена към юг. По-късно, може би в началото на VI век, е изградена мощна правоъгълна кула, с дължина запад – изток 11,30 м. Входът е прикрит, поставен на източната стена на кулата, стеснен до 85 см. Фланкиран е от зидани пиластри, а непосредствено след преминаването му, пространството е втори път ограничено от допълнително изградена стена, която оформя нещо като коридор. Тя не е изцяло разкрита и предназначението ѝ ще бъде допълнително уточнено. Цялата кула е вторично обзидана с „кожух“, втора стена, с дебелина 1,70 м. Така общата дебелина на стените в тази част на крепостта е 3 м.

Североизточната кула на цитаделата е не само с църквообразен план, но вероятно е била използвана като църква. Напълно възможно е, именно това да е църквата „Света Петка“, запазена в народната памет и дала името на хълма. Нейната абсида е с дълбочина 3 м. Наосът е широк 7,20 м, а разкритата до момента дължина на стените е 14,10 м. При проучването ѝ са открити фрагменти от стенописи, мраморни парчета от съдове за светена вода, антични керемиди с врязани кръстове. В северната част на цитаделата са открити фрагменти от средновековна керамика и монета от XIII в.

През 2010 година са инвентирани 40 находки. По интересните от тях са: Фрагмент от лък на бронзова фибула. Той е с правоъгълно сечение и преминава в краче. В предната част се намира специален отвор за оста на пружината през който е прекаран щифт, над него стои извито рогче. Украсата е от две надлъжни линии от точици. Това е т. нар. дакийски тип фибули, датирани в края на V и целият VI век.

Ремъчна апликация от бронз – позлатена. Флорален мотив. Централната част е изпъкнала полусферично, четири клина за прикрепяне към ремъка, осем венчелистчета. Използвана от II до VI век (обр. 2).

Пръстен от бронз. Плочката е във форма на две стиснати ръце, така нареченият тип „омония“. Датировка III – VI век.

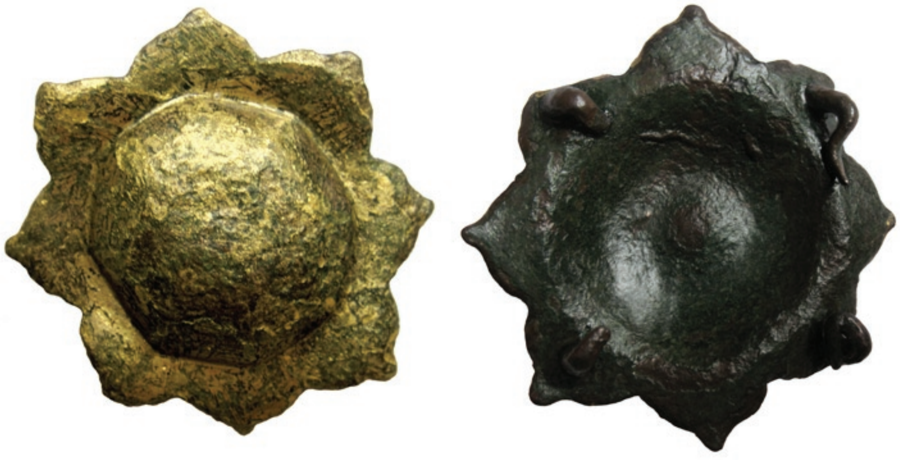

Обр. 2. Ремъчна апликация от бронз – позлатена, пол. инв. №13.

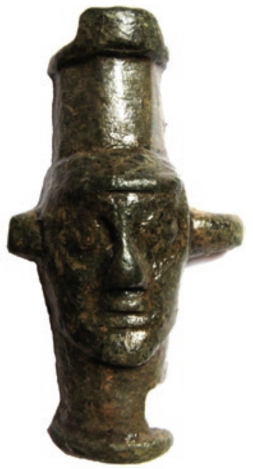

Обр. 3. Херма от бронз, пол. инв. №30.

Фибула от бронз, ажурна, рядък тип. Шарнирен механизъм на иглата. Покрита с калаена сплав, имитираща посребряване. Мотиви на двойна брадва в горната част и лировиден с волути в долната част, срещан при дисковите фибули. Мотивът двойна брадва се свързва с култа към Юпитер Долихен. Сложната форма на фибулата може да се отнесе и като отличителен знак на бенефициарий. Датира се в III век.

Херма от бронз. Вероятното предназначение: част от обкова на тоалетно сандъче. Доказателство са прорезите за механизъм които минават през хермата. Датират се през късно римски и ранно византийски период III – VI век (обр. 3).

Краят на ранно-византийското укрепено селище край Пещера има бедствен характер и е повсеместно маркиран от стихиен пожар. Сигурен terminus post quem за това събитие са монетите на Тиберий II Константин (578 – 582), отсечени през 579 – 582 г. Открити в колективна находка от 9 солида и 6 тремиса, те носят най-малко следи от парично обръщение (един солид и 3 тремиса). Като доказателство служи и едно сведение на летописецът Йоан Ефески: *„...На третата година след смъртта на император Юстин и при царуването на Тиберий Победоносни настъпи проклетия славянски народ и извърши набези по цяла Елада, в околностите на Солун и по цяла Тракия. Те заеха много градове и укрепени места, опустошиха и гориха, грабиха страната и я овладяха. Те се поселиха в нея без страх, сякаш тя им принадлежеше.“* Описаните събития в хрониката се отнасят за 582 г.

Анализът на данните и откритите на крепостта монети категорично определят годините в които управлява Юстин II (565 – 578 г.) като време на най-голям икономически просперитет на селището. Напълно идентична ситуация е отразена и в монетния материал от ранновизантийските укрепления в Тракия и Илирия. В писмените източници се съдържат много известия за варварски нападения по това време. Това становище убедително се потвърждава и от нумизматични данни, според които управлението на император Юстин II бележи връхна точка в развитието на стоково-паричните отношения или издръжката на армия и строителството в провинция Тракия за периода на целия VI век до окончателното му отпадане от империята с настаняване на аваро-славянските племена, на юг от Стара планина.

Литература

Божкова, Петрунова 2008: Б. Божкова, Б. Петрунова. Ранновизантийско златно монетно съкровище от крепостта „Св. Петка“ при град Пещера – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 4, 2008, 65 – 94.

Кондич 1984: В. Кондич. Равна (Campsa), римско и ранновизантијско утврчение. – В: Старинар XXXIII-XXXIV, 1984, 231 – 251.

Петрович: П. Петрович. Салдум, римско и рановизантијско утврђене на ушђу потока Кожица.- В: Старинар XXXIII-XXXIV, 129 – 134.

Петрунова 2008: Б.Петрунова. Крепостта „Света Петка“ в град Пещера. – АОР-и през 2007 г, София 2008, 550 – 552.

Vasic 1995: M. Vasic. Le limes protobyzantin dans la province de Mesie Premiere.-B: Старинар XLV-XLVI, 1995, 42 – 53.

№34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС В МЕСТНОСТТА „ПАРКА“ КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

Ангел Конаклиев

Основната задача през този археологически сезон беше продължаване проучването на ранновизантийската крепост по оста изток – запад, по трасето на централната улица, както и продължаване сондажа по западния склон към река Врана. Предварително набелязаната площ за проучване беше около 600 м^2 в рамките на крепостта и около 10 – 12 м^2 сондаж на западния склон.

I. Проучванията във вътрешността на крепостта продължиха по оста изток – запад – по трасето на главната улица в квадранти 27 и 37. Самата улица представлява заравнената повърхност на скалата като на места вдлъбнатините са запълнени с глина или строителни отпадъци и трамбовани.

Както и през предишните проучвания и сега се очертават ясно двата основни периода в градоустройството на ранновизантийската крепост

1. Ранновизантийски период – първи разцвет на града – третата четвърт на V – края на VI – началото на VII в.

Непосредствено западно от оградата на базилика 2 на отстояние от около 2 м бяха доразчистени откритите през 2009 г. основи на ранновизантийски зид, оформящ улицата между западния зид на двора на базилика №2 и съседната сграда. Градежът му, както и останалите разкрити градежи, е от местен ломен камък и спойка от глина. За външни и вътрешни лица на зидовете са избирани по-големи и естествено добре оформени камъни. Запазен на височина от 0,20 – 0,30 м и дебелина 0,80 – 0,90 м, зидът дава представа за планировката на терена западно от базилика-2, а именно – тесни улички, масивно изградени основи на сградите, най-вероятно носещи горния жилищен етаж. Северната част на зида е пресечена на две места почти под прав ъгъл от по-късните средновековни зидове на жилища, използващи част от античните зидове – западния зид на двора на базилика №2.

По същия начин е изградена и сграда 9 намираща се южно от базилика 2. Правят впечатление нейните големи размери – досега са разкрити в южна посока повече от 22 м, като през настоящия сезон беше разкрито продължение на източния зид в южна посока, без да е достигнат южният зид на сградата. Разкрито беше второ помещение, като по този начин се оформя частично планът на сградата – северно помещение, непосредствено до централната улица и вход откъм нея и второ южно помещение. Същото е застъпено от по-късните средновековни зидове, като част от античните също са преизползвани. Открит беше и нов южен вход, водещ към трето южно помещение, което е почти напълно разрушено от средновековното жилище изградено върху него (обр. 1). Запазената западна страница на входа е обмазана с хоросан, както вероятно и цялото помещение. Подът е от правилно подбрани и старателно подредени плочести камъни, които носят следите от силен пожар. В югозападния ъгъл на второто помещение беше открита овъглена пшеница, складирана при унищожаването на сградата.

Сградите от ранновизантийския период носят следите на силен пожар. Зидовете на разкритите досега постройки са заравнени и върху тях са издигнати зидовете на средновековните сгради.

2. Средновековен период – края на XII – края на XIV в.

От този втори период на разцвет на града продължиха проучванията на две жилищни помещения открити през 2009 г.

Жилище №1 се намира върху разкритите основи на ранновизантийската сграда западно от ба-

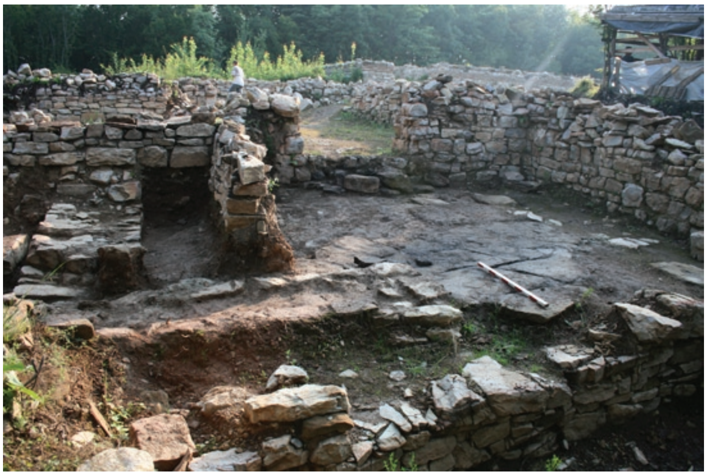

Обр. 1. Второто помещение на сграда №9 – V – края на VI век.

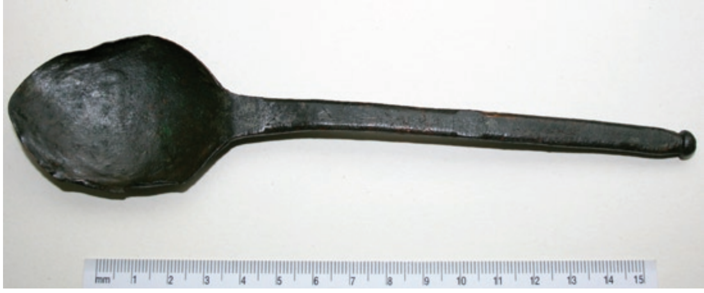

Обр. 2. Бронзова лъжица с геометрична украса по дръжката от Мисионис – XIV век.

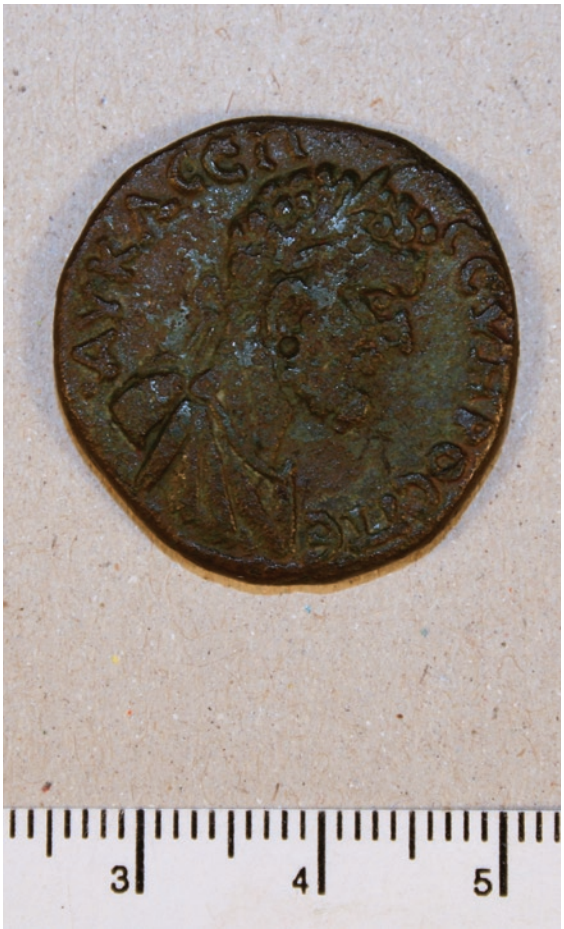

Обр. 3. Бронзова монета на Септимий Север (193 – 211) сечена в Марцианопол.

зилика 2. Зидовете му са запазени във височина до 0,50 м. Част от западния зид на двора на базилика №2 е използван и като източен зид на жилището. Размерите му са 4,80 на 5,10 м. По подобие на ранните постройки и тези от средновековието са градени от ломен камък. Челните лица на зидовете са със сравнително добре обработени лица. За спойка е използвана глина.

Част от жилище №2 беше разкрито през миналата година. Сега беше разчиствана северната и западната му част. То е двуделно, с размери 8,90 на 6,02 м. Част от северния зид не е допроучен поради попадането му в неразчистения от гора терен. В югоизточната част на западното помещение е оформен вход откъм централната улица с ширина 1,52 м. Градежът е същият както при жилище 1.

Жилище №3 – квадрант 37 кв. 18-19). Разчистена е северната му част. Установените му размери са – 2,90 на 2,50 м. Зидовете са силно обрушени вследствие пожара и разрушенията при разрушаването на крепостта през XIV в. Градежът е от ломени камъни и спойка от глина. Голяма част от източната и южната част на жилището остава в гората и предстои да бъде проучена.

II. Сондаж 1 по западния склон (квадрант 23). Във връзка с издирване водоизточника на крепостта продължихме сондажите на западния участък от ранновизантийската крепостна стена Точно на това място тя е прекъсната, като растителността не позволява да се определи дали това е порта или иманярски изкоп. Вероятността тук да съществува порта към източника на вода за крепостта е голяма, тъй като досега на територията на крепостта не сме открили щерна или друго съоръжение за съхраняване на вода, както е в съседната крепост Хисарлъка, като там разстоянието между крепостта и реката е почти двойно по-голямо. Малкото материали които излязоха в сондажа са предимно керемиди и фрагменти от ранновизантийска „гребенчата“ керамика.

III. Сондаж 2 по западния склон, квадрант 32 – намира се на около 20 м. западно от потерната в югозападния сектор на ранновизантийската крепостна стена, в пространството затворено от протейхизмата. Разкрихме северозападния ъгъл на масивна сграда. Градежът е от големи ломени камъни и спойка от хоросан с примеси от ситно счукана тухла. Зидът е запазен във височина до 0,90 – 1 м, като на това ниво излиза уширение навън с ширина 0,08 – 0,10 м. Правим повърхностно разчистване за установяване дебелината на зида. Разкрит е до 1,30 м без да сме достигнали вътрешното лице.

През 2010 година, както и при предходните години, материалите са много като количество и интересни като вид.

Керамиката – най-масовият материал е представена от всички известни видове трапезна и кухненска – кани, гърнета, паници. Всички са силно фрагментирани и голяма част от тях носят следи от силен пожар. В най-голямо количество са фрагментите от средновековието XIII-XIV в., по-малко ранновизантийски и раннобългарски. Голямо е количеството на фрагментите от сграфито керамика. Открит беше каменен медальон, изработен от варовик, изпечен до сиво от голям пожар. Той е кръгъл, еднолицев. По периферията има оформен бордюр. Върху лицето личат две неясни изображения – вероятно става въпрос за изображение на св. Богородица, държаща в лявата си ръка младенеца Христос. Опакото е съвсем леко изпъкнало от периферията към центъра. Върху него личат следи от хоросан. Най-вероятно този и, намереният на същото място през 2009 г., подобен каменен медальон с изображение на двойно вписан кръст и два сърцевидни орнамента, са принадлежали към едно пано разрушено при превземането на крепостта през XIV век.

Предметите от бита са представени от игли, огрибки, прешлени-тежести за вретена, части от обработена кост, служила за чирени на ножове, ножове, железни зъбци от дараци. Интерес представлява намерената, изцяло запазена, бронзова лъжица (обр. 2). По форма тя наподобява откритите подобни (сребърни) лъжици от съкровището при Никопол и с. Коркино, Кюстендилско, датирани в края на XIV в. В отличие от тях лъжицата от Мисионис е бронзова и с геометрична украса по дръжката вместо надпис. Въпреки различията в материал и украса тя се отнася също към края на XIV в. когато е служила на своя неизвестен собственик.

Логично голямо е както количеството така и разнообразието на стрелите за лък и арбалет. Те са от известните досега типове. Използвани до последните дни от съществуването на крепостта, те разкриват епичната битка водила се тук. Открити бяха две бойни брадви тежък тип и част от острието на трета.

Нумизматичният комплекс от Мисионис сезон 2010 г., колкото и малък – 12 бр., доразвива досегашната тенденция на монетната циркулация в града. Заедно с известните досега монетни типове от V-VI и XIII-XIV в., излязоха монета на Месамбрия – II-I в. пр. Хр. и монета на Септимий Север (193 – 211) сечена в Марцианопол (обр. 3).

№35. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. ХОРИЗОНТ, ГР. БАЛЧИК

Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Господинова

Проучванията през 2010 г. бяха твърде ограничени както времево, така и откъм броя на участниците поради силно редуцираното финансиране на редовната студентска практика на третокурсниците от специалност „Археология“ на СУ „Св. Климент Охридски“. Те се проведоха в периода 02 – 12.08.2010 г. и трояха само девет работни дни.

Предвид това екипът не си постави амбициозни и неизпълними цели, а се съсредоточи върху довършване на работата в недопроучения през 2009 г. кв. Н47. В разстояние на няколко работни дни бе отнет масивният пласт от варовиков трошляк в западната половина на квадрата, залягащ върху първичния могилен насип от чиста кафява пръст на регистрираната през предната година римска надгробна могила. Наред с това бе продължено проучването и в източната периферия на квадрата, където се установи наличието на масивен зид, част от развиваща се на изток и север сграда.

След оголването на първичния могилен насип, по горната повърхност на който имаше сравнително многобройно количество силно фрагментирана керамика от III-IV в. сл. Хр., в него бе регистрирано

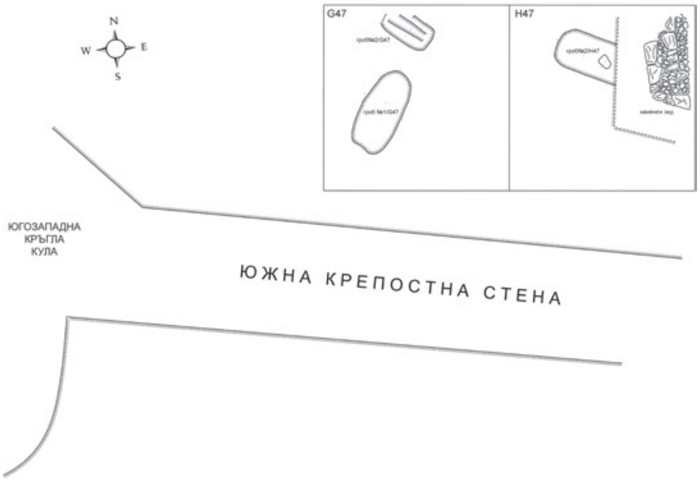

Обр. 1. План на проучвания участък.

хлътване (вдлъбнатина), разположена в централната част на квадрата и запълнена основно със съвсем ситен (смлян) варовиков трошляк. След изчерпването му на дъното на въпросното хлътване се откри скелет на птица в неанатомичен порядък, разположена сред горяло петно, без обаче самите кости да са горели. При продължилия демонтаж на първичния могилен насип, в който не се регистрират практически никакви археологически материали, и достигането на материковата варовикова скала в последната се открои вкопаване с правоъгълна форма и заоблени ъгли, запълнено със същата чиста кафява пръст и принадлежащо на контекста на първичния могилен насип. То бе заведено като гроб №2/H47. Независимо от твърде внимателното проверяване на пръстта се оказа, че в запълнителя на гробната яма не се съдържат почти никакви археологически материали. Дъното ѝ бе достигнато на около 40 см под нивото на нейното засичане. За всеобща изненада тя бе абсолютно празна, т. е. не само в насипа нямаше материали, а и в ямата няма скелет или каквото и да било друго. По някаква причина тя е била изкопана и засипана, без в нея да бъде положен покойник; и не само това, а изглежда тя дори не е доизкопана докрай – непосредствено на запад от контролното ребро в централната част на квадрата на дъното ѝ личи малка безформена яма (по-скоро дупка), която на този етап може да намери обяснение само като начало на изкопаването на следващ пласт в дълбочина във варовиковата скала с цел достигане на първоначално желаната дълбочина – начинание, което обаче е преустановено, а ямата засипана в този си вид.

Междувременно в източната половина на квадрата се регистрира следната ситуация: разкритият каменен зид е двулицев, като двете му лица са оформени от едри слабо обработени камъни, между които има пълнеж от дребни ломени камъни. Той е покрит от дебел пласт рохка сивокафява пръст, съдържаща дребни фрагменти късноантична и ранносредновековна керамика. При зачистването на зида и в зоната непосредствено източно от него, където има негови деструкции, се откриваше единствено и само късноантична керамика, и то най-вече такава, която следва да се отнесе към VI век. Зидът заляга върху пласт от сивочерна пепелява пръст, обилно наситена с дребни камъни, който представлява terminus post quem за неговото издигане и който също така съдържаше малобройни материали, датиращи от VI век. Въпросният пласт лежи върху напластяване от оранжево-червен на цвят варовиков трошляк, който представлява най-горната част на могилния насип в източната част на могилата. В разположения по на запад кв. G47 този пласт не беше установен. Под този пласт се разполага пластът от бял варовиков трошляк, който покрива цялата площ на могилата. И двата варовикови пласта не съдържат никакви археологически материали. Непосредствено под пласта от бял варовиков трошляк, на горната повърхност на първичния могилен насип от чиста кафява пръст, се откриваше вече споменатата керамика от III-IV в. Първичният могилен насип заляга непосредствено върху материковата скала и покрива вече описания гроб №2/H47.

Проучванията през 2010 г. затвърдиха наличието в югозападната периферия на крепостта на предхождащ я римски некропол, както и – за разлика от предния сезон – дадоха индикация за сграда от късната античност, разположена на по-малко от 5 метра северно от южната крепостна стена.

№36. КРЕПОСТТА „КАСТРИЦИ“, РЕЗИДЕНЦИЯ „ЕВКСИНОГРАД“ – ВАРНА

Валентин Плетньов, Мария Манолова, Преслав Пеев, Игор Лазаренко

Крепостта е разположена в североизточната част на парка на резиденция „Евксиноград“. Заема нос „Св. Яни“, в северния край на Варненския залив. Отбелязана е в карти и портулани от XIV в. предимно под името „Кастрици“. От север е защитена от крепостна стена с дължина 200 м, запазена на места до 3 м. Градена е от дялани каменни блокчета, подредени в правилни редове, със спойка от розов хоросан. Личат и многобройни поправки с ломен камък, счупени тухли и керемиди, споени с бял хоросан. По куртината има пет кръгли, една правоъгълна и една триъгълна кула. В източния край вътрешното пространство е преградено за цитадела. Портата е почти в средата на куртината. Широка е 3 м, с проход 3,4 м. В северозападния край на крепостта е разположена голяма ъглова кула-донжон с параклис в приземието. Разкрити са църква с комплекс около нея, трасетата на няколко улици с верижно разположени жилищни сгради и малък площад.

През 2010 г. разкопките се проведоха през юли и август, с участието на археолози и специалисти от Варненския музей и страната. Проучена е до изчерпване на средновековните и отчасти късноантичните пластовете площ от около декар.

Извършено е частично геомагнитно проучване на неразкопани участъци от крепостта. Направен е археоботанически анализ на растителни полени и овъглено жито.

Установи се, че поне до седем метра южно от крепостната стена няма следи от застрояване през късната античност. В стерилния терен са вкопани големи питоси.

1. В западната част на крепостната стена е разкрита потерна, широка 2,25 м. Откри се и част от трасето на улица, започваща от портата, покрита с плочести камъни и трошляк. Портата е била засводена, като свода на изток е лягал върху уширение, конструктивно свързано със стената широко 1,25 м като до нея е удебелена конструктивно с още 1,5 м за надвратен свод и вероятно дървена стълба. Уширението повтаря това при централната порта. Вероятно през XIV в., потерната е зазидана с дялани камъни на кал. В една от фугите са намерени монети на цар Иван Александър.

До крепостната стена през XIII-XIV век са изградени масивни сгради, със стени прилепени на фуга към нея, градени от дялани камъни на кал, с широчина 0,8 – 1 м. Запазени на височина от 0,7-0,9 м от подовото ниво. Първата сграда е разположена непосредствено пред уширението на портата. Има вътрешни размери 7,5 х 4 м. На 3 м източно е разположена втора сграда, която фланкира от изток улицата, започваща от потерната. Тя продължава на юг между сградите, разкрити през предходните години. Води към малък площад, в който се събират още четири улици. Третата сграда е голяма, двуделна. Към крепостната стена е помещение с размери 4,5 х 4,5 м и кръгла пещ от камъни и глина в северозападния ъгъл, прилепена към крепостната стена. На подовото ниво – овъглени греди и дъски от покрив или втори етаж. Двете помещения са разделени от конструктивно свързана стена. Входът е широк 1 м в източната половина, с праг от плоски камъни.

2. През предходния сезон в кв. XXIII 14 – 24 бе разкрита сравнително голяма двуделна късноантична сграда. От нея са запазени северната, части от източната и западна стена и напречната стена на юг между двете помещения. Била е сравнително добре запазена, защото попада под незастроения малък площад. След вдигане на частично запазените плочи от пода на източното помещение се разкри стена, дебела 0,5 м, камъни на глина, която очертава южната дъга на съоръжение с кръгла форма на кота 3,39, с диаметър приблизително 2 м. Вероятно кладенец?

3. През предходния сезон в кв. XXIV 3 – 5, 2 – 12 (9 квадрата 5 х 5 м) се разкри трасе на улица с посока И – З, фланкирана от верижни сгради от юг и север. През настоящия сезон във вътрешността на сградите се разкри долно подобно ниво (приблизително метър по-ниско). Установени са етапите на изграждане на сградата, както и повдигането нивото на улицата. Първоначално е издигната сградата с трапецовиден план. При изграждането ѝ е била унищожена антична постройка, от която е запазен северозападния ъгъл с вътрешни размери С – Ю – 6 м, от север – 6 м, юг – 3,5 м. Входът е на 1 м от ЮИ ъгъл, широк 0,7 м. Към тази сграда от запад в кв. XXIV 8 е прилепена друга. Двете имат първоначално

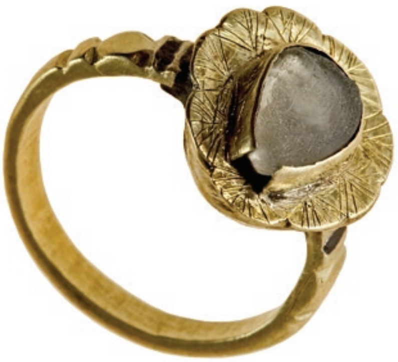

Обр. 1. Златен пръстен с полускъпоценен камък (XIV в.).

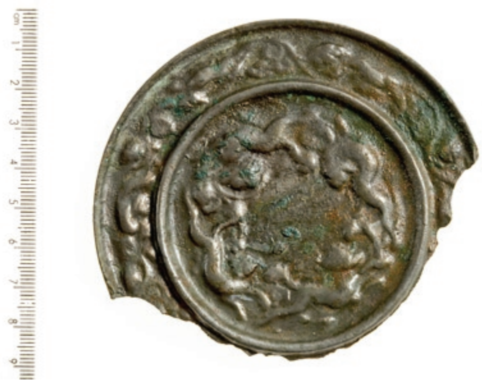

Обр. 2. Бронзово огледало с украса от преследващи се животни (XIV в.).

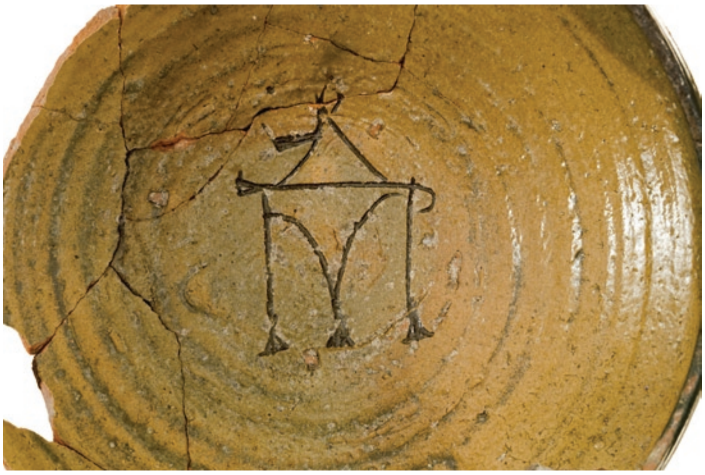

Обр. 3. Паница с монограм „Димитър“ (XIV в.).

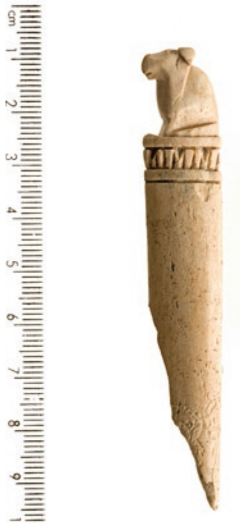

Обр. 4. Игла (?), кост, с изображение на лъв (?).

обща северна стена. Долното подово ниво също е от трамбована глина. Първоначално входът е от юг, към улицата, широк близо 2 м, свързан с долното ниво на улицата от юг. Вероятно след земетресение, подобно на сградата от запад, нивото на улицата и съответно подът на сградата е вдигнат с близо метър. Входът от юг е зазидан с едри камъни на кал. Стените са надзидани, като градежът е по-груб, с неравни редове камъни. След запушването на входа от юг е оставен вход от запад към улица в посока С – Ю, широк 1 м. На долно подово ниво са установени две пещи. Прилепени към западната стена на сградата. На двете нива се откриват идентични материали, керамика от XIII-XIV в. и монети от средата-втората половина на XIV в. Вътрешни размери на сградата 6 х 4 м.

4. Заложени са нови квадрати в сектор „Изток“. В кв. XVII 21 през 2008 г. се разкри трасе на улица с посока И – З, покрита с плочести камъни, фланкирана от две сгради – антична и средновековна. Явно средновековните строежи са съобразявани с наличната антична мрежа от улици. След разчистването на насипа през тази година се очерта южната половина на двуделна сграда, застъпена от средновековни градежи. Входът към улицата е широк 1,2 м. Подово ниво е от трамбована жълта глина с много въглени и пепел, части от греди, отделни късноантични монети от края на VI в. и фрагменти амфори с гребенчата украса. Източното помещение се разкри на дължина 3 м от напречната стена. Непосредствено до нея в мергела е вкопан питос, с диаметър 0,9 м. Цялата южна половина на сградата е унищожена от по-късното средновековно строителство. На юг пластът става по-плитък поради естественото по-високо възвишение и скали.

Разкри се и трасето на друга улица южно от предходната, също с покритие от добре подредени плочести камъни, във фугите фолиси на Ираклий от 614 г. Южно от нея е разкрита двуделна сграда, с подово ниво, лежащо непосредствено върху естествена скала. В ЮЗ ъгъл голяма пещ с диаметър 0,8 м, от камъни и глина. В близост до пещта, в малка камера от тухли, съкровище от 166 сребърни гроша на цар Иван Александър с Михаил, в счупена каничка със сграфито украса. Южно от улицата, в кв. XXVII 1 се разкри изцяло средновековна сграда с трапецовиден план. Стените градени от камъни на кал, дебели 0,7 – 0,8 м, запазени до височина 1,2 м. Вътрешни размери 7 х 3,5 (С – Ю). Подово ниво от трамбована глина. В южната половина две ями, запълнени с пръст и фрагменти керамика от XIV в. Непосредствено под подовото ниво, две хоросанови бъркала, които лежат върху долно подово ниво от трамбована глина отново с керамика от XIII-XIV в.

На 1,8 м западно от предходната сграда се разкри отново двуделна сграда. Стените от дялани камъни на кал, с дебелина 0,7 – 0,8 м, запазени до височина 0,9 м. Северното помещение е по-голямо с вътрешни размери 8 х 4 (И – З), с три пещи. Второто помещение е с по-малки размери – 6,5 х 3,5 м. Входът вероятно е бил от запад, където се разкриха две стъпала, широки 1 м. Голяма пещ почти в средата на помещението до общата стена от запад. До нея два хромела. Разкрити са и две ями в западната и източната половина на помещението. В ямите керамика от XIII-XIV в. Подовото ниво лежи върху обезличени антични градежи. Вероятно западно от сградата преминава улица в посока С – Ю.

При проучването на крепостта са открити голям брой гърнета и трапезна керамика с рисувана или сграфито украса от XIV в. Както през предходните години се откриват почти цели и запазени съдове (кани, чаши, блюда, паници) изоставени до огнищата на сградите или на пода в близост до тях. За поредна година се откриха и дъна от паници с монограми „Димитър“. Не изключено да са внасяни от Солун по море или да са свързани с намиращият се близо до крепостта манастир „Св. Димитър“. Откриха се и дефектни съдове, смачкани при изпичането.

Сред металните находки по-голям интерес представлява златен пръстен със полускъпоценен камък, бронзово огледало с украса от пояси от преследващи се кучета и пантери, медни лампи, медни блюда, бронзова кадилница, коланни украси и токи, многобройни тежести за мрежи и въдици, егзагии, части от въоръжение (дръжка от палаш, остриета на стрели за лък и арбалет) и др.

В една от сградите е открито съкровище от 166 гроша на цар Иван Александър и Михаил, укрити в каничка със сграфито украса. Открити са и колективни находки от медни монети Добротица с Иван Александър.

По време на разкопките са намерени 473 монети: елинистически на Одесос (IV – II в. пр. Хр.); римски (републикански денар (I в.) и на императорите Лициний II (317 – 324); Константин I Велики (307 – 337), Констанций II (337 – 361), Юлиан II (355 – 360), Теодосий I (379 – 395), Валентиниан II (375 – 392), Аркадий (383 – 408), Марциан (450 – 457); 49 бр. византийски VI–VII в. на императорите Анастасий I (491 – 518), Юстин I (518 – 527), Юстиниан I (527 – 565), Юстин II (565 – 578), Тиберий II Константин (578 – 582), Маврикий Тиберий (582 – 602), Фока (602 – 610), Ираклий (610 – 641), емисии до 614 г.; византийски XI-XII в.: фолис клас А2 (сечен при Василий II (976 – 1025) или Константин VIII (1025 – 1028), фолис клас В (сечен при Роман III (1028 – 1034) или Михаил IV (1034 – 1041), фолис на Константин X (1059 – 1067), фолис на Михаил VII Дука (1071 – 1078), латински (български?) имитации, тип А (първа половина на XIII в.); византийски XIII – XIV в. на императорите Михаил VIII (1261 – 1282), Андроник II Палеолог и Михаил IX Палеолог (1295 – 1320), Андроник III Палеолог (1325 – 1334); Трапезунд, сребърна монета на Мануил I Комнин (1238 – 1261); български на царете Тодор Светослав (1300 – 1321), Михаил Шишман (1323 – 1330), Иван Александър (1331 – 1371), Иван Шишман (1371 – 1395); Карвунско деспотство Добротица, монетарница Дръстър, Добротица монетарница Калиакра; Епирско деспотство торнезета на Йоан II Орсини (1323 – 1335); Златна орда – 2 бр.; Османска империя (мангъри и акчета) на султаните Мурад I (1362 – 1389), Баязид I (1389 – 1402), емир Сюлейман (1402 – 1411) – сечени до 1404 г.

Литература

Гюзелев, Кузев 1981: В. Гюзелев, Ал. Кузев. Български средновековни градове и крепости, I. Градове и крепости по Дунав и Черно море. Варна, 1981.

Плетньов 2006: В. Плетньов. Крепостта „Кастрици“ (предварително съобщение). – Тангра. Сб. В чест на 70 годишнината на академик В. Гюзелев. София, 2006, 451 сл.

Плетньов и др. 2009: В. Плетньов, Хр. Кузов, И. Лазаренко, А. Стефанова. Разкопки на късноантичната и средновековна крепост „Кастрици“, резиденция „Евксиноград“ – Варна. – АОР през 2008 г. София, 2009.

Плетньов и др. 2010: В. Плетньов, И. Лазаренко, Пр. Пеев. Разкопки на късноантичната и средновековна крепост „Кастрици“, резиденция „Евксиноград“ –Варна. – АОР през 2009 г. София, 2010.

№37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА КАЛИАКРА

Бони Петрунова, Елена Василева, Яна Димитрова

През 2010 се работеше в два сектора:

Сектор Предградие. Там проучванията се провеждат от 2004 година. През този сезон бяха разчистени нови 200 м² площ. Като резултат, откритите на това място гробници са 14, а общият брой на досега проучените гробове е 61. Този сезон продължи проследяването на плочник в една от античните сгради, както и разчистване на култовия комплекс от врязани в скалата гробници и ритуални ями. Важен резултат за този сектор е датирането на гробниците в периода IV – VII век, както и потвърждаване на тезата, че след падането на Търновското и Видинско царства, Добруджанското деспотство приема и настанява в Предградието на Калиакра преселници от завладените територии.

През 2010 година, във Вътрешния град на крепостта бяха разчистени руините на Църква №2. Тя е била разкрита за първи път от археолога Георги Джингов преди 30 години. Той публикува първоначалните резултати, въпреки че не успява да я проучи изцяло (Джингов 1985). През изминалите години църквата беше почти изчезнала от панорамата на Калиакра, занемарена и обрасла в трева и храсти. В сегашното си състояние църквата е със запазена дължина 17,60 метра и ширина 5,50 м, като в този смисъл тя е най-голямата на Калиакра. В публикацията си Джингов е отбелязал дължина 18,80 м и най-голяма ширина – 6,50 м. По план е еднокорабна, като вътрешното пространство е разделено на четири помещения: апсида, наос, нартекс и екзонартекс. Регистрираните преустройства и откритите материали показаха, че тя не е била построена в края на XIV в., както допуска Джингов, а има три строителни периода – късноантичен, средновековен и османски. Фасадата ѝ не е била разчленена, но е живописно украсена през XIV век с керамични розети и цветни стъкла на прозорците. Вероятно е завършвала със двускатен покрив покрит с керемиди. Впечатлява местоположението на храма, както и данните за стабилен зид, който го огражда. Очевидно става въпрос за престижно място за поклонение. Това се доказва и от открития около църквата некропол. От него са проучени 19 християнски гроба, като гробните дарове са предимно сребърни пръстени, монети и други накити. Особено трогателен се оказа гроб на млада майка погребана с невръстното си детенце, което е било положено в скута ѝ.

През този сезон бяха открити повече от сто находки. Специално внимание трябва да се обърне на монетите, като те представят десет империи и държави от античността и средновековието. Това е безспорно доказателство за тезата ни, че Калиакра е зона на свободна търговия и през XIV век наистина може да бъде наречена „Швейцария на Балканите“.

Специално внимание заслужава монета от бронзова сплав, представяща тип описан от Е. Оберлендер, който до сега не е откриван в земите на България. Този тип монети се приписват на татарския принц Димитър, който се заселва в североизточна Добруджа през 1370 – 1380 г. Подобни монети до сега са открити в Килия и Енисала и отсичането им се отнася локално за тези градове. Предполага се, че татарския принц е в приятелски отношения с Йоан Тертер и Генуа. Изразяваща тези отношения, монетата е с неизвестна до сега тамга на Темника на Исакча и равнораменен Генуезки кръст на реверса.

Най-интересната находка от 2010 г. е златна монета на Андроник II. На нея е изобразен Христос, който благославя двамата съимператори Андроник II и Андроник III. На обратната страна (реверса) е Дева Мария заобиколена от градски стени с четири кули, т.е. е представена като закрилница на Констанстинопол. Този тип златни монети са последните сечени във Византийската империя за масова употреба. Освен това, емисията е свързана с интересен и важен период от историята на Карвунското

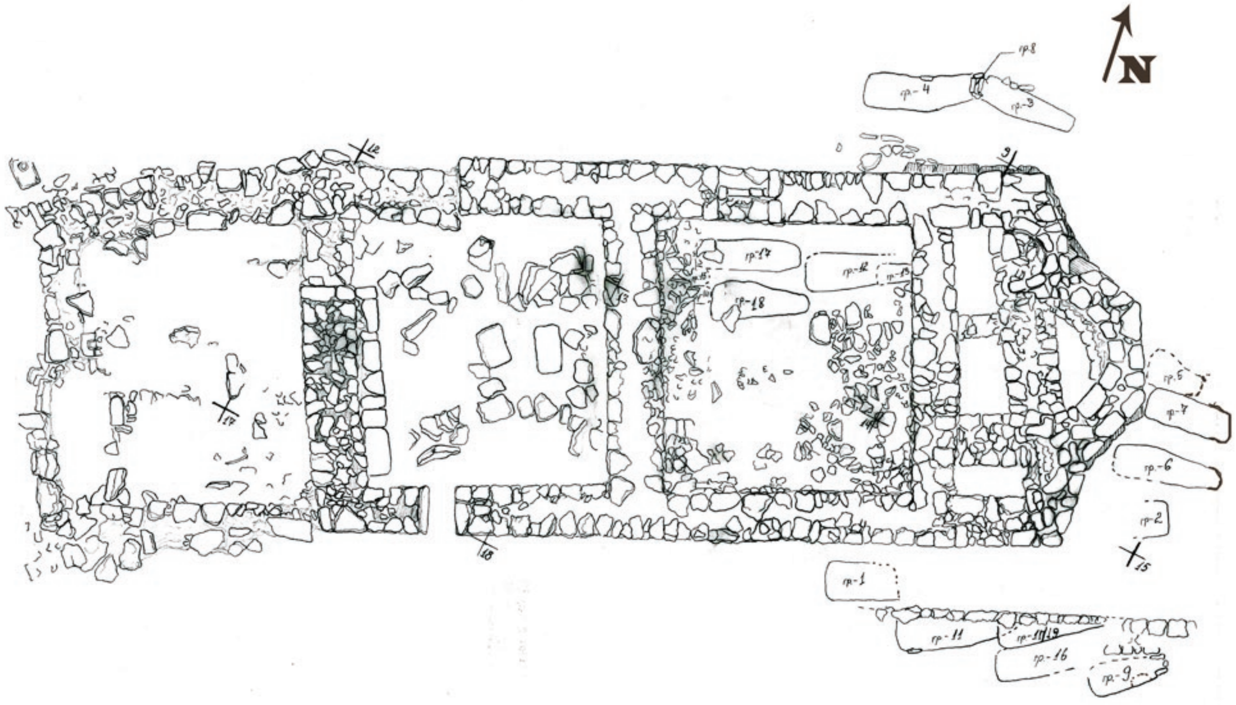
N
гр-8
гр-4
гр-3
12
9
гр-17
гр-12
гр-13
гр-18
13
14
гр-5
гр-7
гр-6
гр-2
15
10
гр-1
гр-11
гр-10/19
гр-16
гр-9

Обр. 1. План на Църква №2 и проучените гробове.

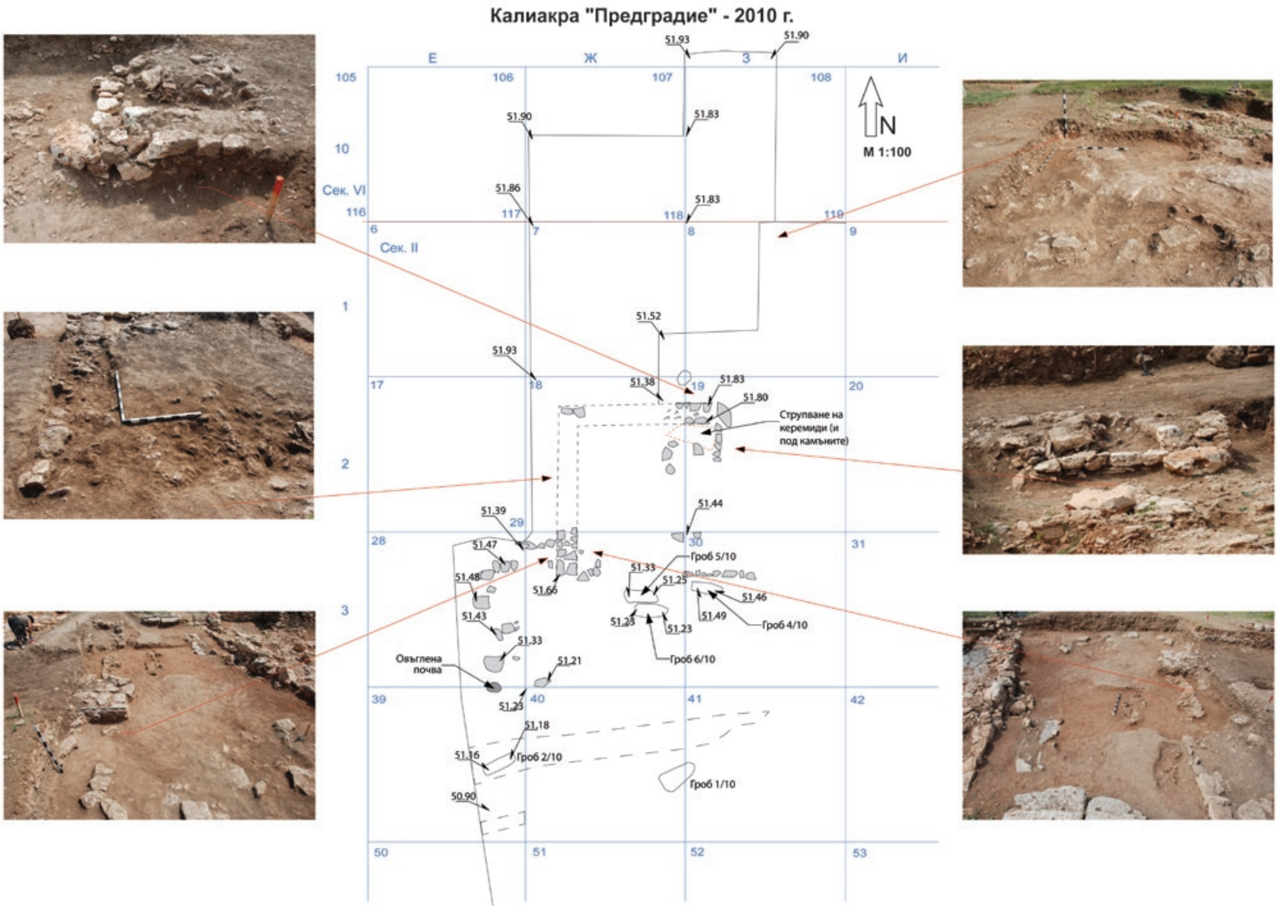
Калиакра "Предградие" - 2010 г.
Е
Ж
З
И
105
106
107
108
10
Сек. VI
116
117
118
119
6
7
8
9
Сек. II
1
17
18
19
20
2
28
29
30
31
3
39
40
41
42
50
51
52
53
N
M 1:100
51.93
51.90
51.90
51.83
51.86
51.83
51.52
51.93
51.38
51.83
51.80
Струпване на керемиди (и под камъните)
51.39
51.44
51.47
Гроб 5/10
51.48
51.66
51.33
51.25
51.46
51.43
51.23
51.23
51.49
Гроб 4/10
51.33
Гроб 6/10
Овъглена почва
51.21
51.23
51.18
51.16
Гроб 2/10
Гроб 1/10
50.90

Обр. 2. План на сектор „Подградие“ и разкритите сгради.

деспотство. Ана Савойска и сина ѝ Йоан V Палеолог трябва да защитят престола в Константинопол от претенциите на Йоан Кантакузин. В своята книга „История“ самият Йоан Кантакузин пише: „... (имп. Анна Савойска) проводи пратеничество при някой си Балик, владетел на Карвуна...“. Известно е, че според решението на стария архонт Балик, неговите братя Теодор и Добротица начело на 1000 конници оказват помощ на малолетния император Йоан V Палеолог. Може да се предположи, че за тази помощ на Балик и неговите братя е било платено в злато. И именно по този начин монетата на Андроник III, който е баща на малолетния Йоан V Палеолог е попаднала в Калиакра.

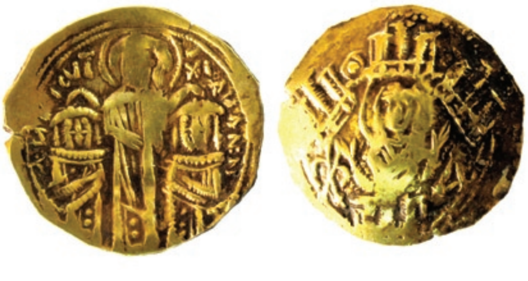

Обр. 3. Хиперперон на императорите Андроник II и Андроник III (1282 – 1328) – (1325 – 1341).

Литература

Джингов 1985: Г. Джингов. Църква №2 в Калиакра. – Известия на народния музей Варна, XXI (XXXVI), 1985, 107 – 113.

№38. РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО

Цоня Дражева, Милен Николов

Археологическите проучвания на крепостта Русокастро през 2010 г. проведохме в периода от 25 октомври до 20 ноември с финансовата подкрепа от Община Камено. Приоритетно те бяха съсредоточени в участъка на северния склон под крепостта, където при разкопките през 2009 г. беше открит укрепен проход с водоснабдително съоръжение недалеч от реката. Съоръжението е разположено в седловината между високи скални масиви, които го скриват от изток и запад и осигуряват естествената му защита. Тя се допълва от близостта на Русокастренската река, която прави завой точно в подножието срещу водната кула в началото на прохода. Проходът е изграден изцяло с високи каменни стени, които фланкират подсечена в скалата и нивелирана траншея, следваща естествения наклон на склона. В долната част той е полегат, но денивелацията рязко се променя след двадесетия метър. Това е причина за изместване на линията на прохода в източна посока, следвайки по-полегатите тераси. Поради особеностите на терена вътрешната ширина на прохода е различна в отделните участъци и варира от 2,32 до 2,64 м, което се отнася и за дебелината на стените. Дебелината на западната стена е 2,3 м, а на източната – само 1 м.

През 2010 г. завърши пълното проучване на целия запазен участък от съоръжението в основата на склона с дължина 24,4 м. Стените са запазени на различна височина, поради активната ерозия по склона и разрушения от каменните кариери в най-ново време. Добре се установяват два строителни периода: ранновизантийски, свързан с изграждането на крепостта в края на V-VI век. Той е датиран с открит в крепостта посветителен надпис на пълководеца Юстин, правнук на имп. Юстин I (518 – 527), който води сражения срещу аварите (Бешевлиев, 1950, 289 – 290).

Ранният градеж е най-добре запазен при кулата-кладенец. Градежът там е от големи квадри с добре обработени лица и спойка от хоросан със счукана тухла. Вътрешността е била цялостно обмазана с хидрофобна замазка, останки от която се откриват във фугите. Дъното е покрито с добре подредени каменни плочи с хидрофобна замазка. Дълбочината му спрямо нивото на пътя е 2,75 м и слиза малко под нивото на реката, която през средновековието е била много по-пълноводна.

Вторият етап на строителство се датира през XIII в. и се свързва с известни преправки в конструкцията на стените и изграждането на нови защитни елементи в най-високия участък на прохода. Данните от строителството се потвърждават от находките: монети и фрагменти от „сграфито„ керамика от този период в хоросановата спойка на каменните стени. Датировката намира подкрепа и в историческите извори. В поемата на Мануил Фил за подвизите на Михаил Глава при похода през 1263 г. се споменава за превземането на крепостта Русокастро и укрепването му (ГИБИ, X, 138 – 142).

Средновековният градеж е стъпил върху ранната стена от VI в., която използва като основа. Най-добре запазена е западната стена на прохода с височина 4,2 м и ширина 2,32 м. Инкорпорираната в подсечената скала основа е с банкет, широк 0,1 м. Градежът на стената е от ломени камъни и добре измазани фуги от бял хоросан с едър речен пясък. Много добре се проследява сантрачната система от скрити напречни и надлъжни правоъгълни сантрачи със сечение от 0,10 – 0,15 м.

При проучването на последните пет метра на западната стена беше установен нов конструктивен елемент при преизграждането ѝ. Тук средновековната стена е долепена до ранновизантийската стена и нивелирането на линията е преодоляно с контрафорс с ширина 0,32 м. За първи път при проучването на стените на укрепения проход откриваме добре запазена суперструкция на ранната стена със запазена сантрачна система от VI в.

Източната стена е силно разрушена в ширина и височина от каменната кариера от 60-те години на XX в. На места зидът е запазен само в ширината на вътрешното лице до 0,26 – 0,42 м.

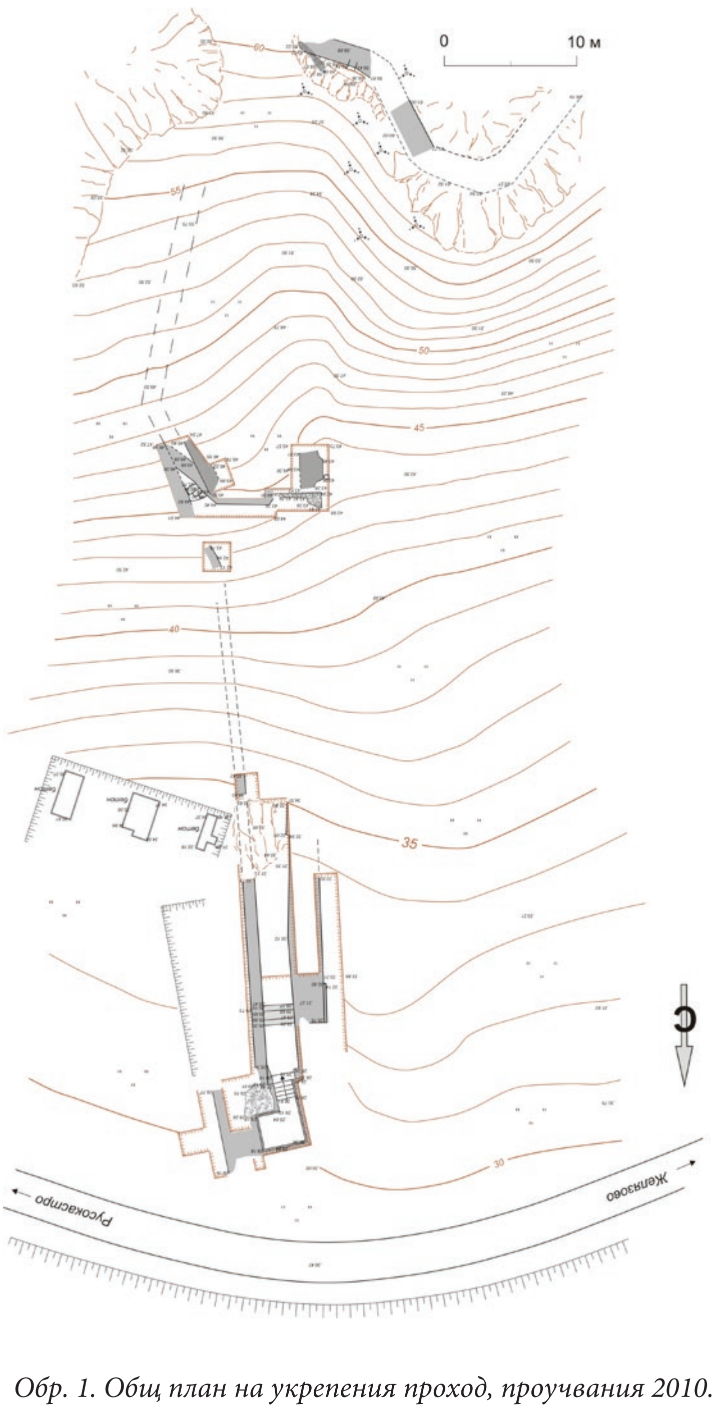

Обр. 1. Общ план на укрепения проход, проучвания 2010.

С цел установяване на трасето на прохода по височината, беше заложен сондаж в средната част на склона с размери 10 х 5 м. В сондажа бяха открити частично разрушени елементи от междинна площадка в прохода с бойна кула. Кулата е с неправилна форма, като северозападният ъгъл на челото ѝ е 90 градуса, а североизточният – 120 градуса. Тази аномалия е свързана с отклоняване на ходовата линия в прохода с около 30 градуса на изток. Северната стена на кулата е с дължина 8,2 м, от източната ѝ стена са запазени 5 м от лицето на зида, а от западната само фрагмент от 2,82 м. Максималната запазена височина на зидовете е 1,53 м, а дебелината е 0,95 м. За отводняване на силно наклонения терен е изградена канавка, успоредно по вътрешната основа на северната стена с наклон на северозапад към дерето.

При лицето на източната стена се установяват двата строителни периода, изяснени вече в долната част на съоръжението. В ранновизантийския тя е била долепена до вътрешното лице на източната стена на прохода. При преустройството на кулата през XIII в., източната стена е изместена с 1,3 м на запад. Така е образувана вътрешна пътека, в която са запазени три зидани каменни стъпала с ширина

0,25 – 0,30 м. Стъпалата не могат да се проследят във височината на прохода, който в този участък е изцяло разрушен от каменарски взривявания и механичното изгребване на камъка.

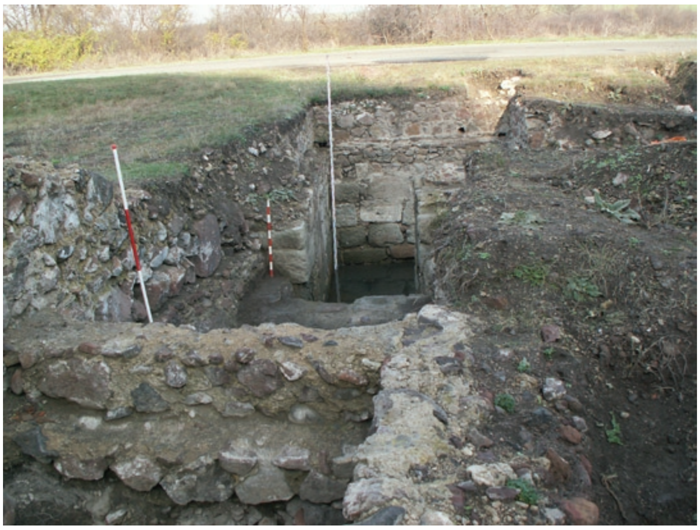

Обр. 2. Водна кула в основата на прохода близо до Русокастренската река.

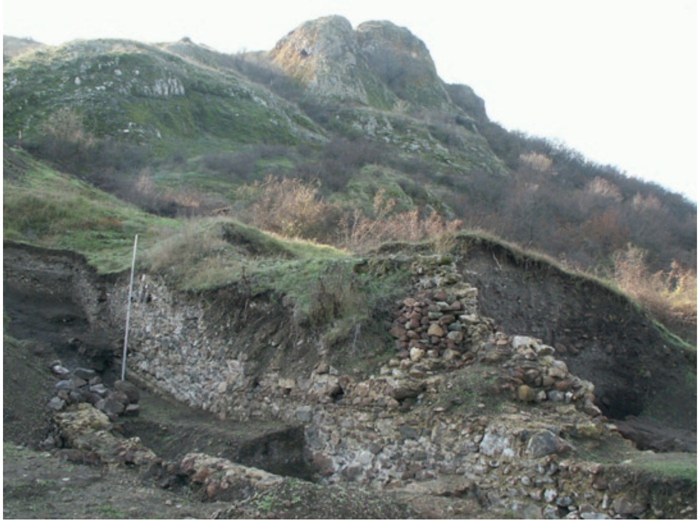

Обр. 3. Западната стена на прохода при изкачването и по ската.

Третият етап на археологическото проучване през 2010 г. беше свързан с проучване на укрепителните съоръжения в най-горната част на прохода при влизането му в крепостта. Източната му част е естествено защитена от стръмен зъбер, който фланкира входа.

На 7 м западно по линията на най-горната тераса бе разкрита външната крепостна стена, която върви по линията на скалния венец и следва естествените му форми.

Проучени бяха два отделни участъка с дължина 5 м и 3 м, а ширината е 2,4 м. Градежът е от ломени камъни с грубо обработени лица, споени със здрав бял хоросан с едри тухлени примеси. Основата на зидовете е директно залепена върху подсечената скала, обилно залята с хоросан за нивелиране на каменния градеж.В източния участък на откритата стена вторично е пробит отводнителен канал с шир. 0,5 м, който се излива в стръмното дере. Голяма част от външното лице на стената е срутено в пропастта, но останалите следи от хоросановата подложка на основата показват, че нейната линия продължава в посока към пътеката за пещерата „Русина дупка".

Археологическото проучване на укрепения проход има значение за изясняване на стратегическото му място в укрепителната система на Русокастро, което присъства често в историята на военните сблъсъци между България и Византия през XIII-XIV в. Освен защитната му функция на спасителен изход, той имал голямо значение за осигуряване на вода за безводната крепост. Според средновековните автори, описали битката през 1332 г. при крепостта, тя не разполагала с кладенци и др. източници и разчитала единствено на вода от реката (Никифор Григора, ГИБИ, X, 162 – 165).

Литература

Бешевлиев 1950: В. Бешевлиев. Средновековни надписи от Черноморието, Известия на алхеологическия институт, XVII, 1950, 289 – 329.

Мануил Фил: Мануил Фил. За подвизите на чутовния протостратор. – ГИБИ, X, 138 – 142.

Никифор Григора: Никифор Григора. Флорентий или за мъдростта. – ГИБИ, X, 162 – 165.

№39. РАЗКОПКИ В М. ПАЛЕОКАСТРО В ГРАД ПОМОРИЕ – СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО

Сергей Торбатов, Методи Саскалов

Археологическите разкопки през 2010 г. се проведоха през м. юли-август с финансиране от Община Поморие. В полевата работа участваха Антон Карабашев и Красимир Кръстев (ИМ – Поморие), керамичният материал е обработен от д-р Мария Манолова, антропологичната експертиза е на д-р Виктория Русева. Направено бе ново пълно геодезично заснемане и изработен общ ситуационен план от инж. А. Каменаров.

Проучванията се проведоха в Сектор III. В тази част днешния терен се покачва слабо в югозападна посока. Основни цели на разкопките:

Проучване на средновековния некропол, регистриран през 2009 г. Разрити са нови 90 гроба и общият им брой достигна 129.

Проучване на останките от сгради в югозападната част на сектора; изясняване на техния характер, относителна и абсолютна хронология.

Добиване на данни за стратиграфското и хронологично съотношение на разкриваните сгради и гробове.

Останки от средновековни сгради:

В западната част на сектора бе разкрит зид (регистриран през 2009 г.) с посока север-юг и минимално отклонение към запад на протежение 7,50 – 7,60 м (част от Сграда 6). Разкритите ъгли в двата му края предполагат развитие на сграда в източна и западна посока. Дебелината е неравномерна – от 0,70 до 0,92 м. В него са използвани необработени и обработени камъни, буци хоросан с керамични частици, късноантични и средновековни тухли и керемиди (за хоризонтиране и запълване на вертикални фуги), споени с жълто-кафява глина. Лицата са оформени сравнително старателно. Във височина зидът е запазен до 0,35 – 0,40 м. Разкриването му започва непосредствено под съвременния хумусен пласт и положението му показва, че е от последния строителен период. Във „вътрешността“ на сградата има голямо количество ломени камъни и фрагменти от средновековни керемиди – от стените във височина и покритието. Подово ниво не е регистрирано. Керамичният материал е малко и е силно фрагментиран. Монетите от пласта около зида са рязани скифати с горна граница в VI-VII десетилетие на XIII в.

Вероятно това е доста голяма сграда със сложно деление (в сравнение с познатите досега). Като дълбочина и характер на градежа е твърде близка с разкритите фрагменти от зидове. Всички те могат да се свържат с последния период на обитаване и строителство.

Сграда 8 се разкри също в кв. 22. Запазени са южен и частично западен зид. Стратиграфски се разполага под Сграда 6. Дебелината на зидовете не надхвърля 0,60 м. Като градеж се различават – изградени са от поставени в два реда един до друг големи плоски ломени камъни, споени с жълтеникава глина. Поради степента на запазване не е ясно дали това са останки от основи или надземен градеж. Известно указание е петното от опалена глина и пепел във вътрешния югозападен ъгъл, съответстващо на нивото на тогавашния терен. Сградата е нарушена от северния зид на Сграда 6 и от гробове.

Сграда 7 се разполага северно от описаните. Различава се съществено по изграждане: има ясно оформени еднолицеви зидове от юг и в северозападния ъгъл. Градежът е от два реда ломени камъни и фрагменти от тухли, като има явен стремеж за оформяне на вътрешно лице. Спойката е от жълтеникава глина. Широчината е 0,40 – 0,43 м. Във височина зидът от юг е запазен до 0,98 – 1 м. Това е вкопана в терена част (мазе?), чийто стени са еднолицеви зидове. В дълбочина вкопаването навсякъде навлиза в пласт, наситен с разложени горели кирпичи (от VI в.). Запазена са южна, отчасти западна стена и северозападен вътрешен ъгъл с размери: запад – изток – 3,50 м; север – юг – 2,90 м. Дъното на вкопаването е на 2,17, като върху него има тънка прослойка от по-светла глина – останки от подова замазка. Запълването е от кафяво-сива тъмна пръст с примеси от въглени и пепел. В него се съдържа сравнително голямо количество фрагментирана битова керамика, голяма част от която се отнася към различни групи луксозни трапезни изделия: белоглинена глазирана, червеноглинена рисувана и с украса в техника сграфито, части от светилници с и без ангобно покритие.

Обр. 1. Вкопана част от Сграда 7 (поглед от североизток).

4. В кв. 19-20 са разкрити части от градеж, силно нарушени от гробове. Използвани са значително по-големи камъни-сполии, тухли за запълване на фугите и глинена спойка. Зидът е с посока запад изток и е проследен на дължина 3,35 м. Под и над него лежат гробове. Поради фрагментарния характер не може да се каже нищо по-определено за функциите му. По южната граница на кв. 19 на дълбочина от 2,84 до 2,61 е регистриран пласт, съдържащ стенописни фрагменти и натрошени средновековни керемиди. Стенописите са силно фрагментирани и може да се съди единствено за колорита – използвана е червена, жълта, зелена, кафява, синя и черна боя. В пласта са вкопани гробове №43 – 45. Тази находка е указание за възможна близост с християнски храм, вероятно разполагащ се на юг от сегашния изкоп. Към това насочва и разкриваният некропол..

Средновековни некрополи

Потвърдиха се наблюденията за два хоризонта гробове. Както и при миналогодишните проучвания в и около гробовете изобилства от преотложени кости от по-ранни нарушени гробове, регистрирани са гробове с последователни погребвания в една и съща яма – преди всичко детски. За сега със сигурност са идентифицирани останки от 108 индивида (при обработен около 60 % от материала).

Гробни съоръжения:

Обикновени ями, които не се очертават на терена и скелетите се разкриват на техните дъна;

Ями, частично или напълно оградени при дъното с камъни и фрагменти от тухли;

Каменно-тухлени гробни камери с или без покритие.

Във всички типове гробни съоръжения се срещат тухли, керемиди или плочести камъни, подложени под главите, като често те са доста високи и поддържат черепите в изправено положение.

Гробовете са вкопани до различна дълбочина: от 3,20 до 1,70 (в абсолютни коти), като един под друг се разкриват по няколко гроба.

Антропологически данни потвърждават наблюденията от предишната година. Повишава се процентът на погребани деца от двете възрастови групи – над 48 % (51), като преобладават тези на възраст под 6 години. Израсналите индивиди в различна възраст са 47. Повечето са жени (над 65 %) от 18 до 40 г., т. е. в активната репродуктивна възраст. Това вероятно е свързано с повишена смъртност при ражданията и следродови усложнения. Дълбока старост (около и над 60 г.) са доживели само 4 индивида.

При разполагането на гробовете се утвърди наблюдението, че около отделни гробове на израсли индивиди (използвани не веднъж) се групират детски в различна възраст. Няколкократно се среща погребването на неврълстни индивиди в една и съща яма – явно деца от едно семейство, починали наскоро едно след друго. Те оформят своеобразни „групи“ от гробове.

Инвентарът са накити и принадлежности към облеклото. Като цяло прави впечатление, че накитите (гривни, обеци и маниста) са в гробове на деца и млади индивиди от женски пол: №71, 81, 95, 115, 117, 122, 127. Установява се, че стъклените гривни са носени по-често на лявата ръка, докато на дясната – са медни или бронзови. В един случай (гроб №112) вляво от скелета е поставена похлупена белоглинена глазирана купичка. Може да се твърди, че по-богатите гробове са вкопани до по-голяма дълбочина и вероятно се отнасят към „ранния“ хоризонт на некропола.

При определяне хронологията на некрополите (хоризонтите на некропола) могат да бъдат изтъкнати следните наблюдения:

- Разликата от ок. 1,50 м в дълбочината на дъната на „най-плитките“ и „най-дълбоките“ гробове.
- Застъпването на гробове от зидове от „най-късните“ сгради, чието съществуване вероятно се датира с рязани скифати от втора-трета четвърт на XIII в.
- Съобразяването на „късни“ гробове със зидовете от последния период, както и нарушаването

им от отделни гробни съоръжения, т.е. вероятно „късният“ некропол се е развил в последните десетилетия на XIII в.

- Абсолютната хронология на „ранния“ некропол засега се опира само на непълни данни от нумизматичния материал – значително по-малкия брой монети на Алексий I и Йоан II Комнини, в сравнение с тези на техните наследници. В рамките на работна хипотеза като време на съществуване на некропола могат да бъдат определени годините на управление на тези двама владетели.
- За времето на разкопките през 2010 г. са инвентирани 450 находки от метал, глина, стъкло, кост и камък, като голяма част са средновековни, късноантични и антични монети.

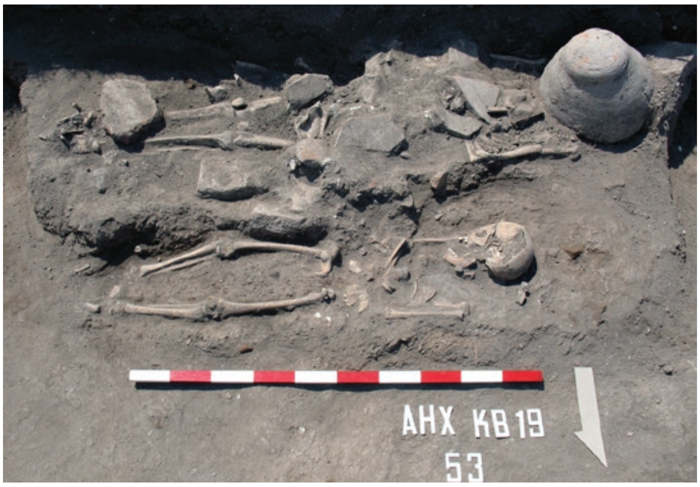

Обр. 2. Ситуация от некропола: гробове № 43 и 53.

№40. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ

Росица Морева и Христо Басамаков

През 2010 г. продължиха плановите археологически разкопки по източния склон на Асенова крепост, южно от голямата крепостна църква „Св. Богородица“. Проучванията се финансираха от Исторически музей – Асеновград. В екипа взе участие Запрянка Кръстева – уредник в музея.

Три са откритите водохранилища на крепостта: две във феодалния замък и едно в обособения като самостоятелно укрепление т. нар. „църковен двор“. Последното е най-голямо по размери. Има трапецовидна форма, зависима от релефа на терена. Намира се на около 1,50 м южно от крепостната църква, с размери: дължина 10,50 м и ширина средно 5 м. През 2009 г. беше направен сондаж в южната му част. На дълбочина 4,30 м се откри подовото ниво, изградено от каменни плочи, върху които са поставени тухли, покрити с хидрофобна мазилка. До южната стена е долепена елипсовидна колонка, за която предположихме, че част от покривната конструкция на водохранилището. Това ни даде основание да заложим сондаж по цялата дължина на източната страна. Установи се, че подовото ниво продължава в северна посока. Потвърди се и стратиграфията над подовото ниво от първия сондаж: след вдигането на съвременния пласт се наблюдава горял пласт от керемиди и пепел с дебелина 1,20 м., под него варовик и пръст и отново горял пласт, непосредствено над подовото ниво. Първият горял пласт се датира с турски монети от XV – XVIII в., а вторият – XI – XIV в. Почти по средата на източната страна нивото на пода е издигнато на 0,50 м и продължава така до северната стена. Изглежда, че цялата северна половина на водохранилището е с по-високо подово ниво. Повдигането на нивото не се дължи на релефа на терена, а на изграждането на каменна стена, долепена на фуга към вътрешната стена. То е изградено по същия начин от каменни плочи, покрити с тухли и хидрофобна мазилка. Същата е положена и по стените. Еднаквият градеж на подовите нива показва, че са положени синхронно. Каква е причината за повдигане на подовото ниво за сега остава неизвестна, може би долното ниво да е служило като утайник, въпреки големите размери.

Вторият сектор, на който работихме е източно от водохранилището. Тук денивелацията е много голяма. От запазените във височина зидове по източната стена на водохранилището до терена дълбочина е около 3 м. Тук особено добре са наблюдава как са фундирани в скалата основите на източната стена. Под основите се слезе на дълбочина 2,30 – 2,40 м. Културният пласт не беше изчерпан. Архитек-

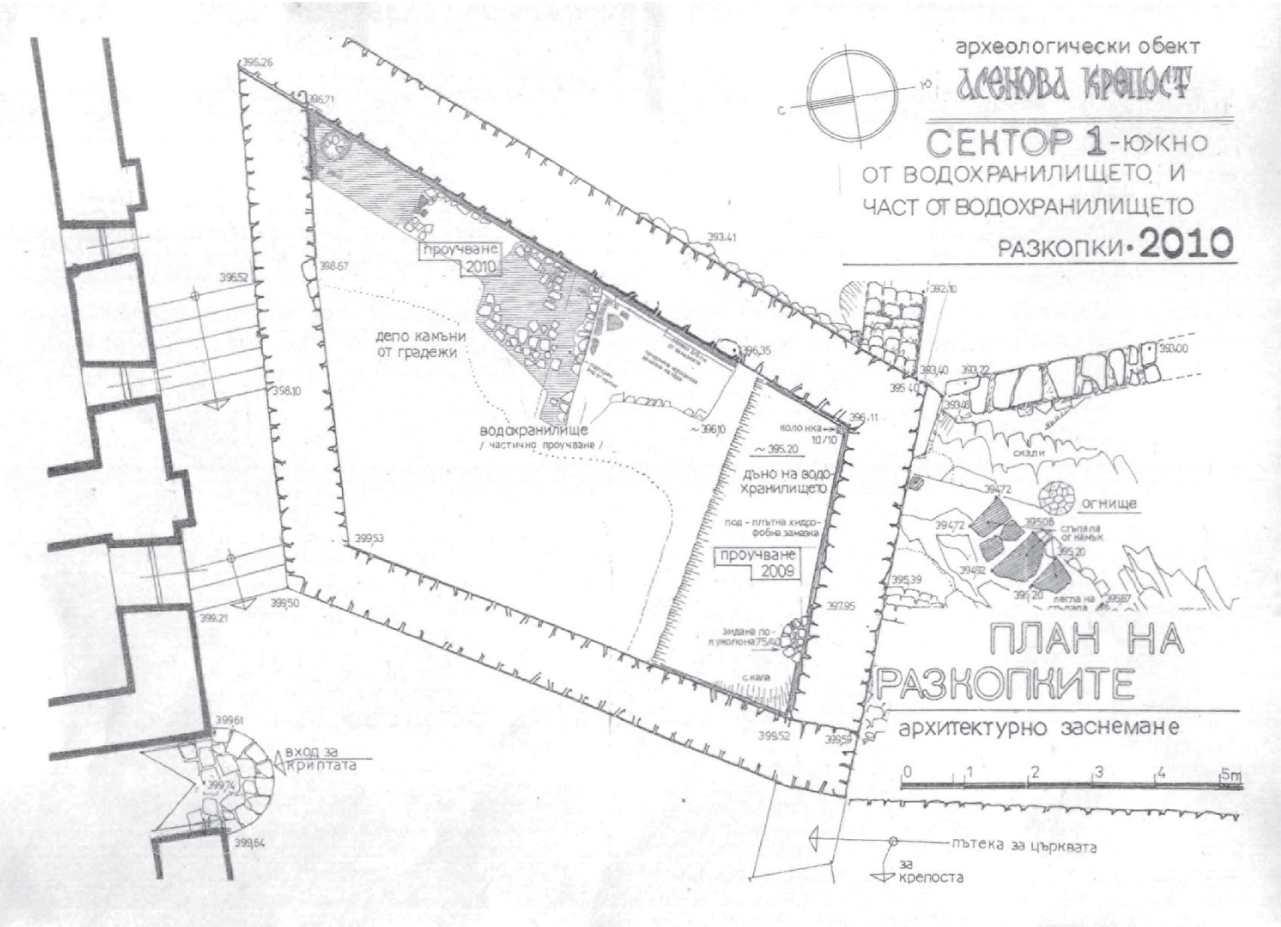
археологически обект
АСЕНОВА КРЕПОСТ
СЕКТОР 1-ЮЖНО
ОТ ВОДОХРАНИЛИЩЕТО И
ЧАСТ ОТ ВОДОХРАНИЛИЩЕТО
РАЗКОПКИ·2010
ю
с
396.26
396.71
проучване
2010
393.41
398.67
396.52
депо камъни
от градежи
392.10
396.35
393.00
393.40
393.22
395.40
398.10
393.46
396.11
~396.10
водохранилище
/ частично проучване /
колонка
10/10
~395.20
скали
дъно на водохранилището
39472
огнище
под - плътна хидрофобна замазка
39472
39508
стъпала от камък
395.20
399.53
проучване
2009
39492
395.39
395.20
легла на стъпала
395.67
399.50
399.21
397.95
зидане полуколона 75/40
ПЛАН НА
РАЗКОПКИТЕ
скала
архитектурно заснемане
399.61
399.52
399.59
вход за криптата
399.74
0
1
2
3
4
5m
399.64
пътека за църквата
за
крепоста

Обр. 1. Общ план на археологическите разкопки.

тура не се откри, но всички находки показват, че това пространство е използвано като жилищно. От миналите сезони бяха разчистени два зида – единият с посока запад – изток, на хоросанова спойка, върху който е стъпила източната стена на водохранилището и вторият – с посока север-юг, който тръгва под югоизточния ъгъл. В непосредствена близост до двата зида се откриха по една боклучна яма, в които се откриха обичайните материали: фрагментирана средновековна керамика от XI – XIV в., гвоздеи, камъни, животински кости, пепел, въглени, монети от XIII-XIV в. бронзови сферични копчета, цели и фрагментирани. В останалата част на проучвания терен се откриваше голям брой гвоздеи, вероятно от покривна конструкция на жилище, железни ключове, фрагментирана кухненска и сграфито керамика и други предмети на бита. Откриха се основи на подпорна стена от XIX в., която е изградена с материали от средновековни градежи, между тях като сполия е използван част от мраморен релеф. Тази стена е нарушила стратиграфията, защото на една и съща дълбочина се откриваха турски монети от XV в., монета на Иван Александър, златна венецианска монета на Андреа Дандоло (1343 – 1354), както и позлатено сребърно сферично копче. От тук са и железни върхове на стрели, ножчета, токи и три бронзови втулки за мебели. Няколкото фрагмента от керамика със златиста ангоба и гърнета от XI в. ни дават основание да предположим, че жилищното строителство тук е започнало от това време. Преобладават находките от XIII-XIV в. Откри се колективна находка от медни монети, латински имитации от първата половина на XIII в. С предполагаемото жилище на изток от водохранилището се свързва и мраморното стълбище, което е с посока запад-изток. То започва от ниво прага на портата към църквата и завършва под южната стена на водохранилището. Разликата във височините е 7,10 м.

Друг сектор, на който се работеше е на юг от стълбището, където през 2009 г. се откриха два гроба и културният пласт не беше изчерпан. В югозападната част на сектора скалите са видими на повърхността и проучванията ни се ограничиха до почистването на запълнените скални процепи, където обикновено се откриваха стойностни находки. В тях се намериха средновековни монети, ла-

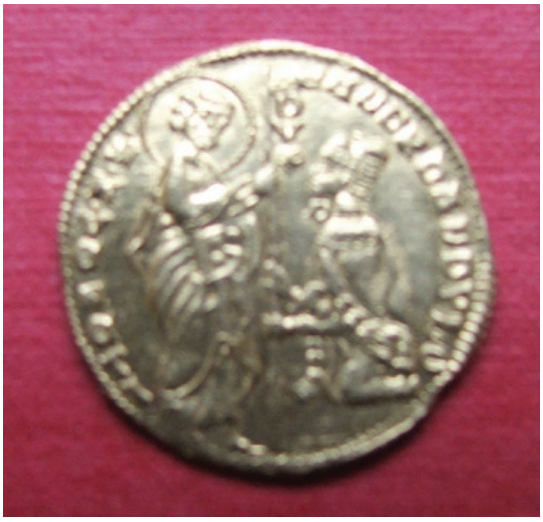

Обр. 2. Златен венециански дукат на Андреа Дандоло.

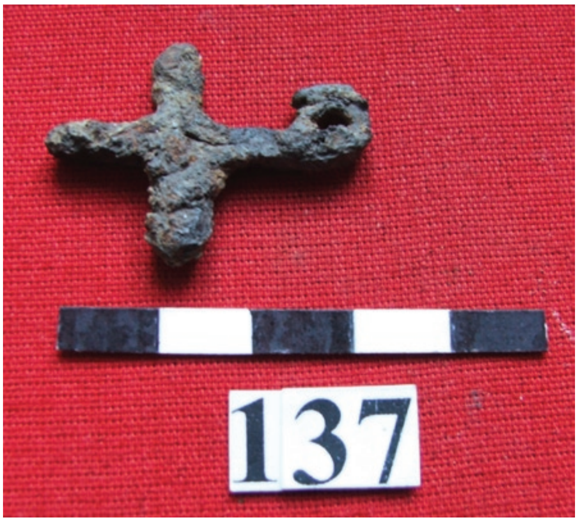

Обр. 3. Желязно кръстче.

тинска имитация от XIII в., два зида с по един ред камъни на калов разтвор, фрагментирана средновековна керамика от XIII-XIV в., голям брой гвоздеи. В един от скалните процепи се попадна на детски скелет, положен по гръб, със скръстени ръце, с посока З – И. Липсваха таза и долните крайници, както и погребален инвентар. На северозапад от него се откри опалване с разпръснати животински кости и фрагментирана средновековна керамика от XIII-XIV в., вероятно от тризна. В дълбочина излезе каменна тесличка от халколита, като потвърждение на хипотезата за съществуване на светилище. Пак в този сектор при свалянето на пътеката, по която се извозваше пръстта се попадна на два зида с посока север – запад, които опират в скалата и са служили едновременно като подпорни и част от долните етажи на жилищни постройки. Обикновено първите етажи, в които са включени скалните образования, са били използвани за стопански цели. Под тях е оформено улично платно. Откритите монети и керамика ги датират в първата половина на XIII в. На уличното платно се откри златно сферично копче.

Последният сектор, на който работихме беше много по-на юг, източно от уличното ниво, на северозапад от жилище №4. Районът на север от него беше проучен през изминалите сезони. И тук, както в останалите части на крепостта съществува голяма денивелация с посока изток. При свалянето на гъстата растителност се оказа, че коренната система стига до скалата и стратиграфията е напълно нарушена. В пласта с дебелина 0,60 м се откриваха фрагменти от средновековна керамика XIII-XIV в., оловни прешлени, гвоздеи и едно желязно кръстче с халкичка за носене.

Непосредствено до входа на жилище 4, който се намира на северната му стена започва мраморно стълбище. Първите две стъпала са изсечени в скалата, а следващите две са изградени от правоъгълни мраморни блокове. Откриването на второ стълбище показва връзката между отделните скални тераси, които са разположени амфитеатрално в източна посока. Така стълбището на юг от водохранилището свързва уличното ниво, което отвежда към църквата и е свързано със стълбището, което води към феодалния замък и второто улично ниво под жилище 5 и третото по-ниско ниво, източно от водохранилището. Новооткритото стълбище свързва второто с третото ниво. Няма съмнение, че връзката между отделните тераси става с каменни стълбище, което беше установено и във феодалния замък.

Външната крепостна стена започва от изток, захваната в скалите и върви в западна посока, към единствения вход на крепостта. В основите е изградена от големи каменни блокове, някои с дължина повече от един метър. Във височина е изградено от големи ломени камъни в редове по външното лице. Отвътре е с имплектон от по-дребни камъни обилно залети с хоросан. Хоросанът е примесен с дребен чакъл и на места се срещат късчета от тухли. В сондажа, който направихме не се откри лице на стената от вътрешната страна. Дебелината ѝ е около 2 м. Откриха се две монети, латинска имитация от първата половина на XIII в. Нямаме данни кога е построена крепостната стена. По начина на градеж и вида на хоросана най-вероятно изглежда да е в XI в.

№41. РАЗКОПКИ НА УЧАСТЪК В СЕВЕРНИЯ КРАЙ НА СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ ЧЕРВЕН

Стоян Йорданов

Разкритите през 2009 г. структури и находки насочиха вниманието към редица неизяснени въпроси, свързани както с териториално-пространствения и социален облик на седловината във Вътрешния град, така и с някои уточнения за историческото развитие на средновековния Червен. Тогава те не намериха окончателен отговор, което наложи и през 2010 г. разкопките да се съсредоточат отново в тази част на града, като се продължи работата по проучването на намерения некропол и се обхванат териториите, разположени непосредствено от юг на разкопания през 2009 г. сектор.

До началото на разкопките предвиденият за работа терен бе обрасъл с храсти и висока трева. В западния си сектор той има изразена денивелация от юг към север (понижение 2 метра в кв. 18), която намалява в източна посока.

Проучването бе съсредоточено в пределите на 6 археологически квадрата (18 – 20А и 23-24), разположени южно и източно от проучената през 2009 г. територия.

В кв. 19 – 24 бе разкрита сграда, строена от ломени камъни с кална спойка. Тя има очертанията на трапец и поради денивелацията е вкопана в терена от юг. Изцяло бе разкрита нейната южна стена, която е с дължина 4,6 м, а запазената ѝ височина е 0,7 м. Източната стена се проследява на 1,6 м, а западната на 1,2 м. На по-късен етап, след разрушаването на сградата, върху източната ѝ стена е преминавало трасето на пътеката към северния водоснабдителен проход. От северната стена е запазен едноредов фрагмент от външното ѝ лице, който позволява да се определят размерите на сградата в посока север – юг – около 4,5 м. Подът на сградата е неравен и се бележи от плътен пласт от жълта глина. Насипът във вътрешността бе от сиво-черна пръст, размесена с ломени камъни, керамични фрагменти от периода на Второто българско царство (XIII-XIV в.), фрагментирани животински кости, отделни гвоздеи, няколко монети от средата и втората половина на XIV в., отделни въглени близо до пода и няколко железни крици. Сред керамичните фрагменти преобладават тези от кухненска керамика, а фрагментите със сграфито украса са с по-груб рисунък на характерните за Червен геометрични орнаменти и петна от зелена и кафява глазура. Както и през предходната 2009 г. се разкриха няколко фрагментирани панички от керамопластична украса на неизвестна църква. Направените сондажи в източната и западна части на сградата разкриха, че стерилният пласт е на дълбочина 0,35 м под подовото ниво, а съставът на пласта между подовото ниво и стерилния пласт не се различава от този в сградата. В източната част на сградата се разкри част от по стар зид с дължина 1,2 м, който бе премахнат при направата на сондажите. Южно от сградата (кв. 24) се разкри каменен блокаж.

Денивелацията в посока север – юг на разположените западно от сградата квадрати (18 – 23) рязко се увеличава. Там бе достигнато до старо ходово ниво от типичната за тази част на града плътна жълта глина, което е на дълбочина 0,3 – 0, 8 м под съвременното ходово ниво. Във високата част на кв. 23 се разкриха части от два грубо изградени едноредови

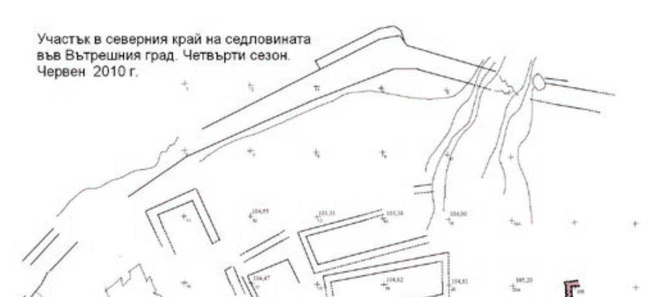
Участък в северния край на седловината
във Вътрешния град. Четвърти сезон.
Червен 2010 г.

Обр. 1. Обекти в северния край на седловината във Вътрешния град. Ситуация.

каменни зида с кална спойка и с посока север – юг, от които по-добре запазеният източен е с дължина 4 м и дебелина 0,6 м. Северно от тези зидове има грубо наредени големи камъни с посока изток-запад, които образуват подпорна стена на тераса.

Обр. 2. Сграда в кв. 19/24.

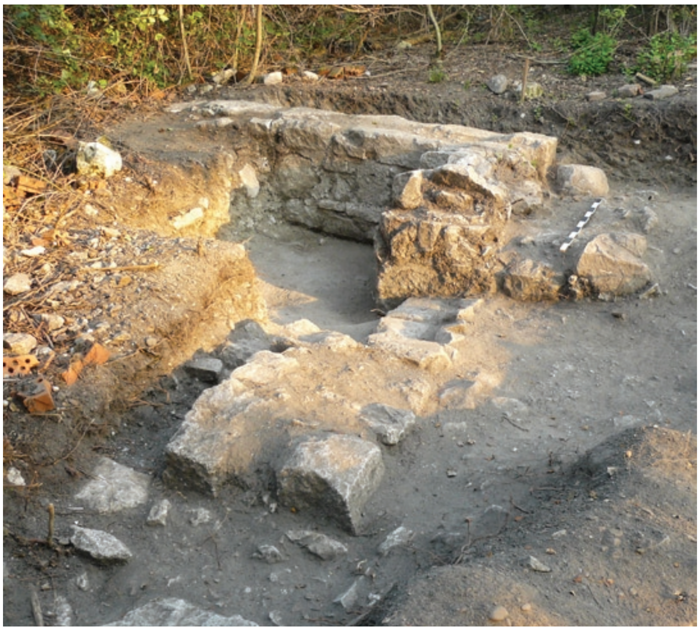

Обр. 3. Сграда в кв. 20А.

В източния край на кв. 20А се разкри сграда от сравнително правилни варовикови квадри с различна големина, споени с бял хоросан, в който има едро натрошена тухла. Фугите между камъните са широко измазани. Изцяло бе разкрита западната стена на сградата, която е с външна дължина 4,2 м и е запазена в южния си край на височина 0,7 м. Южната и северната стени продължават в източна посока извън границите на квадрата. Западната и южна стени са с ширина 0,55 м, а северната 0,7 м. В западната стена се разкри несиметрично разположен вход с ширина 0,9 м. Той отстои на 1,5 м от югозападния ъгъл на сградата и на 1,8 м от северозападния. В неговите очертания се разкри праг от два успоредни реда камъни, от които вътрешният ред е от формиран от два големи плочести камъка с полепнал хоросан, а външният от ломени камъни. Подът на сградата е от плътна жълта глина. Над него има пласт с дебелина до 0,1 м, наситен с хоросанови фрагменти. Насипът във вътрешността на сградата бе от камъни, размесени със сиво-черна пръст, керамични фрагменти от периода на Второто българско царство (XIII-XIV в.) и няколко от ранно византийската епоха (IV – VI в.), фрагментирани тухли, животински кости, отделни гвоздеи и въглени. Тук бе намерен каменен блок с врязан силует на сграда и няколко букви, вероятно от кирилски надпис с неясно съдържание.

В южния край на кв. 20, където през 2009 г. бе установено съществуването на неголям некропол, се разкри скелет на мъж, положен по гръб, с посока запад – изток, без инвентар. Върху него в областта на кръста и наоколо има разбъркани кости от детски скелет.

Съставът и обликът на намерените находки не се различава съществено от разкритите в този участък през предходните години. Сред тях по-характерни са монетите (имитации от втората половина на XIV в., от Иван Шишман (1371 – 1393), от Йоан Орсини (1323 – 1335), варовиков блок с врязан силует на сграда, костена дръжка с врязана украса, стрела от желязо, сферично медно копче и фрагментирана бронзова тока, фрагментирана медна обеца с двойно конусовидна висулка, дръжка за врата, част от медно блюдо за везна. Преобладаващите керамични фрагменти могат да се отнесат към средата и втората половина на XIV в., с изключение на няколко по-ранни фрагменти със графито украса и няколко фрагмента от ранно византийската епоха (IV – VI в.). Загадка остават намерените и тази година фрагменти от керамопластичната украса на неустановена все още църква. Повечето от находките бяха разкрити сред преобладаващия в разкопаните квадрати каменен блокаж, което предполага, че те са размесени и вероятно смъкнати по склона от денивелацията.

Разкритите структури и находки потвърждават отново тезата, че територията на седловината е била плътно застроена и обитавана през средата и втората половина на XIV в. – най-интензивния период в развитието на средновековния Червен. Същевременно данните от сондажите под подовите нива на сградите показват, че застрояването тук започва преди този период. Значим интерес поражда намерената в най-източната част на проучваната територия масивна сграда, белезите на която я свързват с някаква обществена натовареност. Голяма част от използваните за строежа ѝ варовикови камъни са вторично преизползвани. Все още неясни са и причините за появата и периодът на съществуване на разкрития некропол, както и първоизточникът на частите от керамопластична украса.

Литература

Йорданов 2008: Ст. Йорданов. Средновековният град Червен – проучвания в северния край на седловината във Вътрешния град. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 703 – 705.

Йорданов 2009: Ст. Йорданов. Участък в северния край на седловината във Вътрешния град на Червен. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 651 – 653.

Йорданов 2010: Ст. Йорданов. Проучване на участък в северния край на седловината във Вътрешния град на Червен. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 549 – 551.

№42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ СЕВЛИЕВО

Надежда Ботева

Археологическите проучвания на хълма Джевизли бунар край Севлиево започват през 1979 г. Пръв ръководител на обекта е Койчева от Историческия музей в Габрово. Безспорно основен принос за проучването на крепостта и подградието има Симеон Симеонов от Историческия музей в Севлиево (Ботева 2004, 3 – 23). Методическа помощ при разкопките оказваха проф. д.и.н. Станислав Станилов и арх. Теофил Теофилов. Делото на С. Симеонов беше продължено от доц. д-р Бони Петрунова и доц. д-р Йордан Алексиев от НАИМ при БАН при тясното сътрудничество с колегите от музея в гр. Севлиево.

Крепостта се намира в най-западната част на Севлиевската планина, на т. нар. Крушевски баир с надморска височина 486 м. Тук река Росица напуска Севлиевското поле и се спуска на север по живописен пролом (обр. 1).

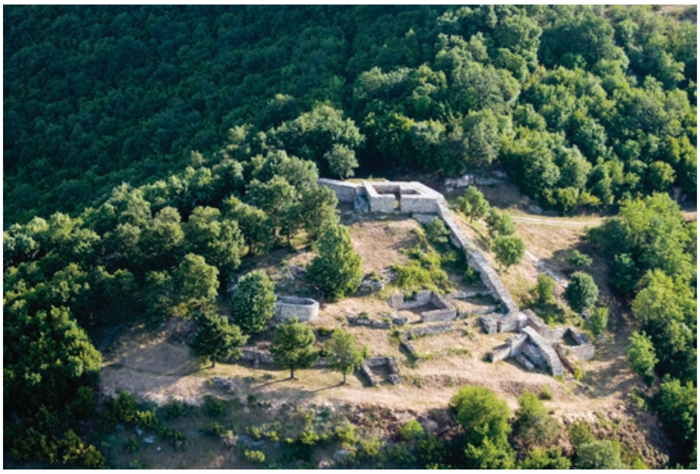

Обр. 1. Общ поглед към крепостта.

Ранновизантийската и средновековна крепост Хоталич край Севлиево се проучва вече 31 години. Разкопките в цитаделата се осъществиха на няколко етапа от 1983 до 2008 г. За този период от време са разкрити четири порти, малка еднокорабна църква, около 800 м крепостни стени, на места запазени във височина до 3 м, както и значителен брои жилищни и стопански сгради, най-вече в източната част (Симеонов 2007, 5 – 67; Ботева 2009, 2-3).

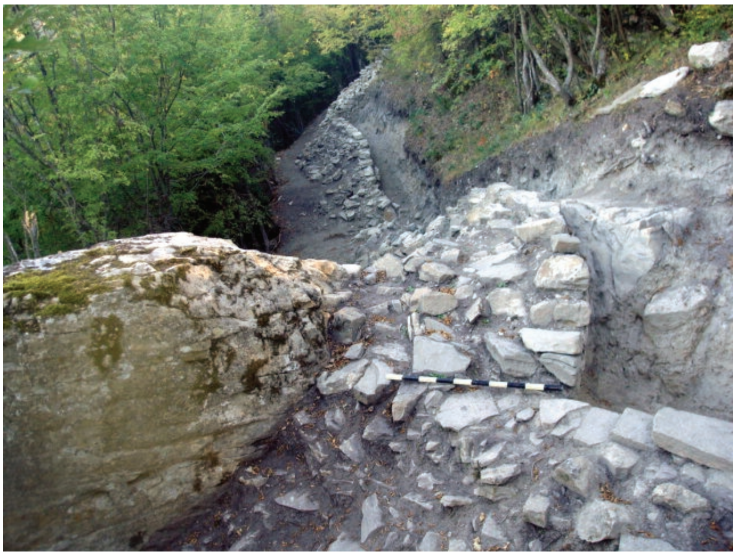

Обр. 2. Крепостната стена с ъгъла.

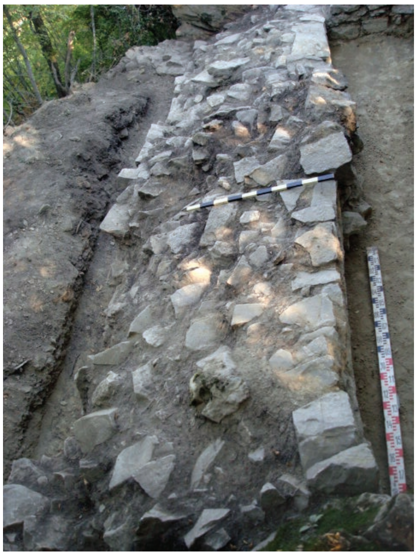

Обр. 3. Потерната.

Проучи се и голямо подградие с 86 жилищни и стопански сгради и 2 църкви с некрополи край тях, както и голяма ранновизантийска базилика.

Все още обаче остава неуточнен пълният периметър, който заграждат крепостните стени, извън очертанията на цитаделата. Интересното при нея е, че Северната крепостна стена продължава на запад в посока, която би включила и подградието във фортификационната система на средновековния град. В края на 90-те години на 20 в. С. Симеонов разкрива северозападен ъгъл и около 10 м от началото на Западната крепостна стена, след което, според него, има голямо обрушване и приплъзване на земните пластове, в резултат на което останалата част от стената е била напълно разрушена.

Точно на това място бяха съсредоточени археологическите разкопки през миналия сезон, които се проведоха през месец август с 9 работници.

Проучванията бяха финансирани от Община Севлиево. Обектът се намира в по-ниската част на южния склон на хълма, като теренът беше силно обрасъл с храсти и дървета. По изключително стръмния склон имаше голямо количество свлечена пръст и камъни. След отстраняването на насипите се откри нов сектор от Западната крепостна стена.

Проучената част от фортификационното съоръжение има обща дължина 24 м. В най-запазената си част, в близост до северозападния ъгъл, крепостната стена е дълга 10 м и висока 1,10 м. След това, на разстояние 8 м, тя е изцяло разрушена. Южно от този участък, в продължение на 7 м, вследствие на слягане на терена, част от зидарията на Западната крепостна стена се е свлякла навън, като буквално е „полегнала“ по посока склона на хълма. Крепостната стена е градена в строителна техника opus implektum, от ломени камъни и бял хоросан. Не се откриха легла от дървени сантрачи. Ширината на Западната крепостна стена е 1,75 – 1,80 м, като по цялата ѝ разкрита дължина вътрешно лице е по-добре запазено.

На разстояние 22 м от северозападния ъгъл в Западната крепостна стена е вградена голяма скала. След скалата стената завива на изток, под почти прав ъгъл (обр. 2). На 8,90 м от чупката се откри втора скала, също отчасти взидана в стената. Между двете скали се откри потерна, с ширина 2,30 – 2,35 м. От външната си страна тя е зазидана, а вътрешността ѝ е запълнена с нападали камъни от разрушаването на крепостната стена (обр. 3).

Това е първата открита досега потерна във фортификационната система на средновековния Хоталич. Потерната се намира в най-ниската част на цитаделата, като през нея е можело да се достигне до подградието. Западната крепостна стена е конструктивно свързана със Северната стена на цитаделата, която се датира в широките граници X – XIV в.

При разкопките се откриха 7 находки.

Разкриването на Западната крепостна стена в южна посока ще продължи и през тази година.

Литература

Ботева 2004: Н. Ботева. Археологическите проучвания на Хоталич. Севлиево, 2004.

Ботева 2009: Н. Ботева. Крепостта „Хоталич“ край Севлиево. 30години археологически проучвания. Каталог. Севлиево, 2009.

Симеонов 2007: Симеонов. Хоталич. Средновековният град крепост край Севлиево. Севлиево, 2007.

№43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КУЛАТА“, ГР. ДУПНИЦА

Славянка Николова, Сергей Устинов

От 30.04 до 15.08.2010 г. бяха проведени спасителни археологически разкопки на обект „Кулата“, гр. Дупница във връзка с участие в проект „Непознатата Дупница – пътуване във времето“. Обектът се намира на хълма над десния бряг на р. Джерман, в северната част на града, над тунела на главен път Е – 79. За целта се наложи да бъдат вторично разкрити основите на средновековна кула, намираща се в средата на хълма и проучена през 1993 г. и да бъдат извършени сондажни проучвания на стените на късноантична крепост, част от които бяха проучени през 1995 и 2009 г. Разкопките бяха извършени от екип в състав: научен ръководител – Славянка Николова (ИМ – Дупница), зам. ръководител – Сергей Устинов (ИМ – Дупница); архитектурно заснемане – Георги Гошев (НАИМ – БАН).

От 30.04 до 13.05. бяха разкрити основите на кулата, затрупани с отработена пръст през 1996 г. при изграждане на паметник на загиналите във войните 1912 – 1918 г. Кулата представлява почти квадратна в плана си сграда, с размери 8 х 7,60 м с дебелина на стените 1,30 – 1,40 м на калова спойка.

Тази година освен преоткриване на кулата, направихме сондажни проучвания на крепостните стени в пет сектора с обща проучена площ приблизително 350 кв. м (обр. 1).

Сектор I – В северната част на обекта беше частично проучена почти квадратна яма с размери: 2,50 х 2 м. Ямата е изсечена в скала с подзиждане от ломени и речни камъни на калова спойка в долната ѝ част, ориентирана по четирите посоки. Максималната запазена височина на подзиждането е 1 м в северния ъгъл. Ямата беше затрупана до горното ниво на зидарията със стерилен пласт от камъни и пръст, и с „тапа“ от глина отгоре (10 – 15 см). Над глината имаше насип от скален трошляк и пясък с керамичен материал от различни епохи. Тази яма прерязва три други ями, в една от които открихме глава на антропоморфна фигура от епохата на халколита.

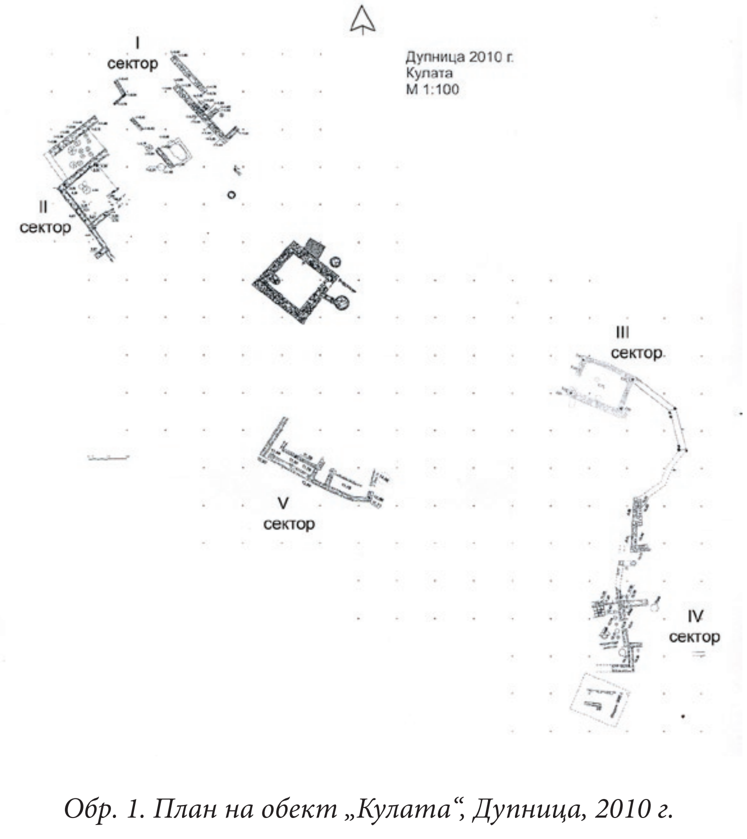

Обр. 1. План на обект „Кулата“, Дупница, 2010 г.

Сектор II – направихме сондаж

Обр. 2. Основи на кула – III сектор.

югоизточно от хранилището с 10 питоса, проучено през 2009 г.

Там беше открито помещение (№2), с размери 6,5 х 7,60 м. Стените му са изградени от ломени и речни камъни на калова спойка с дебелина 0,7 м. Входът в него се намира почти по средата на стена, ориентирана югозапад-североизток и е силно разрушен. Задната стена е оформена чрез изсичане на скалата и вероятно с подзиждане на хоросанова спойка в горната ѝ част. Подът е подравнен с насип от трамбован трошляк. По средата на помещението е вкопан до половината един голям питос и 3 малки, покрити с каменни капаци, вкопани до нивото на пода. До големия питос беше открита ръчна мелница за зърно от две части. В източния ъгъл на помещението се е намирало огнище, изградено от камък на калова спойка. Помещението е загинало от силен пожар. В горелия пласт (с деб. 0,25 – 0,30 м), наситен с начупени керемиди, на пода бяха открити – 5 гърнета, 2 кани, дебелостенен гювеч, тежести и прешлени за вретено, точила от камък; бронзова монета на император Юстиниан I от VI век (сечена в Константинопол до 535 г.) и гребен от кост. Съдовете най-вероятно са паднали от горния етаж. Фрагменти от тях има по пода на цялото помещение. Тази сграда вероятно е кула със стопанско помещение в приземния етаж и с жилищни помещения отгоре. От нея се открива широк изглед към града и река Джерман. Външната ѝ стена, ориентирана СЗ – ЮИ, също е на калова спойка и е част от крепостната. Самата стена е проследена на дължина 13 м, и завършва с контрафорс. Тя е стъпила върху скала, в която на места е изсечено легло, а на места скалата е вградена в стената.

В III сектор бяха разкрити основите на кула (обр. 2) с размери 8 х 6,40 м и източната стена на крепостта. Крепостната стена е на хоросан, а вътрешните стени на кулата са на кал. От кулата се открива широк изглед към Горно поле на Дупница. Тук бяха открити: нож с дръжка от кост, огрибка-нож, тежести и прешлени за вретено, миниатюрна каменна иконка и питос с чучур. В този сектор дължината на стената е 16 м, а дебелината 0,80 м. На места тя е напълно разрушена и се следи по отделни камъни и хоросан по скалата.

IV сектор – тук стената е с пет контрафорса, конструктивно свързани с нея, дебела 0,7 м, дълга 21,5 м, ориентирана С – Ю. Върху северния контрафорс има следи от зидария с тухли, съдейки по равната площадка от хоросан. Северно от него стената има издаден напред банкет от камък на хоросан. По цялата дължина пред стената имаше трамбован насип от скален трошляк с фрагменти от строителна керамика, вероятно за предпазване на скалата от ерозия, защото тя лесно се напуква и се троши, което съответно намалява устойчивостта на стената. Между контрафорси 2 и 3 в стената има отвор, широк 1,30 м, вероятно потерна, добре прикрит от контрафорс 4. Стената е силно разрушена между контрафорси 3 и 4 и се следи по розовия хоросан върху скалата, който се среща само на този участък, и по отделни камъни по трасето на стената. След контрафорс 4, който е на хоросан, крепостната стена вече е на калова спойка. Между контрафорси 4 и 5, които са на разстояние 5 м един от друг, почти по средата на стената, се намира вход в крепостта от изток, широк 1,30 м. Площадката пред него е от същия трамбован насип със следи от пожар върху нея. Отвътре също има трамбован насип с вкопани в него 5 питоса с каменни капаци, върху които можеше да се стъпва. Върху насипа бяха открити 2 фрагментирани гърнета със следи от стопено желязо по тях, а до входа – желязна шпора. За да се влезе вътре в крепостта, трябва да се завие на дясно и да се мине по едно стъпало до втората врата широка 1,10 м. Стъпалото е направено от камъни и трошляк, а челото му е оформено от ломени камъни. Възможно е и тук да се очертае кула, но това изисква допълнително проучване към вътрешността на крепостта. На разстояние 4,5 м в западна посока от контрафорс 5, в каменно струпване беше открит сребърен пръстен с врязано изображение (възможно на двуглав орел). След контрафорс 5 стената е пак на калова спойка и е проследена на 3 м, след което е напълно унищожена. Оттук остават само 5 м. до сондажа от 1995

Обр. 3. Южната отбранителна стена – V сектор.

г., където открихме част от крепостната стена на хоросанова спойка и помещение с огнище до нея, загинали от пожар.

V сектор. Почти на равно разстояние от северозападния и югоизточния ъгли на крепостта беше разкрита част от южната отбранителна стена (обр. 3) с обща проучена дължина 27 м и дебелина 0,7 м, изградена върху скала. Тя е ориентирана в посока северозапад-югоизток, но и в двата края прави чупки почти под прав ъгъл и се качва нагоре по хълма. Източната половина е изградена на хоросанова спойка, а западната – на калова. Пътят към билото на хълма върви почти успоредно с нея. Стената беше затрупана с пласт от свлечена пръст с камъни и керемиди с дебелина от 0,4 до 0,8 м. Отвътре, приблизително на 1,5 м от стената, са изградени 2 помещения с коридор между тях. Коридорът е нивелиран с трамбован насип, който е спасил стената от пълно срутване. Горния ред камъни от стената е запазен на нивото на насипа. Пространството между стената и помещенията беше затрупано с керемиди в горял пласт. Най-вероятно, това са остатъци от бойна платформа и покрива над нея. Предполагаме, че дървена бойна платформа в този сектор е била монтирана върху крепостната стена и стените на помещенията, както и в други части на крепостта, а под нея са се разполагали в едни случаи жилищни помещения, а в други – складове. В югозападния ъгъл, до стената отвътре, беше открит вкопан до равнището на ходово ниво питос, покрит с капак от камък. В частично проучено помещение в западната половина на сектора бяха открити 2 бронзови игли и керамично ойнохое. В същата половина на сектора, до крепостната стена на кал „ЮЗ – СИ“, беше открит къс железен меч, без дръжка, дълъг 46 см.

Както показаха досегашните проучвания, при изграждането на крепостните стени са използвани 3 вида материал за спояване: розов хоросан, бял и калова спойка. Розовия и бял хоросан с по-голямо количество вар са използвани при градежа на стените в северозападната част (I и II сектори), където крепостта е по-уязвима заради терена. На другите участъци градежът е от по-слаб бял хоросан, с по-малко вар или на кал. Но тук самият терен е много трудно достъпен. Високите и много стръмни скатове на хълма не позволяват използване на каквато и да е обсадна техника. От друга страна скалата е сравнително слаба и трошлива. При това положение се губи смисъл и възможност от изграждане на дебели и масивни стени.

№44. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА „ХИСАРЯ“ ПРИ С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ, ОБЛАСТ ПЛОВДИВ

Иван Джамбов, Стоян Попов

Проучванията се проведоха в периода 07.07 – 18.07.2010 г. В разкопките взеха участие студенти от Пловдивския университет от специалности Археология и История. Ценна подкрепа беше получена от общ. Пловдив и общ. Първомай.

Проучването през този сезон бе насочено към изясняване на ситуацията в и западно от откритите през 2008-2009 г. църква 1 и по-късната, намираща се във вътрешността и църква 2. От църква 2 е регистриран южният зид. Тя е била с еднокорабен план и притвор.

Бе изчерпан до скала културният пласт в апсидното пространство, като се достигна до дълбочина около 2 м. В последните 10-20 см насипът е стерилен. На дълб. 1,40 м от нивото на крепостната стена – зид на кал с ширина 1 м и посока север – юг. Продължи проучването във вътрешността на църкви 1 и 2. Бе установено, че зидът на кал с посока изток – запад се допира на фуга към зида с посока север-юг във вътрешността на църква 1. Дебелината на зида е 0,85 м до момента, когато достига зида с посока север – юг. След това в западното му продължение дебелината му е редуцирана на 0,60 м. На този етап от проучването е проследен на дължина 9,40 м. В близост до ъгъла, образуван от този зид с калова конструкция и зида с посока север – юг, бе открит голям фрагмент от стенопис. Тук бе намерен още един фрагмент от сграфито-съда с подглазурен надпис, 3 парчета от който бяха открити в близост по време на предишния сезон. Паралели са открити в храма „Христос Спасител“ в Солун и в Серес, точно датирани в първата четвърт на XIV в. Това са съдове за причастие с изписани върху тях литургични текстове.[1]

През 2010 г. при опит да бъде установена западната стена на църква №1 попаднахме на трети християнски храм (църква №3). На този етап това е триконхална църква (до момента сме разкрили южната и източната конхи). Източната конха се намира на 17 м западно от източната крепостна стена и на 5-6 м от северната стена на църква №1. На този етап от проучванията са разкрити източната му стена и част от южната. Южната конха е с диаметър ок. 3,60 м, а източната – ок. 4 м. До този момент от юг е достигната обща дължина на храма 11 м. Дебелината на южната стена е 0,85 м, а разкритата и дължина е 3,50 м. Тук бе открита страница, вероятно от вход. Опитът за локализиране на западна страница от входа на този етап е неуспешен. В близост до страницата, във вътрешността на храма бяха намерени железни части от механизъм за затваряне на вратата. Предполагаемото разстояние между южната и северната стени при сливането им със съответните конхи е ок. 5,50 – 5,60 м.

Бяха заложени два сондажа за установяване на трасето на западната крепостна стена. Бе установено, че тя е с дебелина 1,30 м. По цялата дебелина на стената се забелязват отпечатъци от тухли с размери 0,30 х 0,33 м. Върху хоросана личи и отпечатък от хоризонтална надлъжна дървена греда.

До вътрешното лице на стената в Сондаж 2 се попадна на канал, изграден от двете страни от ломени камъни на хоросан. Ориентиран изток-запад с шир. 0,30 м и дълб. 0,30 – 0,35 м. Подът му е покрит с тухли 0,30 х 0,30 м. Допира се до крепостната стена и се насочва в посока север (разкрита дължина в момента 1,10 м и ширина 0,30 м).

Бе заложен сондаж за проучване на един ред видими на повърхността камъни в югоизточната част на хълма. Бе разкрита стена с деб. 1,30 м, изградена от ломен камък със спойка от бял хоросан. В хоросана не се забелязват фрагменти от керамика. Зидът има две лица, съставени от по-едри и с по-правилна форма камъни и пълнеж от по-дребен каменен материал. Разкрити са три реда зидария от източната (външна) страна и един ред от западната (вътрешна страна). На места зидът стъпва върху скалата и върви между скални издатини. Ориентиран е в посока север-юг с отклонение на изток 10°. Строителната техника на този зид се различава от останалите разкрити отсеци от късноантичните крепостни стени. Вероятно това е част от средновековна стена.

През този сезон бяха разкрити 15 погребвания, с което гробовете до момента стават 30. По-голямата част от гробовете са на индивиди в детско-юношеска възраст. 7 от гробовете са разположени във вътрешността на църква 1. На този етап се различават два хоризонта на погребване с разлика в дълбочините на откриване около 0,50 м. Единият от тези гробове е ограден с тухли.

Във вътрешността на конхалната църква 3 бяха открити 8 гроба. На този етап те се локализират главно във вътрешността на изток конха. Някои от тях са разрушили нейната стена. Три от гробовете са оградени с камъни, тухли и буци хоросан. В един от гробовете са положени един до друг два скелета.

Базирайки се на резултатите от досегашните проучвания, считаме, че с голяма вероятност сме попаднали на манастир, съществуващ най-рано от края на X-XI в. Все още не е ясна горната граница на съществуване на манастира, но откритите фрагменти от споменатия сграфито съд с подглазурен

---

[1] Авторите изказват благодарността си за информацията на гл. ас. д-р Хр. Андреев от Института по изкуствознание към БАН.

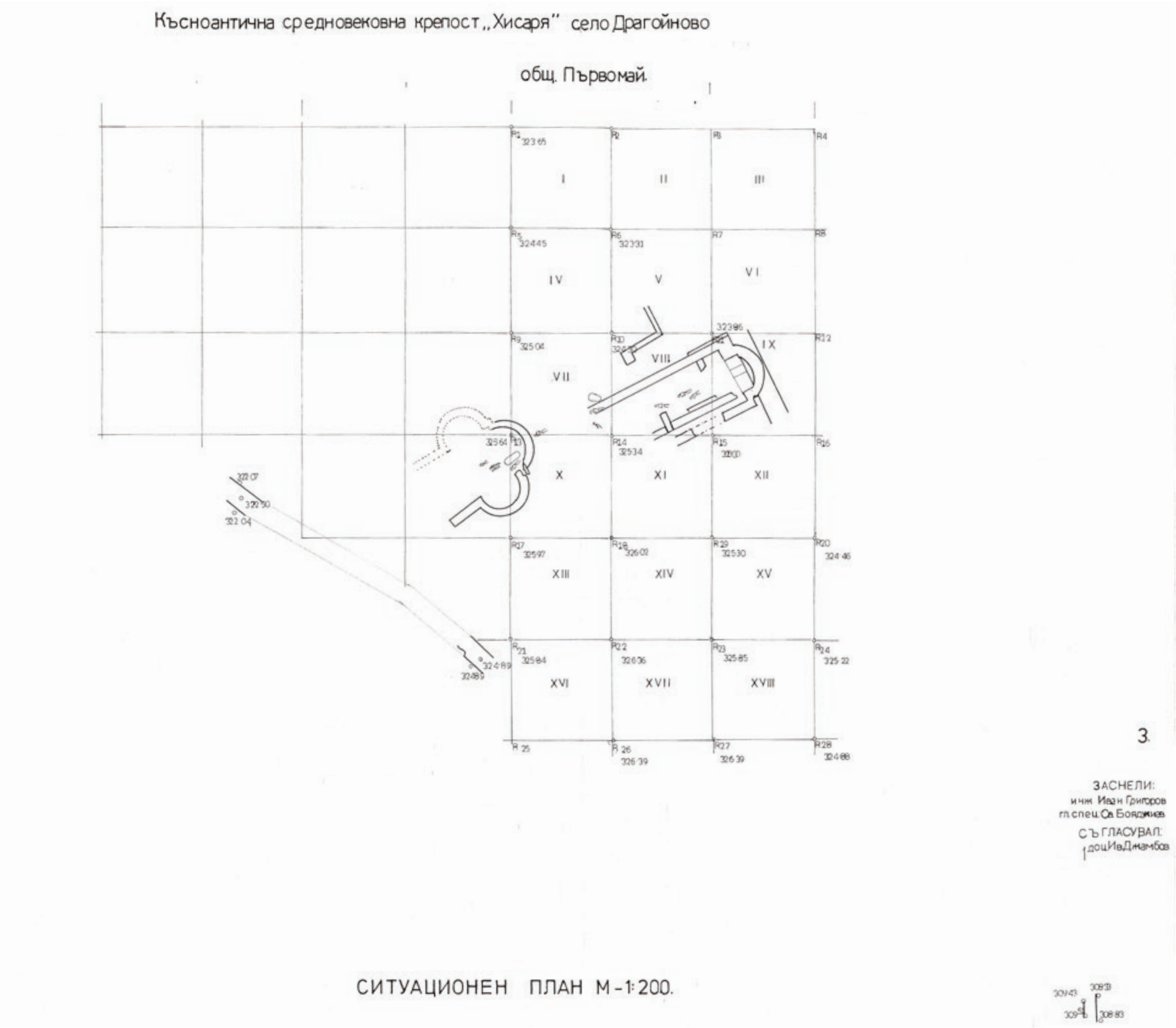
Късноантична средновековна крепост „Хисаря" село Драгойново
общ. Първомай
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI
XVII
XVIII
3.
ЗАСНЕЛИ:
инж. Иван Григоров
гл. спец. Св. Бояджиев
СЪГЛАСУВАЛ:
доц. Ив. Джамбов
СИТУАЦИОНЕН ПЛАН М-1:200.

Обр. 1. Обект „Хисаря" при с. Драгойново, Първомайско – ситуационен план на археологическите разкрития.

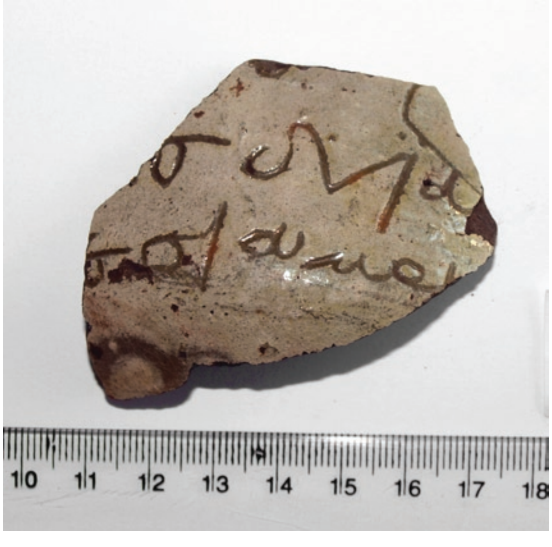

Обр. 2. Фрагмент от сграфито-съд с подглазурен надпис.

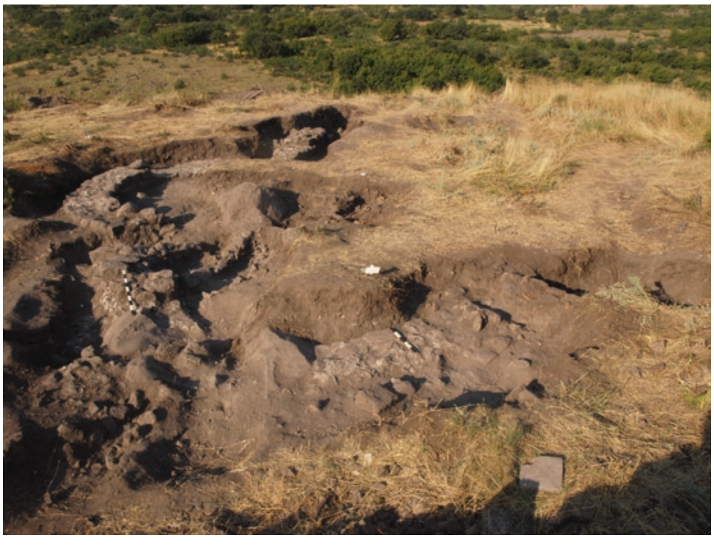

Обр. 3. Конхалната църква – поглед от североизток.

надпис, насочват към заключението, че обителта или поне църква от нея, е функционирала в началото на XIV в. Това е и първата сигурна податка от началото на проучванията за обитаване на територията на обекта през това столетие. Разкритият некропол се развива на това място след като използването на манастира е прекратено.

През следващия археологически сезон предстои изясняване ситуацията в западната част на църква №1, както и установяване на точните параметри на конхалната църква.

№45. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД

Ивайло Кънев

През настоящия сезон целта на проучванията бе да се премахнат контролните ребра в основния изкоп, да се изхвърли пръстта, натрупана с годините около изкопа при първоначалните сондажи; и да се разшири изкопа в западна и южна посока, за да завърши пълното проучване на помещение №1.

Първоначално усилията се насочиха към разчистването на контролните ребра между квадрати с №79 и №89. В тях стояха непроучени гробове с №21, 22. При разкриването на гроб №22 се откри фрагмент от надпис върху мраморна плоча, вторично използван като страница на гроба.

Разширението в западна посока попадна в квадрати с №99 и №100. Насипът в дълбочина 0,20 – 0,40 м бе от сиво-черна пръст с примеси от дребни камъни, фрагменти от строителна (плътно подредени керемиди) и битова керамика. На тази дълбочина се откриха значителен брой монети от първата половина на XIII в. (латински константинополски имитации).

След изчерпването на този културен пласт, в централната част между двата квадрата се откри значително каменно струпване, обхващащо южната част на кв. 99 и съответно северната на кв. 100. Не се установи конструктивна връзка между камъните. В струпването (непосредствено под керемидите) се откриха четири гроба от установения вече некропол, датиращ от XI в.

На дълбочина 0,60 м, след премахването на каменното струпване и документирането на гробовете, достигнахме до зидове от различни помещения. Откриха се старобългарски апликации и един коланен накрайник от X в.

В северната част на кв. 99 бе открито помещение №2. При разкриването му се установи, че то е част от открито през 2007 г. помещение в кв. 89 и има вход към помещение №1.

Квадрат №100. В неговата централна част под каменното струпване се откриха зидове на дълб. 0,60 – 0,80 м, дебелина 0,40 м, на кал. След тяхното разчистване се установи ново помещение – №3 с арковидна стена в южна посока и един запазен зид в западна посока. Южно от него, на същата дълбочина се разкриха зидове, формиращи ъгъл, отворен на изток. На това помещение бе даден №4. На дълбочина 1,80 м се достигна до стерилна земя пред вътрешното лице на помещение №4.

След едномесечно прекъсване разкопките продължиха южно от основния изкоп и попаднаха в кв. №90 и №80, които попадат изцяло в помещение №1.

Насипът в кв. 80 е от горяла пръст с примеси от строителна и битова керамика и стени от питоси. На дълбочина 0,60 м в югозападния ъгъл на квадрата се откри струпване от керемиди и силно обгоряла пръст. След изчерпването му, на дълб. 1,80 – 1,90 м, в тази част на квадрата се достигна до стерилна земя.

На дълбочина 0,60 м в югоизточния ъгъл на кв. 80 се откри каменно струпване без конструктивна връзка. Насипът в това струпване не изобилстваше от строителна керамика и следи от пожар. След изчерпването на пластовете до дълб. 1,40 – 1,60 м се установи, че това струпване е резултат от разрушаването на зид в самия ъгъл на квадрата.

В квадрат №90 ситуацията е подобна на тази от кв. 80, с тази разлика, че пожарът не е толкова силно изразен, освен пред външното лице. На дълбочина 1,60 – 1,80 м в югозападния ъгъл на квадрата се откри струпване от десетина средно големи камъни, образуващи елипса, в чиято централна част има пепел.

На дълбочина 1,60 м в самият югоизточен гъгъл на квадрата се откри зид (подобно на ситуацията в кв. №80), вероятно свързващ се със зида на пом. №4.

Резултатите от проучванията през 2010 г. потвърдиха досега установената стратиграфия в изкопа и доказаха, че се намираме в голяма обществена сграда, която е преправяна в периода VI – X в. През XI в. върху нея се формира некропол. За разлика от предходните години сега за пръв път имаме установяване на културния пласт от XIII в., изразяващ се в пласт от керемиди, намиращи се над гробовете от XI в.

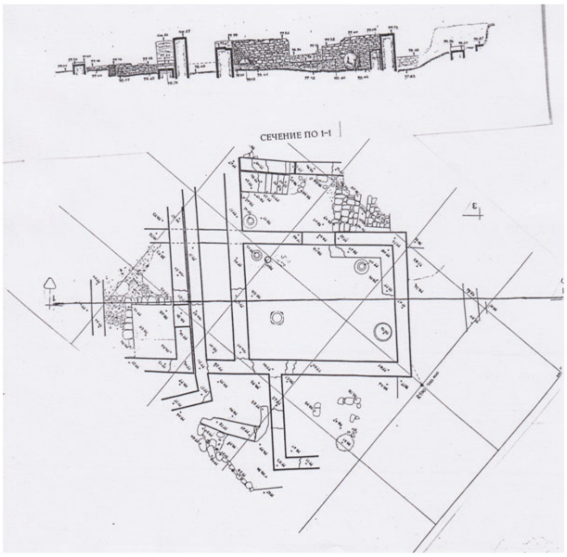

Обр. 1. Сечение на помещение №1 (изток – запад).

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ

№46. ГРАД МЕЛНИК. МАНАСТИР „СВЕТА БОГОРОДИЦА ПАНТАНАСА“

Виолета Нешева, Цветана Комитова, Здравка Коркутова,
Владимир Петков, Методи Златков

Разкопките на манастира „Св. Богородица Пантанаса“ през 2010 г. са продължение от тези през 2009 г., в изпълнение на Програма „*Мелник*“ на Министерството на културата и Община Сандански за 2008 – 2010 г. Те се проведоха в продължение на два месеца от археологически екип под научното ръководство на проф. д. и. н. Виолета Нешева (НАИМ – БАН) и Цветана Комитова (РИМ – Благоевград), със зам. ръководител д-р Здравка Коркутова и с участието на: Владимир Петков (АМ – Сандански) и Методи Златков, докторант в НАИМ – БАН. Архитектурно-геодезичното заснемане е дело на Атанас Каменаров, а фото-заснемането – на Цветана Комитова. Консервация и реставрация на керамичните предмети е извършена от Руска Манджукова, а на металните – от Любомира Китанова. Финансирането бе осъществено от Министерството на културата по договор с НАИМ – БАН.

През 2009 г. броят на разкритите сгради в двата двора на манастира (означени като източен и западен дворове) достигна седем. Доразкрити бяха и малки сектори от ограждащите ансамбъла външни стени от юг и от запад, както и част от водопровод в източния край, зареждал аязмото с води, уловени в планинския скат, до който опира манастирът от север. Установено беше срутване на част от източния двор на манастира, където в най-високата му част от изток, по описание на П. Пердризе, трябва да се е намирала Богородичната църква. Достигнатите дълбочини от първоначалното ниво са 1 – 4 м.

Усилията ни през 2010 г. бяха съсредоточени към цялостното разкриване (до материк) на манастирските руини в двата двора и придобиване на нови данни за историята и архитектурния образ на манастира през вековете, както и подготовка за превръщането му в обект на културния туризъм.

Източен двор (обр. 1).

В тази представителна част на манастира са разчистени руините на три сгради – по реда на от-

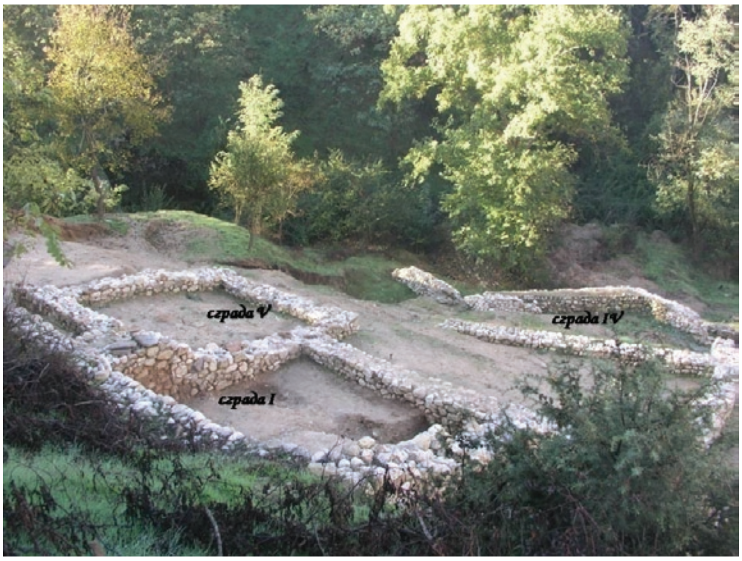

Обр. 1. Манастир „Св. Богородица Пантанаса“. Сгради в източния двор.

Обр. 2. Манастир „Св. Богородица Пантанаса“. Водопровод в източния двор.

криването им обозначени като сгради I, IV и V. Сгради I и V са взаимосвързани чрез обща стена с вход в ансамбъл, според находките най-вероятно хранителен корпус (магерница, трапезария, склад). Вероятно през XIX в. сграда V е престанала да функционира и в част от нея е било изградено външно стълбище за двете нива на сграда I. Запазените руини на сграда IV маркират само приземие, което е било оформено като засводен проход до главния манастирски вход. Във височина над него е имало етаж с помещения, пак според находките – вероятно игуменско жилище, скрипторий и библиотека. И трите сгради поради денивелацията на терена са решени на различни нива.

При разкопките през 2010 г. във вътрешното им пространство и около тях достигнахме до материк. Насипите от пръст носят следи от опожаряване (пепел, въглени) и съдържат строителни останки (главно фрагменти от керемиди или цели екземпляри, железни гвоздеи, панти) и малко битови предмети. Те са свързани с последното разрушаване на манастира при земетресението в 1904 г. Интересна ситуация се разкри в приземието на сграда I – изрязвания на скалата, образуваща неравномерен цокъл на основите от север и от запад, плитка яма в единия ъгъл и улеи на горното, по-високо ниво. Последните може да се дължат на разлом на скалата при земетръс. Разчистените на долното по-ниско ниво подредени едри камъни вероятно са от основа на пещ.

Окончателно, до материк е проучен и теренът между сграда V и венеца на срутената скала (около 13 м). Руини на други постройки на това място не са открити. Насипът е със същия характер като този в трите сгради. Керемидите са свидетелство за намирали се наблизо постройки, които са заобикаляли манастира от изток и от юг, но други следи от тях няма, тъй като са срутени в падината. С тях изглежда се е срутила и църквата. Този незастроен терен може да се определи като малък вътрешен двор.

Изцяло е проследено трасето на глинения водопровод (дълж. 22 м), който е запазен сравнително добре, вкопан в специално изрязано в скалния масив „корито“, с дълб. 0,40 – 0,70 м (обр. 2). Чрез него е било зареждано манастирското аязмо с подпочвени води, уловени в скалата от север. Източно, на 1 – 3 м, и южно от водопроводното трасе, скатът е срутен в падината край минаващото тук Баданишко дере. След заснемане водопроводът е засипан, за да бъде запазен до евентуално откриване, цялостно или частично, при експониране на обекта.

Западен двор.

В този двор, който трябва да е бил заеман от прочутата от писмените данни манастирска болница – единствена в града през XIV в. (грамота на Константин Драгаш, 1393 г.), са запазени руини от четири сгради, съответно обозначени под номера II, III, VI и VII. Те са били също двуетажни, решени на различни нива поради денивелацията на терена, като сгради III, VI и VII са маркирали границите на манастира. И в трите при разкопките през 2010 г. беше достигнат материк. Проучени са и сектори

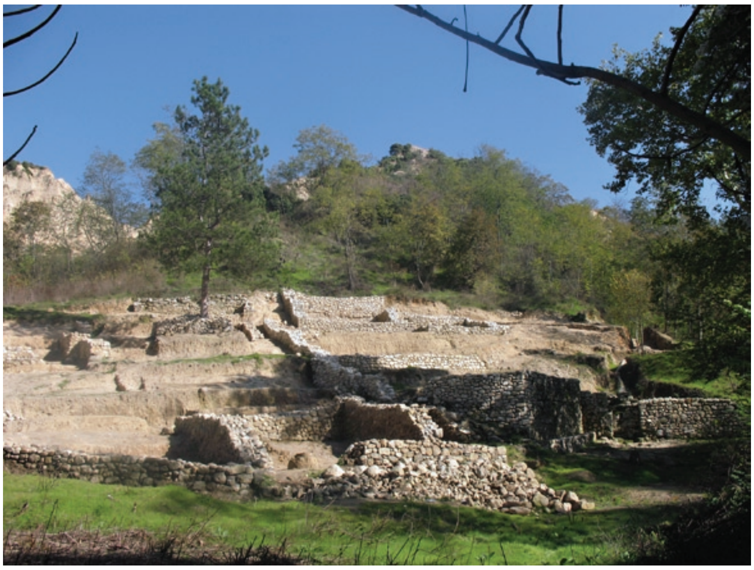

Обр. 3. Манастир „Св. Богородица Пантанаса“. Общ изглед след теренната консервация.

около тях. Насипите са със същата структура като в източния двор, свързани с последното разрушение на манастира. На първото, по-ниско ниво на сграда III в изрязаната за задната ѝ стена скала личи вход за винарска изба, а пред нея, в хлътване на земна маса или яма, се откри фрагмент от тухлен градеж с паднали, строшени керамични съдове и един – цял. Самата скална стена, чийто облицовъчен зид е срутен, е напукана вертикално от земетръса.

Около сградите са разкрити малки единични фрагменти от зидове, които показват, че е имало и други градежи – между сгради III и VI, западно от сграда III и северно от сграда VII. Открит е и зид, свързан конструктивно с югозападния външен ъгъл на сграда VI, вероятно от оградна манастирска стена, чупела може би нагоре под ъгъл към входа за този манастирски двор при сграда VII. Височината тук, откъм дерето е била укрепена и с еднолицев каменен зид на по-ниско ниво, част от който беше разкрита пред сграда VI през минали години. Над тази сграда се очертава тесен проход към представителния манастирски двор през главния му вход.

Находките са предимно строителна керамика (керемиди), характерни за мелнишкото строителство от XII-XIII, XVI-XVII и XVIII-XIX в. (по-ранните употребявани и през Възраждането); битова керамика, повечето от османската епоха и само отделни фрагменти от XIII в.; предмети от метал – много железни гвоздеи (ковани, а някои фабрични), панти, ключ, нагръден кръст с релефно Разпятие, апликации, оръдия на труда, звънец (чан), оловни пломби – едната с арабско писмо, другата с латински надпис, стъкло (гривни, съдове), няколко турски монети от XVIII-XIX в., един жетон (XIX в.).

При извършените проучвания се потвърждава досега установената строителна хронология на манастира. Той е издигнат през II-III десетилетие на XIII в. от деспот Алексий Слав (грамота на Константин Драгаш, 1395 г.) като една от двете негови владетелски обители (заедно със „Спилеотиса“) със статут на царски манастири, отбелязвани като „василевски“ в документи и през XIV в., при византийската власт в града, и двата превърнати в метоси на Ватопед през втората половина на това столетие. „Пантанаса“ е разрушен и реконструиран след земетресение в края на XVI в., с ремонти и някои надзиждания през Възраждането и унищожен при Кресненско-Крупнишкото земетресение в 1904 г. Установено е, че в продължение на седем столетия този манастир не е променил общия си план и композиция.

По време и непосредствено след разкопките на обекта под археологическо наблюдение и консултации беше довършена теренната консервация на разкритите руини, започнала още през 2007 г. от фирма „Софийски строител“ ООД, по договор с НАИМ (обр. 3). Закрит е и входът към тайния подземен ходник в приземието на сграда VII, чието проучване и експониране предстои през 2011 г. Предстои също проучването на съседната (на около 30 – 40 м) малка църква „Св. Троица“, запазена в значителни руини, едновременна с „Пантанаса“ по градеж, изписване и разрушение в началото на XX в. Тя вероятно е била свързана с живота на манастира и нейното експониране е важно, още повече, че манастирският католикон е безвъзвратно изчезнал.

Въпреки твърде големите разрушения манастирът е много атрактивен както с руините си, така и с уникалната природна среда, в която се намира. Той привлича много туристи и сега, без необходимата инфраструктура в околността и с неголеми усилия, би могъл да се превърне в бъдеще в един добре организиран туристически пункт по обиколния път към с. Рожен и Роженския манастир – част от груповия паметник с национално значение Мелник-Рожен.

№47. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ – ВАРНА

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова

Средновековният манастир в м. Караачтеке се намира на 5 км западно от Варна. Разположен е върху висока тераса, отворена към Варненския залив и е с приблизителна площ 10 дка. Обектът се проучва чрез редовни археологически разкопки от настоящия екип от 1996 г.

Усилията на проучвателския екип и студентите през петнадесетия сезон бяха съсредоточени в два сектора: пространството, западно от скрипториуя и югозападната сграда и дворът пред южната фасада на скрипториуя.

Сектор Запад: западно от скрипториуя и югозападната сграда.

За постигане на основната ни цел в този сектор, изясняване на стратиграфията и функцията на пространството западно от скрипториуя и откритата преди две години югозападна сграда, предприехме проучване, документиране и демонтиране на установените в предишния сезон структури от най-късните етапи на обитаване на територията на манастира. Една от тях е жилище от османския период, разположено в северозападната част на проучвания сектор. Западната основа и западният край на южната му основа се разкриват на дълбочина 2,60 – 3 м от съвременния терен. Градени са от местен камък и обработени блокчета на глинена спойка, подът е от трамбована глина. Бе открит и вход на западната стена с ширина 0,95 м. Северната му страница е антична сполия, докато южната страница е градена от добре обработени каменни блокчета, подобни на тези, използвани в градежа на жилищната сграда североизточно от манастирския храм и в т. нар. „игуменарница“. При разкриването на входа достигнахме силно горял пласт, явно от опожаряване на жилището. В насипа се откриха множество фрагменти от керамични съдове от XVI-XVII в.

Още едно жилище, но от XIII-XIV в., бе разкрито западно от западната стена на Югозападната сграда. На дълбочина 2,70 м от съвременния терен разкрихме основата на източна стена на това жилище, градена от преупотребени каменни блокове на глинена спойка и намираща се на 1 м западно от западната стена на Югозападната сграда. Основата е с дължина 4,20 м и дебелина 0,60 м. От север тя се допира до южната основа на Г-образно помещение, разположено западно от входа между скрипториуя и Югозападната сграда. На 1,50 м южно от камъните, принадлежащи на южната основа на жилището, открихме пещ, част от чийто свод е запазен. В насипа при разкриването на жилището бяха открити фрагменти от керамични съдове от XIII-XIV в. и две монети, латински имитации с малък модул, от XIII в. Трябва да отбележим обаче, че в пластовете от и около жилището бяха открити и фрагменти от амфори и керамични съдове от X в., а на дълбочина 3,50 м от съвременния терен в североизточния ъгъл на жилището бе открит оловен печат на цар Петър и Мария от 40-те-50-те години на X в. Това е първият царски печат, открит по време на разкопки не само в манастира, но и в средновековна Варна.

Вкопавания от жилища се очертаха и в западните профили на квадратите от този сектор, в които работихме. Установихме, че това пространство не е било застроено в активния период на манастира от средата на IX до първата четвърт на XI в. Едва след изоставянето на манастира там са се появили вкопани и наземни жилища, най-късните, от които са от XVI-XVII в.

След демонтирането на западната основа на жилището от османския период на дълбочина 3,20 м от съвременния терен попаднахме на западната основа на Г-образното помещение, което открихме през 2009 г. западно от входа между скрипториуя и югозападната сграда. Тя е фундирана на дълбочина 1 м в плътния льос, има ширина 1,10 м. Първите три реда от основата са изградени от необработени камъни, споени с хоросан. От суперструкцията са запазени отделни сектори от западната и южната стена (ширина 0,66 м) на помещението на височина 0,20 – 0,30 м от подовото ниво, от които се вижда, че техниката на градеж е opus mixtum, както на скрипториуя. Подовото ниво е с плътна хоросанова обмазка. При разкриването му в северна и източна посока се очерта кухина, в чийто насип открихме фрагменти от амфори. На дълбочина 0,40 – 0,60 м от подовото ниво на помещението се очерта канал с правоъгълна форма, изграден от тухли, свързани с хоросан с примеси от счукана тухла, дълбочина 0,45 м. В северна посока на 1,60 м от южната основа на помещението попаднахме на клиновидно разклонение на канала (обр. 1).

Всъщност това са двете отходни места, разделени от тухлена стена и безспорно съоръжението трябва да се идентифицира като латрина, която е обслужвала скриптория и югозападната сграда. Дълбочината на канала непосредствено преди оформянето на разклонението е по-малка (0,42 м) поради денивелацията на терена по оста север – юг. Ширината на отходните места е 0,20 м в началото на разклонението и 0,30 м в краищата им, дължината им е 1 м, градени са от седем реда тухли с хоросанова спойка. Разделителната стена между тях е с дължина 0,50 м, дебелина 0,36 м и височина 0,30 м.

Южно от южната стена на латрината открихме част от трасето на канала в южна посока с дължина 3,20 м, покрито на повърхността с плочести камъни, залети с хоросан. В южния си край каналът е бил разрушен от жилище, чието вкопаване се очерта в профила, западно от западната стена на югозападната сграда. В насипа на тази яма бяха открити фрагменти от XIII-XIV в. След неговото разчистване се откри края на канала от юг. Граден е от дялани камъни в два вертикални реда, ширина на отвора 0,30 м, дебелина на кожуха 0,60 м. Дъното от жълта глина не е покрито с плочи или тухли. Каналът извежда отходните води в южната част на манастира, чийто скат с доста голям наклон.

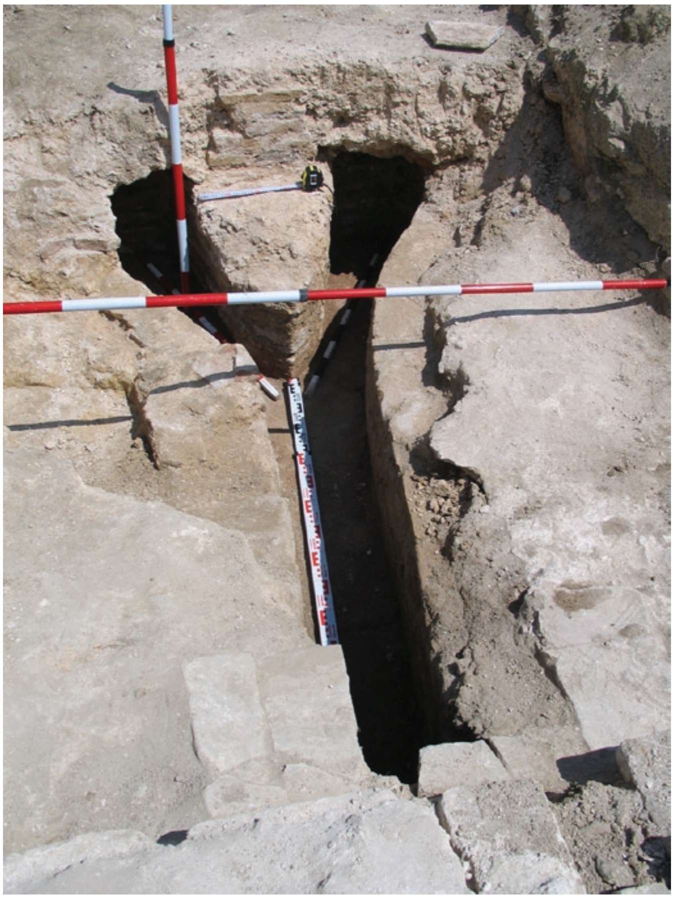

Обр. 1. Латрина, западно от скриптория и югозападната сграда, поглед от юг.

Сектор Юг: двор пред южната фасада на скриптория.

През 2009 г. пред южната фасада на помещения №5 и №6 от скриптория попаднахме на основа с дъговидна извивка, отворена на юг (диаметър 3,40 м), изградена от големи варовикови и бигорови блокове. Ето защо основната ни задача в този сектор бе да изясним на какво съоръжение принадлежи тази дъговидно оформена основа. За целта предприехме снемане на досегашната пътека, южно от скриптория. В пластовете от кафява пръст с фрагменти от керемиди и керамика от XIV в. на дълбочина 1,60 – 1,80 м от съвременното ниво бяха открити монета на цар Иван Александър (1331 – 1371), монетовидни пластинки от XIV в. и римска монета от края на IV в.

На 3,25 м източно от оградната стена с ориентация север – юг, долепена на фуга до югозападния ъгъл на скриптория, се очерта дъгата от един ред камъни на кал на кръгло съоръжение с външен диаметър 5 м. Камъните лежат върху горял пласт с дебелина 0,20 м. Формата на кръга се вижда отвън от север, изток и запад. От север върху дъгата има основи от един ред камъни на стена в посока изток – запад. От изток и запад кръглото съоръжение е фланкирано от стени, градени от дялани камъни с глинена спойка, като редовете са били подравнявани с тухли. Те са долепени на фуга към кръглото съоръжение, фундирани са в жълто кафявата глинеста пръст. Запазени са на височина 0,90 м, а разкритата дължина е 2,60 м като на юг влизат под насипа на ската под оградата на каптажа.

На дълбочина 3,50 – 4 м в кръглото съоръжение разкрихме цокъл с ширина 0,30 – 0,40 м, който продължава в дълбочина и спазва извивката на дъгата (обр. 2).

Цокълът е с диаметър 2,60 м и ширина от юг 0,50 м. От ръба на цокъла стената е силно изпепелена, камъните остъклени, а глинената спойка отухлена, с полепнала вар. На дълбочина 0,40 – 0,50 м от нивото на цокъла попаднахме на плътен, спечен хоросан или калцирана вар. След разбиване на този хоросан в северозападната част на съоръжението на дълбочина 3,50 м от горната част на стената се достигна пода от силно изпечена глина. Върху него установихме пласт с пепел и части от греди, чиито

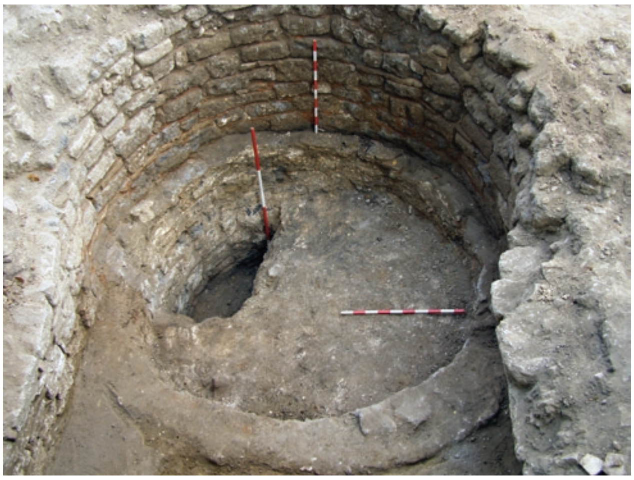

Обр. 2. Пещ за вар, южно от скриптория, поглед от юг.

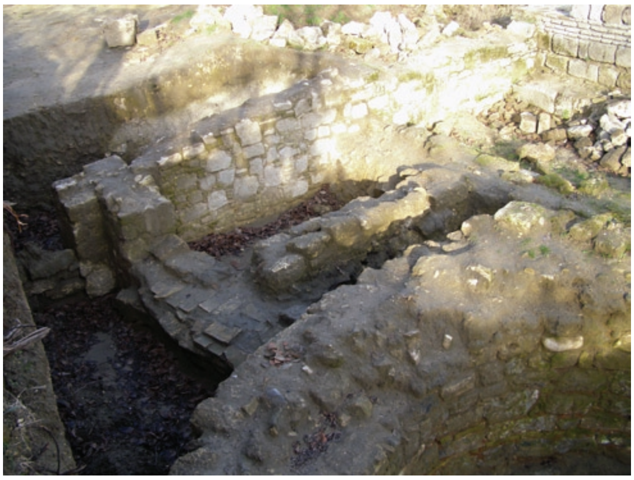

Обр. 3. Оградна стена на южния двор и помещения източно от нея, поглед от изток.

обгорели гнезда и пепел личат в хоросана.

Така, с оглед на направените наблюдения можем да кажем, че кръглото съоръжение е пещ за изпичане на вар, която се е пълнела с дърва, дървени въглища и варовик през помещението от юг. С оглед на факта, че пещта е градена с камъни от оградната стена на манастира и че нейното ниво е с около 1 м по-високо от нивото на плочника пред южната фасада на скриптория можем да датираме тази пещ най-общо в османския период.

При снемането на пласт на дълбочина 1,60 – 1,80 м западно от пещта за вар разкрихме продължение на оградната стена на южния двор, долепена до югозападния ъгъл на скриптория. Проследената дължина в южна посока е 8,25 м, градена от каменни блокчета с хоросанова спойка и тухли за изравняване на редовете. Стената е фундирана в кафява песъчлива глина с фрагменти от тухли. На дълбочина 1,20 м в целия профил се вижда пласт от пепел и въглени, широк 0,10 – 0,20 м.

Всъщност този сектор от стената завършва с порта, до северната страница на която конструктивно е изграден по един квадратен контрафорс (0,60 х 0,60 м) на западното и източното лице. Южната страница остава в непроучените пластове на юг. Проходът се оказа запушен от стена от бигорови камъни на глинена спойка, от която са запазени три реда (обр. 3).

Източно от новоразкрития участък от оградата на южния двор бяха разкрити основите на две помещения по оста изток – запад като едното е напълно проучено с вътрешни размери 1,25 х 2,50 м. Основите са долепени на фуга към оградната стена и контрафорса и са градени от каменни и бигорови блокове на глинена спойка, като дебелината им е варира между 0,70 и 0,90 м.

В заключение можем да обобщим нашите резултати по следния начин:

Изяснява се облика на западната периферия на манастирския комплекс, в която се оказва, че е била разположена прецизно изградена латрина. Тя е обслужвала скриптория и югозападната сграда. Западно от тези две сгради и латрината няма данни за други манастирски сгради. Това пространство е било заето от жилища след изоставянето на манастира в средата на XI в.

Пещта за вар от османския период, открита южно от скриптория разкрива каква е била съдбата на мраморната декорация на манастира, както и функцията на това място в най-късния период от неговото активно обитаване.

Западната оградна стена на южния двор поставя въпроси за промените в организацията на пространството на манастира в рамките на неговото съществуване.

Печатът на цар Петър потвърждава изказаното от нас твърдение за покровителството от страна на българската царска династия на този манастир от неговото основаване в средата на IX в. до края на Първата българска държава.

Литература

Попконстантинов, Костова, Плетньов 2005: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Манастирите при Равна и Караачтеке до Варна в манастирската география на България през IX-X в. – В: ACTA MUSEI VARNAENSIS III-2. Варна, 2005, 107 – 119.

Попконстантинов, Костова, Плетньов 2007: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Средновековният княжески манастир в м. Караачтеке-Варна. – Археологически открития и разкопки през 2006. София, 2007, 569 – 571.

Попконстантинов, Костова, Плетньов 2008: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Средновековен княжески манастир в м. Караачтеке-Варна. – Археологически открития и разкопки през 2007. София, 2008, 645 – 648.

Попконстантинов, Костова, Плетньов 2009: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Средновековен княжески манастир в м. „Караачтеке“ – Варна. – Археологически открития и разкопки през 2008. София, 2009, 705 – 708.

Попконстантинов, Костова, Плетньов 2010: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Средновековен княжески манастир в м. „Караачтеке“, Варна. – Археологически открития и разкопки през 2009. София, 2010, 590 – 593.

№48. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“ НА ОСТРОВ „СВ. ИВАН“, СОЗОПОЛ

Казимир Попконстантинов, Цоня Дражева, Росина Костова, Даниела Николова

Средновековният манастир „Св. Йоан Продром“ е разположен върху тераса в южната част на остров Св. Иван, обърната към Созополския залив и е с приблизителна площ от 6 дка. След близо 15 годишно прекъсване редовните археологически разкопки на манастира бяха подновени през 2008 г. във връзка с реализиране на идеен проект на НИПК за консервация и реставрация.

През сезон 2010 г. съсредоточихме усилията си в три сектора: базиликата, южно от манастирския храм, западния и северния двор на манастира.

Сектор I: Базилика.

През 2009 г. в резултат на сондаж в презвитерия на базиликата открихме основата на апсидата на по-ранна от нея църква на 0,80 м западно от запазената до днес апсидна стена. С цел изясняване на плана на тази най-ранна църква и на строителната история на базиликата, построена върху нея, предприехме няколко сондажи.

Първият сондаж **е** разположен между втория тухлен стълб от южната редица (от изток на запад) и „южния кораб“ на базиликата. Стълб от местни сиви камъни е долепен до тухления стълб на калова фуга, като някои от тухлите са одялани и заоблени за по-добро сцепление с редовете на каменния стълб. Източният профил на сондажа показва, че тухлената подова настилка в източната част на южния кораб е много късна и тя е последната настилка и под нея пластът е наситен с парчета от тухли, големи буци хоросан.

Във връзка с проследяване на южната основа на базиликата и преустройствата ѝ, заложихме сондаж от външната страна на югозападния ъгъл на централния кораб. На дълбочина 0,50 м от запазеното ниво на южния кораб попаднахме на югозападния ъгъл на централния кораб. Основата с посока север – юг е изградена от добре обработени местни камъни, спойката е хоросанов разтвор с дребни примеси от пясък и счукана тухла. По същия начин е изградена и основата с посока изток – запад, която всъщност е южният стилобат на централния кораб, върху който стъпват четирите тухлени стълба.

Посредством сондаж в западната част на централния кораб искахме да установим начина на фундиране на основите и зазиждането на централния вход към наоса. Благодарение на това попаднахме на подовото ниво на първия, най-ранния храм, чийто основи открихме в презвитерия през 2009 г. Стилобатите стъпват върху естествения чернозем, който е с дебелина 0,25 м, а под него има мергелен пласт. Пластът на подовото ниво на ранния храм покрай двата стилобата е със сиво пепеляв цвят и въгленчета. Това са следи от опожаряването и разрушаването на ранния храм, видно и от фрагментиранните стенописи.

В източната част на сондажа попаднахме на каменна гробна камера, а западно от нея на подредени каменни плочи, които са покривали гроба. Гробната камера е била открита също от екипа, който е проучвал частично базиликата преди нас.

В средата на централния кораб на базиликата заложихме сондаж, за да проследим на какво се дължи лекото хлътване на тухления под, който е с доста натрошени от атмосферните условия тухли. Под тухления под се откри пласт с доста въгленчета и нападали необработени камъни, явно останали след преустройването на ранния храм (обр. 1).

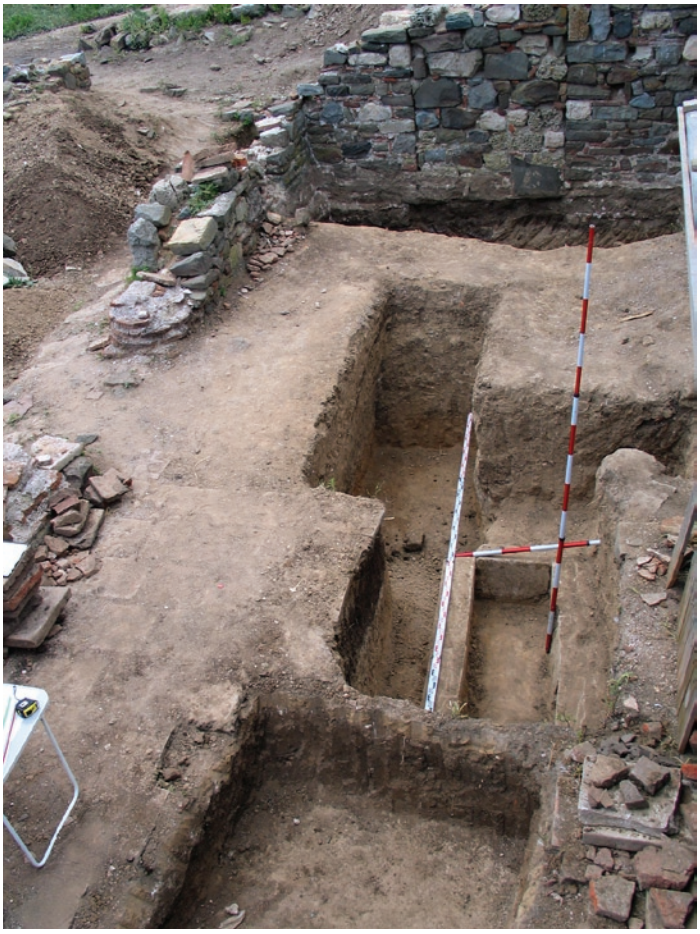

Обр. 1. Сондажи в централния кораб на базиликата, поглед от изток.

Сондажи в протезиса и дяконикона.

Целта на тези сондажи бе да се установи на какво се дължат фугите при оформянето на дъгите на олтарните апсиди на базиликата от източната им страна. В протезиса и дяконикона под подовото ниво установихме наличието на неизвестни досега основи, ориентирани север – юг. Те са на разстояние 0,60 м от протезиса и дяконикона на сегашния храм. Откриването на тези основи подсказва, че ранният храм е бил едноапсиден, за разлика от преустроения (базиликата), който е триапсиден.

Сондаж в презвитерия на базиликата.

Целта бе да се провери каква е причината за наличието на нападалите камъни, които открихме под тухления под в централната част на храма. Сондажът бе ориентиран изток – запад и започваше от дъгата на апсидата на презвитерия на базиликата. В него попада и предполагаемото място на стълба за св. Трапеза (mensa sacra). След подробно фото – и техническо документиране бяха демонтирани тухлите (0,13 х 0,26 м) от подовото ниво. След вдигането на първия и втория ред тухли попаднахме на плътна хоросанова мазилка и вертикално поставените тухли. Очерта се правоъгълна тухлена „касета“ с размери 0,30 х 0,20 м, която е на разстояние 2,30 м от центъра на дъгата на апсидата на презвитерия на базиликата. След почистване на насипа около тухлената „касета“ се очерта реликварият, поставен в нея. Установихме, че тухлата от южната (дълга) страна на реликвария е на 5 мм от нея, за разлика от останалите три, които са залепени плътно за стените му с хоросан. Тя има и различни от тях размери, което подсказва, че е била използвана вторично за оформяне на касетата. Именно това ни даде основание да предположим, че реликварият е преместен от друго място, където е останала оригиналната тухла и затова се е наложило да бъде заменена с друга. След вдигането и подготвяне за пренасяне на реликвария под него се откри тънка пясъчникова плочка, предназначена за подложка и „нивелиране“ на реликвария. Реликварият бе пренесен в Археологическия музей в Созопол, за да бъде отворен пред комисия. След „освобождаването“ му от тухлената касета установихме, че реликварият има формата на миниатюрен модел на саркофаг от античната епоха (дължина 20,5 см; ширина 12,5 см; височина 14,5 см) с подвижен стреховиден капак с акротерии в ъглите. В средата на капака е оформен издатък с елипсовидна вдлъбнатина. По своята форма и особености този реликварий намира сходства с реликварии, открити в България като тези от Осеново и Шкорпиловци (Варненско), Овчарово (Търговищко), и базилика №5 (Хисар), които се датират в V-VI в. (обр. 2).

Според петрографския анализ, направен от доц. А. Султанов (МГИ – София), реликварият е изработен от мрамор. Антропологичният анализ на откритите в реликвария кости, направен от чл. кор.

Обр. 2. Мраморен реликварий, открит под олтарния стълб на базиликата.

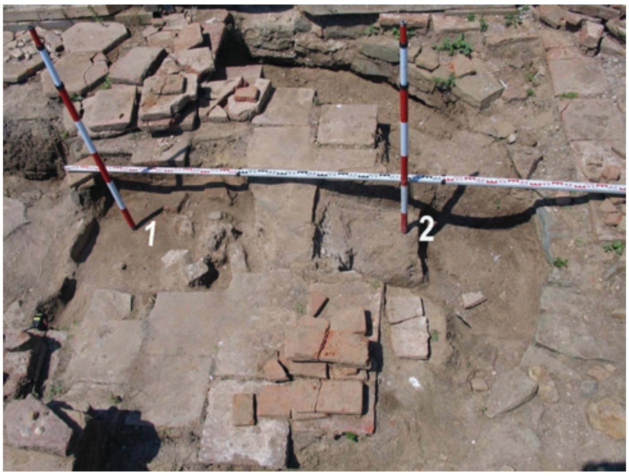

Обр. 3. Местоположението на реликвария в ранния храм (1) и базиликата (2), поглед от юг.

д-р Й. Йорданов, показа, че те принадлежат на израснал индивид, с голяма вероятност от мъжки пол.

След откриването на реликвария повече от наложително бе да потърсим първоначалното му място. Като се съобразихме с това, че той бе открит на 2,30 м западно от апсидата на базиликата под стълба на олтарната маса, решихме да проверим дали на това разстояние се е намирал и стълба на олтарната маса в ранния храм. Продължихме сондажа в западна посока като внимателно бе демонтирана част от подовото ниво и запазените тухли бяха маркирани във връзка с предстоящите реставрационно-консервационни работи. След снемането на пласт от пясък (0,10 – 0,15 м), върху който е положен тухления под на базиликата, попаднахме на чернозем с малко примеси от хоросанови бучки, няколко фрагмента от керамични съдове от V-VI в. и фрагменти от стенописи. На дълбочина 0,20 – 0,25 м от запазеното подово ниво, на разстояние 2,30 – 2,40 м от центъра на олтарната апсида на ранния храм и на 3,80 м от апсидата на презвитерия на базиликата попаднахме на останки от първоначалната касета, в която е бил поставен реликварият: добре оформено дъно, обмазано с хоросан и вертикално поставена тухла на една от дългите му страни (източната страна), а останалите три тухли са извадени заедно с реликвария, плътно прилепнали за стените му. Размерите на тази касета са 0,30 х 0,24 м, които съответстват на размерите на касетата с реликвария, която открихме под олтарния стълб на базиликата.

Паралелно с откриването на касетата за реликвария в ранния храм, попаднахме и на подовото му ниво, което е на 0,14 – 0,20 м под подовото ниво на базиликата.

При разчистване на нападалите камъни и тухли, въгленчета и пепел около място на стълба за олтарната маса на ранния храм на разстояние 0,60 м източно от мястото на стълба и запазената, вертикално поставена тухла от първата касета на реликвария на дълбочина 0,30 м от подовото ниво на базиликата (т. е. преустроения храм), попаднахме на малка каменна кутийка с размери 4 см ширина, 6 см дължина, и 3,5 см дебелина (обр. 3).

След внимателното разкриване и разчистване на пръстта около нея и подробното документиране, бе извадена от пласта, като съхранихме пръстта в нея. Кутийката е много добре запазена, отчасти е съхранен бордюра за скрепване на капачето, което липсва. Оказа се, че върху дъното и тесните страни на кутийката е врязан надпис на гръцки език. Надписът е изписан по посока на часовниковата стрелка. От надписа на дъното на кутийката става ясно, че някой си Тома отправя молитва към Господ да му помага. В надписа върху втората и третата страна са упоменати името на св. Йоан в родителен падеж и датата 24 юни. От палеографска гледна точка има достатъчно основания надписът да бъде отнесен към V-VI в. Така, на този етап би могло да се каже, че от надписа става ясно, че някой си Тома е донесъл на острова частица или частици от мощите на св. Йоан Предтеча, като датата 24 юни, на която се чества Рождество на св. Йоан Предтеча, може би се отнася до деня, в който мощите са били взети от Тома.

При продължаване проследяването на пласта в източна посока попаднахме на купчина от фрагментирани стенописи, като по-голямата част се намират под подовото ниво и стълба за олтарната маса на възстановения храм.

Сектор II: помещения, западно и северно от храма „Св. Йоан Предтеча".

Продължихме проучването на манастирските сгради, разположени в североизточната и източна част на манастирския двор. Бяха разкрити две нови манастирски крила, които се оформят от вътрешната страна на каменната стена, ограждаща манастира.

В североизточната част оградната каменна стена е сравнително добре запазена проучваният участък е с дължина 42 м, дебелината е 0,75 м, максималната запазена височина до 1,50 м. Градежът е от ломен камък с грубо обработени външно и вътрешно лице на калова спойка, с добре подредени редове и оформени фуги.

Покрай стената са били изградени отделни помещения с верижен план с отворени към двора. Размерите им варират: дължина 3,6 м, а ширината им е между 2,6 до 5 м. Разделителните стени са от кирпич, подовите нива са покрити с квадратни и правоъгълни тухли. При проучването на строителните насипи във вътрешността на помещенията бе открит дебел слой от овъглените греди на покривната конструкция и натрошени покривни керемиди. Находките от проучените помещения датират тяхното функциониране най-общо от средата на XIV до средата на XVII в., когато манастирът е унищожен.

В северозападната манастирска сграда бе проучен голям стопански комплекс с леярска пещ и ковачница. Там е извършвана обработка на метал – бронз и олово и изработване на железни предмети за бита и строителството. Бяха открити находки, които доказват местното производство на бронзови украсителни елементи и инструменти за изработването на църковна утвар, декорация на кориците на богослужебни книги.

В североизточния ъгъл на манастира бе проучена правоъгълна сграда с размери 11,40 х 6,40 м. В сградата беше открит мръсен канал, зидан с камъни и хоросан, в който са положени керамични тръби. Той завършва с вертикална тръба при оформената каменна площадка, вероятно запазена от пода на манастирската тоалетна (латрина). В южна посока от тази площадка разкрихме отходен канал. Трасето на новооткрития канал бе проследено и се установи, че преминава между двата храма, покрай манастирската щерна и оттам отвежда водите на юг към изградения канал в южната оградна стена, който открихме през 2008 г.

На около 30 м северно от входа на манастира започнахме проучването на голяма сграда, разположена на първата издигната тераса покрай пътя към манастира. Сградата е с правоъгълен план с размери 9,05 х 6,47 м. Суперструкцията е плътен каменен градеж от ломен местен камък с обработени лица на калова спойка. Находките от керамика и метал датират нейното изграждане в края на XIV в.

В заключение ще обобщим нашите резултати и произтичащите от тях задачи по следния начин:

Направените открития в базиликата чрез сондажните проучвания допринесоха да бъде изяснена отчасти архитектурната история както на самата базилика, така и на по-ранния храм, върху който тя е била изградена. Анализът на почвените проби, взети от олтарните части на ранната църква и на базиликата, направен от проф. д-р Хр. Етрополски (НХА) показва, че двете почви са близки по състав, което дава основание да предположим, че втората църква (базиликата) е била построена много скоро след разрушаването на първия храм.

За първи път при археологически разкопки бе открит реликварий в обект от южната част на Западния черноморски бряг, като той не е бил отварян след полагането му в най-ранния храм на островния манастир до момента на неговото откриване през 2010 г.

Каменната кутийка с надписа е изключителна по рода си находка в световната библейска и християнска археология, която свидетелства за практиката на пренасяне на мощи в ранновизантийския период.

Всички открития, направени след подновяването на разкопките през 2008 г., потвърждават становището на проучвателския екип, че манастирът „Св. Йоан Предтеча" не е разкрил всичките си тайни и предстоят сезони на сериозна и мащабна археологическа работа.

Литература

Димитров 1980: Б. Димитров. Созополските средновековни манастири. – Векове, 1980, 78 – 81.

Димова 1992: В. Димова. Църквата „Св. Иван Предтеча" на манастира при Созопол—Известия на Националния исторически музей, 1992, IX, 53 – 65.

Петрински 2000: Ив. Петрински. Манастирът „Св. Иван Предтеча и Кръстител" на о. Св. Иван (1467/71 – 1629). – Известия на Народния музей – Бургас, 2000, 3, 9 – 15.

Попконстантинов, Дражева, Костова 2009: К. Попконстантинов, Ц. Дражева, Р. Костова. Средновековен манастир „Св. Йоан Предтеча“ на о. Св. Иван, Созопол. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 708 – 713.

Попконстантинов, Дражева, Костова 2010: К. Попконстантинов, Ц. Дражева, Р. Костова. Средновековен манастир „Св. Йоан Предтеча“ на о. Св. Иван, Созопол. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2010, 595 – 599.

№49. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА ГЛУХИТЕ КАМЪНИ ДО С. МАЛКО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Дойчин Грозданов

Миналогодишните археологически разкопки установиха, че църквата от скалния комплекс в м. Глухите камъни до с. Малко Градище, е с трикорабен базиликален план (Кацарова, Грозданов 2009, 248, обр. 3). С оглед на ограниченото финансиране, археологическото проучване (9.VIII – 4.IX.2010 г.) се извърши в два сектора и си постави за цел да разкрие напълно апсидата и да се разчисти северозападната част на скалния улей, минаващ между скалата от север и църквата, като се спуска по цялото ѝ протежение до края на скалната тераса.

Югоизточната част на апсидата се намираше под невисок хълм (вис. 1 м) в югоизточния край на терасата. След премахването на хумуса с деб. 0,20 м се достигна до пласт с деструкции (макс. деб. 1,15 м) от църквата – средни и големи обработени и необработени камъни, фрагменти строителна, керамика, голямо количество гвоздеи и фрагментирани керемиди от покритие на църквата и малко фрагменти битова керамика на бързо колело XI-XII в. Пластът с деструкции се откри пред цялото външно лице на апсидата. След разчистването на деструкциите се разкри цялата южна дъга на апсидата заедно с петата и малка част (дълж. около 1,50 м), вероятно от южния зид на централния кораб (обр. 1).

Установи се, че апсидата ляга директно върху скалата, като първият ред от нея е от невисок цокъл от необработени и ломени със спойка от бял хоросан, който е направен с цел да се подравни терена на наклонената на север в този участък скална тераса. В централната част на апсидата е запазен фрагмент (макс. запазена вис. 0,20 м) от външното лице на стената, която е измазана отвън с вар и е върху цокъла.

Фронтално срещу апсидата се разкри още едно стъпало, изсечено в скалата при подхода на църквата от изток (обр. 2).

Скалният улей следва конфигурацията на терена и върви по цялото протежение на терасата върху която е разположена църквата. Функционалното предназначение на улея е да отводнява пространството между църквата и скалата от север. Пръстта от улея е от иманярските изкопи и материалите в нея са смесени – от съвременната епоха, фрагменти средновековна керамика на бързо колело, сграфито-керамика, гвоздеи, фрагментирана строителна керамика и монета на Мануил I Комнин (1143 – 1180).

Обр. 1. Южна пета на апсидата.

Обр. 2. Скално стъпало фронтално срещу апсидата.

Обр. 3. Апсидата след археологическото проучване.

След края на археологическите разкопки апсидата (обр. 3) се покри с найлон и се засипа с пръст.

Литература

Кацарова, Грозданов 2009: В. Кацарова, Д. Грозданов. Археологически проучвания на обект „Църква“ в м. Глухите камъни, община Любимец. – АОР през 2009. София, 2010.

№50. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС В МЕСТНОСТТА „КИРИКА“ – НИАР „МАДАРА“

Георги Майсторски, Иван Бабаджанов

През периода 2-17 август 2010 г. за втора поредна година проведохме възстановените редовни археологически проучвания на Средновековния манастирски комплекс в м. „Кирика“ – НИАР „Мадара“. В научния екип участваха: ръководител – Георги Майсторски, член на екипа – Иван Бабаджанов и геодезист – Бойчо Христов. Работихме с 9 работника и 16 български младежи от Украйна, които гостуват в България по проекта на РИМ – Шумен „България без граници“. Финансирането и материалното обезпечаване беше осигурено от РИМ – Шумен, и от спонсори.

През 2010 г. извършихме допроучване на терена при Южния профил и помещенията в сграда С. Изцяло ново проучване проведохме в южния сектор, където на места по повърхността на терена се виждаха следи от камъни в строен порядък и разхвърляна строителна и битова керамика.

1. Южен профил. В процеса на проучване бяха разкрити 9 гроба – 6 – на възрастни индивиди и 3 – на деца. Гробовете без изключение са ориентирани в посока запад-изток, като главите на погребаните сочат на запад. Ръцете са сключени в коремната област и под гърдите – в един случай (гроб 3) дясната ръка е изпъната край тялото, а лявата – сгъната към лявото рамо. Гробните ями са изкопавани без съобразяване с по-стари гробове, като тесните страни на ямите често са фланкирани с едри плочести камъни. На дъното на гроб 3 беше оформена плътна подсипка (ложе) от варовиков трошляк и въглени.

Гробен инвентар: гроб 2 – медна апликация с волути и кръгла форма, откри се в областта на гър-

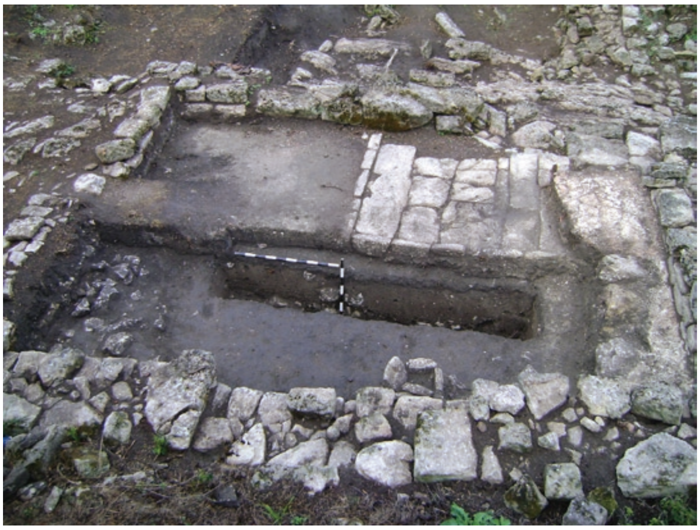

Обр. 1. Сграда С1 със сондажа – поглед от горе.

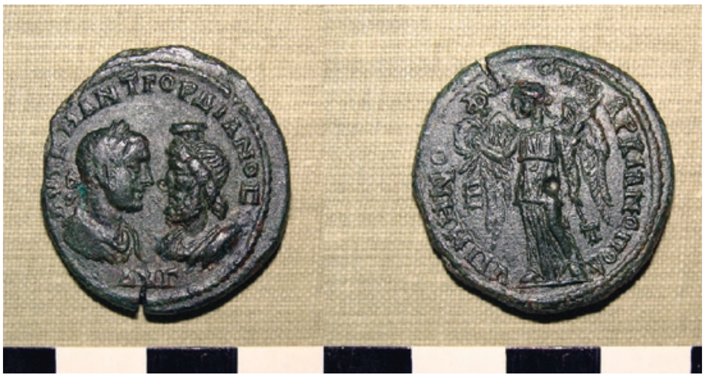

Обр. 2. Колониална бронзова монета на Гордиан III (238 – 244 г.), сечена в Марцианопол.

дите. При двете тазобедрени стави бяха намерени железни халки – вероятно токи; гроб 3 – 8 медни апликации, идентични с тази от гроб 2 – открити в областта на шията и главата; гроб 5 (детски) – 2 бр. бронзови обеци със сферична висулка.

Други находки: прешлен от бяла глина; фрагмент от икона – бронз с позлата. Съдържа част от надпис: +ОА[Г] (IOS). Иконите от този тип са популярни след края на Х в., като в нашия случай можем да считаме, че става дума за константинополско производство от XI-XII в.

2. Сграда С. Тя е разположена на около 4 м югоизточно от абсидата на малката черква от вт. п. IX в., разположена е по посока север – юг и се състои от две помещения (С1 и С2), с размери: С1 – дължина 5,40 м и широчина 5,10 м, С2 – дължина 10 м и шир. 5,10 м. Обща дължина на сградата от север на юг 15,40 м и широчина 5,10 м. Ширината на запазените зидове е 0,70 – 0,80 м, като от суперструкцията са съхранени до три реда ломени камъни от варовик.

Сграда С1. Северозападният ъгъл на С1 е напълно разрушен, като видимо стъпва върху по-ранни структури (стената и тротоара на езическия храм). От каменната настилка на тротоара с красиво оформени бордюри се откри пасаж с размери 2 х 1,50 м, лежащ на дълб. 0,40 м под подовото ниво на С1. По протежение на неговата северна стена е излят слой хоросан с ширина 0,80 и дебелина 0,40 м, като в основата му личи блокаж от средно големи ломени камъни. От СИ ъгъл хоросанът продължава по източния зид към юг на разстояние 1,80 м, при ширина 0,60, а краят му се бележи от малко каменно корито. То е оформено от 5 изправени плочести камъка и има неправилна квадратна форма със страна 0,45 м и дълб. 0,25 м. Няма съмнение, че пред нас е пример за съоръжение, свързано с употребата и отвеждането на вода, вероятно част от мивка. Тънка ивица хоросан, преминава диагонално на С1 – от ЮЗ му ъгъл – към коритото. Находката потвърждава още веднъж хипотезата на Г. Фехер, че в помещение С1 е била разположена манастирската кухня.

В западната половина на С1, на дълбочина 0,40 м от нивото на хоросана установихме пласт от дребни варовикови камъни, който лежи върху рехав черен насип с керамика от IV – VI в. – вероятно жилище. За получаване на ясна стратиграфска картина, пред източния бордюр на разкрития пасаж от тротоара, бе направен разрез с посока север – юг и размери: 2,90 х 0,50 м. Под нивото на тротоара пластът от черна пръст е с деб. около 0,30 м. Под него лежи пласт от сиво-кафява пръст с деб. до 0,40 м. В този пласт открихме много фрагменти керамика от IV – VI в., като някои от тях са от групата на грубата (кухненска) керамика, работена на ръка. Следва слой от тъмнокафява пръст с деб. около 0,30 – 0,35 м. В него освен антична керамика, открихме и няколко фрагмента керамика от средния халколит, както и няколко кремъчни ядра. Насипът е изпъстрен с въглени и варовикови бучки. На дълбочина 0,90 – 1 м е скалата.

Сграда С2. Нейното ниво стои с ок. 0,30 м над подовото ниво. Тук се наблюдава следната стратиграфска картина: 0 – 0,35 м от съвременния терен – светлокафяв насип с изобилие от старобългарска

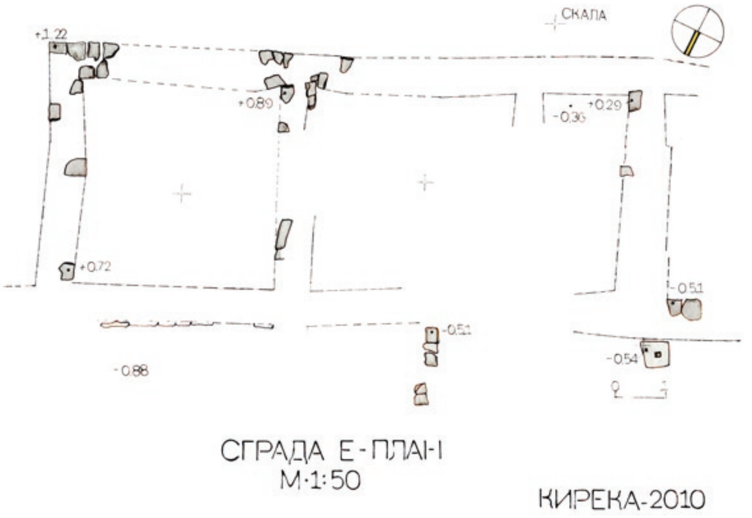

Обр. 3. Сграда Е – план на разкритите структури.

керамика с характерната врязана украса. На тази дълбочина лежи и цокълът на зидовете; 0,35 – 0,45 м – пласт от масивни тегули, под който бе разкрито хомогенно културно отлагане от IV – VI в. с деб. 0,65 – 0,70 м. Западният зид на С2 е прорязан от два гроба, достигащи дълб. 1,10 м от днешното ниво.

Находки: бронзово синджирче, бронзова халка от обеца, бронзова колониална монета на Гордиан III, сечена в периода 238 – 244 г. в Марцианопол, ½ от бронзова монета – кр. IV – нач.V в.

3. Сграда Е. Тя е разположена непосредствено южно от.града С. Свързана е конструктивно с нейния южен зид. В процеса на проучването и установихме, че тя има поне три помещения, разгънати в посока изток-запад. Изцяло бяха очертани източният външен зид на Е1 и западният преграден на Е2, като бяха разчистени и сглобките на зидовете между отделните помещения. В Помещение Е2 бе частично разкрито напречно каменно струпване – вероятно е останка от рухнал трегер. Вътрешните размери на сградата са: Е1 – 4,05 х 3,95 и Е2 – 4,05 х 6,20 м, при шир. на зидовете – 0,70 – 0,80 м. В западна посока се разгръща поне още едно помещение – Е3, от чийто северен и южен зид са разкрити до 1,20 м. Сградата е била покрита с керемиди които открихме на дълб. 0,20 – 0,40 м от съвременното ниво.

Пред северното лице на СЗ ъгъл на Е2 се разкри масивен добре обработен каменен блок с жлеб за закрепване на стълб в центъра. Размери на блока: 0,40 х 0,50 м, а на жлеба – 0,10 х 0,12 х 0,10 м. Считаме, че между него и разположената на 4,50 м източно настилка, има пряка връзка и че те са част от основата на дървено стълбище. Примери за външни стълби, които водят до дървен чардак пред втори етаж, са най-добре съхранени и до наши дни тъкмо в манастирското строителство и ние нямаме основание да не приемем подобна реконструкция и тук. Откри се бронзова монета на имп. Аркадий, сечена в периода 383 – 408 г.

Обобщение: Вторият сезон на възобновените проучвания в средновековния манастирски комплекс в м. „Кирика“ – НИАР „Мадара“ даде значителен обем информация относно хронологията на обитаване на местността и нейните обитатели. Установени бяха следи от живот през каменно-медната епоха и бяха солидно подплатени данните за богат културен пласт от Античността. Нещо повече – откритата монета на Гордиан III дава terminus post quem на тракo-римското поселище в III в., като по този начин открехва темата за предхристиянската реалност по северния склон на Мадарското плато и за построяването тук на внушителна ранно християнска базилика.

Репроучването на сградите от манастирския комплекс от вт. п. IX – XI в. даде твърде интересни данни за устройството на манастирската кухня. Излетият по северната и източната стена плътен хоросан, свързан с корито за отичане на вода, показва обилното и ползване тук. В публикацията си за проучванията през 30-те г. на XX в. Г. Фехер представя полукръгло съоръжение при северната стена на С1, което интерпретира като пещ. Същевременно той цитира и наличието на „водопроводни керемиди“. Какво е било цялостното устройство на кухнята засега не можем да кажем, но е факт потенциалът за приготвяне на големи количества храна в комплекса и високата хигиена на този процес.

Съществен резултат за сезон 2010 е разкриването на голяма сграда от поне три помещения, която затваря манастирския двор от юг. Пред нейната северна фасада бяха открити основите на дървено стълбище – сигурно свидетелство за наличие на втори етаж.

Хронологически най-късни са откритите 7 гроба, разположени в сектора, южно от храмовите постройки. В три от гробовете бяха открити накити, сигурно датиращи в XIII-XIV в. Особен интерес представлява намереният в този сектор фрагмент от бронзова икона с плътна позлата и надпис: +ОА[Г](IOS), принадлежаща към един тип метални икони, изработвани в Константинопол през XI-XII в.

Литература

Фехер 1936: Г. Фехер. Разкопки в местността Кирика над с. Калугерица. Мадара, II, 1936, 107 – 154.

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Памятники в окрестностях Абобской равнины. ИРАИК, X, 1905, 397.

Балабанов 1992: Т. Балабанов. Проучване на старобългарския комплекс „Кирика“ край с. Калугерица (предварително съобщение(. Приноси към българската археология, I, 1992, 68 – 73.

The Glory of Byzantium. Metropolitan Museum of Art. N. York, 1997. art. 106, 331

Бобчева 1978: Л. Бобчева. Некрополът от XIII – XIV в. в Калиакра. – ИНМВ, XIV, 1978, 152 – 180.

№51. СПАСИТЕЛНО СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЦЪРКВАТА „СВ. ЙОАН КРЪСТИТЕЛ“ ГР. НЕСЕБЪР

Тодор Марваков

През последните няколко години състоянието на църквата „Св. Йоан Кръстител“ в гр. Несебър непрекъснато се влошава. Стари пукнатини по централната абсида и полуцилиндричните сводове на църквата видимо се отварят, появиха се и нови по западната фасада. Сондажните проучвания бяха предизвикани от проектантски колектив с ръководител архитект В. Панджарова във връзка с изготвянето на проект за консервация, реставрация и социализация на църквата „Св. Йоан Кръстител“. Местата на сондажите бяха предварително зададени и съгласувани с НИНКН и одобрени от Министерство на културата (обр. 1).

Сондаж 1, с размери 2 х 1 м, се ситуира в западния край на северния кораб на църквата, до северозападния подкуполен стълб. На дълбочина 0,60 м под съвременната настилка на църквата се проучи гроб №1. Погребаният е възрастен индивид, главата е леко наведена напред, дясната ръка е свита в лакътя и е поставена върху гърдите, лявата е под нея, върху коремната област, краката са изпънати. Ориентацията е запад – изток, глава на запад. Бяха регистрирани останки от дърво, вероятно от ковчег. В насипа над гроба бяха открити голямо количество силно фрагментирани човешки кости, непосредствено под черепа се откри османска монета, сечена в цариградската монетарница през 1861-1862 г. по времето на управлението на султан Абдул Азис (1861 – 1876). По това време, втората половина на XIX век, се датира и гроба. При неговото вкопаване са разрушени поне 2 по-ранни гроба, намиращи се в този район на църквата. В южният край на сондажа се разкри част от стилобата, върху който стъпва северозападният подкуполен стълб. Стилобатът е вкопан на 1,10 м под началото на стълба. Граден е от средно големи ломени камъни споени с бял варов разтвор. В него, под стълба се забелязва сериозна пукнатина.

Сондаж 2, също с размери 2 х 1 м, се намира в източния край на северната фасада на църквата. На дълбочина 1,50 м под цокъла на църквата (8,40 м надморска височина) се попадна на гроб №2. Скелет на дете, лошо запазен. Главата е завъртяна на юг, към дясното рамо, ръцете са поста-

Обр. 1. Църквата „Св. Йоан Кръстител“ в Несебър, поглед от запад.

вени върху тазовата област, краката са изпънати. Ориентация запад – изток, глава на запад, успоредно на основите на църквата. Бяха регистрирани останки от ковчег. Инвентар не бе открит, което затруднява датировката на гроба. От проучвания в други църкви в Несебър е видно, че през XIII-XIV век около тях започват да се развиват некрополи (Марваков 2006, 524 – 527). Вероятно по това време се датира и този гроб.

На дълбочина 2,20 м под цокъла на църквата (7,65 м надморска височина) се попадна на ниво от елинистически керемиди. Основите на църквата се вкопават в тях, до 2,30 м. Те са градени от средно големи ломени камъни, залети с бял хоросан, за разлика от суперструкцията на църквата, където хоросанът е примесен с едро натрошена строителна керамика. Елинистическите керемиди са от няколко типа – коринтски плоски керемиди, серия Хераклея, Лаконски покриващи керемида, серия Хераклея и коринтски покриващи керемида, серия Мосхо. Те могат да се датират най-общо в края на IV – началото на III в. пр. Хр. (Kovachev et al. 2011). На дълбочина от 2,40 м под цокъла на църквата, след подкопаване на основите, проучването в сондаж 2 бе преустановено, поради опасност от срутване на профилите. Със сигурност не можаха да бъдат установени предназначението и характерът на елинистическата сграда под основите на църквата.

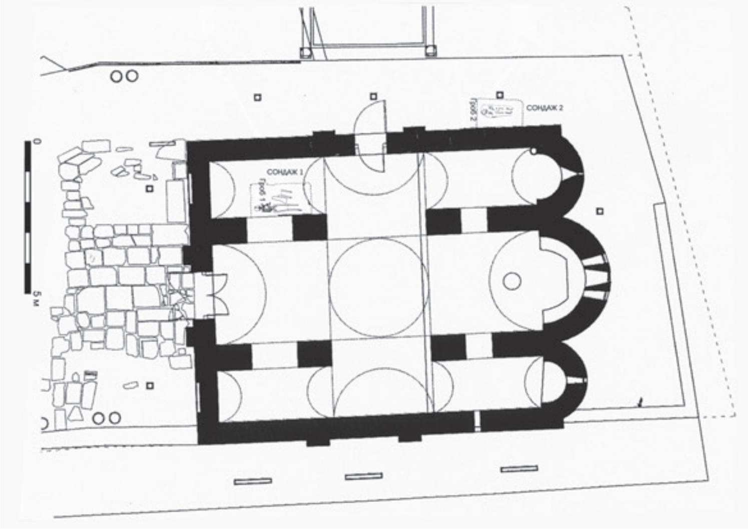

Обр. 2. План на църквата с местоположението на сондажите.

Обр. 3. Основите на църквата в сондаж 2 с нивото от елинистически керемиди.

Литература

Марваков 2006: Т. Марваков Археологически проучвания в двора на църквата „Св. Стефан“ в гр. Несебър. – АОР за 2006, София, 2007, 524 – 527.

Kovachev et al. 2011: Kovachev, V., Stoyanov, T., Stanimirova, Ts., Stoyanova, D., Lozanov, I., Mladenov, V. Archaeometric study of Hellenistic roof tiles and amphorae from Apollonia and Mesambria: an attempt at identifying local production. – In: Ch. Tzochev, T. Stoyanov and A. Bozkova (eds.) PATABS II. Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Acts of the International Round Table held in Kiten, Nessebar and Sredetz, September 26-30, 2007. Sofia, 203-244.

ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛИ

№52. СРЕДНОВЕКОВНО ЯМНО ПОЛЕ В С. СЕДЛАРЕ, МОМЧИЛГРАДСКО. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 18 ПО ПЪТЯ ДЖЕБЕЛ – МАКАЗА

Катя Меламед, Емилия Евтимова

Бяха заложени 5 сондажа с размери 5 х 3 м и се доработи сондаж 4 от 2009 г., като се покри с квадратна мрежа с квадрати 5 х 5 м. В процеса на проучване се направиха многобройни разширения с цел да се разкрият проявените археологически структури. Теренът е известен още от 1980-те години като средновековен некропол и ямно поле. Известно е също, че структурите са разположени на значителна дълбочина, обичайно от 1/1,10 до 1,50/1,60 м от съвременната повърхност. Докладван е в продължение на няколко кампании. Сезон 2010 беше заключителен и обектът е предаден за планираното строителство. Извън сервитута останаха непроучени значителни части от него. Направените проверки установиха, че културният пласт е дебел до 2,50 м, като съдържа следи от различни епохи. Според досегашните резултати от проучванията, ограничени от сервитута, западната тераса на река Върбица съдържа отговорите – или поне дефиницията – на интересни и неизследвани аспекти на Средновековието.

Бяха разкрити и проучени 9 ями с различни размери и дълбочини. Устройството им е сходно. Запълнителят им съдържа камъни, някои от тях силно горели, много въглени, керамични фрагменти, животински кости и железен предмет, обичайно силно корозирал и обезформен. Така общият брой на ямите наближава 100, като се имат пред вид и тези, проявени в двата съседни обекта от юг и особено от север. Имаме основания да предположим, че ямното поле се развива основно на север и запад и се разполага на запад и юг от средновековния християнски некропол. Ще припомним датата на некропола – вероятно X – началото на XIII в. Горната хронологическа граница е определена въз основа на Харонов обол – монета на Исак II Ангел (1185 – 1195).

Натрупването на информация ще позволи да се установи и реконструира една практика на средновековното общество, непозната и неизследвана на други места в страната – или поне несъобщена. Вече почти сигурно се знае, че горелите камъни и въглени са носени от другаде, възможно от огнището на къщата или от нарочно запален обреден огън, късовете месо са оставяни като жертва, а желязото присъства като елемент, а не заради формата си, като предпазващ от зло. Тази функция на желязото е добре установена и многократно описана в етнографската литература върху Средновековието и Възраждането, на много места в територията на България, в Родопите включително. Според най-късната керамика в ямите, те се датират в края на XI и предимно в XII век.

Добра илюстрация за натрупването на запълнителя, носен от другаде – възможно от домашното пространство, дават ямите в Сондаж 1 и Сондаж 2009.

Яма 1/Сондаж 1 има цилиндрична форма с диаметър 1,20 м север – юг и 1,40 м изток – запад. Изчерпа се на дълбочина 0,45 – 0,50 м (ниво на засичане 0,70 м от съвременния терен). Беше разчистена с профил север – юг. Съдържа необичайно много въглени. Профилът показва ясно начина на запълване – ред пръст, дебел пласт въглени, пак пръст и пак въглени. Запълнителят е примесен с дребни плочести камъни, силно обгорели. Стените на ямата не носят следи от огън. Керамиката е със слаба концентрация, много дребни фрагменти, между тях и от съдове с дата XII в. Фрагментите са по-скоро попаднали заедно с пръстта, отколкото да участват активно в обреда. Откри се и къс желязо. Липсват животински кости.

Любопитна картина се очерта в Яма 2/Сондаж 2009. Тя е необичайно голяма, с диаметър 1,86 м. На дълбочина 0,60 м след ниво на засичане се откриха големи камъни, единият очевидно одялан до форма на правилен кръг с диам. 0,41 м и деб. 0,04/0,03 м – капак на питос. Запълнителят е от кафява, рохка пръст със сравнително слаба концентрация на въглени. Отличава се ясно от околния терен. Съдържа животински кости и керамични фрагменти с вече добре известен състав – малки, нехарактерни

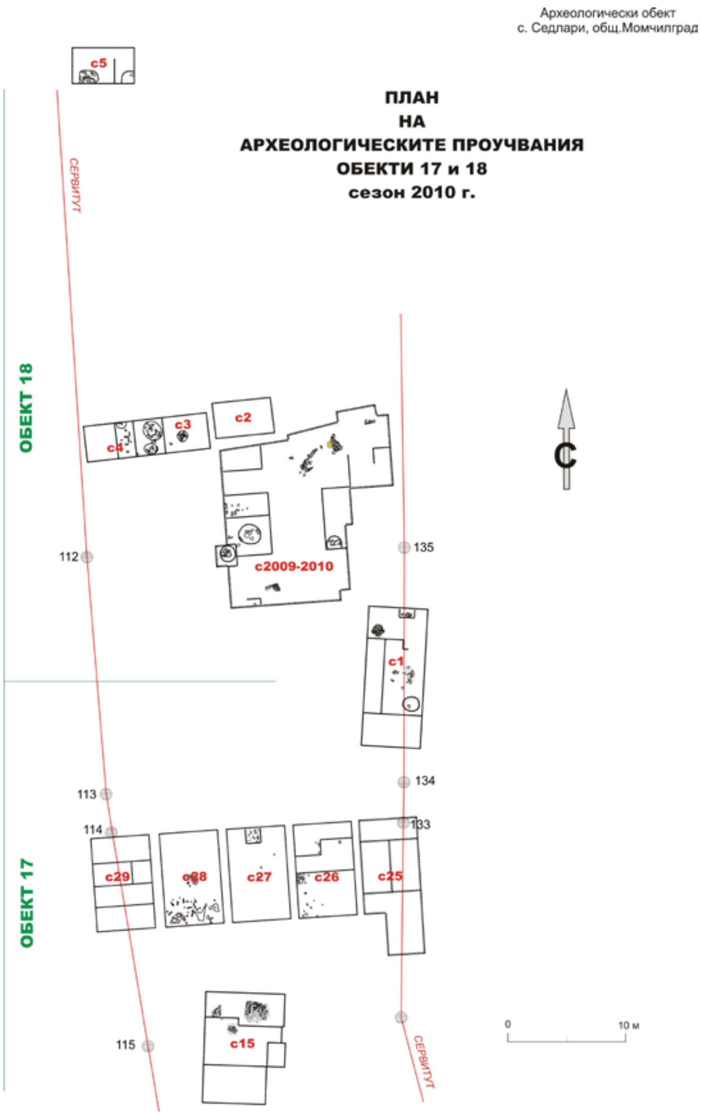

Обр. 1. План на разкопките.

и с разни дати. Между тях – дръжка, дъно и стени от съдове, работени на бързо колело, със златиста ангоба.

Всички животински кости са обработени от д-р Лазар Нинов. Произхождат от домашни животни и са кухненски останки.

При обхожданията на района установихме и скалите за производство на подобни капаци. Село Равен в миналото е било населено с фамилии, които обработват камък и снабдяват с производството си цялата околност. Скалите, които са в непосредствена близост до селото, са меки и неподходящи за хромелни камъни, но съвсем добри за капаци. Те още носят многобройни следи от тази дейност и показват маниера на производство.

В заключение на описанието на ямите искаме да отбележим и наблюденията си върху керамиката, която откриваме значително под устията им. Най-често фрагментите са много дребно начупени, срещат се и от по-ранни епохи, липсват цели форми. Откритите три (до сега) цели или почти цели гърнета в съседния от север обект се датират безспорно в XII в. и не са свързани с контекст. Свързани са по-скоро с движенията около некропола и ямите, с подготовката на обредите, отколкото със самите обреди. Създава се впечатлението, че фрагментите са донесени като че ли сметени от домашното пространство или около огнището, заедно с дребни камъни, също силно горели. Те присъстват като част от домашното пространство, а не като съдове сами по себе си. Практиката в ямите очевидно не изисква готвена храна. Като пример да опишем съдържанието на запълнителя на Яма 1/Сондаж 2009: железен гвоздей и още един железен фрагмент; фрагмент кафяв яспис; без съмнение много малки фрагменти от XII в., някои силно горяли – 2 устия от гърнета, едното със златиста ангоба и едно от кана, шийка от кана, 3 дъна, 8 стени, две от тях с врязани хоризонтални линии, 3 стени със златиста ангоба. Всички са толкова дребни, че не са подходящи дори за рисуване. Този случай далеч не е изключение.

Беше доразкрито жилището с огнище в Сондаж 4 от 2009 г. Жилището е изградено от плет, дебело обмазан с глина. Загинало е в пожар, като стените му са добре отпечатани на терена. Огнището е куполна пещ, с дебело обмазан с глина под. Според керамиката, открита в него, се датира в късната античност. В близост до него и в същия културен пласт се откриха две гърнета, които безспорно принадлежат към раннославянската керамична традиция от втората половина на VI в. Тези находки могат да се оценят като едни от най-важните в кампанията.

Запазени са долните части от славянските гърнета. Работени са на ръка, върху дъска или примитивен грънчарски кръг. Върху дъното на едното е запазен ясно кръглият отпечатък от дървения зъб на дъската, върху който първоначално е закрепена глината за изграждането на съда. Интерес представлява и състава на глиненото тесто – наред с другите опоснители, то съдържа и талк. Омесването на глината с талк е характерен грънчарски похват за района, който има твърде дълга традиция. Една представителна колекция фрагменти от съдове с различна дата – засега от Желязната епоха до късната

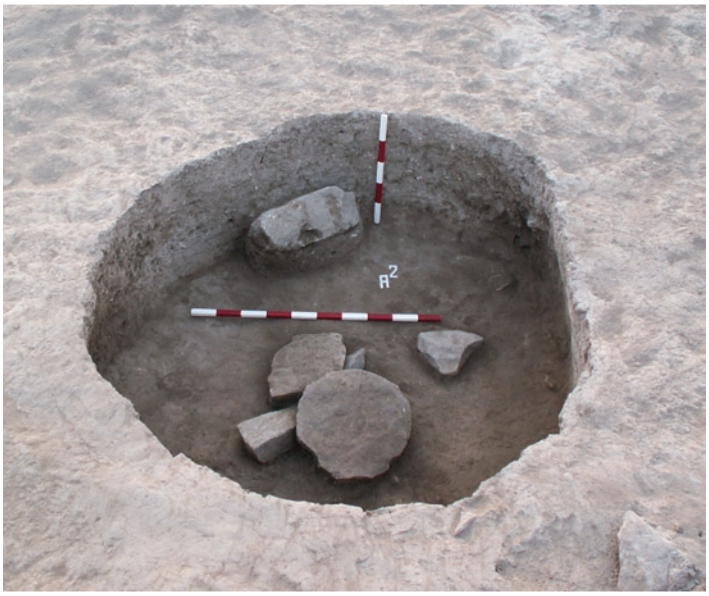

Обр. 2. Яма №2/Сондаж 2009 г. с каменен капак за питос.

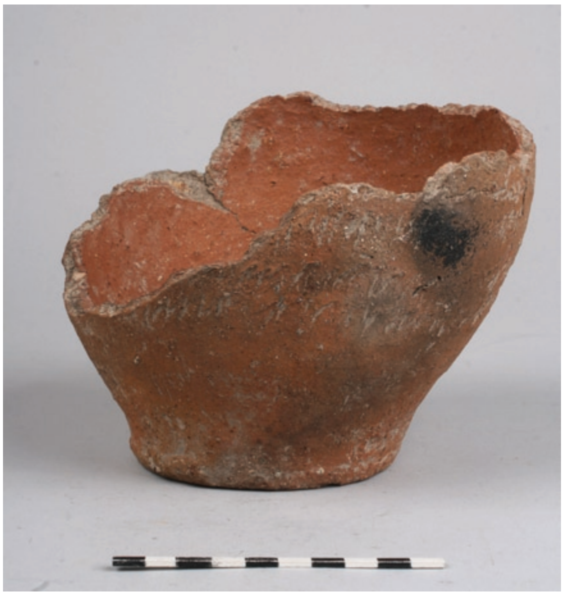

Обр. 3. Раннославянско гърне.

античност, включително съдове работени на колело, е предмет на петрографско проучване от Живка Янакиева – Начева в Музея Земята и Хората. Целта е да се намерят общи черти между колекцията от Седлари и Нова махала, Батак според строежа и минераложкия им състав и евентуалния източник на апластичните минерални опоснители в глината. На този етап на изследване се установи, че двете колекции принадлежат към различни керамични работилници, действали в Родопите. Специално за колекцията от Седлари вече е известен и източникът на талк. Да спомена, че прибавянето на талк в глиненото тесто го прави по-пластично и лесно за работа, а вероятно изисква и по-ниска температура на изпичане. Изследването още не е завършено. Във всеки случай присъствието на талк в тестото на славянското гърне предполага, че е имало достатъчно време за придобиване на местните похвати и че групата на заселниците славяни добре се е вписала в късноантичния контекст, като имаме пред вид цялата керамична колекция.

В известен смисъл можем да установим и пътя на преселение – все стария търговски път от Егейско море през прохода Маказа към вътрешността на Полуострова, добре илюстриран с вносна керамика и монети и използван до началото на XX в., като последно по него са вървели камилски кервани с афион, отглеждан в тази част на Родопите. Всъщност плановете за строителство на път днес покриват старото трасе.

През сезон 2010 се откри малка колекция вносни съдове от Архаична Гърция, извън археологически контекст, върху горяло петно. Датират се към VII в. пр. Хр. Откритите монети са четири бронзови – елинистическа, сечена в Маронея през II-I в. пр. Хр., антична, съвместно монетосечене на тракийските владетели и васали на римския император Август Котис (син на Реметалк I) и Рескупор (негов чичо), сечена през 12 – 19 г. пр. Хр., още една антична, отчупена и съвсем обезличена и византийска, анонимен фолис клас А2, сечена при императорите Василий II и Константин VIII в периода 976 – 1025 г. Монетите са обработени от д-р Боряна Русева. Те също са открити извън археологически контекст.

Литература

Melamed 1993: K. Melamed. Mittelalterliche Bestattungssitten in den Rhodopen. – In: Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich, 9, 1993, 5 – 39 (Katalog der Gräber der Nekropole bei Sedlare, 32 – 39).

Меламед 1996: К. Меламед. Ямите край село Седларе, Кърджалийско. – В: Годишник на Департамент Археология. Том II-III, НБУ 1996, 252 – 269.

СЕЛИЩА

№53. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ С. ЗЛАТНА ЛИВАДА, КМ. 19^{+900} – 20^{+400} ОТ АМ „МАРИЦА“

Димитър Янков, Румяна Колева, Чавдар Кирилов

Разкопките се проведоха в периода 19.04 – 09.12.2010 г. със средства на АПИ. Освен ръководителите в археологическия екип участваха: Н. Якимова, Н. Диянова, Т. Стефанова, Г. Грозданова, К. Трендафилова, Е. Костадинова, М. Пашова, Л. Пунева, М. Златков, П. Антонов, Кр. Михайлов, Г. Сенгалевич, Д. Андонова, Р. Александрова, А. Марчев, Вл. Стайков, Г. Райков, Дж. Дженев, Д. Златков, Ил. Вълев, Кр. Велев, М. Горнишка, М. Томанова, Ю. Пулчев, Н. Маринова.

Проучената площ надхвърли 5000 м^2 (обр. 1). Дебелината на културните напластявания бе между 0,60 и 2,40 м. Бяха проучени 61 средновековни жилищни и стопански постройки, едно жилище от РЖЕ и няколко обширни вкопани структури (поне две жилищни) от неолита, 223 ями (39 неолитни, 13 от КЖЕ и 171 средновековни) и 4 средновековни куполни пещи. Бяха разкрити и 112 гроба – един от КЖЕ, останалите средновековни.

Потвърдиха се досегашните наблюдения за планировка на селището, за липсата на ясно изразени дворни пространства и за близко разполагане на отделните постройки една до друга. Бяха установени и обширни, свободни от застрояване, пространства, заети от десетки ями. Средновековните постройки са вкопани и наземни структури с градеж от нетраен материал или частична употреба на камъни, а понякога и изцяло каменен. Явно в търсене на стабилност на постройките си средновековните обитатели почти напълно са игнорирали ареала с мощните отложения от неолита.

През цялото си съществуване селището не е претърпяло значими сътресения. Липсват данни за масови пожари и разрушения. По тази причина с малко изключения няма затворени жилищни комплекси. Едно от изключенията е масивна каменна сграда в кв. NOP/18 – 20 (обр. 2) с размери 10 х 6 м и изцяло каменен градеж. Загинала е от силен, локален пожар, като на пода ѝ се разкриха във фрагментирано състояние цели керамични съдове, сечива и редица други находки. Друг пример е жилище W46/X46, където в опожарен пласт на пода бяха намерени *in situ* части от цели съдове.

Интерес представлява жилището в кв. W44, чийто северен еднолицев зид заляга върху закопано в материковия терен гърне. Най-вероятно иде реч за „строителна жертва“, предхождаща непосредствено строежа на постройката.

Стотиците средновековни ями са без изключение с форма на пресечен конус и с различни размери. Част от тях са вкопани от пода на жилищата, като често имат отстъпи за капаци. Други ями могат да бъдат приписани на контекста на жилища, макар да се намират извън тях. Пример за това е яма №1/кв. B42 с подзидана източна страна с цел предпазване от евентуално срутване, което би подкопало западната страна на разположеното в непосредствена близост жилище B42/B43; затова с основание може да се допусне, че двете структури са синхронни една на друга.

Повечето ями се откриват извън жилища и са с големи размери и обем, като някои достигат внушителните 3,5 – 4 м^3. Едни са разпръснати из селището, докато други са концентрирани в обособени ареали. Функцията им без съмнение е хранилищна. Това се доказва от тяхната форма, а и от ясните данни за обрушване на стените преди окончателното засипване, което предполага оставането им дълго време незапълнени. В случая с ямите се сблъскваме с момента на изоставянето им, а не с първичната им функция, поради което те също не могат да се разглеждат като затворени комплекси.

Досегашните наблюдения за сложната селищна стратиграфия бяха категорично потвърдени и с още по-голяма сила се постави въпросът за долната хронологическа граница на селището, докато горната остава непроменена. На много места се наблюдава застъпване на структури. Пример в това отношение е ситуацията в кв. A48/B48 с две сгради непосредствено една върху друга; в кв. A47, където наред с вкопана постройка бяха установени 4 ями, поне три от които разновременни с нея; в кв. B46, където на малка площ има пещ и няколко вкопани в нея и една в друга ями. Важен пример е ситуаци-

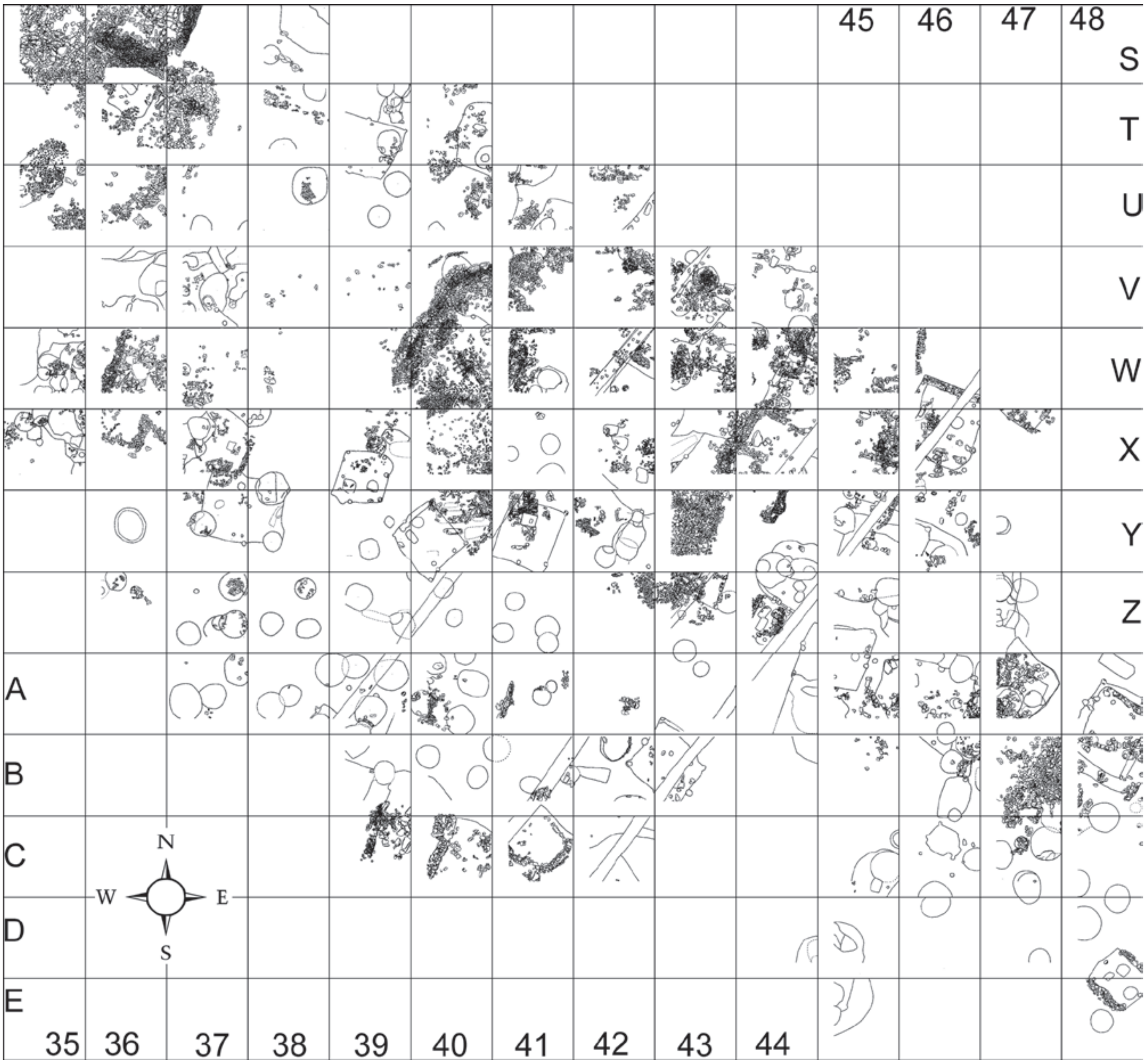

Обр. 1. План на част от проучения участък с разкритите структури.

ята в кв. V40/W40 с последователност от вкопана структура, последваща сграда с масивни каменни стени, а накрая и масивен каменен зид.

Показателен пример е ситуацията в кв. X43-X44. Тук е имало пещ, чийто под в даден момент е преправен и настлан с плътно разположени един до друг фрагменти от съдове, след което е направена замазка и използването на пещта е продължило. По-късно тя е унищожена от яма и вкопано жилище. След изоставянето на последното то е застъпено от сграда с каменни зидове, над която преминава масивен зид (най-вероятно част от обща структура с вече споменатия подобен в кв. V40/W40).

Сложната стратиграфия се подчертава и от некрополите. Единият от тях е от 109 гроба, повечето детски. Той е строго християнски, с трупополагания с глава на запад (отклонения обикновено 2° – 5° и рядко по-големи). Гробовете са по правило безинвентарни и само в отделни случаи (основно при детски гробове) има накити *in situ* – една или две обеци при черепа, бронзова или желязна гривна на една от ръцете, тук-там костено или желязно кръстче при гърдите. Починалите са погребвани в обикновени гробни ями, понякога частично или изцяло ограждани с ломени камъни. Интересно е намирането в осем детски гроба на кремъци от диканя, покриващи обикновено горната част на тялото. В поне два случая е видно, че в гроба е поставяна направо част от диканята, понеже кремъците са в добре оформени редици. Некрополът, изглежда, е бил отделен от селището от запад, север и изток с вече споменатите масивни каменни зидове, каквито от юг не са проследени.

В централната му част има на практика свободно от гробове пространство с площ от 30 м^2. Именно тук бе добито огромно количество фрагментирана строителна керамика, а в рамките на съседните квадрати на идентични нива има масивни каменни разсипи, свидетелстващи за значителна сграда в съседство. Независимо от значимите съвременни интервенции тук все пак личат останки на представителен за обекта двулицев каменен зид, открояващ се с употребата на строителна керамика в градежа. Това позволява предпазливото допускане, че тук е имало малка гробищна църквица. Косвена индикация за това е и фактът, че повечето гробове са концентрирани в ареала южно, югозападно и източно от въпросното пространство, докато на север гробовете са доста по-малко. На изток от това пространство се разполагат единствените гробове, при които има погребване в истинска каменна конструкция, като единият от тях е ѝ покрит с каменни плочи.

Некрополът залягa върху селищни структури. Категорично може да се твърди, че част от селищната територия е изоставена и обособена като място за погребване. Той определено принадлежи на късните фази на обитаване на селището, но не маркира изоставянето му. Това е видно от редовността му, от многократните суперпозиции на гробове, а и от данните за по-късни човешки действия на мястото на некропола – най-вече ред примери на произхождащи от разрушени гробове човешки кости в пълнежа на средновековни ями.

Обр. 2. Сграда в кв. NOP/18 – 20.

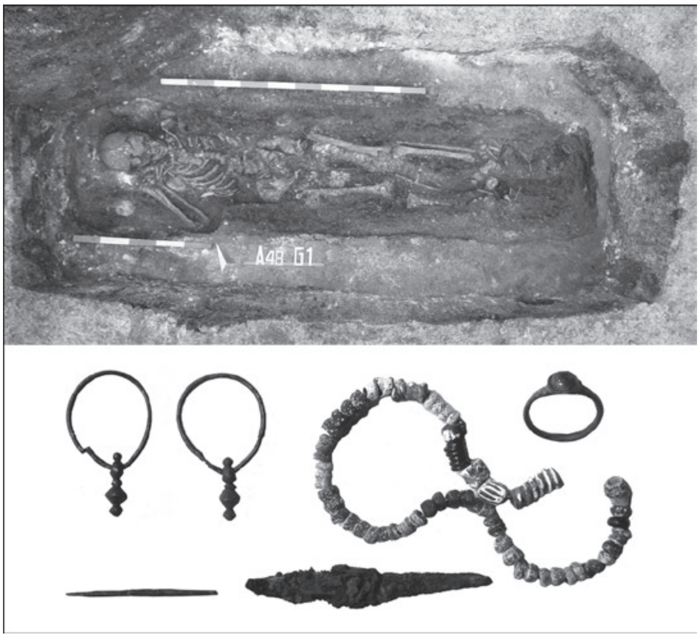

Обр. 3. Гроб на жена с дете и инвентарът му.

Наблюденията за сложната стратиграфия и продължителното съществуване на селището намериха неочаквана подкрепа в регистрирания втори некропол, разположен източно от първия, като двата са отделени от пространство без гробове с дължина около 30 м. От него бяха проучени само два гроба. Единият е детски безинвентарен гроб, а другият е може би най-любопитният гроб на целия обект досега (обр. 3). Принадлежи на възрастна жена, погребана чрез трупополагане с глава на запад, но с голямо отклонение от 39° на северозапад. Положена е в правоъгълна гробна яма със стъпаловидни отстъпи по дългите страни, в която има дървена конструкция, обхващаща тялото отдолу, отстрани и отчасти отгоре. Ръцете са силно свити в областта на раменете, а краката изпънати. На изток от стъпалата бе намерен разбъркан скелет на птица. В тазовата област на покойната бе намерен скелетът на собственото ѝ дете. То се намира в родилния канал на майката, като само черепът му бе намерен между и върху бедрените ѝ кости. Изглежда жената е починала в самия край на бременността си или в момента на раждане.

Гробът е особено важен и с богатия си инвентар (две гроздовидни обеци при главата, бронзов пръстен на дясната ръка, наниз от стъклени мъниста в областта на шията, медно копче на лявата ключица, както и желязно ножче и желязна игла под лявата ръка), който не само заради наличието си в гроба, но и поради датата си дава основание за допускане на обитаване в доста по-ранни периоди.

№54. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕОЛИТЕН ОБРЕДЕН КОМПЛЕКС В М. „КАР ДЕРЕ („ЧЕНГЕНЕ ДЕРЕ“) КРАЙ С. КРУМ, ДИМИТРОВГРАДСКО, ПО АМ „МАРИЦА“, ОТ КМ 32+100 ДО КМ 32+200

Борис Борисов, Гергана Шейлева, Веселина Вандова

През 2010 г. археологическите проучвания на средновековното селище в м. „Кар дере“ край с. Крум, по трасето на АМ „Марица“ от км 32+100 до км 32+200 през 2009 г. бяха възобновени. Целта на проучванията бе да се проучат всички съоръжения в застрашения от строителството на магистралата сектор, площта на който възлиза над 5,5 дка. На тази площ бяха открити и проучени едно средновековно жилище, 3 стопански помещения, нови 5 сметни ями (обр. 1). Продължиха и проучванията на неолитното вкопаване, открито през предходната 2009 г.

Откритите жилищни и стопански помещения не се различават съществено от известните от предходните години. Те са наземни, като запазват съвсем леко вкопаване от порядъка на 0,10-0,20 м, спрямо нивото на околния терен. Жилищата са с неправилна форма и се различават в планово отношение значително от жилищата от синхронните им постоянни селища. Проучените и през тази година помещения са със значително малко колове, носещи конструкцията на стените. Новото от отчетния сезон е обстоятелството, че всички открити досега 4 жилища, 3 стопански помещения (обр. 2) и 13 боклучни ями са концентрирани по средата на източния сектор и оформят своеобразен „квартал“, каквито са характерни за постоянните жилища. Това донякъде промени идеята за временния характер на селището.

Заслужават внимание и откритите в най-източната част на сектора съоръжения, които са вкопани на значително голяма дълбочина и са представени от струпвания на ломени камъни, очертаващи основи от зидове, които влизат на дълбочина до над 1 м. Какво е предназначението на тези съоръжения, за съжаление не бе установено със сигурност, тъй като те са запечатани отгоре със стерилен пласт, което затрудни изключително много тяхното цялостно проучване.

Специално внимание заслужават и проучените многобройни вкопани „ровове“ в източната по-

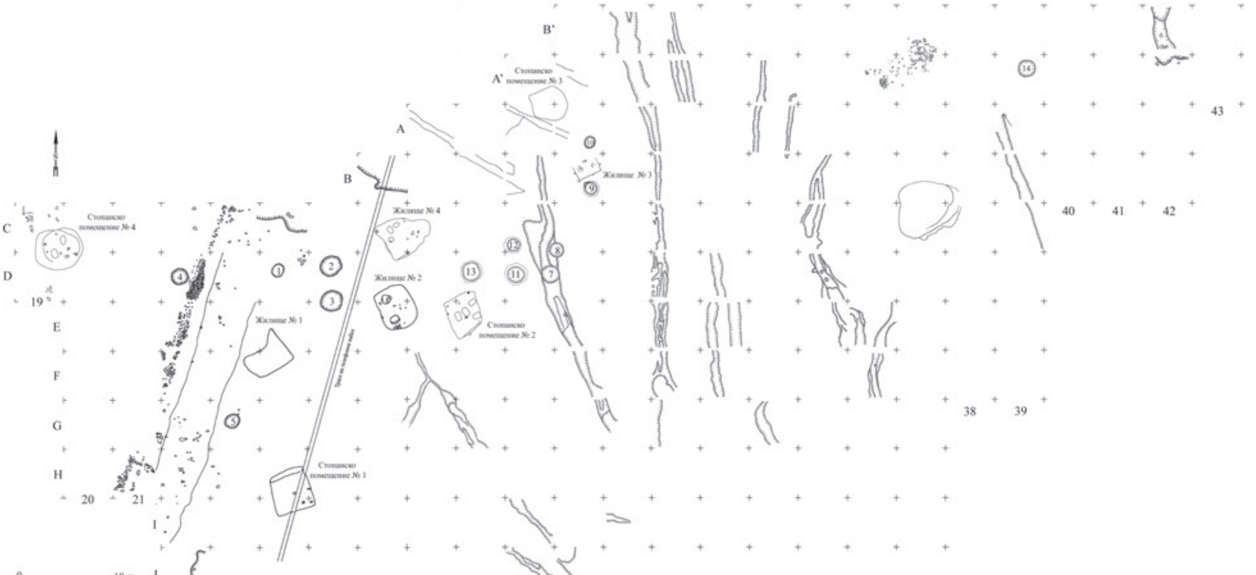

Обр. 1.

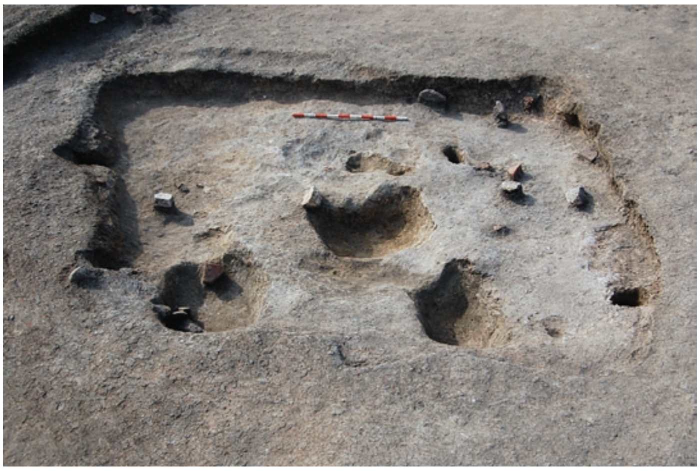

Обр. 2.

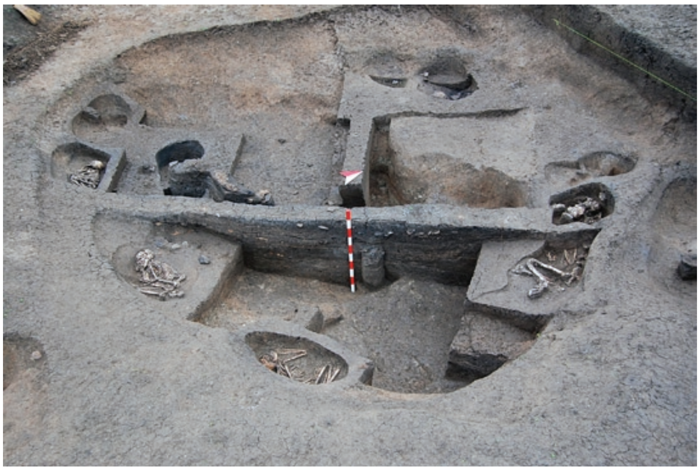

Обр. 3.

ловина на сектора, които се проследяват на разстояние 45 м, като широчината им варира от 0,40 м до 2,60 м, а дълбочината – от 0,08 м до 0,64 м. Почти всички, с малко изключения, вървят в посока северозапад-югоизток, като следват наклона на терена, за разлика от проучените през 2007 г. Всички ровове са вкопани в стерилния терен и пълнежът им се състои от сиво-черна пръст, а върху дъното им се откриват фрагменти от средновековни глинени съдове. Средновековният им произход не буди никакво съмнение, но за съжаление точното им предназначение и през този сезон не бе установено. При всички случаи те се различават коренно от известните вкопани съоръжения, маркиращи огради от стопански дворове в сезонните селища Гледачево 1 и Харманли („Шиханов бряг“).

Анализът на откритите съоръжения и намерените в тях археологически материали дават основание да се направят известни предположения, относно характера на средновековното селище. От една страна липсата на културен пласт и некропол на площ от близо 9 дка, плановете на жилищата, които се различават от тези в постоянните селища, навеждат на мисълта за сезонен характер на селището. От друга страна формата на рововете, които не ограждат дворове, както при тези в проучените сезонни селища, а вървят успоредно един на друг и групирането на жилищните и стопански помещения и боклучни ями в ясно обособен „квартал“, свидетелстват по-скоро за постоянно селище. Не на последно място определянето на характера на селището се затруднява и от обстоятелството, че разкопките се ограничават само в сервитута на магистралата, поради което не е ясно дали в случая се касае за сезонно или за периферията на постоянно селище. Проучените досега средновековни жилищни и стопански помещения, сметни ями и намерените археологически материали, керамика и монети отнасят съществуването на проучената част от средновековното селище към втората половина на XII в.

В източната част на сектора продължиха проучванията на вкопаното съоръжение от новокаменната епоха. То има неправилна овална форма и в дълбочина слиза стъпаловидно надолу (обр. 3). По периферията му бяха открити 4 гроба в свито – хокерно положение, а в централната част на съоръжението – още един. Комплексният анализ на съоръжението и намерените в него материали недвусмислено показват, че в случая се касае за уникален неолитен култово-гробищен комплекс, какъвто за сега не е откриван нито на територията на България, нито на Балканския полуостров. Наблюденията показват, че тук са били извършвани погребални и след погребални обреди, свързани с вкопаването на множество ями, в които са се извършвали различни обредни действия, свързани с чупенето на глинени съдове. Намерените в гробищния комплекс археологически материали го отнасят към началото на късния неолит – Караново-3. За голямо съжаление вкопаният култово-гробищен неолитен комплекс остана недопроучен.

В заключение трябва да се отбележи, че въпреки положените усилия от страна на екипа, ръководещ спасителните археологически проучвания, обектът не беше проучен окончателно, което трябва да стане през настоящия археологически сезон.

№55. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО КРУМ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Емилия Евтимова, Катя Меламед

Археологическите разкопки се извършват във връзка със строежа на високоскоростната ЖП линия Пловдив-Свиленград и се финансират от НК „Железопътна инфраструктура“. Проведоха се на два етапа. В месеците януари – май се проучи строителното петно на земното легло на релсовия път на линията. Втория етап обхвана изследването на северния и южен шкарп в същия участък. През месеците октомври и декември се осъществи наблюдение на строително – монтажните работи от км 225+850 до км 226+200.

В началото на сезона се поставиха няколко основни задачи. На първо място бе допълване и прецизиране на хронологията на обекта. Това включваше установяване плановата схема на застрояването на селището, функциите и предназначението на различните съоръжения. На второ място целта бе да се уточнят основните му характеристики и приблизителните граници.

Проученият терен е с дължина 250 м и средна ширина 21-22 м. Разделен е на 3 сектора. Източният и западният са с дължина от по 70 м, а централният – 110 м (обр. 1). Общата площ на изследваното пространство е около 5 дка. За опорна точка при ситуирането служи трасирана осова линия със заложени геодезични точки през 25 м. За координатното и височинното привързване на геодезическата основа са използвани репери №238 и 239, в близост до територията на обекта.

Бяха проучени 12 структури и 103 ями. Повечето от помещенията са паянтови конструкции. Основите им са плитко вкопани, а във височина са издигнати от нетрайни материали, вероятно кирпич. В структури 2 и 5 се констатира редица от дупки за колове с диаметър 5 – 8 см и дълбочина 10 – 15 см. Отстоят на около 30 – 45 см една от друга. Възможно е да са оградени от плет, обмазан с глина. Покривът сигурно е от слама или тръстика защото се откриват единични фрагменти от керемиди. Последните обикновено се използват за подложката на огнището. Подът е от трамбована глина. Прави впечатле-

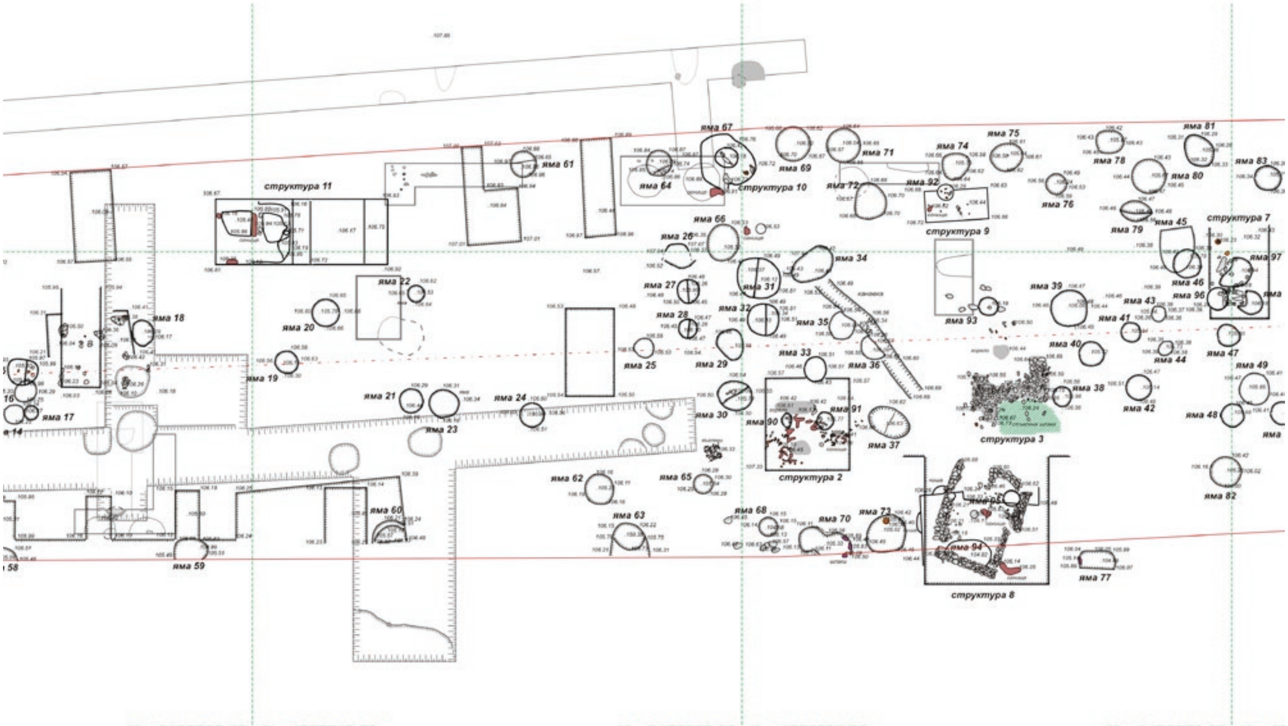
структура 11
структура 10
структура 9
структура 7
структура 3
структура 2
структура 8
яма 67
яма 61
яма 64
яма 69
яма 71
яма 72
яма 74
яма 75
яма 78
яма 81
яма 83
яма 80
яма 76
яма 66
яма 26
яма 34
яма 45
яма 79
яма 97
яма 27
яма 31
яма 22
яма 18
яма 20
яма 28
яма 32
яма 35
яма 39
яма 43
яма 46
яма 96
яма 93
яма 41
яма 40
яма 47
яма 44
яма 49
яма 19
яма 25
яма 29
яма 33
яма 36
яма 38
яма 42
яма 17
яма 21
яма 24
яма 23
яма 30
яма 90
яма 91
яма 37
яма 48
яма 62
яма 65
яма 63
яма 60
яма 68
яма 70
яма 73
яма 94
яма 82
яма 59
яма 77
Y = 9425225.00; X = 4593000.00
Y = 9425250.00; X = 4593000.00
Y = 9425275.00; X = 45

Обр. 1. План на сектор Централен.

ние, че с изключение на структура 7 в останалите има 2-3 огнища (обр. 2). Само в конструкция 2 те се намират съответно в южния и източен ъгъл. В другите случаи са вкопани в ъглите и средата на помещенията. В една от тях (структура 4) са разположени в относително права редица, в средата на подовото ниво. Разстоянието им едно от друго е от 1,50 до 2 м. Местоположението и броят повдигат въпроса за предназначението им. На практика те заемат голяма част от обитаемата площ на помещението. Това навежда на мисълта, че са използвани за производство на занаятчийски изделия. В структурите до южния профил на обекта се открива значително количество стъклоподобна шлака – 25,720 кг.

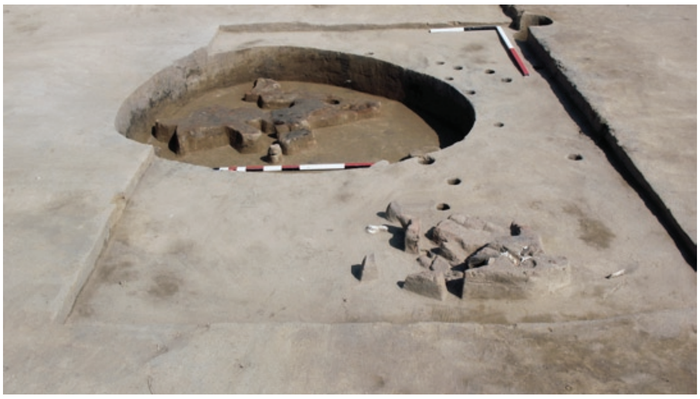

Обр. 2. Структура 6.

С каменни основи са две сгради – структура 3 и 8. Втората представлява правоъгълно помещение с дължина 5,40 м и ширина 4,20 м. Ориентирана е изток – запад. Основите са плитко фундирани, градежът е двулицев от ломени и речни камъни. Като изравнители са използвани парчета от керемиди и тухли. Сравнително добре запазени са западния и северен зид, а южният вследствие на ерозията е хлътнал с 10 до 15 см. Източният е дъговидно извит, наподобява апсида. За съжаление в северната си половина е разрушен и не може категорично да се твърди, че това е църква. От тук произлизат два фрагмента от лъжички, но няма други предмети от църковна утвар. Датира се с две монети от Мануил Комнин (1143 – 1180). Аналогичен е градежът на сграда 3. От нея е запазен южния и част от източния и западния зид, а северният е напълно разрушен. В западния ъгъл попаднахме на изцяло запазено гърне. При вдигането му то се пропука и на дъното му открихме 2 големи фрагмента от паница украсена с техника сграфито. И двата съда са реставрирани (обр. 3). Всъщност това е първото място, където намерихме в голямо количество стъклени стопилки – 7,230 кг.

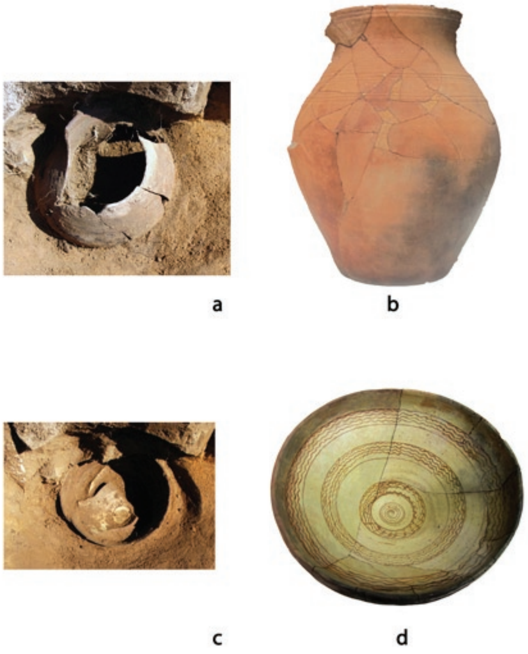

Обр. 3. a, b Гърне; c, d Паница.

Ямите са вкопани на целия проучван терен. Обикновено отворът им е кръгъл или елипсовиден, а профила цилиндричен или пресечен конус. Дъното е равно. Диаметърът им варира от 0,50 до 2,30 м, а дълбочината от 0,40 до 2,20 м. Запълнителят им е от сива рохка пръст примесена с въглени, керамични фрагменти, метални предмети, животински кости. Макар и рядко в тях се откриват изделия от обработена кост и монети. Според предназначението си съоръженията са отпадъчни и стопански. В средата на централния сектор проучихме група от няколко ями, които по всяка вероятност са служели за съхранение на селскостопанска продукция. В тях почти липсват находки като изключим керамиката, но тя е с много ниска концентрация. Те са с голям диаметър от 1,60 до 2,30 м и дълбочина от 0,80 до 1,40 м. Върху отворите им е поставян дървен капак, притискан с камъни. Направеният археоботаничен анализ идентифицира следните дървесни видове: орех, дъб, слива, бук, чинар, дрян, явор, шипка (Rosa sp.), което показва голямо разнообразие на използваният материал. Взетите проби от овъглени растителни останки са доминирани от голозърнеста или хлебна пшеница и в значително по-малки количества ечемик и просо. Наред с житните култури и някои техни плевели, в пробите има и останки от бобови култури (леща). Многобройните находки на семки от грозде, намерени заедно с дръжките и кожестата обвивка на плода могат да се тълкуват като резултат от обработката на гроздето. Наличието на растителни останки от най-разнообразен произход говори за смесения характер на дейностите извършвани от обитателите на селището.

Откритите находки при проучването потвърдиха датирането на обекта в XI-XII в. Най-разпространеният материал е керамиката. Тя произхожда предимно от битовите ями и помещенията. Две напълно запазени гърнета се откриха в яма 93 и структура 11. Реставрирани са още едно гърне и паница украсена с техника сграфито. Сред материалите се открояват две костени апликации за дръжки вероятно на кинжал. Намерените монети са сечени при византийските императори Йоан II Комнин (1118 – 1143) и Мануил I Комнин (1143 – 1180).

Останките от селището се проследяват в ивица с дължина около 350 м и ширина 200 м. Интензивно струпване на керамика се констатира на север, извън сервитута. Изглежда там се е намирала централната част му част. Строежът преминава през южната периферия на паметника. Така по-голямата част от поселението остава непроучена. Затова всяка бъдеща строителна дейност трябва да се извършва под наблюдение на археолог.

№56. АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОСРЕДНОВЕКОВЕН И ВЪЗРОЖДЕНСКИ НЕКРОПОЛ В М. СВЕТИ СПАС, КВ. „ВАРОШ“, ГР. ПЕРНИК

Василка Паунова

През м. август 2010 г. бе подновено археологическото проучване в м. Св. Спас, в кв. „Варош“, гр. Перник. През 2003 и 2004 г. на това място бяха разкрити три черкви – раннохристиянска базилика от VI в., късносредновековна от края на XIV – XV в., която е просъществувала до XIX в. и параклис „Св. Спас“ от края на XIX – началото на XX в. Около тях бе проучен и сектор от средновековен (XI в.), късносредновековен (XV – XVII в.) и възрожденски некропол (XVIII – 70-те години на XIX в.) на селището Перник.

През 2010 г. РИМ – Перник отново пое инициативата за разкопките, а финансирането бе осигурено от Община Перник. Ръководител на проучването бе Василка Паунова, участваха студенти от СУ и НБУ. Бяха почистени обрушилите се стени на параклиса „Св. Спас“ и на раннохристиянската базилика.

Разкопките се извършиха в кв. 66, който попада южно до южната външна стена на притвора на късносредновековната черква. Този участък се намира на най-високо ниво прямо останалите квадрати, проучени през 2004 г. Основна цел бе снижаването на терена, за да бъде подготвен за изграждане на защитно покритие над зидовете на трите черкви.

Бяха проучени 7 гроба. Ритуалът е извършен чрез трупополагане в изпънато положение по гръб. Ръцете на възрастните и младите индивиди са леко свити и положени една до друга в областта на слабините, или в позиция – едната върху коремната кухина, а другата върху гърдите. Ориентацията на скелетите е запад – изток или със сезонните отклонения от тези посоки. Гробните дарове са скромни – предимно една пробита сребърна или медна монета, положена високо в областта на гърдите (при гръдната кост), бронзово или сребърно полусферично копче с халка, бронзови телени копчета, острие от нож.

Гробните ями са с ограждане от ломени камъни и фрагменти от антични тухли. Не беше открита маркировка на гробовете, но явно такава е имало, защото повечето от тях са вторично преизползвани. Костите на скелета от първичното погребение са изцяло или частично преместени до една от стените на ямата.

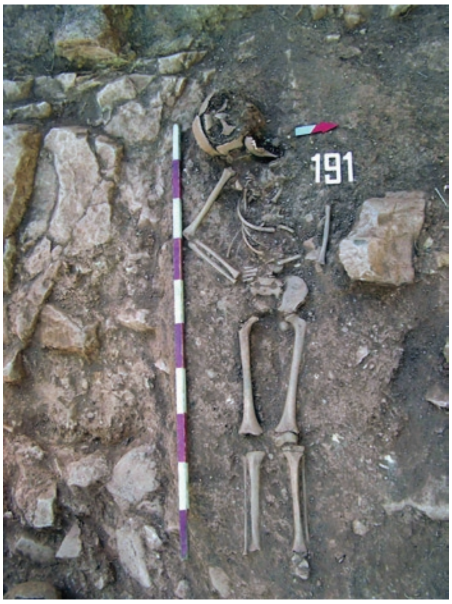

Обр. 1. Детски скелет в гроб №191.

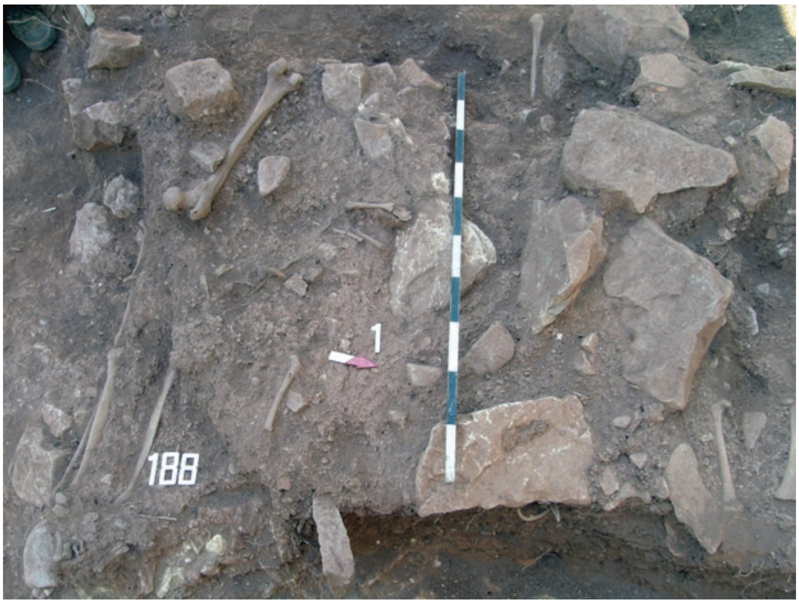

Обр. 2. Вторично преизползване на гроб №188.

Откритите монети са от периода XVI – нач. XIX в. – Ахмед I (1603 – 1617), Мустафа I (1622-1623), Селим III (1789 – 1807), но пробиването им и използването им като част от наниз, и впоследствие поставянето им в гробовете дава terminus post quem за извършване на погребенията.

№57. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ“ ПРИ С. ХЪРСОВО, НОВОПАЗАРСКО

Стойчо Бонев, Константин Константинов

Обектът се намира на 2,5 км северозападно от селото в м. Бадалъците. На площ от около 30 – 40 дка се разгръща неукрепено старобългарско селище от X в. През изминалия сезон археологическите проучвания на обект „Старобългарско селище“ край с. Хърсово бяха подновени под ръководството на доц. д-р Стойчо Бонев (НАИМ – БАН) и гл. ас. д-р Константин Константинов (ШУ), с участието на студенти от ШУ. Техническо заснемане – С. Стоянов, обработка на керамиката – С. Георгиева. Средствата за проучванията бяха осигурени от научноизследователски проект №РД-05-353/12.03.2010 г.

Според предварителния план работата беше съсредоточена непосредствено до проучените през 1988 г. сектори, за да се изследва терена около разкритите тогава каменни сгради и вкопани жилища. За целта, на около 10 м северно от старите изкопи заложихме сондаж с размери 10 х 3 м в посока североизток-югозапад на надлъжната си ос.

След престъргване на терена на дълбочина 0,40 – 0,60 м в източната част на сондажа се попадна на очертанията на зид от едри жълти ронливи камъни с необработена повърхност. Спойката е от кал. Зидът е едноредов, двулицев с размери 3,60 х 0,55 м. След разчистването му стана ясно, че той е част от постройка с правоъгълен план, подобна на откритите през 1988 г. Сградата (№3) е ориентирана точно по посоките на света. Източната ѝ страна е проучена на разстояние 1,60 м, като голяма част от нея остана в неразкопания терен. В северозападния ъгъл на постройката се попадна на петно от подница на

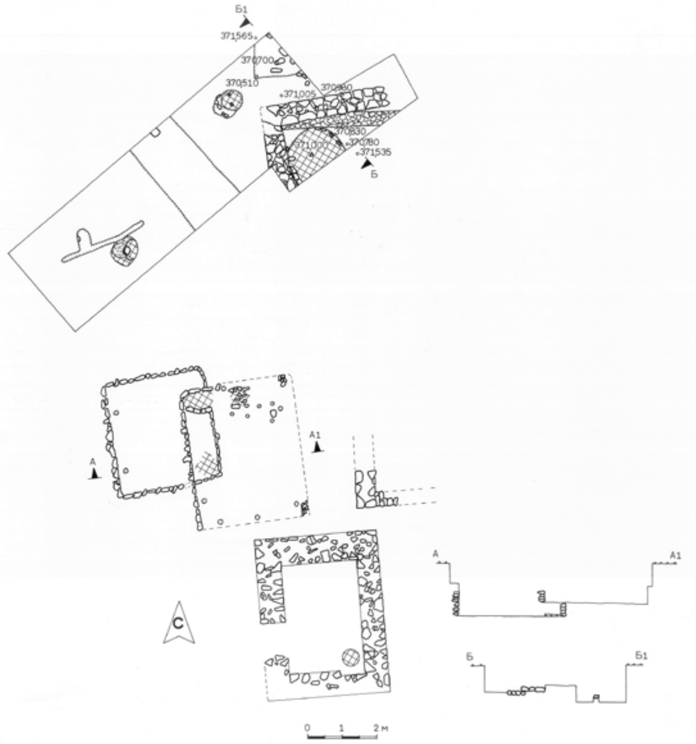

Обр. 1. Общ хоризонтален план на проучената част от обект „Старобългарско селище“ при с. Хърсово, Новопазарско.

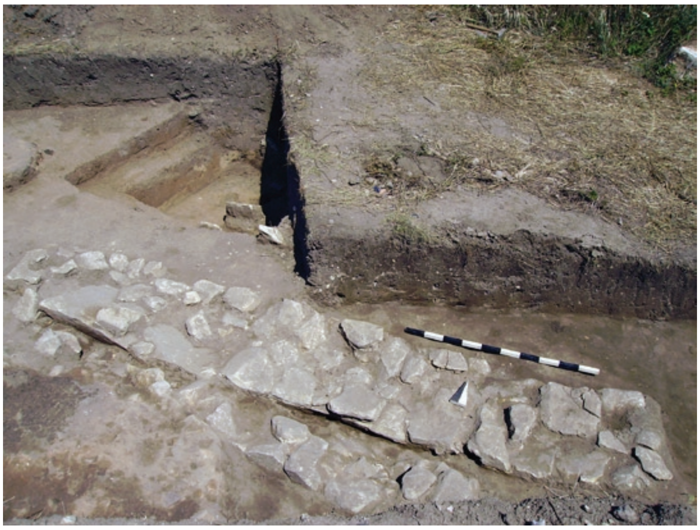

Обр. 2. Каменна сграда №3 (североизточен ъгъл) и вкопано жилище №3 (северозападен ъгъл).

пещ. Диаметърът ѝ е 1,20 м. Откриват се множество въглени, отделни буци шлак, отухлена и обгоряла пръст и оцветени в червено силно ронливи камъни.

При разчистване на вътрешното лице на северния зид на сграда №3 се откриха основите на нов зид в посока североизток – югозапад. Граден е от местен жълт ронлив камък с калова спойка. Ширината му е 0,40 м. Разчистването му показа, че той принадлежи на по-ранна каменна постройка, разрушена при изграждането на сграда №3. Голяма част от този зид попада под основите на северната стена на по-късната сграда и под пода на пещта в северозападния ѝ ъгъл. Източната и западната страна на по-ранната постройка продължават в неразкопания терен от юг и проучването им остава като задача за следващата археологическа кампания.

На 0,90 м северозападно от каменна сграда №3 се откриха очертанията на пещ, вероятно с битов характер. Пещта е почти напълно разрушена, като се е запазило само подовото ниво. Дебелината на отухленото петно е 0,08 м. Входът ѝ е бил от североизток. Пещта е кръгла по план с диаметър 0,60 м. От югозападната страна се откриха няколко неголеми камъни,„на ребро“, най-вероятно от покривната конструкция на съоръжението. Заедно с тях диаметърът е 0,80 – 0,90 м.

На 0,50 – 0,60 м северно от сграда №3 в здравата пръст се очерта сиво-черно петно с културни примеси. Изчерпването на насипа доведе до разкриването на вкопано жилище (№3) с правоъгълна форма. Жилището, подобно на каменната сграда, е ориентирано по посоките на света. Размерите му са неизвестни, тъй като попада под северния и източния профил на сондажа. Най-вероятно вкопаното жилище е съвременно на откритата югозападно от него пещ. Културният пласт във вътрешността му е изпълнен с рохкава, хумусна, тъмнокафява пръст с дребни въгленчета. Откриват се силно опушени керамични фрагменти от стени и устия на гърнета с врязана украса. Подът от жълта трамбована глина се достигна на 1 м от нивото на съвременния терен и на 0,70 м от терена през X в. На отделни места в него се забелязват вкопавания с неправилна форма и неголеми размери. На пода се откриха и необработени камъни с неясно предназначение, поставени на ребро, без конструктивна връзка помежду си. Във вътрешността на жилището се попадна на добре огладено едностранно заострено костено шило.

В западната част на сондажа след престъргване на терена се попада на още една пещ (№2) с неправилна овална форма, с диаметър 0,65 м. Тя също е запазена само с подовото си ниво с отухлена замазка с дебелина 0,05 м. Входът ѝ трудно може да се определи, тъй като е силно разрушена. От северната ѝ страна на разстояние 0,17 м се откри малка траншея в посока изток – запад с дължина 2,50 м и ширина 0,15 м, най-вероятно от някакво преградно съоръжение.

Постигнатите през изминалия археологически сезон резултати потвърдиха предположението, че върху високата тераса в местността Бадалъците край с. Хърсово, Новопазарско е съществувало значително по размери неукрепено старобългарско селище. Проучванията показаха, че жилищното строителство и архитектура в района през IX-X в. преминава през четири етапа – два на каменните сгради и два, свързани с вкопаните жилища. Изследователският екип има основания да смята, че бъдещите проучвания на територията на селището ще хвърлят допълнителна светлина върху българската ранносредновековна селищна мрежа.

Литература

Бонев, Димитров 1992: Ст. Бонев, М. Димитров. Старобългарско селище при с. Хърсово, Новопазарско. – Известия на Историческия музей – Шумен, VII, 1992, 93 – 106.

Константинов, под печат: К. Константинов. Към въпроса за въоръжението в Първото българско царство. – В: Историкии. Т. 4. Юбилеен сборник в чест на 70-годишнината на проф. дин Иван Карайотов. Шумен, 2011, (6 стр., под печат).

№58. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. ЗЛАТАР, ПРЕСЛАВСКО

Стела Дончева

През 2010 г. се допроучи комплекс 4, почти цялостно разкрит през изминалия сезон. Установи се, че се състои от две ателиета, разположени по оста север – юг с отклонение на запад. В едното от тях се разкриха основите на две пещи с глинено-скелетна конструкция, а в другото – каменна пещ с две кръгли ями от север и редица от дупки за кръгли колове. Именно до тях трябваше да се проучи терена, като границите от север и запад не бяха сигурно установени. За целта бяха очертани границите на северозападната част на миналогодишния изкоп и от крайните линии се пуснаха нови разширения в тези посоки след прекъсване от 1 м, което се предприе, за да се избегне евентуалното застъпване със старите вкопавания. В северна посока се направи разширение от 3 м с ориентация изток – запад, съвпадащо с линията от 7 м тук. Същото се направи и в западна посока.

През останалото време се заложиха серия от разширения във всички посоки и най-вече в тези от север и запад. В тях се достигаше до дълбочина от 0,60 м, което е нивото на пласта от X в. В крайната северна посока дълбочината при линията се оказа 0,40 м. Тази разлика се дължи на голямата денивелация на терена, която при измерванията от най-високата до най-ниската точка на целия комплекс се оказа близо 10 м.

Целият проучен терен изобилстваше от съоръжения, които бяха вкопани на ниво от 0,60 м надолу. В източна посока се установи продължението на регистрираното ателие 2 през изминалия сезон. Разкриха се дупките от колове, чието продължение съвпадаше с вече регистрираното, както и двата плоски камъка, служещи за основа на дървените стълбове, бележещи неговия край. Вкопаването имаше диаметър 2,80 м и дълбочина 0,75 м (юг) и 0,65 м (север).

Западно от него в посока югоизток – северозапад, в центъра на проучения терен се попадна на ново трето ателие, вкопано на 0,40 м от терена на X в. и на 1 м от съвременния терен. Неговите размери са 4,20/4,80 м. В средата му се разкри голямо огнище с размери 2/1,40 м, а североизточно от него и куполообразна пещ (0,65/1,10 м). Зад огнището се разчисти малка яма с дълбочина от 0,10 – 0,15 м, при чието изчерпване се намериха костено шило и бронзови стопилки, между които и множество въглени. Отвън пещта е облицована с кожух от дребни и средно големи камъни, а отвътре има глинена обмазка,

Обр. 1. Комплекс 4. Северозападен сектор. Поглед от изток.

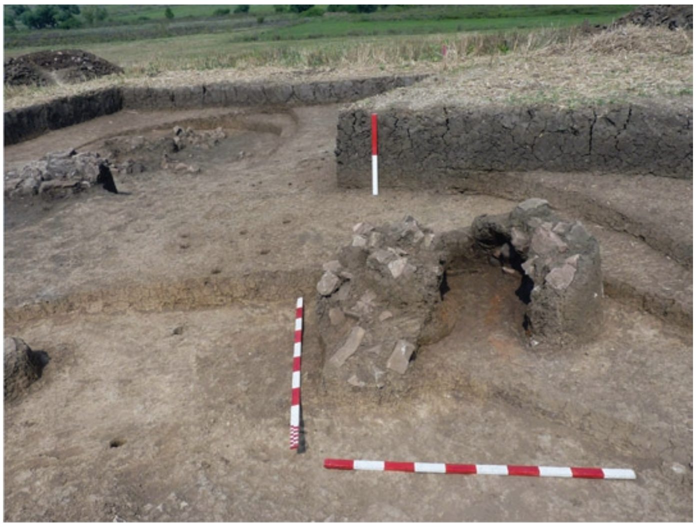

Обр. 2. Комплекс 4. Ателие 2. Пещ. Поглед от север.

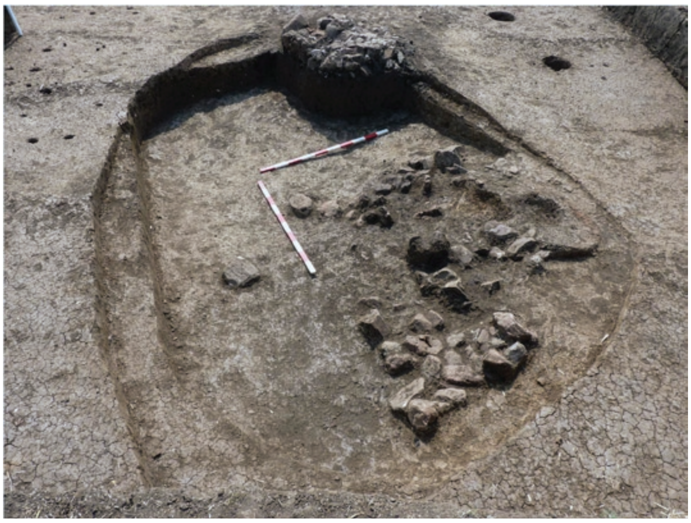

Обр. 3. Комплекс 4. Ателие 3. Основа на пещ. Поглед от север.

опалена до червено. Нивото на горивната камера отстои на 0,40 м от най-горния запазен ред камъни от кожуха. От нивото на съвременния терен подницата е на 0,80 м. Между камъните изобилства от въглени, обмазки и дребни фрагменти силно обгоряла керамика. Размерите на вътрешността са 0,50/0,40 м. В средата подницата е нарушена от плуг, като една част от нея е разнесена в североизточната част на съоръжението. Към ателие 3 принадлежи съоръжение от големи наредени камъни, с размери 0,85/0,50 м. Именно в тяхната основа се намери отпечатъка от матрица, подобна на известната вече бронзова матрица с изображение на сирена. Това е вероятно място за ковашка дейност.

Северно от проученото трето ателие се попадна на ново четвърто. Оказа се, че то има два периода на експлоатация. Първият период включва малка пещ на глинено-скелетна конструкция от запад с диаметър 0,50 м, огнище на юг от нея, състоящо се от средно големи камъни, опалени до червено и яма до нея. Пещта е изградена върху грунда на по-високо ниво от това на наредените камъни, които лежат на 0,30 м по-долу от нея във вкопаното първоначално съоръжение с размери 2,20/1,20 м. Общите размери на цялото вкопаване са 3,70/2,50 – 2,70 м, а дълбочината – 0,80 м от съвременния терен. В един по-късен етап, част от ателието откъм юг и огнището пред малката пещ са насипани с пръст, примесена с въглени, дребни керамични фрагменти, обмазки и горели животински кости. Дебелината на този насип от юг достига до 0,40 – 0,50 м. През този втори период е изградена каменната пещ в южната част на ателие 4 над насипа тук. Първоначално приехме, че големия разлив от камъни в тази част на съоръжението принадлежи на голямо огнище, но след навлизането в дълбочина и регистрирането на насипаната пръст се оказа, че това не е огнище, а основа на разрушена каменна пещ. Нейният връх е съвпадал с нивото на съвременния терен и разрушаването ѝ в процеса на продължителната обработка на терена тук е било неизбежно. След разчистването на камъните, нападали във вътрешността и около нея, се откри основата, камерата и първия ред камъни на структурата. Размерите на камерата са

0,50/0,60 м и дълбочина – 0,40 м, а на запазената основа – 1,10/0,90 м. През втория период продължава да съществува малката глинена пещ от север и огнището пред нея, като се изгражда нова каменна пещ от юг на нивото на първата, след като се засипва част от вкопаването. Последното е на дълбочина 0,40 – 0,50 м от нивото на X в. и 0,80 – 0,90 м от съвременния терен. Западно от ателие 4 се разчистиха четири големи плитки дупки (диаметър – 0,20 м и дълбочина 0,15 м), които могат да бъдат както подложки за дървени стълбове, така и за поставянето на глинени съдове. Източно от него се разкри редица от шахматно наредени по-малки дупки с посока север – юг, подобни на споменатите в източната част на продължението на ателие 3 с ширина на пасажа 0,65 м и дължина – 3,40 м.

Разширенията от запад ни дадоха разкриването на част от ново 5 ателие в този голям комплекс. От него през настоящия сезон успя да се проучи голямо огнище, което първоначално смятахме, че е основа на каменна пещ. На дъното на огнището и до ограждащите го камъни се събраха големи фрагменти груба керамика с линейна врязана украса. Размерите на съоръжението са 1,20/1 м, а на подницата – 0,50/0,35 м. Това поредно ателие вече е на дълбочина 1,10 м от съвременното ниво. В самия ъгъл на изкопа се разкриха няколко наредени средно големи камъка, а в югоизточна посока от пещта се попадна и на част от яма, която навлиза в насипа. Очевидно е, че съоръженията се развиват в западна и северна посока и през следващия сезон ще продължи тяхното допроучване.

Интерес предизвиква продължението на ателие 3 в западна посока, която в случая се оказва южна в новопроучения терен. В горния край, на дълбочина 0,70 м се разчисти основата на малка глинена пещ с диаметър 0,50 м, върху която се намери един цял тигел. Североизточно от нея върви една траншея, при проучването на която се намериха много метални предмети, стопилки, фрагменти керамика. Тя достига до недопроученото ателие 5 и там се включва в неговите граници. Траншеята следва денивелацията на терена, както и посоката, в която са ориентирани всички работилници, разкрити досега. Неговите размери към настоящия момент са 24 м в посока изток-запад и 32 м в посока север – юг с отклонение на запад – посоката на ориентация на комплексите. В процеса на работа се намериха общо 105 предмета, сред които преобладават коланните гарнитури. Попадна се и на голямо разнообразие от инструменти – железни и костени. Намерени бяха също и два цели тигела. С тези находки, общият брой на всички известни досега изделия достигна цифрата 861.

№59. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Пламен Караилиев, Рени Петрова

Спасителните археологически проучвания се проведоха през м. септември – октомври 2010 г. с 20 души пенсионери и безработни от гр. Раднево. Финансирането е по договор между Мини „Марица-изток“ ЕАД и Археологически музей „Марица-изток“ – гр. Раднево. В разкопките взеха участие и специалисти от музея.

Целта на разкопките беше да се допроучи изцяло терена около частично разкритите през миналите археологически сезони средновековни структури на запад от Стопанска постройка №1 и да се намери границата на средновековното селище в посока североизток и югоизток (Караилиев 2010).

Разчистихме площ от около 3 дка в посока югозапад от Стопанска сграда №1. Допроучихме Жилища №2, 9 и 10, както и Яма №15. Изцяло разкрихме и проучихме осем жилищни и едно стопанско помещение. Доразкрихме Стопанска сграда №2 и частично проучихме новооткритата Стопанска сграда №3.

С малки изключения постройките в хоризонтален план имат неправилна форма, леко вкопани в околния терен, с полегато спускащи се към равно дъно стени. Подовете са от трамбована пръст. В жилищните постройки задължително има отоплително съоръжение. Единствено в Жилища №11 и 14 няма такива но подемния материал открит в тях ни кара да мислим, че вероятно са били сезонно обитавани. Нов момент в проучените досега жилищни постройки ни дава Жилище №12. Неговата

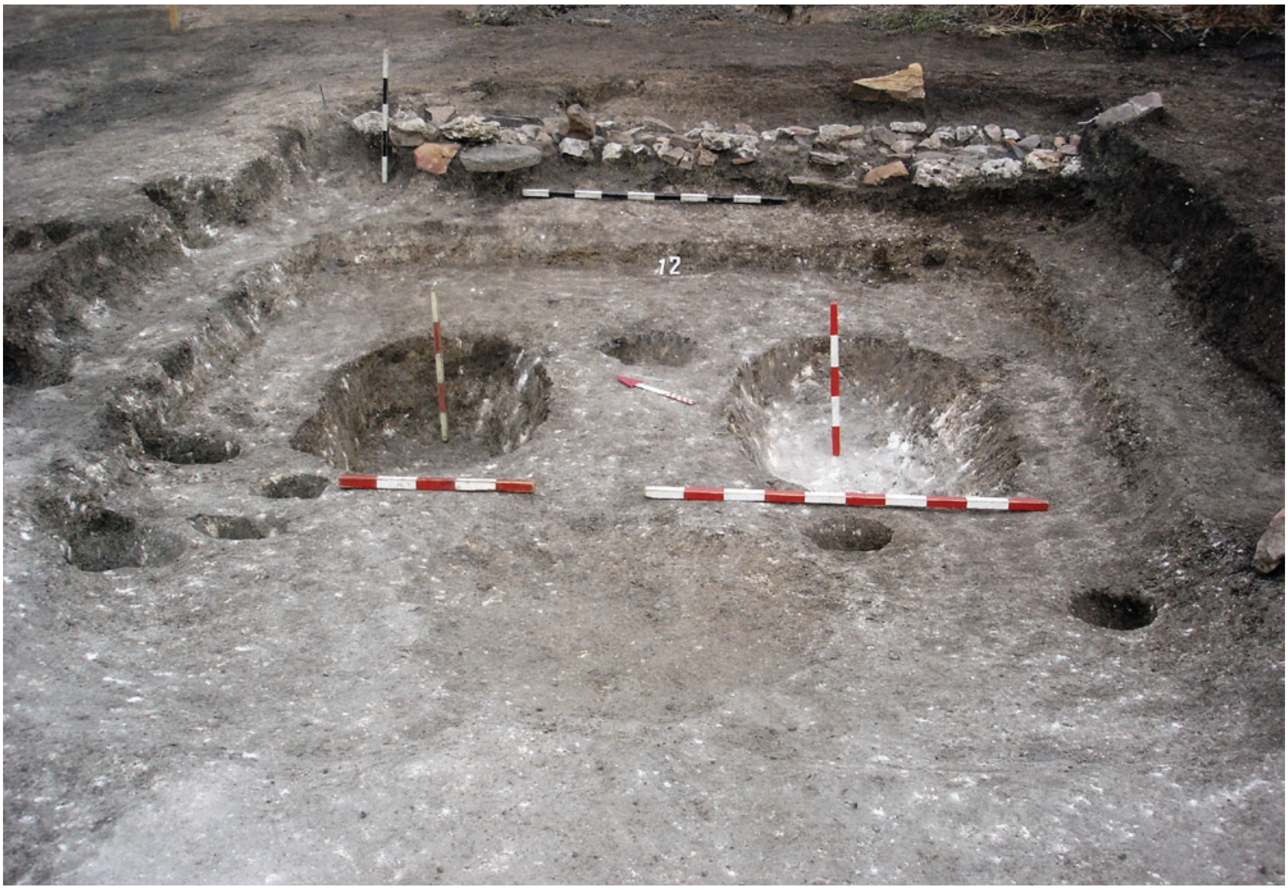

Обр. 1. Жилище №12.

планировка, откритият зид в североизточната му страна, разположението на дупките за дървени колове, масивните железни скоби, пирони и фрагмента от глинено огнище, които лежи над срутените камъни от зида, ни карат да мислим, че тука се касае за жилищна надстройка.

Без изключение във всички постройки под пода им има от една до четири правоъгълни, овални или кръгли в план ями, вкопани на различна дълбочина. Извън тях зарегистрирахме общо 9 ями. От тях изцяло проучени 5.

Допроучената Стопанска постройка №2 е ориентирана североизток – югозапад с дългите си страни и размери – 25,60 х 5,20 м. Северозападната и североизточната страна са оформени като една непрекъсната основа за стена от нетраен материал с ширина 0,40 м. В североизточния край на сградата, югоизточната стена в продължение на 6 м е оформена също като основа с ширина 0,90 м. Вътре в нея с по-тъмна пръст има очертани три правоъгълни сектора. Двата са с дължина 2,50 и разстояние между тях 0,50 м, а третия е с дължина 1,30 м и достига до ъгъла на сградата. Пред останалата част на югозападната стена има две групи от дупки за масивни дървени греди с диаметър 0,30 м. Дълбочина на вковаване от нивото на засичане е 0,50 м. Основите на масивните стени са вкопани на същата дълбочина. Нейната планова конструкция ни дава основание да смятаме, че тя също изпълнявала стопански функции.

Частично е разкрита новата Стопанска постройка №3. Основата и преминава през квадратите: S 5-6; T 7-8; U 8; V 9-10; W 10-11; X 11 – 12; Y 11 и Z 11-10, е с ширина 0,40 – 0,50 м. От нивото на засичане е вкопана в околния терен на дълбочина 0,20 – 0,30 м. Има равно дъно без следи от дупки за колове и е с дължина 37,60 м. Оформя овални ъгли в североизточния и югоизточния си край. Формата на проучената и част между ъглите е вълнообразна. От югоизточната страна е проследена в продължение на 8 м, където тя прекъсва. От северозападната страна основата е проследена в продължение на 3,20 м. В североизточния си край тя преминава над Стопанска постройка №2. При изчерпването на пълнежа и в отделни участъци има висока концентрация на фрагментирана средновековна керамика, едри и дребни въглени, мидени черупки и пепел. Вероятно към конструкцията на тази постройка принадлежи и откритата по-

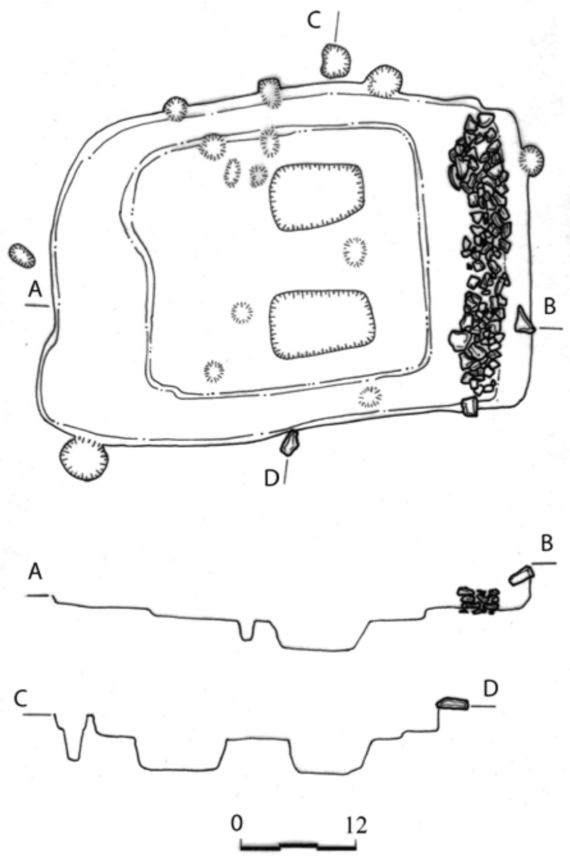

Обр. 2. Графичен план на Жилище №12.

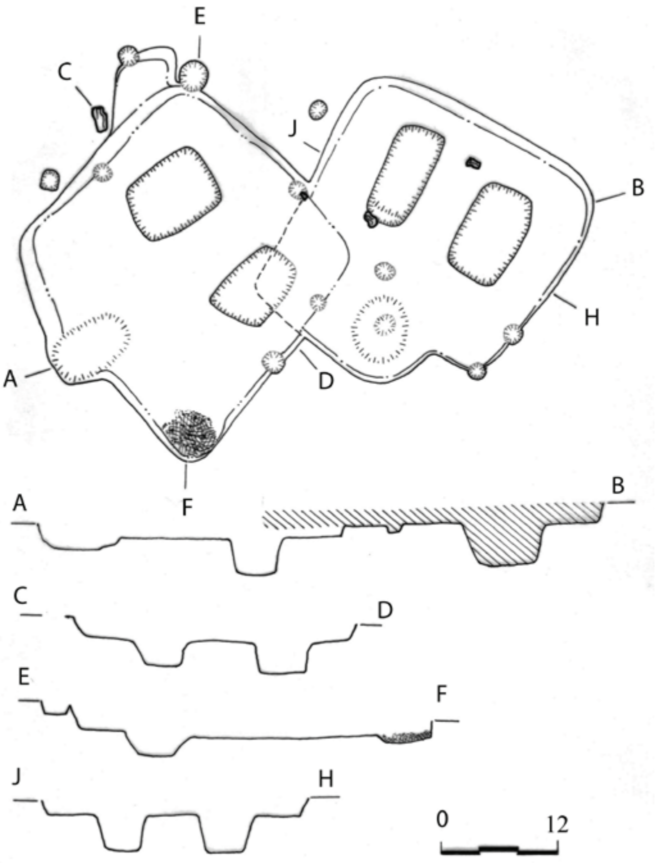

Обр. 3. Графичен план на Жилища №15а и 15б.

добна основа, която е прекъсната от Жилище №9. Тя е с размери 10,40 х 0,40 м. Дълбочината и на вкопаване достига до 0,30 м. от ниво на средновековния терена. непроучената и част вероятно е унищожена, както от развитието на средновековните структури, така и от дългогодишната обработка на почвата.

Керамиката на обекта е обикновена, формована предимно на бързо колело. Тя е изработена от сравнително добре пречистена глина, добила след изпичането сив, светлокафяв или тъмнокафяв цвят. Съдовете имат сложно профилирани устия, високи шийки и средно полегати плещи. Дъната са равни, срязани с конец. Срещат се и допълнително загладени дъна. Украсата е оскъдна, врязана и от излъскани ивици. Представени са следните категории съдове: гърнета, кани, стомни, паници и капаци. Среща се и керамика със златиста ангоба, предимно рисувана с червена боя и минимално количество сграфито керамика. На този етап керамичния материал е частично обработен.

При разкопките са открити предмети, свързани с живота на обитателите. Преобладават керамичните прешлените за вретено, железни ножчета, гвоздеи, скоби и върхове на стрели. Сред накитите преобладават фрагментите от стъклени гривни.

В резултат от направените проучвания вертикалната стратиграфска картина е следната: в зависимост от наклона на терена хумусния пласт варира от 0,20 до 0,40 м. Културният пласт достига до 0,15 м., след който следва стерилен слой. Най-изявена хоризонтална стратиграфия имаме в следните структури. Жилище №9 пресича част от Стопанска постройка №3. Стопанска постройка №3 минава над Стопанска постройка №2. Жилище 15б частично застъпва 15а.

Жилище №11а изцяло препокрива жилище №11б.

От направения анализ на животинския костен материал, придобит от разкопките през 2010 г., се допълва информацията за предназначението на разкритите големи стопански сгради. Въз основа на керамичния комплекс и открития монетен материал датировката на селището се запазва в границите на XII в.

Костният материал е обработен от д-р Г. Рибаров.

Графичната документация е обработена от Р. Йоргова.

Литература

Караилиев 2008: П. Караилиев. Спасителни археологически проучвания на средновековно селище в м. „Бахча бунар“ край с. Овчарци, Община Раднево. В – Археологически открития и разкопки за 2007 г. С. 2008, 666.

Караилиев 2009: П. Караилиев, Р. Петрова. Спасителни археологически проучвания на средновековно селище в м. „Бахча бунар“ край с. Овчарци, Община Раднево. В – Археологически открития и разкопки за 2008 г. С. 2009, 746-747.

Караилиев 2010: П. Караилиев, Р. Петрова. Спасителни археологически проучвания на средновековно селище в м. „Бахча бунар“ край с. Овчарци, Община Раднево. В – Археологически открития и разкопки за 2009 г. С. 2010, 646-647.

№60. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ

Стефан Александров, Пламен Караилиев

Могилата се намира на 3 км южно от с. Овчарци, община Раднево в м. „Под ямача“. Представлява позитивна земна форма, ориентирана в посока изток – запад с дължина 30 м и ширина приблизително 10 м. Височината и от север е 6 м, а от юг 3 м. Открита е при теренни обходи през 1986 г. Могилата беше гъсто обрасла с дървета, храсти и висока тревна растителност. На най-високото и място в миналото е имало монтирана триангулачна точка. На настоящия етап тя е демонтирана вследствие на иманярска интервенция. По повърхността на могилата има следи от стари, вероятно иманярски изкопи на шест места. От заложените сондажи, както и от зачистването и разширяването на иманярския изкоп се наблюдава следната стратиграфска ситуация:

1. Хумусен пласт – дебелината му варира от 0,10 до 0,20 см.
2. Здрава варовикова скала с дебелина до 1,50 м.
3. Материков пласт.

Основния извод от наблюденията е, че натрупването на тази земна форма е вследствие на природни, а не на човешки фактори.

В северното ѝ подножие разчистихме три ями с минимално количество фрагментирана керамика от средновековната епоха. При разчистването на една от ямите, в южната и част разкрихме гроб, скелетът на който вследствие пропадането в ямата е силно извит на ляво. Общо в северното и южното подножие на могилата успяхме да разкрием шест гроба. С изключение на Гроб №1 всички останали са нормално изпънати по гръб със скръстени ръце в областта на таза или корема. Без изключение са ориентирани изток – запад с глави на запад. В пълнежа на гробните ями спорадично се среща силно фрагментирана керамика от средновековната епоха – XII в. Некрополът вероятно принадлежи на средновековното селище намиращо се на 50 – 70 м западно от него.

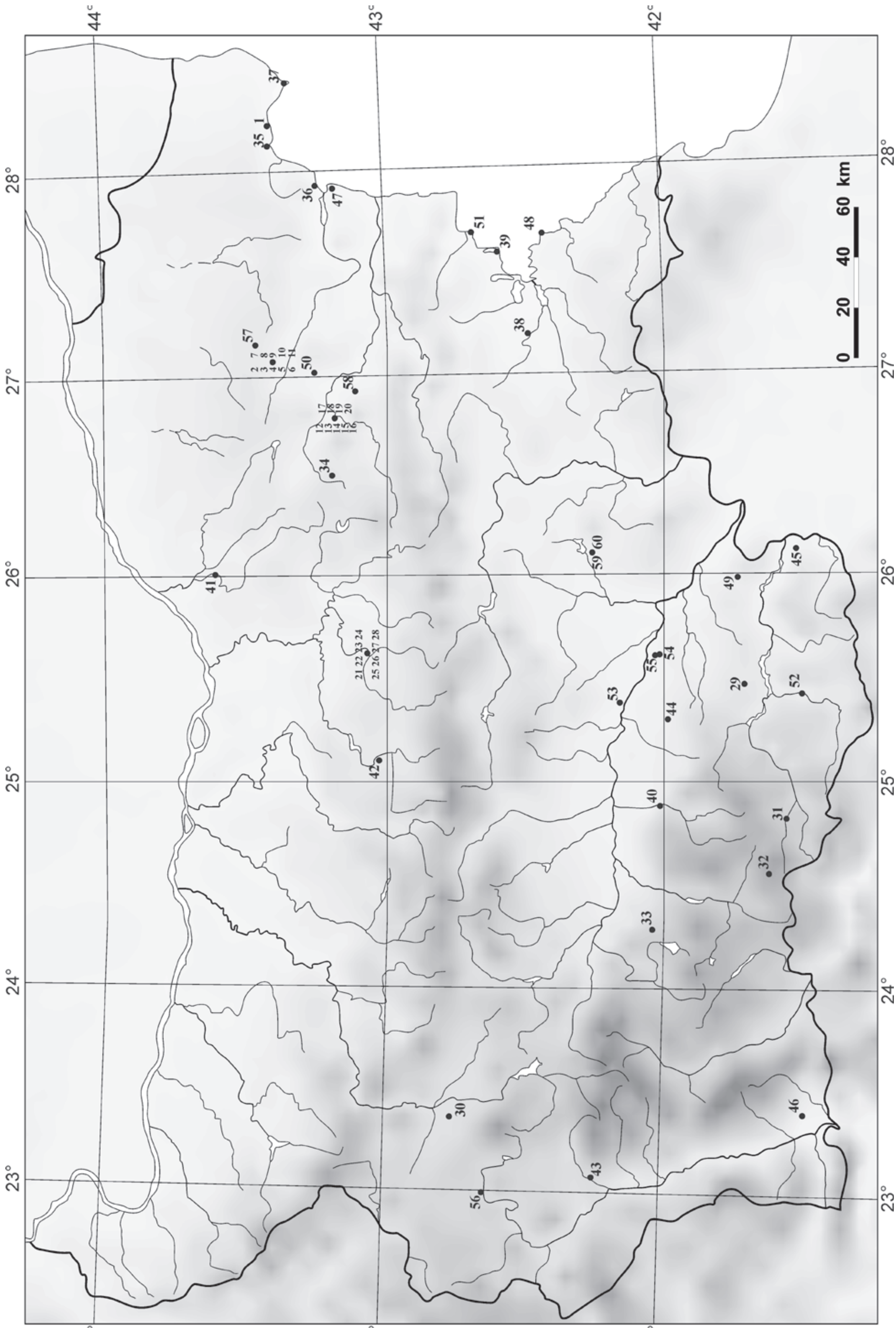
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0
20
40
60 km
37
35
1
36
47
51
39
48
38
57
2 7
3 8
4 9
5 10
6 11
50
58
12 17
13 18
14 19
15 20
16
34
59
60
41
45
49
21 22 23 24
25 26 27 28
55
54
53
44
29
52
42
40
31
32
33
30
46
43
56

Карта 4. Раздел Средновековна археология.

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ

№1. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ГОЛЕМАНОВО, ОБЩИНА КУЛА, ОБЛАСТ ВИДИН

Илко Цветков, Николай Казашки, Оленка Миланова, Фионера Филипова

Издирванията бяха осъществени във връзка с инвестиционно намерение на фирма „Еолика Суворово“ АД за изграждане на ветроенергиен парк в землището на с. Големаново, община Кула, област Видин. Целта на проучването беше идентификация на археологически обекти в района на инвестиционното намерение и набелязване на мерки за тяхното опазване. При теренните обхождания на последната надзаливна тераса на приток на река Стублата, на площ от около 15 дка, беше открита керамика, работена на ръка. Формата и украсата на откритите материали позволяват датирането им в средната бронзова епоха, а в културно отношение – свързването им с култура Вербичоара. Предварителният анализ на обекта дава възможност за определянето му като селище.

Южно от селището, от двете страни на пътя, свързващ село Големаново и град Кула, в посока североизток – югозапад бяха открити малки и по-големи ломени камъни, разпръснати от обработката на почвата. Камъните формират лента с широчина 6-7 м. Работната интерпретация на обекта е римски път. Хипотезата се потвърждава и от факта, че по неговото предполагаемо трасе са откривани монети от римската епоха.

№2. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДИМОВО И ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК, ОБЛАСТ ВИДИН

Красимира Лука

Colonia Ulpia Traiana Ratiaria. Съдбата на античния обект, разположен до с. Арчар, Община Димово, е добре известна на българската общественост. Понастоящем антична Рациария е може би най-засегнатият от незаконни иманярски действия археологически обект в България. Теренните обхождания през изминалия сезон показаха, че културният пласт на обекта е унищожен на дълбочина до 10 м. Засегнатият от иманярските изкопи терен в м. Калето покрива площ с дължина 2 км И-З и широчина 1 км С-Ю. Размерите на археологическите останки, разкрити от иманярите, надминават многократно предполагаемата площ на града (Динчев 2002, 17), а находките, събрани от иманярските изкопи (обр. 1), ни позволиха да направим някои изводи, свързани с топографията на обекта, както и с приблизителното време на обитаване на различните сектори в м. Калето. Трябва да бъде посочен фактът на присъствие на ранна terra sigillata (включително и печат на северноиталийския майстор L.M.V. (обр. 1.1) (Dimitrova-Milčeva 2000, 7) в зоната западно от локализираната по време на предходните проучвания западна крепостна стена на града. Характерът на културните отложения, както и редица находки (части от саркофази, фрагменти от надгробни паметници) показват, че в непосредствена близост до западната порта, от иманярите е унищожен некропол, свързан вероятно с времето на най-ранното обитаване на Калето.

Картирането на находките на архитектурни и епиграфски паметници от своя страна очерта концентрация в югоизточния сектор на предполагаемото укрепено пространство на града.

Местността Бента. Извън територията на Калето и северно от местността Ялията (според местното наречие Илията) беше регистрирана обширна територия, обитавана в Късно-античния период. Зоната обхваща терена около древното устие на река Арчарица (коригирано понастоящем) и твърде вероятно е свързано с функциониращо около р. Дунав съоръжение (търговско или пристанищно). На това място иманярски изкопи са разкрили останки от градежи и изключително голямо количество битова и строителна керамика (обр. 1.7, 8).

Местността Бабуя. Местността е разположена източно от съвременното село. Иманярската интервенция на това място обхваща площ от около 50 хектара, която надминава по размери обекта в м. Калето. Ако приемем интерпретацията в научната литература на този обект като „Източният некропол на Рациария“, ще трябва да допуснем и съществуването на гробищно пространство по-голямо от античния град и отдалечено на около 1,5 км от него. Използваното от местните жители определение „лагерът на легиона“ изглежда по-вероятно. В подкрепа на това предположение са както разположението на обекта в равнинно пространство, така и информацията за ранно обитаване и съществуването на дървено-землено строителство („глинени къщи“).

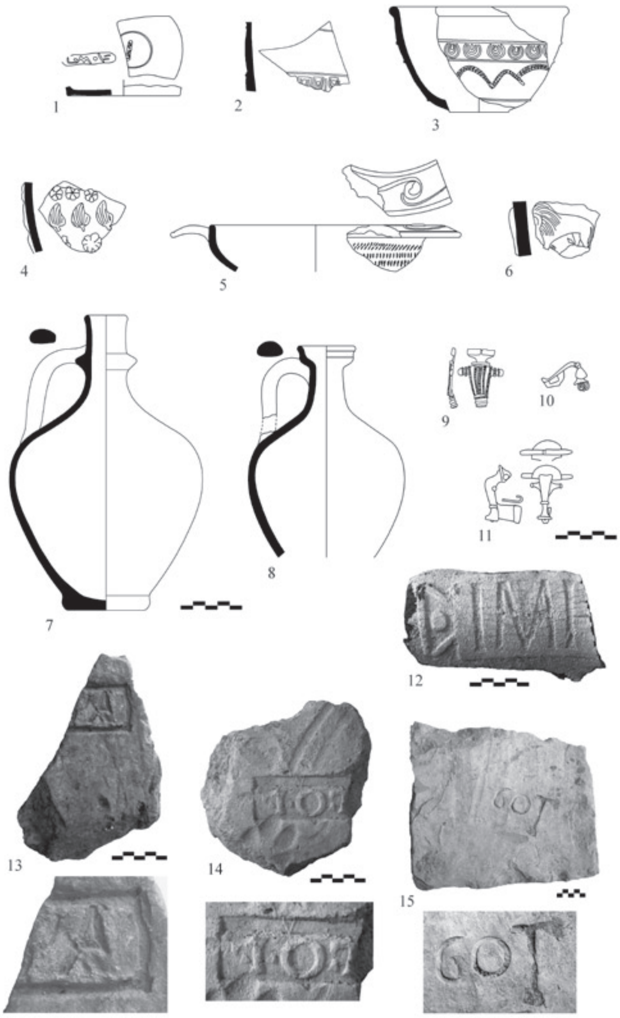

Обр. 1. Теренни обхождания на територията на Община Димово и Община Белоградчик, Област Видин. Находки от „Калето“ при с. Арчар.

Местността Канала. Източно от м. Бабуя беше регистриран още един обект, разположен фронтално срещу дунавския остров Довлек. Обитаваната площ е около 90 дка и понастоящем също е силно нарушена от иманярски изкопи.

Антична пътна артерия южно от с. Арчар. През 2010 г. беше проследено и трасе на антична пътна артерия, започваща южно от съвременното село и водеща към обекта в м. Пилещарника край с. Владиченци (Лука 2010, 630). Пътят е покрит с глинена обмазка и е с приблизителна ширина до 2-3 м. Трасето му се очертава съвсем слабо поради гъсто обраслия терен, но се проследява ясно по протежение на 2 км в посока С-Ю. Пътят следва течението на безименна река (в момента пресъхнала), вероятно в миналото източен приток на р. Арчарица.

Антична пътна артерия СИ от гр. Белоградчик. Североизточно от Белоградчик, по протежение на около 200 м се проследява настилка от античен път, която следва посока И-З, успоредно на съвременното шосе Белоградчик – Димово. В северната периферия на пътя е съхранен фрагмент от канал, граден от едри обработени камъни. Това трасе вероятно е част от неизвестно до този момент разклонение на пътя Ratiaria – Naisus, свързващо Белоградчишката крепост с Conbustica при с. Кладоруб.

Рабишка могила, с. Рабиша. Върху източния склон на Рабишката могила, още през 1890 г. Б. Добруски регистрира съществуването на антична кариера за добив на камък (Добруски 1890, 34). При обхождания през 1963 г. Й. Атанасова локализира на това място и антично селище. Върху билото на хълма и до днес личат ясни следи от отцепване на големи късове мек варовик. Т. нар. „крепост“ върху хълма обаче, на практика представлява трошляк, изхвърлен от съвременни изкопи за канализация.

с. Раяновци. Североизточно от селото и северно от река Арчарица беше регистриран античен обект с неголяма площ. Разположен е върху полегат склон с южно изложение. Върху терена се наблюдават каменни струпвания, а в иманярските изкопи личи тънък културен пласт с ниска концентрация на находки, предимно строителна керамика. Обектът може да бъде определен като сезонно селище или наблюдателен пост от античния период.

м. Върбовско, с. Воднянци. Обектът е разположен върху полегат склон, СИ от съвременното село. Обхваща площ от около 240 дка. Върху терена се наблюдават каменни струпвания и петна от горели мазилки и въглени. Сред събрания от повърхността материал присъства керамика от Желязната епоха и Късната Античност, като и овъглени кости. Вероятно в ранния период мястото е било използвано за некропол с кремация, докато през античността тук се развива открито селище.

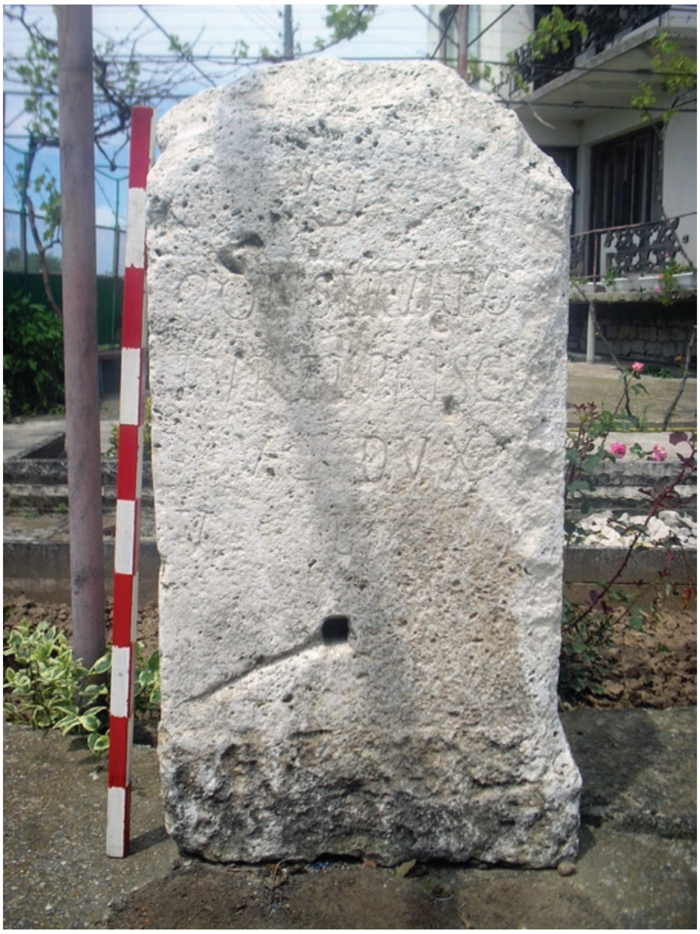

Обр. 2. Теренни обхождания на територията на Община Димово и Община Белоградчик, Област Видин. Посветителен лаитински надпис от с. Дреновец.

с. Извор. Обектът е разположен източно от с. Извор, върху склона на висок рид, завършващ от север с дълбоко дере. На това място бяха регистрирани вкопавания, вероятно от землянки. Мястото не е удобно за обитаване – липсва водоизточник, разположено е върху склон с изключително голяма денивелация. Според местните жители обаче, във вкопаванията са били откривани изключително много находки, сред които земеделски инструменти, накити, въоръжение и монети от времето на Второто Българско царство.

с. Дреновец. В един от частните дворове на селото е запазен латински посветителен надпис на *dux Daciae Ripensis – Aurelius Priscus*[1]. Надписът е посветен на езическо божество и може да бъде датиран в края на III или самото начало на IV в. (обр. 2).

Литература

Dimitrova-Milčeva 2000: A. Dimitrova-Milčeva. Terra sigillata und dünnwandige ceramik aus Moesia Inferior (Nordbulgarian), Sofia, 2000.

Динчев 2002: В. Динчев. Рациария (Ratiaria). – В: Римски и ранновизантийски градове в България, Т. I, София, 2002, 13-28.

Добруски 1890: В. Добруски. Археологически издирвания в Западна България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 1890, II, 1-45.

Лука 2010: К. Лука. Теренни обхождания на територията на община Димово, Видинска област. – АОР през 2009 г., София, 2010, 629-631.

---

[1] Епиграфските данни се обработват от ас. Ивайло Лозанов (Софийски Университет „Св. Климент Охридски“), на когото дължа и тази предварителна информация.

№3. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ МОНТАНА – ЗАПАД

Гергана Кабакчиева, Мирослав Марков, Румен Първанов

Теренните проучвания в област Монтана са проведени от археологически екип в състав: научен ръководител доц. д-р Гергана Кабакчиева от НАИМ-БАН, зам. ръководители Мирослав Марков и Румен Първанов и двамата от РИМ-Монтана. Финансирането за проучванията е осигурено от спонсори на РИМ-Монтана. Обхожданията осъществихме през април 2010 г.

Целта на тези теренни проучвания е да установим в какво състояние са вече регистрираните археологически обекти, както и да регистрираме нови в землищата на селата: Доктор Йосифово, Горно Церовене, Крапчене, Превала, Челюстница, Бели мел, Меляне, Георги Дамяново.

Останалите села – Вирове, Горна Лука, Бистрилица, Лясковец, които са заявени в разрешителното, не бяха теренно проучени.

Позиционирането на недвижимите културни ценности направихме с GPS. Така бе подобрена документацията на вече известните обекти. Регистрирани бяха пет нови обекта.

Направени са теренни наблюдения и констатации за четири антични селища – при с. Челюстница, Горно Церовене, Меляне, Георги Дамяново (обр. 1). По откритата на терена керамика те датират от късноримския период (III-IV в.), както и от късноантичния период (IV-VI в.). Всички теренно проучени селища са обект на разрушаване от иманярска дейност. Основно това е извършвано с техника – чрез риголване на терените, на дълбочина до 1 м от повърхността.

Регистрирана е една разрушена късноримска гробница при с. Горно Церовене. Само в югозападния ѝ край са открити малко кости от погребаните в нея (обр. 2). Тя е зидана от камък, със спойка от бял хоросан. Страниците на входа са оформени с тухли. Гробницата е с видими размери на терена 3,90х3,20 м и запазена височина 1,40 м. Частично тя е вкопана в хълма. Входът на гробницата е от юг. Той е затворен с част от мраморна плоча. Гробницата е от периода края на III-IV в. сл. Хр.

Между селата Челюстница и Бели мел е регистрирано антично светилище от римската епоха (III-IV в.). То се намира близо до разклона за Бели мел. Там е намерена част от мраморна статуетка на божество, по сведения на местни жители. На терена са открити обезличени фрагменти от битова антична керамика. Теренът е частна собственост и се обработва.

Останки от светилище са регистрирани и при с. Крапчене. Обектът е от вече известните. Констатирани са нови иманярски изкопи. На терена са открити много фрагменти от строителна керамика от римската епоха, както и камъни от разрушени градежи от III-IV в. На места изкопите са до 1,50 м дълбочина. Северно от останките на тази единична антична сграда (най-вероятно светилище) е открит голям прагов мраморен блок.

Надгробните могили при с. Челюстница (обр. 3), до с. Сумер, както и тази при с. Габровница са с множество иманярски изкопи. Могилата при с. Габровница е прорязана с машина. Изкопът е 3 м широк. На терена и на трите могили не открихме каквито и да е археологически материали. По разположението им на терена смятаме, че може да бъдат определени като надгробни могили от римската епоха.

До западния край на с. Габровница са огледани вече регистрираните останки от праисторическо селище. На терена са намерени съвсем малко фрагменти от обезличена праисторическа керамика.

Обр. 1. Останки от антично селище при с. Георги Дамяново.

Обр. 2. Южната част на разбита гробница (III-IV в.) при с. Горно Церовене.

Обр. 3. Надгробна могила при с. Челюстница.

По предишни данни селището е датирано от времето на халколита.

Смятам, че е време „остро“ да се постави въпроса за спазването на Закона за регионалното развитие и Закона за културното наследство и отговорността на местните власти към опазването на културно-историческите паметници на тяхната територия.

№4. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ДОЛНО ОЗИРОВО, ОБЩ. ВЪРШЕЦ, СТАРО СЕЛО, ОБЩИНА МЕЗДРА, БРЕСТЕ, РЕСЕЛЕЦ, ОБЩ. ЧЕРВЕН БРЯГ, КАМЕНО ПОЛЕ И КУНИНО, ОБЩИНА РОМАН

Станимира Танева, Ценка Цанова,
Свобода Сиракова, Кръстю Чукалев, Росен Спасов

Теренните проучвания се проведоха на два етапа през месеците май и октомври-ноември 2010 г. Основна цел бе издирването на пещери със запазени плейстоценски отложения и свидетелства за обитаване през палеолита. Това предопредели и изборът на Карлуковския карстов район и специално землището на село Кунино (където са регистрирани над 120 пещери), както и части от съседни карстови райони, а в допълнение и едно землище доста по на запад, в общ. Вършец.

Бяха обходени землищата на селата Долно Озирово, Старо село, Бресте, Реселец, Камено поле и Кунино. Регистрирани са 8 нови обекта, допълниха се данните и за 8 вече известни обекти. Към праисторията се отнасят 10, към античността – 2, а 4 са с неопределена датировка[1]. За всички регистрирани обекти са попълнени съответните данни в АКБ, според актуалните изисквания.

Долно Озирово (1 обект)

На 1,5 км северно от селото в м. Крежта, е разположена пещера Прагчетата. Намерените при входа ѝ фрагменти от керамични съдове, могат да се отнесат към периода на неолита (консултация с Г. Ганецовски) и късноримския период (консултация с Л. Вагалински).

Старо село (1 обект)

Пещерата Пещ е разположена на 2 км южно от Старо село, на левия бряг на р. Искър. Проучвана

---

[1] Благодарим на Г. Ганецовски (РИМ Враца) и С. Александров, Н. Сираков, Я. Бояджиев, В. Николов, В. Петрова, П. Лещаков и Л. Вагалински (НАИМ), които ни консултираха в интерпретацията на някои наблюдения и част от намерените при тези издирвания находки.

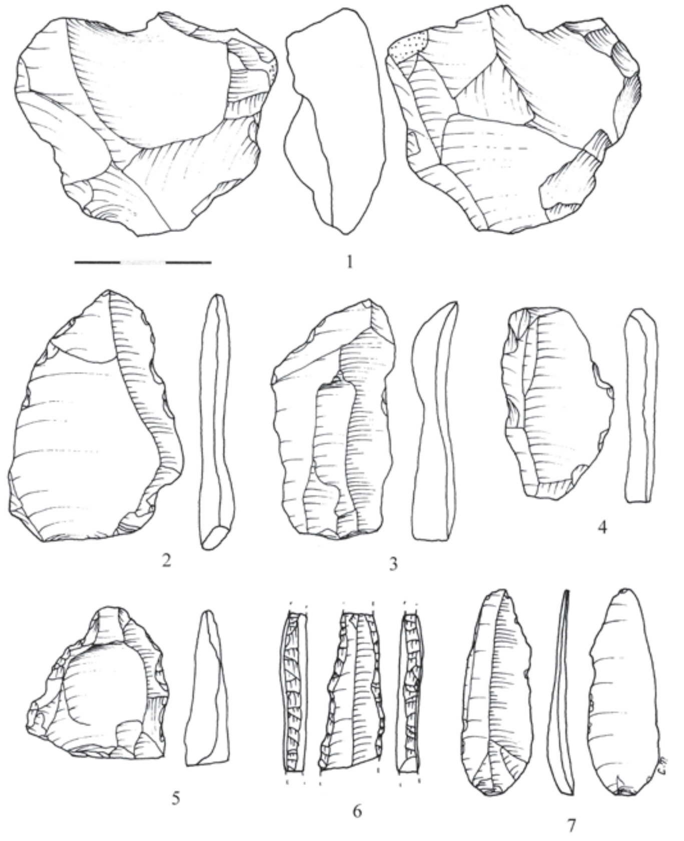

Обр. 1. Среден палеолит: Пещ (1), Самуилица II (2-5); халколит: Кунинско вървище (6), Топлица (7). 1: левалуазко ядро; 2: левалуазки отломък; 3: пластина; 4: отломък; 5: отломък с ретуш; 6: пластина с двойно надлъжно затъпяване; 7: пластина (рис. С. Танева).

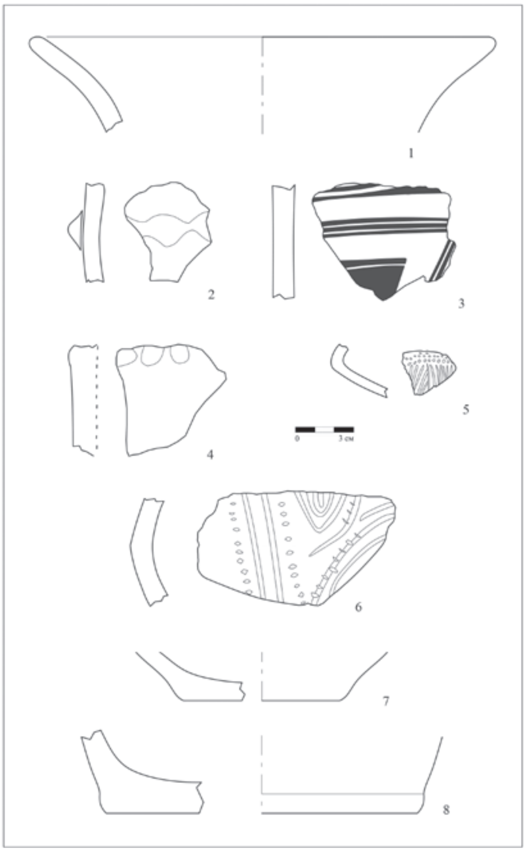

Обр. 2. Пещера Топлица, керамика.

е от Н. Джамбазов (Джамбазов 1957). Откритите на повърхността кремъчни артефакти и керамични фрагменти, потвърждават обитаването ѝ през средния палеолит (обр. 1, 1), халколита и римския период.

Реселец (1 обект)

Известната вече антична крепост Калето се намира на 0,5 км западно от селото (Митова-Джонова 1979, 59, №373). Забелязват се запазени части от зидове, с ширина от 0,60 см до 1 м и височина до 1 м. В северозападната част на обекта е запазена стена, изградена от едри камъни, споени с хоросан и височина около 5 м. Констатирахме и редица иманярски изкопи.

Бресте (1 обект)

В м. Бараката, на 5,2 км югозападно от селото в обработвана нива, открихме единични керамични фрагменти и няколко кремъчни артефакти, които са недиагностични и не позволяват дори приблизителна датировка, а само предположението, че става дума за обект от късната праистория.

Камено поле (3 обекта)

В м. Кунинско вървище, на 5 км северно от селото, бе установен археологически обект. Насочиха ни следи от иманярски изкопи, около които се откриха керамични фрагменти и кремъчни артефакти, сред които пластинка с двойно надлъжно затъпяване (обр. 1, 6). Обектът вероятно се отнася към халколита, но не изключваме да има и по-късни материали.

В землището на селото регистрирахме и пет могили. Четири от тях (разположени непосредствено една до друга) са в същата местност – Кунинско вървище и са силно нарушени от иманярска дейност. Последната могила, също е с иманярски изкопи, бе локализирана в покрайнините на селото. Информация за нея вече е публикувана (Димитрова 1985, 18). В могилите, както и около тях, не се откриха материали, които биха могли да подпомогнат тяхната датировка.

Кунино (9 обекта)

Някои от регистрираните обекти в това землище са вече известни в литературата. Такъв е античният *Vicus Trullensium*, разположен непосредствено до последните къщи в северната част на селото (Димитрова 1985, 30, №118). На терена се забелязват два отвора, в следствие от пропадане на терена, които разкриват засводена галерия, с височина около 3 м (вероятно гробница?).

Пещерата Маркова дупка (или Провъртенка) е позната още от проучванията на В. Миков през 1922 г. (Миков 1924). Тя се намира на левия бряг на Искър, на 1 км североизточно от Кунино. Намерените от нас керамични фрагменти, между които и няколко с графитна украса потвърждават отнасянето на пластовете в нея към халколита.

Интерес за нас представляваха пещерите Самуилица I и II, които се намират на 3 км северно от Кунино, непосредствено една до друга. През 60-те години на 20 в. те са разкопавани от Н. Джамбазов (Джамбазов 1959). Откритите от нас при профила кремъчни артефакти (обр. 1, 2-5) се отнасят към средния палеолит.

Бяха регистрирани и няколко нови обекта. Две пещери се намират североизточно от селото, в м. Венеца. В първата, известна като Шипочина, интерес представлява фрагмент от краче на антропоморфна фигура, което се отнася към неолита (консултация с В. Николов). От повърхността в пещерата са събрани малко фрагменти от съдове, които не позволяват точно определяне на хронологията. В другата пещера – Водницата, намерените керамични фрагменти от съдове се отнасят към халколита и римския период.

Определено перспективни за евентуални бъдещи проучвания са други две пещери в това землище.

Пещерата Змейовец се намира източно от селото в м. Човечи дол. Откритите по повърхността фрагменти от керамични съдове се отнасят към халколита и късноримския период. В пещерата има множество иманярски изкопи.

Пещера Топлица се намира северно от селото, в м. Катерашко. Един керамичен фрагмент с врязана и набодена украса (обр. 2, 6), е къснонеолитен (консултация с Г. Ганецовски). Сред останалите керамични фрагменти, които се отнасят към халколита, по-характерни са един с графитна украса (обр. 2, 3) и един с украса от врязани линии и набождания (обр. 2, 5), както и кремъчна пластина (обр. 1, 7).

Литература

Джамбазов 1957: Н. Джамбазов. Пещерата Пещ до Старо село, Врачанско. – Известия на Археологическия институт, 1957, XXI, 1-40.

Джамбазов 1959: Н. Джамбазов. Разкопки в пещерата Самуилица II. – Археология, 1959, 1-2, 47-53.

Миков 1924: В. Миков. Материали за проучване на неолитичната култура в България. – Известия на Българския археологически институт, 1924, II, 218-225.

Митова-Джонова 1979: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Плевенски окръг. София, 1979.

Димитрова 1985: Д. Димитрова. Археологическите паметници във Врачански окръг. София, 1985.

№5. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПОПОВСКИТЕ И ЗАРАЕВСКИТЕ ВИСОЧИНИ

Сергей Торбатов, Тотко Стоянов

В края на септември и началото на октомври 2010 г. беше предприет втори етап на теренните обхождания в Община Попово и Община Опака, по проекта „Идентифициране на значими селищни

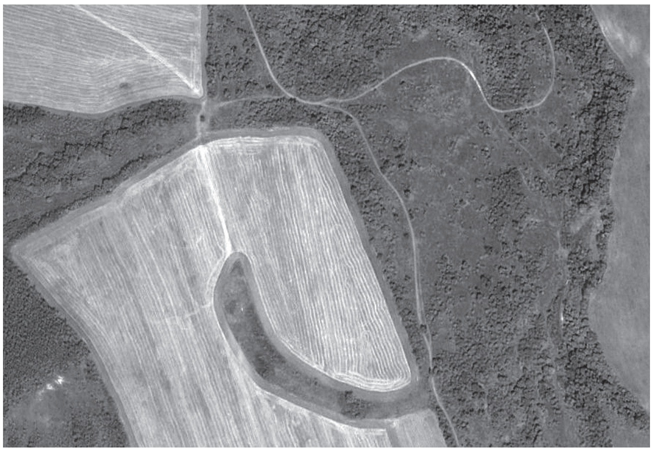

Обр. 1. Раннонеолитно укрепено селище Кале билю край с. Ковачевец, община Попово.

Обр. 2. Селищна могила Юджек край с. Голямо градище, община Опака.

центрове и некрополите им от късножелязната епоха между Баниски и Малки Лом (СИ България)", финансиран от ФНИ на СУ „Св. Кл. Охридски". В проучването взеха участие специалисти от СУ „Св. Кл. Охридски", НАИМ-БАН и музеите в Попово и Русе.

Обходени бяха общо 29 обекта, ситуирани в землищата на селата Паламарца, Ковачевец, Голямо градище, Зараево, Садина и Априлово. За част от тях има сведения в специализираната литература, за други беше получена информация от местни жители, а трети бяха открити в хода на самото теренно изследване.

Incognita

Групата включва обекти, които за пръв път пълноценно се въвеждат в научно обръщение.

Върху билото на възвишението Калакоч, около 2,5 км северно от с. Ковачевец, беше локализиран раннонеолитен комплекс, състоящ се от едно укрепено и две неукрепени селища. Укрепеното селище е известно в локалната топонимия под името Кале билю. Подемният материал се отнася към културата Караново II. Върху леко наклонена тераса над изворите на р. Калакоч дере, на 300 м изток-югоизточно от укрепеното селище Кале билю, е ситуирано синхронно на него неукрепено селище с площ около 60 дка. Друго синхронно неукрепено селище е локализирано в м. Ковачевска чешма, на около 300 м североизточно от Кале билю. Разположено е върху малък полуостров край изобилни водоизточници, на площ от 8 дка (обр. 1).

На 1,5 км северно от с. Голямо градище, в м. Ютляргьолю, е регистрирана селищна могила, носеща името Юджек. Подемният материал датира от късния халколит (обр. 2).

Неизвестна селищна могила е открита и в землището на с. Паламарца, в м. Вареник, на 1,97 км западно от селото, над десния бряг на р. Коларца дере. Подемният материал датира от късния халколит.

В граничната зона на землищата на селата Ковачевец и Паламарца са регистрирани 3 единични могили. Тяхната датировка и предназначение са неизвестни.

На 3,43 км северозападно от с. Садина, в м. Орлес, е локализиран могилен некропол, състоящ се от 2 могили. Датировката на могилния некропол е неясна.

В землището на с. Зараево са регистрирани 2 могилни некропола.

Първият от тях, означен като Зараево 1, се намира в м. Канарадюзю, на 1,88 км северозападно от селото. От него са идентифицирани 4 могили, обособени в две значително отдалечени една от друга групи от по 2 могили. Могилният некропол Зараево 1 датира от късножелязната епоха и вероятно принадлежи на селищната агломерация от това време с център укрепеното селище Урум кале в землището на гр. Опака.

Могилният некропол Зараево 2 се намира в м. Балкана, на 1,94 км западно от селото. Идентифицирани са 5 могили. Въпреки отсъствието на датиращ материал, могилният некропол Зараево 2 вероятно също е от късножелязната епоха и принадлежи на селищната агломерация от това време с център укрепеното селище Урум кале в землището на гр. Опака.

В източните покрайнини на с. Голямо градище е локализирано многослойно неукрепено селище с площ около 70 дка. Подемният археологически материал датира от ранножелязната епоха, късножелязната епоха, периода на Второто българско царство и османската епоха.

Северозападно от с. Априлово, върху ниска тераса в югозападното подножие на възвишението Керчана, на десния бряг на р. Черни Лом, е регистрирано неукрепено селище с площ около 30 дка от периода на Първото българско царство.

От същото време датира и голямото укрепено селище в м. Свинище, на 3,3 км северозападно от с. Паламарца.

Addenda

За част от посетените обекти, вече познати от литературата, е придобита нова информация. Групата включва 5 крепости, традиционно определяни като „късноантични“, и едно светилище.

Крепостта Голямото (Коджа) кале се намира на 3,43 км югозападно от с. Садина. Представеното от К. Шкорпил описание, се нуждае от някои допълнения. Освен характерните фрагменти от ранновизантийска битова керамика, от иманярски изкопи произхождат и няколко фрагмента от керамични съдове от късножелязната епоха. Твърде вероятно е късноантичното укрепено селище да възсяда останките на по-стара тракийска крепост.

Орлес кале е ситуирано на 4,48 км северозападно от с. Садина. Сравнително точното описание на неговите останки, оставено ни от К. Шкорпил, е допълнено с план на укреплението. От иманярските изкопи произхожда фрагментирана битова керамика само от ранновизантийския период.

Бююк Поляново кале се намира на 4,17 км север-североизточно от с. Садина. Представеното от К. Шкорпил описание и приложеният към него план са сравнително точни. Наред с керамиката от ранновизантийския период, намерени бяха и фрагменти от съдове, датиращи от периода на Първото българско царство.

На 4,15 км запад-северозападно от с. Садина се намира Ташла йол кале, известно сред местните жители и под името Пресечената могила. В научната литература тук е регистрирана праисторическа селищна могила и късноантична крепост. Въз основа на събрания подемен материал беше прецизирано, че праисторическата селищна структура датира от ранния и късния халколит. За пръв път беше установено обитаване на терена и през римската епоха (II-III в.), когато на това място вероятно е съществувало светилище.

Върху възвишението Керчана, северно от с. Априлово, са запазени останки от голяма крепост, описана от К. Шкорпил под името Кале Манастир. В по-новите публикации тя се определя като „късноантична“. Произхождащият оттук вотивен материал свидетелства за съществуването на това място на светилище от римската епоха. При извършения оглед беше установено, че теренът непосредствено на запад от описаната от К. Шкорпил крепост също е бил укрепен с валове от север и от юг. Добре личащият на терена валообразен насип с посока югозапад-североизток, възсяда по-ранно укрепително съоръжение с подобна конструкция. От събрания керамичен материал може да се заключи, че това укрепление датира от късножелязната епоха. Късноантични материали не бяха открити, но намерените множество фрагменти от битова керамика от периода IX-XII в. поставят под съмнение традиционната датировка на крепостта.

От землището на с. Садина са известни няколко оброчни плочки с изображения на различни божества от римската епоха. За тяхно местонамиране в досегашните публикации обикновено се сочи обширното селище от същото време в м. Нисѝна, югозападно от селото. Въз основа на информация на местни жители е установено, че светилището не се е намирало в чертите на селището, а извън него, но в непосредствена близост – върху тераса с широк кръгов обзор северно от селището. При оглед на терена са намерени два отломъка от ъгли на мраморни оброчни плочки.

Corrigenda

В Поповско и Опаченско са известни редица местности, в чиито наименования се съдържа намек за наличие на фортификационни останки. Те се отъждествяват от местните жители, а така също и в някои научни съчинения, с „крепости“. Посетени са 4 от тях – Калето край с. Паламарца, Калето край с. Голямо градище, Ак буюн кале край с. Садина и Калакоч кале край с. Ковачевец. На нито едно от тези места не са открити никакви структури и подемен материал.

№6. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СРЕДНЯ, ОБЩИНА ШУМЕН

Георги Майсторски, Станимир Стойчев

Проучването се извършва по искане на „Тракия глас – България“, във връзка с ОВОС по инвестиционно намерение за добив и преработка на кварц-фелдшпатови суровини в парцел „Средня ТГ“. Парцелът обхваща приблизителна площ от 11,5 км², в участъка източно от селата Новосел, Средня и Черенча и по склоновете на платото, непосредствено до с. Градище (обр. 1).

Извършена бе проверка на терените от с. Новосел до с. Градище, трасето на проектирания път през обширната долина Балкана, източно от с. Черенча, както и строителното петно за преработваща инсталация над м. Червената пръст над същото село[1]. При обхождането е ползвана информация от местни жители.

Регистрирани обекти:

1. 514. N43 17 19.9 E26 49 54.0, н. в. 290 м, на 1.5 км източно (82°) от с. Новосел. Селище от късножелязната епоха /?/. Намира на ниския хребет, източно от овчарниците при с. Новосел. Откриха се единични фрагменти антична керамика и обмазки. Личат стари иманярски изкопи. От местен пастир научаваме, че мястото често е обхождано от иманяри с металдетектори. АКБ №10000275.

2. 515. N43 17 53.6 E26 49 01.0, н. в. 270 м, на 1.2 км северно (10°) от с. Новосел. Черква от XI-XII в., проучвана от екипа М. Инкова – Ив. Кънев. В съседство от запад се намира терасата Селище, където откриваме незначителни фрагменти керамика от IV-V в. Коларски път минава през тази местност и отвежда до билото. Възможно е това да е трасето на средновековния път, обслужвал каменните кариери.

3. Селище 1. N43 18 00.4 E26 50 04.1 н.в. 400 м, на 2.2 км североизточно (47°) от с. Новосел. Обитавано както през къснoантичната, така и през епохата на Първото българско царство. Обект на активна иманярска дейност. Източната граница на добивната площ пресича Западния комплекс на новооткритите каменни кариери, като при извора Джевиз чешме завива на изток и обхваща още едно обширно селище от IV-VI в., разположено на хълма, северно от помпената станция.

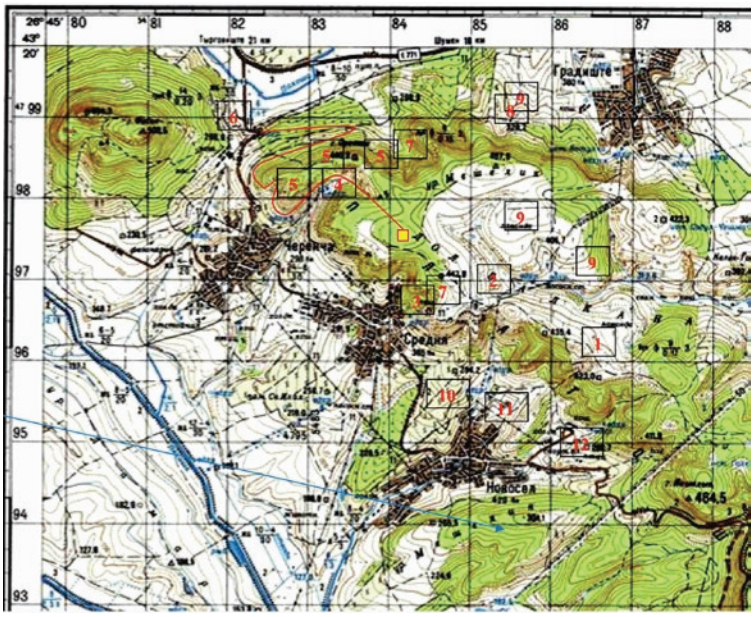

Обр. 1. Карта на местоположението на регистрираните обекти.

4. 526. N43 18 07.1 E26 48 19.3, н.в. 326 м, на 0.5 км източно (80°) от центъра на Средня. Некропол, прерязан при строежа на стопански път за извозване на каолинови пясъци. Гробове са на дълбочина до 1.30 м от съвременни терен и са ориентирани в посока югозапад – североизток. Керамика и други датиращи предмети не се откриха. Тук според местен жител били открити и „две делви с пепел“, в участъка, южно от въпросния път. Нужно е спешно проучване на новооткрития некропол, поради застрашеност от унищожаване.

5. 517. N43 19 43.1 E26 48 49.1 н. в. 276 м, на 2.1 км западно (271°) от с. Градище. В стара орехова градина отбелязваме висока концентрация на фрагменти керамика от IV-VI в. В боровата гора, южно от орехите, изобилства от иманярски копки, но на повърхността не се открива керамика, което отдаваме на свлечени по склона материали. Откриваме къс от праисторически съд и отлично запазен кремъчен връх от стрела – със светъл цвят и много фин ретуш. Според анализа на доц. д-р М. Гюрова, предметът се датира в Ранната бронзова епоха /Фаза Михалич/[1] (обр. 2).

---

[1] Обхождането бе извършено от екип археолози от РИМ-Шумен в състав: Георги Майсторски – ръководител, Станимир Стойчев – зам. ръководител, Юри Йоргов и Иван Бабаджанов – членове.

6. 520. N43 19 28.8 E26 49 16.7 н. в. 348 м, на 1.5 км западно (256°) от с. Градище. На ок. 0.7 км източно от ореховата градина, върху вдаден над долината хълм, има данни за селище от римската епоха, керамика от която намираме срината по склоновете. Рязко очертаните ръбове на хълма и голям обработен варовиков блок с р-ри:1.10х0.60х0.50 м ни карат да предполагаме, че селището е било укрепено.

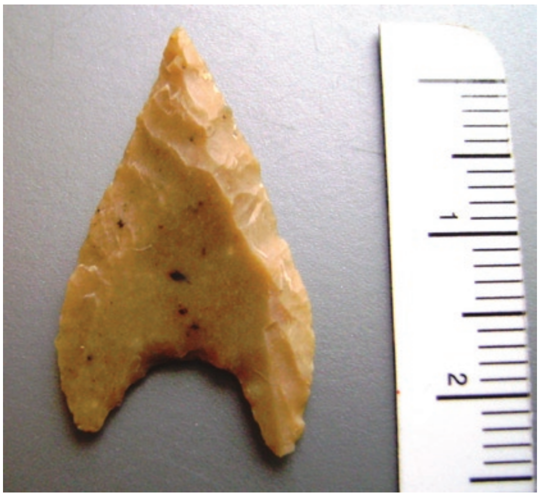

Обр. 2. Кремъчен връх на стрела.

7. 522. N43 19 34.1 E26 46 40.6 н. в. 221 м, на 1.9 км, северно (354°) от с. Черенча. В м. Фисек атлъ, в източното подножие на върха и западно от шосето Черенча-Търговище е регистрирано обширно селище от римската епоха и IX-X в.

№7. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. КАВЛАКЛАК В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. НОВИ ПАЗАР, ОБЛАСТ ШУМЕН

Христина Стоянова

През ноември 2010 г. в РИМ-Шумен постъпи искане за експертно становище от фирма „Геосолар Нови пазар“ ЕООД относно наличие на обекти на културното наследство върху посочен от тях терен. Дейността на фирмата е свързана с изграждане на фотоелектрични централи в землището на гр. Нови пазар. Инвестиционното намерение е свързано с имот №: 000931575 в м. Кавлаклак, намираща се североизточно от гр. Нови пазар, в подножието на м. Стана, с площ от 505, 756 дка. Теренно обхождане на имота беше извършено в началото на декември. При огледа на място се установи, че целият посочен терен както и прилежащите около него са необработваеми площи плътно обрасли с тревна растителност. Това затрудни работата на терена и доведе до относителна обективност на резултатите. В южната част на обследвания терен се регистрира замърсяване от струпани строителни отпадъци. Въпреки затрудненията при огледа се установи, че целият терен е заселен в периода на Първо българско царство. Характерните белези на откритите керамични фрагменти насочват към селище съществувало през X в. Най-голямо насищане на керамични фрагменти беше открито в петно с размери приблизително 600х50 м разположено успоредно на пътя за м. Стана, отстоящо на около 100 м от него. Това селище най-вероятно е част от общото заселване на целият терен, разположен в подножието на м. Стана, което е локализирано още при извършени обходи през 1985-1986 г., в рамките на експедиция имаща за цел локализирането на археологически обекти на територията на община Нови пазар (Балабанов 1989; 2003). Терените не са плътно заселени, а както е характерно за периода, поселенията са разположени гнездово, отстоящи на различно разстояние едни от други. В изследвания терен попадат и две могили с регистрационни карти №№1100180 и 1100181 за Археологическата карта на България, въведени от Янко Димитров.

---

[1] Типологичният анализ е дело на доц. д.р Мария Гюрова, за което ѝ изказваме благодарност.

Литература

Балабанов 1989: Т. Балабанов. Новооткрити ранносредновековни селища в околностите на Плиска. – В: Проблеми на прабългарската история и култура, 1, 1989, 275-290.

Балабанов 2003: Т. Балабанов. Археологически свидетелства за поселищния живот в Новопазарска община (праистория и средновековие). – Плиска – Преслав, 9, 2003, 81-103.

№8. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Янко Димитров, Людмила Дончева-Петкова,
Валери Григоров, Андрей Аладжов, Радослав Василев, Станислав Иванов,
Христина Стоянова, Станимир Стойчев, Росица Славчева

Издирванията са планирани в рамките на проект на НАИМ-БАН „Старите български столици Плиска и Велики Преслав и техните околности“, финансиран фонд „Научни изследвания“ към МОНМ. Те имат за задача допълване, точно фиксиране и актуализиране на информацията за известните структури, както и откриване на нови, с цел изработване на пълна археологическа карта на Външния град Плиска (обр. 1). В работата на екипа взеха участие и двама специалисти от Института за космически изследвания при БАН.

Теренната работа се проведе на два етапа – през пролетта и късната есен на 2010 г. През този сезон бе обхваната около 25% от територията от 23 000 дка, главно в нейната северозападна четвъртина и отчасти в централната. Обходени бяха терени, достъпни за наблюдение. Отделните сектори, наричани – изследователски полигони, съвпадат с естествените граници на земеделските площи.

При обхождането бяха използвани топографски и кадастрални карти в М 1:5 000, кадастрална фотограметрична снимка в М 1:5 000, стари планове на Външния град в различни мащаби и с различна степен на наситеност с археологически обекти. Координатите на структурите и помощните точки са взети с помощта на GPS. За подложка при тяхното нанасяне се използва електронен вариант на топографска карта в М 1:50 000. За по-пълно събиране на информация от обходените площи се използва детектор за откриване на метали и откритите с него находки са регистрирани с точни координати. Наблюдават се и се описват естествени и антропогенни геоморфологични форми в северната част, наситена с поречия на дерета (суходолия). Освен археологическите обекти се нанасят и трасета на съвременни инфраструктурни обекти – асфалтови и черни пътища, канали от напоителни системи. В края на работата беше извършено заснемане с топографски лазер и създаване на дигитален модел и ортофотомозайка на терена на Вътрешния град с прилежащи части от Външния град (по договор на НАИМ с „Блоом – България“ ЕООД).

В резултат на обхождането бяха регистрирани различни категории обекти: отбранителни – външно землено укрепление (ров и вал), каменната крепост, северната и южна части на вътрешното землено укрепление, стената от северната добавка на крепостта, граждански и култови комплекси. Установи се точното местоположение на 10 известни църковни и граждански постройки, както и повече от 60 петна от отделни разрушени каменни строежи и над 20 комплекса с каменни постройки и оградени със стени дворни площи. На две места бяха регистрирани сигурни следи от производствена дейност – северно от каменната крепост (желязообработване) и на левия бряг на Асар дере (пещ за битова керамика от III – IV в.). Фиксирани бяха приблизителните граници на около 20 поселения. Броят на събраните метални предмети е над 200: бронзови монети, два моливдовула, бронзови токи, коланни накрайници, апликации, копчета, пръстени, звънчета, железни стрели, ножчета и инструменти, оловни предмети и др. Събрани бяха образци от битова и строителна керамика, отделни детайли от мраморна украса и части от градежа, както и продукция от производствени съоръжения (крици, шлак, тигли и др.). Намерени бяха и два предмета, свързани със златарството.

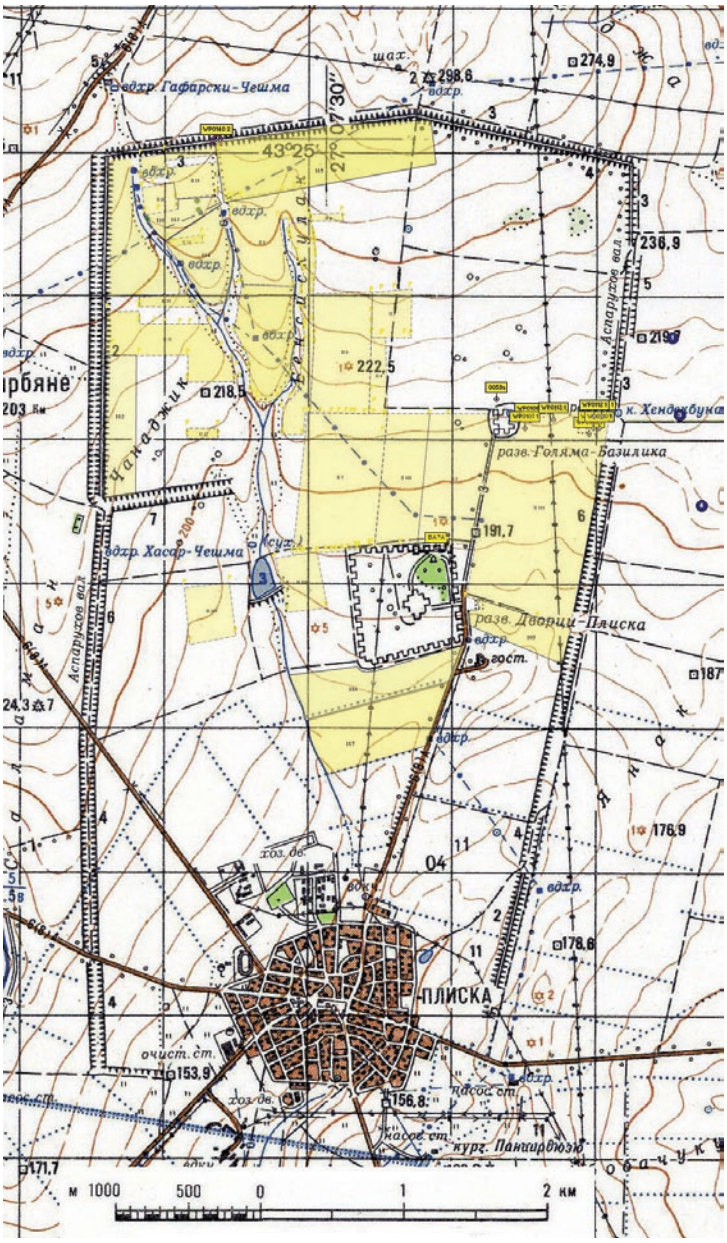
вдхр. Гафарски-Чешма
шах.
298,6
вдхр.
274,9
43°25'
27°07'30"
вдхр.
вдхр.
236,9
Аспарухов вал
219,7
222,5
218,5
Чанаджик
рбяне
203
к. Хендекбунар
разв. Голяма-Базилика
вдхр. Хасар-Чешма
191,7
разв. Дворец-Плиска
гост.
187
24,3
Аспарухов вал
176,9
хоз. дв.
04
вдхр.
178,6
ПЛИСКА
очист. ст.
153,9
хоз. дв.
156,8
насос. ст.
кург. Панчарбюзю
171,7
м 1000
500
0
1
2 км

Обр. 1. Карта на обходените сектори от Външния град на Плиска.

От направените наблюдения може да се заключи, че поселенията в северната част на Външния град са разположени върху удобни тераси в близост до Асар дере и неговите притоци от изток Дениз дере и Бенсиз кулак. Данните не позволяват те да се обособят в отделни селища. Площта им е различна и между тях не се наблюдават резки граници. Останките от обитаване на повърхността не са много интензивни. Прави впечатление незначителното количество на животински кости, което подсказва, че същинският културен слой е в дълбочина, под съвременния орен пласт. Повсеместно в него се откриват дребни обгорели камъни от градежа на печки от полуземлянки, които изглежда са основният тип жилище в тях. На много места в очертанията на фиксираните поселения се откриват и следи от каменни постройки, за чието предназначение липсват данни, но вероятно са от строителство в по-късни фази на тяхното обитаване. Установените по-големи комплекси с каменни градежи обикновено не са изолирани един от друг.

При обхожданията беше констатирано, че обработката на земята продължава да унищожава археологическите паметници. Заорава се периферията на вала от голямото землено укрепление, а от север на неговия ров е засаден голям лозов масив. На места във Външния град се залагат се и трайни насаждения. Някои от основните пътни трасета в северната част се разорават и заличават от картата на Плиска. Най-тревожно е състоянието на проучените през 40-те и 50-те години черковни и други строежи, които са оставени в продължение на десетилетия без консервация или засипване и са почти напълно обезличени, обрасли с дървета и храсти. Обхожданията регистрираха засипване и разораване на площта, заемана от разкопания през 60-те години т. нар. кервансарай в близост до Южната порта на Вътрешния град. Не е изключено това да се случи и с редица от оставените като „острови“ сред земеделските площи други известни паметници на Плиска (църкви, имения, селища и манастири). За да не се стигне след години до това е наложително да се вземе решение за „съдбата“ на проучвания през последните двадесетина години обект №41. Новата земеделска техника обработва почвения слой на по-голяма дълбочина и засяга постоянно останките от каменни градежи и производствени съоръжения, части от които откриваме изнесени край пътища, синори и дерета.

В тази връзка е наложително свикването от Министерство на културата на комисия за актуализиране на режима за ползване на земеделската земя в чертите и непосредствената околност на Външния град на Плиска, както и за начините за съхраняване на видимите и невидими археологически структури на неговата територия.

№9. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ШУМЕНСКО ПЛАТО

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов

Издирвания на територията на Шуменско плато се провеждат четвърта поредна година. Целта през 2010 г. беше да се обходят северния и западния склон на платото.

Теренният обход беше осъществен в периода 13-15.04 и 27-29.04. Частично бяха обходени землищата на селата Черенча, Средня, Новосел, Градище и Лозево, както и част от землището на гр.Шумен.

В резултат на проучването са регистрирани следните археологически обекти:

1. **Селищна могила и селище:** Разположени са в землището на с. Лозево, понастоящем могилата се намира в парцела на селското гробище. Повърхността на могилата е нарушена от вкопаните в нея гробове. От западната периферия към центъра на могилата е прокопан тунел. Селището се намира непосредствено югозападно до могилата. Датировка късен халколит.

2. **Крепости**: Регистрирани са две крепости и малко укрепление, разположени в северозападният край на платото, в землището на с. Черенча. Зидовете и на трите обекта са били изградени от ломен камък с хоросанова спойка. Източната крепост и укреплението са регистрирани (Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975, №344 и №341). И трите крепости са с датировка 4-6 в., като при източната е възможно да има и по-ранен пласт.

3. **Селища:**

КЖЕ

В землището на с. Градище са регистрирани 2 селища:

Едното е разположено западно от селото, на северния склон на Шуменско плато, върху площ над 150 дка. Откриват се петна от фрагменти керамика и отухлена почва.

Другото се намира югоизточно от селото върху платото. На площ от около 1 дка, се открива фрагментирана керамика от КЖЕ и 10-11 в.

Североизточно от с. Средня, върху платото, на малка площ – до 1 дка се открива силни разпръснатата фрагментирана керамика.

Североизточно от с. Лозево, в подножието на платото, върху площ около2 дка се откриват фрагментирана керамика и обмазки.

Късна античност

Североизточно от с. Черенча в м. „Червената пръст“. Селището се намира в долина, като керамиката е концентрирана по южния склон. Площта на селището е около 40 дка. В малка концентрация се открива и фрагментирана средновековна керамика 12-13 в.

В северната част на платото, в землището на гр. Шумен, върху малка площ, под 1 дка, се откриват фрагменти керамика.

Средновековие

В долина западно от с. Черенча, върху южният склон на м. Фисека, върху малка площ се откриват единични фрагменти керамика и обмазки. Керамиката е от 10-11 в. и се локализира на площ около 1 дка.

Североизточно от с. Средня, върху платото, на малка площ се откриват дребни фрагменти керамика. Селището е унищожено при риголването и терасирането за залесяване на терена с борови насаждения.

4. **Могили:**

Западно от с. Черенча има единична могила, разположена в долината на Буховската река.

Западно от с. Новосел има група от 4 могили, разположени върху възвишение.

Върху платото, южно от с. Градище, беше регистрирана група от две могили, а в непосредствена близост източно от селото – още една.

Западно от гр. Шумен, по пътя за с. Лозево, беше открита единична могила.

5. **Кариери:**

По венеца на платото, северно от селата Черенча и Средня има следи от добив на каменни блокове.

6. **Светилища:**

Североизточно от с. Средня се откриват изсечени в скалата ниши. В подножието има множество иманярски изкопи.

Западно от с. Градище, върху скалният венец, в продължение на 700-800 м, се откриват изсечени в скалата ниши. В подножието на скалата има множество иманярски изкопи.

Посетен беше и скалният манастир в м. Илдъзтабия (Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975, №357).

Не беше обходен западният склон, поради факта, че по-голяма част от терените, намиращи се в обработваеми площи бяха засадени с есенни култури.

Литература

Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975: Цв. Дремсизива-Нелчинова, В. Антонова. Каталог на археологическите паметници в Шуменски окръг, С., 1975.

№10. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩА НА СЕЛАТА СТАН И ПАМУКЧИ, ОБЩИНА НОВИ ПАЗАР И С. ЯГНИЛО, ОБЩИНА ВЕТРИНО

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов

Издирването е проведено във връзка с инвестиционно намерение за изграждане на Ветроенергиен парк върху собствени имоти и такива с отстъпено право за строеж в парцели в м. Станата, землище на село Стан, общ. Нови пазар и землище на село Ягнило, общ. Ветрино.

През 1985-86 г., по време на теренни обходи в м. Станата са регистрирани няколко обекта от различни епохи. На южния ръб на платото е разположено Стана кале (Малкото кале) с датировка късна античност, регистрирано още от К. Щкорпил.

Парцелите са разположени в м. Станата, между селата Стан, Памукчи и Ягнило. Теренният обход е извършен само върху 25 петна с площ 20х30 м, предназначени за строеж на ветрогенераторите и терена, намиращ се непосредствено около тях.

В резултат от проведените издирвания беше констатирано следното:

В парцелите с №1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 18, 19, 22, 23, 24 и 25 не бяха регистрирани следи от обекти на културното наследство.

В парцелите с №6, 11 и 12 са открити фрагменти керамика, бучки отухлена пръст, а около №6 – кремъчен артефакт.

Южно от парцели с №20 и 21 са установени керамични фрагменти.

Между парцели с №16 и 17 са намерени фрагментирани нуклеуси, за част от които може да се предположи, че са обработвани.

Върху парцелите с открит подемен материал ще бъдат извършени археологически проучвания.

Литература

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Абоба – Плиска. – ИРАИК, Х, 1905, 62-152.

Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975: Цв. Дремсизива-Нелчинова, В. Антонова. Каталог на археологическите паметници в Шуменски окръг, С., 1975.

Атанасов 2003: Г. Атанасов. Археологически данни за поселищен живот в Новопазарско от V хил. пр. Хр. до края на VI век. – Плиска – Преслав, 9, С., 2003, 65-80.

№11. НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ШУМЕНСКА ОБЛАСТ

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов

Основната цел на този проект е да бъдат регистрирани всички надгробни могили на територията на Шуменска област. През миналата година бяха обходени землищата на селата Градище, Струйно, Коньовец и П. Волов, общ. Шумен и селата Длъжко и Каменяк, общ. Хитрино. Теренният обход е извършен в периода 09.10-10.10 2010 г.

В рамките на проведеното проучване са регистрирани 25 надгробни могили, 1 селищна могила и 1 селище.

Землище на с. Градище, общ. Шумен

Проверено е състоянието и е направена регистрация по АКБ на известна селищна могила с датировка късен халколит, северозападно от селото и селище от 2-4 в., северно от селото. Информация за това селище вече е публикувана (Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975, №28).

В землището на селото са регистрирани и 5 могилни насипа. Единият най-вероятно датира от бронзовата епоха, останалите могат да се отнесат към периода 2-4 век. Всички надгробни могили са със следи от иманярски изкопи и повърхността им е силно нарушена от селскостопанската обработка на почвата.

Землище на с. Коньовец, общ. Шумен

Регистрирани са два могилни насипа в гората, западно от селото.

Землище на с. П. Волов, общ. Шумен

Регистрирани са два могилни насипа, североизточно от селото. Могилите са разположени в обработваема площ и са разрушени вследствие на селскостопанската обработка на почвата.

Землище на с. Длъжко, общ. Хитрино

Регистрирани 9 могилни насипа. Всичките са със иманярски изкопи. Четири от тях са разположени в обработваема площ и насипите им са разрушени вследствие на селскостопанската обработка на почвата. Една от могилите е със следи от разбито съоръжение и е с вероятна датировка 4-3 в. пр. Хр.

Землище на с. Каменяк, общ. Хитрино

В землището на селото са регистрирани 7 могилни насипа.

С изключение на една могила, разположена в старо турско гробище, останалите се намират в обработваеми площи. Повърхността им е разрушена, вследствие на селскостопанската обработка на почвата. Има следи от иманярски изкопи.

След искане от „Геосолар каменяк" ЕООД беше направен и теренен обход на територията, предвидена за изграждане на фотоелектрични централи – имоти с №: 000282 в м. Юртлук и с №:000279 в м. Адата. В м. Юртлук бяха открити няколко много малки фрагменти керамика. Няма регистрирани обекти. Отчетът за обхода е предаден в НИНКН.

В по-голямата си част регистрираните надгробни могили, в рамките на това проучване, се намират в обработваема площ. Към момента могилните им насипи са почти напълно заличени, вследствие дълбоката оран.

Литература

Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975: Цв. Дремсизива-Нелчинова, В. Антонова. Каталог на археологическите паметници в Шуменски окръг, С., 1975.

Димитров, Иванов 2010: Я. Димитров, Ст. Иванов. – Теренни обхождания в Плисковкото поле. – АОР 2009, С., 2010, 641-643.

№12. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЖИВКОВО И ИГЛИКА, ОБЩИНА ХИТРИНО, ОБЛАСТ ШУМЕН

Юри Йоргов

Издирванията се проведоха по време на проучването на обект „Тракоримско светилище в м. Червената скала край с. Живково, общ. Хитрино.

Регистрирани обекти (обр. 1):

Могилен некропол от 5 могили. Могила 2 е най голямата от некропола, с диаметър 50-70 м и височина до 10 м. Намира се на около 120 м северно-северозападно от могила 1. Насипът е от пръст и голямо количество камъни. По периферията и склоновете е обрасла с храсти и нискостеблени дървета. Могилата е многократно копана от иманяри – най-пресните изкопи бяха с дълбочина от 0,50 м до 2,50-3,00 м. В близост до могилата и по склона и бяха открити керамични фрагменти, както и дъно на тасоска амфора от периода IV-III в. пр. Хр. Останалите могили са с диаметър между 5 и 10 м и запазена височина до около 1 м. Насипите им са основно от средни по размер камъни с местен произход и пръст. Всички са пострадали сериозно от иманярски изкопи и от обработката на терена със земеделска

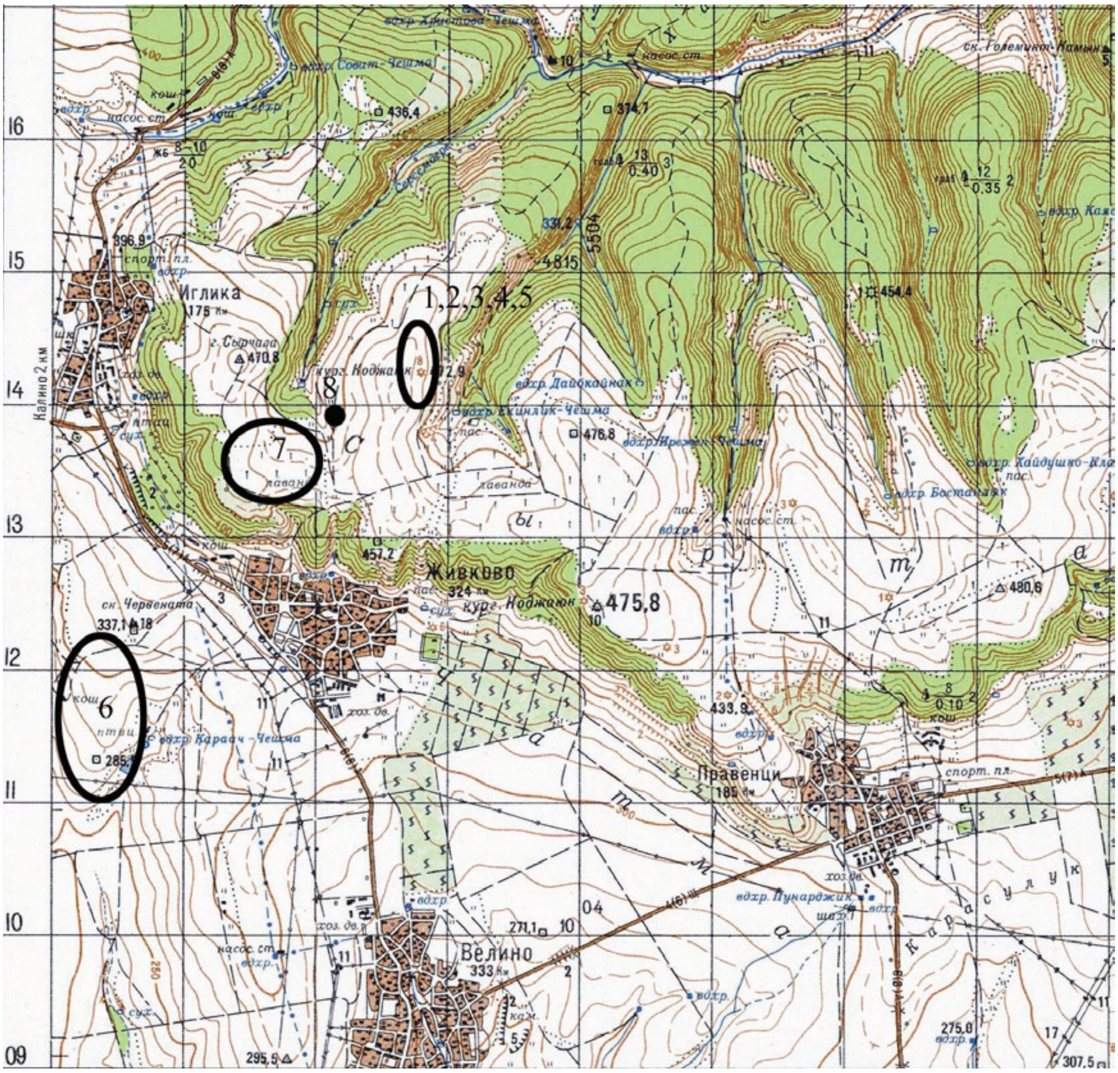

Обр. 1. Карта с разположението на регистрираните обекти: 1-5. Могилен некропол; 6. Селище южно от Червената скала; 7, 8. Селище и некропол на 1 км северно от с. Живково.

техника. Могила 3 се намира на около 60 м северно-североизточно от могила 2; могила 4 е разположена на около 75 м северозападно от могила 2; могила 5 се намира на около 180 м северно-североизточно от могила 2.

Селище южно от Червената скала, на 1 км западно от с. Живково. Разположено е в обработваем терен на билото на рид, ограничен от изток, запад и юг с дерета. Заема около 720 дка площ. По повърхността се засичат петна от ломени камъни и строителна керамика. Събраният керамичен материал позволява да датираме селището в няколко периода – II-III в., късната античност и ранното средновековие. Координати: N 43 26 28.51; E 27 0 20.02.

Селище, разположено на 1 км северно от с. Живково върху сърта. Заема приблизително 500 дка площ. Теренът се обработва, по повърхността се откриват ломени камъни и фрагменти средновековна керамика. Координати: N 43 27 30.03; E 27 1 16.60.

Непосредствено северно от селището, от двете страни на суходолие, е разположен друг обект. По повърхността се откриват човешки кости и се засичат петна най-вероятно от гробове. Това позволява да се предположи, че на това място е некрополът, прилежащ към селището.

№13. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА СЕВЕР ОТ ЯЗОВИР ТИЧА В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА МЕТОДИЕВО, ИВАНОВО И СУШИНА, ОБЩИНА ВЪРБИЦА, ОБЛАСТ ШУМЕН

Светлана Венелинова

През април 2010 г. беше проведен третият етап на експедиция „Камчия“. През 2010 г. проучваният терен обхваща поречията на Поскелик, Куру дере и други малки реки, чийто извори се намират над с. Методиево в Преславска планина. Те преминават през землищата на селата Методиево, Иваново и Сушина, за да се влеят в язовир Тича.

Основната задача на проучването е да бъдат регистрирани нови обекти и актуализирано състоянието на вече известни, но все още нерегистрирани обекти.

Обходен е целият масив от обработваеми площи, ливади и пасища в землището на с. Иваново, с изключение на неговата североизточна част. В западната и югозападна част на землището в непосредствена близост един спрямо друг – през половин до един километър, са разположени обекти 34, 35, 36, 42 и 43. Това са селища с площ до 1 дка, заемащи първите незаливни тераси на р. Постkелик и друга малка безименна река, също извираща от Преславска планина. Посочените пет селища са съществували през IV-VI в., като не е изключено да оформят селищен комплекс. Обект 34 е многослоен, за което свидетелстват керамичните фрагменти от ранната и късна желязна епоха, ранновизантийския период (V–VI в.) и ранното средновековие (IX–X в.). С продължителен период на съществуване е обект 42, където е разкрита значителна концентрация на късове горели мазилки и керамични фрагменти от римския и ранновизантийски период III–VI в.

Землището на с. Методиево е обходено до самите склонове на Преславска планина в най-северната част. На север от селото, по поречието на р. Куру дере (Суха река), през 500 – 700 м един от друг са разположени три обекта – 37, 38 и 39. Теренът е пресечен и силно затревен.

Обект 37 е разположен в подножието на планинското възвишение Калето, непосредствено до къщите в северния край на селото и вероятно представлява селище от IV-VI в. Обект 38 е силно разрушена от иманярските набези църква, регистрираната през 60$^{-те}$ години като късносредновековна (Дремсизова, Антонова 1975, 34, №134). По време на обхода са открити единичен брой фрагменти от късноантична керамика. Непосредствено на 1 км северно от с. Методиево, върху планинското възвишение Калето е разположено укрепление с приблизително кръгла форма (Дремсизова, Антонова 1975, 34, №135). В периферията му се оформя вал с ширина в основата 9 м и височина от вътрешната страна 1,5 м. Върху цялата площ на укреплението има множество иманярски изкопи, в които се установяват зидове, ориентирани СЮ, с дебелина 2,60 м и разкрита дължина до 17 м. Зидовете се намират един от друг на разстояние между 3,00 м и 7,40 м. Изградени са от плочести камъни с височина 0,15-0,20 м и дължина до 0,50 м, споени с хоросан. Зидовете са запазени на височина до 0,80 м и са съставени от 5 до 7 реда. В изкопите е открита керамика от IV–VI в. Обекти 37, 38 и 39 вероятно оформят общ комплекс от селище, укрепление и църква.

На 2,1 км югозападно от с. Методиево в м. Чуката се намира селищна могила с височина 4 м и диаметър около 50 м (Дремсизова, Антонова 1975, 34, №133; Радунчева 1967, 11). Тя е разположена между две дерета с рекички. Сега е силно обрасла. В центъра ѝ има стар иманярски изкоп. Открити са фрагменти от халколитна керамика.

На 2,3 км югоизточно от село Методиево, в западния край на залесеното възвишение Къз баир е открита могила от тракийския период. Тя е с диаметър 25-30 м и височина 2 м. В центъра ѝ има стар иманярски изкоп с размери 4х2 м и дълбочина 0,70 м. В югоизточната периферия на могилата има втори изкоп с размери 2,5х2,5 м и дълбочина 0,50 м.

От землището на село Сушина е обходена северозападната част, където преди построяването на язовир Тича се е намирало землището на село Виница. На 1,6 км до 2,1 км северозападно от с. Сушина са разположени три обекта – 44, 45 и 46, като разстоянието между тях е 400 м до 600 м. Те се намират върху билото и склоновете на естествени възвишения и са с площ от 4-5 дка. Освен с непосредствена близост се характеризират и с еднаква хронология. Откритите керамични фрагменти датират от V-VI в.

По време на експедицията «Камчия 2010» са регистрирани 13 обекта, като общо регистрираните през трите етапа на експедицията обекти достига 46 (Венелинова 2009, 767; 2010, 638-639). В хронологичен аспект един от обектите датира от праисторическата епоха и дванадесет от античността. Два от обектите са многослойни – върху единият се установява наличието на керамичен материал от желязната, късноантичната и ранносредновековна епоха, а другият е просъществувал през римската и късноантична епоха. Повечето от откритите селища датират от V-VI в. Според тяхното предназначение – единично са засвидетелствани укрепление, тракийска могила и църква и десет представляват селища. Установява се групиране на античните обекти от три до пет, разположени на разстояние от 400 м до 1 км.

Литература

Венелинова 2009: Св. Венелинова, К. Константинов. Теренно археологическо проучване по брега на язовир Тича, долината на Голяма Камчия и по-малките ѝ притоци – Вардун дере, Палиска, Герила и Върбишка река. – Археологически открития и проучвания през 2008 г., София, 2009, 767.

Венелинова 2010: Теренно археологическо проучване в община Върбица, област Шумен. – Археологически открития и разкопки през 2009 г, 638-639, София, 2010, Издателство БАН.

Дремсизова, Антонова 1975: Цв. Дремсизова-Нелчинова, В. Антонова. Каталог на археологическите паметници в Шуменски окръг, 1975, София.

Радунчева 1967: А. Радунчева. Праисторически селищни могили в Преславско. – Музеи и паметници на културата, 1967, 4, 11.

№14. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В БАТОВСКАТА ДОЛИНА

Боян Тотев

Батовската долина е разположена в Североизточна България, между възвишенията на Франгенското плато, Добруджанската степ и Балчишкия залив на Черно море. Нейното местоположение я превръща в контактна зона между различни по своята хронология културни, племенни и исторически общности. От север, Добруджанското плато е било традиционно населявано с номадски племена и групи, от юг, Франгенските възвишения със закътани и плодородни речни долини е стар, обитаван от земеделски общности район, а исторически поминък на жителите по тази част на черноморското крайбрежие са търговията и занаятите. За спецификата на района в античността са допринасяли, разположените в непосредствена близост крупни градски центрове като Одесос и Дионисополис, а в средновековието Врана и Карвуна.

В последните десетина години, близостта до морето, градските центрове Варна и Балчик, курортите Албена и Златни пясъци, както и отличните плажове, превърнаха този доскоро спокоен район в център на различни по своя характер строителни дейности. За съжаление, в крайбрежната част на този толкова богат на археологически паметници район, досега не бяха извършвани системни теренни изследвания с цел тяхното локализиране и картиране. В тази връзка от специалисти от РИМ Добрич и ИМ Балчик имаха отдавна идея за подобно теренно проучване, с по-далечна цел подобряване контрола върху извършваните в района строителни дейности.

Поради недостига на местен кадрови и финансов ресурс, такава експедиция стана възможна и бе организирана от кръжока по археология при ВТУ с ръководител доц. Русина Костова и проф. К. Попконстантинов. Значителна беше и методическата подкрепа на РИМ-Шумен, основно в лицето на уредника Ст. Стойчев. По тази причина освен конкретните цели по картиране и опазване на регионалното културно наследство пред участниците на експедицията стояха и задачи в чисто образователен план.

Поради ограниченото време, гористия и силно пресечен терен, бе взето решение за обход главно на пряко застрашените от строителни намерения землища на селата Кранево, Оброчище, Рогачево и Църква в долната част на долината. За метод на проучване беше избран тоталният обход.

Теренната експедиция се проведе в рамките на една седмица през април. Отделени бяха и два дни за обработка и описване на събрания подемен материал, изготвяне на детайли от полевата документация и обучение в някои съвременни методи за нейното оформление.

В резултат на извършените обходи се изпълниха няколко задачи.

1. Като начален етап на издирването бе проверено съвременното състояние на най-значимите и вече известни паметници в района:

- Късноантична и ранносредновековна крепост Кранея, територията на която е използвана за военна база и поради това частично е разрушена част от северната стена, а във вътрешността ѝ са построени обхващащи няколко декара площ, надземни и подземни съоръжения. Поради неясния си статут, в момента не е пряко застрашена от строителни дейности. Иманярската активност е ограничена.
- Късноантична и ранносредновековна крепост и пристанище „Лагера“. В края на миналия век тя е частично унищожена и засипана при терасиране на терена на няколко почивни станции.
- Прабългарски вал между Кранево и р. Батовска – южният му край е частично застроен. По останалата му дължина минава черен път, ползван и от тежка строителна и земеделска техника.
- Мюсюлмански манастир Ак Язалъ Баба (край с. Оброчище). Оградените през втората половина на миналия век сгради са запазени. Непосредствено до оградата, в северната част при построяването на вилно селище най-вероятно са унищожени голяма част от помощните постройки на манастира.

2. Регистриране на нови паметници:

По време на издирването от две групи бяха регистрирани бяха над 50 нови археологически обекти от различни епохи. Според локализираните от нас археологически находища, долната част на Батовската долина е заселена сравнително късно – в края на бронзовата и ранната желязна епоха. Обектите от това време са единични и разпръснати по средно високи места в близост до пресноводни източници. През следващите периоди селищната мрежа в долината постепенно се сгъстява, като се появяват и неголеми по площ укрепления. През елинизма и римската епоха, селищните структури значително разширяват своята площ, като най-големите от тях са разположени непосредствено под скалният венец на ограждащите долината стръмни склонове и имат верижен характер. Същият характер имат те и от двете страни на определени участъци в ниското, от по-широката дясна част на долината. Успоредно с тях, в гората са запазени валове и дренажни системи с неизяснени функции. На места, в близост до селищата, личат останки от пътища, насочени към по-удобните за изкачване върху платото разломи. Възможно е, поне част от тях да бъдат свързани с римския период. Върху скалният венец, в близост до тия места има следи от неголеми укрепления – основно от късноантичния и ранновизантийския период. През него живота е концентриран основно в трудно достъпни крепости и прилежащите им райони, но без видимо да намалява. След опустошителните походи на авари и славяни, в края на 7 в., животът в долината замира, като през ранното средновековие долната част на долината е сравнително рядко заселена. Едва през 10 в., започва по-активно усядане на население като са частично застъпени някои от късноантичните укрепления. Този процес прекъсва към средата на следващия век, под ударите на късните номади. Своеобразен разцвет преживява долината по времето на Втората българска държава и особено на Добруджанското деспотство, когато районът вероятно е бил значим икономически център. За това говори не само концентрацията на укрепени центрове, но и наличието на многобройни неукрепени такива, разположени разпръснато и често близо до първата тераса на долината, които се появяват там, за първи (и последен) път след римското време. През времето на османската империя животът в долината се концентрира в близките до морето селища, а активната обработка на земята постепенно е концентрирана в тази част. Причините за сега са неясни, но това вероятно не е едновременен акт, свързан с османското нашествие. Повече яснота върху този период, могат да дадат теренни изследвания в другите части на долината.

Ще завършим отчета с най-фрапиращите случаи на непосредствено застрашени от човешката дейност обекти по долното течение на Батовска:

- късноантичен некропол в курортната зона на с. Кранево, застрашен от иманярска дейност и бъдещи строителни намерения
- надгробна могила в центъра на с. Кранево, без охранителна зона, застрашена от ново строителство.
- късноримски некропол, непосредствено над курорта Албена, който попада в зоната на бъдещо строителство.
- верижно римско селище в м. Сатмата, при с. Рогачево, което поради труднодостъпното си местоположение и горист терен е подложено на системни иманярски набези.
- късноантична крепост на скалния венец, разбивана с взривове от казанджии.
- римско селище на платото, от което се добива пръст за облагородяване на терена.

№15. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЕТРОПОЛСКО

Анета Петрова, Боян Думанов

През есента на 2010 г. беше проведено теренно обхождане на територията на община Етрополе, финансирано от ФНИ по проект „Традициите в крак с времето“ на СУ „Св. Климент Охридски“. Районът е изследван археологически в края на 20 и началото на 21 в., когато са проучени могили в м. Горунака, Гаврилов рът, Равнището, Язовира, Рендашкото, Ябланица и Мишовото, намиращи се на запад и северозапад от гр. Етрополе (Божкова, Агре 1995; Д. Агре в АОР за периода 1989-2001). Много от сведенията за селищното развитие идват от краеведски изследвания (Кацаров 2008). Целта на проучването е да допълни картината за структурата на обитаване на района.

Методиката на обхождане е съобразена със спецификите на района – силно пресечен, залесен планински терен с тесни била и стръмни склонове. Вниманието е концентрирано върху местности, за които има предварителни данни за наличие на археологически обекти – топоними, краеведски и исторически изследвания, археологически материали в ИМ Етрополе, сведения от информатори. Предпочитанията са насочени към обекти, за които има данни от повече от един източник.

При проучването са локализирани няколко височинни обекта с различен характер (обр. 1). Югоизточно от Етрополе, в най-западната част на рида Черни връх, на тясно плато познато като м. Свети Атанас е регистриран каменен разсип от стена ограждаща платото от север и запад (обект 2; обр. 1). От юг платото завършва с отвесни скали. При подхода към платото от североизток има голямо струпване от ломени камъни, вероятно останки от разрушена постройка. Северозападно от нея в голям иманярски изкоп се забелязват каменни стени, ориентирани по посоките на света. Две от тях, изработени от грубо обработени каменни блокове споени с хоросан, са на странично крило на църква, тъй като на изток северната преминава в извивка. Известните археологически материали са малко (фрагменти от керамични съдове, лули, гвоздеи, железен плуг, тръба за въздух за ковашка пещ) и датират от османския период, късната античност и вероятно късната желязна епоха. Макар да не е проучван, обектът е интерпретиран като цитадела от 11-12 в. използвана и през Второто Българско царство (Велков 1959) или като светилище на Дионис на племето беси (Ботева 1996). На около 50 м източно от този обект по билото на рида са регистрирани следи от рудодобив (обект 3) – четириъгълна шахта, вкопана в скалата, вероятно от римската епоха. Южно от нея надолу по склона са нахвърляни дребни камъни от извличането на рудата.

На възвишение на левия бряг на р. Малки Искър в м. Лишàвия камик е разположено малко укрепление (обект 7, обр. 1), чиято площ е маркирана от разсип от каменна оградна стена, прекъсваща от североизток, където терасата завършва с почти отвесна скала. В източната част на обекта се забелязват останки от масивна каменна постройка. В цялата оградена площ има иманярски изкопи. Минималното количество фрагменти от керамични съдове могат да бъдат поставени в късната желязна епоха и късната античност.

В основата на възвишението Калето (Боготвор), разположено на десния бряг на р. Равна, ляв приток на р. Малки Искър е локализирано селище, ориентирано на север към долината на реката (обект 4, обр. 1). В източната му част се забелязва разсип от стена, ориентирана северозапад-югоизток, която в южната си част завива на югозапад. Непосредствено на юг от чупката има разширение, вероятно от отделна структура, изградена от по-големи блокове (кула?). На около 30 м западно стената е регистрирано каменно струпване (ок. 10x10 м), което от запад е ограничено от каменна редица. От обекта са известни две брадви периода на Второто Българско царство. Според И. Велков на възвишението Боготвор е имало тракийско селище (Велков 1959). При проучването беше установено, че традиционно считаните за останки от крепост скални отломъци на връх Боготвор са естествени образувания. В южната част на склона на същото възвишение са регистрирани две ниски могили (обекти 5 и 6).

Височинна могила е регистрирана и югоизточно от Етрополе в м. Гроба (обект 1). Тя е разположена в югоизточния край на седловина, по която върви пътя от Златишкия проход към Етрополе, който вероятно е използван и в древността. Още няколко могили са обходени северозападно от Етрополе в м. Горунака (обект 17-19). Те са разположени в различни части на възвишение, което на юг гледа към р. Мелна, ляв приток на р. Малки Искър. Две от тях (обекти 17-18) са единични могили, докато обект 19 е възможно да е била група от няколко близко разположени могили, които сега са унищожени. С изключение на обект 6, останалите споменати могили са разрушени в различна степен от иманяри.

Източно от Етрополе са разположени още няколко височинни селища. Едно от тях е Чертиград в землището на с. Брусен, където са проучвани селища от късната желязна епоха и късната античност (Velkov, Gočeva 1972). Вероятно височинно селище има в м. Грацкà поляна, югозападно от с. Лопян (обект 9, обр. 1). По данни от информатори в местността са намирани монети, съдове и др. Удобна за обитаване е западната част на местността, която е терасирана. Там са регистрирани иманярски изкопи и купчини камъни. Целият терен е гъсто обрасъл с папрат и е труден за наблюдение. В подножието на това селище в тясна долина на левия бряг на р. Стара река, в м. Под града е регистрирано още едно селище (обект 10, обр. 1). В южната му част се забелязват иманярски изкопи с различни размери, а на места има покрити с трева каменни разсипи и струпвания. Терените на север са разчиствани и се обработват. Откритата керамика е нехарактерна.

Няколко могили са регистрирани в ниската част на долината на р. Малки Искър на север от Етрополе. На десния бряг на реката в махала Джанката, с. Лопян са разположени две единични (обекти 11 и 12) и група от четири надгробни могили (обекти 13-16, обр. 1). По сведения на информатор на склона на възвишението от другата страна на реката има останки от стари постройки. Южно от тези могили върху долинен склон в с. Лъга е регистрирана още една ниска могила (обект 20). Подобна има и в долината непосредствено на север от Етрополе (обект 21).

На юг от Етрополе на брега на р. Долна Каменица, десен приток на Малки Искър има данни за добив на злато или мед (обект 8). В м. Каменица е локализиран вход на галерия за добив на злато, която се експлоатира в момента. Наоколо се забелязват големи купчини камъни и промит пясък.

Частично са обходени и две възвишения южно от с. Бойковец, наречени Малък и Голям Кесер,

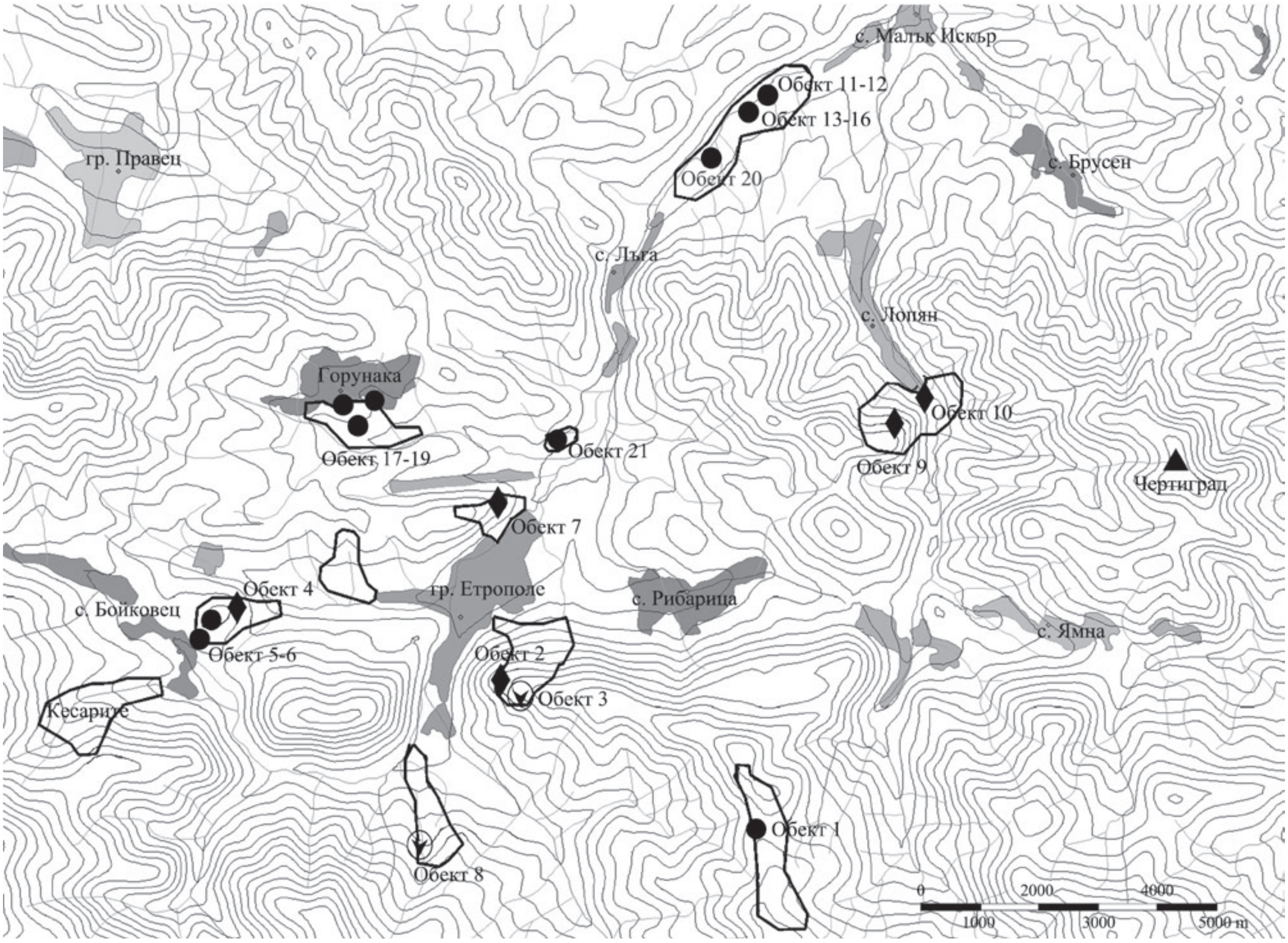
с. Малък Искър
Обект 11-12
Обект 13-16
Обект 20
гр. Правец
с. Брусен
с. Лъга
с. Лопян
Горунака
Обект 10
Обект 17-19
Обект 21
Обект 9
Чертиград
Обект 7
Обект 4
гр. Етрополе
с. Рибарица
с. Бойковец
с. Ямна
Обект 5-6
Обект 2
Обект 3
Кесарите
Обект 1
Обект 8
0
1000
2000
3000
4000
5000 m

Обр. 1. Карта на района на Етрополе с обходените местности и обекти.

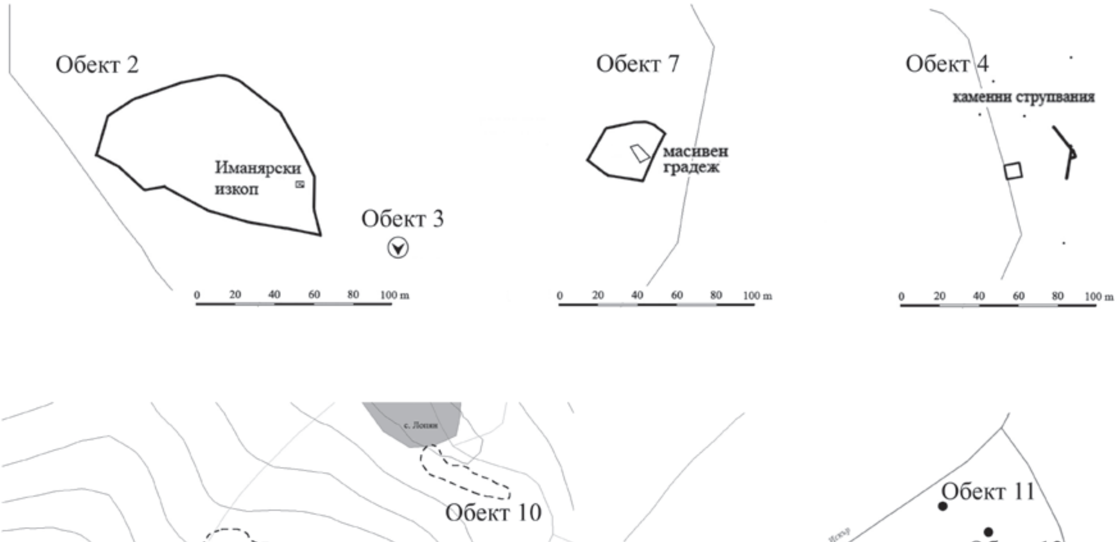
Обект 2
Иманярски изкоп
Обект 3
0 20 40 60 80 100 m
Обект 7
масивен градеж
0 20 40 60 80 100 m
Обект 4
каменни струпвания
0 20 40 60 80 100 m
с. Лопян
Обект 10
Обект 9
0 100 200 300 400 500 m
р. Малък Искър
Обект 11
Обект 12
Обект 16
Обект 15
Обект 14
Обект 13
0 50 100 150 200 m

Обр. 2. Планове на обектите в м. Свети Атанас, Лишàвия камик, Калето, Грацкà поляна и Под града и махала Джанката.

където според краеведските изследвания е имало отбранителни съоръжения. Цялостното им проучване е невъзможно заради нападали дървета, затрудняващи достъпа, но обекти не са регистрирани.

Литература

Божкова, Агре 1995: А. Божкова, Д. Агре. Тракийски могили в местността Ябланица край Етрополе. – Археология, 1995, 4, 28-36.

Ботева 1996: Д. Ботева. Етрополският Свети Атанас, Сабазий и светилището на бесите. – Минало, 1996, 18-28.

Велков 1959: И. Велков. Етрополска хроника. – Турист, IV, 1959, 5, 22-23.

Кацаров 2008: И. Кацаров. Етрополе през вековете. Етрополе, 2008.

Velkov, Gočeva 1972: V. Velkov, Z. Gočeva. Die thrakische Festung Čertigrad im Balkan (ant. Hämus). – Thracia I, 1972, 121-143.

№16. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ВАКАРЕЛ И С. ПАУНОВО, ОБЩИНА ИХТИМАН

Иво Д. Чолаков

Във връзка с искане от фирма „РГБ-Консулт инженеринг“ АД за удостоверяване наличието на археологически обекти в концесионна площ „Лени“, намираща се в землищата на с. Вакарел и с. Пауново, общ. Ихтиман, през м. декември, 2010 г. бе извършено теренно обхождане на мястото.

Концесионната площ е с приблизително 250 дка и е разположена южно от с. Вакарел и югозападно от трасето на АМ „Тракия“. Намира се в м. Св. Петка, като заема южните и югозападните склонове на хълм, върху чието било се намира параклис със същото име.

След направения оглед се установи, че в зоната, предназначена за концесионна площ, не попада някой от известните регистрирани археологически обекти. Не бяха установени и нови такива. Необходимо е да се отбележи, че високата тревна растителност, възпрепятства детайлния оглед на терена.

Според подадения от инвеститора координатен регистър, външният контур на площта има разширение в югозападната си част с приблизително правоъгълна форма. Източно от него, бяха регистрирани единични фрагменти битова керамика в няколко отделни плитки ями, изровени от животни. Ямите са с неправилна форма, максимални размери ок. 2х2 м и дълбочина до 0.20 м. Беше открита силно фрагментирана керамика, с нехарактерни форми и вероятна датировка II-III в. Някои от фрагментите са от съвременна керамика. На терена не се забелязват следи от съоръжения. Мястото се намира в югоизточния край на първа незаливна тераса, ограничена от юг и изток от малка река и нейния приток. Високата растителност не позволи да се определи цялата площ на керамичното струпване.

Въпреки, че мястото не попада директно в концесионната площ, то отстои на не повече от 15 м от външните ѝ граници. Във връзка с това, на инвеститора беше предписано да се извършва наблюдение при строеж или да се извърши сондажно археологическо проучване.

№17. ЕКСПЕДИЦИЯ „СТРУМА“

Богдан Атанасов, Владимир Петков, Илия Кулов, Малгожата Гребска-Кулова, Боян Думанов, Живко Узунов, Драгомир Гърбов, Кръстю Чукалев, Весела Ѓерчева

През пролетта на 2010 г. бе проведена втората кампания от новите обхождания на експедиция „Струма“[1]. Бяха описани 56 археологически обекта в землищата на Долна Градешница, Илинденци, Плоски и Сандански по левия бряг на реката и на Микрево, Седелец, Велющец, Драката, Палат и Игралище по десния бряг (обр. 1 и 2).

Обекти от ранната праистория (палеолит, мезолит) не бяха локализирани[2]. Бяха описани три селища от новокаменната епоха. Най-ранното е 1080-Илинденци 5-Масовец, от ранния неолит, проучвано чрез сондажни проучвания от М. Гребска-Кулова в периода 2004-2009 г. През май 2010 г. бе проведено и геомагнитно сканиране на селището от П. Зидаров и М. Гребска-Кулова[3]. Керамика от средния и късен неолит беше събрана от обект 1114-Микрево 2-Аскерище. В шахта за вода и в голям изкоп на дълбочина от 40-50 см от съвременната повърхност бе видян опожарен културен пласт с дебелина от ок. 10 см. Керамични фрагменти, които може да бъдат отнесени към късния неолит бяха намерени на обект 1070-Плоски 31-Сухи мост, разположен на втора тераса източно от р. Струма на ок. 700 м от съвременното корито на реката. Терасата представлява началото на плавните склонове на предпланините на Пирин и е най-близкото място, на което би могло да бъде разположено праисторическо селище, непосредствено над блатистото корито на реката, която по всяка вероятност през неолита е образувала меандри. Част от терасата е унищожена при ерозия, която е оформила три езика, разделени от две дерета. Изглежда, че ерозионните процеси са настъпили след времето на праисторията, тъй като е малко вероятно селището да е било основано върху вече разчленената от дерета тераса. Не се забелязват структури и съоръжения. Обектът е нарушен от по-малки изкопи направени на ръка и от дълга бразда от земекопна техника. Обекти от каменно-медната епоха, четвърто хилядолетие пр. Хр., ранната и средна бронзова епоха не бяха идентифицирани.

От трите обекта от късната бронзова епоха (1070-Плоски 31-Сухи мост, 1090-Илинденци 13-Кичера, 1105-Микрево 1-Градище) можеха да се съберат само единични фрагменти от слабо характерна керамика. По-представителна е керамиката от Кичера, но тъй като обектът е пострадал сериозно от иманярска намеса, е трудно да се прецени дали става дума за селище или за гробно съоръжение. Общото е, че и трите обекта са разположени на била на ридове или хълмове и са сериозно пострадали от ерозия.

Керамика от ранната желязна епоха бе събрана от 7 обекта. Този факт подкрепя наблюденията направени от участниците в експедиция Струма през 80-те години, според които през РЖЕ броят на обектите се увеличава в сравнение с този през КБЕ (Гергова 1986). И седемте обекта са селища, чиито размери са от много малки (единични постройки), до села с малка площ. Няма закономерност в разположението на обектите от РЖЕ. Част от тях са на възвишения и ридове, други на полегати тераси. Прави впечатление и фактът, че бяха описани само селища. Според информация на местното население в района на Микрево са откривани „очилати фибули“, което показва че вероятно иманяри са унищожили некропол от РЖЕ.

Обектите с находки от втората половина на I хил. пр. Хр. са 15. При пет от тях се наблюдава приемственост от ранножелязната епоха. Част от тях както и два обекта, които за първи път са заселе-

---

[1] Изследванията бяха финансирани от Фонд „Научни Изследвания“ към МОМН, проект ARCITEC, ръководен от проф. дин Ив. Гацов, Департамент Археология на НБУ. Полевата дейност продължи от 04. 04 до 02. 05.2010 г. Освен авторите на настоящото съобщение в проучването взеха участие Станимира Танева (НАИМ – БАН), Росица Генчева, Ирена Димитрова и Петър Зидаров от НБУ и със студенти-стажанти (НБУ) – София Христева, Михаела Кръстева, Александрина Цонева, Атанас Стоянов, Силвия Атанасова, Люба Маноилова, Десислава Димитрова, Павел Попов, Соня Цекова и Добрина Гюрова.

[2] Информацията за пещери и скални навеси в района на с. Илинденци бе събрана от Ст. Танева, И. Димитрова и Кр. Чукалев, които заедно с Ч. Начев през през есента на 2009 г. потвърдиха отсъствието на подходящи за обитаване геологични форми.

[3] Вж. отчет в същия том на АОР.

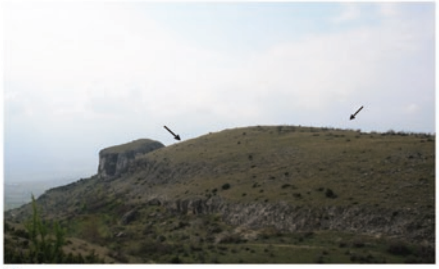

1.

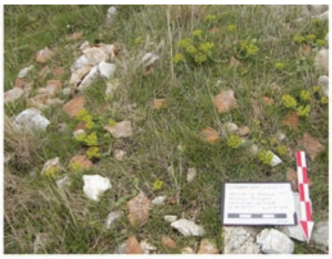

2.

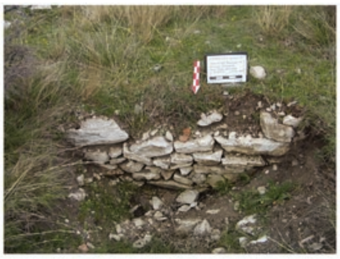

3.

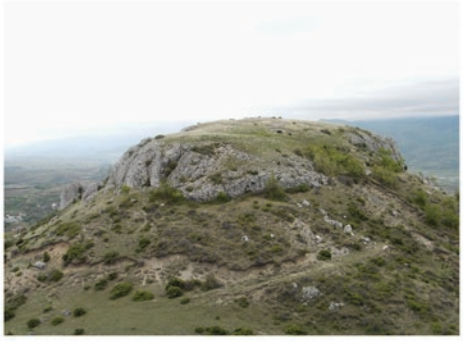

4.

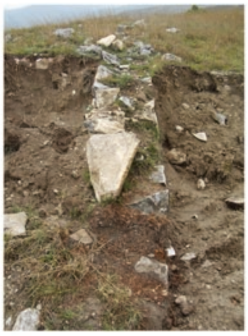

5.

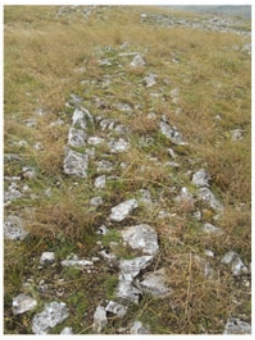

6.

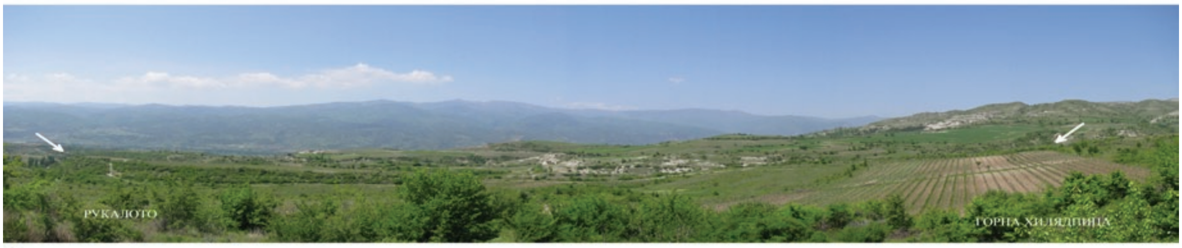
РУКАЛОТО
ГОРНА ХИЛЯДНИЦА

7.

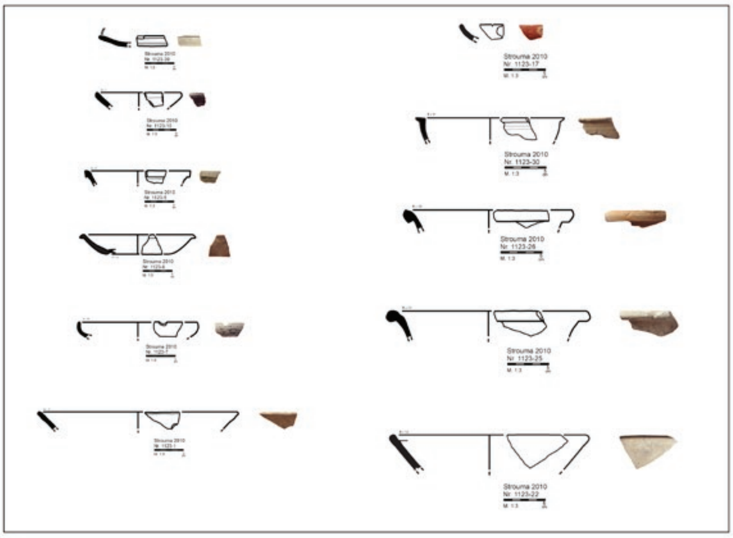
Strouma 2010
Nr. 1123-17
M. 1:3
Strouma 2010
Nr. 1123-30
M. 1:3
Strouma 2010
Nr. 1123-26
M. 1:3
Strouma 2010
Nr. 1123-25
M. 1:3
Strouma 2010
Nr. 1123-22
M. 1:3

9.

8.

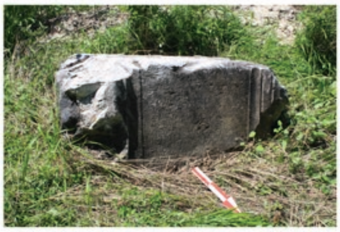

10.

Обр. 1.1. Обект 1085 – Грамадите. Общ изглед; 2. Обект 1085. Строителен насип от сграда; 3. Обект 1085. Иманярски изкоп с разкрит зид; 4. Обект 1093 – Костенурката / Градът. Общ изглед; 5. Обект 1093. Иманярски изкоп с разкрито трасе на зид; 6. Обект 1093. Трасе на зид; 7. Обект 1123 – Хилядница / Рукалото. Общ изглед; 8. Обект 1123. Иманярски изкоп; 9. Керамика от обект 1123; 10. Обект 1123. Мраморна ара.

1.

2.

3.

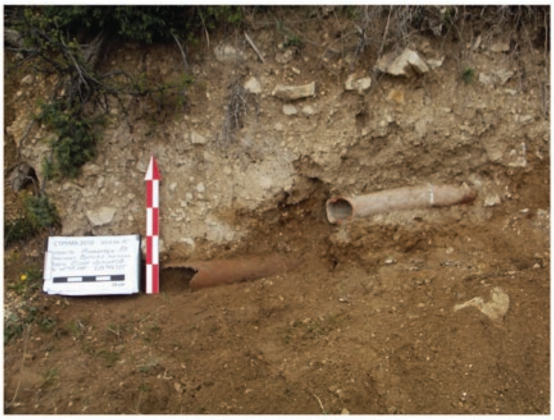

4.

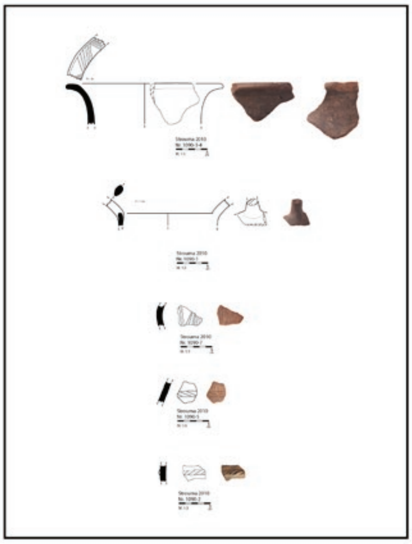

5.

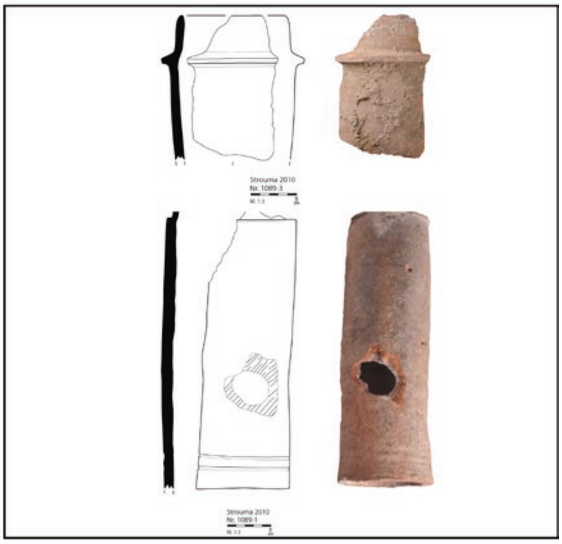

6.

Обр. 2.1. 1114-Микрево 2-Аскерище, селище от средения и късен неолит; 2. 1070-Плоски 31-Сухи мост, низко разположено селище от късния неолит, разчленено от пост-неолитни ерозионни дерета; 3. 1072-Плоски 33-Солената вода. Обект със значителни размери, в който бе открита вносна късноантична керамика; 4. 1089-Илинденци 13-Врапска махала. Водопроводни тръби от римската императорска епоха; 5. 1090-Илинденци 13-Кичера. Почти цялостно разрушен от иманярска намеса обект от КБЕ; 6. 1089-Илинденци 13-Врапска махала. Водопроводни тръби от римската императорска епоха.

ни през КЖЕ, продължават да съществуват през римския период. Почти всичките са определени като селища (10) и единични постройки (3), а два от обектите остават с неизяснен характер.

Датировката на обектите в повечето случаи е твърде обща, само в 1072-Плоски 33-Солената вода бяха открити фрагменти от вносни керамични съдове, характерни за късноелинистическата епоха. Повечето селища попадат в категорията малки села с площ по-малка от 5 дка. По-големи размери имат 1072-Плоски 33-Солената вода и 1088-Плоски 37-Ташлъка. Разположени са на склонове и тераси с малък налкон с южно, югоизточно и югозападно изложение, в близост до естествени водоизточници. В нито едно от селищата не бяха регистрирани следи от каменна архитектура и укрепителни съоръжения. С голям земеделски потенциал са само селищата западно от Плоски и Илинденци, разположени на надзаливни тераси, на разстояние по-малко от 2 км от съвременното корито на Струма.

Общо 25 археологически обекта са класифицирани като „Античност: неопределена“, тъй като керамичните находки от тях са твърде обезличени и не позволяват по-прецизна датировка от широките хронологически рамки IV в. пр. Хр. – IVв. сл. Хр.

Римската императорска епоха е представена в 18 случая. Тринадесет от тях вероятно са свързани с различни по големина селища, а един обект представлява елемент на инфраструктурата – римски водопровод. Регистрирани са 4 езически некропола от I – IV в. сл. Хр. Ритуалът е трупополагане, гробните съоръжения са най-често обикновени ями, ориентирани в посока север-юг и покрити с плочести камъни. В един случай гробната яма е покрита с тегули.

Обектите от късноримската епоха са 22. В 14 случая късноантичните находки са открити заедно с артефакти от римската епоха, т.е. обектите от тази епоха вероятно продължават своето съществуване и през следващия период.

Интерес представлява високата концентрация на археологически паметници в землището на с. Илинденци. Осем обекта са разположени на платата над скалите източно от съвременното селище. Откроява се 1085-Илинденци 10-Грамадите, където бяха открити останките от 6 представителни каменни сгради, оградени със стена. Вероятно става въпрос за обширна вила рустика, чиито прилежащи стопански постройки представляват по-голямата част от археологическите обекти в микрорайона (единичните постройки в м. Гърбавец и м. Стоиловата нива, както и синхронният обект върху скалното възвишение Костенурката, който изглежда твърде малък за да бъде определен като самостоятелно селище (за това определение вж. Дремсизова-Нелчинова 1987, 72). В подножието на вр. Грамадите е регистрирана и част от римски водопровод, а на разстояние до 2 км отстоят големите по площ селища в м. Валоги и Пушовец.

На север от с. Илинденци беше документирано състоянието на вече познатите в литературата археологически обекти в местностите Щавен, Хилядница и Рукалото, където бяха събрани диагностични колекции, указващи период на обитаване от Късножелязната до Късноримската епоха.

Археологически обекти от V-VI в. не бяха регистрирани, с изключение на вече познатият и проучван от Вл. Петков (РИМ Сандански) късноантичен комплекс при с. Микрево.

Находки от периода VII-XIV в. също липсват. В археологическата литература към хронологията на споменатия вече обект в м. Костенурката (1093-Илинденци 17) е прибавена и средновековна фаза на обитаване (Караманджуков 1919, 144, Дремсизова-Нелчинова 1987, 72), но през 2010 г. не се откриха находки от този период. Обект 1076-Илинденци 1 е произхожда силно обезличен фрагмент сграфито-керамика от XIII-XIV в., който не е достатъчен за дефинирането на средновековна фаза на обитаване на това антично селище.

Находки от османския период бяха намерени на 13 обекта, като в един случай става въпрос за некропол от XVIII-XIX в. (1116-Микрево 4-Данчовица изток), а в останалите се откриха по-скоро единични, случайни находки, отколкото ясно обособени паметници от XIV-XIX в.

Литература

Дремсизова-Нелчинова 1987: Цв. Дремсизова-Нелчинова. Археологически паметници в Благоевградски окръг, София, 1987.

Гергова 1986: Д. Гергова. Постижения и проблеми в проучването на ранножелязната епоха в Тракия. – Археология, 1986, 3, 11-26.

Караманджуков 1919: Хр. Караманджуков. Стари градища и развалини в Южна Тракия. – ИАИ, София, 1919.

№18. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В СЕВЕРНАТА ЧАСТ НА КЮСТЕНДИЛСКАТА КОТЛОВИНА

Стефан Чохаджиев, Венета Генадиева

Издирванията се проведоха от 19 до 29 април 2010 г. В тях взеха участие доц. д-р Стефан Чохаджиев (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“) и Венета Генадиева (РИМ Кюстендил) – ръководители, магистър-археолог Антон Атанасов и студенти от специалност Археология на Великотърновския университет.

Теренните обхождания имаха за цел издирване и мониторинг на вече известни археологически обекти по проект „Кадастрална политика и географска информационна система (GIS) на културно-историческото наследство в Кюстендилска област“. Проектът е финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Министерство на образованието и науката.

Обходени бяха землищата на 8 села, разположени в северната част на Кюстендилската котловина – Буново, Гърбино,Раждавица, Шипочано и Дворище (община Кюстендил), Лиляч и Долна Козница (община Невестино), Горна Козница (община Бобовдол). Избраната територия е в съответствие с целта на проекта основната регистрационна дейност да бъде извършвана във водосборния басейн на р. Горна Струма. Обходените землища са разположени край трите леви притока на р. Струма в Кюстендилската котловина – р. Шегава, Лилячка река и Лева река.

Проучванията се проведоха по метода на тоталното обхождане, където терените позволяваха това, и чрез издирване на обекти след предварително събрана информация. Издирени бяха 6 нови обекта (1 в с. Буново, 1 в с. Шипочано и 4 в с. Горна Козница). Извършен бе мониторинг на 37 обекта. Общ брой на обектите – 43. Според хронологическата си принадлежност и характера на обектите, те се разпределят по населени места така:

Буново – 5 обекта:
- късна античност – 3: 2 селища, 1 укрепление;
- късно средновековие – 2: 1 селище, 1 църква.

Гърбино – 1 обект:
- късна античност – 1 селище.

Раждавица – 5 обекта:
- античност – 1 селище;
- средновековие – 3: 1 селище, 1 църква, 1 крепост;
- късно средновековие – 1 църква.

Шипочано – 5 обекта:
- неолит – 1 селище;
- античност – 1 укрепление;
- късна античност – 2 селища;
- късно средновековие – 1 църква.

Дворище – 2 обекта:
- античност – 2 селища.

Горна Козница – 10 обекта:
- античност – 2 селища;
- късна античност – 4: 1 селище, 1 некропол, 2 укрепления;
- късно средновековие – 2 църкви;
- възраждане – 1 оброчище;
- неопределен – 1 могила.

Долна Козница – 9 обекта:
- халколит – 1 селище;
- елинистическа епоха – 1 могила;
- античност – 1 светилище;
- късна античност – 3: 2 селища, 1 укрепление;

- възраждане – 1 оброчище;
- неопределен – 1 могила, 1 укрепление.

Лиляч – 6 обекта:

- античност – 2: 1 селище и 1 могила;
- късна античност – 3: 2 селища и 1 обект с неуточнена функция;
- възраждане – 1 оброчище.

Поради липса на достатъчно време, землищата на Гърбино и Раждавица бяха обходени частично и част от известните ни там обекти не бяха посетени.

№19. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ ДУПНИЦА, САПАРЕВА БАНЯ И КОЧЕРИНОВО

Веселина Вандова, Румен Спасов

През 2010 г. екип на РИМ Кюстендил проведе теренни археологически издирвания в землищата на селата Самораново, общ. Дупница, Овчарци и Ресилово, общ. Сапарева баня. Частично проучени са землищата на селата Бураново, Крумово, Драгодан и Боровец, общ. Кочериново. Обхожданията имат за цел попълване на археологическата карта на Кюстендилска област, оценка на състоянието на досега регистрираните обекти и набиране на информация за изработване на географска информационна система (GIS) на културно-историческото наследство в изследваните райони[1].

Регистрирани са 27 нови археологически обекти. В хронологично отношение те се разпределят по следния начин: халколит – 1; бронзова епоха – 4; ранна желязна епоха – 3; късна желязна епоха – 5[2]; антична епоха – 15; средновековна епоха – 9; късносредновековна епоха – 10; без сигурни данни за датировка – 4. Според вида на археологическия паметник биват: селище от градски тип – 1; селища – 17; крепости – 1; некрополи – 6; надгробни могили – 3; без сигурни данни за вида – 1.

Община Дупница

В землището на **с. Самораново** са регистрирани 8 обекта. Най-ранните материали произхождат от м. Драговица[3] (обр. 1.1 – 4). Обектът се ситуира на левия бряг на р. Джерман. Отстои на 100 м източно от известното праисторическо селище в м. Калето (Дремсизова-Нелчинова, Слокоска, 1978, 27, №181) (обр. 1.5 – 10). Обхваща площ от около 10 дка. Теренът е обитаван през ранния халколит, бронзовата и античната епоха.

Голям по размери обект е локализиран в м. Краище, на левия бряг на р. Отовица, в подножието на стръмните склонове на Рила. Част от него е м. Купището, където са регистрирани пещи за топене на желязо и рударско селище от късното средновековие (Дремсизова-Нелчинова, Слокоска, 1978, 27, №183). Поради факта, че голяма част от обекта попада в оградени частни имоти, точната му площ не може да се определи. Намерените материали датират от късна бронзова, ранна желязна, късноантична, средновековна и късносредновековна епоха.

В землището на с. Самораново са регистрирани още 2 големи селища. Едното от тях се ситуира в м. Ташлията (обр. 2.1). Обхваща площ от около 95 дка, обитавана с различен интензитет през няколко епохи. В югоизточната част на обекта е документиран разкрит от иманяри зид с дълж. 6,18 м, граден с квадрови блокове (обр. 2.2). Откритите на повърхността на терена фрагменти от керамични съдове

---

[1] Финансирането на проучванията е осигурено от Фонд Научни изследвания към Министерство на образованието по проект ДО 02–206/17.12.2008 – „Кадастрална политика и географска информационна система (GIS) на културно-историческото наследство в Кюстендилска област“.

[2] Изказваме искрени благодарности на д-р Г. Нехризов и доц. д-р Ст. Александров (НАИМ – БАН) за оказаното съдействие при датировката на материалите.

[3] Местността е известна и като „Драгойна могила“, по името на намиращата се в близост надгробна могила.

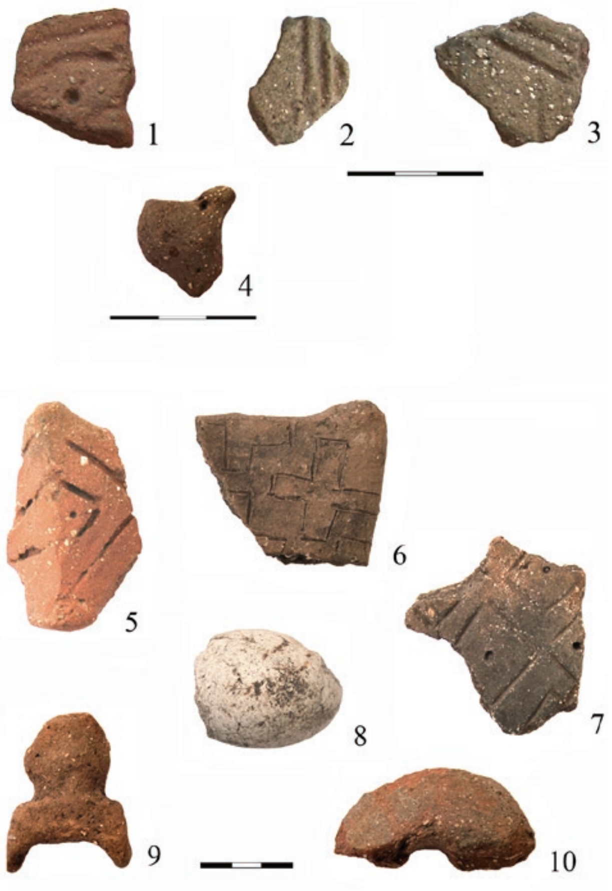

Обр. 1. Самораново: м. „Драговица“ (1-3 – фрагменти от керамични съдове; 4 – фрагмент от керамична антропоморфна фигура); м. „Калето“ (5-10 – находки).

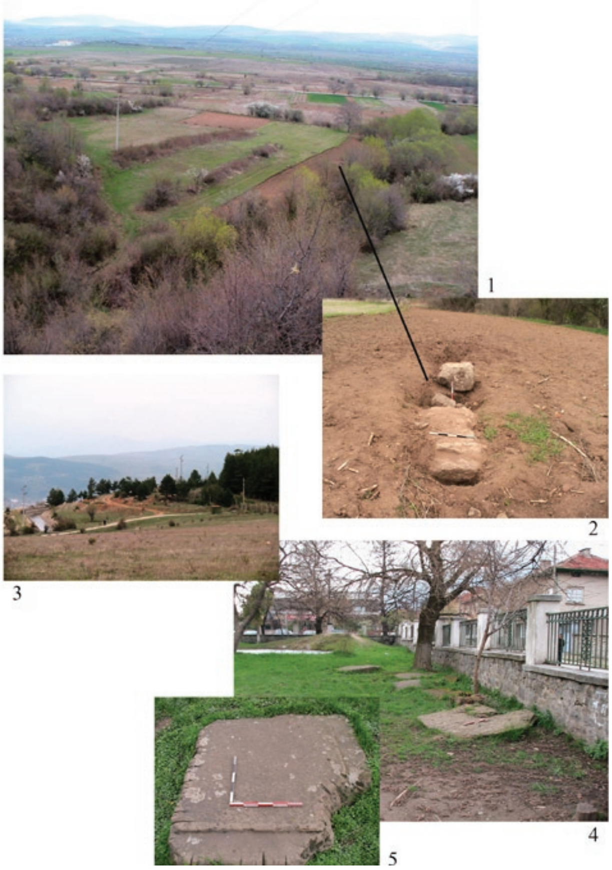

Обр. 2. Самораново: м. „Ташлията“ (1-2); м. „Орляк“ (3); каменни плочи от разрушена при строителство на Пречиствателна станция надгробна могила в м. „Ридо“(4-5).

Обр. 3. Ресилово: м. „Турските гробища“ – общ изглед на обекта и фрагменти от керамични съдове (1-2); поглед от северозапад към обекта в района на черквата „Св. Николай Летни“ (3).

датират от късната желязна, късноантичната, средновековната и късносредновековната епоха. Топографията на обекта, голямата му площ и наличието на масивни каменни градежи, дават основания да се предположи селище от градски тип през късната античност и/или средновековието.

Голямо по площ (около 51 дка) селище е локализирано в м. Гели шамак. Ситуира се в подножието на Рила, югоизточно от с. Сапораново, на десния бряг на р. Отовица. Датира от средновековната епоха.

В землището на с. Самораново са регистрирани още: крепост в м. Орляк (обр. 2.3), плосък некропол в м. Плешка кория и две надгробни могили – в м. Дренски рид и м. Ридо. Последната е изцяло разрушена при строителството на пречиствателна станция през 60/70-те години на миналия век. Шест каменни плочи, вероятно от разрушено гробно съоръжение в могилата, са пренесени в двора на училището на с. Самораново (обр. 2.4-5).

Община Сапарева баня

В землището на **с. Ресилово** са регистрирани 7 нови археологически обекти, от които 5 селища – в местностите Темни дол, Турските гробища, Гюрин кладенец, в района на църквата „Св. Николай Летни" и в самото село.

Най-ранни в хронологично отношение материали са открити в м. Турските гробища, на левия бряг на р. Горица (обр. 3.1-2). Намерените фрагменти от керамични съдове позволяват да се предположи, че теренът е обитаван през РБЕ III, средновековната и късносредновековната епоха.

Материали от РЖЕ – I фаза (?), КЖЕ и късносредновековната епоха са открити върху площ, надхвърляща 19 дка, в м. Темни дол.

Интерес представлява селището, регистрирано в района на черквата на с. Ресилово „Св. Николай Летни"(обр. 3.3). Ситуира се върху ниска тераса на десния бряг на р. Горица. Върху площ от около 24 дка са разпръснати фрагменти от битова и строителна керамика и късове метална шлака. Обектът датира от късната желязна, античната, средновековната и късносредновековната епоха.

Селище от късноантичната епоха е локализирано в м. Гюрин кладенец. Разположено е върху речна тераса югозападно от мястото, където р. Горица се влива в р. Джерман.

Теренните данни за останалите 3 обекта – в самото село и в местностите Двата камъка и Комино, са сравнително оскъдни.

В землището на **с. Овчарци** са регистрирани 10 нови археологически обекта – 8 селища, 1 некропол, 1 надгробна могила, 1 без сигурни данни за вида.

Селище от КБЕ е локализирано в м. Радев кладенец, на левия бряг на р. Фудиня. От КЖЕ са регистрирани два обекта с различна топография – в местностите През реката (Краището) и Падината. Първият обект се ситуира върху склон със северно изложение в подножието на Рила, недалеч от левия бряг на р. Горица. Селището в м. Падината е разположено между две възвишения, на десния бряг на плитко дере. Теренът, с площ от около 32 дка, е обитаван през късната желязна и късноантичната епоха.

От късноантичната епоха датират още четири селища – в местностите Горица, Селище и Св. Богородица[1]. Първото е разположено на десния бряг на река Горица, върху площ от над 10 дка.

Селището в района на черквата „Св. Богородица" се ситуира върху склон със северозападно изложение, ограничен в източна посока от р. Фудиня. Обхваща площ над 60 дка. Намерените материали датират от късноантичната и ранносредновековната епоха.

В м. Селище са локализирани два обекта. Единият от тях има площ от 14,5 дка и е разположен в подножието на възвишенията Св. Никола и Св. Спас. Теренът е обитаван през късноантичната, средновековната и късносредновековната епоха. Вторият обект се намира на около 200 м южно от описания.

Регистрираната в землището на с. Овчарци могила се ситуира в м. Ридо (Беговица), в подножието на Рила. Има диаметър 14,80 м и височина 3,50 м. Нарушена е от няколко иманярски изкопа.

Община Кочериново

В частично изследваните землища на селата **Крумово и Бураново** са локализирани два нови обекта – селище и некропол. Селището се намира в м. Долно Гробищко, в югоизточния край на село Крумово. Ситуира се върху тераса на десния бряг на Струма. Откритите материали позволяват да се предположи, че теренът е обитаван в кр. II-I хил. пр. Хр., средновековната (?) и късносредновековната епоха.

---

[1] В м. Св. Богородица са локализирани селище и некропол. Част от обекта се ситуира в м. Беговица.

Некропол от късноантичната епоха е регистриран в м. Калев рид, в района на гробищния парк на с. Бураново.

Наред с документирането на нови, в процеса на теренните обхождания е направена оценка на състоянието на известни в литературата обекти в землищата на представените населени места и на селата Боровец и Драгодан.

Литература

Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978: Цв. Дремсизова-Нелчинова, Л. Слокоска. Археологически паметници от Кюстендилски окръг. София, 1978.

№20. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА ГР. САПАРЕВА БАНЯ И С. САПАРЕВО, КЮСТЕНДИЛСКА ОБЛАСТ

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова

Теренните обхождания се извършиха в периода 25.04. – 2.05. 2010 г. във връзка с проект „Кадастрална политика и географска информационна система (GIS) на културно-историческото наследство в Кюстендилска област към Министерството на образованието и науката в рамките на фонд „Научни изследвания“, от екип на РИМ – гр. Кюстендил в състав: Д. Грозданов – ръководител, Г. Дянкова – зам. ръководител; членове на екипа – Филип Михайлов (археолог в РИМ-Перник) и д-р Александър Станев.

Целта на теренните обхождания, както и на проекта като цяло да се извърши картиране на нови и вече регистрирани обекти с GPS-координати в землищата на гр. Сапарева баня и с. Сапарево, Кюстендилска област (обр. 1).

Предварителният етап от проучванията включи преглед на музейния архив и специализираната литература до момента. Ключов момент в този етап са краеведските издания на Васил Коритаров, жител на гр. Сапарева баня, съдържащи ценни сведения за разкриване на археологически структури както в границите на съвременния град, така също и в землищата на гр. Сапарева баня и Сапарево, както и интервюто, проведено с него.

В границите на днешния град Сапарева баня се извърши мониторинг на разкритите археологически структури, дигитално заснемане на римския военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германия, при И, Ю и З порти. Очертани са примерните граници, според разказите на очевидци, на западния и южния некропол на Германия, като последният до момента не е известен на специалистите. Новорегистрирано е антично селище – неукрепен квартал или предградие на Германия в м. Шалева махала.

Посетен и документиран е обект в м. Успение Богородично, където западно от параклиса личат основи на зидове, за съжаление без подемен материал. Обектът е регистриран в АКБ като антично селище.

Получихме сведения за наличие на некропол, вероятно средновековен, в застроени парцели в границите на града. За съжаление информацията не можа да бъде потвърдена.

В непосредствения хинтерланд на града са новорегистрирани два укрепени обекта, вероятно крепости носещи топонима Градището. Единият, по-внушителен по размери и разпознаваем на терен е разположен на десния бряг на р. Джерман. Местността от години е обект на иманярски набези – в изкопите се откриваха ломени камъни, вероятно от разрушени зидове. Другият е разположен на върха

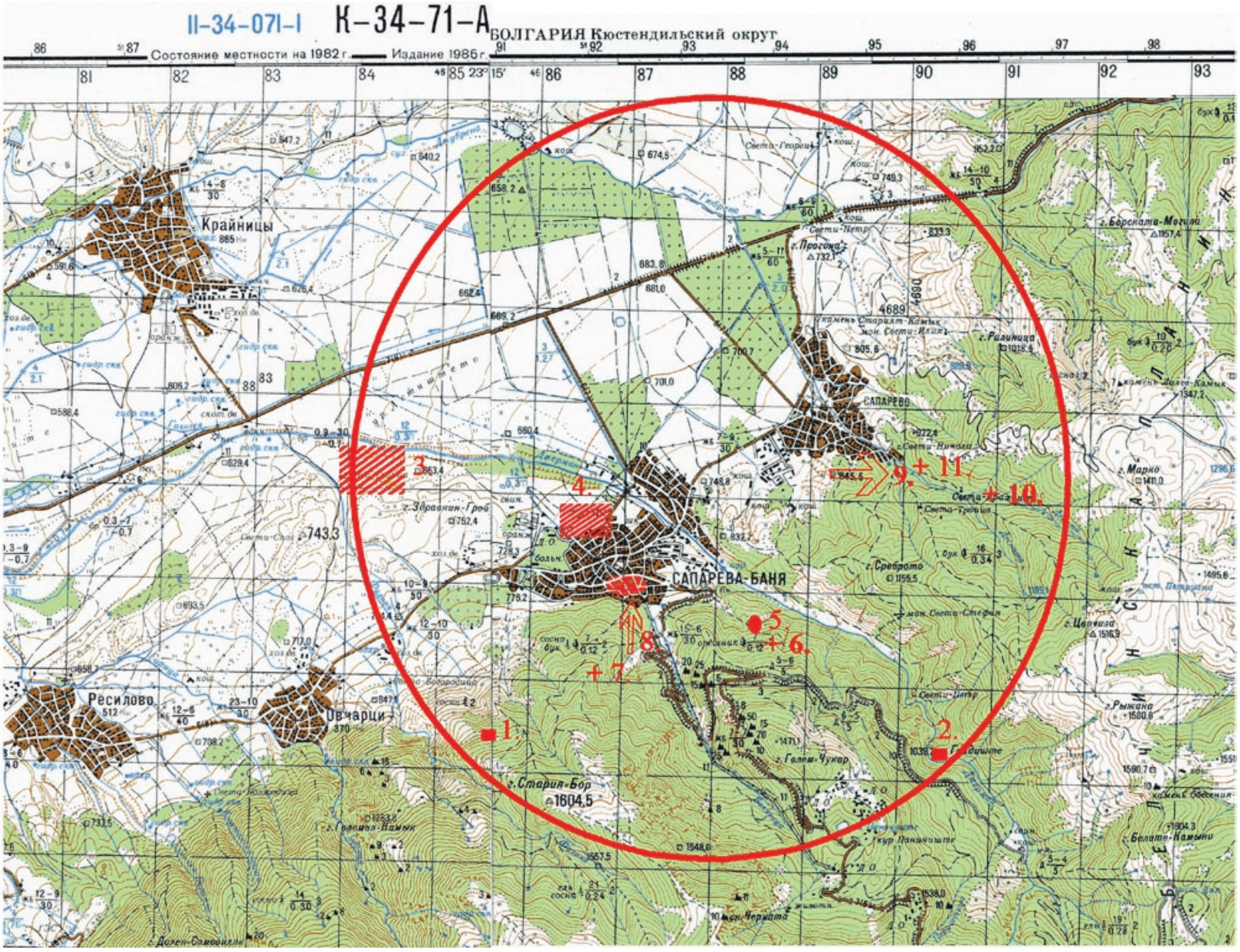
II-34-071-I
К-34-71-А
БОЛГАРИЯ Кюстендильский округ
Состояние местности на 1982 г.
Издание 1986 г.
Крайницы
Ресилово
Овчарци
Сапарево
САПАРЕВА-БАНЯ
г. Здравкин-Гроб
г. Стария-Бор
1604,5
г. Голем-Чукар
г. Среброто
г. Царица
г. Рыжана
г. Марко
г. Ралиница
г. Борската-Могила
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

Обр. 1. Карта с обходените землища и регистрираните паметници.

на планинско било и е силно обрасло с горска растителност (над м. Успение Богородично). На места се забелязват единични ломени камъни. За регистрирането на обекта спомогнаха няколко иманярски изкопи, в единия от които се откриха няколко нехарактерни дребни фрагменти битова керамика.

По близко разположените планински била, ограждащи като венец Сапаревската котловина от юг, са разположени оброците в м. Св. Тодор, Св. Варвара, над гр. Сапарева баня, Св. Никола Летни в с. Сапарево, където през Възраждането категорично е засвидетелствано функциониране на параклиси, а най-вероятно оброците са доста по-стари, предвид впечатляващата култова традиция по тези места. Сигурни данни за обитаване в по-ранни периоди, през средновековието има при църквата „Св. Никола“ и „Св. Архангел Михаил“ при с. Сапарево. Липсата на археологически проучвания на тези обекти не позволява прецизиране на хронологията им.

Посетиха се и други култови обекти – параклисите „Св. Илия“, „Св. Петър и Павел“, „Св. Георги“, „Св. Троица“ в землището на с. Сапарево и „Св. Стефан“, над гр. Сапарева баня, които също са места на по-стари оброци. За съжаление често при възстановяването и ремонта на тези паметници не са съблюдавани основни правила, относно опазването им в оригинален вид и нищо от автентичния градеж или декорация не може да се види.

Неукрепено антично селище е регистрирано в м. Св. Троица, на границата между землищата на гр. Сапарева баня и с. Овчарци, както и могили в м. Янкова нива, над Сапарева баня.

Посетени са още и обектите Овчарската могила и м. Кременник, проучвани частично с археологически разкопки.

Всички обекти са картирани с GPS-координати.

Новорегистрирани са следните обекти:

В землището на Сапарева баня:

Антични селища в м. Св. Троица и в м. Шалева махала;

Антични укрепления в м. Градището, над храм „Успение Богородично“ и в м. Градището, над м. Св. Петър;

Надгробна могила в м. Янкова нива;

Западен и южен некропол на Германия – гр. Сапарева баня;

Възрожденски параклиси и оброци в м. Св. Тодор и в м. Св. Варвара;

В землището на с. Сапарево:

Средновековен некропол в м. Костеник;

Възрожденски параклис и останки от къснoсредновековни зидове в м. Св. Архангел;

Възрожденски параклис на мястото на по-стар оброк в м. Св. Никола Летни.

№21. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА ЗАПАДНИТЕ РОДОПИ ПО ПРОЕКТ „ТРАКИЙСКИ СВЕТИЛИЩА ОТ ЗАПАДНИТЕ РОДОПИ“

Алексей Гоцев, Васил Марков, Димитрия Спасова

Теренните проучвания са осъществени от интердисциплинарен екип от НАИМ – БАН, Университетски научноизследователски център за древни европейски и източносредиземноморски култури при ЮЗУ „Неофит Рилски“, Народна обсерватория „Юрий Гагарин“ – Стара Загора, Институт за слънчево-земни изследвания – филиал Стара Загора. Обхожданията са реализирани през юни, юли и септември 2010 г. на територията на община Гърмен и община Банско.

В землището на Добринище в м. Каменре е регистрирано значително скално светилище, разположено на левия бряг на пресъхващо дере, десен приток на Места. По продължение на брега се наблюдават множество негативни изсичания с кръгла, елипсовидна и сложна форма, както и улеи. Наблюдават се кръгли изсичания – най-често в позитив. Диаметърът им се варира от 0,60 м до 0,90 м. На повърхността беше открита фрагментирана ръчно изработена керамика от груби съдове, с кафяв до светлокафяв цвят. В източната част на обходената територия е регистрирана малка сграда с правоъгълна форма и размери 2,5 х 2,2 м. Прилепена е към висока материкова скала. Зидовете са изградени от ломени камъни на калова спойка.

Регистрирано е мегалитно тракийско светилище в м. Салъков бук. То е разположено върху конусообразна височина в западното подножие на връх Беслет – Западни Родопи. В най-високата му част се наблюдава огромна скала с форма на направилен диск с диаметър 8,2 м. Гледан от югозапад и отдолу този скален масив има формата на скална гъба. Под нея се наблюдава ниша, по чиито таван са разположени сложни като форма вкопавания, напомнящи пчелна пита (обр. 1). От изток нишата е пробита и е оформена ниска скална арка. Височината и е 0,90 м, а основата – 1,60 м. Откритата тракийска керамика е работена на ръка, груба със светлокафяв цвят. Най-общо може да се отнесе към I хил. пр. Хр. Астрономическото изследване, осъществено от д-р Ал. Стоев и доц. д-р П. Мъглова, с екип, установи че се касае за археоастрономическо съоръжение, свързано с деня на лятното слънцестоене. Анализът на намагнитизирането на скалите в прохода на арката показва, че се касае за паметникът с най-силно магнитно поле от изследваните досега в Западните Родопи и Южна Рила. Огромният скално изсечен съд на върха на скалната гъба (обр. 2), както и многобройните улеи и каскади по периферията ѝ, предполагат че обредът е включвал и ритуална баня.

В югозападното подножие на светилището, в м. Скребатско на източния бряг на р. Вищрица, е регистриран античен цистов некропол (обр. 3). Разположен е върху малка естествена височина. Паметникът е унищожен от иманярска инвазия с помощта на верижна техника. Събраната керамика отнася некропола най-общо към късната античност.

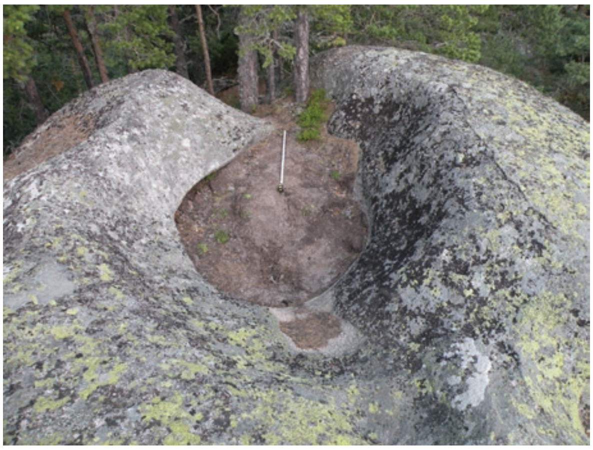

Обр. 1. Скално светилище „Салъков бук“, Западни Родопи, поглед от югозапад.

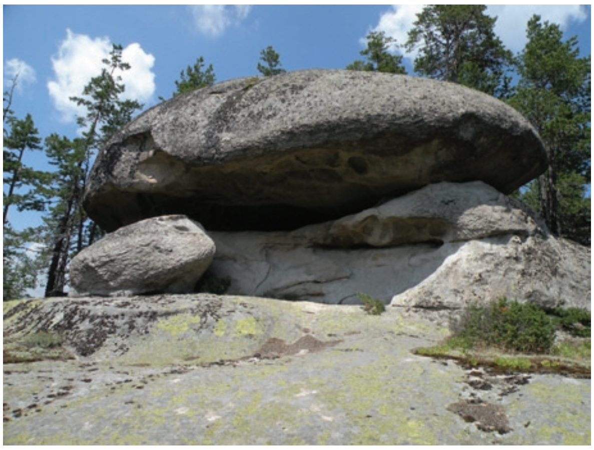

Обр. 2. Тракийско светилище „Салъков бук“, Западни Родопи. Скално изсечен басейн с улей на върха на скалната гъба.

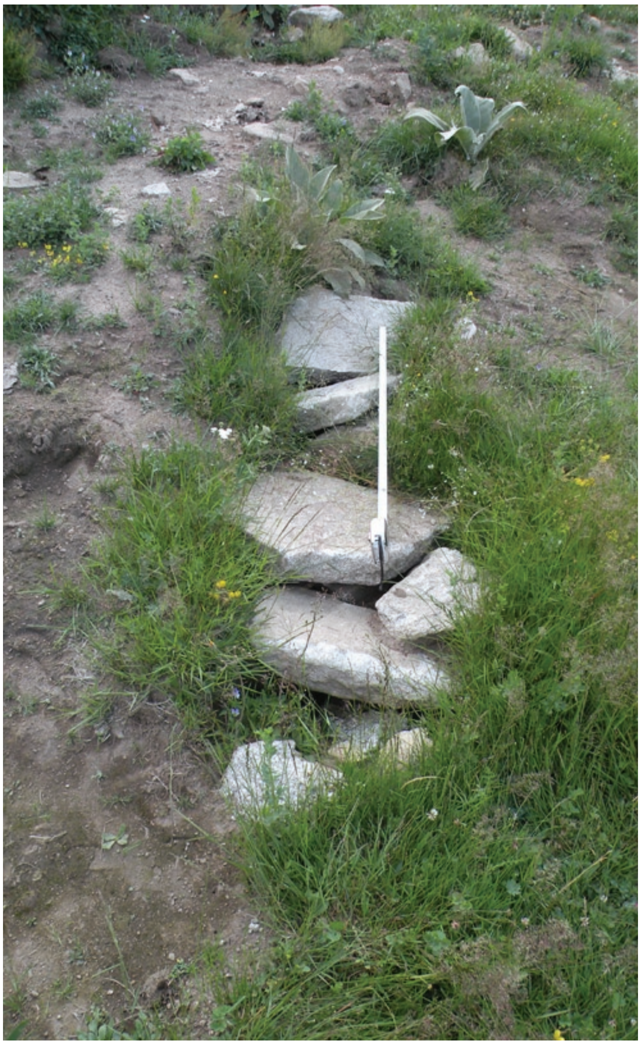

Обр. 3. Унищожен цистов гроб от иманярска инвазия на некропола в м. Скребатско, източен бряг на р. Вищерица, Западни Родопи.

Литература

Гоцев 2009: А. Гоцев. Проучвания на тракийските светилища в Западни Родопи. – В: М. Тонкова, Ал. Гоцев. Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2009, 194-235.

Марков 2007: В. Марков. Културно наследство и приемственост. Наследство от древноезическите свети места в българската народна култура. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2007.

Gotsev 2004: A. Gotsev. Thracian Cult Places in West Rhodopa Mountain during the I Millennium B.C. Some Aspects of their Surveys. – In: Art and Culture with no Limits. Blagoevgrad, 2004, 15-24.

№22. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ГР. СТРЕЛЧА

Алексей Гоцев, Николета Петкова

Издирванията на територията на гр. Стрелча се проведоха от екип с ръководител доц. д-р Алексей Гоцев от НАИМ-БАН, зам. ръководител докторант Николета Петкова от ЮЗУ „Неофит Рилски“ и консултант доц. д.к.н. Васил Марков в периода март – август 2010 г. В проучванията се включиха сдружение с нестопанска цел „Борей“ и студенти от ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Целта на издирванията не беше цялостно покриване на определена територия, а посещение на известни природни феномени, тяхната точна локализация, документация и първоначално проучване. В резултат на това бяха посетени три скални комплекса в местностите Скумсале, Качулата и Кулата.

Обектът в м. Скумсале (Василев 2007, 26), с GPS координати – N 42 33.375 E 24 20.046, е комплекс с впечатляващи размери – дължина 1300 м, широчина 600 м, който се състои от няколко последователно разположени скални групи. Всяка от тях е „приобщена“ към паметника по различен начин, като са оформени скални арки, трон, пирустии, ботрос, скални площадки, яйцевидно оформено съоръжение, провирачка и т. н. Централната скална група, с дължина от 54 м и ширина от 10-12 м е с различни по големина и форма вкопавания, свързани помежду си с улеи (обр. 1).

Обектът в м. Качулата (Белчов 1973, 4; Василев 2007, 26) с GPS координати – N 42 32.255 E 24 19.222, е разположен на около 7 км северно от Стрелча. Представлява изолиран скалист връх с отлична експозиция във всички посоки. В най-високата част е изправен голям вретеновиден монолит, който доминира над цялата околност. По монолитните каменни блокове ясно личат следи от човешка дейност – два скални трона с различна ориентация – единият, обърнат на изток, а другият – на североизток, вкопавания в различна форма – овални, елипсовидни, тип „казан“ и от т. нар. „маркови стъпки“. Самото възвишение от северната част е заобиколено от неголеми скали, разположени равномерно и със следи от обработка по тях (обр. 2).

Обектът в м. Кулата с GPS координати – N 42 33.543 E 24 20.486, се намира на 12 км от Стрелча. Върху скален масив с височина от 16 м е оформена скална площадка със сравнително малки размери. В най-високата ѝ част има скален трон, ориентиран на изток, а от южната му страна е оформена арка. Съоръжението се допълва от пирустия, дромос и различни по форма вкопавания. На 150 м от комплекса в

Обр. 1. Скален комплекс „Скумсале“, изглед от изток на първа скална група.

Обр. 2. Скален комплекс „Качулата“, монолит на върха на възвишението.

южна посока се намира „менхир“, с височина от 5,80 м (Петкова под печат, 1-6) (обр. 3).

Откритата при теренните обхождания керамика е в незначителни количества, силно натрошени късове нехарактерни фрагменти. Отнася се най-общо към I хил. пр. Хр.

В заключение може да се каже, че проведените през 2010 г. теренни обходи на територията на гр. Стрелча доведоха до локализирането на три обекта, разположени в интересна природна и културна среда. Налага се да се направи цялостно проучване, както на тези паметници, така и на други подобни в района с оглед уточняване на хронологическите и функционалните им характеристики.

Обр. 3. Скален комплекс „Кулата“, поглед от запад.

Литература

Белчов 1973: Т. Белчов. Стрелча. Бащино огнище. София, 1973.

Василев 2007: Г. Василев. Кратка история на Стрелча. Панагюрище, 2007.

Петкова под печат: Н. Петкова. Скален мегалитен комплекс в местността Кулата, община Стрелча. – В: Границите на културологията. Благоевград, под печат.

№23. ТЕРЕННА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ „ВЕЛИНГРАД 2010“

Асен Салкин, Димитър Байраков

През 2010 г. продължи издирването и документирането на нови археологически обекти на територията на Община Велинград. Паралелно с това започна геодезическо заснемане и събиране на информация за по-значимите и застрашени археологически обекти в землището на с. Драгиново.

Направена беше геодезическа снимка на района около двете могили (едната с гробница) в м. Станиловец и на могила №6 в същата местност, с намерение за извършване и на геофизично проучване. В м. Градище и м. Дреново при с. Драгиново бяха документирани две укрепени светилища, сериозно увредени от иманярски набези (обр. 1 и 2). Беше събрано голямо количество тракийска керамика, сред които много фрагменти от тракийска култова керамика тип „Цепина“ и глинени дискове (обр. 3).

По повод на открит в „Сухата пещера“ на 6 км югоизточно от Велинград иманярски лагер, поискахме помощ от Федерацията по спелеология за картиране на пещерата. Установи се, че тя е с дължина 186 м, а край иманярските изкопи бяха намерени над 200 фрагмента тракийска керамика, железни длета, бронзова пластинка, които фиксират засега живот в хронологическите граници на ранната и късната желязна епоха. В средата на пещерата се намира „кладенец“, с пръстта и пясъка от който е запушен входа. По информация в него също са намерени материали, което означава, че може да е използван за ритуални дейности. Според местни пещерняци има и други пещери, в които се открива керамика. Съвместно с Федерацията по спелеология, ще бъдат направени комплексни изследвания и документиране на пещерите, в които има следи от човешко обитаване.

Усилията ни бяха концентрирани в района на р. Малка Мътница, където в предишните години регистрирахме множество обекти, между които и селище от среден и късен неолит. Документирахме

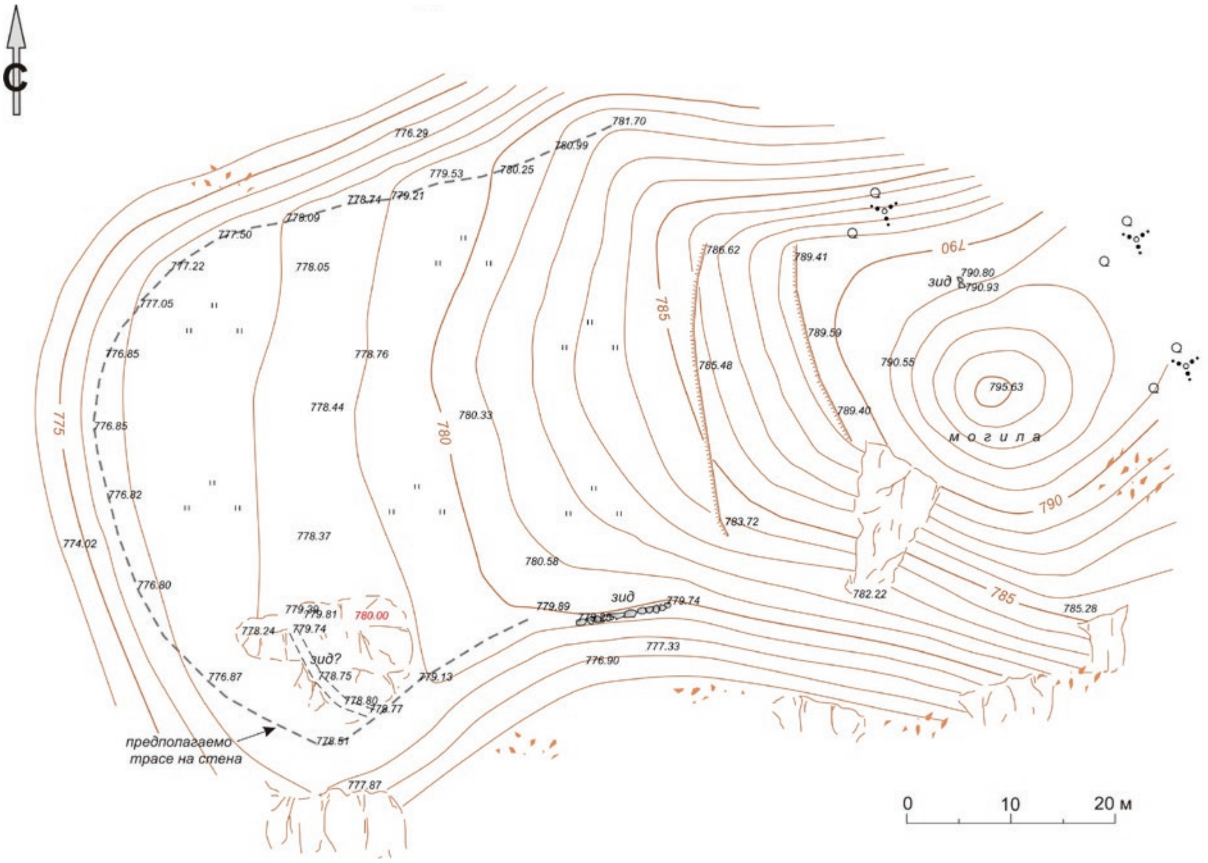
С
776.29
781.70
780.99
779.53
780.25
778.74
779.21
778.09
777.50
777.22
778.05
777.05
776.85
778.76
776.85
775
778.44
780
780.33
776.82
774.02
778.37
776.80
780.58
779.89
зид
779.74
779.81
780.00
778.24
779.74
зид?
778.75
779.13
776.87
778.80
778.77
777.33
776.90
предполагаемо
трасе на стена
778.51
777.87
786.62
789.41
785
785.48
789.59
789.40
783.72
790
зид
790.80
790.93
790.55
795.63
могила
790
782.22
785
785.28
0
10
20 м

Обр. 1. Геодезическо заснемане на обект в м. Дреново.

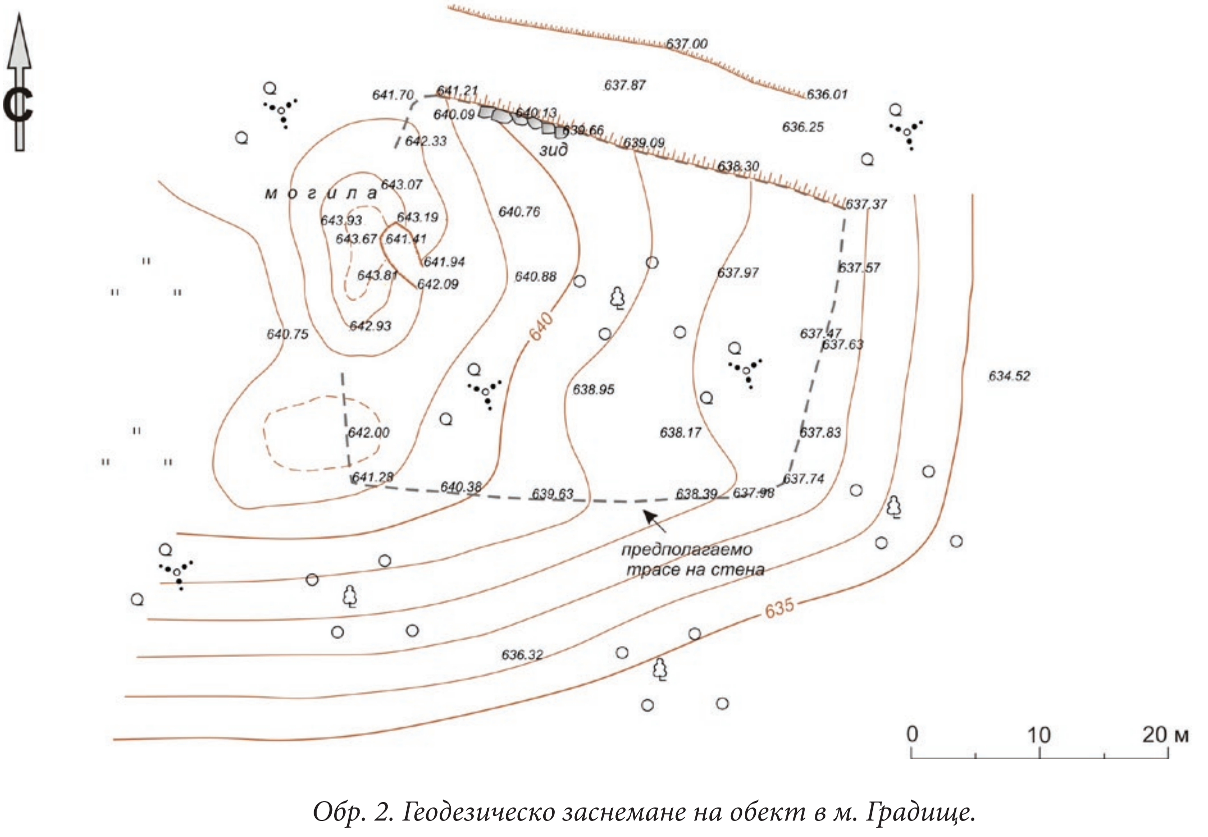
С
637.00
637.87
636.01
641.70
641.21
640.09
640.13
639.66
636.25
642.33
зид
639.09
638.30
643.07
могила
643.93
643.19
640.76
637.37
643.67
641.41
641.94
637.57
643.81
642.09
640.88
637.97
642.93
640
637.47
637.63
640.75
634.52
638.95
642.00
638.17
637.83
641.28
640.38
639.63
638.39
637.98
637.74
предполагаемо
трасе на стена
635
636.32
0
10
20 м

Обр. 2. Геодезическо заснемане на обект в м. Градище.

5 нови обекта: едно укрепено тракийско светилище, антична сграда, две селища от късната желязна и римската епоха и селище, в което открихме следи от живот от неолита до 18 в. сл. Хр.

По сигнал за иманярски набези в м. Мусталийца, в близост до горски пункт Софандере, организирахме теренен обход. Регистрирани бяха две разкопани тракийски могили, разрушена църква, в която са намирани монети тип „коруби“ от началото на 13 в., а близо до нея в югоизточна посока – венециански матапани и талери. Църквата е била със стенописи.

Установен е разрушен некропол на площ от 10 дка, а източно от него селище – вероятно от средновековието.

Обр. 3. Находки от м. Юмеров гьол.

В близост до тези обекти са правени геоложки сондажи, при което се е попадало на рудна жила и следи от обработка. Открита е била шлака и глинени поти. Вероятно на това място е било извършвана рудодобивна и металургична дейност.

Поради това, че този обход беше извършен в края на годината, не беше обхваната цялата площ на района, в който се намират и други археологически обекти.

№24. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВОЙНЯГОВО И КЛИМЕНТ, ОБЩИНА КАРЛОВО

Мартин Христов, Виктория Карацанова, Мария Деянова

Теренните археологически издирвания в землищата на селата Войнягово и Климент, община Карлово се проведоха през пролетта и есента на 2010 г. Южната част на землищата е заета от склоновете на Средна гора, а северната от долината на река Стряма. Надморската височина варира от 300 м до около 680 м. Поради характерът на терена беше избран екстензивният метод на проучване.

Регистрирани на 55 нови археологически обекта – селища, отделни надгробни могили, светилища, базилика с некропол, каменоломна (?) и др. Координатите на всеки от тях са взети с GPS. Те се отнасят към ранния неолит, желязната епоха, късната античност и XIX в. Най-голям е броят на надгробните могили, като всички те датират от късната желязна епоха или желязната общо. Те са групирани в три некропола или са самостоятелни, като общият им брой е 31. След тях са селищата, които са 18 и са от ранния неолит, желязната или късноантичната епоха и XIX в. Следват ги вероятните 4 единични постройки от късната желязна и късноантичната епоха и XIX в. (?). Регистрирани са и две светилища, както и една кариера за мелнични камъни.

Обектите, от които произхождат археологически материали, са 40. Повечето от тях са надгробни могили, но има и селища, наблюдателни кули, базилика или единични сгради. Разположени са върху незаливната южна тераса на река Стряма, върху естествени вътрешнокотловинни възвишения или върху северните склонове на Средна гора.

На този етап характеристиката на обитаване на района е следната: един обект от ранния неолит, селища, некрополи и единични могили от желязната епоха, като основната част от тях са КЖЕ. В отделни случай са регистрирани следи от късната античност или значително по-късно.

Село Войнягово. В неговото землище са регистрирани 23 нови археологически обекта. От тях надгробните могили са 7 и се датират в късната желязна епоха – 6 и една общо в желязната епоха. Селищата са 10 с датировка в късната желязна – 6, общо в желязната епоха – 2, едно от XIX в. и едно съвременно. Единичните сгради са четири и се датират по следния начин: една от късната желязна епоха, две от късната античност и една от XIX в. Регистрирана е и една кариера, както и две светилища от късната желязна епоха.

Село Климент. Регистрирани са 32 нови археологически обекта. От тях надгробните могили са 24 броя, като 19 са от късната желязна епоха и 5 общо в желязната епоха. Седем са селищата, като от тях е от ранния неолит, две от късната желязна епоха, три от най-общо от античността или късната античност и едно от XIX в. Регистрирана е и една единична сграда, вероятно от късната желязна епоха.

Обходен отново беше и отдавна регистриран в АКБ обект, разположен в м. Банята и датиращ от неолита.

Направените през 2010 г. теренни археологически издирвания допълват археологическата карта на района.

№25. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Адела Соботкова, Елена Божинова

През 2010 г. продължиха системните теренни обхождания за издирване на археологически обекти на територията на Казанлъшката котловина[1]. При проучванията беше приложена методиката за работа, въведена през предходната кампания. Резултатите бяха систематизирани чрез разработената под ArcGIS гео-база данни (Нехризов 2010, 650).

Изследваните зони са разположени в старопланинското подножие, северно от проучения през 2009 г. район в хинтерланда на Севтополис. За тази част на котловината характерни форми на релефа са наносните конуси, образувани в резултат на епейрогенното издигане на Стара планина през кватернера. Те са съединени и образуват наклонена на юг акумулативна повърхнина. Вследствие интензивните флувиални процеси са се образували мощни пролувиално-делувиални наслаги, които са изравнили релефа и са формирали съвременната повърхност. Тези процеси са особено активни в периода XV-XIX в. като резултат от обезлесяването на южните склонове на планината. По тази причина, в териториите разположени в подножието ѝ, археологическите обекти са покрити от акумулираните наслаги.

Теренните обхождания се проведоха в периода 17.03. – 11.04.2010 г. и обхванаха землищата на селата Горно Сахране, Голямо Дряново, Ясеново, Хаджидимитрово, Крън, Енина, Копринка, както и част от тези на гр. Шипка и гр. Казанлък. Изследвани бяха общо 30,5 кв. км, от тях чрез интензивно проучване – 15,5 кв. км, чрез екстензивно – 12 кв. км и в терени със затруднена възможност за обсервация – 3 кв. км. Общият брой на регистрираните обекти е 156 (броят им за двете години е 304), като делът на новооткритите е над 80% (обр. 1). За тези, които вече са въведени в АКБ, беше актуализирана информацията и прецизирана локализацията. За известните по литература обекти и проучваните чрез разкопки, но нерегистрани в АКБ, бяха изготвени регистрационни карти, отразяващи резултатите от проучванията и днешното им състояние.

Издирените обекти обхващат широк спектър от хронологически периоди – от неолита до късното средновековие, както и значително видово разнообразие. Най-голям е броят на надгробните могили – 254 (заедно с тези от 2009 г.), групирани в некрополи или самостоятелни.

Картирането на надгробните могили, включително вече проучените, е важно за целите на научния анализ на територията. Значителният брой на проучените могили в Казанлъшко е добра предпос-

---

[1] В работата на експедицията участваха и Б. Лилова, Б. Гяурова, Н. Кечева, М. Младенов, Ю. Димитрова, П. Минков, Л. Марковски, Т. Вълчев и студенти от Карлови университет в Прага.

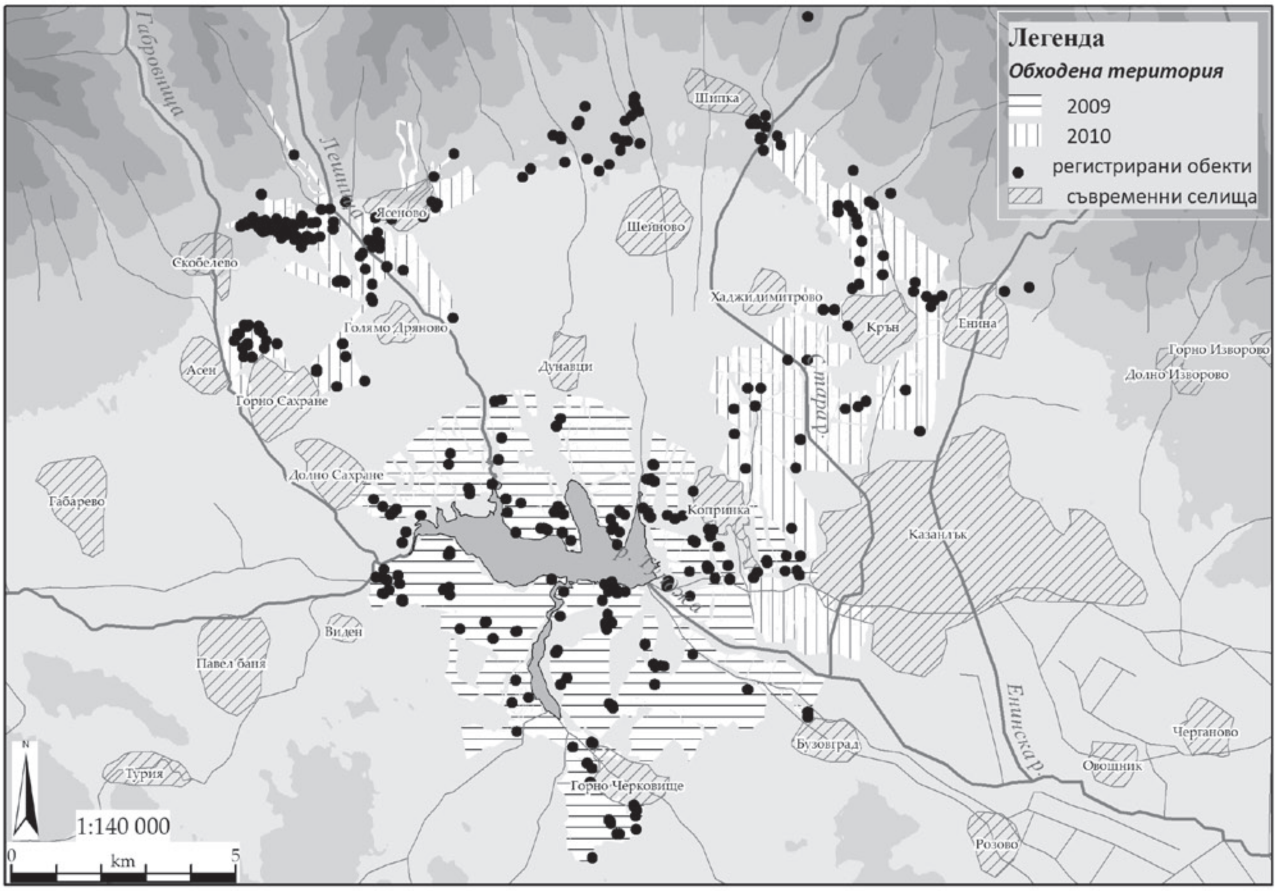
Легенда
Обходена територия
2009
2010
регистрирани обекти
съвременни селища
Габровница
Лешница
Шипка
Ясеново
Шейново
Скобелево
Хаджидимитрово
Кран
Енина
Голямо Дряново
Дунавци
Горно Изворово
Долно Изворово
Асен
Горно Сахране
Долно Сахране
Габарево
Копринка
Казанлък
Видей
Павел баня
Тунджа
Бузовград
Енинска р.
Черганово
Овощник
Турия
Горно Черковище
Розово
N
1:140 000
0
km
5

Обр. 1. Карта на изследваната територия и регистрираните обекти.

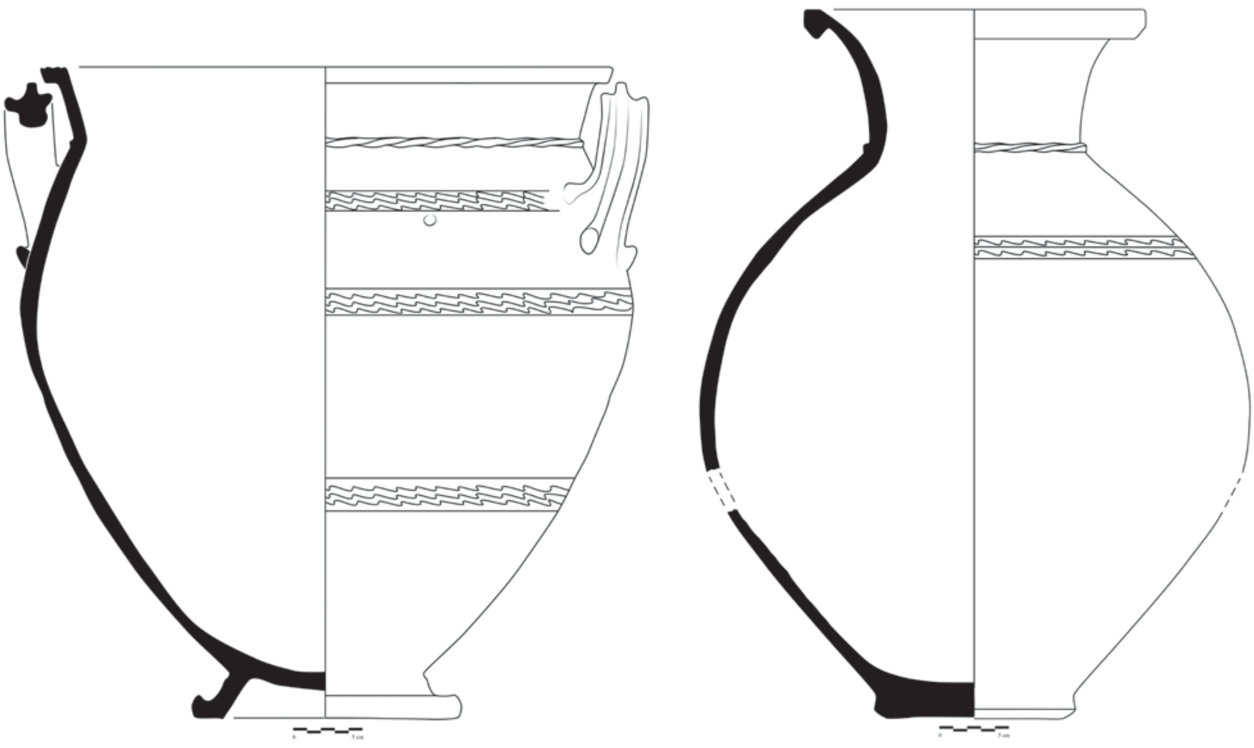

Обр. 2. Сиви монохромни съдове от обекта в м. Кирпичите при с. Ясеново.

тавка за изследванията на хронологическите и пространствени аспекти в изграждането на селищната система. За съжаление фактът, че малко от тях са публикувани, създава сериозни затруднения при идентифицирането на проучените и свързването им с резултатите от разкопките.

По данни от изследванията през миналия век е прието, че в Казанлъшката котловина има около 920 надгробни могили (Домарадски 1991, 133). Броят на регистрираните могили в проучената относително малка територия дава основания да се приеме, че тяхната численост е значително по-висока.

Обектите, определени като селища са 34. Част от тях се откриват върху надзаливните тераси по левия бряг на р. Тунджа. Локализираните в северните и южните зони на изследване са разположени главно върху склонови стъпала. На повечето от селищата е установена ниска концентрация на артефакти. Освен керамични фрагменти са открити части от хромели, кремъчни пластини, прешлени за вретено и тежести за стан. Важна находка е каменна брадва от РБЕ, която вероятно произхожда от разположеното в близост синхронно селище.

Праисторическите епохи са относително добре представени. Прави впечатление концентрацията на обекти по поречието на Стара река, в близост до Крънската селищна могила, която се явява централно място за времето от края на неолита до РБЕ (Николов и др. 2010). Поради това, че в северната част на котловината праисторическите селища са погребани под дебели склонови наслаги, материалите от тях се откриват най-често около надгробни могили или в близост до изкуствени водоеми. Явно тези материали са извадени на повърхността при изкопни работи за оформяне на могилните насипи в миналото или за изграждане на микроязовири в днешно време.

Ограниченият брой обекти от късните фази на БЕ и началото на РЖЕ вероятно е индикация за определен демографски спад в този период.

Подемът в селищното развитие през I хил. пр. Хр. илюстрира нарастващото значението на района в този период. От края на 6 в. пр. Хр. той е включен в границите на Одриската държава. Тогава се появяват укрепените постове в Стара планина, контролиращи пътните трасета в северна посока (вероятно такава роля са имали обектите в м. Градишка могила и м. Градовете). Възникването на Севтополис превръща Казанлъшката котловина в един от главните центрове на тракийската държавност през ранната елинистическа епоха. Този факт обяснява значителният ръст на регистрираните обекти от КЖЕ (Домарадски 1991, 137).

Отдавна е поставен въпросът за наличието в Казанлъшко на центрове на политическата власт съответно предхождащи и наследяващи Севтополис (Домарадски 1991, 133-137). Този въпрос придоби нова актуалност с откриването на значителен брой представителни гробни комплекси, датирани извън времето на съществуването на Севтополис.

При обхожданията в Казанлъшко през май 1998 г. екипът, ръководен от проф. Домарадски, регистрира обект при с. Горно Сахране, който притежава характеристиките на такъв център, функционирал през късната елинистическа епоха и след това. При огледа сега се установи, че обектът е претърпял сериозна иманярска интервенция. На терена са разпръснати камъни и строителна керамика, откритите материали са основно от късната античност, но съществуват данни за находки от II-I в. пр. Хр.

В околностите на с. Ясеново, група с ръководител Елена Божинова регистрира обект, разположен на голяма площ в подножието на южните склонове на Стара планина. При прокарването на черен път в най-високата част от територията на обекта са разкрити няколко питоса и работени на колело сиви съдове от класическата епоха (обр. 2). Планира се този обект да бъде проучен чрез археологически разкопки, които биха могли да дадат отговори на свързаните с него очаквания.

Сравнително високата концентрация на обекти от античността и средновековието е указание за запазване и развитие на съществуващата селищна система. Селищата от римската епоха заемат голяма площ и са разположени на открити равни пространства. Освен селища от проучения район са известни три антични светилища, вила рустика и ранновизантийска базилика (Табакова-Цанова 1959; 1961, 1979, 1980; Табакова-Цанова, Овчаров 1975; 1976). При обхожданията беше локализирано местоположението на проучените през 50-те и 70-те години на миналия век, но незапазени днес, светилище на Аполон Зерденос и базилика при с. Крън.

Средновековните селища са изтеглени в северната и южната периферия на котловината, в подножието на Стара планина и Средна гора. При две от локализираните селища бяха установени и свързаните с тях некрополи. Крепостите са издигнати на естествено защитени била в планинските райони. Актуализирана е информацията за 8 от известни средновековни крепости, на някои от които са провеждани археологически проучвания (Попов 1982). Регистрираните селища и стопански обекти от османския период обикновено са в близост до съвременните населени места.

Литература

Домарадски 1991: М. Домарадски. Културата на траките през късножелязната епоха в Казанлъшкия край. – В: Тракийската култура през елинистическата епоха в Казанлъшкия край, Казанлък, 1991, 126-141.

Нехризов 2010: Г. Нехризов. Теренни обхождания в Казанлъшката котловина. – АОР през 2009, София, 2010, 649-651.

Николов и др. 2010: В. Николов, Д. Андреева, М. Люнчева. Археологически проучвания на тел Крън, Казанлъшко. – АОР през 2009, София, 2010, 99-101.

Попов 1982: А. Попов. Крепости и укрепителни съоръжения в Крънската средновековна област, София, 1982.

Табакова 1959: Г. Табакова. Светилището на Аполон Зерденски при с. Крън, Старозагорско. – ИАИ 12, 1959, 98-116.

Табакова-Цанова 1961: Г. Табакова-Цанова. Тракийското светилище при с. Виден, Старозагорско. – ИАИ 14, 1961, 203-219.

Табакова-Цанова 1979: Г. Табакова-Цанова. Жилищна сграда от римската епоха край Казанлък. – ИМЮИБ, 2, 1979, 33-35.

Табакова-Цанова 1980: Г. Табакова-Цанова. Светилището на Аполон Тераденос при с. Крън, Старозагорско. – Тракийски паметници, II, София,1980, 173-190.

Табакова-Цанова, Овчаров 1975: Г. Табакова-Цанова, Т. Овчаров. Ранновизантийска базилика при с. Крън, Старозагорско. – Археология, 17, 3, 1975, 43-51.

Табакова-Цанова, Овчаров 1976: Г. Табакова-Цанова, Т. Овчаров. Villa rustica край Казанлък. – ИМЮИБ, 1, 1976.

№26. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АВТОМАГИСТРАЛА „ТРАКИЯ“, ЛОТ 2, ОТ КМ 214+600 ДО КМ 230+300 В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БОЗДУГАНОВО, СЪРНЕВО, ПШЕНИЧЕВО И БЕНКОВСКИ, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА

Георги Илиев

Археологическото издирване беше проведено в периода 15-30 ноември 2010 г. с цел локализиране на обекти по ЛОТ 2 на АМ „Тракия“ в отсечката км 214+600 – км 230+300. Проучването беше извършено от екип на РИМ-Стара Загора с ръководител Г. Илиев.

При обхождането на 15,7-километровата сервитутна зона на магистралата и прилежащите терени, бяха локализирани само 4 места с концентрации на археологически материали. Като само на първия обект (км 226+810) беше констатирана малко по-висока концентрация. На повърхността се срещат главно дребни керамични фрагменти и животински кости. Сред керамиката се отличават фрагменти от тънкостенни римски съдове (купи и чаши). Върху някои от фрагментите личи нанесен кафяв лак. Лаковото покритие е некачествено. Бяха открити няколко фрагменти от устия, дръжки от чашки, както и дъна на купи. Керамиката е характерна за периода III-IV век. Бяха открити и няколко малки фрагменти от долиуми. Керамичният комплекс показва нискокачествена изработка. Глината е слабо пречистена, а изпичането е било при ниска температура. Ломът е сив на цвят, само повърхностите са изпечени до червено. Вероятно се касае за малко извънградско стопанство, което е произвеждало на място необходимите количества съдове. Концентрацията на археологически материали е на площ около 1,5 дка.

На останалите три обекти (км 224+440, км 226+490, км 230+220) археологическите материали бяха ограничен брой (фрагменти керамика). Оскъдното количество материали не позволи да се изясни характера на тези места.

№27. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ИЗДИРВАНЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА СЪРНЕВО И ПШЕНИЧЕВО, СТАРОЗАГОРСКО

Крум Бъчваров, Петър Лещаков

Във връзка със строежа на автомагистрала Тракия през 2008 – 2010 г. е проучен археологически обект, разположен на първата надзаливна тераса на десния бряг на р. Азмака, на около 2 км северозападно от с. Пшеничево, представляващ огромен ритуален комплекс с вкопани структури от късния неолит, късножелязната и римската епоха (Бъчваров и др. 2010, 47-65). За да бъде изяснен културният контекст на обекта, през 2010 г. беше извършено теренно обхождане по бреговете на р. Азмака.

Теренното археологическо издирване в землищата на селата Сърнево (община Раднево) и Пшеничево (община Стара Загора) се проведе в периода 25.03 – 01.04.2010 г. под ръководството на Крум Бъчваров и Петър Лещаков (НАИМ – БАН) и с участието на Недко Еленски (РИМ – Велико Търново), Галина Самичкова (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“) и Ралица Александрова (СУ „Св. Климент Охридски“).

Обходена беше зона с дължина 3,5 км и широчина до 500 м по десния бряг на река Азмака – равнина местност с надморска височина 125 – 131 м.

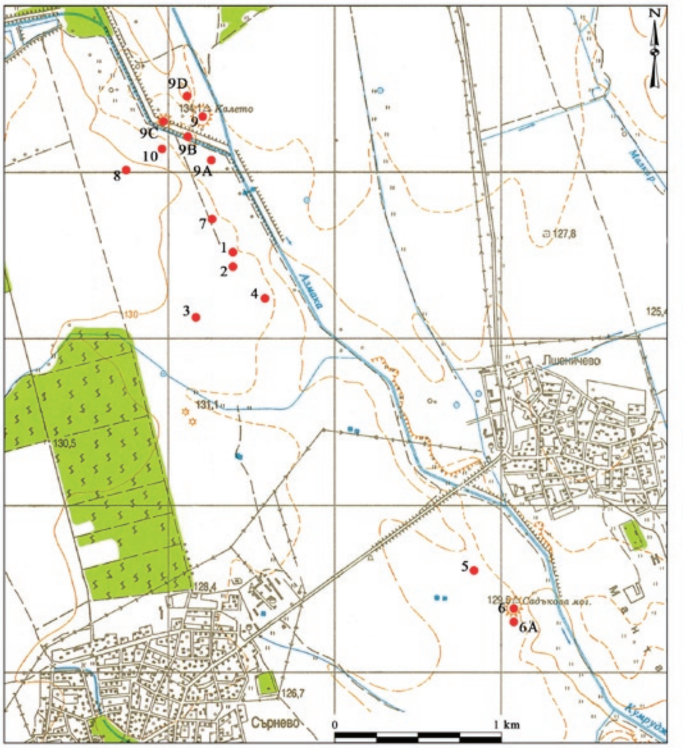

Обр. 1. Карта на регистрираните археологически обекти в землищата на селата Сърнево и Пшеничево (М 1:25000).

При теренното археологическо издирване бяха регистрирани 15 обекта (обр. 1). Девет от тях се отнасят към късната праистория. Най-ранният (№4) е разположен в м. Пильов кайнак. Той представлява многослойно (?), отличаващо се на терена, селище от ранния неолит (период Караново I). По повърхността му бяха открити голям брой фрагменти от керамични съдове, някои от които червено ангобирани и със следи от бялорисувана украса, както и няколко кремъчни артефакта, определени от доц д-р М. Гюрова. Направеното върху част от площта му геофизично изследване от Н. Тонков (НАИМ-БАН) показа наличие на голям брой аномалии, които на този първоначален етап могат да се интерпретират като останки от опожарени жилища.

Два обекта представляват многослойни праисторически паметници от типа селищна могила с прилежащи към тях сателитни структури. Те са разположени в двата края на изследваната зона, съответно на 2600 м (№6) и 900 м (№9) от проучения по трасето на магистралата

Обр. 2. с. Сърнево, обект 9: Тел Калето, поглед от запад. Сн. П. Лещаков.

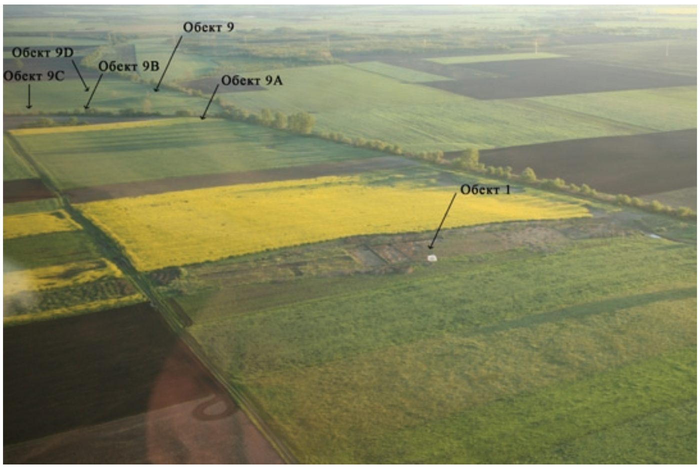

Обр. 3. Въздушна снимка на част от обхожданата зона с местоположението на обекти 1, 9, 9A-D. Сн. Ц. Четъшки.

ритуален комплекс, който за целта на това проучване е приет за обект №1.

Първият е известен като Садъкова могила (№6) и е разположена на десния бряг на река Азмака, в самото начало на първата надзаливна тераса. Диаметърът на селищната могила е ок. 80 м, а височината ѝ – 8 м. Обхваща площ ок. 8 дка. Събраният подемен материал показва обитаването ѝ от ранния халколит до края на ранната бронзова епоха.

Около селищната могила, на площ от 10-12 дка, се откриват материали от халколита и бронзовата епоха (№6А), които вероятно маркират съществуването на сателитни структури, синхронни на централното селище.

Втората селищна могила (№9), известна като Калето (обр. 2), е разположена на водослива на реките Азмака и Кисикая, съответно течащи от западната/югозападната и източната ѝ страна. Могилата има пресеченоконична форма, полегати страни и слабо заравнен връх. Диаметърът на основата ѝ е ок. 150 м, а височината – ок. 8 м. Върху неразорания връх на селищната могила е регистриран иманярски изкоп и животински дупки, които най-вероятно в значителна степен са унищожили културния пласт. Около дупките са открити цели и фрагментирани керамични съдове, отнасящи се единствено към първата фаза на РБЕ.

Селскостопанската обработка на почти цялата ѝ повърхност през 2010 г. е довела до частично унищожаване на най-горния пласт. На повърхността се очертаваха петна от развалини на 6 горели къснохалколитни постройки, сред които бяха открити множество натрошени керамични съдове и дребни находки.

Като се имат предвид откритите в подножието на могилата фрагменти от къснонеолитни керамични съдове, къснохалколитните материали в средната ѝ част и раннобронзовите находки на върха, може да се предположи, че тя е обитавана поне от края на неолита, както и през каменно-медната и ранната бронзова епоха.

Около селищната могила са регистрирани 4 сателитни структури (№9A-D), заемащи значителна площ, някои от които с форма на малка селищна могила (обр. 3). Трите структури, разположени на СЗ, З и ЮЗ от централното селище, са значително нарушени при корекцията на речното корито на Азмака през 50-те години на XX в. Въз основа на открития по повърхността им материал те най-общо могат да се датират от втората половина на V до края на III хил. пр. Хр.

Към ранножелязната епоха се отнасят 2 обекта, единият от които вероятно може да се интерпретира като останки от изгоряла сграда. Откритите по повърхността материали от тези обекти се отнасят към втората фаза на РЖЕ и пряко кореспондират с близкоразположения в южна посока обект Пшеничево, епоним на културата през този етап (Chichikova 1972).

Към късножелязната епоха се отнасят също 2 обекта (№4-5). Многоцентричната концентрация на материалите в единия от тях и голямата му площ предполагат, че в него са представени основно вкопани структури, чиито горни части са разрушени при селскостопанската обработка на повърхността.

Към римската епоха се отнасят 2 от регистрираните обекти (№2-3). Вследствие на дълбоката земеделска обработка горните им нива са нарушени и по съвременната повърхност се открива голямо количество ломени камъни и строителна керамика (тухли и керемиди), което свидетелства за наличие на каменни постройки. Компактността на тези обекти и близкото има разположение позволява да ги разглеждаме като стопански комплекси, организирани подобно на махали, вероятно принадлежащи на едно селище. На базата на фината керамика те могат да се отнесат към периода II – IV в.

Един обект (№8) се отнася към средновековния период (11-12 в.) и представлява селище с голяма площ. Повърхността му се обработва и по нея се открива голямо количество строителна и трапезна керамика със специфична за периода украса.

Събраните по време на теренното археологическо издирване данни за човешкото присъствие в изследваната зона от късната праистория до средновековието допринасят за изясняването и интерпретирането на археологическите структури, открити при проучването на обект 5, ЛОТ 2 по трасето на АМ Тракия.

Литература

Бъчваров и др. 2010: К. Бъчваров, М. Тонкова, П. Лещаков, П. Калчев, П. Караилиев, Ц. Попова, М. Гюрова,П. Зидаров, К. Максуини, М. Янева. Спасителни разкопки на ритуални комплекси от къснонеолитната, ранножелязната, късножелязната и римската епоха при с. Сърнево, Радневско (обект 5, ЛОТ 2, АМ „Тракия“, км 226+600 – км 226+850). – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 47-65.

Chichikova 1972: M. Chichikova. Nouvelles données sur la culture thrace de l’époque du Hallstatt en Bulgarie de Sud. – Thracia, 1, 1972, 79-100.

№28. ИЗДИРВАНИЯ НА МОГИЛИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СЛИВЕН

Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков

През 2010 г. продължиха теренните обхождания на територията на община Сливен (Китов, Димитрова, Сираков 2008: 783; Китов, Димитрова, Сираков 2009: 800; Димитрова, Сираков, Марков 2010: 653) с цел издирване на могили и установяване състоянието на вече регистрираните. В края на март и началото на април бяха обходени землищата на 6 села. Те са разположени в северната част на общината, която е с полупланински характер и е в самото подножие и върху ниските предпланини на Стара планина. В землищата на селата Новачево, Градско, Стара река и Ичера не бяха регистрирани могили. Такива обекти липсват и в АКБ.

Северозападно от последните къщи на с. Малко Чочовени, където според АКБ има некропол от три могили, беше регистрирана само една (обр. 1). Тя е с диам. 20 м и е висока около 1,50 м. През цялата могила минава стар изкоп с ширина около 5 м и дълбочина до 1,50-1,80 м. Непосредствено до жп линията, в ЮИ част на землището, според АКБ има друга малка могила, която също не беше регистрирана. Мястото ѝ попада в обработваеми площи и вероятно е унищожена.

В землището на с. Бяла, североизточно от селото, според АКБ има могилен некропол от 5 могили. От тях бяха установени само две (обр. 2) в м. Камбурски дол, която представлява висока тераса. Първата могила е разположена на около 1,3 км СИ от селото. Висока е около 1,50 м, а диаметърът ѝ е около 12 м. Тя е с неправилна форма поради множеството стари изкопи по нея. Според кмета на селото, някога е копана с трактори и той не е сигурен дали е възстановена на оригиналното ѝ място.

Втората могила е на около 200 м Ю от първата в същата местност. Тя е орана дълги години, поради което почти се слива с околния терен и в момента височината ѝ е около 0,70 м, а диаметърът ѝ – около 20 м.

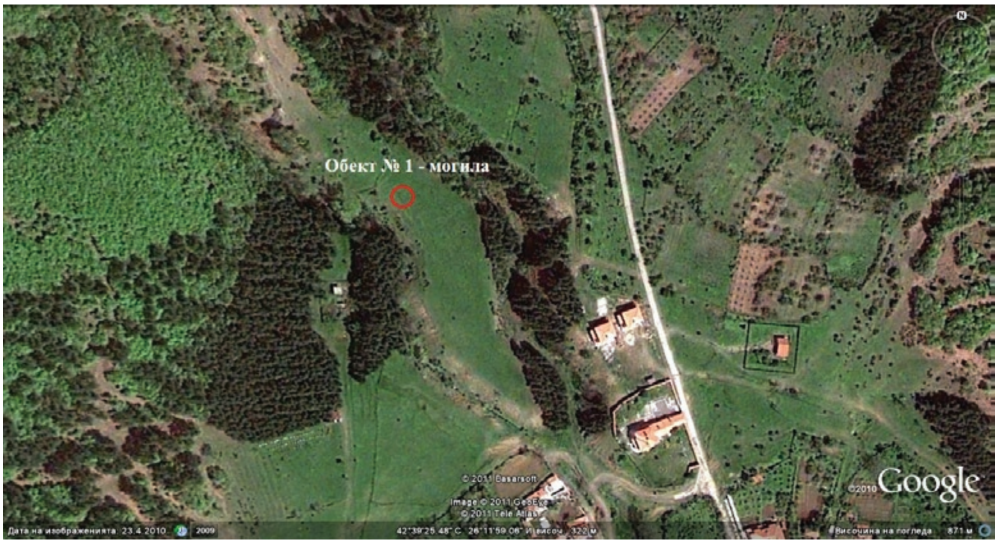
Обект № 1 - могила
©2010 Google

Обр. 1. Карта на землището на с. Малко Чочовени с регистрираната могила.

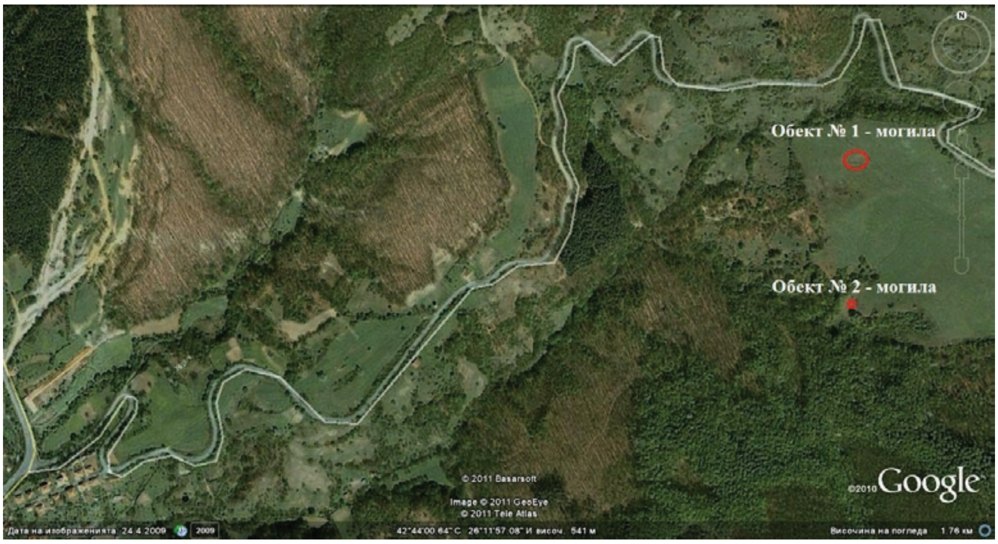
Обект № 1 - могила
Обект № 2 - могила
©2010 Google

Обр. 2. Карта на землището на с. Бяла с регистрираните могили.

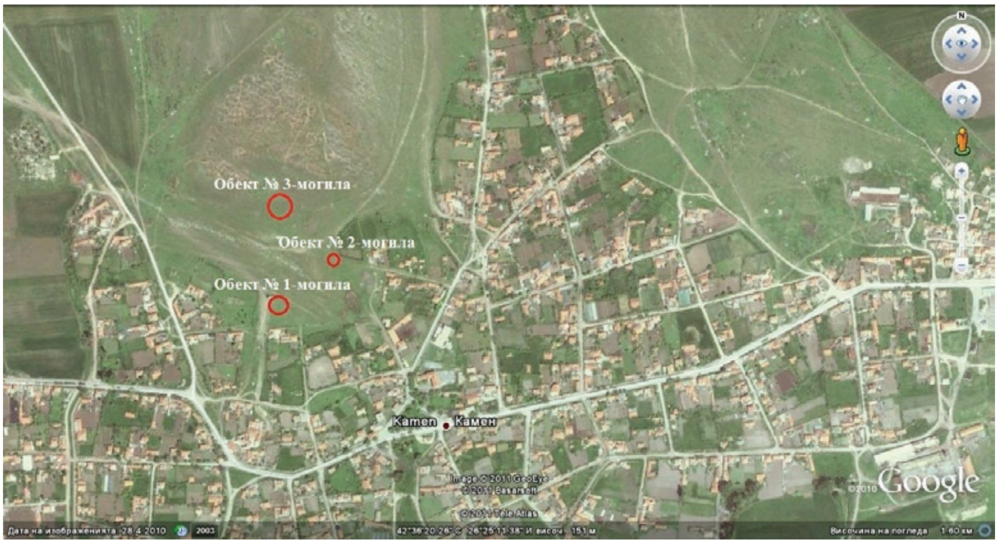
Обект № 3-могила
Обект № 2-могила
Обект № 1-могила
Kamen
Камен
©2010 Google

Обр. 3. Карта на землището на с. Камен с регистрираните могили.

През лятото на 2010 г. по сигнал в РИМ – Сливен, беше посетено землището на с. Камен, разположено. Северно от селото бяха регистрирани след иманярска намеса три могили (обр. 3) в м. Кайряка, които вече са въведени в АКБ. Първата могила е с диаметър около 20 м, а височината ѝ варира от 1 до 2,80 м. Тя е непосредствено до най-северните къщи, като заради оградата на една от тях е отнета част от източната и южната периферия. Втората могила е с диаметър около 25 м и е висока от 1,50 до 3 м. В центъра ѝ има голям иманярски изкоп, който е засипан. Третата могила е с диаметър около 20 м и е висока от 2 до 2,50 м. В центъра ѝ има голям пресен иманярски изкоп с дълбочина около 2 м, в който е достигнато до каменно струпване. Наоколо няма никакъв подемен материал, поради което насипът не може да бъде датиран.

Литература

Димитрова, Сираков, Марков 2010: Д. Димитрова, Н. Сираков, М. Марков. Обхождания на могили в община Сливен. – АОР през 2009. София, 653.

Китов, Димитрова, Сираков 2008: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Обхождания за регистриране на могили в община Сливен. – АОР през 2007 г. София, 783.

Китов, Димитрова, Сираков 2009: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Обхождания на могили в община Сливен. – АОР през 2008 г., София, 800.

№29. АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ (ГАРА КРУМОВО) – СВИЛЕНГРАД

Венцислав Динчев

Наблюдението по трасето на жп линията Пловдив – Свиленград се осъществява за четвърта поредна година (Динчев 2008; Динчев 2009; Динчев 2010) (обр. 1). В наблюдението през 2010 г. взеха участие още А. Манев (докторант в НАИМ – БАН) и Р. Власев (студент в СУ „Св. Кл. Охридски“). Дейността ни всъщност се изчерпва с една краткосрочна командировка, тъй като в участъка между Димитровград и Симеоновград, който трябваше да наблюдаваме, все още не бяха започнали дейностите по реконструкцията на жп линията. Посетихме няколко новоизградени или новостроящи се съоръжения между гара Крумово и Димитровград, които бяха предмет на обсъждане в преписки на НАИМ – БАН с Националната компания „Железопътна инфраструктура“ и с Националния институт за недвижимо културно наследство през 2008 – 2010 г. – пътните надлези над жп линията при източния край на с. Ябълково, при западния край на гр. Първомай и до (южно от) с. Виница, както и строящата се в момента тягова подстанция в близост до (западно от) гарата и крайните къщи на с. Крумово (обр. 1). В строителните изкопи и в достъпните за наблюдение околни терени не открихме археологически материали. Установихме, че трасето на бъдещ високоволтов електропровод към тяговата подстанция ще мине недалеч от голяма надгробна могила. Изпълнителят на проекта е уведомен за необходимостта от археологически надзор на изкопните дейности по прокарването на електропровода.

Литература

Динчев 2008: В. Динчев. Теренни обхождания по трасето на ж.п. линия гр. Пловдив (гара Крумово) – гр. Първомай. – АОР през 2007 г., София, 2008, 776.

Динчев 2009: В. Динчев. Теренни обхождания по трасето на ж.п. линия Пловдив – Първомай – Димитровград – Свиленград през 2008 г. – АОР през 2008 г., София, 2009, 799-800.

Динчев 2010: В. Динчев. Археологическото набюдение по трасето на реконструиращата се железопътна линия Пловдив – Свиленград (общини Първомай и Димитровград). – АОР през 2009 г., София, 2010, 657-658.

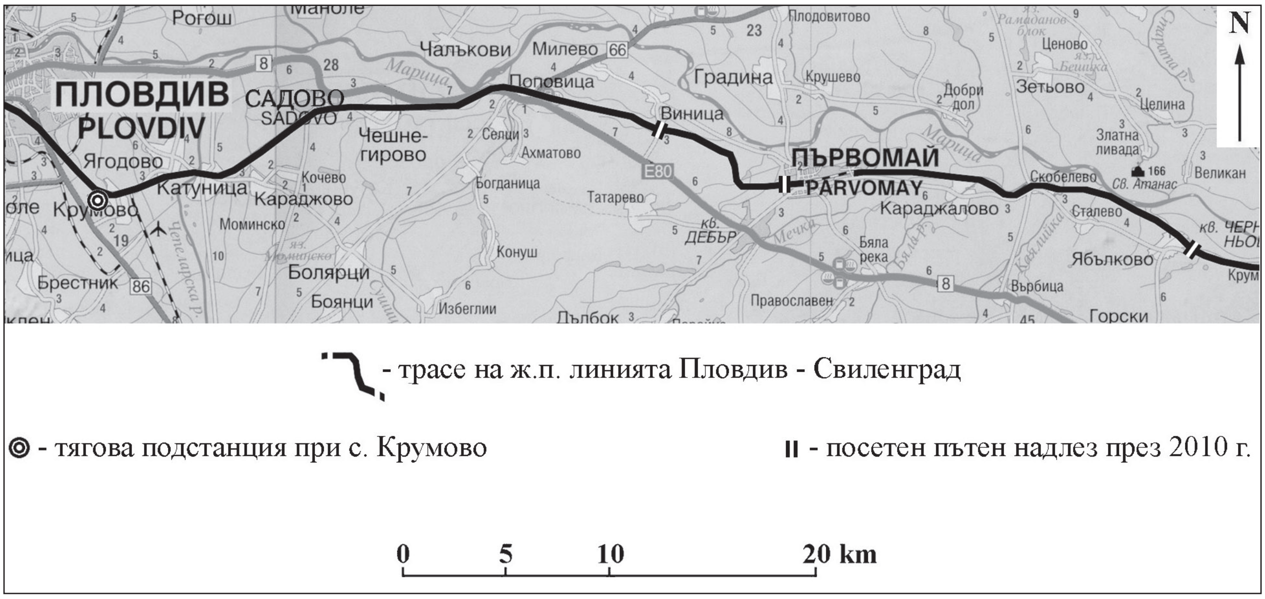
N
ПЛОВДИВ
PLOVDIV
САДОВО
SADOVO
ПЪРВОМАЙ
PARVOMAY
Крумово
Ягодово
Катуница
Караджово
Чешнегирово
Поповица
Виница
Градина
Караджалово
Скобелево
Ябълково
- трасе на ж.п. линията Пловдив - Свиленград
◎ - тягова подстанция при с. Крумово
ıı - посетен пътен надлез през 2010 г.
0
5
10
20 km

Обр. 1. Карта на посетените места по жп линията Пловдив – Свиленград през 2010 г.

№30. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО СРЕМ, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Деян Дичев

През сезон 2010 г. продължиха системните теренни обхождания на територията на Тополовградска община. Обхожданията имат за цел регистриране на актуалното състояние на археологическите паметници и попълване на археологическата карта на този район. Те се ръководят от Деян Дичев. В тях взеха участие докторанти и магистри по археология.

В рамките на 5 дни през м. ноември бяха предприети тотални теренни обхождания на землището на село Срем. В резултат на обхожданията, бяха регистрирани, картирани и позиционирани с GPS 34 археологически обекта. Те се разпределят по вид така: надгробни могили – 24, селища – 7; две сгради, разположени на територията на обект 371 – едната се отнася към римската епоха, хронологията на втората, на този етап, е неопределена; кариера за хромели – 1. Всички могили са новорегистрирани обекти. Преобладават могилите с височина до 1 м и диаметър около 8-9 м, единствено две могили са с по-голяма височина (обект 383 и 384) – съответно височина около 4 м и диаметър около 30 м. Всички могили са с нарушени насипи през последните години.

№31. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ПОДВИС И ПРИЛЕП, ОБЩИНА СУНГУРЛАРЕ

Румяна Георгиева, Стоянка Димитрова

Издирванията бяха проведени по повод предвидени по проект (ФНИ – МОНМ №ДТК 02/13 от 16.12.2009) археологически разкопки в района. Обходени бяха осем местности, в които бяха регистрирани пет археологически обекта: три в с.Подвис и два – в с.Прилеп.

Местността „Черковчето", с. Подвис. Намира се на около 2,5 – 3 км ЮЗ от селото. Обектът представлява естествен хълм със стръмно спускащи се надолу склонове. Той е затворен с дълбоки дерета от три страни и достъпен само от север. Платото е издължено в посока север – юг, има неправилна елипсовидна форма, неравна повърхност и приблизителни размери 60/65 х 25 м в най-широките части. Височината му е приблизително 20 м. В краеведско изследване на с. Подвис обектът е определен като селищна могила с данни за живот през неолита и халколита, но наблюденията на терена не подкрепят категорично това мнение (Кьосев 1992). В момента местността е обрасла с трева и има малко фрагменти от работени на ръка съдове, които биха могли да се отнесат към посочените периоди. Под иманярски изкопи в южната част на обекта и под корените на дърветата се откриват парчета мазилки, както и горял пласт от тях, ситуиран около и под фрагменти строителна керамика. Концентрацията от видимите по повърхността находки е в южната част на платото, където се откриват камъни от разрушени сгради.

Местността „Келхасан", с. Подвис. Намира се СЗ от центъра на селото върху полегат склон с югоизточно изложение. На мястото личат основи на зидове, градени от обработени камъни, споени с бял хросан, в който се виждат парчета счукана тухла. Те затварят правоъгълно пространство с ясно изразени ъгли. В обходената местност няма фрагменти от съдове. Обектът се отнася към римската и/или късноантичната епоха.

Местността „Кара Топрак", с. Подвис. Намира се на около 1 км южно от селото. На мястото има надгробна могила, която в момента се обработва. Тя има диаметър около 35 – 40 м и височина между 1 – 1,50 м. Няма следи от разрушени структури.

Местността „Дойковец", с. Прилеп. Намира се на 1,5 км ЮЗ от селото, от дясната страна на пътя Шумен – Карнобат, на границата със землището на с. Подвис, до т.нар. Джевизли дере. На мястото има лозя. Могилата е обрасла с големи дървета и храсти и има приблизителен диаметър 25 – 28 м и височина 3,5 – 4 м. На върха има иманярски изкоп с дълбочина 2,70 м и диаметър 3 м.

Могилата в парка, с. Прилеп. Непосредствено в северната част на парка, на запад от селото, има надгробна могила. Тя е разорана в северната си част. Върху нея има ниска храстовидна растителност, следи от иманярска намеса и горял на място огън. Могилата е с диаметър около 25 м и височина към 3 м.

В северната част на с. Прилеп, в имота на Фазлъ Мурад Хюсеин, при изкопни работи за основите на гараж, били открити керамични фрагменти. Подобни фрагменти, по сведения на собствениците, са излизали и при строежа на околните къщи през 90$^{-те}$ години на XX в. Мястото представлява полегат склон, обърнат на юг. При огледа на терена се установи, че археологическите останки се локализират на около 1,70 м от съвременното ниво. Сред събраната на място керамика има няколко диагностични фрагмента от края на ранната – началото на късната желязна епоха.

Литература

Кьосев 1992: Ж. Кьосев. Подвис. Географски, исторически и етнокултурен очерк. София, 1992.

№32. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В МЕДНИ РИД

Петър Лещаков, Мирослав Класнаков

През 2008 г. в северозападната част на Созополския залив при строителството на ваканционно селище в м. Аклади чеири бе открит и частично проучен неизвестен до този момент праисторически обект (Лещаков, Класнаков 2010). При разкопките бяха разкрити сигурни доказателства за рудодобив и металургични дейности от периода на халколита (V хил. BC).

През 2010 г. с цел издирване на следи от най-ранния рудодобив в зоната на Медни рид бе

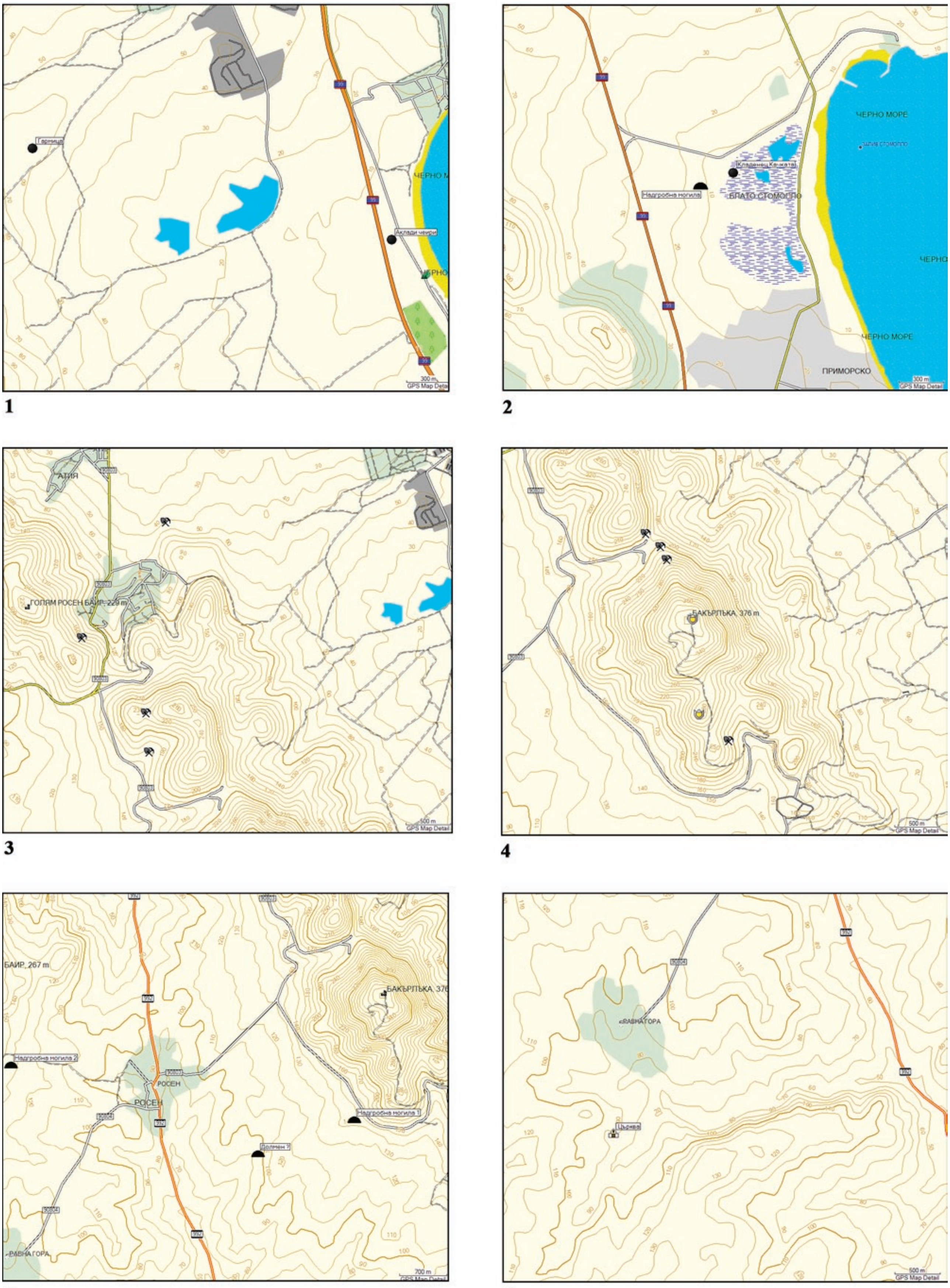
Гарница
Акладии чеири
ЧЕРНО М
ЧЕРНО
300 m
GPS Map Detail
ЧЕРНО МОРЕ
Надгробна могила
Кладенец Кенката
БЛАТО СТОМОПЛО
ПРИМОРСКО
АТИЯ
ГОЛЯМ РОСЕН БАИР, 229 m
500 m
БАКЪРЛЪКА, 376 m
БАИР, 267 m
Надгробна могила 2
РОСЕН
Надгробна могила 1
Долмен ?
РАВНА ГОРА
700 m
Църква

1

2

3

4

5

6

Обр. 1. Топографски карти на регистрираните археологически обекти.

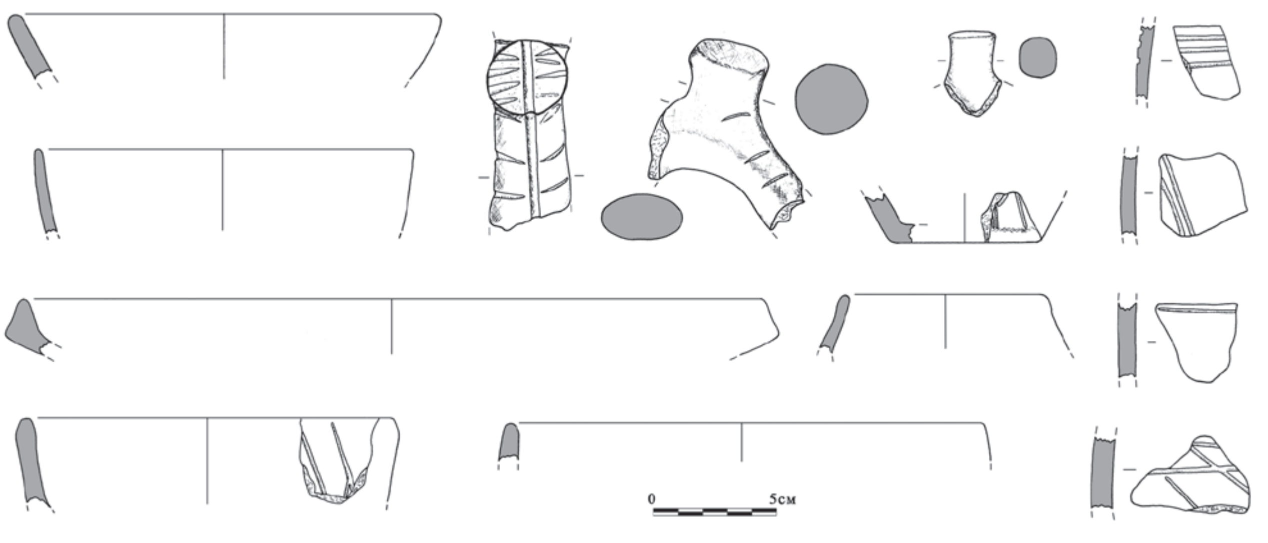

Обр. 2. Праисторически обект в м. Гармица, Черноморец. Керамични фрагменти от късния неолит. Рис. Г. Самичкова.

стартирана програма за теренни обходи в района на находищата. Задачите поставени през първия работен сезон включваха посещаване на вече известни паметници, свързани с древния рудодобив и металургия, прецизиране на тяхната хронология на базата на събран от повърхността археологически материал, събиране на проби от древни разработки и издирване на нови обекти.

Проучваната зона се характеризира с ниска степен на обсервация. Голяма част от нея представлява горски фонд и пасища, а земеделските площи, поради социално-икономическите тенденции през последните 10-15 години, са изцяло запуснати и неподложени на обработка.

Археологическото издирване бе извършено в периода 02.04 – 08.04.2010 г. под научното ръководство на П. Лещаков (НАИМ – БАН) и М. Класнаков (РИМ – Бургас). В екипа участваха бакалаврите Р. Александрова, П. Антонов (СУ „Св. Климент Охридски) и инцидентно Д. Недев (АМ Созопол). Обходени бяха части от землищата на гр. Черноморец и селата Атия, Равадиново, Равна гора, и Росен, попадащи в община Созопол.

Праисторически обекти. Нови обекти от този период не бяха регистрирани. Посетен бе праисторическият обект в м. Гармица. Той е регистриран през 1991 г. при теренни обходи от К. Панайотова и Д. Недев, без да е изяснена хронологията на обитаването му. Разположен е върху склон на нисък хълм (50-60 м н. в.) с ЮЗ изложение, локализиращ се на 2500 м от сегашната крайбрежна ивица (обр. 1.1). Обхваща площ над 10 дка, но поради липсата на селскостопанска обработка на земята, границите на селището не са изяснени. Събраните от съвременно нарушение в най-високата част на обекта археологически материали дават сигурни данни за обитаване през периода Караново III-IV (обр. 2). Наличието на фрагменти с врязана украса вероятно маркират наличието на структури от последната фаза на неолита или началото на халколита.

По публикувани данни (Канев 1959) бе издирено предполагаемото място, където през $30^{\text{-те}}$ г. на XX в. са открити праисторически съдове и оръдия (Миков 1925), имащи характерни за късния неолит на Източна Тракия черти. Изворът Качката, попадащ сега в периферията на блатото Стомопло (обр. 1.2), вероятно е бил използван още през късната праистория. За съжаление в околностите му не бяха открити следи от синхронно на археологическите материали селище. Възможно е то да попада в заблатения вече лиман, под нивото на съвременните отложения.

Археометалургични обекти. В района на Медни рид са известни около 40 меднорудни жили, част от които образуват крупни находища. При геоложките изследвания и последвалите ги минни разработки в района, през втората половина на XX век често са регистрирани древни шахти достигащи до дълбочина 100 м. Откриваните в тях находки отнасят експлоатацията им към античния и средновековния период (Черних 1978, 19-24).

По време на издирванията бе потвърдено наличието на крупни следи от древна рудодобивна дейност в зоната на находищата Росен, Коручешме, Медни рид и Пропаднала вода (обр. 1.3-4). В първите три находища бяха регистрирани правоъгълни шахти, като най-добре запазени са тези под връх Кюмулука (находище Коручешме). Там са локализирани най-малко осем шахти, следващи жилата, с размери 25 – 30 м и запазена дълбочина до 20 м. От особен интерес е античният рудник от открит тип регистриран в зоната на Пропаднала вода (обр. 1.4). Той следва рудната жила по склона на хълма на дължина поне 220 м. Широчината на разработката е от 7-8 до 12-13 м (обр. 3). По халдите му бе открито голямо количество керамика, датираща във втората половина на VI в. BC[1], фрагменти от хромели (един от олинтски тип) и каменни чукове за стриване на рудата.

Обр. 3. Античен рудник в м. Пропаднала вода, поглед от югоизток. Сн. П. Лещаков.

Освен следите от рудодобив бяха констатирани и такива от производство на мед и желязо. Издирванията в зоната на металургичния център разположен западно от нос Атия показаха наличието на голямо количество шлака, като отделни блокове достигат до 2 м^3. Разкрити бяха и фрагменти от металургични пещи, парчета руда и керамика, която свидетелства, че най-ранните металургични процеси в зоната вероятно са осъществявани още през РЖЕ и със сигурност продължават през цялата КЖЕ и римския период. Шлакови отвали са регистрирани и в близост до шахтите в Кюмурлука и Медни рид. Върху халдите на античния рудник в Пропаднала вода са открити няколко петна (най-малко три) от отухлени парчета груба глина, които вероятно представляват запазени *in situ* останки от металургични пещи.

Откритото голямо количество шлаки, в зоната на находищата Росен, Медни рид и Коручешме доказва, че част от добитата руда е била преработвана в близост до древните мини. Друга част от суровината е транспортирана до големите антични селища около черноморския бряг, доказателство за което са откритите пещи за топене на руда и шлака в Аполония и металодобивен център западно от нос Атия.

Крепости. Въпреки големия брой познати паметници от този тип в Медни рид, бе открито още едно ново укрепление. То е с близка до квадрат форма и дължина на стените ок. 40 м. Разположено е върху хълма Ошиленото баирче (обр. 1.*4*), на 850 м южно от крепостта Бакърлъшко кале. Стените са изградени от ломени камъни на суха зидария и достигат дебелина 1,60 м. Събраният археологически материал е изключително оскъден и позволява съществуването на крепостта да бъде отнесено най-общо към античния период.

Надгробни могили. По време на издирванията бяха регистрирани три нови надгробни могили. Две от тях се локализират в землището на с. Росен (обр. 1.*5*). Едната надгробна могила се локализира източно от селото в подножието на Медни рид. Тя е с височина ок. 2 м диаметър 20 м. Насипът ѝ е землен.

Другата могила се локализира на 2200 м западно от селото. Тя е с височина 0,50 – 0,60 м и диаметър 10-12 м. В центъра и е прокопан иманярски изкоп, около който се откриват голям брой фрагменти от тухли, вероятно произхождащи от разбит зидан гроб. Откритите материали датират паметника в римския период.

Обходена бе и м. Литиря, където по сведения от К. Шкорпил (Шкорпил 1890, 12) се намира силно разрушен долмен. Локализирано бе посоченото местонахождение на паметника (обр. 1.5), но определянето на типа структура без археологически разкопки остава несигурно.

При издирванията на извора Качката до блатото Стомопло, на около 100 м западно от периферията му, бе регистрирана надгробна могила (обр. 1.2). Тя е с височина ок. 2 м и диаметър 15 – 20 м.

---

[1] Керамиката е определена от Д. Недев, за което му благодарим.

Засегната е от няколко иманярски изкопа. Насипът и е землен, но в едно от нарушенията се вижда част от каменна плоча.

Църкви. По сведения на местен информатор за наличието на градежи на хоросанова спойка, бе обходена малка зона, разположена на 1200 м ЮЗ от с. Равна гора (обр. 1.б). Там бе локализирана триапсидна църква, чиито стени са изградени от ломени камъни, споени с хоросан, примесен със счукани тухли и керемиди. Макар и оскъден, събрания археологически материал, отнася съществуването ѝ към периода V-VI в.[1]

Въпреки краткия срок, в който бяха проведени теренните издирвания, голяма част от поставените задачи бяха изпълнени. Събраните данни подчертават перспективността за изследване на района и нуждата от реализиране на един голям изследователски проект, фокусиран върху минералните ресурси, експлоатацията им от човешките общества, обитавали района през късната праистория и античността и отражението върху икономическото им развитие.

Литература

Канев 1959: Д. Канев. Колебателни движения на морския бряг в района на лагуната Стомопло. – Известия на Българското географско дружество. София, 1959, 2 (12), 25-30.

Лещаков, Класнаков 2010: П. Лещаков, М. Класнаков. Спасителни археологически разкопки на праисторически обект в м. Аклади чеири, Черноморец. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 58-61.

Миков 1925: В. Миков. Принос към неолитичната култура у нас. – Известия на българския археологически институт, 3, 1925, 235-236.

Черних 1978: Е. Черних, Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии. София.

Шкорпил 1890: К. Шкорпил, Х. Шкорпил. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, III, 1890, 3-40.

№33. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СОЗОПОЛ, ЧЕРНОМОРЕЦ И С. РАВАДИНОВО

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис, Димитър Недев

Издирването на археологически обекти в землищата на Созопол, Черноморец и с. Равадиново беше осъществено като част от изпълнението на българо-френски научно изследователски проект на тема „Аполония – некропол и територия“. Основната цел на теренните археологически обхождания в посочените землищата през м. август 2010 г. бе изработване на точна археологическа карта на територията на Аполония Понтийска. Конкретните задачи включват актуализиране и допълване на АКБ като по този начин бъдат прецизирани наблюденията върху организацията на хората на Аполония.

Като първи етап беше осъществено теренно обхождане на известните значими обекти в посочените землища. В рамките на 10 дни бяха бходени 115 места, от които 57 вече са регистрирани и въведени в АКБ в при предишни кампании или вече са проучени, като например могилният некропол на нос Колокита. Други са засегнати или изцяло унищожени от съвременното застрояване на района.

Регистрираните обекти се отнасят главно към античната епоха и то към I хил. пр. Хр. Единични са паметниците, които могат да се датират в късната античност и средновековието, както и един чифлик от османския период. Той се намира в местността Равадана, на естествена необработваема тераса, в горната част на малка долина на 0,5 км южно от с. Равадиново. По повърхността с виждат големи насипи, струпване на ломени камъни. Намират се: желязна шлака, фрагменти от покриващи керемиди, турска керамика, кремъчни остриета (диканя).

---

[1] Предварителното определяне на материалите е направено от М. Даскалов (НАИМ – БАН), за което авторите му благодарят.

Според основните си характеристики и предназначение, останалите обекти могат да бъдат обединени в няколко групи: I. селища, като в тази група попадат всички останки от сгради, отделни стени и тераси; II. пещи; III. кариери; IV. мини; V. култови постройки (църкви, параклиси); VI. единични могили и могилни некрополи; VII. водоизточници; VIII. каменни струпвания.

Към групата на селищните структури се отнасят 23 от посетените обекти, като 8 от тях представляват само отделни стени, а три са най-вероятно зидове за укрепване на изкуствено терасиран участък. Най-близо до Созопол са регистрирани останки от сгради в м. Месарите. Намират се на тераса, разположена по южния склон на ниско възвишение, непосредствено западно от кв. Харманите. Документиран беше един основен зид (Месарите 2) с дължина 8,10 м, съставен от 8 големи каменни блока (обр. 1). Той е дублиран от втора стена, състояща се от три блока. Аналогична е ситуацията и при обект Месарите 4. Наблизо беше локализиран изкоп за търсене или събиране на вода.

Подобна ситуация се наблюдава и в м. Мапи, която се намира ЮЗ от къмпинг „Смокиня“, на 5 км Ю от Созопол. Сред храсти и дървета бяха регистрирани 8 останки от стени от сгради или подпорни зидове за изкуствено терасиране на терена. Те са изградени от ломени камъни без спойка, запазени в 3-5 реда (обр. 2).

Трудно е да се установи точната площ и предназначението на тези структури, но на този етап на проучванията може да се счита, че става въпрос за крайградски имения в принадлежащата на Аполония хора. Намирането на не малко количество фрагменти от керемиди подсказва наличието на стабилни сгради с покривна конструкция. Откриването на тези имения е едно от най-големите постижения на тази кампания. Тяхното регистриране също така дава шанс те да бъдат проучени преди да бъдат унищожени от неистовото строителство в региона.

В непосредствена близост до тях се намират част от регистрираните 5 могилни некропола и 13 отделни могилни насипа. Някои от могилите, които са разположени най-често на височини, са сравнително ниски, камено-землени или само каменни, други достигат до 6-7 м височина. Особено трудно се откриват могилите с пясъчен насип (обр. 3). Единствено след някаква инфраструктурна или иманярска намеса се вижда, че поредната „дюна“ покрива каменно или изградено с керемиди съоръжение.

Оскъдният подемен материал, който се намира при селищните структури и могилите е еднотипен – фрагментите са предимно от амфори и керемиди (главно коринтски плоски и покриващи). Сред тях доста често се срещат фрагменти от серията „Мосхо“. Разпространението на продукцията на ΜΟΣΧΟ в Аполония, Месамбрия, Одесос, Дионисопол и Кабиле, както и сходството на геохимичните анализи на тази серия керемиди с глинища от района на Месамбрия прави много вероятно производството им и в Месамбрия, смята Д. Стоянова.

През 2010 г. бяха регистрирани останки и от керамични пещи в м. Коручешме (на по-малко от 1 км ЮЗ от Созопол, на брега на малък залив в края на дере). Останките от поне четири пещи (отухлена пръст и мазилка) се отнасят според събраните керамични фрагменти към средновековието.

На три места в северната част на п-ов Буджака, в района на Райския залив бяха регистрирани следи от кариерни работи за изработване на квадри от варовик.

Кариерата е разположена в пласт от пясъчник върху мергелова основа; двата пласта личат ясно в профила на високия бряг. В подножието на кариерата, по плажа, се виждат следи от отцепване на плочи и обработени блокове. Добиването на варовикови блокове на територията на некропола на Аполония, който е функционирал в периода втората половина на V-III в. пр. Хр. е засвидетелствано при проучването на няколко УПИ на територията на полуострова.

Трябва да се отбележат и няколко мини, разработвани и през античния период, сред които е хвостохранилището до с. Атия, където се намират фрагменти от стени на пещи и керамични фрагменти от тракийска керамика от късножелязната епоха, фрагменти от съдове от елинистическата и римската епоха.

Останките в района на рудник Червено знаме показват активна производствена дейност на това място в първото столетие от съществуването на гръцката колония Аполония. Това е красноречиво илюстрирано от многобройните фрагменти от керемиди, тухли, йонийска керамика от VI в. пр. Хр., букеро-керамика от същия период, паници от VI-V в. пр. Хр., както фрагменти от самоски, лесбоски, хиоски и родоски амфори.

През 2010 г. бяха регистрирани и два обекта с култов характер. Единият е параклис на рида Св. Илия,

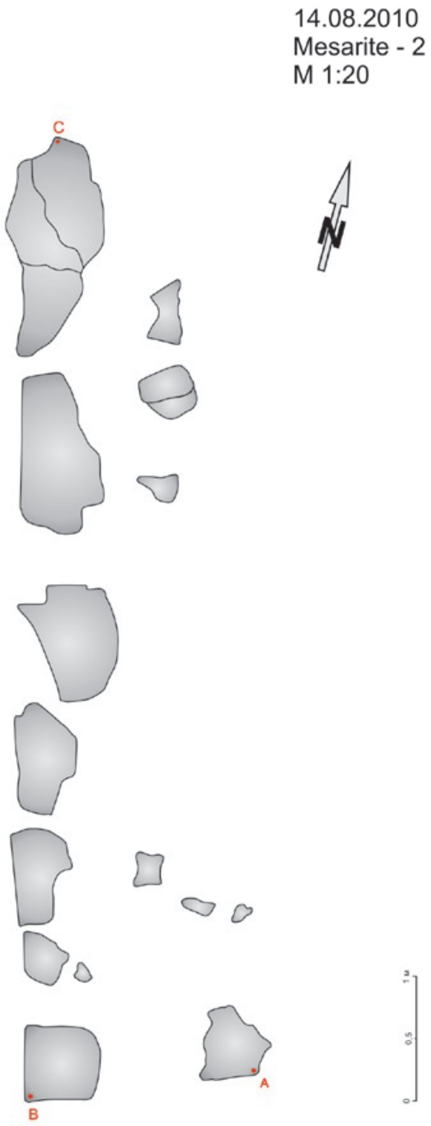

Обр. 1. Каменна стена, обект „Месарите 2“, гр. Созопол.

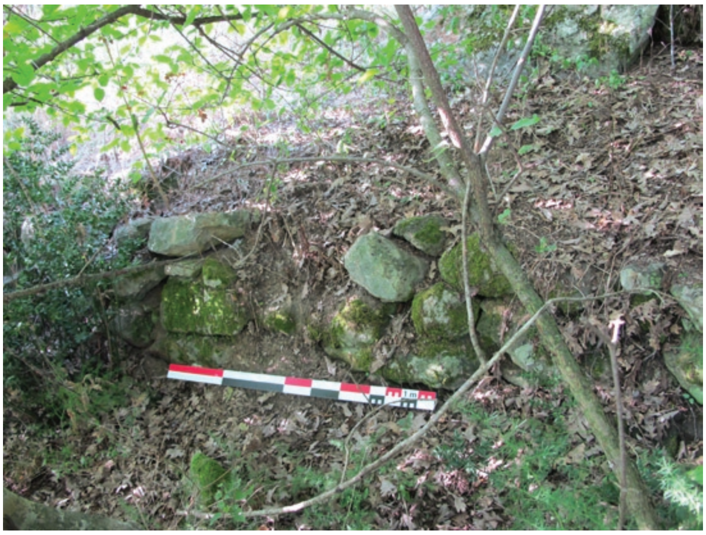

Обр. 2. Каменна стена, обект „Мапите 5I“, гр. Созопол.

Обр. 3. Пясъчна могила, обект „Къмпинг Градина 1“, гр. Созопол.

чието място е обозначено с дървен кръст и около него се намират фрагменти от тасоски и хераклейски амфори. Вторият представлява църква, която се намира на п-ов Буджака, над нос Христос. Сега от нея личи само апсидата, тъй като теренът е покрит с отпадъци от строителството на съседните сгради.

В резултат на издирването на археологически обекти в землищата на Созопол, Черноморец и с. Равадиново през 2010 г. бяха: 1. Допълнени или коригирани данните за вече известни и въведени в АКБ паметници; 2. Регистрирани са неизвестни обекти; 3. Определени са комплекси от извънградски структури на територията на Аполония, което заедно с регистрираните останки от производствена дейност попълват знанията за икономическото развитие на полиса в през класическата и елинистическата епохи.

Литература

Гюзелев 2009: М. Гюзелев. Западният Понт между Емине и Босфора през първото хилядолетие пр. Хр. Бургас, 2009.

Панайотова, Пенчева 2010: К. Панайотова, Р. Пенчева. Античен некропол на Аполония в местността Калфата/Буджака – Созопол. – АОР през 2009 г. София, 2010, 299-301.

№34. СПАСИТЕЛЕН ОГЛЕД СЪС СТРАНИЧНО СКАНИРАЩ ЛОКАТОР ПО ОБИЧАЙНИТЕ ТРАСЕТА ЗА ТРАЛЕНЕ НА РИБОЛОВНИТЕ КОРАБИ МЕЖДУ ГР. СОЗОПОЛ И ГР. ЦАРЕВО

Христина Ангелова, Явор Иванов, Любомир Димитров, Елена Борисова

Огледът бе осъществен под ръководството на Хр. Ангелова – Център за подводна археология (ЦПА) и зам. ръководител Я. Иванов – НАИМ – БАН, с участието на Любомир Димитров и Елена Борисова – Институт по океанология, БАН (обр. 1).

Причината за спасителния оглед бе зачестилото изваждане на археологически находки по време на тралене от страна на риболовни кораби. В ЦПА постъпи информация за приблизителните координати на мястото, откъдето са били извадени 2 амфори – от 4 в. н. е. (обр. 2. 1) и хиоска амфора от 6 в. пр. н. е. (обр. 2. 2) с твърдението, че са извадени *от едно и също място*.

Очевидно, двете амфори не биха могли да принадлежат на един и същи археологически обект (корабокрушение). От друга страна, на лице са сериозни основания да твърдим, че те произхождат именно от корабокрушения, които са две, разположени едно върху друго или в близост едно до друго. Основанията за това са следните:

1. Степента на съхраненост на двете амфори – напълно запазени, без обраствания по повърхността на съдовете, което може да бъде резултат единствено от престоя им на морското дъно под слой седименти. Към това насочва и оцветяването по повърхността им – ограничени по площ по-тъмни петна, които указват онази част от корпусите им, които периодично са били откривани и подлагани на влиянието на морската среда.

2. Голямата дълбочина, на която са открити – ок. 100 м, както и сериозното отстояние от брега на приблизителното им местонамиране – ок. 24 морски мили, което изключва случайното им попадане на морското дъно.

3. Посочените приблизителни координати са в близост до повърхностно течение с посока север-юг и скорост 2 възела. Имайки предвид, че древното корабоплаване е налагало използването на природните ресурси и дадености (в случая – повърхностно течение) за ускоряване движението на плавателните съдове, наличието на корабокрушения именно в такъв район, е напълно обяснимо.

4. Приблизително указаната акватория на местонамиране на амфорите попада в район с почти постоянно вълнение и по-сложни условия за корабоплаване, което, предполага по-голяма вероятност за претърпяване на бедствия от страна на плавателните съдове.

На обр.1 са отбелязани целите, около които бе ориентиран огледът.

Резултати от проверката на целите

1. Обходи с локатор за страничен обзор YellowFin:

На 10 юни 2010 г. при вълнение на морето 2 бала, с помощта на локатор за страничен обзор YellowFin на дълбочина 91 и 89 метра на 26 мили източно от Созопол бяха засечени две от целите, подлежащи на проверка (т. 62 и 202 на обр. 1, обр. 2.3, обр. 2.4).

1.1. Идентифициране на целта от сонограмата на обр.2.4 ще бъде осъществено през 2011 г.

1.2. С цел идентифициране на обекта от сонограмата на обр. 2.3, на 27 юни 2010 г., бе осъществено водолазно спускане по автономен начин, известен като *TECHNICAL DIVING*, при което водолазът носи със себе си по време на цялото спускане отделни бутилки, съдържащи дънни и декомпресационни газове в различно съотношение на съставките, както и чист кислород. Спускането с продължителност 130 минути, от които само 20 минути – престой на дъното, използвани за оглед и заснемане на обекта, бе осъществено от Фондация BSTD (Black Sea Technical Diving) – Р. Желязков, Вл. Явашев и М. Заимов. На тях дължим фотодокументацията и описанието на обекта.

Съдът, на дълбочина 91 м (обр. 2.5), лежи на равен кил, без крен, ориентиран в посока север-юг. Заключението от огледа е, че обектът представлява дву- или три мачтов ветроход (бр. 2.6) от 18-19 в. Дължина на обекта – 50 м, макс. ширина – 7 м, макс. височина от грунта до палубата – 4 м.

1.3. Ветроходна гемия срещу Лозенец

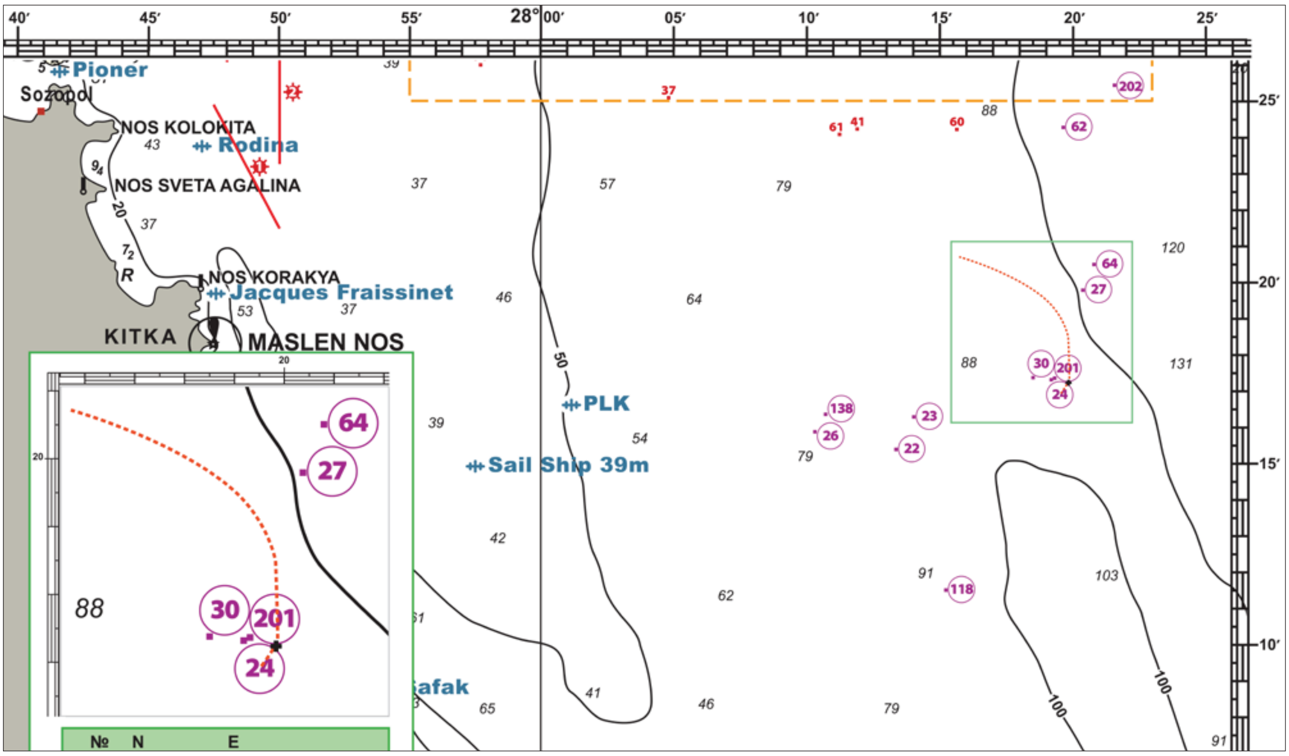

Обр. 1. Цели на огледа.

На 25 юни 2010 г. срещу Лозенец бе проверена (чрез водолазен оглед) цел на дълбочина 39 м, която се оказа дървен кораб (ветроходна гемия) с дължина – 31 м, ширина – 8 м, разстояние от носа до мачтата – 9 м. Подобно на корабокрушението, проучено от ЦПА в южния Китенски залив през 2000-2003 г., става дума за дървен ветроход, най-вероятно от 19 в.

2. Обходи с многолъчева сонарна система SeaBat 7111.

В периода 01-06.11.2010 г. към екипа на ЦПА се присъединиха доц. Любомир Димитров и ас. Елена Борисова от Института по океанология (ИО), БАН с многолъчевата сонарна система SeaBat 7111 на холандската фирма RESON Ltd. (обр. 2.8), която бе монтирана на моторна лодка *СПАСИТЕЛ 4* (обр. 2.9), базирана в гр. Созопол. Последната ни бе любезно предоставена от Морска администрация, Бургас.

Продуктите от съвременните многолъчеви сонарни системи (МСС) освен батиметрични данни, включват и формат „локатор за страничен обзор“, както и информация за отражателната способност на дъното. Батиметричните данни осигуряват тримерна, пространствена визия за релефа на дъното във вид на цифрови модели (Digital Terrain Modeling – DTM's) със сантиметрова резолюция в плитки води (дълбочина до 50 м). Локаторите за страничен обзор се прилагат за търсене и идентифициране на различни обекти на морското дъно. Отражателната способност е пряко свързана с литоложките разновидности на дънните седименти и с успех се използва в геоложкото картиране и картирането на дънни местообитания. Поради тези комплексни данни, получавани едновременно от МСС, те са считани за ултимативното средство за картиране на морското дъно, включително и за целите на подводната археология.

Корекциите за вертикалните и хоризонтални движения и курса на кораба са получавани в реално време от система GAPS на френската фирма IXSEA Ltd., а навигационната привръзка е осъществявана с диференциална система Trimble SPS351.

Изследванията бяха извършени при 5 Hz режим на излъчване, осигуряващ плътност на наблюденията от около 32 см, при скорост от 3.2 възела. Получените данни са обработени с приложен софтуерен пакет PDS2000, като са построени цифрови модели на релефа на дъното с размери на клетките 0,5 х 0,5 м.

За постигане на точност при измерванията, апаратурата бе калибрирана на потъналия на 19.09.1941 г. южно от Созопол кораб *Родина* (обр. 2.10 – 12).

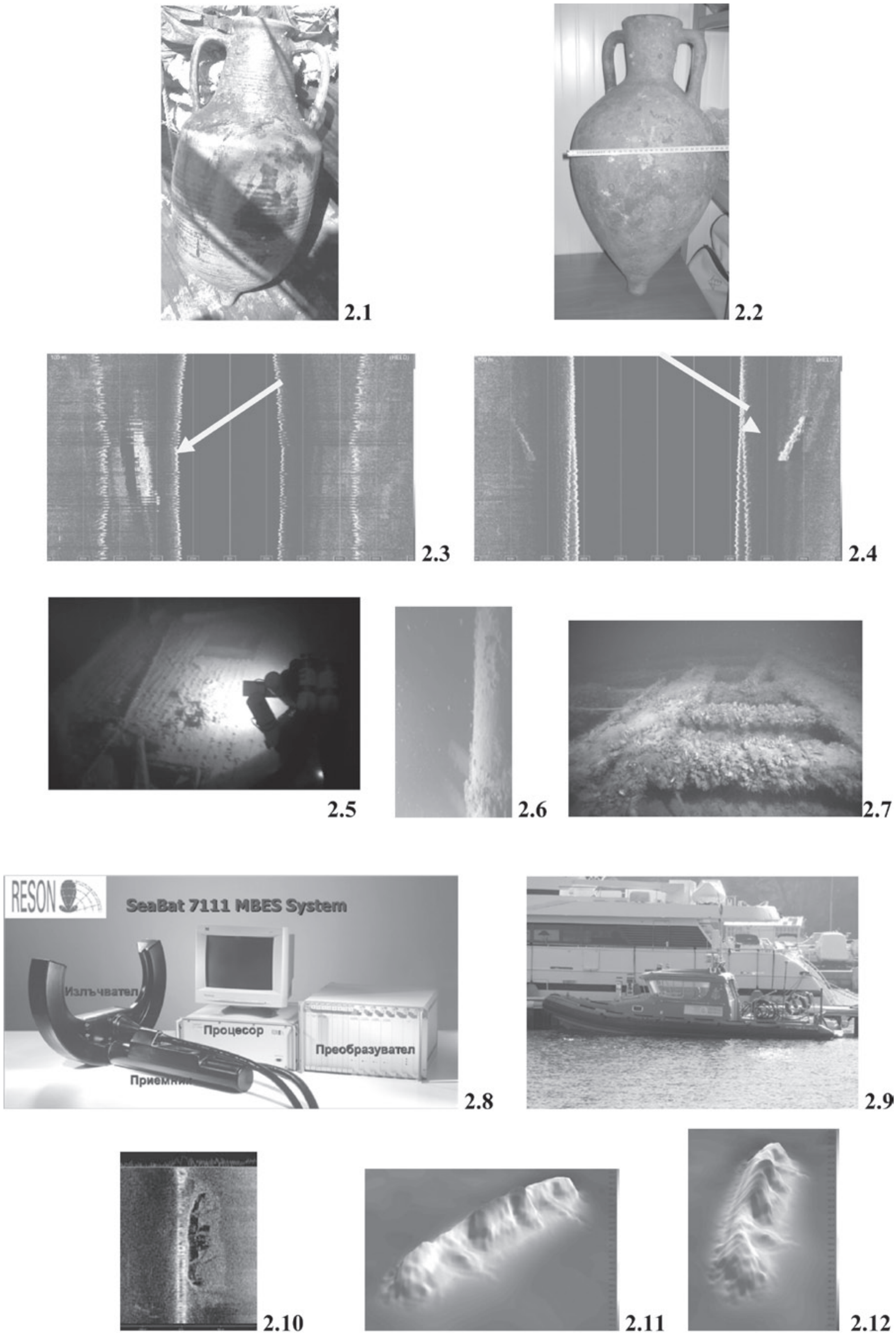
2.1
2.2
2.3
2.4
2.5
2.6
2.7
RESON
SeaBat 7111 MBES System
Излъчвател
Процесор
Преобразувател
Приемни
2.8
2.9
2.10
2.11
2.12

Обр. 2: 1-2. амфори; 3 Обект на дълбочина 91 м; 4. Обект на дълбочина 89 м; 5. Палубата с два трюма; 6. Една от мачтите; 7. Дървен ветроход при Лозенец; 10. Сонарна снимка на кораба; 11-12. Изображения получени в резултат на измерването с многолъчева сонарна система.

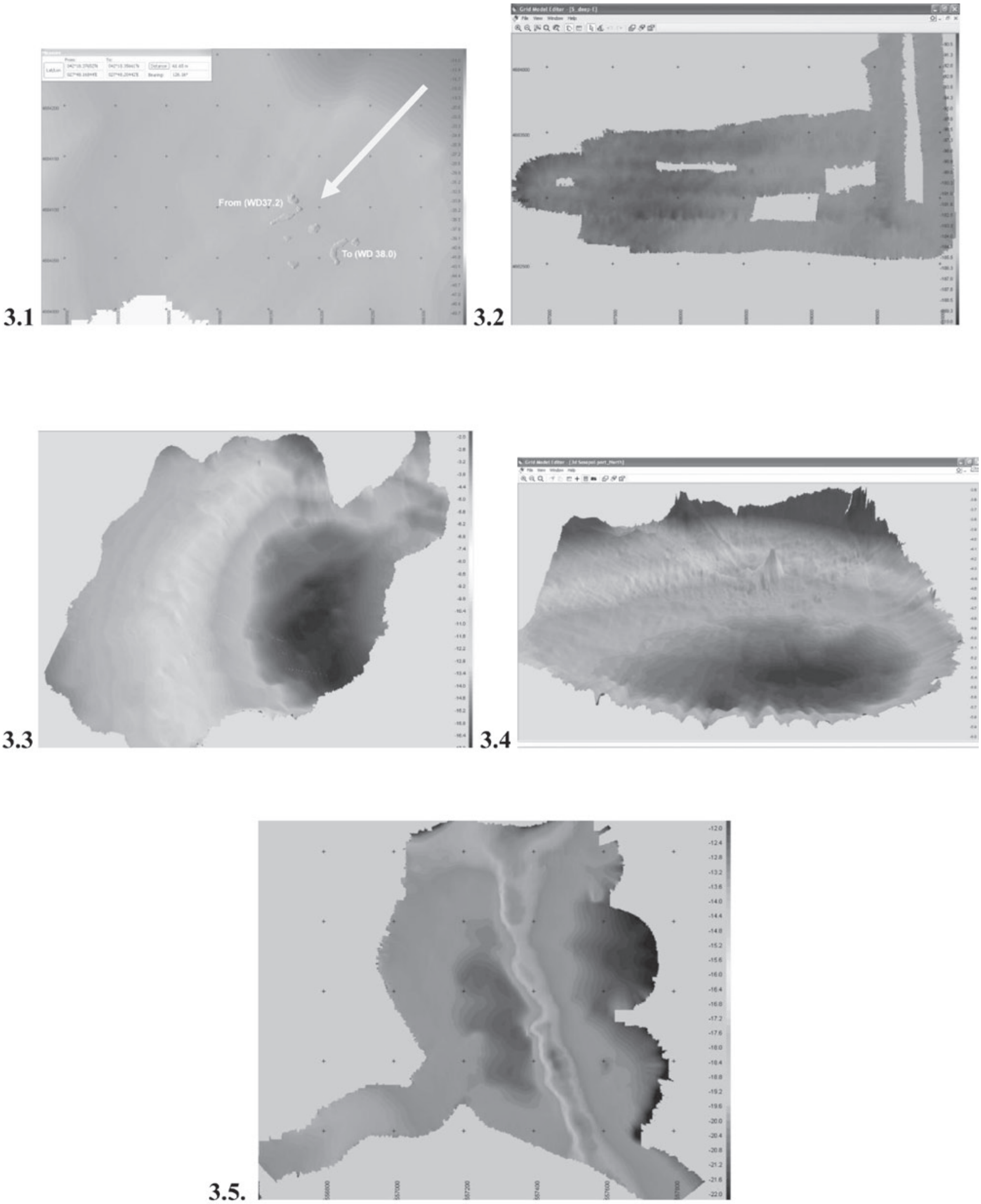
3.1
From (WD37.2)
To (WD 38.0)
3.2
Grid Model Editor
3.3
3.4
Grid Model Editor
3.5.

Обр. 3: 1. Първата от петте цели, регистрирани при Маслен нос; 2. Цифров модел на дъното в района на издирване на древните корабокрушения; 3. Цифров модел на дъното п-ще Китен; 4. Цифров модел на дъното п-ще Созопол; 5. Скална връзка между п-ов Созопол и о-в Св. Иван.

2.1. Маслен нос

Пред Маслен нос бяха регистрирани 5 цели на следните дълбочини: 1 – между 37.2 и 38 м (обр. 3.1); 2 – 29,8 м; 3 – 40,9 м; 4 – 47,7 м и 5 – 49,8 м, които ще бъдат проверени и идентифицирани през 2011 г.

2.2. Възможен район на откриване на амфорите (т. 22, 23, 24, 26, 27, 30, 44, 138 и 201 – обр. 1)

Върху цифровия модел на дъното (обр. 3.2) не могат да бъдат отличени ясно обособени цели. Анализът на изображенията показва наличие на активна седиментация. Както сочи и оцветяването по корпусите на амфорите, през по-голямата част от времето те са били напълно покрити със седименти. Налични данни за сеизмичната стратиграфия на кватернерни седименти показват висока степен на седиментация в този район и вероятността древно корабокрушение да бъде експонирано на повърхността на дъното е нищожна. Събраната информация ще бъде използвана за по-добро планиране на предстоящите дейности, свързани с издирване на корабокрушенията.

2.3. Цифрови модели на дъното: Китен и Созопол

С цел ефективно използване на време и финансови ресурси, МСС беше използвана и за измерване на пристанищните басейни, в които *СПАСИТЕЛ4* влизаше – п-ще Китен и п-ще Созопол.

И в двете пристанища има археологически обекти под вода, проучвани от ЦПА: Китен – селище от РБЕ и кораб от кр. 18-19 в.; Созопол – селища от края на Каменно-медната и от РБЕ. Получените цифрови модели на дъното (обр. 3.3-4) дават по-ясна представа за терена, върху който са били разположени селищата и позволяват да бъдат отличени местата, на които следва да бъде обърнато внимание при бъдещи проучвания.

При влизане/излизане от п-ще Созопол бе документирана скалната връзка между п-ов Созопол и о-в Св. Иван (обр. 3.5) – от съществено значение за анализ на пристанищата на древна Аполония и, преди всичко – за липсата на пристанищни съоръжения, дължащи се, очевидно, на наличието на природни дадености, като регистрирания скален масив. Последният, при различни нива на морето, е играел ролята на подводен вълнолом, ограждайки басейн, спокоен за мореплавателна и пристанищна дейност, който е осигурявал сигурно убежище за корабите, плавали в този район.

Проучванията ще бъдат продължени през 2011 г.

№35. ИЗДИРВАНЕ, ЧРЕЗ ХИДРОЛОКАТОР ЗА СТРАНИЧЕН ОБЗОР „НЕМАН-ГБО 100“ НА СЪВЕТСКАТА ПОДВОДНИЦА С-34, ПОТЪНАЛА ПРЕЗ НОЕМВРИ 1941 В АКВАТОРИЯТА МЕЖДУ МАСЛЕН НОС И НОС ЕМИНЕ

Веселин Драганов, Явор Иванов

Действията по търсенето на подводницата С-34 с неинвазивни методи бяха оторизирани от страна на НАИМ-БАН чрез издаване на Разрешение за теренно археологическо проучване №339/15.09.2010 г.

Търсенето на съветската подводница С-34, потънала през 1941 г край българския бряг бе организирано в периода 16 септември – 2 октомври 2010 г. (обр. 1 – 3). Експедицията бе организирана по инициатива на руската НПО“Поклон пред корабите на Великата Победа“, представлявана от Константин Богданов, която осигури сонарната установка „НЕМАН-ГБО 100“ с оператор Евгений Тутинин от Института по приборостроене в гр. Жуковский, Русия. От българска страна в експедицията участваха представители на Фондация „Блек Сии Техникъл Дайвинг“ (BSTD) – Михаил Заимов, Росен Желязков и Владимир Явашев, както и представители на Центъра за подводна археология (Веселин Драганов) и НАИМ – БАН (Явор Иванов).

Непосредствено преди започване на издирването на подводницата, в пресата се появиха съобщения, че тя е локализирана на 15 мили югоизточно от Варна. Предвид предстоящото търсене, участниците в експедицията от българска страна посетиха обекта, съобщен като подводницата С-34.

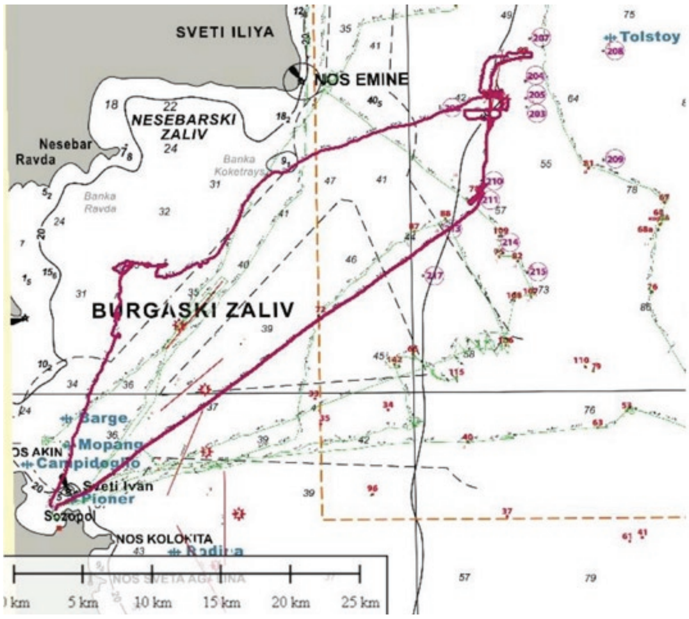

Обр. 1. Маршрут за 27.09.2010 г. Дължина 141,43 км.

Обектът бе локализиран на 16.09.2010 г. на дълбочина 34 м на 15 мили югоизточно от Варна. При благоприятни метеорологични условия се осъществи водолазно спускане с престой на дъното от 50 минути. Определен бе видът на потъналия съд. Бе заснет видеофилм. Водолазното спускане до потъналия съд бе осъществено от Владимир Явашев и Росен Желязков от Фондация BSTD.

Обектът представлява разчупена на две части подводница. След измерване на двете части бе определена общата и дължина, възлизаща на 28 м. Визуалният оглед на потъналия обект с голяма увереност ни позволява да го причислим към типа подводници UB серия I от периода на Първата световна война. Характеристиките на обекта са следните:

- Обща дължината на двете части на подводницата – 28 м;
- Подводницата е пречупена на две части зад рубката;
- Двете части лежат под ъгъл от 120 градуса една към друга;
- Носовата част лежи с крен от 60 градуса на ляв борд;
- Кърмовата част на подводницата лежи с кила нагоре;
- Максимална широчина – 3 м;
- Максимална височина от грунда – 4 м;
- Корпусът е в добро състояние, умерено обрасъл, покрит с множество мрежи;
- Налично е носовото малокалибрено 37 мм оръдие, монтирано на типична за UB серия I шестоъгълна платформа;
- На носа са видими двата торпедни апарата с уникалната за UB серия I форма;
- Налични са носовите хоризонтални рули;
- Наличен е единичният винт и типичният за UB серия I рул на подводницата;
- Наличен е перископът на подводницата;
- Налична е сирената на подводницата и дясната бордова светлина.

Работната версия е, че се касае за подводницата UB-7, потънала на 26.09.1916 г. заедно с целия си екипаж при неизяснени обстоятелства. За да бъдат осигурени по-подробни данни, които да позволят категоричното определяне на потъналия съд, със сигурност ще бъдат необходими допълнителни проучвания.[1]

Веднага след това продължихме с опитите за локализиране на подводницата С-34. За девет дни ефективно търсене подводницата не беше открита, което по същество може да определи експедицията като безуспешна. Не така, обаче, стоят нещата, когато става дума за ползата, допринесена за българската подводна археология.

Беше открит и идентифициран обект под вода – потънала през Първата световна война подводница.

Над 2000 кв. км от акваторията между нос Емине, на север и Маслен нос, на юг бяха заснети със сонара.

Бяха засечени с GPS координати 28 потенциално интересни за археологията обекта, намиращи се на дълбочина между 80 и 130 м, които в бъдеще предстои да бъдат проучени от Центъра за подводна археология в Созопол.

---

[1] Описанието на обекта е подготвено от представителите на Фондация BSTD М. Заимов, Вл. Явашев и Р. Желязков като резултат от осъществения от тях водолазен оглед.

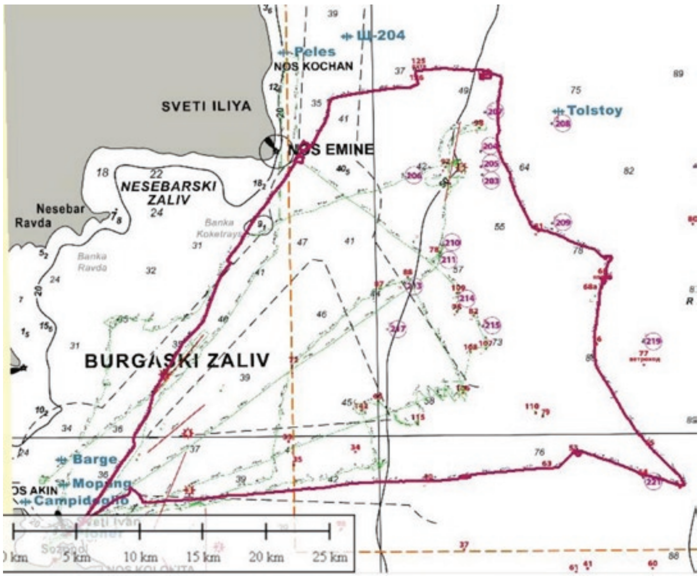
Ш-204
Peles
NOS KOCHAN
SVETI ILIYA
Tolstoy
NOS EMINE
NESEBARSKI ZALIV
Nesebar
Ravda
Banka Koketrays
Banka Ravda
BURGASKI ZALIV
Barge
Moping
Campidoglio
Sveti Ivan
Sozopol
0 km
5 km
10 km
15 km
20 km
25 km

Обр. 2. Маршрут за 28.09.2010 г. Дължина 164,12 км.

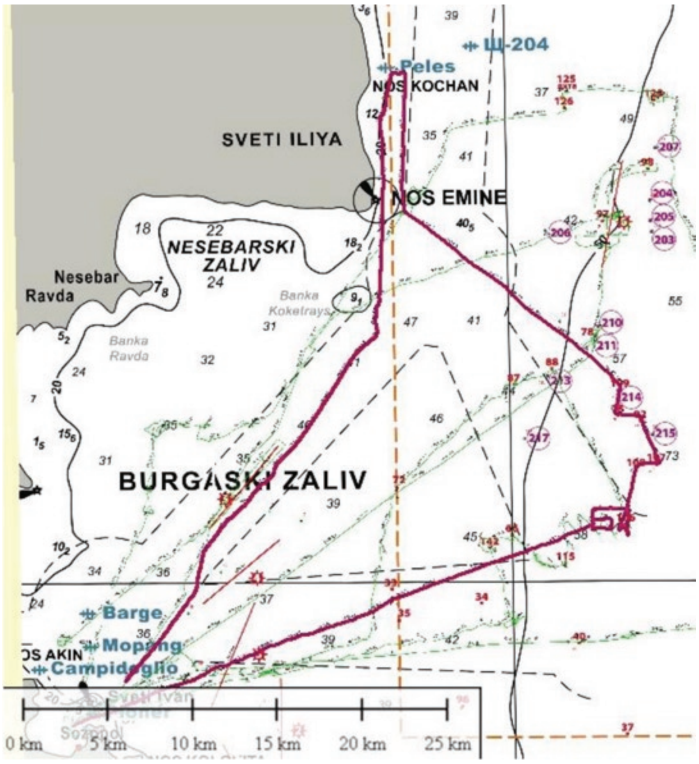
Ш-204
Peles
NOS KOCHAN
SVETI ILIYA
NOS EMINE
NESEBARSKI ZALIV
Nesebar
Ravda
Banka Koketrays
Banka Ravda
BURGASKI ZALIV
Barge
Moping
Campidoglio
Sveti Ivan
Sozopol
0 km
5 km
10 km
15 km
20 km
25 km

Обр. 3. Маршрут за 29.09.2010 г. Дължина 120 км.

Натрупана беше огромна база данни, която след кабинетна обработка и изчистване на изображенията от интерференции, ще осигури изображение на дъното на обходения район, осигурявайки по този начин допълнителна информация за споменатите по-горе 28 обекта. Данните са нанесени на карта, като по този начин подводната археология у нас вече разполага с база данни за част от интересните точки в района.

Тази карта ще представлява нещо като график за бъдещите подводни проучвания на потънали кораби от финала на енеолита до днес. По този начин ще затвърдим с неоспорими факти разпространеното вече в научната общественост мнение, че нашето крайбрежие представлява, може би, най-големият в света исторически и природо-научен музей под открито небе.

Плаването позволи да бъдат направени и някои теренни наблюдения, подкрепящи тезата, че от най-дълбока древност мореплавателите не са плавали само каботажно, без да изпускат брега от очите си, а при курсове с далечна крайна дестинация (като например Босфора – Истрия), са използвали постоянните или сезонни течения, намиращи се на около 30 мили от брега, когато бряг не се вижда от никъде.

За съжаление това плаване ни напомни още веднъж тъжния факт, че българската подводна археология все още се намира в пионерски етап на развитие, що се отнася до техническото и оборудване и възможностите и да изследва потънали кораби, лежащи на големи дълбочини. Трябва да имаме предвид, че в бъдеще именно проучването на потънали кораби от различни епохи – от енеолита до късното средновековие, ще бъде един от най-бързо развиващите се клонове на подводната археология. За съжаление, това ще означава, че ще сме най-богатия район с подобни находки, но без никаква подготовка (техническа и отчасти методологическа), която да ни позволи да експлоатираме тези богатства. Това се намира в абсолютен разрез с акваторията, която наблюдава и богатството от находки с което разполага нашата наука, бидейки в същото време пряко отговорна, днес и пред бъдещите поколения на България, за тяхното опазване и въвежда в научно и туристическо обръщение.

Една добра първоначална стъпка в тази посока е доказаното вече работещо сътрудничество с отлично подготвените и технически оборудвани членове на Фондация „BSTD“, които могат да осъществят сложно дълбочинно спускане и подводен оглед на обекти на големи дълбочини.

Убедени сме, че при правилна реакция на държавните институции, ОТГОВОРНИ за опазване

на историческото наследство под вода, този тандем (ЦПА/BSTD) е в състояние да постави началото на научни изследвания в България на потънали кораби от различни епохи, намиращи се на по-големи дълбочини, както и на тяхното популяризиране. Последното би било от голяма полза за българските черноморски общини.

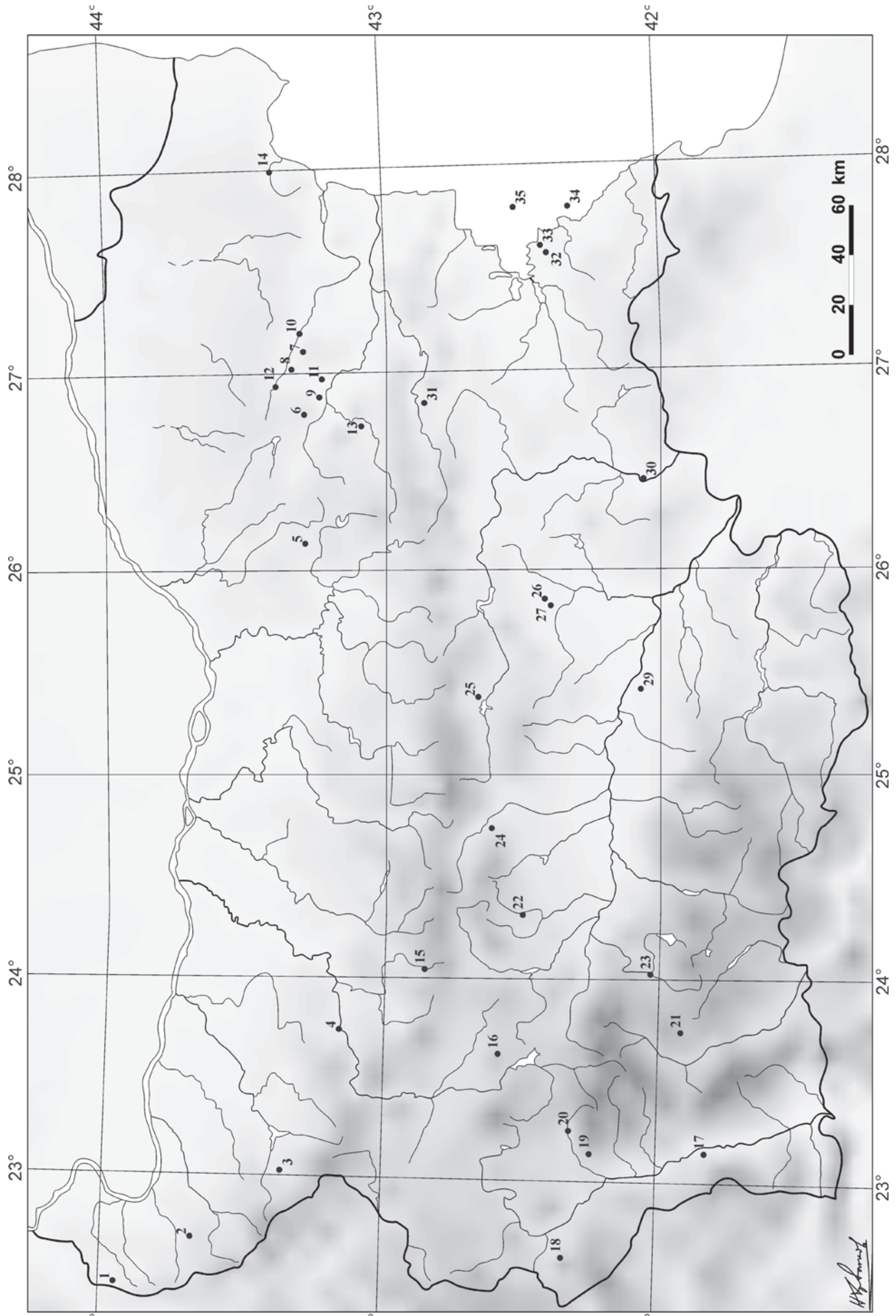
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
29
30
31
32
33
34
35
0
20
40
60 km

Карта 5. Раздел Археологическа карта на България.